

କୁଳବ ଯୁଦ୍ଧ

ଉଷ୍ଟକ

ସେଣ୍ଟ୍ରାଲ ବନ୍ଦ, ମିଲଚବ-୧, ଅମର
ଏଚି-୨୧୦, ହଟ୍ଟଲେକ, କଲିକାତା-୬୫

**Assamese Translation of
THE BATTLE OF KURSK**

Editor-in-Chief : Major General Ivan Parotkin, M Sc.
Associate Editors : B. I. Baromykin, G. T. Khoroshilov,
G. A. Koltunov, Y. P. Mikhaïlova, V. P. Morozov
(Asst. Ed-in-Chief) and V. A. Smirnov

Progress Publishers, Moscow
First Printed in Moscow : 1974

প্ৰথম প্ৰকাশ :

জানুৱাৰী, ১৯৮৬

অনুবাদ :

বেণু দাস

প্ৰকাশিকা :

শিৱপ্ৰা পাল

এচি-২১০, ছণ্টলেক, কলিকতা-৬৪

মূল্য : ৩৫.০০ টকা

মুদ্ৰণ :

বুদ্ধাৰ্জী প্ৰেছ

৫/১ বুদ্ধাৰ্জী গুপ্তাগৰ লেন

কলিকতা-৯

সূচীপত্ৰ

ভূমিকা	১
ইভান কোনেভ—কুস্ক'ত মহাযুদ্ধ আৰু ইয়াৰ ঐতিহাসিক তাৎপৰ্য্য	১৫
গিঅ'গি বুকভ—কুস্ক' বালজত	৪৭
আলেকজাণ্ডাৰ ভাছিলেভস্কি—কুস্ক' যুদ্ধৰ বৰ্ণনাতিক পৰিকল্পনা	৯১
কনস্তান্তিন ব'ক'ছভস্কি—১৯৪৩ চনৰ শীত আৰু গ্ৰীষ্মৰ কেন্দ্ৰীয় বৰ্ণনাত সন্মিলন	১১৯
কিৰিল মস্কালেঙ্কো—কুস্ক'ৰ যুদ্ধত ভ'ব'নেৰ বৰ্ণনাত	১৪৬
লিওনিদ ছান্দালভ—ব্ৰিয়ানস্ক খণ্ড	১৭৬
মাংভেই জাখাৰভ—কুস্ক'ত ছোভিয়েত বৰ্ণনীতিৰ কেইটামান দিশ	১৯৩
ইভান বাগ্ৰামিয়ান—১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ পাৰ্শ্বদেশৰ পৰা আক্ৰমণ	২২৪
হেমিয়ন ইভানভ—কুস্ক'ৰ যুদ্ধ বৰ্ণনীতি আৰু বৰ্ণনাপুণ্যৰ ওপৰত তাৰ প্ৰভাৱ	২৩৭
পিঅ'ত'ৰ ভাছুখিন—কুস্ক'ৰ যুদ্ধত স্থলবাহিনীৰ বৰ্ণনাকৌশল	২৫৭
পাভেল ব'মিস্লভ—কুস্ক'ৰ যুদ্ধত বাহিনীৰ ভূমিকা	২৭১
আমাঝান্স বাবাদজানিয়ান—কুস্ক'ত বিমানবাহিনীৰ ভূমিকা	২৮১
ছেৰ্গেই কদেন্কে—কুস্ক'ৰ যুদ্ধত বিমানবাহিনীৰ ভূমিকা আৰু ইয়াৰ প্ৰভাৱ	২৯৭
নিকোলাই ফমিন—কুস্ক'ৰ যুদ্ধত গোলন্দাজ বাহিনীৰ ভূমিকা	৩১৩
গিঅ'গি খবছিলভ—গোলন্দাজ বাহিনীৰ ভূমিকা	৩২৯
আলেকজাণ্ডাৰ এভিলিন—ইঞ্জিনিয়াৰ সেনাদল	৩৪৪
ইভান গ্ৰিগ'ৰিন—নিয়ন্ত্ৰণ আৰু যোগাযোগ	৩৬৩
নিকোলাই এটিপেঙ্কো—সবববাহ আৰু চলাচল ব্যৱস্থা	৩৭৭

ববিছ ঝাবেলক—বিমান প্রতিক্ষা বাহিনী	৩৯৮
আলেকজেন্দার য়েবছভ—কমিউনিষ্ট পার্টি কুস্ক'ৰ যুঁজত	
ছোভিয়েত জনগণৰ সংগঠক	৪১৩
কনস্তানতিন ক্রাইনিউকভ—ৰাজনৈতিক কাম	৪৩৭
পাভেল দ'ব'নিন—আমাৰ সেনাবাহিনীৰ লগত	৪৫০
পিওত'ব দেৰেভিয়াঙ্কা আৰু ববিছ ছল্গভিষভ—বুৰ্জোৱা	
ইতিহাস ৰচনাত কুস্ক'ৰ যুঁজ	৪৬৫
গ্ৰিগৰি কলতুনভ—কুস্ক'ৰ যুঁজ সম্বন্ধে ছোভিয়েত সামৰিক	
আৰু ঐতিহাসিক সাহিত্য	৪৯৭
ভাছিলি মবঝভ—কুস্ক'ৰ যুঁজ সম্পৰ্কে আৰু বিস্তাৰিত	
বুৰঞ্জী দৰকাৰ	৫১৬
সংযোজনী	৫২৯

মেজৰ জেনাৰেল
ইডাম পাৰতকিন এম. এফ. ডি.

ভূমিকা

যুদ্ধৰ দু'বছৰ আগতে, ১৯৪৩ চনৰ জুলাই মাহত সমগ্ৰ বিশ্বৰ দৃষ্টি নিৰদ্ধ আছিল ছোভিয়েত জাৰ্মান বণাৱনৰ ওপৰত। তাত কুৰ্ক বাল্জ এলেকাত হোৱা তৰা-ময়া যুদ্ধত কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ নেতৃত্বত ছোভিয়েত বাইজ আৰু সশস্ত্ৰ বাহিনীয়ে ঐতিহাসিক বিজয় অৰ্জন কৰে। সেই জয়ে বিত্তীয় বিশ্বযুদ্ধৰ পৰৱৰ্তী গতিধাৰা নিৰ্দ্ধাৰণ কৰি দিছিল আৰু যুদ্ধৰ ফলাফল যে হিটলাৰ-বিৰোধী জোঁটৰ অনুকূলে বাব তাক সাব্যস্ত কৰিছিল। তেতিয়াৰ দিনত ডেবমাথটৰ শ্ৰেষ্ঠ ডিভিছন-বোৰক লৈ গঠিত এক পৰাক্ৰম নাৎছী জাৰ্মান সেনাদলক ছোভিয়েত ফৌজে বিপৰ্য্যস্ত কৰি দিছিল। যুদ্ধৰ সোঁত বিপৰীতমুখী কৰাৰ বাবে নাৎছী ৰাজনৈতিক আৰু সামৰিক নেতাসকলৰ শেষ আশা আৰু প্ৰয়াস শোচনীয় বাৰ্ষতাত পৰ্য্যবসিত হৈছিল। নাৎছী জাৰ্মানীয়ে দেখিলে যে এতিয়া ই পৰাজয়ৰ সম্ভাৱনাৰ সমুখীন হৈছে ইয়াৰ আৰু হঠকাৰী নীতি আৰু মানৱ সমাজৰ বিৰুদ্ধে ই কৰা অপৰাধৰ বাবে শাস্তিৰ মুখামুখি হৈছে।

• মেজৰ জেনাৰেল পাৰতকিন ছোভিয়েত ইণ্টাৰনৰ প্ৰতিৰক্ষা বন্দুকৰ সামৰিক বুৰঞ্জী ইনষ্টিটিউটৰ সন্মালক।

কুৰ্ক'ৰ যুঁজ আছিল দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ যুদ্ধ, এই যুদ্ধৰ লগত বিপুল সংখ্যক সৈন্য আৰু বিচিত্ৰ বগসম্ভাৱ সাতোৰ খাই পৰিছিল। এই কথা কলেই যথেষ্ট হ'ব যে এই যুঁজত জড়িত হৈ পৰিছিল দুয়ো পক্ষৰ ৪০ লাখবোৰ অধিক সৈন্য, ৬৯০,০০০ বোৰ অধিক বগাজনৰ কামান আৰু মৰ্টাৰ, ১৩,২০০ টেক আৰু স্বয়ংক্ৰিয় আৰু ১১,০০০ বোৰ অধিক বেছি বিমান। ই যুঁজৰ ওপৰত এটা সাঁচ পেলাইছিল, কুৰ্ক' বাল্জত যি টেক যুদ্ধ আৰু বিমান যুদ্ধ হৈছিল তেনে বিপুল পৰিসৰত যুঁজ তেতিয়াৰ দিনত অজ্ঞাত আছিল।

যুদ্ধৰ গতিপথত ছোভিয়েত ফৌজে শত্ৰু পক্ষৰ সাতটা পেনংছাৰ ডিভিছনকে ধৰি ত্ৰিছটা ডিভিছন মৰিমূৰ কৰি দিছিল। জাৰ্মান বাহিনী হেৰাইছিল প্ৰায় পাঁচ লাখ অফিচাৰ আৰু সৈন্য ১৫০০ টেক, ৩০০০ বগাজনৰ কামান আৰু ৩৭০০ বোৰ অধিক বিমান। ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ সাধাৰণ সম্পাদক লিওনিদ ব্ৰেখনেভে কৈছিল : “১৯৪৫ চনৰ জুলাই-কুৰ্ক' বাল্জৰ বিশাল যুঁজে নাৎছী জাৰ্মানীৰ বাজহাড় ভাঙি দিছিল, তাৰ বাহকবনীয়া অন্তঃসজ্জিত বাহিনীবোৰক ভস্মত পৰিণত কৰিছিল। যুঁজৰ কৌশলত, অন্তঃশক্ত, বগনোতিগত পৰিচালনাত আমাৰ সৈন্যবাহিনীৰ শ্ৰেষ্ঠতা গোটেই পৃথিৱীত প্ৰতিভাত হৈছিল।”

নাৎছী জাৰ্মানীৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধৰ সোঁতৰ গতি সলাবৰ যি সংগ্ৰাম মস্কোৰ প্ৰৱেশপথৰ যুঁজত আবদ্ধ হৈছিল আৰু স্তালিনগ্ৰাদ যুঁজত অতি তীব্ৰ হৈছিল, সেই সংগ্ৰামত কুৰ্ক'ৰ যুঁজে এক নতুন পৰ্যায়ৰ সূচনা কৰিছিল। এই গতি পৰিবৰ্তন আছিল বগাজনত আৰু পশ্চাত্য়গত কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ বিৰাট সাংগঠনিক প্ৰয়াস, ছোভিয়েত শত্ৰু বাহিনীৰ

১ এল. আই. ব্ৰেখনেভ, দ্য ছোভিয়েত পিপলছ্ গ্ৰেট ভিৰ্টিব। মহান দেশপ্ৰেমিক যুঁজত ছোভিয়েত জনগণৰ বিজয়ৰ বিশভূম বাৰ্বিকী উপলক্ষে ১৯৬৫ চনৰ ৮ মে মস্কোৰ কংগ্ৰেছ প্ৰদানত প্ৰদত্ত বিশিষ্ট; মস্কো ১৯৬৫, পৃঃ ১৩ (বুছ ৩৬৭)।

বীৰত্ব, সেনানায়কসকলৰ ক্ৰমবৰ্দ্ধমান পৰিচালন কৃষ্ণজ্ঞান আৰু
পশ্চাত্তাগত ছোভিয়েত জনগণৰ অতুৰপূৰ্ব অমকৌত্তিৰ বৃত্তিসম্বত
কলক্ৰান্তি।

এই কুৰ্কতে ছোভিয়েত সেনাবাহিনীয়ে বৰ্ণনৈতিক উত্তোগ
সম্পূৰ্ণৰূপে কৰায়ত্ত কৰিছিল। নাৎছী হাই কমাণ্ডৰ আক্ৰমণাত্মক
বৰ্ণনোতি ইয়াত পৰ্য্যুদন্ত হৈছিল আৰু তাৰ লগতে মাব গৈছিল সিহঁতৰ
পৃথিৱী জয়ৰ আশা। ভেৰমাখট হাই কমাণ্ডৰ চিক অব স্ত অপাৰেছন
ষ্টাফ (অ'কে ডব্লিউ) জেনাবেল জড়লে ১৯৪০ চনৰ নভেম্বৰত স্বীকাৰ
কৰিছিল যে জাৰ্মান বাহিনীৰ বৰ্ণনৈতিক উত্তোগ বেংহোৱা হৈছে, তাক
পুনৰুদ্ধাৰ আৰু কোনো সম্ভাৱনা নাই।^১

কুৰ্কৰ যুদ্ধই বিশ্বজোৰা অনুবৰ্ণন সৃষ্টি কৰিছিল। ছোভিয়েত
ইউনিয়নৰ এইবোৰ জয়ে যে নাৎছী জাৰ্মানীক চূড়ান্ত বিপৰ্য্যায়ন লবুখীন
কৰিছে এই কথা সকলোৰে ওচৰত ফটকটীয়া হৈ পৰিছিল।

এইবোৰ জয়ে হিটলাৰ-বিবোধী জেণ্টক শক্তিশালী কৰিছিল।
এই জেণ্টত ছোভিয়েত ইউনিয়ন আছিল নিয়ামক শক্তি। ছোভিয়েত
ইউনিয়নে মিত্ৰশক্তিবোৰৰ সাহায্য নোলোৱাকৈয়ে নাৎছী জাৰ্মানীক
পৰ্য্যুদন্ত কৰিব এই আশঙ্কা কৰি ব্ৰিটিছ আৰু মাৰ্কিন শাসকসকলে
ইউৰোপত দ্বিতীয় বৰ্ণাজন মুকুলি কৰাৰ প্ৰস্তুতিত আন্তৰিকতাৰে লাগি
বাবলৈ বাধ্য হৈছিল।

ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ প্ৰচণ্ড আঘাতে ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ
বিকল্পে যুদ্ধত জড়িত হোৱা দেশবোৰৰ চৰকাৰৰ শীৰ্ষস্থানীয় বহুত বৰমুখীয়াৰ
মূৰ কিছু পৰিমাণে ঠাণ্ডা কৰিছিল, তেওঁলোকে যুদ্ধৰ পৰা ওলাই
অহাৰ, ছোভিয়েত জাৰ্মান বৰ্ণাজনৰ পৰা তেওঁলোকৰ ডিভিছনবোৰ

১. ১৯৪০ চনৰ শেষত জাৰ্মানীৰ বৰ্ণনৈতিক পৰিস্থিতিৰ বিস্তাৰিত বিৱৰণৰ বাবে
জাৰ্ণাল অব্‌ মিণিটাবি হিষ্টৰী, ১০নং. ১৯৪০, পৃঃ ৭৫-৯২ (বুহ ভাতৰণ
চাওক)।

কাজবাই অসমৰ বাবে এটা বাট কিচাৰি উলিয়াবৰ চেষ্টা কৰিবলৈ ধৰিলে।
 তৎকালৰ সামৰিক আৰু ৰাজনৈতিক সংকটৰ সন্মুখীন হৈ কেইটি বাহু-
 বোৰৰ জেঁট ভাঙি পৰিবলৈ ধৰিলে। তথাকথিত নিৰপেক্ষ বাহুবোৰে
 ভেটনলোকৰ পৰবাহিনীতি পৰিৱৰ্তন কৰিবলৈ বাধ্য হল।

ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ এইবোৰ বিজয়ে নাংছী কবলিত
 দেশবিলাকল জাতীয় মুক্তি সংগ্ৰামলৈ উদ্বীপনৰ সঞ্চাৰ কৰিছিল। এই
 দেশসমূহৰ দেশপ্ৰেমিকসকলে শত্ৰুৰ ওপৰত যি আঘাত হানিবলৈ
 ধৰিছিল সি দিনকদিনে প্ৰবল হৈছিল। পৃথিৱীৰ প্ৰথম সমাজতাত্বিক
 দেশৰ প্ৰতি, কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ নেতৃত্বত ইখনৰ পিচত সিখন যুঁজত
 জয়লাভ কৰা দেশসমূহৰ জনগণৰ প্ৰতি গোটেই পৃথিৱীৰ মানুহৰ
 সহানুভূতিও বাঢ়ি গৈছিল।

কুস্কৰ যুদ্ধৰ সামৰিক আৰু ৰাজনৈতিক প্ৰতিক্ৰিয়া হৈছিল বিপুল
 যদিও তাৰ বহু বিচিত্ৰ আৰু জটিল দিশবোৰ এতিয়াও বৰ্ধে
 অনুশীলিত আৰু যথাযোগ্যভাৱে উদ্ঘাটিত হোৱা নাই, আৰু দ্বিতীয়
 বিশ্বযুদ্ধত কুস্কৰ যুদ্ধৰ ভূমিকাক বে চুটিকৈ দেখা হৈছিল ইয়াৰ পৰা
 তাৰ কিছু প্ৰমাণ পোৱা যায়।

এই যুঁজত ছোভিয়েত বাহিনীৰ জয়সমূহৰ মূল্যায়ন সম্বন্ধেও
 ভিন্ ভিন্ হুঁচুতলী আছে। তাৰ ভিতৰত এটা হৈছে দ্বিতীয় মহাযুদ্ধৰ
 গতিপথ আৰু ফলাফলৰ ওপৰত কুস্কৰ ছোভিয়েত বাহিনীৰ বিশেষভাৱে
 উল্লেখনীয় জয়সমূহৰ ফলাফল বুজোৱা পণ্ডিতসকলৰ দ্বাৰা ইচ্ছাকৃত
 ভাৱে বিকৃত কৰা।

ইতিহাসৰ বুজোৱা বিকৃতকাৰীসকলে দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধত ছোভিয়েত
 সেনাবাহিনীৰ চমকপ্ৰদ জয়সমূহৰ আচল কাৰণবোৰ সম্ভাৱ্য সকলো
 উপায়ে ভুলকৈ উপস্থিত কৰিবলৈ বিচাৰে, ব'লে সম্ভৱ নাংছী জাৰ্মান
 বাহিনীৰ বুৰঞ্জীৰ ভয়ঙ্কৰ পৃষ্ঠাবোৰৰ আৰু নাংছী হাই কমান্ডৰ ইচ্ছাকাৰী
 ৰণনীতি সম্পৰ্কে নীৰৱতা অৱলম্বন কৰিবলৈ বিচাৰে। সেয়ে দ্বিতীয়

বিখ্যুত আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ যুদ্ধৰ সৰ্ব্বোচ্চ লিখা বুৰ্হোৱা কিতাপত কুৰ্ক'ৰ যুঁজে ঠাই নাপায়। কিন্তু ইয়াৰ কাৰণে ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ বাহিনীৰ বিজয়ৰ গৌৰৱ কণমানো হ্ৰাস হয়।

কুৰ্ক'ৰ যুঁজে সন্দেহাতীতভাৱে প্ৰমাণ কৰিছিল যে ছোভিয়েত সমাজতান্ত্ৰিক সমাজ আৰু ইয়াৰ সশস্ত্ৰবাহিনী নাৎসীৰাৰ আৰু নিইতৰ দস্তাবেহীতকৈ বহুত উন্নত। এই যুঁজত ছোভিয়েত সৈন্যসকলে সূক্ষ্ম নৈতিক বল আৰু বণকৌশল প্ৰদৰ্শন কৰিছিল। প্ৰদৰ্শন কৰিছিল দেশৰ আৰু কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ প্ৰতি অপবিসীম শ্ৰদ্ধা, আৰু ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ নেতৃত্বই ছোভিয়েত যুদ্ধকাৰ শ্ৰেষ্ঠত্বৰ চমৎকাৰ প্ৰমাণ দিছিল। ছোভিয়েত যুদ্ধকাৰ ইয়াৰ বিকাশৰ এক নতুন স্তৰলৈ উন্নীত হৈছিল। আন আন বিজয়বোৰৰ লগত কুৰ্ক'ৰ বিজয় মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ কীৰ্তিকাহিনীত ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ বাহিনীৰ যুদ্ধকৌশলৰ আৰু শৌৰ্যৰ, ছোভিয়েত সেনাসকলৰ দৃঢ়তাৰ আৰু সাহসৰ এক উজ্জ্বল দৃষ্টান্ত হৈ ৰ'ব। এই যুঁজে যুদ্ধ পৰিচালনাৰ ক্ষেত্ৰত বহু জটিল সমস্যাৰ সমাধান সম্ভৱ কৰিছিল। ছোভিয়েত সেনানীমণ্ডলীৰ সদৰ দণ্ডৰ, জেনাবেল ঠাক আৰু বণাজনৰ সেনাপতিসকলে শত্ৰুৰ বিৰুদ্ধে ছোভিয়েত সশস্ত্ৰবাহিনীৰ প্ৰচণ্ড আক্ৰমণাত্মক অভিযান পৰিকল্পনা আৰু পৰিচালনা কৰাৰ সময়ত এই অভিজ্ঞতা সৃষ্টিশীলভাৱে কামত লগাইছিল।

কুৰ্ক'ৰ যুঁজত অংশগ্ৰহণকাৰী সৈন্যসকলৰ হাতত বিপুল পৰিমাণ অস্ত্ৰশস্ত্ৰ আৰু আন আন বণসম্পদ আছিল। জটিল পৰিস্থিতিত অস্ত্ৰশস্ত্ৰ ব্যৱহাৰ আৰু যুঁজ পৰিচালনাৰ ক্ষেত্ৰত যি অভিজ্ঞতা অৰ্জিত হৈছিল তাৰ তাৎপৰ্য্য অকণো হ্ৰাস হোৱা নাই।

টেক আৰু বিমান বাহিনীৰ আক্ৰমণক ভেটা দিবলৈ সক্ষম বহুত গভীৰলৈকে সংগঠিত শক্তিশালী প্ৰতিৰক্ষা বাঁটী তৈয়াৰ কৰাত, বিপুল সংখ্যক টেক আৰু প্ৰবল বিমান সমৰ্থন সহ শত্ৰুৰ আক্ৰমণকাৰী

বাহিনীৰ বিৰুদ্ধে আত্মবক্ষামূলক যুদ্ধ সংগঠিত কৰাত আৰু বিশেষ বিবৰ্তি নিদিয়াকৈ প্ৰতি-আক্ৰমণ আবন্ত কৰাৰ ক্ষেত্ৰত কুৰুৰ যুঁজে সন্মুখ অতিজ্ঞতা আহৰণ কৰে।

যুঁজ চলাই থকা আৰু বৰ্ণনৈতিক সংৰক্ষিত শক্তিক প্ৰশিক্ষণদান আৰু নিয়োগ কৰাত আৰু যুঁজ চলাই থকা সময়ত নিপুণ কৌশল অৱলম্বনৰ ক্ষেত্ৰত কুৰুৰ যুঁজ আছিল অতীৰ শিক্ষাপ্ৰদ অতিজ্ঞতা। বৰ্তমান পৰিস্থিতিত যুদ্ধ চালনাৰ তত্বক সন্মুখ কৰাৰ ফালৰ পৰা এই অতিজ্ঞতা অমূল্য।

যুঁজৰ প্ৰাক্কালত নতুন ধাৰা অনুসৰণ কৰি সংগঠিত অস্ত্ৰ সজ্জিত টেক বাহিনীয়ে আত্মবক্ষা আৰু আক্ৰমণ উভয় ক্ষেত্ৰত সহস্ৰো ধৰণৰ পৰীক্ষাৰ মাজেদি যাব লগীয়া হৈছিল। এই যুঁজত অস্ত্ৰসজ্জিত বাহিনী নিয়োগৰ বি অতিজ্ঞতা অজিত হৈছিল সি সঁচাকৈয়ে মন কৰিব লগীয়া।

বিমান যুদ্ধত প্ৰেৰ্ষিত অৰ্জনৰ সংগ্ৰামত অজিত অতিজ্ঞতাও আছিল বিশেষ মূল্যবান আৰু শিক্ষাপ্ৰদ। শত্ৰুৰ বিমানবাহিনীৰ বিৰুদ্ধে সংগ্ৰামৰ ক্ষেত্ৰত, বিভিন্ন বৰ্ণাজনৰ থকা বিমানবাহিনীগোৰৰ, দেশৰ বিমান প্ৰতিবন্ধাৰ আৰু দুৰপাল্লাৰ বিমান চলাচলৰ পাবম্পৰিক ক্ৰিয়া স্তৰকৌশলে সংগঠনৰ ক্ষেত্ৰত বিভিন্ন ধৰনৰ পদ্ধতিৰ সৃজনশীল ব্যৱহাৰে এই সমস্যাৰ সমাধান হোৱাটো বহুল পৰিমাণে পূৰ্ণ নিৰ্দ্ধাৰিত কৰি দিছিল।

কুৰুৰ যুঁজৰ প্ৰশস্তিৰ জৰিয়তে আমাৰ বিমানবাহিনীয়ে প্ৰথম আধীন বৰ্ণনৈতিক যুঁজ কৰিলে যি লক্ষ্যবাহীৰ পৰাজয়ত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰিছিল।

সৈন্যৰ অৱস্থান স্তৰকৌশলে নিৰ্দ্ধাৰণ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত বিপুল সংখ্যক অস্ত্ৰসজ্জিত বাহিনী, গোলন্দাজ, বিমান, ইনজিনিয়াৰ আৰু আন আন বাহিনীক জড়িত কৰি যুদ্ধৰ ক্ষেত্ৰত সেই সময়ত সজিত অতিজ্ঞতা বৰ্তমান অত্যন্ত গুৰুত্বপূৰ্ণ।

কুৰ্বৰ যুদ্ধই আত্মবিকামূলক যুদ্ধত প্ৰতি-প্ৰত্যুত্তি বোম্বাৰ্ধন সংগঠিত আৰু কাৰ্য্যকৰ কৰাৰ পদ্ধতিসমূহ অধিকতৰ উন্নত কৰাৰ সুযোগদান কৰিছিল।

কুৰ্বৰ যুদ্ধ হৈছিল এক জটিল ক্ৰান্ত আৰু তাৰিখ নোহুবা ধৰণৰ এক পৰিৱৰ্ত্তনশীল পৰিস্থিতিৰ মাজত। এই যুদ্ধত সেনানায়ক আৰু ষ্টাফ অফিচাৰসকলৰ পক্ষে বিপুল দক্ষতা আৰু যুদ্ধ কৰাৰ যোগ্যতা আৱণ্ট কৰাটো জৰুৰী হৈ পৰিছিল। সৈন্যসকলক দৃঢ়ভাৱে আৰু নিৰৱচ্ছিন্নভাৱে পৰিচালনা কৰা, ভেৰ্ত্তলোকে সম্পাদন কৰিব লগীয়া নিৰ্দিষ্ট যুদ্ধকৰ্ম নিৰ্দ্ধাৰণ কৰি দিয়া, যুদ্ধৰ গতিপথত ঘটি থকা পৰিৱৰ্ত্তন-বোৰৰ সম্পৰ্কে সেনানায়কসকলক প্ৰতিক্ৰিয়া দেখুৱাব পৰা হোৱা— এই আটাইবোৰৰ বাবে এই দক্ষতা অৰ্জন অতি জৰুৰী আছিল। মোৰ বোধেৰে সেই সময়ৰ বিপজ্জনক অৱস্থাৰ মাজত কমাণ্ডাৰ আৰু ষ্টাফ অফিচাৰসকলে যি কাম কৰিছিল সি বৰ্ত্তমান কালৰ প্ৰয়োজনৰ লগতো সঙ্গতিপূৰ্ণ আৰু পুথামুপুথ অমুখীলনৰ যোগ্য।

কুৰ্বৰ যুদ্ধই সৈন্য আৰু বৰ্ণসম্ভাৰ চলাচল আৰু সবববাহৰ ক্ষেত্ৰত এক মৌলিক সমাধান কৰিছিল। ইয়াৰ বাবে প্ৰয়োজন হৈছিল এক অতি বিশাল আত্মবিকামূলক যুদ্ধৰ বাবে লাগতিয়াল সকলো সংগ্ৰহ কৰা, তাৰ লগতে যুদ্ধ প্ৰক্ৰিয়াত প্ৰায় কোনো ছেদ নঘটোৱাকৈ প্ৰতি আক্ৰমণ চলাবৰ বাবে সৈন্যবাহিনীক সদা প্ৰস্তুত ৰখা। ই কৰা হৈছিল অতিশয় গুৰুত্বপূৰ্ণ চলাচলৰ আৰু সবববাহৰ উপাদানবোৰ বৰ্ণক্ষেত্ৰত উপস্থিত থকা বাহিনীবোৰৰ যথাসম্ভৱ কাৰ চপাই অনাৰ আৰু গুৰুত্বপূৰ্ণ সবববাহ প্ৰতিষ্ঠানবোৰ পশ্চাচ্চুমিলৈ আঁতৰাই অনাৰ জৰিয়তে।

কুৰ্বৰ যুদ্ধ হৈছে বিপুল সংখ্যক আহত ব্যক্তিক বিমানেৰে প্ৰানান্তৰলৈ নিয়াৰ এক চমৎকাৰ ঘটনাক্ৰান্ত।

যুদ্ধৰ প্ৰস্তুতিপৰ্বত আৰু যুদ্ধৰ সময়ত পাৰ্টিয়ে সৰ্বাংগীন বাজনৈতিক ক্ৰিয়াকলাপ চলাইছিল। বাতে টেক আৰু বিমানবাহিনীৰ কৰ্মীসকলে

জয় কবিৰ পাৰে তাৰ বাবে সৈন্ত আৰু কৰ্মীসকলৰ নৈতিক আৰু
মনস্তাত্ত্বিক প্ৰশিক্ষণৰ ওপৰত বিশেষ জোৰ দিয়া হৈছিল। এনে
ধৰণৰ প্ৰশিক্ষণ বৰ্তমান বিশেষ গুৰুত্বপূৰ্ণ।

যুদ্ধোত্তৰকালত কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ নেতৃত্বত ছোভিয়েত ইউনিয়নে
অৰ্থনৈতিক, বৈজ্ঞানিক আৰু কৃৎকৌশলগত বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত বিশেষ-
ভাৱে উল্লেখনীয় সাফল্য অৰ্জন কৰিছে। সশস্ত্ৰ বাহিনীত যি বিপুল
পৰিৱৰ্তন হৈছে তাৰ গুৰুত্ব আছে এইবোৰ সাফল্য। বৰ্ণনৈতিক
বকেট শক্তিৰ আৱিৰ্ভাবৰ পাচৰ পৰা সমস্ত সশস্ত্ৰ বাহিনী আৰু
সেনাবাহিন্যত সুগভীৰ পৰিৱৰ্তন ঘটিছে। প্ৰধান ঘটনা হৈছে বকেট
আৰু আণৱিক অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ ব্যাপক প্ৰৱৰ্তন আৰু প্ৰচলিত অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ
উন্নতিসাধন।

অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ ক্ৰমাগত উন্নয়নে স্বাভাৱিকতে যুদ্ধৰ ৰূপ আৰু পদ্ধতিৰ
পৰিৱৰ্তন ঘটায়। সেয়ে যুদ্ধৰ কলাকৌশলো সময়সীমাৰ মাজত আৱদ্ধ
নাথাকে। অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ লগে লগে ইয়াৰো বিকাশ ঘটে। আৰু এই
বিষয়ত কোনো সন্দেহ নাই যে যুদ্ধৰ কলাত নতুনৰ অধ্বেষণত মহান
দেখপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ সম্বন্ধ অভিজ্ঞতাৰ সৃজনশীল প্ৰয়োগে এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ
ভূমিকা লয়।

আমি জানোঁ যে আন অভিজ্ঞতাবোৰৰ দৰে যুদ্ধৰ অভিজ্ঞতাও
হৈছে ছোভিয়েত ৰাইজৰ মহত্তম সম্পদসমূহৰ অন্তৰ্গত। ই হৈছে এক
বিপুল তাৎপৰ্যময় জাতীয় সম্পদ। আৰু যদি সেয়ে হয় তেন্তেহলে
ইয়াক যথাযথভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা দৰকাৰ : ইয়াক লালন কৰিব লাগিব,
অনুশীলন কৰিব লাগিব আৰু সৈন্তসকলক প্ৰশিক্ষণদান আৰু শিক্ষিত
কৰি তোলাৰ ক্ষেত্ৰত তাক সৃজনশীলভাৱে ব্যৱহাৰ কৰিব লাগিব।
অৱশ্যে লেনিনৰ এই নিৰ্দেশ মনত ৰখা দৰকাৰ যে 'ঐতিহ্য বন্ধা কৰাৰ
অৰ্থ ঐতিহ্যৰ মাজত নিজক সীয়াবদ্ধ ৰখা নহয়।' এই কথা পাহৰিব

মালগিব যে যুদ্ধকলাৰ ইতিহাস কলিত বিজ্ঞান মন্ত্ৰ। সকলো
অৱস্থাৰ বাবে ইয়াৰ কোনো ডাঙৰকণিক সমাধান নাই। অতীতৰ
অভিজ্ঞাতক বাস্তৱিকভাৱে বৰ্তমান পৰিস্থিতিত প্ৰয়োগ কৰাৰ চেষ্টা
কৰিবলৈ গলে গুৰুতৰ ভুল হ'ব পাৰে। ইতিহাসত ইয়াৰ ভালে
কেইটা উদাহৰণ আছে।

আমি আমাৰ বীৰত্বপূৰ্ণ অতীতক লালন কৰোঁ। আমাৰ জনগণৰ
উজ্বল ভৱিষ্যত গঢ়ি তোলাৰ ক্ষেত্ৰত ম ন সাক্ষ্য অৰ্জনৰ ক্ষেত্ৰত
ই আমাক উদ্বীণিত কৰে। উষ্ণ অহা ন-পুৰুষ কমিউনিষ্ট শিকাত
ই এক জৰুৰী উপাদান। মহান আকৌৰব সমাজতাত্ত্বিক বিপ্লৱৰ
সাক্ষ্য আৰু পৃথিৱীৰ প্ৰথম সমাজতাত্ত্বিক ৰাষ্ট্ৰৰ স্বাধীনতা বন্ধাৰ
লগত যুক্ত সকলো বস্তুক ছোভিয়েত বাইজ পৱিত্ৰ বুলি গণ্য কৰে।
আৰু তেওঁলোকে মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধক অৱশ্যেই কেতিয়াও
নাপাহৰিব।

১৯৬৮ চনৰ জুলাই ছোভিয়েত বাইজ আৰু তেওঁলোকৰ সশস্ত্ৰ
বাহিনীয়ে ঐতিহাসিক কুস্ক'ৰ যুদ্ধজয়ৰ ২৫তম বাৰ্ষিকী ব্যাপকভাৱে
পালন কৰে। এই উপলক্ষ্যে কুস্ক', অ'বেল, বেলগ'ব'দ আৰু
খাৰকভত অভিযান জনাই কামানৰ পৰা তোপধ্বনি কৰা হয়।

১৯৬৮ চনৰ ৫ আগষ্টত ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ সৰ্বোচ্চ ছোভিয়েত
সভাপতি মণ্ডলীয়ে কুস্ক' অঞ্চলক মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধত তাৰ জনগণৰ
বীৰত্বপূৰ্ণ শ্ৰম, সাহস আৰু নৃত্যাৰ বাবে আৰু তাৰ অৰ্থনৈতিক
পুনৰ্ৰাসন আৰু উন্নয়নত সাক্ষ্য অৰ্জনৰ বাবে বিতীয় বাৰ 'অৰ্ডাৰ অব
জেনিন' বঁটাৰে ভূষিত কৰে। অ'বেল, বেলগ'ব'দ আৰু খাৰকভ
অঞ্চলকো অসুৰূপ বঁটা প্ৰদান কৰি সন্মানিত কৰা হয়। মস্কো, কুস্ক',
অ'বেল, বেলগ'ব'দ, খাৰকভ আৰু আন আন চহৰতো উৎসৱ পালিত
হৈছিল—সভা, আলোচনাচক্ৰ, আৰু প্ৰাধাণ্য আৰু কাহিনী চিত্ৰৰ বোল-
ছবি উৎসৱ আদি অনুষ্ঠিত হৈছিল। কিয়নো ৪৭ পৰা ৮ ছেণ্টেম্বৰলৈকে

সৌবৰ্ণময় শিল্পী আৰু শ্ৰম ঐতিহ্যবাহী চহৰ আৰু বণ্ণকেন্দ্ৰসমূহত জয়গকাৰীসকলৰ চতুৰ্ণ জাতীয় সন্মিলন অনুষ্ঠিত হৈছিল। এই জয়গত অংশ লওঁতা তৰুণ পান্সোনিয়াৰ আৰু তৰুণ কমিউনিষ্ট লীগ (কমছুমল)ৰ সদস্যসকলৰ বেড পাথকাইণ্ডাছ'বোলা হয়—এওঁলোকে কুৰ্ক'বালজৰ বণ্ণকেন্দ্ৰত ৭ ৭ কিলোমিটাৰ পৰিক্ৰমা কৰিছে। এওঁলোকে এই অবিম্বৰণীয় যুদ্ধত বীৰত্ব ন ন উদাহৰণ আৱিষ্কাৰ কৰিছে, ভালে কেইগবাকীমান অজ্ঞাত বীৰৰ নাম বিচাৰি উলিয়াইছে, সেইসকলৰ কবৰত স্মৃতিস্তম্ভ নিৰ্মাণ কৰিছে, ফুলৰ গছ কইছে। স্বদেশৰ বীৰত্বময় অতীতে তেওঁলোকৰ মন গৰ্ব আৰু ভালপোৱাৰে পৰিপূৰ্ণ কৰিছে।

১৯৬৮ চনৰ ১৫ আগষ্টত কুৰ্ক'ৰ বিজয়ৰ ২৫তম বাৰ্ষিকী উপলক্ষে নিবেদিত এটা আলোচনাচক্ৰ মন্ত্ৰোত অনুষ্ঠিত হয়। ইয়াৰ উদ্বোধন আছিল ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ যুদ্ধ মন্ত্ৰকৰ অধীন সামৰিক বুৰঞ্জীৰ ইনষ্টিটিউট, ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ জেনাৰেল ষ্টাফ আৰু চেণ্ট্ৰাল ছাউছৰ সামৰিক বিজ্ঞান বিভাগ। অংশগ্ৰহণকাৰীসকলৰ ভিতৰত আছিল পাৰ্টিৰ আৰু প্ৰশাসনৰ বৰমূৰীয়াসকল, বিশিষ্ট সামৰিক নেতৃবৃন্দ, সামৰিক বুৰঞ্জীবিদসকল, সামৰিক একাডেমি আৰু স্কুলৰ শিক্ষক-শিক্ষিকাসকল আৰু কুৰ্ক' আৰু অ'বেল অঞ্চলৰ প্ৰতিনিধি-সকল।

আলোচনাচক্ৰৰ উদ্বোধন কৰিছিল মাৰ্শ্বাল ইভান বাগ্ৰামিয়ানে।

মাৰ্শ্বাল ইভান কোনেভ, যিগবাকী আছিল কুৰ্ক'ৰ যুদ্ধৰ সময়ত স্ত্ৰেপছুমিৰ বণাধন পৰিচালনাৰ লগত যুক্ত, তেখেতে “কুৰ্ক'ত মহাবণ আৰু তাৰ তাৎপৰ্য্য” শীৰ্ষক বহুল প্ৰতিবেদনত কুৰ্ক'ত জাৰ্মান সেনা-বাহিনীৰ বিপৰ্যায়ক অভিহিত কৰিছে নাৎছী জাৰ্মানীৰ বিৰুদ্ধে সেনাবাহিনীৰ জয়যাত্ৰাৰ পথত এক মাইলখুঁটা বুলি আৰু নাৎছী নেত্ৰাৰ বণনৈতিক উদ্যোগ পুনৰুদ্ধাৰৰ আশাৰ অৱলুপ্তি বুলি। তেখেতে বিজ্ঞাবিজ্ঞতাৰে কুৰ্ক'ৰ যুদ্ধৰ প্ৰশস্তি আৰু যুদ্ধৰ বিৱৰণ দিছে,

ছোভিয়েত আৰু নাৎছী পৰিকল্পনাবোৰৰ, আৰু নিয়োজিত বাহিনী-
বোৰৰ গঠনৰ আৰু আত্মবক্ষামূলক যুদ্ধত আৰু ছোভিয়েত ঐতি
আক্ৰমণৰ মাজত পাব্যপৰিক সম্পৰ্কৰ বিশ্লেষণ কৰিছে, নতুন ধৰণৰ
প্ৰযুক্ত আত্মশত্ৰুৰ চৰিত্ৰ বৰ্ণনা কৰিছে আৰু নাৎছী বৰণীভিসকলৰ
ভুলভ্ৰান্তিবোৰলৈ আঙুলিয়াইছে যি ভুলভ্ৰান্তিবোৰ মূলতঃ ঘটিছিল
ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ শক্তি আৰু সম্ভাৱনাবোৰক চুটিকৈ দেখাৰ
ফলত।

মাৰ্শাল কোনেভে কৈছিল, য'ত আত্মবক্ষামূলক যুদ্ধৰ নীতিসমূহৰ
বেছিকৈ বিকাশ ঘটিছিল সেই কুৰ্ক'ৰ যুঁজত বিজয় আছিল ছোভিয়েত
যুদ্ধকলাৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ সাকল্য। তেতিয়াৰ পৰিস্থিতিত আত্মবক্ষা
কৰাৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণই আছিল এক অসাধাৰণ পদক্ষেপ, সামৰিক
ইতিহাসত যি অভূতপূৰ্ব। একক বণাজন কমাণ্ডৰ অধীনত ঐক্যবদ্ধ
কৰি আৰু আত্মবক্ষা আৰু আক্ৰমণ ৰচনা দুয়োবিধ যুদ্ধকৰ্মৰ
বাবে প্ৰস্তুত কৰি বৰ্ণনৈতিক সংৰক্ষিত শক্তি নিয়োগৰ প্ৰশ্নটো অভিনৱ
পন্থাৰে উত্থাপিত হৈছিল আৰু সমাধান কৰা হৈছিল।

ঐতিহ্যবাহিনীত আত্মবক্ষাৰ ধৰণ, ঐতি আক্ৰমণৰ সংগঠন আৰু
পৰিচালনা আৰু টেক বাহিনীৰ নিয়োগ সম্পৰ্কে বিস্তাৰিত বিৱৰণ
দিয়া হৈছে।

আলোচনা-ক্ষেত্ৰত দাঙি ধৰা বিপট আৰু প্ৰৱন্ধাদিত কুৰ্ক'ৰ যুদ্ধৰ
সবাতোকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ সামৰিক আৰু ঐতিহাসিক দিশবোৰ লৈ সৰিহঁতাবে
আলোচনা কৰা হৈছে। সেনাবাহিনীৰ জেনাৰেল ছেমিয়ন ইভানভে
বৰ্ণনৈতি আৰু বৰ্ণকৌশলগত কলাৰ অধিকতৰ বিকাশসাধনত কুৰ্ক'ৰ যুদ্ধৰ
প্ৰভাৱ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰে। কৰ্নেল জেনাৰেল কনষ্টানটিন
ক্ৰাইনাকভে শত্ৰুক পৰাস্ত কৰাত কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ নেতৃত্বানীয়া
ছুমিকাব কথা আৰু যুদ্ধৰত বাহিনীৰ মাজত বাস্তৱনৈতিক কামকাজৰ
কথা কয়।

মাৰ্খাল ইভান বাগ্ৰামিয়ান, অস্ত্ৰসজ্জিত বাহিনীৰ মুখ্য মাৰ্খাল পাণ্ডেগ বংমিন্দ্ৰত, মাৰ্খাল আনাৰ্হাছপ বাৰানজানিয়ান (অস্ত্ৰসজ্জিত বাহিনী), মাৰ্খাল কয়েনকো (বিমান বাহিনী), কৰ্ণেল-জেনাৰেল আলেকজেন্দাৰ ৱছিবলিন (ইঞ্জিনিয়াৰ্ছ) আৰু লেকটানেণ্ট জেনাৰেল পিওত্ৰ, ভাছুবিনে তেওঁলোকৰ বিপোর্টিঙ কুস্ক'ৰ যুদ্ধত বিভিন্ন ধৰণৰ বাহিনীৰ নিয়োগ সম্পৰ্কে কয় আৰু ছোভিয়েত সামৰিক নেতাসকলৰ সেনাপতিত্ব আৰু ছোভিয়েত অফিচাৰ আৰু সৈন্যসকলৰ বীৰত্ব আৰু বগনৈপুণ্যৰ উজ্জ্বল চিত্ৰ দাঙি ধৰে।

বিপৰ্ট আৰু প্ৰৱন্ধাদিত এই কথাৰ ওপৰত জোৰ দিয়া হয় যে কুস্ক'ৰ যুদ্ধত অৰ্জিত অভিজ্ঞতাৰ ভালেখিনি এতিয়াও কামত লগোৱা যাকপাবে আৰু সৈন্য প্ৰশিক্ষণৰ ক্ষেত্ৰত, বিশেষকৈ আণৱিক অস্ত্ৰশস্ত্ৰ ব্যৱহাৰ কৰা নহ'ব এনে যুদ্ধকৰ্মৰ বাবে প্ৰশিক্ষণত এই অভিজ্ঞতা সাকল্যৰ সৈতে কামত লগোৱা যাব পাৰে।

এই কিতাপখনত আলোচনা-চক্ৰত উপস্থাপিত প্ৰধান প্ৰৱন্ধাদি সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে। যিসকল বিখ্যাত ছোভিয়েত সামৰিক নেতাই যুদ্ধৰ পৰিকল্পনা বচনাত পোনপটীয়াকৈ ভাগ লৈছিল, অভিযানবোৰ সংগঠিত কৰিছিল আৰু সিবোৰক জয়ৰ কালে আগুৱাই নিছিল তেওঁলোকে আৰু কিছু কিছু সামৰিক বুৰঞ্জীবিদে লিখা প্ৰৱন্ধ এই কিতাপত আছে।

এই কিতাপখনত পাঠকসকলে বহুত প্ৰশ্নৰ উত্তৰ পাব। ১৯৪৩ চনৰ জুইকালি শত্ৰুৰ লগত চূড়ান্ত সজৰ্বৰ প্ৰত্যুত্তিত বণাজনৰ আৰু তাৰ পশ্চাত্তাগত ছোভিয়েত বাইছে যি অসাধ্য সাধন কৰিছিল সেই সম্পৰ্কে তেওঁলোকে জানিব পাবিব, তেওঁলোকে দেখা পাব যে কমিউনিষ্টসকল, পাৰ্টি সংগঠনবোৰ আৰু ছোভিয়েত সমাজৰ পৰিচালিকা শক্তি কমিউনিষ্ট পাৰ্টি সদায়ে আগশাৰীত আছিল। সকলৰ সকলো বিষয়ত, সমুখ বণাজনৰ আৰু প্ৰমুখত তেওঁলোক আছিল

আগশাসীত। পাৰ্টিয়েই ছোভিয়েত বাইৰ আৰু তেওঁলোকৰ সমস্ত-
বাহিনীক অবিভবগীৰ কীৰ্ত্তি আপনত উদীপিত কৰিছিল, পাৰ্টিয়েই
ছোভিয়েত বাইৰ আৰু তেওঁলোকৰ সমূহ প্ৰয়াস সহত আৰু পৰিচালিত
কৰিছিল একমাত্ৰ লক্ষ্য সাধনৰ অভিযুখে—সেই লক্ষ্য হৈছে শত্ৰুৰ
পৰ্য্যাস্ত কৰা। সেয়েহে পাৰ্টিয়ে জনগণৰ পৰা তৰ্কগত আশুগত লাভ
কৰিছিল। কুৰ্বৰ বুদ্ধত গুৰুতৰ ক্ষয়ক্ষতি হোৱা সন্দেহ কমিউনিষ্টসকলৰ
বাহিনী অবিচলতাৰে বৃদ্ধি হৈছিল। কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ সমস্ত হিচাপে
হেজাব হেজাব ছোভিয়েত সৈন্তই শত্ৰুৰ বিৰুদ্ধে যুঁজাটোক তেওঁলোকৰ
কৰ্ত্তব্য হিচাপে গণ্য কৰিছিল।

ছোভিয়েত সেনাবাহিনীয়ে কেনেকৈ তাৰ শক্তি গঢ়ি তুলিছিল,
কেনেকৈ সমাজতাত্ত্বিক অৰ্থনীতিয়ে তেওঁলোকলৈ সৰ্বাধুনিক অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ
যোগান ধৰিছিল, শত্ৰুক পৰাজিত কৰিবৰ বাবে লাগতিয়াল সকলো
বস্তু কেনেকৈ সম্ভব হৈছিল—এই কিতাপৰ পৰা পাঠকসকলে
তাক জানিব পাৰিব। ইয়াৰ মাজতেই নিহিত হৈ আছে ছোভিয়েত
ৰাষ্ট্ৰ আৰু সামাজিক ব্যৱস্থাৰ বিপুল শ্ৰেষ্ঠতা আৰু প্ৰাণশক্তি।
পাঠকে নাৎছী বৰবহঁতৰ বিৰুদ্ধে হোৱা ডাঙৰ যুদ্ধবোৰৰ জ্ঞান পাব,
অশুভ কৰিব পাৰিব নাৎছী হাই কমাণ্ডৰ পৰিকল্পনা আৰু আশা
ভঙ্গ কৰা ছোভিয়েত সৈন্তসকলৰ অতুলনীয় বীৰত্ব, দৃঢ়তা আৰু
সাহস।

প্ৰৱন্ধ বচনিতাসকলে স্পষ্টভাৱে দেখুৱাইছে যে জেনাৰেল
হেড কোয়াৰ্টাৰ্ছ, জেনাৰেল ষ্টাফ, বণাজন আৰু সেনাবাহিনীৰ কমাণ্ডাৰ
আৰু তেওঁলোকৰ কৰ্মীসকলে, আৰু সৰ্বস্তৰৰ কমাণ্ডাৰ আৰু
ৰাজনৈতিক অফিচাৰসকলে অসাধাৰণ সাংগঠনিক দক্ষতা দেখুৱাইছিল,
নিৰ্দ্ধাৰিত লক্ষ্য পূৰণত অসাধাৰণ অধ্যৱসায়ৰ পৰিচয় দিছিল আৰু
জটিল আৰু ক্ৰমত পৰিৱৰ্ত্তনশীল পৰিস্থিতিত সৈন্ত পৰিচালনাত
বিপুল নৈপুণ্য প্ৰদৰ্শন কৰিছিল।

কুকৰ্'ৰ বৃদ্ধত জয়লাভ আছিল বহুত উপাদানৰ লাখ লাখ
 হানুত্বৰ কৰ্মপ্ৰয়াস, তেওঁলোকৰ নিম্বাৰ্ণ শ্ৰম আৰু কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ
 পৰিচালনাত তেওঁলোকৰ ইচ্ছাশক্তিৰ যুক্তিসম্মত পৰিণতি।

কালৰ প্ৰৱাহে বণাজনৰ ক্ষতবোৰ নিৰাময় কৰিছে। কিন্তু
 জনগণক বীৰত্বমণ্ডিত অতীত সম্পৰ্কে বিন্মত কৰাৰ ক্ষমতা কালৰ
 নাই। ছোভিয়েত বাইজে তেওঁলোক সন্তানসন্ততিৰ গৌৰৱময়
 কীৰ্ত্তি অন্ধাৰে মোৰ'বে। অবেল; কুক'ৰ, বেগ'ব'দ, ছুমি আৰু
 থাবকত অঞ্চলবোৰত অসংখ্য শ্মাৰক আছে—সাধাৰণ টেক, কামান
 আৰু শ্মাৰক-ফলক—১৯৪০ চনৰ অসম্ভৱ গ্ৰীষ্মত যি কঠোৰ যুদ্ধ ইয়াত
 সংঘটিত হৈছিল এই শ্মাৰকবোৰ তাৰে নীৰৱ সাক্ষী।

ছোভিয়েত চৰকাৰে কুক'ৰ বালকত জয়ৰ সন্মানত এটা শ্মৃতিস্তম্ভ
 স্থাপন কৰাৰ সিদ্ধান্ত লৈছে। যিসকলে অগ্ৰসজ্জিত দম্ভ্যবাহিনীৰ
 পথ বোধ কৰিছিল আৰু সিহঁতক এই দেশখনৰ পৰা উৎখাত কৰাৰ
 কাম আবন্ত কৰিছিল এই শ্মৃতিস্তম্ভ হ'ব সেই সকলৰ প্ৰতি প্ৰকাজলি।

মার্শাল
ইভান কোনেভ*

কুৰ্চ য়হাযুদ্ধ আৰু ইয়াৰ
ঐতিহাসিক চাংগঠ*

কুৰ্চৰ যুদ্ধ—যাক মহান বুলি অভিহিত কৰাৰ পূৰ্ণ অধিকাৰ আমাৰ আছে—পৰিসৰ, উদ্ভেজনা আৰু ভিত্ততাৰ কালৰ পৰা আছিল অসাধাৰণ। বৰ্তমান অবেল, ত্ৰিয়ানক্ষ, কুৰ্চ, বেগ'ব'দ, ছুমি, খাৰকভ আৰু পলতাভা অঞ্চলৰ বিশাল এলাকা জুৰি এই যুদ্ধ হৈছিল। স্থলত আৰু বিমানত পঞ্চাশ দিন ধৰি চলা এই ভয়ানক যুদ্ধত দুয়ো পক্ষয়ে নিয়োগ কৰিছিল ৪০ লাখবোৰ অধিক সৈন্য, ৬৯,০০০ বোৰ অধিক ফিল্ড গান, আৰু মৰ্চাৰ, ১৩,২০০ টেক আৰু স্বয়ংক্রিয় বন্দুক, আৰু প্রায় ১২,০০০ বিমান। টেক যুদ্ধবোৰ আছিল যুদ্ধৰ ইতিহাসত তুলনাহীন। ই আছিল দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধত সৰ্ব্বাধিক টেক যুদ্ধ।

* মার্শাল কোনেভ, দুবাৰ ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ বাৰ উপাধিৰে ভূষিত, তেওঁ কুৰ্চৰ যুদ্ধত স্নেতপ বগান্নন পৰিচালনা কৰিছিল।

১ কুৰ্চৰ যুদ্ধৰ ২৫তম বাৰ্ষিকী উপলক্ষে ১৯৬৮ চনৰ ১৫ই আগষ্টত ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ কেন্দ্ৰীয় ভৱনত আয়োজিত আলোচনা-চক্ৰত মার্শাল কোনেভ এই বিপৰ্যট্টো পাঠ কৰিছিল।

কুৰ্ক বাৰ্লডৰ যুঁজ যে তীব্ৰ হৈছিল তাৰ কেবাটাও বাৰ্লডনৈতিক, অৰ্থনৈতিক আৰু বণনীতিগত কাৰণ আছিল। ১৯৪৩ চনৰ জৰুৰীকাল মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধ এক দিশ পৰিৱৰ্তনৰ কৈকুৰিত উপনীত হৈছিল। যুদ্ধৰ প্ৰবেশমুখত হোৱা যুঁজত ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ কৌশল আঘাতত নাৎছী ব্লিৎকজিগ পৰিকল্পনা ব্যৰ্থতাত পৰ্যাবসিত হয়। তাৰ এবছৰ পিচত নাৎছীহঁত স্তালিনগ্ৰাদত এক বিপৰ্যায়কৰ পৰাজয়ৰ সমুখীন হৈছিল। ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ পৰা নাৎছী আক্ৰমণকাৰী কৌশল ব্যাপকভাৱে উলিয়াই দিবৰ বাবে যুদ্ধ সম্পূৰ্ণ প্ৰস্তুত হৈছিল। শক্তিশালী আৰু যুদ্ধকলাত পাৰদৰ্শী এক শত্ৰু বিৰুদ্ধে যুঁজত ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ বাহিনীয়ে সৰ্বাংগীন অভিজ্ঞতা অৰ্জন কৰিছিল। আমাৰ সাময়িক শক্তি দিনকদিনে বাঢ়ি গৈ আছিল। বণাজনত সেনাবাহিনীয়ে ক্ৰমেই বেছিটকৈ অস্ত্ৰশস্ত্ৰ আৰু বণসামগ্ৰী পাইছিল।

নাৎছী ভেৰমাখটে স্তালিনগ্ৰাদৰ যুদ্ধত যি বণনৈতিক উত্তোগ হেৰুৱাইছিল তাৰ পুনৰুদ্ধাৰৰ বাবে আৰু যুদ্ধৰ গতি পৰিৱৰ্তনৰ হকে ভেৰমাখটেৰ শেষ প্ৰচেষ্টা ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ বাহিনীয়ে কুৰ্কৰ বিশাল যুদ্ধত বিফল কৰি দিছিল। গোটেই ছোভিয়েত জাৰ্মান বণাজন আছিল দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ প্ৰধান আৰু নিয়ামক বণাজন—গোটেই বণাজন জুৰি শত্ৰুপক্ষ বণনৈতিক আত্মবল্লব পথ অৱলম্বন কৰিবলৈ বাধ্য হৈছিল।

কুৰ্কৰ ঐতিহাসিক জয় হৈছে সমাজতান্ত্ৰিক ব্যৱস্থাৰ বিপুল প্ৰাণশক্তিৰ, ছোভিয়েত জনগণে আৰু কমিউনিষ্ট পাৰ্টিয়ে প্ৰতিষ্ঠা কৰা আৰু গঢ়ি তোলা সেনাবাহিনীৰ শৌৰ্য আৰু বীৰ্য্যৰ আৰু এটা সাক্ষ্য।

* * *

১৯৪২ চনৰ জাৰুকাৰি ছোভিয়েত আক্ৰমণাত্মক অভিযানে কুৰ্ক এলেকাড এক বিৰাট চুকীয়াটক ওলাই থকা অভিযোজন তৈয়াৰ

কবিছিল, এই অভিক্ষেপ বুৰঞ্জীত কুৰ্ক'বালজ নামেৰে পৰিচিত হৈছিল। ১৯৪৩ চনৰ মাৰ্চ মাহৰ শেহত চেণ্ট্ৰাল আৰু ড'ব'নেৰ্ছ বশাকনৰ সৈন্তসকলে এই অভিক্ষেপ বন্ধাব দায়াত্ৰ লয়। ১৯৪৩ চনৰ গ্ৰীষ্ম-শৰৎকালীন অভিযানৰ বাবে দুয়ো পক্ষয়ে বসন্তকালৰ আগছোৱাৰ পৰা প্ৰস্তুতি চলাইছিল। কুৰ্ক'অভিক্ষেপৰ আৰু ইয়াৰ উত্তৰ আৰু দক্ষিণৰ (অ'বেল, বেলগ'ব'দ, খাবকন্ত এলেকা শত্ৰুহঁতে ব'ব পৰা জঁপিয়াই পৰিব পাৰে ভেনেকুৱা ঠাইৰ বণকৌশল আৰু বণনীতিগত গুৰুত্বই বহুলাংশে এই কথা পূৰ্ব নিৰ্দ্ধাৰিত কৰি দিছিল যে ওপৰোক্ত গ্ৰীষ্ম শৰৎকালীন অভিযানৰ নিয়ামক ঘটনাৱলী ইয়াতেই ঘটিব।

১৯৪৩ চনৰ জহকালি ছোভিয়েত যুদ্ধশিল্পই অগ্নিশৰা আৰু আন আন বণসামগ্ৰীৰ উৎপাদন যথেষ্ট পৰিমাণ বঢ়াইছিল। ফলত ছোভিয়েত কমাণ্ডে বৃদ্ধত অৰ্জিত অভিজ্ঞতা বিৱেচনা কৰি সশস্ত্ৰ ফৌজত গুৰুত্বপূৰ্ণ সাংগঠনিক পৰিৱৰ্তন সাধিবলৈ সক্ষম হৈছিল। এই পৰিৱৰ্তনবোৰৰ মাজত বৃহত্তম হৈছে নতুন নীতিৰ ভেটিত টেক-বাহিনীসমূহৰ গঠন আৰু বিপুল গোঁসাবৰ্ষণ আৰু আঘাত হনাৰ ক্ষমতা আৰু যথেষ্ট পৰিমাণে সৰ্বকৰ্মত ব্যৱহাৰৰ উপযোগিতাকে ধৰি গোলন্দাজ ক'ব আৰু ডিভিছন গঠন।

কুৰ্ক'ৰ যুদ্ধৰ আগতে ছোভিয়েত জাৰ্মান বণাকনত তুলনামূলকভাৱে নিম্নেজ অৱস্থা বিদ্যমান আছিল। স্তালিনগ্ৰাদ, উজনি দন আৰু উত্তৰ ককেছাছত চমকপ্ৰদ অভিযানবোৰে আমাৰ সৈন্তবাহিনীৰ শক্তি ভালেখিনি শুহি লৈছিল আৰু পশ্চাত্তাগৰ যোগাযোগ ব্যৱস্থাকো দীৰ্ঘায়িত কৰি দিছিল।

এই অৱস্থাৰ ফলত, ছোভিয়েত কমাণ্ডে গোটেই ছোভিয়েত-জাৰ্মান সীমান্ত ভূমি আত্মবক্ষামূলক অৱস্থান গ্ৰহণৰ আৰু সেই নিম্নেজ অৱস্থাৰ সুযোগ লৈ বণনৈতিক সংৰক্ষিত শক্তি গঢ়ি তোলাৰ আৰু গ্ৰীষ্মকালীন অভিযানৰ বাবে প্ৰস্তুতি চলাৱাৰ সিদ্ধান্ত লৈছিল।

গভীৰ পশ্চাদক্ষুৰিৰ পৰা সৈন্দ্ৰ-সামন্ত, জ্বানপুৰণৰ ইউনিট, অস্ত্ৰশস্ত্ৰ আৰু আন আন বৰসামগ্ৰী লৈ ইধনৰ পাচত সিখন ট্ৰেন বণাৰনলৈ আহিবলৈ ধৰিলে। এই সৈন্দ্ৰ আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ বেছিভাগ পঠোৱা হৈছিল দক্ষিণ-পশ্চিম অতিমুখে বত প্ৰধান আক্ৰমণ চলোৱাৰ পৰিকল্পনা কৰা হৈছিল।

জালিনগ্ৰাদৰ বিপৰ্যায়ৰ পাচত প্ৰক্ৰমে গ্ৰীষ্মকালীন আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে উঠি পৰি প্ৰস্তুতি চলাইছিল, উদ্দেশ্য আছিল বাৰ কলত ফেছিষ্ট ব্লকৰ মাজত সংকট ঘনীভূত হৈছিল সেই জাবকালিৰ পৰাজয়ৰ প্ৰতিশোধ লোৱা। যুদ্ধ সম্পৰ্কে অসন্তোষ বহুতীয়া দেশবোৰত আৰু খোদ জাৰ্মানীতে ক্ৰমাৎ বাঢ়ি গৈছিল।

সামৰিক আৰু বাজৰ্নৈতিক সংকট অতিক্ৰম কৰিবৰ বাবে নাৎছী জাৰ্মানীৰ শাসকহঁতে “সকলো শক্তি সমবেত কৰাৰ” আৰু বৰসামগ্ৰীৰ উৎপাদন বৃদ্ধি কৰাৰ সিদ্ধান্ত লয়। ১৯৪৩ চনৰ জানুৱাৰী মাহত গৃহীত এইবোৰ পদক্ষেপে নিৰ্দিষ্ট কল প্ৰসৰ কৰিলে। সেই বছৰত জাৰ্মান যুদ্ধশিল্পই ১৯৪২ চনৰ তুলনাত টেক, ফিল্ড গান আৰু মৰ্টাৰৰ উৎপাদন হুগুণ বঢ়ালে আৰু যুঁজাৰু বিমান উৎপাদন ১'৭ গুণ বঢ়ালে। ড্ৰুপৰি সিহঁতে নতুন আৰু শক্তিশালী টেক আৰু স্বয়ংচালিত কামান আৰু নতুন ধৰণৰ বিমান উৎপাদন কৰিলে। ১৯৪৩ চনত প্ৰক্ৰপক্ৰই ইয়াৰ সশস্ত্ৰ বাহিনীৰ শক্তিবৃদ্ধি কৰাত ইয়াৰ সৈন্তশক্তি হয়গৈ ১ কোটি ৩০ লাখ অৰ্থাৎ ১৯৪২ চনৰ গ্ৰীষ্মত বেতিয়া সিহঁতৰ সংখ্যা সৰ্বোচ্চ আছিল প্ৰায় তাৰ সমান।

পশ্চিমত বিত্তীয় বণাৰন নথকাত নাৎছী জাৰ্মানীৰ পক্ষে ইয়াৰ বাহিনীৰ সবহভাগক ছোভিয়েত জাৰ্মান বণাৰনত কেন্দ্ৰীভূত কৰাটো সম্ভৱ হৈছিল। কুৰ্ক'ৰ যুদ্ধৰ আবশ্যণিত ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ মুখানুৰূপ হৈছিল ১৯৬টা জাৰ্মান ডিভিজন আৰু বহুতীয়া দেশবিলাকৰ ৩২ টা ডিভিজন আৰু আঠটা ব্ৰিগেড অৰ্থাৎ জাৰ্মানীয়ে বেতিয়া

হোভিয়েত ইউনিয়ন আক্ৰমণ কৰিছিল তাতকৈ ৪২ ডিগ্ৰীৰ বেছি।
 লক্ষপক্ষই বহুতীয়া সৈন্তবাহিনীৰ লগ লাগি মোট খুৱাইছিল আৰু
 ৫২ লাখ সৈন্ত, ৫৪,০০০ কিম্বা গান আৰু মটৰ, ৫৮৫০ টা ট্ৰেক আৰু
 আক্ৰমণকালীন কামান আৰু ২৯০ খন বিমান। খোকাডে, ১৯৪০
 চনৰ জুলাই মাহত সৈন্তবাহিনী আছিল ডেভিডাও দীৰ্ঘ আৰু ভীৰ
 যুদ্ধ চলাবলৈ সক্ষম এক প্ৰকল শক্তি।

১৯৪০ চনৰ গ্ৰীষ্মকালীন অভিযানৰ পৰিকল্পনা কৰোঁতে, জাৰ্মান
 কমান্ডো কুৰ্ক'ৰ ওপৰ হোভিয়েত ফৌজক বৰিষ্ম কৰাৰ আৰু যিকোনো
 মূল্যত তাত চূড়ান্ত বিজয় অৰ্জনৰ লক্ষ্য ধাৰ্য্য কৰিছিল।

নাৎছী নেতাসকলে ভাবিছিল যে পশ্চিমৰ বহুদূৰলৈকে সামৰি
 লোৱা কুৰ্ক' অভিযানে এই অভিযান বৰ্কাকাৰী চেণ্ট্ৰাল আৰু
 ড'ব'নৰ বণাৰ্জনক আগুবি ধৰাৰ আৰু চূড়ান্ত কৰাৰ পক্ষে অনুকূল
 পৰিস্থিতি সৃষ্টি কৰিব। জাৰ্মান কমান্ডো এই পৰিকল্পনাৰ সাংকেতিক
 নাম আছিল 'চিটাডেল'। ১৯৪০ চনৰ ১৫ এপ্ৰিলত হিটলাৰে স্বাক্ষৰ
 কৰা ৬নং নিৰ্দেশত ইয়াৰ উদ্দেশ্য সুস্পষ্টভাৱে ব্যক্ত কৰা হৈছিল।
 তাত কোৱা হৈছিল, এই আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ লক্ষ্য হৈছে
 হোভিয়েত বণাৰ্জনবোৰ বেৰি ধৰাৰ উদ্দেশ্যে এক 'সমকেন্দ্ৰিক
 আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ' গতিপথত কুৰ্ক'ৰ পশ্চিমৰ এলেকাত হোভিয়েত
 ফৌজক ধ্বংস কৰা। এই নিৰ্দেশত হিটলাৰে জোৰ দি কৈছিল যে
 "কুৰ্ক'ৰ বিজয় অৱশ্যেই গোটেই পৃথিৱীৰ ওচৰত আলোকবৰ্ত্তিকা
 হব।"

পৰিকল্পনা কৰা হৈছিল যে কিন্তু মাৰ্ছাল ব্লগৰ নেতৃত্বত আমি
 প্ৰুপ চেণ্টাৰে উত্তৰৰ পৰা আঘাত হানিব। কুৰ্ক'ৰ ওপৰত আঘাত
 হানিব কিন্তু মাৰ্ছাল মানষ্টাইনৰ নেতৃত্বত আমি প্ৰুপ হাটুখে।

১ ক্ৰিস্টিয়ানচেডেন্স ডেৰ অ'বাকল্যাণ্ড ডেৰ ডেবল্যাণ্ট, ১৯৪০-১৯৪৫, ৭তম ও,
 কংগ্ৰেছ জাৰ্মানাইন, ১৯৪০, পৃ. ১৪৭৬।

টিটাডেল আঁচনি সকল হেঁপা হলে নাংহী কোজে দনেংহ
 অৱবাহিকাত আমাৰ দক্ষিণ-পশ্চিম বণাজনৰ পশ্চাংভাগত সিহঁতৰ
 অগ্ৰগতি অব্যাহত ৰাখিলেহেঁতেন আৰু 'পেন্থাৰ' সাংকেতিক
 নামেৰে চিহ্নিত সিহঁতৰ অভিযান বাস্তৱায়িত কৰিলেহেঁতেন। হিটলাৰৰ
 জেনাৰেলসকলৰ মতে, নাংহী নেতাসকলে কুক্ষুত বিজয়ৰ পিচত মস্কোক
 কালবি কাটি ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ কেন্দ্ৰস্থলৰ গভীৰ পশ্চাংভাগত
 সোমোৱাৰ বাবে উত্তৰ-পূব অভিমুখে আক্ৰমণ চলাই থোৱাৰ সম্ভাৱনা
 ৰাখিল কৰা নাছিল।

এই কথা বুজা টান নহয় যে ১৯৪৩ চনৰ গ্ৰীষ্মকালীন অভিযানৰ
 আঁচনি ৰচনা কৰাৰ সময়ত নাংহী নেতাসকলৰ এক বাপক বণাজনত
 অভিযান চলাব পৰ্য্যটক প্ৰয়োজনীয় শক্তিৰ অভাৱ আছিল। তেওঁলোকে
 এটা একক বণনৈতিক ক্ষেত্ৰত অভিযানত নিজক সীমাবদ্ধ ৰাখিছিল।
 টিটাডেল অভিযানৰ বাবে শত্ৰুপক্ষই এক শক্তিশালী আক্ৰমণকাৰী
 সৈন্য সমাহাৰ কেন্দ্ৰীভূত কৰিছিল, সিহঁতে ১৬ টা পেনংছাৰ আৰু
 মটৰবাহিত ডিভিছন আৰু বিমান সমৰ্থন সহ প্ৰায় ৫০টা বাছকবনীয়া
 ডিভিছন গোট থুৱাইছিল। সৰ্বমুঠ এই সমাহাৰত আছিল প্ৰায়
 ৯ লাখ সৈন্য, ১০,০০০ ফিল্ড কামান আৰু মৰ্টাৰ, প্ৰায় ২৭০০ টেক
 আৰু স্বয়ংচালিত কামান আৰু ২ হেজাৰবো অধিক বিমান। শত্ৰুপক্ষই
 নতুন অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ ওপৰত বৰকৈ নিৰ্ভৰ কৰিছিল, এইবোৰ হৈছে গধুৰ
 টেকাৰ আৰু পেন্থাৰ টেক, ফাৰ্ডিনেণ্ড আক্ৰমণকালীন কামান আৰু
 হেনখেল ১২৯ আৰু ফকে-উল্ফ ১৯০এ বিমান। বাইটেক জোৰ দিয়া
 হৈছিল ঠেক প্ৰৱেশৰ এলেকাত কেন্দ্ৰীভূত হোৱা পেনংছাৰ
 বাহিনীয়ে হনা বিপুল আঘাতৰ অপ্ৰত্যাশিততা আৰু গতিবেগৰ
 ওপৰত।

এই নাংহী আক্ৰমণকাৰী বাহিনী সঁচাকৈয়ে শক্তিশালী আছিল।
 পশ্চিম জাৰ্মান বুৰঞ্জীবিদ-ৱহেঞ্চনাৰে লিখিছে যে জাৰ্মানী আৰু

অধিকৃত ইউৰোপৰ শিল্পই বি বি উৎপাদন কৰিছিল, জাৰ্মানসকলে সেইবোৰ সকলো কুৰ্ক খণ্ডত গোট খুৱাইছিল।

১৯৪৩ চনৰ গ্ৰীষ্মকালৰ ভিতৰত সামৰিক আৰু ৰাজনৈতিক পৰিস্থিতিত হোৱা পৰিৱৰ্তনবোৰ উপলব্ধি কৰিবলৈ নাৎছী নেতৃত্বস্থৰ বে অক্ষম হৈছিল সি প্ৰমাণিত হল। জাৰ্মান ৰাজনীতিবিদ আৰু জেনাৰেলসকলে তেওঁলোকৰ সম্ভাৱ্য ক্ষমতাক, বিশেষকৈ “সকলো শক্তি সমবেত কৰাৰ” ফলাফলক অতিবৰ্দ্ধিত কৰি দেখিছিল, আৰু ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ যুদ্ধ দক্ষতাক আৰু আমাৰ আত্ম-শিল্পৰ ক্ষমতাক চুটকৈ দেখিছিল। যুদ্ধৰ পিচত ফিল্ড মাৰ্শ্বাল কাইটেল সাক্ষ্য দিছিল যে ছোভিয়েত সেনাবাহিনী আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰিবলৈ সাজু হৈ থাকিব, তদুপৰি এটা শক্তিশালী প্ৰতি-আক্ৰমণ কৰিব পৰাকৈ যথেষ্ট সংৰক্ষিত শক্তি তেওঁলোকৰ থাকিব—এইটো জাৰ্মানসকলে আশা কৰিব পৰা নাছিল।

আমাৰ শক্তি সম্পৰ্কে তাৰ মূল্যায়ন আৰু ৰণনীতিগত হঠকাৰিতাই শত্ৰুৰ সামৰিক আৰু ৰাজনৈতিক দুয়ো দৃষ্টিভঙ্গীৰ ফালৰ পৰাই অতিশয় ভুল হিচাপ কৰালে আৰু শেষলৈকে সিহঁতৰ পৰাজয় ঘটিল।

গ্ৰীষ্মকালীন বিপুল আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে সৈন্যবাহিনীক প্ৰস্তুত কৰিবলৈ গৈ ছোভিয়েত জেনাৰেল সদৰ দণ্ডৰে শত্ৰুৰ ক্ৰিয়া-কলাপৰ প্ৰতি বিশেষ লক্ষ্য ৰাখিছিল! আমাৰ সামৰিক চোবাংচোৱা বিভাগে ৰাভৰি পাইছিল যে নাৎছীহঁতে কুৰ্কৰ উত্তৰ আৰু দক্ষিণত বহুল পৰিসৰত আক্ৰমণ চলাবৰ বা-জা কৰিব লাগিছে। শত্ৰুৰ ওপৰত কাঢ়া নজৰ ৰখাৰ ফলত সিহঁতৰ আক্ৰমণৰ গতিমুখ বুজা আৰু তাৰ পিচত আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰাৰ সময় নিৰ্দ্ধাৰণ কৰাটো সম্ভৱ হৈছিল।

কুৰ্ক এলেকাত যুদ্ধৰ প্ৰস্তুতিকালত ছোভিয়েত চোবাংচোৱা সংস্থাই শত্ৰুৰ পৰাজয়ত অমূল্য অবিহণা ৰোগ্যাইছিল। এপ্ৰিল-মাহৰ পৰা আৰম্ভ কৰি আটাইবোৰ চোবাংচোৱা বিভাগে নাৎছী কৰ্মাণ্ডৰ

পৰিকল্পনা জাৰ্মানৰ কাৰণে কাম কৰি আছিল। ডেউলোকৰ মনোযোগ মূলতঃ কেন্দ্ৰীভূত হৈছিল চেন্ট্ৰাল, ভ'বনেৰ আৰু দক্ষিণ পশ্চিম বণাঞ্চলৰ এলেকাৰ ওপৰত। চীক অব' ড জেনাবেল ষ্টীক মাৰ্খাল ডাভিলেভস্কিৰ নিৰ্দেশমতে জেনাবেল ষ্টীকৰ চোবাংচোৱা বিভাগ আৰু গেবিল। আন্দোলনৰ কেন্দ্ৰীয় সদৰ দপ্তৰ (চেন্ট্ৰাল ছেড কোৱাৰ্টাৰ' অব' ড পাৰ্টিজান মুভমেণ্ট) ওপৰত দায়িত্ব দিয়া হৈছিল শত্ৰুইতৰ বণকৌশলগত পশ্চাভাগত আৰু বিবোৰ এলেকাত পশ্চিমৰ পৰা সৈন্ত কেন্দ্ৰীভূত কৰা হৈছিল সেইবোৰ ঠাইত সিহঁতৰ উপস্থিতি আৰু সংৰক্ষিত শক্তিৰ অৱস্থান নিৰ্ণয় কৰাৰ। প্ৰতিটো বণাঞ্চলৈ নিজৰ নিজৰ যুদ্ধ পৰিচালনাৰ এলেকাত নিয়মীয়া বিমান অনুসন্ধান আৰু যুদ্ধ প্ৰস্তুতিৰ অনুসন্ধান চলাই গৈছিল।

শত্ৰুৰ পশ্চাভাগৰ গভীৰত সক্ৰিয় অনুসন্ধান চলি আছিল। ১৯৪০ চনৰ ১২ মে, অৰ্থাৎ শত্ৰুৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰায় দুমাহ আগতে আমাৰ চোবাংচোৱা বিভাগে সৰ্বোচ্চ কমাণ্ডক জনাই-ছিল: "কুক'-বেলগ'ৰ'দ এলেকাত আমাৰ বণাঞ্চল ভেদ কৰি ওলোৱাৰ উদ্দেশ্যে জাৰ্মানহঁতে এটা অভিযানৰ প্ৰস্তুতি চলাব লাগিছে---- এই বাতৰিটো তথ্যৰ লগত মিলি গৈছে। অ'বেল-জিৱানস্ক এলেকাত জাৰ্মানহঁতে যি অভিযানৰ আঁচনি পাতিছে তাৰ সাংকেতিক নাম স্তব্ধত: "চিটাডেল"।"

জাৰ্মান দলিলপত্ৰ আৰু জাৰ্মান মানচিত্ৰত ১৯৪০ চনৰ এপ্ৰিলৰ আৰম্ভণিত 'চিটাডেল' নামটো পোৱা যায়। যে মাহৰ সূচনাতে সেইটো ছোভিয়েত কমাণ্ডে জানিব পাৰে। বিবোৰ বাতৰি পোৱা গৈছিল আমাৰ চোবাংচোৱা বিভাগৰ বিপৰ্টমোৰে তাৰ সম্পূৰ্ণত। আৰু বাতৰিৰ সাক্ষ্য দিছিল।

মে'ৰ সূচনাতে হিটলাৰৰ সভাপতিত্বত মিত্ৰবিন্দু উচ্চপদস্থ বিষয়াসকলৰ সন্মিলনত 'চিটাডেল' আঁচনি অনুমোদিত হৈছিল।

আসান চোবাংচোৱা বিভাগে এই বাতৰি দিছিল, আৰু ৫ ৰে ভাৰিখতে জেনাৰেল ঠাকে সতৰ্ক কৰি দি কৈছিল যে অদূৰ ভৱিষ্যতত শত্ৰুৰ আক্ৰমণৰ আশংকা আছে।

হিটলাৰে আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ ভাৰিখ বাবে বাবে শিচুৱাই দিছিল, কিন্তু ছোভিয়েত চোবাংচোৱা বিভাগৰ ওচৰত সি সোঁত হৈ থকা নাছিল। সৰ্বোচ্চ কমাণ্ডৰ যথাসময়ত ধৰণ দিয়া হৈছিল, ২ জুলাইৰ দিনা তেওঁলোকে বৰ্তমান সুবিদিত নিৰ্দেশনামা জাৰী কৰিছিল যে শত্ৰু শত্ৰুই সম্ভৱতঃ ৩ বা ৬ জুলাইৰ ভিতৰত কোনো এটা সময়ত আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰিব। সম্ভাৱ্য শত্ৰু আক্ৰমণক ভেটা দিবলৈ আৰু শত্ৰুৰ উদ্দেশ্য জানিবৰ বাবে অনুসন্ধান আৰু চোবাংচোৱা কাম তীক্ষ্ণতৰ কৰাৰ বাবে স্থল আৰু বিমান বাহিনীক প্ৰস্তুত থাকিবৰ নিৰ্দেশ দিয়া হৈছিল।

জেনাৰেল ছেড কোৱাটাইৰ নিৰ্দেশ আটাইবোৰ বণাফনে সকলভাৱে পালন কৰিছিল। যুদ্ধ সংক্ৰান্ত অনুসন্ধান চলাই শত্ৰুৰ অবস্থান আৰু বেলেগ'ৰ'দ-খাবৰত গোষ্ঠীবোৰে কেতিয়া, আনকি কেইটাত আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰিবলৈ মনস্থ কৰিছে তাক জানিব পৰা হৈছিল। ৪ জুলাই নিশা কেন্দ্ৰীয় বণাফনৰ ১৩-শ সেনাবাহিনীৰ ১৫-শ পদাতিক ডিভিছনৰ স্কটিসকলে এজন জাৰ্মানক ধৰা পেলাইছিল, তেওঁ কানিল কৰি দিছিল যে ৫ জুলাই নিশা ৩ বজাত নাৎছী আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ হ'ব। জাতিত প্লুটেন—এনে এজন মাইন চাকা কৰোঁতাই যে জাৰ্মান লাইন চেবাই বেলেগ'ৰ'দ এলেকাত সোমাই গৈ আত্মসমৰ্পণ কৰিছিল, সিয়েও অনুৰূপ বাতৰি দিয়ে। ত'ৰ'নৈৰ আৰু চেণ্ট্ৰাল বণাফনে এইবোৰ বাতৰিৰ সামাজীকৰণ কৰিলে আৰু সিদ্ধান্ত ললে যে আক্ৰমণাত্মক শত্ৰুৰ ওপৰত আৱতীৰ্ণকৈ পৰিকল্পিত প্ৰতি-প্ৰত্যুত্তি অনুযায়ী গোলাবৰ্ষণ কৰা হ'ব। নাৎছী কমাণ্ডৰ অপ্ৰত্যাশিতভাৱে বিফলী বেগেৰে আঘাত হ'বৰ আঁচনি এনেকৈ ব্যৰ্থ কৰি দিয়া হল।

ৱাংছী কমাণ্ডৰ ১৯৪৩ চনৰ গ্ৰীষ্মকালীন অভিযানৰ পৰিকল্পনাবোৰ
 আৱিষ্কাৰৰ কলত ছোভিয়েত কমাণ্ড যুদ্ধৰ পদ্ধতি স্থিৰ কৰাৰ জটিল
 কৰ্তব্যৰ সমুখীন হ'ল। ছটা পদ্ধতি আছিল। এটা হৈছে শত্ৰুৰ
 আক্ৰমণাত্মক অভিযান আগতীয়াতকৈ অনুমান কৰি প্ৰথমে আঘাত
 হ'না। আনটো হৈছে অলপ অপেক্ষা কৰা আৰু প্ৰথমে আক্ৰমণাত্মক
 অভিযান নকৰিবলৈ ৱাংছী কমাণ্ডক বাধ্য কৰা, যাতে সুবন্ধিত
 অৱস্থানৰ পৰা আত্মৰক্ষামূলক যুঁজ কৰি সিহঁতক ভাগৰি পৰা
 অৱস্থালৈ আনিব পৰা হয় আৰু বক্তৃপাত ঘটাই সিহঁতক বক্তৃহীন কৰিব
 পৰা হয়, আৰু তাৰ পিচত প্ৰতি আক্ৰমণ কৰি সিহঁতক ধ্বংস কৰি
 পেলাব পৰা হয়। ১৯৪৩ চনৰ ৮ এপ্ৰিলত ডেপুটি চুপ্ৰীম কমাণ্ডাৰ
 ইন-চিফ মাৰ্শ্বাল বুকভে সদৰ দপ্তৰলৈ পঠোৱা বিপৰীত অহা গ্ৰীষ্ম-
 কালীন অভিযানৰ, বিশেষকৈ কুৰ্ক বাৰুজত যুঁজৰ পৰিস্থিতিৰ
 সবাতোকৈ সৰ্বাংগীণ মূল্যায়ন আৰু কৰণীয় কৰ্তব্য সম্বন্ধে দিহা পৰামৰ্শ
 আগবঢ়োৱা হৈছিল। তেখেতে কৈছিল : “মোৰ মানত আমাৰ সেনা-
 বাহিনীৰ পক্ষে অদূৰ ভৱিষ্যতত শত্ৰুক ভেটা দিবৰ বাবে আগতীয়াতকৈ
 এটা আক্ৰমণাত্মক অভিযান কৰা অবিবেচনা মূলত কাম হ'ব। তাতকৈ
 ভাল হ'ব আমাৰ আত্মৰক্ষামূলক ব্যৱস্থাৰ সমুখত শত্ৰুক পৰিত্ৰাস্ত কৰা,
 সিহঁতৰ টেকবোৰ অকামিলা কৰি দিয়া, নতুন সংৰক্ষিত শক্তিবোৰক
 অমা আৰু এটা সামূহিক আক্ৰমণাত্মক অভিযান চলাই সিহঁতৰ প্ৰধান
 সৈন্য সমাবেশবোৰ খতম কৰা।” ১২ এপ্ৰিলৰ দিনা জেনাৰেল
 হেড কোৱাৰ্টাৰত অনুষ্ঠিত এখন সন্মিলনত মাৰ্শ্বাল ষ্টালিন, মাৰ্শ্বাল
 বুকভ, মাৰ্শ্বাল ভাভিলেভস্কি আৰু সেনাবাহিনীৰ অধিনায়ক আন্তনভে
 বোগ দিৱে, তাত নীতিগতভাৱে সিদ্ধান্ত লোৱা হয় যে কুৰ্কত ইচ্ছাকৃত-
 ভাৱে আত্মৰক্ষামূলক অৱস্থান লোৱা হ'ব। যুদ্ধকলাৰ ক্ষেত্ৰত ই
 সবাতোকৈ উল্লেখযোগ্য সিদ্ধান্তসমূহৰ অন্তৰ্ভুক্ত।

১ জি. কে. বুকভ, বোৰিনিছেপ এণ্ড ৰিয়েক্কলিন, মস্কো, ১৯৬৯, পৃঃ ৪৭০
 (২-ব্দৰ ভাঙৰণ)

জেনাবেল হেড কোয়ার্টাৰৰ বৰ্ণনৈতিক পৰিকল্পনাত কোৱা হৈছিল যে সমস্ত প্ৰধান বৰ্ণনৈতিক ক্ষেত্ৰৰ, বিশেষকৈ কুৰ্ক' অভিক্ষেপ এলেকাৰ গভীৰত কেবাটাও আত্মবক্ষামূলক লাইন গঠন কৰা হ'ব। পৰিকল্পনা কৰা হৈছিল যে শত্ৰুৱে আক্ৰমণ কৰিলে তাৰ প্ৰধান শক্তিবোৰক ক্ষতবিক্ষত কৰি বক্তহীন কৰি পেলোৱা হ'ব। এই আত্মবক্ষামূলক যুঁজত প্ৰধান ভূমিকা স্তম্ভ কৰা হৈছিল চেণ্ট্ৰাল আৰু ড'ব'নেৰ বণাজনৰ ওপৰত; তাৰোপৰি স্তেপভূমিৰ বণাজনৰ ওপৰত বিটো আছিল জেনাবেল হেড কোয়ার্টাৰৰ শক্তিশালী সংৰক্ষিত শক্তি আৰু ওপৰত উল্লেখ কৰি অহা বণাজনসমূহৰ পিচফালে কেন্দ্ৰীভূত। পৰিকল্পনা কৰা হৈছিল যে আত্মবক্ষামূলক যুঁজত শত্ৰুক হীনবল কৰি পেলাই তাৰ পিচত কুৰ্ক'ৰ যুঁজৰ দ্বিতীয় পৰ্যায়ত প্ৰতি-আক্ৰমণ কৰা হ'ব। এই প্ৰতি আক্ৰমণত পশ্চিম বণাজনৰ বাওঁ পক্ষক ব্ৰিগাদ আৰু চেণ্ট্ৰাল বণাজনক আৰু তাৰ পিচত ড'ব'নেৰ আৰু স্তেপভূমিৰ বণাজন আৰু দক্ষিণ-পশ্চিম বণাজনৰ সোঁ পক্ষক সাকল্যে সৈতে কামত লগোৱা হ'ব। থিৰাং কৰা হয় যে তাৰ পিচত ছোভিয়েত সৈন্তবাহিনীক দক্ষিণ আৰু পশ্চিম অভিমুখে সাধাৰণ আক্ৰমণত নিয়োগ কৰা হ'ব, যাৰ উদ্দেশ্য হ'ব নীপাৰৰ পূবত বুক্ৰাইনৰ পৰা আৰু কুবানৰ পৰা শত্ৰুক খেদি পঠোৱা আৰু বিয়েলোকছিয়া মুক্ত কৰা। প্ৰধান আঘাত হ'ব খাবকত প'লতোভা আৰু কিয়েভৰ অভিমুখে।

বৰ্ণনৈতিক উদ্ভোগ গ্ৰহণ কৰি ছোভিয়েত সৰ্বোচ্চ কমান্ডে স্বাভাৱিকতে শত্ৰুৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযান চলোৱালৈ নিষ্ক্ৰিয়ভাৱে বাট চাট খাবিব নোৱাৰিলেহেঁতেন। গতিকে জেনাবেল হেড কোয়ার্টাৰৰ সেই সন্মিলনত আৰু এটা বিকল্প ৰূপৰেখাও বচনা কৰা হৈছিল; সেয়া হৈছে যদি জাৰ্মানসকলে অদূৰ ভৱিষ্যতত আক্ৰমণ নকৰে, বা আক্ৰমণাত্মক অভিযান অনিৰ্দিষ্ট কালৰ বাবে পিছুৱাই দিয়ে তেনে ক্ষেত্ৰত ছোভিয়েতবাহিনী আক্ৰমণাত্মক অভিযানত অৱতীৰ্ণ হ'ব।

এপ্ৰিলৰ মাজ ভাগত হোভিয়েত বণাৰ্জনৰ বৰমুৰীয়াসকলে আৰু সৈন্তসকলে আত্মবক্ষামূলক যুদ্ধৰ বাবে নিবিড়ভাৱে প্ৰস্তুত হবলৈ ধৰিলে। মে' মাহৰ ষটনাবলীয়ে প্ৰমাণ কৰিলে যে আত্মবক্ষামূলক অৱস্থান গ্ৰহণৰ সিদ্ধান্ত আছিল সঠিক। চোবাংচোৱা বিভাগে প্ৰতিদিনে বাতৰি দি আছিল যে শত্ৰুপক্ষই ২২৭ আকাৰৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে প্ৰস্তুতি চলাব লাগিছে সিহঁতৰ অধিকাংশ বাহিনী আৰু বণসামগ্ৰী অ'বেল, ক্ৰোমি, ব্ৰিয়ানস্ক, খাবকভ আৰু প'লভোভা এলাকালৈ স্থানান্তৰিত কৰা হ'ব লাগিছে। নাংছাইহঁতে এটা আক্ৰমণকাৰী সৈন্তদল গঢ়ি তুলিব লাগিছে।

কুস্ক' অভিযোজনা নিয়ামক যুদ্ধ বেতিয়া আৰম্ভ হ'ল সেই সময়ৰ ভিতৰতে ৰাষ্ট্ৰীয় আত্মবক্ষা কমিটি, জেনাৰেল ষ্টাকৰ বণাৰ্জনসমূহৰ সাময়িক পৰিষদে সাধাৰণভাৱে গ্ৰীষ্মকালীন আৰু হেমন্তকালীন অভিযানৰ বাবে আৰু বিশেষকৈ কুস্ক'ৰ যুদ্ধৰ প্ৰস্তুতিৰ ক্ষেত্ৰত কেবাটাও কাম সমাধা কৰি থৈছিল। আমি তাৰ ভিতৰত মাথো আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয়বোৰ লৈ আলোচনা কৰিম।

ইচ্ছাকৃত আত্মবক্ষামূলক অৱস্থানৰ সিদ্ধান্ত অনুযায়ী কাম কৰি বণাৰ্জনসমূহৰ সদৰ দপ্তৰ আৰু সৈন্তসকলে এপ্ৰিলৰ দ্বিতীয়াৰ্দ্ধত গভীৰভাৱে পৰিলত, চূৰ্ভেদ টেক প্ৰতিবোধী, পদাতিক প্ৰতিবোধী আৰু বিমান প্ৰতিবোধী আত্মবক্ষা ব্যৱস্থা গঢ়ি তোলাৰ বিৰাট কাম আৰম্ভ কৰিছিল।

চেণ্ট্ৰাল আৰু ড'ব'নেৰ বণাৰ্জনৰ বাহিনীবোৰে ৰূপকভাৱে গোলাবৰ্ষণ ব্যৱস্থা (প্ৰধানতঃ টেক প্ৰতিবোধী) আৰু শক্তিশালী আত্মবক্ষা ব্যৱস্থাকে ধৰি তিনিটা প্ৰতিবন্ধা লাইন গঢ়ি তুলিছিল। বণাৰ্জন এলেকাৰ গভীৰত আৰু তিনিটা লাইন আছিল। এইদৰে সজাৰ্হিত কৰা ভূমিৰ গভীৰতা ২৫০ কিলোমিটাৰ চেৰাই সৈছিল। স্তোপভূমিৰ বণাৰ্জনৰ সৈন্তসকলে যুদ্ধৰ নৈৰ পাৰেদি আৰু তাৰ দক্ষিণত

এটা আত্মবক্ষা লাইন গঠিছিল আৰু দূৰ নৈৰ বাৰ্ভ পাৰত এটা বাৰ্ভীয় আত্মবক্ষা লাইন গঠি তোলা হৈছিল।

কুৰ্ক যুদ্ধৰ প্ৰস্তুতি চলাবলৈ গৈ ছোভিয়েত সৰ্বোচ্চ কমান্ডে কলি শক্তিৰ সংস্থান আৰু বৰ্ণনাত্মিক সংৰক্ষিত শক্তিসমূহৰ প্ৰাধিকৰণ আৰু নিয়োগৰ ওপৰত বিশেষ জোৰ দিছিল। চেণ্ট্ৰাল, ড'ব'নেৰ আৰু স্তেপভূমি—এই তিনিটা বণাৰ্জনত সৈন্যসংখ্যাৰ লগত মনুৰ ৬৮০,০০০ সৈন্যৰ সংযোজন কৰা হৈছিল, সংযোজিত হৈছিল ১০,০০০ কামান আৰু মৰ্টাৰ, প্ৰায় ৩০০০ টেক আৰু স্বয়ংচালিত কামান আৰু ১৯০০ বিমান। চেণ্ট্ৰাল আৰু ড'ব'নেৰ বণাৰ্জনত সৰ্বমুঠ প্ৰায় ১৩ লাখ সৈন্য, ২০,০০০ কিণ্ড গান আৰু মৰ্টাৰ, ৩৫০০ বো অধিক টেক আৰু স্বয়ংচালিত কামান আৰু ২৫৫০ খন বিমান (সমুদয় এয়াৰ আৰ্মি সহ) আছিল। তদুপৰি তেওঁলোকৰ পিচত বিৰাট বৰ্ণনাত্মিক সংৰক্ষিত শক্তি আছিল।

মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ সময়ত ছোভিয়েতৰ কলিৰ পৰা হোৱা আক্ৰমণাত্মক অভিযানবোৰৰ দৰে এইবেলি জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ সংৰক্ষিত শক্তি বেলেগ বেলেগ ভিত্তিৰ, ক'ৰ অৰ্থাৎ বাহিনী লৈ গঠিত হোৱা নাছিল, গঠিত হৈছিল সাময়িক গোষ্ঠী বা টাঙ্ক কৰ্চেবে। ১ এপ্ৰিলত জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ হাতত সংৰক্ষিত আছিল আঠোটা কিণ্ড আৰ্মি (১৪ তম, ৪৬ তম, ৫০ তম, ৬৬ তম, ৬৪ গাৰ্ডছ, ২য় আৰু ৩য় কিণ্ড আৰ্মি, আৰু দুটা টেক বাহিনী (১ম টেক আৰু ৫ম গাৰ্ডছ টেক বাহিনী) আছিল।

১৯৪৩ চনৰ এপ্ৰিলৰ আৰম্ভণিত এইবোৰ ফৌজৰ অধিকাংশক স্তেপভূমি বণাৰ্জনৰ অংগীভূত কৰা হৈছিল। এই বণাৰ্জনটো

---

১ ১৯৪০ চনৰ ১০ মাৰ্চ 'বিজাৰ্ড' বণাৰ্জন নামকৰণ কৰি স্তেপভূমিৰ বণাৰ্জন প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছিল। ২৫ এপ্ৰিলত ইয়াৰ নাম সলনি কৰি বণা হৈছিল স্তেপভূমিৰ মিলিটাৰি ডিভিষ্ট, তাৰ পিচত আকৌ ১০ জুলাইত তাৰ নামকৰণ কৰা হৈছিল স্তেপভূমি বণাৰ্জন।

পৰিচালনাৰ সন্মান মোক দিয়া হৈছিল। এই গঠন স্থায়ী নাছিল, প্ৰতিটো নতুন গোটৰ আগমনৰ লগে লগে গঠন সলনি কৰা হৈছিল। জুলাইৰ আৰম্ভণিত এইটো গঠিত হৈছিল ২৭তম আৰ্মি (কমাণ্ডাৰ জেনাৰেল এছ জি ব্ৰুকিংস), ৪৭তম আৰ্মি (কমাণ্ডাৰ জেনাৰেল এ আই বিজ্ঞত), ৫০তম আৰ্মি (কমাণ্ডাৰ জেনাৰেল আই এম মানাগৰত), ৫ম গাৰ্ডছ আৰ্মি, আগৰ ৬৬তম (কমাণ্ডাৰ জেনাৰেল পি. এ ব'তমিন্সত), ৫ম এয়াৰ আৰ্মি (কমাণ্ডাৰ জেনাৰেল এছ কে. গ'বিন্দনত), ৩য় গাৰ্ডছ, ৪ৰ্থ গাৰ্ডছ আৰু ১০ম টেক ক'ব, ১ম, ২য় আৰু ৩য় (গাৰ্ডছ) মেকানাইজড ক'ব আৰু ৩য়, ৫ম আৰু ৭ম গাৰ্ডছ কেভালৰি ক'ব লৈ।

স্তেপভূমি বণাজনত সৈন্তবিনাসৰ প্ৰতি বিশেষ দৃষ্টি দিয়া হৈছিল। চুপ্ৰীম কমাণ্ডাৰ ইন-চিফ ষ্টালিনে নিজে এই বিষয়টোৰ দায়িত্ব লয়। বণাজনৰ কমাণ্ড আৰু বাহিনীবোৰ কুৰ্ক ভ'ব'নেৰ লাইনৰ উত্তৰ বা দক্ষিণত ক'ত মোতায়েন কৰা হ'লে সবাতোকৈ ভাল হ'ব সেই বিষয়ে তেওঁ অনুশীলন কৰে। প্ৰথমছোৱাত জেনাৰেল হেড কোয়াৰ্টাৰ্ছ আৰু জেনাৰেল ষ্টাফে স্তেপভূমি বণাজনক আত্মবিকাৰ কামত নিয়োগ কৰিবলৈ বিচাৰা নাছিল, এই বণাজনৰ মুখ্য উদ্দেশ্য আছিল প্ৰতি-আক্ৰমণ কৰা। অৱশ্যে চুপ্ৰীম কমাণ্ডাৰ ইন-চিফে নিৰ্দেশ দিছিল যে এই বণাজনৰ বাহিনীবোৰক সৌমাজত, চেণ্ট্ৰাল আৰু ভ'ব'নেৰ পিচকালে নিয়োগ কৰা হওক। জেনাৰেল হেড কোয়াৰ্টাৰ্ছৰ মোৰ লগত ছোৱা আলোচনাৰ সময়ত ষ্টালিনে কোৱা দি কৈছিল যে ইয়াৰ অৰ্থ হৈছে দৰকাৰ হ'লে স্তেপভূমি বণাজনৰ সৈন্তসকলকো আত্মবিকামূলক উদ্দেশ্যে ব্যৱহাৰ কৰা যাব।

আত্মবিকাৰ হ'কে প্ৰস্তুতি চলাই থাকোঁতে আমি দুয়ো কালে প্ৰতি আক্ৰমণৰ পৰিকল্পনা ৰচনা কৰিছিলো—মালোৱাবাখাং গেলক-কুৰ্ক আৰু অ'ব'য়ান-বেলগ'ৰ'দ। সবাতোকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ কথা হৈছে

স্তেপভূমি বণাজন প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছিল আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ লক্ষ্যপূৰণৰ উদ্দেশ্যে। বেলগ'ব'ন-খাৰকত অভিযুখে প্ৰতি-আক্ৰমণৰ প্ৰধান শক্তি হিচাবে এই বণাজনকে গণ্য কৰা হৈছিল।

বৰ্ণনৈতিক সংবন্ধিত শক্তিক স্তেপভূমি বণাজনৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰাৰ সম্পৰ্কত জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰে' লোৱা সিদ্ধান্তটো আছিল নিঃসন্দেহে ছোভিয়েত যুদ্ধকলাৰ বিকাশৰ এক মাইলখুঁটা। যুদ্ধৰ বুৰঞ্জীত এই পোনপ্ৰথম এনে পৰাক্ৰান্ত বৰ্ণনৈতিক সংবন্ধিত শক্তি পঠন কৰা হ'ল আৰু তাক এটা একক বণাজন কমান্ডৰ অধীনলৈ দিয়া হ'ল।

এই কথা কব লাগিব যে কুৰ্ক'ৰ যুঁজৰ আগতে বৰ্ণনৈতিক সংবন্ধিত শক্তিৰ বিস্তাৰ মাথো দক্ষিণ-পশ্চিম অংশতে সীমাবদ্ধ নাছিল। বণাজনবোৰ যেতিয়া প্ৰতি-আক্ৰমণত অৱতীৰ্ণ হৈছিল তেতিয়া সিবিলাৰ ক্ষমতা বৃদ্ধিৰ বাবে পশ্চিম আৰু ত্ৰিয়ানস্ক বণাজনৰ পাচফালে প্ৰবল শক্তি গঢ়ি তোলা হৈছিল।

আগৰ অভিযানবোৰৰ সময়ত দেখা দৰে নাংছী হাই কমাণ্ডে বৰ্ণনৈতিক সংবন্ধিত শক্তিৰ গুৰুত্বক চুটিকৈ দেখিছিল। সিহঁতৰ আক্ৰমণকাৰী গোষ্ঠীবোৰৰ পেনংছাৰ ভিত্তিখনবোৰে অৱস্থা অনুযায়ী তৎপৰতাৰ সৈতে ব্যৱস্থা লোৱাৰ নৈপুণ্যৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি নাংছী হাই কমাণ্ডে প্ৰবল আঘাত হানিবৰ উদ্দেশ্যে পৰ্যায়ক্ৰমে বিস্তৃত একেটা পৰিসৰতে সৈন্যসকলক কেন্দ্ৰীভূত কৰিছিল। প্ৰথম আঘাতৰ ওপৰত প্ৰধান প্ৰয়াসৰ কেন্দ্ৰীভৱনে বাহিনীবোৰৰ এটা একক পৰিসৰত পৰ্যায়ক্ৰমে বিস্তাৰক উৎসাহিত কৰিছিল। পিচে কুৰ্ক' বালজৰ যুঁজত এই বিস্তাৰে গভীৰলৈ বিস্তৃত ছোভিয়েত আত্মৰক্ষা ব্যৱস্থাৰ ওপৰত আক্ৰমণৰ কেন্দ্ৰত শত্ৰুলৈ কোনো সাফল্য কঢ়িয়াই আনিব পৰা নাছিল।

আগতক সংঘৰ্ষত ব'ব পৰা প্ৰধান আঘাত অহাৰ আশঙ্কা আছিল সেই অংশত আমাৰ বৰ্ণনৈতিক সংবন্ধিত শক্তি কেন্দ্ৰীভূত কৰি

জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰে কুৰ্ব বুজৰ সমগ্ৰ গতিপথৰ ওপৰত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰাৰ সম্ভাৱনা অৰ্জন কৰে।

কুৰ্ব বুজৰ যি প্ৰস্তুতি ছোভিয়েত কমান্ডে লৈছিল তাৰ ভিতৰত অতীব গুৰুত্বপূৰ্ণ উপাদানটো আছিল বিমান বুজত প্ৰাধান্য অৰ্জনৰ সংগ্ৰাম। ১৯৪৩ চনৰ প্ৰায়ৰ ভিতৰত ছোভিয়েত বাহিনী যথেষ্ট শক্তিশালী হৈ উঠিছিল আৰু ই কুৰ্ব বুজত বিমান যুদ্ধত প্ৰাধান্য বিস্তাৰ কৰিছিল।

বসন্তকালত বণাৱনত যি তুলনামূলক নিশ্চেষ্টতাৰ চলি আছিল তাৰ ফলত সৈন্যসকলক খুব ভালকৈ বৰ্ণ-প্ৰশিক্ষণ দিয়া সম্ভৱ হৈছিল আৰু তেওঁলোকক বাজনেতিক পটভূমিকা ভালকৈ বুজোৱাটো সম্ভৱ হৈছিল। মস্কো আৰু ষ্টালিনগ্ৰাদৰ বুজত যি অভিজ্ঞতা অৰ্জিত হৈছিল তাক আত্মস্থ কৰাৰ ওপৰত মনোযোগ কেন্দ্ৰীভূত কৰা হৈছিল। সৈন্যসকলক আত্মবিশ্বাসমূলক আৰু আক্ৰমণাত্মক দৃষ্টি ধৰণৰ অভিযানৰ বাবে প্ৰশিক্ষণ দিয়া হৈছিল। জয়সম্বন্ধে আত্মবিশ্বাস আৰু বণাৱনত আৰু পশ্চাৎভাগত বিভিন্ন সাফল্যই আমাৰ মনোবল বহুগুণ বৃদ্ধি কৰিছিল।

সৈন্য আৰু আন আন কৰ্মীসকলক যুদ্ধ প্ৰশিক্ষণদানৰ লগে লগে আৰু যুদ্ধত অতীষ্ট লক্ষ্য অৰ্জনৰ নিমিত্তে যি প্ৰশিক্ষণদান প্ৰয়োজন তাৰ প্ৰতি যথাযথ লক্ষ্য ৰাখি পাৰ্টি সংগঠনসমূহে তেওঁলোকৰ মাজত এক বিৰাট বাজনেতিক কাম কৰিছিল। প্ৰশিক্ষণৰ বা সৈনিক জীৱনৰ এনে এটা দিশো নাছিল যি সৈন্যাধ্যক্ষসকলৰ, বাজনেতিক সংস্থাসমূহৰ দৃষ্টি এবাৰি গৈছিল। তেওঁলোকৰ সক্ৰিয় আৰু বহুমুখী কাৰ্য্যকলাপে ছোভিয়েত সৈন্যসকলৰ মাজত অদম্য নৈতিক বল সঞ্চিত কৰিছিল আৰু তেওঁলোকৰ সংগ্ৰামী মনোভাৱ বৃদ্ধি কৰিছিল।

আত্মবিশ্বাসমূলক যুদ্ধৰ আৰম্ভণিত চেণ্ট্ৰাল আৰু ভবনৈৰ বণাৱনৰ বাহিনীবোৰে সৈন্যকালত ১৪ গুণ প্ৰাধান্য, বণাৱনৰ কামান আৰু প্ৰাথমিক কালৰ পৰা প্ৰায় দুগুণ, টেক আৰু প্ৰয়োজনীয় কামান

কালম পৰা ১'২ ৩৭ আৰু বিহানৰ কালম পৰা ১'৩ ৩৭ প্ৰাধান্য অৰ্জন কৰিছিল।

শত্ৰুৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ মোকাফিলাৰ বাবে আৰু পৰৱৰ্তী প্ৰতি-আক্ৰমণৰ হকে প্ৰস্তুতিত জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ সন্মত মাৰ্শাল বুকত আৰু মাৰ্শাল ডাভিলেভস্কিৰ প্ৰত্যেক জয়গ্ৰহণিত বণাজনসমূহৰ কামকাজৰ মাজত সমন্বয় সধা হৈছিল।

৫ জুলাইৰ দিনা শত্ৰুৱে অভিযোজনৰ উত্তৰ কালে (৫০ কিলোমিটাৰ বণাজন জুৰি আৰু দক্ষিণ কালে (৮০ কিলোমিটাৰ বণাজন জুৰি) আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰিছিল। ছোভিয়েত কমাণ্ডে আগেয়েই তথ্য দৰে শত্ৰুপক্ষৰ গুৰুতৰ ক্ষয়ক্ষতি হৈছিল আৰু সোনকালেই সিহঁতক বোধ কৰা হ'ল। ১০ জুলাইৰ ভিতৰত চেণ্ট্ৰাল বণাজনৰ জেনাৰেল ব'ক হডস্কিৰ নেতৃত্বত থকা অংশত কুৰ্ক অভিযোজনৰ উত্তৰ কালে নাৎছী আক্ৰমণাত্মক অভিযান ব্যৰ্থ হ'ল। প্ৰবল চেণ্ট্ৰা আৰু সাম্ৰাজ্যিক ক্ষয়ক্ষতিৰ বিনিময়ত শত্ৰুপক্ষ মাথো ১২ কিলোমিটাৰ পৰ্য্যন্ত আগুৱাব পাৰিছিল। আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰথম দু দিনত (৫ আৰু ৬ জুলাই) শত্ৰুপক্ষৰ ২৫০০০ বিবৰা আৰু সৈন্ত হতাহত হ'ল, সিহঁতে প্ৰায় ২০০ টেক আৰু আক্ৰমণকাৰী কামান হেৰুৱালে, ২০০ বো বেছি বিমান হেৰুৱালে আৰু বহুত আগুৱোৱা আৰু অস্ত্ৰাস্ত্ৰ বণসামগ্ৰী হেৰুৱালে। শত্ৰুপক্ষৰ অ'বেল গোষ্ঠীৰ প্ৰধান আঘাত সহ কৰিবলগীয়া হোৱা জেনাৰেল এন পি. পুখ'ভ'ৱ নেতৃত্বাধীন ১৫ তম আৰ্মিৰ সৈন্তসকলে আৰু দূৰপ্ৰাচ্য ট্ৰান্স-বৈকাল অঞ্চল আৰু মধ্য এচিয়াৰ সীমান্তবন্দী-সকলক লৈ গঠিত হোৱা জেনাৰেল আই. ভি. গালানিনৰ ৭০তম আৰ্মিৰ সৈন্তসকলে বিপুল সাহস আৰু শৌৰ্য্যৰ চিনাকি দিছিল। শত্ৰুৰ সৈতে হোৱা যুঁজত আন বিসকলে গণবীৰত্ব প্ৰদৰ্শন কৰিছিল সেই সকল হৈছে কৰ্নেল ভি. এন. ৰানকগাৱাৰৰ সেনাপতিত্বত ১৫৭ পদাতিক ডিভিছনৰ সৈন্যসকলে, জেনাৰেল এ. বি. বাবিনভ'ৱ

সেনাপতিত্বত ৮১তম পদাতিক ডিভিছনৰ সৈন্যসকলে, জেনাবেল এম্ এ. য়েনছিনৰ নেতৃত্বত ৩০৭ তম পদাতিক ডিভিছনৰ সৈন্যসকলে, জেনাবেল এ. জি বদিনৰ নেতৃত্বত ২য় টেক আৰ্মি আৰু কৰ্নেল এম. এক. আয়োফৰ ১ম ইঞ্জিনিয়াৰিং ব্ৰিগেডৰ ছেপাবসকলে।

জেনাবেল এন. এক ভাহুতিনৰ সেনাপতিত্বত ভ ব'নেৰ বণাজনে যি খণ্ডটো বন্ধা কৰি আছিল সেই খণ্ডত দক্ষিণ ফালৰ পৰা কুৰ্ক ভাঙি উলিয়াই আহিবৰ উদ্দেশ্যে শত্ৰুৰ আৰ্মি গ্ৰুপ ছাউথৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযান ব্যৰ্থতাত পৰ্য্যবসিত হল। সেই ঠাইৰ আত্মবক্ষা লাইনবোৰ ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ (সেনাপতি জেনাবেল আই. এম. চিহ্তিৱাকভ) সৈন্যসকলে, ৭ম গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ (জেনাবেল এম এছ ছুমিলভ) সৈন্যসকলে আৰু জেনাবেল এম. ৱাই কাতুকভৰ নেতৃত্বত থকা ১ম টেক আৰ্মিৰ সৈন্যসকলে দৃঢ়ভাৱে খামুচি ধৰি আছিল। সাহস আৰু শৌৰ্য্য প্ৰদৰ্শন কৰিছিল ই. এম. নেক্ৰাছভৰ সেনাপতিত্বত ৫২ তম গাৰ্ডছ পদাতিক ডিভিছনৰ সৈন্যসকলে, কৰ্নেল এ. আই বাকহভৰ নেতৃত্বত ৬৭তম গাৰ্ডছ পদাতিক ডিভিছনৰ সৈন্যসকলে আৰু জেনাবেল এ এছ বুৰদেইনি আৰু জেনাবেল এ. জি. ক্ৰাভছেঙ্কোৰ সেনাপতিত্বত ২য় আৰু ৫ম গাৰ্ডছ টেক ক'ৰ আৰু কৰ্নেল এন ভি শ্বেভেলৰ সেনাপতিত্বত ২৭তম এণ্টি টেক আৰ্টিলাৰি ব্ৰিগেডে। ১১ জুলাইৰ দিনা দিনৰ শেষত বিপুল ক্ষয়ক্ষতিৰ বিনিময়ত শত্ৰুইত ৩৫ কিলোনিটাৰ আগুৱাবলৈ আৰু প্ৰ'খ'ৰ'ভকা গৈ পাবলৈ সক্ষম হৈছিল। ১৪ জুলাইৰ দিনা বাতিপুৰা স্তেপভূমি বণাজনৰ সৈন্যসকলৰ সহায়তাত ভ ব'নেৰ বণাজনৰ সৈন্যসকলে সেই এলেকাত এক প্ৰবল প্ৰতি আক্ৰমণ আৰম্ভ কৰিলে। স্তেপভূমি বণাজনৰ পৰা অহা ৫ম গাৰ্ডছ টেক আৰ্মি আৰু ৫ম গাৰ্ডছ আৰ্মিয়ে প্ৰধান ভূমিকা ললে। এই প্ৰতি আক্ৰমণত দুটা বিমান বাহিনীয়ে সাহায্য কৰিছিল। প্ৰ'খ'ৰ'ভকা এলেকাত হোৱা

০৫৩ খৃঃাব্দৰ আছিল কিকীৰ নিৰ্য্যাসৰ ব্ৰহ্মৰ ০৫৩ খৃঃ, ইয়াত ১২০০ হোভিয়েত আৰু আৰু জাৰ্মান ০৫৩ নিৰ্য্যাসিত হৈছিল।

এই সংবৰ্ধিত হোভিয়েত সৈন্তসকলে জৰ্জাৰত কৰিলে। শত্ৰুৰ প্ৰতিহত কৰা হ'ল আৰু ২১ জুলাইৰ ডিউবত ভ'ব'নেৰ বণাৰ্জনৰ সৈন্ত-সকলে আৰু ভেপছুমি বণাৰ্জনৰ গোটেইবাবে শত্ৰু পোনতে বি লাইনত আছিল সেই লাইনলৈ সিহঁতক খেদি পঠিয়ালে। ভেপছুমি বণাৰ্জন ইতিমধ্যে যুঁজত অৱতীৰ্ণ হৈছিল।

কুৰু'ৰ ফাললৈ খেদি যোৱা শত্ৰুৰ আক্ৰমণকাৰী সৈন্ত সমাহাৰবাবে মাথো এসপ্তাহৰ ভিতৰত সিহঁতৰ আক্ৰমণ কমতা নিঃশেষ কৰি পেলাইছিল। চিটাডেল পৰিকল্পনা বাৰ্ষ হ'ল।

পশ্চিম ফালৰ বণাৰ্জনৰ বাওঁ পক্ষ আৰু মিয়ানক আৰু চেণ্ট্ৰাল বণাৰ্জনে শত্ৰুৰ অ'বেলত থকা সৈন্ত সমাহাৰৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতি-আক্ৰমণ আৰম্ভ কৰিলে আত্মবল্য়ামূলক যুঁজে চৰম পৰ্য্যায় পাইছিলগৈ।

ভ'ব'নেৰ আৰু ভেপছুমি বণাৰ্জনৰ সৈন্তসকলে ৩ আগষ্টত খাৰকত অতিমুখে প্ৰতি আক্ৰমণ চলালে। এনেকৈ পাঁচোটা বণাৰ্জনৰ সৈন্তসকলে জয়টা বিমান বাহিনীৰ, দুবপাৰ্জাৰ বিমান আৰু বিমান প্ৰতিবন্ধা কোজৰ গোটবোৰৰ সহযোগিতাত "কুতুজত" আৰু "কমিয়াত্বেত" নামাঙ্কিত অ'বেল আৰু বেলগ'ব'দ-খাৰকত বণনৈতিক অভিযান সম্পাদন কৰিলে। হোভিয়েত প্ৰতি-আক্ৰমণে বিজয় পৰা ছুগুৱেতলৈকে ৬০০ কিলোমিটাৰৰো অধিক এলেকালৈ বিস্তৃত হয়। ৫ আগষ্ট শত্ৰুৰ প্ৰতিবন্ধা বেছ ভেদ কৰি হোভিয়েত সৈন্তসকলে অ'বেল আৰু বেলগ'ব'দ মুক্ত কৰিলে।

অ'বেল বেলগ'ব'দ মুক্তি উপলক্ষ্যে ১২৪৩ চনৰ ৫ আগষ্টৰ দিনা নৌবহুসণ্ডিত হোভিয়েত সশস্ত্ৰ কোজৰ সন্মানত যত্নেৰে সেই পোন-প্ৰথম কামানৰ পৰা জোপখনি কৰি অভিনন্দন জনালে। ভেজিয়াৰ পৰাই ই প্ৰখ্যাত পৰিণত হৈছে।

বেলপ'ৰ'ৰ সুস্থিৰ পাচত স্তেপডুমিৰ বণাজনৰ সৈন্তসকল খাবকভৰ
 পিনে আগুৱাই গল। ১৮ দিন জুৰি প্ৰতি আক্ৰমণ চলিছিল। চহৰৰ
 প্ৰৱেশমুখত শত্ৰুহঁতে শক্তিশালী প্ৰতিৰক্ষা গঢ়ি তুলিছিল কোনো ঠাইত
 বিইনফ'ৰ্চ কংক্ৰিট পিল-বল্লেবে, কোনো ঠাইত আকৌ মাটিৰ তলত
 টেক পুতি বা আন কোনো প্ৰতিৰক্ষাকেবে চহৰ জুৰি বিয়পি থকা বহুত
 প্ৰবল প্ৰতিৰক্ষা-বিন্দু গঢ়ি তোলাৰ জৰিয়তে। চহৰখনো পৰিসীমা
 প্ৰতিৰক্ষাৰ বাবে সাজু আছিল। নাহী হাই কমাও বাহুবনীয়া
 পেনংহাৰ ডিভিছন আনছিল। হিটলাৰে যিকোনো মূল্যত খাবকভ
 খামোচ মাৰি ধৰিবলৈ মানষ্টাইনক লক্ষ্য দিছিল আৰু ছোভিয়েত কৌজে
 খাবকভ দখল কৰিলে যে দনবাস হেৰুৱাব লগা হব তাৰ ওপৰতো
 জোৰ দিছিল।

কিন্তু সৈন্ত পুনৰিষ্ঠাসে পৰিস্থিতি চম্ভালিব নোৱাৰিলে। তমোময়
 যুদ্ধৰ ফলত শত্ৰুহঁতে ২৩ আগষ্টৰ ভিতৰত নিজক সম্পূৰ্ণৰূপে
 পৰিবেষ্টিত হৈ পৰা দেখিলে। শত্ৰুৰ হাতত থাকিল কেৱল খাবকভৰ
 পৰা মেবেকা আৰু ক্ৰাছনোগ্ৰাদলৈকে এটা বেলপথ আৰু মটৰ পথ।
 কিন্তু সেই দুটাৰ ওপৰত আকৌ আমাৰ বিমান বাহিনীয়ে খুব তলেদি
 সমানে বোমাবৰ্ষণ কৰি আছিল।

২৩ আগষ্টত পুৱা ১১ বজাৰ ভিতৰত ভ'ৰ'নেৰ বণাজন আৰু
 দক্ষিণ-পশ্চিম বণাজনৰ গোটবোৰৰ সাহায্যত স্তেপডুমিৰ বণাজন
 সৈন্তসকলে খাবকভ সম্পূৰ্ণ মুক্ত কৰিলে। যিবোৰ শত্ৰুসৈন্ত সমাহাৰে
 চহৰখন বন্ধা কৰি আছিল তাৰ কিছু ধ্বংস হল আৰু কিছু পিচ হোঁহকি
 গল। খাবকভ দখলে কুৰ্ক বালজৰ সুশিক্ষিত যুদ্ধক জয়যুক্তদেখে
 অভিষিক্ত কৰিলে।

যেকোৱে আকৌ ২২৪টা কামানৰ পৰা তোপধ্বনি কৰি ছোভিয়েত
 কৌতুক অভিযান জনালে, এইবাৰৰ অভিযান খাবকভ মুক্ত কৰাৰ
 কাৰণে।

জুলাইৰ দ্বিতীয়াৰ্দ্ধৰ পৰা কুৰুত প্ৰতি-আক্ৰমণ দক্ষিণ-পশ্চিম আৰু পশ্চিম বৰ্ণনৈতিক ক্ষেত্ৰবোৰ জুৰি সাধাৰণ প্ৰতি-আক্ৰমণত পৰিণত হ'ল। পৰৱৰ্তী মাহবোৰত এই আক্ৰমণ আৰু ব্যাপক আকাৰ ধৰণ কৰিলে আৰু ভেলেকিয়ে লুকিব পৰা আক্ৰমণ সাধনাকৈ নাংহী বৰ্ণাঙ্কনৰ পতন ঘটালে।

এই প্ৰতি-আক্ৰমণতে টেক বাহিনী প্ৰথম ব্যৱহৃত হ'ল। স্কল-বাহিনীবোৰক সক্ৰিয় সাহায্য দিছিল ১ম, ২য়, ৫ম, ৫-শ, ১৬শ আৰু ১৭শ এয়াৰ আৰ্মি, দুব পাজাব বিমান পৰিবহন আৰু বিমান প্ৰতিৰক্ষা বাহিনীবোৰে।

কুৰুৰ ঐতিহাসিক যুদ্ধ মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু নিয়ামক ঘটনাবলীৰ অন্তৰ্গত। এই যুদ্ধৰ সতিপথত ছোভিয়েত সেনাবাহিনীয়ে ৭টা পেনংছোৰ ডিভিছনকে ধৰি ৩০টা শত্ৰু ডিভিছন মৰিমূৰ কৰিছিল। এই ডিভিছনবোৰে সিবিলাকৰ কাৰ্য্যকৰ শক্তিৰ ৫০ৰ পৰা ৭৫ শতাংশ হেৰুৱাইছিল। জাৰ্মানহঁতে হেৰুৱাইছিল ৫ লাখ সৈন্য, প্ৰায় ১৫০০ টেক, ৩০০০ আয়েয়াত্ৰ, আৰু ৩৭০০ বো অধিক বিমান।

এনেকৈ বৰ্ণনৈতিক উদ্যোগ পুনৰ কৰায়ত্ত কৰাৰ বাবে নাংহী কমাণ্ডৰ শেষ প্ৰচেষ্টা ব্যৰ্থ হ'ল।

কুৰুৰ যুদ্ধই ছোভিয়েত যুদ্ধবলী আৰু সামৰিক বিজ্ঞানৰ বিকাশলৈ বিৰাট অৱদান বোগাইছিল। এই প্ৰশ্নটো এই কিতাপৰ বিভিন্ন প্ৰৱন্ধত আলোচিত হৈছে। মই বিশেষকৈ বৰ্ণনৈতিক 'সংযুক্ত শক্তি'ৰ কামকাজ আৰু নিয়োগ সম্বন্ধে ব্ৰেইটমান মন্তব্য কৰিব খোজোঁ। মই আগতেই উল্লিখ কৰিছো যে জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰে 'কুৰু' অভিযানৰ এলাকাত ইচ্ছাকৃত আত্মবন্ধৰ সিদ্ধান্ত লৈছিল। পৰিস্থিতিৰ সঠিক মূল্যায়ন আৰু কি ঘটিব গৈছে সেইটো আগতীৱাকৈ উপলব্ধি কৰি এই সিদ্ধান্ত উপনীত হোৱা সম্ভৱ হৈছিল যে প্ৰধান

কীৰ্ত্তীশী কুৰ্ক' অকস্মতে ঘটিব। সেয়ে পৰিকল্পনা কৰা হৈছিল যে আত্মবিক্ৰমলক যুঁজৰ মাজেদি শত্ৰুক বহুতলীৰ কৰি পেলোৱা হ'ব, তাৰ পিচত প্ৰতি-আক্ৰমণৰ যুঁজুটো ৰাখি লৈ নাংহী আক্ৰমণকাৰী পোষ্টী-বিলাকক পৰ্বাদন্ত কৰা হ'ব। সাময়িক ইতিহাসত সম্ভৱতে ইয়েই একমাত্ৰ আৰু অতীতপূৰ্ব দৃষ্টান্ত য'ত প্ৰয়োজনীয় আক্ৰমণাত্মক সত্তাৰা কৰ্মতা থকা পক্ষ এটা আত্মবিক্ৰমলক যুঁজত অৱতীৰ্ণ হ'ল।

পৰৱৰ্তী ঘটনাৱলীয়ে এই সিদ্ধান্ত সঠিক বুলি প্ৰমাণ কৰিছে। ছোভিয়েত লাইনৰ অভ্যন্তৰেণী ভেদ কৰি ওলোৱাৰ প্ৰয়াসত ক্লান্ত আৰু নিৰাক্ত শত্ৰুপক্ষই সমস্ত সংৰক্ষিত শক্তি তাত গোট খুৱাইছিল। আৰু একমাত্ৰ ভেতিয়াই ছোভিয়েত সৈন্যসকলে প্ৰতি-আক্ৰমণ কৰে, আৰু অ'ৰেল আৰু বেলগ'ব'দ-খাবকড—এই দুই বৰ্ণনৈতিক অভিযানত শত্ৰুক মহিমূৰ কৰে। জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছ, জেনাবেল ষ্টাক আৰু বণাফন হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছৰ তৰফৰ পৰা ১৯৪৩ চনৰ গ্ৰীষ্মৰ বৰ্ণনৈতিক কৰ্ত্তব্যসমূহৰ সংজ্ঞা সম্বন্ধে এই সিদ্ধান্তটো আছিল স্মৃজনশীল দৃষ্টিভঙ্গীৰ এক অসামান্য দৃষ্টান্ত।

কুৰ্ক'ৰ যুদ্ধ আৰু বহুত অভিযানে এই কথাটোলৈ আঙুলিয়ায় যে একমাত্ৰ যথেষ্ট সংৰক্ষিত শক্তি থাকিলেহে বৰ্ণনৈতিক সাকল্য অৰ্জন সম্ভৱ। পৰিস্থিতিৰ আৰু বিৰোধী পক্ষৰ অৱস্থানৰ তীব্ৰ পৰিৱৰ্তন য'ত বহুত সময়ত ঘটে সেই গতিশীল যুদ্ধৰ বিশেষত্বৰ ফলতে এনে হয়। জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছে আগতীয়াকৈ সঠিকভাৱে বুজিছিল যে আত্মবিক্ৰমলক যুদ্ধ আৰু প্ৰতি-আক্ৰমণৰ সাকল্য বহুল পৰিমাণে পূৰ্ব নিৰ্দ্ধাৰিত হ'ব কেৱল নিৰোদ্ধিত বণাফনসমূহৰ প্ৰয়াসৰ দ্বাৰা নহয়, পৰাজাস্ত সংৰক্ষিত শক্তি পোৱা দ্বাৰা নেকি তাৰ দ্বাৰাও।

কুৰ্ক'ৰ যুদ্ধই দেখুটাই দিছিল যে বৰ্ণনৈতিক সংৰক্ষিত শক্তিকো কামত লগোৱা হ'ব এই অজীকাৰে শত্ৰুৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযান ৰুদ্ধ

স্বার্থ কবি দিয়া আৰু ভাব পাঠত যেন নিষ্কৰ্মাক্ষৰে প্ৰতি-আক্ৰমণ
আৰম্ভ কৰা সম্ভৱ হৈছিল।

এই প্ৰশ্ন স্বাভাৱিকতে উঠে যে বৰ্ণনৈতিক সংবন্ধিত শক্তিবোধক
কুৰু'ৰ বৃদ্ধত আটাইতকৈ কলপনাত্মক ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিলনে ?

যুদ্ধৰ ইতিহাসে শিক্ষা দিয়ে যে কোনো অভিযানৰ উদ্দেশ্য পূৰণ
কৰিবলৈ হলে বৰ্ণনৈতিক সংবন্ধিত শক্তিক সামূহিকভাৱে যুদ্ধৰ লক্ষ্য
সামৰি লব লাগে, যুদ্ধত লৰাব লাগে আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ অংশত
আৰু সঠিক সময়ত। কুৰু'ৰ যুদ্ধৰ প্ৰস্তুতিপৰ্বত কিন্তু স্তেপভূমি
বণাজনক লৈ গঠিত বৰ্ণনৈতিক সংবন্ধিত শক্তিক থও থওে ব্যৱহাৰ
কৰা হৈছিল। অৱশ্যে স্তেপভূমি বণাজনৰ সমগ্ৰটো সংবন্ধিত কবি
পৰা হলে আৰু যথাসময়ত এটা মাত্ৰ প্ৰবল আঘাত হামিব পৰা হলে
আদৰ্শস্থানীয় হ'ল হয়। কিন্তু তৎকালীন পৰিস্থিতিৰ কাৰণে প্ৰথমে ভাৰ্য
থওত শত্ৰুৰ আক্ৰমণ বোধ কৰিবৰ বাবে আটাইতকৈ ওচৰৰ সংবন্ধিত
শক্তি ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। অতিবিক্ত চাপৰ সমুখীন ভ'বনেক
বণাজনৰ ঠিক পাচকালে স্তেপভূমি বণাজন থকাত তাৰ পৰা জেনাৰেল
হেড কোয়াৰ্টাৰৰ নিৰ্দেশত দুটা টেক ক'ব, তাৰ পিচত দুটা আৰ্মি,
ডাবো কিছু পিচত আৰু দুটা আৰ্মি লোৱা হৈছিল।

সংবন্ধিত শক্তিবোধ ব্যৱহাৰ কৰাৰ অসীকাৰে আত্মবিকাসমূলক
যুদ্ধৰ আৰু প্ৰতি-আক্ৰমণৰ অগ্ৰগতিৰ ওপৰত বিৰাট প্ৰভাৱ পেলাই-
ছিল, শত্ৰুৰ তুলনাত সংখ্যাৰ ফালৰ পৰা প্ৰয়োজনীয় প্ৰাধান্য স্থানান্তৰিত
কৰিছিল আৰু অভিযানৰ গতিপথত উদ্ভূত ন ন কৰ্তব্য পালনৰ বাবে
প্ৰয়োজনীয় কৌশল অৱলম্বনৰ পক্ষে অনুকূল অৱস্থাৰ সৃষ্টি কৰিছিল।

বৰ্ণনৈতিক সংবন্ধিত শক্তিৰ ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্ৰত কুৰু'ৰ বৃদ্ধত শক্তি
অভিজ্ঞতাৰ তাৎপৰ্য্য অলপো ক্ষুণ্ণ হোৱা নাই। এই কথা ঠিক যে
বৰ্ণনৈতিক সংবন্ধিত শক্তিৰ চৰিত্ৰ আৰু উৎকৰ্ষ বৰ্তমান কিছু পৰিমাণে
সলনি হৈছে। কিন্তু সংবন্ধিত শক্তি গঢ়ি তোলা আৰু প্ৰকাশ আক্ৰমণৰ

প্ৰতিমুখত সঠিক সময়ত তাক কামত ল'গাবাৰ অসীকাৰ এতিয়াও
বণকলাত সবাভাৱে গুৰুত্বপূৰ্ণ প্ৰশ্নবোৰৰ অন্তৰ্ভুক্ত হৈ আছে।

কুৰ্জত প্ৰতিবন্ধাৰ ঘাই উদ্বেগুৰে প্ৰকৃত নিবন্ধ কৰি পেনেলোৱাৰ
আৰু প্ৰতি আক্ৰমণ আৰম্ভ কৰাৰ পক্ষে অনুকূল পৰিবেশ সৃষ্টি কৰাৰ
অভিধান সেইটো তাত আত্মবিশ্বাসমূলক যুঁজৰ সংগঠন আৰু পৰিচালনাৰ
পৰা অসামান্যভাৱে স্কুটি উঠিছিল। এই কথাৰ ওপৰত বিশেষ জোৰ
দিয়া দৰকাৰ যে এই আত্মবিশ্বাস সাধাৰণ আত্মবিশ্বাস নাছিল, উদ্বেগুমূলক
আছিল। তাত হোভিয়েন্ত শক্তিবোৰ গঢ়ি তোলা হৈছিল আক্ৰমণাত্মক
উদ্বেগু, আত্মবিশ্বাস উদ্বেগুৰে নহয়, তাৰ প্ৰভাৱ আত্মবিশ্বাসৰ চৰিত্ৰৰ
ওপৰত পৰিছিল, যেনে : বিপুল পৰিসৰত আয়েয়াগ্ৰ গোট থুওৱা
(উদাহৰণস্বৰূপে ১৩খ আখিৰ বণাজনৰ সমুখভাগৰ কিলোমিটাৰে পতি
৯০ টাবো বেছি আয়েয়াগ্ৰ আছিল), দুৰ্গ নিৰ্মাণ, যুদ্ধৰ শৃংখলা গভীৰলৈ
বহুদূৰলৈকে সম্প্ৰসাৰণ, আৰু বিপুল কৰ্মশীলতা। উন্নত মানৰ স্থিতি-
শীলতা আৰু সক্ৰিয়তা আছিল কুৰ্জত আত্মবিশ্বাস ব্যৱস্থাৰ বৈশিষ্ট্য।

এই কৰ্মকুশলতাৰ প্ৰকাশ ঘটিছিল মূলতঃ বোমা বৰ্ষণৰ বাবে শক্তিশালী
প্ৰতি প্ৰস্তুতিৰ মাজত, আত্মবিশ্বাসৰ বাবে যুঁজত কৰা লাইনবোৰত সময়মতে
উপস্থিত থকাৰ মাজত; জনশক্তি আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰ লৈ ব্যাপকভাৱে
কৌশল প্ৰয়োগত আৰু প্ৰকৃত বিৰুদ্ধে প্ৰতি আক্ৰমণৰ মাজত।

কুৰ্জত প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থা গঢ়ি তোলা হৈছিল প্ৰথমতঃ টেকৰ
বিৰুদ্ধে। ব্যৱস্থাটো বৰ কাৰ্য্যকৰ হৈছিল। যিবোৰ কাৰণত ই কাৰ্য্যকৰ
হবলৈ পাইছিল সেইবোৰ হৈছে টেক প্ৰতিবোধী শক্তিশালী প্ৰতিবন্ধা
বিন্দু আৰু এলেকাবোৰ বেছিভাগ ঠাইত পদাতিক সৈন্যবিন্ধ্যাসমূহৰ
ভিতৰত আৰু গভীৰত গঢ়ি তোলা, টেক প্ৰতিবোধী প্ৰতিবন্ধা
বিন্দুবোৰৰ বোমাবৰ্ষণৰ ঘনিষ্ঠ সমন্বয়, টেক প্ৰতিবোধী সংৰক্ষিত
গোলন্দাজ শক্তিৰ সুনিপুণ কৌশল।

ব্ৰিয়ানক আৰু ধাৰকত অভিযুগে প্ৰকৃত উদ্বেগুমূলক আৰু

গভীৰলৈকে ভবে ভবে বিস্তৃত প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থাবোৰ ভেদ কৰাৰ অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ সমস্যাটো কুৰ্ব'ব যুঁজত সকলভাৱে সমাধান কৰা হৈছিল।

শত্ৰুৰ প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থা ভেদ কৰা হৈছিল তুলনামূলকভাৱে বণাজনৰ ঠেক খণ্ডণোৰত, যিবোৰ ঠাইত শত্ৰুৰ ওপৰত প্ৰাধান্য অৰ্জন কৰিব পৰাকৈ জনশক্তি আৰু অন্তৰ্জাত্ৰ গোট থুওৱা হৈছিল। এই কথা ক'লেই বৰ্ধেই হ'ব যে ১১শ গাৰ্ডছ আমিৰ নেতৃত্ব দিয়া জেনাবেল আই. কে বাগ্ৰামিয়ানৰ দায়িত্বত থকা আক্ৰমণাত্মক খণ্ডৰ ৪০ শতাংশৰে আছিল শত্ৰুৰ প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থা ভেদ কৰাৰ এজেকা, তাত তেখেতে পদাতিক ডিভিছনবোৰৰ আৰু সমস্ত সহায়ক স্ত্ৰবোণ-ছবিধাৰ ৯২ শতাংশ কেন্দ্ৰীভূত কৰিছিল। জেনাবেল এ. এছ ৰানতৰ নেতৃত্বত ৫ম গাৰ্ডছ আমিৰ আৰু জেনাবেল আই, এম মানাগাৰতৰ নেতৃত্বত ৪৩ তম আমিৱেণ্ড তেওঁলোকেৰ মূল শক্তি প্ৰধান আক্ৰমণৰ কেন্দ্ৰত কেন্দ্ৰীভূত কৰিছিল। তাত যুদ্ধৰত সৈন্যৰ ঘনত্ব আছিল প্ৰতি দেৰ কিলোমিটাৰত এক ডিভিছন, আৰু সমুখ বণাজনৰ কিলোমিটাৰে পৰি নিয়োজিত আছিল ২৩০ ব পৰা ৩০০ বণাজনৰ কামান আৰু মৰ্টাৰ আৰু ৭০ টালৈকে টেক আৰু স্ক্ৰাচালিত কামান।

প্ৰতিবোধ ভেদ কৰাটো এটা কলা। পাৰ্টিগণিতৰ অজব বোণকল নহয়। প্ৰতিবোধ ভেদ কৰাটো কিমান কঠিন তাৰ তালে কেইটা উদাহৰণ আমি জনোঁ। সাধাৰণভাৱে যুঁজ কৰি থকা অৱস্থাত ভেদ কৰি বোৱাটোৰ মৌলিক উদ্দেশ্য হৈছে বেছ-বৰ্ধিত প্ৰতিবন্ধা এলেকাত শত্ৰুৰ মূল শক্তিক ছেদেলি-ভেদেলি কৰা আৰু যি ঠাইত প্ৰতিবোধ তঙা হল সেই ঠাইৰ মাজেদি গতিশীল সশস্ত্ৰ শক্তি, যেনে টেক বাহিনী অথবা পাচ কালৰ পৰা আহি থকা বণাজনৰ সমুখশাৰীৰ সৈন্তবোৰক প্ৰযুগাই দিয়া।

কুৰ্ব'ব যুঁজতেই সাফল্যক বৰাথৰভাৱে ব্যৱহাৰৰ উদ্দেশ্যে কাটলৰ মাজেদি টেক বাহিনী প্ৰথম প্ৰযুগাই দিয়া হৈছিল, সমুখৰ গতিশীল গোটী ইয়াত টেকবাহিনীৰে গঠিত হৈছিল। বেলগ'ব'ন-ধাৰকত

অভিযানত ১ম আৰু ৫ম গাভৰু টেক আৰ্মিৰ কাৰ এই কালৰ পৰা
অতীব শিক্ষাপ্ৰসন্ন। বেহ-বেষ্টিত প্ৰতিবন্ধা এলেকা ভেদ কৰাৰ পিচত
একেলগে যুদ্ধৰত এই দুটা আৰ্মিয়ে শত্ৰুৰ বৰ্তমান বৃদ্ধৰ এলেকাৰ
গভীৰত ক্ৰতগতিত আক্ৰমণাত্মক অভিযান চলালে আৰু ১২০-১৫০
কিলোমিটাৰ আগুৱাই গল। ব'গ'হুখত অভিযুগে আক্ৰমণৰত ১ম
টেক আৰ্মি কিন্তু আৰ্মিবোৰতকৈ পৃথকভাৱে দিনত ২০-৩০ কিলো-
মিটাৰতকৈ আগুৱাবলৈ ধৰিলে আৰু ই নাংহীহঁতৰ চলি থকা বৃদ্ধৰ
সম্বন্ধিত শক্তি, পাৰ্শ্বদেশ আৰু পশ্চাত্তাগৰ ওপৰত আঘাত হানি
সিহঁতক অৱস্থানবোৰ এৰি যাবলৈ আৰু পশ্চিমলৈ পিচ হোঁহকি
যাবলৈ বাধ্য কৰিলে।

দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধত বৃহত্তম অদ্ভুতপূৰ্ব টেক সংঘৰ্ষ হৈছে কুৰ্ক'বৃদ্ধৰ
যৈজিষ্ঠ্য। এই কথা মই আগতেই উল্লিখিত কৰিছো। যে প্ৰাথমিক
এলেকাত উদ্যমগ্ৰা টেক যুদ্ধ হৈছিল। তাৰ পিচত আছিল আখতিৰকা
আৰু ব'গ'হুখত এলেকাৰ একাদিক্ৰমে কেবাখনো বৃদ্ধ। এইবোৰ বৃদ্ধত
অৰ্জিত অভিজ্ঞতা অভিশয় মূল্যবান। ইয়াৰ পৰা দেখা যায় যে
কলাকল নিৰ্ভৰ কৰিছিল কিন্তু আৰ্মিবোৰ আৰু আন আন গোটৰ
মৈতে টেক আৰ্মিবোৰৰ পাবল্লবিক জিয়া আৰু তাৰ লগত গোলন্দাজ
আৰু বিমানশক্তিসমূহৰ সহায়তাৰ দৃষ্টিক সংগঠন, প্ৰধান আক্ৰমণৰ গতি-
যুগত শক্তিবোৰক কেন্দ্ৰীভূত কৰা, আক্ৰমণৰ ক্ৰিয়া আৰু নিৰন্তৰ
নিয়ন্ত্ৰণৰ ওপৰত। কুৰ্ক'ব বৃদ্ধত আৰু লোৱা টেক ইউনিটবোৰে দেখুৱাই
দিছিল যে নিবোৰ পৰাক্ৰমী আৰু গতিশীল আক্ৰমণকাৰী শক্তি।

চমকপ্ৰদ গোলাবৰ্ষণ শক্তি, ছোভিয়েত গোলন্দাজ বাহিনীয়ে বৃদ্ধৰ
আক্ৰমণাত্মক পৰ্যায়ত শত্ৰুক প্ৰতিহত কৰিছিল আৰু আক্ৰমণাত্মক
অভিযানৰ সময়ত শক্তিশালী সাহায্য আগবঢ়াইছিল।

কুৰ্ক'ব বৃদ্ধত বিমান বাহিনীৰ ব্যৱহাৰে যুদ্ধ কলাৰ তত্ত্ব বিকাশলৈ
উল্লেখনি অৱদান বোপাইছিল। আকাশপন্থত ছোভিয়েত বিমানৰ

সম্পূৰ্ণ প্রাধান্য আছিল। প্রতি আক্রমণৰ পতি পথত ব'ভেই শত্ৰুৰ পাইছিল ত'তেই তেওঁলোকে আক্রমণ চলাইছিল। শত্ৰুৰ সংকীৰ্ত্ত শক্তিৰ বিৰুদ্ধে কাৰ্য্যকৰ যুঁজ সংঘটিত হৈছিল। আত্মবিক্ৰমশীলক মুক্ত আৰু প্রতি আক্রমণৰ সময়ত উত্তম ক্ষেত্ৰতে বিমানৰ সুবিপুল ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল; কেইটামান বিমান বাহিনী আৰু প্ৰতিবন্ধা বিমান পৰিবহনে অনিষ্ট সহযোগিতাবে কাম কৰিছিল।

কুৰ্ব্ব যুদ্ধত ছোভিয়েত বাহিনীৰ চলাচল আৰু সমৰস্বাহ ব্যৱস্থা-বোৰে এটা ডাঙৰ কাম কৰিছিল। আত্মবিক্ৰমশীলক মুক্তৰ সময়ত চেট্টাৰ বণাফনে ৭৮০ টাবো অধিক বেল ডবা বোজাই খাব-বাকল আৰু ভ'ব'নেৰ বণাফনে ৭৩০ টা বেল ডবা বোজাই খাব-বাকল ব্যৱহাৰ কৰিছিল। চিকিৎসক আৰু নাহ'সকলৰ প্ৰাৰ্থনা কৰি গোটটিচেৰেক কথা অৱশ্যেই কব লাগিব। তেওঁলোকে ছোভিয়েত সৈন্যসকলৰ জীৱন বচাবৰ বাবে আৰু তেওঁলোকে বাতে নাংগী আক্রমণকাৰীহঁতৰ বিৰুদ্ধে পুনৰ যুঁজিব পাৰে সেই উদ্দেশ্যে মৃত্যু কৰি তেওঁলোকক নিজৰ নিজৰ গোটলৈ পঠিয়াবৰ বাবে সৰ্বপ্ৰকাৰে চেষ্টা কৰিছিল।

কুৰ্ব্ব যুদ্ধত বণকৌশলৰ কথা কবলৈ গৈ মই মূলমুহুৰ সংগঠন আৰু পৰিচালনা সম্বন্ধে হুজাব কবলৈ বিচাৰোঁ। ই এটা অতিশয় জটিল ধৰণৰ কলা হাব শুকত্ব আভিও বৈ গৈছে। এই যুঁজত সকলো ধৰণৰ অস্ত্ৰশস্ত্ৰ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল, সেনাপতি আৰু কৰ্মীসকলৰ উৰুৰ পৰা আক্রমণাত্মক অভিযানৰ বাবে পুখ্ৰানুপুখ্ৰ প্ৰকৃতিৰ আৰু পান-স্পৰিক ক্ৰিয়া সংগঠনৰ প্ৰয়োজন হৈছিল; কাৰণ সকলো ধৰণৰ সশস্ত্ৰ বাহিনীৰ আৰু সেৱাব্যৱস্থাৰ যুটীয়া প্ৰগেষ্টোৰেই কেৱল সাকল্য অৰ্জিত হব পাৰে।

কুৰ্ব্ব যুদ্ধত প্ৰধান গুৰুত্ববাহন কৰিছিল পদাতিক বাহিনীয়ে। টেক আৰু গোলন্দাজবাহিনীৰ কামান গৰ্জনৰ লগতে আৰু বিমান সমৰ্থন লৈ পদাতিক বেটেলিঅনবোৰ আৰু বেজিয়েন্টবোৰে আক্রমণৰ

পাতি নিৰ্ভাবণ কৰিছিল, যুদ্ধক সাকল্যমণ্ডিত কৰিছিল আৰু গোলন্দাজ আৰু ইনজিনিয়াৰিং গোটবোৰৰ লগ লাগি একেলগে দখলীকৃত ভূমি সংহত কৰিছিল।

কুৰুৰ যুঁজত অৰ্জিত অভিজ্ঞতাই তাৰ কোন মূল্যকে যে হেৰুৱাই নাই তাক প্ৰমাণ কৰাৰ আৱশ্যকতা নাই। সেনাপতিসকলৰ, ষ্টাফ অফিচাৰসকলৰ আৰু সৈন্যসকলৰ কামকাজ সম্বন্ধে বহু সাধাৰণ নীতি বৰ্তমান সৈন্য প্ৰশিক্ষণৰ পক্ষে অতীব কাৰ্য্যকৰ।

কুৰুৰ যুঁজৰ সাময়িক আৰু বাঞ্ছনীয় তাত্পৰ্য্য অতিবৰ্জিত কৈ দেখুৱাটো টান। শত্ৰুপক্ষই সৰ্বমুঠ ১০০ বো অধিক ডিভিছন, অৰ্থাৎ ছোভিয়েত-জাৰ্মান বণাজনত সিহঁতৰ মুঠ ডিভিছনৰ প্ৰায় আধা নিয়োগ কৰিছিল। সিহঁতৰ বিপুল সংখ্যাগৰিষ্ঠ অংশক নিয়ামক আঘাত হানিবৰ বাবে বিশেষভাৱে প্ৰশিক্ষণ দিয়া হৈছিল আৰু শত্ৰুৰ গোটবোৰৰ ভিত্তবত সিহঁতেই আছিল সবাতেডাকৈ স্বেৰ্ণ আৰু যুদ্ধৰ পক্ষে উপযুক্ত। তথ্যময় যুঁজত সিহঁতৰ চৰম ক্ষতি হৈছিল। জাৰ্মান সশস্ত্ৰ বাহিনীৰ মৰ্যাদাত এনে আঘাত হনা হৈছিল যে সিহঁতে সেই স্থানৰ পৰা সহজে মুক্ত হব পৰা নাছিল। নাৎছী সেনাবাহিনীৰ বিপৰ্য্যয়ে জাৰ্মান হাই কমান্ডৰ আক্ৰমণাত্মক বৰ্ণনাত্মিক চৰম খৰ্ব কৰি দিছিল। পশ্চিম জাৰ্মান বুৰ্জীজি বিয়েকাৰে লিখেছে: “অপাৰেছন চিটাডেলৰ ব্যৰ্থতাৰ পিচত সকলো শ্বিৰ মন্ত্ৰিকৰ মানুহৰ ওচৰত এই কথাটো স্পষ্ট হৈ উঠিছিল যে বাছিয়াত পুনৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ পক্ষে পৰিস্থিতি সৃষ্টি কৰা আৰু কলত: ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ বিৰুদ্ধে নিয়ামক জয় কৰাৰ আৰু কোনো প্ৰশ্নই উঠিব নোৱাৰে।”

শত্ৰুৰ অন্তঃসজ্জিত বাহিনীবোৰে আটাইতকৈ গুৰুতৰ পৰাজয় বৰণ কৰিবলগীয়া হয়। ই আছিল সিহঁতৰ যুদ্ধৰ আগত শেষ গান।

১ কাল' হাইনৰিছ বিয়েকাৰ, আইন মান ফেৰালগেবট আইনেন ডেল্টাৰি.
‘স্টাফক’ৰ্ট আৰু হাইন, ১৯৫৫, পৃ: ২১১।

কুৰ্ক'ৰ যুদ্ধত জয়লাভ কৰিছিল ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ বাহিনীয়ে বিসকলে শত্ৰুক সম্পূৰ্ণৰূপে হেৰুৱি-ভেৰুৱি কৰি সমস্যাৱে তেওঁলোকক কঠৰ্য্য পালন কৰিছিল।

কুৰ্ক এলেকাত শত্ৰুৰ গ্ৰীষ্মকালীন আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাৰ্ধন্ডাই ছোভিয়েত সৈন্যসকল কেৱল জাবকালি আক্ৰমণ কৰিবলৈ সক্ষম বুলি কৰা নাংছাইতৰ অলৌক প্ৰচাৰৰ অসাৰতা প্ৰতিপন্ন কৰিছিল। ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ কোজে প্ৰমাণ কৰিছিল যে তেওঁলোক বিকোনো ক্ষতুত ঠেৰেতা লগা জাবৰ দৰে গ্ৰীষ্মতো শত্ৰুক চুবৰাৰ কৰি দিব পাৰে।

কুৰ্ক'ৰ যুঁজৰ সুদূৰপ্ৰসাৰী আন্তৰ্জাতিক প্ৰতিক্ৰিয়া হৈছিল। এই যুঁজে নাংছাই জাৰ্মানীৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধত নিয়ামক শক্তি হিচাবে ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ প্ৰামাণিক স্থান আৰু উচ্চত দাঙি ধৰিছিল। এই যুদ্ধত জয়ে দখলীকৃত দেশসমূহৰ মানুহৰ মনত এই আশা দৃঢ়তৰ কৰিছিল যে তেওঁলোক সোনকালেই মুক্ত হ'ব আৰু তেওঁলোকক নাংছাই দখলকাৰীতৰ বিৰুদ্ধে ক্ৰিয়াশীলপত অধিকতৰ উদ্বীপিত কৰিছিল। কমিউনিষ্ট আৰু স্বাৰ্কছ' পাৰ্টিসমূহৰ নেতৃত্বত নতুন নতুন শক্তিয়ে শত্ৰুৰ বিৰুদ্ধে বোগ দিছিল।

পূবত ভেৰমাখটৰ আক্ৰমণাত্মক বগনীতিৰ বাৰ্ধন্ডাই নাংছাইতক যুদ্ধ পৰিচালনাৰ বাবে নতুন পন্থাৰ অন্বেষণ কৰিবলৈ বাধ্য কৰিছিল। সিহঁতে সমগ্ৰ ছোভিয়েত জাৰ্মান বণাঙ্গন জুৰি বগনৈতিক প্ৰতিবন্ধাৰ অৱস্থান লোৱাৰ আৰু ছোভিয়েত বাহিনীৰ ওপৰত স্থিৰ অৱস্থানৰ যুদ্ধ জাপি দিয়াৰ সিদ্ধান্ত ললে। কিন্তু ছোভিয়েত সৈন্যসকলৰ ক্ৰমে বেছি বেছি শক্তিশালী আঘাতে সেই পৰিকল্পনা বাৰ্ধ কৰি দিলে।

ছোভিয়েত ইউনিয়নক কলঙ্কিত কৰাৰ উদ্দেশ্যে সাম্ৰাজ্যবাদী ৰাজনীতিবিদ আৰু তত্ত্ববিদসকলে ইতিহাসক বিকৃত কৰে, কুৰ্ক'ৰ যুঁজত ছোভিয়েত বাহিনীৰ জয়ক হেয় প্ৰতিপন্ন কৰে আৰু এই যুদ্ধক বিতৰ্ক বিশ্বযুদ্ধৰ আৰু এটা ঘটনা মাত্ৰ বুলি দেখুৱাব চেষ্টা কৰে, আনকি নীৰবে এবাই বোৱাবো চেষ্টা কৰে।

মৃত্যুক এইভাবে কাখ্যা কৰাৰ পদ্ধতি নতুনো নহয়, মৌলিকো নহয়। ইয়াৰ একমাত্ৰ উদ্দেশ্য বাস্তৱক ওলোটাকৈ উৎখাণিত কৰা।

কুৰ্ব্বৰ যুঁজত ছোভিয়েত বাইজ আৰু তেওঁলোকৰ সশস্ত্ৰ কৌজে এক খিৰাট নৈতিক আৰু ৰাজনৈতিক বিজয় অৰ্জন কৰে। দেশৰ প্ৰতি পৰিপূৰ্ণ ভক্তি, সৰ্বাতোৰৈ কঠোৰ পৰীক্ষাত তিষ্ঠি থকাৰ ক্ষমতা আৰু বীৰত্ব—এইবোৰ হৈছে লাখ লাখ ছোভিয়েত মানুহে দেখুৱা আভাৱিক গুণ। যুক্তিযুক্তৰ মহান, আদৰ্শত অনুপ্ৰাণিত ছোভিয়েত সৈন্তসকল নিজক অমৰ গোবৰত স্তুতিত কৰিছিল।

কমিউনিষ্ট পাৰ্টি আৰু ছোভিয়েত চৰকাৰে কুৰ্ব্বৰ যুঁজত আমাৰ সৈন্তসকলৰ অসামান্য যুদ্ধকৰ্মৰ তুমসী প্ৰশংসা কৰিছে। বহু গোট আৰু সংগঠন সন্মানসূচক অৰ্ডাৰ আৰু পদকেৰে স্তুতিত হৈছিল আৰু তেওঁলোকে যিগোৰ নগৰ আৰু চহৰ মুক্ত কৰাত সাহায্য কৰিছিল, যেনে অ'বেল, বেলগ'ব'দ, কাৰাহেভ, খাবকভ আদিৰ নাম তেওঁলোকৰ নামাসুসৰি ৰখা হৈছিল। ১ লাখবো অধিক বিষয়া আৰু সৈনিক বিভিন্ন অৰ্ডাৰ আৰু পদকেৰে স্তুতিত হৈছিল। তেওঁলোকৰ ভিতৰত দিসকলে বিশেষ কৃতিত্ব প্ৰদৰ্শন কৰিছিল, তেওঁলোকক “ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ বীৰ” খিতাপ দিয়া হৈছিল। এ কে. গ'ব'ভেৎছ, আই. এন কোৰেছ্বেভ, আৰু এ. পি. যাবেছিয়েভৰ বীৰত্বপূৰ্ণ কাহিনী, গোলন্দাজ আৰু টেক সৈন্ত ভি. এন ককোছুয়েভ, জি. আই ইগিছ্বেভ, ভি পি. গেবাছি মত, এ. আই. পেত্ৰভ আৰু ছালানদিনৰ বীৰ্য আৰু শৌৰ্য, পত্নাতিক সৈন্ত ভি. এফ চেবনেকো, এইচ. মুহামাদেয়েভ, এ. এ. কেলগিন, এছ পি জোবিন, আই ভি ইলিয়াছভ আৰু বহুতৰ সাহসিকতাৰ কথা গোটেই পৃথিৱীয়ে জানে।

ছোভিয়েত বিমান বাহিনীৰ লোকসকলৰ লগ লাগি একেলগে ক্ৰেঞ্চ নবমাতি স্কোবাড্ৰনৰ বৈমানিকসকলে যুঁজ কৰিছিল, তেওঁলোকে অগ্নিব বিৰুদ্ধে যুঁজত বীৰত্ব আৰু হৃদয়লব্ধ চিনাকি দিছিল।

কুৰু'ৰ কুৰুই আৰু এবাৰ প্ৰমাণ কৰিছিল যে ছোভিয়েত ফৌজৰ প্ৰশাসনত ছোভিয়েত বাহিৰে তেওঁলোকৰ মনপ্ৰাণ সঁপি দিছিল। তাত শত্ৰুৰ চূৰ্ণবিচূৰ্ণ কৰাত ছোভিয়েত সেনিকা যুঁজাৰুসকলে ছোভিয়েত সৈন্যসকলে অমূল্য সাহায্য আগবঢ়াইছিল। একেবাৰে উদ্বাসন যুঁজৰ মাজত তেওঁলোকে এটা বৌদ্ধিমত 'কেলপৰ যুঁজ' বা 'চলমাম যুঁজ' লগাই দিছিল। বিয়েলোকছিয়া, য়ুকাইন আৰু কুৰু', অ'বেল আৰু জলেনক অঞ্চলৰ সেনিকা যুঁজাৰুসকলে আগষ্টৰ মাজভাগৰ ভিতৰত তেওঁলোকৰ কৰ্ম তৎপৰতা ভালেখিনি হ্ৰদ্ধি কৰিছিল।

কুৰু'ৰ যুঁজত ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ ফৌজৰ ঐতিহাসিক জয়লাভ সহজ নাছিল। বিপুল জনশক্তি আৰু বৈয়াকিক সম্পদৰ কল্পকল্পৰ বিনিয়োগত এই জয় অজিত হৈছিল।

মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ ফলাফলে প্ৰত্যয়জনকভাৱে প্ৰমাণ কৰিছে যে সমাজতন্ত্ৰক চূৰ্ণ কৰিব পৰা ক্ষমতা থকা কোনো শক্তি, যিসকল মাৰ্কসবাদ-লেনিনবাদৰ প্ৰতি অনাগত, যিসকলে তেওঁলোকৰ সমাজতান্ত্ৰিক দেশখনক ভাল পায় আৰু লেনিনবাদী পাৰ্টিৰ চৌদিশে গোট বাইছেহি— তেওঁলোকক দমন কৰিব পৰা ক্ষমতা থকা কোনো শক্তি পৃথিৱীত নাই। এইবোৰ ফলাফল হৈছে সাম্ৰাজ্যবাদী আক্ৰমণকাৰীত্বৰ পক্ষে কঠোৰ সতৰ্কবাণী, ইতিহাসৰ এক কঠোৰ আৰু অবিনশ্বৰণীয় শিক্ষা।

কুৰু'ৰ যুঁজত বণাজন আৰু বাহিনীসমূহৰ সেনাপতিসকলে আৰু চোক অব্ টাকসকলে সৈন্য পৰিচালনাত বিপুল দক্ষতা দেখুৱাইছে। তেওঁলোকৰ মাজত জেনাকেল কে কে. ব'ৰ'হুত্জি, এন. এক. ভাতুনি, ডি. ডি. হুগলভ্জি, আব. বাই, মালিনভ্জি, এম এম. পপভ, এম. ডি. ঝাকাবভ, এছ পি ইভানভ, এক্ কে ক'বচেভেভিচ, এম এছ মালিনি, এ পি পুজভ্জি, এল এম জাণালভ, ই কে বাগ্ৰামিয়ান, পি এ বেগভ ডি এম বালভভ, আই ডি বলদিম, এছ আই ব'গদানভ, পি এম বাভভ, এম এ সানেন, আই ডি থালান্দি,

এ ডি গৰ্ভাভূত, এছ কে গৰ্ভিযুত, এম এম গ্ৰেভ, এ এছ থাভত, এম হাই কাভুত, ডি হাই কলপাকচি. পি পি কৰ্কত, এছ এ জাহভন্ডি ডি ডি ক্ৰাচেনকিন, আই এম মানাগাবত, কে এছ মহ-কালেনকো, এন এফ নাউমেনকো, এন পি পুখত, পি এল বোমানেনকো, পি এ বৎমিত্ত, এছ আই কদেনকো, পি এছ বিবালকো ডি এ ছুদেৎছ, এছ জি একিয়েনকো, আই আই কেহ্যানিনস্কি, আই ডি চেবনিয়াখভস্কি, এন হাই চিবিছত, আই এম চিহতিয়াকত, এম এছ ছুমিলত প্ৰমুখ্যে।

বিভিন্ন সহায়ক বাবস্থাব আৰু বিভিন্ন ধৰণৰ বাহিনীৰ প্ৰখ্যাত নেতাসকলেও ঘটনাস্থলত প্ৰভূত সাহায্য কৰিছিল, যেনে, এল্লাব মাৰ্শাল এ এ নীভিকত, জেনাবেল জি এ ভ ব'য়েইকিন আৰু জেনাবেল এছ এ যুদিয়াকত (বিমান বাহিনী), মাৰ্শাল এন এন ভ'ব'নত আৰু জেনাবেল এম এন চিহতিয়াকত প্ৰমুখ্যে।

জেনাবেল ছেড কোয়াৰ্টাৰৰ প্ৰতিনিধি ডিপুটি চুপ্ৰীম কমাণ্ডাৰ ইন চীফ মাৰ্শাল জি কে ঝুকত আৰু চীফ অব্‌ স্টাফ জেনাবেল ষ্টাফ মাৰ্শাল এ এম ভাছিলেভস্কিয়ে বিভিন্ন বণাজনৰ যুঁজৰ মাজত সময় সাধনৰ বাবে অহোপুৰ্বাৰ্থ কৰিছিল।

কুস্ক' বালজৰ গৌৰৱময় যুদ্ধ কালৰ লগে লগে দূৰলৈ আঁতৰি গৈছে। মানুহৰ মনৰ পৰা হয়তো বহুত ঘটনা মচি গৈছে, কিন্তু কুস্ক'ৰ যুদ্ধ দৃঢ়তা, সাহস আৰু বীৰত্বৰ এক মহাকাব্য যি সমসাময়িক লোক-সকলক বিন্ময়বিমুগ্ধ কৰিছিল—সেই যুদ্ধ আমাৰ মহান সমাজতাত্ত্বিক দেশৰ হৃৰ্ভেদ্যতাৰ প্ৰযীক হিচাপে চিৰ যুগমীয়া হৈ ব'ব।

ছোভিয়েত যুদ্ধকলাৰ বিকাশত কুস্ক'ৰ যুদ্ধ আছিল এক মাইলখুঁটা। শক্তিকাৰ পিচত শক্তিকা জুৰি ই যুগমীয়া হৈ ব'ব কেৱল অষ্টোবৰ বিপ্লৱৰ শক্তিসমূহৰ অনতিক্ৰমণীয় পৰাক্ৰমৰ প্ৰতীক হিচাপেই মাথো নহয়, ভিন্ন ছোভিয়েত যুদ্ধকলাৰ অসামান্য হুঁহুত ৰূপেও।

কুৰ্ব্ব বাহজত

কুৰ্ব্বৰ যুঁজ আছিল দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ সবাতোকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু নিয়ামক যুদ্ধবোৰৰ অন্তৰ্ভুক্ত। এই যুদ্ধৰ গতিপথত হিটলাৰৰ যুদ্ধবাহিনীৰ ওপৰত আৰু এটা বিচূৰ্ণকাৰী আঘাত হনা হৈছিল যি নাৎসী হাই-কমান্ডক আক্ৰমণাত্মক বৰ্ণনীতি সম্পূৰ্ণ পৰিহাৰ কৰিবলৈ আৰু বৰ্ণনৈতিক আত্মবল্কাৰ অৱস্থান লবলৈ বাধ্য কৰিছিল।

মই মোৰ কৰ্তব্য পালন কৰিবলৈ গৈ এই যুদ্ধৰ পৰিকল্পনাত আৰু, আত্মবল্কাৰমূলক আৰু আক্ৰমণাত্মক যুঁজত বৰ্ণাজনসমূহৰ ক্ৰিয়াকলাপৰ মাজত সমন্বয় সাধনতো পোনপটীয়াকৈ ভাগ লৈছিলো।

মোৰ স্মৃতিচাবণ^১ অনুসৃত মই কুৰ্ব্বৰ যুঁজৰ আগৰ ঘটনাৱলীৰ বিৱৰণ দিছোঁ।

* চাৰিবাৰ 'ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ বাৰ' খিতাপেৰে ভূষিত মাসিক শিখ'শি বুদ্ধি আছিল জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰছৰ সদস্য আৰু ডেপুটি চুপ্ৰীম কমান্ডাৰ ইন চীফ। চুপ্ৰীম কমান্ডাৰ ইন চীফৰ নিৰ্দেশত তেওঁ কুৰ্ব্ব বাহজত বিজয় বৰ্ণাজনৰ যুদ্ধৰ সমন্বয় সাধন কৰিছিল।

১ জি. কে. বুদ্ধি, পুৰ্বোক্ত।

এই নিষেধত মই ফুৰুও ছোভিয়েত ফৌজৰ আত্মবিক্ৰমক বুজুও
আঁক প্ৰতি-আক্ৰমণ সম্পৰ্কে, সেইধোৰে পৰিস্থিতি আৰু প্ৰত্যক্ষ
জনসত্তা জড়িত কেইটামান প্ৰশ্ন সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিম।

১৯৪৩ চনৰ বসন্তকাল সোনকালে আহিছিল আৰু সেই বসন্তত
মই আছিলোঁ। উত্তৰ-পশ্চিম বণাঙ্গনত। ইটালিৰ ১৩ বা ১৪ মাৰ্চ
তাৰিখে মোক কোন কৰিছিল আৰু দক্ষিণ-পশ্চিম আৰু তত্ৰ'মেৰ
বণাঙ্গনৰ পৰিস্থিতি সম্পৰ্কে আলচ কৰিবৰ বাবে মোক জেনাবেল হেড
কোৱাৰ্টাৰ্ছলৈ মাতি পাঠিয়াছিল। এই কথা সুবিধিত যে সেই ভূমি
বণাঙ্গনত শত্ৰুৰে এক প্ৰতি-আক্ৰমণৰ সূচনা কৰিছিল আৰু ছোভিয়েত
সৈন্তসকলক পিচলৈ খেদি পঠাইছিল। আমাৰ বণাঙ্গনাসমূহ অনুবিধাৰ
সমুখীন হৈছিল, বিশেষ অনুবিধাত পৰিছিল খাবকতৰ দক্ষিণ-পূৰ্বত।
তাৰ অৱস্থা খুতিয়াই চোৱাৰ আৰু ঘটনাধীনলৈ গৈ সেনাপতিসকলক
সাহায্য কৰাটো জৰুৰী হৈ পৰিছিল।

জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছ আৰু বণাঙ্গনৰ ষ্টাফসকলৰ তৰফৰপৰা
সৌক্ৰম পদক্ষেপৰ কল্যাণত শত্ৰুইতৰ গতিবোধ কৰিব পৰা হৈছিল,
আৰু এপ্ৰিলৰ আগছোৱাত আমাৰ সৈন্তসকলে ছেভেৰস্কি দনেন্স্কৰ
ওপৰত ভেঙলোকৰ অৱস্থান সহজ কৰি পেলাইছিল।

এই পৰিস্থিতিত ছোভিয়েত চুপ্ৰীম কমাণ্ডে যি প্ৰশ্নৰ সমুখীন হৈছিল
সি হৈছে ১৯৪৩ চনৰ বসন্ত আৰু গ্ৰীষ্মত ছোভিয়েত ফৌজে যি যুদ্ধ
কৰিব তাৰ ধৰণ ঠিক কৰা। আমি সবাতোপৰি দক্ষিণ-পশ্চিম থও
সম্পৰ্কে আগ্ৰহশীল আছিলোঁ, কাৰণ তাতেই সংখ্যাগৰিষ্ঠ নাৎছী ফৌজক
নিয়োগ কৰা হৈছিল। শত্ৰুইতে আক্ৰমণাত্মক যুদ্ধ চলাই যাব নেকি
আৰু চলাই গলে কোন সময়লৈকে ডাক কৰি সেইটো জনাটো জৰুৰী
হৈ পৰিছিল। অৱশ্যে এইটো সন্দৰ্ভ আছিল যে ছোভিয়েত আক্ৰমণক
ভেটা দিবলৈ হিটলাৰপন্থী সেনাপতিসকলে আত্মবিক্ৰমক বুজুও সিদ্ধান্ত
লব। চীক অব্‌ত জেনাবেল ষ্টাফ মাৰ্শাল এ এড্‌ভাইসেভস্কি আৰু

বগাজনৰ সেনাপতিসকল একমত হোৱাত চেণ্ট্ৰাল, ভ'ব'নেৰ আৰু চক্ৰি-পশ্চিম বগাজনসমূহৰ বিপৰীতে থকা এলেকাবোৰত অনুসন্ধান আৰম্ভ কৰিলে। তাহিলেভস্কিয়ে শত্ৰুৱে হুঁজি থকা এলেকাব গভীৰলৈ শত্ৰুৰ সংৰক্ষিত শক্তিবোৰৰ সংখ্যাগত শক্তি আৰু সিংহাবৰ অৱস্থান-এলী আৰু ক্ৰাল, জাৰ্মানী আৰু আন দেশৰ পৰা অৱোৱা সৈন্যসমূহৰ এলেকাবোৰ নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিবলৈ চোৰাংচোৱা বিভাগ আৰু খেকিলা আন্দোলনৰ সদৰ দণ্ডৰক নিৰ্দেশ দিলে।

বগাজনসমূহেও সিংহাবৰ নিজৰ নিজৰ হুঁজব এলেকাত নিয়মীয়াকৈ বিমান আৰু স্তল অনুসন্ধান আৰম্ভ কৰিছিল। এপ্ৰিলৰ আশ্বিনোৱাৰ ভিতৰতে অ'বেল, ছুমি, ফেলগ'ব'ন আৰু খাৰকত এলেকাবোৰত শত্ৰুসেনাৰ শক্তি সম্বন্ধে যথেষ্ট বাতৰি গোটোৱা হৈছিল। সেইবোৰ বিশ্লেষণ কৰি আৰু ভ'ব'নেৰ আৰু চেণ্ট্ৰাল বগাজনৰ সেনাপতিসকলক সৈতে আলোচনা কৰি আৰু তাৰ পিছত প্ৰত্যেক লাইনত তাহিলেভস্কিৰ সৈতে পৰামৰ্শ কৰি ৮ এপ্ৰিল তাৰিখে মই কুৰ্ক বালজত ইচ্ছাকৃত আত্মবিক্ৰমূলক অৱস্থান গ্ৰহণৰ প্ৰয়োজনীয়তা সম্বন্ধে মোৰ মতামত জনাই এটা বিপট হুপ্ৰীম কমাণ্ডাবলৈ পঠালোঁ। (২নং ক্ৰোড়পত্ৰ চাওক)। আমাৰ সৈন্যসকলৰ পক্ষে অদূৰ ভৱিষ্যততে আক্ৰমণাত্মক অভিযান চলোৱাটো অব্যবহাৰ কাম হ'ব বুলি মই ভাবিছিলোঁ।

মোৰ প্ৰস্তাৱ আছিল আত্মবিক্ৰমূলক যুদ্ধত শত্ৰুৰ শক্তি কম কৰা, নিহতৰ টেকবোৰ অকামিলা কৰি দিয়া, তাৰ পিছত নতুন সংৰক্ষিত শক্তি আনা, সাধাৰণ আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰা আৰু শত্ৰুৰ প্ৰত্যেক যৌদ্ধগোৰক খতম কৰা। সৈন্যকালেই চেণ্ট্ৰাল আৰু ভ'ব'নেৰ বগাজনে ভেৰ্তলোকৰ বিবেচনা পঠালে (৩ আৰু ৪নং ক্ৰোড়পত্ৰ চাওক)।

আমি দাঁতি থকা যুক্তিবোৰ লৈ বীকলীয়া আলোচনাৰ পিছত হুপ্ৰীম কমাণ্ডাৰ ইন চীফে শেষলৈকে হুঁজ সন্মতি দিলে যে গভীৰলৈ

বিস্তৃত প্ৰতিৰক্ষা ঘাঁটিবোৰৰ পৰা যান্ত্ৰীয় তৰুহৰ অস্ত্ৰৰ সোণাবৰ্ণৰূপে জাৰ্মান আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ মোকাবিলা কৰিব লাগিব। আকাশৰ পৰা শক্তিশালী আঘাত আৰু যুদ্ধবত আৰু বৰ্ণনৈতিক শক্তিৰেৰে তৰুহৰ পৰা প্ৰত্যাহাত হানিব লাগিব, তাৰ ফলত শত্ৰুক ভাগকৰা আৰু শক্তিহীন কৰি পেলাই তাৰ পিচত বেলেগৰ'দ খাবকভ আৰু অ'বেল খণ্ডত শক্তিশালী প্ৰতি-আক্ৰমণ কৰি তাক খতম কৰি পেলাব লাগিব। তাৰ পিচত প্ৰধান খণ্ডত গভীৰলৈ আক্ৰমণাত্মক হেঁচা চলাই যাব লাগিব।

কুৰ্ক বালজত জাৰ্মানহঁতক এবাৰ ছেদেলি-ভেদেলি কৰিব দিব পৰা হ'লে জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰৰ প্ৰস্তাৱ আছিল দনবাছ, নীপাৰৰ পূব দিশত সমগ্ৰ ইউক্ৰাইন মুক্ত কৰা, তামান উপদ্বীপত শত্ৰু অৱতৰণৰ ভীৰুত্বমি ধ্বংস কৰা, পূব বিয়েলোকছিয়া পুনৰ দখল কৰা আৰু আমাৰ দেশৰ শত্ৰুক বহিষ্কাৰ কৰি দিয়াৰ পৰিবেশ সৃষ্টি কৰা।

জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰে কুৰ্ক এলেকাত প্ৰধান জাৰ্মান কৌশলবোৰক চক্ৰভঙ্গ কৰিবৰ বাবে তলত দিয়া দৰে পৰিকল্পনা কৰিছিল।

প্ৰধান জাৰ্মান গোষ্ঠীবোৰে যিবোৰ ঘাঁটিৰ পৰা অপিয়াই পৰিব সেইবোৰ সঠিকভাৱে নিৰ্দ্ধাৰণৰ পিচত লগে লগে পৰিকল্পিত হৈছিল যে অপ্ৰত্যাশিতভাৱে সমস্ত আয়েয়াল আৰু ম'ৰ্টাৰৰ পৰা জাকে জাকে তুমুল বোমাবৰ্ষণ কৰা হ'ব আৰু হেফাজতত থকা সমস্ত বিমানৰ পৰা শত্ৰুৰ ওপৰত আঘাত হ'ব। কুৰ্ক বালজ এলেকাত যুদ্ধবত সৈন্তসকলক নিৰ্ভৰযোগ্য বিমান সৈন্তৰ যোগান ধৰি আৰু আত্মৰক্ষামূলক যুঁজত সহায় কৰি আমাৰ বিমান বাহিনীয়ে আকাশপথত নিজৰ সম্পূৰ্ণ প্ৰাধান্য প্ৰতিষ্ঠা কৰিব বুলি স্থিৰ কৰা হৈছিল। পৰিকল্পনা কৰা হৈছিল যে এই লক্ষ্য সাধনৰ বাবে ড'ব'নেৰ, চেণ্ট্ৰাল আৰু দাঁতিকাৰবীয়া সমূহ বণাজনৰ বিমান আৰু দুৰপাল্লাৰ বিমান পৰিবহনৰ বিমানবোৰো নিয়োগ কৰা হ'ব।

শত্ৰুৱে আক্ৰমণ আবন্ত কৰিলেও ভ'ব'নেৰ আৰু চেণ্ট্ৰাল বণাডনৰ সৈন্তসকলক নিৰ্দেশ দিয়া হয় এতিটো অৱস্থান, এতিটো লাইন গোলাবৰ্ষণৰ সাহায্যত দৃঢ়ভাৱে বন্ধা কৰিবলৈ আৰু এতি-আক্ৰমণ কৰিবলৈ আৰু গভীৰৰ পৰা এত্যাঘাত কৰিবলৈ, বিপৰ ধণ্ডোবোৰক টেক ক'ব আৰু টেক বাহিনীকে ধৰি সংৰক্ষিত শক্তিৰে আনিবলৈ। যেতিয়া শত্ৰুক দুৰ্বল কৰি পেলাব পৰা হ'ব আৰু বোধ কৰিব পৰা হ'ব যেতিয়া ভ'ব'নেৰ, চেণ্ট্ৰাল, স্তেপ আৰু ব্ৰিয়ানস্ক বণাডনৰ, পশ্চিম বণাডনৰ বাওঁপক্ষৰ আৰু দক্ষিণ-পশ্চিম বণাডনৰ বাহিনীবোৰে অনতিপলমে এতি-আক্ৰমণ আবন্ত কৰিব লাগিব, শত্ৰুইভৰ ফৌজবোৰক একে ঠাইত আৱদ্ধ ৰাখিবলৈ আৰু শত্ৰুৰ সংৰক্ষিত শক্তি ৰাভে আহিব নোৱাৰে সেই উদ্দেশ্যে দেশৰ দক্ষিণাংশত আৰু উত্তৰ-পশ্চিমাংশত বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ পৰিকল্পনা কৰা হৈছিল।

এপ্ৰিলৰ দ্বিতীয়াৰ্দ্ধত, অৰ্থাৎ জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰছ' গ্ৰীন্স-কালীন আৰু হেমন্তকালীন অভিযান সম্পৰ্কে চূড়ান্ত সিদ্ধান্ত লোৱাৰ ঠিক পিচতেই কুস্ক' এলেকাত যুদ্ধৰ ঐচ্ছাতি আবন্ত হৈছিল। জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰছৰ সদস্য হিচাপে মই এই সময়ে কালছোৱা ভ'ব'নেৰ আৰু চেণ্ট্ৰাল বণাডনৰ লগত থাকিব লগীয়া হৈছিল, পৰিস্থিতি সম্বন্ধে ঠাইতে উদন্ত কৰিব লগীয়া হৈছিল, আগন্তুক যুদ্ধৰ ঐচ্ছাতি সম্পৰ্কে বুজ লব লগা হৈছিল আৰু চুপ্ৰীম কমান্ডাৰ-ইন-চীফক অৱহিত কৰিব লগা হৈছিল।

২২ মে'ৰ দিনা মই চুপ্ৰীম কমান্ডাৰ-ইন-চীফলৈ নিম্নোক্ত বিপট পঠাইছিলোঁ :

“কমবেড ইন্ডানভ’ লৈ

“২১ মে ১৯৪০ ৰ দিনা চেণ্ট্ৰাল বণাডনৰ পৰিস্থিতি উদন্ত দিয়া ধৰণৰ :

১ ষ্টাফৰ সাপ্তাহিক দায়-সঃ

“১. ২১ মে’ৰ ডিভৰত সকলো ধৰণৰ অনুসন্ধানৰ পৰা প্ৰতিষ্ঠিত হৈছে যে চেণ্ট্ৰাল বণাজনৰ সমুখত শত্ৰুৰ প্ৰথম শাৰীত ১৫ টা পদাভিক ডিভিছন আৰু দ্বিতীয় শাৰীত তিনিটা পেনাংছাৰ ডিভিছন সহ ১৩টা ডিভিছন আছে।

“তদুপৰি অ’বেলৰ দক্ষিণত ২য় পেনাংছাৰ ডিভিছন আৰু ৩৬তম মটৰাইজড ইনফেণ্ট্ৰি ডিভিছন গোট খুৱাব বুলি বাতৰি পোৱা গৈছে।

“শত্ৰুৰ ৪ৰ্থ পেনাংছাৰ ডিভিছন যিটোক আগতে ছেভন্ধৰ পশ্চিমত বধা হৈছিল সেই ডিভিছনটোক আন ঠাইলৈ লৈ যোৱা হৈছে। ভাবোপৰি ব্ৰিয়ানক আৰু কাৰাচেক এলেকাত তিনিটা ডিভিছন আছে, তাৰ ডিভৰত দুটা হৈছে পেনাংছাৰ।

“গতিকে ২১ মে তাৰিখে যি অৱস্থা তাৰপৰা দেখা গৈছে চেণ্ট্ৰাল বণাজনৰ বিৰুদ্ধে শত্ৰুৱে ৩৩ টা ডিভিছন লৈ যুঁজিব পাৰে, তাৰ ডিভৰত ৬ টা পেনাংছাৰ ডিভিছন।

“বণাজনৰ বত্ৰভিত্তিক আৰু চাকুৰ অনুসন্ধানত ৮০০ আয়েয়াত্ৰ— প্ৰধানতঃ ১০৫ মি. মি আৰু ১৫০ মি. মি. কামান দেখা গৈছে।

“শত্ৰুইতে সিহঁতৰ আয়েয়াত্ৰৰ বুজন অংশ ১৩-শ আৰ্মি, ৪৮তম আৰ্মিৰ বাওঁ কাষ আৰু ৭০তম আৰ্মিৰ সোঁ কাষৰ মুখামুখি, অৰ্থাৎ ট্ৰেনো-পেবভয়ে-প’জদেয়েভো অংশত থৈছে। এই প্ৰধান গোলন্দাজ গোষ্ঠীৰ পিচকালে ৭৫মেয়েতকা-ক্ৰাহনৱা ৰশ্চা শাৰীত ৬০০-৭০০ টেক আছে। বুজন অংশটো গোট খুৱা হৈছে অ’কা নৈৰ পূবত।

“অ’বেল, ব্ৰিয়ানক আৰু প্ৰলেনক এলেকাত শত্ৰুৱে ৬০০-৬৫০ ধৰু জলী বিমান গোট খুৱাইছে। অ’বেল এলেকাত শত্ৰুৰ প্ৰধান বিমান গোষ্ঠী আছে।

“স্থল আৰু আকাশ উভয় ক্ষেত্ৰত শত্ৰু যোৱা কেইদিন ধৰি নিজৰ হৈ

আছে, সিইতে সকলুখা অনুসন্ধান আৰু হাজে হাজে সকলুখা গোলন্দাজ আক্ৰমণৰ মাজতে সিইডক সীমাবদ্ধ ৰাখিব লাগিছে।

“শত্ৰুইতে নিজৰ অগ্ৰবৰ্তী লাইনত আৰু নিজৰ বেছবেষ্টিত প্ৰতি-বন্ধা এলেকাব গভীৰত গড়খাৱৈ ৰাখিব লাগিছে আৰু ক্ৰান্তমায়া জলবদকা ছেনকেভো অংশত ১৩শ আৰ্মিৰ সমুখত নিজৰ অনুসন্ধান ভীৰভাৱে বন্ধা কৰিব লাগিছে। সেই অংশত নেকচ নৈ চেবাই শত্ৰুৰ এটা দ্বিতীয় প্ৰতিবন্ধা শাৰী ইতিমধ্যে আছেই। পৰ্য্যবেক্ষণৰ জৰিয়তে বুজা গৈছে যে এই অংশত, পেকচৰ ৩-৪ কিলোমিটাৰ দক্ষিণলৈ শত্ৰুইতে এটা তৃতীয় প্ৰতিবন্ধা শাৰী নিৰ্মাণ কৰিছে।

“বন্দীইতে কৈছে যে জাৰ্মান কমাণ্ডে অ’বেলৰ দক্ষিণত থকা আমাৰ জেণ্টন কথা আৰু আমাৰ পৰিকল্পিত আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ কথা জানে আৰু এই বিষয়ে জাৰ্মান গোটেবোৰক সতৰ্ক কৰি দিয়া হৈছে। দ্ৰুত বৈমানিকসকলে দাবী কৰিব লাগিছে যে জাৰ্মান কমাণ্ডে নিজেই এটা আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰস্তুতি চলাব লাগিছে আৰু সেই উদ্দেশ্যে বিমানৰ সমাবেশ ঘটাব লাগিছে।

“মই নিজে ১৩শ আৰ্মিৰ সমুখত থকা শাৰীবোৰলৈ গৈছো, বিভিন্ন ঠাইৰ পৰা শত্ৰু প্ৰতিবন্ধা চাইছোঁ, সিইডৰ ক্ৰিয়াকলাপ পৰ্য্যবেক্ষণ কৰিছোঁ, ৭০ তম আৰু ১৩শ আৰ্মিৰ ডিভিছনেল কমাণ্ডাৰসকলৰ সৈতে, কমাণ্ডাৰ গালানিন, পুখত আৰু বোমালেনকোৱ’ সৈতে কথা হৈছো আৰু এই সিদ্ধান্তত উপনীত হৈছো যে অগ্ৰবৰ্তী শাৰীবোৰত শত্ৰুৱে আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে পোনপটীয়া প্ৰস্তুতি চলাই থকা নাই।

---

১ লেফটেনেণ্ট-জেনাৰেল আই ডি গালানিনে ৭০তম আৰ্মিৰ সেনাপতিত্ব কৰিছিল। লেফটেনেণ্ট-জেনাৰেল এন, ডি পুখতে ১৩শ আৰ্মিৰ আৰু লেফটেনেণ্ট-জেনাৰেল পি, এল, বোমালেনকোৱে ৪৮তম আৰ্মিৰ সেনাপতিত্ব কৰিছিল—সঃ

“মোৰ ভুল হব পাৰে। হব পাৰে যে শত্ৰুৱে তাৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰস্তুতি সুকৌশলে আঁবে আঁবে কৰি গৈছে। কিন্তু তাৰ অল্পসংকীৰ্ণ শক্তিৰ বিস্তাৰ, পদাতিক গঠনবোৰৰ গভীৰতাৰ অভাৱ, গধুৰ গোলন্দাজ বাহিনীবোৰৰ অনুপস্থিতি আৰু তাৰ লগতে সংবন্ধিত শক্তিবোৰক সিঁচৰতি কৰি ৰখা—এইবোৰ ফ’হিয়াই চোৱাৰ পিচতে মোৰ ধাৰণা হৈছে যে মে মাহৰ শেষ ছোৱাৰ আগতে আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে শত্ৰুৱে প্ৰত্যক্ষ প্ৰস্তুতি চলোৱা নাই।

“২. ১৫শ আৰু ৭০তম আৰ্মিৰ প্ৰতিৰক্ষা ব্যৱস্থা সঠিকভাৱে সংগঠিত হৈছে আৰু গভীৰত স্তৰে স্তৰে বিন্ধন্ত আছে। ৪০তম আৰ্মিৰ প্ৰতিৰক্ষা ব্যৱস্থা ক্ষীণ, ইয়াৰ গোলাবৰ্ষণ ক্ষমতাৰ গভীৰতা অপ্রতুল বা তল খাপৰ, আৰু শত্ৰুৱে যদি মালোৱাৰ খানগেলস্ক বাওঁপিনৰ পৰা এবাই গৈ ক’স্তিন’ব প্ৰধান বণসজ্জাৰ ওপৰত আঘাত হানেহি তেনেহলে বোমানেনকোৱে শত্ৰুৰ আঘাতৰ মুখত তিষ্ঠি থাকিব নোৱাৰিবহি। এই বণাজনৰ সংবন্ধিত শক্তি মূলতঃ আছে পুখত আৰু গালানিনৰ পিচফালে, তেওঁলোকে সময়মতে বোমানেনকোক সাহায্য কৰিবলৈ আহিব নোৱাৰিব।

“মোৰ ধাৰণা হয়, বোমানেনকোক জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰ্ছৰ সংবন্ধিত শক্তিৰ পৰা দুটা পদাতিক ডিভিছন, তিনিটা টি-৩৪ টেক বেজিমেন্ট, দুটা টেক প্ৰতিৰোধী বেজিমেন্ট আৰু জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰ্ছৰ সংবন্ধিত দুটা মটাৰ বা গোলন্দাজ বেজিমেন্ট সবববাহ কৰি তেওঁৰ শক্তি বঢ়াব লাগিব। যদি এইবোৰ সবববাহ কৰা ব্যৱস্থা তেনেহলে বোমানেনকোৱে মজবুত প্ৰতিৰক্ষা সংগঠিত কৰিব পাৰিব আৰু যেতিয়াই দৰকাৰ হব বেছ ঘনভূত শক্তি হিচাপে আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ দিহা কৰিব পাৰিব।

১ ব’ক’ছ-ভাৰ্ষক সাংকোভক নাম—সঃ।

“পুখুত, গোলানিন আৰু বণাজনৰ আন আন বাহিনীৰ প্ৰতিৰক্ষাৰ প্ৰধান দুৰ্ব্বলতা হৈছে তেওঁলোকৰ টেক-প্ৰতিবোধী গোলন্দাজ বেজিমেন্ট নাই। বৰ্তমান এই বণাজনৰ মাথো চাৰিটা গোলন্দাজ বাহিনী আছে, তাৰ ভিতৰত দুটা আছে বণাজনৰ পশ্চাছাৰত, কোনো টেকজন ব্যৱস্থা নোহোৱাকৈ।

“বেটেলিয়ন আৰু বেজিমেন্টবোৰত ৪৫ মি. মি. কামানৰ বিৰাট নাটনি বৈ যোৱাত স্তব-বিস্ফোৰণৰ আৰু অগ্ন্যৰ্শী টেক প্ৰতিবোধী প্ৰতিৰক্ষা দুৰ্বল।

“মোৰ ধাৰণা হয়, কস্তিনক চাৰিটা টেক প্ৰতিবোধী বেজিমেন্ট (বোমানেনকোৰৰ থকাবোৰক লৈ) আৰু অগ্ন্যচালিত ১৫২ মি. মি. বৰতোপৰ তিনিটা বেজিমেন্ট বিমান সোনকালে সম্ভৱ দিয়াটো জৰুৰী।

“৩. আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে কস্তিনৰ প্ৰস্তুতি এতিয়াও সম্পূৰ্ণ হোৱা নাই। ঠাইতে এই প্ৰশ্নটো সম্পৰ্কে আলোচনা কৰি কস্তিন, পুখুত আৰু মই এই সিদ্ধান্তত উপনীত হলো যে বেছ ভেদ কৰাৰ বাবে কস্তিনে নিৰ্বাচন কৰা এলাকাটো তাৰপৰা ২-৩ কিলোমিটাৰ পশ্চিমলৈ আঁতৰাই লোৱা দৰকাৰ, অৰ্থাৎ আবখানগেলকোকো তাত সামৰি লোৱা দৰকাৰ আৰু প্ৰথম স্তববিস্ফোৰণ নতুন শক্তিয়ে বলীয়ান এটা কৰ বখা দৰকাৰ, বেলপথৰ পশ্চিমত এটা টেক ক’ব সহ।

“কস্তিনে বৰ্তমান গোলন্দাজ গোষ্ঠী লৈ পৰিকল্পিত বেছভেদ কৰিব নোৱাৰিব কাৰণ এই অংশত অক্ৰমে তাৰ প্ৰতিৰক্ষা লেখতলবলগীয়াকৈ শক্তিশালী আৰু মজবুত কৰিছে।

“বুহভেদ সুনিশ্চিত কৰিবলৈ হলে কস্তিনক আৰু এটা আক্ৰমণকাৰী গোলন্দাজ ক’ব দিব লাগিব।

“এই বণাজনত গড়ে দেব গোলাবৰ্ষণ গোট আছে।

“অনুগ্রহকৈ এই বণাজনক ছই সত্তাহব ভিতবড মৌলিক গুণসম্পন্ন
ভিনিটা গোলাবৰ্ষণ গোট সমবাহ কৰিবলৈ য়াকোলেভক’ অৱশ্য
পালনীৰ নিৰ্দেশ দিয়ক।

“৪. পুথভব বৰ্তমান ১২টা ডিভিছন আছে। তাৰ ভিতৰত
ছয়টা ছটা ক’বত একত্ৰ কৰা আছে। পুথভে নিজে ছয়টা ডিভিছন
পৰিচালনা কৰিছে। লক্ষ্যসাধনৰ স্বার্থত মই আপোনাক ছটা হেড
কোয়াৰ্টাৰ্ছ ষ্টাকব ক’ব গঠন কৰিবলৈ আৰু অনতিপলমে পুথভলৈ
পঠাবলৈ আৰু হেড কোয়াৰ্টাৰ্ছ ষ্টাকব আৰু এটা ক’ব গালানিনলৈ
পঠাবলৈ অনুৰোধ কৰিছো। গালানিনৰ এডিয়া এটা পদাভিক ক’ব
উপৰিও পাঁচটা পুথক পুথক ডিভিছন আছে।

আপোনাৰ সিদ্ধান্তলৈ বাট চাই আহোঁ।

‘বুৰিয়েভ’^১

মই অনুকপভাৱে ত’ব’নৈক বণাজনব পৰিস্থিতিয়ো অনুশীলন
কৰিছিলো আৰু সকলো বিষয় ততালিকে জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰ্ছক
জ্ঞাইছিলোঁ।

মই ইউনিটবোৰৰ আৰু বণাজনব ষ্টাকসকলক আৰু জেনাবেল
ষ্টাকক কৰ্মবত দেখা পাইছিলোঁ, আৰু এই কথা কবই লাগিব যে
ভেৰ্তলোকৰ নিবলস কামকাজে গ্ৰীষ্মকালীন যুদ্ধত এক বিৰাট ভূমিকা
পালন কৰিছিল। ষ্টাকব কৰ্মীসকলে শত্ৰুহঁতৰ সৈন্য-সামন্ত, সিঁহঁতৰ
সন্ধ্যা কামতা আৰু মতলব সম্বন্ধে পোৱা বাৱতীয় বাতৰিবোৰৰ দিনে-
নিশাই সত্যাসত্য বিচাৰ কৰিছিল। গ্ৰাণ্ড তথ্যবোৰৰ সাবসংক্ষেপ
কৰি উচ্চতৰ কমান্ডৰ ওচৰলৈ পঠাই দিয়া হৈছিল, ভেৰ্তলোকে যথাযথ
সিদ্ধান্ত লৈছিল।

১ কৰ্নেল জেনাবেল এন. ডি. য়াকোলেভ, মূখ্য গোজবাজ প্ৰশাসনৰ
প্ৰধান—সঃ

২ ক’কভৰ সাংকেতিক নাম—কঃ

হাতত বখেটে সময় থকাত আমাৰ সৈন্তসকলে বহুখুত প্ৰতিবন্ধা গঢ়ি ভোলাত লাগি গল। বণাধনৰ আৰু আৰ্হিৰ সামৰিক পৰিকল্পনা সমূহে, কমাণ্ডাৰসকলে আৰু ছেড কোয়াৰ্টাৰ আৰু বাহ্যনৈতিক বিভাগ-বোৰে এটা যথাযথ অনুপাতবিশিষ্ট, গভীৰলৈ তলবিস্তৃত স্তৰকা ব্যৱস্থা গঢ়ি ভোলাৰ বাবে, গতিশীল গোলাবৰ্ষণ ব্যৱস্থা সংগঠনৰ হকে, সৈন্তসকলৰ বাবে সবাতোকৈ উপযোগী গোষ্ঠী গঠনৰ নিমিত্তে, আত্মৰক্ষা-মূলক আৰু আক্ৰমণাত্মক যুঁজ চলাবলৈ দক্ষতাৰ সৈতে সৈন্তসকলক প্ৰশিক্ষণদান আৰু নিৰ্ভৰযোগ্য নেতৃত্ব প্ৰদৰ্শিত কৰিবৰ বাবে অতিশয় পৰিশ্ৰম কৰিবলৈ ধৰিলে।

বিগত যুদ্ধৰ পৰা অঞ্জিত অভিজ্ঞতাই দেখুৱাই দিয়ে যে যুদ্ধকৰ্ম পৰিচালনাৰ বাবে গৃহীত পৰিকল্পনাৰোৰ নিয়মিত উন্নতিসাধন কৰি থকা দৰকাৰ আৰু 'সময়ে সময়ে' অৱস্থা বেনেকৈ স্পষ্ট হৈ উঠে সেই অনুযায়ী ডাঙৰ ডাঙৰ পৰিৱৰ্তনসাধন কৰাও দৰকাৰ। কুদ্ধৰ যুঁজ তাৰ এটা উদাহৰণ। •পৰিৱৰ্তনৰ যথাৰ্থতা নিৰ্ণয়ৰ বাবে জেনাবেল ছেড কোয়াৰ্টাৰ আৰু জেনাবেল ষ্টাফে সৰ্বপ্ৰথম শত্ৰু সৈন্তবোৰৰ বিভাস আৰু অনুসন্ধিত আৰু গোলাবৰ্ষণকাৰী গোটবোৰ আৰু বোমাবৰ্ষণকাৰী আৰু জলী বিমানবোৰৰ পুনৰিচ্ছাস সম্বন্ধে বা-বাতৰি গোটাবৰ বাবে কাৰ্যকৰ অনুসন্ধান সংগঠিত কৰিব লগীয়া হৈছিল। কিন্তু শত্ৰুপক্ষৰ কমাণ্ডৰ উদ্দেশ্য আৰু পৰিকল্পনা সম্বন্ধে বা-বাতৰি সংগ্ৰহ কৰাটো আছিল আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয়।

চোবাংচোৱাসূত্ৰে প্ৰাপ্ত বাতৰিবোৰৰ সভ্যাসভ্য নিৰ্ণয় কৰি জেনাবেল ষ্টাফে সেইবোৰৰ বিস্তাৰিত বিশ্লেষণ কৰিব লগীয়া হৈছিল যাৰ উদ্দেশ্য আছিল অসংখ্য বিপটৰপৰা সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰা, এইবোৰ বিপটত কিছু ভুল বাতৰিও থাকিছিল, কাৰণ বহুমুখী চোবাংচোৱা কামকাৰ বহুতৰ দ্বাৰা অশুদ্ধিত হৈছিল—তাৰ ভিতৰত যে অভিজ্ঞ আৰু

অনভিজ্ঞ, চোৰাংচোৱা বিভাগৰ মানুহ আৰু গেৰিলা যুঁজাৰু বহুসংখ্যক আছিল এই কথা সুবিদিত।

একে এৰোটো অভিযানৰ প্ৰস্তুতিৰ সময়ত শত্ৰুপক্ষই সিহঁতৰ মতলব গোপন কৰাৰ চেষ্টা কৰে। এনে ভাও জুৰে সিহঁতে যেন নিজৰ বাহিনী-বোৰৰ পূৰ্ণস্থিতি কৰাৰ চেষ্টা কৰিব লাগিছে; ছলনা কৰাৰ বাবে নানান ধৰণৰ কাম কৰে। ষ্টাফৰ লোকসকলে তাৰ মাজৰ পৰা কোনটো সঁচা আৰু কোনটো মিছা তাক বিচাৰি উলিয়াব লাগে। এই ক্ষেত্ৰত লাগতিয়াল কামকাজ সংগঠিত কৰা যায় কেৱল কেন্দ্ৰীভূত নিৰ্দেশ আৰু উমৈহতীয়া প্ৰয়াসৰ ভেটিতহে, কোনো চিন্তা বা অনুমানৰ ভেটিত কেতিয়াও তাক কৰিব নোৱাৰি।

প্ৰাপ্ত খবৰাখবৰ ভেটিত চুপ্ৰীম কমাণ্ড কোনো এটা বা আন বৰ্ণনৈতিক খণ্ডত শত্ৰুৰ সম্ভাৱ্য ক্ষমতা আৰু মতলব সম্বন্ধে সিদ্ধান্তলৈ আহিব লগা হৈছিল।

পৰিস্থিতিৰ মূল্যায়ন কৰি জেনাৰেল হেড কোয়াৰ্টাৰছ আৰু চুপ্ৰীম কমাণ্ডৰ ধাৰণা হৈছিল যে চেণ্ট্ৰাল বণাজনৰ বিৰুদ্ধে যুঁজিবৰ বাবে শত্ৰুহঁতে অ'বেল এলেকাত সিহঁতৰ আটাইতকৈ শক্তিশালী গোষ্ঠী গঢ়ি তুলিব লাগিছে। কিন্তু পৰৱৰ্তী কালত দেখা গল যে ভ'ব'নৈৰ বণাজনৰ বিৰুদ্ধে থকা গোষ্ঠীটো আৰু বেছি শক্তিশালী। তাত আছিল শত্ৰুপক্ষৰ নটা পেনাংছাৰ আৰু মটৰ সমন্বিত ডিভিছন (১৫০০ টেক), কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ বিপৰীতে য'ত আছিল মাথো ১২টা ডিভিছন (১২০০ টেক)। শত্ৰুহঁতক প্ৰতিহত কৰিবলৈ গৈ কেন্দ্ৰীয় বণাজন ভ'ব'নৈৰ বণাজনতকৈ বেছি সফল হৈছিল কলেই ইয়াৰ পৰা ওৰ প্ৰধান ব্যাখ্যা পোৱা যায়।

সংৰক্ষিত শক্তি সম্বন্ধে হুআয়াৰ কথা ৰোৱা যাওক। কুস্কৰ বালকত যুঁজৰ আঁচনি কৰাৰ সময়ত জেনাৰেল হেড কোয়াৰ্টাৰছ অ'বেল সংৰক্ষিত শক্তি গঢ়ি তোলাৰ বাবে বহুতথি কৰিছিল। আচৰিত

কিবা ঘটিলে ভাব মোকাবিলা কৰিবৰ বাবে আৰু সৰ্বাঙ্গক
 প্ৰতি আক্ৰমণৰ সময় হলে সেই আঘাত হনাৰ ক্ষেত্ৰত অতিবিক্ত শক্তি
 যোগাবৰ বাবে লিভনি-স্তাৰি আৰু স্ক'ল লাইনত স্তেপ বণাঙ্কনৰ
 সৈন্যসকলক কেন্দ্ৰীভূত কৰা হৈছিল। এই বণাঙ্কনৰ কমাণ্ডাৰ আছিল
 কৰ্ণেল-জেনাৰেল কনেড, লেফটেনেণ্ট-জেনাৰেল আই. ৰেড ছুছাইকভ
 আছিল সামৰিক পৰিষদৰ সদস্য আৰু লেফটেনেণ্ট জেনাৰেল এম..ডি
 বাখাৰভ আছিল বণাঙ্কনৰ চীফ অফ্‌ ষ্টাফ।

জেনাৰেল হেড কোয়াৰ্টাৰছৰ বগনৈতিক সংৰক্ষিত শক্তি স্তেপ
 বণাঙ্কনক আসন্ন যুদ্ধত অতীব গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা দিয়া হৈছিল। সি
 হৈছে বেছ ভেদ কৰি যাতে শত্ৰুপক্ষই গভীৰলৈ প্ৰৱেশ কৰিব নোৱাৰে
 তাক প্ৰতিহত কৰা। আৰু আমাৰ ফোজে যেতিয়া প্ৰতি-আক্ৰমণ
 কৰিব সেই সময়ত ইয়াৰ কৰ্তব্য নিৰ্দ্ধাৰণ কৰা হৈছিল গভীৰৰ পৰা
 শক্তিৰ যোগান ধৰাৰ। এই বণাঙ্কনৰ ইউনিটবোৰক শত্ৰুইউনপৰা
 ডালেখিনি আভৰত নিয়োগ কৰা হৈছিল, তাৰ ফলত তেওঁলোকে
 স্বচ্ছন্দে মুকৌশলী চাল দিব পাৰিছিল।

চূড়ান্ত কৰ্তব্যৰ বিচাৰত স্তেপ বণাঙ্কন ১৯৪১ চনৰ হেমন্তকালত
 মস্কোৰ প্ৰৱেশমুখত যুদ্ধৰত বিজাৰ্ড-বণাঙ্কনৰপৰা আছিল বৰ্ধেই
 সুকীয়া। বিজাৰ্ড বণাঙ্কন আছিল দবাচলতে চলি থকা যুদ্ধৰ দ্বিতীয়
 স্তৰবিজ্ঞান, তাৰ সশস্ত্ৰ শক্তিৰ সবহভাগ পশ্চিম বণাঙ্কনৰ পশ্চাত্তাগত
 নিয়োজিত আছিল।

জুন মাহৰ শেষছোৱাত পৰিস্থিতি সম্পূৰ্ণ স্পষ্ট হৈ পৰিছিল। এই
 কথা ফটকটীয়া হৈ উঠিল যে পৰৱৰ্তী কেইদিনমানৰ ভিতৰত আন
 ঠাইবোৰৰ ভিতৰত কুস্ক' এলেকাতে শত্ৰুৱে আক্ৰমণাত্মক অভিযান
 আৰম্ভ কৰিব।

সেই সময়ত মই কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্কনত আছিলো, ব'ক'ছভকিৰ লগত
 একেলগে ১৩শ আৰ্মি, ২য় টেক আৰ্মি আৰু বিজাৰ্ড ক'বত কাম কৰি

আছিলো। ৩০ জুন তাৰিখে চুত্ৰীয় কমাণ্ডাৰ-ইন-চীফে কোনোবোৰে মোক অ'বেল অংশত থাকিবলৈ আৰু চেণ্ট্ৰাল, ব্ৰিগাদনক্ষ আৰু পশ্চিম বণাজনৰ কামকাজৰ মাজত সমন্বয় সাধিবলৈ নিৰ্দেশ দিলে। ষ্টাফিনে ক'লে, “মই তাহিলেভস্কিক ভ'ব'নেৰ বণাজনলৈ পঠাবলৈ লৈছো।”

১৩ শ আৰ্মিয়ে বি অংশ বন্ধা কৰি আছিল তাতেই শত্ৰুৰ প্ৰধান আক্ৰমণৰ আশংকা কৰা হৈছিল, গতিকে তাত অসাধাৰণভাবে নিবিড় গোলাবৰ্ষণ ব্যৱস্থা গঢ়ি তোলা হল : কিলোমিটাৰেপতি ৯২ টা বৰতোপ আৰু মৰ্টাৰ।

সৈন্য সংস্থাপনৰ সময়ত এলেকা জুৰি কেন্দ্ৰীয় আৰু ভবনেৰ বণাজনৰ টেক প্ৰতি ব্যৱস্থা গঢ়ি তোলা হল। তেওঁলোকৰ ওচৰত থাকিল সৰ্বাধিক সংখ্যক গোলাবৰ্ষণ ব্যৱস্থা টেক আৰু মাইন-ক্ষেত্ৰ।

কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ সবাতোকৈ শক্তিশালী টেক-বিৰোধী প্ৰতিবন্ধা সংগঠিত হল ১৩ শ আৰ্মিৰ এলাকাত আৰু ৪৮ তম আৰু ৭০ তম আৰ্মিবোৰৰ কাৰবীয়া পক্ষবোৰত, ভ'ব'নেৰ বণাজন সংগঠিত হল ৬ষ্ঠ আৰু ৭ম গাৰ্ডছ, আৰ্মিবোৰৰ এলাকাত। তাত ঘনত্ব আছিল কিলোমিটাৰেপতি ১৫.৬ বৰতোপ আৰু বণাজনৰ দ্বিতীয় স্তৰবিজ্ঞানসক হিচাপত ধৰিলে ৩০ টা বৰতোপ। তত্পৰি তুটা টেক বেজিমেণ্ট আৰু এটা টেক ব্ৰিগেডেৰে তুটা ক্ষেত্ৰৰ শক্তি আৰু বৃদ্ধি কৰা হল। ১৩ শ আৰ্মিৰ এলেকাত কিলোমিটাৰেপতি ৩০ টা টেক-প্ৰতিবোধী বৰতোপ আছিল।

বিবোৰ দিশৰপৰা শত্ৰুৰ টেক অহাৰ আশংকা আছিল সেইবোৰ দিশত টেক-প্ৰতিবোধী শক্তিশালী বিন্দু আৰু এলেকা সংগঠিত কৰা হল আৰু টেক-প্ৰতিবোধী সংবন্ধিত শক্তি গঢ়ি তোলা হল। এইবোৰ ব্যৱস্থা কাৰ্য্যকৰ প্ৰমাণিত হৈছিল আৰু এইবোৰ যুদ্ধৰ পতিপতত শত্ৰুৰ পেনাংছাৰ বাহিনীবোৰক গুৰুতৰৰূপে পৰ্য্যাদস্ত কৰি কুৰু বালজন্ত শত্ৰুৰ সম্পূৰ্ণ পৰাজয় পূৰ্ব-নিৰ্দ্ধাৰিত কৰি দিছিল।

আমাব অনুসন্ধানী অভিযানবপৰা বুজা গৈছিল যে কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ বিৰুদ্ধে মাথাল বিদ্ভাক্ষেপক বৈকুণ্ঠাবীনত ২০০০ বিমানবিশিষ্ট তিনিটা লুকুৱাকৈ ক'ব—১ম ৪ৰ্থ আৰু ৮ম—বুদ্ধবত আছিল। মাৰ্চ মাহত শত্ৰুৰ বিমানবাহিনীয়ে খেল জংগন, বেল লাইন, চহৰ আৰু পশ্চাভাগত অৱস্থিত গুৰুত্বপূৰ্ণ লক্ষ্যবস্তুবোৰৰ ওপৰত ক্ৰমেই বেছিৰৈ আঘাত হানিবলৈ ধৰিলে আৰু জুন মাহৰ আগছোৱাত আমাব সৈন্তসকলৰ আৰু সামগ্ৰিক চলাচল আৰু সৰুকাই ব্যৱস্থাৰ ওপৰত আক্ৰমণ তীব্ৰ কৰিলে। ২য়, ৫ম আৰু ১৬ নং বাহিনী আৰু দেশৰ বিমান-বিক্ষেপী প্ৰতিৰক্ষাবাহিনীবপৰা বোম্বাৰ্ক বিমানৰ ছটা ডিভিছনে ছোভিয়েত ফৌজ আৰু সমগ্ৰ কুৰ্ছ অভিযোজন বন্ধা কৰিছিল। শত্ৰুৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযান সম্পৰ্কে আগভোৱাকৈ অনুমান কৰি বিমান-বিক্ষেপী কামানেৰে বণাজনবোৰৰ ক্ষতিৰুদ্ধি কৰা হৈছিল।

জুলাই মাহৰ ভিতৰত কেন্দ্ৰীয় বণাজনে ছেড কোৱাৰ্টাৰৰ সংৰক্ষিত ক্ষতিৰ পৰা পাঁচটা বিমানবিক্ষেপী বিমান পাইছিল, ওচুপৰি ইয়াৰ আছিল পাঁচ বেজিমেট মজলীয়া আৰু ২০ বেজিমেট লঘু গোলন্দাজ বাহিনী। ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ আছিল জেনাবেল ছেড কোৱাৰ্টাৰৰ সংৰক্ষিত ক্ষতিৰ পৰা পোৱা চাৰিটা বিমানবিক্ষেপী ডিভিছন, পাঁচিটা বিমান-প্ৰতিবোধী বেজিমেট, তিনিটা বিমান-প্ৰতিবোধী বেটেলিয়ন আৰু পাঁচটা বিমান-প্ৰতিবোধী বেটাৰি। এইবোৰ উপকৰণ থকাৰ ফলত বহু লক্ষ্যবস্তুক হুই, তিনি, চাৰি আৰু পাঁচ শাৰীৰ গোল-বৰ্ষণেৰে বন্ধা কৰাটো বণাজনবোৰৰ পক্ষে সম্ভৱ হৈছিল। বিমান আক্ৰমণ প্ৰতিবোধী প্ৰতিৰক্ষা ব্যৱস্থাই বোম্বাৰ্ক বিমান চালনা বিভাগৰ সৈতে আৰু পৰ্যৱেক্ষণ, সতৰ্কভাৱতাপন আৰু বোম্বাবোম্বাৰ্জ কৰাহাৰ সৈতে ভালকৈ সহযোগিতা কৰিছিল।

বণাজনবোৰৰ আৰু সমগ্ৰ কুৰ্ছ অভিযোজনৰ সৰু আৰু দুসংগঠিত বিমান-প্ৰতিবোধী প্ৰতিৰক্ষা ব্যৱস্থাই সৈন্তসকলক কাৰ্য্যকৰণ বিমান-জয়

দিশা, সকলভাৱে বিমান আক্ৰমণ প্ৰতিৰোধ কৰা আৰু শত্ৰুপক্ষৰ
বিমান শক্তিৰ গুৰুত্বৰ ক্ষতিসাধন কৰাটো সম্ভৱ কৰিছিল।

বণাঙ্গনসমূহৰ সুবন্ধিত স্থান নিৰ্মাণৰ গভীৰতা ১৫০ কিলোমিটাৰ
চেৰাই গৈছিল আৰু দন নৈৰ পাৰ জুৰি ৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰতিৰক্ষা বেঞ্চৰ লগত
মিলি ২৫০-৩০০ কিলোমিটাৰ পৰ্য্যন্ত হৈছিল। বণাঙ্গনসমূহে এটা বৰ
ডাঙৰ আৰু জটিল কাম কৰিছিল, যাৰ ফলত গোলাবৰ্ষণৰ সময়ত সৈন্ত-
সকলৰ পক্ষে আশ্ৰয় পোৱা আৰু অগ্ৰসৰমান শত্ৰুক আৰু কাৰ্য্যকৰণভাৱে
ধ্বংস কৰা সম্ভৱ হৈছিল।

বণাঙ্গন, আৰ্মি আৰু আন আন ৱহং সৈন্তগঠনবোৰৰ চলাচল আৰু
সৰববাহ ব্যৱস্থাবাৰে অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ কাম কৰিছিল।

কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰ বণাঙ্গনৰ চলাচল আৰু সৰববাহ সংক্ৰান্ত
কমাণ্ডাৰসকল আছিল এন এ. আন্তিপেনকো আৰু ভি এন. ভ্লাছভ।
ময়ো ছয়োভনকে ভালকৈ জানিছিলে। আন্তিপেনকোৰ সৈতে মোৰ
প্ৰথম সাক্ষাত ঘটে মস্কোৰ প্ৰৱেশমুখত যুদ্ধৰ সময়ত, সেই সময়ত তেওঁ
পশ্চিম বণাঙ্গনৰ ৪৯তম আৰ্মিৰ চলাচল আৰু সৰববাহ বিভাগৰ মুখ্য
আছিল। সেই সময়তে তেওঁ সুদক্ষ সৰববাহ বিষয়া হিচাপে নিজক
প্ৰমাণিত কৰিছিল।

জেনাৰেল ছেড কোয়াৰ্টাৰছে বণাঙ্গনসমূহৰ বাবে যি যুঁজ পৰিকল্পনা
বচনা কৰিছিল তাৰ সাফল্যৰ বাবে কুস্কৰ যুঁজত চলাচল আৰু সৰববাহ
সুনিশ্চিত কৰাৰ এক সুবিশাল কৰ্মকাণ্ড অনুষ্ঠানৰ প্ৰয়োজন হৈছিল,
কাৰণ এই যুঁজৰ লগত জড়িত আছিল ১৩ লাখবো অধিক সৈন্ত,
৩৫০০ বো অধিক টেক, ২০,০০০ বো অধিক কামান আৰু মৰ্টাৰ আৰু
৩১৩০ খন বিমান (দূৰপাল্লাৰ বিমানসহ)।

অলেখ বাধা-বিঘিনি থকা সত্ত্বেও বণাঙ্গনসমূহৰ চলাচল আৰু
সৰববাহ ব্যৱস্থাই চমৎকাৰভাৱে কৰ্তব্য সম্পাদন কৰিছিল; আত্মবিকা-
মূলক যুঁজত লাগতিয়াল সৰববাহ সম্পূৰ্ণৰূপে নিশ্চিত কৰিছিল আৰু

তাৰ পাচত ভাৰতীয়তাকৈ আক্ৰমণাত্মক যুদ্ধত অৱতীৰ্ণ হোৱাটো সম্ভৱপৰ কৰিছিল।

কুৰ্ক, অ'বেল, ভ'বনৈক আৰু ধাৰকত অঞ্চলৰ পাৰ্টি আৰু চৰকাৰী সংস্থাসমূহে আৰু জনগণে চলাচল আৰু সবববাহ ব্যৱস্থা-বোৰলৈ আৰু পোনপটীয়াকৈ সৈন্তসকললৈ বিপুল সাহায্য আগ-বঢ়াইছিল। বণাঞ্জনবেধাৰ এলেকাৰ শিল্পসংস্থাৰোৰে টেক, বিমান, ট্ৰাক, গোলাবধণকাৰী আৰু আন আন সা-সঁজুলি মেৰামত কৰিছিল, বিপুল পৰিমাণ যুদ্ধৰ পোছাক আৰু হাশ্মাতালৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় কাপোৰ-কানি তৈয়াৰ কৰি দিছিল। প্ৰতিবন্ধা লাইনবোৰক সংগঠিত কৰাৰ আৰু বাট-পথ নিৰ্মাণ আৰু মেৰামতিৰ বিপুল কাম সম্পাদন কৰা হৈছিল। কব পৰা যায় যে বণাঞ্জন আৰু পশ্চাত্ভাগ এক অঞ্চল সমগ্ৰ হিচাপে গঢ়ি উঠিছিল। শত্ৰুৰ বিৰুদ্ধে জিকিৰৰ বাবে প্ৰত্যেকেই তেওঁৰ পক্ষে যিখিনি কৰা সম্ভৱ সকলো কৰিছিল। ই আছিল নিজৰ সমাজ-তাত্ত্বিক দেশৰ হকে সংগ্ৰামত আমাৰ জনগণ আৰু সশস্ত্ৰ ফৌজৰ লক্ষ্যৰ মাজত থকা মিলৰ প্ৰকাশ।

মই এই কথা কবই লাগিব যে জেনাবেল ব'ক'ছ'ভস্কি আৰু জেনাবেল ভাভুনিনে চলাচল আৰু সবববাহৰ লগত জড়িত বহুত বিষয়ৰ সমস্যাৰ সমাধান নিজেই কৰিছিল, আৰু যুদ্ধৰ সময়ত সৈন্তসকলে যে যথেষ্ট পৰিমাণে সবববাহ পাইছিল ই হৈছে তাৰ এটা ডাঙৰ কাৰণ।

মে মাহত, স্থল আৰু বিমানৰ সমস্ত ইউনিটবোৰক নিবিড়ভাৱে যুদ্ধকৰ্ম আৰু ৰাজনৈতিক সংক্ৰান্ত প্ৰশিক্ষণ দিয়া হৈছিল। জুন মাহত প্ৰতিজন সৈনিক আৰু কমাণ্ডাৰে শত্ৰুৰ মুখামুখি হবৰ বাবে সাজু হল। সেই সময় সোনকালে আহি গল। চোবাচোৱা স্ত্ৰে পোৱা বায়ুভীৰ খবৰাখবৰে জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰ আৰু বণাঞ্জনসমূহক শত্ৰুৱে ঠিক কোন তাৰিখে আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰিব তাৰ নিৰ্ণয় কৰাত সহায় কৰিছিল। ২ জুলাইৰ দিনা জেনাবেল হেড

কোৱাৰ্টাৰ্ছ বণাধনৰ কমাণ্ডাৰসকলক এই মৰ্মে সতৰ্ক কৰি দিলে যে এই অভিযান জুলাই মাহৰ ৩ৰ পৰা ৬ জুলাইৰ ভিতৰত আৰম্ভ হ'ব।

৪ জুলাইৰ দিনা সন্ধিয়া মই কেন্দ্ৰীয় বণাধনৰ সদৰ দপ্তৰত আছিলো। তাহিলেভস্কি আছিল ভাতুনিৰ সদৰ দপ্তৰত। মই ভেৰ্ট লগত পোমে পোনে টেলিফোনেৰে যোগাযোগ কৰিলো ভেৰ্ট মোক বেলগ'ব দ এলেকাত শত্ৰুৰ অগ্ৰতী ইউনিটবোৰৰ সৈতে হোৱা যুদ্ধ এখনৰ ফলাফল জনালে। মই এই কথাও জনা হলো যে ১৬৮ ডম পদাতিক ডিভিছনৰপৰা বন্দী কৰা এজন সৈনিকৰপৰা পোৱা বাতৰিৰ দ্বাৰা এই সংবাদ সমৰ্থিত হৈছে যে শত্ৰুইতে ৫ জুলাই দোকমোকালিত আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰিব আৰু জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছৰ পৰিকল্পনাত উল্লেখ থকা দৰে ভ'ব'নেৰ বণাধনে আগতীৱাকৈ গোলাবৰ্ষণ আৰু বিমান আক্ৰমণ আৰম্ভ কৰিব।

মই এই বাতৰিটো তৎক্ষণাত্ ব'ক'হ'ভস্কি আৰু মালিনিনক দিলোঁ। ৫ জুলাই মাননিশা ২ বজাৰ পিচত কোনো এটা সময়ত ১৬শ আৰ্মিৰ কমাণ্ডাৰ জেনাবেল পুথতে ব'ক'হ'ভস্কিক কোন কৰিলে আৰু বাতৰি দিলে যে ৬ষ্ঠ পদাতিক ডিভিছনৰ পৰা দৃত এজন হেপাৰে কৈছে যে জাৰ্মান ফৌজ ৫ জুলাই ধলপুৱা ৩টা মানত আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে সজ্জা হৈ আছে।

ব'ক'হ'ভস্কিয়ে মোক সুধিলে, “আমি এতিয়া কি কৰিম?” জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছত বিপট কৰিম নে প্ৰতিপ্ৰতি গোলাবৰ্ষণৰ আদেশ দিম?

মই কলোঁ, সময় অপচয় কৰাটো যুক্তিসংগত নহ'ব, বণাধনৰ আৰু জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছৰ পৰিকল্পনাত যেনেকৈ কোৱা হৈছে তেনেকৈ নিৰ্দেশ দিয়ক। মই এতিয়াই টালিনক কোন কৰিম আৰু যি ভানিৰ পাৰিহোঁ তাক জনাম।”

সৈনিক ভাৰতীয় হুজুৰ কৰ্মী-গোব-ইন-চিফ সৈতে সৈন্যসহ
 কৰাই বিয়া হল। তেওঁ জেৰায়েল হেড কোৱাৰ্টাৰত আছিল আৰু
 ভাৰতীয়সকল সৈতে কৰা পৰ কৰিছিল মাথো। এই জাৰ্মান গৰু-খাতি
 থকা সৈনিক এজনৰ পৰা পোন্দোৱাৰ কথা আৰু প্ৰতি-প্ৰত্যক্ষি বোলাবলৈ
 লগতে আমি লোৱা সিদ্ধান্তৰ কথা বুলোঁ। টালিনে সিদ্ধান্ত
 অনুমোদন কৰিলে আৰু সখনাই তেওঁক সকলো কৰ্মই থাকিবলৈ
 ক'লে। ঘটনাৱলীৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখিব বাবে তেওঁ জেৰায়েল হেড
 কোৱাৰ্টাৰত থাকিব।

টালিনে সৈতে হোৱা কথা বতৰাৰ পৰা এই অনুভৱ কৰিলো তেওঁ
 বিচলিত। কিন্তু যদিও আমি মজবুত, গভীৰলৈকে ভবে ভগ্নে বিচলিত
 প্ৰতিবন্ধা গঢ়ি তুলিছিলো আৰু শত্ৰুৰ ওপৰত আঘাত হামিৰ পৰা
 প্ৰতিশালী উপকৰণ আমাৰ হাতত আছিল, তথাপি আমি প্ৰত্যেককই
 মাত্ৰ উদ্বেগনা অনুভৱ কৰিছিলো। তথাপি আমি কোনেও গোপালী
 বাবলৈ খোজা নাছিলো।

এনেকুৱা ক্ষেত্ৰত যি বীতি, সেই অনুযায়ী ব'ক'হতকি আৰু এই
 বণাজনৰ চীক অব্, টাক এম এম মালিনিৰ অকিচত আছিলো।
 যক্ষোণ বুজৰ সময়ত তেওঁ বেতিয়া ১৬শ আশ্বিন চীক অব্, টাক আছিল
 তেতিয়াৰ পৰাই এই তেওঁক চিনি পাইছিলো। তেওঁ অতি দুৰলভ
 আৰু বহুত বিষয়ে কৰ্মকৰ টাক অকিচত আছিল। তেওঁ তেওঁৰ বৰিষ্ঠ
 কৰ্মীদল লগত লৈ তেওঁৰ ওপৰত ক্ষত দাৱিৰ চমৎকাৰতানে পালন
 কৰিছিল। তেওঁ চীক অব্, অপাৰেচন জেমায়েল আই. আই. বাইকতৰ
 পৰা বখেট সাহায্য পাইছিল। এই বিবীত, কঠোৰ পৰিশ্ৰমী আৰু
 লক্ষ বিকল্পনা সকলো বিকল্পত বেদ মালিনিৰ সোহাত আছিল।

বৰাৰলৰ পোনপটীয়াইনীৰ চীক অব্, টাক জি. এক বাল্লোৱেতা
 ভাত উপস্থিত আছিল। তেওঁ আছিল অত্যন্ত সুশিক্ষিত বোন্দোৱা,
 লক্ষ মেতা আৰু কঠোৰ পৰিশ্ৰমী। তেওঁ জেৰায়েল হেড কোৱাৰ্টাৰত

সংৰক্ষিত গোলন্দাজ সেনা-গঠনসমূহৰ কমান্ডাৰসকলক আৰু কমান্ডাৰ
জেনাৰেল ডি আই. কাল্জাকতক অনৱৰতে কোন কৰি আছিল।
কাল্জাকত ডেভিয়া ষৰ্ণ-গোলন্দাজ ক'ব লগত আছিল। এই কথা
কবই লাগিব যে বণাজনৰ, বাহিনীসমূহৰ আৰু ডিভিছনবোৰৰ
গোলন্দাজ ষ্টাক আৰু গোলন্দাজ কমান্ডাৰসকলে আত্মবক্ষামূলক
যুদ্ধত আৰু প্ৰতি-প্ৰকৃতি পৰ্যায়ত গোলন্দাজ বাহিনীৰ গোলাবৰ্ষণ
সংগঠনত বেছ ভাল আৰু সুকৌশলী কাম কৰিছিল।

কুৰ্ক বালজত গোবৰময় যুদ্ধৰ পৰাক্ৰান্ত “ঐকতান”ৰ প্ৰথম
সুৰটো বাতি ২টা ২০ মিনিটত বাজি উঠিল। এই ঐকতানত
সবাত্তোকে সবৰ হৈছিল গধুৰ গোলন্দাজ বাহিনীৰ একেলগে কামান
গৰ্জন আৰু এম-৩১ বকেট গোলাৰ বিস্ফোৰণ।

যেতিয়া ষ্টালিনে কোন কৰিলে, তেতিয়া গোলাবৰ্ষণ পূৰ্ণোক্তমে
চলি আছিল।

তেওঁ সুধিলে “হেৰি, আবন্ত কৰিছে নেকি?”

“হয়।”

‘শত্ৰুৰ আচৰণ কেনেকুৱা?’

মই জনালোঁ যে শত্ৰুহঁতে আমাৰ প্ৰতি প্ৰকৃতি গেলোবৰ্ষণৰ
প্ৰত্যুত্তৰত কিছু বেটাৰিৰ পৰা গোলাবৰ্ষণ কৰিছিল, কিন্তু সোনকালে
নীৱৰ হৈ গল।

ষ্টালিনে ক'লে, “বৰ ভাল। মই পাচত আকৌ কোন কৰিম।”

তাহানি দিনত প্ৰতি-প্ৰকৃতি গোলাবৰ্ষণৰ ফলাফল চোৱা আৰু
নিৰ্ণয় কৰা টান আছিল। কিন্তু যথেষ্ট সুসংগঠিত নোহোৱাকৈ চাবে
পাঁচ বজাত জাৰ্মানীৰ পৰা আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰিব আৰু
সিহঁতে একে সময়তে সকলো ঠাইত আক্ৰমণ চলাব নোৱৰা কথাটোৱে
আমাৰ প্ৰতি-প্ৰকৃতি গোলাবৰ্ষণে যে সিহঁতৰ প্ৰকৃত অতিশয়
কৰিছিল তাৰ প্ৰমাণ দিয়ে। যুদ্ধৰ গতিপথত ধৰা পেলোৱা জাৰ্মান

সৈন্তাইতে কৈছিল যে আমাৰ প্ৰতি-প্ৰস্তুতি গোলাবৰ্ণৰ - সিহঁতৰ
বিমোৰত পেলাইছিল, সিহঁতৰ গোলাবৰ্ণৰ বাহিনীৰ বিপুল ক্ষতি
কৰিছিল আৰু প্ৰায় সকলো ঠাইত যোগাযোগ ব্যৱস্থা, আৰু পৰ্য্যবেক্ষণ
আৰু নিয়ন্ত্ৰণ ব্যৱস্থাৰ বিপুল ক্ষতি কৰিছিল।

কিন্তু এই কথা উল্লেখ কৰা দৰকাৰ যে শত্ৰুৱে আক্ৰমণ কৰাৰ
সময়ৰ ভিতৰত আমাৰ ইউনিটবোৰে প্ৰতি-প্ৰস্তুতি গোলাবৰ্ণৰ
বিস্তাৰিত পৰিকল্পনা বচনা কৰি উঠিব পৰা নাই। আক্ৰমণোত্তৰ
শত্ৰুসৈন্তাইত বিবোৰ ঠাইত কেন্দ্ৰীভূত হৈছে সেইবোৰ এলেকা আৰু
৪ জুলাইৰ বাতিৰ আক্ৰমণৰ লক্ষ্যবস্তুবোৰ তেতিয়ালৈকে বৰাবৰভাৱে
নিৰ্ণীত হোৱা নাছিল। এই কথা অৱশ্যে কটকটীয়া যে অনুসন্ধানৰ
বিবোৰ উপকৰণ আছিল তাৰে লক্ষ্যবস্তুবোৰৰ জ্ঞান নিৰ্ণয় কৰাটো
উচ্চ নাছিল, কিন্তু বণাজনৰ ইউনিটবোৰে যিখিনি কৰিছিল তাতকৈ
বেছি কৰিব পৰা গ'লহেঁতেন। কলঙ্কতি হৈছিল এয়ে যে প্ৰতি-
প্ৰস্তুতি গোলাবৰ্ণৰ লক্ষ্য আছিল কেইটামান এলেকা, নিদিষ্ট
লক্ষ্যবস্তু নহয়। ইয়াৰ ফলত শত্ৰুইত বেছি ধৰণে হতাহত হোৱাটো
এবাই বাৰ পৰা হয়। হুই, বা আঢ়ে ঘণ্টাৰ ভিতৰত সিহঁত
আক্ৰমণাত্মক অভিযান কৰিবলৈ সক্ষম হয়। আমাৰ গোলাবৰ্ণৰ
অভূতপূৰ্ব ঘনত্ব থকা সত্ত্বেও প্ৰথম দিনাই শত্ৰুপক্ষ ৬-৬ কিলোমিটাৰ
অগ্ৰসৰ হবলৈ সমৰ্থ হয়। প্ৰতি-প্ৰস্তুতি, গোলাবৰ্ণ আদি আৰু
ভালকৈ সংগঠিত কৰিব পৰা হলে সিহঁতে ইমানখিনি জাগৈ কৰিব
নোৱাৰিলেহেঁতেন।

এই কথাও উপেক্ষা কৰিব নোৱাৰি যে প্ৰতি-প্ৰস্তুতি গোলাবৰ্ণ
বাতি কৰা হৈছিল আৰু তাত বিমানবাহিনীৰ ভূমিকা আছিল
অনুলেখনীয়, মুকলিমুৱাৱাকৈ কৰা লাগিলে, অকাৰ্য্যকৰ। শত্ৰুইতৰ
বিমান হাঁচিব ওপৰত ধলপুৱাব আক্ৰমণত বস্তুতপক্ষে সিহঁতে
লক্ষ্য অৰ্জন কৰিব পৰা নাই, কাৰণ সেই সময়ৰ ভিতৰতে শত্ৰুইত

সিইডৰ ফুলসৈন্তইতক সমৰ্থন বোগাকৰ বাবে সিইডৰ বিমান আকাশলৈ
পঠাই দিছিল।

বগকৌশলৰ প্ৰয়োজনত গঠিত সৈন্ত-গঠনবোৰক আৰু যুদ্ধৰ
গতিপথত নতুনকৈ গোট থুওৱা শাবীবোৰক আঘাত কৰাত আমাৰ
বিমান ঢেব বেছি কাৰ্য্যকৰ হৈছিল।

এই কথা অৱশ্যে মুই কবিব নোৱাৰি যে প্ৰতি-প্ৰত্যুতি গোলাবৰ্ষণে
শত্ৰুইডৰ অপবিসীম ক্ষতি সাধন কৰে আৰু আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ
ওপৰত নিয়ন্ত্ৰণ বাৰম্বাৰ ওলট-পালট কৰি দিয়ে, কিন্তু ইয়াৰ পৰা আমাৰ
প্ৰত্যাশা আছিল আৰু বেছি। যুদ্ধলৈ লক্ষ্য কৰি আৰু জাৰ্মান
যুদ্ধবন্দীসকলক জেৰা কৰি আমি এই সিদ্ধান্তত উপনীত হৈছিলো
যে কেজ্জীয়া আৰু ভ'ব'নেৰ বগাকনত গোলাবৰ্ষণ বৰ সোনকালে
আৰম্ভ কৰা হৈছিল, জাৰ্মানইড তেতিয়াও ট্ৰেকত, মাটিৰ তলত
আশ্ৰয়স্থলত আৰু গিৰিখাতবোৰত টোপনি গৈ আছিল আৰু অস্ত্ৰ-
সজ্জিত ইউনিটবোৰ তেতিয়াও অপেক্ষা কৰাৰ এলেকাবোৰত লুকাই
আছিল। গোলাবৰ্ষণৰ পাচত আৰম্ভ কৰা হোৱা হলে শত্ৰুইডৰ জনবল
আৰু অস্ত্ৰসম্পদ ক্ষতি আৰু বেছি হ'লহেঁতেন। বৰ সোনকালে হলেও
এই গোলাবৰ্ষণ হ'ব লাগিছিল শত্ৰুৱে আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ
কৰাৰ আধা ঘণ্টা আগতে।

পুৱা চাৰে চাৰি বজাৰ পৰা পাঁচ বজাৰ ভিতৰত শত্ৰুবিমান
আকাশত দেখা গ'ল আৰু লগে লগে কেজ্জীয়া বগাকনৰ অৱস্থানবোৰৰ
ওপৰত গোলাবৰ্ষণে গোলাবৰ্ষণ আৰম্ভ কৰিলে, সবাতোকৈ ডাৱাহ
গোলাবৰ্ষণ হল ১৫শ আৰ্শ্বৰ ওপৰত। কেইমিনিটমানৰ ভিতৰত
জাৰ্মান সৈন্তইডে আক্ৰমণ আৰম্ভ কৰিলে। প্ৰথম আক্ৰমণৰ তৰফত
ফ্ৰাংছীইডে তিনিটা পেনাংছাৰ আৰু পাঁচটা পৰাণিক ডিভিছনক
কিছুমান কৰিলে। সিইডৰ আৱাৰ্তৰ লক্ষ্যস্থল আছিল ১৩শ আৰ্শ্ব
আৰু ৪৮ তম আৰু ৭০ তম আৰ্শ্বৰ সংলগ্ন পক্ষবোৰ। প্ৰথম গোলা-

কৰ্মপথে এই আক্ৰমণৰ মোকাবিলা কৰা হ'ল আৰু পত্ৰৰ বহুত কৰ-
কতি কৰি পত্ৰক খেদি পঠোৱা হ'ল।

আমাৰ অৱস্থানবোৰ ভেদ কৰাৰ চেষ্টাৰে ৫ জুলাই জাৰ্মানীয়ে
পাঁচবাৰ ভৱিষ্যত আক্ৰমণ কৰিলে, কিন্তু বিশেষ এলেক ফল নিদিলে।
বণাধনৰ প্ৰায় সমস্ত অংশত ছোভিয়েত সৈন্যসকল নিজে নিজে শাৰীত
বুঢ়ভাৱে থিয় হৈ থাকিল, ধাৰণা হ'ল ভেঙেচোকে পিচ হোৱাকৈ থিয়
পৰা কৰমতা কাৰো নাই। কেৱল দিনৰ অন্তত প্ৰায় ১০০০
অ'লখোভাংকা আৰু আন কেইটামান এলেকাড আমাৰ প্ৰতিৰক্ষা
বেহ ভেদ কৰি ৩-৬ কিলোমিটাৰ গভীৰত সোৱাই পৰি পৰা হ'ল।

১৩শ আৰ্মিৰ সৈন্যসকলে সাহসেৰে সৈতে যুঁজিছিল, বিশেষকৈ
জেনাৰেল, এ. বি বাৰিনভৰ ৮১তম ডিভিছন কৰ্ণেল ভি. এম,
দখানদিগাভৰ ১৪ শ ডিভিছন, জেনাৰেল এম. এ. য়েনছিনৰ ৩০৭ তম
ডিভিছন আৰু কৰ্ণেল ককোছুয়েভৰ ৩য় টেক-বিবোৰী ব্ৰিগেড।
কেপ্টেন জি আই ইগিছেভৰ বোটাৰিয়ে প্ৰচণ্ড আঘাতৰ মুখত টিকি
থাকিল, ই ৫ জুলাই ১১ টা টেক ধ্বংস কৰিলে। ইয়াৰ চালকসকল
আটায়ে বীৰব দৰে যুত্থা বৰণ কৰিলে। কিন্তু নাংছোঁৱতক আগুৱাই
আহিবলৈ নিদিলে। দুব প্ৰচা, ষ্টাল বৈকাল এলেকা আৰু মধ্য-
এছিয়াৰ সীমান্তবন্দী সৈন্যসকলক লৈ গঠিত জেনাৰেল গালানিনৰ ৭০তম
আৰ্মিয়ে চমৎকাৰ যুঁজিছিল।

৫ই জুলাই সন্ধিয়া সিদ্ধান্ত কৰা হ'ল যে পাচদিনা পুৱা ২য় টেক
আৰ্মি আৰু সংযুক্ত ১১তম টেক ক'ব অনা হ'ব, ১৩শ আৰ্মিৰ সৈতে
ঘনিষ্ঠ সহযোগিতাত সিহঁতক আক্ৰমণ কৰিব লাগিব, পত্ৰক প্ৰথম
বি অৱস্থানত আছিল সেই অৱস্থানলৈ খেদি পঠাব লাগিব আৰু
১৩শ আৰ্মিৰ অংশটোৰ প্ৰতিৰক্ষা কৰমতা পুনৰুদ্ধাৰ কৰিব লাগিব।

সুসংগঠিত প্ৰতিৰক্ষা ব্যৱস্থা আৰু আমাৰ সৈন্যসকলৰ বিপুল সাহস
আৰু বীৰত্ব সত্ত্বেও ৫ আৰু ৬ জুলাই জাৰ্মানীয়ে বিৰাট কৰ্মকৰ্ম

বিনিময়ত ১০ কিলোমিটাৰ পৰ্য্যন্ত আগুৱাবলৈ সক্ষম হল। শ্ৰাবপুল
কয়লকভিলৈ আগুৱাব কৰি সিহঁতৰ বিমান বাহিনীয়ে পুৱা দুদিন ধৰি
ভয়ঙ্কৰ আক্ৰমণ কৰিলে। তথাপি সিহঁত বেছ-পৰিৱেষ্টিত প্ৰতিবন্ধা
ভেদ কৰি ওলাই আহিব নোৱাৰিলে।

আক্ৰমণকাৰী অস্ত্ৰসজ্জিত গোটবোৰক পুনৰ্বিন্ধাস কৰি শত্ৰুহঁতে
৭ জুলাই দোকমোকালি পনিবিৰ ওপৰত চৰ্ৰাব আক্ৰমণ আৰম্ভ
কৰিলে। সিদিনা পনিবি এলাকাত স্থল আৰু আকাশত ওমোময়
যুঁজৰ মহাশব্দ মুহূৰ্ত্তৰ বাবেও শুকু হোৱা নাছিল কিন্তু তাতো
সিহঁতে বেছৰে বচনা কৰা প্ৰতিবন্ধা চূৰ্ণ কৰিব নোৱাৰিলে।

৮ জুলাই নাংছীহঁতে অ'লখোভাংকাৰ অভিমুখে সিহঁতৰ আক্ৰমণ
ভীৰু কৰিলে, আকৌ এবাৰ ছোভিয়েত সৈন্তসকলৰ বীৰত্ব আৰু ধৈৰ্য্যৰ
মুখত সিহঁতৰ সকলো চেষ্টা বাৰ্ষ হল। কৰ্ণেল ককোছুয়েভৰ ওয়
টেক্স-প্ৰতিবোধী ব্ৰিগেডে ৩০০ শত্ৰু টেক্সৰ সৈতে অগম যুঁজত বিশেষ
কৃতিত্ব অৰ্জন কৰিলে।

ছোভিয়েত প্ৰতিবন্ধা ভেদ কৰাৰ বাবে নাংছীহঁতে চলোৱা
পৰৱৰ্তী প্ৰয়াসবোৰেও এই খণ্ডত কোনো ইতিবাচক ফল প্ৰসৱ
কৰিব নোৱাৰিলে। ১০ জুলাইলৈকে জাৰ্মানহঁত এক কিলোমিটাৰো
অগ্ৰসৰ হব নোৱাৰিলে, যদিও যি টেক্সবোৰৰ ওপৰত হিটলাৰে মূলতঃ
নিৰ্ভৰ কৰিছিল, সেই টেক্সৰ সবহভাগ সিহঁতে হেৰুৱাব লগা হল।
৯ ই জুলাই যুদ্ধই যেতিয়া চৰম পৰ্য্যায় পাইছিলগৈ, তেতিয়া চুশ্ৰীম
কমাণ্ডাৰ ইন চীফে মোক কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্গনৰ পৰিচালন কেন্দ্ৰত টেলিফোন
কৰিলে আৰু পৰিস্থিতি সম্পৰ্কে তেওঁক অৱহিত কৰাৰ পিচত তেওঁ
মোক সুধিলে, 'পৰিকল্পনাত যেনেকৈ কোৱা হৈছে তেনেকৈ আমাৰ
ক্ৰিয়ানক্ষ বণাঙ্গন আৰু পশ্চিম বণাঙ্গনৰ বাওঁপক্ষক নিয়োগ কৰাৰ
সময় এতিয়াও হোৱা নাইনে?'

শ্ৰেই জনালোঁ যে কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্গনত আমাৰ প্ৰতিবন্ধা ভেদ কৰিব

পৰা যথেষ্ট শক্তি শত্ৰুইত্যৰ আৰু নাই, আৰু বি প্ৰতিবন্ধা স্বল্পত্বাৰ ওপৰত সিহঁত এতিয়া নিৰ্ভৰ কৰিবলৈ বাধ্য হ'ব তাক সংগঠিত কৰিব পৰা সময় আৰু সুযোগৰ পৰা সিহঁতক বঞ্চিত কৰিবৰ বাবে আমি অনতিপলমে ব্ৰিয়ানস্ক বণাজনৰ আৰু পশ্চিম বণাজনৰ বাওঁপক্ষৰ সমগ্ৰ শক্তি লৈ আক্ৰমণাত্মক অভিযানত নামি যোৱা উচিত। নহলে কেন্দ্ৰীয় বণাজনে পৰিকল্পিত প্ৰতি-আক্ৰমণ চলাব নোৱাৰিব।

মোৰ বিপট' শুনি ষ্টালিনে ক'লে :

“মই একমত। পপভৰ ওচৰলৈ যাওক আৰু ব্ৰিয়ানস্ক বণাজনক যুঁজত নমাই দিয়ক। ....ব্ৰিয়ানস্ক বণাজনে কেতিয়াটো আক্ৰমণ আবন্ত কৰিব পাৰিব ?”

“১২ তাৰিখত।”

“ভাল।”

মই ষ্টালিনক ভ'ব'নেৰা বণাজন খণ্ডৰ পৰিস্থিতিৰ বিষয়ে একো সুস্থখিলো কাৰণ ডাছিলেভস্কি আৰু জেনাবেল ষ্টাকৰ লগত মই ক্ৰমাগত যোগাযোগ ৰাখিছিলো। কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ দৰে তাতো তীব্ৰ যুঁজ চলি থকা কথাটো মই জানিছিলোঁ।

চুপ্ৰীম কমাণ্ডাৰ-ইন-চীফৰ নিৰ্দেশ অনুসৰি, মই ৯ জুলাই ব্ৰিয়ানস্ক বণাজনৰ সদৰ দপ্তৰ পালোঁগৈ। তাত মোৰ বণাজনৰ কমাণ্ডাৰ এ. এম. পপভ, সামৰিক পৰিষদৰ সদস্য এল. ৰেড মেখলিছ আৰু বণাজনৰ চীফ-অৱ-স্তাৰ্ট এল. এম. ছান্দালভৰ লগত দেখা হল। জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ পৰা তেওঁলোকে আক্ৰমণাত্মক অভিযান আবন্ত কৰাৰ নিৰ্দেশ ইতিমধ্যে পাইছিল।

জেনাবেল ছান্দালভৰ যুঁজ পৰিচালনাৰ কেন্দ্ৰত অসাধাৰণ বৈপ্লৱ্য, আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে স্পষ্টভাৱে পৰিকল্পনা ৰচনা কৰাৰ আৰু সৈন্য নিয়ন্ত্ৰণ সংগঠিত কৰাৰ অসাধাৰণ ক্ষমতাৰ কথা অৱশ্যেই

উল্লেখ কৰিব লাগিব। তেওঁৰ লগত মই প্ৰথম চিনাকি হওঁ মজোৰ
প্ৰৱেশস্থলত যুঁজৰ সময়ত, তেতিয়া তেওঁ আছিল ২০তম আৰ্মিৰ
টীক অৱ ষ্টাকসকলৰে এজন আৰু যুঁজ পৰিচালনা সংক্ৰান্ত আৰু
বৰ্ণনীতিগত বিষয়ত বিশেষজ্ঞ।

অসাধাৰণ দক্ষতা আৰু অভিজ্ঞতাসম্পন্ন জেনাৰেলসকলৰ নেতৃত্বাধীন
আৰ্মিবোৰে বচনা কৰা আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ পৰিকল্পনা সূচিস্থিত
আৰু সুবচিত। ওয় আৰ্মি আছিল জেনাৰেল এ. ভি গৰ্বাতভৰ
নেতৃত্বত, ৬১ তম আৰ্মিৰ নেতৃত্বত আছিল জেনাৰেল পি. এ. বেলভ,
আৰু ৬৩ তম আৰ্মিৰ নেতৃত্বত আছিল জেনাৰেল ভি ৱাই ক'লপাকচি।
ত্ৰিয়ানস্ক বণাঞ্জনৰ লগত পশ্চিম বণাঞ্জনৰ বি ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ
আক্ৰমণাত্মক অভিযানত অৱতীৰ্ণ হোৱাৰ কথা তাৰ নেতৃত্বত আছিল
জেনাৰেল আই. কে. বাগ্ৰামিয়ান। মই ত্ৰিয়ানস্ক আৰু পশ্চিম
বণাঞ্জনৰ সকলো আৰ্মিৰ লগত দেখা কৰিলোঁ আৰু যথাসাধ্য দিহা
পৰামৰ্শৰে তেওঁলোকক সাহায্য কৰিছিলোঁ।

বাগ্ৰামিয়ানৰ আৰ্মিত মই কিছু অতি বিস্তাৰিত কাম কৰিব লগীয়া
হৈছিল। আমাৰ সম্পৰ্ক আছিল বহুত দিনৰ, কৰ্ম সম্পাদনৰ অনুকূল
আৰু কমবেডনুলত। পশ্চিম বণাঞ্জনৰ কমান্ডাৰ ভি. ভি ছ'কলভস্কি
আৰু জেনাৰেল হেড কোয়াৰ্টাৰছৰ প্ৰতিনিধি আৰু গোলন্দাজবাহিনী
সম্পৰ্কে বিপৰ্য্যক এন এন. ড'বনভো সেই সময়ত ১১ শ গাৰ্ড আৰ্মিৰ
লগত আছিল। আৰ্মিৰ গোলন্দাজ সেনাৰ কমান্ডাৰ বি. এছ.
ভেমিওনভৰ বিপৰ্ণত গোলন্দাজসকলৰ গোলাবৰ্ষণ সম্বন্ধে যি পদ্ধতিৰ
প্ৰস্তাৱ কৰা হৈছিল সেই সম্পৰ্কে আলচ কৰি থাকোঁতে আমি নিষ্কান্ত
কৰিলোঁ যে এনে নতুন কিবা লৈ পদ্ধতি সমুখীন হ'ব লাগিব বিটো
সিঁইতৰ অজ্ঞাত। বহুত আলোচনাৰ পিচত আমি ঠিক কৰিলোঁ যে
আক্ৰমণটো আৰম্ভ কৰিব লাগিব গোলন্দাজসকলৰ পদ্ধতিৰ পিচত
মহুৱ কাৰণ সেইটোৱেই প্ৰচলিত পদ্ধতি আৰু ই আমাৰ আক্ৰমণ

কেডিয়া হব পাৰে সেইটো শত্ৰুক জনাই দিয়ে। গোলন্দাজসকলৰ
 প্ৰস্তুতি প্ৰক্ৰিয়া যেতিয়া চৰম পৰ্যায়ত সেই সময়ত তিভবত
 আক্ৰমণ কৰিব লাগিব। এই পদ্ধতিটো যে আছিল অধোপযুক্ত সি
 প্ৰমাণিত হৈছিল।

ব্ৰিটানৰ বণাঙ্গন আৰু ১১ খ গাৰ্ড আৰ্মি ১২ জুলাইৰ
 আক্ৰমণাত্মক অভিযানত অৱতীৰ্ণ হল। প্ৰথম দিনৰ অভিযানত
 আমাৰ ইউনিটবোৰে গভীৰলৈকে স্তূৰগঠিত শত্ৰু প্ৰতিৰক্ষা ভেদ
 কৰিলে আৰু অ'বেল পিনে আগুৱাবলৈ ধৰিলে।

প্ৰত্যাহা কৰা দৰেই শত্ৰুইত অ'বেল খণ্ড পিনে চাপলি মেলিলে
 আৰু কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্গনৰ বিৰুদ্ধে যুঁজ কৰি থকা সৈন্তগঠনবোৰৰ
 পৰা সৈন্ত প্ৰত্যাহা কৰি সিহঁতক ব্ৰিটানৰ বণাঙ্গন আৰু পশ্চিম
 বণাঙ্গনৰ ১১ খ গাৰ্ড আৰ্মিৰ বিৰুদ্ধে নিয়োগ কৰিবলৈ ধৰিলে।
 কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্গনে এই অৱস্থাৰ সুযোগ ল'লে আৰু ১৫ জুলাই
 প্ৰতি-আক্ৰমণ আৰম্ভ কৰিলে।

এনেকৈ নাৎসীহঁতে বহুত দিন ধৰি প্ৰস্তুতি চলাই থকা আক্ৰমণাত্মক
 অভিযান অ'বেল এলেকাত সম্পূৰ্ণ বাৰ্ধ হল। পৰাজয়ৰ ডিঙা-কেহা
 বস পান কৰাৰ বাহিৰে জাৰ্মান ফৌজৰ গতান্তৰ নাছিল; শক্তিশালী,
 অভিজ্ঞ আৰু অভিশয় স্থগিত এক শত্ৰুক পৰ্যায়ত কৰাৰ বাবে বাইজে
 গঠন কৰি দিয়া ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ ফৌজৰ পৰাক্ৰান্ত অভিযাত অসুতৰ
 কৰিবলৈ সিহঁত বাধ্য হল।

১২ জুলাই টালিনে ব্ৰিটানৰ বণাঙ্গনৰ পৰিচালন কেন্দ্ৰত মোক
 ফোন কৰিলে আৰু অনতিপলমে মোক প্ৰথ'ব'ডকালৈ উৰা
 মাৰিবলৈ মোক নিৰ্দেশ দিলে। তাত ডেডিয়া ডায়ামা যুঁজ চলি
 আছিল। সেই ঠাইৰ অৱস্থা জনাবলৈ আৰু ত'ব'নেৰ আৰু
 স্তেপ বণাঙ্গনৰ কামকাজৰ সম্বন্ধসামনৰ দাৱিছ ল'বলৈ টালিনে
 মোক নিৰ্দেশ দিলে।

১৩ জুলাইৰ দিনা মই ভাতৃভিনব পৰিচালন কেন্দ্ৰত উপনীত হ'লোঁ।
আৰু তাত ভাঙিলেভাঙিব দেখা পালোঁ।

মই পৰিস্থিতি সম্পৰ্কে আৰু শত্ৰুইভব আৰু আমাৰ নিজৰ ফোঁজৰ
ক্ৰিয়াকলাপ সম্বন্ধে অৱহিত হ'লোঁ, ভাঙিলেভাঙিয়ে লোৱা ব্যৱস্থাদি
আৰু সিদ্ধান্তবোৰৰ বিষয়ত সম্পূৰ্ণ একমত হ'লোঁ। তেওঁ দক্ষিণ-
পশ্চিম বণাজনলৈ যাবলৈ আৰু ভ'ব'নেৰা আৰু স্তেপ বণাজনত প্ৰতি-
আক্ৰমণৰ জৰিয়তে যি আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ হ'ব তাক
সংগঠিত কৰিবলৈ চুপ্ৰীম কমান্ডাৰ-ইন্-চীফৰ পৰা নিৰ্দেশ
পাইছিল।

আমাৰ বণাজনসমূহৰ প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ পক্ষে বেছি
অনুকূল পৰিস্থিতি সৃষ্টি কৰিবৰ উদ্দেশ্যে এই মৰ্মে সিদ্ধান্ত লোৱা
হল যে বেছি তীব্ৰতাৰে সৈতে প্ৰতি-আক্ৰমণবোৰ চলাই থকা হ'ব,
পশ্চাদপসৰণকাৰী শত্ৰুক খেদি পঠোৱা হ'ব, বেলগ'ব'দ এলেকাত
সিহঁতৰ প্ৰতিবন্ধা লাইন দখল কৰি লোৱা হ'ব; তাৰ পিচত
এক চমু আৰু নিবিড় প্ৰকৃতিৰ পিচত দুই বণাজনৰ সমস্ত শক্তি
একগোট কৰি এক নিয়ামক প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ
কৰা হ'ব।

এই দিনটোৱে বেলগ'ব'দ খণ্ডৰ যুদ্ধত দিক পৰিৱৰ্তনৰ সূচনা
কৰিলে। ক্লান্ত আৰু জয় সম্পৰ্কে বিশ্বাসৰহিত হৈ নাংছী সৈন্যহঁত
সমস্ত প্ৰধান খণ্ডত আত্মবক্ষামূলক যুদ্ধত অৱতীৰ্ণ হৈছিল। সিহঁতে
১৬ জুলাই সমস্ত আক্ৰমণ বন্ধ কৰি দিলে আৰু নিজৰ চলাচল আৰু
সৰব্বাহ ইউনিট আৰু প্ৰতিষ্ঠানবোৰ বেলগ'ব'দৰ ফালে আঁতৰাই নিবলৈ
আৰম্ভ কৰিলে। ১৭ জুলাইৰ দিনা সৈন্য প্ৰত্যাহাৰ কৰি লোৱা দেখা
গল। কিন্তু আমাৰ ফোঁজৰ মুখামুখি থকা ইউনিটবোৰে দুৰ্বাৰ প্ৰতিবোধ
চলাই গল।

১৮ জুলাই ভাঙিলেভাঙি আৰু মই ভি. ভি. ক্ৰনাচেনকিন, এ. এছ

ৰাওল্ড আৰু পি. এ. পি. বংমিন্ডভৰ' নেতৃত্বাধীন বাহিনীৰ
 ইউনিটবোৰৰ লগত আছিলে'। আমি নিজৰ চকুৰে কম্বুইলেন্স
 ৰাষ্ট্ৰীয় পাণ আৰু ইভনেভকিয়ে ভিহেলক্ষি এলাকাত ডায়ামা ৰণ
 চলি থকা দেখিলে'। ইয়াত ২৯ তম আৰু ১৮ খ'টেক ক'বে
 যুঁজি আছিল। তাত শত্ৰুইত প্ৰবল গোলাবৰ্ষণ চলাই আছিল,
 আনকি প্ৰতি-আক্ৰমণো কৰিছিল। সিন্ধিা বংমিন্ডভ আৰু ৰাওল্ডৰ
 সৈন্যসকলে শত্ৰুইতক মাথো ৪ অথবা ৫ কিলোমিটাৰ পৰ্য্যন্ত পিছ
 হোঁহকাই দিব পাৰিছিল, আৰু আই. এম চিঙিয়াকভৰ ৬ঠ গাৰ্ড
 আৰ্মিয়ে ভেৰখ'পেনিয়ে এলেকাত মাথোন ওখ ঠাই এখন অধিকাৰ
 কৰিব পাৰিছিল। চিঙিয়াকভৰ সৈন্যসকল যে ভাগবি পৰিছে তাক
 দেখাই গৈছিল, ৪ জুলাইৰ পৰা সিহঁতৰ টোপনি বাবৰ বা জিৰণি
 লবৰ অৱকাশ নাছিল। শত্ৰুইতৰ প্ৰধান শক্তিবোৰৰ আঁচনি অসুব্যৱী
 প্ৰত্যাহাৰ বোধ কৰাৰ বাবে অতিবিক্ত শক্তিৰ প্ৰয়োজন আছিল।
 তাক কৰিবলৈ আমি আই. এম. মানাগাবভৰ ৫৩ তম আৰ্মিৰ
 অংশটোক আনিব লগা হৈছিল।

ইয়াত মই এই অভিযোগ খণ্ডন কৰিব খোজো যে ত'ৰনেৰ
 বণাক্তৰ দৰে কেন্দ্ৰীয় বণাক্তনেও শত্ৰুৰে কোন কালেদি তাৰ
 আক্ৰমণ কৰিব তাক সঠিকভাৱে নিৰ্ণয় কৰিব পৰা নাছিল আৰু
 কলম্বকাপে এই বণাক্তনে ১৬৪ কিলোমিটাৰ জোৰা এটা লাইনত
 সিহঁতৰ সৈন্যবোৰক সিচৰতি কৰি থৈছিল; দক্ষিণ ফালৰ পৰা
 অগ্ৰসৰমান প্ৰধান সেনাগোষ্ঠীৰ দ্বাৰা আক্ৰান্ত ৬ঠ গাৰ্ডছ আৰ্মিয়ে
 ইয়াৰ সমুখভাগত চুবুৰীয়াডকে (প্ৰত্যেক ৫০ কিলোমিটাৰ) বেছি

---

১ লেফটেনেণ্ট জেনাৰেল ডি. ডি. ব্ৰুচোৰ্কন ৬৯তম আৰ্মিৰ, কমান্ডাৰ
 লেফটেনেণ্ট জেনাৰেল এ. এছ. ৰাওল্ড ৫ম গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ কমান্ডাৰ আৰু
 লেফটেনেণ্ট-জেনাৰেল পি. এ. বংমিন্ডভ ৫ম টেক আৰ্মিৰ কমান্ডাৰ
 আছিল।

বহল (৬৪ কিলোমিটাৰ) বাধিছিল। এই আৰ্মিয়ে যি অংশত যুঁজিছিল তাতো গড় ঘনত্ব আছিল কিলোমিটাৰেপতি সমুখভাগত ২৫.৪ টা কামান আৰু ২'৪ টা টেক বিস্ফোতক এই বণাজনৰ আন আন ঠাইত আছিল ৩৫'৬ টা কামান আৰু ৬'৯ টা টেক'।

পৰিস্থিতিৰ বিশ্লেষণ কৰিবলৈ গৈ জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছ, ড'ব'নেৰ বণাজনৰ জেনাবেল ষ্টাক আৰু কমাণ্ডে ভাবিছিল যে শত্ৰুইহতে ৬ঠা গাৰ্ড আৰু ৭ম গাৰ্ড উত্তৰ আৰ্মিৰ বিৰুদ্ধেই মূল আঘাত হানিব, মাথোন ৬ঠা গাৰ্ড আৰ্মিৰ বিৰুদ্ধে নহ'ব। জাৰ্মান কোৱে ব'ত মূল আঘাত হানিব বুলি আশঙ্কা কৰা হৈছিল সেই প্ৰতিবন্ধাখণ্ডৰ পৰিসৰৰ কথা ক'ব লাগিলে, ৬ঠা আৰু ৭ম গাৰ্ড আৰ্মিৰ সামুখ্যভাগ আছিল ১১৪ কিলোমিটাৰ দীঘল বিস্ফোতক আন দুটা আৰ্মিৰ সমুখভাগ আছিল ১৩০ কিলোমিটাৰ দীঘল।

কামান আৰু টেকৰ গড় ঘনত্ব যথেষ্ট ভালকৈ হিচাপ কৰা হোৱা নাছিল : ৩৮ তম আৰু ৪০ তম আৰ্মিৰ অংশত কামানৰ ঘনত্ব আছিল নিচেই কম ; ৩৮ তম আৰু ৪০ তম আৰ্মিৰ টেক খুব কম আছিল। আনহাতেদি ৬ঠা আৰু ৭ম গাৰ্ড আৰ্মিৰ অংশত কেন্দ্ৰীকৃত আছিল জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছৰ সংৰক্ষিত শক্তিৰ প্ৰায় সমস্ত গোলন্দাজ ইউনিট আৰু গঠন, সমস্ত টেক ইউনিট আৰু গঠন আৰু সমগ্ৰ সংৰক্ষিত শক্তি।

তদুপৰি ৬ঠা আৰ্মিৰ প্ৰতিবন্ধা লাইনৰ ঠিক পিচ কালে আছিল কুসংগঠিত প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থা। থকা ১ম টেক আৰ্মি, আৰু ৬ঠা আৰু ৭ম গাৰ্ড আৰ্মিৰ সংযোগখলীত, অলপ গভীৰত আছিল নিজস্ব প্ৰতিবন্ধা লাইন সমন্বিত ৬৯ তম আৰ্মি। তাৰোপৰি, ৬ঠা গাৰ্ড আৰ্মিৰ পিচকালে যুঁজ কৰাৰ এলেকাত আছিল বণাজনৰ সংৰক্ষিত

১. এণ্ট পোষ্ট্ৰিটিক দাব অ'ফ দ্য ছোভিয়েট ইউনিয়ন, ১৯৪১-৪৫, ব্লিক হিষ্ট'ৰী, ব্লক ১৯৪৫, পৃ. ২৫৪ (বুছ ডাঙৰণ)

শক্তি—০১ তম গাভ'ছ ইনকেনট্ৰি, ক'ব আৰু ২য় আৰু ৩য় গাভ'ছ টেক্স ক'ব।

গতিকে, ভ'ব'নৈৰ বণাজনৰ কমাণ্ডাৰ ভাৰত্বতনৰ বিৰুদ্ধে সমালোচনাৰ ভিত্তি আছিল সাধাৰণভাৱে বিৰাজমান অৱস্থাৰ এক নিৰ্দিষ্ট পৰিস্থিতিত সৈন্তসকলৰ আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ বনত্বৰ সম্পৰ্কত ক্ৰটিপূৰ্ণ হিচাপ। আমিষোৰৰ বেছ বচনাৰ বনত্বকে মাথোন হিচাপত ধৰা হৈছিল, ৬ষ্ঠ গাভ' আমিষ এলেকাত নিযুক্ত জেনাৰেল হেড কোয়াৰ্টাৰৰ সংৰক্ষিত শক্তিৰ কাৰ্য্যকৰণৰ হিচাপত ধৰা হোৱা নাছিল। আৰু টেক্স বনত্বৰ বিষয়ত বণাজনৰ কমাণ্ডে প্ৰধানকৈ ১ম টেক আমিষ আৰু ৩য় গাভ'ছ আৰু ৩য় গাভ'ছ টেক্স ক'বৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিছিল।

ভাঙৰ যুঁজ এখনত আত্মবক্ষাকাৰীসকলৰ প্ৰতিৰোধৰ শক্তিম সঠিক পৰিমাণ কৰিবলৈ হলে বেছ বচনাৰ এলেকাত আৰু বেছি গভীৰত জনবল আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ হিচাপত ধৰা নবকাৰ।

বণাজনসমূহত আত্মবক্ষামূলক কলাকলৰ বিচাৰৰ ক্ষেত্ৰত এই কথা মনত ৰাখিব লাগিব যে একেবাবে প্ৰথম দিনাই শত্ৰুইত ভ'ব'নৈৰ বণাজনৰ ৬ষ্ঠ আৰু ৭ম গাভ'ছ আমিষোৰক প্ৰায় ৫ টা ক'বেৰে (৩য় এছ. এছ পেনাংছাৰ ক'ব, ৩য় পেনাংছাৰ ক'ব, ৪৮ তম পেনাংছাৰ ক'ব, ৫৫ তম আমিষ ক'ব বাউজ ক'বৰ এটা অংশ) আক্ৰমণ কৰিছিল, ব'ত কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ বিৰুদ্ধে সিহঁতে তিনিটা ক'ব ব্যৱহাৰ কৰিছিল। সেয়ে অ'বেলৰ কালৰ পৰা আৰু বেলগ'ব'দৰ এলেকাৰ কালৰ পৰা জাৰ্মান কোজে হনা আঘাতৰ শক্তিৰ পাৰ্থক্য সজ্জেই অনুমান কৰিব পাৰি।

বণকৌশল আৰু বণনীতিত ভাৰত্বতনৰ ব্যক্তিগত দক্ষতাৰ বিকৰে কৰ লাগিলে, সম্পূৰ্ণ বস্তুনিষ্ঠভাৱে বিচাৰ কৰি মই কবই লাগিব যে তেওঁ আছিল যি বিজ্ঞ আৰু সাহিৱাল জেনাৰেল।

আগতেই উল্লিখিত হৈছে যে কুৰ্ক এলেকাত প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰস্তুতি শত্ৰুৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰাৰ বহুত আগেয়েই আৰম্ভ কৰা হৈছিল। মে মাহত জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰত আলোচিত পৰিকল্পনাত 'কুৰ্কজ' সাংকেতিক নামেৰে অ'বেল অভিযুগে এক প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ কথা ভবা হৈছিল। উদ্দেশ্য আছিল অবেলত শত্ৰুসৈন্যহঁতক কেন্দ্ৰীয় আৰু জিয়ানক, বণাজন আৰু পশ্চিম বণাজনৰ বাওঁপক্ষ—এই তিনিওফালৰ পৰা আঘাত হনা।

সেই অনুযায়ী অবেল এলেকাত তিনিটা বণাজনৰ পক্ষৰ পৰাই এক শক্তিশালী আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰা হৈছিল, আৰু উদ্দেশ্য আছিল তাত শত্ৰুসৈন্যহঁতক ছেদেলি-ভেদেলি কৰি দিয়া।

এই আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰু বেলগ'ব'দ এলেকাত শত্ৰুহঁতৰ বিৰাট ক্ষয়ক্ষতিয়ে নাৎছী কমান্ডক সিহঁতৰ উচ্চাকাঙ্ক্ষা 'চিটাডেল' পৰিকল্পনাৰ বাৰ্ধতা স্বীকাৰ কৰিবলৈ বাধ্য কৰিছিল। সিহঁতৰ ফৌজৰ সম্পূৰ্ণ বিপৰ্যয় বোধ কৰিবলৈ সিহঁতে মাৰ্শাল মানষ্টাইনৰ সৈন্যহঁতে ব'ব পৰা আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰিছিল সেই আশ্বৰ্ষকা লাইনলৈ সেই সৈন্যহঁতক উভতাই অনাৰ সিদ্ধান্ত কৰিছিল।

যিহেতু আমাৰ ১ম টেক আৰ্মি আৰু ৬ষ্ঠ গাড'ছ আৰু ৭ম গাড'ছ আৰ্মি সম্পূৰ্ণ ভাগবি পৰিছিল সেয়ে প্ৰকৃত প্ৰতিবন্ধা লাইনলৈ প্ৰত্যাহাৰ কৰি লবলৈ সক্ষম হল।

সেই দিনাই ভ ব'নেৰ আৰু স্তেপ বণাজনৰ সৈন্যসকল জাৰ্মান প্ৰতিবন্ধাৰ দাঁতি পালেগৈ, কিন্তু ততালিকে প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰিব নোৱাৰিলে, যদিও চুপ্ৰীম কমান্ডাৰ-ইন-চীফে তাকে বিচাৰিছিল। ইচ্ছন, গোলাবাকৰ আৰু আন আন বয়স্কৰ মজুত আকৌ পুৰণ কৰাৰ চৰকাৰ হৈছিল। তদুপৰি, যুদ্ধৰত বিভিন্ন ধৰণৰ বাহিনীবোৰৰ মাজত সহযোগিতা সংগঠিত কৰা,

ভালকৈ অনুসন্ধান কৰা আৰু কেতবোৰ ইউনিটৰ, বিশেষকৈ গোলন্দাজ আৰু অস্ত্ৰসজ্জিত ইউনিটৰ পুনৰ্ৰিদ্ভাস কৰাৰ দৰকাৰ আছিল।

ধেনেকৈয়ে হিচাপ কৰা নহওক লাগিলে আঠ দিনতকৈ কম দিনৰ ভিতৰত এইবোৰ কাম কৰিব পৰা নহলহেঁতেন।

বাৰেপতি আলোচনাৰ পিচত চুপ্ৰীম কমাণ্ডাৰ-ইন-চীফে অনিচ্ছাসত্ত্বেও আমাৰ সিদ্ধান্তক হয়ভৰ দিলে, কাৰণ তেতিয়া জাৰ বাহিৰে আন উপায় নাছিল। ই জনা কথা যে সেই পৰিস্থিতিত অনুযায়ী ভালেখিনি গভীৰলৈকে অভিযান চলোৱাৰ কথা আছিল, আৰু তাৰ বাবে দৰকাৰ হৈছিল পুথানুপুথ প্ৰস্তুতি আৰু সৰ্বাঙ্গক চলাচল আৰু সবববাহৰ যোগান ধৰা। এইবোৰ নোপোৱা হলে ব্যৰ্থতাৰ ঝুঁকি লব লগা হলেহেঁতেন। এটা সুপৰিকল্পিত আৰু সুপ্ৰস্তুত আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে কেৱল শত্ৰুৰ প্ৰতিৰূপক বেছ বেটনীৰ গভীৰত সফলভাৱে প্ৰৱেশ নিশ্চিত কৰিলেই নহব, বেছিকৈ আক্ৰমণাত্মক যুঁজৰ বাবে উপযুক্ত পৰিস্থিতিও সৃষ্টি কৰিব লাগিব। কিন্তু ষ্টালিনে বিচাৰিছিল আমি খবৰখোদাকৈ অভিযান চলাওঁ। বৰ বেছি খবৰখোদা নকৰি পুথানুপুথভাৱে সাজু হৈ আৰু চলাচল আৰু সবববাহ ব্যৱস্থা সম্পূৰ্ণ নিশ্চিত কৰাৰ পিচতেই এই অভিযান চলোৱাটো উপযুক্ত হ'ব এই কথা তেওঁৰ ওচৰত প্ৰমাণ কৰিবলৈ ভাছিলেভস্কি আৰু মই যথেষ্ট চেষ্টা কৰিব লগা হৈছিল। শেষলৈকে চুপ্ৰীম কমাণ্ডাৰ-ইন-চীফে হয়ভৰ দিলে।

ষ্টালিনৰ যুঁজৰ পিচত তেওঁৰ বিষয়ে বোলা হৈছিল তেওঁ কেতিয়াও আনৰ কথা লৈ কাণসাৰ নিদিছিল আৰু বাস্তৱনৈতিক আৰু সামৰিক বিষয়ত তেওঁ নিজৰ মতামতসমূহ চলাইছিল। মই এই বিষয়ত একমত নহয়। বিপৰ্য্যয়ৰ নিৰ্ভৰযোগ্য হলে তেওঁ নিশ্চিতই কাণসাৰ দিছিল। মই এনে উদাহৰণ জানোঁ। বেতিয়া তেওঁ নিজৰ মত

আৰু সিদ্ধান্ত বৰ্তন কৰিছিল। বহুত অভিযানৰ নিৰ্দ্ধাৰিত তাৰিখৰ
কেন্দ্ৰত তেওঁ থাকে কৰিছিল।

প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ মূল পৰিকল্পনা যে মাহত ৰচিত
হৈছিল আৰু দুইয়ীৰ কমাণ্ডাৰ-ইন-চীফে তাক অনুমোদন কৰিছিল,
আত্মবিক্ৰমক যুঁজৰ গতিপথত তাক আৰু উন্নত কৰা হৈছিল
আৰু জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰত বাবে বাবে আলোচিত হৈছিল।
এয়া আছিল অ'বেল-বেলগ'ব'দ-খাবকত এলাকাত জাৰ্মান কৌজবোৰক
বিপৰ্য্যস্ত কৰাৰ অভিযানৰ দ্বিতীয় পৰ্যায়ৰ পৰিকল্পনা, গতিকে
সমগ্ৰ ঐতিহাসিক আৰু হেমন্তকালীন অভিযানৰ পৰিকল্পনাটোৰে
আংশ।

প্ৰথম পৰ্যায়, অৰ্থাৎ আত্মবিক্ৰমক যুঁজ কেন্দ্ৰীয় বণাজনত শেষ
হল ১৪ জুলাই আৰু ত'ব'নেৰ বণাজনত ২৩ জুলাই।

তাৰিখবোৰ ভিন্ ভিন্ হোৱাৰ কাৰণ হৈছে ভিন্ ভিন্ পৰিসৰ
আৰু সুযোগ, আৰু এটা কাৰণ ইয়া যে কেন্দ্ৰীয় বণাজনে
লেখকসমলগীয়াতৈ সাহায্য পাইছিল সেই জিয়ানক আৰু পশ্চিম
বণাজনৰ পৰা যি বণাজনবোৰে শত্ৰুৰ অ'বেলত থকা শক্তিৰ বিৰুদ্ধে
এক আক্ৰমণাত্মক যুঁজ আৰম্ভ কৰিছিল আৰু কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ
বিৰুদ্ধে বুদ্ধবত কৌজবোৰৰ মাজৰ পৰা সাতটা ডিভিছন প্ৰত্যাহাৰ
কৰি লবলৈ শত্ৰুক বাধ্য কৰিছিল।

যুঁজৰ দ্বিতীয় পৰ্যায়, অৰ্থাৎ আক্ৰমণাত্মক অভিযানো সকলো
ঠাইতে একে সময়তে আৰম্ভ হোৱা নাছিল। বেলগ'ব'দ এলেকাত
আৰম্ভ হৈছিল ৩ আগষ্টত, কেন্দ্ৰীয়, জিয়ানক আৰু পশ্চিম বণাজনে
আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰা ২০ দিন পিচত।

কেন্দ্ৰীয়, জিয়ানক আৰু পশ্চিম বণাজনৰ প্ৰস্তুতিত কম সময়
লাগিছিল কাৰণ আত্মবিক্ৰমক যুঁজৰ আগতে আৰু যুঁজ চলি
থাকোঁতেই আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ পৰিকল্পনা বিনৰ কৰা হৈছিল।

আক চলাচল আৰু সবসময় নিশ্চয়তা সৃষ্টি কৰা হৈছিল। ইয়াৰ বাবে বেলেগৰে এলেকাত বেছি সময় লাগি গৈছিল কাৰণ প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ লগত জড়িত স্তেপ বণাজনৰ সৈন্তসকলৰ দু-উন্নত পৰিকল্পনাৰ অভাৱ আছিল। যিহেতু তেওঁলোক আছিল জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰৰ সংৰক্ষিত শক্তি সেয়ে তেওঁলোকক সঠিক কি কাম দিয়া হ'ব আৰু তেওঁলোকে প্ৰক্ৰিয়াক যি শক্তিৰ বিৰুদ্ধে যুঁজ কৰিব লাগিব তাৰ শক্তি কিমান সেইবোৰ তেওঁলোকে নাজানিছিল।

প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰস্তুতিৰ স্তৰত মই মূলতঃ ভ'ব'নেৰ আৰু স্তেপ বণাজনৰ সৈন্তসকলৰ লগত কাম কৰিব লগা হৈছিল। ৩০ জুলাইত চুপ্ৰীম কমাণ্ডাৰ ইন-চীফৰ নিৰ্দেশ অনুযায়ী মই পশ্চিম বণাজনৰ ৪ৰ্থ টেকৰ আৰ্মিলৈ বিমানবাহী হওঁ।

'কমিয়ানভেড' সাতকৈকি নামেৰে জনাজাত অভিযানৰ পৰিকল্পনা অনুযায়ী, ভ'ব'নেৰ আৰু স্তেপ বণাজনে পাৰ্শ্বৱৰ্তী পক্ষবোৰৰ লগত একেলগে ব'গ'হুখভ, ডালকি আৰু ন'ভ'য়া ভ'ন'লাগাৰ অভিযুগ্মে পশ্চিমৰ পৰা খাৰকড ঘেৰি প্ৰধান আঘাত হনাৰ কথা আছিল। যেতিয়া আমাৰ বাহিনীবোৰ খাৰকড গৈ পাব, তেতিয়া দক্ষিণ-পশ্চিম বণাজনে আক্ৰমণাত্মক অভিযান চলোৱাৰ কথা আছিল আৰু জেনাবেল এন. এ. গাগেৰৰ নেতৃত্বত সেই বণাজনৰ ৫৭ তম আৰ্মি ঘূৰি খাৰকডৰ দক্ষিণ পশ্চিমলৈ যোৱাৰ কথা আছিল।

ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ সৈন্তসকলে যি পৰিস্থিতিত প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযান চলাব লগা হ'ল সি অ'বেল এলেকাৰ তুলনাত বহুত জটিল। আত্মবিশ্বাসমূলক যুঁজত জনবল আৰু সা-সামগ্ৰীৰ কালবপৰা তেওঁলোকৰ বিৰাট ক্ষয়ক্ষতি হৈছিল। যথাসময়ত প্ৰক্ৰিয়াৰ সুবিনীত অৱস্থানলৈ আঁতৰি যাব পৰা হৈছিল আৰু আমাক আক্ৰমণৰ বাবে বৰ্খেলৈ সাজু আছিল।

সকলো কথাৰ পৰা বুজা গৈছিল যে তুমুল বৃদ্ধ হব, বিশেষকৈ স্তেপ বণাজনৰ সৈন্তসকলৰ পক্ষে, অৱস্থা গতিকে বিসকলৰ আগত পৰিছিল পুৰণিত বেলগ'ব'দ প্ৰতিবন্ধা এলেকা।

ভ'ব'নৰ আৰু স্তেপ বণাজনৰ অভিযানৰ কথা কবলৈ গৈ মই অলপ ফালবি কাটি গৈ আন কথা কব বিচাৰো। কেতিয়াবা কেতিয়াবা আমাৰ বুৰঞ্জীবিদসকলে মোক সুখে, কুখৰ যুঁজত স্তেপ বণাজনক যথাযথভাৱে ব্যৱহাৰ কৰি হৈছিলনে নাই।

এইবোৰ ঘটনাৰ মূল্যায়ন যেতিয়া ওপৰে ওপৰে কৰা হয়, তেতিয়া এই প্ৰশ্নটো যুক্তিযুক্ত বুলিয়ে ধাৰণা হয়। যুঁজৰ আত্মবিকামূলক পৰ্যায়ত এই বণাজনৰ ভালেখিনি শক্তি খণ্ডে খণ্ডে ব্যয়িত হৈছিল। প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানত বত হোৱাৰ সময়ত ই দস্তবমতে দুৰ্বল অৱস্থাত আছিল।

তথাপি মই জোৰ দি কম যে জেনাৰেল হেড কোয়াৰ্টাৰছে স্তেপজুৰি বণাজনক যথাযথভাৱেই ব্যৱহাৰ কৰিছিল। ভ'ব'নৰ বণাজনক নতুন শক্তিয়ে বলীয়ান কৰিবৰ বাবে স্তেপ বণাজনৰ সৈন্তসকলক আত্মবিকামূলক যুঁজ কৰিবলৈ যদি পঠোৱা নহলহেঁতেন, তেনেহলে ভ'ব'নৰ বণাজন বিপজ্জনক অৱস্থাত নিমজ্জিত হব লগা হ'লহেঁতেন। তাক আমি হবলৈ দিব নোৱাৰো, কাৰণ তেনেহলে আমাৰ অৱস্থা কি হ'লহেঁতেন তাক বুজাটো টান নহয়।

বেলগ'ব'দ অভিযুখে সমস্ত শক্তিৰ লগত একে সময়তে স্তেপ বণাজনত প্ৰতি-আক্ৰমণত লিপ্ত হোৱা সম্পৰ্কত এই কথা কব লাগিব যে, যেতিয়া তাৰ কেবাটাও আৰ্মিক ভ'ব'নৰ বণাজনক বলীয়ান কৰিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা হ'ল, সেই অৱস্থাত সমগ্ৰ স্তেপ বণাজনক এই অভিযানত নিযুক্ত কৰাৰ পক্ষে পৰিস্থিতি যথাযথভাৱে পৰিণত হোৱা নাছিল। বেলগ'ব'দ-থাৰকত এলেকাত প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ পৰিস্থিতি স্পষ্ট হ'ল কেৱল ২০, অথবা আনকি ২৩ জুলাইত। প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক

অভিধান আবৃত্ত কৰিব পৰা হ'লহেঁতেন মাথোন দুই বণাজনৰ পুথানুপুথ প্ৰস্তুতিৰ পিচত, আৰু ভেনে কেন্দ্ৰত সময় কিছু বেছি লাগিলহেঁতেন। সিকি নহওক, বেলেগ'ব'দ-খাবকত এলেকাব ঘটনাৱলীলৈ উভতি অহা যাওক।

শত্ৰুক খেদি গৈ আমাৰ সৈন্যসকল ২৩ জুলাইত বেলেগ'ব'দৰ উত্তৰাংশ জুৰি বিয়পি থকা বখাৰখ লাইনত উপনীত হ'ল আৰু ৫ জুলাইৰ আগতে ভ'ব'নৈৰ বণাজনে যি প্ৰতিবন্ধা খাটিবোৰ ৫ জুলাইৰ আগলৈকে বন্ধা কৰি আছিল সেইবোৰ পুনৰুদ্ধাৰ কৰিলে।

বণাজনৰ কমাণ্ডাৰসকলৰ লগত, জেনাৰেল ষ্টাক আৰু চুপ্ৰীম কমাণ্ডাৰ ইন-চীফৰ লগত পৰামৰ্শ কৰি আমি সিদ্ধান্ত কৰিলো যে অগ্ৰগতি বোধ কৰা হ'ব আৰু আগন্তুক বণাবোৰৰ বাবে খুব ভালকৈ প্ৰস্তুত হ'ব লাগিব।

আক্ৰমণাত্মক অভিধানলৈ যোৱাৰ আগতে বণাজনবোৰে সিৰোবৰ সৈন্য আৰু অন্তৰ্গত পুনৰ্বিচ্ছাস কৰিব লগা হ'ল, বিশেষকৈ ৬ষ্ঠ আৰু ৭ম গাৰ্ডছ আৰ্মিত। ১ম টেক আৰ্মিত আৰু কেবাটাও গোলন্দাজ ইউনিটত হোৱা ক্ষয়ক্ষতিবোৰ পুনৰ পূৰণ কৰিব লগা হ'ল, ইন্ধন, খাব-বাকদ আৰু গভীৰ আক্ৰমণাত্মক অভিধান কৰাৰ পক্ষে যি যি অপৰিহাৰ্য্য সেইবোৰ বস্তুৰ পূৰা যোগান ধৰিব লগা হ'ল।

স্তুপ বণাজনে, তাৰোপৰি, পুনৰ আক্ৰমণাত্মক অভিধানৰ বাবে তেওঁলোকৰ পৰিকল্পনাৰ খুটিনাটিৰ প্ৰতি বেছিকৈ মনোযোগ দিব লগা হ'ল আৰু চলাচল আৰু সববহাৰ ব্যৱস্থা সুনিশ্চিত কৰা হ'ল।

বেলেগ'ব'দত ছোভিয়েত প্ৰতি আক্ৰমণৰ সাধাৰণ পৰিকল্পনাত তলত দিয়া ব্যৱস্থাবোৰৰ কথা কোৱা হৈছিল :

ভ'ব'নৈৰ বণাজনে ইয়াৰ ৫ম আৰু ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ টেক আৰ্মি আৰু ১ম টেক আৰ্মি লৈ ভালকৈ আৰু ন'ভ'ৱা ভ'দ'লাগা অভিযুখে প্ৰধান আঘাত হানিব লাগিব। ৫ম আৰু ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ

আৰ্মিৰ বাহুভেদৰ এলেকাত কামানৰ ঘনত্ব বঢ়াই কিলোমিটাৰে পতি ২৩০ টা বণাজনৰ কামান আৰু মটাব আৰু ৭০টা টেক কৰিব লাগিব। ডিভিছনবোৰক বাহুভেদৰ এলেকা দিব লাগিব বহুতো ৩ কিলোমিটাৰলৈকে।

তাতে এই বিপুল পৰিমাণ আক্ৰমণাত্মক উপকৰণ গোট খুওৱাৰ কাৰণ এয়ে যে প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰথম দিনাই ছটা টেক আৰ্মিক লুকুতাব ভিতৰত লুপুৰাই দিয়াৰ পৰিকল্পনা কৰা হৈছিল। সিদ্ধান্ত কৰা হৈছিল, ইয়াৰ দক্ষিণলৈ ৪০ তম আৰু ৩৮ আৰ্মিয়ে সাধাৰণভাৱে প্ৰাইভ'ৰ'ণ অভিযুখে আক্ৰমণ কৰিব আৰু তাৰ পৰা এহুতিয়ানেংছেৰ কাললৈ আগুৱাব। ঠিক হৈছিল জেনাবেল এছ. এ. ক্ৰাফ্‌ভল্‌ছৰ নেতৃত্বাধীন ২য় এয়াৰ আৰ্মিয়ে বিমান ছত্ৰ দিব।

কৰ্নেল-জেনাবেল আই এছ. কোনেভৰ নেতৃত্বাধীন, ৫৩ তম আৰু ৬৯ তম আৰ্মি, ৭ম গাৰ্ডছ আৰ্মি আৰু ১ম মেকানাইজড ক'ব লৈ গঠিত স্তেপ বণাজনক প্ৰথমে বেলগ'ব'দ দখল কৰাৰ আৰু তাৰ পিচত ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ প্ৰধান শক্তিবোৰৰ সহযোগিতাত আৰু অগ্ৰসৰ হোৱাৰ কৰ্তব্য স্তম্ভ কৰা হৈছিল। জেনাবেল গ'ৰ্বুস্‌ভৰ ৫ম এয়াৰ আৰ্মিয়ে স্তেপ বণাজনক বিমান ছত্ৰ দিয়াৰ কথা আছিল।

৩ আগষ্ট পুৱা বেলগ'ব'দ এলেকাত প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰা হ'ল। অনুসন্ধান কৰি জনা গৈছিল যে শত্ৰুহঁতে আন আন খণ্ডৰ পৰা বহু সংখ্যক পেনাংছাৰ আৰু মটৰবাহিত ডিভিছন আৰু প্ৰয়োজনীয় স্থানপূৰক শক্তি বেলগ'ব'দ-খাৰকড সৈন্যসজ্জাৰ কাললৈ খবতকীয়াকৈ পঠিয়াব লাগিছে।

ভ'ব'নেৰ বণাজনে কামান আৰু বিমানৰ পৰা অগ্নিবৰ্ষণ কৰি শত্ৰুৰ ওপৰত প্ৰবল আঘাত হানিলে; ফল হ'ল এয়ে যে বহু সংখ্যক শত্ৰুৰ বগেবে বলীয়ান আক্ৰমণকাৰী ৫ম আৰু ৬ষ্ঠ গাৰ্ড আৰ্মিয়ে ক্ৰান্ত শত্ৰুৰ প্ৰতিৰূপা লাইন ভেদ কৰিলে। গধূলি ১ম টেক আৰ্মি

আৰু ৫ম গাৰ্ডছ টেক্স আৰ্থিক বণ্ড নিযুক্ত কৰা হ'ল আৰু দিবৰ শেষত ডেউলোকৰ অগ্ৰসৰমান ইউনিটবোৰে ৩০০-৩৫ কিলোমিটাৰ আগুৱাই গ'ল আৰু শত্ৰুৰ সমগ্ৰ ব্যৱস্থিঃ প্ৰতিৰক্ষা ভেদ কৰিলে।

স্তেপ বণাজনৰ আক্ৰমণ ক্ষমতা ত'ব'নৈৰ বণাজনৰ সোধিয়া নাছিল, সেয়ে ডেউলোকৰ অগ্ৰগতি কিছু পৰিমাণে মন্থৰ আছিল। দিনৰ শেষত ইয়াৰ অগ্ৰৱৰ্তী ইউনিটবোৰ ১৫ কিলোমিটাৰ পৰ্য্যন্ত আগবাঢ়িছিল, কিন্তু আমি ইয়াক এটা ডাঙৰ সাকল্যা বুলি গণ্য কৰিছিলো কাৰণ স্তেপ বণাজনৰ দুখাবুধি থকা শত্ৰুৰ প্ৰতিৰক্ষা আন আন ঠাইতকৈ বেছি প্ৰবল আৰু গভীৰ আছিল।

পাচদিনা শত্ৰুৰ প্ৰতিৰোধ কঠোৰ হ'ল আৰু স্তেপ বণাজনৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযান মন্থৰ হৈ গ'ল। কিন্তু এই বিষয়টো সম্পৰ্কে আমি বিশেষ উৎকণ্ঠিত হোৱা নাছিলো, কাৰণ ত'ব'নৈৰ বণাজনৰ প্ৰধান আক্ৰমণকাৰী শক্তিবোৰ শত্ৰুৰ বেলগ'ব'দ সৈন্তসমাহাৰৰ পৰা ফালৰি কাটি সকলভাৱে আগুৱাই গৈছিল শত্ৰুহঁতে পৰিবেষ্টিত হোৱাৰ ভয়ত দিনৰ শেষত পিচ হোঁহকিবলৈ ধৰিলে। তাৰ ফলত স্তেপ বণাজনৰ পক্ষে ইয়াৰ অগ্ৰগতি দ্ৰুততৰ কৰা সম্ভৱ হ'ল।

৮৯তম গাৰ্ডছ ইনফেণ্ট্ৰি, ডিভিছনৰ ২৭০ তম গাৰ্ডছ ইনফেণ্ট্ৰি, বেজিমেণ্ট ৩০৫ তম আৰু ৩৭৫ তম ইনফেণ্ট্ৰি, ডিভিছনৰ লগ লাগি ৫ আগষ্ট পুৱা ৬ বজাত বেলগ'ব'দত সোমাই পৰিল। ৯৩ তম আৰু ৯৪ তম গাৰ্ডছ ইনফেণ্ট্ৰি, ডিভিছন আৰু ১১১ তম ইনফেণ্ট্ৰি, ডিভিছনে বিশেষ কৃতিত্ব প্ৰদৰ্শন কৰিছিল। চহৰৰ পৰা শত্ৰুহঁতক খেদি পঠিয়াই ত'ব'নৈৰ বণাজনৰ সৈন্তসকল স্তেপ বণাজনৰ সৈন্তসকলৰ লগ লাগি প্ৰবল প্ৰবাক্ৰমেৰে আগুৱাই গ'ল। ত্ৰিৱানক, পশ্চিম আৰু কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ সৈন্তসকলক—বিসৰলৈ বেলগ'ব'দ যুক্ত কৰিছিল—৫ আগষ্টৰ দিনা সন্ধিয়া আমাৰ বাহাদুৰী স্ফোৰ্ছে অস্তিত্বৰ জ্বালালৈ।

ষ্টানালীৰ গতিধাৰা বিশ্লেষণ কৰি ৬ আগষ্টৰ ভেপ বণাৰ্জনৰ
কমাণ্ড আৰু মই চূপ্ৰীম কমাণ্ডাৰ-ইন-চীফলৈ বেলগ'ব'দ-খাবকভ
এলেকাত ৩ জনৰ সন্মুখক আমাৰ প্ৰস্তাৱ পঠিৱালো।

“বৰখলীত সেনাবাহিনীৰ পৰা ৬ আগষ্ট, ১৯৪৩

“আমি জনাবলগীয়া কথা :

“শত্ৰু প্ৰতিৰক্ষা সাফল্যৰে সৈতে ভেদ কৰাৰ পিচত আৰু বেলগ'ব'দ-
খাবকভ এলেকাত আক্ৰমণ তীব্ৰ কৰাৰ উদ্দেশ্যে আমি তলত দিয়া
পৰিকল্পনা অনুযায়ী অভিযান চলাম :

“১. ৫৩ তম আৰ্মি ছ'ল'মাডিনৰ ক'বৰ' লগ লাগি বেলগ'ব'দ-
খাবকভ বাতপথেদি আগুৱাব, প্ৰধান আক্ৰমণ কৰিব দেবগাছি
অভিমুখে।

“অ'লছানি দেবগাছি লাইন গৈ পোৱাৰ পিচত এই আৰ্মিটোৱে
ৰূদানভৰ ইউনিটবোৰক সকাহ দিব।

“৬৯ তম আৰ্মি ৫৩ তম আৰ্মিৰ বাওঁপিনে চেবেম'হনোয়ে অভিমুখে
অগ্ৰসৰ হ'ব। তাত উপনীত হৈ ৬৯ তম আৰ্মিয়ে তাৰ বাহকবনীয়া
ভিত্তিখনৰ কেইটামানক মানাগাবাভক দিব আৰু নিজে বণাৰ্জনৰ
শক্তিৰ মাজত থাকিব মিকোয়াছেভকা-চেবেম'হনোয়ে গ্ৰিয়াজনোয়ে
এলেকাত ক্ষয়ক্ষতি পূৰণৰ বাবে যোগান ধৰিবলৈ।

“বিমান সোনকালে সম্ভৱ আৰু ২০,০০০ মৈল্গবে ৬৯ তম আৰ্মিৰ
শক্তিবৃদ্ধি কৰাটো অতি জৰুৰী।

“৭ম গাৰ্ড্‌ছ আৰ্মি এতিয়া শত্ৰুক দক্ষিণ ফালৰ উত্তৰলৈ হেঁচুকি
পুছকাবনোৱে এলেকাৰ পৰা ব্ৰদকৰ ফাললৈ আৰু তাৰ পৰা ব'চকভকাৰ
ফাললৈ অগ্ৰসৰ হ'ব।

“চেবেম'হনোৱে-বাব'ব'ভকা লাইনৰ পৰা ৭ম গাৰ্ড্‌ছ আৰ্মিয়ে

৩ লেফটেনেণ্ট-জেনাৰেল এম. ডি. ছ'ল'মাডিনে ১ম মেকানাইজড ক'বৰ'
সেনাপাতিত কৰাছিল।

২২বিবকুনিও প্ৰধান আঘাত হানিব আৰু চেৰকাছকাগান'ৰ'ভাৱা-
২২বিবকুনি ক্ল্যাচকিন লাইনত উপনীত হ'ব।

"ইয়াৰ কিছু ইউনিট কবেখনোৱে আৰু স্তাবি ছালতত এলেকাত
ছেভেবকি দনেংছ মৈ পাব হোৱাত ৫৭ তম আৰ্মিক সাহায্য কৰিবলৈ
বুলি ষাৰ'ব'ভকা এলেকাৰ পৰা মুবমব পিনে আৰু তাৰ পিচত
তেবগ'ভ'ৱালৈ যাব।

"২. দক্ষিণ-পশ্চিম বণাজনৰ ৫৭ তম আৰ্মিক স্তেপ বণাজনলৈ
স্থানান্তৰ কৰা আৰু এতিয়া তাক কবেখনোৱে-স্তাবি-ছালতত লাইনৰ
পৰা আক্ৰমণ কৰাৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰা বাহিনীয়ে, এই আক্ৰমণৰ
সাধাৰণ গতিমুখ হ'ব নেপক্ৰিতিয়া অভিমুখে আৰু তাৰ পৰা ক্ৰমে
অভিমুখে।

"৫৭ তম আৰ্মিক অৱশ্যেই কুতূহলতকা বাহীৰ পাম-ফুঞ্জ বাহীৰ
পাম-বোগান হেভাবনায়া লাইনলৈ স্থানান্তৰিত কৰিব লাগিব।

"৫৭ তম আৰ্মি যদি দক্ষিণ-পশ্চিম বণাজনৰ নেতৃত্বত পৰিচালিত
হয় তেনেহলে ছুমিলত' যেতিয়া মুবম এলেকা আহি পাবছি তেতিয়া
এই আৰ্মিক ওপৰোজিখিত অভিমুখে আক্ৰমণাত্মক অভিযান কৰিবলৈ
অৱশ্যেই নিৰ্দেশ দিব লাগিব।

"৩. দ্বিতীয় পৰ্যায় অৰ্থাৎ খাবকত অভিযান কাৰ্য্যকৰ কৰাৰ
বাৰে ৫ম গাৰ্ড'ছ আৰ্মিক স্তেপ বণাজনলৈ স্থানান্তৰ কৰা দৰকাৰ যি
অ'লছানি-স্তাবি-মেবচিক অ'গুলংছি এলেকা অভিমুখে অগ্ৰসৰ হ'ব।

"আমি সাময়িকভাৱে খাবকত অভিযান তলত দিয়া ধৰণে
পৰিচালনা কৰাৰ প্ৰস্তাৱ কৰোঁ :

"(ক) বংমিল্লভৰ সেনাবাহিনীৰ সহযোগিতাত ৫৩ তম আৰ্মিয়ে
খাবকতক পশ্চিম আৰু দক্ষিণ-পশ্চিম কালৰ পৰা বেবি ধৰিব।

১ লেকটানেণ্ট-জেনাৰেল এম. এছ. ছাফলভে ৭ম গাৰ্ড'ছ আৰ্মিৰ সেনাপতিত
কাৰ্য্যকৰ। —সঃ

১৫,০০০ সৈন্য আৰু অল্পসংখ্যক ইউনিটৰেণৰ বাবে ১০০ টা টি-৩১, ১০০ টা টি-৭০ আৰু ৩৫ টা কে. ভি. টেক। চাৰিটা বহুচালিত গোলন্দাজ বেজিমেন্ট আৰু দুটা ইঞ্জিনিয়াৰ ব্ৰিগেডকে আন দুইখন পৰা বদলি কৰি অনা দৰকাৰ।

বণাজনৰ বিমান বাহক নিয়ন্ত্ৰণ সংখ্যক আক্ৰমণকাৰী বিমান, জলী বিমান আৰু বোম্বাৰ্কাৰ বিমানৰ বোপান ধৰি তাৰ ক্ষতিহুঁহি কৰিব লাগিবঃ ৯০ খন যুঁজাৰু বিমান, ৪০ খন টি, পিই-১ বিমান আৰু ৬০ খন আই এল. বিমান।

“অনুমোদনলৈ বাট চাই থাকিলো,

বুকভ, কোনেভ, আধাবত”

বেলগ’ব’দ দখল কৰাৰ পিচত ছোভিয়েত সৈন্যসকলে খাবকভ অভিমুখে সাকলোবে সৈতে হেঁচুকি আগুৱাবলৈ ধৰিলে। ২২ আগষ্টত পৰিষেষ্টিত হোৱাটো এবাৰৰ বাবে শত্ৰুহঁতে চহৰৰ পৰা সিহঁতৰ সৈন্য প্ৰত্যাহাৰ কৰিবলৈ ধৰিলে। ২৩ আগষ্ট পুৱা শত্ৰুৰ পশ্চাদ্ৰব্ধী সৈন্যসকলৰ লগত এটা সজৰৰ পিচত স্তেপ বণাজনৰ সৈন্যসকলে খাবকভত প্ৰৱেশ কৰিলত বাইজৰ পৰা উদ্ধীপনাপূৰ্ণ স্মাগত অভ্যৰ্চনা পালে।

এই উপলক্ষে এখন জনসভা হল। তাত ইউক্ৰাইনীয়া পাৰ্টি সংগঠন, চৰকাৰ আৰু ছোভিয়েত সৈন্যবাহিনীৰ প্ৰতিনিধিসকলে ভাষণ দিলে। খাবকভৰ অধিবাসীসকল আনন্দত উজ্জ্বল হল। এই ধুনীয়া ইউক্ৰাইনীয়া চহৰখনক যিসকলে মুক্ত কৰিছিল সেই গৌৰৱমণ্ডিত সৈন্যসকলক যন্ত্ৰোৱে সিদিনাই ওলগ জনালে।

ইতিমধ্যে স্তেপ বণাজনৰ সৈন্যসকলে খাবকভৰ দক্ষিণত যুঁজি আছিল আৰু মেবেকা এলাকাৰ পিনে আগুৱাবলৈ ধৰিছিল।

ব’গ’হুখভ আৰু আখতিবকা এলেকাত শত্ৰুৰ প্ৰতি-আক্ৰমণ ছেমেজি ভেমেজি কৰি ভ’ব’নেথ বণাজনে ২৫ আগষ্টত ছুনি-গাবিৱাখ-

কনভাল্চিনভকা লাইনত নিজৰ অৱস্থান সংহত কৰিলে আৰু নীপাৰৰ মাজভাগৰ অংশলৈ গৈ পাথলৈ বুলি এক আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰত্যুত্তি আৰম্ভ কৰিলে। স্তেপ বণাঙ্গনৰ বাবেও অনুকূল লক্ষ্য ধাৰ্য্য কৰা হ'ল।

পশ্চিম, ব্ৰিয়ানস্ক আৰু কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্গনৰ সৈন্যসকলে অ'বেল এলেকাত আক্ৰমণাত্মক অভিযান অব্যাহত ৰাখিলে। ১৮ আগষ্টৰ ভিতৰত এইবোৰ বণাঙ্গনৰ ইউনিটবোৰ লুৎক্ষিতৰ দক্ষিণত ব্ৰিয়ানস্কৰ ২৫ কিলোমিটাৰ পূবত দমিত্ৰভস্ক অ'বলভক্ষিলৈকে বিস্তৃত লাইন পালেগৈ।

এনেকৈ ওৰ পৰিল কুস্ক, অ'বেল, বেলগ'ৰদ, খাবকভ, ব'গ'ত্ৰুখভ আৰু আখতিবকা এলেকাৰ মহান যুদ্ধৰ। যিবোৰ জাৰ্মান সৈন্য সমাহাৰৰ ওপৰত সামৰিক আৰু ৰাজনৈতিক দৃষ্টিকোণৰ পৰা হিটলাৰে ইমান আশা পোষণ কৰিছিল এই যুদ্ধে সিহঁতক সম্পূৰ্ণৰূপে পৰাস্ত কৰি দিলে।

—

মাৰ্শাল
আলেকজান্ডাৰ ভাহিলেভস্কি

কুৰ্ক যুঁজৰ ৰণবৈদ্যিক
গৰিকণ্ণা

পৃথিৱীৰ বুৰঞ্জীত এনে কিছু ঘটনা আছে যি মানুহৰ মনত মচি নোৱৰা সাঁচ পেলাই যায়। ১৯৪৩ চনৰ গ্ৰীষ্মকালৰ কুৰ্ক বালজৰ ঐতিহাসিক যুঁজত ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ ফৌজৰ বিজয় হৈছে এনেকুৱাই এক ঘটনা, ই এনেকুৱা এক বিজয় যি দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ গতিপথ আৰু তাৰ ফলাফলক হিটলাৰ-বিবোধী জেঁটভুক্ত দেশসমূহৰ অনুকূলে বহুল পৰিমাণে পূৰ্ব-নিৰ্দ্ধাৰিত কৰি দিছিল।

বহুবৰ পিচত বহুৰ বাগৰি যাব কিন্তু বিসৰুতে দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধত নাৎছী দম্ভাইঁতৰ যুদ্ধৰ প্ৰধান বোজা বহন কৰিছিল আৰু নাৎছীবাদৰ বিৰুদ্ধে বিশ্বজোৰা তাৎপৰ্য্যসম্পন্ন এক ঐতিহাসিক বিজয় অৰ্জন কৰে

---

* দুবাৰ ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ বাৰ উপাধিৰে ভূষিত মাৰ্শাল ভাহিলেভস্কি কুৰ্কৰ যুদ্ধৰ সময়ত ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ চীফ অফ্‌ দ্য জেনাৰেল ষ্টাফ আছিল আৰু জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ প্ৰতিনিধি হিচাপে কুৰ্ক বালজ আৰু দনবাছৰ যুদ্ধত ৰণাঙ্গনসমূহৰ কামকাজৰ মাজতে সঘনায় সাক্ষাৎছিল।

সেই ছোভিয়েত বাইজ আৰু তেওঁলোকৰ গৌৰৱময় সেনাবাহিনীৰ মহান বৰণকীৰ্ত্তি স্মৃতিপটত বাউতিযুগীয়া হৈ ৰ'ব। অক্টোবৰ বিপ্লৱৰ সাফল্যবোৰ বন্ধাৰ হকে, সমাজতন্ত্ৰ আৰু কমিউনিজমৰ বাবে আমাৰ জনগণৰ বীৰত্বময় আৰু বিজয়ী সংগ্ৰামৰ বুৰঞ্জীত ই সোনৰ আখৰেৰে লিপিবদ্ধ হৈ আছে।

১৯৪৩ চনৰ সেই গ্ৰীষ্মকালত যেতিয়া নাৎছী ৰাজনৈতিক আৰু সামৰিক নেতাসকলে যুঁজৰ গতিপথ পৰিৱৰ্তনৰ বাবে আৰু নাৎছী জাৰ্মানীতৰ বিশ্বজয়ৰ আশ্ৰাসী লক্ষ্য পূৰণৰ নিমিত্তে সিহঁতৰ শেষ চালটো দিছিল, সেই সময়ৰ পৰা তিনি দশকবোৰে বেছি কাল অতিক্ৰান্ত হৈছে। যিসকলে বিগত দুই বছৰ জোৰা কঠোৰ যুঁজত আক্ৰমণকাৰীহঁতক মাথোন প্ৰতিহত কৰা নাই, পৰন্তু মস্কো আৰু ষ্টালিনগ্ৰাদৰ যুঁজত সাংঘাতিক পৰাজয়ৰ আঘাতো হানিছিল, সেই ছোভিয়েত সেনাবাহিনীয়ে সিহঁতৰ বাটত অনতিক্ৰম্য বাধা হিচাপে নিজক প্ৰমাণিত কৰিলে। কুৰ্ক ৰাজত ছোভিয়েত সৈন্যসকলৰ বীৰোচিত প্ৰতিৰোধে নাৎছী সেনাবাহিনীক সিহঁতৰ বহু বিজ্ঞাপিত পূৰ্ব-অভিমুখী আক্ৰমণাত্মক অভিযান বন্ধ কৰি দিবলৈ আৰু আন এটা পৰাজয় স্বীকাৰ কৰি লবলৈ বাধ্য কৰিছিল। কুৰ্কৰ যুঁজত নাৎছী ভেৰমাখটৰ মেকদণ্ড ভাঙি গৈছিল আৰু এই যুঁজত বিজয়ৰ সকলো আশা হেৰুৱাই নাৎছী জাৰ্মানীয়ে বুজিছিল যে ১৯৩৯ চনৰ হেমন্তকালত যি বৰণ ই পাতনি মেলাছিল সেই বৰণত পৰাজয়ৰ সম্ভাৱনাৰ মুখামুখি আহি ই উপনীত হৈছেহি।

দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ আমূল পৰিৱৰ্তন, যাৰ সূচনা হৈছিল মস্কোৰ অসামান্য যুঁজৰ যোগেদি, ষ্টালিনগ্ৰাদৰ যুঁজত যি শিখৰলৈ পাইছিলগৈ, সি প্ৰবিপূৰ্ণ পৰিণতি লাভ কৰিছিল কুৰ্ক ৰাজৰ যুঁজত; গতিকে মস্কো, ষ্টালিনগ্ৰাদ আৰু কুৰ্ক যুঁজৰ সোঁত বিপৰীতমুখী কৰি দিয়াৰ সংগ্ৰামত তিনিটা প্ৰধান পৰ্য্যায় হৈছে নাৎছী জাৰ্মানীৰ বিৰুদ্ধে

জয়লাভৰ বাটত কমিউনিষ্ট পাৰ্টিয়ে আমাৰ ছোভিয়েত জনগণক
বি বিজয়ত নেতৃত্ব দিছিল, সেই জয়ৰ বাটত তিনিটা মাইলখুঁটা।

বণনৈতিক উদ্ভোগ কাঢ়ি লোৱা আৰু অটুট থকাৰ বাবে ১৯৪১
চনৰ জুন মাহৰপৰা ১৯৪৩ চনৰ জুলাই মাহলৈকে ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ
কোজৰ হ'বলৈ জোৰা সংগ্ৰাম সাকল্যমণ্ডিত হল। বিত্তীয় বিশ্ববুদ্ধৰ
নিয়ামক বণাজন, ছোভিয়েত জাৰ্মান বণাজনত বি উদ্ভোগ দেখা
গৈছিল, ছোভিয়েত সেনাবাহিনীয়ে কুৰ্ক'ৰ যুঁজত সেই উদ্ভোগ
হাৰীভাবে কবায়ন্ত কৰিলে। পৰৱৰ্তী সময়ত বণ পৰিচালিত হৈছে
এনে পৰিস্থিতিত য'ত উদ্ভোগ দৃঢ়ভাৱে আৰু ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ
বাহিনীৰ হাতত, আৰু শত্ৰুৰ বিৰুদ্ধে পৰৱৰ্তীকালত ডাঙৰ ডাঙৰ
জয়লাভৰ পক্ষে ই আছিল এটা অতীব গুৰুত্বপূৰ্ণ উপাদান। ১৯৪৩
চনৰ গ্ৰীষ্মত কুৰ্ক'ৰ যুঁজে নাংছী জাৰ্মানীৰ আৰু তাৰ অধীনৰ
আক্ৰমণকাৰীহঁতৰ বিৰুদ্ধে যুঁজত এক নতুন পৰ্যায়ৰ সূচনা কৰিছিল।

কুৰ্ক'ত আত্মবক্ষামূলক আৰু অ'বেল আৰু বেলেগ'ব'দত
আক্ৰমণাত্মক—এই তিনিটা গুৰুত্বপূৰ্ণ ছোভিয়েত বণনৈতিক অভিযানক
সামৰি লোৱা কুৰ্ক' যুঁজ তাৰ বিপুল পৰিসৰ, অসাধাৰণ ভীৰুতা
আৰু বোম্বৰ বাবে খ্যাত। এই তিক্ত আৰু বক্তব্যী সংগ্ৰাম
মূলত আকাশত ৫০ দিন ধৰি চলিছিল। বিত্তীয় বিশ্ববুদ্ধৰ
আন আন প্ৰধান বণৰ তুলনাত কুৰ্ক'ৰ যুঁজ আছিল হৃদয়তম।
এই কথা ক'লেই যথেষ্ট হ'ব যে মস্কো, ষ্টালিনগ্ৰাদ, নীপাৰ আৰু
এই নৈৰ পশ্চিমত থকা ইউক্ৰাইনৰ যুদ্ধৰ প্ৰতিখন সাত মাহ
ধৰি চলিছিল, ককেছাছৰ যুঁজ চলিছিল ১৪ মাহৰ বেছি কাল ধৰি
আৰু লেনিনগ্ৰাদৰ যুঁজ দুই বছৰৰো অধিক কাল ধৰি।

কুৰ্ক'ৰ যুঁজত সশস্ত্ৰ কোজৰ শক্তিশালী সৈন্তসমাহাৰবোৰ জড়িত
আছিল। উদাহৰণস্বৰূপে ছোভিয়েত কমাণ্ডে ৬ টা বণাজন^১,

১ দক্ষিণ-পশ্চিম বণাজনৰ ১৭শ এয়াৰ আৰ্মীৰ অন্তৰ্ভুক্ত অংশ—সঃ

দুই পাক্ষিক বিমান পৰিবহন আৰু বিশাল এক গেৰিলা বাহিনীক নিয়োগ কৰিছিল। দুয়ো পক্ষই বণ্ড নিয়োগ কৰিছিল ৪০ লাখৰো অধিক সৈন্য, ৭০,০০০ বণাজনক কামান আৰু মৰ্টাৰ, প্ৰায় ১৩,০০০ টেক আৰু স্বয়ংচালিত কামান আৰু ১২,০০০ বো বেছি বিমান—তুলনামূলকভাৱে যি মস্কো বা ষ্টালিনগ্ৰাদতকৈ ঢেৰ বেছি।

কুৰ্ক বালজন্ত বিশাল টেক সংঘৰ্ষবোৰক কোনো যুঁজৰ লগত বিজ্ঞাপ নোৱাৰি। যুঁজৰ ইতিহাসত অন্তৰ্ভুক্ত গাড়ীৰ ইমান ব্যাপক ব্যৱহাৰ কেতিয়াও হোৱা নাছিল।

নতুনকৈ সংগঠিত ছোভিয়েত টেক আৰ্মিসমূহ আৰু পৃথক টেক আৰু মেকানাইজড ক'বসমূহে কুৰ্কৰ যুঁজত ভাগ লৈছিল। এই যুঁজৰ বৰ্ধাৰ্থভাৱেই দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ বৃহত্তম টেক যুদ্ধ বুলি অভিহিত কৰা হয়।

১৯৪২-১৯৪৩ চনত ষ্টালিনগ্ৰাদত শীতকালত পৰাজয়ৰ পোটক তুলিবৰ বাবে নাৎছী ৰাজনৈতিক আৰু সামৰিক নেতাসকলৰ পৰিকল্পনা এই সুবিশাল যুদ্ধত চূৰ্ণ-বিচূৰ্ণ হৈ গৈছিল। এই যুঁজে ভেৰমাখটৰ আক্ৰমণাত্মক বৰ্ণনীতিকে মাথো চূড়ান্তভাৱে বিপৰ্য্যস্ত কৰি দিয়া নাছিল, সিহঁতৰ আত্মবিশ্বাসমূলক বৰ্ণনীতিকে গুৰুতৰকৈ প্ৰকট কৰি দিছিল, কাৰণ তেওঁলোকে নিৰ্ভৰ কৰিছিল প্ৰবল অন্তৰ্ভুক্ত শক্তিক কামত লগোৱাৰ ওপৰত, আৰু ছোভিয়েত ফৌজে সেইবোৰকো ধ্বংস কৰি পেলাইছিল। ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ হাতত শত্ৰুৰ পৰাজয় ইমান ভয়ঙ্কৰ আছিল যে নাৎছী জাৰ্মানী সেই প্ৰাণিৰ হাত সাৰিবলৈ আৰু এই বিপুল ক্ষয়ক্ষতি খৰচকীয়াকৈ পূৰণ কৰিবলৈ অপাৰগ আছিল। কুৰ্কৰ যুঁজত ছোভিয়েত ফৌজে সাতটা পেনাংছাৰ সহ শত্ৰুৰ ৩০ টা ডিভিছনক পৰ্য্যাদস্ত কৰিছিল।

কুৰ্কত বহুল-প্ৰচাৰিত আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ ব্যৰ্থতাই নাৎছীহঁতক সমগ্ৰ ছোভিয়েত-জাৰ্মান বণাজন জুৰি বৰ্ণনৈতিক

আত্মবল্কাৰ পথ অৱলম্বন কৰিবলৈ বাধ্য কৰিছিল। এই প্ৰসংগত পশ্চিম জাৰ্মান বুৰঞ্জীবিদ ভালটাৰ গোৰেবলিংছে সখেদে লিখিছিল : “সঁচা কথাটো হৈছে এয়ে যে কুৰ্ক’ বালজত বিৰাট যুঁজ আছিল জাৰ্মান সেনাবাহিনীৰ পক্ষে এক যাবাত্মক সংকটৰ সূচনা।” ইটোই প্ৰচাৰবিদ আলেকজেণ্ডাৰ হাৰ্ছে ডেৰ্ভৰ “বাৰ্লিনা এট হাৰ ১৯৪১-১৯৪৫” কিতাপখনত কুৰ্ক’ৰ যুঁজ সম্বন্ধে বৰ্ণনা মন্তব্য কৰিছিল। ডেৰ্ভ লিখিছিল “কুৰ্ক’ৰ যুঁজত জিকি বাহিৰাই দৰাচলতে যুঁজত জিকিয়ে গৈছিল।”

কুৰ্ক’ৰ যুঁজে ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ কৌজৰ ক্ষমতাশীল শক্তিৰ, ছোভিয়েত কৌজৰ লোকসকলৰ সূমহান নৈতিক আৰু সংগ্ৰামী গুণবাজিব, দেশৰ প্ৰতি ডেৰ্ভলোকৰ সীমাহীন ভালপোৱাৰ প্ৰমাণ বাৰম্বাৰ দিয়ে।

কুৰ্ক’ৰ যুঁজত ঐতিহাসিক জয়লাভে সমাজতাত্ত্বিক ব্যৱস্থাৰ আৰু ছোভিয়েত ৰাষ্ট্ৰৰ বিপুল প্ৰাণশক্তিৰ প্ৰমাণ দিয়ে। এই বিজয়ে সাক্ষ্য দিয়ে সেই ছোভিয়েত জনগণৰ অত্ৰ-পাবদৰ্শিতাৰ চমৎকাৰিত্ব, যিসকলে মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ কঠিন দিনবোৰত কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ নেতৃত্বত জাৰ্মান নাৎছবাদৰ বিৰুদ্ধে বিজয় অৰ্জন কৰিছিল।

* * *

১৯৪৩ চনৰ বসন্তকালৰ আগছোৱাৰ ঘটনাৱলীয়ে কুৰ্ক’ৰ যুঁজৰ ভূমিকা হিচাপে কাম কৰিছিল; সেই সময়ত ১৯৪১-৪৩ চনৰ শীতকালত ষ্টালিনগ্ৰাদত, উত্তৰ ককেছাছত, দন নৈৰ উজনি অঞ্চলত আৰু লেনিনগ্ৰাদ এলেকাড ভেৰমাখটৰ শোচনীয় পৰাজয়ৰ পোটক তুলিবৰ বাবে নাৎছা বৰ্ণনীতিবিদসকলে ডেৰ্ভলোকৰ প্ৰথম বাৰ্ষ প্ৰশ্বাস কৰিছিল।

এই কথা মনত থাকিব যে ১৯৪২ চনৰ গ্ৰীষ্মকালীন আৰু হেমন্তকালীন আক্ৰমণৰ অভিযানৰ জৰিয়তে জাৰ্মানইত্তৰ পূব দিশত বিধিনি জয় হৈছিল, শীতকালীন যুদ্ধৰ কলত সিহঁতে তাৰ সকলোখিনি

হেৰুৱাৰ লগা হয়। এই পৰাজয়ে ফেছিষ্ট জোঁটৰ ভিত্তিক ৰূপমি
 ছুলিছিল। বহুতীয়া দেশবোৰত এই আশাহীন যুদ্ধৰ বিৰুদ্ধে অসন্তোষ
 বাঢ়ি গৈছিল। মিত্ৰবাহিনীৰ চকুত জাৰ্মানীৰ মৰ্যাদা ভালেখিনি ক্ষুণ্ণ
 হৈছিল। ফেছিষ্ট ইতালি যুদ্ধৰপৰা আঁতৰি অহাৰ শেষ পৰ্যায়ত
 আছিল। ষ্টালিনগ্ৰাদ যুদ্ধত হোভিয়েত সশস্ত্ৰ সৈন্যে অৰ্জন কৰা
 বিজয়ৰ সামৰিক আৰু, ৰাজনৈতিক পৰিণাম আছিল সামূহিকভাৱে
 ইমান চমকপ্ৰদ আৰু জাৰ্মানীৰ পক্ষে ইমান প্ৰতিকূল যে হিটলাৰে
 ১৯৪৩, ১ ফেব্ৰুৱাৰীত ভেৰমাখট ছেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ সন্মিলনত
 উল্লেখ দিয়া বিবৃতি দিবলৈ বাধ্য হৈছিল : “মই মাথো এটা কথা ক’ব
 পাৰোঁ : পূবত আক্ৰমণাত্মক অভিযান কৰি যুদ্ধ শেষ কৰাৰ কোনো
 সম্ভাৱনা নাই। এই কথা আমি স্পষ্টৰূপে বুজিব লাগিব।”^১

তথাপি, অৰ্থগুণীয়া তথ্যৱলীৰ প্ৰতি স্বাকৃতি দিয়া সশ্ৰেণু
 ভালে আশ্ৰয় কৰি হিটলাৰ আৰু ডেৰ্ডৰ সহযোগীসকলে ভাবিলে যে
 যুদ্ধত পৰাজয় লমূলি অৱধাৰিত নহয় আৰু এই কঠিন অৱস্থাৰ পৰা
 ওলাবৰ এটা উপায় আছে। এই উদ্দেশ্যে নাৎছী নেতাসকলৰ দ্বাৰা
 পৰিকল্পিত প্ৰধান পদক্ষেপবোৰৰ ভিতৰত এটা হৈছে আমি ছাউথ
 এম্পৰ প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযান। নাৎছী সামৰিক কমান্ডাৰসকলৰ
 ভিতৰত অশ্রুতম সৰ্বাধিক অভিজ্ঞ ফিল্ড মাৰ্শাল মানষ্টাইনৰ নেতৃত্বত
 এই অভিযান প্ৰস্তুত কৰা হৈছিল আৰু ১৯৪৩ চনৰ ফেব্ৰুৱাৰী আৰু
 মাৰ্চ মাহত দনবাছ আৰু খাৰকভ এলেকাত কাৰ্য্যকৰ কৰা হৈছিল।
 এই প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানত পশ্চিম ইউৰোপীয় দেশবোৰৰ পৰা
 অহা ভালেকেইটা ডিভিজন সহ বিৰাট অস্ত্ৰসজ্জিত শক্তি নিয়োগ কৰা
 হ’ব বুলি ঠিক কৰা হৈছিল। এই অভিযানৰ ৰাজনৈতিক উদ্দেশ্য
 আছিল বিৰাট সামৰিক বিজয় অৰ্জন কৰা আৰু তাৰ জৰিয়তে জাৰ্মান

১ হিটলাৰ লাগেবেছ প্ৰেছক্লেন। ১৩ প্ৰটেকলফাগমেণ্ট হাইনাব মিণিষ্টাৰক্লেন
 কনফাৰেন্সক্লেন ১৯৪২-১৯৪৫, ৩৮, টাৰ্গাৰ্ট ১৯৬২, পৃ. ১২২

সেইবোৰৰীয়া আৰু ভাৰতীয় বৈজ্ঞানিক কৰ্মকাৰী, কেইটি ব্ৰহ্ম
জ্ঞান কোষ কৰা আৰু এই ব্ৰহ্ম জ্ঞানীৰ সাময়িক আৰু বৈজ্ঞানিক
স্বাধীন পুনৰুদ্ধাৰ কৰা।

এই প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বৰ্ণনাত্মক কৰ্মৰা আছিল
যি ছোভিয়েত সৈন্যসকল ষ্টালিনগ্ৰাদ যুদ্ধৰ পিচত দক্ষিণৰ ফাললৈ
আগুৱাই গৈছিল আৰু কেন্দ্ৰবাহীৰ মাজভাগত কুৰ্ক আৰু খানককৰ
দক্ষিণত থকা কেইটামান ঠাইলৈ গৈ পাইছিল আৰু ক্ৰমশঃ নীপাবক
পিনে অগ্ৰসৰ হৈছিল—সেইসকলৰ অগ্ৰগতি বোধ কৰা, বৰ্ণনাত্মক
উদ্ধোগ পুনৰুদ্ধাৰ কৰা আৰু সম্ভৱ হলে কুৰ্কৰ পশ্চিমত থকা বিখাল
ছোভিয়েত কোৱক আগুৱি থকা আৰু ধ্বংস কৰা।

সেই বছৰৰ বসন্তকালৰ ঘটনাবলী মোৰ ভালকৈ মনত আছে।
পাঠকসকলক মই সেইবোৰ কথা কব খোজো প্ৰথমতে এই কাৰণত বে
বিভিন্ন বচনাত এতিয়ালৈকে এইবোৰে যথেষ্ট পৰিমাণে ঠাই পোৱা
নাই। তেতিয়া মোৰ কৰ্তব্যপালনৰ বাবে মই ত'ৰনৈ বণাজনলৈ
যাব লগীয়া হৈছিল। তাত মোৰ কাম আছিল শত্ৰুৰ প্ৰতি-
আক্ৰমণ প্ৰতিবোধ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত এই বণাজনৰ প্ৰয়াসত সাহায্য
কৰা। শত্ৰুৰ প্ৰতি আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ হৈছিল ১৯
ফেব্ৰুৱাৰীত, আৰম্ভণিত পশ্চিম বণাজনৰ বিৰুদ্ধে। শীতকালীন
আক্ৰমণৰ সময়ত এই বণাজনৰ সৌপকই ৰূপ ব'লয়ে এলেকাত
নীপাবৰ কালে হেঁচুকি আগুৱাই গৈছিল। নীপাব আৰু ছেভেৰ্জকি
দুনেংছৰ মাজত ভীৰ বণৰ গতিপথত শত্ৰুৰে কেন্দ্ৰবাহীৰ প্ৰেৰণাৰ
ভিত্তিত বণাজনৰ সৈন্যসকলক ছেভেৰ্জকি দুনেংছৰ পিচকালে খেদি
পঠিয়াইছিল। দক্ষিণ-পশ্চিম বণাজনৰ প্ৰত্যাহাৰে ত'ৰনৈ বণাজনৰ
কাৰ্ত্তপক্ষক গুৰুতৰৰূপে বিপাকত পেলাইছিল। ত'ৰনৈ বণাজন
আক্ৰমণাত্মক বণত বীভিন্নত দুৰ্বল হৈ পৰিছিল, কিন্তু ক্ৰমাগতি ই দক্ষিণ-
পশ্চিম আৰু পশ্চিম অভিযান আগুৱাই গৈ আছিল।

৪ মাৰ্চত খাবকভৰ দক্ষিণ-পশ্চিম এলেকাৰ পৰা কেন্দ্ৰীভূত পেনাংছাৰ শক্তিয়ে ড'ব'নেৰ বণাঙ্গনৰ ওপৰত প্ৰবল আঘাত হানি শত্ৰুহঁতে সিহঁতৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ দ্বিতীয় পৰ্যায়ৰ সূচনা কৰিছিল। শক্তিৰ কালৰ পৰা, বিশেষকৈ অগ্নিসজ্জিত আৰু বিমানশক্তিৰ কালৰ পৰা ভালেখিনি প্ৰাধান্যৰ বহুতে শত্ৰুহঁত বক্তৃকাৰী যুদ্ধৰ মাজেদি ৭ মাৰ্চত ড'ব'নেৰ বণাঙ্গনৰ বাওঁপক্ষৰ বাৰোচিত প্ৰতিবোধ ভেদ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল আৰু তেওঁলোকক খাবকভৰ পিনে পিচ হোঁহকি যাবলৈ বাধ্য কৰিছিল। সেই সময়ত হুকলভো এলেকাত চেকোশ্লোভাক সমাজতান্ত্ৰিক প্ৰজাতন্ত্ৰৰ বৰ্তমান সভাপতি লুদভিক স্তোবোদাৰ নেতৃত্বত ছোভিয়েত ভূমিত গঠিত চেকোশ্লোভাক বেটেলিয়নে অগ্নিদীক্ষা লাভ কৰিলে। ইয়াৰ প্ৰথম কম্পানীটোৱে বিপুল শৌৰ্য্যৰ চিনাকি দিছিল। এই কম্পানীৰ নেতৃত্ব দিছিল চিনিয়ৰ লেফটানেন্ট অ'তকাৰ ইয়াবোচ্চয়ে। তেওঁ বীৰৰ লেখীয়া মৃত্যুবৰণ কৰে আৰু তেৱেঁই হৈছে প্ৰথম বিদেশী বিজ্ঞাক ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ বীৰ খিতাপেৰে ভূষিত কৰা হৈছিল।

দক্ষিণ-পশ্চিমত বৰ্ণনৈতিকভাৱে গুৰুত্বপূৰ্ণ খণ্ডত গুৰুতৰ অৱনতি ঘটাত জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰ্ছ জৰুৰী ব্যৱস্থা লবলৈ বাধ্য হ'ল। ১১-১২ মাৰ্চত আলোচনাৰ পিচত কুস্ক'-বেলগ'ব'দ খণ্ডত আৰু শক্তি বৃদ্ধি ঘটাবলৈ আৰু শত্ৰুৱে যাতে বেছ ভেদ কৰি প্ৰৱেশ কৰিব নোৱাৰে তাক ভেটা দিবলৈ দুটা ফিল্ড আৰ্মি আৰু এটা টেক আৰ্মিক সেই খণ্ডলৈ পঠোৱাৰ সিদ্ধান্ত গৃহীত হ'ল। কুস্ক'ত ভেতিয়া শত্ৰুৰ আন এটা সৈন্তসমাহাৰে, যিটোৱে ফেব্ৰুৱাৰীৰ শেষত গঠিত কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্গনৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযান শুদ্ধকৰি দিছিল, উদ্ভৱ দিশৰ পৰা, অ'বেলৰ দক্ষিণ এলেকাৰ পৰা আক্ৰমণ চলাই গৈছিল। সেই সময়ত ডেপুটি চীফ অ'ব্জ'ৰ্ভাৰ্ভাৰ জেনাবেল ষ্টাক, জেনাবেল এ. আই. আন্তনভ আছিল জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰ্ছৰ প্ৰতিনিধি। ২১ তম আৰ্মিক প'ছ্চ'ল নৈৰ কাষলৈ

অনতিপলম্বে আঁতৰাই নিবৰ বাবে সৰ্বশ্ৰেষ্ঠৰ সন্মতিৰ বাবে আঁতৰাই
 ডেওঁক নিৰ্দেশ দিয়া হ'ল। ইয়াৰ কাম আছিল প্ৰতিবন্ধা লাইবক ভাঙে
 ডেটা দি বখা আৰু এনেকৈ কুৰ্চ' দক্ষিণৰ পৰা বন্ধা কৰা আৰু
 জেনাৰেল হেড কোয়াৰ্টাৰৰ সংশ্লিষ্ট শক্তিব পৰা ১২ টো আৰ্মি
 নিয়ন্ত্ৰিত হ'বলৈ সক্ষম কৰা।

মই ভ'ব'নেৰ বণাখনৰ পৰা ১২ ফেব্ৰুৱাৰীৰ দিনা সকলো
 উভতি গ'লোঁ। মই চীক অব্. হু জেনাৰেল টীক হিচাপে ১২ মাৰ্চ
 চুপ্ৰীম কমান্ডাৰ ইন-চীফৰ পৰা আকৌ ভ'ব'নেৰ বণাখনলৈ যাবলৈ
 নিৰ্দেশ পালোঁ। তেতিয়াও মই ভ'ব'নেৰ আৰু জিয়ানক বণাখনৰ
 শীতকালীন আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে ডেওঁলোকৰ কামকাৰ
 মাজত সমন্বয় সাধন কৰি আছিলোঁ।

খাবকত দখলৰ বাবে যেতিয়া তীব্ৰতম বণ চলিব লাগিছে সেই
 সময়ত ১১ মাৰ্চৰ দিনা মই বেলেগ'ব'দ গৈ পালোঁগৈ। বেলেগ'ব'দত
 তেতিয়া ভ'ব'নেৰ বণাখনৰ কমান্ড প'ষ্ট আছিল। ১১ মাৰ্চ বাতি
 মই ৭য় টেক আৰ্মিৰ কমান্ড প'ষ্টলৈ গৈ পালোঁগৈ। এই আৰ্মি
 তেতিয়া প্ৰত্যক্ষভাৱে খাবকতৰ দক্ষিণ-পশ্চিমত যুদ্ধৰত আছিল।

১৫ মাৰ্চ বেলেগ'ব'দৰ পৰা উভতি আহি মই টেলিকোনেৰে ষ্টালিনক
 বিপৰ্টি দিলোঁ, তাৰ পিচত খাবকত এলেকাত পৰিস্থিতি আমাৰ পক্ষে
 কোবতকোবে কঠিন হৈ পৰিছে—এই মৰ্মে এটা সাংকেতিক বাৰ্তা
 পঠালে। কথা-বতৰাৰ সময়ত মোক জনোৱা হ'ল যে ডেপুটি চুপ্ৰীম
 কমান্ডাৰ ইন-চীফ-মাখাল বুকভক উত্তৰ-পশ্চিম বণাখনৰ পৰা প্ৰত্যাহাৰ
 কৰি আনি দক্ষিণ-পশ্চিম বণাখনলৈ পঠোৱা হ'ব লাগিছে। তাত
 ডেওঁৰ কাম হ'ব কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰ বণাখনৰ কমান্ডাৰসকলৰ
 লগত আৰু মোৰ লগত পৰৱৰ্তী কামকাৰ পৰিকল্পনা সম্বন্ধে
 আলোচনা কৰা আৰু আমাৰ সিদ্ধান্ত জেনাৰেল হেড কোয়াৰ্টাৰক
 জনোৱা।

কেইবাৰুণ বেছি শক্তিশালী শত্ৰুসৈন্যসকলৰ লগত তুফুল বশৰ
লিখিত ভ'ব'নৈৰ বণাজনৰ সৈন্যসকল খাবকত এৰি বাবলৈ আৰু
হোভিয়েত জৰণেৰে সিপাৰে বেগ'ব' অতিমুখে আঁতৰি বাবলৈ বাধা
হৈছিল। বেগ'ব'দত তেতিয়া বিবাহহীন বিমান আক্ৰমণ চলিছিল,
প্ৰতিদিনে তীব্ৰ পৰা তীব্ৰতৰ হৈছিল।

ভ'ব'নৈৰ বণাজনৰ সৈন্যসকল দীৰ্ঘস্থায়ী আৰু ক্ষান্তিহীন প্ৰবল
যুদ্ধত বিপুলভাৱে ক্ষতিগ্ৰস্ত হৈছিল, তথাপি শত্ৰুৰ পৰা পুনৰধিকৃত
হোভিয়েত জুমিৰ প্ৰতিটো ইকি বন্ধাব বাবে কঠোৰ বণ চলাই গৈছিল।
কিন্তু তেওঁলোকে শক্তিশালী অন্তঃসজ্জিত শত্ৰুসৈন্যৰ আঘাতৰ সমুখত
জিতিৰ নোৱাৰিলে, ১৮ মাৰ্চ বেগ'ব'দ এৰি আহিল। ভ'ব'নৈৰ
বণাজনৰ সদৰ দণ্ডৰ অ'ব ইয়ান এলেকালৈ আঁতৰাই নিয়া হল।
ভাৰতই মই বুকভব দেখা পালোঁ। তেওঁ দক্ষিণ-পশ্চিম বণাজনৰ
পৰা সেই বণাজনৰ প্ৰাক্তন কমাণ্ডাৰ জেনাৰেল এন এফ ভাতুতিনক
লগত আনিছিল। ভ'ব'নৈৰ বণাজনৰ কমাণ্ডাৰ জেনাৰেল এফ্. আই.
গলিকভক জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰত কাম দিয়া হল। তেওঁৰ ঠাইত
জেনাৰেল ভাতুতিনক জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ পৰা এই বণাজনৰ
কমাণ্ডাৰ নিযুক্ত কৰা হৈছিল।

১৯ মাৰ্চ বুকভ, জুশ্চেভ আৰু মই ভ'ব'নৈৰ বণাজনৰ পৰিস্থিতি
আৰু প্ৰতিবোধ সংগঠন কৰাব বাবে বিবোধ ব্যৱস্থা লোৱা হ'ব লাগিছে
তাক জনাই জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰলৈ বিপট পঠিয়ালো।
২২ মাৰ্চ মই মস্কোলৈ উভতি আহিলো। বুকভ ভ'ব'নৈৰ
বণাজনত থাকি গল। সেই সময়ৰ ভিতৰত তাৰ পৰিস্থিতি সুস্থিত
হৈছিল।

গভিকে, কেব্ৰেয়াৰী আৰু মাৰ্চত হোভিয়েত জাৰ্মান বণাজনৰ
দক্ষিণ-পশ্চিম খণ্ডত প্ৰবল বণৰ ফলত শত্ৰুৱে কিছু সাকল্যালাভ
কৰিছিল; দক্ষিণত হোভিয়েত কোঁজৰ অগ্ৰগতি বোধ কৰিছিল আৰু

সমুদ্রতে মুক্ত হোৱা মনবাচ, বাৰকত আৰু বেলগ'ব'ৰ অকলৰ এটা
কুস্ত্ৰ অংশ পুনৰ দখল কৰিছিল।

অৱশ্যে শত্ৰুইতি সিহঁতৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰধান বাস্তৱিক
উদ্দেশ্য সাধনত বাৰ্ষ হৈছিল। পূৰ্বাঞ্চলত কোনো মিত্ৰাত্মক সামৰিক
জয় হোৱা নাছিল। নাৎছী জেনাৰেলসকলে ভলগাৰ পাবত জাৰ্মান
সেনাবাহিনীৰ পৰাজয়ৰ কলঙ্ক মটি দিব পৰা নাছিল। “জাৰ্মানইত্তৰ
ষ্টালিনগ্ৰাদ” পৰিকল্পনা বাৰ ওপৰত হিটলাৰপন্থী বণনীতিবিদসকলে
নিৰ্ভৰ কৰিছিল, সি বাৰ্ষ হল। - কুস্ত্ৰ এলেকাত ছোভিয়েত সৈন্তসকলৰ
বিৰাট সৈন্তসমাহাৰ কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰ বণাধনক ঘেৰি পেন্সোৱাৰ
আৰু বণনৈতিক উত্তোগ পুনৰ হস্তগত কৰাৰ বাবে সিহঁতৰ প্ৰয়াস বাৰ্ষ
হল। ছোভিয়েত বাহিনীয়ে আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰিলে, সাময়িকভাৱে
আত্মবিকামূলক অৱস্থান নিলে আৰু উত্তোগ বজায় ৰাখিলে।

কুবান বাদে সমগ্ৰ ছোভিয়েত জাৰ্মান বণাধন জুৰি এটা নিস্তৰ্ভতা
নামি আছিল। কুবানত গোটেই বসন্তকাল জুৰি বিমান প্ৰাধাত্যৰ বাবে ভীৰ
যুঁজ চলি থাকিল। কুস্ত্ৰ এলেকাৰ সমুখ বণাধনৰ লাইনে এটা বিৰাট
অভিক্ৰমণৰ দৰে বিশেষ ৰূপ পৰিগ্ৰহ কৰিলে। ১৯৪৩ চনৰ জুলাই
এই অভিক্ৰমণ অতীব প্ৰবল বণকেন্দ্ৰিত পৰিণত হল।

এপ্ৰিলৰ পৰা জুনলৈকে বি বণনৈতিক নিস্তৰ্ভতা চলিল। জুলাই
পৰ্যন্ত তাক নতুন বণনৈতিক পৰিকল্পনা ৰচনাৰ বাবে আৰু গ্ৰী শত্ৰুসীল
অভিযানৰ প্ৰস্তুতি কৰাৰ বাবে কামত লগালে।

বসন্তকালীন প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাৰ্ষতাই ভেৰনাখট
কমাণ্ডাৰৰ মূৰ ঠাণ্ডা কৰিব নোৱাৰিলে। প্ৰতিহিংসাৰ ঢুকা আৰু
বিকোনো মূল্যত নাৎছী বাহিনীৰ সৰ্বাঙ্গ পুনৰুদ্ধাৰ আৰু আত্মাই
নাৎছী নেতাসকলক নতুন হৰ্ষকাৰিতাৰ শিলে ঠেলি দিছিল।

পূবত ডাঙৰ ডাঙৰ পৰাজয়ে কেছিষ্ট জোঁটৰ ধ্বংস স্বৰ্ণাৰিত কৰিছিল। পূৰ্বাঞ্চলৰ বণাঙ্গনৰ ঘটনাবলীয়ে পশ্চিমীয়া মিত্ৰশক্তিবোৰৰ পক্ষে উত্তৰ আফ্ৰিকাত আক্ৰমণাত্মক অভিযান সহজতৰ কৰিলে। ১৯৪০ চনত ভিউনিছিয়াত আঠোটা জাৰ্মান ডিভিছন আৰু ছটা ইতালিয়ান ডিভিছনক বন্দী কৰাৰ বোগেদি এই অভিযানৰ সামৰণি পৰিল। এই জয়ে ভূমধ্যসাগৰত পশ্চিমীয়া শক্তিবোৰৰ বৰ্ণনৈতিক অবস্থান কটকটীয়া কৰিলে আৰু নাৎছী জাৰ্মানীৰ পক্ষে মিত্ৰ হিচাবে ইতালিক হেৰুৱাব আশঙ্কাই দেখা দিলে। ইউৰোপত সোনকালে দ্বিতীয় বণাঙ্গন মুকলি কৰাৰ বাস্তৱসম্মত সম্ভাৱনাও দেখা দিলে।

তৃতীয় ৰাইখৰ পক্ষে পূৰ্বাঞ্চলৰ পৰিস্থিতি বিশেষ প্ৰতিকূল আছিল, ইয়াত শীতকালীন ছোভিয়েত আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ সময়ত জাৰ্মানীতে ১০০ ডিভিছন বা ইয়াত থকা সিহঁতৰ ফৌজৰ ৪০ শতাংশ হেৰুৱাইছিল। ১৯৪২ চনৰ ১ জুলাইৰ পৰা ১৯৪৩ চনৰ জুন মাহৰ ভিতৰত হোৱা যুঁজত শত্ৰুৰ স্থলবাহিনীবোৰে অপূৰণীয় ক্ষতিৰ সমুখীন হৈছিল। জাৰ্মান আৰ্মি জেনাবেল ষ্টাকৰ হিচাপ অনুযায়ী সিহঁতে হেৰুৱাইছিল ১১ লাখ ৩৫ হাজাৰ মৈনু আৰু বিষয়া। ১৯৪৩ চনৰ মাৰ্চ মাহত ভেৰমাখট ফৌজৰ দুই-তৃতীয়াংশে পূৰ্বাঞ্চলত নিয়োজিত আছিল। ইয়ো মনত ৰখা দৰকাৰ যে এই স্থলসৈন্যহঁতৰ এটা উল্লেখযোগ্য অংশ আছিল বিমান কোঠৰ কৰ্মী, নিৰাপত্তা কৰ্মী, সংৰক্ষিত শক্তি আৰু “বিদেশী” ডিভিছন লৈ গঠিত—সিহঁতৰ বগদক্ষতা তেনেই কম। জাৰ্মান পেনাংছাৰ ডিভিছনৰ যুঁজ কৰাৰ ক্ষমতাও সিমানে উন্নত মানৰ নাছিল। ভেৰমাখটৰ পেনাংছাৰ বাহিনীবোৰৰ ইলপেট্টৰ জেনাবেল কুখাত হাইনৎছ গুডেৰিয়ানে ১৯৪৩ চনৰ ৯ মাৰ্চত তেওঁৰ বিপৰীত এই কথা স্বীকাৰ কৰিছিল। তেওঁ লিখিছিল : “এই ক্ষুদ্ৰত, দুৰ্ভাগ্যক্ৰমে, আমাৰ এনে পেনাংছাৰ বাহিনী নাই যাক যুঁজৰ বাবে সম্পূৰ্ণ উপযুক্ত বুলি ক’ব পাৰি। আমাৰ এই বহুবৰ অভিযানৰ

আৰু বেছিটকৈ অহা বহুবৰ অভিধানৰ সাক্ষ্য নিৰ্ভৰ কৰে সেই দৰ্শনত
পুনৰ গঢ়ি তোলাৰ ওপৰত। যদি তাক কবিব পৰা হয় তেন্তেহে
ইউ-বোট আৰু বিমানবাহিনীৰ লগত মিলি আমি যুঁজত জিকিম।
আমি তাক কবিলে বাৰ্ষ হলে শুল্কবোৰ দীৰ্ঘস্থায়ী হব আৰু বিপুল
সংখ্যাক হতাহত হব।”

স্পষ্টকৈ বুজা গৈছিল যে জাৰ্মানইত্তৰ বি শক্তি আছিল সি আনকি
বণনৈতিক ক্ষেত্ৰতো বিৰাট আক্ৰমণাত্মক অভিধানৰ বাবে যথেষ্ট
নাছিল; যেনেকুৱা আছিল ১৯৪২ চনৰ জৰ্জকালি।

এনে অৱস্থাত নাৎছী ৰাজনৈতিক আৰু সামৰিক মেতাসকলে যুদ্ধ
পৰিচালনাৰ বাবে এটা বণনৈতিক লাইন প্ৰস্তুত কৰাৰ আৰু ১৯৪৩ চনৰ
গ্ৰীষ্মকালীন যুঁজৰ্থেৰৰ সুনিৰ্দিষ্ট পৰিকল্পনা ৰচনা কৰাৰ কৰ্ত্তব্য
সমুখীন হৈছিল। নাৎছী বণনীতিবিদসকলে এই জটিল সমস্যাৰ দ্ৰুত
সমাধান কৰিব পৰা নাছিল। ভেৰমাখট জেনাৰেলসকলৰ মাজত গুৰুতৰ
মতপাৰ্থক্য দেখা দিয়াৰ ফলত সৰ্বসন্মত মতামতৰ সন্ধাননা নাইকিয়া হ'ল।

১৯৪৩ চনত ভেৰমাখট কমাণ্ডে সামৰিক প্ৰয়াসৰ কেন্দ্ৰ পূৰ্বাঞ্চলীয়
ৰণাঙ্গন পৰা ভূমধ্যসাগৰ ৰণাঙ্গনলৈ স্থানান্তৰিত কৰাৰ প্ৰস্তাৱ
আগবঢ়ালে, যাতে ইউৰোপত সন্ধ্যা ইজ মাকিন আক্ৰমণ বোধ কৰা
যায়, ইতালিক নাৎছী বথৰ লগত যাকি বথা যায় আৰু পশ্চিমীয়া
শক্তিবোৰক দেখুৱা যায় যে “ইউৰোপীয় যুগৰ” প্ৰতিবন্ধা দুৰ্ভেদ্য
আৰু ভেৰ্তলোকৰ লগত বুজাপবালৈ অহাৰ পৰিবেশ সৃষ্টি কৰা যায়।
জাৰ্মান নৌবাহিনীয়ে এই প্ৰস্তাৱ সমৰ্থন কৰিছিল। পূৰ্বাঞ্চলীয়
অভিধানত হিটলাৰৰ প্ৰধান অনুচৰ মুহোলিনীয়ে পশ্চিমাঞ্চলত আৰু
ভূমধ্যসাগৰত বণত সম্পূৰ্ণ স্বাধীনতা অৰ্জন কৰাৰ বাবে আনকি
হোভিয়েত ইউনিয়নৰ লগত যুদ্ধবিৰতি ঘটাৰ প্ৰস্তাৱ কৰিছিল।

ভেডিয়াৰ প্ৰধান কিণ্ড মাৰ্ছাল ৎছাইৎফলাৰৰ নেতৃত্বত আৰি
জেনাৰেল টাকে এখন সুকীয়া যুঁজ পৰিকল্পনাৰ আঁচনি পাতিছিল।

জাৰ্মান আৰ্মি জেনাৰেল ষ্টাৰ্কৰ বিশ্বাসকলে প্ৰস্তাৱ কৰিলে যে প্ৰথমে ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ শক্তি ধৰ্ব কৰিব লাগিব, ইয়াত আক্ৰমণাত্মক অভিযান তীব্ৰতৰ কৰাৰ যিকোনো সম্ভাৱনাব পৰা বঞ্চিত কৰিব লাগিব, তাৰ পিচতে কেৱল ছুমখাসাগৰত আৰু পশ্চিম ইউৰোপত ইজ-মাৰ্কিন কোজৰ বিৰুদ্ধে যুঁজিবৰ উদ্দেশ্যে প্ৰধান প্ৰয়াসলৈ মনোংযোগ কৰা যাব পাৰে। পূৰ্বাঞ্চলৰ আৰ্মি কমাণ্ডাৰ-লফল আৰু হিটলাৰ নিজে এই মতৰ লগত একমত আছিল। আৰ্মি কমাণ্ডাৰসকলে যি প্ৰস্তাৱ কৰিলে সি হৈছে ১৯৪০ চনৰ বসন্তকালত বৰ্ণনৈতিক আত্মবিক্ৰমলক যুঁজৰ গতিপথত ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ প্ৰত্যাশিত আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ আঁৰত কৰাৰ ক্ষমতা নিয়ামকভাৱে দুৰ্বল কৰা হওক, তাৰ পিচত পূৰ্বাঞ্চলত এটা নতুন আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰা হওক।

১৯৪০ চনৰ জহকালি ওপৰোল্লিখিত বিৱেচনাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি ছোভিয়েত জাৰ্মান বণাঙ্কনৰ সামৰিক অভিযানৰ পৰিকল্পনা কৰা হৈছিল। এই অভিযানৰ গতিপথত জাৰ্মানহঁতে আশা কৰিছিল যে ছোভিয়েত কমাণ্ডাৰ পৰা বৰ্ণনৈতিক উদ্ধোগ কাঢ়ি লব আৰু যুঁজৰ সৌভৰ্য গতি পৰিৱৰ্তন কৰি দিব পৰা হব।

এই লক্ষ্যপূৰণ কৰাৰ উপায় পদ্ধতি সম্বন্ধে নাৎছী সামৰিক নেতাসকলৰ মাজত কোনো মতৈক্য নাছিল যদিও, পিচে তেওঁলোকে শেষলৈকে কুক্ষি আভিৰূপত ছোভিয়েত কোজৰ বিৰুদ্ধে এক ব্ৰহ্মচাৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰাৰ, অৰ্থাৎ বসন্তকালত যি বৰ্ণনৈতিক পৰিকল্পনা বাৰ্ধ হৈছিল তাকেই পুনৰ কাৰ্য্যকৰ কৰাৰ চেষ্টা কৰাৰ সিদ্ধান্ত ললে।

১৩ মাৰ্চত জাৰ্মান বাহিনীৰ হাই কমাণ্ডে হিটলাৰৰ দ্বাৰা স্বাক্ষৰিত আক্ৰমণবহনলৈ অৰ্ডাৰ নং ৫ জাৰি কৰিলে, তাত কেইমাহমান পূৰ্বাঞ্চলত যুঁজ চলোৱাৰ সম্পৰ্কে নিৰ্দেশদ্বাৰা জনোৱা হল। ইয়াত জাৰ্মান

সেদাইতৰ কৰ্তব্য এই মৰ্মে স্থিৰ কৰা হ'ল যে বসন্তকালৰ দৰাক নলি হোৱাৰ পিচত বাস্তা আৰু মাটি শুকাই গলে বগাভৰুৰ কেতবোৰ খণ্ডত ছোভিয়েত আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ আগতে পৰা বুদ্ধ লব লাগিব আৰু নিজৰ ইচ্ছা ছোভিয়েত বাহিনীৰ ওপৰত জাপি দিব লাগিব। কিন্তু মাৰ্খাল মানষ্টাইনৰ নেতৃত্বত আমি গ্ৰুপ ছাউথৰ ওপৰত এড্ৰিলৰ মাজভাগৰ ভিতৰত থাককতৰ উত্তৰত এক শক্তিশালী পেনাংছাৰ সমাহাৰ গঢ়ি তোলাৰ দায়িত্ব দিয়া হ'ল। কিন্তু মাৰ্খাল ক্ল'বৰ নেতৃত্বত আমি গ্ৰুপ ছেণ্টাৰক নিৰ্দেশ দিয়া হ'ল অবেলৰ দক্ষিণৰ এটা পৰাক্ৰম আক্ৰমণকাৰী গোষ্ঠী কেন্দ্ৰীকৃত কৰিবলৈ। এই আক্ৰমণকাৰী সৈন্য সমাহাৰৰ ওপৰত দায়িত্ব দিয়া হ'ল সাধাৰণভাৱে কুৰ্ক' অভিযুগ্মে একে সময়তে আঘাত কৰাৰ আৰু কুৰ্ক' অভিযুগ্মত ছোভিয়েত কৌতুক আগুৰি পেলাই মৰিমূৰ কৰাৰ।

৫ নং অপাৰেছনেল অৰ্ডাৰ জাৰি হোৱাৰ পিচত নাংছীৰ্ভেত আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে প্ৰস্তুতি চলাবলৈ ধৰিলে, সাংগঠনিক আৰু চলাচল আৰু সবববাহ সংক্ৰান্ত কেবাটাও বৃহৎ আকাৰৰ ব্যৱস্থা অৰলখন কৰিবলৈ ধৰিলে।

'চিটাডেল' সাংকেতিক নামাঙ্কিত নতুন আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে সশস্ত্ৰ বাহিনীবোৰৰ কৰ্তব্য আৰু সিণেৰৰ সমৰ্থন নিশ্চিত কৰাৰ বাবে ৬নং অপাৰেছনেল অৰ্ডাৰত কৰ্তব্য আৰু বিস্তাৰিতভাৱে বিবৃত কৰা হ'ল। হিটলাৰে ১৯৪৩ চনৰ ১৫ এপ্ৰিলত এই অৰ্ডাৰত চহী কৰে। এই অৰ্ডাৰত তৃতীয় বাইখৰ কুৰেবাৰে লিখিলে, "বহুত অল্পকাল হোৱাৰ লগে লগে এই বহুবৰ প্ৰথম আক্ৰমণাত্মক অভিযান—'চিটাডেল' আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰাৰ সিদ্ধান্ত মই লৈছোঁ"।

"এই আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ নিয়ামক শুকল আছে। ইয়াক দ্ৰুত নিয়ামক সাকল্যত পৰিসমাপ্ত কৰিব লাগিব। ইয়াৰ পৰা আমি বসন্ত আৰু শীতকালৰ বাবে উদ্ভোগ পাবই লাগিব।"

“কলভঃ সমুহঃ প্রভৃতি সৰ্বাধিক পুৰুষপুৰুষতা আৰু কৰ্মোদ্ভাসেৰে
 চলাই লাগিব। সমস্ত আক্ৰমণ-খণ্ডত সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ ইউনিট, সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ
 অস্ত্ৰশস্ত্ৰ, সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ কমান্ডাৰ আৰু বিপুল পৰিমাণ খাব-বাকল ব্যৱহাৰ
 কৰাটো অৱশ্য কৰ্তব্য। এই আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ নিয়ামক গুৰুত্ব
 সবন্ধে প্ৰত্যেক কমান্ডাৰ আৰু প্ৰতিজন সৈন্যক অৱশ্যেই অৱহিত
 কৰিব লাগিব। কুস্কৰ বিজয় যেন নিশ্চিত্তেই হয় সমগ্ৰ পৃথিৱীৰ পক্ষে
 আলোকবৰ্ত্তিকাত্মক।”^১

ঐশ্বৰ্য্যকালীন আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰস্তুতিত হত জনবল আৰু
 অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ স্থানপূৰণ আৰু প্ৰয়োজনীয় আক্ৰমণকাৰী সৈন্য সমাহাৰ
 গঢ়ি তোলাটো আছিল নাৎছী হাই কমান্ডাৰ মূল সমস্যা। জাম্বুৱাৰী
 মাহত বিৰোধ কেন্দ্ৰীভূত কৰিবলৈ আবশ্য কৰা হৈছিল নাৎছীহঁত প্ৰচণ্ড
 গতিৰে তাক আগুৱাই দিলে। সিহঁতে ৫০ বছৰীয়া জাৰ্মানসকলকো
 সৈন্যদলত ভৰ্তী কৰিবলৈ ধৰিলে। ১৯৪১ চনৰ জুন মাহত ছোভিয়েত
 ইউনিয়নৰ বিৰুদ্ধে যুঁজ আৰম্ভ কৰা সেই নিয়মিত সৈন্যসকলৰ পৰা
 নিহঁতৰ বিশেষ তাৰতম্য নাছিল। এই মানুহ সংগ্ৰহ কৰা কামে
 পূৰ্বাঞ্চলত গুৰুতৰ ক্ষতিগ্ৰস্ত সেনাবাহিনীৰোৰক নতুন শক্তিয়ে বলীয়ান
 কৰিলে। জহকালিৰ ভিতৰত সৈন্যসংখ্যা ৪৮ লাখ কৰা হল, অৰ্থাৎ
 ভেৰমাখটৰ কৰ্মক্ষম সৈন্যসকলৰ ৭১ শতাংশ বাঢ়িল। জাৰ্মান সৈন্যৰ
 উপৰিও ৫ লাখ ২৫ হেজাৰ আছিল জাৰ্মানীৰ বহুতীয়া সৈন্য। সকলো
 মিলি ছোভিয়েত জাৰ্মান বণাকনত শত্ৰুহঁতৰ আছিল ২৩২টা ডিভিছন,
 ৫৪৩০০০ যুঁজাৰু কামান আৰু মৰ্টাৰ, ৫৮৫০ টা টেক আৰু অগ্ন্যচালিত
 আক্ৰমণ-কামান, ২৯৮০ খন বিমান, ২২৭ খন বগতৰী। এইবোৰ
 আক্ৰমণৰ পৰা বুজা যায় যে পশ্চিমৰ পৰা (ভেতিয়াও তাত বিতীয়
 সৈন্যদল নাছিল) সৈন্য অপসাৰণৰ সকলো প্ৰয়াস আৰু সম্ভাৱনা সৰ্ব্বো

১ টিমেছটীগেবুখ ডেহ ওৱাককম্বাৰ্জ ডেৱাৰ ভেবমাখট, ১৯৪০-১৯৪৫,
 খণ্ড ৩, পৃঃ ১৪২৫

নাংছী হাই কমাণ্ড বিপুল ক্ষয়ক্ষতি পূৰণ কৰিবলৈ সক্ষম হোৱা নাছিল, ১৯৪২ চনৰ হেমন্তকালত নাংছীহঁতৰ বেতিয়া ৬২ লাখ সৈন্য আছিল যুদ্ধৰ যিকোনো পৰ্যায়তকৈ বেছি সেই স্তৰলৈ পূৰ্বাঞ্চলীৰ সৈন্যহঁতৰ শক্তি উন্নীত কৰিবলৈ নাংছী হাই কমাণ্ড বাৰ্ধ হৈছিল। পেনাংছাব বাহিনীবোৰৰ শক্তি পুনৰ প্ৰতিষ্ঠিত কৰালৈ বিশেষ মনোযোগ দিয়া হৈছিল, সেই উদ্দেশ্যে টেক উৎপাদন বঢ়োৱা হৈছিল। ১৯৪৩ চনত বণশিল্পই ১৯৪২ চনৰ তুলনাত দুগুণ টেক উৎপাদন কৰিছিল। ঐশ্বৰ্য্যকালীন আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে জাৰ্মান বাহিনীয়ে নতুন পেছাব আৰু টাইগাৰ টেক আৰু কাৰ্ডিনাণ্ড আক্ৰমণ-কামান পাইছিল। লুফ্‌ৱাফেৰ নতুন ফকে-উল্ফ, ১৯০এ আৰু হেনছেল ১২৯ বিমানৰ যোগান ধৰা হৈছিল।

নতুন অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ ব্যাপক নিয়োগ আছিল অপাৰেছন চিটাডেলৰ অন্ততম মৌলিক উপাদান। এই অভিযান পৰিচালনা কৰাৰ বাবে শত্ৰুহঁতে সিহঁতৰ সবাতোকৈ যুদ্ধাপযোগী সৈন্য সংগঠনবোৰক ১৬ টা পেনাংছাব আৰু মটৰবাহিত ডিভিছনকে ধৰি ৫০ টা বাহকবনীয়া ডিভিছন নিয়োগ কৰিছিল। কুৰ্ক'ৰ উত্তৰত আৰু দক্ষিণত ঘন-সন্নিবিষ্ট আক্ৰমণাত্মক সৈন্য-সমাহাৰ গঠন কৰি এই ডিভিছনবোৰ প্ৰথম সৰ্বকৈততই কুৰ্ক' অভিক্ষেপত ছোভিয়েত অৱস্থানবোৰৰ ওপৰত জঁপিয়াই পৰিবলৈ সাজু হৈ আছিল। ছোভিয়েত জাৰ্মান বণাঙ্গনত শত্ৰুপক্ষৰ আছিল ১৭ শতাংশৰো অধিক পৰাত্তিক ডিভিছন, প্ৰায় ২০ শতাংশ পেনাংছাব ডিভিছন আৰু ৩০ শতাংশ মটৰবাহিত ডিভিছন।

শত্ৰুৰ এই দুই সৈন্য-সমাহাৰৰ শক্তি আছিল ৯ লাখ বিয়ৱা আৰু সৈন্য, ১০ হেজাৰ কামান আৰু মটাৰ আৰু ২ হেজাৰ ৭ শ টেক আৰু আক্ৰমণ-কামান। এই শক্তিবিলাকক নিয়োজিত কৰা হৈছিল প্ৰায় ৬০০ কিলোমিটাৰ সমুখভাগ জুৰি অৰ্বাণ্ড সমগ্ৰ ছোভিয়েত জাৰ্মান

বৰ্ষাৰ অন্তৰ্গত ১৪ শতাংশ জুৰি। এই অভিযানত নাংছাইটৰ ২০০০ বো অধিক বিমান সজিয় আছিল, অৰ্থাৎ আগতে নিয়োগ কৰা বিমানৰ ৬০ শতাংশবো অধিক।

বিপুল জনবল আৰু বৰ্ণসম্ভাৰ কেন্দ্ৰীভূত কৰি আৰু আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে নিজক পুৰুষানুপুৰুষভাৱে প্ৰস্তুত কৰিবৰ বাবে কেবাটাও ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰি প্ৰক্ৰিয়াত সাফল্য সম্পৰ্কে নিশ্চিত আছিল। পিচে নাংছাইটে আশা কৰা দৰে ঘটনা নঘটিল। এবাৰ সিহঁতে নিজৰ আক্ৰমণাত্মক ক্ষমতাক ডাঙৰকৈ দেখিছিল আৰু ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ কৌজৰ বহুল পৰিমাণে বৰ্দ্ধিত যুঁজক্ষমতাক আৰু আমাৰ দেশৰ সম্ভাৱ্য সামৰিক আৰু অৰ্থনৈতিক ক্ষমতাক চুটকৈ দেখিছিল।

যুঁজৰ সোঁতৰ মৌলিক পৰিৱৰ্তনে সকলো ঠাইত ক্ৰমবৰ্দ্ধমান প্ৰভাৱ পেলাইছিল, বিশেষকৈ প্ৰভাৱ পেলাইছিল ছোভিয়েত অৰ্থনীতিৰ আৰু বাইজৰ আৰু সশস্ত্ৰ কৌজৰ নৈতিক বলৰ ওপৰত। যুঁজ শিল্পৰ দ্ৰুত অগ্ৰগতিয়ে সৈন্য আৰু নৌ-বাহিনীক আধুনিক অস্ত্ৰশস্ত্ৰেৰে পুনৰ সজ্জিত কৰাটো সম্ভৱ কৰিছিল। এইবোৰ অস্ত্ৰশস্ত্ৰ উৎপাদন কৰিছিল ছোভিয়েত বিজ্ঞানী, নৱাৰকবোঁতা, কৃৎকুশলী আৰু শ্ৰমিকসকলে। সশস্ত্ৰ কৌজৰ সাংগঠনিক গাঁথনি উন্নত কৰাৰ বাবে আৰু নতুন অস্ত্ৰসজ্জিত ইউনিট, আঠখন দুৰ পাল্লাৰ বিমান পৰিবহন ক'ৰকে ধৰি বিমানবাহিনীৰ নতুন ইউনিট আৰু জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ সংৰক্ষিত কৌজৰ নতুন নতুন ইউনিট গঠনৰ বাবে গুৰুত্বপূৰ্ণ ব্যৱস্থাবলী লোৱা হৈছিল। সেনাবাহিনীক বহুসংখ্যক স্বয়ংচালিত কামানেৰে সুসজ্জিত কৰা হ'ব লাগিছিল। বিমানবাহিনীয়ে পাইছিল লা ৫, এক এন, টয়ক-৯ আৰু অন্যান্য উন্নত ডিজাইনৰ বহুত বিমান। পোলাভাৱ বাহিনীক বহু চালিত কৰা হৈছিল।

ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ কৌজ সাংগঠনিক কালৰ পৰা লেখতলকলগীয়াকৈ বেছি প্ৰতিশীলী হৈছিল আৰু ই বৰ্ণদক্ষতাও বঢ়াইছিল; সশস্ত্ৰ কৌজৰ

মৈত্ৰিক বন্দো বান্ধিছিল। ১৯৪৩ চনৰ জহকালিৰ ভিতৰত সেনাবাহিনীত ৬৪ লাখবোৰে বেছি বিষয়া আৰু সৈন্য আছিল যুঁজাৰু কামান আৰু মৰ্টাৰ আছিল প্ৰায় ৯৯ হেজাৰ, ২২০০ বকেট নিকোপক; ১৮৫০ টা টেক আৰু অৱচালিত কামান-বাংক আৰু ৮০০০ খন যুঁজাৰু বিমান। আমাৰ সশস্ত্ৰ বাহিনীয়ে উদ্ভোগ অকুৰ বাখিছিল; এনে ধৰণৰ জনবল আৰু বণসম্ভাৰে তেওঁলোকক জহকালি বিপুল আকাৰত আক্ৰমণাত্মক অভিযান কৰাৰ সুযোগ দান কৰিলে। উদ্দেশ্য আছিল যুঁজৰ সীত ঘূৰাই দিয়া শত্ৰুহঁতৰ চেণ্টাৰ আৰু হাটখ আদি প্ৰাপক হুৰ-বিচুৰ কৰা, নাংছী সেনাবাহিনীক স্মলনেছৰ পৰা হ'জ নৈ আৰু নীপাছৰ নামনি অঞ্চললৈকে বিস্তৃত লাইনৰ সিপাবলৈ খেদি পঠিয়াই নীপাৰ নৈৰ পূবত অৱস্থিত ইউজাইন আৰু বিশেষভাৱে কয়লা আৰু লো-আৰু তীখা প্ৰমশিল্প থকা দনবাছ মুক্ত কৰা আৰু তাৰ লগতে পূৰ্ণ বিয়েলোকছিয়াও মুক্ত কৰা।

মাৰ্চৰ শেষত শীতকালীন অভিযান শেষ হোৱাৰ ঠিক পিচতেই আগন্তুক বণবোৰৰ বাবে আঁচনি প্ৰণয়ন আৰু তাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় চলাচল আৰু সববাহ যোগান ধৰাৰ কামত ছোভিয়েত কমান্ড লাগি গল। এপ্ৰিল মাহৰ আগছোৱাত জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাছে বণাজনসমূহক প্ৰতিবন্ধা লাইনৰ, বিশেষকৈ টেক প্ৰতিবোধী প্ৰতিবন্ধা লাইনৰ সংগঠনক উন্নত কৰাৰ নিমিত্তে বৰক গলনৰ সমৰছোৱাক কামত লগাবলৈ, প্ৰতিবন্ধা কটকটীয়া কৰিবলৈ, প্ৰধান খণ্ডবোৰত সংক্ৰান্ত শক্তি গঢ়ি তুলিবলৈ, যুঁজৰ বাবে, বিশেষকৈ আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে সৈন্যসকলক প্ৰশিক্ষণ দিবলৈ নিৰ্দেশ দিয়ে। ৬ এপ্ৰিলত চুপ্ৰীম কমান্ডাৰ-ইন-চীফে ৩০ এপ্ৰিলৰ ভিতৰত এটা শক্তিশালী বিজাৰ্ড বণাজন প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ নিৰ্দেশ দিলে। পৰৱৰ্তী কালত এই বিজাৰ্ড বণাজনৰ নতুন নামকৰণ কৰা হল স্তেপ মিলিটাৰি ডিভিষ্ট আৰু ভাবো পিচত স্তেপ বণাজন। ২৩ এপ্ৰিলত বণাজনৰ ওপৰত যুদ্ধ,

এটা আক্রমণাত্মক অভিযানৰ বাবে সৈন্যসকলক প্ৰস্তুত কৰাৰ কৰ্ত্তব্য
কৰা হয়।

অৱশ্যে অলপদিন পিচত যি পৰিকল্পনা অমুখ্যায়ী দক্ষিণ-পশ্চিম
অভিমুখে প্ৰধান আক্ৰমণ কৰাৰ কথা আছিল, সেই গ্ৰীষ্মকালীন
আক্ৰমণাত্মক অভিযান পৰিকল্পনাৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ সংশোধন কৰা হ'ল।

ছোভিয়েত চোবাংচোৱা সংস্থাই এই কথা প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল যে
নাংছী সেনাবাহিনীয়ে বহুসংখ্যক সৰ্বাধুনিক ধৰণৰ টেক লৈ কুৰ্ক
অভিক্ষেপ এলেকাণ্ড বৃহদাকাৰত আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে প্ৰস্তুতি
চলাব লাগিছে, পৰৱৰ্তীকালত আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ নিৰ্দ্ধাৰিত
দিনো ঠিক মতে জানিব পৰা হৈছিল।

এই পৰিস্থিতিত যেতিয়া শত্ৰুৱে প্ৰবল শক্তি লৈ আক্ৰমণৰ
বাবে সাজু হৈ থকা কথাটো স্পষ্ট হৈ উঠিল, তেতিয়া সবাতোকৈ
উপযুক্ত কৰ্মধাৰা গ্ৰহণ কৰাটো একান্ত জৰুৰী হৈ পৰিল। ছোভিয়েত
কমাণ্ডে এটা উত্তৰ সঙ্কটৰ সমুখীন হ'ল : আক্ৰমণ কৰিব নে আত্মৰক্ষা
কৰিব ; যদি আত্মৰক্ষা কৰিব লগা হয় তাক কৰা বাবে কেনেকৈ ?
সমস্ত সম্ভাৱনাক জাবি-জোকাবি চোৱা হ'ল আৰু সকলো বিকল্প
খুঁটিয়াই চোৱা হ'ল।

পৰিকল্পনাবোৰৰ সম্বন্ধে বোধ আলোচনা আৰু বণাজনৰ
কমাণ্ডাৰৰ পৰা চুপ্ৰীম কমাণ্ডাৰলৈকে সাময়িক নেতা আৰু কৰ্মীসকলে
যোৱা হুঁহুৱাব যুঁজত সফল কৰা অভিজ্ঞতাই আমাক সঠিক
সিদ্ধান্তলৈ আহিবলৈ সক্ষম কৰিলে।

শত্ৰুৰ আসন্ন ক্ৰিয়াকলাপৰ চৰিত্ৰ আৰু আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ
বাৰে তাৰ প্ৰস্তুতি সংক্ৰান্ত অসংখ্য চোবাংচোৱা ৰিপৰ্ট বিশ্লেষণ
কৰি বণাজনবোৰৰ জেনাৰেল ষ্টাফ আৰু জেনাৰেল হেড কোয়াৰ্টাৰে
ক্ৰমেই বেছিকৈ ইচ্ছাকৃত আত্মৰক্ষাৰ কালে মন দিলে। মাৰ্চৰ
শেষত আৰু এপ্ৰিলৰ আৰম্ভণিত মই এই বিষয়ে ডেপুটি চুপ্ৰীম

কমাণ্ডাৰ ইন-টীক বুকৰ্ডৰ লগত বহুতৰাৰ কথা হৈছে। অদূৰ ভবিষ্যতৰ যুঁজ সম্পৰ্কে আমাৰ মাজত আটাইতকৈ বেছি বিস্তাৰিত আলোচনা হৈছিল টেলিফোনত, ৭ এপ্ৰিলত, যেতিয়া মই আছিলোঁ। জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰছত মছোত আৰু বুকৰ্ড আছিল কুৰ্ক অভিযোজনাৰ তৰ্ফদাৰ বণাধনৰ সৈন্যসকলৰ লগত। পাচদিনা বুকৰ্ডে পৰিস্থিতিৰ মূল্যায়ন কৰি আৰু কুৰ্ক অভিযোজনা এলেকাৰ যুঁজৰ পৰিকল্পনা সম্বন্ধে তেওঁৰ মতামত জনাই চুপ্ৰীম কমাণ্ডাৰ-ইন-টীকলৈ এটা বিপৰ্ট পঠিৱালে। তাত কোৱা হ'ল “আমাৰ সৈন্যসকলৰ পক্ষে আগবাঢ়ি আক্ৰমণাত্মক অভিযান অদূৰ ভবিষ্যতত ক'বাটো অশুভিত হ'ব বুলি মই ভাবোঁ। আমাৰ পক্ষে তাতকৈ ভাল হ'ব আমাৰ প্ৰতিৰক্ষাৰ মুখত শত্ৰুইতক ক্লান্ত কৰি পেলোৱা, সিহঁত টেকবোৰ ধ্বংস কৰি পেলোৱা, তাৰ পিচত নতুন সংযুক্ত শক্তি আমলানি কৰা আৰু এটা সামূহিক আক্ৰমণাত্মক অভিযানত শত্ৰুৰ প্ৰধান গোষ্ঠীবোৰক খতম কৰা। (১২ সংবাদনী চাওক)।

ষ্টালিন বুকৰ্ডৰ বিপৰ্টটো পোৱাৰ সময়ত মই তেওঁৰ ওচৰত আছিলোঁ। মোৰ মনত আছে চুপ্ৰীম কমাণ্ডাৰ-ইন-টীকে কোনো মতামত প্ৰকাশ নকৰিলে আৰু মাথো ক'লে “আমি বণাধনৰ কমাণ্ডাৰসকলৰ লগত পৰামৰ্শ কৰা উচিত।” বণাধনবোৰৰ হেড কোৱাৰ্টাৰছে এই বিষয়ে কি ভাবিব লাগিছে তাক জানিবৰ বাবে আৰু ঔষ্মকালীন অভিযানৰ, বিশেষকৈ কুৰ্ক বালক এলেকাৰ বণাধনবোৰৰ যুঁজৰ সম্পৰ্কে আলোচনাৰ বাবে জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰছত এখন সন্মিলন মতাৰ ব্যৱস্থা কৰিবলৈ জেনাবেল ষ্টালিনক নিৰ্দেশ দি তেওঁ নিজে তাতুতিনক আৰু ব'ক'হ'ভক টেলিফোন কৰিলে আৰু তেওঁলোকৰ নিজৰ বণাধনৰ যুঁজ সম্পৰ্কে তেওঁলোকৰ মতামত ১২ এপ্ৰিলৰ ভিতৰত জনাবলৈ ক'লে।

কুৰ্ক অভিযোজনা এলেকাৰ এখন পৰিস্থিতিজ্ঞাপক মানচিত্ৰ আৰু

বণাজনবোৰৰ যুঁজ সংক্ৰান্ত এখন মানচিত্র জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰত
সন্মিলনৰ বাবে যুগুত কৰা হ'ল। কুৰ্ক এলেকাত শত্ৰুইতৰ সন্মুখ
কিন্নাকলাপ সম্বন্ধে বিশ্লেষণ কৰি আৰু আমাৰ কৌজৰ যুঁজৰ
পৰিকল্পনা সম্পৰ্কে মতামত ব্যক্ত কৰি বণাজনবোৰৰ পৰা বিপৰ্ণ
(৩ আৰু ৪নং সংগোজনী) নিৰ্দ্ধাৰিত তাৰিখৰ ভিতৰত আহিল।

১২ এপ্ৰিল সন্ধিয়া অনুষ্ঠিত সন্মিলনত উপস্থিত আছিলো ষ্টালিন,
বুৰ্জ (তেওঁ ভ'ব নেকি বণাজনৰ পৰা সন্তুষ্ট উভতিছিল), ডেপুটি
চীফ অব্ জেনাৰেল ষ্টাক আন্তনভ আৰু মই। সেই সন্মিলনত
ইচ্ছাকৃত আত্মবল্কা সংগঠিত কৰাৰ প্ৰাথমিক সিদ্ধান্ত লোৱা হৈছিল।
পৰিস্থিতিৰ পুৰুষাপুৰুষ বিশ্লেষণ আৰু ঘটনাৱলী সম্পৰ্কে আগবে পৰা
আত্মজ কবিৰ পৰা হোৱাত সঠিকভাৱে এই সিদ্ধান্তত উপনীত হোৱাটো
সম্ভৱ হৈছিল যে আমাৰ পক্ষে উচিত কাম হ'ব কুৰ্ক এলেকাত আমাৰ
প্ৰধান শক্তি কেন্দ্ৰীভূত কৰা, আত্মবল্কা মূলক যুঁজৰ মুখত শত্ৰুইতক
ক্ৰান্ত কৰি পেলোৱা, তাৰ পিচত আক্ৰমণাত্মক অভিযান চলাই শত্ৰুইতক
ধ্বংস কৰা। তাৰ পিচত প্ৰধানতঃ খাৰকত, পঁজাতোতা আৰু কিয়েত
অভিযুখে আঘাত হনাৰ বাবে এটা সৰ্বাত্মক আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ
পৰিকল্পনা কৰা হৈছিল। সন্মিলনত আৰু এটা বিকল্প সম্পৰ্কেও
আলোচিত হৈছিল, সি হৈছে শত্ৰু কমাণ্ডে যদি অদূৰ ভৱিষ্যতত কুৰ্ক
এলেকাত আক্ৰমণাত্মক অভিযান নচলায় আৰু বহুদিনলৈ পিছুৱাই
দিয়, তেন্তেহলে ছোভিয়েত কৌজক যুঁজত লগাই দিয়া হ'ব।

ইচ্ছাকৃত আত্মবল্কা আৰু পৰৱৰ্তী প্ৰতি-আক্ৰমণৰ সম্পৰ্কত
প্ৰাথমিক সিদ্ধান্ত লোৱাৰ পিচত যুঁজৰ বাবে সৰ্বাত্মক আৰু পুৰুষাপুৰুষ
প্ৰত্যুত্তি আবিস্কৃত কৰা হ'ল। শত্ৰুইতৰ কিন্নাকলাপৰ ওপৰত কাটা নকৰ
বখা হ'ল। হিটলাৰে তিনিবাৰ তাৰিখ পিছুৱাই দিয়া সত্ত্বেও ছোভিয়েত
কমাণ্ডে শত্ৰুইতৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ সঠিক তাৰিখ জানি গ'ল।
ইচ্ছাকৃত আত্মবল্কা সম্পৰ্কত চূড়ান্ত সিদ্ধান্ত লোৱা হ'ল যে'ৰ শেষত

আৰু জুনৰ আৰম্ভণিত বেতিয়া এই কথা স্পষ্ট হৈ উঠিল যে নাৎয়ীকৃত
নতুন অস্ত্ৰশস্ত্ৰেৰে সজ্জিত হৈ ব্ৰহ্ম সৈন্তসমাহাৰ ব্যৱহাৰ কৰি ভ'ব'নেৰ
আৰু কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্কনৰ ওপৰত গধুৰ পেনেংছাৰ আঘাত হানিবৰ আঁচনি
পাতিব লাগিছে।

কুৰ্ক'ৰ যুঁজৰ পৰিকল্পনাৰ বিষয়ে কবলৈ গৈ মই দুটা কথাৰ উল্লেখ
কৰিব খোজো। প্ৰথম কথা এই আঁচনিটো আছিল ১৯৪০ চনৰ মধ্য
গ্ৰীষ্মকালীন আৰু হেমন্তকালীন অভিযানৰ বণনৈতিক পৰিকল্পনাৰ
অন্তঃসাৰ, দ্বিতীয় কথা, এই আঁচনি বচনাত নিয়ামক ভূমিকা লৈছিল
প্ৰৱীণ বণনীতি পৰিচালক সংস্থাবোৰে, কমাণ্ডৰ আইন কোনো
স্তৰে নহয়।

কুৰ্ক'ৰালঙ্ঘন নিয়ামক যুঁজত ষ্টেট ডিকেল কমিটি, জেনাৰেল হেড
কোয়াৰ্টাৰ্ছ, জেনাৰেল ষ্টাফ আৰু পিণ্ডলচ কমিছাৰিয়েট ক'ব ডিকেলৰ
নানান বিভাগৰ দ্বাৰা গৃহীত ব্যৱতীৰ্য ব্যৱহাৰ উল্লেখ কৰাটো টান।
উদাহৰণস্বৰূপে, ইয়াৰ ভিতৰত আছিল কুৰ্ক' এলেকাত কেবাটাও
প্ৰতিবন্ধা লাইন সমন্বিত, ২৫০-৩০০ কিলোমিটাৰ পৰ্য্যন্ত গভীৰলৈ
বিস্তৃত এক প্ৰতিবন্ধা অঞ্চল সৃষ্টি কৰা; জেনাৰেল হেড কোয়াৰ্টাৰ্ছ'ৰ
প্ৰবল বণনৈতিক সংৰক্ষিত শক্তি স্তেপ বণাঙ্কনক পূৰ্বদিশৰ অঞ্চললৈ
স্থানান্তৰিত কৰা; যুঁজকালীন আন বিকোনো সময়তকৈ বেছি জনবল
আৰু বণসম্ভাৰ কুৰ্ক' এলেকাত কেন্দ্ৰীভূত কৰা; শত্ৰুৰ যোগাযোগ
ব্যৱস্থা বানচাল কৰা আৰু বিমান প্ৰাধান্য লাভ কৰাৰ উদ্দেশ্যে বিমান
অভিযান সংগঠিত কৰা; শত্ৰুৰ পশ্চাদ্ভাগত ব্যাপক পৰিসৰত অন্তৰ্ভাঙ
সংগঠিত কৰা আৰু গুৰুত্বপূৰ্ণ সংবাদ সংগ্ৰহৰ লক্ষ্যেৰে সেবিলা ক্ৰিয়া-
কলাপ তীব্ৰতৰ কৰা; ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ আসন্ন বণত সাক্ষ্য
নিশ্চিত কৰিবলৈ বাস্তৱনৈতিক চৰিত্ৰৰ কেবাটাও ব্যৱস্থা একাদিক্ৰমে
লোৱা। ওপৰোক্ত সকলো ব্যৱস্থা গ্ৰহণৰ ফলত ছোভিয়েত কমাণ্ডে
কুৰ্ক' অভিক্ষেপৰ প্ৰতিবন্ধা লাইন জুৰি ভ'ব'নেৰ আৰু কেন্দ্ৰীয়

বণাঙ্কনৰ সৈন্তসকলৰ এক শক্তিশালী সমাহাৰ শত্ৰুৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ মোকাবিলাৰ বাবে বথাসময়ত মোৰ্জায়েন কবিত পাৰিছিল। এই সমাহাৰত আছিল ১৩ লাখ ৬০ হেজাৰ বিঘ্ৰা আৰু সৈন্ত, ২০ হেজাৰ বো অধিক বণাঙ্কনৰ কামান আৰু মটাৰ, ৩৫০০ বো অধিক টেক আৰু ২৬৫০ খন বিমান (১৭ ভূম এয়াৰ আৰ্মিৰ বিনানবোৰকে ধৰি)।

ইয়াৰ পিচকালে আত্মবক্ষামূলক আৰু আক্ৰমণাত্মক দুয়োবিধ বণৰ বাবে জেনাবেল ছেড কোয়াৰ্টাৰ্ছৰ সংৰক্ষিত শক্তি, স্তেপ বণাঙ্কন ৫ লাখ ৮০ হেজাৰ বিঘ্ৰা আৰু সৈন্ত, ১০০০ বো অধিক কামান আৰু মটাৰ আৰু ১৬০৯ টা টেক আৰু স্বয়ংচালিত কামান লৈ সাঙু হৈ আছিল। ছোভিয়েত সশস্ত্ৰবাহিনী শত্ৰুৰ মোকাবিলা কৰিবলৈ আৰু সিহঁতক চূৰ্ণ কৰিবলৈ প্রস্তুত হৈছিল।

* * *

৫ জুলাইত কুৰ্ক বালজৰ মহান যুঁজ আৰম্ভ হল। পূৰ্বাঞ্চলত নিয়ামক জয়লাভৰ উদ্দেশ্যে হিটলাৰ শেষ আশা অপাবেহন চিটাডেলৰ উদ্ধোধন কৰি শত্ৰুৰ দুয়ো সৈন্ত সমাহাৰ একেলগে উদ্ভবত আৰু দক্ষিণত আক্ৰমণাত্মক অভিযানত অৱতীৰ্ণ হল। ছোভিয়েত সৈন্তসকলে তীব্ৰ যুঁজত শত্ৰুহঁতক ব্যস্ত ৰাখিলে। কুৰ্ক বালজৰ সুবিশাল যুঁজ সম্বন্ধে আমাৰ সাহিত্য সম্যকৰূপে বৰ্ণনা কৰা হৈছে সেয়ে মই কেৱল তাৰ কেইটামান বিশেষ মুহূৰ্ত উল্লেখ কৰাৰ মাজত নিজক সীমাবদ্ধ ৰাখিম।

ড'ব'নেৰ আৰু কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্কনৰ আত্মবক্ষামূলক যুঁজ চলিছিল ৫ জুলাইৰ পৰা ২৩ জুলাইলৈকে, আৰু ১২ জুলাইত জেনাবেল কোনেতৰ নেতৃত্বাধীন স্তেপ বণাঙ্কনৰ সৈন্তসকলৰ একাংশ যুঁজত অৱতীৰ্ণ হল। শত্ৰুৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযান এক সঙ্কটময় কৰ্ম

স্ত্রী হৈছিল। ছোভিয়েত কোষৰ বীৰত্বপূৰ্ণ প্ৰতিৰোধক ফলত
 শত্ৰুহঁতৰ বিপুল ক্ষয়ক্ষতি হ'ল, কুৰ্ক'বালজৰ খণ্ডত ১০-১২ কিলোমিটাৰ
 আৰু দক্ষিণ-খণ্ডত ৩৫ কিলোমিটাৰলৈকে আগবঢ়ি নৈৱাৰি দিওঁ
 আক্ৰমণাত্মক অভিযান বন্ধ কৰিবলৈ বাধ্য হ'ল আৰু শিৱ হৈছকিটল
 খবিলে। চিটাঙেল পৰিকল্পনাত ভবা হৈছিল যে আক্ৰমণাত্মক
 অভিযানৰ চতুৰ্থ দিনত ছোভিয়েত সৈন্তসকলক খেৰি ধৰা দিব, কিন্তু
 নাহীহঁত তাক কৰিবলৈ ব্যৰ্থ হ'ল। ছোভিয়েত প্ৰতিৰোধৰ বেছি
 শক্তি শালী বুলি প্ৰমাণিত হ'ল। পৰিকল্পিত প্ৰতি-আক্ৰমণ আৰম্ভ
 কৰাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় পূৰ্বচত সৃষ্টি হ'ল। আক্ৰমণাত্মক হুঁজুৰ
 প্ৰধান কল বোধ কৰে। এয়ে যে আমি শত্ৰুৰ পেৰাড্ৰাফ বাহিনীক এটা
 ভয়ঙ্কৰ পৰাজয়ৰ মাজত পেলাবলৈ সক্ষম হৈছিলো। আমি প্ৰ'থ'বত্ৰাৰ
 এলেকাত বিবাট টেক হুঁজুত জয়লাভ কৰা কাৰণেই ই বহুলাংশে সক্ষম
 হৈছিল। কুৰ্ক'বালজৰ দক্ষিণ-খণ্ডত প্ৰায় ১২০০ টেক জড়িত হৈ
 পৰা ভীখা-নিৰ্মিত দুই বগতবী বহুব মাজত এই প্ৰকৃত বিশাল যুদ্ধ মই
 নিজে প্ৰত্যক্ষ কৰিছো। সেই সময়ত মই ৫ম গাৰ্ড'ছ টেক আছিল
 এটা ইউনিটৰ কমাণ্ড প'ষ্টত আছিলোঁ। বগতবী পৰা ১৪ কুলাইত
 হুপ্ৰীম কমাণ্ডাৰ-ইন-চীফলৈ মই পঠোৱা দলিলত লিখা আছিল :
 "কালি প্ৰ'থ'বত্ৰাৰ দক্ষিণ-পশ্চিমত আমাৰ ১৮ তম আৰু ২৯তম
 টেক ক'ব আৰু ২০০ বো অধিক শত্ৰু টেকৰ মাজৰ বগ মই নিজে
 প্ৰত্যক্ষ কৰিছো। এঘণ্টাৰ ভিতৰত অলপ জাৰ্মান আৰু ছোভিয়েত
 টেকেৰে বগতবী ভৰি পৰিল। বগৰ দুই দিনৰ ভিতৰত ব'তবিল্ডত
 সৈন্তবাহিনীৰ ২৯তম টেক ক'বে টেকবোৰ ৬০ শতাংশ হেৰুৱালে,
 হয় জড়িত হ'ল নহয় ধ্বংস হ'ল, আৰু ১৮তম টেক ক'বে হেৰুৱালে
 ৩০ শতাংশ।"

আক্ৰমণাত্মক বগবোৰ আৰু পৰৱৰ্তীকালত আক্ৰমণাত্মক অভিযান
 আমাৰ পৌৰুষস্বৰ্গ সৈন্তসকলৰ অনুপম বীৰত্বৰ হুঁটাভেবে ভৰপূৰ।

কুৰ্ক'ৰ কুৰ্ক'ৰ দ্বিতীয় পৰ্যায় আৰম্ভ হৈছিল ১২ জুলাইত আৰু ২৩ জুলাইলৈকে চলিছিল। শত্ৰুৰ অ'বেলত থকা সৈন্য-সমাহাৰৰ বিৰুদ্ধে প্ৰথমে আক্ৰমণাত্মক অভিযান চলালে ব্ৰিয়ানক 'ষ্টোন' বণাজনৰ সৈন্যসকলে, এই দুই বণাজনৰ সেনাপতি আছিল জেনাবেল এম. এম. পপভ আৰু জেনাবেল ভি. ডি. ছ'ক'লভস্কি। ১৫ জুলাইৰ দিনা কেন্দ্ৰীয় বণাজনে তেওঁলোকৰ লগত যোগ দিলে। 'কুতুজভ' নামাঙ্কিত তিনিটা বণাজনৰ যৌথ অভিযানৰ ফলত শত্ৰুৰ অ'বেল অভিযোজনা ১৮ আগষ্টৰ ভিতৰত নিশ্চিহ্ন হৈ গল আৰু তাত সিহঁতৰ বৃহৎ সমাহাৰ চুৰ্'মৈ হল।

অলপদিন পিচত, ৩ আগষ্টত বেলগ'ব'দ আৰু খাবকভ অভিযুধী প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ হল। এই অভিযান চলালে দক্ষিণ-পশ্চিম বণাজনৰ সহায়তাত স্তেপ আৰু ভ'ব'নেখ সৈন্যসকলে যুটীয়াভাৱে। 'কমিয়াস্তছেভ' সাংকেতিক নামাঙ্কিত এই অভিযান ২৩ আগষ্টলৈকে চলিল আৰু সৈন্যহঁতৰ সম্পূৰ্ণ পৰাজয় আৰু ইউক্ৰাইনৰ বৃহৎ চহৰ খাবকভৰ মুক্তিৰ মাজেদি অন্ত পৰিল।

এনেকৈ কুৰ্ক'ৰ যুঁজ প্ৰায় দুমাহ ধৰি চলিছিল আৰু ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ কোষৰ অনুকুলে প্ৰত্যক্ষ জয়লাভৰ জৰিয়তে পৰিসমাপ্তি ঘটিছিল। ইয়াৰ পাচত শক্তিশালী বৰ্ণনৈতিক আক্ৰমণাত্মক অভিযান চলোৱা হল। ১৯৪৩ চনৰ হেমন্তকালত ছোভিয়েত কোষ নীপাব গৈ পালেগৈ আৰু এই ডাঙৰ জল প্ৰতিবন্ধকটো পাব হল— গোৱেবলছৰ প্ৰচাৰত থাক বোলা হৈছিল অনতিক্ৰম্য। সেই তথাকথিত পূৰ্বাঞ্চলীয় প্ৰাচীৰত প্ৰতিৰোধ সংগঠনৰ কোন স্বেচ্ছাগত শত্ৰুহঁত নাপালে। নীপাবৰ ইউক্ৰাইনীয় পশ্চিমাংশত আক্ৰমণাত্মক অভিযান বৃদ্ধতৰ কৰি ছোভিয়েত সৈন্যসকল ১৯৪৪ চনৰ বসন্তকালত ছোভিয়েত সীমান্তৰ বহুতধিনি ঠাই জুৰি উন্নীত হল। তেওঁলোকে সিমানে দিনে নাংহী কবলিত ছোভিয়েত কুৰ্ক'ৰ প্ৰায় তিনি-চতুৰ্থাংশ কুৰ্ক-

কৰিলে। ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ কৌজৰ সমুখত কৰ্তব্যটো আহি
 বিৰাট বাহ্যনৈতিক গুৰুত্বসম্পন্ন—ইউৰোপৰ জাতিসমূহক নাৎছীবাদৰ
 কবলৰ পৰা মুক্ত হোৱাত সাহায্য কৰা। তেওঁলোকে এই কৰ্তব্য
 ১৯৪৪ চনৰ জুলাই মাহত গ্ৰহণ কৰিলে আৰু যুদ্ধৰ চূড়ান্ত পৰ্যায়লৈকে
 তেওঁলোক সাকল্যে আগবাঢ়িল।

কুৰ্ক'ব যুদ্ধৰ ফলাফলৰ বিৰাট আন্তৰ্জাতিক গুৰুত্ব আহি।
 এই বৰ্ষে গোটেই পৃথিৱীৰ ওচৰত স্পষ্ট কৰি তুলিলে যে ছোভিয়েত
 সশস্ত্ৰবাহিনীৰ পৰাক্ৰম আৰু ছোভিয়েত জনগণৰ নিৰ্ভাৰ সন্মুখত
 নাৎছী জাৰ্মানীক অপৰিহাৰ্য্য পতনৰ সমুখলৈ আনি দিছে।
 কুৰ্ক'ত বিজয়ে নাৎছী স্বৰলিত জাতিসমূহৰ জাতীয় মুক্তি সংগ্ৰামত
 বেছিটো উদ্বীপনা সঞ্চাৰ কৰিলে আৰু প্ৰথম সমাজতান্ত্ৰিক বাষ্ট্ৰ
 পক্ষে সাধাৰণ মানুহৰ সহানুভূতি প্ৰবল কৰিলে।

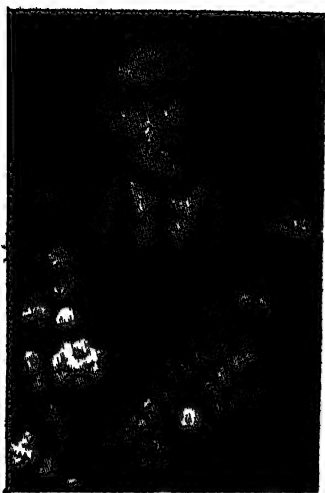
দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ ইতিহাসৰ বুৰ্জোৱা বিকৃতকাৰীসকলে ১৯৪৩ চনৰ
 জুলাই মাহত ছোভিয়েত বাহিনীৰ বিজয়ৰ গুৰুত্বক চুটকৈ দেখুৱাবৰ বাবে
 পাৰ্থক্যে চেষ্টা কৰিব লাগিছে। তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ পাঠক-
 সকলক বুজাবলৈ চেষ্টা কৰে যে কুৰ্ক'ব যুদ্ধ হৈছে দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ
 এটা ঘটনা মাথো, এক সামান্ত ঘটনা। কুৰ্ক'ব যুদ্ধক তেওঁলোকে
 হয় নীৰৱে ফালৰি কাটি যায়, নহ'লে সেই বিষয়ে কম কথা কয়,
 বাৰ উদ্দেশ্য এটাই—১৯৪৩ চনত জুলাই মাহত পোটক তুলিবৰ বাবে
 নাৎছী পৰিকল্পনাৰ হঠকাৰী চৰিত্ৰক আৰু নাৎছী জেনাৰেলসকলৰ
 বৰ্ণনাত্মক দেউলিয়াপনাক আঁৰ কৰা। এই জেনাৰেলসকলৰ বহুতে
 আকৌ এতিয়া ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ সৈতে হোৱা যুদ্ধৰ পৰা বিশ্বত
 আধিপত্যকাৰী আমেৰিকানইত্তৰ বাবে শিক্ষাপ্ৰদ হুঁচুৰ আহৰণ কৰিব
 লাগিছে। পশ্চিমীয়া বুৰ্জোৱা বুৰ্জীবিদসকলে আৰু স্ফুৰ্ত্তিচাৰণকাৰী
 লেখকসকলে ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ অসাধাৰণ বৰ্ণকীৰ্ত্তিৰ সন্মুখত,
 তেওঁলোকে যে কুৰ্ক'ব যুদ্ধ চমকপ্ৰদ জয়লাভ কৰিছিল, সেই জয়ে যে

ছোভিল্লৈত ইউনিয়ন আৰু ডাব সখল্ল কৌজৰ পৰাজমৰ সাক্ষ্য দিলে,
ভেৰলোকে সেই সবন্ধে সঁচা কথাটো মানুহক কৰ নোখোজে ।

বিভীৰ বিশ্বযুদ্ধৰ কঠিন দিনবোৰত এক মহান দেশপ্ৰেমিক আৰু
আন্তৰ্জাতিকতাবাদী কৰ্তব্য সম্পাদন কৰা সখল্ল কৌজৰ প্ৰতি ছোভিল্লৈত
বাইৰ কৃতজ্ঞ । আৰু, কোনো বিকৃতকাৰীয়ে পৃথিৱীৰ জাতিসমূহক সেই
কথা বিশ্বাস্ত কৰাব নোৱাৰে ।

মাৰ্শাল
বনভানভিম'ব'ক'হুভভি০

১৯৪০ চনৰ শীত আৰু গ্ৰীষ্ম
কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ সন্মুখ

ষ্টালিনগ্ৰাদত অঞ্চলত নাংছী সৈন্ত-সমাহাৰবোৰ ধ্বংস হোৱাৰ
অলপ দিনৰ ভিতৰতে মোক মন্থোত মাতি পঠোৱা হৈছিল। ১৯৪০
চনৰ ৪ ফেব্ৰুৱাৰীত জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰত মোক কুৰ্ক
খণ্ডত আক্ৰমণাত্মক সাধাৰণ পৰিকল্পনাটো দেখুৱা হল। এই
পৰিকল্পনা কাৰ্য্যকৰ কৰাৰ বাবে জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰে এটা
নতুন বণাজন প্ৰতিষ্ঠাৰ সিদ্ধান্ত কৰিছিল। ইয়াৰ নাম আছিল
কেন্দ্ৰীয় বণাজন—দন বণাজনৰ ২১তম আৰু ৬৫তম কিণ্ড আৰু
১৬শ এয়াৰ আৰ্মি, জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ সংযুক্ত শক্তিৰ
পৰা ২য় টেক আৰ্মি; ৭০তম আৰ্মি আৰু কেতবোৰ ইউনিট লৈ
এই বণাজন গঠন কৰা হৈছিল। দন বণাজনৰ কিণ্ড কমাণ্ডৰ নাম
সলাই বখা হল চেণ্ট্ৰাল বণাজন কিণ্ড কমাণ্ড। ব্ৰিগাদ আৰু
ভ'ব'নেৰ বণাজনবোৰৰ মাজত নতুন বণাজনৰ সৈন্তসকলক নিয়োগ

* দুবাৰ ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ বাৰ উপাধিপ্ৰাপ্ত মাৰ্শাল ব'ক'হুভাৰ কুৰ্ক'ৰ
বৃদ্ধ চেণ্ট্ৰাল বণাজনৰ সেনাপতি আছিল।

কৰাৰ কথা হল। সেই সময়ত উক্ত বণাজনবোৰে কুৰ্ক' আৰু
খাৰকত খণ্ড আক্ৰমণাত্মক অভিযান চলাই আছিল। কেন্দ্ৰীয়
বজাৰজনৰ কাম আছিল ডিয়ানক বণাজনৰ সহযোগিতাত সাধাৰণভাৱে
প্ৰ'মেল আৰু প্ৰলেনক অভিযুখে গতি কৰাৰ, যাৰ লক্ষ্য হ'ব শত্ৰু
অ'বেল সৈন্তসমাহাৰৰ বাওঁ কাষ আৰু পশ্চাদভাগ।

নিখুঁতভাৱে পৰিকল্পিত এই অভিযান ১৫ ফেব্ৰুৱাৰীত আৰম্ভ
হোৱাৰ কথা আছিল। বণাজন কমাণ্ডাৰ আৰু হেড কোৱাৰ্টাৰছ
সৰ্বপ্ৰথমে কৰণীয় কাম আছিল কেন্দ্ৰীভৱনৰ এলেকাকালৈ সৈন্ত, অস্ত্ৰশস্ত্ৰ
আৰু সৰববাহ ট্ৰেনবোৰক দ্ৰুত আৰু সঙ্গঠিতভাৱে লৈ যোৱা। এই
কাম কৰিবলৈ গৈ আমি আৰম্ভণিৰে পৰা বিপুল অনুবিধাৰ সমুখীন হ'ব
লগা হৈছিল, সি হৈছে যথেষ্ট বানবাহন ব্যৱস্থাৰ অভাৱ। মাথো
এটা বেললাইনেদি আমি এই বিপুল সৈন্তসংখ্যা আৰু বয়স্ক নিব পৰা
হৈছিলো। যুঁজৰ ঐয়োজনীয় ইউনিটবোৰক আৰু চলাচল আৰু
সৰববাহ ব্যৱস্থাবোৰক স্থানান্তৰ কৰাৰ পৰিকল্পনা নিৰ্দিষ্ট সময়সূচী
অনুযায়ী কাৰ্য্যকৰ কৰা নগৈছিল। সৈন্তবাহী ট্ৰেনৰ বাবে আমাৰ
অনুবোধ পূৰ্বাপূৰি ৰখা নহৈছিল, আৰু যি গাড়ীবোৰ আমি পাইছিলোঁ।
সিয়ো উদ্দেশ্যসাধনৰ পক্ষে উপযোগী নাছিল। অস্ত্ৰশস্ত্ৰ বোজাই আৰু
খালাচ কৰা আৰু সৈন্তসকলক গাড়ীত ওঠোৱা-নমোৱা কৰাৰ ক্ষেত্ৰত
বিৰাট সাংগঠনিক ত্ৰুটি বৈ গৈছিল। কেতিয়াবা কেতিয়াবা ইউনিটবোৰ
কেন্দ্ৰীভৱনৰ এলেকা পাইছিলগৈ ওলট-পালট অৱস্থাত, বা বণাজনৰ
কামান পঠাই দিয়া হৈছিল এইবোৰ টনাৰ বাবে ঘোঁৰা বা ট্ৰেক্টৰ
নোহোৱাকৈ। বা গাড়ীৰ পৰা অস্ত্ৰশস্ত্ৰ আৰু ট্ৰেনৰ পৰা সৈন্তসকলক নামাব
লগা হৈছিল কেন্দ্ৰীভৱন এলেকাৰ পৰা বহুত দূৰত। এশ উনসত্তৰটা
চলাচল আৰু সৰববাহ প্ৰতিষ্ঠান আৰু ইউনিট বহুত দিন ধৰি ষ্টাৰলিনগ্ৰাদত
থাকি গৈছিল কাৰণ ট্ৰেনৰ লগত যাবৰ বাবে সৈন্ত নিৰ্দিষ্ট সময়সূচী
অনুযায়ী পোৱা নগৈছিল। সন্ধ্যাৰ ৰব নাটনি আছিল, যি আৰু

ষ্টাৰ্লিনগ্ৰাউন্ড থাকিব নোৱাৰিলে। মই জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছৰ নিৰ্দেশত মোৰ সহকাৰী জেনাৰেল কে. পি ক্ৰবনিকত আৰু এদল ষ্টাক অফিচাৰক ডাঙৰ বগাঙ্গনৰ হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছ আৰু কমাণ্ড লৈ ইয়েলেংছ এলাকালৈ গলোগৈ আৰু কমাণ্ড প'ষ্ট স্থাপন কৰিলে।

যেতিয়া সেই এলেকাত গোট খাবলৈ ধৰা সৈন্যসকলৰ মাজত বোগমুত্ৰ আৰু বাতৰি আদান প্ৰদান ব্যৱস্থা প্ৰতিষ্ঠা কৰা হ'ব লাগিছিল তেতিয়া মই এদল ষ্টাক অফিচাৰক লৈ যাব লগত আমি সহযোগিতা কৰিব লাগিব আমাৰ সেই সৌকালৰ চুবুৰীয়া ব্ৰিয়ানস্ক বগাঙ্গনৰ হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছ লৈ গলে। পৰিস্থিতিৰ সম্পৰ্কে গমি-পিতি চাবলৈ। বগাঙ্গনৰ কমাণ্ডাৰ আছিল জেনাৰেল মেক্স বাইটাৰ, মই আগৰে পৰা তেওঁক চিনি পাইছিলো। ট্ৰাল-বৈকাল এলেকাত আৰু ১৯২৯ চনৰ চাইনিজ ইষ্টাৰ্ণ ৰেলৱেৰ অভিযানত মই যেতিয়া কৰ্মৰত আছিলোঁ সেই সময়ৰে পৰা মোৰ লগত তেওঁৰ পৰিচয়।

ব্ৰিয়ানস্ক বগাঙ্গনে অ'বেল খণ্ডত আক্ৰমণাত্মক অভিযান চলাই যাব লগায়া হৈছিল আৰু বগাঙ্গনৰ কামৰ ওপৰত ভালেখিনি আশা স্থাপন কৰা হৈছিল। বাইটাৰৰ আশ্বৰ পৰিস্থিতি সম্পৰ্কে জনাব পিচত আৰু বিভাজন ৰেখা জুৰি আমাৰ সহযোগিতা সম্বন্ধে আলোচনা কৰাৰ পিচত মই সিদ্ধান্ত ললে। যে কেন্দ্ৰীভবনৰ এলেকাত মোতায়েন থকা ইউনিটবোৰে ব্ৰিয়ানস্ক বগাঙ্গনৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানত ভাগ ল'ব আৰু জাব মাজেদি সেই বগাঙ্গনলৈ আগুৱাই বাওঁতে বাওঁ কাব বন্ধ কৰিব।

আমি আমাৰ কমাণ্ড প'ষ্টলৈ উভতি আহি যি এলেকাত আমাৰ সৈন্যসকলে বুজ কৰিব সেই সম্বন্ধে আৰু সৈন্য সমাবেশ সম্বন্ধে যিবোৰ ক-বাতৰি আছিল সেইবোৰ বিষয়ে খবৰি মাৰি আলোচনা কৰিলোঁ। দেখা গ'ল, পৰিস্থিতি আমি ভবাওঁকৈয়ো বহুত বেয়া।

এই বণাজনে ব'ত বুজ কবিল লাগিব সেই ঠাইখিনি সন্তাইতে শব্দ
কবলৰ পৰা মুক্ত হৈছে আৰু ই বিপুল পৰিমাণ সৈন্ত আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰ
জবলৈ প্ৰস্তুত নাছিল। সৈন্ত সমাবেশৰ লগে লগে ঘাঁটি নিৰ্মাণ,
সৰববাহ পথ নিৰ্মাণ আৰু চলাচল আৰু সৰববাহ প্ৰেৰণৰ ব্যৱস্থা
কবিল লাগিব।

মিভনি আৰু মাৰমিখিৰ মাজত এটা সৰু শাখা সহ কান্তবনয়েৰ
পৰা কুৰ্কলৈকে বেলপথটো আছিল একমাত্ৰ আশ্ৰয়স্থান। ফেব্ৰুৱাৰী
মাহৰ শেষ হোৱালৈকে ট্ৰেন মাথো শিগৰিলৈকে বাব পৰা হৈছিল।

অবিৰাম তুৰাব ধুমুহাত বাটপথবোৰ বন্ধ হৈ গৈছিল আৰু সৈন্ত
চলাচল বাধাপ্ৰাপ্ত হৈছিল। তুৰাব ইমান ডাঠ আছিল যে ঝ'ল'তুখিমো-
বুজানভকা- থণ্ডত থকা বেল মথাউৰিক মটৰপথ হিচাপে ব্যৱহাৰ কবিল
লগীয়া হৈছিল।

ইয়েলেংছৰ বেল ষ্টেছনৰ পৰা পশ্চিমফালে মিভনি আৰু
ঝ'ল'তুখিনোলৈ যোৱাৰ একমাত্ৰ মটৰ পথেদি অসংখ্য সৈন্তদল,
লবি অস্ত্ৰসজ্জিত গাড়ী বহু বাধা-বিঘিনিৰ মাজেদি আগুৱাই ইগিছিল।
লবী আৰু ঘোঁৰাৰ নাটনি থকাত বহুত সময়ত মানুহেই গধুৰ মেচিনগান,
টেক বিধবাসী বাইকেল আৰু মটৰ বহন কবিল লগা হৈছিল।
গোলাবাকল পিচুৱাই পৰিছিল। গোলাবাকল কঢ়িয়াবৰ বাবে
আমি থলুৱা বাইজৰ সাহায্য লব লগা হৈছিল, তেওঁলোকে পাল পাতি
ইখনৰ পৰা সিখন গাৱঁলৈ সেইবোৰ দি আহিছিল।

সৰববাহ ট্ৰেন আৰু ঘাঁটিবোৰ ভেটিয়াও কেব্ৰীতবন এলেকাৰ
পৰা বহুত নিলগত আছিল, কলত বগৰেহত থকা সৈন্তসকললৈ
গোলাবাকল, ইকন আৰু খাঙৰ বোগান ধৰাটো টান হৈ পৰিছিল।
তুৰাব-ধুমুহা আৰু তুৰাবাহত মাটিৰ ওপৰেদি দীঘলীয়া পথ খোজকাৰি
বাব লগীয়া হোৱাত সৈন্তসকল ভাগৰি পৰিছিল। কিছুমান ইউনিটলৈ
সকলো লাগতিয়াল বস্ত্ৰ বোধান ধৰিব পৰা নগৈছিল।

কলকাতা, ময়গাতিত বণাঙ্গনৰ বাহিনীবোৰে জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰে নিৰ্দ্ধাৰিত কৰি দিয়া তাৰিখৰ ভিতৰত কেন্দ্ৰীয়তঃ গঠিত হুৰিৰ নোৱাৰিলে আৰু আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ তাৰিখ ২৫ ফেব্ৰুৱাৰীলৈ পিছুৱাই দিব লগা হ'ল। তেতিয়ালৈকে আমি ২য় টেক বাহিনী (ই তেতিয়াও বাটত আটক হৈ পৰা বহুত টেক আছিল লগা হৈছিল), ২য় গাৰ্ডছ কেভালৰি, ক'ব, ছটা ক্ৰি ব্ৰিগেড আৰু জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ পৰা ৬৫ তম আমিৰ অংশটোক ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা হৈছিলো। এই সৈন্যসকলক চেৰ্ণ-মিখাইলোভকা-কৰ্নিছেনকা-মাকশিককা লাইন জুৰি ১৫০ কিলোমিটাৰ সমুখভাগৰ মাজত মোতায়েন কৰা হৈছিল। ২১ তম আমি তেতিয়াও ইলিনগ্ৰাণৰ পৰা ইয়েলেংছৰ বাটেদি আৰু জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ সংৰক্ষিত ক্ষতিৰ পৰা ৭০ তম আমি কেন্দ্ৰীয়ভাৱে এলাকাৰ কালৈ আগুৱাই আহিল।

ইতিমধ্যেই গেট খোৱা সৈন্যসকলক লৈ এই বণাঙ্গনে ২৫ ফেব্ৰুৱাৰীত আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰিলে।

কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্গনৰ এলেকাত যুদ্ধৰত ব্ৰিয়ান্স বণাঙ্গনৰ কিছু ভিত্তিখন বাৰ অধীনত ৰখা হৈছিল সেই ৬৫ তম আমি মিখাইলোভকা আৰু লিভিৰ অভিযুখে অগ্ৰসৰ হ'ল। দক্ষিণকালে ৭০ তম আমিৰ ওপৰত দায়িত্ব পৰিল দমিত্ৰভ'ক অ'বলোভস্কি অভিযুখে অগ্ৰসৰ হোৱাৰ (বিহেতু ইয়াৰ ইউনিটবোৰ সমুখ বণাঙ্গনত আছিল)। বাওঁকালে ২য় টেক আমি ছুভে'ক অভিযুখে খেদি গ'ল। বণাঙ্গনৰ বাওঁকাষে জেনাৰেল কুকভ'ৰ অখাবোহী আৰু পদাতিকৰ মিশ্ৰ টা'ক ক'চ' খু'ত'ৰ মিখাইলভস্কি আৰু ন'ভ'গ'ৰদ ছেভেৰস্কিৰ কালৈ আগুৱাই আহিল।

আবস্থাপিত আক্ৰমণাত্মক অভিযান সূক্ষ্মলমে চলিছিল। সোঁকাষে ৭০ তম আমিৰ ইউনিটবোৰৰ পৰা মনত পাই ৬৫ তম আমিৰে প্ৰকটভ'ক খেদি পঠিয়াই দিলে আৰু ফেব্ৰুৱাৰীৰ শেষছোৱাত কোমাবিৰি আৰু লিভিৰ গৈ পালেগৈ। ২য় টেক আমি পশ্চিমলৈ বহুতলৈ

অগ্ৰসব হৈছে যেবেদিনা বুদি গৈ পালেগৈ, কুকিডৰ টাঙ্ক ক'চ সামান্ত
 প্ৰতিৰোধৰ সমুখীন হৈ টেব বেছি আগুৱাই গ'ল। তেওঁলোকক ছেভঙ্ক
 লাইনত আক ছেভ নৈব দক্ষিণত গাত ধানি থাকিবলৈ মই নিৰ্দেশ
 দিয়া সত্ত্বেও তেওঁলোক আগুৱাই গ'ল আৰু ১০ মাৰ্চত অগ্ৰগামী
 ইউনিটবোৰ ন'ভ'গবদ-ছেভেবক্সিব উত্তৰত দেখনা নৈ পালেগৈ। কাষত
 অনুসন্ধান কামৰ আৰু বৰাৰথ শৃংখলাৰ অভাৱত টাঙ্ক ক'চ-কয়কতিৰ
 চিকাৰ হব লগীয়া হৈছিল।

ব্ৰিয়ানস্ক বণাঙ্গনে আক্ৰমণাত্মক অভিযান ১২ ফেব্ৰুৱাৰীত আৰম্ভ
 কৰিছিল, আমাৰ সৌফালে সৈন্তসকলে শত্ৰুৰ প্ৰতিৰক্ষা বেছি
 গভীৰলৈকে ভেদ কৰিব নোৱাৰিলে। ১০ বপৰা ৩০ কিলোমিটাৰ
 অগ্ৰসব ছোৱাৰ পিচত ন'ভছিল মালোৱাবাখাঙ্গেলচ-ববদেস্তেভেনস্কোৱে
 লাইনত তেওঁলোকৰ গতি বন্ধ হল।

পশ্চিম বণাঙ্গনৰ বাওঁ কাষৰ ১৬ শ আৰ্মি, ব্ৰিয়ানস্ক বণাঙ্গনৰ
 সহযোগিতাত যিসকলে ব্ৰিয়ানস্ক অভিমুখে আক্ৰমণ কৰিছিল,
 তেওঁলোকেও কোনো সাকল্য অৰ্জন কৰিব নোৱাৰিলে।

ইতিমধ্যে নাংছীহঁতে ব্ৰিয়ানস্ক আৰু ধাবকত খণ্ডত যি আঘাত
 পাইছিল তাক চম্ভালি লৈছিল আৰু প্ৰতি-আক্ৰমণৰ বাবে সাজু
 হৈছিল। মাৰ্চৰ আগহোৱাত অ'বেল এলেকা আৰু তাৰ দক্ষিণত
 থকা শত্ৰুহঁতে বকেভভিয়াঙ্গমা সৈন্ত-সমাহাৰৰ পৰা ন ন সৈন্তগঠন
 পঠাইছিল। ব্ৰিয়ানস্ক এলেকা আৰু তাৰ দক্ষিণত আমাৰ অনুসন্ধান-
 কাৰী দলে বিৰাট সৈন্ত সমাবেশ আৰু ছেভঙ্ক অভিমুখে সৈন্ত চলাচল
 কৰি থকা দেখা পালে। বিলস্কৰ উত্তৰত আৰু হোন্তকাৰ উত্তৰ-পূৰ্বৰ
 এলেকাবোৰত বিপুল শত্ৰুসৈন্ত চলাচল কৰি থকাৰ বাতৰিও পোৱা
 গৈছিল। ১০ মাৰ্চৰ ভিতৰত আমাৰ বণাঙ্গনৰ হাতত থকা সমস্ত
 সৈন্তক অত্যন্ত বিকৃত সমুখ বণখলীত আক্ৰমণত নিযুক্ত কৰা হল।
 সংখ্যাৰ কালৰ পৰা আমাতকৈ বেছি সৈন্তক কেন্দ্ৰীকৃতভাৱে গোট

খুৱা আৰু মোতায়েন কৰাৰ ক্ষেত্ৰত শত্ৰু দেখেদেখকৈয়ে আঁহাতকৈ আগুৱাই আছিল। ২১ তম আৰ্মি ভেতিয়াও ইয়েলেন্‌হুড ট্ৰেনৰ পৰা নামি আছিল। আৰ্মি বোৰৰ আৰু বণাজনৰ সববাহ ট্ৰেনবোৰ ভেতিয়াও টালিনগ্ৰাদ এলেকাত আছিল আৰু খাত্ত, পশুখাত্ত, ইন্ধন আৰু গোলাবাকদৰ তীব্ৰ নাটনি দেখা দিছিল।

এই অৱস্থাত এই বণাজনৰ সৈন্তসকলৰ পক্ষে জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ দ্বাৰা নিৰ্দ্ধাৰিত কৰ্তব্য পালনৰ কোনো কথাই নুঠে। টালিনক মই কোনেৰে জনোৱাৰ পিচত এই বণাজনক আমাৰ এটা কাম দিয়া হ'ল। ৭ মাৰ্চৰ নিৰ্দেশনামাত জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰে এই বণাজনক সাময়িকভাৱে অগ্ৰগতি মন্থৰ কৰি দিবলৈ ক'লে আৰু ব্ৰিয়ানস্ক-অ'বেল বেলপথ বন্ধ কৰি শত্ৰুৰ দ্মিত্ৰভস্ক-অ'বলভস্ক সৈন্ত সমাহাৰক চূৰ্ণ কৰাৰ লক্ষ্যৰে ৬৫ তম, ৭০ তম আৰু ২১ তম আৰ্মিবোৰক উত্তৰ আৰু উত্তৰ-পূৰ্বৰ দিশে গতি সলাবলৈ ক'লে, যাতে অ'বেল সৈন্ত-সমাহাৰক ধ্বংস কৰাৰ কামত ব্ৰিয়ানস্ক বণাজনৰ সৈন্ত-সকলক সাহায্য কৰা' যায়। এই কৰ্তব্য সমাধা কৰাৰ পিচত এই তিনিটা আৰ্মিক ব্ৰিয়ানস্ক বণাজনৰ সৈন্তসকলৰ লগত ব'হলাত অভিযুখে যাবলৈ কোৱা হ'ল।

আৰু এটা কামৰ দায়িত্ব পোৱাত বণাজনৰ কমান্ড আৰু হেড কোৱাৰ্টাৰে নতুন যুঁজৰ বাবে প্ৰস্তুতি চলাবলৈ ধৰিলে। প্ৰথমতে আমাৰ সৈন্যসকলক পুনৰ্বিন্যাস কৰাৰ আৰু ব'ত মূল আক্ৰমণ কৰাৰ কথা সেই অ'বেল খণ্ডত কেন্দ্ৰীভূত কৰাৰ প্ৰয়োজন আছিল। আমাৰ বেছিভাগ সৈন্যক আমি তালৈ পঠিয়াই দিলোঁ।

জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ সংৰক্ষিত শক্তিৰ পৰা সত্ত্বেতে অহা ৭০ তম আৰ্মি সীমান্ত বন্ধীসকলক লৈ গঠিত হৈছিল, তেওঁলোক আছিল চমৎকাৰ সৈন্য আৰু যুঁজাৰ বাবে সুশিক্ষিত। ৬৫ তম আৰ্মিৰ আৰু ব্ৰিয়ানস্ক বণাজনৰ আৰু আওঁ পক্ষত

আগিলে সীমান্ত আক্রমণাত্মক অভিযানৰ কৰ্ত্তব্যপালনৰ নিৰ্দেশ পোৱাত
৭০ আৰ্মি মাৰ্চ কৰি গৈ পোৱাৰ লগে লগেই আক্রমণ আৰম্ভ কৰিবলৈ
বাধ্য হৈছিল। বেনেৰৈ জাকে জাকে আহি পাইছিল ঠিক ভেনেৰৈ
আক্রমণত ভাগ লব লগা হৈছিল বথেট গোলন্দাজ সহায়তা
নোপোৱাকৈ। এই আক্রমণাত্মক অভিযান সকল হোৱা নাছিল।

আগিব লগত মোব আৰু বনিষ্ঠ পৰিচয় হোৱা দৰকাৰ বুলি মই
ভাবিলোঁ। কিন্তু তালৈ বোৱাটো বৰ কষ্টসাধ্য আছিল। প্ৰথমে
মই মটবেৰে গলো, তাৰ পিচত কাঁইটীয়া হাবিৰ মাজেদি প্লেজেৰে
গলোঁ। আৰু সৰ্গে শেষত, তুয়াৰৰ ওপৰেদি স্থিৰে গলোঁ।
শেষাংশ পাব হোৱাৰ কোনো উপায় নাছিল। ঘটনাখলীলৈ গৈ
পৰিস্থিতি পৰ্যালোচনা কৰাটো বৰ কাৰ্য্যকৰ হ'ল। আমি নিজেই
বুজিলো যে হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছক অভিজ্ঞ বিষয়াৰে শক্তিশালী কৰা দৰকাৰ,
আৰু তাক কৰা হ'ল।

আমাৰ বণাজনৰ সৈন্তসকল ভোমাময় যুঁজৰ পিচত ব্ৰিয়ান্ডহেডো-
এজনা-লিভিক-ফ্ৰেড নৈৰ লাইন গৈ পালেগৈ আৰু তীব্ৰ যুঁজত লিপ্ত
হ'ল, সেই যুঁজ বহুত পৰলৈ চলিল। ২১ তম আৰ্মিক যুঁজত লগাই দি
আমাৰ শত্ৰুহঁতক অলপ পিচ হোঁহকাই দিব পাৰিম বুলি আমি ভেতিয়াও
আশা কৰিছিলোঁ। কিন্তু ১১ মাৰ্চৰ দিনা আমি জেনাবেল হেড
কোৱাৰ্টাৰ্ছৰ পৰা ২১ তম আৰ্মিক অ'বইয়ান এলাকালৈ সোনকালে
পঠিয়াই দিবলৈ আৰু তাৰ দায়িত্ব ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ ওপৰত দ্ৰুত
কৰিবলৈ জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছৰ পৰা নিৰ্দেশ পালে। শত্ৰু-
সৈন্তহঁত ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ খাবকত আৰু বে'ল'গবদ অঞ্চল ভেদ কৰি
ক্ষমাগ্ৰাবৰ এলাকাত সোমাই পৰিছিল আৰু কুৰু'ব কালে আগুৱাই
ইছিল।

মাৰ্চ মাহৰ শেষ হোৱাত জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছৰ অ'কেল
এলাকাত আক্রমণাত্মক অভিযান বন্ধ কৰি দিৱাৰ সিদ্ধান্ত ল'লে।

প'ৰমিষ্ট-আন্দোলন-খানেকলক - জননা-লিডাৰ - খুন্দ'ভকা - ক'ব'লভা
 আইনত আন্দোলনমূলক যুঁজ কৰিবলৈ আৰু শত্ৰুইতে বৰি অৱযোৰ
 তান্তি ওলাই আহিবৰ চেষ্টা কৰে ডেনেহলে তাক প্ৰতিবোধ কৰিবলৈ
 কেন্দ্ৰীয় বণাখনক নিৰ্দেশ দিয়া হ'ল। জেনাৰেল পি. এন. বোম্বাবেবু-
 কোব ৪৮ তম আৰ্মি, জেনাৰেল এন. পি. পুখ্ৰু ১৩ তম আৰ্মি—
 ত্ৰিমানক বণাখনত তাৰ খণ্ডকে ধৰি আৰু আই. ডি. চেণ্ট্ৰাৰ্ছক
 ৬০ তম আৰ্মিৰে কেন্দ্ৰীয় বণাখনক খতিয়ালী কৰা হ'ল। ইতিমধ্যে
 কাৰবীয়া ত্ৰিমানক আৰু ভ'ব'নৈৰ বণাখনৰ সৈন্তসকলে আন্দোলনমূলক
 যুঁজত অৱতীৰ্ণ হৈছিল।

আন্দোলনমূলক যুঁজ আৰম্ভ হোৱাৰ পিচত বণাখনৰ কমাণ্ড,
 হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছ আৰু বাজ'নৈতিক বিভাগে এটা আন্দোলনমূলক
 পৰিকল্পনা বচনাত প্ৰৱৃত্ত হ'ল। আমি অতীত যুঁজৰ অভিজ্ঞতাৰ
 পৰা জানিছিলো যে আক্ৰমণাত্মক অভিযান জোৰদাৰ কৰিবৰ বাবে
 শত্ৰুইতে বিৰাট সংখ্যক টেক্কা নমাৰ, গতিকে সেইবোৰক প্ৰতিহত
 কৰিব পৰা প্ৰতিবন্ধা আৰু সৈন্ত সাৰু বধা দিবকাৰ। পৰৱৰ্তী
 প্ৰসঙ্গলৈ বোৱাৰ আগতে অৱশ্যেই কোৱা দিবকাৰ যে, আমি যি
 আন্দোলনমূলক যুঁজলৈ বাব লগা হৈছিল সি আছিল সাধাৰণ-
 আন্দোলন, গ্ৰীষ্মকালীন আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ উদ্দেশ্যে সৈন্তক
 প্ৰশিক্ষণ দিবৰ কাৰণে সময় উলিয়াবৰ বাবে। কিন্তু যেতিয়া জনা
 গ'ল যে শত্ৰুইতে কুন্দ'বালজত আক্ৰমণৰ বাবে প্ৰস্তুতি চলাব
 লাগিছে—তেতিয়া আন্দোলনক ই হৈ পৰিল এটা উদ্দেশ্য। এতিয়া
 মাত্ৰ ভাগব পৰা আন্দোলনৰ ব্যৱস্থা গঢ়ি তোলাটো বিপুল পৰিমাণ
 বঢ়াই দিয়া হ'ল।

পৰিস্থিতি জাবি-জোকাবি চাই বণাখনৰ কমাণ্ড আৰু হেড
 কোৱাৰ্টাৰ্ছে সৈন্ত নিয়ন্ত্ৰণৰ ওপৰত জোৰ দিলে। ইয়েলেন্দ্ৰ
 আমাৰ কমাণ্ড প'ষ্টৰ অৱস্থান আছিল, ই এটা ডাঙৰ কোৱাৰ্টাৰ্ছ

আৰু বিমানৰ পৰা প্ৰায়ে আক্ৰান্ত হৈছিল। সেই ঠাৱো আত্মৰ কাৰণে উপযুক্ত নাছিল। তৰুপৰি নতুন পৰিস্থিতিৰ ফলত কমাণ্ড প'ষ্ট সৈন্যসকলৰ আৰু ওচৰলৈ নিব লগা হ'ল। সেয়ে আমি কুৰ্কৰ উদ্ভবত হব'ভদা এলেকালৈ আঁতৰি আহিলো। তাত এটা নতুন কমাণ্ড প'ষ্ট ইতিমধ্যেই তৈয়াৰ কৰা হৈছিল আৰু বণাজনৰ সমস্ত আৰ্মি আৰু ডিভিছনবোৰৰ লগত, আৰু দক্ষিণ বাওঁফালে থকা বণাজনবোৰৰ লগত যোগসূত্ৰ আৰু বাতায়াতৰ ব্যৱস্থা প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছিল।

এপ্ৰিল মাহত কুৰ্ক বালজৰ ছয়োকালেই প্ৰতিদ্বন্দ্বীভেদে গ্ৰীষ্মকালীন আৰু হেমন্তকালীন অভিযানৰ বাবে পুৰাতনপুৰ প্ৰস্তুতি আৰম্ভ কৰিছিল।

শত্ৰুইতৰ আচৰণৰ পৰা আৰু আমি পাই থকা বাতৰিৰ পৰা আমি বুজিছিলোঁ যে নাংছীবাহিনী যদি নিয়ামক উদ্দেশ্য লৈ আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰিবলৈ অৰুৱ ভৱিষ্যতত সক্ষম হয়, তেনেহলে তাক সিহঁতে কুৰ্ক বালজতে কৰিব। এই কথা অৱশ্যেই ক'ব লাগিব যে ছোভিয়েত চুপ্ৰীম কমাণ্ড আৰু জেনাৰেল ষ্টাৰ্কে শত্ৰুইতৰ পৰিকল্পনা, মূল আক্ৰমণৰ সম্ভাৱ্য গতিমুখ আনকি আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ সঠিক তাৰিখ আগতীয়াকৈ জানি গৈছিল। বণাজনৰ অৱস্থাৰ কথা মনত ৰাখি জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰে এই মৰ্মে সিদ্ধান্ত ল'লে যে আত্মৰক্ষামূলক যুঁজৰ জৰিয়তে শত্ৰুইতৰ আক্ৰমণকাৰী গোষ্ঠীবোৰক দুৰ্বল কৰি পেলাব লাগিব, আৰু তাৰ পিচত সলেনস্কৰ পৰা তাগানব'গলৈকে এক ব্যাপক বণাজনত প্ৰতি-আক্ৰমণ কৰিব লাগিব।

আমাৰ বণাজনৰ দক্ষিণত থকা অ'বেল অভিযোজনাৰ ওপৰত বিশেষ গুৰুত্ব দি আমি তাৰ বিপৰীতে সমান্তৰালকৈ পৰাক্ৰম সৈন্য-সমাহাৰ গঢ়ি তোলাৰ আৰু বণাজনৰ সংৰক্ষিত শক্তিৰ সবহভাগ তাত মোড়ায়ন কৰাব সিদ্ধান্ত ল'লো।

এই সিদ্ধান্তৰ গুৰিত আছিল ভুলভ দিয়া বিবেচনাধাৰ। অ'বেলৰ পৰা কুৰ্ক আছিল শত্ৰুৰ উদ্দেশ্য চৰিতাৰ্থ কৰাৰ পক্ষে আটাইতকৈ উপযুক্ত অগ্ৰগতিৰ গতিমুখ। আৰু ইয়াৰ পৰাই মূল আক্ৰমণৰ (দক্ষিণ বা দক্ষিণ-পশ্চিমমুৱা) আশঙ্কা কৰা হৈছিল। কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ আন কোনো অংশত নাংছো আক্ৰমণে কোনো গুৰুতৰ বিপদ সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰিলেহেঁতেন, কাৰণ অ'বেল অভিক্ষেপৰ দক্ষিণৰ হেঁচাত এই বণাজনৰ সৈন্যসকলক আৰু তেওঁলোকক অন্তৰ্ভুক্তিৰে বলীয়া কৰাৰ উপকৰণৰোৰ ব'ত শত্ৰু প্ৰতিৰোধ ভাঙি সোমোৱাৰ আশঙ্কাই দেখা দিব তালৈ যিকোনো সময়ত নিব পৰা গলহেঁতেন। যদি অৱস্থা চৰম বেয়া হুলহেঁতেন তেনেহলে সেই আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ কলত বৰ বেছি হলে আমাৰ সৈন্যসকল কুৰ্ক বালজৰ শৰা খেলা খাৰ লগা হুলহেঁতেন, কিন্তু বিপৰ্যায়ৰ সমুপীন হ'ব লগা নহলহেঁতেন।

এপ্ৰিল মাহৰ আগাহাৱাত কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ কমাণ্ডে আত্মবক্ষালৈ যোৱা সম্পৰ্কত লোৱা সিদ্ধান্তটো চুপ্ৰীম কমাণ্ডাৰ-ইন-চীকে অনুমোদন কৰিলে আৰু আমি প্ৰতিবন্ধা সংগঠনৰ কামত লাগি গলো।

আমাৰ সোঁ কাষত ৪৮ তম, ১০৭ আৰু ৭০ তম ইউনিটবোৰে শত্ৰুৰ অ'বেলত থকা সৈন্য-সমাহাৰৰ বিৰুদ্ধে লাইন ধৰি আছিল, তেওঁলোক গবেদিশ্চৰ পৰা ত্ৰিয়ান্তছেভো পৰ্য্যন্ত ১০২ কিলোমিটাৰ বণাজন জুৰি মোতায়ন আছিল। বাওঁ কাষত ত্ৰিয়ান্তছেভোৰ পৰা কে'বেনেভো পৰ্য্যন্ত বিস্তৃত ১৭৪ কিলোমিটাৰ বণাজন বন্ধা কৰিছিল ৬৫তম আৰু ৬০ তম আৰ্মিয়ে।

মই আগৰ দৰেই প্ৰয়োজনীয় সংবন্ধিত শক্তি আহুতীয়াকৈ বধাৰ সিদ্ধান্ত লালো। ২য় টেক আৰ্মিক দ্বিতীয় স্তৰ-বিশ্বাসলৈ আঁতৰাই অনা হ'ল আৰু ৯ম আৰু ১৯তম টেক ক'ৰ আৰু ১৭৭ গাৰ্ডছ ইনফেণ্ট্ৰী, ক'ৰক ১৩৭ আৰ্মিৰ এলেকাত নিয়োগ কৰা হ'ব বুলি ঠিক হ'ল।^১

১ অলপ দিন পিচত ১৭৭ গাৰ্ডছ ইনফেণ্ট্ৰী ক'ৰৰ দাৱিৰ ১০ম আৰ্মিক দিয়া হৈছিল।

আজ্ঞাপনকৰণৰ যুঁজৰ সাধাৰণ পৰিকল্পনা বচনাত তলত দিয়া আৰ্হি কমাণ্ডাৰসকলে অংশ লৈছিলঃ লেকটানেণ্ট জেনাৰেল এন পি পুখত (১৩শ) লেকটানেণ্ট জেনাৰেল আই. ডি. গালানিন, (৭০ তম), লেকটানেণ্ট জেনাৰেল পি. আই. বাতভ (৬৫ তম), লেকটানেণ্ট জেনাৰেল আই ডি চেৰিয়াভস্কি (৬০তম) আৰু লেকটানেণ্ট জেনাৰেল এছ. আই কদেছো (১৬শ বিমান)। তাৰ পিচত প্ৰত্যেক আৰ্মিয়ে কোন ভূখণ্ডত যুঁজ কৰিব তালৈ বৰাবৰ নজৰ ৰাখি পৰিকল্পনাটো বিস্তাৰিতভাৱে ৰচনা কৰা হ'ল। এই কামত বণাজনৰ কমাণ্ড, বিভিন্ন ধৰণৰ বাহিনীৰ আৰু পৰিসেৱা ব্যৱস্থাৰ কমাণ্ডাৰসকলে, ৰাজনৈতিক বিভাগ আৰু চলাচল আৰু সববৰাহ ব্যৱস্থাৰ মুখ্যগৰাকীয়ে অংশ লৈছিল।

শত্ৰুৱে কেতিয়াকৈ অভিযান কৰিব তাৰ মোটামুটি ভাবিখ জনা থকাত আৰু সিহঁতে নিসন্দেহে বিপুল সংখ্যক সৈন্য লৈ আক্ৰমণ কৰিব ডাকো জনা থকাত বণাজনৰ কমাণ্ডে মাচ' শেষ হোৱাৰ আগতেই সুৰক্ষিত অৱস্থান গঢ়ি তোলাৰ বাবে নিৰ্দেশ দিলে আৰু নিৰ্দেশাৱলী জাৰি কৰিলে। এই উদ্দেশ্যে বণাজনৰ মুখ্য অভিযন্তা মেজৰ জেনাৰেল এ. আই. প্ৰজলিয়াকভে এক বিস্তাৰিত সময়সূচী ৰচনা কৰিলে আৰু কাম বাতে নিৰ্দ্ধাৰিত সময়ৰ ভিতৰত আৰু যথোপযুক্ত মানব হয় তাক সুনিশ্চিত কৰিবলৈ একান্তভাৱে চেষ্টা কৰিলে।

মই আগতেই উল্লিখ কৰিছোঁ যে কৃষ্ণ'বালজৰ প্ৰতিৰক্ষাৰ বাবে পৰিকল্পিত প্ৰস্তুতি আবশ্য হৈছিল এপ্ৰিলৰ শেষভাগত আৰু শত্ৰুৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযান আবশ্য হোৱাৰ আগলৈকে চলিছিল। প্ৰতিৰোধৰ প্ৰধান লাইনটো সৈন্যসকলে নিজেই তৈয়াৰ কৰিছিল। সৈন্যবাহিনীৰ আৰু বণাজনৰ পশ্চাছাগত থকা অৱস্থানবোৰত দ্বিতীয় আৰু তৃতীয় লাইন নিৰ্মাণত থলুৱা লোকসকলে সৈন্যসকলক সাহায্য

কৰিছিল, তেওঁলোকে দুৰ্গ নিৰ্মাণতো বহুত সহায় কৰিছিল। শ্ৰীমন্ত
কমাণ্ডৰ আদেশ আৰু নিৰ্দেশাৱলীত কোৱা হৈছিল প্ৰধানতঃ মজবুত,
গভীৰত স্তম্ভ-বিনাস্ত বৰ্ণক্ষেত্ৰত প্ৰতিবন্ধা গঢ়ি তুলিব লাগিব। ইয়াৰ
বহুত লাইন থাকিব আৰু যুঁজৰ সময়ত এলাকাৰ গভীৰলৈকে দুৰ্গৰ
ব্যৱস্থা গঢ়ি তুলিব লাগিব। আমি আশ্চৰ্য্যকামূলক যুঁজৰ তিনিটি
সম্ভাৱ্য বিকল্প বচনা কৰিছিলোঁ।

এপ্ৰিলৰ পৰা জুন মাহলৈকে কেন্দ্ৰীয় বৰ্ণাক্ষৰ সৈন্তসকলে প্ৰায়
৫০০০ কিলোমিটাৰ গড়খাটৈ আৰু প্ৰৱেশপথ ধৰিছিল, আৰু
৪ লাখ মাইল আৰু মাটিৰ তলত বোমা বৈছিল। কেৱল ১৩শ আৰু
৭০ তম আৰ্মিৰ এলেকাত ১১২ কিলোমিটাৰ কাঁটা-তাৰৰ বেৰা দিয়া
হৈছিল। তাৰ ১০.৭ কিলোমিটাৰ জুৰি বিজুলী সংযোগ কৰা হৈছিল
আৰু ১ লাখ ৭০ হেক্টৰবোৰ বেছি মাইল বহুৱা হৈছিল।

আমি জানিছিলো যে গ্ৰীষ্মকালীন অভিযানৰ প্ৰস্তুতিত জাৰ্মান
কমাণ্ডে পেনাংছাৰৰ আঘাতৰ ওপৰত বৰকৈ নিৰ্ভৰ কৰিছিল, সেয়ে
আমি কুৰ্ক বাগ্জৰ প্ৰতিবন্ধাক এনে এটা ব্যৱস্থা হিচাপে তৈয়াৰ
কৰিছিলো যাতে গধুৰ টি ৪ (টাইগাৰ) টেক আৰু কাৰ্ডিনাণ্ড
কামানকে ধৰি কেন্দ্ৰীভূত অগ্নিসজ্জিত আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰিব পৰা
হয়। আমাৰ অৱস্থানবোৰক টেকৰ পক্ষে দুৰ্ভেদ্য কৰি তুলিবৰ বাবে
শক্তৰ টেক আক্ৰমণৰ বিপদসঙ্কুল ক্ষেত্ৰবোৰত শক্তিশালী প্ৰবল-
প্ৰতিৰোধ-বিন্দুসহ কেবাটাও টেক-প্ৰতিৰোধী লাইন আমি নিৰ্মাণ কৰিব
লগা হৈছিল আৰু সেইবোৰ অগ্নিবৰ্ষণ ব্যৱস্থাবে তৰপূৰ কৰি দিব লগা
হৈছিল। সিদ্ধান্ত কৰা হৈছিল যে শত্ৰুৰ অগ্নিসজ্জিত ব্যৱস্থাৰ বিৰুদ্ধে
বৰ্ণাক্ষৰৰ সমস্ত বিমান-প্ৰতিৰোধীকে ধৰি সমস্ত গোলাবাজ শক্তিক
গোট খুওৱা হ'ব আৰু তাৰ প্ৰধান শক্তি কেন্দ্ৰীভূত কৰিব লাগিব
১৩শ আৰু ৭০ তম আৰ্মিৰ এলেকাৰেবত, ব'ত শত্ৰুৰ কাজৰ পৰা
প্ৰধান আঘাতৰ আশঙ্কা কৰা হৈছিল।

আৰু ভালকৈ সময় আৰু নিয়ন্ত্ৰণৰ বাবে প্ৰবল-প্ৰতিবন্ধা
 বিন্দুবোৰক টেক প্ৰতিবোধ-এলেকাবোৰৰ মাজত মিলাই দিয়া হৈছিল।
 ৪ জুলাইৰ ভিতৰত বণাজনৰ সৈ। পক্ষে ৩০-৩৫ কিলোমিটাৰ গভীৰ
 পৰ্য্যন্ত টেক-প্ৰতিবোধী ব্যৱস্থা তৈয়াৰ কৰা হৈ গৈছিল। কেৱল
 ১৩শ বাহিনীৰ খণ্ডেই আছিল প্ৰধান প্ৰতিবোধ লাইনত ৪৪টা প্ৰবল-
 প্ৰতিবন্ধাবিন্দু সমন্বিত ১৩টা টেক প্ৰতিবোধী এলেকা, দ্বিতীয় লাইনত
 ৩৪টা প্ৰবল-প্ৰতিবন্ধাবিন্দু থকা ৯টা এলেকা আৰু তৃতীয় লাইনত
 ৬০টা প্ৰবল-প্ৰতিবন্ধাবিন্দু সমন্বিত ১৫টা এলেকা।

বিশেষ মনোযোগ দিয়া হৈছিল অগ্নিবৰ্ষণ ব্যৱস্থা সংগঠিত কৰাৰ
 ওপৰত। অগ্নিবৰ্ষক অন্তৰ্ভুক্ত প্ৰত্যেক আৰ্মিৰ সমগ্ৰ গভীৰত স্তৰে স্তৰে
 বিস্তৃত আছিল, বিপদ সঙ্কুল এলেকাত অগ্নিবৰ্ষণৰ স্তুনিপুণ চালৰ আৰু
 কেন্দ্ৰীভবনৰ ব্যৱস্থাও আছিল। অগ্নি নিয়ন্ত্ৰণৰ বাবে নিৰ্ভৰযোগ্য
 যোগাযোগ ব্যৱস্থাসহ বহু পৰ্য্যবেক্ষণ কেন্দ্ৰৰ এটা বিস্তীৰ্ণ ব্যৱস্থা
 আছিল।

শত্ৰুৰ আক্ৰমণৰ অবশ্যাস্তাৱী আশঙ্কা থকা আটাইবোৰ খণ্ডত আৰ্মি
 অক্ৰিয়ালী গোলন্দাজ সৈন্ত-সমাহাৰ কেন্দ্ৰীভূত কৰিছিলো। বণাজনৰ
 সামগ্ৰিক কামানৰ ঘনত্ব আছিল সমুখ বণাজনত কিলোমিটাৰে পতি
 ৩৫টাকৈ কামান আৰু মৰ্টাৰ আৰু ১০টা টেক-প্ৰতিবোধী কামান।
 ১৩শ আৰ্মিৰ খণ্ডত ঘনত্ব আছিল ঢেৰ বেছি। গোলন্দাজসকলক
 প্ৰস্তুত কৰাৰ আৰু অগ্নিবৰ্ষণ ব্যৱস্থা সংগঠন কৰাৰ কৃতিত্ব দিব লাগিব
 প্ৰধানতঃ বণাজনৰ গোলন্দাজবাহিনীৰ বিনয়ী আৰু কঠোৰ পৰিশ্ৰমী
 কমাণ্ডাৰ লেকটানেণ্ট জেনাৰেল ডি আই. কাজাকভক।

যেনে জেনাৰেল এছ. এক. গালাদিয়েভৰ নেতৃত্বত বণাজনৰ
 বাস্তৱিক বিভাগে আসন্ন যুদ্ধৰ প্ৰস্তুতিৰ বাবে অসাধাৰণ কাম
 কৰিছিল। চুপ্ৰীম কমাণ্ডাৰ-ইন-চীফৰ আদেশবোৰ আৰু যেন
 পলিটবুলে এডমিনিষ্ট্ৰেছন, বাৰ ওপৰত ভিত্তি ৰখি পাৰ্টি আৰু

কমহমল সংগঠনবোৰ গঢ়ি তোলা হৈছিল, তাৰ নিৰ্দেশাবলী কেনেকৈ
 বক্তৃতা লাগিব আৰু কাৰ্য্যকৰ কৰিব লাগিব তাক সৈন্তসকলক বুজোৱা
 হৈছিল। প্ৰতিটো গোটৰ মানুহসকলক একো একোটা বৰ্ণিতাভাৱে
 সংবদ্ধ দলত পৰিণত কৰাৰ ওপৰত আৰু তেওঁলোকৰ মনোবল আৰু
 ৰাজনৈতিক জ্ঞান বঢ়োৱাৰ ওপৰত যথেষ্ট মনোযোগ দিয়া হৈছিল।
 ৰাজনৈতিক কামৰ লক্ষ্য আছিল বিষয়া আৰু সৈন্তসকলৰ বৰ্ণমিচ্ছা
 উন্নত কৰা আৰু অন্তৰ্গত আৰু সা-সঁজুলিৰ প্ৰতি যত্নশীল হবলৈ
 তেওঁলোকক শিকোৱা। শৃংখলাবন্ধাৰ প্ৰতি বিশেষ দৃষ্টি দিয়া হৈছিল।
 ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ পাৰ্টি আৰু কমহমল সংগঠনসমূহৰ পুনৰিষ্ঠান
 আৰু বণাজনৰ আৰ্মি আৰু ডিভিছনৰ লগত যুক্ত বাতৰিকাকতসমূহৰ
 ভূমিকাবন্ধি সম্পৰ্কে ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ কেন্দ্ৰীয়
 কমিটিৰ দ্বাৰা ১৯৪৩ চনৰ ২৪ মে তাৰিখে গৃহীত সিদ্ধান্ত অনুযায়ী
 সেনাবাহিনীৰ পাৰ্টি সংস্থাসমূহৰ পুনৰ্গঠনৰ ফলত ৰাজনৈতিক কামকাৰ
 উন্নততৰ হৈছিল।

সামৰিক পৰিষদ আৰু বণাজনৰ হেড কোয়াৰ্টাৰছ প্ৰধান
 খণ্ডবোৰত সুবন্ধা ব্যৱস্থাৰ গুণগত মান আৰু টেক-প্ৰতিবোধী ব্যৱস্থাদিৰ
 সংগঠন আৰু সৈন্তসকলৰ মনোবলৰ প্ৰতি সঘনাই দৃষ্টি দিছিল। বিষয়া
 আৰু সৈন্তসকল নিজৰ ওপৰত আৰু তেওঁলোকে গঢ়ি তোলা প্ৰতি-
 বন্ধাৰ প্ৰতি আস্থাশীল আছিল। শত্ৰুইকৰ বেছ ভেদ কৰি ওলোৱাব
 চেষ্টা সকলভাৱে প্ৰতিবোধ কৰাৰ জৰিয়তে এইবোৰ লাইনত খুঁজ কৰাৰ
 অভিজ্ঞতা তেওঁলোকৰ আছিল। পনিৰি এলেকাৰ প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থা
 পৰিৱৰ্ত্তন কৰাৰ সময়ত মই সৈন্তসকলক তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ অৱস্থান
 সম্পৰ্কে কি ভাবে তাক স্মৰিছিলো। শত্ৰুৰে এই পিনেদি সোমাব
 নোৱাৰিব সেই সম্বন্ধে তেওঁলোকৰ আত্মবিশ্বাস আছিল। তেওঁলোকে
 তেওঁলোকে কৰা বাখিছিল। পনিৰিয়েদি সোমোৱাৰ বাবে নাংকীৰ্ত্তৰ
 সকলো চেষ্টা ব্যৰ্থ হৈছিল।

আমাৰ বণাঙ্গনে ত্ৰিভাৰত আৰু বিশ্বলোকত্ৰিভাৰ গেমিলাসকলৰ
পৰা প্ৰচুৰ সাহায্য পাইছিল। তেওঁলোকে শত্ৰুসৈন্যইতৰ গতিবিধি
সম্পৰ্কে আমাক ধা-খবৰ দিছিল। অবিৰাম অনুসন্ধানৰ বোগেদি
হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছে যথেষ্ট তথ্য সংগ্ৰহ কৰিছিল যাৰ পৰা শত্ৰুইতে
অবেল অভিযোজনা সিহঁতৰ ফৌজবোৰক কেন্দ্ৰীভূত কৰি থকা
কথাটোৰ ভূ পোৱা গৈছিল।

মে আৰু জুন মাহত জাৰ্মান বিমান বাহিনীয়ে সিহঁতৰ ক্ৰিয়াকলাপ
ভীৰু কৰিছিল, সিহঁতে ইয়েলেক আৰু কুৰ্ক'বেল জংছন. বেল ষ্টেছন
আৰু দলংবোৰৰ ওপৰত আৰু সাধাৰণভাবে যোগাযোগ ব্যৱস্থাৰ ওপৰত
আঘাত হানিছিল।

জেনাৰেল কদেনকোৰ ১৬শ এয়াৰ আৰ্মিৰ গোট্টেইটো,
বিমান-প্ৰতিবন্ধা গোটবোৰৰ আৰু বণাঙ্গনৰ আৰু ইউনিটবোৰৰ
বিমান প্ৰতিবোধী কামানবোৰক পূৰ্বাপুৰি লক্ষ্যবিন্দুৰ বিৰুদ্ধে লগাই
দিয়া হ'ল। বিমান-প্ৰাধান্য লাভৰ বাবে যুঁজ চলি থাকিল।

শত্ৰুইতে আমাৰ সববাহু বিপৰ্য্যাস্ত কৰাৰ বাবে চেণ্টা চলাই থাকিল।
আমাৰ চলাচল আৰু সববাহু ব্যৱস্থাৰ পক্ষে শত্ৰুৰ এই চেণ্টা বিফল
কৰাটো দুঃসাধ্য কাম আছিল। এই কথা কব লাগিবই যে চলাচল
আৰু সববাহু ব্যৱস্থাৰ মুখ্য মেজৰ জেনাৰেল এন. এ. আন্তিপেনকোব
অসাধাৰণ কৰ্মক্ষমতা আৰু সাংগঠনিক ক্ষমতা আৰু তেওঁৰ বাহকবনীয়া
অনুসন্ধান কৰ্মীদলে যাবতীয় অনুবিধা নেওচি যোগান ব্যৱস্থা নিৰৱচ্ছিন্ন-
ভাৱে সচল ৰাখিবলৈ সাহায্য কৰিছিল। সেই উদ্দেশ্যে সৰ্বপ্ৰকাৰ
সম্ভাৱ্য উপায় অৱলম্বন কৰা হৈছিল; নতুন বাস্তৱ নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল,
জিবোৰ ঠাইত ক্ষতিগ্ৰস্ত বেগলাইনেদি টঞ্জিন চলিব নোৱাৰিছিল
নৌবোৰ ঠাইত গাড়ী টানিবৰ বাবে ঘোঁৰা ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল,
বৈমানিক গাড়ী আৰু লৰী দিহে নিশাই অহাযোৱা কৰিছিল।
কুৰ্ক'বেল আৰু কদেনকোৱে গোৱাৰ্ধৰণ চলি থকা অৱস্থাতে বেলগু

মেৰামতি কবি অসাধাৰণ বীৰত্ব প্ৰদৰ্শন কৰিছিল। কুৰু আৰু কুৰু এলেকাৰ লোকসকলে বিমান আক্ৰমণৰ পিচত ধ্বংসৰূপ আত্মবোদ্ধা কামত, ঘূৰণ বাট আৰু ভূৰ্গ নিৰ্মাণৰ কামত বিপুল সাহায্য আগবঢ়াইছিল। কুৰুত টেক, লবী, কামান আৰু আন আন গধুৰ শোলাধৰণকাৰী অস্ত্ৰ মেৰামতিৰ বাবে কৰ্মশাল স্থাপন কৰা হৈছিল। এই আটাইবোৰৰ সহতে আমি শীতকালীন যুদ্ধৰ কলত হোৱা অৱক্ষতিৰ এটা লেখক-লবলগীয়া অংশ পূৰণ কৰিব পৰা হৈছিলো।

যুদ্ধ আৰম্ভ হোৱাৰ সময়ৰ ভিতৰতে আমাৰ পদাভিক ডিভিছন বোৰৰ শক্তি ডিভিছনে পতি ৭০০০-৭৫০০ সৈন্যলৈ উন্নীত কৰিব পৰা হৈছিল।

জুন মাহৰ শেষ ভাগত, আমি এই মৰ্মে বাতৰি পাবলৈ ধৰিলো যে শত্ৰুহঁতৰ বিৰাট সংখ্যক অস্ত্ৰসজ্জিত বান, গোলন্দাজ আৰু পদাভিক কৌজ অগ্ৰবৰ্তী এলেকাত আছে। সিহঁতে যুদ্ধাক বিমানৰ বিমান দ্বাৰা আশ্ৰয়ত কাম কৰিব লাগিছে। জুলাই মাহৰ আগভাগত শত্ৰুৰে যে আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰিবলৈ ধৰিব সি স্পষ্ট হৈ গল। আমাৰ গোলন্দাজ আৰু বিমান সেনাসকলে অনুসন্ধানৰ সময়ত অগ্ৰবৰ্তী এলেকাৰ ওচৰত গিৰিখাত আৰু নিম্নত ঠাইত শত্ৰুহঁতে কৰা বহুত ন ন কামানসজ্জা আৰু পেনেছাৰ কেন্দ্ৰীভৱন দেখিবলৈ পাইছিল।

২ জুলাই জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰে আমাক এই মৰ্মে সতৰ্ক কৰি দিলে যে, যিকোনো মুহূৰ্তত আমি শত্ৰুৰ আক্ৰমণৰ আশঙ্কা কৰিব পাৰো। ৪ জুলাই বাতি ১০শ আৰু ৪৮তম আমিৰ গুৰুত আমি পুতি খোৱা মাইন অপসাৰণৰ সময়ত কেইজনমান জাৰ্মান ছোপাৰ ধৰা পৰিল। সিহঁতে ক'লে সত্ৰতে কেইজালি ও বজাত আক্ৰমণ আৰম্ভ হ'ব, জাৰ্মান কৌজক ইতিমধ্যেই বি লাইনৰ পৰা অগ্ৰসৰ হ'ব তাত যোভাৱন কৰা হৈছে।

৫ বজাত এই কথাটো সাংঘাতিক পৰিঘটক জনোৱা হল। প্ৰায় উঠিল বন্দোবঁতৰ কথা বিশ্বাস কৰা হ'বনে নহয়। যদি সিহঁতৰ কথা সঁচা হয় তেনেহলে আগতে অগ্নিবৰ্ষণৰ যি পৰিকল্পনা কৰা হৈছে, সেই অগ্নিবৰ্ষণৰ সময় হৈছে। সেই উদ্দেশ্যে আমি আমাৰ মুঠ কামান আৰু মৰ্টাৰ আৰু গোলাবাকদৰ মজুতৰ আধাই বৰাদ কৰি হৈছিলোঁ।

সেই সময়ত মাৰ্শ ল বুকত আমাৰ কমাণ্ড প'ষ্টত আছিল। তেওঁৰ লগত আলচ কৰি মই অগ্নিবৰ্ষণ আৰম্ভ কৰাৰ নিৰ্দেশ দিলোঁ। নিশা ২টা ২০ মিনিটত কামানৰ গৰ্জনৰ অ'বেলৰ সৌপিনৰ তৃণভূমিতে বিবাজ কৰা ফেছজালিৰ নৈঃশব্দ বিদীৰ্ণ কৰিলে।

১৩শ আৰ্মিৰ খণ্ড আৰু অংশতঃ ৪৮তম আৰ্মিৰ খণ্ড, য'ত শত্ৰুৰ প্ৰধান আক্ৰমণৰ আশঙ্কা কৰা হৈছিল, তাত থকা আমাৰ গোলন্দাজসকলে শত্ৰুৰ প্ৰস্তুতি-গোলাবৰ্ষণৰ ১০ মিনিট আগতেই অগ্নিবৰ্ষণ আৰম্ভ কৰিলে। নাংহীহঁতে উচাপ খালে, এই অৱস্থাৰ খাম কটাবলৈ সিহঁতৰ ২ ঘণ্টা লাগিল। সিহঁতে ক্ষয়প্ৰাপ্ত শক্তি আৰু যথেষ্ট বিশ্বজ্বাৰে মাথো দোকমোকালি চাবে চাৰি বজাত সিহঁতৰ অগ্নিবৰ্ষণ আৰম্ভ কৰিলে। আমাৰ কামানৰ গোলাত নিস্তক হৈ বোৱা সিহঁতৰ কামান আকৌ গৰ্জন কৰি উঠিল আৰু সিহঁতৰ গোলন্দাজ আক্ৰমণ প্ৰবল হল।

বাতিপুৱা চাবে পাঁচ বজাত অ'বেলত থকা নাংহী সৈন্য-সমাহাৰে ১৩শ আৰ্মিৰ আৰু ৭০তম আৰ্মিৰ সৈ কাবৰ সমগ্ৰ সমুখভাগ জুৰি আক্ৰমণ আৰম্ভ কৰিলে। আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰথম দিনাই সিহঁতে নতুন টাইগাৰ টেক আৰু কাৰ্ডিনাণ্ড আক্ৰমণকাৰী কামানসহ বিয়াট আৰাভৰ দ্বাৰা আক্ৰমণাত্মক অভিযানক মনত দিলে।

পুনঃপ্ৰাৰম্ভ গঠনবোৰৰ লগত আৰু সিহঁতক অনুসৰণ কৰি অহা বিপুল সংখ্যক পদাতিক সৈন্যই, অগ্নিসজ্জিত গাড়ীৰে বা খোজখাতি,

অগ্নিসজ্জিত গাড়ীৰ আঁবে আঁবে খবতছীয়াতৈ সমুখলৈ আগবাঢ়ি গৈ আছিল। সকলো দেখি শুনি ধাবণা হৈছিল যে জাৰ্মান কোডে ১৯৪২ চনৰ জুহুকাৰি কুৰ্ক'এলেকাৰ পৰা ভ'ব'নেনক বণাঙ্গন অভিযুধে যি আক্ৰমণ কৰিছিল, সিহঁতে তাৰ পুনৰাবৃত্তি কৰিবলৈ বিচাৰে। কিন্তু সময় সলনি হৈছে। সেয়ে বিচাৰৰ জুলাৰ বাবে সিহঁতে গুৰুতৰ মূল্য দিব লগা হ'ল।

আমাৰ গোলন্দাজ, মৰ্গাৰ বকেট নিকোপক আৰু মেচিনগানে ভয়ঙ্কৰ অগ্নিবৰ্ষণেৰে শত্ৰুৰ মোকাহিলা কৰিলে। টেক-প্ৰতিবোধী কামানে পোনপটীয়াতৈ শত্ৰু পেনংছাবৰ ওপৰত আঘাত হানিলে। ১৩শ আৰ্মিয়ে ৪টা সাংঘাতিক আক্ৰমণ সকলভাৱে প্ৰতিহত কৰিলে, বেছিকৈ নতুন নতুন শক্তি নমাট পঞ্চম আক্ৰমণৰ পিচুঙেই মাথোঁন শত্ৰুহঁত ৮১তম আৰু ১৫শ পদাতিক ডিভিছনৰ অবস্থানৰ মাজত সোমাব পৰা হ'ল।

১৬শ এয়াৰ আৰ্মিয়ে ভাঙি সোমোৱা শত্ৰুকোজৰ ওপৰত গুৰুতৰ আঘাত হানিছিল। আৰ্মি ২০০ যুঁজাৰু আৰু ১৫০ খন বিমান আকাশলৈ পঠিয়াইছিলো—সিবোৰে ছপৰৰ ভিতৰত ৫২০ বাৰ পাক মাৰি নোমা পেলাইছিল। সিবোৰৰ আক্ৰমণে এই খণ্ডত শত্ৰুহঁতৰ অগ্নিগতি মন্থৰ কৰি দিছিল আৰু কলস্বৰূপে আমাৰ ১৭শ ইনফেণ্ট্ৰী ক'ব, দুটা টেক-প্ৰতিবোধী ব্ৰিগেড আৰু এটা মটৰ ব্ৰিগেড আৰ্মি ছেলৰ ভিতৰেদি স্মুয়াই দিবলৈ আমাক সক্ষম কৰিছিল। এই সৈন্তসকলে শত্ৰুহঁতৰ গতিবোধ কৰিব পৰা হৈছিল।

আৰ্মি যি বাতৰি পাইছিলোঁ। তাৰ ভিত্তিত বিচাৰ কৰিলে শত্ৰুহঁতে তেতিয়াও সিহঁতৰ প্ৰধান সৈন্ত সমাহাৰৰ সমগ্ৰ শক্তিক যুঁজত নমোৱা নাছিল, গতিকে পাচদিনা সিহঁতে আক্ৰমণ তীব্ৰ কৰাৰ আশঙ্কাই দেখা দিলে। ৫ জুলাইৰ দিনা নিশা মই জেনাবেল জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছক পৰিস্থিতি জনালোঁ। চুপ্ৰীম কমান্ডাৰ-ইন-চীফে মোক

জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰত সংৰক্ষিত শক্তিৰ পৰা লেকটানেট-জেনাবেল একিমেন্‌কোৰ ২৭তম আৰ্মি পঠাই এই বণাজনক জোখাব কৰা হ'ব লাগিছে। ই এটা ভাল বাতৰি। নিৰ্দ্ধাৰিত এলাকালৈ গৈ আৰ্মিৰ সৈতে সাক্ষাৎ কৰিবলৈ মই কেইজনমান ষ্টাক অফিচাৰক পঠিয়ালোঁ। কিন্তু মোৰ আনন্দ সাৰ্থক নহ'ল, কিয়নো ৫ জুলাই ধলপুৰা কেইঘণ্টামান পাচতেই জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰে আমাক আদেশ দিলে অ'ব'ইয়ান এলাকাত পৰিস্থিতি বেয়ালৈ ঢাল খোৱা হেতুকে সেই আৰ্মিক অনতিপলমে ভ'ব'নেৰ বণাজনলৈ পঠিয়াই দিবলৈ। জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰে আমাক সতৰ্ক কৰি দিলে যে আমি যেন মাথো নিজৰ শক্তিৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ কৰোঁ। ইয়াৰ ফলত আমাৰ অৱস্থা আক জটিল হ'ল এই নিৰ্দেশে আমাক বাধ্য কৰিলে লবালৰি কৰিবলৈ আৰু বিপন্ন অংশলৈ শক্তি বোগান ধৰাৰ উপায় উদ্ভাৱন কৰিবলৈ।

এটাই মাথো উপায় আছিল, কুৰ্ক বালজৰ পশ্চিমাংশৰ আৰ্মিবোৰক দুৰ্বল কৰাৰ বিনিময়ত বিপন্ন অংশৰ প্ৰতিৰক্ষা শক্তিশালী কৰা। গতিকে ৬০তম আৰ্মিৰ কমান্ডাৰ জেনাবেল চেৰিয়াখভস্কিয়ে যি ডিভিছনটো সংৰক্ষিত শক্তি হিচাপে থৈছিল তাক বণাজনৰ সংৰক্ষিত শক্তি হিচাপে অনতিপলমে পঠিয়াই দিবলৈ মই নিৰ্দেশ দিলোঁ। বণাজনৰ পৰিবহন ব্যৱস্থাই সমস্ত অগ্নিশস্ত্ৰ সহ এই ডিভিছনটোক নিৰ্দ্ধাৰিত অংশত ২৪ ঘণ্টাৰ ভিতৰত থৈ আহিলেগৈ।

যুঁজৰ প্ৰথম দিনাই শত্ৰুৰ মূল আক্ৰমণৰ গতিমুখ সুস্পষ্ট হৈ পৰিছিল। আমাৰ প্ৰতিৰক্ষা পৰিকল্পনাত দ্বিতীয় বিকল্পত অনুমিত হোৱা ৱেবে আক্ৰমণ বেল লাইনেদি নহ'ব—হ'ব আৰু পশ্চিম দিশেদি অ'লখোভাৎসকা অভিমুখে। এই অৱস্থাত আৰ্মি ১৭শ পাৰ্ভই ইনফেণ্ট্ৰী, ক'ব' ২য় টেক আৰ্মিৰ ১৬শ টেক ক'ব আৰু বণাজনৰ সংৰক্ষিত শক্তিৰ

পৰা ১১তম টেক ক'বক নিবৃত্ত কৰি আমাৰ প্ৰতিবন্ধক মাজত সোমাই অহা শত্ৰু সৈন্তহঁতৰ ওপৰত এটা অতি দ্ৰুত, সংক্ষিপ্ত, কিন্তু অক্লিষ্টাণী প্ৰত্যাঘাত হনাৰ সিদ্ধান্ত ললো।

৬ জুলাই দোকমোকালি আমাৰ কামান আৰু বিমান আঘাত হানিলে আৰু ওপৰোক্ত প্ৰত্যাঘাতৰ বাবে নিৰ্দিষ্ট গোটবোৰে আক্ৰমণত লাগি গল আৰু প্ৰথমছোৱাত কিছু সাফল্যও লাভ কৰিলে। ১৭শ গাৰ্ডছ ইনফেণ্ট্ৰী ক'ব দুই কিলোমিটাৰ আগবাঢ়িল। কিন্তু তাৰ পাচতেই তাৰ আক্ৰমণ বন্ধ হল। নাংকোইতে নতুন নতুন শক্তি আনিলে : ২৫০ পেনংছাৰ আৰু বিপুল সংখ্যক পদাতিক সৈন্তই ক'বৰ অৱস্থানৰ ওপৰত আঘাত কৰিলে আৰু কঠোৰ প্ৰতিৰোধত বত আমাৰ সৈন্তসকলক তেওঁলোকে ব'ব পৰা বাত্ৰা কৰিছিল তালৈ উভতি যাবলৈ বাধ্য কৰিলে। তৎসম্বন্ধে এই প্ৰত্যাঘাতে ১০শ আমিৰ প্ৰতিবন্ধক দ্বিতীয় লাইন ভাঙি অ'লখোভাংকা অতিমুখে আগুৱাব উদ্দেশ্যে শত্ৰুহঁতে সিহঁতৰ আক্ৰমণক কামত লগোৱাৰ যি আঁচনি পাতিছিল তাক ওফৰাই দিলে আৰু ইয়াৰ ফলত জাৰ্মানহঁতৰ অ'বেল সমাহাৰৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাৰ্ধতা আকৌ পূৰ্বনিৰ্দ্ধাৰিত হৈ গল।

৭ জুলাইৰ দিনা ধলপুৱা শত্ৰুহঁতে পনিবি আক্ৰমণ কৰিলে। হেজাৰ হেজাৰ বোমা আৰু গোলাৰ বিস্ফোৰণ, কামানৰ কাণ তাল মৰা শব্দ, টেকৰ ইঞ্জিনবোৰৰ গাঞ্জনি আৰু ভাখাৰ টাঁকৰ ঘেৰেবনিত মাটি কঁপি উঠিল। আমাৰ গোলন্দাজসকলে মহাবিক্ৰমে যুঁজি পেনংছাৰ আক্ৰমণক ভেটা দিলে। অগ্ৰসজ্জিত গাড়ীৰ ঢলে তেওঁলোকৰ দৃঢ়তাৰ আগত ভিঙি নোৱাৰিলে; গোলন্দাজসকলে গুপী টাইগাৰ আৰু কাৰ্ডিনাণ্ডবোৰক মোচোৱা মৰা আৰু পুৰি ধোৱা তগা ছিগা অংশত পৰিণত কৰিলে। খামি-ভাঠ বেঞ্জিমেণ্টবোৰৰ সাহায্যত জেনাবেল এম. এ. ইয়েনছিনৰ ৩০৭তম ইনফেণ্ট্ৰী, ডিভিছনে পাচোটা আক্ৰমণ প্ৰাৰম্ভ কৰিলে।

গোলন্দাজ আৰু পদাতিক বাহিনীৰ লগ লাগি একেলগে যুঁজ কৰি ইনজিনিয়াৰসকলে শত্ৰুক প্ৰতিহত কৰাত সাহায্য কৰিছিল। তেওঁলোকে প্ৰতিৰক্ষা ব্যৱস্থা গঢ়ি তোলাৰ বাবে চমৎকাৰ কাম কৰিছিল এতিয়া শত্ৰুৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযান প্ৰতিহত কৰাৰ বাবেও কৃতিত্বৰে সৈতে যুঁজ কৰিলে। টেক আক্ৰমণৰ বিপদৰ সমুখীন হোৱা প্ৰধান এলাকা-বোৰত যুঁজৰ তীব্ৰতা নথকাৰ সময়ত তেওঁলোকে দূৰৈৰ পৰা নিয়ন্ত্ৰিত যিৰোৰ মাঠৰ আৰু বোমা মাটিত পুঁতিছিল পেনেংছাবোৰ বৰ্ণধূলীত উপস্থিত হোৱা মাত্ৰকে তেওঁলোকে সেইবোৰৰ বিস্ফোৰণ ঘটাব লাগিলে। চলমান ইনজিনিয়াৰ বাহিনীসমূহে বহুত খণ্ডত শত্ৰুইত্তৰ অন্তঃসজ্জিত বানৰ অগ্ৰগতি ৰোধ কৰিছিল।

দ্বিমান বাহিনীয়ে স্তলবাহিনীৰ ঘনিষ্ঠ সহযোগিতাত কাম কৰিছিল। বিমানযোগে অনুসন্ধান আৰু স্তলত পৰ্য্যবেক্ষণৰ জৰিয়তে বুজা গৈছিল যে শত্ৰুইত্তে আৰু এটা আক্ৰমণৰ প্ৰস্তুতিৰ অঙ্গ হিচাপে পনিবিৰ এক গিৰিখাতত ১৫০ টাবো অধিক পেনেংছাৰ আৰু মটৰগাহিত বিৰাট পদাতিক বাহিনী সমবেত কৰিছিল। আমাৰ গোলন্দাজসকলে আৰু ১৬শ এয়াৰ আৰ্মিৰ প্ৰায় ১২০টা আক্ৰমণকাৰী আৰু বোমাবৰ্ষণকাৰী বিমানে এই শত্ৰুগোষ্ঠীৰ ওপৰত আঘাত হানি সিহঁতৰ প্ৰচুৰ ক্ষয়ক্ষতি ঘটালে আৰু সিহঁতৰ আক্ৰমণ বৰ্ষ কৰি দিলে।

৭ আৰু ৮ জুলাই দুদিন ধৰি সমগ্ৰ অলখোভাতকা জুৰি তয়াৰয়া যুঁজ চলিল। ৮ জুলাইৰ দিনা পুৱা ৮ বজাত শত্ৰুইত্তৰ ৩০০ পেনেংছাবে কামান আৰু মটাবেৰে অগ্নিবৰ্ষণ আৰু বিমান আক্ৰমণ সহযোগে অলখোভাংকাৰ উত্তৰ-পশ্চিমে ১৫শ আৰু ৭০তম আৰ্মিৰ সংযোগধূলীত থকা আমাৰ অৱস্থানসমূহৰ ওপৰত আক্ৰমণ চলালে, পদাতিক সৈন্যসকলৰ অৱস্থানৰ মাজত সোমাই পৰিল আৰু বিৰূপিত নিৰ্মিয়াকৈ কৰ্ণেল বকোছুয়েভৰ ওৱ টেক-প্ৰতিবোধী আৰ্টিলাৰী ব্ৰেণ্ডেভ

ওপৰত আক্ৰমণ হামিলে। এই ত্ৰিগ্ৰেতে অব্যৰ্থ লক্ষ্যৰে শত্ৰুৰ ওপৰত গোলাবৰ্ষণ কৰিবলৈ ধৰিলে।

এই যুদ্ধৰ তীব্ৰতা বুজাবৰ বাবে মাথো এটা উদাহৰণ দিওঁ। কেপ্টেন ইগিছোভৰ বেটাৰিয়ে এটা অৱস্থান বন্ধা কৰি আছিল। তেওঁলোকে নাংছী পেনংছাববোৰক ৬০০-৭০০ মিটাৰৰ ভিতৰলৈ আহিবলৈ দি তাৰ পিচত গোলাবৰ্ষণ কৰিলে। এই বেটাৰিয়ে ১৭টা টেক ধ্বংস কৰি পেলালে, কিন্তু সিমান পৰ মাথো এটা কামান অৱশিষ্ট আছিল। তেতিয়াও বণ কৰিবলৈ সক্ষম তিনিটা যানুহে আক দুটা গধুৰ টেক নিষ্ক্ৰিয় কৰি দি শত্ৰুক উভতি যাবলৈ বাধ্য কৰিলে। স্থল আৰু বিমান বাহিনীৰ সমন্বিত প্ৰয়াসৰ ফলত আক্ৰমণ প্ৰতিহত হল। বণাঙ্গনৰ আন আন খণ্ডতো শত্ৰুৰ আক্ৰমণ সফলভাৱে প্ৰতিহত হল।

৯ জুলাই শত্ৰুই আমাৰ সমগ্ৰ সোঁ পক্ষ জুৰি সক্ৰিয় থাকিল আৰু ৪৮তম আৰু ১০শ আৰ্মিৰ সংযোগস্থলত এটা প্ৰবল অভিযান চলাবৰ চেষ্টা কৰিলে, কিন্তু তাতো সিহঁত সফল নহল।

তাৰ পাচৰ পৰা শত্ৰুৰ হেঁচা অনুভৱনীয়ৰূপে দুৰ্বল হবলৈ ধৰিলে। ১১ জুলাই সাংঘাতিকভাৱে ক্ষতিগ্ৰস্ত হৈ আৰু কোনো উদ্দেশ্য পূৰণ কৰিব নোৱাৰি নাংছী কোঙ্গে সিহঁতৰ আক্ৰমণ বন্ধ কৰি দিলে আৰু সকলো ঠাইত আত্মৰক্ষামূলক যুদ্ধত অবতীৰ্ণ হল। ৬ দিনীয়া তীব্ৰ আক্ৰমণৰ মাজেদি সিহঁতে আমাৰ প্ৰতিৰক্ষা কেৱল ৮ৰ পৰা ১২ কিলোমিটাৰ গভীৰ পৰ্য্যন্ত ভেদ কৰিব পাৰিছিল। এনেকৈ কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্গনৰ সৈন্যসকলে জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰে তেওঁলোকৰ ওপৰত ক্ষুদ্ৰ কৰা দায়েছ পালন কৰিছিল। তেওঁলোকে শত্ৰুক ক্লান্ত কৰি পেলাইছিল আৰু সিহঁতৰ গতিবোধ কৰিছিল।

জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰৰ পৰিকল্পনা অনুযায়ী কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্গনে কথা আছিল ১৫ জুলাই তাৰ সোঁ পক্ষক লগত লৈ সাধাৰণভাৱে

কোমি অভিযুদ্ধে প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক যুদ্ধ চলোৱাব, ইয়াৰ কৰ্তব্য আছিল ১২ জুলাই আক্ৰমণ আৰম্ভ কৰা ব্ৰিগাদৰ বণাজনৰ লগত সহযোগিতা কৰা আৰু অ'বেল অভিযুদ্ধত শত্ৰুহঁতক বিনাশ কৰা। সেই সময়ত ব্ৰিগাদৰ বণাজনৰ সেনাপতিত্ব কৰিছিল কৰ্ণেল জেনাবেল এম. এম. পণ্ডে। ব্ৰিগাদৰ বণাজনৰ লগত এই যুদ্ধত তেতিয়া পশ্চিম বণাজনৰ বাওঁ পক্ষৰ সেনাবাহিনীসকলেও ভাগ লৈছিল।

জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ পৰিকল্পনা অনুযায়ী চেণ্ট্ৰাল বণাজনে পশ্চিম অ'বেলৰ কেউপাশে থকা শত্ৰুসৈন্যহঁতক বিচ্ছিন্ন কৰিবৰ বাবে সৌপিনে আঘাত কৰাৰ কথা আছিল। এই থণ্ডৰ আন ফালে কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ সৈ। পক্ষক উত্তৰ পশ্চিম ফালে কোমি অভিযুদ্ধে আগুৱাই দিয়া হৈছিল। ব্ৰিগাদৰ বণাজনে দুটা আঘাত হনাৰ কথা আছিল : এটা ন'ড'ছিলৰ পৰা পশ্চিমলৈ, যাৰ উদ্দেশ্য আছিল শত্ৰুৰ অ'বেল গোষ্ঠীক বিভক্ত কৰি দিয়া আৰু উত্তৰ আৰু দক্ষিণ ফালে অ'বেলক বেৰি ধৰা; আনটো বোলখতৰ উত্তৰ-পশ্চিম ফালৰ পৰা।

কেন্দ্ৰীয় বণাজন আক্ৰমণাত্মক অভিযানলৈ গল ইয়াৰ সৈ। পক্ষ— ৪৮তম, ১৬শ আৰু ৭০তম আৰ্মিক লগত লৈ বিসকল আত্মবক্ষামূলক যুদ্ধত একেবাৰে নিশ্চকতীয়া হৈ পৰিছিল আৰু ক্ষয়ক্ষতি পূৰণৰ সময় পোৱা নাছিল। তেওঁলোক অতি সুবক্ষিত অৱস্থানক সুনিপুণভাৱে ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ সক্ষম শত্ৰুৰ প্ৰবল প্ৰতিৰোধৰ সমুখলৈ মন্থৰ গতিৰে আগবাঢ়ি আছিল।

আমাৰ সৈন্যসকলে এটাৰ পিচত এটাকৈ অৱস্থানক জাঁই জাঁই বৰতোপেৰে থকা-সৰকা কৰি নাংছাইঁতক খেদি পঠিয়াইছিল। নাংছাইঁতে তেতিয়া চলমান প্ৰতিৰক্ষাৰ কোণল অৱলম্বন কৰিছিল, এটা গোটে যেতিয়া প্ৰতিৰক্ষা কৰি আছিল আন এটা শোট তেতিয়া আৰু পাঁচৰ পৰা দুই কিলোমিটাৰ পিচ ফালে থকা আন এটা নতুন লাইনলৈ গৈ উপস্থিত হৈছিল। তাৰ লগতে আকৌ শত্ৰুহঁতে পেনংছাবেৰে

বাবেপত্তি প্রতি-আক্রমণ কৰিছিল আৰু সিহঁতৰ প্ৰতিৰক্ষাৰ অভ্যন্তৰীণ আইনবোৰত জনগণ আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰ লৈ সুকৌশলে গতিবিধি কৰিছিল।

আমাৰ কাৰবীয়া ব্ৰিয়ানক বণাজনৰ গোটবোৰৰ পক্ষে আগবঢ়াটো টান বেন লাগিছিল। আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰথম দিনা তেওঁলোকে ক'তো বেছ ভাঙি ভেদ কৰিব পৰা নাই। জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ সংৰক্ষিত বাহিনীৰ পৰা স্থানান্তৰিত হোৱা টেক আৰ্মিবোৰ (পশ্চিম বণাজনক দিয়া হৈছিল ৪ৰ্থ টেক আৰ্মি আৰু ব্ৰিয়ানক বণাজনক ৫ৰ্থ গাৰ্ডছ টেক আৰ্মি) হতুৱাই বণাজন ভেদ কৰাৰ প্ৰয়াসে সকল বহল। লৰা ঢপবাকৈ যুঁজলৈ পঠিয়াই দিয়া এইবোৰ আৰ্মিয়ে প্ৰত্যাহ্বিত কল দিব নোৱাৰিলে। অৰ্থাৎ গুৰুতৰ ক্ষয়ক্ষতিৰ বলি হ'ব লগীয়া হল।

সিৰোৰৰ ভিতৰত এটা আৰ্মি, জেনাৰেল পি. এছ. ৰাইবাৰ্গকোৰ নেতৃত্বাধীন ৩য় গাৰ্ডছ টেক আৰ্মিক ব্ৰিয়ানক বণাজনত একাদিক্ৰমে কেবাটাও আঘাত খোৱাৰ পিচত কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ হাতত ক্ৰোমি খণ্ডত ব্যৱহাৰ কৰাৰ বাবে অৰ্পণ কৰা হল। তাৰ ওপৰত দায়িত্ব দিয়া হৈছিল ১৩শ আৰ্মিৰ লগ লাগি ক্ৰোমি খণ্ডত প্ৰথম প্ৰতিৰক্ষা ভৰ কৰি 'সোমোৱা' অ'বেলৰ পশ্চিমলৈ আগিবাঢ়ি যোৱা, অ'বেল আৰু ব্ৰিয়ানকৰ মাজত নাংছীৰ সবৰাহ পথবোৰ বন্ধ কৰি দিয়া আৰু এনেকৈ শত্ৰুৰ পশ্চিমলৈ অপসৰণক ভেটা দিয়া।

যাক যুঁজত নমোৱা হৈছিল সেই ৩য় গাৰ্ডছ আৰ্মি আৰু ১৩শ আৰ্মিৰ মাজত সহযোগিতা স্থাপনৰ বাৱতীয়া বাৱস্থা আৰু তালৈ বণাজনৰ পৰা সৈন্ত আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰ যোগান ধৰাৰ বাৱস্থা আমাৰ হেড কোৱাৰ্টাৰৰ পৰা সময়তে কৰা হৈছিল। সাময়িক পৰিষদৰ সভাত কে. এক. ভেলগিন আৰু বণাজনৰ বাঞ্ছনৈতিক বিভাগৰ মুখ্য এছ এক গালাদিয়েভে সৈন্তসকলৰ মনোবল বঢ়াবৰ বাবে অহোপূৰ্বাৰ্থ কৰিছিল।

পাচ দিনা বাতিপুৱা আমাৰ চকুৰ আগত বিস্তৃত ক্ৰোমি প্ৰৱেশ-মুখত এই আৰ্মিয়ে যুঁজত নমাৰ কথা আছিল। আমাৰ অৱস্থানবোধ

আছিল ওখ ঠাইত, হিটলাৰপন্থীহঁতৰ অৱস্থানবোৰো আছিল ওখ ঠাইত। জুৱোৰ মাজভাগত আছিল এটা বিস্তীৰ্ণ-মুকলি উপত্যকা যিটো জুৱো পক্ষৰ পৰাই ভালকৈ দেখা পোৱা গৈছিল।

যুঁজ যেতিয়া চৰম পৰ্য্যায়লৈ তেতিয়া মই ক্ৰোমি খণ্ড পালোঁগৈ। টেক্‌ব ছাবা বৰ ওচৰৰ পৰা সাহায্য পোৱা ১৩শ আৰ্মিৰ সৈন্যসকল এবল গোলাবৰ্ষণৰ মুখত আমাৰ নিজৰ গোলন্দাজসকলৰ পৰা গোলাবৰ্ষণৰ আঁবে আঁবে উপত্যকাৰ মাজেদি আগবাঢ়ি গৈছিল। মোৰ ওচৰত ই কটকটীয়া হৈ গৈছিল যে আমি যদি এতিয়াই টেক্‌ আৰ্মিক যুঁজত ননমোঁ, তেনেহলে পদাতিকসকলৰ আক্ৰমণ বিপৰ্য্যস্ত হৈ যাব।

মই নিজেই জেনাবেল বাইবালকোক লগ কৰিবলৈ বুলি ওলাই গলোঁ। আমি তেওঁক জাৰ্মানহঁতৰ মুখামুখি এটা আঙগবীয়া ঠাইত থিয় হৈ থকা দেখা পালোঁ। তেওঁ য'ত আছিল সেইখিনিলৈকে এটা টেলিফোন লাইন সংযোগৰ সকলো চেষ্টা বাৰ্থ হল। এটা গধুৰ গোসা বা বোমাৰে তৈয়াৰী এটা গাঁতক তেওঁ পৰ্য্যবেক্ষণ মঞ্চ হিচাপে ৰাখি লৈছিল। তাৰ ভিতৰত আঁঠু কাটি বহি শত্ৰুৰ পৰা লুকাব পৰা হৈছিল, কিন্তু সেইটো সকলো সময়তে অগ্নিবৰ্ষণৰ সমুখত আছিল। তাত অৱস্থান কৰাটো বিপদজনক আছিল। মই তেওঁক আৰ্মিৰ হেড কোয়াৰ্টাৰছলৈ যাবলৈ কলোঁ, তাত যোগাযোগৰ বাবে লাগতিয়াল সকলো ব্যৱস্থা আছিল।

১৩শ আৰ্মিৰ একাংশই উত্তৰ-পশ্চিমলৈ গান্ধমৰ পিনে আক্ৰমণ কৰিছিল আৰু বেপবোৱা প্ৰতিবোধৰ সমুখীন হৈছিল। নাৎছী বিমান আৰু কামানে ওৱ গাৰ্ডছ টেক্‌ আৰ্মিৰ বিৰুদ্ধে সিঁহঁতৰ প্ৰধান প্ৰয়াস সহ্য কৰিছিল আৰু এই আৰ্মিৰ যথেষ্ট ক্ষতিসাধন কৰিছিল। তৎসত্ত্বেও টেক্‌ সৈন্যসকলে ক্ৰোমি এলাকাত সোমোৱাত আৰু শত্ৰুক অবেল গোষ্ঠীৰ সৈ পক্ষৰ ঘেৰি ধৰাত ১৩শ আৰ্মিক সাহায্য কৰিছিল। কিন্তু সৱস্থা এনে হৈছিল যে টেক্‌ আৰ্মিক আৰু ব্যৱহাৰ কৰা সম্ভৱ হোৱা

নাছিল। মই ইয়াক প্ৰত্যাহাৰ কৰি সংৰক্ষিত শক্তিলৈ ওভোতাই আনিবৰ বাবে জেনাৰেল হেড কোয়াৰ্টাৰছৰ অনুমতি বিচাৰিলোঁ।

নাৎছীইতৰ দুৰ্বাৰ প্ৰতিবোধ সন্বেও ছোভিয়েত আক্ৰমণাত্মক অভিযান চলি থাকিল। ৫ আগষ্টৰ দিনা তিনিটা বণাঙ্কনে যুটীয়া প্ৰয়াস চলাই অ'বেল মুক্ত কৰিলে, পশ্চিম বণাঙ্কনে উত্তৰৰ পৰা খেদি আহিল, কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্কনে দক্ষিণৰ পৰা আঘাত হানিলে, ত্ৰিয়ানস্ক বণাঙ্কন পূব ফালৰ পৰা আগবাঢ়ি আহিল। আক্ৰমণাত্মক অভিযান অব্যাহত ৰাখি আৰু নাৎছী অৱস্থানবোৰ বন্ধা কৰাৰ বাবে সিহঁতৰ কঠোৰ প্ৰতিবোধ চূৰ্ণ কৰি কাষৰীয়া ত্ৰিয়ানস্ক বণাঙ্কনৰ লগ লাগি কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্কনৰ সৈন্সকলে ১৮ আগষ্টৰ ভিতৰত সমগ্ৰ অ'বেল অভিক্ষেপৰ পৰা নাৎছীইতক খেদি পঠিয়ালে আৰু ত্ৰিয়ানস্কৰ পূবত থকা হাগেন প্ৰতিবন্ধা লাইন পালেগৈ।

৩ আগষ্ট ভ'ৰ'নেৰ আৰু স্তেপ বণাঙ্কন আক্ৰমণাত্মক অভিযানলৈ গ'ল আৰু ৫ আগষ্টৰ দিনা তেওঁলোকে বেলগ'ৰদ মুক্ত কৰিলে।

সময় আহিল যেতিয়া কমিউনিষ্ট পাৰ্টি আৰু ছোভিয়েত চৰকাৰৰ নেতৃত্বত ছোভিয়েত জনগণ আৰু তেওঁলোকৰ ফৌজে এই কথা কব পৰা হ'ল যে তেওঁলোকে যুঁজৰ সোঁত সলাই দিছে আৰু উদ্ধোগ এতিয়া ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ হাতত, নাৎছী জাৰ্মানীৰ হাতত নহয়। আমাৰ জনগণৰ বীৰত্বপূৰ্ণ প্ৰয়াসৰ ফলত ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ ফৌজে পৰ্য্যাপ্ত পৰিমাণে আৰু উন্নততৰ মানৰ অস্ত্ৰশস্ত্ৰ আৰু সা-সমল পাই আহিল। সেনাবাহিনীৰ সাংগঠনিক গাঁথনি উন্নত হৈছিল। যুঁজে অভিজ্ঞ সেনানায়কসকলৰ বিশাল এক জ্যোতিৰ্দ্ধমগুণ সৃষ্টি কৰিছিল।

১৯৪৩ চনৰ জুলাই অ'বেল, বেলগ'ৰদ আৰু খাবকভ এলেকাত নাৎছীইতক শোচনীয়ৰূপে পৰাস্ত কৰাৰ পিচত অনতিপলমে ছোভিয়েত সেনাবাহিনীয়ে নীপাৰ অভিযুখে বিজয়শূচক আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰিলে।

মাস্থাল
কিৰিল মস্কালেঙ্কো*

কুস্ক'ৰ যুঁজত ভ'ব'নৈয়া
বণাঙ্গন

নাংছী জাৰ্মানীৰ বিৰুদ্ধে ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ জয়ৰ পথ নিমজ
লাক সহজ আছিল। ইয়াৰ উত্থান-পতন নাছিল, আছিল বিভিন্ন
পথচিহ্ন আৰু পৰ্য্যায়।

প্ৰথম পথ চিহ্ন আছিল মস্কোৰ প্ৰৱেশমুখত যুঁজ, য'ত ছোভিয়েত
সেনাবাহিনীয়ে নাংছীহঁতৰ ব্লিৎছক্ৰিগ পৰিকল্পনা ব্যৰ্থ কৰি দিছিল আৰু
ভেৰমাখটৰ দুৰ্ভেদ্যতাৰ কাহিনীৰ অসাবভা প্ৰতিপন্ন কৰিছিল।

দ্বিতীয় পথচিহ্ন আছিল ষ্টালিনগ্ৰাদত নাংছী ফৌজবোৰক
শোচনীয়ৰূপে পৰাস্ত কৰা। ছোভিয়েত বাইজ, তথা গোটেই
পৃথিৱীয়ে এই মহান যুঁজৰ কথা জানে। এই ষ্টালিনগ্ৰাদতে নাংছী
জাৰ্মানীৰ শ্ৰেষ্ঠ সেনাবাহিনী, ৬ষ্ঠ আৰ্মিৰ অন্তিম বিলুপ্ত হৈছিল।
ইয়াতে ভলগাৰ পাবত নাংছীহঁতক প্ৰতিহত কৰা হৈছিল আৰু আমাৰ
দেশৰ পৰা নাংছী দম্ভুৰাহিনীৰ ব্যাপক বিতাড়ন আবস্ত হৈছিল।

* কুস্ক'ৰ যুঁজত ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ বাঁৰ মাস্থাল মস্কালেঙ্কোৱে ভ'ব'নৈয়া
বণাঙ্গনৰ ৪০ তম আৰ্মিৰ সেনাপতিত্ব কৰিছিল

তৃতীয় পৰ্য্যটক আছিল পাঁচ মাহ পিচত কুস্ক'বালজৰ যুঁজ। এই যুঁজ সংঘটিত হৈছিল বণাঙ্গনৰ কালৰ পৰা এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ক্ষেত্ৰত ছোভিয়েত-জাৰ্মান বণাঙ্গনৰ প্ৰায় ঠিক সোমাজত, আৰু এই যুঁজ এক ডিঙি আৰু ভয়ঙ্কৰ সংঘৰ্ষত পৰিণত হৈছিল।

কুস্ক'ৰ যুঁজত ভ'ব'নৈৰ বণাঙ্গনৰ ওপৰত প্ৰায় ২৫০ কিলোমিটাৰ জোৰা কুস্ক'-বালজৰ দক্ষিণাংশ বক্ষা কৰাৰ দায়িত্ব দিয়া হৈছিল। লেফটানেণ্ট-জেনাৰেল এন ৱাই. চিৰিছভৰ ৩৮তম আৰ্মি, মোৰ সেনাপতিত্বত ৪০তম আৰ্মি, লেফটানেণ্ট-জেনাৰেল আই. এম. চিস্তিয়াকভৰ ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰ্মি আৰু লেফটানেণ্ট-জেনাৰেল এম এছ ছুমিলভৰ ৭ম গাৰ্ডছ আৰ্মিৰে প্ৰথম প্ৰতিবন্ধা স্তৰ গঠিত হৈছিল।

দ্বিতীয় প্ৰতিবন্ধা স্তৰ গঠিত হৈছিল লেফটানেণ্ট-জেনাৰেল ৱাই এম কাভুকভৰ ১ম টেক আৰ্মি আৰু লেফটানেণ্ট-জেনাৰেল ভি. ভি ক্ৰাচেনকিনৰ ৬৯তম আৰ্মিৰে।

ভ'ব'নৈৰ বণাঙ্গনৰ সংশ্লিষ্ট শক্তি হিচাপে আছিল লেফটানেণ্ট-জেনাৰেল এছ জি. গৰিয়াচভৰ ৩৫তম গাৰ্ডছ. ইনফেণ্ট্ৰি, ক'ব, এ এছ বুৰদেইনিৰ ২য় গাৰ্ডছ টেক ক'ব আৰু লেফটানেণ্ট-জেনাৰেল এ, জি ক্ৰাভচেঙ্কোৱ ৫ম গাৰ্ডছ ক'ব। লেফটানেণ্ট-জেনাৰেল এছ, এ, ক্ৰাহভস্কিৰ নেতৃত্বাধীন ২য় আৰ্মিয়ে এই গোষ্ঠীক বিমান ছত্ৰ দিছিল।

ভ'ব'নৈৰ বণাঙ্গনত আছিল ৬২৫,০০০ বিষয়া আৰু সৈন্ত, ৯,৪৮০ বণাঙ্গনৰ কামান আৰু মৰ্টাৰ (বিমান বিধ্বংসী আৰু টেক-কামান সহ), আৰু ১৭০০ বো অধিক টেক আৰু স্মল্‌গালিভ কামান।

বণাঙ্গনৰ কমাণ্ডাৰে আশঙ্কা কৰিছিল যে শত্ৰুহঁতে আক্ৰমণ আৰম্ভ কৰিব, মাজভাগত আৰু বাওঁকাষে ১৬০ কিলোমিটাৰ জোৰা বিস্তৃত সমুখ বণাঙ্গনত, যিটো তিনিটা আৰ্মিৰ দ্বাৰা বক্ষিত হৈছিল। গতিকে ৪০তম, ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰু ৭ম গাৰ্ডছ আৰ্মিবোৰৰ দ্বাৰা বক্ষিত এলেকা-বোৰত কামান আৰু মৰ্টাৰ সবাতোকৈ ঘন-সংকটকৈ ৰখা হৈছিল।

ভ'ব'নৈৰ বণাজনৰ সৈন্তসকলে তেওঁলোকৰ সোঁতৰত জাৰ্মান ২য় আৰ্মিৰ অংশ বিশেষৰ সোঁমাজত ৪ৰ্থ পেনংছাৰ আৰ্মি আৰু বাৰ্ড কাষত টাঙ্ক ক'চ কেম্পৰ মুখামুখি অৱস্থান কৰিছিল।

শত্ৰুহঁতে ভ'ব'নৈৰ বণাজনৰ সৈন্তসকলৰ বিৰুদ্ধে দুটা আঘাত হনাৰ পৰিকল্পনা কৰিছিল : মূল আক্ৰমণ কৰাৰ কথা আছিল হ'থৰ সেনাপতিত্বত ৪ৰ্থ পেনংছাৰ আৰ্মিয়ে, অ'ব'য়ান অভিমুখে ; আনটো টাঙ্ক ক'চ'ৰ কেম্পে, ক'ব'চা অভিমুখে।

৪ৰ্থ পেনংছাৰ আৰ্মিৰ আক্ৰমণকাৰী গোষ্ঠী গঠিত হৈছিল পাঁচোট। পেনংছাৰ, দুটা পদাতিক আৰু এটা মটৰবাহিত ডিভিছনেৰে, আৰু টাঙ্ক ক'চ গুঠিত হৈছিল তিনিটা পেনংছাৰ আৰু তিনিটা পদাতিক ডিভিছনেৰে। তেওঁলোকৰ যুঁজৰ মদত দিছিল বিছথোফেনৰ নেতৃত্বত ৪ৰ্থ-এয়াৰ ফ্লিটে।

ভ'ব'নৈৰ বণাজনৰ সমুখীন নাংছী আক্ৰমণকাৰী সৈন্তসমাহাৰ-বোৰত আছিল ২৮০,০০০ বিষয়া আৰু সৈন্ত, প্ৰায় ২৫০০ কামান আৰু মৰ্টাৰ, আৰু ১৫০০ টেঙ্ক।

চলি থকা যুঁজৰ সংৰক্ষিত শক্তি হিচাপে শত্ৰুপক্ষৰ আছিল দুই ডিভিছন বিশিষ্ট পেনংছাৰ ক'ব। সিহঁতৰ পৰিকল্পনা আছিল দৰকাৰ হলে দনবাছৰ পৰা পেনংছাৰ, মটৰবাহিত আৰু পদাতিক তিনিটা ডিভিছন অনা। এই ডিভিছনবোৰে দক্ষিণ-পশ্চিম আৰু দক্ষিণ বণাজনৰ বিৰুদ্ধে যুঁজি আছিল।

যুঁজ চালনাৰ কালৰ পৰা ৪ৰ্থ পেনংছাৰ আৰ্মি আৰু টাঙ্ক ক'চ কেম্পৰ আছিল এক স্তৰ বিশিষ্ট গঠন। ইয়াৰ কাৰণ নাংছী কমান্ডৰ অভিল্যব আছিল ছোভিয়েত বেছ-বচিত প্ৰতিৰক্ষাভেদ কৰাৰ, ছোভিয়েত ফৌজক ছেদেলি-ভেদেলি কৰাৰ আৰু কুস্ক দখল কৰাৰ উদ্দেশ্যে এক প্ৰবল প্ৰাথমিক আঘাত কৰাৰ।

কুস্ক বক্ষা কৰাৰ সাধাৰণ পৰিকল্পনাৰ ভিতৰত ভ'ব'নৈৰ বণাজনক দায়িত্ব দিয়া হৈছিল কুস্ক অতিক্ৰমণৰ দক্ষিণ অংশত গভীৰ পৰ্য্যন্ত

জবে জবে বিজয় প্ৰতিবন্ধ। সংগঠন কৰাৰ, শত্ৰু সৈন্যৰ পৰা মুক্ত
 আন্তৰ্গত অগ্ৰসৰ হলে আন্তৰ্গতামূলক যুঁজত তাক ক্লান্ত আৰু বৰ্জিত
 কৰাৰ আৰু তাৰ পাচত আক্ৰমণাত্মক অভিযানলৈ গৈ বেংগ'ব'দ
 আৰু খাবকভত শত্ৰু গোষ্ঠীবোৰক মৰিমূৰ কৰাৰ।

সেই সময়ত ভ'ব'নেৰ বণাঙ্গন আছিল জেনাবেল অব্ জ আৰ্মি
 এন এক ভাতৃত্বীনৰ অধীনত। সামৰিক পৰিষদৰ সদস্যসকল আছিল
 লেকটানেণ্ট-জেনাবেল এম এছ ক্ৰুচেভ আৰু লেকটানেণ্ট-জেনাবেল
 এল, আব, কগিয়ে৭ছ; লেকটানেণ্ট-জেনাবেল এছ, পি ইজানভ
 আছিল চিফ অব্ ষ্টাফ, আৰু মেজৰ-জেনাবেল এম্, এছ ছাভিলভ
 আছিল বাৰ্জনৈতিক বিভাগৰ মুখ্য।

ভাতৃত্বীন ভ'ব'নেৰ বণাঙ্গনলৈ আহিছিল ১৯৪৩ চনৰ মাৰ্চ মাহত,
 খাবকভ এলেকাত শত্ৰুৰ প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বিৰুদ্ধে যুঁজৰ
 শেষ পৰ্যায়ত।

মই জেনাবেল ভাতৃত্বীনক গভীৰ শ্ৰদ্ধা কৰিছিলোঁ। আৰু মোৰ মানত
 তেওঁ আছিল মহান সামৰিক নেতা। মই তেওঁক কিয়েভত থাকোতেই
 চিনি পাইছিলো, যুঁজৰ আগতে আমি দুয়ো তাত কাম কৰিছিলো,
 তেওঁ আছিল কিয়েভ স্পেছাল মিলিটাৰি ডিষ্ট্ৰিক্টৰ চীফ অব্ ষ্টাফ।
 আকৌ আমি লগালগি হলেঁ। ১৯৪২ চনৰ অক্টোবৰ মাহত, মই
 ভ'ব'নেৰ বণাঙ্গনৰ ৪০তম আৰ্মিৰ কমান্ডিং অফিচাৰ নিযুক্ত হোৱাৰ
 পিচত। ভাতৃত্বীন আছিল এই বণাঙ্গনৰ সেনাপতি আৰু আমাৰ প্ৰত্যক্ষ
 মুখ্য। পুনৰ দেখা হোৱাত আমি বৰ সুখী হলেঁ। তেওঁ মোক ষ্টালিন-
 গ্ৰাদৰ অৱস্থা সম্পৰ্কে সুধিলে, মই তেওঁক ভ'ব'নেৰ অৱস্থা সম্পৰ্কে
 সুধিলোঁ। তেওঁ সোনকালেই দক্ষিণ-পশ্চিম বণাঙ্গনৰ সেনাপতিত্ব
 কৰিবলৈ ষ্টালিনগ্ৰাদ এলাকালৈ বদলি হৈ আহিল, তাতেই সেনাপতি
 হিচাপে তেওঁৰ পূৰ্ণ পৰিচয় পোৱা গৈছিল। পাউলাছৰ ৬ষ্ঠ আৰ্মিক
 পৰিবেষ্টিত আৰু হতভম্ব কৰাত তেওঁৰ সৈন্যসকলে বেছ'হানীৰ ভূমিকা

লৈছিল। এতিয়া তেওঁ ভ'ব'নেৰে বণাঙ্গনলৈ উভতি আহিল আৰু লগে লগে সকলো প্ৰাণৱন্ত হৈ উঠিল। তেওঁ পলম নকৰাকৈ প্ৰত্যেক আৰ্মিৰ আৰু প্ৰথম প্ৰতিবন্ধা-স্তবৰ প্ৰতিটো ডিভিছনৰ পৰিস্থিতি আৰু শত্ৰুফৌজৰ সংখ্যা আৰু অৱস্থা ভালকৈ বুজ লবলৈ ধৰিলে। প্ৰতিটো অংশত প্ৰতিটো প্ৰতিবন্ধা লাইনত আৰু টেকৰ আক্ৰমণৰ সমুখীন প্ৰতিটো দিশত কি কি সৈন্য আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰ গোট থুওৱা হৈছে জানিব খুজিলে, আৰু তাৰ পিচত প্ৰতিবন্ধা বেছিকৈ শক্তিশালী কৰি তুলিবৰ বাবে বিভিন্ন ব্যৱস্থাদি লবলৈ ক'লে। কেনেকৈ বিভ্ৰান্ত পাৰি আৰু হকুৱাব পাৰি সেই বিষয়েও তেওঁ লোকক ভাবিবলৈ শিকালে। তেওঁ আৰ্মিৰ কমান্ডাৰসকলক ভালোখিনি স্বাধীনতা দিছিল আৰু তেওঁ লোকক উদ্বোধন লবলৈ উদগনি দিছিল; আৰ্মিও আমাৰ ফালৰ পৰা প্ৰস্তাৱ আৰু পৰিকল্পনা লৈ তেওঁৰ কাষ চাপিছিলোঁ, তেওঁক সেইবোৰ বিষয়ে আলোচনা কৰাত সদায়ে সাজু থকা দেখিছিলোঁ। তেওঁৰ সমৰ্থনৰ ওপৰত আৰ্মি নিৰ্ভৰ কৰিব পাৰিছিলোঁ। একাধাৰত ক'ব লাগিলে, তেওঁ আছিল কৰ্মনীষ্ঠ।

ভ'ব'নেৰে বণাঙ্গনক কি কৰ্তব্য দিয়া হৈছিল তাক মই আগতেই উল্লিখাই আহিছোঁ। এই কৰ্তব্য পালনৰ হকে সৈন্যসকলে চূৰ্ণ নিৰ্মাণ কৰাত লাগি গল।

প্ৰতিবন্ধা গঢ়ি তোলাৰ সময়ত জেনাৰেল ষ্টাকৰ নিৰ্দেশাৱলীত চমুকৈ লিখা থকা আগৰ যুঁজবোৰৰ অভিজ্ঞতাৰ কথা আমাৰ মনত আছিল। টেক-প্ৰতিবোধী আৰু বিমান-প্ৰতিবোধী প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থা নিৰ্মাণৰ প্ৰতি, বেটেলিয়ন আৰু কম্পানী প্ৰতিবন্ধাৰ বাবে শক্তিশালী প্ৰতিবন্ধা-বিন্দু গঢ়ি তোলাৰ প্ৰতি, বগডুম্বৰ সৰ্বোচ্চ সঁহাৱনাৰ প্ৰতি, আৰু প্ৰতিবন্ধাৰ সমুখ লাইন আৰু গভীৰত নিবিড় অগ্নিৰ্ঘণ সংগঠিত কৰাৰ প্ৰতি বিশেষ গুৰুত্ব দিয়া হৈছিল। প্ৰধান ইঞ্জিনিয়াৰিং ব্যৱস্থা হিচাপে আছিল নানান দিশত সঁচৰতি হৈ থকা ট্ৰেকৰ আৰু ট্ৰেকৰ প্ৰবেশপথৰ এক সুবিস্তীৰ্ণ জাল।

আত্মবক্ষামূলক অভিযানৰ বাবে প্ৰস্তুতি চলাবলৈ গৈ আমাৰ বণাঞ্জনৰ সৈন্তসকলে প্ৰৱেশ-পথেৰে সংযুক্ত চাৰিটাকৈ, ক'তো আকৌ পাঁচটাকৈ পূৰ্ণ আকাৰৰ গড়খাৱৈ খান্দিছিল। প্ৰধান প্ৰতিবন্ধা এলেকাত প্ৰতিটো ভিভিছনৰ ৭০-৮০ কিলোমিটাৰ গড়খাৱৈ আৰু প্ৰৱেশপথ আছিল আৰু প্ৰত্যেক কিলোমিটাৰ সমুখ বণাঞ্জনপতি ছয় বা সাতোটাকৈ পিল বস্তু আছিল। প্ৰধান আক্ৰমণৰ আশঙ্কা থকা ঠাইত টেক-প্ৰতিবোধী গড়খাৱৈ খনা হৈছিল, নৈৰ পাৰত আৰু গিৰিখাতৰ কাষত মাটি আৰু পাহাৰ কাটি থিয়গৰীয়া ঢাল নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল আৰু হাবি আৰু জোপোহা কাটি ইটোৰ পিচত সিটোকে পেলাই তাৰ ওলত মাইন পুঁতা হৈছিল।

আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ খণ্ডবোৰত প্ৰতিবন্ধাৰ দ্বিতীয় লাইনবোৰ দুৰ্গ বা সুবক্ষিত অৱস্থান নিৰ্মাণৰ কালৰ পৰা প্ৰধান লাইনৰ লেখীয়াই আছিল, পিচে এইবোৰত মাইন বেছি পুঁতা নহৈছিল।

প্ৰতিবন্ধা বেছিকৈ শক্তিশালী কৰা আৰু বগভূমি তৈয়াৰ কৰাৰ কাম ৫ জুলাইলৈকে চলিছিল।

ব্যাপকভাৱে মাইন-পতা পথাৰ তৈয়াৰ কৰা হৈছিল। যেনে, ৪০তম আৰ্মিৰ প্ৰতিবন্ধা এলেকাত কমকৈয়ো ৫৯,০৩২ টা টেক-প্ৰতিবোধী আৰু ৬,৩৭৭ টা ব্যক্তি-প্ৰতিবোধী মাইন আৰু মাইনৰ খেল পুঁতা হৈছিল।^১ বাটত আৰু দলঙত প্ৰতিবন্ধক বচনাৰ বাবে

-
- ১ মাইন পথাৰৰ ঘনত্বৰ উদাহৰণ দিবলৈ গৈ মই ৪০তম আৰ্মিৰ প্ৰতিবন্ধা এলেকা অৰ্ধাংশত শব্দেৰে আক্ৰমণ কৰা নাই সেই এলেকা বাহিৰ লোৱা কাৰণে পাঠক আচৰিত নহয় যেন। মই তাক কৰিছোঁ কাৰণ প্ৰথমতঃ, তাত কিমান মাইন আছিল সেইটো সঠিকভাৱে মই জানোঁ আৰু তাত সত্যতা সম্পৰ্কেও শপত খাব পাৰোঁ; দ্বিতীয়তঃ, সমগ্ৰ ভাৰতবৰ্ষৰ বণাঞ্জন খণ্ডতে প্ৰতিবন্ধা সমান গভীৰভাৱে নিৰ্মিত হৈছিল, আৰু তৃতীয়তঃ তাত সৈন্য আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ ঘনত্ব ওষ্ঠাগত আৰু ৭ম গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ খণ্ডবোৰৰ সমান আছিল—বি খণ্ডবোৰত প্ৰতিবন্ধা ভেদৰ চেষ্টা কৰিও শব্দহ'ত ব্যৰ্থ হৈছিল।

দেবীকৈ কায় কবিব এনে মাইনৰ ব্যাপক ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল, আমাৰ সৈন্তসকলক যদি প্ৰত্যাহাৰ কবিব লগা হয় তেনেহলে সেইবোৰৰ বিস্ফোৰণ ঘটোৱা হ'ব বুলি ঠিক কৰা হৈছিল। শত্ৰুৰ টেকৰ বিৰুদ্ধে যুঁজিবৰ বাবে আটাইবোৰ কামান নিয়োগ কৰা হৈছিল।

সৈন্তবাহিনীৰ প্ৰতিবন্ধাৰ সময়ত গভীৰভালৈকে বিয়পি থকা টেক আক্ৰমণৰ আশঙ্কা থকা আটাইবোৰ লাইন জুৰি টেক-প্ৰতিবোধী প্ৰতিবন্ধা সংগঠিত হৈছিল। টেক-প্ৰতিবোধী মজবুত প্ৰতিবন্ধাবিন্দু আছিল প্ৰধান আত্মৰক্ষামূলক নিৰ্মাণকাৰ্য্য। উদাহৰণস্বৰূপে, ৪০তম আৰ্মিৰ ডিভিছনবোৰত টেক-প্ৰতিবোধী অন্তঃশত্ৰুৰ গড় ঘনত্ব আছিল প্ৰতি কিলোমিটাৰ সমুখ বৰ্ণখলীত ১১টা কামানৰ পৰা ১০টা টেক-প্ৰতিবোধী বাইফেল। তহপৰি, বেজিমেণ্ট, ডিভিছন, ক'ব আৰু আৰ্মিবোৰত আৰু বৰ্ণাঙ্কনৰ কমাণ্ডাৰৰ হাতত টেক-প্ৰতিবোধী কামানৰ সংৰক্ষিত শক্তি আছিল।

টেকবোৰে যদি আমাৰ প্ৰতিবন্ধা ভেদ কৰে তেনেহলে সিবোৰক প্ৰতিহত কৰাৰ ক্ষেত্ৰত এটা ডাঙৰ ভূমিকা দিয়া হৈছিল গতিশীল প্ৰতিবন্ধক ডিটাচমেণ্টবোৰক, সিবোৰৰ ওপৰত শত্ৰুৰ অগ্ৰগমনৰ বাটেদি মাইন পতাৰ দায়িত্ব দিয়া হৈছিল। বৰ্ণাঙ্কনৰ কমাণ্ডাৰৰ হাতত এনেকুৱা পাঁচোটা ডিটাচমেণ্ট আছিল। এই ডিটাচমেণ্টবোৰ বখা হৈছিল বেজিমেণ্টৰ, ডিভিছনৰ, ক'বৰ আৰ্মিৰ কমাণ্ডাৰসকলৰ আৰু বৰ্ণাঙ্কনৰ কমাণ্ডাৰৰ অধীনত। প্ৰত্যেক ডিটাচমেণ্টত আছিল নিজস্ব মটৰযানবাহন সহ এটাকৈ ইঞ্জিনিয়াৰ বেটেলিয়ন, ২০০ বপৰা ৫০০ মাইন আৰু ৫০০ কিলোগ্ৰাম ওজনবিশিষ্ট বিস্ফোৰক পদাৰ্থ।

তহপৰি, প্ৰত্যেক পদাতিক কম্পানী আৰু প্ৰত্যেক প্লেটুনৰ টেক-চিকাৰী দল আছিল। এনেদৰে, টেক-প্ৰতিবোধী মাইন আৰু বিস্ফোৰক পদাৰ্থেৰে সজ্জিত এই টেকবোৰ শত্ৰু টেকৰ মোকাবিলা কৰিবলৈ সৰ্বথা সাজু থাকিছিল।

বিমান-প্ৰতিবোৰী প্ৰতিবন্ধক ওপৰত অতি মনোবোশ দিয়া হৈছিল। বিমান-প্ৰতিবোৰী ডিভিছনবোৰে আৰু ২য় এয়াৰ আৰ্মিয়ে আমাৰ প্ৰধান সৈন্ত-সমাহাৰক শত্ৰুৰ বিমানৰ পৰা বন্ধা কৰি আছিল। লঘু আৰু গধুৰ মেচিনগানৰ আৰু টেক-প্ৰতিবোৰী ৫০ শতাংশবোৰে অধিক শত্ৰু বিমানৰ আৰু বিমানবাহিত শত্ৰুসেনাৰ বিৰুদ্ধে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল।

আমাৰ ভ'ব'নৈৰ বণাৰ্জন আৰু কাৰবীয়া কেব্ৰীৰ বণাৰ্জন— এই দুই বণাৰ্জনক দায়িত্ব দিয়া হৈছিল শত্ৰুৰ আক্ৰমণাত্মক ক্ষমতা নিঃশেষ কৰাৰ আৰু তাৰ পিচত প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযান কৰি তাক চূৰ্ণ-বিচূৰ্ণ কৰাৰ। তাৰ বাবে দুৰ্ভেদ্য প্ৰতিবন্ধক সংগঠন কৰাটো প্ৰয়োজন আছিল। সেই কাম আমি কৰিছিলো।

আমাৰ সৈন্তসকলৰ আটায়ে প্ৰতিবন্ধক নিৰ্মাণৰ সময়ত খননকাৰী হৈ পৰিছিল। তেওঁলোকে প্ৰৱেশপথ আৰু শিৱালৰ গাঁত সহ ৭ ৭ কিলোমিটাৰ গড়খাৱৈ খান্দিছিল; টেক, কামান আৰু ছোঁবা-বোৰৰ নিমিত্তে প্ৰতিবন্ধকৰ সমুখত থকা লাইনবোৰত আত্মসন্মতি নিৰ্মাণ কৰিছিল, তাৰোপৰি সৈন্তসকলৰ বাবে ১৫৫ মিলিমিটাৰ গোলাৰ বিস্ফোৰণ সহ কৰিব পৰা আত্মসন্মতি নিৰ্মাণ কৰিছিল, তত্ৰূপৰি এইবোৰক এনে এক ছদ্মৰূপ দিছিল যাতে এইবোৰ দেখাত হয় কাৰবীয়া খেতি-মাটি পথাৰবোৰৰ দৰে সাইলাখ; আৰু সঁচাকৈয়ে স্থল বা বিমানৰ পৰা এইবোৰ চাবৰ কৰিব পৰা নগৈছিল।

যি মুহূৰ্ত্তত শত্ৰু আক্ৰমণাত্মক অভিযানত লিপ্ত হ'ব লগে লগেই আমাৰ অৱস্থানবোৰৰ ওপৰত মৰ্চাৰ আৰু কামানৰ অজস্ৰ গোলা আৰু বিমানৰ পৰা বোমা পেলোৱা হ'ব বুলি গম পাই আমি আমাৰ মানুহ, কামান আৰু গধুৰ অন্ত্ৰশস্ত্ৰ, যানবাহন আৰু ভঁৰালবোৰ বন্ধা কৰিবৰ বাবে সৰ্বপ্ৰকাৰ ব্যৱস্থা লৈছিলোঁ।

প্ৰতিবন্ধকৰ সমগ্ৰ গভীৰতা জুৰি আছিল টেক্স-প্ৰতিবোধী গড়খাটৈ, মাটি আৰু পাহাৰ কাটি তৈয়াৰ কৰা থিয়গৰীয়া ঢাল আৰু প্ৰতিবন্ধক, তিনিচাৰি শাৰী কাঁটা-তাঁবৰ বেৰা, প্ৰায় সম্পূৰ্ণ অদৃশ্য প্ৰতিবন্ধক, পথাৰ ভৰি টেক্স-প্ৰতিবোধী আৰু সৈন্ত-প্ৰতিবোধী মাইন, দাঙ পদাৰ্থেৰে ভৰপূৰ বটল আৰু দূৰৈৰ পৰা নিয়ন্ত্ৰিত মাইন পথাৰ আৰু টেক্স-প্ৰতিবোধী ব্লক। অকল ৪০তম আৰ্মিৰেই আছিল ১৫১ কিলোমিটাৰ জোৰা সৈন্ত-প্ৰতিবন্ধক ৮১ কিলোমিটাৰ কাঁটা তাঁবৰ বেৰা, আৰু ৭০ কিলোমিটাৰ এলেকা জোৰা মাইন-পথাৰ। টেক্স-বিবোধী প্ৰতিবন্ধক আৰু প্ৰতিবোধকবোৰৰ সামগ্ৰিক দৈৰ্ঘ্য আছিল ১০২'৩ কিলোমিটাৰ, ৬৭'৫ কিলোমিটাৰ মাইন-পথাৰ, ৩২'৫ কিলোমিটাৰ টেক্স-প্ৰতিবোধী গড়খাটৈ আৰু মাটি আৰু পাহাৰ কাটি তৈয়াৰ কৰা থিয়গৰীয়া ঢাল আৰু ২৩ কিলোমিটাৰ ব্লক।

প্ৰতিবন্ধা সংগঠন চলি থকাৰ লগে লগে চলিছিল নিবিড় বণ-প্ৰশিক্ষণ। সৈন্তসকলক টাইগাৰ আৰু পেহাৰ টেক্স আৰু আক্ৰমণকাৰী ফাৰ্ডিনাণ্ড কামানৰ বিৰুদ্ধে যুঁজিব পৰাকৈ প্ৰশিক্ষণ দিয়াৰ ওপৰত আৰু ষ্টাফ অফিচাৰসকলক আত্মবিশ্বাসমূলক যুঁজৰ সময়ত অগ্নিবৰ্ষী অন্ত্ৰশস্ত্ৰ, প্ৰতিবন্ধকৰ দ্বিতীয় স্তৰ আৰু সংৰক্ষিত শক্তিবোৰ স্ত্ৰনিপুণভাৱে ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ শিক্ষা দিয়াৰ ওপৰত বিশেষ মনোযোগ দিয়া হৈছিল।

বণাজন আৰু আৰ্মিবোৰৰ সামৰিক পৰিষদ, ৰাজনৈতিক বিভাগ, পাৰ্টি আৰু কমিউনিস্ট সংগঠন আৰু কমান্ডাৰসকলে সৈন্তসকলৰ মনোবল বৃদ্ধি কৰাত, ভেৰ্তলোকক কষ্টসহিষ্ণু, সূক্ষ্ম আৰু সাহিয়াল যুঁজাৰ হিচাপে আৰু ঘৃণা প্ৰত্ৰক পৰাস্ত কৰাৰ বাবে সকলো কৰিবলৈ প্ৰস্তুত সৈন্ত হিচাপে গঢ়ি তোলাৰ ক্ষেত্ৰত বিৰাট কাম কৰিছিল।

ভাৰনৈ বণাজনৰ সামৰিক পৰিষদ আৰু ৰাজনৈতিক বিভাগে কমিউনিষ্টসকলক উদ্বীপিত কৰিছিল আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু

বিপ্লবজনক ঠাইবোৰত থাকিবলৈ আৰু নিজৰ দৃষ্টান্তৰে সৈন্তসকলক অনুপ্রাণিত কৰিবলৈ।

আগৰ দৰেই অত্যন্ত উত্তেজনাৰ সময়ত, আগন্তুক ভয়াবহ যুদ্ধৰ আশঙ্কাৰ সময়ত আমাৰ সৈন্তসকলে কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিছিল। হেজাৰ হেজাৰ অকিচাৰ আৰু সৈন্তই পাৰ্টিত যোগ দিছিল আৰু তাৰ মাজেদিয়ে কমিউনিষ্ট পাৰ্টি আৰু জনগণৰ প্ৰতি একান্ত আনুগত্যৰ চিনাকি দিছিল।

প্ৰতিবন্ধা সংগঠন কৰাটো আছিল জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ পক্ষে আটাইতকৈ উৎকৰ্ষাৰ বিষয়। ইয়াৰ প্ৰতিনিধি ডেপুটি চুপ্ৰীম কমাণ্ডাৰ-ইন-চীফ মাৰ্শাল বুকড, চিক অব্‌ ডা জেনাৰেল ষ্টাক মাৰ্শাল ভাছিলেভস্কিয়ে ক্ৰমাগত এই কামৰ অগ্ৰগতি বিষয়ে খুঁটিয়াই বাতৰি লৈছিল আৰু কেতিয়াবা তাক কৰাৰ বাবে সমুখ বগধলীলৈকো গৈছিল।

আমাৰ বণাজনৰ কমাণ্ডাৰ জেনাৰেল ভাতুতিনে কেবাবাৰো ৪০তম আৰ্মি পৰিদৰ্শন কৰিছিল। তেওঁ আৰু মই এটাও সমুখস্থ লাইন চাবলৈ বাদ দিয়া নাছিলোঁ, শত্ৰুৰ অগ্ৰগমনৰ সম্ভাৱ্য বাটেদি গভীৰলৈকে সংগঠিত প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থাবোৰ আৰ্মি খুঁটিয়াই চাইছিলোঁ। আৰু ইঞ্জিনিয়াৰসকলে সুৰক্ষিত স্থান নিৰ্মাণ কৰি থকা আৰু অৱস্থানবোৰক ছদ্মকপ দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰি থকা দেখিছোঁ।

প্ৰায় প্ৰতিদিনে বেছি ভাগ সময়ত বাতি মই ৩০তম আৰ্মিৰ সামৰিক পৰিষদৰ সদস্য কে ভি ক্ৰাইমিউকভ আৰু এ এ. ইয়েপিফেভ আৰু মোৰ চিক অব্‌ ষ্টাক মেজৰ জেনাৰেল এ জি. বাতুনিয়াক লগত লৈ সেই উদ্দেশ্যে ওলাইছিলোঁ। প্ৰতিবন্ধা সংগঠন আৰু সৈন্ত প্ৰশিক্ষণ খুঁটিয়াই চাবলৈ আৰ্মি আমাৰ আৰ্মিৰ ষ্টাক অকিচাৰসকলকো নিয়মীয়াকৈ পঠাইছিলোঁ।

কুস্ক' বালজভ অনতিক্ৰম্য প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থা গঢ়ি তোলাৰ লগে লগে আৰ্মি শত্ৰুৰ ক্ৰিয়াকলাপৰ প্ৰতিও সজাগ দৃষ্টি ৰাখিছিলোঁ।

মে মাহত ছ'বাব শত্ৰুহঁতৰ কালে অসাধাৰণ সৈন্ত চলাচল কৰি থকাটোৰ উমান পোৱা গল। শত্ৰুৱে আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰিব পাৰে এই মৰ্মে আমাৰ সৈন্তসকলক সতৰ্ক কৰি দিয়া হল। আৰু আক্ৰমণ হলে তাক প্ৰতিহত কৰাৰ বাবে তেওঁলোকক সঠিক বখা হল। কিন্তু জাৰ্মান কমাণ্ডে বাবে বাবে আক্ৰমণাত্মক অভিযান মূলতুবি বাখিবলৈ ধৰিলে, কাৰণটো কি তাক আমি তেতিয়া বুজা নাছিলোঁ।

শত্ৰুহঁতে জুন মাহতো আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰিব নোৱাৰিলে। কিন্তু জেনাবেল ভাতুতিনে আৰ্মি কমাণ্ডাৰসকলক ক্ৰমাগত সতৰ্ক থাকিবলৈ, অনৱৰতে অনুসন্ধান চলাই থাকিবলৈ আৰু শত্ৰুৱে আক্ৰমণ কৰিলে তাক প্ৰতিহত কৰিবৰ বাবে সৈন্তসকলক প্ৰস্তুত বখাৰ নিৰ্দেশ দিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ তেওঁলোকক বাবে বাবে সোৱণাই দিলে যে আৰ্মি গ্ৰুপ ছাউথৰ নেতৃত্বত আছে মাইনষ্টাইন যিজন অভিজ্ঞ আৰু সুকোশলী প্ৰতিপক্ষ। ভাতুতিনৰ লগত আৰু ছ'বাব সজৰ্ব হৈছিল। প্ৰথমবাৰ ১৯৪১ চনত উত্তৰ পশ্চিম বণাজনত, আৰু দ্বিতীয়বাৰ ১৯৪৩-চনৰ জানুৱাৰী মার্চত দক্ষিণ-পশ্চিম বণাজনত। দুয়োবাৰতে মাইনষ্টাইনে একেটা পদ্ধতি অৱলম্বন কৰিছিল—অস্ত্ৰসজ্জিত বাহিনীৰ জৰিয়তে বেহুভেদ। ১৯৪২ চনত পাউলাছৰ ঠাইত থাকোতেও তেওঁ একে কাম কৰিছিল। ই আছিল তেওঁৰ প্ৰিয় পদ্ধতি। এইবেলিও তেওঁ সেই পদ্ধতিৰ গইনা লব তাৰ সম্ভাৱনা বেছি আছে বেন নালাগে, তথাপি ভাতুতিনে সৈন্তসকলক টেক আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰাৰ বাবে সাজু ৰাখিবলৈ দাবী কৰিবলৈ ধৰিলে। মাইনষ্টাইনৰ অস্ত্ৰসজ্জিত বাহিনীৰে খুন্দা মৰাব পদ্ধতিৰ বৈশিষ্ট্য আছিল এয়ে যে তেওঁ প্ৰতিপক্ষৰ প্ৰতিৰক্ষাৰ এটা ছৰ্বল ঠাই সদায়ে বিচাৰি ফুৰিছিল, সাধাৰণতে পাৰ্শ্বদেশত। আমাৰ বণাজনৰ সেনাপতিয়ে দাবী কৰিছিল যে শত্ৰুৰ পৰিকল্পনা বিচাৰি উলিয়াবৰ বাবে আৰ্মি অক্লান্তভাৱে কাম কৰি থাকিব লাগিব।

শত্ৰুৱে কেতিয়া আক-কোন খণ্ড আক্ৰমণ কৰিব ? এই প্ৰশ্নই আমাক সকলোকে দোধব-মোধবত পেলাইছিল। শেষলৈকে আমি কিছু বাতৰি পালোঁ। ৩৩২ তম পদাতিক ডিভিছনৰ জাৰ্মান বন্দীহঁতে ক'লে যে সিহঁতৰ ডিভিছনক প্ৰতিবন্ধা লাইনৰ পৰা প্ৰত্যাহাৰ কৰি লোৱা হৈছে আৰু ২ জুলাইত ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আমিৰ বিপৰীতে গোট খাবলৈ নিৰ্দেশ দিয়া হৈছে। আক্ৰমণৰ সম্ভাৱ্য এলাকা সম্বন্ধিত হৈ ১১৪ কিলোমিটাৰ হলগৈ।

২ জুলাইৰ দিনা আমি এখন টেলিগ্ৰাম পালোঁ। তাত আমাক কোৱা হল যে শত্ৰুহঁতে খুব সম্ভৱ ৩ বপৰা ৬ জুলাইৰ ভিতৰত যিকোনো সময়ত আক্ৰমণ কৰিব।

৩ জুলাইৰ দিনা নিশা জাৰ্মান ১৬৮ তম পদাতিক ডিভিছনৰ পৰা পলাই অহা এজনে ক'লে যে ৪ জুলাই বাতি জাৰ্মান সৈন্যহঁতে বেলগ'ব'দৰ উত্তৰ আৰু উত্তৰ-পশ্চিমত আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰিব, সিহঁতক ইতিমধ্যে বেছন আৰু মদজাতীয় পানীয় দিয়া হৈছে, ইনঞ্জিনীয়াৰহঁতে সিহঁতৰ মাইন-পথাৰৰ পৰা মাইন অপসাৰণ কৰিব লাগিছে আৰু কাঁটা তাঁৰৰ বেৰা আঁতৰাই লব লাগিছে।

ইমানপৰে আমি শত্ৰুৰ শক্তি, সিহঁতৰ আক্ৰমণৰ সময় আৰু ঠাই সম্পৰ্কে জানিব পাৰিলো।

আবেলি চাৰে চাৰি বজাত বণাঙ্গনৰ হেড কোৱাৰ্টাছে' ৰোষণা কৰিলে যে ২০ মিনিট আগতে কামানৰ পৰা প্ৰবল বোমাবৰ্ষণৰ পিচত আৰু বোমাক বহুবৰ সমৰ্থন পাই শত্ৰুহঁতে ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আমিৰ বন্ধিত খণ্ডত প্ৰায় দুই পদাতিক ডিভিছন আৰু ৫০ টা টেক লৈ আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰিছে। বাতি ১২ বজাৰ ভিতৰত নাংছীহঁতে দুটা গাৰ্ডছ ইনফেনট্ৰি ডিভিছনৰ যুঁজৰ নিৰাপত্তাৰ উপাদান বোৰ চেবাই গৈছে আৰু প্ৰতিবন্ধাৰ সমুখশাৰীৰ ওচৰাউচৰি পাইছেগৈ।

আমাৰ প্ৰতি-প্ৰস্তুতি অগ্নিবৰ্ষণৰ কথা কব লাগিলে, আমি

৪০তম আৰ্মিৰ আৰু তাৰ লগতে ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰু ৭ম গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ কামান ব্যৱহাৰ কৰিলে।

৫ জুলাইৰ দিনা দোকমোকালিত আমাৰ গোলন্দাজসকলে আক্ৰমণোদ্ভূত শত্ৰু গোটবোৰৰ ওপৰত প্ৰবল আঘাত হানিলে। নাংছীহঁতৰ উল্লেখযোগ্য ক্ষয়ক্ষতি হল আৰু সিহঁত আক্ৰমণাত্মক অভিযান দেৰ ঘণ্টা পিচুৱাই দিবলৈ বাধ্য হল।

ৰাতিপুৱা ৬ বজাত বেলগ'ব দৰ উত্তৰত তুমুল স্ফুল আৰু বিমান যুঁজ আৰম্ভ হল, হেজাৰ হেজাৰ কামান আৰু মৰ্টাৰৰ অগ্নিবৰ্ষণৰ জ্বৰত আৰু শই শই বিমানৰ ছত্ৰছায়াত শয়ে শয়ে টেক আৰু আৰু আক্ৰমণকাৰী কামানে আমাৰ প্ৰতিৰক্ষাৰ ফালে তীব্ৰবেগে খেদি আহিবলৈ ধৰিলে—সিহঁতৰ পাচে পাচে আহি আছিল পদাতিক সৈন্য।

অ'ব'ইয়ান-ক'ব'চা খণ্ডত প্ৰতিৰক্ষাৰ অগ্ৰৱৰ্তী লাইনবোৰৰ বাবে ভয়ঙ্কৰ আৰু কঠোৰ যুঁজ হল। শত্ৰুৰ প্ৰধান আক্ৰমণৰ লক্ষ্য আছিল অ'ব'ইয়ান অভিমুখে। সিহঁতৰ আক্ৰমণকাৰী গোষ্ঠীৰ ভিতৰত আছিল বাইখ, এডলফ হিটলাৰ আৰু টটেনকফ (মৰণ শিৰ) পেনংছাৰ ডিভিছনেৰে গঠিত হোৱা ২য় এছ এছ পেনংছাৰ ক'ব, দুটা পেনংছাৰ ডিভিছন লৈ গঠিত ৪৮তম পেনংছাৰ ক'ব আৰু মটৰবাহিত এছডয়েংছলেণ্ড (ব্ৰহ্মৰ জাৰ্মানী) ডিভিছন।

জাৰ্মানহঁতে তাৰ লগে লগে তিনিটা পেনংছাৰ আৰু তিনিটা পদাতিক ডিভিছনেৰে ক'ব'চাৰ ফালে আক্ৰমণ আৰম্ভ কৰিছিল।

প্ৰথমদিনা আমাৰ প্ৰতিৰক্ষা চুবুৰাৰ কৰাৰ প্ৰয়াসেৰে শত্ৰুহঁতে পাঁচটা পদাতিক, আঠোটা পেনংছাৰ আৰু এটা মটৰবাহিত ডিভিছন ছয়োকালে নমাই দিলে।

কিন্তু নাংছী হাইকমাণ্ডে একেবাৰে সূচনাৰ পৰা যি গতিপথ লব বুলি ভাবিছিল তেনে নহৈ ভিন্ন ধৰণৰ হলগৈ। একো একোবাবত ৫০০ পৰা ২০০ জাৰ্মান টেকেবে অসংখ্য আক্ৰমণ ছোভিয়েত সৈন্যসকলে

প্ৰায় সকল ঠাইতে প্ৰতিহত কৰিলে। জ্যেষ্ঠ জাৰ্মান ডিভিছনবোৰে
 তাৰ বিপৰীতে পালে ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰ্মিক বি ষ্টালিনগ্ৰাদত ৪৮ তম
 পেনংছাব ক'বক ছত্ৰভঙ্গ কৰিছিল। ৫২ তম গাৰ্ডছ আৰু ৫৭ তম
 গাৰ্ডছ ইনফেণ্ট্ৰি ডিভিছনৰ সৈন্যসকলে দৃঢ়ভাৱে আৰু স্নকৌশলে
 শত্ৰুৰ আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰিলে, নাংছাই টেক্স বহুৰ আঘাৰ গোলন্দাজ-
 সকলৰ মাৰাত্মক অগ্নিবৰ্ষণৰ মানত পৰিল। ছোভিয়েত যুঁজাৰুসকলে
 অপূৰ্ণ বীৰত্ব আৰু সাহস প্ৰদৰ্শন কৰিলে।

এটা উদাহৰণ দিয়া যাওক। ৫২ তম গাৰ্ডছ ইনফেণ্ট্ৰি
 ডিভিছনৰ খণ্ডত গোলন্দাজসকলৰ বোমাবৰ্ষণৰ পিচত শত্ৰুহঁতে ছয়
 কিলোমিটাৰ জোৰা এক বণাঙ্গনত এটা পদাতিক ডিভিছন আৰু
 দুই গোষ্ঠী টেক্সক আক্ৰমণত নমাই দিলে। ছোভিয়েত গাৰ্ড সৈন্যসকলে
 নিজৰ অৱস্থান দৃঢ়ভাৱে খামোচ মাৰি ধৰি থাকিল। ৫২ তম
 ডিভিছনৰ কমান্ডাৰ কৰ্ণেল আই. এম. নেজ্কাছভে যেতিয়া ৪২ টা টেক্সৰ
 এটা গোষ্ঠী মাইন ক্লেভৰ ফালে আগুৱাই থকা দেখা পালে, তেতিয়া
 তেওঁ তেওঁৰ গোলন্দাজসকলক গোলাবাকদ অপচয় নকৰিবলৈ আৰু
 পদাতিক আৰু ৩৯টা টেক্সৰ আন এটা গোষ্ঠীৰ ওপৰত অগ্নিবৰ্ষণ
 কেন্দ্ৰীভূত কৰিবলৈ নিৰ্দেশ দিলে।

এই আক্ৰমণৰ ফল শত্ৰুহঁতৰ পক্ষে নিদাকণ অসম্ভিকৰ হল।
 প্ৰথম গোষ্ঠীৰ ৭টা টেক্স মাইন ক্লেভত ধ্বংস হৈ গল আৰু বাকীবোৰে
 পত্ন দিলে। এই আক্ৰমণ প্ৰতিহত হল। ২৩টা জাৰ্মান টেক্স
 আৰু ২০০০ বো অধিক নৈশ্চ বণখলীত থাকি গল।

প্ৰথম দিনা শত্ৰু ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰ্মি বন্ধিত অংশৰ মাজলৈ
 ৪৮ পৰা ৬ কিলোমিটাৰ পৰ্য্যন্ত আগবাঢ়িব পৰা হল। ৭ম গাৰ্ডছ
 আৰ্মিৰ অংশত জাৰ্মানহঁত বেলগ'ব'দৰ উত্তৰ-পূৰ্বত এটা ঠেক এলেকাত
 ছেভেৰুখি দনেংছ পাৰ হল আৰু সিহঁতে তাৰ পূৰ্ব তীবত এটা সৰু
 সেতুৰূপ প্ৰতিষ্ঠা কৰিলে।

৬ জুলাইত বাতিপুৰা আৰু এটা গোলন্দাজ প্ৰজ্জ্বলিত আৰু বিমান সমৰ্থন সহ শত্ৰুহঁতে অ'ব'ইয়ান অভিযুখে আক্ৰমণ আৰম্ভ কৰিলে। ইটোৰ পিচত সিটো আক্ৰমণত যুঁজ ক্ৰমেই ভয়ঙ্কৰ হৈ উঠিল। ৬৭ তম গাৰ্ডছ ইনফেনট্ৰি ডিভিছনৰ অৱস্থানৰ ওপৰত ২৫০ খন বোম্বাৰ্ক বিমানৰ এক ব্যাপক আক্ৰমণৰ পিচত শত্ৰু টেকবোৰে প্ৰতিবন্ধাৰ প্ৰথম শাৰী ভেদ কৰিবলৈ আৰু দ্বিতীয় শাৰী গৈ পাবলৈ সক্ষম হল। সমগ্ৰ অ'ব'ইয়ান এলেকাত যুঁজ নিয়ামক হৈ উঠিল। এই সমস্ত অভিযানৰ পৰিণতি নিৰ্ভৰ কৰিছিল ইয়াৰ ফলাফলৰ ওপৰত।

গতিকে ৫ জুলাই তাৰিখে বাতি জেনাবেল ভাঙুতিনে ১ম টেক আৰ্মিক দ্বিতীয় লাইনলৈ আঁতৰাই নিলে আৰু ২য় গাৰ্ডছ আৰু ৫ম গাৰ্ডছ টেক ক'বক সংশ্লিষ্ট শক্তিৰ পৰা উলিয়াই আনি তাত যুঁজত লগাই দিলে। এই গোটেবোৰে ৮টা শত্ৰু আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰিলে আৰু প্ৰতিবন্ধা লাইন খামোচ মাৰি ধৰিলে।

শত্ৰু ক'ব'চাৰ কালেও কাটটো বহল কৰিবলৈ আৰু দ্বিতীয় প্ৰতিবন্ধা শাৰীৰ ওচৰাউচৰি গৈ পাবলৈ সক্ষম হল।

আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ তৃতীয় দিনা জাৰ্মানহঁতে অ'ব'ইয়ান অভিযুখী মটৰ বাস্তাব এলাকাত সিহঁতৰ সমস্ত আক্ৰমণৰ শক্তি কেন্দ্ৰীভূত কৰিলে, কিন্তু মুঠ বিধিনি কৰিব পৰা হৈছিল সি হেছে দ্বিতীয় প্ৰতিবন্ধা শাৰীৰ মাজত তিনিৰ পৰা আঠ কিলোমিটাৰ কাট মেলা। সিহঁতৰ পূৰ্বা ভাঙি সোমোৱাৰ চেষ্টা ব্যৰ্থ হল, যদিও সিহঁতে ৪০০ টেক হেজাৰ হেজাৰ কামান আৰু মটৰ আৰু শ শ বিমান লৈ আক্ৰমণ কৰিছিল।

৮ জুলাই বৰষ তীব্ৰতা নকমিল। অ'ব'ইয়ান খণ্ডত কাটটো আৰু বহল কৰিবলৈ শত্ৰুহঁতৰ চেষ্টা সফল নহল। নাৎছী কমান্ডাৰ পুৰিঞ্চল্লনা অনুযায়ী দিনৰ শেষত সিহঁতৰ টেকে কুৰু'দখল কৰাৰ কথা আছিল। কিন্তু তাৰ সলনি ২য় গাৰ্ডছ আৰু ৫ম গাৰ্ডছ

টেক ক'বৰ প্ৰতি-আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰিবৰ বাবে সিহঁতৰ শক্তিৰ এটা অংশ তালৈ প্ৰত্যাহাৰ কৰিব লব লগীয়া হ'ল, সিহঁতৰ প্ৰতি-আক্ৰমণে অ'ব'ইয়ান স্বেত্ৰত শত্ৰুৰ খোঁচ দুৰ্হল কৰি দিছিল।

জেনাৰেল হেড কোয়াৰ্টাৰে যুঁজৰ গতিপথলৈ বনিষ্ঠভাৱে লক্ষ্য ৰাখিছিল আৰু পৰিস্থিতিৰ দাবী অনুযায়ী নিজৰ সংৰক্ষিত শক্তিৰ পৰা ভ'ব'নেৰ বণাঙ্কনক শক্তি যোগাইছিল। ৬ জুলাই বাতি স্তেপ বণাঙ্কনৰ পৰা ১০ম টেক ক'ব আৰু দক্ষিণ-পশ্চিম বণাঙ্কনৰ পৰা ২য় টেক ক'বৰ যোগান ধৰি ভ'ব'নেৰ বণাঙ্কনৰ শক্তিস্বাক্ষৰ কৰা হ'ল। কাষৰীয়া দক্ষিণ-পশ্চিম বণাঙ্কনৰ বিমানবোৰকো এই বণাঙ্কনক মদত দিবলৈ কোৱা হ'ল।

প্ৰ'থ'বভকা এলেকাত দুটা নৱাগত টেক ক'ব আৰু ৬৯তম আৰ্মিৰ এটা পদাতিক ডিভিছন মোতায়েন কৰা হ'ল য'ত ৭ জুলাইৰ পৰা শত্ৰু ভাঙি সোমাবৰ চেষ্টা কৰিছিল।

অ'ব'ইয়ান ভেদ কৰি সোমোৱাৰ বাৰ্থ প্ৰয়াসেৰে শত্ৰুহঁতে চাৰিদিন ধৰি ভয়ঙ্কৰ আক্ৰমণ কৰিলে। নিজৰ শক্তিক স্নেহশীলৈ অদল-বদল কৰি বণাঙ্কনৰ কমাণ্ডাৰে ক্ৰমাগত ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰু ১ম টেক আৰ্মিবোৰক ওপৰৰ দৰি শক্তি যোগালে। অকল ৪০তম আৰ্মিৰ পৰাই তেওঁ চাৰিটা পদাতিক ডিভিছন, দুটা টেক ব্ৰিগেড, দুটা টেক বেজিমেণ্ট, এটা হাউইংছাৰ বেজিমেণ্ট, দুটা বকেট নিক্ষেপকাৰী বেজিমেণ্ট আৰু এটা অগ্ন্যৰ্চালিত কামানৰ বেজিমেণ্ট লৈছিল আৰু শত্ৰুৰ আক্ৰমণৰ প্ৰধান খণ্ডত মোতায়েন কৰিছিল।

৯ জুলাই তাৰিখে বাতিপুৱা নাংছী কমাণ্ডে অ'ব'ইয়ানত ভাঙি সোমোৱাৰ আকৌ চেষ্টা কৰিলে, এবাৰ কৰিলে বেলগ'বদ কুঙ্ক'মটৰ পথেদি ১০ কিলোমিটাৰ জোৰা সমুখ বগধলীত, ৫০০ পৰ্য্যন্ত টেক কেন্দ্ৰীভূত কৰি। বণাঙ্কন কমাণ্ডে এই আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰাৰ বাবে তাত এটা টেক-প্ৰতিবোধী গোলন্দাজ ব্ৰিগেড, তিনিটা পৃথক

টেক্স-প্ৰতিবোধী গোলন্দাজ বেজিমেণ্ট আৰু চাৰিটা বকেট নিক্ৰেপকাৰী বেটেনিয়ন তালৈ লৈ গৈ আৰু বণাজনৰ বিমান বাহিনীৰ সহভাগ নিয়োগ কৰি সময়ানুগ ব্যৱস্থা লৈছিল। শত্ৰু কুৰ্ক ভেদ কৰি সোমাবলৈ ব্যৰ্থ হল। শত্ৰুৱে যি কৰিব পৰা হল সি হৈছে ১২-১৩ কিলোমিটাৰ সমুখভাগ বিশিষ্ট এক এলেকাত পশ্চাদভাগৰ প্ৰতিৰক্ষা গৈ পোৱাটো ; আৰু তাতেই সেই আক্ৰমণ ভেটা দিয়া হৈছিল।

অ'ব'ইয়ান অভিযুখে কোনো সাফল্য অৰ্জন কৰিব নোৱাৰি নাংছী কমাণ্ডে ৪ৰ্থ পেনাংছাৰ আৰ্মিক সিহঁতৰ বণপ্ৰয়াস প্ৰ'থ'বভকা খণ্ডলৈ আঁতৰাই নিবলৈ নিৰ্দেশ দিলে। ছোভিয়েত বণাজনভেদ কৰাৰ, জিপ'ভি দনেংছ আৰু ছেভেবস্কি দনেংছ নৈ দুখনৰ সোমাজত থকা আমাৰ সৈন্ত-সকলক প্ৰথমে বেবি ধৰা আৰু পাচত পৰাস্ত কৰাৰ আৰু বেললাইনেদি কুৰ্ক ভাঙি সোমাৰাৰ উদ্দেশ্যেৰে শত্ৰুহঁতে এক বিৰাট টেক্স গোষ্ঠী কেন্দ্ৰীভূত কৰিলে।

শত্ৰুৱে ভবকেত্ৰ আঁতৰাই নিবলৈ আবন্ত কৰা মাত্ৰকে জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাছে লেকটানেণ্ট জেনাবেল পি. এ. ব'ংমিন্ডভৰ ৫ম গাৰ্ডছ টেক্স আৰ্মি আৰু লেকটানেণ্ট জেনাবেল এ. এছ, মাদভৰ ৫ম গাৰ্ডছ আৰ্মিৰে ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ শক্তিবৃদ্ধি কৰিলে। দুয়োটাই স্তেপ বণাজনৰ পৰা অনা হৈছিল। সেই সময়ত স্তেপ বণাজনৰ সেনাপতিত্ব কৰিছিল কৰ্ণেল-জেনাবেল আই, এছ, কোনেভে (লেকটানেণ্ট-জেনাবেল এম. ভি, ঝাকাবভ আছিল তাত চিফ অ'ব্ ষ্টাফ আৰু লেকটানেণ্ট জেনাবেল আই. ষ্বেড চুছাইকভ আছিল সামৰিক পৰিষদৰ সদস্য)।

আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ গতিপথত দেখা দিয়া পৰিস্থিতিৰ পৰ্যালোচনা কৰি হেড কোৱাৰ্টাছৰ প্ৰতিনিধি-মাৰ্শাল ভাছিলেভস্কি আৰু বণাজনৰ কমাণ্ডাৰ জেনাবেল ভাতুতিন এই সিদ্ধান্তত উপনীত হল যে শত্ৰুৱে তাৰ আয়ত্তত থকা সমগ্ৰ শক্তিক প্ৰ'থ'বভকা খণ্ডত নমাব লাগিছে, গতিকে ইয়াত তাৰ প্ৰয়াস ব্যৰ্থ কৰি দিব পাবিলে তাৰ দক্ষিণৰ

পৰা কুস্কৰ্ত সোমোৱাব চেষ্টাব সামৰণি পৰিব। আমাৰ লাইনব-
কাটল ধৰাইছিল যি শত্ৰু গোষ্ঠীৱে একমাত্ৰ প্ৰবল প্ৰত্যাধাতেবেই
সিহঁতক ছত্ৰভঙ্গ কৰা বাব পাৰে, আৰু সেই কামটো কৰিবলৈ ভ'ব'নেৰ
বণাঙ্গনলৈ সংৰক্ষিত শক্তিৰ পৰা অতিৰিক্ত শক্তি বোগান ধৰাৰ
প্ৰয়োজন আছিল।

বণাঙ্গনৰ কমাণ্ডাৰৰ পৰিকল্পনা অনুযায়ী ঠিক হল যে ১২ জুলাই
তাৰিখে ৫ম গাৰ্ডছ টেক আৰ্মি আৰু ৫ম গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ অংশই
প্ৰ'থ'বভকা এলেকাৰ পৰা ইয়াকোলোভোক প্ৰতি-আক্ৰমণ কৰিব,
আৰু ১ম টেক আৰ্মি আৰু ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ অংশই উত্তৰ-পশ্চিমৰ
পৰা ইয়াকোলোভোক আক্ৰমণ কৰিব। আৰু বণাঙ্গনৰ অজ্ঞাত
আৰ্মিবোৰে তেওঁলোকৰ লাইনবোৰ ধৰি থাকিব।

সিদিনা ধলপুৱা আমাৰ বিমানবোৰে নাংহী পেনংছাৰ গঠনৰ
ওপৰত প্ৰচণ্ড আঘাত হানিলে। পুৱা চাৰে আঠ বজাত হেজাৰ
বিজাৰ কামান আৰু মৰ্টাৰ গৰজি উঠি শত্ৰুক পোছৰ মিনিট
ধৰি জুইব মুখত ৰাখিলে। তাৰ ঠিক পাচতেই আমাৰ টেক আৰু
পদাতিক বাহিনী আক্ৰমণত লিপ্ত হল। প্ৰধান ঘটনাবোৰ ৫ম
গাৰ্ডছ টেক আৰ্মি আৰু ৫ম গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ আক্ৰমণৰ এলেকাত
ঘটিছিল।

যুঁজৰ বুৰঞ্জীত অদ্ভুতপূৰ্ব-সেই টেক সংঘৰ্ষ ওবেদীনটো চলিল।
এই বণ চলিছিল ছটা এলেকাত-প্ৰ'থ'বভকাৰ দক্ষিণ-পশ্চিমত
আৰু বাঘাভাৰ উপকণ্ঠত। প্ৰ'থ'বভকাৰ ওচৰৰ যুঁজখন আছিল
অসাধাৰণ তিক্ত। কোনে আক্ৰমণ কৰিছে আৰু কোনে আত্মৰক্ষা
কৰিছে তাক ঠাৱৰ কৰাটো টান হৈ পৰিছিল। বণধলীত শ শ টেক
আছিল, স্নুকৌশলী বদ-বদলৰ কোনো সুযোগে নাছিল। টেক-
সৈন্যসকলে পোনে পোনে লক্ষ্যবস্তুলৈ গুলিয়াবলৈ বাধ্য হৈছিল।
গাওঁ আৰু টিংবোৰ বাবেপতি হাড়-সলনি হৈছিল। শত্ৰুৰ ক্ষয়ক্ষতি

শতাব্দীৰ বাবে আমাৰ টেক-সৈন্যসকলে তেওঁলোকৰ বানবোৰক জ্বলোৱাৰে ব্যৱহাৰ কৰাৰ ক্ষমতাক সৰ্বাধিক দক্ষতাবে কামত লগাইছিল, শত্ৰুহঁতৰ গধুৰ টেকবোৰ নিষ্ক্ৰিয় কৰি দিছিল। কিন্তু নাংছীহঁতৰ গধুৰ টেকৰ কামানবোৰেও বহুত ক্ষতি সাধন কৰিছিল।

প্ৰ'থ'ৰভকাৰ টেক সংঘৰ্ষ—য'ত দুয়ো পক্ষৰ প্ৰায় ১২০০ টেক আৰু আক্ৰমণকাৰী কামান জড়িত আছিল—প্ৰধান নাংছী সৈন্য-সমাহাৰৰ পক্ষে পৰাজয়ৰ মাজেদি তাৰ পৰিসমাপ্তি ঘটিল। সিদিনা শত্ৰুহঁতে প্ৰায় ৪০০ টেক, ৫০০ টাক আৰু ৪৫০০ বো অধিক বিষয়া আৰু সৈন্য হেৰুৱাইছিল। আক্ৰমণাত্মক অভিযানত কোনো সাকল্য অৰ্জন কৰিব নোৱাৰি জাৰ্মানহঁত আত্মবক্ষামূলক যুঁজ কৰিবলৈ বাধ্য হৈছিল।

পৰৱৰ্তী তিনিদিন ধৰি সিহঁতে ৬৯তম আৰ্মিৰ পাঁচোটা ডিভিছন আঙুৰি ধৰাৰ ব্যৰ্থ চেষ্টা কৰিলে। আমাৰ ডিভিছনবোৰ সেনাবাহিনীৰ প্ৰতিৰক্ষা লাইনলৈ উভতি গল আৰু সিবোৰে ১৫ জুলাইৰ পৰা আত্মবক্ষামূলক অৱস্থান ললে।

সিদিনা জাৰ্মানহঁতে ভ'ব'নেৰ বণাঙ্গনৰ সমগ্ৰ এলেকা জুৰি আত্মবক্ষামূলক অৱস্থান ললে। জাৰ্মান আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ পক্ষে ই আছিল এক সঙ্কটময় দিন, অপাৰেছন চিটাডেলৰ সম্পূৰ্ণ ব্যৰ্থতাৰ দিন। ছোভিয়েত কমান্ডে সমগ্ৰ বণাঙ্গন জুৰি উদ্ধোগৰ দায়িত্ব ল'লে।

১৬ জুলাইত শত্ৰুহঁতে সিহঁতৰ প্ৰধান শক্তিবোৰক ক্ৰমান্বয়ে প্ৰত্যাহাৰ কৰিবলৈ ধৰিলে। যি মুহূৰ্তত আমি তাক গম পালোঁ আমাৰ সৈন্যহঁতে সিহঁতৰ পিচ ললে, কিন্তু অগ্ৰগতি আছিল মন্থৰ। ১৮ তাৰিখে ভ'ব'নেৰ বণাঙ্গনৰ আৰু স্তেপ বণাঙ্গনৰ আৰ্মিবোৰৰ বাওঁ কাষৰ সৈন্যসকলে আমাৰ বগৰ মাজত সোমাই পৰা নাংছী সেনা গোষ্ঠীক ছেদেলি-ভেদেলি কৰিবলৈ ওলাই পৰিল আৰু ২৩ জুলাইৰ দিনা শত্ৰুৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ আগতে য'ত আছিল সেই লাইন পালেগৈ।

প্ৰতিৰক্ষী আৰ্মিবোৰ এটা অপেক্ষাকৃত সৰু খণ্ডত ১৭ দিন ধৰি যুঁজত লিপ্ত থাকিল। বিপুল পৰিমাণ অস্ত্ৰশস্ত্ৰ, বিশেষকৈ টেক আৰু বিমান এই যুঁজখনৰ লগত জড়িত আছিল।

নাৎছী কমাণ্ডে সিহঁতৰ সকলো আশা কেন্দ্ৰীভূত কৰিছিল পেন্দ্ৰাৰ আৰু টাইগাৰবোৰ ওপৰত, ডাঠ বৰ্ম আৰু ৮৮ মিলিমিটাৰ কামানযুক্ত কাৰ্ডিনাণ্ডবোৰৰ ওপৰত আৰু ৩৭ মিলিমিটাৰ কামানসজ্জিত তথাকথিত টেক-বিধ্বংসী বিমানৰ ওপৰত। সেয়ে সিহঁতে সিহঁতৰ আঘাতৰ লক্ষ্য হিচাপে আমাৰ প্ৰতিৰক্ষাৰ সবাতোকৈ শক্তিশালী অংশবোৰ নিৰ্দিষ্ট কৰিছিল, ভাবিছিল সেইবোৰক অনায়াসে পৰাস্ত কৰিব পৰা হ'ব। কিন্তু নতুন অস্ত্ৰশস্ত্ৰবোৰে সিহঁতৰ ওপৰত শূন্য আশা পূৰণ কৰিব নোৱাৰিলে। শত্ৰুৰ ওপৰত মোক্ষম আঘাত হ'ব নহ'ল। যি আছিল ভেৰমাখটৰ গৰ্ব আৰু আশা, সেই টাইগাৰ, পেন্দ্ৰাৰ আৰু কাৰ্ডিনাণ্ডবোৰ আকাৰহীন ধাতুস্তুপত পৰিণত হল। তাৰ তলত কববন্দ্ব হল মাথোন নাৎছী কমাণ্ডৰ বৰ্ণনৈতিক সংৰক্ষিত শক্তিবোৰই নহয়, সেই গ্ৰীষ্মত প্ৰতিশোধ লোৱাৰ সম্পৰ্কত সিহঁতৰ আশাও। ভয়ঙ্কৰ আঘাত আৰু কাকুমৰ বৰ্ণনীতি ব্যৰ্থতাত পৰ্য্যবসিত হল। মানষ্টাইন আৰু ক্লুগৰ টেকবোৰ আমাৰ প্ৰতিৰক্ষাৰ লগত সাঙোৰ খাই পৰিলত সিহঁতৰ বৰ্ণনীতি খণ্ড-বিখণ্ড হৈ ভাঙি গল। নাৎছীহঁতে চাৰিদিনৰ ভিতৰত কুক্ষত উপস্থিত হোৱাৰ সপোন দেখিছিল, কিন্তু বৰ্ণৰ প্ৰথম এঘাৰ দিনত সিহঁত আমাৰ প্ৰতিৰক্ষা লাইনৰ আনকি আঘাৰ মাজতো সোমাব নোৱাৰিলে। সিহঁতে ক'তো পুৰা ভেদ কৰিব নোৱাৰিলে। সিহঁতে যি কৰিব পাৰিছিল সি হৈছে আমাৰ সেনাবাহিনীক এটা ঠেক সমুখভাগ জুৰি অলপ পিচ হোঁহকাই দিছিল।

এই যুঁজত ভ'ব'নৈয়া বৰ্ণাজনৰ সৈন্তসকলে আত্মবৰ্ণাত স্মৃঢ়ভাৱে যুঁজিছিল, যুঁজিছিল জয়ৰ অদম্য প্ৰতিজ্ঞা লৈ। শত্ৰুৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযান প্ৰতিহত কৰিবলৈ আমাৰ সৈন্তসকলে—জেনাৰেলৰ পৰা

ভল খাপলৈকে—বুজব উচ্চ দক্ষতা, অভূতপূৰ্ব দৃঢ়তা আৰু বীৰত্ব
পদাৰ্শন কৰিছিল।

জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰছৰ নিৰ্দেশ অনুযায়ী ২৪ জুলাই তাৰিখে
ভ'ব'নেৰ বণাৰ্জনৰ সৈন্যসকলে বেলগ'ব'দ আৰু খাবকভ অভিযুখে
এক প্ৰতি-আক্ৰমণৰ বাবে প্ৰস্তুতি চলাবলৈ ধৰিলে। স্তেপ বণাৰ্জনতো
এই প্ৰতি-আক্ৰমণত ভাগ লোৱা হ'ব বুলি ঠিক হ'ল। সেই উদ্দেশ্যে
আমাৰ বণাৰ্জনৰ পৰা ৫ম গাৰ্ডছ আৰ্মি আৰু ৬১তম আৰ্মিক স্তেপ
বণাৰ্জনলৈ স্থানান্তৰিত কৰা হ'ল। প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ
বাৰে যি সময় দিয়া হ'ল সি আছিল অতি সীমিত (দহ দিন) আৰু
সেয়া কমাণ্ড ষ্টাফ, হেড কোৱাৰ্টাৰছ আৰু সৈন্যসকলৰ ওপৰত, বিশেষকৈ
বুজুত্বভাগৰি পৰা ১ম টেক আৰ্মি, ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰু ৭ম গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ
ওপৰত বিপুল দৈহিক চাপ সৃষ্টি কৰিলে।

জাৰ্মান কমাণ্ডে যদিও সিহঁতৰ ফৌজৰ কিছু অংশক স্থানান্তৰিত
কৰিলে সেই দনবাছ আৰু অ'বেল এলাকাত ব'ত ১২ই জুলাই ত্ৰিয়ানস্ক
আৰু কেন্দ্ৰীয় বণাৰ্জনৰ আৰু পশ্চিম বণাৰ্জনৰ বাণ্ডপস্কৰ সৈন্যসকল
প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানলৈ গৈছিল, তথাপি বেলগ'ব'দ-খাবকভ
খণ্ডত বৈ ধোৱা সিহঁতৰ গোষ্ঠীবোৰ তেতিয়াও যথেষ্ট প্ৰভাৱশালী
শক্তি। তদুপৰি শত্ৰুহঁতে সংগঠিত প্ৰতিৰক্ষাৰ ওপৰত বিশেষ জোৰ
দিছিল। আমাৰ শক্তিবোৰৰ আগত কৰ্তব্য আছিল বেলগ'ব'দ-খাবকভ
খণ্ডৰ সমগ্ৰ গভীৰতা জুৰি প্ৰতিৰক্ষা লাইনবোৰ আৰু খাবকভক ঘেৰি
থকা ছটা প্ৰতিৰক্ষা বলায় ভেদ কৰা।

আমি এই কথাটো সাস্থনা লভিলোঁ যে নাৎছী কমাণ্ডেও সিহঁতৰ
উচ্চাকাঙ্ক্ষী 'অপাৰেছন চিটাডেল' পৰিকল্পনাৰ ব্যৰ্থতা স্বীকাৰ কৰিবলৈ
বাধ্য হৈছে আৰু কলম্বকপ সিহঁতৰ মনোবল টুটি গৈছে। জাৰ্মানহঁতে
খাবকভ অভিযুখে অদূৰ ভৱিষ্যতত কোনো ছোভিয়েত আক্ৰমণাত্মক
অভিযানৰ আশা কৰা নাছিল, বৰং তাক অসম্ভৱ বুলিয়ে ধৰি লৈছিল,

কাৰণ সিহঁতে ভাবিছিল যে আত্মবক্ষামূলক যুঁজত ছোভিয়েত সৈন্যসকল
অৱসন্ন হৈ পৰিছে।

কথাটোত আচৰিত হ'ব লগীয়া একো নাই। ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ
শক্তি আৰু সম্ভাৱনাক চুটিকৈ দেখাটো আছিল নাৎছী কমান্ডৰ এটা
প্ৰৱণতা।

তৎকালীন পৰিস্থিতিত যুঁজৰ প্ৰভুত্বৰ বাবে যিমানখিনি সময় বচাব
পাৰি সেই চেষ্টাবে জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰে ভ'ব'নেৰ আৰু শ্বেপ
বণাজনৰ কাষৰীয়া পক্ষবোৰক লৈ বেলগ'ব'দৰ উত্তৰ-পশ্চিম এলেকাৰ
পৰা মোটামুটি ব'গ'হুখত ভালকি আৰু ন'ভ'য়া ভৱালগ অভিমুখে
এক শক্তিশালী আঘাত কৰাৰ পৰিকল্পনা কৰিলে, যাৰ উদ্দেশ্য হ'ব পক্ষ
গোষ্ঠীবোৰক হুঁভাগত ভাগ কৰি পেলোৱা, তাৰ পিচত খাবকত
এলেকাত প্ৰধান নাৎছী শক্তিবোৰক আগুৰি পেলোৱা আৰু মৰিমূৰ
কৰা। দক্ষিণ-পশ্চিম বণাজনৰ পৰা জেনাবেল এন. এ. গাগেনৰ
৫৭ তম আৰ্মিয়ে দক্ষিণ-পশ্চিমৰ পৰা খাবকতক কালবি কাটি য়েবেকাত
এটা আঘাত হনাৰ কথা আছিল। শত্ৰুৰ ফৌজক ছিৰাছিৰ কৰিব
পেলাবৰ বাবে আৰু তাৰ মাজেৰে সমগ্ৰ গোষ্ঠীক পৰাস্ত কৰাৰ বাবে
কেবাটাও আঘাত হনাবো কথা আছিল।

এদিনাখন বণাজনৰ আৰ্মিবোৰৰ কমান্ডাৰসকলক আই. এছ.
চিভিলিয়াকভৰ গড়খাটৈৰ মাজত মাটিৰ তলত থকা আত্মৱক্ষণলৈ
আমন্ত্ৰণ জনোৱা হ'ল, মাৰ্খাল বুকতে আগন্তুক আক্ৰমণাত্মক যুঁজৰ
উদ্দেশ্য ব্যাখ্যা কৰিলে আৰু প্ৰধান আক্ৰমণৰ গতিমুখ নিৰ্দ্ধাৰণ কৰি
দিলে। তাৰ পিচত সমস্ত আৰ্মি কমান্ডাৰসকলক নিজৰ নিজৰ মত
জনাবলৈ কলে।

মোৰ মত দিবলৈ গৈ মই প্ৰস্তাৱ কৰিলোঁ। বণাজনৰ প্ৰধান
আক্ৰমণ কৰা হওক ৪০ তম আৰ্মিৰ এলেকাত ক্ৰাছনোপলিনে
ছোলদাৎকোৱে লাইনৰ পৰা আধতিৰকা আৰু প'লতোভা অভিমুখে,

আৰু তাৰ পিচত স্তেপ আৰু দক্ষিণ-পশ্চিম বণাঙ্গনৰ সৈন্তসকলৰ
 সহযোগত শত্ৰুৰ সমগ্ৰ বেলগ'ৰ'দ-খাৰকভ গোষ্ঠীক আগুৰি ধৰা হওক
 আৰু ধ্বংস কৰা হওক, অৰ্থাৎ বৃহত্তৰ পৰিসৰত ষ্টালিনগ্ৰাদৰ যুঁজৰ
 পুনৰাবস্থি কৰা হওক। মাৰ্শ্বাল ঝুকভে উত্তৰত ক'লে যে শত্ৰুৰ মূৰ
 অৰ্থাৎ তাৰ প্ৰধান শক্তিবোৰ আছে বেলগ'ৰ'দ আৰু খাৰকভ এলেকাত,
 আৰু চুপ্ৰীম কমাণ্ডাৰ-ইন-চিফ ষ্টালিনে নিৰ্দেশ দিছে যে শত্ৰুৰ মূৰত
 আঘাত কৰিব লাগিব কাৰণ বৃহত্তৰ পৰিবেষ্টনৰ যুঁজৰ বাবে যিমান জনবল
 আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰ দৰকাৰ তাৰ কোনোটো আমাৰ নাই। মোৰ প্ৰস্তাৱবোৰৰ
 পৰা একমাত্ৰ যিটো তেওঁ অনুমোদন কৰিলে সি হৈছে জেনাবেল
 এছ জি এ ফিমেক্সোৱ নতুন ২৭ তম আৰ্মিক ৪০ তম আৰ্মিৰ সৌকাষত
 মোতায়েন কৰা হওক, ৬ষ্ঠ গাৰ্ড'ছ আৰ্মিৰ বাওঁ কাষত নহয় আৰু
 আক্ৰমণাত্মক অভিযান প্ৰধান আক্ৰমণৰ দুদিন পাচত আৰম্ভ কৰা
 উচিত।

জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰ্ছৰ নিৰ্দেশ অনুযায়ী জেনাবেল ভাভুতিনে
 সিদ্ধান্ত কৰিলে যে ৬ষ্ঠ গাৰ্ড'ছ আৰু ৫ম গাৰ্ড'ছ আৰ্মি, ১ম টেক
 আৰ্মি আৰু পঞ্চম গাৰ্ড'ছ টেক আৰ্মিৰ সৈন্তসকলৰ হতুৱাই বাওঁ কাষত
 প্ৰধান আক্ৰমণ কৰিব, প্ৰতিদ্বন্দ্বী গোষ্ঠীক ছত্ৰভঙ্গ কৰিব, তাৰ পিচত
 সাধাৰণভাবে ঝ'ল'চেভ আৰু ভালুখি অভিযুখে, পশ্চিমৰ পৰা
 খাৰকভক কালবি কাটি গৈ গতিশীল গোটবোৰ লৈ আক্ৰমণক
 আগুৱাই নিব। ৬ষ্ঠ গাৰ্ড'ছ আৰু ৫ম গাৰ্ড'ছ আৰ্মিবোৰ প্ৰথম
 তৰঙ্গত আগুৱাব লাগিব আৰু প্ৰথম দিনাৰ যুঁজত যি ফাট সৃষ্টি হ'ব
 তাৰ মাজেদি টেক আৰ্মিবোৰক দ্বিতীয় বণাঙ্গনলৈ পঠোৱা হ'ব। পশ্চিম
 কালৰ পৰা ৪০ তম আৰু ২৭ তম আৰ্মিৰ আক্ৰমণেৰে প্ৰধান গোষ্ঠীৰ
 আক্ৰমণক সমৰ্থন কৰি থকা হ'ব। স্তেপ বণাঙ্গনৰ এলেকাত জেনাবেল
 মানাগাৰভৰ ৫৩ তম আৰ্মি আৰু ৬৯ তম আৰ্মি গোটবোৰে প্ৰধান
 আঘাত হানিব। জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰ্ছৰ নিৰ্দেশ পাই আৰু সেই

সম্পৰ্কে লাগতিয়াল সিদ্ধান্ত লৈ জেনাৰেল ভাটুতিন যুঁজৰ পৰিকল্পনা কৰিবলৈ এলাই গল। তেওঁ, বণাজনৰ বগধলীৰ কমাণ্ডাৰসকল, আৰ্মি, ক'ৰ আৰু ডিভিছনবোৰৰ ষ্টাকসকলে ওবে নিশা মানচিত্ৰ অনুশীলন কৰিলে, ঘটনাখলী পৰিদৰ্শন কৰিলে আৰু বি দলিল অনুযায়ী সৈন্যসকলৰ পুনৰ্বিস্থান, কেন্দ্ৰীভবন আৰু নিয়োগ কৰা হ'ব সেইবোৰ তৈয়াৰ কৰিলে। এই আটাইবোৰ কাম বাতি গোপনে কৰা হল।

এই যুঁজৰ পৰিকল্পনা আৰু সংগঠন কৰা উজু কাম নাছিল। এটা গতি-পৰিবৰ্তনকাৰী সৈন্য সঞ্চালন ইয়াৰ লক্ষ্য নাছিল, ইয়াৰ উদ্দেশ্য আছিল শত্ৰুৰ প্ৰধান গোষ্ঠীক বিভক্ত কৰি পেলোৱা। নাংছীহঁতৰ প্ৰতিৰক্ষা আছিল সুৰক্ষিত, কেবাটাও লাইনেৰে গঠিত, তাক ভেদ কৰাৰ বাবে হুচিয়াৰ হৈ পৰিকল্পনা কৰাৰ দৰকাৰ আছিল। শক্তিশালী গোলন্দাজ গোটেবোৰক ভেদ কৰাৰ ঠাইলৈকে লৈ যাব লগা হৈছিল। বিমান বাহিনীৰ শক্তিকে এই কালে মনোনিৱেশ কৰোৱা হৈছিল।

আমাৰ উদ্দেশ্য গোপন ৰখাৰ বাবে আমি লোৱা ব্যৱস্থাবোৰৰ সম্পৰ্কে হুচিয়াৰ কোৱা উচিত। প্ৰধান আক্ৰমণৰ গতিমুখ সন্মুখে শত্ৰুক বিভ্ৰান্ত কৰিবলৈ আমি ৩৮তম আৰ্মিৰ দ্বাৰা বৰ্ণিত অংশত অৰ্থাৎ আমাৰ বণাজনৰ সৌকাষত, চুদ্বা চহৰৰ ওচৰত থকা ছুমি অভিমুখে এটা টেক আৰ্মি, এটা ফিল্ড আৰ্মি আৰু সমৰ্থনৰ বাবে কামান আদিৰ গোট খুৱাই কেন্দ্ৰীভবনৰ ভাও ধৰিলো।

এই এলেকাত শক্তিশালী অনাতীৰ কেন্দ্ৰবোৰে মিছা সাংকেতিক নিৰ্দেশ পাইছিল আৰু তাক প্ৰচাৰ কৰিছিল। বেল লাইনেদি সঘনাই নকল টেক আৰু কামান, খালি বেছন আৰু গোলা-বাকলৰ বাকচ, খালি ডেলব পিপা আদি উঠোৱা-নমোৱাৰ সকলো বন্দৱস্ত সহ বেল চলাচল কৰি আছিল। টেক, কামান, লবি, গাড়ী, পৰাত্তিক সৈন্যসকলৰ লানি নিছিগা শাৰী সমুখ বগধলীৰ পিনে অগ্ৰসৰ হৈছিল।

নিশা এই আটাইবোৰ সামৰি লৈ বাতিপুৰা বাতে কেন্দ্ৰীভবনৰ ডাঙৰ বা এলেকাত আকৌ ওলাব পাবে সেই উদ্দেশ্যে পূবদিশলৈ পঠাই দিয়া হৈছিল।

শত্ৰুহঁত এইবোৰ গতিবিধি চাই আগ্ৰহশীল হৈ উঠিল। প্ৰথমে সিহঁতে অনুসন্ধানী বিমানৰ সংখ্যা বঢ়ালে, তাৰ পিচত ষ্টেছন আৰু নকল কামান আৰু টেক্স আক্ৰমণ কৰিবলৈ বোম্বাৰ্ক বিমান পঠিয়ালে, তাৰ পিচত এটা টেক্স আৰু এটা পদাতিক—এই দুটা ডিভিছনক ছুমি এলেকালৈ পঠিয়ালে। নাৎছী কমান্ডক ইমান বিজ্ঞাস্ত কৰা হৈছিল যে আমি বেজগ'বদলৈ আগবাঢ়ি অহা দেখি সিহঁত আচৰিত হৈ গৈছিল।

কামানৰ পৰা আৰু বিমানৰ পৰা বোম্বাৰ্ভৰণৰ পিচত ৩ আগষ্ট বাতিপুৰা বেজগ'বদ আৰু খাৰকত অভিমুখে আমাৰ প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ হল। ৫ম গাৰ্ডছ আৰু ষষ্ঠ-গাৰ্ডছ আক্ৰমণাত্মক আৰ্মিৰ সৈন্যসকলে প্ৰথমে শত্ৰু লাইন ভেদ কৰে আৰু দুপৰীয়া ১২ বজাত দ্বিতীয় লাইনটো দখল কৰিলে।

তেওঁলোকে ইতিমধ্যে যিবোৰক যুঁজত নিয়োগ কৰা হৈছিল, সেই ১ম টেক্স আৰু ৫ম গাৰ্ডছ টেক্স আৰ্মিকো চেৰাইট গল। পদাতিক বাহিনীৰ লগ লাগি এই দুটা আৰ্মিয়ে ৩য় লাইনটাকো ভেদ কৰিলে আৰু আক্ৰমণক গভীৰলৈকে আগুৱাই নিলে।

সৈন্যসকলে সাহসেৰে সৈতে আৰু সোৎসাহে আক্ৰমণ কৰিলে। তেওঁলোক প্ৰতিবোধক কেন্দ্ৰবোৰ চেৰাইট গল আৰু দক্ষিণৰ ফালে হেঁচি আগবাঢ়িবলৈ ধৰিলে। উদাহৰণস্বৰূপে, যেতিয়া ছোভিয়েত টেক্সবোৰে প্ৰতিবন্ধক এলাকাৰ গভীৰলৈ অগ্ৰসৰমান নাৎছী সংৰক্ষিত শক্তিবোৰক চূৰ্ণ-বিচূৰ্ণ কৰি আছিল, তেতিয়া বলিষ্ঠ দুৰ্গ-সমন্বিত তোমাবভকা আৰু বৰিহভকা প্ৰতিবোধ কেন্দ্ৰবোৰ শত্ৰুৰ হাততে ধাক্কাবলৈ দিয়া হল। টেক্স আৰ্মিবোৰ শত্ৰুৰ বেছ-বচিত প্ৰতিবন্ধক

এলেকাবোৰ ভেদ কৰি ১৬ কিলোমিটাৰ আগুৱাই গল। প্ৰথম দিনা আমাৰ সৈন্যৰ ওপৰত বি কঠিনতম কৰ্তব্য দৃষ্টি কৰা হৈছিল তাক সাকলোৰে সৈতে সমাধা কৰা হল।

দ্বিতীয় দিনাৰ সূচনা হল শত্ৰুৰ ভয়ঙ্কৰ প্ৰতি-আক্ৰমণেৰে। কিন্তু সিহঁতক দৃঢ়ভাৱে প্ৰতিহত কৰা হল আৰু বণাজনৰ সৈন্যসকলে তেওঁলোকৰ অগ্ৰগতি অক্ষুণ্ণ ৰাখিলে। ৪ আগষ্ট ধলপুৱা ২৭তম আৰু ৪০তম আৰ্মিয়ে আক্ৰমণাত্মক অভিযানত লাগি গল আৰু শত্ৰুৱে প্ৰতিৰক্ষা বেছ ৮ৰ পৰা ২০ কিলোমিটাৰ পৰ্য্যন্ত ভেদ কৰিলে। নাংছী প্ৰতিৰক্ষাৰ ফাটল আৰু ২৬ কিলোমিটাৰ বহল কৰা হল।

৬ষ্ঠ গাভৰু আৰ্মিয়ে তোমাবভকা দখল কৰিলে আৰু স্তেপ বণাজনে দখল কৰিলে বেজগ'ব'দ।

নাংছী কমাণ্ডে ভ'ব'নৈৰ আৰু স্তেপ বণাজনৰ অগ্ৰগতিৰ বাবে কেনে বিপদ সৃষ্টি হৈছে তাক উপলব্ধি কৰিলে, ফলত সিহঁতে খাবকভৰ পশ্চিমত বিপুল ফৌজ কেন্দ্ৰীভূত কৰিবলৈ ধৰিলে। সিহঁতে যে সিহঁতৰ খাবকভ গোষ্ঠীৰ পক্ষে মাথোঁ যে বিপদৰ কথাই উপলব্ধি কৰিলে তেনে নহয়, দনবাছ গোষ্ঠীৰ পক্ষেও বিপদৰ কথা উপলব্ধি কৰিলে। ফলত খাবকভত পৰাজয়ক ভেটা দিবলৈ বুলি সিহঁতে আৰু অ'বেল এলেকাৰ পৰা এছ. এছ. পেনংছাৰ ডিভিছনক পুনৰ আঁতৰাই নিবলৈ ধৰিলে।

৬ আৰু ৭ আগষ্ট তাৰিখে আমাৰ সৈন্যসকল শত্ৰুৰ প্ৰতিৰক্ষা এলেকাৰ ভিতৰত গভীৰলৈ অগ্ৰসৰ হ'বলৈ ধৰিলে। ১ম টেক আৰ্মিয়ে ব'গ'দুখত দখল কৰিলে আৰু ২৭তম আৰ্মিয়ে গ্ৰাইড'ব'ণ মুক্ত কৰিলে। ভাতুতিনে ইচ্ছা কৰিয়েই বিপদ যুৰ পাতি ললে। তেওঁ টেক গোটবোৰক শত্ৰুৰ পিচকালে আৰু আগুৱাই যাবলৈ নিৰ্দেশ দিলে। তেওঁ এই কথাটো ভালদৰে জানিছিল তেওঁলোকে শত্ৰুৰ খাবকভ গোষ্ঠীক যিমান বিভক্ত কৰিব শত্ৰু সিমান শক্তিশীল

হব। ৭ আগষ্টৰ দিনা ভাটিবেলা ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ সৈন্যসকল ১০০ কিলোমিটাৰবো বেছি আশুৱাই গৈছিল আৰু ফাটলটো ১২০ কিলোমিটাৰলৈকে বহল কৰিছিল।

৮-১১ আগষ্টত বণাজনৰ শক্তিবোৰ আগবাঢ়ি থাকিল। পোলতাভাৰ ফালৰ বেললাইন কাটি দিলে আৰু খাবকভক পশ্চিম ফালৰ পৰা ফালৰি কাটি গৈ নাংছাইতৰ খাবকত গোষ্ঠীক দুভাগত ভাগ কৰি পেলালে। ফাটলটো পশ্চিম আৰু দক্ষিণ-পশ্চিম ফালে বহল কৰা হল। আমাৰ সৈন্যসকল শত্ৰু ঘাঁটি ব'ব'মলিয়া আখতিবকা আৰু কোতেলভা পালেগৈ।

খাবকত গোষ্ঠী ষাতে পৰিৱেশিত হৈ নপৰে তাৰ বাবে জাৰ্মানহঁতে সিহঁতৰ চলিত যুঁজৰ বাবে বখা সংৰক্ষিত শক্তিক নমাই দিলে আৰু প্ৰথমে ব'গ'হুখভ খণ্ডত আৰু তাৰ পিচত আখতিবকা খণ্ডত শক্তিশালী প্ৰতি-আক্ৰমণ আৰম্ভ কৰিলে। নাংছী কমাণ্ডে শেষলৈকে মানষ্টাইনৰ বিপদ সম্পৰ্কে আৰ্ত্ত অনুৰোধত কাণসাৰ দিলে আৰু বিপন্ন অৱস্থাত থকা সত্ত্বেও চাৰিটা পদাতিক ডিভিছন আৰু ৬০০ টা টেক সহ ৭টা পেনংছাৰ আৰু মটৰ-বাহিত ডিভিছনক আখতিবকা এলেকাত আৰু ব'গ'হুখভৰ দক্ষিণত কেন্দ্ৰীভূত কৰিলে। শত্ৰুহঁতে ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ বাওঁ কাষে আৰু সোঁমাজত আঘাত কৰাৰ সিদ্ধান্ত ললে। সিহঁতৰ প্ৰতি-আক্ৰমণে ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰু ১ম টেক আৰ্মিৰ অগ্ৰগতি লেহেম কৰি দিলে।

১১ৰ পৰা ১৭ আগষ্টলৈকে ব'গ'হুখভৰ দক্ষিণত তমোময় যুঁজত সংখ্যাৰ ফালৰ অধিক শত্ৰু ফৌজ অলপ আগবাঢ়িব পৰা হল।

ইতিমধ্যে ভবকেন্দ্ৰ ৪০তম আৰ্মি আৰু ২৭তম আৰ্মিৰ দ্বাৰা বন্ধিত এলেকালৈ স্থানান্তৰিত কৰা হল। ১০ম টেক ক'বৰ দ্বাৰা কলৌয়ান ৪০তম আৰ্মিয়ে তাৰ সোঁ পক্ষ লৈ লেবেদিন অভিমুখে

আক্রমণ কৰাৰ আৰু তাৰ পিচত পুছিওল নৈ অভিমুখে আগবাঢ়ি
যোৱাৰ কথা থাকিল। ৩৮তম আৰ্মিও আক্রমণত নামি গল।

শত্ৰুৱে প্ৰবলভাৱে প্ৰতিৰোধ কৰিলে কিন্তু লাহে লাহে পশ্চিমলৈ
পিচ হুঁহুঁকি যাবলৈ বাধ্য হল। সিহঁত ব'গ'হুখড এলেকাত কোনো
সাকল্য অৰ্জন কৰিবলৈ সক্ষম নহল, তাত বিপুল ক্ষয়-ক্ষতিৰ পাচত
সিহঁতে আত্মবিক্ষামলক অবস্থান ললে। পৰাজিত হোৱাৰ পিচত
নাংছী কমাণ্ডে উত্তৰ-পশ্চিম ফালৰ পৰা, ব'ত ছুটা পেনংছাৰ
আৰু এটা মটৰ বাহিত ডিভিছনক কেন্দ্ৰীভূত কৰিছিল সেই
আখতিবকাৰ পৰা ব'গ'হুখড আক্রমণ কৰাৰ সিদ্ধান্ত ললে। শত্ৰুক
তাৰ এইবোৰ শক্তি নিয়োগ কৰাৰ পৰা বিৰত কৰিবলৈ আৰু
৪০তম আৰু ২৭তম আৰ্মিৰ এলেকাত শত্ৰুৰ আক্রমণ আগবৈ
পৰা বানচাল কৰিবলৈ বণাজনৰ কমাণ্ডে তাৰ সংৰক্ষিত শক্তি
লেকটানেণ্ট-জেনাৰেল পি পি. কবৰুনৰ ৪৭তম আৰ্মিক অনাৰ
সিদ্ধান্ত ললে। তত্পৰি লেকটানেণ্ট-জেনাৰেল জি. আই. কুলিকৰ
নেতৃত্বত ৪ৰ্থ গাৰ্ডছ আৰ্মিক জেনাৰেল হেড কোয়াৰ্টাৰৰ সংৰক্ষিত
শক্তিৰ পৰা আৰ্মি আখতিবকা এলেকাত কেন্দ্ৰীভূত কৰা হল।

১৭ আগষ্ট তাৰিখে ৪০তম আৰু ৪৭তম আৰ্মিয়ে শত্ৰুৰ পাৰ্শ্বদেশ
আৰু পশ্চাদভাগক আখতিবকা এলেকাত আক্রমণ কৰিলে; ছুমিৰ
দক্ষিণ-পূবত শত্ৰুৰ সমগ্ৰ বেছ-বচিৰ প্ৰতিৰক্ষা এলেকাৰ গভীৰত থকা
অৱস্থানবোৰ ভেদ কৰিলে আৰু দক্ষিণ ফালে খেদি গৈ জাৰ্মান সবববাহ
লাইনক বিপন্ন কৰিলে। আৰু সেই সময়তে লুফাংৱাকৰ হত্ৰছায়াত
শত্ৰুগোষ্ঠীয়ে ২৭তম আৰ্মিৰ ওপৰত আক্রমণ কৰিলে, তাৰ প্ৰতিৰক্ষাত
ফাটল ধৰাই দিলে আৰু ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ বাওঁ কাষৰ আৰ্মিবোৰৰ
পক্ষে বিপদ সৃষ্টি কৰিলে।

বিপদ নোহোৱা হল একমাত্ৰ তেতিয়াই যেতিয়া শত্ৰুৱে তাৰ কৌজৰ
কিছু অংশক ৪০তম আৰু ৪৭তম আৰ্মিবোৰৰ এলেকাবোৰলৈ

আঁতৰাই নিলে আৰু সিহঁতৰ অগ্ৰগতি মন্থৰ কৰি দিলে। অৱশ্যে ৪০তম আৰ্মিক লেবেদিন মুক্ত কৰাৰ আৰু নাংছাইঁতক পহিওল নৈব সিপাৰে খেদি পঠোৱাটোক ভেটা দিব নোৱাৰিলে। তাৰ লগতে ৪ৰ্ধ গাৰ্ডছ আৰ্মিয়ে শত্ৰুৰ সেই শক্তিক আক্ৰমণ কৰিলে যিহঁত ২৭তম আৰ্মি অৱস্থানৰ মাজত সোমাই পৰিছিল, আৰু ২০ আগষ্ট তাৰিখে শত্ৰু শক্তিবোৰে আত্মবক্ষামূলক অৱস্থান ললে।

চাৰিদিন পিচত নাংছাই আক্ৰমণকাৰী গোষ্ঠীক মৰিমূৰ কৰা হল আৰু আৰ্হতিবকা পুনৰ মুক্ত হল। ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ পৰিস্থিতি পশ্চিম আৰু দক্ষিণ-পশ্চিম অভিমুখে আক্ৰমণৰ পক্ষে অনুকূল আছিল। এই বণাজনৰ আক্ৰমণকাৰী গোষ্ঠী দক্ষিণ কাষৰ পিনে আগবাঢ়ি গল। সিমান দিনে স্তেপ বণাজনৰ আৰ্মিবোৰে যিহঁত দেৰ মাহ আগতো আছিল পৰাক্ৰমী সেই বেলগ'ব'দ-খাবকভ গোষ্ঠীক ছত্ৰভঙ্গ কৰি দিছিল। ২৩ আগষ্টৰ দিনা ডেওঁলোকে খাবকভ মুক্ত কৰিলে।

ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ সৈন্যসকলে নাংছাইঁতক শোচনীয়ভাৱে পৰাস্ত কৰিলে। ১১ৰ পৰা ২০ আগষ্টৰ ভিতৰত শত্ৰুহঁতে ৩৪ ৬০০ বিষয়া আৰু সৈন্য, ৫২১ টা টেক, ৫৩০ টা কামান, ১৪০ টা মৰ্টাৰ, ২৩২৭ টা ট্ৰাক আৰু ১৪০ খন বিমান হেৰুৱাইছিল, আৰু বিপুল পৰিমাণ আন আন বস্তুৰ আঁহাৰ হাতলৈ আহিছিল।

ভ'ব'নেৰ বণাজনে জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাছে স্তম্ভ কৰা কৰ্তব্য পালন কৰিছিল।

বেলগ'ব'দ-খাবকভ আৰু লেবেদিন খণ্ডত আমাৰ সৈন্যসকলৰ সাকল্যই নীপাবৰ পূবত যুক্তাইন আৰু দনবাছক মুক্ত কৰাৰ ফালৰ পৰা আৰু নীপাব নৈ পাৰ হোৱাৰ ফালৰ পৰা অনুকূল পৰিকল্পনা কৰিছিল।

নাংছী ফৌজৰ পৰাজয় আৰু সিহঁতৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাৰ্ধভাই ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ ফৌজৰ ক্ৰমবৰ্দ্ধমান পৰাক্ৰমৰ সাক্ষ্য দিলে আৰু ছোভিয়েত বৰ্ণনাতিয়ে বোলে মাথো বিশেষ ঋতুত সাকল্য অৰ্জন কৰে এই কল্পকাহিনীক ধূলিসাৎ কৰি দিলে। কুস্কৰ যুঁজে প্ৰমাণ কৰিলে যে আমাৰ সৈন্তসকলে বছৰৰ বিকোনো সময়ত শত্ৰুক পৰাস্ত কৰিব পাৰে। বণাজনৰ শক্তিবোৰৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক চিৰন্তবে ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ অনুকূলে নিৰ্দ্ধাৰিত হৈ গল। সেই সময়ৰ পৰাই উত্তোগ ছোভিয়েত কমান্ডৰ হাতত থাকি গল। এই বিজয়ে ইউৰোপৰ স্বাধীনতাকামী জাতিসমূহৰ অন্তৰ আশাবে উদ্ধীপিত কৰিলে আৰু তেওঁলোক দেখুৱাই দিলে পূব কালৰ পৰা নাংছী দাসত্বৰ পৰা মুক্তি আহিব।

নাংছী জাৰ্মানীয়ে সাকল্যৰ সকলো আশা হেৰুৱালে, আৰু তাৰ কৃতিত্ব ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ, ছোভিয়েত বাইজৰ আৰু তেওঁলোকৰ সশস্ত্ৰ সেনাবাহিনীৰ।

কৰ্ণেল-জেনাবেল
লিওনিদ ছান্দালভ

ব্ৰিয়ানস্ক খণ্ড

১৯৪৩ চনৰ ২ জুলাই তাৰিখে জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰে জাৰ্মান ফৌজ কুস্কৰ বিৰুদ্ধে এটা আক্ৰমণাত্মক অভিযান কৰাৰ বাবে সাজু হৈ আছে আৰু সেই অভিযান ৩ বা ৬ জুলাইৰ ভিতৰত যিকোনো দিনত হ'ব পাৰে বুলি সতৰ্ক কৰি দিছিল। তেতিয়া কেন্দ্ৰীয় আৰু ভাৰনৈষ বণাজনে শত্ৰুৰ আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰাৰ বাবে প্ৰস্তুতি চলাই আছিল আৰু ব্ৰিয়ানস্ক আৰু পশ্চিম বণাজন আক্ৰমণাত্মক অভিযানত অৱতীৰ্ণ হ'বৰ বাবে সাজু হ'ব লাগিছিল। চুপ্ৰীম কমান্ডৰ প্ৰতিনিধিসকলে ব্ৰিয়ানস্ক বণাজনৰ কমান্ড প'ষ্টলৈ আহিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। দীৰ্ঘ দূৰত্বৰ বিমান চালনাৰ কমান্ডাৰ কৰ্ণেল-জেনাবেল এ. ৱাই. গ'ল'ভানভ, যোগাযোগ বিভাগৰ মুখা আই বি. পেৰেছিপকিন আৰু সাধাৰণ গোলন্দাজ বিভাগৰ মুখা এন. ভি.

* কুস্কৰ বৃদ্ধত কৰ্ণেল জেনাবেল ছান্দালভ ব্ৰিয়ানস্ক বণাজনৰ চীফ অব্ ষ্টাফ আছিল।

য়াকোলভ ইতিমধ্যেই তাত উপনীত হৈছিলহি। মাৰ্শাল জি কে. বুকভ, বিমান বাহিনীৰ কমাণ্ডাৰ এ. এ. নভিকভ, গোলন্দাজ বাহিনীৰ সহকাৰী কমাণ্ডাৰ লেকটানেণ্ট জেনাবেল এম. এন চিভিয়াকভ আৰু প্ৰধান ৰাজনৈতিক প্ৰশাসনৰ সহকাৰী মুখ্য লেকটানেণ্ট জেনাবেল ভি এছ. ভেছেলভ তাৰ কেইদিনমানৰ পিচত আছিল।

কুৰ্কৰ বিৰুদ্ধে নাংছীহঁতৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযান ৫ জুলাইত আৰম্ভ হল। যিবোৰ বণাজনে কুৰ্কৰ যুঁজত অংশ নিছিল সিবোৰৰ হেড কোয়াৰ্টাৰ্ছবোৰ উত্তেজনাপূৰ্ণ হৈ উঠিল। কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ হেড কোয়াৰ্টাৰ্ছবোৰে জেনাবেল ষ্টাকক আৰু কাষৰীয়া বণাজনবোৰক ঘণ্টাই ঘণ্টাই খবৰ আৰু প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিব লগীয়া হৈছিল। প্ৰথম দিনাই ত্ৰিয়ানস্ক বণাজনৰ বিমান গোটে কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ হেড কোয়াৰ্টাৰ্ছে দেখুৱাই দিয়া লক্ষ্যবস্তুৰ ওপৰত আক্ৰমণ কৰিলে। কেন্দ্ৰীয় বণাজনে যে শত্ৰুক তাৰ প্ৰতিবন্ধা লাইন ভাঙি সোমাবলৈ নিদিব প্ৰথম দিনাই আমাৰ এই দৃঢ় প্ৰত্যয় হল। শত্ৰুৱে ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ বিৰুদ্ধে কিছু সাকল্য অৰ্জন কৰিছিল বুলি ধাৰণা হৈছিল, পিচে সেই সাকল্য নিতান্ত খলুৱা ধৰণৰ। আৰু, যিহেতু জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰ্ছে তাত প্ৰবল সংৰক্ষিত শক্তি কেন্দ্ৰীভূত কৰিছিল সেয়ে ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ বাবে ভয়ৰ কোনো কাৰণ নাছিল।

ত্ৰিয়ানস্ক বণাজনত আমি আমাৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ পৰিকল্পনাৰ ওপৰত তুলিব শেষ পৰ্য্য দি আছিলোঁ। ১২ জুলাই আক্ৰমণ আৰম্ভ কৰাৰ কথা আছিল। নাংছী বন্দী আৰু পলৰীয়াহঁতে ক'লে আমি আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে প্ৰস্তুতি চলাই থকা কথাটো জাৰ্মান কমাণ্ডে জানে। আমি যিবোৰ খণ্ডত প্ৰধান আঘাত হানিম বুলি ধিৰাং কৰিছিলো তাৰ পৰা শত্ৰুৰ দৃষ্টি আঁতৰাই আনিবৰ বাবে আমি মুৎহেদনকৰ ওচৰত আৰু ৬৩তম আৰ্মিৰ বাওঁ

কাৰে এটা আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে ব্যাপক প্ৰস্তুতিৰ তাৎপৰ্য বোধ কৰিলোঁ। সেই উদ্দেশ্যে পিচফালৰ লাইনৰ পৰা সমুখপাৰীলৈ সৈন্য আৰু টেক অনা হ'ল। গোলন্দাজসকল নতুন নতুন অৱস্থানলৈ গ'ল। বাতি আমি টেকক গতিশীল কৰাৰ তাৎপৰ্য বোধ কৰিলোঁ। বগাজনৰ সেই একে খণ্ডবোৰত বগাজনৰ ৰাজনৈতিক বিভাগৰ মুখ্য জেনাৰেল এ. পি. পিণ্ডবনভে শত্ৰুসেনাসকলৰ আগত ভাষণ দিবৰ বাবে আৰু কুস্কৰ বিৰুদ্ধে জাৰ্মান আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ ব্যৰ্থতাৰ কথা সিহঁতক জনাবৰ বাবে শক্তিশালী লাউডস্পীকাৰ লগোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰিলে।

আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ আগতে কেই নিশা ধৰি আমাৰ দূৰগতিসম্পন্ন বিমানৰ অ'বেল এলেকাত শত্ৰুহঁতৰ প্ৰধান প্ৰধান শত্ৰু ঠাইত কঠোৰ আঘাত হানিলে আৰু আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ ঠিক আগে আগে প্ৰতিৰোধৰ প্ৰধান লাইনেদি শত্ৰুৰ ঠাইবোৰৰ ওপৰত ব্যাপকভাৱে আক্ৰমণ কৰিলে।

আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰথম দিনা ব্ৰিগাদসকল বগাজনৰ অনুকূলে কোনো লক্ষণীয় সাফল্য নঘটিল। শক্তিশালী গোলন্দাজ আৰু বিমান সমৰ্থন সত্ত্বেও বগাজনৰ আক্ৰমণকাৰী দলবোৰ মাথোন পাঁচৰ পৰা আঠ কিলোমিটাৰ আগুৱাব পৰা হ'ল। শত্ৰুহঁতে বহুত দিন ধৰি অ'বেল এলেকাত দুৰ্গ সাজি আছিল আৰু এই কথাটো এতিয়া অনুভৱ কৰা গ'ল। সিদিনা টেকবোৰক কামত লগোৱা নগ'ল।

যুঁজৰ প্ৰথম দিনা, অৰ্থাৎ ১২ জুলাই লেকটানেণ্ট-জেনাৰেল আই. কে. বাৰ্গামিয়ানৰ নেতৃত্বত খতিনেংছৰ ফালে অগ্ৰসৰমান পশ্চিম বগাজনৰ ১১ নং গাভ'ছ আৰ্মিয়ে লেখতলবলগীয়াকৈ বৃহত্তৰ সাফল্য অৰ্জন কৰিলে। এই আৰ্মিটো অত্যন্ত শক্তিশালী আছিল। বগাজনৰ সমস্ত আৰ্মি মিলি বিমান আক্ৰমণকাৰী গোষ্ঠী আছিল ১১ নং গাভ'ছ আৰ্মিৰ আছিল তাতকৈ মাথো চাৰি ডিভিছন কম। এই আৰ্মিক পশ্চিম বগাজনৰ কমাণ্ডে যি চমৎকাৰ সমৰ্থন দিছিল

ভাব বাবে তেওঁলোকৰ কৃতিত্বৰ কথা স্বীকাৰ কৰিব লাগিব। টেক আৰু টেক-প্ৰতিবোধী বেজিমেন্টৰ উপৰিত চাৰিটা টেক ব্ৰিগেড আৰু আৰু এটা টেক ক'ৰবে তাৰ শক্তিবৃদ্ধি কৰা হৈছিল। আক্ৰমণাত্মক অভিযানে বণাজনৰ বিমান বাহিনীৰ পৰা সমৰ্থন পাইছিল। ১৪ কিলোমিটাৰ জোৰা প্ৰতিবন্ধা ভেদৰ এলেকা জুৰি শক্তিশালী আঘাত দি এই আৰ্মিয়ে শত্ৰুপক্ষৰ বন্ধাকাৰী সৈনিক-হঁতকে ধৰি সিহঁতৰ সমস্ত প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থা উটুৱাই নিলে আৰু ১২ কিলোমিটাৰ আগবাঢ়ি গল।

১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ সাকল্যৰ বাতৰিটো হেড কোৱাৰ্টাৰ্টাইল অগ্ৰত্যাশিতভাৱে আছিল। অ'বেলৰ বিৰুদ্ধে দক্ষিণ আৰু উত্তৰৰ পৰা আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ পৰিকল্পনাৰ সময়ত জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰ্টাৰ্ছে এটা সীমাবদ্ধ লক্ষ্য আগত ৰাখি আগবাঢ়িছিল; সি হৈছে কুস্ক' খণ্ডৰ পৰা শত্ৰুশক্তিৰ দৃষ্টি আঁতৰাই নিয়া, আৰু সেই সময়ত তেওঁলোক অ'বেল অভিমুখে এটা নিয়ামক আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে সংৰক্ষিত শক্তি কেন্দ্ৰীভূত কৰিব পৰা অৱস্থাত নাছিল। গতিকে ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ সাকল্য যেতিয়া স্পষ্ট হৈ উঠিল, তেতিয়া জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰ্টাৰ্ছে তাক কেৱল ১ম টেক ক'ৰবে শক্তি বৃদ্ধি কৰিব পাৰিলে। তেওঁলোকে তেতিয়াই ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মি আৰু ৪ৰ্থ আৰ্মিক পশ্চিম বণাজনলৈ স্থানান্তৰিত কৰাৰ আৰু ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ এলেকাত তেওঁলোকক যুক্ত নমোৱাৰ সিদ্ধান্ত ললে। কিন্তু আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ হোৱাৰ সময়লৈকে এই দুটা আৰ্মি পূৰ্বাপুৰি গঠিত হোৱা নাছিল আৰু এই আৰ্মি দুটাক ব'ত পঠোৱা হ'ব বুলি সিদ্ধান্ত কৰা হৈছিল তাৰ পৰা তেওঁলোক বহুত নিলগত আছিল। এইবোৰ কাৰণত ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিয়ে তাৰ সাকল্য তেতিয়া পূৰ্বাপুৰি ব্যৱহাৰ কৰিব নোৱাৰিলে। তথাপি পাচদিনা ইয়াৰ সৈন্যসকলে শত্ৰুৰ দ্বিতীয় প্ৰতিবন্ধা লাইন ভাঙি পেলালে আৰু

বাথামিয়ানে সেই হেদব ডিভৰ্ড ১ম আৰু ৫ম টেক ক'বক জুৰুৱাই দিলে। সিদিনা অৰ্থাৎ ১১ জুলাই, ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ সৈন্যসকল আৰু ১৩ কিলোমিটাৰ আশুৱাই গল আৰু ছেদ ২৩ কিলোমিটাৰলৈকে প্ৰসাৰিত কৰিলে।

যেতিয়া ১১ শ গাৰ্ডছ আৰ্মি উত্তৰ-পশ্চিমৰ পৰা ব'ল'খডৰ ফালে আগবাঢ়ি আহিল তেতিয়া ৬১তম আৰ্মিৰ আক্ৰমণকাৰী গোষ্ঠী লাহে লাহে যুঁজ কৰি কৰি উত্তৰ-পূব ফালৰ পৰা তালৈকে আহি আছিল। জেনাবেল বেলেডে ১৩ জুলাই ২০তম টেক ক'বক যুঁজৰ বাবে আনিলে। কিন্তু শত্ৰুহঁতে অন্তৰ্ভুক্ত প্ৰতিৰক্ষা লাইনলৈ প্ৰবল সংৰক্ষিত শক্তি আনিলে আৰু বিমানৰ পৰা সিহঁতক প্ৰচুৰ মদত দিলে। এই আটাইবোৰে আমাৰ সৈন্যসকলক বৰখাই থলে।

ব্ৰিগাদৰ বণাজনৰ প্ৰধান আক্ৰমণৰ খণ্ডত আমাৰ গোলন্দাজ সকলৰ আৰু লেকটানেণ্ট জেনাবেল নাউমেস্কোৱ ১৫শ এয়াৰ আৰ্মিৰ আঘাতে ৩য় আৰু ৬৩তম আৰ্মিবোৰৰ আক্ৰমণকাৰী গোষ্ঠীবোৰৰ বাবে বাট মুকলি কৰি দিলে। ৩য় আৰ্মিৰ অংশ মেজৰ-জেনাবেল ভি. কে. উৰ্বানভিচৰ ৪১ তম পদাতিক বাহিনীয়ে বিশেষ সাফল্য অৰ্জন কৰিছিল। তেওঁৰ ২০৫ তম ৩০০ তম পদাতিক ডিভিছন (যথাক্ৰমে কৰ্ণেল এল জি বাছাজেংছ আৰু কৰ্ণেল এ. এফ. কুস্তভৰ নেতৃত্বাধীন) আগেয়ে আগবাঢ়ি গৈছিল। বণাজনৰ কমান্ডাৰ কৰ্ণেল জেনাবেল এম এম পপভে তেওঁলোকৰ সাফল্যৰ পৰা ফইদা তুলিব বুলি থিৰাং কৰিলে আৰু মেজৰ-জেনাবেল এম এফ পানডৰ নেতৃত্বাধীন ১ম গাৰ্ডছ টেক ক'বক তেওঁলোকৰ এলেকালৈ স্থানান্তৰিত কৰিলে। ১৩ জুলাইৰ দোকমোকালিতে এই ক'বটোক হেদব মাজলৈ পঠিয়াই দিয়াৰ কথা আছিল, কিন্তু এই গোট খোৱাৰ ঠাইখিনিৰ উমান পাই পত্ৰৰ বিমানৰ পৰা প্ৰবল আক্ৰমণ চলাই থকাৰ এই ক'বক এক মাথো দুপৰ বেলিকা পঠাব পৰা হ'ল।

বাতি নৌ হওঁডেই সিহঁতে তাত গধুৰ বিমানেৰে আক্ৰমণ হানিব
 লাগিলে। কলত বহুত পৰলৈ এই অগ্ৰগতি কৰু হৈ থাকিল আৰু
 ওয় আৰ্মিৰ সাকল্যৰ ফইদা তোলাত সাহায্য কৰাও ব্যাহত হল।
 আমাৰ যুঁজাৰু বিমান আৰু বিমান-প্ৰতিবোধী কামানবোৰো যথেষ্ট
 সক্ৰিয় নাছিল। তৎসঙ্গেও আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ দুদিনত ব্ৰিগ্যান্ট
 বণাজনৰ সৈন্তসকল প্ৰধান আক্ৰমণৰ খণ্ডত ১৫ কিলোমিটাৰ আগবাঢ়িল
 আৰু শত্ৰুৰ বেহু-বচিহ্ন খণ্ডৰ সময়ত বণকৌশলগতভাৱে গুৰুত্বপূৰ্ণ-
 প্ৰতিৰক্ষা ব্যৱস্থা ভাঙি সোমাই পৰিল।

যুঁজৰ তৃতীয় দিনা, অৰ্থাৎ ১৪ জুলাইৰ দিনটো আছিল আমাৰ
 জেনাৰেল হেড কোয়াৰ্টাৰ আৰু জাৰ্মান কমাণ্ড উভয়ৰে পক্ষে
 গুৰুত্বপূৰ্ণ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণৰ দিন। সিদিনা ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মি ব'লখতৰ
 পশ্চিমত থকা ভিতৰেং নদীলৈকে পাইছিলগৈ আৰু শত্ৰুৰ অন্তৰ্ৱৰ্তী
 প্ৰতিৰক্ষা লাইন অতিক্ৰমি ৬১তম আৰ্মি পূব ফালৰ পৰা ব'লখতৰ
 পিনে আগবাঢ়ি আছিল। ব'লখতত জাৰ্মান গোষ্ঠীৰ অৱস্থা
 সঙ্কটজনক হৈ উঠিছিল। তাৰ লগতে ওয় আৰু ৬০ তম আৰ্মিবোৰ
 অ'লেছনাৱা নৈৰ ওচৰা-উচৰি পাইছিলগৈ, লাহে লাহে কিন্তু দৃঢ়ভাৱে
 অ'বেল অভিমুখে আগুৱাই গৈছিল।

আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰথম দিনা জাৰ্মান কমাণ্ডে আমাৰ
 আক্ৰমণৰ গতিমুখ আৰু উদ্দেশ্য সঠিকভাৱে বুজিব পাৰিছিল। আমি
 যি এলেকাত সোমালোঁগৈ তালৈ সিহঁতে খবতকীয়াকৈ সৈন্ত পঠাবলৈ
 ধৰিলে, বিশেষকৈ ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ বিৰুদ্ধে, যাব প্ৰবল আঘাত সম্পূৰ্ণ
 অগ্ৰত্যাশিতভাৱে আহিছিল। কাৰখোৱা ৯ম আৰ্মিৰ পৰা কেইটামান
 ডিভিছন আহি নাংছাইটৰ ২য় পেনংছাৰ আৰ্মি শক্তি বৃদ্ধি কৰিলে।
 কুৰুৰ বিৰুদ্ধে আক্ৰমণাত্মক অভিযানত পৰ্য্যাদন্ত হৈ ৯ম আৰ্মি—
 বিশেষকৈ তাৰ মটৰ-বাহিত আৰু পেনংছাৰ ডিভিছনবোৰ এতিয়া ব্ৰিগ্যান্ট
 বণাজন ব'ত সোমাইছে সেই এলাকালৈ খবতকীয়াকৈ আহিল।

৯ম আৰ্মিৰ পুনৰ্বিজ্ঞাস অৱশ্যে দৃষ্টিগোচৰ নোহোৱাকৈ থকা নাই। ১৪ জুলাই বাতিপুৱা কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ সৈঁ কাষত থকা সৈন্তসকলক ক্ৰমি অভিযুখে আক্ৰমণৰ বাবে নিয়োগ কৰা হ'ল। সেই একে দিনা জেনাৰেল হেড কোয়াৰ্টাৰছ লেফটেনেণ্ট-জেনাৰেল পি. এছ. বাইবালকোৰ ৩২ গাৰ্ডছ টেক আৰ্মিক ব্ৰিয়ানস্ক বণাজনলৈ স্থানান্তৰিত কৰিলে, যাৰ উদ্দেশ্য অ'বেলৰ ওপৰত আক্ৰমণ শক্তিশালী কৰা। সেইদিনাই আকৌ ১১ শ আৰ্মিক ১১ শ গাৰ্ডছ আৰ্মি এলেকালৈ স্থানান্তৰিত কৰা হ'ল। লেফটেনেণ্ট-জেনাৰেল আই. আই. ফেছ্যনিনস্কিক তাৰ কমান্ডাৰ নিযুক্ত কৰা হ'ল।

ব্ৰিয়ানস্ক আৰু পশ্চিম বণাজন শক্তিশালী কৰিবৰ বাবে জেনাৰেল হেড কোয়াৰ্টাৰছৰ সংৰক্ষিত শক্তিকে গঠন কৰা আৰ্মিবোৰ হেড়িয়ে ৭৭ কিলোমিটাৰ নিলগত অৱস্থিত তেওঁলোকৰ গন্তব্যস্থলৰ উদ্দেশ্যে যাবৰ বাবে তৈয়াৰী হোৱাৰ এলাকা এৰি যাবলৈ ধৰিছিল, তেতিয়া নাংছাইতে আমাৰ অগ্ৰগতিক ভেটা দিবৰ বাবে ৯ম আৰ্মিৰ পৰা আৰু ছোভিয়েত জাৰ্মান বণাজনৰ আন আন খণ্ডৰ পৰা ডিভিছনবোৰ জড়ত আমদানি কৰিছিল। চূৰ্ভাগ্যক্ৰমে আমাৰ বিমান বাহিনীয়ে শত্ৰুৰ সংৰক্ষিত শক্তি বণখলীত উপস্থিত হোৱাটো ৰোধ কৰিব নোৱাৰিছিল। কলত সোমোৱাৰ এলেকাত আমাৰ প্ৰাধান্য দিনকদিনে হ্ৰাস পাইছিল। পৰৱৰ্তী তিনি দিনত, অৰ্থাৎ ১৫, ১৬ আৰু ১৭ জুলাইত ব্ৰিয়ানস্ক বণাজনৰ আৰ্মিবোৰৰ অগ্ৰগতি লাহে লাহে মন্থৰ হৈ আহিল। এই তিনিদিন ৩য় আৰু ৬তম আৰ্মিৰ আক্ৰমণকাৰী গোষ্ঠীবোৰে অ'লেছনায়্য নৈ পাৰিছিলগৈ আৰু ছটা পেনংছাৰ ডিভিছনকে ধৰি চাৰিটা নৱাগত আৰ্মিৰ দ্বাৰা বন্ধিত পিছকালৰ প্ৰতিবন্ধা লাইন, ভাঙিবৰ বাবে সিহঁতৰ সৰ্বশক্তি নিয়োগ কৰিছিল।

লেফটেনেণ্ট-জেনাৰেল এ. ভি. গ'বাবাতভৰ নেতৃত্বাধীন ৭য় আৰ্মি যিহেতু সন্ধ্যাতোকৈ বেছি আগবাঢ়ি আহিল, সেয়ে বণাজনৰ কমান্ডাৰ

জেনাৰেল পপতে এই খণ্ডতে শত্ৰুৰ প্ৰতিৰক্ষা তেঁওঁ কৰাব সিদ্ধান্ত ললে। ১৭ জুলাই বাতিপুৰা তেওঁ তেওঁৰ সংৰক্ষিত শক্তি দুই ডিভিছন বিশিষ্ট ২৫ তম পদাতিক বাহিনীক যুদ্ধত লগাই দিলে। ১ম গাৰ্ডছ টেক বাহিনীৰ লগ লাগি এই বাহিনীটো শত্ৰুৰ পিচফালৰ প্ৰতিৰক্ষা লাইনত এটা স্বল্প-পৰিসৰ ছেদ ঘটাবলৈ সমৰ্থ হল, কিন্তু সম্পূৰ্ণ ভাঙি সোমোৱাৰ সকলো চেষ্টা অথলৈ গল। ১৭ জুলাই ধলপুৰা আক্ৰমণৰ বাবে নিয়োজিত ক'বোৰৰ ওপৰত শত্ৰুইতে কামান আৰু বিমানেৰে প্ৰবল আঘাত কৰিলে; আৰু সেইবোৰ যুদ্ধত অৱতীৰ্ণ হ'লত তেওঁলোকৰ ওপৰত বাৰম্বাৰ বিমান আক্ৰমণ হ'বলৈ ধৰিলে। বণাঙ্গনৰ আৰু আৰ্মিবোৰৰ হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছৰ পৰা যিহেতু কামান আৰু যুদ্ধাক বিমানৰ যথেষ্ট সমৰ্থনৰ ব্যৱস্থা কৰা হোৱা নাছিল সেয়ে এই দুটা বাহিনী ক্ষতিগ্ৰস্ত হ'ল আৰু নিৰ্দ্ধাৰিত লক্ষ্যপূৰণত বাৰ্থ হ'ল।

ইত্যৱসৰত ৬১ তম আৰ্মিৰ আক্ৰমণ গোষ্ঠীয়ে শত্ৰুৰ অন্তৰ্ভুক্ত প্ৰতিৰক্ষা লাইন অতিক্ৰম কৰি গ'ল। দিনৰ শেষত ইয়াৰ অগ্ৰৱৰ্তী গোটবোৰ ব'লখভৰ অত্যন্তবত ৫-৭ কিলোমিটাৰ পাইছিলগৈ। আন হাতেদি ব'লখভৰ ৭-১২ কিলোমিটাৰ উত্তৰত যুদ্ধৰত তাৰ সৈী কাষৰ ৪৬ তম পদাতিক বাহিনীৰ অংশবোৰে অগ্ৰসৰমান ১১ ৰ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ লগত সংযোগ প্ৰতিষ্ঠা কৰিলে। অ'বেল অভিযোজনাৰ উত্তৰত এই দুয়োটা আৰ্মিয়ে একেলগে এতিয়া ১০০ কিলোমিটাৰ বাহুল ছেদ সৃষ্টি কৰিলে। জেনাৰেল বাগ্ৰামিয়ানে বাওঁ পিনে থকা ৩৬ তম গাৰ্ডছ ইনফেণ্ট্ৰী ক'বৰ অ-নিযুক্ত ডিভিছনবোৰক খতিনেংছৰ পিনে আগবাঢ়ি বাবলৈ আৰু ১ম টেক বাহিনীক সাহায্য কৰিবলৈ নিৰ্দেশ দিলে। ১৮ জুলাই পুৱা বণাঙ্গনৰ সংৰক্ষিত শক্তিৰ পৰা ২৫ তম টেক ক'বে ১ম টেক ক'বৰ লগত যোগ দিলে আৰু একেলগে তেওঁলোকে উনকোৱে আৰু খতিনেংছ অভিমুখে এক আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰিলে। ৩৬তম গাৰ্ডছ ইনফেণ্ট্ৰী ক'ব তেওঁলোকৰ পিচে পিচে গ'ল।

১৭ জুলাই সন্ধিয়া জেনাবেল বাগ্ৰামিয়ানৰ সৈন্যসকল কাবাছেভৰ পৰা ২৫ কিলোমিটাৰ আৰু খতিনেংছৰ পৰা ১৫-২০ কিলোমিটাৰ ভিতৰত উপনীত হ'ল। এই ফালেদি অগ্ৰসৰ হোৱাৰ চমৎকাৰ সম্ভাৱনা আছিল। কিন্তু দুৰ্ভাগ্যক্ৰমে সন্ধানদিনে ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ সমুখভাগ ১৫০ কিলোমিটাৰ পৰ্য্যন্ত বিস্তীৰ্ণ হৈ গৈছিল, আৰু খতিনেংছক আক্ৰমণৰ কৰাৰ বাবে সিহঁতে ৩৬তম গাৰ্ডছ ইনফেণ্ট্ৰী-ক'ৰকে মাথো নিয়োগ কৰিব পাৰিছিল। ৩য় গাৰ্ডছ টেক আৰ্মিক ১১শ গাৰ্ড আৰ্মিৰ আক্ৰমণৰ এলেকাত কেন্দ্ৰীভূত কৰা হোৱা হলে বাবে যথাসময়ত নমোৱা হলে আৰু খতিনেংছৰ ওপৰত আক্ৰমণ জোৰদাৰ কৰাৰ অবেল অভিযানৰ পৰিকল্পনা বচনান্ত বি ভুল হৈছিল তাক শুধাব পৰা গলহেঁতেন। ছোভিয়েত আৰ্মিৰ অন্তঃসজ্জিত আৰু যন্ত্ৰীকৃত ফৌজবোৰৰ কমান্ডাৰ জেনাবেল ৱাই. এন. ফেদোৰেঙ্কোৱে এই প্ৰস্তাৱ আগবঢ়াইছিল। কিন্তু তাক কৰা হোৱা নাছিল।

১৮ জুলাই ত্ৰিয়ানস্ক বণাজনৰ কমাণ্ডে অ'লেছনায়া নৈ পাৰ হৈ নাংছাইটৰ পিছকালৰ প্ৰতিবন্ধা লাইনৰ ভিতৰত সোমোৱাৰ আৰু সেই ছেদৰ ভিতৰত ৩য় গাৰ্ডছ টেক আৰ্মিক পঠাবৰ বাবে পাচদিনাৰ পৰিকল্পিত হেঁচোক মাৰিবৰ উদ্দেশ্যে প্ৰস্তুতি পৰ্ব শেষ কৰি আছিল। এই আৰ্মিৰ ওপৰত কৰ্তব্য আৰোপ কৰা হৈছিল ওকা কেঁকুৰি অধিকাৰ কৰা আৰু নৈৰ পূবফালে শত্ৰু সৈন্যহঁতক বিচ্ছিন্ন কৰাৰ। তাৰ পিচত ইয়াৰ কথা আছিল ওকা বলেৰে অতিক্ৰম কৰাৰ শত্ৰুহঁতৰ ব'লখড গোষ্ঠীক পৰাস্ত কৰাৰ আৰু জেনাবেল বেলেভ আৰু জেনাবেল বাগ্ৰামিয়ানৰ বাহিনীবোৰৰ লগত মিলি পশ্চিমৰ পৰা অ'বেলক ফালবি কাটি গৈ দক্ষিণ ফালে অগ্ৰসৰ হোৱাৰ। ১ম গাৰ্ডছ টেক ক'ৰে টেক আৰ্মিৰ সৈতে সহযোগিতা কৰাৰ কথা আছিল। টেক আৰ্মিক নদী পাৰ হোৱাৰ উপকৰণ পৰ্য্যাপ্ত পৰিমাণে সবববাহ কৰা হৈছিল

আক টেকবোৰ বাডে পানীৰ তলেদি ওকা পাব হব পাৰে তেনেকৈ বন্দবস্ত কৰা হৈছিল।

এই বেলি ব্ৰিগান্ধ বণাজনৰ হেড কোয়াৰ্টাৰ্ছ সৈন্তসকলক বিমান আক্ৰমণৰ পৰা বক্ষা কৰিবৰ বাবে বৰ্ণাৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল। দুটা বিমান-প্ৰতিবোধী গোলন্দাজ ক'ৰ আৰু ১২ গাৰ্ডছ বোম্বাৰ্ক বিমান বাহিনীক টেক আৰ্মিক বিমানৰ সাহায্যত জীৱ কৰিছিল। ইয়াৰ ফল পোৱা গল। এখন শত্ৰুবিমানো টেক গোট খোৱাৰ এলাকাত ভাঙি সোমাব নোৱাৰিলে আৰু এই এলেকাৰ প্ৰৱেশমুখত শত্ৰুপক্ষৰ দহখনমান বিমান ভূপাতিত কৰা হল।

১৮ জুলাইত ছপৰীয়া, যেতিয়া আৰ্মি ৩২ গাৰ্ডছ টেক আৰ্মিক যুক্ত নমাবৰ চূড়ান্ত প্ৰস্তুতি চলাই আছিলো, তেতিয়া ডেপুটি চীফ অব্ ড্ৰ জেনাৰেল ষ্টাফ, জেনাৰেল অব্ ড্ৰ আৰ্মি এ আই. আন্তনভৰ পৰা এটা টেলিফোন পালো। তেওঁৰ নিৰ্দেশে মোক আচৰিত কৰিলে।

তেওঁ ক'লে, “কেন্দ্ৰীয় বণাজনে সত্ত্বেতে শত্ৰুক ই প্ৰবলভাৱে সুৰক্ষিত ৰখা লাইনৰ পৰা পিচ হোঁহকাই দিছে আৰু সেই লাইন ভেদ কৰাৰ প্ৰস্তুতি চলাব লাগিছে। ব'ক'হ'ভস্কিক সাহায্য কৰাৰ বাবে চুপ্ৰীম কমান্ডাৰ ইন চীফে ৩২ গাৰ্ডছ টেক আৰ্মিক স্তানোভয় ক'ল'দন আৰু ক্ৰিমি অভিযুখে ফিৰত পঠিয়াই দিবলৈ আপোনাক নিৰ্দেশ দিছে। তাত ই শত্ৰুক পশ্চাদভাগত আক্ৰমণ কৰি লাগিব আৰু কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ লগত একেলগে মিলি শত্ৰুক ধ্বংস কৰিব লাগিব।”

মই উত্তৰ দিলোঁ, কিন্তু আমি মৃৎহেনক আৰু ব'লখভত শত্ৰুক আগুৰি পেলোৱাৰ বাবে আৰু বেলভ আৰু বাগ্ৰামিয়ানৰ বাহিনীৰ সৈতে সহযোগিতা কৰাৰ বাবে এই আৰ্মিক ব্যৱস্থাৰ কৰাৰ প্ৰস্তুতি আমি ইতিমধ্যেই সম্পূৰ্ণ কৰিছোঁ।”

আন্তঃনভে ক'লে, “বাণামিয়ানে সোনকালেই ১১ খ আৰ্মিক পাব, তেওঁলোক বাওণা দিছে। আৰু, আজি আমি তেওঁক নাবোফনিনক্ষৰ পৰা ৪ৰ্থ টেক্স আৰ্মি আৰু মেদিনৰ পৰা ২য় গাৰ্ডছ, কেভালৰি ক'ৰকো পঠাব লাগিছোঁ। বাইবালকো আৰু ব'ক'ছডক্সিব হেড কোয়াৰ্টাৰৰ মাজত বাতে অনাৰ্ণাৰ সংযোগ সংগঠিত হয় তালৈ লক্ষ্য ৰাখিব।”

এই কথাবতৰৰ খন্তেক পিচতেই বণাজনৰ কমাণ্ডাবে ৩য় গাৰ্ডছ টেক্স আৰ্মিৰ বাবে এক নতুন কৰ্তব্য ধাৰ্য্য কৰাৰ নিৰ্দেশ পালে। ইয়াৰ কমাণ্ডাৰ বাইবালকোক খবৰকৈ এই মৰ্মে নিৰ্দেশ দিয়া হল যে তেওঁ যেন তেওঁৰ সৈন্যসকলৰ বাবে নতুন কৰ্তব্য ধাৰ্য্য কৰে আৰু লেকটোনেণ্ট-জেনাবেল ভি ৱাই. ক'লপাকচিৰ ৬৩ তম আৰ্মিৰ কৰ্তব্যৰ লগত সিবোৰৰ সমন্বয় সাধন কৰে। বাইবালকো এতিয়াই তেওঁৰ এলাকালৈ বুলি বাওনা হব।

১৮ জুলাই নিশা আমাৰ দূৰগতিসম্পন্ন বিমানে ৩য় গাৰ্ডছ টেক্স আৰ্মিৰ আক্ৰমণৰ এলেকাত আৱিষ্কৃত হোৱা শত্ৰুহঁতৰ পেনংছাৰ ডিভিছনৰ ওপৰত আঘাত হানিলে। ১৯ জুলাই বাতিপুৱা ৩য় আৰু ৬৩ তম আৰ্মিৰ সৈন্যসকলে শক্তিশালী কামান আৰু বিমান সমৰ্থন সহ আক্ৰমণ কৰিলে আৰু অ'লেছনায়া নৈৰ দাঁতিয়ে দাঁতিয়ে নাংছীহঁতৰ পিচফালৰ প্ৰতিৰক্ষা লাইন ভেদ কৰিলে। এই যুঁজত ৩য় আৰ্মিৰ বাওঁ কাষত যুঁজবত ২৫ তম ইনফেণ্ট্ৰি ক'ৰে এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লৈছিল। তেওঁলোকে ফাটল ১০ কিলোমিটাৰ বহল কৰাৰ কৃতিত্ব অৰ্জন কৰিলে আৰু ৩য় গাৰ্ডছ টেক্স আৰ্মিক দিনৰ মাজভাগত ভিতৰত সন্মুখাই দিয়াটো সম্ভৱপৰ কৰিলে। বাৰৰ সময়ত শত্ৰুহঁতৰ সুবন্ধিত অৱস্থানবোৰ ধ্বংস কৰি টেক্স ক'ৰবোৰ প্ৰত্যাহতৰ ওচৰ পালেগৈ। তাৰ পৰা জেনাবেল বাইবালকোৱে দক্ষিণ-পশ্চিমত স্তানোভয় ক'ল'দেবৰ ফালে ঘূৰিলে। সোনকালেই ছোভিয়েত টেক্সবোৰ দুটা নাংছী পেনংছাৰ ডিভিছনৰ লগত তুমুল যুঁজত লিপ্ত হল। এইবোৰ দক্ষিণৰ

পৰা স্তবন্ধিত লাইনলৈ স্থানান্তৰিত কৰা হৈছিল। পিচত এই পেনেছাৰ ডিভিছনৰ লগত টেক-এভিৰোধী কামানেৰে সম্বন্ধ এটা পদাভিক বাহিনী যুক্ত হল। আমাৰ টেক আৰ্মিৰ গতি কন্ড হল।

ওকাৰ পূবদিশ বন্ধাকাৰী সৈফুইত বিচ্ছিন্ন হৈ পৰিব এই আশঙ্কা কৰি ১৯ জুলাই বাতি শত্ৰুহঁতে সিহঁতক ওকা আৰু অ'পতুখা নৈৰ সিপাবলৈ অপসাৰণ কৰিবলৈ ধৰিলে। ওল্ল আৰ্মিৰ কমাণ্ডাৰ জেনাবেল গববাতভে সিহঁতৰ পশ্চাদপসৰণক ভেটা দিয়াৰ সিদ্ধান্ত ললে আৰু ২০ জুলাইত ১ম গাৰ্ডছ টেক ক'বৰ লগত তেওঁৰ আক্ৰমণকাৰী গোষ্ঠীক ওকা নদীলৈ পঠিয়ালে। সেই একে সময়তে জেনাবেল কলপাকাচৰ ৬১ তম আৰ্মিৰ পাৰ্শ্বদেশৰ গোটবোৰ নাংছাইহঁতৰ মৃৎছেনক্ষ গোষ্ঠীক আগুৰি ধৰাত সাহায্য কৰাৰ বাবে বিপৰীত ফালেদি আগুৱাই আছিল।

২০ জুলাই দুপৰত বণাজনৰ কমাণ্ডাৰে টেলিকোনত চুপ্ৰীম কমাণ্ডাৰ-ইন-চীফৰ লগত কথা পাতিলে। কহা নৈৰ পৰা ওকাৰ সিপাবে শত্ৰুহঁত আঁতৰি যোৱাৰ কথা জনাই জেনাবেল পপভে ক'লে যে টেক আৰ্মি স্থানান্তৰ ক'ল'দেখৰ ফালে এখোজমানো আগুৱাব পৰা নাই আৰু ই বিপুল ক্ষয়ক্ষতিৰ চিকাৰ হ'ব লগীয়া হৈছে। ওজাদাৰ ফালে অগ্ৰসৰণত পুৰণা লাইনলৈ টেক আৰ্মিক ওভতাই অনাৰ সম্পৰ্কত জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰছৰ সন্মতি আদায় কৰিবলৈ তেওঁ সক্ষম হল। ২০ জুলাই সন্ধিয়া ৭ বজাৰ ভিতৰত এই আৰ্মিৰ টেকবোৰ অ'বেল-মৃৎছেনক্ষ বাজপথৰ ওপৰেদি ভাতি ওলাল, তাত গোট ধোৱা শত্ৰুহঁতৰ লৰীৰ শাৰী আৰু গোটবোৰ বিচূৰ্ণ কৰিলে আৰু নিশাৰ আগতেই ওয় আৰ্মিৰ লগত ওকাত উপস্থিত হল। শত্ৰুহঁতক খেদি গৈ ওকা নৈ পাৰ হোৱাৰ চেষ্টা কৰিবলৈ গৈ ওয় গাৰ্ডছ টেক আৰ্মি ব্যৰ্থ হল। গতিকে তেওঁলোকে নিৰ্দ্ধাৰিত কৰ্তব্য পালন কৰিব নোৱাৰিলে। অ'বেলৰ পূব দিশ নদ-নদীৰে ভৰপূৰ, তাৰোপৰি

প্ৰতিবন্ধাৰ অৱস্থানবোৰ জাৰ্মান সংৰক্ষিত শক্তিয়ে শক্তিশালী হোৱাত
 ৩য় গাৰ্ডছ টেক আৰ্মিয়ে শত্ৰুৰ পশ্চাদভাগত হেঁচি সোমোৱাটো
 অব্যাহত ৰখাত আৰু ডেওঁলোকৰ সাকল্য যাতে আন আৰ্মিবোৰে
 কামত লগাব পাবে তাৰ বাবে সাহায্য কৰিবলৈ গৈ বাধা পালে।
 এই কথা স্বীকাৰ কৰিব লাগিবই যে বোকাময় নদীগৰ্ভ, বহু সংখ্যক
 অন্তৰ্ভূত প্ৰতিবন্ধা লাইনেৰে ভৰপূৰ অঞ্চলক, তাবোপৰি আকৌ
 সংৰক্ষিত শক্তি থকা শত্ৰুৰ নিপুণ চাল দিয়াৰ ক্ষমতাৰ আগত এটা টেক
 আৰ্মি কেনে ধৰণৰ অশুবিধাৰ সমুখীন হ'ব পাবে তাক বণাজনৰ
 কমাণ্ডে চুটিকৈ দেখিছিল। উপৰন্তু বণাজনৰ কমাণ্ডে শত্ৰুহঁতৰ
 সংৰক্ষিত-শক্তিক সমুখ বণাজনলৈ অনাটো বোধ কৰাৰ বাবে বিমান
 বাহিনীক বথাবথভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা নাছিল। টেক আৰ্মিয়ে ভাল
 ফল দেখুৱাৰ নোৱৰাৰ এইবোৰেই হৈছে কাৰণ।

২১ জুলাই ৩য় আৰ্মিয়ে ব্ৰিয়ান্স্ক বণাজনৰ প্ৰধান আক্ৰমণৰ খণ্ডত
 ওকা পাৰ হ'বৰ বাবে যো-জা চলাবলৈ ধৰিলে। ইয়াৰ বাওঁ পাৰ্শ্বস্থ
 গোটবোৰে ৬৩ তম আৰ্মিৰ লগ লাগি শত্ৰুহঁতৰ পৰা ইটোৰ পিচত
 সিটোকৈ অৱস্থান দখল কৰি আছিল আৰু অ'পতুকা নৈৰ পিনে
 আগবাঢ়ি আছিল। জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰৰ নিৰ্দেশত টেক
 আৰ্মিক স্তানোভয় ক'ল'দেৱৰ ওপৰত আক্ৰমণ হানিবৰ বাবে পুনৰায়
 ৬৩ তম আৰ্মিৰ এলেকালৈ স্থানান্তৰিত কৰা হ'ল। কিন্তু ইয়াৰ
 গোটবোৰ সিঁচৰতি হৈ থকাত আৰু সমস্ত বাস্তৱ দখলীকৃত হৈ থকাত
 ই লেহেম গতিৰে আগুৱাইছিল।

মাজনিশাৰ ক্ষন্তেক পাচতেই মই জানিব পাৰিলোঁ যে মক্কাৰ পৰা
 বণাজনৰ কমাণ্ডাৰৰ বাবে কোন আহিছিল। তেতিয়া ডেওঁ সৈন্তসকলৰ
 ওচৰত আছিল। আধা ঘণ্টা পিচত মোক কোনেৰে মতা হ'ল
 আৰু কোৱা হ'ল যে চুপ্ৰীম কমাণ্ডাৰ-ইন-চীফে মোৰ লগত কথা
 হ'বলৈ বিচাৰে।

ষ্টালিন টেক আৰ্মিৰ কমাণ্ডৰ প্ৰতি আৰু ই স্তানোভয় ক'ল'দেখ দখল কৰিবলৈ ব্যৰ্থ হোৱাত বিবৰ্ত্ত হৈছিল।

বেতিয়া মই বণাজনৰ কমাণ্ডাৰক বিচাৰি চাৰিওফালে ফোন কৰি আছিলোঁ। মস্কোৱে ইতিমধ্যে তেওঁক পাই গৈছিল বুলি বুজা গল। বণাজনৰ কমাণ্ডাৰে মোক মাতিলে আৰু জেনাৰেল বাইবালকোক ডলড দিয়া নিৰ্দেশ পঠাবলৈ লিখি ৰাবলৈ ক'লে :

“চীফে ২২/৭ তাৰিখে স্তানোভয় ক'ল'দেখ দখল কৰাৰ নিৰ্দেশ দিছে। মই আকৌ দাবী কৰিছোঁ যে এম. আই. বিনকাভৰ (১২ তম টেক ক'ৰ। লগত যুটীয়া প্ৰয়াসেৰে শত্ৰুক ধ্বংস কৰিবলৈ আই. পি. কৰচাগিনক (মেকানাইজ্‌ড্‌ ক'ৰ) ম'থ'ভোৱে হৈ স্তানোভয় ক'ল'দেখৰ পিনে পঠোৱা ওভক। পপড। ০১২০ ঘণ্টা, ২২/৭)”

এই নিৰ্দেশত মই চহী কৰিলোঁ। আৰু বাইবালকোলৈ পঠিয়াই দিলোঁ। যদিও পপডে জনা দৰে ময়ো জানিছিলো যে অ'পতুখাৰ সিপাবৰ্ত্ত স্তানোভয় ক'ল'দেখৰ প্ৰৱেশমুখবোৰত শত্ৰুহঁতে শক্তিশালী প্ৰতিৰক্ষা গঢ়ি তুলিছে যাক মৰিমূৰ কৰাটো উজু নহব। কিন্তু চুপ্ৰীম কমাণ্ডাৰ-ইন-চীফৰ নিৰ্দেশ পালন কৰাৰ বাহিৰে আমাৰ গতাস্তৰ নাছিল।

৩য় গাৰ্ডছ টেক আৰ্মি ২২ জুলাই গধূলি অ'পতুখা পালেগৈ। তেওঁলোকে ৬৩ তম আৰ্মিৰ আক্ৰমণকাৰী দলবোৰৰ লগত মিলি পৰৱৰ্তী কেইদিন ধৰি নৈৰ দাঁতিয়ে দাঁতিয়ে শত্ৰুৰ প্ৰতিৰক্ষা চূৰ্ণ কৰিবলৈ আৰু স্তানোভয় ক'ল'দেখত সোমাবলৈ কেবাঘাৰো চেষ্টা কৰিলে, কিন্তু ব্যৰ্থ হল। এইবোৰ চেষ্টা কৰিবলৈ গৈ তেওঁলোকৰ প্ৰভুত ক্ষয়ক্ষতি হল আৰু তেওঁলোকক দ্বিতীয় স্তৰ বিলুপ্তিলৈ প্ৰত্যাহাৰ কৰি আনিব লগা হল।

৩য় আৰু ৬৩ তম আৰ্মিয়ে ২৩ আৰু ২৪ জুলাই কটালে পুনৰ্বিচ্ছাসত আৰু ওকা আৰু অ'পতুখা নৈ পাৰ হোৱাৰ আৰু অ'বেলৰ অভিমুখে অগ্ৰসৰ হোৱাৰ প্ৰস্তুতিত। ২৫ জুলাই ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ এলেকাত,

পশ্চিম বণাঙ্গনৰ সৈ। কাষত নতুন সৈন্তবোৰ আহি পালেহি।
 তেওঁলোকৰ ভিতৰত আছিল লেকটানেণ্ট-জেনাৰেল ডি এম. বান্ধানভৰ
 ৪ৰ্থ টেক আৰ্মি যি পাচদিনা ব'লখতত যুঁজত অকৃতীৰ'হোৱাৰ কথা
 আছিল। লেকটানেণ্ট-জেনাৰেল ডি ডি. কুকভৰ নেতৃত্বাধীনত ২য়
 গাৰ্ডছ কেভালৰি ক'ব ২৫০ কিলোমিটাৰ পথ মাৰ্চ কৰি আহি পোৱাৰ
 লগে লগে যুঁজত লাগি গল। জেনাৰেল বাগ্ৰামিয়ানে পদাতিক আৰু
 টেকৰ ছটা ক'ব দিলে। ২৭ জুলাই ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ সৈ। কাষত
 কুকভৰ টাঙ্ক ফ'ৰ্চ আক্ৰমণাত্মক অভিযানলৈ গল কাৰাছেভক লক্ষ্য
 কৰি।

পশ্চিম বণাঙ্গনৰ বাওঁ কাষত নতুন শক্তি নমোৱাৰ লগে লগেই
 কোনো ফল পোৱা নগল। ১৫ দিন ধৰি যুঁজ চলিছিল। অ'বেলৰ
 যুঁজ সম্বন্ধে অনুশীলন কৰিবলৈ গৈ কিছু সামৰিক বুৰঞ্জীবিদ এই
 কথাত আচৰিত হৈছে যে পশ্চিম বণাঙ্গনৰ বাওঁ কাষত ছটা ফিল্ড
 আৰ্মি আৰু এটা টেক আৰ্মি থকা সত্ত্বেও সিবোৰে অ'বেল ব্ৰিয়ানস্ক
 বেলপথ বন্ধ কৰিব নোৱাৰিলে। কিন্তু এই কথা পাহৰি যোৱা
 উচিত নহয় যে ২৫ জুলাইৰ ভিতৰত শত্ৰুহঁতে কাৰচেভ-খতিনেংছ
 লাইনৰ দাঁতিয়ে দাঁতিয়ে আমাৰ সৈন্তসকলৰ বিৰুদ্ধে সাতটা পদাতিক
 আৰু ছটা পেনংছাৰ ডিভিছন আৰু অ'বেল-ব'লখত খণ্ডত
 চাৰিটা পেনংছাৰ, দুটা মটৰ বাহিত আৰু দুটা পদাতিক ডিভিছন
 খুপ খুৱাব পাৰিছিল। চৰকাৰী নাংছী দলিলতো এই কথা নথিভুক্ত
 আছে। নৱাগত বিবোৰ সৈন্তক নমোৱা হৈছিল তেওঁলোকৰ
 অৱস্থাটোও মনত ৰখা দৰকাৰ, তেওঁলোকক নমোৱা হৈছিল যথাযথ
 প্ৰস্তুতি নোহোৱাকৈয়ে আৰু কেবাদিন ধৰি মাৰ্চ কৰি অহাৰ পিচতেই।

২৯ জুলাই ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মি আৰু ৪ৰ্থ টেক আৰ্মিয়ে উত্তৰ-
 পশ্চিমৰ পৰা আৰু ৬১ তম আৰ্মিয়ে পূব ফালৰ পৰা আক্ৰমণ কৰি
 ব'লখতত শত্ৰুগোষ্ঠীক নিমূল কৰি দিলে। সেই দিনাই সৈন্তসকলে

চহৰখন মুক্ত কৰিলে, ৫০০০ জনক বন্দী কৰিলে আৰু ১০০ বো
অধিক টেক আৰু ৬০০ কামান দখল কৰিলে।

সেইদিনাই ১১ শ গাভৰু, ১১ শ আৰু ৪ৰ্থ টেক আৰ্মিবোৰক
আৰু কুকভৰ টেক ক'ৰ্ক ব্ৰিয়ানক বণাজনলৈ স্থানান্তৰিত কৰা
হল। বণাজনৰ কমাণ্ড প'ষ্ট মংহেনক এলাকালৈ গল। ৩য় আৰু
৬৩ তম আৰ্মিয়ে তেওঁলোকৰ দাঁতিকাষৰীয়া শক্তিবোৰক লৈ আঘাত
হানি অ'বেলৰ ওপৰত এক সৰ্বাত্মক আক্ৰমণ কৰিলে।

৩ আগষ্ট বাতিপুৰা এই দুই আৰ্মিয়ে সম্যকৰূপে প্ৰস্তুত থকা
আঘাত হানিলে, অ'প'তু'খাৰ ওপৰত শত্ৰুৰ প্ৰতিৰক্ষা ভাঙি সোমাই
গল আৰু শত্ৰুৰ তীব্ৰ প্ৰতিৰোধ বিচূৰ্ণ কৰি অ'বেলৰ পিনে সোঁতৰ
দৰে আগবাঢ়ি গল। প্ৰথমে যি ইউনিটটোৱে শত্ৰুৰ প্ৰতিৰক্ষা ভেদ
কৰিলে সেইটো হৈছে জেনাবেল এল এন. গুৰতিয়েভৰ ৩০৮
ইনফেণ্ট্ৰি ডিভিছন। ইয়াৰ কিছু কিছু ১৭ শ টেক ব্ৰিগেডৰ পৰা
শক্তি পাই ওকা নৈৰ দক্ষিণত বেল লাইনৰ দাঁতিয়েদি অ'বেলৰ পিনে
আগবাঢ়ি গল। প্ৰতিবেশীৰ সাফল্যক ব্যৱহাৰ কৰি বাওঁ কাষৰ
৩৮০ তম ইনফেণ্ট্ৰি ডিভিছনো আগবাঢ়ি গল। ৬৩ তম আৰ্মিৰ
ডিভিছনবোৰো সেই একে সময়তে আক্ৰমণাত্মক অভিযানত অৱতীৰ্ণ
হল। দিনৰ শেষাৰ্দ্ধত অ'বেলৰ প্ৰৱেশমুখত সাংঘাতিক সজ্জাৰ লাগি
গল। মেজৰ-জেনাবেল গুৰতিয়েভ মাৰাত্মক আহত হল। তেওঁক
মৰণোত্তৰ ছোভিয়েত ইউনিউনয়ৰ বীৰ উপাধি দিয়া হৈছিল আৰু
অ'বেলত তেওঁৰ কবৰৰ ওপৰত এটা স্মৃতিস্তম্ভ নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল।

পৰিবেষ্টিত হোৱাৰ আশঙ্কাত শত্ৰুহঁতে সিহঁতৰ সৈন্য প্ৰত্যাহাৰ
কৰিবলৈ ধৰিলে, সকলো শিল্প প্ৰতিষ্ঠান নিশ্চিহ্ন কৰি দিলে আৰু চহৰৰ
আধা ধ্বংস কৰি পেলালে। জাৰ্মান কমাণ্ডে বেছিভাগ পশ্চাদপসৰণকাৰী
আৰু নৱাগত ইউনিটবোৰক অ'বেল-ব্ৰিয়ানক বেলপথৰ দ্বয়ো কাষে
নিযুক্ত কৰি বেলপথ বন্ধ কৰাৰ পৰা ছোভিয়েত ফৌজক বিৰত কৰিবলৈ

প্ৰাণপণে চেষ্টা কৰিব লাগিলে। সেই কাৰণেই ৪ৰ্থ টেক আৰ্মিৰ লগত মিলি ১১ শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ খতিনেংছৰ বিৰুদ্ধে পুনৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানে আৰু জেনাৰেল ক্ৰুজৰ টাঙ্ক ক'ৰ্চ আৰু ১১ শ আৰ্মি মিলি-কাৰাচেভ অভিযন্ত্ৰে আক্ৰমণে বিশেষ সাফল্য অৰ্জন কৰিব নোৱাৰিলে।

৩ আগষ্ট গধূলি ৩য় আৰ্মিৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰ্ণেল এ এফ. কুছতন্তব নেতৃত্বাধীন ৩৮০ তম ইনফেনটি, ডিভিছন আৰু ৬৩ তম আৰ্মিৰ অন্তৰ্ভুক্ত পি টি. মিখালিৎছেনৰ নেতৃত্বাধীন ৫ম ইনফেণ্ট্ৰি ডিভিছনে এক অশ্ৰুত্যাগিত আক্ৰমণ হানি অ'বেলৰ শত্ৰুৰ অৱস্থানবোৰ চেনাই গল। পাচদিন ০৪৪০ ঘণ্টাত তেওঁলোকে শত্ৰুক খেদি গৈ চহৰৰ পূব-উপকণ্ঠত সোমাই পৰিল। গধূলিৰ ভিতৰত তেওঁলোক অ'বেলৰ পূৰ্বাংশ শত্ৰুমুক্ত কৰিলে। তাৰ লগতে ১২৯ তম ইনফেনটি, ডিভিছনৰ ইউনিটবোৰ দক্ষিণ ফালৰ পৰা চহৰত সোমাই পৰিল, তাৰ পাচে পাচে সোমাল ৩০৮ তম ইনফেনটি, ডিভিছন। আমাৰ সৈন্যসকলে চহৰৰ প্ৰতিটো খব প্ৰতিটো বাস্তাত যুঁজিবলৈ ধৰিবলৈ। গধূলিৰ ভিতৰত তেওঁলোক অ'বেলৰ পূৰ্বাংশ শত্ৰুমুক্ত কৰিলে আৰু ৫ আগষ্টত দোকমো-কালিত ৩য় আৰু ৬৩ তম আৰ্মিয়ে সম্পূৰ্ণৰূপে অ'বেল মুক্ত কৰিলে। অ'বেলৰ মানুহবোৰে মুক্তিদাতাসকলক হিয়া উজাৰি ওলগ জনালে।

যিদিনা অ'বেল পুনৰ্স্থল হল সিদিনা কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ সৈন্যসকলে ক্ৰমিৰ ওচৰত যুঁজি আছিল আৰু স্তম্ভ বণাজনৰ সৈন্যসকলে বেলগ'ব'দ দখল কৰিছিল।

অ'বেল মুক্ত কৰাৰ পিচত ব্ৰিয়ানস্ক বণাজনৰ সৈন্যসকল শত্ৰুহঁতৰ পশ্চাদ্ধাৱনত প্ৰৱৃত্ত হল। ১১ আগষ্টৰ দিনা ৪ৰ্থ টেক আৰ্মিৰ লগত মিলি ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিয়ে খতিনেংছ দখল কৰিলে আৰু ১৫ আগষ্টৰ দিশ কাৰাচেভ মুক্ত কৰিলে। ১৮ আগষ্টৰ ভিতৰত ব্ৰিয়ানস্ক বণাজনৰ সৈন্যসকল ব্ৰিয়ানস্কৰ পূবত থকা শত্ৰুহঁতৰ অৱস্থানবোৰ পালেগৈ। অ'বেল আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ অন্ত পৰিল।

মার্শাল
মাংচেই জাৰাৰত

কুৰ্ক'ত ছোভিয়েত বণনীতিৰ
কেইটামান দিশ

কুৰ্ক'ৰ যুঁজখনক চৰিত্ৰ অনুযায়ী দুই পৰ্যায়ত ভাগ কৰিব পাৰি :
১৯৪৩ চনৰ ৫ৰ পৰা ২৩ জুলাইলৈকে কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেছ
বণাজনৰ দ্বাৰা আত্মবক্ষামূলক যুঁজ আৰু ১২ৰ পৰা ২৩ আগষ্টলৈকে
প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক যুঁজ, যি পশ্চিম আৰু ত্ৰিয়ানক বণাজনে আৰম্ভ
কৰিছিল ১২ জুলাই তাৰিখে, কেন্দ্ৰীয় বণাজনে ১৫ জুলাইৰ দিনা
আৰু ভ'ব'নেছ আৰু ছেপ বণাজনে ৩ আগষ্টত।

মই ধোৰতে বণনীতিৰ কেতবোৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশ সম্বন্ধে
আলোচনা কৰিব ধোজো, প্ৰথমে আত্মবক্ষামূলক পৰ্যায়ৰ, পিচত
প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক পৰ্যায়ৰ।

এইবোৰ দিশৰ সৰ্বমুঠলৈ যোৱাৰ আগতে মই এটা প্ৰধান
বিবৰণ কৰা কৰ লাগিব যিটো কুৰ্ক'ৰ যুঁজৰ আত্মবক্ষামূলক পৰ্যায়ৰ
অনুশীলনৰ প্ৰসঙ্গত বিবেচনাৰ ভিতৰত বখা উচিত।

• মার্শাল জাৰাৰত, ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ বীৰ, কুৰ্ক'ৰ যুঁজত ছেপ বণাজনৰ
চীফ অফ ষ্টাফ আছিল।

কুৰ্ক বালজন্ত আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ প্ৰস্তুতি এনে এটা সময়ত আবহুত কৰা হৈছিল যেতিয়া বৰ্ণনীতিগত উত্তোষ ছোভিয়েত বাহিনীৰ হাতত আছিল আৰু ছোভিয়েত কমাণ্ডৰ হাতত আছিল যথেষ্ট জনবল আৰু বৈষয়িক সম্পদ—মাথো আত্মবক্ষাৰ বাবে নহয়, সক্ৰিয় আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবেও। গতিকে, গ্ৰীষ্মকালীন আৰু হেমন্তকালীন অভিযানৰ প্ৰস্তুতিৰ সময়ত ছোভিয়েত চুপ্ৰীম কমাণ্ড পৰিস্থিতিৰ পক্ষে আটাইতকৈ অনুকূল যুঁজ চলোৱাৰ পদ্ধতি বাছি লব পৰা অৱস্থাত আছিল।

১৯৪২-৪৩ শীতকালীন অভিযানৰ পিচত ছোভিয়েত কমাণ্ডে সৈন্যসকলক শত্ৰুৰ বিৰুদ্ধে প্ৰবল আক্ৰমণৰ বাবে, আক্ৰমণাত্মক যুঁজৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰি আছিল। তেওঁলোকে প্ৰথম আঘাতটো দক্ষিণ-পশ্চিম ফালে হনাৰ পৰিকল্পনা কৰিছিল, ফলতঃ তাত এটা দৃঢ় বৰ্ণনৈতিক সৈন্য সমাহাৰ গঢ়ি তোলাৰ বাবে কাম আবহুত কৰিছিল। কিন্তু যেতিয়া জনা গল যে ষ্টালিনগ্ৰাদত পৰাজয়ৰ পোটক তুলিবলৈ ১৯৪৩ চনৰ এপ্ৰিলৰ মাজভাগত নাংছী কমাণ্ডে দক্ষিণ-পশ্চিম খণ্ডত এক বৃহৎ পৰিসৰৰ আক্ৰমণৰ বাবে প্ৰস্তুতি চলাব লাগিছে আৰু কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰা বণালনৰ সৈন্যসকলৰ ওপৰত প্ৰতি-আক্ৰমণ কৰা আৰু তেওঁলোকক চূৰ্ণ কৰাৰ আৰু কুৰ্ক বালজক নিশ্চিহ্ন কৰাৰ উদ্দেশ্যেৰে খাবকত আৰু অ'বেল এলেকাত শক্তিশালী আক্ৰমণ গোষ্ঠী কেন্দ্ৰীকৃত কৰিব লাগিছে, তেতিয়া ছোভিয়েত কমাণ্ডে গভীৰলৈকে স্তৰে স্তৰে বিস্তৃত প্ৰতিবন্ধা সংগঠিত কৰাৰ, আত্মবক্ষামূলক যুঁজত শত্ৰুৰ আক্ৰমণকাৰী সৈন্যসমাহাৰবোৰক ক্লান্ত কৰি পেলোৱাৰ আৰু তাৰ পাচত প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানলৈ গৈ সিহঁতক পৰ্য্যাস্ত কৰাৰ সিদ্ধান্ত ললে।

গতিকে কুৰ্কত প্ৰতিবন্ধা সংগঠন কৰাৰ সময়ত ছোভিয়েত কমাণ্ডৰ হাতত মাথোন আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ বাবেই নহয়, অনুকূল

পৰিস্থিতিতে সক্ৰিয় আক্ৰমণাত্মক যুঁজৰ বাবেও সময় আৰু সৰু-
সৈন্য হুৱো আছিল।

এই বিষয়টোৱে প্ৰতিবন্ধা সংগঠনৰ (বেছ গভীৰলৈকে সুব্যক্তি
অভিযান তৈয়াৰী, যুঁজ চলোৱা আৰু বেছ বচনাৰ কালৰ পৰা সৈন্যৰ
ভালদৰে ঘনত্ব আদিৰ) ওপৰত আৰু আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ চৰিত্ৰৰ
(শত্ৰুৰ শক্তিশালী পেনেংছাৰ বাহিনীৰ আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰাৰ ক্ষমতা,
বিপুল সক্ৰিয়তা, আদিৰ) ওপৰত বৰ্ণনা প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল।

এই সন্দৰ্ভত মই এই কথা উল্লেখ কৰিব খোজো যে কুস্ক'ৰ যুঁজ
সংক্ৰান্ত যুদ্ধোদ্ধৰ সাহিত্যই এই প্ৰতিবন্ধাক আদৰ্শ-বুলি কিছু ধাৰণা
সৃষ্টি কৰিছে। কিছু কিছু সৈন্যকে এই কথা প্ৰমাণ কৰাৰ চেষ্টাৰ
ক্ৰটি কৰা নাই যে কুস্ক'ত প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থা আছিল সবাতোকৈ
শিক্ষাপ্ৰদ আৰু চিৰায়ত আৰু আছিল সকলো কালৰ পৰা অনুকৰণ-
যোগ্য। অৱশ্যে এই কথাটো নুই কবিৰ নোৱাৰি যে কুস্ক'ৰ
আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ কেবাটাও শিক্ষাপ্ৰদ দিশ, যেনে বিপুল সক্ৰিয়তা,
টেক প্ৰতিবোধী প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থাৰ সুস্থিতি আৰু অৱস্ৰজ্জিত সৈন্য
শক্তি নিয়োগ—এইবোৰক পৰৱৰ্তী অভিযানসমূহত, বিশেষকৈ কিয়েত
আৰু বালাতেন লেকৰ আত্মবক্ষামূলক যুঁজত ব্যাপকভাবে ব্যৱহাৰ কৰা
হৈছিল। কিন্তু কুস্ক'ৰ যুঁজৰ আগত আৰু পিচত আত্মবক্ষামূলক
লক্ষ্যসাধনৰ বাবে ইমান শক্তিশালী সৈন্য সমাহাৰৰ গঠন, এনে গভীৰ-
লৈকে স্তৰে স্তৰে বিস্তৃত প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থা আৰু কলতঃ প্ৰতি
কিলোমিটাৰ সমুখভাগত চলিত যুঁজৰ আৰু বেছ বচনাৰ বাবে ইমান
সৈন্য ঘনত্ব কেতিয়াও দৃষ্ট হোৱা নাই। কুস্ক'ৰ যুঁজৰ অনুশীলন আৰু
মূল্যায়নৰ সময়ত এই কথাটো মনত ৰখা দৰকাৰ।

সেয়ে কুস্ক'ত প্ৰতিবন্ধাক বিত্তীয় বিশ্বযুদ্ধৰ সময়ত প্ৰচলিত ধৰণৰ বা
অথবা প্ৰতীকী ধৰণৰ প্ৰতিবন্ধা বুলি গণ্য কৰিব নোৱাৰি।

কুৰ্জৰ আত্মবক্ষামূলক যুঁজ হৈছিল ৫৫০ কিলোমিটাৰ জুৰি, যুঁজিছিল কেন্দ্ৰীয় আৰু ভৰ'নৈৰ বণাঙ্গনৰ সৈন্তসকলে, পৰৱৰ্তী কালত যোগ দিছিল স্তেপ বণাঙ্গনৰ সৈন্তসকলে। কেবাটাও সুবক্ষিত লাইন আৰু অৱস্থান নিৰ্মাণ, ইনজিনিয়াৰিং দৃষ্টিকোণৰ পৰা ভালৈখিনি গভীৰলৈকে প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থা গঢ়ি তোলাৰ ক্ষেত্ৰত বিপুল শক্তি আৰু বৈষয়িক সম্পদ ব্যৱহাৰ আছিল এই যুঁজৰ এটা বিশেষ বৈশিষ্ট্য; কেন্দ্ৰীয় আৰু ভৰ'নৈৰ বণাঙ্গনৰ আৰ্মিসমূহে যথেষ্ট জনবল আৰু বৈষয়িক সম্পদ পাই সুবক্ষিত তিনিটা লাইন তৈয়াৰ কৰিছিল, তাৰ লগত আছিল বহুদূৰলৈ বিস্তীৰ্ণ ট্ৰেঞ্চৰ জাল আৰু অৱস্থান পৰিৱৰ্তন ব্যৱস্থা। তিনিটা সমুখ প্ৰতিবন্ধা লাইন তৈয়াৰ কৰা হৈছিল। সুবক্ষিত অৱস্থানবোৰৰ সামগ্ৰিক গভীৰতা আছিল ১৫০ কিলোমিটাৰকৈ অধিক। এই দুই বণাঙ্গনৰ প্ৰতিবন্ধাৰ পিচকালে স্তেপ বণাঙ্গনৰ প্ৰতিবন্ধা নিৰ্মাণৰ আৰু দমৰ বাওঁ পাৰত তথাকথিত ৰাষ্ট্ৰীয় সুবক্ষিত অৱস্থানবোৰ নিৰ্মাণৰ কামো চলিছিল। এইবোৰ প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থাৰ সুবক্ষিত অৱস্থানবোৰৰ সামগ্ৰিক গভীৰতা ৩০০ কিলোমিটাৰকো চেৰাই গৈছিল। আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ লক্ষ্য পূৰণৰ নিমিত্তে জেনাৰেল হেড কোয়াৰ্টাছে এক বিৰাট বগনৈতিক সৈন্তসমা-হাৰক নিয়োগ কৰিছিল।

ছোভিয়েত কমান্ডে সৰ্বমুঠ ১১টা ফিল্ড, তিনিটা টেঞ্চ আৰু তিনিটা বিমান আৰ্মি ব্যৱহাৰ কৰিছিল; পূৰ্বোক্ত দুটাত আছিল ৮০ টাবো বেছি ডিভিছন ১৩টা টেঞ্চ আৰু মেকানিকেল ক'ৰ আৰু দহটা গুৰীয়া টেঞ্চ ব্ৰিগেড—৫ বপৰা ১২ জুলাইৰ ভিতৰত প্ৰতিবন্ধাৰ উদ্দেশ্যে। এই প্ৰসংগত এই কথাটো স্মৰণ কৰা লগীয়া যে ষ্টালিনগ্ৰাডৰ বগনৈতিক প্ৰতিবন্ধাৰ বাবে ছোভিয়েত কমান্ডে ৫২০ কিলোমিটাৰ দীঘল সমুখ বণাঙ্গনৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰিছিল ৬০ টাবো বেছি ডিভিছন, ৯টা টেঞ্চ আৰু বহুগৰ্জিত ক'ৰ।

কুৰ্জৰ আত্মবক্ষামূলক যুঁজত একাধিক বণাঙ্গনৰ যোগদানে
 যাক্ৰান্ত বণনৈতিক সহযোগিতা গঢ়ি তোলাটো সম্ভৱপৰ কৰিছিল।
 এই যুঁজৰ প্ৰেক্ষাপটত পশ্চিম আৰু পূব আত্মবক্ষা বণাঙ্গনবোৰে অ'বেক
 এলেকাত আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰিছিল আৰু দক্ষিণ-পশ্চিম
 আৰু দক্ষিণ বণাঙ্গনে আৰম্ভ কৰিছিল হেৰেভাৰ্ডি মনেংছ আৰু ব্ৰিট
 নদীবোৰৰ ওপৰত। এইবোৰ বণাঙ্গনে হুনা আত্মবক্ষা বণাঙ্গনৰ
 বহুল পৰিমাণে প্ৰতিহত কৰিছিল আৰু কুৰ্জৰ বিৰুদ্ধে চাপসৃষ্টিৰ বাবে
 সিবোৰক ব্যৱহাৰ কৰাৰ পৰা নাংহীহঁতক প্ৰতিহত কৰিছিল।

ছোভিয়েত বিমান বাহিনী—তিনিটা বিমান আৰ্হি, দুৰগামী
 বিমান চলাচল আৰু বিমান প্ৰতিৰক্ষা বিমান চলাচলে সফল আত্ম-
 বক্ষামূলক যুঁজত এটা ডাঙৰ ভূমিকা লৈছিল। সেই সময়ত বিমান
 বাহিনীক বিমানৰ কেন্দ্ৰত প্ৰাধান্য অৰ্জন কৰাৰ প্ৰধান কৰ্তব্য দিয়া
 হৈছিল। ১৯৪৩ চনৰ বসন্তকালি কুবানত বিৰাট বিমান যুঁজৰ সময়ত
 ছোভিয়েত বিমানবাহিনীৰ অনুকূলে সোঁতৰ গতি পৰিৱৰ্তিত হৈছিল।

কুৰ্জৰ যুঁজৰ আত্মবক্ষামূলক পৰ্যায়ত বণনৈতিক গুৰুত্বসম্পন্ন
 অন্ততম সাক্ষ্য হৈছে সম্ভাৱ্য আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে ডাঙৰ
 ডাঙৰ সৈন্য সমাহাৰ গঠন। এইবোৰ সমাহাৰক বিপদসঙ্কুল এলেকা-
 বোৰত কেন্দ্ৰীভূত কৰা হৈছিল আৰু শত্ৰুহঁতৰ আক্ৰমণ প্ৰতিহত
 কৰাৰ বাবে বণনৈতিক সংৰক্ষিত শক্তি হিচাবে সিবোৰক ব্যৱহাৰ কৰা
 হৈছিল। এই কথা মই আগতেই কৈছোঁ যে দ্বিতীয় বণনৈতিক যুঁজ
 হিচাবে স্তেপ বণাঙ্গনক কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰ বণাঙ্গনৰ পিছফালে
 মোতায়েন কৰা হৈছিল।

আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ গতিপথত যেতিয়া নাংহী কোজে প্ৰাৰম্ভকতা
 অভিমুখে আক্ৰমণ কৰি কুৰ্জ ভাঙি সোমোৱাৰ বাবে শেৰ চেষ্টা
 কৰি আহিল, স্তেপ বণাঙ্গনৰ অংশক (৫ম গাৰ্ডছ টেঞ্চ আৰ্হি ১০ম
 আৰু ২য় টেঞ্চ অ'ব আৰু ৫ম গাৰ্ডছ আৰ্হি) ভ'ব'নেৰ বণাঙ্গনলৈ

স্থানান্তৰিত কৰা হৈছিল। ফলত ভ'ব'নেন্ধ বণাজন তাৰ সহায়ত শত্ৰু সৈন্যসমূহক সিহঁত ব'ব পৰা বাওনা হৈছিল তালৈ খেদি পঠিওৱাত আৰু প্ৰায় লগে লগেই প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানত অৱতীৰ্ণ হোৱাত সক্ষম হৈছিল। জেনাবেল 'হেড কোৱাৰ্টাৰ'ৰ সংৰক্ষিত আৰ্মিবোৰক লৈ গঠিত স্তেপ বণাজনে মাথো গভীৰতাই বেছিকৈ বঢ়োৱা নাই, প্ৰতি-আক্ৰমণৰ উদ্দেশ্যে আগবে পৰাই এটা আক্ৰমণকাৰী গোষ্ঠী গঠন কৰাও সম্ভৱ কৰি তুলিছিল।

গতিকে কুৰ্ক'ৰ যুঁজৰ আত্মবক্ষামূলক পৰ্যায়ত ছোভিয়েত সামৰিক বৰনীতি মস্কো বা টালিনগ্ৰাদত আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ সময়তকৈ উচ্চতৰ স্তৰত আছিল।

আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ সংগঠন আৰু পৰিকল্পনাৰ নীতিবোৰতো ব্যাপক পৰিৱৰ্তন আহিছিল। চলিত যুঁজৰ সৈন্যগঠনবোৰৰ ভিতৰত টেক আৰ্মি, গোলন্দাজ ক'ৰ আৰু ডিভিছনবোৰক অন্তৰ্ভুক্ত কৰাত ছোভিয়েত কমাণ্ড টেক-প্ৰতিবোধী আৰু সৈন্য-প্ৰতিবোধী প্ৰবল অগ্নিবৰ্ষণ ব্যৱস্থা আৰু শক্তিশালী, স্থান পৰিৱৰ্তনত সক্ষম দ্বিতীয় প্ৰতিবন্ধা স্তৰ আৰু সংৰক্ষিত শক্তি সংগঠিত কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল।

কুৰ্ক'ত আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ প্ৰস্তুতিৰ বাবে যথেষ্ট সময়—তিনি মাহবো বেছি পোৱা গৈছিল। তাৰ ফলত বণাজন আৰু আৰ্মি কমাণ্ডাৰসকলৰ পক্ষে যুঁজৰ পুৰুষাৰুপুৰুষ পৰিকল্পনা কৰা, শক্তিশালী স্তৰক্ষিত অৱস্থান তৈয়াৰ কৰা আৰু সহযোগিতা সংগঠিত কৰাটো সম্ভৱ হৈছিল। যুঁজৰ গতিপথত ছোভিয়েত সৈন্যসকলৰ সজ্জিত অভিজ্ঞতাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি কুৰ্ক'ত প্ৰতিবন্ধা সংগঠিত কৰা হৈছিল।^১

১ আত্মবক্ষামূলক যুঁজ সংগঠিত কৰা আৰু পৰিকল্পনা কৰাৰ সম্বন্ধে মইতকা প্ৰতিষ্ঠাতা ১৯৪০ চনৰ আৱশ্যকগত সৈন্যসকলৰ মাজত প্ৰচাৰিত খচৰা ফিল্ড চাৰ্ভিচ বেগ্‌লেস্বন আৰু ইনষ্ট্ৰাকছন অন ৱেকোনেছাছ এণ্ড অগা-নাইজেছন অব ফিল্ড ফৰ্টিফিকেছনে অতীৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰিছিল।

প্ৰতিবন্ধা সংগঠিত কৰাৰ পক্ষে শত্ৰুৰ আক্ৰমণৰ সম্ভাৱ্য গতিমুখ নিৰ্দ্ধাৰিত কৰা আৰু তাত প্ৰধান প্ৰয়াস সংহত কৰাটো গুৰুত্বপূৰ্ণ আছিল। কুৰ্ক অভিক্ষেপৰ উত্তৰাংশত আত্মৰক্ষামূলক বৃজৰ পৰিকল্পনা কৰিবলৈ কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ কমাণ্ডাৰে প্ৰধান প্ৰয়াস কেন্দ্ৰীভূত কৰিলে এনে এটা অংশত যি ৯৫ কিলোমিটাৰ অৰ্ধাংশ ওলম্বোতাংকা এলেকাত সমুখ বণাজনৰ মুঠ দৈৰ্ঘ্যৰ ৩১ শতাংশ পৰ্য্যন্ত বিস্তৃত। তাত তেওঁ পদাতিক সৈন্য-গঠনবোৰৰ ৫৮ শতাংশ (২৪ ডিভিছন), টেক আৰু স্বয়ংচালিত কামানৰ ৮৭ শতাংশ, আৰু গোলন্দাজ বাহিনী ৭০ শতাংশ ধৰূপ খুৱালে। সমুখ বণাজনৰ বাকী অংশৰ (২০০ কিলোমিটাৰবো বেছি) প্ৰতিবন্ধাৰ বাবে বণাজনৰ কমাণ্ডাৰে মাথো ১৭ টা পদাতিক ডিভিছন আৰু চাৰিটা পদাতিক ব্ৰিগেড (পদাতিক ফৌজৰ ৪২ শতাংশ), টেকৰ ১৩ শতাংশ আৰু গোলন্দাজসকলৰ ৩০ শতাংশ থলে। মন কৰিব লগীয়া বিষয় যে যি ১৫শ আৰ্মিয়ে শত্ৰুৰ আক্ৰমণৰ প্ৰধান কেন্দ্ৰ বন্ধা কৰি আছিল (তাৰ প্ৰতিবন্ধা এলেকা আছিল বণাজনৰ মুঠ এলেকাৰ ১১ শতাংশ মাথো) তাক বণাজনৰ গোলন্দাজ আৰু মৰ্টাৰ বেজিমেণ্টবোৰৰ ৩৭ শতাংশ এৰি দিয়া হৈছিল, তাৰ ভিতৰত আছিল জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰে তাৰ সংৰক্ষিত শক্তিৰ পৰা এই বণাজনক যিমান গোলন্দাজ ইউনিট দিছিল তাৰ ৫০ শতাংশ।

ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ কমাণ্ডাৰে ভাবিছিল যে শত্ৰুৱে সম্ভৱতঃ বেলগ'ব'দৰ পশ্চিমৰ এলেকাৰ পৰা অ'ব'য়ান অভিমুখে আৰু বেলগ'ব'দৰ পৰা কোবাচা অভিমুখে আক্ৰমণ কৰিব। গতিকে তেওঁ বণাজনৰ ফৌজৰ বৃহত্তম অংশক ১৬৪ কিলোমিটাৰ বহল এটা খণ্ডত সোঁমাজত আৰু বাওঁ কাষত কেন্দ্ৰীভূত কৰিছিল। এই কেন্দ্ৰৰ বাকী অংশৰ (প্ৰায় ৮০ কিলোমিটাৰ, অৰ্ধাংশ সমুখ বণাজনৰ ৩২ শতাংশ) প্ৰতিবন্ধাৰ বাবে তেওঁ কেৱল ৬ টা পদাতিক ডিভিছন (মুঠ ডিভিছনৰ

১৭ খণ্ডাংশ) টেকব ১০ খণ্ডাংশ আৰু গোলমাক্সসকলৰ প্ৰায় ১৪ খণ্ডাংশ বাখিছিল। শত্ৰুৱে বেহেতু ফালৰ পৰা আক্ৰমণ কৰিব হুজি ভবা হৈছিল সেয়ে জনবল আৰু বৈষয়িক সম্পদ আশ্ৰিবোৰৰ স্বাক্ষৰত প্ৰায় সমভাবে বণ্টন কৰা হৈছিল। ভ'ব'নেৰ বণাঙ্গনৰ আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ ওপৰত ইয়াৰ নেতিবাচক প্ৰভাৱ পৰিছিল।

কুৰ্ক'ৰ প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থাৰ বৈশিষ্ট্য আছিল এয়ে যে তাৰ গভীৰতা, কেইটামান প্ৰতিবন্ধা লাইন নিৰ্মাণৰ যোগেদি তৈয়াৰ কৰা হৈছিল। ই সেইবোৰক যে কেৱল সুস্থিত আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰে সজ্জিত ব্যাপক আক্ৰমণ ব্লক কৰিবলৈ সক্ষম কৰিছিল তেনে নহয়, আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰাৰ সিদ্ধান্ত লোৱা হলে নৱাগত সৈন্যসকলক অনুকূল অৱস্থান লবলৈকো সক্ষম কৰিছিল। কুৰ্ক'ৰ যুঁজৰ আবদ্ধগিড় অভিযন্তা-সকলে বৰ্ণভূমিক ১৫০ কিলোমিটাৰ গভীৰলৈকে পাঁচটা আৰু কোনো কোনো দিশত ৬ টা লৈকে প্ৰতিবন্ধা লাইনৰ সংগঠিত কৰিছিল।

প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থা বেহেতু আগৰে পৰা গঢ়ি তোলা হৈছিল আৰু পৰিকল্পনাত পৰৱৰ্তী প্ৰতি-আক্ৰমণৰ বন্দৱস্ত আছিল, সেই গতিকে কুৰ্ক'ৰ আত্মবক্ষামূলক যুঁজ মাথোন তাৰ বিপুল গভীৰতাৰ বাবেই নহয়, সৈন্য আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ ঘনত্বৰ ফালৰ পৰাও বৈশিষ্ট্য-পূৰ্ণ আছিল। উদাহৰণস্বৰূপে কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰ বণাঙ্গনৰ অধীনত থকা অংশবোৰৰ তিনিটা আৰ্মি এলেকাৰ আটাইবোৰতেই প্ৰধান প্ৰধান গতিমুখত সৈন্যসকলে আত্মবক্ষামূলক অৱস্থান লৈছিল। কেতবোৰ ঠাইত সৈন্যসকলে বণাঙ্গনৰ সমুখত থকা লাইনবোৰৰ ওপৰত অৱস্থান লৈছিল (উদাহৰণস্বৰূপ, ভ'ব'নেৰ বণাঙ্গনৰ অগ্ৰৱৰ্তী প্ৰতিবন্ধা লাইনত আছিল ৩৫তম ইনফেণ্ট্ৰি ক'ৰ)।

চলিত যুঁজত নিয়োজিত সৈন্য আৰু সমৰ্থোপক্ৰমণৰ বন্দৱস্ত টালিনগ্ৰাদৰ যুঁজতকৈ ডেৰ বেছি আছিল। টালিনগ্ৰাদক কোয়েল-বিহীনতা অৱলম্বিত ৪১ তম আৰ্মিৰ প্ৰতিটো ডিভিছনে ৩৫ ৰিফ্লাইটলৈ

জোৰা সমুখ বগানৰ বন্ধা কৰিছিল আৰু প্ৰতি কিলোমিটাৰত ২'৪ টা কামান আৰু যঁটাৰ আৰু ০.৭ টা স্কৱাৰ চালিড কামান আছিল। কুৰ্ছত কেন্দ্ৰীয় বগানৰ আত্মবিক্ৰমলক যুঁজত প্ৰতিটো ডিভিছনে ৭'৪ কিলোমিটাৰ বেছি বগানৰ বন্ধা কৰা নাই, কিলোমিটাৰে পতি আছিল ৩৫ টা কামান আৰু যঁটাৰ (৭৬ মিলিমিটাৰ আৰু তাৰ বেছি) আৰু ৫'২ টা টেক আৰু স্কৱাৰ চালিড কামান আছিল।

মধ্যে আৰু ষ্টালিনগ্ৰাদৰ যুঁজত যেনেই একত্ৰৰ বিশিষ্ট প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থা আছিল কুৰ্ছত তাৰ সলনি সৈন্যসকলক প্ৰতিবন্ধাৰ দুই স্তৰ বিশিষ্ট বিস্তাৰিত নিয়োগ কৰা হৈছিল। ভ'ব'নেৰ বগানৰ আত্মবিক্ৰমলক যুঁজৰ আবস্থাগত প্ৰতিবন্ধাৰ প্ৰথম স্তৰত চাৰিটা ফিল্ড আৰ্মি বন্ধা হৈছিল আৰু দ্বিতীয় স্তৰত বন্ধা হৈছিল এটা টেক আৰ্মি আৰু এটা ফিল্ড আৰ্মি। কেন্দ্ৰীয় বগানৰ প্ৰথম স্তৰত আছিল পাঁচটা ফিল্ড আৰ্মি আৰু দ্বিতীয় স্তৰত আছিল এটা টেক আৰ্মি। দ্বিতীয় স্তৰবোৰৰ উপৰিও বগানৰ কমান্ডাৰসকলৰ শক্তিশালী সংৰক্ষিত শক্তি আছিল, তাৰ ভিতৰত আছিল পদাতিক আৰু টেক সৈন্যগঠন, গোলন্দাজ, টেক-প্ৰতিবোধী ইনজিনিয়াৰ আৰু অস্ত্ৰাত ইউনিট।

শত্ৰুৰ প্ৰধান শক্তিৰ দ্বাৰা আক্ৰান্ত কেন্দ্ৰবোৰত যুঁজমান বগানৰ ফিল্ড আৰ্মিবোৰৰ হেফাজতত ৩২ কিলোমিটাৰ (১৩শ আৰ্মি)-ৰ পৰা ৬৪ কিলোমিটাৰ (৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰ্মি) লৈকে বিস্তৃত লাইন দিয়া হৈছিল, আন হাতেই, ষ্টালিনগ্ৰাদৰ যুঁজত শত্ৰুৰ প্ৰধান আক্ৰমণৰ দিশৰ পৰা আৰ্মিবোৰৰ এলেকা ৭০ৰ পৰা ৯০ কিলোমিটাৰলৈকে বিস্তৃত আছিল। অপ্ৰধান আক্ৰমণৰ দিশবোৰত ভ'ব'নেৰ আৰু কেন্দ্ৰীয় বগানৰ আৰ্মিয়েই ৮০ৰ পৰা ৯০ কিলোমিটাৰ জোৰা সমুখ বগান কৰিছিল।

কুৰ্ছৰ যুঁজৰ আত্মবক্ষামূলক পৰ্যায়ত সবহভাগ আৰ্মিয়ে আছিল এক স্তবত সংগঠিত (আটাইবোৰ ক'ৰ এটা লাইনত সিঁচৰি হৈ আছিল), তেওঁলোকৰ পিচকালে আছিল প্ৰবল সংৰক্ষিত শক্তি । কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্কনৰ ১৩ শ আৰ্মি আছিল একমাত্ৰ আৰ্মি যাৰ গঠন আছিল দুই স্তৰ বিশিষ্ট (প্ৰতিটো স্তৰত দুটাকৈ পদাতিক ক'ৰ আছিল) ।

আৰ্মিবোৰৰ একস্তৰ বিস্তাৰ, অৱশ্যে, আগৰ আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ সময়ত যেনেকুৱা আছিল তাতকৈ বহুত বেলেগ হৈ গৈছিল পদাতিক ক'ৰ পুনৰ গঠিত হোৱাৰ পিচত । এই ক'ৰবোৰৰ যুঁজৰ সময়ত গুঠন সাধাৰণতে দুটা স্তৰবিশিষ্ট কৰা হয় । ইয়াৰ ফলত বেছ-বচিৰ প্ৰতিবন্ধাৰ এলেকাৰ শক্তিবৃদ্ধি হৈছিল, সেইবাবে এতিয়া সমস্ত পদাতিক ডিভিছনৰ প্ৰায় দুই-তৃতীয়াংশই বন্ধা কৰি আছিল, মাথোঁ এটা বা দুটা ডিভিছনৰ সংৰক্ষিত শক্তিৰ হিচাপ ৰখা হৈছিল ।

অন্তঃসজ্জিত আৰু যন্ত্ৰসজ্জিত ক'ৰ সমন্বিত আৰু আক্ৰমণ আণ্ডৱাই নিবৰ বাবে তৈয়াৰী টেক আৰ্মিবোৰ এইবোৰ পৰিস্থিতিত বণাঙ্কনৰ কমাণ্ডাৰৰ হাতত চলিত যুঁজৰ সময়ৰ প্ৰতিবন্ধাৰ কৰ্তব্য পালন কৰাৰ পক্ষে শক্তিশালী হাতিয়াৰ হৈ উঠিছিল । এই কথালৈ মন কৰা উচিত যে ১৯৪৩ চনৰ জুলাইৰ আগতে টেক ক'ৰ আৰু আৰ্মিবোৰক আত্মবক্ষামূলক যুঁজত প্ৰধানতঃ প্ৰতি-আক্ৰমণৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল । কুৰ্ছৰ যুঁজত আত্মবক্ষামূলক পৰ্যায়ত সেইবোৰক এই উদ্দেশ্যে আৰু বিমান গভীৰতা জুৰি আত্মবক্ষামূলক যুঁজ চলিছিল সেই ঠাইবোৰৰ মাজত থকা অৱস্থানবোৰ ধৰি ৰখাৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল, ফলত তেওঁলোকৰ স্থিতি তালেখিনি বাঢ়িছিল ।

কুৰ্ছত হোভিয়েত প্ৰতিবন্ধাৰ সক্ৰিয়তা আগৰ আত্মবক্ষামূলক যুঁজবোৰৰ তুলনাত ঢেৰ বেছি আছিল । ইয়াৰ অভিপ্ৰকাশ

ৰাটিছিল আগতীয়াটো কামান আৰু বিমানৰ পৰা বোমা বৰ্ষণৰ মাজত, অগ্নিসংগ্ৰহীতৰ ওপৰত আমাৰ গোলন্দাজসকলৰ প্ৰবল আঘাতৰ মাজত, সময়মতে প্ৰতিৰক্ষা লাইনত উপস্থিত হোৱাৰ মাজত, জনবল আৰু বৈষয়িক সম্পদেৰে বৃহদাকাৰত স্নকৌশল অৱলম্বনৰ মাজত আৰু শত্ৰুক ছত্ৰভঙ্গ কৰা আৰু ক্ষত অৱস্থান পুনৰুদ্ধাৰ কৰাৰ উদ্দেশ্যে শত্ৰুহঁত সোমাই পৰা অংশৰ ওপৰত শক্তিশালী প্ৰত্যুঘাত হনাৰ মাজত।

কামান আৰু বিমানৰ প্ৰতি-প্ৰত্যুত্তিয়ে শত্ৰুৰ আগছোৱাৰ আঘাত দুৰ্বল কৰি দিছিল, তাৰ কমাণ্ড ব্যৱস্থাক বাহত কৰিছিল, আৰু তাৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযান দেবৰ পৰা ছ'ঘণ্টা পিচুৱাই দিবলৈ বাধ্য কৰিছিল। এই কথা অৱশ্যেই কব লাগিব যে প্ৰতি-প্ৰত্যুত্তি সংগঠনত গুৰুতৰ আসোৱাহ বৈ গৈছিল। উদাহৰণস্বৰূপে, বিমানৰ পৰা কৰা আঘাতবোৰ বিক্ষিপ্ত আছিল। বিমান কোঠৰ ওপৰত আক্ৰমণবোৰে আশানুকূপ ফল দিয়া নাছিল। কাৰণ সবভাগ জাৰ্মান বিমানেই আছিল আকাশত। কামানৰ অগ্নিবৰ্ষণে বৰষণভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা হোৱা নাছিল। প্ৰায়ে এনে ঠাইবোৰত গোলা নিক্ষেপ কৰা হৈছিল য'ত শত্ৰুসৈন্য বা অস্ত্ৰশস্ত্ৰ নাছিল। ত'ৰ'নৈৰ বণাঙ্গনত প্ৰতি-প্ৰত্যুত্তি অপেক্ষাকৃত কাৰ্য্যকৰ আছিল, তেওঁলোকে বৰষণ সময়ত শত্ৰুসৈন্য আৰু টেকৰ ওপৰত আঘাত কৰিছিল।

ত'ৰ'নৈৰ বণাঙ্গনৰ সৈন্যসকলে প্ৰাথমিকতঃ এলেকাত সৰাতোতৈ শক্তিশালী মুখামুখি প্ৰতি-আক্ৰমণ কৰিছিল। এই সজ্জৰ্বত জড়িত আছিল দুটা ছোভিয়েত টেক আৰ্মি আৰু তিনিটা ফিল্ড আৰ্মি। যুঁজৰ মূল বোজা বহন কৰিছিল স্তেপ বণাঙ্গনৰ পৰা স্থানান্তৰিত হোৱা ৫ম গাৰ্ডছ টেক আৰ্মি আৰু ৫ম গাৰ্ডছ আৰ্মিয়ে, তেওঁলোকক ১৭ খ বিমান আৰ্মিয়ে সাহায্য কৰিছিল, ১৩ জুলাইৰ এই সজ্জৰ্বৰ ফলত

শত্ৰু গোষ্ঠীৰ গুৰুতৰ ক্ষয়ক্ষতি হৈছিল আৰু বাহীৰী কমান্ড ব্যৱস্থা
হৰ লগাত পৰিছিল প্ৰাৰম্ভিক অৱস্থাত আক্ৰমণাত্মক অভিযান
বন্ধ কৰি দিবলৈ আৰু দক্ষিণৰ পৰা ভাঙি কুৰুত পোমোৱাৰ
প্ৰয়াস বৰ্জন কৰিবলৈ।

স্বল্পবুদ্ধত বণকৌশলো কুৰুত যুদ্ধত বিপুলভাৱে পৰিৱৰ্তিত
হৈছিল। যথেষ্ট জনবল আৰু বৈষয়িক সম্পদে, পদাভিক ক'ব,
বেজিমেণ্ট আৰু বেটেলিয়ানবোৰত যুদ্ধত সৈন্যগঠনৰ গভীৰতা
ফালেখিনি বঢ়োৱাটো সম্ভৱ কৰিছিল। বেজিমেণ্ট ডিভিছন আৰু
ক'ববোৰক প্ৰতিবন্ধাৰ বাবে সজীৱতৰ ক্ষেত্ৰ দিয়া হৈছিল। বেছ-
বচনাৰ এলেকাৰ প্ৰতিবন্ধাৰ গভীৰতা বঢ়াবলৈ আৰু সেইবোৰক
আক'ৰেছিকৈ স্থিতিশীল কৰিবলৈ বিপজ্জনক খণ্ডবোৰৰ কেন্দ্ৰীভূত
ইউনিটবোৰ তুটা শাৰীত বিভাজন কৰা হৈছিল। প্ৰথম আৰু দ্বিতীয়
লাইনত যথাসময়ত সৈন্যসকলক মোতায়েত কৰা হৈছিল। যিকালৰ
পৰা শত্ৰুৰ আক্ৰমণৰ সন্ভাৱনা বেছি তাত বেছ বচনাৰ ক্ষত বিপুল
ক্ষতি সমাবেশ কৰাৰ নীতি আৰু বিকশিত কৰা হৈছিল।

টেক্স-প্ৰতিৰোধী প্ৰতিবন্ধাৰ লেখতলংলগীয়াকৈ উন্নতি হৈছিল।
যুদ্ধৰ প্ৰাৰম্ভিক পৰ্যায়বোৰত এইবোৰ গভীৰলৈকে তৈয়াৰ ৰুৰা হোৱা
নাইছিল। প্ৰতিৰোধৰ প্ৰধান লাইনত অৱস্থিত স্কুইয়া টেক্স-বিৰোধী
এলেকা হিচাবে এইবোৰ সংগঠিত ৰুৰা হৈছিল। কিন্তু ১৯৪৩ চনত
আৰ্মিৰ আৰু বণাজনৰ সমগ্ৰ গভীৰতা আৰু সমুখভাগৰ প্ৰতিবন্ধা
এলেকাবোৰ জুৰি এইবোৰ পৰিকল্পিত আৰু সংগঠিত হৈছিল। প্ৰধান
উপাদানবোৰ আছিল টেক্স প্ৰতিৰোধী শত্ৰু বিন্দু, এইবোৰ টেক্স-
প্ৰতিৰোধক এলেকাবোৰত একত্ৰিত কৰা হৈছিল। ইয়াৰ ফলত
টেক্স-প্ৰতিৰোধী শত্ৰুবিন্দুবোৰৰ পৰস্পৰৰ মাজত নিৰ্ভৰযোগ্য সহযোগিতা
সুচি তোলা আৰু ই নিয়ন্ত্ৰণ কৰা সম্ভৱপৰ হৈছিল।

কুৰুত টেক্স-প্ৰতিৰোধী প্ৰতিবন্ধা অতীব সফল হৈছিল।

ই সন্তৰ্ভূমিৰ হৈছিল সবহভাগ টেক-প্ৰতিবোৰী শক্তিবিন্দু আৰু টেক বিৰোধী এলেকাবোৰক পদাতিক সৈন্যগঠনৰোৰৰ মাথোঁ মাজে বহুভাৱ, টেক-প্ৰতিবোৰী শক্ত বিন্দুবোৰৰ মাজত অগ্নিবৰ্ণৰ নিৰীড় সমন্বয়, প্ৰতিবন্ধকবোৰৰ ব্যাপক ব্যৱহাৰ আৰু সৰ্বক্ষিত প্ৰতিবি মাজত টেক-প্ৰতিবোৰী উপকৰণৰ প্ৰচুৰ সমাবেশৰ ফলত।

টেক-বিৰোধক প্ৰতিবন্ধক আৰু কাঠামোবোৰে, বিশেষকৈ মাইন-পথাৰবোৰে টেক-প্ৰতিবোৰী প্ৰতিবন্ধাত এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লৈছিল। এইবোৰ মাথোন প্ৰতিবোধক প্ৰধান লাইনৰ সমুখত আৰু তিতকতে বহুওৱা হোৱা নাই, চলিত যুঁজৰ এলেকাধ সমগ্ৰ গভীৰতা জুৰি বহুওৱা হৈছিল।

বৰভূমিৰ সংগঠনেও বহুতৰ তাৎপৰ্য লাভ কৰিছিল। টেক আৰু প্ৰৱেশপথবোৰ আছিল ইয়াৰ প্ৰধান উপাদান।

বৰগোলালগত প্ৰতিবন্ধক এলেকাবোৰত যুঁজৰ দায়িত্বপূৰ্ণ কামকোষ গোলন্দাজৰ ওপৰত চ্যুত কৰা হৈছিল। শত্ৰুৰ প্ৰধান আক্ৰমণৰ বিন্দুবোৰত সিহঁতক ভেটা দিবৰ বাবে তেওঁলোকক ব্যাপকভাৱে কামত লগোৱা হৈছিল। বেজিমেণ্ট আৰু বেটেলিয়ন গোলন্দাজ বাহিনী আৰু টেক-প্ৰতিবোৰী গোলন্দাজ বেটেলিয়ন বাহিনীবোৰক খোলা অৱস্থানৰ পৰা পোনপটীয়াকৈ অগ্নিবৰ্ণৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। কোঁপোলা চাৰ্জ বিনিষ্ট আৰু টান অস্ত্ৰলাব সম্পন্ন গোলা ব্যাপকভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। প্ৰথম স্তৰত বিস্তৃত ভিত্তিখনবোৰত শক্তিশালী গোলন্দাজ গোষ্ঠী গঠন কৰা হৈছিল।

আমাৰ বিমান-প্ৰতিবোৰী গোলন্দাজসকলে বিমান-যুঁজত অত্যন্ত গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰিছিল। সুসংগঠিত বিমান প্ৰতিবন্ধক ব্যৱস্থাই আকাশী পথত প্ৰাধান্য অৰ্জনত যথেষ্ট সাহায্য কৰিছিল। বৰভূমীত বিমান-প্ৰতিবোৰী গোলন্দাজ বাহিনীৰ কৌশল অৱলম্বন আছিল লক্ষ্যৰ বিৰুদ্ধে যুঁজত এটা প্ৰধান উপাদান।

পদাভিক বাহিনীৰ সৈতে সহযোগিতাক্ৰমে আৰু সুকীয়াকৈ
 প্ৰতিবন্ধা এলেকাবোৰত সঁজোৱা শক্তিবোৰৰ সুপৰিকল্পিত ব্যৱহাৰে
 হোৱাভিয়েত প্ৰতিবন্ধাৰ স্থিতিশীলতা বহুল পৰিমাণে বৃদ্ধি কৰিছিল।
 পদাভিক সৈন্তগঠনবোৰৰ লগতে সাধাৰণ ভাৱে যুদ্ধ পৃথক টেক
 ব্ৰিগেড আৰু বেজিমেন্টবোৰক সাধাৰণ প্ৰতিবন্ধাৰ প্ৰথম আৰু
 দ্বিতীয় ছয়ো শাৰীতে মোতায়েন কৰা হৈছিল। বহু সংখ্যক টেক
 যুদ্ধৰত পদাভিক সৈন্ত গঠনৰ বেছ ভিতৰত ৰখা হৈছিল আৰু
 যিবোৰ এলেকাত টেকৰ দ্বাৰা আক্ৰান্ত হোৱাৰ সম্ভাৱনা আছিল
 সেইবোৰ এলেকাত অত্যন্ত আঘাত হানিবৰ বাবে ব্যাপকভাৱে
 ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। টেক ব্ৰিগেড আৰু বেজিমেন্টৰ কিছু অংশ
 ৰখা হৈছিল দ্বিতীয় শাৰীৰ, কেতিয়াবা গোটেই আৰ্মিৰ প্ৰতিবন্ধা
 শাৰীৰ পিছফালে, তাৰ পিচত যুঁজৰ গতিপথত সেইবোৰ বিভিন্ন
 সুৰক্ষিত অৱস্থানলৈ আগুৱাই নিয়া হৈছিল। টেক বাহিনীবোৰে
 প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থা অতিশয় মজবুত কৰি তুলিছিল। সঁজোৱা শক্তিৰ
 এই ধৰণৰ নিয়োগে এই ধৰণৰ প্ৰতিবন্ধাক অত্যন্ত স্থিতিশীল
 আৰু সক্ৰিয় কৰি তুলিছিল।

কুৰুৰ যুঁজত আত্মৰক্ষামূলক ৰণৰ পৰ্যায়ত বিমান বাহিনী
 ব্যৱহাৰ এটা উল্লেখযোগ্য কল হৈছিল এয়ে যে স্থলবাহিনীৰ সৈতে
 তাৰ সহযোগিতা অধিকতৰ উন্নত হৈছিল, প্ৰতিবন্ধাৰ অন্তৰ্ভুক্ত
 লাইনৰ বাবে যুঁজিবলৈ গৈ আমাৰ বিমানবোৰে বেছবেষ্টিত এলেকা-
 বোৰত শত্ৰুহঁতৰ টেক আৰু মটৰবাহিত পদাভিক সৈন্তবিলাকক ধ্বংস
 কৰিছিল, শত্ৰুহঁতৰ সংৰক্ষিত শক্তিক যুঁজৰ এলেকাৰ পৰা বিচ্ছিন্ন
 কৰি দিছিল আৰু আমাৰ সৈন্তসকলক প্ৰতি-আক্ৰমণত সাহায্য
 কৰিছিল। এই সময়তে আমাৰ আক্ৰমণকাৰী বিমানে পোনপ্ৰথম
 বিপুল পৰিসৰত ১'৫ আৰু ২৫ কিলোমিটাৰ ফোঁপালা চাৰ্ক
 শিষ্ট টেক-প্ৰতিবোৰী বোমা ব্যৱহাৰ কৰিছিল।

কুৰ্ক'ৰ যুঁজৰ আত্মবক্ষামূলক পৰ্য্যায় আশ্বাৰ বিমান বাহিনীৰ ক্ৰটিবোৰ উল্কাটীত কৰিছিল। তাৰ ভিতৰত সবাতোকৈ ডাঙৰ ক্ৰটি হৈছে শত্ৰুৱে আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰাৰ লগে লগেই সিহঁতৰ ওপৰত আঘাত হানিবলৈ আমাৰ বিমানৰ ব্যৰ্থতা। আত্মবক্ষা-মূলক যুঁজৰ প্ৰথম তিনি বা চাৰি ঘণ্টা আমাৰ সৈন্যসকল কবলৈ গলে বিমানছত্ৰ নোহোৱাকৈ আছিল। আমাৰ আক্ৰমণকাৰী আৰু বোমাবৰ্ষণকাৰী বিমানবোৰৰ বণপ্ৰয়াস দুৰ্বল আছিল। তদুপৰি বণথলীৰ ওপৰত থকা আক্ৰমণকাৰী আৰু বোমাবৰ্ষণকাৰী বিমানবোৰক ভাঙ্গাকৈ নিৰ্দেশ দিয়া হোৱা নাছিল।

আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ সংগঠনত আৰু পৰিচালনাৰ ক্ষেত্ৰত ওপৰোক্ত আৰু আন আন ক্ৰটি সম্বন্ধেও শত্ৰুৰ প্ৰধান সৈন্যসমাহাৰবোৰক নেকানেক কৰি পেলোৱা হৈছিল আৰু প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ পক্ষে অনুকূল পৰিস্থিতি সৃষ্টি কৰা হৈছিল।

কুৰ্ক'ৰ প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ কেবাটাও অন্তৰ্নিহিত বৈশিষ্ট্য আছিল। তাৰ ভিতৰত তলত দিয়াবোৰ আছিল সবাতোকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ। সমগ্ৰ জাৰ্মান-ছোভিয়েত বণাঙ্কনত বণনৈতিক নিস্তেজ অৱস্থা চলি থকাৰ সময়ত ইয়াৰ প্ৰস্তুতি চলোৱা হৈছিল। সেই সময়ত কোনো প্ৰতিদ্বন্দ্বীয়েই আক্ৰমণাত্মক অভিযান চলোৱা নাছিল। এই সময়খিনিৰ ভিতৰত ছোভিয়েত সেনাবাহিনী জাৰ্মান সেনাবাহিনীতকৈ সকলো বিষয়তে প্ৰেৰ্ত্তৰ হৈ উঠিছিল। ফলত মস্কো আৰু ষ্টালিনগ্ৰাদত প্ৰতি-আক্ৰমণৰ সময়তকৈ পাৰম্পৰিক শক্তি সম্পৰ্ক ইয়াৰ অনুকূল আছিল।

ছোভিয়েত কমাণ্ডে মস্কো বা ষ্টালিনগ্ৰাদৰ সময়তকৈ ডেৰ বেছি শক্তি লৈ প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰিছিল। ছোভিয়েত সেনাবাহিনী এতিয়া বিপুল পৰিমাণ অস্ত্ৰশস্ত্ৰেৰে সুসজ্জিত আছিল। ফলতঃ ডেৰ বেছি জনবলো ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। মস্কো আৰু

ষ্টালিনগ্ৰামৰ প্ৰতি আক্ৰমণত বিৰোধিতা আছিল জিবিটা বণিকৰ, আৰু কুৰ্ক'ব প্ৰতি-আক্ৰমণত পাঁচটা। ষ্টালিনগ্ৰামত ছোভিয়েট ষ্টালিনগ্ৰামত ছোভিয়েট কোঁজৰ আছিল মন্তোৰ তুলনাত ৭৬ গুণ কামান আৰু তিনি গুণ টেক। কুৰ্ক'ব আক্ৰমণাত্মক অভিযানত ছয়োটাই ঢেব বেছি পৰিমাণে আছিল। এই আটাইবোৰে প্ৰতি-আক্ৰমণৰ পৰিকল্পনা আৰু পৰিচালনাৰ ৰূপ আৰু পদ্ধতিবোৰ বহুল পৰিমাণে পূৰ্ব-নিৰ্দ্ধাৰিত কৰি দিছিল।

কঠিন আত্মবিক্ৰমূলক যুঁজ চলি থকা অৱস্থাতে মন্তো আৰু ষ্টালিনগ্ৰামত প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰভুতি চলোৱা হৈছিল আৰু পৰিকল্পনা ৰচনা কৰা হৈছিল। জেনাৰেল ছেড কোৱাৰ্টাৰে কুৰ্ক'ব প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ পৰিকল্পনা ৰচনা কৰিব পৰা হৈছিল আৰু শত্ৰুৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ হোৱাৰ বহুত আগতেই ১৯৪৩ চনৰ বসন্তকালি, যেতিয়া গ্ৰীষ্মৰ বাবে নাংহীইত্তৰ পৰিকল্পনা মোটামুটিভাৱে স্পষ্ট হৈ পৰিছিল। তাক ৰূপায়নৰ বাবে লাগতিয়াল বাৱস্তাৱলী লব পৰা হৈছিল। মই আগতেই কৈ আহিছোঁ যে আমাৰ চিন্তাটো আছিল শত্ৰুক প্ৰথমে আত্মবিক্ৰম-মূলক যুঁজত শক্তিহীন কৰি পেলোৱা আৰু তাৰ পিচত প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযান চলাই তাক খতম কৰা আৰু তাৰ জৰিয়তে বৰ্ণনৈতিক আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ পৰিস্থিতি সৃষ্টি কৰা; এই লক্ষ্য সাধন কৰাৰ কথা আছিল চুটা আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ যোগেদি—এটা অ'বেল অভিযুখে, আনটো বেগ'ব'দ আৰু খাবকত অভিযুখে।

অ'বেল অভিযুখে আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ পৰিকল্পনাটো যুঁজৰ আত্মবিক্ৰমূলক পৰ্যায়ৰ আগতেই কৰা হৈছিল। ইয়াৰ ফলত সম্ভৱ হৈছিল সৈন্যসংকলনৰ বাবে নিৰ্দ্ধাৰিত কৰ্তব্য সূচী কৰা আৰু পশ্চিম, ব্ৰিগাদ আৰু কেন্দ্ৰীয় বণাকন সমূহৰ অধুকূল এক অন্ধ-বৃত্তাকাৰ অৱস্থানৰ সুযোগ লোৱাৰ উদ্দেশ্য লৈ প্ৰয়োজনীয় প্ৰতি

গঢ়ি তোলা, যাতে শত্ৰুহঁতৰ অ'বেল গোষ্ঠীক দু'ভাগত ভাগ কৰা যায় আৰু তাক ধ্বংস কৰা যায়। পশ্চিম আৰু ত্ৰিয়ানক্ষ বণাজনসমূহক তেওঁলোকৰ কৰ্তব্য ধাৰ্য্য কৰি দিয়া হৈছিল শত্ৰুৱে আক্ৰমণাত্মক যুঁজ আৰম্ভ কৰাৰ আগতেই, কেন্দ্ৰীয় বণাজনক দিয়া হৈছিল আত্মৰক্ষামূলক যুঁজ চলি থকা কালত।

আন এটা লাইন ধৰি বেলগ'ব'দ আৰু খাবকভ অভিযুখে আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰস্তুতি চলোৱা হৈছিল। ইয়াত যুঁজৰ পৰিকল্পনা আৰু বণাজনসমূহৰ কৰ্তব্য নিৰ্দ্ধাৰণ আৰু সেইবোৰৰ নিৰ্দিষ্টকৰণ আত্মৰক্ষামূলক যুঁজ চলি থকা অৱস্থাতে কৰা হৈছিল। এই ক্ষেত্ৰৰ আকৃতিয়ে ছুমিৰ পূৰ্বাঞ্চলৰ পৰা দক্ষিণ-পূব অভিযুখে সমকেন্দ্ৰিক আঘাত হানি বেলগ'ব'দ আৰু খাবকভৰ মাজৰ নাংছী সৈন্য-সমাহাৰবোৰ আগুৰি পেলোৱাৰ উদ্দেশ্যে এক অভিযান আৰম্ভ কৰাটো সম্ভৱ কৰি তুলিছিল। কিন্তু আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ সময় যেতিয়া আহি গল, তেতিয়া ভ'ব'নৈৰ আৰু স্তেপ বণাজনৰ বেছিভাগ সৈন্যক বেলগ'ব'দৰ পশ্চিমত কেন্দ্ৰীভূত কৰা হ'ল। বৃহদাকাৰৰ গতিবিধি এবাৰৰ বাবে আৰু যুঁজৰ বাবে প্ৰস্তুতি ধৰখেদা কৰাৰ বাবে সিদ্ধান্ত লোৱা হ'ল যে শত্ৰুৰ সমগ্ৰ ফৌজৰ মাজেদিয়ে পোনে পোনে জঁপিয়াই পৰি প্ৰবল আঘাত হ'না হ'ব আৰু তাক দু'ভাগত ভাগ কৰি পেলোৱা হ'ব।

ছোভিয়েত সৈন্যসকলৰ বাবে যুঁজৰ এটা সাধাৰণ পৰিকল্পনা বৰ্চিত হোৱাত, যুঁজৰ ধৰণ অনুযায়ী সৈন্য-সমাহাৰবোৰ গঠিত হোৱাত আৰু শত্ৰুৱে আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰাৰ আগতেই বৃহৎ বৰ্ণনৈতিক সংৰক্ষিত শক্তিৰ সমাবেশ কৰাত সি বণাজনবোৰৰ পক্ষে আত্মৰক্ষাৰ পৰা প্ৰতি-আক্ৰমণলৈ বাৰৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় সময় কমাই অনাৰ সহায়ক হৈছিল। উদাহৰণস্বৰূপে, কেন্দ্ৰীয় বণাজনে আত্মৰক্ষামূলক যুঁজ শেষ কৰাৰ পাঁচদিন পিছত আৰু ভ'ব'নৈৰ আৰু

শেপ বণাজনে দহ দিনৰ পিচত আক্ৰমণাত্মক অভিযানলৈ বাব পৰা হৈছিল।

প্ৰশ্ন উঠিব পাৰে যে অ'বেলৰ যুঁজত জনবল আৰু বৈষয়িক সম্পদৰ ফালৰ পৰা যথেষ্ট শ্ৰেষ্ঠতা থকা সত্ত্বেও আৰু অৱস্থানৰ ফালৰ পৰা শত্ৰু সৈন্য-সমাহাৰক মোটা মুঠি আগুৰি থকা সত্ত্বেও আমাৰ সৈন্যসকলে সিহঁতক এটা পকেটত আৱদ্ধ কৰি ৰাখিব নোৱাৰিলে কেলেই আৰু তাৰ পিচত ধ্বংস নকৰিলে কেলেই। আমাৰ মতেবে ইয়াৰ উত্তৰ হৈছে এয়ে যে কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ সৈন্যসকলে শত্ৰুহঁতৰ প্ৰত্যাহাৰৰ গতিপথবোৰ গৈ পাবলৈ আৰু সিহঁতৰ সববাহ লাইন কাটি দিবলৈ সক্ষম হোৱা নাই। জেনাৰেল হেড কোয়াৰ্টাৰ্ছৰ সংৰক্ষিত শক্তিক (১১শ আৰ্মি আৰু ৪ৰ্থ টেক আৰ্মি) পশ্চিম বণাজনলৈ স্থানান্তৰিত কৰা হৈছিল বহুত পলমকৈ আৰু তাক ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল শত্ৰুৰ সববাহ লাইন কাটি দিবৰ লক্ষ্যেৰে—আক্ৰমণ জোৰদাৰ কৰিবৰ বাবে নহয়, ১১শ আৰ্মিৰ কাষত কৰ্তব্য পালনৰ বাবেহে। কেন্দ্ৰীয় বণাজনে শত্ৰুৰ চলিত যুঁজৰ সৈন্য-গঠনৰ সবাতোকৈ প্ৰবল ঠাইত উত্তৰৰ পৰা কুক্ষলৈ আগবাঢ়িবৰ বাবে যি আক্ৰমণ গোষ্ঠী আগতে নিয়োজিত হৈছিল সিহঁতক মুখামুখি আক্ৰমণ কৰিছিল। ইয়াৰ ফলত শত্ৰু সক্ষম হৈছিল অপেক্ষাকৃত ক্ষুদ্ৰ এলেকাৰ ভিতৰত সুনিপুণ আৰু অ'বেল অভিযোজনাৰ কাষৰীয়া সবাতোকৈ বিপজ্জনক এলেকাবোৰলৈ দ্ৰুত নতুন শক্তিৰ যোগান ধৰিবলৈ, ক্ৰমান্বয়ে এই খণ্ডৰ পৰা সৈন্য প্ৰত্যাহাৰ কৰি লবলৈ, সমুখসমৰ লাইন ঠেক কৰিবলৈ আৰু অন্তৰ্ৱৰ্তী লাইনবোৰত সৈন্যৰ গভীৰতা বঢ়াবলৈ।

আত্মবক্ষামূলক যুঁজত ভাগ নোলোৱা বাহিনীবোৰ নিয়োগ কৰি এক ব্যাপক বণধনীত প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰাটো আছিল কুক্ষৰ যুঁজত প্ৰদৰ্শিত ছোভিয়েত যুদ্ধকলাৰ অগ্ৰতম বৈশিষ্ট্য। শত্ৰুৰ অ'বেলত থকা সৈন্য-সমাহাৰৰ বিৰুদ্ধে পশ্চিম আৰু ব্ৰিয়ানস্ক

বণাজনৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানে নাংহী কমাওক বাধ্য কৰিছিল
উত্তৰকালৰ পৰা কুৰ্ছ' অভিযুখে সিহঁতৰ আক্ৰমণ বন্ধ কৰি দিবলৈ
আৰু অ'বেলৰ উত্তৰ আৰু পূবৰ পৰা ছোভিয়েত আঘাতৰ মোকাবিলা
কৰিবৰ বাবে চাৰিটা পেনংছাৰ আৰু এটা মটৰ-সজ্জিত ডিভিছনকে
ধৰি সাতটা ডিভিছন প্ৰধান আক্ৰমণকাৰী সৈন্য-সমাহাৰৰ পৰা
প্ৰত্যাহাৰ কৰি লবলৈ।

কুৰ্ছ'ত প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানত বণনৈতিক সংবন্ধিত শক্তিক
ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। এই বণনৈতিক সংবন্ধিত শক্তি আছিল অতি
গুৰুত্বপূৰ্ণ হাতিয়াৰ, যাৰ সাহায্যত ছোভিয়েত চুপ্ৰীম কমাণ্ডে বিভিন্ন
অংশত শত্ৰুৰ ওপৰত প্ৰাধান্য অৰ্জনৰ উদ্দেশ্যে শক্তিবোৰৰ পাৰস্পৰিক
সম্পৰ্ক সসাই পেলাইছিল। প্ৰস্তুতি-পৰ্বত আৰু প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক
অভিযানৰ সময়ত আক্ৰমণকাৰী গোষ্ঠী গঠনৰ বাবে আৰু আক্ৰমণাত্মক
অভিযানত আৰু শত্ৰুৰ প্ৰতি-আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰাত বণাজনসমূহৰ
প্ৰয়োগ তীব্ৰ কৰাৰ নিমিত্তে বণনৈতিক সংবন্ধিত শক্তি ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল।

প্ৰতি আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰস্তুতিৰ সময়ত জেনাবেল হেড
কোয়াৰ্টাৰছ'ৰ সংবন্ধিত শক্তি স্তৰেপ বণাজনক' ব্যৱহাৰ কৰাৰ
পৰিকল্পনা কৰা হৈছিল। ১২ৰ পৰা ১৮ জুলাইত, যেতিয়া আক্ৰমণাত্মক
অভিযান ইতিমধ্যে আৰম্ভ হৈ গৈছিল, তেতিয়া পশ্চিম আৰু
ব্ৰিয়ানস্ক বণাজনক জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰছ'ৰ সংবন্ধিত শক্তিৰ
পৰা এটা ফিল্ড আৰ্মি আৰু ছটা টেক আৰ্মি দি তেওঁলোকৰ
শক্তি বৃদ্ধি কৰা হৈছিল।

- ১ স্তৰেপ ডিভিষ্ট'ৰ গঠন নানান প্ৰকাৰৰ আছিল। ১৯৪০ চনৰ ১ জুলাই কুৰ্ছ'
ব'ল্জৰ ঠিক আগে আগে ইয়াৰ গঠন আছিল তলত দিয়া দৰে : ৪র্থ গাৰ্ড'ছ,
৫ম গাৰ্ড'ছ, ২৭তম, ৬৭তম, ৫০তম ফিল্ড আৰ্মি, ৫ম গাৰ্ড'ছ টেংক আৰু
৫ম এয়াৰ আৰ্মি, ৩য় গাৰ্ড'ছ আৰু ৪র্থ গাৰ্ড'ছ টেংক ক'ব, ১০য় টেংক ক'ব,
১ম আৰু ২য় মেকানাইজড ক'ব, গাৰ্ড'ছ মেকানাইজড ক'ব আৰু ৩য়, ৫য়
আৰু ৭ম কেভালৰী ক'ব (আটাইবোৰ গাৰ্ড'ছ)।

বণাজনৰ হাতলৈ দিয়া বণনৈতিক সংৰক্ষিত শক্তিবোৰৰ দ্বাৰা প্ৰতিপ্ৰতি পালনে আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ সাকল্যসমূহৰ যথোপযুক্ত ব্যৱহাৰৰ ওপৰত লেখতলবলগীয়াকৈ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল আৰু যুঁজৰ গতিপথত যিবোৰ সন্ধটে দেখা দিছিল তাক অতিক্ৰম কৰাটো সম্ভৱ কৰি তুলিছিল। এই কথা অৱশ্যেই কোৱা দৰকাৰ যে বণনৈতিক সংৰক্ষিত শক্তিৰ নিয়োগ সদায়ে ক্ৰটিহীন নাছিল। ১১শ আৰ্মিক পলমকৈ যুঁজত নমোৱা হৈছিল কাৰণ এই আৰ্মি যুঁজৰ এলেকাৰ পৰা বহু নিলগত আছিল, যথাযথ প্ৰশস্তি আৰু যথেষ্ট খাৰ-বাৰুদ নোহোৱাকৈ তেওঁলোকক ততাত্ত্বাকৈ যুঁজত নমাব লগীয়া হৈছিল। ফলত আকাজিকত ফল পোৱা নগৈছিল।

তেনেকৈ, ৪ৰ্থ টেক আৰ্মিকে পলমকৈ নমোৱা হৈছিল। নমোৱা হৈছিল ব'লখভ এলেকাত শত্ৰুহঁতে বহুত সংৰক্ষিত শক্তি গোট খুওৱাৰ আৰু সিহঁতে শক্তিশালী অৱস্থান লোৱাৰ পিচত। ৪ৰ্থ টেক আৰ্মি আৰু ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ পক্ষে সিহঁতৰ ওপৰত জঁপিয়াই পৰাৰ বাহিৰে গতাস্থৰ নাছিল। আক্ৰমণটো আৰু তীব্ৰ কৰি আগবাঢ়িবৰ সময় আৰু সুযোগ দুয়ো আৰ্মি হেৰুৱাইছিলো। আমাৰ মতেবে, ৪ৰ্থ টেক আৰ্মিক ব'লখভ এলেকাত বখাৰ আৰু প্ৰয়োজন নাছিল, তাৰ সলনি তাক খতিনেংছ আক্ৰমণত নমোৱা হলে কামটো যুক্তিযুক্ত হলেহেঁতেন। জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰৰ সংৰক্ষিত শক্তিৰ পৰা ত্ৰিয়ানক বণাজনলৈ স্থানান্তৰিত ৩য় গাৰ্ডছ টেক আৰ্মিৰ দ্বাৰা শত্ৰুৰ সুৰক্ষিত অৱস্থানবোৰ ভেদ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত যথাসম্ভৱ সাৰ্থকভাৱে তাক ব্যৱহাৰ কৰা হোৱা নাছিল আৰু তাক পশ্চিম অথবা কেন্দ্ৰীয় বণাজনত সাকল্যসমূহৰ সুযোগ নিবৰ অৰ্থে আৰু ফলপ্ৰসূতৰে ব্যৱহাৰ কৰা গ'লহেঁতেন।

এটা ব্যাপক বণাজনত হোভিয়েত আক্ৰমণে নাৎজী সিৰোবৰ কমাণ্ডে উত্তৰ আৰু দক্ষিণত অৱস্থিত সিহঁতৰ ইউনিটবোৰলৈ

শক্তিকল্পিত পূৰণৰ বাবে যাতে নতুন শক্তি পঠাব নোৱাৰে তাৰ সম্ভাৱনা সন্নিবিষ্ট কৰি দিছিল।

কুস্কৰ্ত হোভিয়েত আক্ৰমণাত্মক অভিযান গেৰিলা সৈন্যসকলৰ সৈতে আগতকৈ ঢেৰ বেছি সহযোগিতাত চলোৱা হৈছিল। কুস্কৰ যুঁজৰ প্ৰস্তুতিৰ সময়ত গেৰিলাসকলক এনে কিছুমান নিৰ্দিষ্ট কৰ্তব্য দিয়া হৈছিল যিবোৰ সৈন্যবাহিনীৰ পৰিকল্পনাৰ লগত ঘনিষ্ঠভাৱে সংযুক্ত আছিল। যেনে. ব'লখভ আৰু অ'বেলৰ বাবে কঠোৰ যুঁজ চলা কালত নাংছী হাই কমাণ্ডে যেতিয়া আন আন ক্ষেত্ৰৰ পৰা অ'বেল এলেকালৈ সংৰক্ষিত শক্তি পঠিয়াই আছিল, তেতিয়া তেওঁলোকে শত্ৰুৰ সবববাহ ৰোৱাৰ বাটত আক্ৰমণ কৰিছিল। এনে ধৰণৰ আৰু বহুত বিষয় আছিল। ইয়াৰ ফলত জাৰ্মান কমাণ্ডে সিহঁতৰ সবববাহ ট্ৰেন আৰু বোগাৰোগ ব্যৱস্থাৰ প্ৰত্যেক দিবৰ বাবে সিহঁতৰ সৈন্যবাহিনীৰ এটা অংশক নিয়োগ কৰিবলৈ বাধ্য হৈছিল, ফলতঃ আক্ৰমণকাৰী হোভিয়েত ফৌজৰ পক্ষে তেওঁলোকৰ লক্ষ্যপূৰণ কৰাটো কিছু পৰিমাণে উজু হৈ পৰিছিল।

কুস্কৰ এলেকাৰ প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানত যুদ্ধকলা সবাতোকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ এলেকাত জনবল আৰু বৈষয়িক সম্পদ কেন্দ্ৰীভূত কৰাৰ নতুন অভিজ্ঞতাবে সমৃদ্ধ হৈছিল। সমগ্ৰ হোভিয়েত জাৰ্মান বণিকনৰ মাথোঁ ১৩ শতাংশ এলেকালৈ গঠিত এটা খণ্ডত প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰস্তুতি চলাবলৈ গৈ হোভিয়েত কমাণ্ডে সেই সময়ত বণিক্ৰয়ই পাব পৰাকৈ ২৮ শতাংশ জনবল, ২০ শতাংশ কামান, ৪০ শতাংশ টেক আৰু স্বয়ং চালিত কামান আৰু ৩৩ শতাংশ বিমান কেন্দ্ৰীভূত কৰিছিল।

প্ৰধান আক্ৰমণৰ এলেকাসমূহত জনবল আৰু বৈষয়িক সম্পদৰ কেন্দ্ৰীভৱন বহুত বেছি আছিল। বেলগ'ব'দ-খাবকত অকলৰ যুঁজত ভ'ব'নেম আৰু স্তেপ' বণিকনে তেওঁলোকৰ পদাতিক সৈন্যৰ ৫০-৯০ শতাংশ, টেক আৰু স্বয়ং চালিত কামানৰ ৮০-৯০ শতাংশ, কিন্তু কামান

আৰু মৰ্ত্যাব ৫৬-৬৭ শতাংশ আৰু বিমানৰ এক বৃহৎ অংশ প্ৰধান আক্ৰমণৰ গতিমুখবোৰত কেন্দ্ৰীভূত কৰিছিল, যিবোৰ প্ৰতিটোৰ অধীনত থকা মুঠ খণ্ডৰ ব্যাপকতাৰ ১৮ শতাংশ আছিল।

প্ৰধান আক্ৰমণৰ গতিমুখবোৰত জনবল আৰু বৈষয়িক সম্পদৰ অধিকাংশৰ কেন্দ্ৰীভবনে শত্ৰুৰ ওপৰত লেখতলবলগীয়া প্ৰাধান্য প্ৰতিষ্ঠা সম্ভৱ কৰিছিল, বিশেষকৈ অস্ত্ৰশস্ত্ৰ, আৰু শত্ৰু প্ৰতিৰক্ষা ভেদ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত ই সহায়ক হৈছিল।

১৯৪২-৪৩ চনৰ শীতকালীন অভিযানৰ অভিজ্ঞতা অনুশীলন কৰি আৰু সমালোচনামূলকভাৱে বিশ্লেষণ কৰি হোভিয়েত কমাণ্ড এই সঠিক সিদ্ধান্তত উপনীত হৈছিল যে প্ৰতিৰক্ষাৰ দ্বিতীয় স্তৰৰ বিস্তাৰ আৰু বণাঞ্জনবোৰত প্ৰবল সংৰক্ষিত শক্তিৰ অভাৱে আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ অগ্ৰগতিৰ ওপৰত নেতিবাচক প্ৰভাৱ পেলাইছিল। ১৯৪৩ চনত গ্ৰীষ্মকালীন আৰু হেমন্তকালীন অভিযানৰ প্ৰস্তুতিৰ সময়ত এই কথাটো হিচাপত ধৰা হৈছিল। কুস্কৰ প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ গতিপথত বণাঞ্জনবোৰে এটা বা দুটা কিন্তু আৰ্মিৰ পৰৱৰ্তী স্তৰ বিস্তাৰ গঠন কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল (ভ'ব'নেৰ বণাঞ্জে তাক কৰিছিল বেলগ'ব'দ খাৰকত যুক্ত), এটা বা দুটা আৰ্মি অথবা কেবাটাও টেক আৰু মটৰ-সজ্জিত ক'ব লৈ গঠিত প্ৰবল গতিশীল ফৌজৰ শক্তিশালী সমাহাৰ আৰু প্ৰবল গোষ্ঠী গঢ়ি তুলিবলৈ আৰু সংৰক্ষিত শক্তি গঢ়ি তুলিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল।

বণাঞ্জনৰ কমাণ্ডাৰসকলৰ হাতত এনে শক্তিশালী সৈন্যসমাহাৰবোৰ-থকাত প্ৰথম স্তৰবিস্তাৰ কৰ্তৃক আক্ৰমণৰ গতিবেগ বৃদ্ধি আৰু সেই আক্ৰমণৰ গভীৰলৈ অথবা শত্ৰুক পাৰ্শ্ব-অংশলৈ খেদি পাঠোৱাৰ যোগেদি আৰু অন্তৰ্ৱৰ্তী প্ৰতিৰক্ষা লাইনবোৰ ভেদ কৰাৰ অথবা শত্ৰুৰ শক্তিশালী প্ৰত্যাহাত প্ৰতিহত কৰাৰ যোগেদি আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ গতিপথক প্ৰভাৱিত কৰাটো সম্ভৱ হৈছিল।

কুস্ক'ৰ প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানত ছোভিয়েত কমাণ্ডে চাপ
 বৃদ্ধিৰ বাবে নতুন ধৰণৰ টেক্স আৰ্মি ব্যৱহাৰৰ প্ৰথম অভিজ্ঞতা
 অৰ্জন কৰিলে। টেক্স ব্যৱহাৰৰ সৰ্বাধিক ফল পোৱা গৈছিল বেলগ'ব'দ-
 খাৰকত যুঁজত। শত্ৰুৰ বণকৌশলগত প্ৰতিৰক্ষা অঞ্চল ভেদ সম্পূৰ্ণ
 কৰিবৰ বাবে যুঁজ কৰিবলৈ পঠোৱা ১ম আৰু ৫ম গাৰ্ডছ টেক্স
 আৰ্মি প্ৰথম দিনাই ২৫ কিলোমিটাৰ আগুৱাই আহিল। পৰৱৰ্তী
 চাৰি দিনত তেওঁলোক আৰু ৯০-১০০ কিলোমিটাৰ আগুৱালে আৰু
 বহুতঃপক্ষে তেওঁলোকে শত্ৰুৰ বেলগ'ব'দ-খাৰকত সৈন্য-সমাহাৰক
 হু'খণ্ড কৰি পেলালে, এনেকৈ তাৰ ছত্ৰভঙ্গ হোৱাটো চমুৱাই
 দিলে। শত্ৰুৰ বেছ বেষ্টিত প্ৰতিৰক্ষা ভেদ কৰাটো সম্পূৰ্ণ কৰিবলৈ
 বাবে অগ্ৰগামী ব্ৰিগেডবোৰৰ ব্যৱহাৰে বণকৌশলগত সাফল্যক ঠিক
 সময়ত সমগ্ৰ যুঁজৰ সাফল্যলৈ উন্নীত কৰাটো নিশ্চিত কৰিলে।
 যি পৰিস্থিতিত পদাতিক সৈন্যসকলৰ যথেষ্ট ঘনিষ্ঠ টেক্স সন্ধান
 নাই তেনে ক্ষেত্ৰত বেছ ভেদ সম্পূৰ্ণ কৰিবৰ বাবে টেক্স আৰ্মিৰ
 অংশক ব্যৱহাৰ কৰাটো সম্পূৰ্ণ যুক্তিযুক্ত বুলি প্ৰমাণিত হৈছিল।

অ'বেলৰ যুঁজত টেক্স আৰ্মিবোৰক ভিন্ন ধৰণে নিয়োগ কৰা
 হৈছিল। মই আগতেই কৈছোঁ যে পশ্চিম বণাঙ্গনৰ বাওঁকাষত
 ৪ৰ্থ টেক্স আৰ্মিক নমোৱা হৈছিল শত্ৰুৰ সম্পূৰ্ণ প্ৰতিৰক্ষা ভেদ
 সম্পূৰ্ণ কৰাৰ বাবে নহয় বৰং সিৰোৰ ভাঙি ওলাই আহিবৰ বাবেহে,
 তাৰোপৰি তাক কৰা হৈছিল বহুত পলমকৈ। ৩য় গাৰ্ডছ আৰ্মিকো
 ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল হয় নিজে নিজে, নহয় ব্ৰিয়ানস্ক বণাঙ্গনৰ
 ফিল্ড আৰ্মিবোৰৰ লগ লাগি বিভিন্ন খণ্ডত শত্ৰুৰ প্ৰতিৰক্ষাত ছেদ
 ঘটাবলৈ। যদিও টেক্স আৰ্মিবোৰে শত্ৰুৰ গভীৰলৈকে স্তৰে স্তৰে বিস্তৃত
 শত্ৰু প্ৰতিৰক্ষাৰ ভেদ ঘটাবৰ নিমিত্তে ফিল্ড আৰ্মিবোৰে কৰা আঘাত
 বঢ়োৱাত শক্তি যোগাইছিল, পিচে তেওঁলোকে যুঁজৰ সাফল্যৰ সুযোগ
 লব পৰা নাই, যদিও সেইটোৱেই আছিল তেওঁলোকৰ মুখ্য উদ্দেশ্য।

পদাভিক বাহিনীৰ পুনঃপ্ৰৱৰ্ত্তনৰ পিচত আৰ্মিবোৰে ডেওঁলোকৰ যুঁজৰ বিস্তাৰ এটা স্তৰত কৰিলে। কিন্তু যুঁজৰ বাবে পদাভিক বাহিনীক ছটা স্তৰত শোভায়ন কৰি আৰ্মিৰ যুঁজ কৰাৰ গঠনৰ গভীৰতা সৃষ্টি কৰা হ'ল। আৰ্মিবোৰত গতিশীল গোষ্ঠী গঠন কৰা হৈছিল একমাত্ৰ ডেভিয়াই ডেভিয়া বণাঙ্কনৰ গতিশীল গোষ্ঠী অথবা আৰ্মিৰ দ্বিতীয় স্তৰক এইবোৰ আৰ্মিৰ এলেকাৰ ভিতৰত যুঁজত নমোৱাৰ পৰিকল্পনা কৰা নহৈছিল।

শত্ৰুৰ বেছ বেষ্টিত প্ৰতিবন্ধা এলেকাত ছেদ ঘটাবলৈ আৰু যুঁজৰ সময়ত এলেকাৰ গভীৰলৈ সেই আক্ৰমণক ঠেলি নিবলৈ ফিল্ড আৰ্মিৰ সৈতে সংযুক্ত টেক্স অথবা মেকানাইজড ক'ৰবোৰক ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। তাৰ গুৰিত আছিল ফিল্ড আৰ্মিবোৰৰ আঘাত সৃষ্টি কৰাৰ ক্ষমতা বুদ্ধিৰ অৰ্থে, শত্ৰুৰ প্ৰতিবন্ধাত ছেদ ঘটোৱাটো খৰখেদা কৰিবৰ নিমিত্তে আৰু বেছ বেষ্টিত প্ৰতিবন্ধা এলেকাৰ গভীৰলৈকে বন্ধা কৰা সৈন্যসকলক বেছিকৈ শক্তি যোগান ধৰাৰ উদ্দেশ্যে শত্ৰুৰ নিপুণ কৌশল প্ৰয়োগ আগৰে পৰা প্ৰতিহত কৰিবৰ বাবে ছোভিয়েত কমান্ডৰ আগ্ৰহ।

কুস্ক'ভ প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানত ছোভিয়েত সৈন্যসকলৰ ক্ৰমবৰ্দ্ধমান বণ-দক্ষতাৰ এটা লক্ষণ আছিল নাংছী প্ৰতি-আক্ৰমণবোৰক সফলভাৱে ভেটা দিয়া। শত্ৰুৰ দ্বাৰা কেন্দ্ৰীভূত সৈন্য-সমাহাৰণৰ ক'ত আছে তাক সময়মতে ঠাৱৰ কৰিব পৰা হোৱাৰ আৰু সিহঁতৰ প্ৰতি-আক্ৰমণ বাৰ্ষ কৰি দিবৰ বাবে বৰ্ষাৰ ব্যৱস্থা লোৱাৰ কাৰণে এইটো সম্ভৱ হৈছিল। তাক কৰা হৈছিল স্থল আৰু বিমানবাহিনীৰ ঘনিষ্ঠভাৱে সমন্বিত প্ৰয়াসৰ দ্বাৰা। এই উদ্দেশ্য লৈয়ে আৰ্মি আৰু বণাঙ্কনবোৰৰ দ্বিতীয় স্তৰবোৰক আৰু পদাভিক, গোলন্দাজ আৰু টেক্সৰ সংৰক্ষিত শক্তিবোৰক আৰু গতিশীল প্ৰতিবন্ধক সৃষ্টিকাৰী বাহিনীবোৰক স্থানান্তৰিত কৰা হৈছিল সেই অংশলৈ য'ত শত্ৰুৱে প্ৰতি-আক্ৰমণ

কৰিছিল। এই আটাইবোৰ ইউনিটৰ এটা অংশই শত্ৰুৰ গতি ৰুদ্ধ কৰাৰ উদ্দেশ্যেৰে সাধাৰণতে আত্মবক্ষামূলক যুঁজ কৰিছিল, বাকী সৈন্যসকল আক্ৰমণকাৰী গোষ্ঠীৰ কাষৰ আৰু পিচ ফালে আঘাত হানি তাক ছত্ৰভঙ্গ কৰিবলৈ আগুৱাই গৈছিল।

এই ক্ষেত্ৰত ভ'ব'নেৰ বণাজনত দ্বিতীয় স্তৰ বিজ্ঞাসৰ ব্যৱহাৰ হৈছে এটা উত্তম দৃষ্টান্ত। এই বণাজনত ব'গ'হুখত আৰু আধাতিবকা এলেকাত আমাৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযান স্তৰ কৰাৰ বাবে শৰ্কৰীতে কৰা প্ৰতি-আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰাত ৪৭তম আমি আৰু ৪ৰ্থ গাৰ্ডছ আৰ্মিয়ে সহায় কৰিছিল।

কুৰ্ক'ৰ প্ৰতি-আক্ৰমণত ছোভিয়েত ফৌজে প্ৰদৰ্শন কৰা দক্ষতা সম্বন্ধে কবলৈ গৈ আক্ৰমণৰ গতিবেগ সম্পৰ্ক গোটাটোক কথাকবই লাগিব। অ'বেলৰ ক্ষেত্ৰত এই গতিবেগ আছিল এদিনত ৪ কিলোমিটাৰ আৰু বেলগ'ব'দ-খাৰকত এলেকাত ৭ কিলোমিটাৰ। অগ্ৰগতিৰ এই মন্থৰ হাৰৰ কাৰণ তলত দিয়া হল।

প্ৰথমতে, এই খণ্ডবোৰত শত্ৰুৰ বহু সংখ্যক টেক সহ বিপুল ফৌজ আছিল, আৰু ইয়াৰ ফলত যুঁজত নিযুক্ত শত্ৰু পক্ষৰ সৈন্যৰ ঘনত্ব প্ৰগাঢ় হোৱাটো সুনিশ্চিত হৈছিল। এই ঘনত্ব আছিল প্ৰতি ৯-১১ কিলোমিটাৰ সমুখ বণাজনে পতি ১টা ডিভিছন, আৰু কিলোমিটাৰে পতি ২০ টা কামান আৰু তিনি বা চাৰিটা টেক। অ'বেল আৰু বেলগ'ব'দ-খাৰকত খণ্ডত চলি থকা যুঁজত নিযুক্ত শত্ৰুৰ জনবল আৰু বৈযয়িক সম্পদৰ ঘনত্ব সেই বণাজনৰ আন আন খণ্ডৰ তুলনাত হুঁপুণ আছিল। আৰু এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ কথা আছিল এয়ে যে অ'বেল অভিক্ষেপত সৈন্য প্ৰত্যাহাৰৰ সময়ত শত্ৰুৱে তাৰ প্ৰতিবন্ধা লাইন সজীৱ কৰি লৈছিল আৰু তাৰ ফলত আৰু সংৰক্ষিত শক্তিবলকক নমোৱাৰ ফলত সি তাৰ চলিত যুঁজৰ গঠনবোৰৰ ঘনত্ব বঢ়াব পৰা হৈছিল।

দ্বিতীয়তে, দুয়ো পক্ষয়ে নিজৰ আগত যিবোৰ গুরুত্বপূৰ্ণ লক্ষ্য নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিছিল তাৰ ফলত যুঁজখনে বৰ তীব্ৰ আকাৰ লৈছিল। সুবক্ষিত অৱস্থানৰ পৰা যুঁজবত নাংছীহঁতে মূলতঃ পেনংছাৰ আৰু মটব-সজ্জিত তিনিৰ পৰা ছাণ্ডিভিঞ্চনৰ শক্তি লৈ অসংখ্য প্ৰতি-আক্ৰমণ কৰিছিল। শত্ৰুহঁতে আমাৰ অগ্ৰগতি বোধ কৰিবলৈ আৰু কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত আমাৰ সৈন্যসকলক পিচ হুঁহকি যাবলৈ বাধ্য কৰাত সক্ষম হৈছিল।

তৃতীয়তে, প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানত ভাগ লওঁতা ছোভিয়েত সৈন্যসকল নতুন শত্ৰু প্ৰতিবন্ধাৰ সমুখীন হৈছিল। ১৯৪৩ চনত জাৰ্মান বেছ বেষ্টিত প্ৰতিবন্ধা এলেকাবোৰ আগৰ জেখিয়া কেৱল এটা লাইনৈৰে গঠিত হোৱা নাছিল, বহুত ক্ষেত্ৰত দুটা লাইন লৈ প্ৰধান আৰু দ্বিতীয়। গঠিত হৈছিল আৰু এই প্ৰতিবন্ধাৰ সামগ্ৰিক গভীৰতা আছিল ১৫-১৮ কিলোমিটাৰ। প্ৰধানতঃ নৈৰ কাষে কাষে সিহঁতৰ প্ৰতিবন্ধাৰ গভীৰত নাংছীহঁতে অন্তৰ্ৱৰ্তী আৰু পিচ ফালৰ লাইন আৰু অৱস্থানৰ পৰিৱৰ্তনৰ ব্যৱস্থা গঢ়ি তুলিছিল। এনে ধৰণ প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থা আৰু প্ৰত্যাহত জাৰ্মান ইউনিটবোৰ আৰু সংৰক্ষিত শক্তিবোৰ সময়মতে অন্তৰ্ৱৰ্তী লাইনত নিয়োজিত হোৱা এই দুই সংৰক্ষণত ছোভিয়েত সৈন্যসকলে সিহঁতৰ লগত কেব মাৰিব নোৱাৰিছিল আৰু বৈ যাবলৈ আৰু ভাঙি ওলোৱাৰ পৰিকল্পনা কৰিবলৈ বাধ্য হৈছিল। স্বাভাৱিকতেই ইয়াৰ পৰিণাম আছিল সময়ৰ অপচয় হোৱা আৰু শেষলৈকে ইয়াৰ ফলত আক্ৰমণাত্মক অভিযান লেহেম হৈ গৈছিল।

কুৰ্ক'ৰ প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানত স্থলবাহিনীৰ বিমান বাহিনীক নমোৱাত আৰু অগ্ৰগতি হৈছিল। ইয়াৰ অভিপ্ৰকাশ ৰাখিছিল সবাতো-পৰি প্ৰধান আক্ৰমণৰ গতিমুখত বিমানবাহিনী কেন্দ্ৰীভূত কৰাৰ মাজত। উদাহৰণস্বৰূপে, ষ্টালিনগ্ৰাদ এলেকাত প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানত আমি প্ৰায় ১৪০০ খন বিমান সহ তিনিটা এয়াৰ আৰ্মি নিয়োগ কৰিছিলো।

আৰু ১৯৪৩ চনৰ প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ সময়ত নিয়োগ কৰিছিলে। ৫০০০ বিমান সহ ছটা এয়াৰ আৰ্মি (তাৰ ভিতৰত আছিল দক্ষিণ-পশ্চিম বণাঙ্গনৰ দ্বাৰা আমাৰ লগত যুক্ত ১৭শ এয়াৰ আৰ্মিও আছিল)। ইয়াৰ ফলত আমাৰ বিমান বাহিনীয়ে কুস্কৰ যুঁজত সম্পূৰ্ণ প্ৰাধান্য অৰ্জন কৰিছিল আৰু স্থল বাহিনীৰ যুঁজৰ ওপৰত তাৰ ইতিবাচক প্ৰভাৱ পৰিছিল।

বগৰখলীত শত্ৰু সৈন্যহঁতক আৰু বগসম্ভাৰ ধ্বংস কৰাৰ বাবে বিমান বাহিনীক ব্যাপকভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। ৪০ৰ পৰা ৫৫ শতাংশ 'ছাৰ্ভি' সেই উদ্দেশ্যেই কৰা হৈছিল। বিমান আৰু স্থল বাহিনীয়ে সিবোৰৰ কামকাজৰ সমন্বয় বেছি সূচকভাৱে কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল।

কুস্কৰ প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানত বগকৌশল এক নতুন স্তৰলৈ উন্নীত হৈছিল। এই ক্ষেত্ৰত ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ বাহিনীৰ যুঁজ কৰাৰ প্ৰবদ্ধিত ক্ষমতা আৰু বৈষয়িক সম্ভাৱনা শত্ৰুৰ যুঁজ কৰাৰ অভিজ্ঞতা আৰু বগকৌশল পুৰাতনপুৰাতনভাৱে অনুশীলন কৰা আৰু কমান্ডাৰ আৰু ষ্টাফ অফিচাৰসকলৰ পৰিস্থিতিৰ সৈতে বজ্জিতা ধুৱাই নিজস্ব বগকৌশল অৱলম্বন কৰি শত্ৰুৰ বিৰুদ্ধতা কৰাৰ ক্ষমতাই এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰিছিল। যুঁজৰ সময়ত পদাতিক সৈন্যসকলৰ গঠন বিস্তাৰিত পৰিৱৰ্তন আছিল বগকৌশলৰ উন্নতিৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্য। ১৯৪১-৪৩ চনৰ শীতকালীন অভিযানৰ সময়ত প্ৰধানঃ নিয়োজিত এক স্তৰ বিশিষ্ট সমৰ-গঠনৰ সলনি পদাতিক বেজিমেণ্ট, ডিভিছন আৰু ক'ৰবোৰ গভীৰলৈকে স্তৰে স্তৰে বিস্তৃত প্ৰতিবন্ধাত অৱতীৰ্ণ হ'ল। ১৯৪৩ চনৰ জুলাইত শত্ৰুহঁতে গভীৰলৈকে স্তৰে স্তৰে বিস্তৃত প্ৰতিবন্ধাৰ যি ব্যৱস্থা কৰিছিল সেই নিবৰচ্ছিন্ন প্ৰতিবন্ধা ভঙাৰ প্ৰয়োজনত আমাৰ সৈন্যসকলে এই ব্যৱস্থা অৱলম্বন কৰিবলৈ বাধ্য হৈছিল। বিভিন্ন ইউনিটক ভেদ কৰাৰ যি এলাকা নিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া হৈছিল সি যোৱা জাবকালি যি এলাকা নিৰ্দিষ্ট কৰা হৈছিল তাতকৈ ঠেক

আছিল। এটা ক'বে ৪-১০ কিলোমিটাৰ বহল বণাৰ্জনৰ ওপৰত আক্ৰমণ চলাইছিল আৰু ৪-৬ কিলোমিটাৰ জোৰা এটা এলেকাৰ ভিতৰত শত্ৰুৰ প্ৰতিবন্ধাত ফাটল ধৰাইছিল, এটা ডিভিছন এটা ২-৩ কিলোমিটাৰ বহল খণ্ডলৈ অগ্ৰসৰ হৈছিল, আৰু এটা পদাতিক বেজিমেন্ট এটা ১১ কিলোমিটাৰ বহল ঠাইত ভাঙি সোমাইছিল। ক্ষয়-ক্ষতি পূৰণৰ বাবে নতুন শক্তি যোগোৱাৰ উপকৰণ কুৰু'ৰ প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ সময়ত ক্ৰমেই বাঢ়ি গৈছিল। প্ৰধান আক্ৰমণৰ গতিমুখত যুঁজৰত এটা পদাতিক ডিভিছনক গড়ে এটা টেক ব্ৰিগেড, অথবা এটা বা দুটা টেক বেজিমেন্ট, এটা স্থায় চালিত কামানৰ বেজিমেন্ট, তিনিটাৰ পৰা পাঁচটা গোলন্দাজ আৰু মটৰ বেজিমেন্ট আৰু এটা ইন্জিনিয়াৰ বেটেলিয়ন ভেওঁলোকৰ শক্তিশালী উদ্দেশ্যে দিয়া হৈছিল।

প্ৰধান আক্ৰমণৰ গতিমুখত জনবল আৰু বৈষয়িক সম্পদ বেছিকৈ কেন্দ্ৰীভূত কৰাৰ ফলত পদাতিক ইউনিটবোৰৰ অগ্ৰগতিৰ এলেকাৰ ব্যাপ্তি হ্ৰাস আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ পৰিমাণ আৰু বেছ বেষ্টিত এলেকাত সৈন্য ঘনত্ব ষ্টালিনগ্ৰাদৰ অভিযানৰ দৰেই ২/৩ গুণ বেছি আছিল।

প্ৰধান আক্ৰমণৰ গতিমুখত শত্ৰুৰ ওপৰত নিয়ামক প্ৰাধান্য লাভ সম্ভৱপৰ হৈছিল কেৱল অতিৰিক্ত শক্তি যোগোৱাৰ ইউনিটবোৰৰ সংখ্যাৱদ্ধিৰ যোগেদিয়ে নহয়। গোণ খণ্ডবোৰৰ পৰা জনবল আৰু বৈষয়িক সম্পদৰ সাহসিকতাপূৰ্ণ সুনিপুণ কৌশল অৱলম্বনৰ যোগেদিও। এই আটাইবোৰৰ যত্ন শত্ৰুহঁতৰ প্ৰতিবন্ধাৰ ক্ৰমবৰ্দ্ধমান শক্তি আৰু গভীৰতা সত্ত্বেও অধিকাংশ ক্ষেত্ৰতে চলিত যুঁজৰ প্ৰথম দিনাই শত্ৰুৰ বেছ বেষ্টিত প্ৰতিবন্ধা অতিক্ৰম কৰাটো সম্ভৱ হৈছিল।

ফৌজৰ বিভিন্ন শাখাত স্তূলত আক্ৰমণাত্মক যুঁজত নিয়োগৰ পদ্ধতিবোৰো লেখতলবলগীয়া উন্নতি হৈছিল। বেছ ভেদৰ এলেকাত

কামানৰ সুবিপুল কেন্দ্ৰীকৰণ আছিল গোলন্দাজ নিয়োগৰ মূলনীতি।
 প্ৰধান আক্ৰমণৰ গতিমুখত কামানৰ বনত আছিল সমুখ বণাফনৰ
 প্ৰতি কিলোমিটাৰত ১২০ৰ পৰা ২২০ টা কামান আৰু মৰ্টাৰ।
 যুঁজ সম্পৰ্কে সূনিদৃষ্টি ধাৰণা, শত্ৰুৰ প্ৰতিৰক্ষা ক্ষমতা আৰু কিমান
 কামান আৰু খাব-বাৰুদ পোৱা যাব সেই বিৱেচনা অনুযায়ী প্ৰস্তুতি-
 গোলাবৰ্ষণ ৯০ মিনিটৰ পৰা ৩ ঘণ্টা স্থায়ী হৈছিল। ইচ্ছাকৃত
 অগ্নিবৰ্ষণৰ দ্বাৰা শত্ৰু-প্ৰতিৰক্ষাক নিষ্ক্ৰিয় কৰি পেলোৱাৰ বাবে
 প্ৰয়োজনীয় সময় হ্ৰাস কৰাৰ ফলত প্ৰস্তুতি গোলাবৰ্ষণত গোলন্দাজ
 আক্ৰমণৰ ভূমিকা বাঢ়ি যাবলৈ ধৰিলে।

বেছ ভেদৰ এলেকাত শত্ৰু প্ৰতিৰক্ষাক যুগপৎ নিষ্ক্ৰিয় কৰি
 পেলোৱাৰ গভীৰতা বাঢ়ি ৪-৫ আৰু তাতকৈয়ো বেছি কিলোমিটাৰ
 হল আৰু ফলতঃ শত্ৰুৰ প্ৰধান প্ৰতিৰক্ষা-লাইনত তাৰ জনবল আৰু
 অন্ত্ৰশস্ত্ৰ অধিকতৰ পৰিপূৰ্ণভাৱে দমন কৰা সম্ভৱ হল। গোলন্দাজ-
 সকলৰ অগ্নিবৰ্ষণ শেষ আৰু পদাতিক আৰু টেকৰ আক্ৰমণ আৰম্ভ
 কৰাৰ মাজৰ ব্যৱধান কাৰ্য্যতঃ বিলোপ কৰা হৈছিল।

পদাতিক আৰু টেক আক্ৰমণক মদত দিয়াৰ পদ্ধতি হিচাপে
 তবন্ধে তবন্ধে অবিৰাম গোলাবৰ্ষণক ব্যাপকভাৱে ব্যৱহাৰ কৰাটো
 গোলন্দাজবাহিনী নিয়োগৰ কেন্দ্ৰত অগ্ৰতম উপাদান হৈ উঠিছিল।
 আক্ৰমণক মদত দিয়াৰ মৌলিক পদ্ধতি হিচাপে তবন্ধে তবন্ধে অবিৰাম
 গোলাবৰ্ষণক আমি গ্ৰহণ কৰিছিলোঁ। কাৰণ শত্ৰুইতৰ ট্ৰেকবোৰ আছিল
 বিৰতিহীন আৰু আমাৰ কামান আছিল বহুত, গোলাবাকদো আছিল
 বেছি। পদাতিক আৰু টেক আক্ৰমণক আমি যিমান গভীৰলৈকে
 ক্ৰমাগত গোলাবৰ্ষণ কৰি মদত দিব পাৰিছিলোঁ তাৰ দৈৰ্ঘ্য ৬০০-৮০০
 মিটাৰৰ পৰা বাঢ়ি ১২০০-১৫০০ মিটাৰ পৰ্য্যন্ত হৈছিল, অৰ্থাৎ শত্ৰুৰ
 প্ৰথম প্ৰতিৰক্ষা অবস্থানৰ সমগ্ৰ গভীৰতা জুৰি বিস্তৃত হৈছিল।
 যেতিয়া শত্ৰুৰ প্ৰতিৰক্ষাৰ গভীৰতা যুঁজ চলিছিল, তেতিয়া গোলন্দাজ

বাহিনীয়ে সাধাৰণতে সবাতোকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ লক্ষ্যবস্তুবোৰৰ ওপৰত কেন্দ্ৰীভূত অগ্নিবৰ্ষণ কৰাৰ জৰিয়তে মদত দিছিল।

কুক্ষত আক্ৰমণাত্মক যুঁজত টেক ব্ৰিগেড আৰু বেজিমেণ্টবোৰ পদাতিক সৈন্যসকলক ঘনিষ্ঠ মদত দিয়াৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল আৰু ই প্ৰতি কিলোমিটাৰ সমুখ বৰাণ্জনত ৭ৰ পৰা ২০ টা টেক আৰু স্থায় চালিত কামানৰ ঘনত্ব সুনিশ্চিত কৰিছিল। তথাপি এই ঘনত্বও যথেষ্ট নহয় বুলি প্ৰমাণিত হ'ল আৰু শত্ৰুৰ বেছ বেষ্টিত প্ৰতিৰক্ষা এলেকা ভেদ সম্পূৰ্ণ কৰাৰ বাবে টেক ক'ৰ আৰু আৰ্মিবোৰৰ শক্তিৰ অংশ বিশেষৰো দৰকাৰ হৈছিল।

টেক ব্ৰিগেড নিয়োগৰ উদ্দেশ্য আছিল এয়ে যে সাধাৰণতে সেইবোৰক বিভক্ত কৰা নহৈছিল বৰং কোনো পদাতিক ডিভিছনৰ প্ৰধান আক্ৰমণৰ গতিমুখত এইবোৰে সমগ্ৰভাৱে কাম কৰিছিল। কোনো পদাতিক ডিভিছনক এই অস্ত্ৰসজ্জিত বাহিনী দিয়া হ'লে সি়বোৰ মদত দিয়াৰ এটা ঘনিষ্ঠ গোষ্ঠীত পৰিণত হৈছিল। ডিভিছনৰ লগত সম্বন্ধ টেক ব্ৰিগেড আৰু বেজিমেণ্ট দুটা মোতায়েন কৰা হ'বলৈ ধৰিলে, তাৰ ফলত যুঁজৰ গতিপথত গভীৰতাৰ পৰা চাপ বৃদ্ধি কৰাটো সম্ভৱ হ'ল।

ভাঙি সোমোৱাৰ প্ৰস্তুতি আৰু তাক কাৰ্য্যকৰ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত ইঞ্জিনিয়াৰিং সৈন্যদলেও ক্ৰমেই বেছিকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লৈছিল। য'ৰ পৰা বাত্ৰাবস্তু হ'ব সেই লাইনৰ দাঁতিয়ে দাঁতিয়ে পদাতিক বাহিনীক সাহায্য কৰাৰ উপৰিও তেওঁলোকে বৰ্ত্ত প্ৰত্যক্ষ ভূমিকা লৈছিল। পদাতিক ডিভিছন আৰু ক'ৰবোৰত প্ৰতিবন্ধক গঢ়ি তোলা আৰু আঁতৰাবৰ বাবে আৰু অগ্ৰসৰমান সৈন্যসকলক বেছিকৈ সৰ্বপ্ৰকাৰে সাহায্য কৰাৰ বাবে বহুত ডিটাচমেণ্ট গঠন কৰা হৈছিল। সি়বোৰৰ আয়তন আছিল প্লেটুনৰপৰা কম্পানি পৰ্য্যন্ত আৰু ক'ৰৰ ক্ষেত্ৰত বেটেলিছনৰ সন্ধান।

ছোভিয়েত যুঁজৰুৱাৰ বিকাশত কুস্কৰ যুঁজে এক নতুন পৰ্যায়ৰ সূচনা কৰিছিল। বিপুল পৰিমাণ আধুনিক অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ ব্যৱহাৰে যুঁজৰ তীব্ৰতা বৃদ্ধি কৰিছিল, আৰু তাৰ লগে লগে যুঁজখন আৰু প্ৰবলভাৱে আৰু অতি ব্যাপক পৰিসৰত চলোৱাটো সম্ভৱ হৈছিল।

কুস্কৰ যুঁজত নাৎছী ফৌজৰ বিপৰ্য্যয়ে ডেৰঘাণ্টাৰ ওপৰত মাৰাত্মক আঘাত হানিছিল আৰু সিহঁতৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ সম্ভাৱা ক্ষমতাক সম্পূৰ্ণ জ্বৰুৱা কৰি পেলাইছিল। কুস্কৰ দক্ষিণৰ আৰু উত্তৰৰ যুঁজ ভয়াবহতা আৰু দৃঢ়তাৰ ফালৰ পৰা অভূতজনীয় আছিল। এই কঠোৰ যুঁজত ছোভিয়েত সৈন্যসকলে হিটলাৰী বাহিনীৰ মেকদণ্ড ভাঙি দিছিল আৰু নাৎছী জাৰ্মানীয়ে নিজক পৰাজয়ৰ সমুখীন হোৱা দেখা পালে।

কুস্কত আমাৰ সৈন্যসকলৰ বিজয় বণাজনৰ ইউনিটবোৰত ৰাজনৈতিক শিক্ষাৰ লগত অবিচ্ছেদ্যভাৱে যুক্ত আছিল। ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ দ্বাৰা লালিত-পালিত ছোভিয়েত বিষয়া আৰু সৈন্যসকলৰ অপূৰ্ব মনোবল যুঁজত প্ৰোজ্বলভাৱে প্ৰস্ফুটিত হৈছিল।

মাৰ্শ্বাল
ইভান বাগ্ৰামিয়ান*

১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ পাৰ্শ্ব-
দেশৰ পৰা আক্ৰমণ

জেনাৰেল হেড কোয়াৰ্টাৰৰ পৰিকল্পনা অনুযায়ী অ'বেলত থকা নাংছী সৈন্য সমাহাৰক একাদিক্ৰমে শক্তিশালী আঘাত হানি বিচূৰ্ণ কৰাৰ কথা আছিল, তাৰে এটা আঘাত দিয়াৰ কথা আছিল পশ্চিম বণাঙ্কনৰ ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ। ই কৰেলস্ক এলেকাৰ পৰা খতিনেংছ অভিমুখে দক্ষিণ ফালে আঘাত কৰাৰ কথা আছিল : যাৰ উদ্দেশ্য আছিল শত্ৰুৰ পাৰ্শ্বদেশত আৰু গভীৰ পশ্চাত্ত আক্ৰমণৰ বাবে সুকৌশলে নিজক মোতায়েন কৰা। নাংছী-প্ৰতিবন্ধা ভেদ কৰাৰ পিচত পৰিকল্পনা কৰা হৈছিল যে এই আৰ্মিৰ যুঁজৰ এলাকাৰ পাৰ্শ্বদেশৰ অভিমুখে শত্ৰুৰ প্ৰতিবন্ধাক ঠেলি দিবৰ বাবে ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ বাওঁ কাষৰ ব্ৰিয়ানস্ক বণাঙ্কনৰ ৬১ তম আৰ্মিৰ তিনিটা পদাতিক ডিভিছনক নমোৱা হ'ব। ব্ৰিয়ানস্ক

* মাৰ্শ্বাল বাগ্ৰামিয়ান হোভিয়েত ইউনিয়নৰ বাৰ, কুস্ক'ৰ স্বৰ্গত ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ সেনাপতি আছিল।

বণাজনৰ প্ৰধান শক্তিবোৰে ন'ভ'ছিল এলেকাৰ ফালৰ পৰা ছটা গভীৰ ভেদক আঘাত কৰাৰ আৰু উত্তৰ আৰু দক্ষিণৰ পৰা অ'বেল আঙুৰি ধৰাৰ কথা আছিল। কেন্দ্ৰীয় বণাজনে কুৰ্ক অভিযোজনা নাত্ৰী আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰাৰ পিচত তাৰ প্ৰধান শক্তিবোৰ লৈ ক্ৰমি অভিযোজনা আক্ৰমণাত্মক অভিযান কৰাৰ কথা আছিল, বাবে তেওঁলোক ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ লগত যুক্ত হ'ব পাৰে আৰু তাৰ পিচত উভয়ে মিলি পিছ ফালৰ পৰা শত্ৰুৰ অ'বেলছ সৈন্য সমাহাৰক বিচ্ছিন্ন কৰিব পাৰে।

এনেকৈ শত্ৰুৰ অ'বেলছ সৈন্য-সমাহাৰক আঙুৰি পেলোৱাৰ আৰু ধ্বংস কৰাৰ পৰিকল্পনা কৰা হৈছিল।

এই লক্ষ্য পূৰণ কৰাটো জটিল হৈ পৰিছিল এই কাৰণত যে নাৎছী ফৌজ—২য় পেনেছাৰ আৰ্মি আৰু ৯ম আৰ্মি তাত ছ'বছৰ ধৰি আছিল আৰু ই বগতলীত নানান ধৰণৰ নিৰ্মাণকাৰ্য আৰু প্ৰতিবন্ধকৰ এক বিৰাট ব্যৱস্থা সহ এক প্ৰবল গভীৰলৈকে স্তৰে স্তৰে বিস্তৃত প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থা গঢ়ি তুলিছিল। তাত সৰ্বমুঠ সিহঁতৰ প্ৰায় ৬ লাখ বিষয়া আৰু সৈন্য, ৭ হেজাৰ বণাজনৰ কামান আৰু মৰ্টাৰ, ১২০০ টেক. আৰু আক্ৰমণকাৰী কামান আৰু প্ৰায় সমসংখ্যক বিমান আছিল।

ছোভিয়েত সৈন্যসকলে এই পোনপ্ৰথম এনে দৃঢ়, সুসংগঠিত শত্ৰুৰ প্ৰতিবন্ধাৰ সমুখীন হৈছিল, আৰু সেই প্ৰতিবন্ধা ভেদ কৰাৰ বাবে তেওঁলোকৰ পক্ষে দৰকাৰ আছিল সৰ্বোত্তম কৌশল, অতুলনীয় মনোবল আৰু অসাধাৰণ আক্ৰমণাত্মক মনোভাব।

'কুতুব' সাংকেতিক নামাক্ৰিত আগন্তুক আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ পৰিকল্পনা পুথানুপুথ্যভাবে অনুশীলন কৰি আৰ্মি এই সিদ্ধান্তত উপনীত হলো যে ইয়াৰ কেতবোৰ দ্ৰুতি আছে। স্পষ্টকৈ বুজা গৈছিল যে ১১শ আৰ্মিয়ে যদি দক্ষিণফালে খতিনেছৰ পিনে আঘাত কৰে তেন্তেহলে সেই আক্ৰমণে কোনো ফল নিদিব। তেওঁলোক যদি

আনকি ঋতিনেংছৰ ফালে ১০০ কিলোমিটাৰবো বেছি আগুৱাব পৰা হয়ো, তথাপি তেওঁগোক অকলশৰীয়া হৈ পৰিব, নিজৰ শক্তি সিঁচৰতি হৈ পৰিব আৰু এক বিপুল বণাজন আৰু তাৰ পাৰ্শ্বদেশ অবক্ষিত হৈ পৰিব। কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ সৈন্যসকলৰ লগত যুক্ত হোৱাৰ আশা আমি কৰা নাছিলোঁ। নাংছীহঁতে তেওঁলোকৰ বিৰুদ্ধে এক ভূমূল আক্ৰমণৰ প্ৰস্তুতি চলাই আছিল আৰু বণাজনৰ কমাণ্ডে শত্ৰুহঁতৰ আক্ৰমণকাৰী গোষ্ঠীবোৰক চূৰ্ণ কৰিবলৈ নিজৰ প্ৰধান শক্তিবোৰক গোট খুৱাইছিল। এই কথা আশা কৰাও দুৰূহ আছিল যে শত্ৰুহঁতৰ এক প্ৰবল সৈন্য-সমাহাৰক পৰাস্ত কৰাৰ পিচতেই কেন্দ্ৰীয় বণাজনে খবতকীয়াকৈ ১৮০ কিলোমিটাৰ অতিক্ৰম কৰিব আৰু পশ্চিম বণাজনৰ ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ সৈতে সংযোগ প্ৰতিষ্ঠা কৰিব।

এই আটাইবোৰ বিবেচনা কৰি এই পৰিকল্পিত যুঁজত ১১শ আৰু ৬১ তম আৰ্মিবোৰক ব্যৱহাৰ কৰাৰ কাৰণে আমি আমাৰ নিজস্ব বিকল্প প্ৰস্তাৱ আগবঢ়াইছিলোঁ। আমি প্ৰস্তাৱ কৰিছিলোঁ যে যুঁজৰ প্ৰথম পৰ্যায়ত এই আৰ্মিবোৰে পৰিসৰৰ ফালৰ পৰা অপেক্ষাকৃত ঠেক কিন্তু বেছি বাস্তৱানুগ এটা লক্ষ্য পূৰণ কৰক; সেয়া হৈছে বিপৰীত ফালৰ পৰা আঘাত কৰি—১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিয়ে ক'য়েলস্কৰ পৰা আৰু ৬১তম আৰ্মিয়ে ব'লখতৰ উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলৰ পৰা আঘাত কৰি অ'বেল অভিক্ষেপক উত্তৰ ফালৰ পৰা আগুৱি বখা শত্ৰুৰ ব'লখত সৈন্য-সমাহাৰক মৰিমূৰ কৰক, তাৰ পিচত তেওঁলোকৰ প্ৰধান শক্তিকে ঋতিনেংছ এলেকাত নাংছীহঁতৰ অ'বেলত থকা সৈন্য-সমাহাৰৰ ওপৰত পিচফালৰ পৰা আঘাত হানক। তাক কৰিবলৈ ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ নেতৃত্বাধীনত থকা সেই সমস্ত শক্তিক লোৱা দৰকাৰ যিবোৰ খ'য়েলস্কৰ দক্ষিণৰ জঁ'পিয়াই পৰা এলেকাৰ পৰা আগুৱাই যাব, আৰু প্ৰয়োজন হলে ৬১ তম আৰ্মিক কেইটামান সংৰক্ষিত শক্তিকে বলীয়ান কৰা যাতে সি ব'লখতৰ

উত্তৰ-পূবত থকা শত্ৰু প্ৰতিৰক্ষা ভেদ কৰাৰ পক্ষে যথেষ্ট প্ৰযত্ন হয়। দুই বিপৰীত ফালৰ পৰা আক্ৰমণ কৰি এই আৰ্মি দুটাই শত্ৰুৰ ব'লখত সৈন্ত-সমাহাৰক চেপেনাৰ দৰে আৱদ্ধ কৰিব পাৰিব। আমাৰ মতেৰে এই সমাহাৰক পৰ্য্যদন্ত কৰিব পাৰিলে সেয়া শত্ৰুৰ প্ৰতিৰক্ষাত এনে এটা কাট সৃষ্টি কৰিব যিটো নাংছী কমান্ডৰ পক্ষে পূৰণ কৰা সম্ভৱ হ'বনে নহয় যথেষ্ট সন্দেহ আছে, আৰু তাৰ ফলত অ'বেল এলেকাত গোটেই উত্তৰ খণ্ড জুৰি নাংছীহঁত প্ৰতিৰক্ষা যুঁজ চলাই যোৱাৰ ফালৰ পৰা অস্বিকৃতিশীল হৈ পৰিব। আমি ইয়ো গুণা-গঁথা কৰিছিলো যে ব'লখত সমাহাৰৰ পৰাজয়ে দক্ষিণৰ ফালে সফল অগ্ৰগতি অক্ষুন্ন ৰখাৰ পক্ষে আৰু নাংছীহঁতৰ সমগ্ৰ অ'বেল সমাহাৰৰ পাৰ্শ্বদেশ আৰু গভীৰ পশ্চাতত আক্ৰমণৰ পক্ষে অতীব অনুকূল পৰিস্থিতি সৃষ্টি কৰিব।

এপ্ৰিলৰ শেহত জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰে আমাৰ প্ৰস্তাৱ অনুমোদন কৰিলে।

যেতিয়া ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মি আক্ৰমণাত্মক অভিযানত অৱতীৰ্ণ তেতিয়া তাৰ আছিল ১২ টা পদাতিক ডিভিছন, দুটা টেক ক'ব, চাৰিটা টেক ব্ৰিগেড, দুটা পৃথক আক্ৰমণকাৰী টেক বেজিমেণ্ট, জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰৰ সংৰক্ষিত শক্তিৰ পৰা পোৱা চাৰিটা গোলন্দাজ ডিভিছন, জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰৰ সংৰক্ষিত শক্তিৰ পৰা পোৱা দুটা বিমান-প্ৰতিৰোধী গোলন্দাজ ডিভিছন আৰু সাতটা ইনজিনিয়াৰ বেটেলিয়ন। আক্ৰমণাত্মক অভিযান চলি থকা কালত এই আৰ্মিক অতিবিক্ত দুটা টেক আৰু অধাৰোহী ক'বেৰে তাৰ শক্তি বৃদ্ধি কৰা হৈছিল।

এই আৰ্মিৰ হাতলৈ যি জনবল আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰ আহিছিল সেয়া শত্ৰুৰ প্ৰতিৰক্ষাৰ সমগ্ৰ বেছ-বেষ্টিত এলেকাৰ গভীৰলৈকে দ্ৰুত ভাঙি ওলোৱাৰ পক্ষে যথেষ্ট আছিল। কিন্তু আমাৰ আগত

দেখা দিয়া বাধা-বিপত্তি সম্পৰ্কেও আমি সচেতন আছিলোঁ, কাৰণ সাকল্যৰ সন্ধানৰ কৰিবলৈ হলে আৰু যুঁজৰ উদ্দেশ্য পূৰণ কৰিবলৈ হলে এই আৰ্মিয়ে শত্ৰুৰ সচাকৈয়ে প্ৰবল প্ৰতিৰক্ষা ভেদ কৰাৰ উপৰিও নিজৰ শক্তিৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ কৰি গভীৰ পৰ্যাস্ত অগ্ৰসৰ হ'ব লাগিব।

যুঁজৰ ফালৰ পৰা আৰু কৌশলৰ ফালৰ পৰা এই আৰ্মিৰ চৰিত্ৰ কেনেকুৱা হ'ব সি নিৰ্দ্ধাৰিত হৈছিল ই পূৰণ কৰিব লগীয়া হোৱা লক্ষ্যৰ দ্বাৰা, শত্ৰুৰ প্ৰতিৰক্ষাৰ চৰিত্ৰৰ দ্বাৰা, শেহ ভেদৰ এলেকাৰ আৰু যিমান গভীৰ পৰ্যাস্ত যুঁজিব লাগিব সেই এলেকাৰ বণভূমিৰ অৱস্থাৰ দ্বাৰা। ধাৰণা হৈছিল এই আৰ্মি দুটা বেন পৰম্পৰাৰ পৰা সম্পূৰ্ণ মুকীয়া দুটা লক্ষ্য লৈ আগুৱাই আছিল। এটা হৈছে যিমান দূৰ সম্ভৱ ব্যাপক বণাজনত শত্ৰুৰ প্ৰধান প্ৰতিৰক্ষা লাইনৰ ওপৰত প্ৰবল আঘাত কৰা, আৰু আনটো হৈছে তাৰ লগতে নাংহী প্ৰতিৰক্ষাৰ গভীৰত আক্ৰমণ চলাই যোৱাৰ উদ্দেশ্যে শক্তিৰ সমাবেশ ঘটোৱা।

সিদ্ধান্ত কৰা হ'ল যে আৰ্মিৰ যুদ্ধৰত আৰু বণকৌশলগত চেহেৰাৰ ঠিক সৌম্যজাত আৰু তাৰ বাওঁকাষৰ প্ৰধান প্ৰয়াস সংহত কৰা হ'ব যাতে বেছ-বচিত প্ৰতিৰক্ষা এলেকা ভেদ কৰাৰ পিচত সেই সাকল্যক দ্ৰুত কামত লগাব পৰা হয় আৰু তাৰ লগে লগে দক্ষিণ পূবমুৱা ব'লখতৰ দিশলৈ অগ্ৰসৰ হ'ব পৰা হয় আৰু ৬১তম আৰ্মিৰ সৌ-পক্ষৰ সমুখত থকা শত্ৰু প্ৰতিৰক্ষা ওফৰাই পেলাব পৰা হয়। সৌ কাষত আক্ৰমণাত্মক অভিযানত নিয়োজিত সৈন্যসকলক শত্ৰু প্ৰতিৰক্ষা ভেদ কৰাৰ, দ্ৰুত বেছেতা নদীৰ ফালে আগুৱাই যোৱাৰ আৰু পশ্চিম ফালৰ সম্ভাৱ্য আক্ৰমণৰ পৰা আৰ্মিৰ সৌ পাৰ্শ্বক বক্ষা কৰিবৰ বাবে ডাক আত্মৰক্ষামূলক অৱস্থান লোৱাৰ দায়িত্ব দিয়া হৈছিল। বেছেতাৰ উপনীত হোৱাৰ পিচত এই সৈন্যসকলৰ এটা বুজন অংশ আৰ্মিৰ সংৰক্ষিত শক্তিক দিয়াৰ কথা আছিল।

যি পৰিকল্পনা গ্ৰহণৰ সিদ্ধান্ত হ'ল তাত প্ৰবল প্ৰাথমিক আঘাত
 হ'নাৰ কথা কোৱা হ'ল, গতিকে ১৬ কিলোমিটাৰ সমুখ বগধলী জুৰি
 এটা একক স্তৰত শক্তিবৃদ্ধিৰ উপকৰণ সহ তিনিটা পদাতিক ক'বৰ
 আটাইকেইটাক নমোৱা হ'ল—চাৰিটা ডিভিছন বিশিষ্ট ১৬শ গাৰ্ডছ
 পদাতিক ক'বক সোঁ কাষত, ৮ম গাৰ্ডছ পদাতিক ক'বক মাজত আৰু
 ৩৬ তম গাৰ্ডছ পদাতিক ক'বক বাওঁকাষত (শেষোক্ত ক'ব দুটা
 দুটাকৈ ডিভিছনেৰে গঠন কৰা হৈছিল)। এই গতিশীল টাঙ্ক ফ'ৰ
 লগত আমি আৰু দুটা টেক ক'বৰ সংযোজন কৰিছিলোঁ, যিবোৰে
 দক্ষিণ-পূব অভিযুখে আক্ৰমণ কৰাৰ কথা আছিল। এটি সোঁ কাষত
 থকা পদাতিক ডিভিছনৰ কথা আছিল যিৱাৱা নৈৰ ওপৰত ২০
 কিলোমিটাৰ জোৰা প্ৰতিৰক্ষা লাইন বন্ধা কৰাৰ, আৰু আনটোৰ
 কথা আছিল সংশ্লিষ্ট শক্তি হিচাপে থকাৰ।

১৬ শ গাৰ্ডছ আৰু ৮ম গাৰ্ডছ পদাতিক ক'ব দুখন যুঁজৰ বাবে
 দুটা স্তৰত নিয়োগ কৰা হৈছিল, আৰু বাওঁ কাষত থকা ৩৬তম গাৰ্ডছ
 পদাতিক ক'বক তিনিটা স্তৰত নিয়োগ কৰা হৈছিল কাৰণ ই
 আগুৱাবৰ কথা আছিল অৱশ্যত পাৰ্শ্বদেশৰ দাঁতিয়েদি আৰু কথা
 আছিল ৬১তম আমিৰ সমুখত থকা শত্ৰু প্ৰতিৰক্ষা ওফৰাই পেলোৱাৰ,
 আৰু ৮ম ক'ব লগত মিলি ব'লখভৰ ওপৰত আক্ৰমণ তীব্ৰ কৰাৰ।

প্ৰথম স্তৰত আটাইবোৰ ডিভিছনে (পাৰ্শ্বদেশবোৰত থকা বোৰক
 বাদে) তেওঁলোকৰ বেজিমেণ্টবোৰক এটা একক লাইনত নিয়োগ
 কৰিছিল যাৰ উদ্দেশ্য আছিল ভাঙি সোমোৱাৰ সাফল্য নিশ্চিত কৰা।
 বেজিমেণ্টবোৰৰ যুঁজৰ গঠন আছিল ত্ৰি-স্তৰবিশিষ্ট। আমিৰ পাৰ্শ্বদেশত
 থকা ডিভিছনবোৰক যুঁজৰ বাবে দুটা স্তৰত বিস্তৃত কৰা হৈছিল।

সৈন্যবাহিনীৰ এই বণ্টন আৰু চলিত যুঁজৰ আৰু কোণলৰ ফালৰ
 পৰা সিবোৰক এনে ধৰণৰ বিস্তাৰ কৰাটো আমাৰ মতেবে, শত্ৰুৰ
 বেছ-বেষ্টিত প্ৰতিৰক্ষা এলেকা ভেদ কৰাৰ বাবে দ্ৰুত চাপ সৃষ্টি কৰাৰ

পক্ষে আৰু বিমান গভীৰতা জুৰি বৰ চলিছিল তাত সাফল্যৰ সন্ধানৰ বাবে
সম্ভৱপৰ কৰি তোলাৰ পক্ষে জৰুৰী আছিল।

শত্ৰুৰ প্ৰবল প্ৰতিৰক্ষাৰ ওপৰত আক্ৰমণৰ সাফল্য নিশ্চিত কৰাৰ
বাবে আমাৰ গোলন্দাজ আৰু বিমান সমৰ্থনৰ সমস্তা সম্পৰ্কে
বহুত. মূৰ ঘূৰাৰ লগা হৈছিল। বেছ ভেদৰ এলেকাত আমি
সমুখ বৰঙলীত কিলোমিটাৰে পতি ২০০ টা আৰু কোনো কোনো
ক্ষেত্ৰত ২৬০ টা পৰ্য্যন্ত কামান আৰু মৰ্টাৰ থুপ খুৱাইছিলোঁ।
যুঁজৰ পৰিকল্পনা অনুযায়ী বেছ গভীৰলৈকে অৰ্থাৎ ৮ কিলোমিটাৰলৈকে
গোলন্দাজসকলে অবিৰাম গোলাবৰ্ষণ কৰাৰ প্ৰয়োজন আছিল। শত্ৰু
প্ৰতিৰোধৰ প্ৰধান লাইনত, বিশেষকৈ সমগ্ৰ বিজিত উপত্যকাত প্ৰাধান্য
বিস্তাৰ কৰি থকা দুদিনস্বায়ী পাহাৰৰ প্ৰবল প্ৰতিৰোধ-বিন্দুবোৰত
থকা শত্ৰুৰ জনবল, অস্ত্ৰশস্ত্ৰ আৰু অস্ত্ৰাস্ত্ৰ প্ৰতিৰক্ষা ব্যৱস্থাবোৰ
নিষ্ক্ৰিয় আৰু ধ্বংস কৰাই আছিল গোলন্দাজসকলৰ প্ৰধান প্ৰয়াসৰ
লক্ষ্য। অবিৰাম নিবিড় অগ্নিবৰ্ষণৰ দ্বাৰা পদাতিক আৰু টেক
আক্ৰমণক মদত দিয়াৰ কথা আছিল।

লেকটোনেণ্ট-জেনাৰেল এম এম. প্ৰমত্তৰ নেতৃত্বত ১ম এয়াৰ
আৰ্মিয়ে বেছ ভেদৰ বাবে বিমানচক্ৰ আছিল। ইয়াৰ কাম আছিল
আক্ৰমণৰ ঠিক আগে আগে কেন্দ্ৰীভূত বোমাবৰ্ষণৰ দ্বাৰা শত্ৰুৰ
প্ৰতিৰক্ষা ব্যৱস্থাক অকাৰ্য্যকৰ কৰা, আক্ৰমণৰ সূচনাত আক্ৰমণকাৰী
বিমানৰে জাৰ্মান প্ৰতিৰোধ কেন্দ্ৰবোৰৰ ওপৰত আক্ৰমণৰ তৰঙ্গাঘাত
কৰি সেইবোৰ নিষ্ক্ৰিয় কৰা আৰু ধ্বংস কৰা আৰু আক্ৰমণকাৰী
আৰু যুঁজাৰু বিমানৰে টেক ক'ববোৰক সেই সময়ত মদত দিয়া
যেতিয়া তেওঁলোকে যুঁজ কৰিবলৈ ধৰিব আৰু চলিত যুঁজৰ সমগ্ৰ
এলেকাৰ গভীৰলৈকে যুঁজি থাকিব। বাতি শত্ৰুৰ অত্যন্ত গুৰুত্বপূৰ্ণ
অৱস্থান দুদিনস্বায়ী পাহাৰত আঘাত হানিবৰ বাবে জেনাৰেল
এ. হাই. গ'ল্ডানভৰ দুবগামী বিমান বহুবৰ পৰা পিঅ'-২

বিমান আৰু ২০০ বোম্বাৰ্জ বিমান ব্যৱহাৰ কৰাৰ পৰিকল্পনা কৰা হৈছিল।

১১ শ গাৰ্ভছ আৰ্মিয়ে এই আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে পুৰ্ণানুপুৰ্ণ প্ৰস্তুতি চলাইছিল। প্ৰশিক্ষণৰ উদ্দেশ্যে আমি তেনে ধৰণৰ প্ৰতিৰক্ষা এলেকা স্থাপন কৰিছিলোঁ। যিবোৰ আমাৰ সৈন্যসকলে দখল কৰিব লাগিব। শক্তি বৃদ্ধিৰ উশায় উপকৰণ সহ প্ৰথম স্তৰত বেটেলিয়নবোৰক প্ৰবল প্ৰতিৰক্ষা জয় কৰাৰ প্ৰশিক্ষণ দিয়া হৈছিল। যাতে ওবে দিন ওবে বাতি ধৰি আক্ৰমণ চলাই থাকিব পৰা হয় তাৰ বাবে প্ৰতিটো পদাতিক বেজিমেন্টত এটাকৈ বেটেলিয়নক বাতি আক্ৰমণ কৰাৰ প্ৰশিক্ষণ দিয়া হৈছিল। খলা-বমা মাটিত আৰু গছ-গছনিৰে ঢাক খাই থকা মাটিত আক্ৰমণৰ বাবে সৈন্যসকলক শিক্ষিত কৰি তোলাৰ ওপৰত বিশেষ মনোযোগ দিয়া হৈছিল। ষ্টাফ আৰু কমান্ডাৰৰ অনুশীলনৰ ব্যৱস্থাও হৈছিল।

আৰ্মিৰ কমান্ড আৰু হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছে যুঁজৰ প্ৰস্তুতি গোপন ৰাখিবলৈ আৰু শত্ৰুক বিপথে পৰিচালিত কৰিবলৈ সৰ্বপ্ৰকাৰে চেষ্টা কৰিছিল। শত্ৰুক এই কথা পতিয়ন নিয়াবৰ দৰকাৰ আছিল যে, আমাৰ ফালে কোনো সাল-সলনি কৰা হোৱা নাই, আমি যি কৰিব লাগিছো, আমাৰ প্ৰতিৰক্ষা জোৰদাৰ কৰাৰ বাবে তাক কৰিবলৈ লৈছোঁ।

যানবাহন নিয়ন্ত্ৰণ ব্যৱস্থাই অতীব দক্ষতাৰে সৈতে সকলো কাম কৰি গৈছিল, বিশেষ দক্ষতাৰে কাম কৰিছিল সেইবোৰ ঠাইত য'ত আক্ৰমণৰ বাবে অৱস্থান নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল, আৰু সেইবোৰ ঠাইত শত্ৰুৰ পশ্চাদভাগত য'ত য'ত সৈন্য কেন্দ্ৰীভৱনৰ এলেকা আছিল আৰু পশ্চাদভাগৰ পৰা সমুখ বৰ্ণাঙ্গনৰ সংযোগকাৰী পথ আছিল। দুৰ্গ নিৰ্মাণৰ যাবতীয় কাম বেলি ওলোৱাৰ আগতেই বন্ধ কৰি দিয়া হৈছিল আৰু স্থল বা বিমানৰ পৰা যাতে একো ছুপোৱা নাযায় তেনেকৈ লুকুৱাই ৰখা হৈছিল। যুঁজৰ সময়ত এই আটাইবোৰ কামলৈ আহিছিল।

আৰ্মিৰ সৈন্যসকল ৭ জুলাইলৈকে, অৰ্থাৎ আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰাৰ নিৰ্দেশ নোপোৱালৈকে, সিঁচৰতি হৈ আছিল। কেতবোৰ গোট সমুখ বণাজনৰ পৰা ১০০ কিলোমিটাৰ বা তাতকৈয়ো বেছি নিলগত আছিল। পৰিকল্পনা অনুযায়ী ৮ জুলাইৰ পৰা ১১ জুলাইৰ ভিতৰত বাতি ৬ টা পদাতিক ডিভিছন, ৪ টা টেক ব্ৰিগেড, ২ টা টেক বেজিমেণ্ট আৰু সমস্ত গোলন্দাজবাহিনীক সমুখ শাৰীলৈ অনাৰ কথা আছিল। ১১ জুলাই পুৱা আক্ৰমণকাৰী সমাহাৰক সম্পূৰ্ণে নিয়োগ কৰাৰ কথা আছিল। এই কথা কবই লাগিব যে সমস্ত প্ৰস্তুতি পৰ্বত চমৎকাৰ ছদ্ম আৱৰণ, আৰু আক্ৰমণৰ অৱস্থানলৈ সৈন্যসকলক অনাৰ উদ্দেশ্যে চলালে লুকুওৱাবৰ বাবে গৃহীত ব্যৱস্থাৱলীৰ যত্নে আমাৰ আক্ৰমণ শত্ৰুৰ ওচৰত অপ্ৰত্যাশিত হৈছিল।

চুপ্ৰীম কমান্ডাৰ-ইন-চীফৰ নিৰ্দেশ অনুসৰি-পশ্চিম আৰু ব্ৰিয়ানস্ক বণাজনৰ সৈন্যসকলে ১২ জুলাইৰ দিনা নাংছাইতৰ অ'বেল গোষ্ঠীৰ বিৰুদ্ধে আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰিলে।

আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ আগ দিনা বাতি ১ম এয়াৰ আৰ্মিৰ বোম্বাৰ্কা আৰু দূৰগামী বিমানবোৰে ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ বাবে নিৰ্দ্ধাৰিত বেছ ভেদৰ খণ্ডত অৱস্থিত শত্ৰু গোষ্ঠীবোৰক আক্ৰমণ কৰিলে। ১২ জুলাই দোকমোকাৰলিৰ পৰা গোলন্দাজ প্ৰস্তুতি আৰম্ভ হল। ছোভিয়েত কামানসমূহে শত্ৰুৰ অৱস্থানৰ ওপৰত বিধ্বংসী আঘাত হানিলে। শত্ৰুৰ সমুখ বণাজনত আৰু গভীৰত বিস্ফোৰণ, ধোঁৱা আৰু জুইৰ ডাঠ দেৱাল গঢ়ি উঠিল। জুইৰ বামবলীয়ে জাৰ্মান সুৰক্ষিত অৱস্থানবোৰ ভস্মীভূত কৰি দিলে। হেজাৰ হেজাৰ কামানেৰে তৈয়াৰী কামান-বুখৰ আৱাজ চলি-পঞ্চাশ কিলোমিটাৰ পৰ্য্যন্ত দূৰৰ পৰা শুনা গৈছিল। পূৰ্ব নিৰ্দ্ধাৰিত সঙ্কেত পাই বৰ্দ্ধিত শক্তিসম্বদ্ধ ছোট পদাতিক ডিভিছনেই শত্ৰুৰ অৱস্থানবোৰৰ দিশলৈ খেদি মাৰি গল সেই প্ৰবল অবিৰাম অগ্নিবৰ্ষণৰ পিচত। তাৰ লগতে আক্ৰমণকাৰী

বিমান আৰু বোম্বাৰ্কাৰ বিমানবোৰে তৰঙ্গে তৰঙ্গে শত্ৰুৰ সৈন্য গঠনবোৰক আঘাত কৰিবলৈ ধৰিলে।

শত্ৰুৰ প্ৰবল প্ৰতিবোধ আৰু কঠিন জুলাই আৰু ছাৰিময় ভূমি সম্বন্ধে আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰথম কেইদিন আৰ্মিয়ে উল্লেখনীয় সাফল্য অৰ্জন কৰিলে। দ্বিতীয় দিনাৰ শেষছোৱাত আমাৰ সৈন্যসকলে শত্ৰু প্ৰতিবন্ধাৰ ২৫ কিলোমিটাৰ গভীৰ পৰ্যাস্ত ভেদ কৰিলে। ব্ৰিয়ানস্ক বণাজনৰ সৈন্যসকলেও সাফল্য অৰ্জন কৰিলে। জেনাৰেল বেলভৰ ৬১ তম আৰ্মিৰ আক্ৰমণ গোষ্ঠী ব'লখভ এলেকাৰ শত্ৰু প্ৰতিবন্ধাৰ মাজত ওৰ পৰা ৭ কিলোমিটাৰ পৰ্যাস্ত সোমাই পৰিল। জেনাৰেল এ. ভি. গৰ্বাতফৰ ৩য় আৰ্মি আৰু জেনাৰেল ভি ৱাই. ক'লপাকচিৰ ৬৩ তম আৰ্মি ন'ভ'ছিল এলেকাৰ পৰা অ'বেলৰ ফালে অগ্ৰসৰ হৈ ১৩ জুলাই ৰাতি নৌহুঁতেই নাংছী প্ৰতিবন্ধাৰ ভিতৰলৈ ১৪-১৫ কিলোমিটাৰ সোমাই গল।

পশ্চিম আৰু ব্ৰিয়ানস্ক বণাজনৰ সৈন্যসকলে হুনা আঘাতে অ'বেল খণ্ডৰ শত্ৰুৰ প্ৰতিবন্ধাক আক্ষৰিক অৰ্থতে প্ৰচণ্ড কঁপাই দিলে। ১৩ জুলাই সিহঁতৰ পৰিস্থিতি সম্পৰ্কিত বিপটত নাংছীহঁতৰ ২য় পেনেংছাৰ আৰ্মি আৰু ৯ম আৰ্মিয়ে জনালে যে, “২য় পেনেংছাৰ আৰ্মিৰ বিৰুদ্ধে আক্ৰমণৰ পৰিসৰ লক্ষ্য কৰি এই সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব পাৰি যে শত্ৰুৱে অ'বেল এলেকা সম্পূৰ্ণ দখল কৰাৰ লক্ষ্য স্থিৰ কৰিছে। .....পূব বণাজনৰ এক ব্যাপক অংশ জুৰি যোৱা ৪৮ ঘণ্টাত আমূল পৰিবৰ্তন ঘটাইছে। যুঁজৰ ভাৱকেদ্ৰ ২য় পেনেংছাৰ আৰ্মিৰ ক্ষেত্ৰৰ মাজত স্থানান্তৰিত কৰা হৈছে। অতি অবিশ্বাস্য গতিত সৰুট ঘনীভূত হৈছে।”

১৯ জুলাইৰ ভিতৰত ১১ শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ সৈন্যসকলে জাৰ্মান অধিকৃত ভূমিৰ ভিতৰত প্ৰায় ৭০ কিলোমিটাৰ আগুৱাই গল আৰু শত্ৰুৰ অ'বেল গোষ্ঠীৰ প্ৰধান সৰবৰাহ লাইন বিপন্ন কৰি তুলিলে।

৬১ তম আৰ্মিয়ে সেই সময়ত ব'লখভৰ কাষ চাপি আছিল, আনহাতেদি ৩য় আৰু ৬৩ তম আৰ্মিবোৰে ইতিমধ্যে ওলেছনায়া নৈৰ ওপৰত পশ্চাদভাগৰ লাইন ভেদ কৰি আছিল আৰু তাৰ পশ্চিমত ১০ কিলোমিটাৰ আগুৱাই গৈছিল। ছোভিয়েত অগ্ৰগতি, বিশেষকৈ ১১ শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ অগ্ৰগতি বোধ কৰিবৰ বাবে নাংছী কমাণ্ডে ইটোৰ পিচত সিটো ডিভিছনক যুঁজত নমাবলৈ ধৰিলে। সিহঁতে এ সপ্তাহৰ ভিতৰত ১০ টা ডিভিছন সংযোজন কৰাৰ জৰিয়তে ২য় পেনংছাৰ আৰ্মিৰ শক্তিস্বদ্ধি কৰিলে। ফলতঃ ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ আক্ৰমণৰ এলেকাত জাৰ্মানহঁতে কিছু সময়ৰ বাবে প্ৰবলতৰ শক্তি গঠন কৰিলে, যদিও তাক কৰিবলৈ গৈ সিহঁতৰ ৯ম আৰ্মিক যথেষ্ট দুৰ্বল কৰি পেলাব লগা হৈছিল। তাৰ ফলত কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্কনৰ পক্ষে ১৫ জুলাইত প্ৰতি আক্ৰমণাত্মক অভিযানলৈ যোৱাৰ ফালৰ পৰা অনুকূল অৱস্থা সৃষ্টি হৈছিল।

অ'বেল খণ্ডত যুঁজ তীব্ৰতৰ হৈ উঠিল। শত্ৰুক তাৰ সংখ্যাগত প্ৰাধান্যৰ সুবিধাৰ পৰা বঞ্চিত কৰিবলৈ জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাছে' ডেওঁলোকৰ বৰ্ণনৈতিক সংৰক্ষিত শক্তিক সৰাতোকৈ সঙ্কটজনক মুহূৰ্তবোৰত যুঁজত নমাবলৈ ধৰিলে। ২০ জুলাইত ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ সৌপক্ষত জেনাবেল আই. আই. ফেহুনিষ্টৰ ১১শ আৰ্মিক নমোৱা হল। সেই একে দিনা জেনাবেল পি. এছ. বাইবালকোৰ ৩য় গাৰ্ডছ টেক আৰ্মিক ব্ৰিয়ানস্ক বণাঙ্কন অংশত নমোৱা হল। ২৬ জুলাই দিনা জেনাবেল ভি. এম. বাদানভৰ ৪ৰ্থ টেক আৰ্মিয়ে ১১ শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ আক্ৰমণৰ এলেকাত যুঁজত যোগ দিলে।

এইবোৰ ব্যৱস্থাৰ ফলত পশ্চিম বণাঙ্কনৰ ১১ শ গাৰ্ডছ আৰু ৪ৰ্থ টেক আৰ্মিৰ সহযোগিতাৰ ব্ৰিয়ানস্ক বণাঙ্কনৰ ৬১ তম আৰ্মিয়ে ২৯ জুলাই তাৰিখে ব'লখভ মুক্ত কৰিলে আৰু তাৰ মাজেদি

অ'বেলত থকা নাংছী ফৌজক পোনপটীয়াকৈ উত্তৰ-পশ্চিমৰ পৰা
বেষ্টিত হৈ পৰাৰ বিপদৰ সমুখীন কৰিলে।

তাৰ লগে লগে ব্ৰিয়ানস্ক বণাজনৰ প্ৰধান শক্তিবোৰে পূবৰ
পৰা অ'বেললৈ অগ্ৰগতি অব্যাহত ৰাখিলে। কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ
সৈ পক্ষৰ সৈন্যসকলে তেওঁলোকৰ প্ৰাৰম্ভিক অৱস্থান পুনৰ্দখল
কৰি উত্তৰ-পশ্চিমলৈ ক্ৰমি অভিমুখে আক্ৰমণ চলাই থাকিল আৰু
১৬ দিন ব্যাপী যুঁজৰ পিচত ৩০ জুলাইৰ ভিতৰত ৪০ কিলোমিটাৰ
আগুৱাই গল। আমাৰ বণাজনৰ অগ্ৰসৰমান সৈন্যসকলে গেৰিলা
বাহিনীবোৰৰ পৰা আপুৰুগীয়া সাহায্য পাইছিল। জুলাইৰ শেষ
ছোৱাৰ ভিতৰত ১১শ গাৰ্ডছ, ৪ৰ্থ টেক আৰু ৬১ তম আৰ্মিবোৰ
শত্ৰুৰ অ'বেল গোষ্ঠীৰ প্ৰধান সববাহ লাইন পালেগৈ। ৩ আগষ্টৰ
দিনা নিশা ব্ৰিয়ানস্ক বণাজনৰ ৫ম, ১২৯ তম আৰু ৩৮০ তম
ডিভিছনবোৰে অ'বেল আক্ৰমণ কৰিলে আৰু ৫ আগষ্ট তাৰিখে
পুৱা অ'বেল মুক্ত কৰিলে।

সেই একে দিনা জেনাবেল কেনেডৰ স্তেপ বণাজনে ভাৰুতিনৰ
ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ সাহায্যত তয়াময়া যুঁজৰ পিচত বেলেগ'বদত
প্ৰৱেশ কৰিলে।

সুযোগ আৰু পৰিসৰৰ ফালৰ পৰা কুস্ক'ৰ যুঁজে মস্কো আৰু
ষ্টালিনগ্ৰাদৰ যুঁজবোৰক লেখতলবলগীয়াকৈ চেৰাই গৈছিল। মস্কোত
প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ আৰম্ভণিত দুপক্ষত যুঁজৰ লগত জড়িত
সৈন্য সংখ্যা আছিল ১৫ লাখ, ভলগাৰ পাৰত যুঁজত জড়িত আছিল
২০ লাখ, আৰু কুস্ক'ৰ যুঁজত জড়িত আছিল ৩০ লাখবো অধিক।
কুস্ক'ৰ যুঁজৰ অনুবৰ্ণনে নাংছী জাৰ্মানী আৰু সিইতৰ বহুতীয়াইঁতক
জোকাৰি দিছিল। কুস্ক' বালজত আমাৰ বিজয়ৰ তাৎপৰ্য্যক ধৰ
কৰাৰ চেষ্টাবে বুৰঞ্জীৰ বিকৃতকাৰীহঁতে ইয়াক এক সাধাৰণ যুঁজ হিচাপে
উপস্থাপিত কৰে আৰু বহুত সমগ্ৰত ইয়াক আন যুঁজৰ পৰা বেলেগকৈ

নেদেখুৱায়। কোনো কোনোৱে আকৌ ইয়াক ইজ-মাৰ্কিন ফৌজৰ চিহ্নি দখলৰ লগত বিজায়। এই বিজয়ি কিমান আবাস্তৰ ভাৰ বুজিবলৈ হলে মাথো এটা কথা মনত ৰাখিলেই যথেষ্ট হব যে চিহ্নি ৰক্ষিত হৈছিল কেৱল অক্ষশক্তিৰ এঘাৰটা ডিভিছনৰ দ্বাৰা, আৰু কুৰ্ক বালজত কেন্দ্ৰীভূত হৈছিল সত্তৰটা নাৎছী ডিভিছন।

ভয়াবহতা আৰু দৃঢ়তাৰ ফালৰ পৰা কুৰ্কৰ যুঁজৰ কোনো তুলনা নহয়। নাৎছীহঁতে নিজেই ইয়াক “জাৰ্মানীৰ বিজয়ৰ শেষ যুঁজ” বুলি অভিহিত কৰিছিল।

আমি জিকিছিলোঁ। কাৰণ দেশবক্ষাত সমগ্ৰ ছোভিয়েত জনগণে তেওঁলোকৰ সশস্ত্ৰ ফৌজৰ লগত একেলগে থিয় দিছিল। সমাজতান্ত্ৰিক অৰ্থনীতি, সমাজতান্ত্ৰিক ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা আৰু মাল্ল’বাদী-লেনিনবাদী মতাদৰ্শ নাৎছী জাৰ্মানীৰ অৰ্থনীতি, ৰাজনীতি আৰু মতাদৰ্শতকৈ শ্ৰেষ্ঠতৰ বুলি প্ৰমাণিত হৈছিল।

আমি জিকিছিলোঁ। কাৰণ আমাৰ সশস্ত্ৰ ফৌজত বিষয়া আৰু সৈন্যসকল সাহিয়াল আছিল আৰু তেওঁলোকৰ শক্তিশালী অস্ত্ৰশস্ত্ৰ আছিল। কাৰণ তেওঁলোক যুঁজৰ জুইত পাগ টান হৈ উঠিছিল আৰু এক পৰাক্ৰান্ত, ধ্বংসাতীত শক্তিত পৰিণত হৈছিল। সিমান দিনে শত্ৰুক পৰাস্ত কৰাৰ যুঁজ সূকৌণলে সংগঠন কৰাৰ দক্ষতাসম্পন্ন বহুত অনন্ত সাধাৰণ জেনাৰেল, অভিজ্ঞ কমান্ডাৰ, ৰাজনৈতিক কৰ্মী আৰু ষ্টাফ অফিচাৰৰ সম্পূৰ্ণ জ্যোতিষ্কমণ্ডলীৰ অভ্যুদয় ঘটিছিল। আমি বিজয়ী হৈছিলোঁ। কাৰণ কুৰ্ক, অবেল আৰু বেলগ’ৰদৰ ভূমিক ৰক্ষা কৰিছিল আৰু নাৎছী আক্ৰমণকাৰীহঁতৰ কবলমুক্ত কৰিছিল আমাৰ বহুজাতিক দেশৰ সকলো জাতিৰ প্ৰতিনিধিসকলে, তেওঁলোকে কান্ধত কান্ধ মিলাই শত্ৰুক ইমান আঘাত কৰিছিল যে শত্ৰু সেই আঘাতত জৰ্জৰিত হৈ পৰিছিল। আমি জয়লাভ কৰিছিলোঁ। কাৰণ আমাক প্ৰেৰণা যোগাইছিল আৰু পৰিচালনা কৰিছিল গৌৰৱদীপ্ত কমিউনিষ্ট পাৰ্টিয়ে।

জেনাৰেল অৱ স্ক আৰ্মি
ছোমিয়ন ইভানভ*

কুৰ্ক'ৰ যুদ্ধ, বণনীতি আৰু
বণবৈপ্লৱ্যৰ ওপৰত তাৰ প্ৰভাৱ

কুৰ্ক'ৰ যুদ্ধত ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ বিজয়ে ছোভিয়েত যুদ্ধকলাৰ উচ্চ স্তৰৰ সাক্ষ্য দিয়ে। এই যুদ্ধত আত্মবল্লবমূলক আৰু আক্ৰমণাত্মক উভয় যুদ্ধতে বিপুল সংখ্যক সৈন্য আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ সুকৌশলপূৰ্ণ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। ছোভিয়েত কমান্ড ষ্টাফে দক্ষতাৰ সৈতে বিভিন্ন বণপদ্ধতি ব্যৱহাৰ কৰিছিল। এই বিজয় হৈছে ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ নেতৃত্বত ছোভিয়েত জনগণৰ বীৰত্বপূৰ্ণ প্ৰয়াসৰে ফল। ই আছিল ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ বিষয়া আৰু সৈন্যসকলৰ ক্ৰমবৰ্দ্ধমান নৈপুণ্য আৰু তেওঁলাকৰ সমুচ্চ মনোবলৰ এক চিত্তাকৰ্ষক দৃষ্টান্ত। কুৰ্ক'ৰ যুদ্ধত ছোভিয়েত সেনাবাহিনীয়ে সমস্ত যুদ্ধ অভিজ্ঞতাক কামত লগাইছিল, বিভিন্ন ধৰণৰ বাহিনীৰ আৰু বিভিন্ন সমবাস্ত্ৰ নিয়োগৰ ন ন পদ্ধতিৰ বিকাশ ঘটাইছিল।

---

* জেনাৰেল ইভানভ আছিল কুৰ্ক'ৰ যুদ্ধত ভ'ব'নেৰ বণাধনৰ চীফ অফ স্টাফ। তেওঁ 'ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ বীৰ' খিতাপ পাইছিল।

ছোভিয়েত যুঁজৰুৱাৰ বিৰূদ্ধত কুৰ্ক'ৰ যুঁজ এটা প্ৰধান মাইলখুঁটা। যুঁজ চালনাৰ ৰূপ আৰু পদ্ধতিৰ উন্নতি সাধনৰ ওপৰত এই যুঁজে এটা ডাঙৰ প্ৰভাৱ পেলাইছিল। বৰ্তমান দেশপ্ৰেমিক যুঁজৰ মধ্যৱৰ্তী আৰু পৰৱৰ্তী আটাইবোৰ যুঁজত ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ ফৌজে জনবল আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ ফালৰ পৰা প্ৰাধান্য অটুট ৰাখিছিল কিন্তু কুৰ্ক'ৰ যুঁজত পৰিস্থিতি আৰু বিভিন্ন শক্তিৰ আন্তঃসম্পৰ্ক যেনেকুৱা আছিল তেনেকুৱা যে আমি প্ৰায়ে পাইছিলোঁ। তেনে নহয়।

এই যুঁজৰ পিচত ছোভিয়েত জাৰ্মান ৰণাঙ্গনৰ সামৰিক আৰু ৰাজনৈতিক পৰিস্থিতিৰ বৈশিষ্ট্য হৈ পৰিল এনে যে ৰণনৈতিক উদ্যোগ ছোভিয়েত কমান্ডৰ হাতলৈ সম্পূৰ্ণ আহি গল। এই পৰ্যায়টো আছিল মূলতঃ নিয়ামক, সামৰিক আৰু ৰাজনৈতিক লক্ষ্য সহ ৰণনৈতিক আক্ৰমণাত্মক যুঁজৰ পৰ্যায়। সেয়েহে ১৯৪৪-৪৫ চনৰ অভিযানবোৰত সেনাবাহিনীয়ে ইখনৰ পাচত সিখনকৈ আৰু একে সময়তে ব্ৰহ্মদাকৰ ৰণনৈতিক আক্ৰমণাত্মক যুঁজ সংগঠিত কৰাৰ আৰু পৰিচালনা কৰাৰ নৈপুণ্য বিকশিত আৰু উন্নত কৰি আছিল।

ছোভিয়েত কমান্ডৰ দ্বাৰা ৰণনৈতিক উদ্যোগ গ্ৰহণ আৰু ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ অনুকূলে শক্তিৰ অনুপাতৰ মৌলিক পৰিৱৰ্তনে জেনাৰেল হেড কোয়াৰ্টাৰছ সশস্ত্ৰ ফৌজৰ ওপৰত যুঁজৰ প্ৰথমাদ্ৰ্শ তুলনাত আৰু গুৰুত্বপূৰ্ণ ৰণনৈতিক কৰ্তব্য ন্যস্ত কৰিবলৈ সক্ষম কৰিছিল।

কুৰ্ক'ৰ যুঁজত আৰু পৰৱৰ্তী ৰণনৈতিক আক্ৰমণাত্মক অভিযানত যিক্ৰেত্ৰত লক্ষ্য আছিল প্ৰধানতঃ সৌফালৰ আৰু আংশিকভাৱে মাজভাগৰ নাৎছী গোষ্ঠীবোৰক চূৰ্ণ কৰা আৰু শত্ৰুক নীপাবৰ সিপাবলৈ হেঁচুকি দিয়া, সেই ক্ষেত্ৰত ১৯৪৪ চনৰ গ্ৰীষ্মকালীন আৰু হেমন্তকালীন অভিযানৰ কৰ্তব্য আছিল শত্ৰুৰ সমস্ত প্ৰধান ৰণনৈতিক গোষ্ঠীবোৰক বিপৰ্য্যস্ত কৰা আৰু ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ

সীমান্ত চেৰাই যুঁজ চলাই যোৱা। এই কথা সুবিদিত যে মহান দেশপ্ৰেমিক যুঁজৰ চূড়ান্ত পৰ্যায়ৰ ফল হৈছিল নাংছী অভ্যুত্থানৰ পৰা, কেবাখনো ইউৰোপীয় দেশৰ মুক্তি, ভেৰমাণ্টৰ সম্পূৰ্ণ বিপৰ্যয় আৰু তাৰ নিঃচৰ্ত আত্মসমৰ্পণ।

কুৰ্ক'ৰ যুঁজত সাফল্যৰ পক্ষে অসুচ্যতম সৰ্বাতোকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ উপাদানটো আছিল শত্ৰুহঁতৰ পৰিকল্পনা আৰু সৈন্য কেন্দ্ৰীভৱন সময়মতে আৰু সম্পূৰ্ণে আৱিষ্কাৰ কৰা। ইয়াৰ ফলত ছোভিয়েত চুপ্ৰীম কমান্ডৰ পক্ষে পৰিস্থিতিৰ লগত বজ্জিতা খুৱাই বৰ্ণনৈতিক ফালৰ পৰা উপযুক্ত সিদ্ধান্ত আগতীয়াকৈ লোৱা আৰু সেইবোৰক কাৰ্য্যকৰ কৰাটো সম্ভৱ হৈছিল।

কুৰ্ক'ৰ যুঁজত সঞ্চিত অভিজ্ঞতাৰ পৰা জেনাৰেল হেড কোয়াৰ্টাৰে শত্ৰুহঁতৰ পৰিকল্পনা আৱিষ্কাৰ কৰাৰ আৰু সিহঁতৰ শক্তি আৰু অৱস্থান নিৰ্ণয় কৰাৰ বাবে চোবাংচোৱা কামৰ প্ৰতি মনোৰোগ নিৱদ্ধ কৰিলে। নাংছী কমান্ডৰ সম্ভাৱ্য ক্ষমতা আৰু মতলব সম্পৰ্কে যথেষ্ট নিৰ্ভৰযোগ্য বাতৰি হাতত থকাত জেনাৰেল হেড কোয়াৰ্টাৰে ৰাজনৈতিক আৰু অৰ্থনৈতিক উপাদানবোৰৰ কথা মনত ৰাখি প্ৰধান আক্ৰমণৰ গতিমুখ সঠিকভাৱে নিৰ্ণয় কৰাৰ অৱস্থালৈ আহিছিল আৰু যি গোষ্ঠীৰ পৰাজয়ে পৰৱৰ্তী বৰ্ণনৈতিক কৰ্তব্য সফলভাৱে সমাধান কৰাৰ পক্ষে সৰ্বাতোকৈ অশুকুল পৰিবেশ সৃষ্টি কৰিব সেই গোষ্ঠীৰ বিৰুদ্ধে নিজৰ সৈন্য মোতায়েন কৰাৰ অৱস্থালৈ আহিছিল।

উদাহৰণস্বৰূপে, ১৯৪৪ চনৰ গ্ৰীষ্মকালীন আৰু হেমন্তকালীন অভিযানত চুপ্ৰীম কমান্ডে প্ৰধান আঘাতটো দক্ষিণৰ পৰা মধ্যৱৰ্তী অংশলৈ আঁতৰাই আনিছিল। ছোভিয়েতৰ প্ৰধান প্ৰয়াস দক্ষিণৰ কালে কেন্দ্ৰীভূত হ'ব বুলি ধাৰণা কৰি শত্ৰুহঁতে এনে ধৰণৰ বৰ্ণনৈতিক চাল আশা কৰা নাছিল আৰু নিজৰ সৈন্যহঁতক মধ্যৱৰ্তী

অংশলৈ স্থানান্তৰিত কৰিব পৰা নাছিল। ফলত সিহঁত জহকালি বিয়েলোৰছিয়া আৰু পশ্চিম যুক্তাইন দুয়ো ঠাইতে বিপুল পৰাজয়ৰ সম্মুখীন হৈছিল। ১৯৪৫ চনৰ জাৰকালিতো অশুদ্ধ ঘটনাই ঘটিছিল। ১৯৪৪ চনৰ হেমন্তকালি বাৰ্লিনৰ বিৰুদ্ধে বৰ্ণনৈতিক আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ পথ নিষ্ফলক কৰাৰ বাবে ছোভিয়েত চুপ্ৰীম কমান্ডে ছোভিয়েত-জাৰ্মান বণাজনৰ পাৰ্শ্বদেশত কেবাখনো ডাঙৰ ডাঙৰ যুঁজ চলালে, শত্ৰুহঁতক বাধা কৰিলে মধ্যৱৰ্তী অংশৰ পৰা সৈন্য অপসাৰণ কৰি লবলৈ, তাৰ পিচত ১৯৪৫ চনৰ জানুৱাৰী মাহত মধ্যৱৰ্তী অংশত আকৌ এটা বিধ্বংসী আঘাত হানিলে।

ৰাজনৈতিক, অৰ্থনৈতিক আৰু সামৰিক উপাদানবোৰ যথাযথ হিচাপ কৰি প্ৰধান প্ৰয়াসৰ গতিমুখ সঠিকভাৱে নিৰ্দ্ধাৰণ আৰু ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ ফৌজে পৰৱৰ্তী আঘাত ক'ত হানিব সেই সম্বন্ধে শত্ৰুৰ অজ্ঞতাই বৰ্ণনৈতিক আক্ৰমণাত্মক অভিযান সংগঠন আৰু পৰিচালনাত কুস্কৰ যুঁজত অৰ্জিত অভিজ্ঞতাৰ সৃজনশীল বিকাশৰ ছবি সুস্পষ্টৰূপে দাঙি ধৰিছিল।

প্ৰধান প্ৰয়াসৰ গতিমুখত শক্তি কেন্দ্ৰীভূত কৰাৰ কলাও অধিকতৰ বিকশিত হৈছিল। এই প্ৰসঙ্গত এই কথা বিশেষকৈ কোৱা দৰকাৰ যে বৰ্ণনৈতিক আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ পৰিসৰ আৰু প্ৰধান আক্ৰমণৰ ক্ষেত্ৰ দুয়ো লেখতলবগীয়াকৈ বাঢ়ি গৈছিল। এটা উদাহৰণ দিলেই কথাটো বোধগম্য হ'ব। ১৯৪৩ চনৰ গ্ৰীষ্মকালীন আৰু হেমন্তকালীন অভিযানৰ সময়ত প্ৰধান আক্ৰমণৰ গতিমুখত বণাজনৰ লাইনৰ ব্যাপ্তি আছিল ব'ত ৬০০ কিলোমিটাৰ সেই ঠাইত ১৯৪৪ চনৰ গ্ৰীষ্মকালীন আৰু হেমন্তকালীন অভিযানৰ সময়ত সেই ব্যাপ্তি আছিল ১২০০ কিলোমিটাৰ। আক্ৰমণাত্মক অভিযানত প্ৰধান গতিমুখত নিয়োজিত সৈন্যসকলৰ শক্তি আৰু তেওঁলোকৰ কেন্দ্ৰীভবনৰ মাত্ৰা (বৰ্ণনৈতিক নিযুক্ত বাহিনীৰ আটাইবোৰ

বগাঁদনৰ খতকৰা হিচাপত) ডলত দিয়া পৰিসংখ্যানৰ পৰা পৰিমাণ কৰিব পাৰি। কুৰ্কত আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ সময়ত আছিল ২৩ লাখ সৈন্য (৩৮ শতাংশ), ৩৫০০ বো অধিক কামান আৰু মৰ্টাৰ (৩৪ শতাংশ), প্ৰায় ৫০০০ টেক আৰু স্বয়ং চালিত কামান (৫০ শতাংশ) আৰু প্ৰায় ৪০০০ যুঁজাৰু বিমান^১ (৪৪ শতাংশ , আৰু বিয়ৈলোকছীয়া যুঁজত আছিল ২৫ লাখ সৈন্য, ৪৫০০০ কামান আৰু মৰ্টাৰ (৪৮ শতাংশ), ৬০০০ টেক আৰু স্বয়ং চালিত কামান আৰু ৭০০ যুঁজাৰু বিমান (৫৩ শতাংশ)।

বৰ্ণনৈতিক যুঁজবোৰত প্ৰয়াস ক্ৰমান্বয়ে বঢ়োৱাৰ যি কলা কুৰ্কৰ যুঁজত চমৎকাৰভাৱে প্ৰস্কৃতি হৈছিল, মহান দেশপ্ৰেমিক যুঁজৰ শেষ বহুবৰ অভিযানবোৰত সি আৰু বিকশিত হৈছিল। অ'বেল আৰু বেলেগ'ব'ন-খাবকড আক্ৰমণাত্মক যুঁজৰ অংশ আছিল। লগে লগে সেইবোৰ হৈ পৰিছিল আকৌ ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ ১৯৪৩ চনৰ জৰ্জকালিত সংগঠিত হোৱা বৰ্ণনৈতিক আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰথম আৰু নিয়ামক যুঁজো। ১৯৪৩ চনৰ গ্ৰীষ্মকালীন আৰু হেমন্তকালীন অভিযান কেনেকৈ আগবাঢ়িছিল তাক সোঁৱৰাটো চিন্তাকৰ্ষক হ'ব। এই অভিযান ১২ জুলাইৰ দিনা পশ্চিম আৰু ব্ৰিয়ানস্ক বগাঁদনবোৰৰ আক্ৰমণাত্মক যুঁজৰ জৰিয়তে আৰম্ভ হৈছিল। কেন্দ্ৰীয় বগাঁদনে ১৫ জুলাইৰ দিনা আক্ৰমণাত্মক অভিযানত নামে, আৰু ভ'ব'নেৰ আৰু স্তেপ বগাঁদনে নামে তথা আগবঢ়াত। তাৰ পিচত আছিল স্মলেনস্ক অভিযুখে পশ্চিম আৰু কালিনি বগাঁদনৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযান (যথাক্ৰমে ৭ আৰু ১৩ আগষ্ট) আৰু দনবাছত দক্ষিণ-পশ্চিম আৰু দক্ষিণ বগাঁদনৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযান (১৩ আৰু ১৮ আগষ্ট)।

১ পশ্চিম বগাঁদনৰ বিমান চলাচলৰ এটা অংশক মাথো ধৰি, কিন্তু দুবপাল্জাৰ বিমান চলাচলৰ আৰু টেক-প্ৰতিৰোধী প্ৰতিৰক্ষা বাহিনীক বাদ দি।

বৰ্ণনৈতিক আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বণাঙ্কনক ইটোৰ পিচত সিটোকৈ ছটা বা তিনিটা বণাঙ্কন আৰু তাৰ পিচত আৰু ছটা বা সাতটা বণাঙ্কনৰ দ্বাৰা সম্প্ৰসাৰণ কৰাটো আছিল মহান দেশপ্ৰেমিক যুঁজত ছোভিয়েত যুদ্ধকলাৰ সবাতোকৈ বৈশিষ্ট্যমূলক লক্ষণ। বৰ্ণনৈতিক যুঁজৰ এই পদ্ধতি ইতিপূৰ্বে ১৯৪১-৪২ আৰু ১৯৪২-৪৩ চনৰ শীতকালীন অভিযানত ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল আৰু তাৰ পিচত মহান দেশপ্ৰেমিক যুঁজৰ মাজত পৰৱৰ্তী অভিযানবোৰত ব্যাপকভাৱে প্ৰয়োগ কৰা হৈছিল। ১৯৪৪ চনত ১ম বাণ্টিক আৰু ৩য়, ২য় আৰু ১ম বিয়েলোকছীয় বণাঙ্কনৰ দ্বাৰা মিনস্ক অভিযুখে আক্ৰমণৰ যোগেদি বাৰ সূচনা হৈছিল, সেই গ্ৰীষ্মকালীন আৰু হেমন্তকালীন অভিযানত জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাছে তেওঁলোকৰ বৰ্ণনৈতিক প্ৰয়াস তীব্ৰ কৰিছিল আৰু অতিবিক্ত ৬টা বণাঙ্কনত বৰ্ণনৈতিক আক্ৰমণাত্মক অভিযানত নিয়োজিত কৰিছিল (১০ জুলাইত ২য় বাণ্টিক, ১৩ জুলাইত ১ম য়ুক্রাইনীয়, ১৭ জুলাইত ৩য় বাণ্টিক, ২৪ জুলাইত লেনিনগ্ৰাদ আৰু ২০ আগষ্টত ২য় আৰু ৩য় য়ুক্রাইনীয়)। ই ছোভিয়েত-জাৰ্মান বণাঙ্কনৰ মুঠ তিনিটা বৰ্ণনৈতিক মঞ্চলৈ বিপুল সাফল্য কঢ়িয়াই আনিছিল।

দেশৰ সামৰিক আৰু অৰ্থনৈতিক সামৰ্থ্য বৃদ্ধি আৰু বৰ্ণনীতিগত কলাৰ অধিকতৰ উন্নতিয়ে ছোভিয়েত চুপ্ৰীম কমান্ডৰ পক্ষে যুঁজৰ চূড়ান্ত পৰ্যায়ত অন্ত্যন্ত বৰ্ণনৈতিক আক্ৰমণাত্মক পদ্ধতি প্ৰয়োগ কৰাটো সম্ভৱ কৰি তুলিছিল। পৰৱৰ্তী আক্ৰমণবোৰ তীব্ৰ কৰাৰ সলনি তেওঁলোকে সমগ্ৰ বৰ্ণনৈতিক বণাঙ্কন জুৰি এক আক্ৰমণাত্মক অভিযান চলাইছিল। বৰ্ণনৈতিক আক্ৰমণ চলোৱাৰ কলাত ই আছিল এক নতুন অগ্ৰসৰ পদক্ষেপ।

বিভিন্ন অভিযুখে ক্ৰিয়াশীল বণাঙ্কন গোষ্ঠীবোৰৰ মাজত বৰ্ণনৈতিক সহযোগিতা কেনেকৈ সংগঠিত কৰিব লাগে কুৰ্খৰ যুঁজ আছিল

‘তাব এক শিক্ষণীয় দৃষ্টান্ত। মূল বগনৈতিক উদ্দেশ্য সাধনৰ দিশে অৰ্থাৎ কুস্ক’ বালজত শত্ৰুৰ প্ৰধান শক্তিক পৰ্য্যুদ্বস্ত কৰাৰ দিশে নজৰ বাখি এই সহযোগিতা সংগঠিত হৈছিল। সমস্ত বণাজনবোৰৰ প্ৰয়াসৰ এই উদ্দেশ্যময় সমন্বয়সাধনে কেৱল প্ৰধান লক্ষ্যপূৰণৰ ক্ষেত্ৰতে সাকল্য অনা নাই, আন আন ক্ষেত্ৰতো গুৰুত্বপূৰ্ণ সাকল্য আনিছিল। কুস্ক’ৰ যুঁজত অৰ্জিত বগনৈতিক সহযোগিতা সংগঠনৰ এই অভিজ্ঞতা পৰৱৰ্তী যুঁজ আৰু অভিযানবোৰত ব্যাপকভাৱে প্ৰয়োগ কৰা হৈছিল।

কুস্ক’ৰ যুঁজ বগনৈতিক সংৰক্ষিত শক্তিৰ উদ্দেশ্যপূৰ্ণ নিয়োগৰ এক উজ্জ্বল দৃষ্টান্ত। প্ৰধান প্ৰয়াসৰ গতিমুখত দ্বিতীয় বগনৈতিক স্তৰত নিয়োজিত স্তেপ বণাজন আছিল যুঁজৰ সময়ত জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰৰ সংৰক্ষিত শক্তিৰ ভিতৰত সৰাতোকৈ শক্তিশালী। কুস্ক’ৰ যুঁজৰ সূচনাত জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰৰ হাতত বিমান সংৰক্ষিত শক্তি আছিল তাৰ আধাৰো বেছি আছিল এই বণাজনৰ অন্তৰ্ভুক্ত। সময়মতে নিয়োজিত আৰু ইচ্ছাকৃত আত্মবক্ষামূলক অৱস্থানত থকা স্তেপ বণাজন আত্মবক্ষামূলক আৰু আক্ৰমণাত্মক উভয় অভিযানৰ বাবে সঠিক হৈ আছিল। অমুকুল অৱস্থান দখল কৰি এই বণাজনে কুস্ক’ বালজত প্ৰতিবন্ধাৰ গভীৰতাক ২৫০-৩০০ কিলোমিটাৰ পৰ্য্যন্ত বঢ়াইছিল আৰু বস্তুতঃপক্ষে প্ৰতিবন্ধাক নিশ্চিতভাৱে শক্তিশালী কৰিছিল। কিন্তু এই বণাজনক কি প্ৰকাৰে ব্যৱহাৰ কৰা হ’ব বুলি ঠিক হৈছিল ই হৈছে তাৰ এটা মাথো দিশ। সমূলি কম গুৰুত্বপূৰ্ণ নহয় এনে এটা দিশ আছিল যেতিয়া প্ৰথম স্তৰৰ বণাজনবোৰ আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ পৰা আক্ৰমণাত্মক যুঁজলৈ গল তেতিয়া গভীৰৰ পৰা আক্ৰমণ তীব্ৰ কৰি তোলাত যি নিয়ামক ভূমিকা এই বণাজনক দিয়া হৈছিল সেইটো। কুস্ক’ৰ যুঁজত স্তেপ বণাজনৰ স্থান আৰু ভূমিকা নিৰ্ণয়ৰ ক্ষেত্ৰত চুপ্ৰীম কমান্ডৰ

দুবদৰ্শিতা আৰু জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰছৰ প্ৰতিনিধি মাৰ্শাল ভাৰ্ভিলেভস্কিৰ প্ৰত্যক্ষ পৰিচালনাত বণাজনৰ কমান্ডৰ দ্বাৰা শত্ৰু আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰাৰ আৰু প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযান চলোৱাৰ বাবে সৈন্যসকলৰ দক্ষতাপূৰ্ণ নিয়োগে যে অতীব লক্ষণীয় ফল প্ৰসৱ কৰিছিল সেই কথা সুবিদিত।

কুস্ক'ৰ যুঁজত বৰ্ণনৈতিক সংৰক্ষিত শক্তি নিয়োগৰ অভিজ্ঞতাক যুকিয়াই চাই আৰু আত্মস্থ কৰি জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰছৰ পৰৱৰ্তী যুঁজবোৰত তাক ব্যাপকভাৱে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। পৰৱৰ্তীকালত এই অভিযানৰ বিশ্লেষণৰ পৰা দেখা গৈছিল যে তলত দিয়া কৰ্তব্যবোৰ সম্পাদন কৰাৰ নিমিত্তে সংৰক্ষিত শক্তিবোৰ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল :

(১) যুঁজবোৰৰ প্ৰস্তুতিত বৰ্ণনৈতিক গোষ্ঠীবোৰ গঠন কৰা। উদাহৰণস্বৰূপে, ১৯৪৪ চনৰ জুলাই এই উদ্দেশ্যে পাঁচটা ফিল্ড, দুটা টেক আৰু দুটা এয়াৰ আৰ্মিক ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল, আৰু ১৯৪৪-৪৫ চনৰ জাৰুৱালি কৰা হৈছিল ১১ টা ফিল্ড আৰু চাৰিটা টেক আৰ্মিক।

(২) চলিত যুঁজৰ এলেকাৰ গভীৰত প্ৰধান আক্ৰমণৰ ঠাইত আক্ৰমণ তীব্ৰ কৰাৰ বাবে গতিবেগ বঢ়োৱা।

(৩) প্ৰধান গোষ্ঠীবোৰৰ পাৰ্শ্বদেশ ৰক্ষা কৰা।

(৪) আক্ৰমণৰ গতিপথত উদ্ভূত নতুন কৰ্তব্যবোৰ সম্পাদন কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব পৰাকৈ বণাজনবোৰৰ শক্তিবৃদ্ধি কৰা। উদাহৰণস্বৰূপে, এনেকুৱা ঘটনাছিল বিয়েলোকছীয়া যুঁজৰ সময়ত, যেতিয়া ১ম বাণ্টিক বণাজনৰ নিৰ্দ্ধাৰিত কৰ্তব্যত পৰিৱৰ্তন সধা হৈছিল তেতিয়া তাক দুটা ফিল্ড আৰ্মিৰ যোগান ধৰি তাৰ শক্তিবৃদ্ধি কৰা হৈছিল।

(৫) শত্ৰুৰ প্ৰতি-আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰাৰ পিচত বণাজনবোৰ যেতিয়া আক্ৰমণাত্মক অভিযানত অৱতীৰ্ণ হৈছিল তেতিয়া সেইবোৰক

শক্তিশালী কৰা, যেনেকৈ কৰা হৈছিল বালাতন যুঁজৰ সময়ত আৰু
এই অৱস্থাৰ পৰা উদ্ধৃত আৰু বহু কৰ্তব্য সমাধান কৰাৰ সময়ত।

ছোভিয়েতৰ চলিত যুঁজ পৰিচালনা সংক্ৰান্ত কলাৰ বিকাশৰ
ক্ষেত্ৰতো কুৰ্ক'ব যুঁজে কম গুৰুত্বপূৰ্ণ অৱদান যোগোৱা নাই।
বণাঙ্কনৰ আৰু আৰ্মিৰ পৰিসৰত আত্মবক্ষামূলক আৰু আক্ৰমণাত্মক
যুঁজ সংগঠনত আৰু পৰিচালনাত অজিত অভিজ্ঞতা সমগ্ৰ ছোভিয়েত
সশস্ত্ৰ ফৌজৰ দ্বাৰা ব্যৱহৃত হৈছিল আৰু যুঁজৰ চূড়ান্ত পৰ্যায়ত
বিভিন্ন ধৰণৰ বৰ্ণনাত্মিক যুঁজ চালনাত ছোভিয়েত সৈন্যসকলৰ সাকল্যৰ
বাবে বহুল পৰিমাণে কৃতিত্বৰ অংশীদাৰ আছিল।

কুৰ্ক'ত ছোভিয়েত প্ৰতিৰক্ষাৰ অগ্ৰতম প্ৰধান বৈশিষ্ট্য আছিল
এয়ে যে সেইবোৰ অত্যন্ত গভীৰ আছিল আৰু বৰ্ণকৌশলভাৱে
আৰু আক্ৰমণৰ গভীৰত অৱস্থিত প্ৰতিৰক্ষা লাইনবোৰ তালকৈ
সুৰক্ষিত আছিল আৰু সেইবোৰত আগৰে পৰাই সৈন্য মোতায়েন
কৰা হৈছিল। ঠিক এই কাৰণতে শত্ৰুৰ অগ্ৰসজ্জিত বাহিনীবোৰৰ
যুটীয়া বিৰাট আক্ৰমণবোৰ ছোভিয়েত সৈন্যসকলে সফলভাৱে প্ৰতিৰোধ
কৰিছিল।

কুৰ্ক'ৰ যুঁজত আত্মবক্ষাত বতৰ বণাঙ্কনবোৰ চলিত যুঁজৰ বাবে
দুটা স্তৰত বিস্তৃত আছিল আৰু সিবিবিৰ বিভিন্ন তৰহৰ প্ৰবল সংৰক্ষিত
শক্তি আছিল। মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধত এই প্ৰথম চলিত যুঁজৰ
এলেকাৰ গভীৰত সৈন্য বিস্তাৰ ৫০-৭০ কিলোমিটাৰ পৰ্য্যন্ত বিস্তৃত
আছিল। যুঁজৰ পৰৱৰ্তী পৰ্য্যায়বোৰত শত্ৰুইডৰ প্ৰবল আক্ৰমণ
কৰাৰ শক্তি আৰু নাছিল, গতিকে ইমান গভীৰ পৰ্য্যন্ত ছোভিয়েত
সৈন্য নিয়োজিত কৰাটো অনাৱশ্যক হৈ পৰিছিল। একমাত্ৰ ব্যতিক্ৰম
আছিল লেক বালাতনত য'ত য়ুক্রাইনীৰ বণাঙ্কনৰ আত্মবক্ষামূলক
যুঁজ য'ত সিবিবিৰ সৈন্যসকল দুই স্তৰত নিয়োজিত হৈছিল আৰু
সৈন্য-বিস্তাৰ গভীৰতা ৪০-৫০ কিলোমিটাৰ পৰ্য্যন্ত হৈছিল। কুৰ্ক'ত

প্ৰতিবন্ধাই দেখুৱাই দিছিল যে সৈন্য আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ উচ্চ মাত্ৰাত ধনত্ৰ-
সম্পন্ন পৰাক্ৰান্ত স্তবৰ ধাৰা বেছ-বচনাই ইয়াৰ শক্তি বহুল পৰিমাণে
স্বনিশ্চিত কৰিছিল। উদাহৰণস্বৰূপে য'ত শত্ৰুহঁতে আমাৰ প্ৰতিবন্ধাত
মাথোন ৬-১২ কিলোমিটাৰলৈকে ফাটল ধৰাৰ পৰা হৈছিল সেই কেন্দ্ৰীয়
বণাজনৰ ঘটনাৱলীত এই কথাটো ছবিৰ দৰে ফুটি উঠিছিল। পৰৱৰ্তী
আত্মবক্ষামূলক যুঁজবোৰত কুস্কৰ অভিজ্ঞতা হিচাপত ধৰা হৈছিল
আৰু বণাজনৰ প্ৰধান প্ৰয়াস মূলতঃ বণকৌশলগত গুৰুত্বপূৰ্ণ এলেকা-
বোৰ ধৰি বাধিবৰ বাবে আৰু প্ৰতিবোধৰ প্ৰধান লাইন ধৰি বাধিবৰ
বাৰে কেন্দ্ৰীভূত কৰা হৈছিল, য'ত আমি বণাজনবোৰৰ প্ৰথম
স্তবত আমাৰ সমস্ত আৰ্মিৰ ৭০ৰ পৰা ৮০ শতাংশ (আৰু কেতিয়াবা
আনকি আৰু বেছি) কেন্দ্ৰীভূত কৰিছিলোঁ।

শত্ৰুৰ অগ্ৰগমনৰ সম্ভাৱ্য পথৰ কাষে কাষে বিপুল সংখ্যক সৈন্য
নিয়োগ আছিল কুস্কৰ আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ আন এটা বৈশিষ্ট্য।
কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ সমগ্ৰ প্ৰতিবন্ধাৰ সমুখভাগৰ মাথো ৩০ শতাংশ
এটা লাইনৰ ওপৰত আমাৰ সৈন্যবাহিনীৰ বেছি ভাগ কেন্দ্ৰীভূত হৈ
থকাটো শত্ৰুৰ আক্ৰমণাত্মক যুঁজৰ সফল পৰিণতিৰ পক্ষে অগ্ৰতম নিয়ামক
উপাদান আছিল।

পৰৱৰ্তী আত্মবক্ষামূলক যুঁজবোৰত আমাৰ কমাণ্ডে শত্ৰুৰ উদ্দেশ্য
উদ্ধাটন কৰি বিপজ্জনক এলেকাবোৰত বিৰাট আকাৰৰ আক্ৰমণ
প্ৰতিহত কৰিব পৰাকৈ সৈন্য কেন্দ্ৰীভূত কৰিছিল আৰু এনেকৈ
নাংছীৰ পৰিকল্পনা ব্যৰ্থ কৰি দিছিল। লেক বালাতনত ওয়
মুজাইনীৰ বণাজনে যি আত্মবক্ষামূলক যুঁজ কৰিছিল সি ইয়াৰ এটা
দৃষ্টান্ত। ৮০ কিলোমিটাৰ জোৰা এটা অংশত, অৰ্থাৎ মুঠ সমুখভাগৰ
প্ৰায় ২১ শতাংশত এই বণাজনে তিনিটা আৰ্মি (৪ৰ্থ গাৰ্ডছ,
২৬ তম আৰু ২৭ তম) আৰু তিনিটা ক'ৰ (১৮শ আৰু ২৩ তম টেক
আৰু ১ম গাৰ্ডছ মেকানাইজ'ড) নিয়োগ কৰিছিল, আনহাতেদি

২০০ কিলোমিটাৰৰো অধিক দীৰ্ঘল এটা লাইনত, য'ত শত্ৰুৰ আক্ৰমণৰ আশংকা কম আছিল, তাত নিয়োগ কৰিছিল মাথোঁ দুটা আৰ্মি (৫৭তম আৰু ১ম বুলগেৰিয়ান)।

বগভূমি সংগঠিত কৰাটো আছিল প্ৰতিবন্ধাৰ স্থিতিশীলতাৰ বাবে অতীব গুৰুত্বপূৰ্ণ। কুস্ক'ৰ আত্মবক্ষামূলক যুঁজত ভূমি সংগঠন অতি উন্নত ধৰণৰ হৈছিল, চলিত যুঁজৰ ফালৰ পৰা গুৰুত্বপূৰ্ণ বহুদূৰলৈ প্ৰসাৰিত এটা ব্যৱস্থা আছিল ইয়াৰ বৈশিষ্ট্য। ভূমি সংগঠনৰ প্ৰধান উপাদান আছিল ট্ৰেক আৰু প্ৰৱেশ পথ শক্তিশালী প্ৰতিবন্ধা-বিন্দু, অবস্থানৰ স্থানান্তৰৰ ব্যৱস্থা আৰু নানাগ ধৰণৰ প্ৰতিবন্ধক, মুখ্যত মাইন পথাৰ নিৰ্মাণ। ভূমি সংগঠনৰ এইবোৰ উপাদান ১৯৪৪-৪৫ৰ যুঁজবোৰত ব্যাপকভাৱে ব্যৱহৃত হৈছিল। আত্মবক্ষামূলক যুঁজবোৰৰ প্ৰস্তুতিত, যেনে কুস্ক'ৰ যুঁজত, বগনৈতিক গুৰুত্বপূৰ্ণ প্ৰতিবন্ধা এলেকাবোৰৰ যথাসম্ভৱ শক্তিশালী কৰাৰ ওপৰত জোৰ দিয়া হৈছিল। আত্মবক্ষামূলক যুঁজত মাইন পথাৰৰ ক্ৰমবৰ্দ্ধমান ভূমিকাৰ বিষয়ে নিম্নোক্ত পৰিসংখ্যানৰ পৰা বোধগম্য হ'ব : কুস্ক'ৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ খণ্ডবোৰত প্ৰতি কিলোমিটাৰ সমুখভাগত ১,২০০ টেক্স বিধ্বংসী আৰু ২১০০ সৈন্য প্ৰতিৰোধী মাইন আছিল, আৰু লেক বালাভনত এই সংখ্যা আছিল যথাক্ৰমে ২৭০০ আৰু ২৫০০।

কুস্ক'ত এটা অতীব নিৰ্ভৰযোগ্য টেক্স-প্ৰতিৰোধী প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থা গঢ়ি তোলা হৈছিল, শত্ৰুৰ অন্তঃসজ্জিত বাহিনীৰ প্ৰবল দলনৰ পৰীক্ষাত সি উত্তীৰ্ণ হৈছিল। ই আছিল টেক্স-প্ৰতিৰোধী শক্তিশালী বিন্দু আৰু টেক্স প্ৰৱেশ কৰিব নোৱৰা এলেকাই দি তৈয়াৰী এটা সুসংগঠিত ব্যৱস্থা, বগাজনৰ প্ৰথম স্তৰৰ আৰ্মিবোৰৰ সমগ্ৰ চলিত যুঁজৰ এলেকাৰ গভীৰ জুৰি এইবোৰ সিঁচৰতি হৈ আছিল। বগাজনৰ আৰু আৰ্মিৰ টেক্স-প্ৰতিৰোধী ব্যৱস্থাত টেক্স-

প্ৰতিবোধী গোলন্দাজ সংৰক্ষিত বাহিনী আৰু গতিশীল প্ৰতিবন্ধক বাহিনীবোৰে এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লৈছিল।

কুৰ্ক'ৰ যুঁজত প্ৰযুক্ত টেক্স-প্ৰতিবোধী প্ৰতিবন্ধক সংগঠনৰ মৌলিক নীতিবোৰ যুদ্ধৰ শেষলৈকে বাহাল আছিল। বাণ্টিক, ছেন্দেমিয়েৰেংছ আৰু লেক বালাতনত এইবোৰ নানান ধৰণৰ আছিল আৰু উন্নত হৈছিল। টেক্স-প্ৰতিবোধী গোলন্দাজ সংৰক্ষিত বাহিনীবোৰে ক্ৰমেই বেছিকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লৈছিল; একো একোটা আৰ্মিৰ তিনিটাৰ পৰা ছটা টেক্স-প্ৰতিবোধী গোলন্দাজ বেজিমেণ্ট আছিল আৰু একো একোটা বণাজনৰ আছিল দুটাৰ পৰা চাৰিটা টেক্স-প্ৰতিবোধী ব্ৰিগেড। আৰ্মি আৰু বণাজনৰ গতিশীল প্ৰতিবন্ধক বাহিনীৰ সহযোগত এই সংৰক্ষিত শক্তিবোৰে টেক্সৰ বিপদসঙ্কুল দিনবোৰত টেক্স-প্ৰতিবোধী কামানৰ ঘনত্ব কিলোমিটাৰে পতি সমুখ বণাজনত ৪০-৪৫ টা কামান বঢ়াইছিল।

কুৰ্ক'ৰ টেক্স-প্ৰতিবোধী আত্মৰক্ষামূলক যুঁজত আহৰণ কৰা অভিজ্ঞতাই শত্ৰুৰ অগ্নিসজ্জিত শক্তিৰ বিৰুদ্ধে সৰ্বপ্ৰকাৰ অগ্নিবৰ্ষণ ব্যৱস্থা ব্যৱহাৰক অনেক সমৃদ্ধ কৰিছিল। এইবোৰ ব্যৱস্থাৰ ভিতৰত যেনে অৱস্থানৰ মাজত থকা কামান, বিমান বিধ্বংসী কামান আৰু অগ্নিবৰ্ষী বকেটো আছিল। শত্ৰুৰ টেক্সৰ বিৰুদ্ধে আক্ৰমণকাৰী বিমান পৰা নিক্ষিপ্ত টেক্স প্ৰতিবোধী বোমাৰ ব্যৱহাৰো শিক্ষাপ্ৰদ আছিল।

দ্বিতীয় স্তৰ আৰু সংৰক্ষিত শক্তিবোৰৰ দ্বাৰা গভীৰৰ পৰা আৰু সমুখ বণাজন জুৰি সৈন্য আৰু অগ্নিশস্ত্ৰ লৈ স্নুকোশলী গতিবিধিয়ে কুৰ্ক'ৰ প্ৰতিবন্ধক স্থিতিশীলতা বৃদ্ধিত এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লৈছিল। এই কাম ভ'ব'নৈক বণাজনে কৰিছিল সকলোতকৈ বেছি। আত্মৰক্ষামূলক যুঁজৰ গতিপথত এই বণাজনে তাৰ মুঠ পদাতিক ডিভিছনবোৰৰ ৩৫ শতাংশ, প্ৰায় সমস্ত টেক্স, যন্ত্ৰীকৃত আৰু

মটৰ বাহিত ব্ৰিগেড আৰু টেক-প্ৰতিবোধী গোলন্দাজ বাহিনীৰ
৫০ শতাংশৰো বেছি পুনৰ্বিস্তৃত কৰিছিল।

সৈন্য আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰ লৈ স্নুকৌশলপূৰ্ণ গতিবিধিয়ে ১৯৪৪-৪৫ৰ
আত্মবক্ষামূলক যুদ্ধবোৰৰ গতিপথ আৰু ফলাফলৰ ওপৰত ক্ৰমবৰ্দ্ধমান
প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল। এই সময়ত এই স্নুকৌশলপূৰ্ণ গতিবিধি
আৰু উচ্চস্তৰলৈ উন্নীত হৈছিল। যুদ্ধৰ চূড়ান্ত পৰ্যায়ত গতিবিধিৰ
এই পদ্ধতি কুস্ক'ৰ লেখীয়া হোৱা নাছিল, হৈছিল প্ৰধানতঃ বণাঙ্গন
জুৰি সৈন্য আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰ লৈ, তাত মাথোন সংবন্ধিত শক্তিবোৰেই
জড়িত হোৱা নাছিল, নিৰ্দিষ্টভাৱে ধাৰ্য্য নহয় এনে ধণ্ডাবোৰত প্ৰথম
স্তৰৰ ইউনিটবোৰ জড়িত আছিল।

যুদ্ধৰ দ্বিতীয়াৰ্দ্ধত সৈন্য আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰ লৈ সৰ্বমুহূৰ্ত্ত স্নুকৌশলী
গতিবিধি কৰিছিল ১৯৪৪ চনৰ ছিয়াওলিয়াই আত্মবক্ষামূলক যুদ্ধত
১ম বাণ্টিক বণাঙ্গন আৰু ১৯৪৫ৰ জানুৱাৰীত বুদাপেষ্টত ওয়
যুক্তাইনীয় বণাঙ্গনে যেতিয়া ২৪টা পদাতিক আৰু তিনিটা অশ্বাবোহী
ডিভিছন, এটা টেক ক'ৰ আৰু এটা বহুসজ্জিত ক'ৰ যুদ্ধৰ গতিপথত
পুনৰ্বিস্তৃত হৈছিল, ব'ত ছোভিয়েত সৈন্যসকলে একাদিক্ৰমে তিনিটা
আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰিছিল।

কুস্ক'ৰ যুদ্ধৰ আত্মবক্ষামূলক পৰ্যায়ৰ অন্ততম বৈশিষ্ট্য আছিল
উচ্চস্তৰৰ সক্ৰিয়তা। এই সক্ৰিয়তাৰ অভিযান্ত্ৰিক ঘটিছিল বণাঙ্গন-
বোৰৰ স্তৰ, সংবন্ধিত শক্তি, টেক আৰ্মি আৰু টেক ক'ৰ আৰু
প্ৰথম স্তৰৰ আৰ্মিবোৰৰ স্নুকীয়া ইউনিটবোৰে শত্ৰুৰ ওপৰত কৰা
কেবাটাও শক্তিশালী প্ৰত্যাঘাতৰ মাজত।

কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰ বণাঙ্গনৰ প্ৰতি-আক্ৰমণবোৰে শত্ৰুৰ
আক্ৰমণাত্মক অভিযান বাৰ্ষ কৰি দিয়াৰ ক্ষেত্ৰত এটা ডাঙৰ ভূমিকা
লৈছিল। সঁচা যে সৈন্য গঠন আৰু ইউনিটবোৰ নমোৱা সংক্ৰান্ত
ক্ৰটি আৰু শত্ৰুৰ কঠোৰ প্ৰতিবোধে আমাৰ প্ৰতিবন্ধা লাইনত

হেদ ঘটোৱা বন্ধ কৰিব পৰা নাছিল। তৎসত্ত্বেও, এই প্ৰতি-
আক্ৰমণবোৰে এটা প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে অনুকূল
পৰিবেশ সৃষ্টি কৰাত বহুত সাহায্য কৰিছিল।

এই প্ৰত্যাঘাতবোৰৰ সমালোচনামূলক বিশ্লেষণে ১৯৪৪ চনত
ছেন্দেমিয়েবৎছত ১ম যুক্তাইনীয় বণাঙ্গনৰ আত্মবক্ষামূলক যুঁজবোৰত
আৰু ১৯৪৫ চনত বুদাপেষ্টত ৩য় যুক্তাইনীয় বণাঙ্গনৰ আত্মবক্ষামূলক
যুঁজবোৰত বেছি ফলপ্ৰসূ প্ৰতি-আক্ৰমণ কৰা সম্ভৱ কৰিছিল।

কুৰ্ক'ৰ যুঁজত চলিত যুঁজ সংক্ৰান্ত প্ৰতিবন্ধাৰ অভিজ্ঞতাৰ
আৰু মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ প্ৰতিবন্ধাৰ পৰৱৰ্তী বিকাশৰ ওপৰত
তাৰ প্ৰভাৱৰ এইবোৰেই হৈছে সবাতোকৈ লক্ষ্যণীয় বৈশিষ্ট্য।

কুৰ্ক'ৰ যুঁজে আক্ৰমণাত্মক অভিযানবোৰৰ প্ৰস্তুতি আৰু
পৰিচালনাৰ ক্ষেত্ৰত বহুত নতুন উপাদান যোগাইছিল। তদুপৰি,
এই কথাও উল্লেখ কৰিব লাগিব যে এই অভিজ্ঞতা সঘনাই
প্ৰয়োগ কৰা হৈছিল আৰু আত্মবন্ধাৰ অভিজ্ঞতাৰ পৰা ইয়াৰ
প্ৰভাৱ বৃহত্তৰ হৈছিল, কাৰণ ১৯৪৩ চনৰ জহকালিৰ পৰা আৰম্ভ কৰি
হোভিয়েত সশস্ত্ৰ ফোজে কেবাটাও আক্ৰমণাত্মক অভিযান চলাইছিল।

আক্ৰমণাত্মক অভিযানবোৰত অজিত অভিজ্ঞতাৰ প্ৰভাৱৰ
প্ৰধানতঃ আত্মপ্ৰকাশ ঘটিছিল শত্ৰুৰ ইচ্ছাকৃত বহু লাইন সমন্বিত
প্ৰতিবন্ধা ভেদ কৰাৰ আৰু সেই সাফল্যক চলিত যুঁজৰ এলেকাৰ
গভীৰলৈ লৈ যোৱাৰ মাজত। অ'বেলৰ যুঁজৰ অভিজ্ঞতাৰ স্বাভাৱিকতেই
বেলগ'ৰ'দ-ধাৰকত যুঁজৰ অভিজ্ঞতাৰ লগত মিল নাছিল কাৰণ
ভিন ভিন পৰিকল্পনা আৰু প্ৰস্তুতিৰ চৰিত্ৰৰ ফলত সিবোৰৰ সুকীয়া
সুকীয়া নিৰ্দিষ্ট বৈশিষ্ট্য আছিল। কিন্তু এইবোৰ যুঁজত পৰিলক্ষিত
হোৱা প্ৰৱণতাবোৰৰ মাজত ভালেখিনি অন্তৰঙ্গতা আছিল।

বণাঙ্গনবোৰক আৰু আৰ্মিবোৰক প্ৰতিবন্ধা ভেদৰ আৰু সাফল্যক
বাৱহুৰৰ যিবোৰ কৰ্তব্য দিয়া হৈছিল সেইবোৰ সম্পাদন কৰাৰ

বাবে তেওঁলোকে চলিত যুঁজৰ খণ্ডৰ গভীৰলৈকে তেওঁলোকৰ সৈন্য নিয়োগ কৰিছিল। ইয়াৰ ফলত এই যুঁজত পোনপ্ৰথম বণাজনবোৰত দ্বিতীয় স্তৰ গঠিত হৈছিল (ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ ৪৭তম আৰ্মি), গঠিত হৈছিল এটা বা দুটা টেক আৰ্মি লৈ প্ৰবল গতিশীল শক্তিব গোষ্ঠীবোৰ (ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ ১ম টেক আৰু ৫ম গাৰ্ডছ টেক আৰ্মি) আৰু প্ৰবল সংৰক্ষিত শক্তি। পশ্চিম বণাজনৰ ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিক চলিত যুঁজত নিয়োগ কৰাটো আছিল আৰ্মিৰ পৰিসৰত গভীৰলৈকে জনবল আৰু বগসস্তাৰ বণ্টনৰ সৰ্বাতোকৈ দৃষ্টান্তস্থানীয় বৈশিষ্ট্য।

আক্ৰমণকাৰী গোষ্ঠী গঠনকাৰী শক্তিবোৰক গভীৰত নিয়োজিত কৰাৰ ব্যৱস্থাটো অ'বেল আৰু বেলগ'ব'দ-খাৰকত যুঁজবোৰতকৈ আৰু উন্নতমানৰ হৈছিল। যুদ্ধৰ দ্বিতীয়াৰ্দ্ধৰ সমস্ত আক্ৰমণাত্মক অভিধান-বোৰত এটাৰ পৰা তিনিটা টেক আৰ্মি আৰু সংৰক্ষিত শক্তিবোৰক লৈ গঠিত শক্তিশালী গতিশীল গোষ্ঠী আছিল, কেতিয়াবা কেতিয়াবা এইবোৰ গোষ্ঠীত এটা বা দুটা বহুসংক্ষিপ্ত অখাবোহী (অল্পসংক্ষিপ্ত আৰু অখাবোহী) দলো আছিল। যুদ্ধৰ চূড়ান্ত পৰ্যায়ত বণাজনবোৰে দ্বিতীয় স্তৰো গঠন কৰিছিল, সচৰাচৰতে এইবোৰ গঠিত হৈছিল এটা বা দুটা ফিল্ড আৰ্মিৰে।

কুস্ক'ৰ যুঁজত আক্ৰমণাত্মক অভিধানবোৰৰ সাফল্যৰ বাবে বণাজনৰ প্ৰধান প্ৰয়াসৰ গতিমুখত সৈন্য আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰ গোট খুওৱাটো কম গুৰুত্বপূৰ্ণ নাছিল। ইয়াৰ অভিপ্ৰকাশ ঘটিছিল চলিত যুঁজৰ এলেকাত ঘনত্ব বৃদ্ধিত, প্ৰতিবন্ধা ভেদৰ এলেকা সঙ্কোচনত, আৰু ভেদৰ এলেকাৰ সংখ্যা বণাজনে পতি এটা বা দুটালৈ আৰু আৰ্মিয়ে পতি এটালৈ কমাই অনাৰ মাজত। কুস্ক'ৰ যুঁজত এটা খণ্ডত শত্ৰু প্ৰতিবোধ ভেদ কৰা হৈছিল একেটা বণাজনৰ দুটা আৰ্মিৰ (ব্ৰিয়ানক বণাজনৰ ৩য় আৰু ৬৩ তম আৰ্মিৰ) অথবা তিনি তিনি বণাজনৰ

দুটা আৰ্মিৰ (ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ ৫ম গাৰ্ডছ) আৰ্মি আৰু ষ্টিপ বণাজনৰ ৫৩ তম আৰ্মিৰ সংলগ্ন পাৰ্শ্বদেৰ্শ একেলগ কৰি।

প্ৰধান আক্ৰমণৰ গতিমুখত জনবল আৰু বণসম্ভাৰ কি পৰিমাণ ধূপ ধুওৱা হৈছিল ভ'ব'নেৰ বণাজন খণ্ডত যুঁজৰ পৰা তাৰ এটা ধাৰণা পোৱা যায়। মুঠ সমুখ বণখলীৰ ১৪ শতাংশ সামৰি লোৱা এটা খণ্ডত এই বণাজনে পদাতিক সৈন্যৰ ৫০ শতাংশ, টেকব ৮০ শতাংশ, কামান আৰু মৰ্টাৰৰ প্ৰায় ৬০ শতাংশ আৰু প্ৰায় সমস্ত বিমান গোট খুৱাইছিল। এই অভিজ্ঞতা ব্যাপকভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল ১৯৪৪-৪৫ৰ যুঁজবোৰত যেতিয়া সমুখ বণখলীৰ ১০-১৫ শতাংশ লৈ তৈয়াৰী খণ্ডত বণাজনৰ সবহভাগ শক্তি লৈ প্ৰধান আক্ৰমণ কৰা হৈছিল। চলিত যুঁজৰ এলেকাৰ গভীৰলৈকে সৈন্য মোতায়েন কৰাৰ লগত এই ধৰণৰ সৈন্য কেন্দ্ৰীভৱনে চলিত যুঁজত উচ্চমাত্ৰাৰ ঘনত্ব সৃষ্টি কৰাটো সম্ভৱ কৰিছিল আৰু কেতবোৰ খণ্ডত সৈন্যসংখ্যাৰ ক্ষেত্ৰত তিনিৰ পৰা পাঁচ গুণ প্ৰাধান্য অৰ্জনৰ আৰু কামান আৰু অস্ত্ৰসজ্জিত গাড়ীৰ ক্ষেত্ৰত পাঁচৰ পৰা দহগুণ প্ৰাধান্য অৰ্জন নিশ্চিত কৰিছিল। ইয়াৰ ফলত গভীৰৰ পৰা চাপ গঢ়ি তোলাও সম্ভৱ হৈছিল।

শত্ৰুৰ বেহুবেষ্টিত প্ৰতিৰক্ষা ভেদৰ সাফল্যক চলিত যুঁজৰ সমগ্ৰ এলাকাৰ সাফল্যলৈ উন্নীত কৰাৰ পক্ষে অ'বেল আৰু বেলগ'ৰ'দ-খাৰকভৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ অভিজ্ঞতা অতীব চিন্তাকৰ্ষক। এই উদ্দেশ্যে কেইটামান টেক আৰ্মি নিয়োগ কৰাটো জৰুৰী হৈ পৰিছিল। আমি কুৰ্ক'ৰ যুঁজত প্ৰথম এই সমস্যাৰ সমুখীন হওঁ।

অ'বেল অভিযানত ২য়, ৩য় গাৰ্ডছ আৰু ৪ৰ্থ টেক আৰ্মি— এই তিনিটা টেক আৰ্মি নিয়োগ কৰা হৈছিল। কিন্তু সিবোৰৰ যুঁজত নামিবলৈ পলম হোৱা, যি যি খণ্ডত সিবোৰক নিয়োজিত কৰাৰ কথা আছিল সেইবোৰৰ বাছনি যথাযথ নোহোৱা আৰু

যুঁজৰ অভিজ্ঞতাৰ যথেষ্ট অভিজ্ঞতাৰ অভাৱ থকাৰ ফলত সিবোৰৰ অভিজ্ঞানে আকাঙ্ক্ষিত ফল দিয়া নাছিল। টেক বাহিনীবোৰ পদাতিক বাহিনীৰ পৰা আঁতৰি গৈ গভীৰত যুঁজ কৰিবলৈ সক্ষম হোৱা নাছিল। ফলস্বৰূপে সিবোৰ যুঁজৰ সাফল্যক ব্যৱহাৰ কৰাৰ ওপৰত কোনো নিয়ামক প্ৰভাৱ পেলাবলৈ সক্ষম হোৱা নাছিল আৰু পশ্চিম, ত্ৰিয়ানস্ক আৰু কেন্দ্ৰীয় বণাজনবোৰৰ সৈন্তসকলৰ অগ্ৰগতি মন্থৰ হৈ যোৱাৰ ই এটা মুখ্য কাৰণ।

বেলগ'ব'দ-খাবকভ অভিযানত ১ম গাৰ্ডছ আৰু ৫ম গাৰ্ডছ টেক আৰ্মিবোৰ আৰু সুকৌশলে নিয়োগ কৰা হৈছিল। যুঁজৰ প্ৰথম দিনাই সেই দুটা আৰ্মিকেই যুঁজত নমোৱা হৈছিল আৰু শত্ৰুৰ বেহুবেষ্টিত প্ৰতিৰক্ষাৰ এলেকা ভেদ সম্পূৰ্ণ কৰাৰ বাবে সিবোৰৰ অংশক কামত লগোৱা হৈছিল। ইয়াৰ ফলত বণকৌশলগত সাফল্যক দ্ৰুত চলিত যুঁজৰ সাফল্যত পৰিণত কৰিব পৰা হৈছিল আৰু ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ অগ্ৰগতিৰ তুলনামূলকভাবে দ্ৰুততৰ গতিবেগ অক্ষুণ্ণ ৰখা সম্ভৱ হৈছিল। বণাজনৰ গতিশীল গোষ্ঠী হিচাপে টেক আৰ্মিৰ যি ভূমিকা লোৱাৰ কথা আছিল এই যুঁজত টেক আৰ্মিবোৰক এই প্ৰথম তেনেকৈ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল।

কুস্ক'ত টেক আৰ্মি নিয়োগৰ মাজেদি আহৰণ কৰা অভিজ্ঞতা আৰু সেই অভিজ্ঞতাক সমালোচনামূলক বিশ্লেষণৰ মাজেদি আত্মস্থ কৰাটোৱে টেক আৰ্মিবোৰক আৰু কাৰ্য্যকৰণভাৱে ব্যৱহাৰ কৰাত সাহায্য কৰিছিল।

১৯৪৪-৪৫ চনত, যেতিয়া ফিল্ড আৰ্মিবোৰৰ আঘাত কৰাৰ ক্ষমতা বৃদ্ধি পাইছিল, তেতিয়া সচৰাচৰতে সিবোৰক ছেদৰ মাজেদি বেলগ'ব'দ-খাবকভ অভিযানৰ সময়তকৈ বেছি গভীৰলৈ পঠোৱা হৈছিল, প্ৰায়ে যুঁজৰ দ্বিতীয়, তৃতীয় আৰু চতুৰ্থ দিনত আৰু সাধাৰণতে শত্ৰুৰ বেহুবেষ্টিত প্ৰতিৰক্ষা ভেদৰ পিচত, আৰু তাৰ

পিচত চলিত যুঁজৰ এলেকাৰ গভীৰলৈ আগুৱাই বাধৰ বাবে।
এই কথাটো ১ম যুদ্ধাইনীয় বণাজনৰ পক্ষে বিশেষভাৱে প্ৰযোজ্য।

কুস্ক'ৰ যুদ্ধই আক্ৰমণাত্মক অভিযানত সাকল্যৰ সদাৱহাৰৰ
বাবে ফিল্ড আৰ্মিৰ নিয়োগৰ ক্ষেত্ৰতো এক দৃষ্টান্ত স্থাপন কৰিছিল।
পশ্চিম আৰু ভ'ব'নেৰ বণাজন উভয়ে এই উদ্দেশ্যে এটাকৈ ফিল্ড
আৰ্মি নিয়োগ কৰিছিল। অভিযানৰ গতিপথৰ ওপৰত এই দুটাৰ
প্ৰভাৱ একে হোৱা নাছিল। ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ দ্বিতীয় স্তৰত
অৱস্থিত ৪৭ তম আৰ্মিক আগন্তুক যুঁজৰ এলেকাত সময়মতে
মোতায়ন কৰা হৈছিল আৰু পুছানুপুছ প্ৰস্তুতিৰ পিচত যুঁজত
নমোৱা হৈছিল। ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ সোঁ পক্ষত প্ৰতি-আক্ৰমণৰত
শত্ৰু-গোষ্ঠীক বিপৰ্যাস্ত কৰাত এই আৰ্মিয়ে নিয়ামক ভূমিকা লৈছিল।
জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ সংৰক্ষিত শক্তিৰ পৰা পশ্চিম বণাজনলৈ
স্থানান্তৰিত ১১শ আৰ্মিক এটা দৌঘলীয়া মাৰ্চৰ ঠিক পিচতেই
যথায় প্ৰস্তুতি নকৰাকৈ আৰু একো একোটা ইউনিটকৈ যুঁজত
নমোৱা হৈছিল। যুঁজত নমোৱাৰ বাবে সৈন্যসকলক সময়মতে আৰু
পুছানুপুছভাৱে প্ৰস্তুত কৰাটো কিমান গুৰুত্বপূৰ্ণ সেইটো ইয়াৰ
ফলাফলত ছবিৰ নিচিনা ফুটি উঠিছিল। এই অভিজ্ঞতা হিচাপত
ধৰা হৈছিল আৰু তাৰ ফলত যুঁজৰ চূড়ান্ত পৰ্যায়ত দ্বিতীয় স্তৰত
বিশুদ্ধ আৰ্মিবোৰৰ নিয়োগত উন্নততৰ ফলাফল লাভ কৰাটো
সম্ভৱপৰ হৈছিল।

কুস্ক'ৰ যুঁজত প্ৰতিভাত হোৱা যুদ্ধকলাৰ আৰু কেইটামান দিশ
আছে যি অনুশীলনযোগ্য। যেনে, যুঁজৰ বাবে প্ৰস্তুতি আদি শত্ৰুৰ
পৰা আঁৰ কৰিবৰ বাবে ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ ছদ্মবেশৰ আৰু বিভ্ৰান্ত
কৰাৰ সুকৌশলী ব্যৱস্থাবোৰে, ত্ৰিয়ানস্ক বণাজনৰ দ্বাৰা অন্তৰ্ৱৰ্তী
লাইনত শত্ৰুৰে খৰতকীয়াকৈ গঢ়ি তোলা প্ৰতিবন্ধা ভেদ, প্ৰতি-
আক্ৰমণ প্ৰতিবোধ আৰু বহুল পৰিসৰত টেক সংৰক্ষ (ভ'ব'নেৰ

বণাজন)। খাবকভৰ নিচিনা ডাঙৰ চহৰ দখল কৰিবৰ বাবে স্বেপ বণাজনৰ সৈন্তসকলৰ দ্বাৰা নৈশ অভিযান, আৰু নানান ধ্বনৰ অভিযান। যুঁজৰ পৰৱৰ্তী অভিযানবোৰত এই দিশবোৰ আৰু বিকশিত কৰা হৈছিল।

কুস্ক'ৰ যুঁজত কঠিন আৰু দ্ৰুত পৰিৱৰ্তনশীল পৰিস্থিতিত শত্ৰুৰ বেহেৰেষ্টিত প্ৰতিবন্ধা ভেদ আৰু চলিত যুঁজ চলোৱা—উজ্জ্বল কালৰ পৰাই সৈন্ত নিয়ন্ত্ৰণ ব্যৱস্থা অৱস্থাৰ উপযুক্ত বুলি প্ৰমাণিত হৈছিল। বণাজন, আৰ্মি আৰু আন আন সৈন্তগঠনৰ কমাণ্ডাৰসকলক আৰু সিবোৰৰ কৰ্মীসকলক পৰিস্থিতিৰ ক্ষেত্ৰত দেখা দিয়া সমস্ত পৰিৱৰ্তনৰ বা-বাতিবি যথাসময়ত সৰববাহ কৰা হৈছিল আৰু তেওঁলোকে এইবোৰৰ বিষয়ে দ্ৰুত সঁহাৰি দিছিল আৰু মোটামুটি সঠিকভাৱে কাম কৰিছিল।

ভ'ৰ'নেৰ বণাজনৰ প্ৰাক্তন চীফ অব্ ষ্টাফ হিচাপে কুস্ক' বালজৰ দক্ষিণত আৰু তাৰ পিচত বেলগ'ৰ'দ আৰু খাবকভক কঠিন যুদ্ধৰ দিনবোৰৰ কথা মোৰ বিশেষভাৱে ভালকৈ মনত আছে। এই বণাজনে যি অংশত যুঁজিছিল তাৰ পৰিস্থিতি প্ৰায়ে কঠিন আছিল, কেতিয়াবা কেতিয়াবা সংকটজনকো আছিল। কিন্তু শত্ৰুৰ প্ৰবল বিমান আক্ৰমণ আমাৰ প্ৰতিবন্ধা ভেদ কৰি যুঁজ চলি থকা এলেকাৰ গভীৰৰ সিহঁতলৈ প্ৰৱেশ আৰু ব'গ'ছখত সিহঁতৰ পেনেংছাৰ বাহিনীৰ প্ৰতি-আক্ৰমণে আমাৰ কমাণ্ড ব্যৱস্থাক বিপৰ্য্যস্ত কৰিব পৰা নাছিল। জেনাৰেল ভি. এ. পেন্‌কোভেঙ্কি, এ. পি. পিলিপেঙ্কো, পি. এম. ভেব'ল'ভিচ, এন. আই. গিয়ামিন, জি. এছ. লুকিন, এ. জি. বাতিয়ুনিয়া, ভি. এছ. বেনক্‌স্কি, এম. এ. খালিন, ভি. আই. বাছকাভ, এক. আই. কাচেভ, এছ. আই. তেবেছকিন, এ. এ. গ্ৰিজলভ (আটায়ে জেনাৰেল) আৰু কৰ্ণেল ৱাই. ভি. ইভাবভ আৰু কৰ্ণেল জি. এছ. লুকিয়ানচেনকোৰ নেতৃত্বত আৰ্মি

ষ্টাফে বণাঙ্গন কমাওক কুস্কৰ যুঁজত সমস্ত পৰ্যায়ত সৈন্তসকলৰ ওপৰত দৃঢ় আৰু অব্যাহত নিয়ন্ত্ৰণ অক্ষুণ্ণ ৰাখিবলৈ সক্ষম কৰিছিল। ই সম্ভৱ হৈছিল অবিৰাম অনুসন্ধান, যথাযোগ্য ঠাইত প্ৰধান আৰু বিকল্প কমাও প'ষ্টবোৰৰ এটা বিস্তৃত জাল ৰচনা, সংৰক্ষিত যোগাযোগ ব্যৱস্থা পোৱাৰ সুযোগ আৰু সৰ্বস্বত্বত অনাৰ্থৰ ব্যৱহাৰৰ যত্ন। বণাঙ্গন কমাওৰ নিৰ্দেশ পালন কৰা হৈছেনে নাই তাক পৰীক্ষা কৰাৰ বাবে আৰু নিম্নতম পৰ্যায়ৰ হেড কোয়াৰ্টাৰ্ছ বোৰক সাহায্য কৰিবলৈ ষ্টাফ অফিচাৰসকল সৰ্বদাই ফিল্ড ইউনিটবোৰ পৰিদৰ্শনলৈ গৈছিল। এই যুঁজত আহৰিত সৈন্ত নিয়ন্ত্ৰণৰ অভিজ্ঞতা মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ মধ্যৱৰ্তী যুঁজবোৰত অধিকতৰ সমৃদ্ধ হৈছিল।

মোটামুটি ইয়েই হৈছে কুস্কৰ যুঁজৰ অভিজ্ঞতা আৰু ছোভিয়েত বৰ্ণনীতিৰ আৰু যুদ্ধ চালনাৰ কৌশলৰ বিকাশৰ ওপৰত তাৰ প্ৰভাৱ।

—

লেফটেনেণ্ট জেনাৰেল
পিতৃ'ত্ব ভাৰুৱিন*

কুৰুৰ যুঁজত স্থল বাহিনীৰ
বৰ্ণকৌশল

বৰ্ণকৌশল আৰু তাৰ লগতে বৰ্ণনীতি আৰু যুঁজৰ দক্ষতাৰ
বিকাশত কুৰুৰ যুঁজ আছিল এক মাইলখুঁটা। বহুত উপাদানৰ
কাৰণে তেনে হ'ব পাৰিছিল, তাৰ ভিতৰত মুখ্য হৈছে যুদ্ধ চালনাৰ
উপকৰণবোৰৰ বিকাশ, ছোভিয়েত ফৌজৰ উন্নততৰ কৃৎকৌশলগত
সঙ্গতি আৰু যুঁজৰ অভিজ্ঞতাক সৃজনশীলভাৱে আত্মস্থ কৰা।

স্থলবাহিনীয়ে ক্ৰমেই উন্নত মানৰ সা-সঁজুলি পাইছিল। আমাৰ
কমান্ডাৰসকলে নিৰলসভাৱে যুদ্ধৰ অভিজ্ঞতাবোৰৰ সামান্যীকৰণ
কৰিছিল আৰু ছোভিয়েত সৈন্যসকলৰ সুউচ্চ মনোবল আৰু যুঁজ
কৰাৰ দক্ষতাক সূক্ষ্মশিল্পে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। বিষয়াসকলে শত্ৰুৰ
অস্ত্ৰশস্ত্ৰ আৰু যুদ্ধ পৰিচালনাৰ পদ্ধতিৰ পৰিৱৰ্তনৰ ওপৰত সতৰ্ক
দৃষ্টি ৰাখিছিল। এইবোৰ উপাদানৰ কথা মনত ৰাখি কমান্ডাৰ
আৰু ষ্টাফ অফিচাৰসকলে যুদ্ধৰ শৃঙ্খলা উন্নত কৰাৰ বাবে চেষ্টা

---

* লেফটেনেণ্ট জেনাৰেল ভাৰুৱিন স্ফুৰ্জিত সাৰ্বাধিক একাদেশ্যৰ সহকাৰী
কমান্ডাৰ।

কৰিছিল আৰু টেক্স, গোলন্দাজ, পদাতিক আৰু বিশেষজ্ঞ সেনাসকলক নিয়োগৰ, যুঁজৰ সময়ত তেওঁলোকক নিয়ন্ত্ৰণৰ আৰু তেওঁলোকৰ ক্ৰিয়া-কলাপৰ সমন্বয় সাধনৰ বাবে সবাতোকৈ উপযোগী পদ্ধতি বিচাৰি উলিয়াইছিল।

কুস্কৰ যুঁজত প্ৰতিৰক্ষা সংগঠন আৰু আত্মৰক্ষামূলক যুঁজ চলোৱাৰ ক্ষেত্ৰত আৰু অগ্ৰগতি হৈছিল। ১৯৪৩ চনৰ জুলাই ১৯৪১-৪২ চনৰ তুলনাত আমাৰ 'প্ৰতিৰক্ষা' অনেক বেছি গভীৰলৈকে সংগঠিত হৈছিল আৰু আমাৰ প্ৰতিৰক্ষা এলেকাবোৰত আগতকৈ ডেৰ বেছি জ্ঞান-প্ৰাণাধাৰিণী পৰম্পৰাৰ মাজত যোগাযোগ স্থাপন কৰিব পৰাকৈ ট্ৰেঞ্চ নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল (প্ৰতি কিলোমিটাৰ সমুখ বণাজনে-পতি ৬-৮ কিলোমিটাৰ ট্ৰেঞ্চ আৰু প্ৰৱেশৰ গলি আছিল)।

সেই পোনপ্ৰথম বৰ্ণনাতিক গুৰুত্বসম্পন্ন প্ৰতিৰক্ষা এলেকা দুই লাইনত সংগঠিত হৈছিল আৰু তাৰ মুঠ গভীৰতা আছিল ১৬-২০ কিলোমিটাৰ। প্ৰতিটো লাইনৰ দুটা বা তিনিটা অৱস্থান আছিল আৰু সেইবোৰৰ লগত আছিল কেবাটাও ট্ৰেঞ্চ আৰু প্ৰৱেশপথৰ এটা সামূহিক ব্যৱস্থা আৰু ঘনসন্নিবিষ্ট বিভিন্ন নিৰ্মাণকাৰ্য আৰু প্ৰতিৰক্ষকৰ সমন্বয়। প্ৰধান লাইনত আছিল ১'২-২ কিলোমিটাৰ জাঁতৰে জাঁতৰে তিনিটা অৱস্থান। প্ৰথম ট্ৰেঞ্চটো আছিল মূদ্ধ এলেকাৰ সমুখ প্ৰান্তত। তাৰ সমুখত আছিল হয় যুঁজৰ নিৰাপত্তা গোটবোৰৰ অৱস্থান নতু অগ্ৰৱৰ্তী অৱস্থানবোৰ।

এটা আত্মৰক্ষামূলক অৱস্থানৰ প্ৰধান উপাদান আছিল বেটেলিয়ন প্ৰতিৰক্ষা এলেকা (২-২'৫ কিলোমিটাৰ সমুখ বণাজন আৰু ১'৫-২ কিলোমিটাৰ গভীৰ)। প্ৰতিটো বেটেলিয়ন এলেকাত এটাকৈ বিশেষ শক্তিশালী প্ৰতিৰক্ষা-বিন্দু আছিল। সেই বিন্দুৰ ভিতৰত থাকিছিল কৰ্মানিবোৰৰ আৰু সংৰক্ষিত শক্তিৰ শক্তিশালী বিন্দুবোৰৰ অধিকাংশ সৈন্য আৰু সেইবোৰ এটা অভিন্ন অগ্নিবৰ্ষণ ব্যৱস্থা আৰু

প্ৰতিবন্ধক সমন্বয়ৰ দ্বাৰা যুক্ত থাকিছিল। এই এলেকাবোৰ সংগঠিত হৈছিল পৰিসীমা প্ৰতিবন্ধকৰ বাবে, বিশেষকৈ টেক্সৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতিবন্ধকৰ বাবে। বেটেলিয়ন এলেকাবোৰ বেজিমেন্টাল ক্ষেত্ৰৰ লগত যুক্ত থাকিছিল, এই খণ্ডে প্ৰতিবন্ধক লাইনৰ ভিত্তি সৃষ্টি কৰিছিল।

জনবল আৰু বৈষয়িক সম্পদ বঢ়াৰ ফলত আৰু শত্ৰুহঁতৰ বাপকভিত্তিক আক্ৰমণ প্ৰতিৰোধৰ প্ৰয়োজনত কুস্কৰ যুঁজত আমাৰ বেজিমেন্ট, ডিভিছন আৰু ক'ৰবোৰক প্ৰতিবন্ধকৰ বাবে অপেক্ষাকৃত ঠেক এলেকা দিয়া হৈছিল। ডিভিছনৰ প্ৰতিবন্ধক এলেকা কমাই ৮-১৪ কিলোমিটাৰৰ মাজত আৰু বেজিমেন্ট এলেকা কমাই ৪-৫ কিলোমিটাৰৰ মাজত বখা হৈছিল।

এইবোৰ কাৰণে আৰু তাৰ লগতে আমাৰ সৈন্যসকলৰ যুঁজৰ ক্ষমতা বৃদ্ধিৰ ফলত আমাৰ বণকৌশলগত প্ৰতিবন্ধক এলেকাত সৈন্য আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ ঘনত্ব হ্ৰুণ, তিনিগুণ কৰা সম্ভৱপৰ হৈছিল। মস্কোৰ ছুৱামুখত যুদ্ধৰ সময়ত প্ৰতি কিলোমিটাৰ সমুখ বণাঙ্গনত আছিল ০.৪-০.৫ পদাতিক বেটেলিয়ন, ৭-১২ টা কামান আৰু মৰ্টাৰ, আৰু কুস্কৰ যুঁজত আছিল ০.৯-১.১ পদাতিক বেটেলিয়ন, ২৬-৪০ টা কামান আৰু মৰ্টাৰ আৰু ৩-৪ টা টেক আৰু স্থায়চালিত কামান। এনে ধৰণৰ ঘনত্বই আমাৰ প্ৰতিবন্ধকৰ অগ্নিবৰ্ষণ ক্ষমতা বহুত বঢ়াই দিছিল। সৰু-সুৰা আগ্নেয়াস্ত্ৰৰ অগ্নিবৰ্ষণসহ কামান আৰু মৰ্টাৰৰ গোলাবৰ্ষণেই অগ্নিবৰ্ষণ ব্যৱস্থাৰ ভিত্তি হৈ পৰিছিল, গোলান্দাজসকলৰ অগ্নিবৰ্ষণ ক্ষমতাৰ সামগ্ৰিক ঘনত্ব ১০-১২ কিলোমিটাৰ পৰ্য্যন্ত হৈছিলগৈ। আমাৰ সৈন্যসকল স্থায়ক্ৰিয় অস্ত্ৰশস্ত্ৰেৰে সজ্জিত হোৱাৰ ফলত যুঁজৰ এলেকাত অগ্ৰৱৰ্তী প্ৰান্তৰ সমুখৰ অংশত ৪০০ মিটাৰ পৰ্য্যন্ত গভীৰ প্ৰাঙ্গলনৰ এলেকা সংগঠিত কৰা সম্ভৱ হৈছিল। কুস্কৰ যুঁজৰ আত্মৰক্ষামূলক পৰ্য্যায়ত সৰু-সুৰা আগ্নেয়াস্ত্ৰৰ অগ্নিবৰ্ষণৰ ঘনত্ব বাঢ়ি মিটাৰেপতি ১৩-১৪ দফা হৈছিলগৈ।

(১৯৪২ চনৰ আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ সময়ত থকা ৩-৫ দফাৰ ঠাইত)।

টেক্স-প্ৰতিবোধী প্ৰতিবন্ধা সংগঠনত আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ পৰিবৰ্তন ঘটিছিল। এই কথাটো টেক্স-প্ৰতিবোধী অগ্নিবৰ্ষণ ব্যৱস্থাৰ ক্ষেত্ৰত বেছিকৈ প্ৰযোজ্য। টেক্সৰ বিপদৰ সমুখীন সমস্ত অংশত অগ্নিবৰ্ষণী লাইনৰ সমুখত আৰু বণকৌশলগত প্ৰতিবন্ধা এলেকাৰ সমগ্ৰ গভীৰতা জুৰি ইয়াৰ সংগঠন কৰা হৈছিল। শত্ৰুৰ পেনংছাৰ বাহিনীৰ বিৰুদ্ধে বণত নানান ধৰণৰ কামান, টেক্স-প্ৰতিবোধী বাইফেল আৰু অগ্নি নিক্ষেপক ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। টেক্স-প্ৰতিবোধী কৃত্ৰিম আৰু স্বাভাৱিক প্ৰতিবন্ধকবোৰৰ লগত সমন্বয় সাধন কৰি এই অগ্নিবৰ্ষণৰ সুকৌশলী ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল।

যুঁজৰ আগছোৱাৰ বছৰবোৰৰ দৰে নকৰি কৃষ্ণৰ যুঁজত টেক্স প্ৰতিবোধী প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থা যুঁজত নিয়োজিত সৈন্যসকলৰ অগ্নিবৰ্ষণ ব্যৱস্থাৰ লগত আৰু প্ৰতিবন্ধকবোৰৰ লগত অঙ্গাগীভাৱে যুক্ত কৰি সংগঠিত হৈছিল। কম্পানিবোৰৰ টেক্স-প্ৰতিবোধী শক্তিশালী আৰক্ষা বিন্দুবোৰৰ ব্যাপক ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। ইয়াৰ প্ৰতিটোলৈ যোগান ধৰা হৈছিল ওপৰৰি ৪-৬ টা কামান, ১৫-২০ টা টেক্স-প্ৰতিবোধী বাইফেল, এটা প্লেটুন ছেপাৰ আৰু ভালে কেইটা টেক্স আৰু স্বয়ংচালিত কামান। টেক্স-প্ৰতিবোধী অন্ত্ৰশস্ত্ৰৰ ঘনত্ব বহু বঢ়োৱা হৈছিল। টেক্সৰ বিপদৰ সমুখীন হোৱা অংশবোৰত কিলোমিটাৰে পতি সমুখ বণাজনত এই ঘনত্ব ২৫-৩০ টা টেক্স-প্ৰতিবোধী কামান আৰু ১৫০০-২০০০ টেক্স-প্ৰতিবোধী মাইন হৈছিলগৈ।

টেক্স-প্ৰতিবোধী গোলান্দাজ সংৰক্ষিত শক্তি আৰু ভ্ৰাম্যমান প্ৰতিবন্ধক নিৰ্মাতা ডিটাচমেণ্টবোৰে শত্ৰুৰ পেনংছাৰৰ বিৰুদ্ধে যুঁজত এক বিশেষ ভূমিকা লৈছিল। এটা পদাতিক বেজিমেণ্টৰ ক্ষেত্ৰত এটা বা দুটা বেটাৰি, এটা ডিভিছনৰ ক্ষেত্ৰত এটা বেটেৰিয়ন

আৰু এটা ক'বৰ ক্ষেত্ৰত এটা বেজিমেন্ট লৈ টেক্স-প্ৰতিৰোধী গোলন্দাজ সংৰক্ষিত শক্তিবোৰ গঠন কৰা হৈছিল। জাম্যমান প্ৰতিবন্ধক ডিটাচমেন্ট গঠিত হৈছিল বেজিমেন্টৰ ক্ষেত্ৰত এটা ছেপাৰ ছোৱাড অথবা প্লেটুন, ডিভিছনৰ ক্ষেত্ৰত দুটা পৰ্য্যন্ত ছেপাৰ প্লেটুন, আৰু ক'বৰ ক্ষেত্ৰত ৫০০-৭০০ টেক্স-প্ৰতিৰোধী মাইনসহ এটা ট্ৰাকবাহিত ছেপাৰ কম্পানী লৈ।

টেক্স-প্ৰতিৰোধী গোলন্দাজ সংৰক্ষিত শক্তি আৰু প্ৰতিবন্ধক নিৰ্মাতা ডিটাচমেন্টবোৰে টেক্সৰ দ্বাৰা বিশেষভাৱে বিপন্ন অংশবোৰত যুঁজৰ সময়ত টেক্স-প্ৰতিৰোধী প্ৰতিবন্ধক শক্তিশালী কৰাত সাহায্য কৰিছিল। উদাহৰণস্বৰূপে, ৭-৯ জুলাইত পনিবিৰ বাবে যুঁজত ১৩শ আৰ্মিৰ ৩০৭ তম পদাতিক ডিভিছনৰ টেক্স-প্ৰতিৰোধী অগ্নিশস্ত্ৰৰ বনত দক্ষতাবে সৈতে প্ৰতি কিলোমিটাৰ সমুখ বগাওনত ৭০ টা কামান পৰ্য্যন্ত উন্নীত কৰা হৈছিল। ফলত জৰ্ঘ্য-মৰ্ঘ্য আৰু ব্যাপক পেনংছাৰ আক্ৰমণ সত্ত্বেও শত্ৰুহঁত বগাওনৰ এই অংশত সাফল্য অৰ্জন বৰিবলৈ ব্যৰ্থ হ'ল।

পদাতিক গোটবোৰৰ টেক্স-প্ৰতিৰোধী প্ৰতিবন্ধকৰ স্থিতিশীলতা বঢ়াবৰ বাবে টেক্স আৰু স্বয়ংচালিত কামান ব্যাপকভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। পদাতিক গোটবোৰত টেক্স আৰু স্বয়ংচালিত কামান নিম্নোক্ত অনুপাতে সংযুক্ত আছিল : প্ৰতি পদাতিক বেটেলিয়নত এটা পৰ্য্যন্ত টেক্স কম্পানি আৰু প্ৰতি প্ৰথম লাইন পদাতিক বেজিমেন্টত এটা বেটেলিয়নলৈকে। ৬ঠ গাৰ্ডছ আৰু ৭ম গাৰ্ডছ আৰ্মিবোৰৰ পদাতিক ডিভিছনবোৰত টেক্স ব্ৰিগেডৰ আৰু স্বয়ংচালিত কামান বেজিমেন্টৰ এটা অংশ টেক্স বিপদ থকা খণ্ডবোৰত অগ্নিবপন অথবা অত্যধিক অগ্নিবৰ্ষণৰ দৰে কামৰ বাবে নিয়োগ কৰা হৈছিল। টেক্সৰ বিপদমুক্ত এলাকাতো টেক্স আৰু স্বয়ংচালিত কামান নিয়োজিত হৈছিল।

অগ্নিসজ্জিত বাহিনীৰ ব্যাপক ব্যৱহাৰে আত্মৰক্ষাত নিয়োজিত

শক্তিবোৰৰ ক্ৰিয়াকলাপ বৃদ্ধিৰ অক্ষুণ্ণে ন ন সম্ভাৱনা সৃষ্টি কৰিছিল। পদাতিক ডিভিছনৰ কমান্ডাৰসকলে টেক ইউনিটৰ দ্বাৰা বলীয়ান হৈ তেওঁলোকৰ সৈন্তসকলক লৈ আৰু অন্তৰ্গত লৈ বাণকভাৱে কৌশল অৱলম্বন কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল আৰু সঘনাই প্ৰতি-আক্ৰমণ কৰিছিল।

ইয়াৰ প্ৰমাণ পোৱা যায় নিম্নপ্ৰদত্ত এই তথ্যৰ পৰা যে কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰা দুয়ো বণালনতে সমস্ত টেক ব্ৰিগেড আৰু আৰু স্বয়ংচালিত কামান বেজিমেণ্টৰ ৭৫ৰ পৰা ১০০ শতাংশকে যুঁজৰ গতিপথত বাবেপতি মুকৌশলে প্ৰয়োগ কৰা হৈছিল।

শত্ৰু বিমান বাহিনী যথাসম্ভৱ সক্ৰিয় হৈ থকাৰ কাৰণে বিমান প্ৰতিৰোধী প্ৰতিৰক্ষা ব্যৱস্থাৰ ওপৰত গুৰুত্ব সহকাৰে মনোযোগ দিয়া হৈছিল। বিমান-প্ৰতিৰোধী কামানৰ নাটনি থকাত সৈন্তসকলে প্ৰধান প্ৰতিৰক্ষা লাইন তলেদি উৰি যোৱা বিমানৰ বিৰুদ্ধে মেচিনগান আৰু টেক-প্ৰতিৰোধী ৰাইফেলৰ ২৫ৰ পৰা ৩০ শতাংশ ব্যৱহাৰ কৰি পেলাইছিল। গতীৰত এই অনুপাত আৰু বেছি আছিল।

কুস্ক'ৰ যুঁজৰ আত্মবক্ষামূলক পৰ্য্যায় আমাৰ সৈন্তসকলৰ সক্ৰিয়তাৰ দ্বাৰায় কেৱল বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ নাছিল; প্ৰতিৰক্ষাৰ প্ৰধান লাইন আৰু পশ্চাদবক্ষী লাইনবোৰ ধৰি ৰাখিবৰ বাবে সৈন্তসকলে কৰা দৃঢ় সংগ্ৰামৰ দ্বাৰাও বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ হৈ উঠিছিল। আমাৰ সৈন্তসকলে আক্ৰমণকাৰী শত্ৰুহঁতৰ অগ্ৰৱৰ্তী লাইনৰ প্ৰবেশপথত বাস্তৱ ৰাখিছিল। ফলত কেৱল দীৰ্ঘ দূৰত্বৰ কামানৰ অগ্নিবৰ্ষণ আৰু বিমানৰ পৰা আক্ৰমণেই মাথোন মুখ্য ভূমিকা লোৱা নাছিল, যুঁজৰ নিৰাপত্তা গোটবোৰৰ প্ৰবল প্ৰতিৰোধেও প্ৰধান ভূমিকা লৈছিল। আমাৰ প্ৰধান প্ৰতিৰক্ষা লাইনৰ বিৰুদ্ধে শত্ৰুহঁতৰ পেনংছাৰ আক্ৰমণ প্ৰতিৰোধ কৰাৰ বাবে আমাৰ সৈন্তসকলে সৰ্বপ্ৰকাৰ অগ্নিবৰ্ষক যেনে, টেক, স্বয়ংচালিত

কামান, অগ্নি-উৎক্ষেপক আৰু টেক-প্ৰতিৰোধী বোমাবৰ্ষণকাৰী বিমান ব্যৱহাৰ কৰিছিল।

ছোভিয়েত যুঁজৰ সাফল্য আটাইবোৰ বাহিনীৰ আৰু যুঁজৰ বিভিন্ন শৃঙ্খলাৰ আটাইবোৰ উপাদানৰ সুদক্ষ সহযোগিতাৰ দ্বাৰা আৰু আগভূমিকাত প্ৰস্তুত কৰি ৰখা পৰিকল্পনা অনুযায়ী ব্যাপক প্ৰতি-আক্ৰমণৰ দ্বাৰা সুনিশ্চিত হৈছিল। এই সহযোগিতা আটাইতকৈ ফলপ্ৰসূ হৈছিল একমাত্ৰ তেতিয়াই যেতিয়া আমাৰ লাইন ভেদ কৰি প্ৰৱেশকাৰী শত্ৰুসৈন্যহঁতক অগ্নিবৰ্ষণৰ দ্বাৰা টেকৰ পৰা বিচ্ছিন্ন কৰা হৈছিল আৰু দখলীকৃত ভূমিত খোপনি পুতি বহাৰ আগতেই ধ্বংস কৰি পেলোৱা হৈছিল।

আমাৰ সৈন্যসকলৰ সুউচ্চ মনোবলেই প্ৰধানতঃ কুস্কৰ যুঁজত তেওঁলোকৰ দৃঢ়তা আৰু সক্ৰিয়তা পূৰ্ব নিৰ্দ্ধাৰিত কৰিছিল। সুগভীৰ মতাদৰ্শগত বিশ্বাস, উদ্ধীপ্ত দেশপ্ৰেম আৰু দেশৰ প্ৰতি অসীম ভক্তিয়ে তেওঁলোকক অতিৰিক্ত শক্তি আৰু সাহস যোগাইছিল আৰু গণবীৰত্বৰ মনোভাৱেৰে উদ্ধীপিত কৰিছিল। ছোভিয়েত সংগ্ৰামী সৈন্যসকলে বগদক্ষতা অৰ্জন কৰিছিল, উদ্যোগৰ আৰু উদ্ভাৱনী শক্তিৰ চিনাকি দিছিল। তেওঁলোকৰ মাজত এইবোৰ গুণৰ চৰ্চা কৰাইছিল কমান্ডাৰ আৰু ৰাজনৈতিক কৰ্মীসকলে।

এই কথা জোৰ দি কোৱা উচিত কুস্কৰ যুঁজত আমাৰ সৈন্যসকলে শক্তিবিশ্বাস আৰু প্ৰতিৰক্ষাৰ এনে ধৰণৰ পদ্ধতি লৈছিল যাৰ ফলত শত্ৰুৰ আক্ৰমণ দ্ৰুত ভাঙি পেলোৱা আৰু উল্লেখযোগ্য বিৰতি নোহোৱাকৈ বগনৈতিক আত্মৰক্ষামূলক যুঁজৰ পৰা বগনৈতিক আক্ৰমণাত্মক যুঁজ চলাই ৰোৱাটো তেওঁলোকৰ পক্ষে সম্ভৱ হৈছিল।

কুস্কৰ যুঁজত আক্ৰমণাত্মক অভিযান সংগঠনৰ আৰু পৰিচালনাৰ বাবে আমি এনে নতুন নতুন পদ্ধতি উদ্ভাৱন আৰু নিয়োগ কৰিছিলোঁ। যিয়ে শত্ৰুহঁতৰ ইচ্ছাকৃত গভীৰলৈকে স্তৰে স্তৰে বিস্তৃত টেক প্ৰতিৰক্ষা

ভেদ কৰাত সাহায্য কৰিছিল। সৈন্ত-গঠনবোৰৰ প্ৰধান আক্ৰমণৰ গতিমুখ সঠিকভাৱে বাছনি কৰা, গভীৰলৈকে স্তৰে স্তৰে বিস্তৃত সৈন্ত গঠন কৰা, আক্ৰমণৰ প্ৰধান গতিমুখত সৈন্তসকল বিপুলভাৱে সমাবেশ ঘটোৱা, বৰ্ণক্ষেত্ৰত সৈন্তসকলক ব্যাপকভাৱে সুকৌশলে কামত লগোৱা, পদাতিক, গোলান্দাজ আদি বিভিন্ন ধৰণৰ স্ফলবাহিনীৰ আৰু বিমান বাহিনীৰ মাজত নিবীড় সহযোগিতা আৰু বহুত বিষয়ে এই যুদ্ধৰ মাজেদি বেছিকৈ বিকাশ লাভ কৰিছিল।

১৯৪৩ চনৰ জুলাইত শত্ৰুইত সামূহিকভাৱে ১৫ কিলোমিটাৰ গভীৰলৈকে বিস্তৃত দুই লাইন সমন্বিত গভীৰ ট্ৰেঞ্চ প্ৰতিবন্ধালৈ গল। গতিকে আক্ৰমণাত্মক অভিযান পৰিকল্পনাৰ সময়ত পদাতিক সৈন্তগঠনবোৰৰ অগ্ৰগতিৰ গভীৰতা নিৰ্দ্ধাৰণ কৰাৰ প্ৰয়োজন আছিল, ইয়াৰ বাবে পদাতিক গঠনবোৰৰ আগত তিনিটা লক্ষ্য উপস্থিত কৰা হৈছিল। উদাহৰণস্বৰূপে এটা পদাতিক ক'ৰৰ আগত যি আশু লক্ষ্য নিৰ্দ্ধাৰণ কৰা হৈছিল, সি হৈছে শত্ৰুৰ প্ৰতিৰোধৰ প্ৰধান লাইন ভেদ কৰা, পৰৱৰ্তী কৰ্তব্য দিয়া হৈছিল প্ৰতিবন্ধাৰ দ্বিতীয় লাইন ভেদ কৰা। গোটেই দিনটোৰ বাবে কৰ্তব্য ধাৰ্য্য কৰা হৈছিল অনুকূল অৱস্থানবোৰ দখল কৰা আৰু দ্বিতীয় স্তৰৰ শক্তি অথবা আমিৰ গতিশীল গোষ্ঠীবোৰৰ সাহায্যত আক্ৰমণ আগুৱাই নিবৰ বাবে সেইবোৰ ব্যৱহাৰ কৰা।

শত্ৰুইতৰ প্ৰতিবন্ধাৰ শক্তি বৃদ্ধি আৰু যুঁজৰ প্ৰথম দিনাই তাক ভেদ কৰাৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ (যাতে সিহঁতে সৈন্তাইতক পুনৰিষ্ঠা কৰাৰ আৰু ফাট পূৰণ কৰাৰ সময় নাপায়) কাৰণে আক্ৰমণৰ এলেকা ঠেক কৰাটো জৰুৰী হৈ পৰিছিল, ডিভিছনৰ ক্ষেত্ৰত তাক কৰা হৈছিল ২-৩ কিলোমিটাৰ আৰু বেজিমেণ্টৰ ক্ষেত্ৰত কৰা হৈছিল ১-১.৫ কিলোমিটাৰ। এই পৰিস্থিতিত আক্ৰমণৰ এলেকা আৰু ডিভিছনৰ (বেজিমেণ্টৰ) বেছভেদৰ এলেকা এতিয়া একাকাৰ হৈ গল।

ইয়াৰ কলত দৰাচলতে যি হ'লগৈ সি হৈছে শক্তিৰ কেন্দ্ৰীভবন আৰু বেছবেষ্টিত প্ৰতিবন্ধক ক্ষেত্ৰত বেছি ঘনত্ব। বেছ ভেদৰ এলেকাৰ প্ৰতি কিলোমিটাৰ সমুখভাগত এই ঘনত্ব হৈছিল ৪-৬ পদাতিক বেটেলিয়ন, ৭-২০ টা টেক আৰু স্থায়চালিত কামান আৰু ১০০ বো অধিক কামান আৰু মৰ্টাৰ, অৰ্থাৎ মস্কোৰ দুৱাৰমুখত বিমান আছিল তাতকৈ কেবাগুণো বেছি।

কমাণ্ডাৰ আৰু হেড কোয়াৰ্টাৰবোৰে জনবল আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ ব্যাপক সন্নিবেশৰ কৌশল সম্পূৰ্ণৰূপে আয়ত্ত কৰিছিল। উদাহৰণস্বৰূপে সমুখ বণাঙ্গনৰ পিনে ২২ কিলোমিটাৰ আগুৱাই যোৱা ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ ১৬শ গাৰ্ডছ পদাতিক ক'ৰে ৭ কিলোমিটাৰ জোৰা বেছ ভেদৰ এলেকাৰ মাজত বেটেলিয়নবোৰৰ ৭৫ শতাংশ, কামান আৰু মৰ্টাৰৰ ৯২ শতাংশ আৰু স্থায়চালিত কামানৰ ৯৩ শতাংশ কেন্দ্ৰীভূত কৰিব পাৰিছিল। এনে ধৰণৰ বহুত উদাহৰণ দিয়া যাব পাৰে।

যুঁজৰ গতিপথত বিভিন্ন ধৰণৰ বাহিনীৰ আৰু সেৱা-ব্যৱস্থাৰ, সৈন্যসামন্ত্ৰ আৰু সা-সমলৰ সমন্বয় সাধনৰ ক্ষেত্ৰতো অধিকতৰ অগ্ৰগতি অৰ্জিত হৈছিল। টেক আৰু পদাতিক, গোলন্দাজ আৰু বৈমানিক, ইনঞ্জিনিয়াৰ আৰু আন আন ক্ষেত্ৰত বিশেষজ্ঞসকলে যুঁজৰ এনেবোৰ পদ্ধতি প্ৰয়োগ কৰিছিল যি সকলো ধৰণৰ বাহিনীক নিয়োগ কৰি যুঁজৰ সময়ত তেওঁলোকৰ সম্ভাৱ্য ক্ষমতাক সবাতোকৈ কাৰ্য্যকৰণভাৱে ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ তেওঁলোকে সক্ষম কৰিছিল। ইয়াৰ ভিতৰত আছিল গোলন্দাজ আৰু বিমান আক্ৰমণৰ পিচত টেক আৰু পদাতিক সৈন্যসকলৰ দ্বাৰা অগ্ৰত্যাশিত আৰু একে সময়তে আক্ৰমণ, দ্বিতীয় স্তৰ আৰু সংৰক্ষিত শক্তিবোৰক যথাসময়ত যুঁজত নিয়োজিত কৰা, কামানৰ পৰা অগ্নিবৰ্ষণৰ স্থান পৰিৱৰ্তন, অগ্নিবৰ্ষণৰ অৱস্থান পৰিৱৰ্তন, বগলীত কৌশল অৱলম্বন আদি।

গভীৰ পৰ্য্যন্ত আক্ৰমণাত্মক অভিযান চলোৱাৰ যি তত্ত্ব আমাৰ

সেনাবাহিনীত ১৯৩০ চনৰে পৰা প্ৰচলিত আছিল, সি এতিয়া নিশ্চিন্তভাৱেই সমৰ্থিত হ'ল আৰু বিকশিত হ'ল : কামান আৰু মৰ্টাৰৰ অৱস্থান সমুখৰ লাইনলৈ স্থানান্তৰিত কৰাত অনেক বেছি গভীৰলৈকে শত্ৰুৰ অৱস্থানক নিষ্ক্ৰিয় কৰি পেলোৱাটো সম্ভৱ হৈছিল, কামান আৰু মৰ্টাৰৰ অৱস্থান সময়মতে সলনি কৰা আৰু সিহঁতৰ পৰিসৰ বঢ়োৱা আৰু বৰ্ণকৌশলগত লক্ষ্যসাধনৰ উদ্দেশ্যে টেক আৰু বিমান-বহুৰ বাপক ব্যৱহাৰৰ ফলত গোলন্দাজসকলৰ অগ্নিবৰ্ষণ অধিকতৰ কাৰ্য্যকৰ হৈছিল। ভাঙি ওলাবৰ বাবে প্ৰবল শক্তি গোট খুওৱাৰ উপৰিও আক্ৰমণৰ গতিবেগ বঢ়াবৰ বাবে আৰু সাফল্য আৰু গভীৰলৈকে সঁহাৰহাৰ কৰাৰ বাবে লেখতলবলগীয়া পৰিমাণ জনবল আৰু বৈষয়িক সম্পদ ৰক্ষা কৰিব পৰা হৈছিল।

মস্কো আৰু ষ্টালিনগ্ৰাদৰ যুঁজৰ সময়ৰ পৰা আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় পৰিবেশত যি পৰিৱৰ্তন আহিছিল তাৰ ফলত এক-স্তৰৰ সলনি গভীৰলৈকে স্তৰে স্তৰে বিন্ধন্ত সৈন্যগঠনলৈ যোৱাৰ প্ৰয়োজন হৈছিল। এই কথাটো বিশেষভাৱে সত্য আছিল ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ গোট আৰু গঠনবোৰৰ সম্পৰ্কত ; ইয়াৰ সৈন্যসকলক দুই স্তৰত, আনকি তিনি স্তৰতো সমাবিষ্ট কৰা হৈছিল। গভীৰলৈকে সৈন্য সংস্থাপনাৰ ফলত শত্ৰুৰ প্ৰতিৰক্ষাৰ ওপৰত শক্তিশালী প্ৰাথমিক আঘাত কৰাই মাথোঁ সম্ভৱপৰ হোৱা নাছিল, যুদ্ধৰ গতিপথ আৰু পৰিণতিকো সক্ৰিয়ভাৱে প্ৰভাৱিত কৰা সম্ভৱ হৈছিল।

বিভিন্ন ধৰণৰ বাহিনীক নিয়োগ কৰাৰ বৰ্ণকৌশলগত পদ্ধতিও অধিকতৰ উন্নত কৰা হৈছিল।

শত্ৰুহঁতৰ প্ৰতিৰক্ষাৰ প্ৰথম লাইনটো সম্পূৰ্ণৰূপে নিষ্ক্ৰিয় কৰিবলৈ আৰু আক্ৰমণৰত পদাতিক আৰু টেকবোৰক অগ্নিবৰ্ষণৰ দ্বাৰা সমৰ্থন জ্ঞাপনৰ বাবে গোলন্দাজ আৰু বিমান শক্তিৰ আক্ৰমণক ব্যাপকভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। গোলন্দাজসকলে পদাতিক আৰু টেকবোৰৰ

বাবে পথ কৰি দিছিল আৰু সকলো সময়তে তেওঁলোকক সমৰ্থন দিছিল আৰু আঁৰ কৰিছিল।

গোলন্দাজ গোষ্ঠীবোৰ অগ্নিবৰ্ষণ আৰু সংখ্যাৰ কালৰ পৰা বৃদ্ধি পাইছিল। পদাতিক ক'ববোৰত আৰু কেতিয়াবা কেতিয়াবা ডিভিছন-বোৰত আৰু ডিভিছনবোৰৰ পদাতিক সৈন্যসকলক মদত দিয়া গোলন্দাজ গোষ্ঠীবোৰত দূৰ-পাল্লাৰ গোলন্দাজ গোষ্ঠী গঠন কৰা হৈছিল। তাক কৰা হৈছিল প্ৰথম শাৰীৰ বেজিমেন্টৰ সংখ্যা অনুযায়ী। কেতিয়াবা কেতিয়াবা এইবোৰ গোষ্ঠীক পদাতিক বেজিমেন্টৰ কমাণ্ডাৰসকলৰ অধীনত ৰখা হৈছিল। এই ব্যৱস্থা সম্পূৰ্ণ উপযুক্ত বুলি প্ৰমাণিত হৈছিল। গোলন্দাজসকলৰ বোমাবৰ্ষণ অপেক্ষাকৃত দীৰ্ঘস্থায়ী কৰা হৈছিল আৰু অবিৰাম অগ্নিবৰ্ষণৰ গুৰুত্ব বাঢ়িছিল। যুঁজৰ আগছোৱাত যে ক্ৰমাগত অগ্নিবৰ্ষণ ঘনীভূত কৰা হৈছিল তাৰ সলনি কুস্কৰ যুঁজত অবিৰাম তৰঙ্গত অগ্নিবৰ্ষণে শত্ৰুসৈন্য আৰু অগ্নিবৰ্ষণকাৰী অস্ত্ৰশস্ত্ৰ ধ্বংস কৰা আৰু ১৫০ মিটাৰ গভীৰলৈকে পদাতিক আৰু টেকবোৰৰ আক্ৰমণক অবিৰত সমৰ্থন কৰা সম্ভৱ কৰিছিল।

যুঁজ চলি থকা কালৰ বাবে স্থায়চালিত কামান আৰু তাৰ লগতে গোলন্দাজ আৰু টেকবে ইউনিটবোৰৰ শক্তিবৃদ্ধি কৰা হৈছিল। শত্ৰুৰ মূল প্ৰয়াসৰ কালে অগ্ৰসৰমান একো একোটা পদাতিক ডিভিছনক প্ৰায় সকলো ক্ষেত্ৰত এটা টেক ব্ৰিগেড বা এটা টেক বেজিমেন্ট আৰু এটা স্থায়চালিত কামানৰ বেজিমেন্ট দি সিবোৰৰ শক্তিবৃদ্ধি কৰা হৈছিল।

ইনজিনিয়াৰ সমৰ্থন উন্নত কৰা হৈছিল। আক্ৰমণ কৰাৰ অৱস্থানবোৰৰ আৰু অনুসন্ধানৰ আৰু মাইন অপসাৰণৰ সংগঠনৰ প্ৰতি বিশেষ মনোযোগ দিয়া হৈছিল। জামামান প্ৰতিৰুদ্ধক নিৰ্মাতা ডিটাচমেন্টবোৰ যুঁজৰ সৈন্যগঠনত এক নিয়মিত উপাদানত পৰিণত

হৈছিল। বেছ ভেদৰ এলাকাত ছেপাব কম্পানিবোৰৰ সংখ্যা প্ৰায় দুগুণ কৰা হৈছিল।

প্ৰতিবন্ধা ভেদৰ পদ্ধতিও নিখুঁত কৰা হৈছিল। প্ৰায় আটাইবোৰ ক্ষেত্ৰত পদাতিক সৈন্তগঠনবোৰৰ লগালগিকৈ থকা পাৰ্শ্বদেশবোৰ একেলগ কৰি আক্ৰমণ পৰিচালনা কৰা হৈছিল। ইয়াৰ ফলত সেই সৈন্ত গঠনবোৰক একত্ৰিত কৰা, ফাট বঢ়াই দিয়া আৰু গতিশীল সৈন্তসকলক নিয়োগৰ পক্ষে অনুকূল পৰিবেশ সৃষ্টি কৰা সম্ভৱ হৈছিল। যুঁজৰ প্ৰথমছোৱাৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানবোৰৰ পৰা অলপ বেলেগ ধৰণে আমাৰ সৈন্তসকলে এতিয়া শত্ৰুৰ অগ্ৰবৰ্তী লাইনৰ পৰা ১৫০-২০০ মিটাৰ নিলগত অৱস্থিত প্ৰথম ট্ৰেকটোক আক্ৰমণৰ অৱস্থান হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা হ'ল। সমগ্ৰ লাইন জুৰি টেকৰ সমৰ্থনসহ স্বল্পস্থায়ী আক্ৰমণে ক্ষয়-ক্ষতি বহুত কমাই দিছিল।

বেছ ভেদৰ যুঁজৰ সময়ত টেকবোৰ পদাতিক সৈন্তসকলতকৈ ২০০-৪০০ মিটাৰ আগবাঢ়ি থাকিছিল, চলমান অৱস্থাত অগ্নিবৰ্ষণ কৰিছিল আৰু আমাৰ পদাতিক সৈন্তসকলৰ অগ্ৰগতিক আগভেটা দিবৰ বাবে শত্ৰুৰূপে সংস্থাপন কৰা অগ্নিবৰ্ষণ ব্যৱস্থাক ধ্বংস কৰিছিল। ইনজিনিয়াৰসকলৰ লগ লাগি পদাতিক সৈন্তসকলে টেকবোৰক প্ৰতি-বন্ধকবোৰ অতিক্ৰম কৰাত সাহায্য কৰিছিল। সৈন্তগঠনবোৰৰ অগ্ৰগতিৰ গতিবেগৰ লগত সামঞ্জস্য ৰাখি গোলন্দাজসকলৰ অগ্নিবৰ্ষণ প্ৰত্যাহাৰ কৰা হৈছিল। দ্বিতীয় লাইন ভেদ কৰাৰ বাবে দুই স্তৰ বিশিষ্ট পদাতিক বেজিমেণ্টক, কেতিয়াবা কেতিয়াবা আনকি ডিভিছনক নমোৱা হৈছিল। যথেষ্ট অগ্নিবৰ্ষণ ক্ষমতাৰ অভাৱ আৰু শত্ৰুৰ তৃতীয় লাইন নিষ্ক্ৰিয় কৰাৰ পক্ষে পদাতিক সৈন্তসকলক সমৰ্থন কৰাৰ নিমিত্তে টেকৰ নাটনিয়ে আমাক মাজে সময়ে প্ৰধান প্ৰতিবন্ধা লাইন ভেদ সম্পূৰ্ণ কৰাৰ বাবে টেক আৰু বন্ধসজ্জিত ক'বোৰক অপৰিণত

অৱস্থাত যুঁজত নমাবলৈ বাধ্য কৰিছিল। ইয়াৰ ফলত টেক গঠনবোৰৰ আৰু অগ্ৰবৰ্তী পদাতিক ইউনিটবোৰৰ যুটীয়া প্ৰেছাৰ আৰু সহযোগী বিমান ছত্ৰৰ সমন্বয়ত দ্বিতীয় প্ৰতিৰক্ষা লাইনৰ কালে আগুৱাই যোৱা আৰু সেইবোৰ দখল কৰাটো নিশ্চিত হৈছিল।

ইউনিট কমাণ্ডাৰসকলে মুখামুখি আক্ৰমণ এবাই যাবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল আৰু তাৰ সলনি আগুৰি ধৰা আৰু ফালৰি কাটি যোৱাটো পদ্ধতিৰ ব্যাপক ব্যৱহাৰ কৰিছিল আৰু বাতি আক্ৰমণ কৰিছিল। যুঁজ চলা কালৰ আৰু নিৰাপত্তা বিধানৰ উপযুক্ত সমৰ্থন ব্যৱস্থা বহুত উন্নত হৈছিল। আক্ৰমণৰ স্তুতীৰ গতিবেগে অৱধাৰিতভাৱে শত্ৰুক মুখামুখি সজ্জ্বত লিপ্ত কৰাৰ দাবী কৰিছিল, নৈ আদিৰ বাধাই নথমাকৈ আগুৱাবলৈ বাধ্য কৰিছিল, আৰু শত্ৰুৱেও ক্ষান্তিহীনভাৱে খেদি আহিছিল। এই অৱস্থাত টেক আৰু অখাবোহী গঠনবোৰে এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লৈছিল।

আক্ৰমণাত্মক যুঁজত সৈন্য নিয়ন্ত্ৰণৰ ক্ৰমাগত উন্নতি সাধন কৰা হৈছিল, এক মুহূৰ্তৰ বাবেও বিৰতি নোহোৱাকৈ। ইয়াৰ আৰু কেন্দ্ৰীকৰণ, যুঁজত কমাণ্ডাৰ স্থানসম্বন্ধে আৰু সুস্পষ্ট সংজ্ঞা নিৰ্দ্ধাৰণ আৰু সংযোগসাধক বিমানসহ অনাতাঁৰ আৰু বাতৰি যোগনিয়াৰ সংস্থা-সমূহৰ বহল ব্যৱহাৰে এই ক্ষেত্ৰত ইতিবাচক ভূমিকা লৈছিল। কমাণ্ড প'ষ্টবোৰত সৈন্যসকলক আৰু ওচৰ চপাই অনা হৈছিল আৰু চলিত যুঁজৰ ঠাক গোষ্ঠীবোৰক সৈন্যগঠনবোৰৰ (বিশেষকৈ অগ্নিসজ্জিত বাহিনীৰ) লগত সংযোজিত কৰা হৈছিল। সুদক্ষ সৈন্য নিয়ন্ত্ৰণৰ বাবে সহযোগী ইউনিটবোৰৰ আৰু বিভিন্ন ধৰণৰ বাহিনীৰ সৈন্য-গঠনবোৰৰ কমাণ্ডাৰসকলৰ কমাণ্ড (পৰ্যবেক্ষণ) প'ষ্টৰ অস্তিত্ব অতীব গুৰুত্বপূৰ্ণ আছিল।

সামূহিকভাৱে এই আটাইবোৰে আমাৰ সৈন্যসকলৰ আক্ৰমণাত্মক যুঁজৰ প্ৰস্তুতিৰ আৰু যুঁজ কৰাৰ ক্ৰমবৰ্দ্ধমান দক্ষতাৰ পৰিচয় দিছিল।

ছোভিয়েত সৈন্যসকলৰ প্ৰশিক্ষণ আৰু শিক্ষাদানৰ দৈনন্দিন
 বিশাল কৰ্মকাণ্ড অবিহনে, তেওঁলোকৰ মনোবল বৃদ্ধিৰ বাবে কাৰ্য্যকৰ
 ৰাজনৈতিক কাম অবিহনে কুস্কৰ যুঁজত সাফল্য অৰ্জিত নহলহেঁতেন।
 টেকৰ ভয় জয় কৰিবৰ বাবে, প্ৰতিৰক্ষাত অনমনীয় আৰু আক্ৰমণত
 স্পৃহা হবৰ বাবে তেওঁলোকৰ ভিতৰত কিছুমানক বিশেষ সাহায্য
 দিয়া হৈছিল। এই যুদ্ধত আমাৰ জয় হৈছে কমাণ্ডাৰ আৰু
 ষ্টাফ অফিচাৰসকলৰ প্ৰবৰ্দ্ধিত দক্ষতা আৰু যুঁজৰ অভিজ্ঞতাৰ ফল।

কুস্কৰ যুঁজৰ চমৎকাৰ সাফল্যই ৰণকৌশলসূহ ছোভিয়েত যুদ্ধকলাৰ
 সকলো উপাদানৰ ক্ৰমবৰ্দ্ধমান উন্নতিক ছবিৰ দৰে দাঁতি ধৰিছে।

মাৰ্শাল
পাভেল বৎমিন্সভ*

কুস্ক'ৰ যুঁজত অস্ত্ৰসজ্জিত
বাহিনীৰ ভূমিকা

কুস্ক'ৰ যুঁজ আৰম্ভ নো হওঁতেই অস্ত্ৰসজ্জিত আৰু বস্ত্ৰসজ্জিত সৈন্যসকল ছোভিয়েত সৈন্যবাহিনীৰ প্ৰধান আঘাতকাৰী আৰু গতিশীল শক্তি হৈ উঠিছিল। বিপুল সংখ্যক টেক নিৰ্মাণ কৰা হ'ব লাগিছিল আৰু ১৯৪৩ চনৰ জুৰীয়াৰ ভিতৰত সমান শক্তি বিশিষ্ট পাঁচটা টেক আৰ্মি গঠন কৰা হৈছিল। তাৰোপৰি ইতিমধ্যে বিপুল সংখ্যক টেক আৰু বস্ত্ৰসজ্জিত ক'ব, অলেখ পৃথক পৃথক টেক ব্ৰিগেড আৰু টেক আৰু স্বয়ংচালিত কামানৰ ব্ৰিগেড আছিল। যুদ্ধ কলাৰ প্ৰয়োজনৰ ফালৰ পৰা চালে আমি দৰাচলতে সংগঠিত অস্ত্ৰসজ্জিত শক্তি কেন্দ্ৰীভবনৰ প্ৰশ্নটোৰ সমাধান কৰিছিলোঁ।

কুস্ক'ৰ যুঁজত অস্ত্ৰসজ্জিত বাহিনীৰ ভূমিকা বিশ্লেষণ কৰি এই কথা কবই লাগিব যে যুদ্ধৰ ইতিহাসত ইয়াৰ আগতে কাহানীও বৰখলীত ইমান বিপুল পৰিমাণ অস্ত্ৰসজ্জিত শক্তি ব্যৱহাৰ কৰা হোৱা নাছিল।

* ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ বাৰ পাভেল বৎমিন্সভ, ডি. এছ-চি, চীফ মাৰ্শাল অব্ ফ'চে'চ, কুস্ক'ৰ যুঁজত এম গাড'ছ টোক আৰ্মি পৰিচালনা কৰিছিল।

শত্ৰুহঁতে ছোভিয়েত-জাৰ্মান বণাঙ্কনত সিহঁতৰ বিমান পেনংছাব আৰু মটৰবাহিত ডিভিছন আছিল তাৰ আধা ইয়াত নিয়োজিত কৰিছিল ; আনহাতেদি আমি নিয়োজিত কৰিছিলোঁ সমস্ত টেক শক্তি আৰু টেক আৰু বন্দুসজ্জিত ক'বৰ সবহভাগ। উত্তৰ আৰু দক্ষিণৰ পৰা কুস্ক'লৈ বুলি আগুৱাবৰ সময়ত নাংছী কমাণ্ডে ২৭০০ টেক আৰু আঘাত সৃষ্টিকাৰী কামান নিয়োগ কৰিছিল। ছোভিয়েত কমাণ্ডে আনকি আৰু প্ৰবল অগ্নিসজ্জিত শক্তিয়ে সিহঁতৰ মোকাফিলা কৰিছিল। কুস্ক' বাল্জৰ আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ আৰম্ভণিত কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰ বণাঙ্কনৰ ৩৫০০ টাবো অধিক টেক আৰু স্ময়চালিত কামান আছিল। প্ৰতিদ্বন্দ্বীহঁতে অগ্নিসজ্জিত বাহিনীৰ অগ্নিশস্ত্ৰৰ ওপৰত কেনে বিৰাট গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছিল ইয়াৰ পৰাই তাৰ প্ৰমাণ পোৱা যায়।

কুস্ক'ৰ যুঁজত অগ্নিসজ্জিত বাহিনীৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকাৰ কথা কবলৈ যাওঁতে মাথো সাধাৰণ বিষয়ত নিজক আৱদ্ধ ৰাখিব নোৱাৰি। ছোভিয়েত টেক সৈন্যসকলৰ বাস্তৱ ক্ৰিয়াকালাপ সম্বন্ধেও গোটাচেৰেক কথা কোৱা আৱশ্যক।

৫ জুলাই তাৰিখে নাংছীহঁতে কুস্ক'ৰ বিৰুদ্ধে উত্তৰ আৰু দক্ষিণৰ পৰা সিহঁতৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰিলত আৰু ক্ৰমাগত বিমান ছত্ৰৰ দ্বাৰা বলীয়ান হৈ সিহঁতৰ পেনংছাববোৰে জেনাবেল এন. পি পু'খতৰ ১৫শ আৰ্মি, জেনাবেল আই. এম. চিন্তিয়াকভৰ ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰ্মি আৰু জেনাবেল এম এছ ছুমিলভৰ ৭ম গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ ওপৰত প্ৰবল আঘাত হানিলত এইবোৰ আৰ্মিৰ সৈন্যসকলে অতুলনীয় বীৰত্ব আৰু দৃঢ়তা প্ৰদৰ্শন কৰা সত্ত্বেও শত্ৰুৰ অগ্নিসজ্জিত বাহিনীৰ আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰিবলৈ গৈ সিহঁতৰ নগুৰ-নাগতি অৱস্থা হ'ল। যুঁজৰ প্ৰথম দিনা বেৰ্লিনলৈ ছোভিয়েত অগ্নিসজ্জিত বাহিনীৰ অধিকাংশৰ হতুৱাই সমৰ্পন কৰাৰ পৰা নহল, কাৰণ তেতিয়াও এই ছোভিয়েত বাহিনীটো আমাৰ প্ৰতিবন্ধাৰ অগ্ৰবৰ্তী লাইনৰ পৰা

ভালেখিনি দূৰৈত আছিল। দ্বিতীয় দিনা বাতিপুৰা অঞ্চল ১৩শ আৰু ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰ্মিয়ে জেনাবেল এম্. ৱাই. কাতুকভৰ ১ম টেক্স আৰ্মি, জেনাবেল এ. জি. বদিনৰ ২য় টেক্স আৰ্মি, ২য় গাৰ্ডছ আৰু ৫ম গাৰ্ডছ টেক্স ক'ব আৰু ১৯শ টেক্স ক'বৰ পৰা সাহায্য পাইছিল। এইদিনা আমাৰ প্ৰতিবোধ কঠোৰতৰ কৰা হল। দ্বিতীয় প্ৰতিবন্ধা লাইনত পদাতিক আৰু গোলন্দাজসকলৰ লগত যোগ দি টেক্স ইউনিটবোৰে এধৰণৰ অন্ত্ৰসজ্জিত বৰ্ম সৃষ্টি কৰিছিল যাৰ বিৰুদ্ধে শত্ৰুহঁতৰ পেনংছাৰ বাহিনীৰ আক্ৰমণে একো কাম নিদিলে। এই আত্মৰক্ষামূলক যুঁজত শক্তিশালী নতুন টেক্সেৰে সজ্জিত জাৰ্মান পেনংছাৰ ডিভিছনে ছোভিয়েত অন্ত্ৰসজ্জিত বাহিনীক যি কঠিন পৰীক্ষাত পেলাইছিল, ই তাৰ পৰা সগৌৰৱে উত্তীৰ্ণ হল।

প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানত আমাৰ অন্ত্ৰসজ্জিত বাহিনীৰ পৰাক্ৰম আৰু ভালদৰে প্ৰকাশ পালে। পদাতিক আৰু গোলন্দাজসকলৰ লগত মিলি টেক্স ব্ৰিগেড আৰু বেজিমেণ্টবোৰে শত্ৰুহঁতৰ শক্তিশালী শত্ৰু প্ৰতিবন্ধা ভেদ কৰিলে, আৰু তাৰ অলপ পিচতেই যুঁজলৈ পঠোৱা পাঁচটা টেক্স আৰ্মি আৰু ১৫টা স্কুৱাৰ টেক্স আৰু ব্ৰত্ৰসজ্জিত ক'বে অ'বেল বেলগ'ব'দ বণত সাফল্য নিশ্চিত কৰাত সাহায্য কৰিলে। পেনংছাৰ বাহিনীৰ দ্বাৰা প্ৰত্যাহাত হানি আমাৰ অগ্ৰগতিক ভেটা দিবৰ বাবে নাংছী কমাণ্ডে প্ৰয়াস চলোৱা সত্ত্বেও সিহঁতক বচাবৰ বাবে একো কৰিব নোৱাৰিলে। আমি এক বিপুল জয় অৰ্জন কৰিলোঁ, আৰু তাৰ বাবে ভালেখিনি কৃতিত্ব ছোভিয়েত টেক্স সৈন্যসকলৰ প্ৰাপ্য।

কুৰ্ক'ৰ যুঁজত টেক্সৰ সুবিপুল নিয়োগে প্ৰমাণ কৰিলে যে আধুনিক যুঁজত অন্ত্ৰসজ্জিত বাহিনী হৈছে প্ৰতিবন্ধা আৰু আক্ৰমণ উভয় ক্ষেত্ৰতে নিয়ামক শক্তি।

কোনো কোনো পণ্ডিতে কয় যে দবাচলতে প্ৰ'ব'বতকা এলেকাত

টেক্স সজ্জৰ্ঘ সমূলি হোৱাই নাই, অথবা ১২ জুলাই ৫ম গাৰ্ডছ টেক্স আৰ্মিৰ যুঁজবোৰ আছিল নিষ্ফল প্ৰত্যাঘাত।

এই যুক্তি ভিত্তিহীন। ১২ জুলাইত প্ৰ'থ'বভকা এলেকাত প্ৰকৃততে কি ঘটিছিল ?

৯ জুলাই দিনৰ অন্তত শত্ৰুহঁত কুস্ক' বালজৰ দক্ষিণাংশত আমাৰ প্ৰতিৰক্ষা ৩০-৩৫ কিলোমিটাৰ গভীৰলৈকে ভেদ কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। এনে অৱস্থাত অগ্ৰসৰমান শত্ৰুগোষ্ঠীক মৰিমূৰ কৰিবৰ বাবে নিয়ামক পদক্ষেপ লোৱাটো জৰুৰী হৈ পৰিছিল। কিন্তু লক্ষ্যপূৰণৰ পক্ষে লাগতিয়াল সম্পদ ভ'ব'নৈয়া বণাজনৰ নাছিল, আৰু ছোভিয়েত কমাণ্ডে বণনৈতিক সংৰক্ষিত শক্তিক যুঁজলৈ পঠোৱাৰ আৰু এক শক্তিশালী প্ৰত্যাঘাতৰ দ্বাৰা এই উদ্দেশ্য সাধনৰ সিদ্ধান্ত লৈছিল।

জেনাৰেল হেড কোয়াৰ্টাৰৰ সংৰক্ষিত শক্তিৰ পৰা ভ'ব'নৈয়া বণাজনলৈ স্থানান্তৰিত হোৱা ৫ম গাৰ্ডছ টেক্স আৰ্মিৰ ওপৰত এটা ডাঙৰ ভূমিকা শূন্য কৰা হৈছিল। ৯ জুলাইৰ দিনৰ অন্তত এই আৰ্মিক অ'ছত্ৰ'গ'ৱস্ক এলেকাৰ পৰা ৩৬০ কিলোমিটাৰ বাট অতিক্ৰম কৰি প্ৰ'থ'ব'ভকাৰ উত্তৰ-পশ্চিমত নিয়োজিত কৰা হৈছিল। ১২ জুলাই বাতিপুৱা ১ম টেক্স আৰু ৫ম গাৰ্ডছ আৰু ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ লগত মিলি এই আৰ্মিয়ে য়াক'ভলেভো আৰু ত'মাৰভকা অভিমুখে প্ৰতি-আক্ৰমণ কৰাৰ আৰু নাংছী পেনংছাৰ গোষ্ঠীক ধ্বংস কৰাৰ কথা আছিল।

নিৰ্দ্ধাৰিত কৰ্তব্য সম্পাদনৰ দায়িত্ব পোৱাৰ পিচত এই আৰ্মিৰ সৈন্যসকলে তাক পালনৰ বাবে নিবীড় প্ৰস্তুতি আবন্ত কৰিলে। কিন্তু শত্ৰুহঁতে আমাৰ পৰিকল্পনা ব্যৰ্থ কৰি দিলে। সিহঁতে সিহঁতৰ উল্লেখযোগ্য পেনংছাৰ শক্তিক প্ৰ'থ'ব'ভকা অভিমুখে পুনৰিচ্ছাস কৰিলে আৰু ১১ জুলাই পশ্চিম ফালৰ পৰা আমাৰ প্ৰাতি

বাহিনীক পিচ হুইকি দি প্র'থ'বভকাৰ ওপৰত প্ৰতি-আক্ৰমণ কৰিলে। * সিহঁতে আমাৰ পদাতিক বাহিনীক প্ৰ'থ'বভকাৰ সৌকালে খেদি পঠিয়াল।

এনে ধৰণৰ এটা জটিল অৱস্থাত আৰু শত্ৰুগোষ্ঠীৰ শক্তি আৰু উদ্দেশ্য সম্বন্ধে বিস্তাৰিত বা-বাতৰি নোপোৱাত ভ'ব'নৈশ বণাজনে ১২ জুলাই বাতিপুৰা প্ৰতি-আক্ৰমণ আৰম্ভ কৰিব লগীয়া হৈছিল।

এই কথাৰ ওপৰত জোৰ দিয়া দৰকাৰ যে এই বণাজন সামূহিকভাৱে জাদুৰক্ষাৰ অৱস্থানত আছিল যদিও প্ৰতি-আক্ৰমণৰ ভাবপ্ৰাপ্ত সৈন্যসকলে পৰিকল্পনা অনুযায়ী ১২ জুলাই আৰম্ভ কৰিছিল। ৫ম গাৰ্ড'ছ টেক আৰ্মি আক্ৰমণাত্মক অভিযানলৈ যোৱাৰ লগে লগেই জাৰ্মান পেনংছাৰ বাহিনীয়ে প্ৰ'থ'বভকাৰ ফালে ইয়াৰ অগ্ৰগতি পুনৰ আৰম্ভ কৰিলে। দুই পৰাজাস্ত অস্থিস্থিত বাহিনীয়ে তৰঙ্গৰ দৰে পৰস্পৰৰ ওপৰত আছাৰ খাই পৰিল। আগন্তুক যুঁজত উভয় পক্ষয়ে অৱস্থা নিজৰ অশুকুলে ঢাল নিয়াবৰ চেষ্টা কৰিবলৈ ধৰিলে।

দুই প্ৰতিপক্ষৰ টেক ইউনিটবোৰৰ যুদ্ধ গঠনবোৰ সজ্জৰ্বৰ প্ৰথম কেই ঘণ্টাৰ ভিতৰত একাকাৰ হৈ গল, গোটেই দিন জুৰি বণ চলিল। কোনো কোনো ঠাইত ৫ম গাৰ্ড'ছ টেক আৰ্মি আগবাঢ়িল, আকৌ আন কোনো ঠাইত শত্ৰুহঁত আগুৱাই গল। সিদিনা দুয়ো পক্ষয়ে গুৰুতৰ ক্ষয়ক্ষতিৰ চিকাৰ হবলগীয়া হৈছিল। প্ৰতিটো পক্ষই ৩০০ কৈ টেক হেৰুৱালে।

থোবতে কৰ পৰা যায়, প্ৰ'থ'বভকাত প্ৰত্যাঘাত আছিল এটা সমানে সমানে সজ্জৰ্ব।

৫ম গাৰ্ড'ছ টেক আৰ্মিয়ে অৱশ্যে ১২ জুলাই য়াকোলেভকো আৰু প্ৰ'থ'বভকা এলাকালৈ গৈ পোৱাৰ লক্ষ্য পূৰণ কৰিব নোৱাৰিলে। তাৰ কেবাটাও কাৰণ আছিল।

প্ৰথমতঃ, শক্তিৰ ফালৰ শত্ৰুৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব : আক্ৰমণৰ প্ৰধান গতিমুখত নাংছাইঁতৰ ১০০ টাবো বেছি গধুৰ টেকসহ প্ৰায় ৭০০ পেনংছাৰ আছিল। এই গোষ্ঠীৰ লগত যুঁজত লিপ্ত ৫ম গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ আছিল ৫০০ তকৈ কিছু বেছি টেক, তাৰ ভিতৰত ২০০ আছিল লঘু। এই আৰ্মিৰ আছিল মাথো ৩৫টা গধুৰ টেক আৰু স্ময়ংচালিত কামান।

দ্বিতীয়তঃ, ১১ জুলাই প্ৰাৰম্ভৰ পৰা আমাৰ সৈন্য প্ৰত্যাহাৰে ৫ম গাৰ্ডছ টেক আৰ্মিৰ প্ৰতি আক্ৰমণৰ বাবে দু দিনীয়া নিবীড় প্ৰস্তুতি নিবৰ্ধক কৰি দিলে আৰু কৰবোৰে আক্ৰমণত জঁপিয়াই পৰিবৰ বাবে নতুন অৱস্থান নিৰ্দিষ্ট কৰিব লগীয়া হল আৰু সিবোৰৰ মাজত সহযোগিতা একেবাৰে আবিস্কাৰি পৰা সংগঠিত কৰিব লগীয়া হল। কিন্তু ইয়াৰ বাবে সময় আছিল বৰ কম।

তৃতীয়তঃ, যুদ্ধই যেতিয়া চৰম পৰ্যায় পাইছিলগৈ তেতিয়া সাকল্য প্ৰধান আক্ৰমণৰ গতিমুখত ব্যৱহাৰ কৰিব পৰাকৈ প্ৰয়োজনীয় সা-সমগ্ৰ কমান্ডৰসকলৰ নাছিল, কাৰণ শত্ৰুহঁতে যাতে আৰ্মিৰ পাৰ্শ্বদেশ লুটিয়াই দিব নোৱাৰে সেই বিপদ দূৰীভূত কৰাৰ বাবে আৰ্মিৰ প্ৰতিৰক্ষাৰ দ্বিতীয় স্তৰ আৰু সংৰক্ষিত শক্তি ব্যৱহাৰ কৰি পেলাব লগা হৈছিল।

চতুৰ্থতঃ, আৰ্মি প্ৰতি আক্ৰমণ গোলন্দাজ আৰু বিমান বহুবৰ দ্বাৰা যথাযোগ্যভাৱে সমৰ্থিত হোৱা নাছিল।

এই আৰ্মিয়ে শত্ৰুগোষ্ঠীক ছত্ৰভঙ্গ কৰিব নোৱাৰিলে যদিও, তথাপি ই জেনাবেল এ এছ ঝাদভৰ ৫ম গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ লগত মিলি শত্ৰুৰ গতি স্তব্ধ কৰি দিব পাৰিছিল আৰু তাক আত্মৰক্ষামূলক অৱস্থান লবলৈ বাধ্য কৰিছিল। এই অংশত যুঁজৰ গতিপথৰ ওপৰত ইয়াৰ নিয়ামক প্ৰভাৱ পৰিছিল।

বেলগ'ব'দ আৰু ধাৰকভৰ ওপৰত ৫ম গাৰ্ডছ টেক আৰ্মিৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানো শিক্ষাপ্ৰদ আছিল।

তাতেই, এই যুঁজত পোনপ্ৰথম ৫ম গাৰ্ড'ছ টেক আৰ্মি আৰু
১ম টেক আৰ্মিয়ে সকলভাৱে বহুত গভীৰলৈকে আক্ৰমণ চলাইছিল।

এই আৰ্মিবোৰে সাফল্যক পূৰ্ণ-সম্বাৰহাৰৰ উদ্দেশ্যে সমুখৰ
লাইনৰ স্তব হিচাপে ইয়াৰ লক্ষ্যপূৰণ কৰিছিল। এই যুঁজত
তেওঁলোকে অৰ্জন কৰা অভিজ্ঞতাক মহান দেশপ্ৰেমিক যুঁজৰ পৰৱৰ্তী
আক্ৰমণাত্মক অভিযানবোৰত ব্যাপকভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল।

বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য হৈছে যুঁজৰ প্ৰথম দিনা সেনাবাহিনীক
নমোৱাৰ আৰু তেওঁলোকে যুঁজৰ মাজেদি অৰ্জন কৰা অভিজ্ঞতা,
কাৰণ শত্ৰুৰ প্ৰতিবন্ধাৰ গভীৰত ছোভিয়েত সৈন্যসকলৰ যুঁজৰ সাফল্য
সেনাবাহিনীৰ সময়মতে আৰু সকলভাৱে যুঁজত নমোৱাৰ ওপৰত
বহুল পৰিমাণে নিৰ্ভৰ কৰিছিল। একমাত্ৰ শত্ৰুৰ প্ৰতিবন্ধাৰ
অভ্যন্তৰত যুঁজ চলি থকাৰ এলেকাৰ গভীৰত প্ৰৱেশ কৰাৰ পিচতেই
টেক বাহিনীয়ে যুঁজ কৰাৰ দক্ষতা, সূৰ্যকোশলী চলাচলৰ ক্ষমতা
আৰু গতিবেগ প্ৰদৰ্শন কৰিব পৰা হ'ল। সেই সময়ত আৰ্মি
ডাঙৰ ডাঙৰ গতিশীল গঠনবোৰক যুঁজত নমোৱাৰ সম্পৰ্কত যথেষ্ট
অভিজ্ঞ নাছিলো। অ'বেলৰ যুঁজত তিনিটা টেক আৰ্মিক নমোৱা
হৈছিল কিন্তু সাফল্য অৰ্জিত হোৱা নাছিল, তেওঁলোকে প্ৰতিবন্ধাৰ
অভ্যন্তৰত যুঁজ চলি থকা এলেকাৰ গভীৰত প্ৰৱেশ কৰিব পৰা
নাছিল। সেয়ে বেলগ'ব'দ-খাৰকত যুঁজৰ প্ৰস্তুতিৰ সময়ত ৫ম
গাৰ্ড'ছ টেক আৰ্মিক নমোৱাৰ প্ৰশ্নটোৰ ওপৰত বণাজনৰ আৰু
আৰ্মিৰ কমাণ্ডে বিশেষভাৱে মনোযোগ নিৱদ্ধ কৰিব লগীয়া হৈছিল।

বণাজনৰ কমাণ্ডেৰে আৰ্মিৰ বাবে গোলন্দাজ, বিমান আৰু
ইনজিনিয়াৰিং মদতৰ দিহা কৰিলে, আনহাতেদি আৰ্মি আৰ্মি কোন
বাটেদি মোভায়েন হোৱাৰ লাইনত উপস্থিত হ'ব, সেই লাইনলৈ
অগ্ৰসৰ হ'বৰ বাবে কোন ক্ৰম আৰু কাৰ্য্যসূচী ই অনুসৰণ কৰিব
এইবোৰ বিষয়ে আৰ্মি বিভাগকৈ অনুশীলন কৰিলে। তাৰোপৰি, টেক

ক'ৰ শক্তিশালী ইউনিটবোৰ সম্পূৰ্ণ ভাঙি সোমোৱাৰ বাবে প্ৰস্তুত থকা শত্ৰুৰ বৰ্ণকৌশলগত প্ৰতিৰক্ষা এলাকাত ক'ত নিয়োগ কৰা হ'ব আদি বিষয়েও অনুশীলন কৰিলে।।

আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰথম দিনা (৩ আগষ্ট) এটা কথা আমাক বৰ চিন্তাস্থিত কৰিছিল। সেইটো হৈছে আমাৰ আৰ্মিক যি অংশত যুঁজত নমোৱা হ'ব বুলি ঠিক হৈছিল সেই অংশৰ প্ৰতিৰক্ষা ভেদ কৰিবলৈ জেনাৰেল বাদভৰ ৫ম গাৰ্ডছ আৰ্মিয়ে কিমান সময় ল'ব। এইবোৰ চিন্তা ৰুখা বুলি প্ৰমাণিত হ'ল। টেক আৰ্মিৰ প্ৰথম স্তৰৰ ক'ৰ অগ্ৰৱৰ্তী ইউনিটবোৰে দুপৰ বেলিকা বৰ্ণক্ষেত্ৰলৈ গৈ দেখিলে যে ৫ম গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ সৈন্যসকলে ইতিমধ্যেই শত্ৰুৰ প্ৰধান প্ৰতিৰক্ষা লাইন প্ৰায় সম্পূৰ্ণ ভাঙি পেলাইছে। পদাতিক সৈন্যসকলৰ লগত মিলি প্ৰবলবেগে আক্ৰমণ কৰি টেক ক'ৰ অগ্ৰৱৰ্তী ব্ৰিগেডবোৰে শত্ৰুৰ বেহুবেষ্টিত প্ৰতিৰক্ষা এলাকাৰ মাজত ভাঙন সম্পূৰ্ণ কৰিলে আৰু আৰ্মিৰ প্ৰধান শক্তিবোৰে বেছি অশুবিধা নোপোৱাকৈ মোতায়েন হোৱাৰ লাইন পালেগৈ, পদাতিক সৈন্যসকলৰ যুঁজৰ গঠনবোৰ অতিক্ৰম কৰি গল আৰু দ্ৰুত শত্ৰু প্ৰতিৰক্ষাৰ গভীৰলৈ আগুৱাই যাবলৈ ধৰিলে।

শত্ৰুৰ প্ৰতিৰক্ষা যথেষ্ট দ্ৰুত ভেদ কৰা গোলন্দাজ আৰু বিমানৰ নিৰ্ভৰযোগ্য মদত আৰু আৰ্মিৰ সংগ্ৰামী সৈন্যসকলৰ সমবকুলতাৰ সহত আৰ্মিক সফলভাৱে যুঁজত নমাৰ পৰা হল।

মহান দেশপ্ৰেমিক যুঁজত এই পোনপ্ৰথম এটা টেক আৰ্মিক যুঁজত নমোৱাৰ এই ধৰণৰ পদ্ধতি লোৱা হল। বণাজনৰ গতিশীল আঘাতকাৰী শক্তি হিচাপে আমাৰ আৰ্মিয়ে শত্ৰুৰ বেহুবেষ্টিত প্ৰতিৰক্ষা এলাকাত যুঁজ চলাই যাবৰ বাবে তাৰ শক্তি ব্যৱহাৰ নকৰিলে, যুঁজৰ ক্ষমতা অটুট ৰাখিলে যাৰ ফলত প্ৰতিৰক্ষাৰ গভীৰত ই দ্ৰুত কাম কৰিবলৈ সক্ষম হল। আৰ্মিৰ প্ৰথম স্তৰত দুটা টেক ক'ৰ

নিয়োগৰ ফলত শতাভিক সৈন্যসকলক চেবাই ঘোঁৰাৰ পিচত আৰ্মিৰ পক্ষে শত্ৰুৰ ওপৰত মোক্ষম আঘাত দিয়া, তাৰ প্ৰতিবোধ ভাঙি পেলোৱা আৰু প্ৰথম দিনৰ শেষছোৱাত ২৫-৩০ কিলোমিটাৰ আগুৱাই, যোৱাটো সম্ভৱ হৈছিল। ব্যাপক কৌশল অৱলম্বনৰ জৰিয়তে আৰ্মি, ইউনিটবোৰে প্ৰবল প্ৰতিৰক্ষা বিন্দুবোৰৰ বাবে দীঘলীয়া যুঁজৰ লগত সাঙোৰ খাই পৰাটো এবাৰ পৰা হৈছিল, তেওঁলোক বৰং শত্ৰুৰ পশ্চাদ-ভাগত যিমান গভীৰত সম্ভৱ সোমাবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। ফলত যুঁজৰ প্ৰথম দিনাৰ বাবে যি লক্ষ্য ধাৰ্য্য কৰা হৈছিল তাক পূৰণ কৰিব পৰা হৈছিল।

কুস্ক'ৰ যুঁজে আমাৰ যুদ্ধকলা সমৃদ্ধ কৰিছিল আৰু ই আছিল টেক্স সৈন্যসকলৰ পক্ষে এক গুৰুতৰ পৰীক্ষা।

টেক্স আৰু যন্ত্ৰসজ্জিত ব্ৰিগেডৰ আৰু ক'ৰৰ বহুত কমাণ্ডাৰ প্ৰখ্যাত সামৰিক নেতা হৈছিল।

কুস্ক'ৰ যুঁজে টেক্স নেতাসকলক ভৱিষ্যত আৰ্মি কমাণ্ডাৰ হোৱাৰ যোগ্যতা অৰ্জনৰ সুযোগ দিছিল। এই যুঁজৰ পিচত ২য় টেক্স আৰ্মিক এছ আই. ব'গদানভৰ অধীনলৈ দিয়া হৈছিল, তেওঁ পৰৱৰ্তী কালত মাৰ্শ্বাল পদলৈ উন্নীত হৈছিল।

কুস্ক'ৰ যুঁজত যি ব্ৰিগেড আৰু ক'ৰ কমাণ্ডাৰসকলে যুঁজিছিল আৰু পৰৱৰ্তী কালত প্ৰখ্যাত সামৰিক নেতা হৈছিল, তেওঁলোক হৈছে এ. কে. বাবাদ্য়ানিয়ান, আই আই. গুছাকভস্কি, ডি. এ. ড্ৰাগুনস্কি, এন. পি. কনস্তানতিনভ, কে. এ. মেলিগন আৰু আই. আই. য়াকুবোভস্কি। আধুনিক যুঁজত যন্ত্ৰসজ্জিত বাহিনীয়ে কেনে গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লয় আৰু সাহিয্য আৰু দক্ষ অফিচাৰৰ নেতৃত্ব পালে টেক্স সৈন্যসকলে কিমান কাম কৰিব পাৰে তেওঁলোকে তাক বাস্তৱত দেখুৱাই দিছিল।

ইজন বা সিজন মানুহৰ দক্ষতা সম্বন্ধে বায় দিয়াৰ চেষ্টা নকৰিও
মই টেক আৰু বন্ধসজ্জিত ক'বৰ কেইজনমানৰ কথা জুকীয়াভাবে
উল্লেখ কৰিব খোজো যিসকলে যুঁজত বিশেষ কৃতিত্ব প্ৰদৰ্শন কৰিছিল।
তেওঁলোকে হৈছে এছ. আই ব'গদানভ, এ. এছ. বুবদেইনি,
এ এল. গেটমান, এছ. এম. ক্ৰিভ'ছাইন, এ. জি ক্ৰাভচেঙ্কো,
পি পি পলুয়োভ, ভি. টি. অ'বুখভ আৰু এম. ভি ছ'ল'মাভিনৰ
দৰে প্ৰখ্যাত জেনাৰেলসকল। টেক আমি কমাণ্ডাৰ পি এছ.
বাইবালকো আৰু এম্. ৱাই কাতুকভে এই ঐতিহাসিক যুঁজত
তেওঁলোকৰ গৌৰৱময় সুনাম আৰু উজ্জ্বল কৰিছিল।

সদৌ শেষত, দুয়ো পক্ষয়ে এই যুঁজত নিজৰ নিজৰ শ্ৰেষ্ঠ
অগ্ন্যসজ্জিত বাহিনীবোৰক ব্যৱহাৰ কৰিছিল। মনত ৰাখিব লাগিব
যে যুঁজৰ আত্মৰক্ষামূলক পৰ্যায়ত আমাৰ তিনিটা টেক আমি
আৰু ৬টা জুকীয়া টেক আৰু বন্ধসজ্জিত ক'ব আছিল।

গণবীৰত্ব, অসীম সাহস, প্ৰতিবন্ধাত দৃঢ়তা আৰু অদম্য
আক্ৰমণাত্মক মনোভাৱ—এইবোৰ আছিল ছোভিয়েত সৈন্যসকলৰ
বৈশিষ্ট্যসূচক গুণ। সমাজতান্ত্ৰিক দেশৰ প্ৰতি ভালপোৱা আৰু
শত্ৰুৰ প্ৰতি তীব্ৰ ঘৃণাই ছোভিয়েত জনগণৰ ক্ষমতা বহুগুণে বৃদ্ধি
কৰিছিল আৰু তেওঁলোকক মহত্তৰ কীৰ্তি ৰচনাৰ বাবে উদ্বীপিত
কৰিছিল।

কৃষ্ক'ৰ যুঁজত আমাৰ ফোজে দিয়া আঘাতত জৰ্জৰিত নাংলী
সেনাবাহিনীবোৰ পিচ হোঁহকিবলৈ ধৰিলে, আৰু যুঁজৰ অন্ত নপৰালৈকে
পিচ হোঁহকিয়ে থাকিল।

মাৰ্শাল
আমাবাৰ্শ্প বাবাহজানিয়ান*

টেক আৰু যন্ত্ৰসজ্জিত
বাহিনী

দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ অন্ততম বৃহত্তম যুঁজ, কুৰ্ক'ৰ যুঁজ টেক সজ্জাব পৰিসৰ আৰু তীব্ৰতাৰ ফালৰ পৰা অতুলনীয়। স্থায়সঙ্গতভাৱেই ইয়াক টেকৰ যুদ্ধ বুলি অভিহিত কৰিব পাৰি, কাৰণ দুয়ো পক্ষয়ে অস্ত্ৰসজ্জিত শক্তিৰ দ্বাৰা তেওঁলোকৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য সাধন কৰিবলৈ বিচাৰিছিল।

এই কথা স্মৰিত বৈ পৃথক পৃথক যুঁজত আৰু সাধাৰণভাৱে সমগ্ৰ যুঁজত সকলো বাহিনীৰ আৰু সেৱা-ব্যৱস্থাৰ যৌথ প্ৰয়াসৰ বহুত আমি বিজয়ী হৈছিলোঁ। কিন্তু যুদ্ধৰ বিভিন্ন স্তৰত সশস্ত্ৰ ফৌজৰ এটা বিশিষ্ট বিভাগক বাহি লব লগা হৈছিল আৰু তাৰ ওপৰত সবাতোকৈ দায়িত্বপূৰ্ণ কৰ্তব্য গৃহীত কৰা হৈছিল। অস্ত্ৰসজ্জিত শক্তিবোৰে প্ৰায়ে সেই ধৰণৰ কৰ্তব্য পালন কৰিছিল। বিগত যুদ্ধৰ প্ৰায় আটাইবোৰ ডাঙৰ যুঁজত অস্ত্ৰসজ্জিত শক্তিবোৰেই আছিল প্ৰধান আক্ৰমণকাৰী আৰু প্ৰতি-আক্ৰমণকাৰী শক্তি। কুৰ্ক'ৰ

* কুৰ্ক'ৰ যুদ্ধত ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ বাৰ মাৰ্শাল বাবাহজানিয়ানে ৩৪ মেকানাইজড ক'ৰ'ৰ ৩৪ মেকানাইজড ব্ৰিগেডৰ নেতৃত্ব কৰিছিল।

যুঁজৰ ক্ষেত্ৰত এই কথাটো বিশেষভাৱে প্ৰযোজ্য। উভয় পক্ষয়ে নিৰ্দ্ধাৰিত লক্ষ্য বিমান সোনকালে সম্ভৱ কাৰ্য্যকৰ কৰাৰ বাবে তেওঁলোকৰ অত্ৰসজ্জিত বাহিনীৰ বেছিভাগ এই এলেকাত কেন্দ্ৰীভূত কৰিছিল।

কুস্ক অভিহেপৰ পাৰ্শ্বদেশবোৰত নাংছী কমাণ্ডে ১৬টা পেনংছাৰ আৰু মটৰবাহিত ডিভিছন (ছোভিয়েত-জাৰ্মান বণাৰনত সিহঁতৰ গতিশীল ইউনিটবোৰৰ ৬, শতাংশ), সংখ্যাৰ ফালৰ পৰা ২৭০০ নিয়োগ কৰিছিল। জাৰ্মানহঁতে প্ৰধান প্ৰয়াসৰ গতিমুখত শ্ৰেষ্ঠ-পেনংছাৰ ইউনিটবোৰ কেন্দ্ৰীভূত কৰিছিল, যেনে, এছ এছ এডল্ফ-হিটলাৰ, টোটেৰকফ্ আৰু বাইথ ডিভিছনবোৰ আৰু মটৰ বাহিত এছডয়েটছলেণ্ড ডিভিছনক। টাইগাৰ আৰু পেম্বাৰ টেক আৰু ফাৰ্ডিনাণ্ড আক্ৰমণকাৰী কামানেৰে সিবোৰ আৰু কঠোৰ কৰা হৈছিল। নাংছী কমাণ্ডে এই প্ৰবল আক্ৰমণকাৰী শক্তিবোৰৰ ওপৰত বহুত ভাৰসা কৰিছিল।

ছোভিয়েত কমাণ্ডেও নিয়ামক যুঁজৰ বাবে প্ৰস্তুতি চলাই গৈছিল।

১৯৪৩ চনৰ জহকালিৰ মাজভাগত কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ নেতৃত্বই সশস্ত্ৰ ফৌজৰ শক্তিসৃষ্টিৰ বাবে আৰু তেওঁলোকক যথেষ্ট অস্ত্ৰশস্ত্ৰেৰে সুসজ্জিত কৰিবলৈ ছোভিয়েত বাইকে লাগতিয়াল সকলো কৰিছিল। অত্ৰসজ্জিত শক্তিবোৰৰ বিকাশ আৰু উন্নয়নৰ প্ৰতি বিশেষ দৃষ্টি দিয়া হৈছিল। তেওঁলোকে বহুত নতুন টেক আৰু স্বয়ংচালিত কামান পাইছিল, টেক আৰু যত্ৰসজ্জিত সৈন্যগঠনসমূহৰ সংখ্যাবৃদ্ধি কৰা হৈছিল আৰু তেওঁলোকৰ সাংগঠনিক কাঠামো উন্নত কৰা হৈছিল।

ডাঙৰ ডাঙৰ টেক সৈন্যগঠন সংগঠিত কৰাৰ কাম দ্ৰুতগতিৰে আগুৱাইছিল। টেক আৰু যত্ৰসজ্জিত ক'ৰৰ ভেটিত নতুন ধৰণৰ টেক আৰ্মিবোৰ কুস্কৰ যুঁজৰ অলপ আগতেই সংগঠিত কৰা হৈছিল।

কুস্ক বালজৰ ওপৰত আগন্তুক যুঁজৰ চৰিত্ৰৰ ওপৰত গুৰুত্ব

আবোপ কৰি ছোভিয়েত চুপ্ৰীম কমাণ্ডে তেওঁলোকৰ অন্ত্ৰসজ্জিত বাহিনীৰ সবহভাগ তাত কেন্দ্ৰীভূত কৰিছিল—সেই সময়ত ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ ফৌজৰ হাতত থকা পাঁচটা টেক্স আৰ্মিৰ আটাইবোৰক, ১৫ টা টেক্স আৰু যন্ত্ৰসজ্জিত ক’বক আৰু বহুসংখ্যক পৃথক বেজিমেণ্ট আৰু ব্ৰিগেডক।

আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ পৰ্যায়ৰ সূচনাত ভ’ব’নেৰ আৰু কেন্দ্ৰীয় বণাজন আৰু স্তেপ মিলিটাৰি ডিষ্ট্ৰিক্টৰ (বণাজনৰ) প্ৰায় ৫০০০ টেক্স আৰু স্বয়ংচালিত কামানবোৰ, ত্ৰিয়ানস্ক বণাজনৰ আৰু পশ্চিম বণাজনৰ বাওঁপক্ষৰ অন্ত্ৰসজ্জিত শক্তিবোৰ আৰু ৩য় গাৰ্ডছ টেক্স আৰু ৪ৰ্থ টেক্স আৰ্মিবোৰ আৰু পৃথক বিবোৰ টেক্স ক’বক যুঁজত নিয়োজিত কৰা হৈছিল সেই আটাইবোৰ মিলি আছিল ৭৫০০ৰো অধিক টেক্স (সেই সময়ত লভ্য সমস্ত টেক্স আৰু স্বয়ংচালিত কামানব. ৭৮ শতাংশ)। এই ‘কুস্ক’ এলেকাতেই অভিযানৰ ভাগ্য নিৰ্দ্ধাৰিত হবলৈ গৈছে—এই বিষয়ত নিশ্চিত বোধ কৰিয়েই মাথো ইমান বিপুল সংখ্যক অন্ত্ৰসজ্জিত বাহিনী নিয়োগৰ সিদ্ধান্ত লোৱা হৈছিল। ই আছিল এক সাহসিক পৰিকল্পনা।

খোবতে, বণাজনৰ অপেক্ষাকৃত ক্ষুদ্ৰ এটা খণ্ডত উভয় পক্ষই তেওঁলোকৰ অন্ত্ৰসজ্জিত বাহিনীৰ অধিকাংশ, মুঠ ১০,০০০ টেক্স আৰু স্বয়ংচালিত কামান কেন্দ্ৰীভূত কৰিছিল, যুদ্ধৰ পূৰ্বৱৰ্তী কোনো পৰ্যায়ত এনে ধৰণৰ কেন্দ্ৰীভবনৰ কোনো নজিৰ নাছিল।

টেক্সৰ সংখ্যাৰ ফালৰ পৰা সামূহিকভাৱে আমাৰ প্ৰাধান্য আছিল। কিন্তু পাৰম্পৰিক সম্পৰ্ক সঠিকভাৱে বুজিবলৈ হলে এই কথা অৱশ্যেই মনত ৰাখিব লাগিব যে ১৯৪৩ চনৰ জহকালি ছোভিয়েত টেক্সৰ উল্লেখনীয় অংশ আছিল লঘু। উদাহৰণস্বৰূপে, কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ’ব’নেৰ বণাজনৰ ৩৬০০ টেক্স আছিল, তাৰ ভিতৰত ১০৬২ অৰ্থাৎ এক তৃতীয়াংশ আছিল লঘু। এই ঘটনাই আমাৰ প্ৰাধান্য লেখতলবলগীয়াকৈ কমাই দিছিল। এই কথাটোও পাহৰি যোৱা

উচিত নহ'বে আমাৰ নতুন টেক আৰ্মিবোৰ যুদ্ধৰ ঠিক আগে-
আগে তৈয়াৰী হৈছিল মাথোন আৰু ৪ৰ্থ টেক আৰ্মি তেতিয়াও
তাৰ চূড়ান্ত সাংগঠনিক পৰ্যায় অতিক্ৰম কৰা নাছিলহি। আৰ্মি
হেড কোয়াৰ্টাৰ্ছসমূহত তৰুণ অফিচাৰসকলে কাম কৰিছিল আৰু
তেতিয়ালৈকে চূড়ান্তে সৈন্য নিয়ন্ত্ৰণৰ বাবে তেওঁলোক প্ৰস্তুত হোৱা
নাছিল। উচ্চতৰ হেড কোয়াৰ্টাৰ্ছবোৰৰ নতুন টেক আৰ্মিসমূহক
চলিত যুঁজত নিয়োগ সম্পৰ্কে সুস্পষ্ট ধাৰণা নাছিল।

স্বাভাৱিকতেই এইবোৰ কাৰণত বহুত অনুবিধাৰ সৃষ্টি হৈছিল
আৰু চলিত যুঁজৰ বাবে তৈয়াৰী নতুন গঠনবোৰক নমোৱাৰ
সবাতোকৈ উপযোগী ৰূপ আৰু পদ্ধতিৰ সন্ধানকাৰ্যত জাতি
আৰু হিলপৰ ভুল অনিবাৰ্য্যভাৱেই ঘটছিল। এইবোৰ ক্ৰটি সত্ত্বেও
কুস্কৰ যুঁজ আছিল অতীব শিক্ষাপ্ৰদ। ছোভিয়েত সৈন্যসকলে
বেজিমেণ্ট, ব্ৰিগেড, ক'ৰ আৰু আৰ্মিত সংগঠিত বহুসংখ্যক টেক
নিয়োগ কৰি মৌলিক ধৰণৰ চিৰায়ত যুঁজ পৰিচালনা কৰাৰ সমুদ্র
অভিজ্ঞতা অৰ্জন কৰিছিল। অন্তঃসজ্জিত বাহিনীৰ, বিশেষকৈ টেক
ক'ৰ আৰু আৰ্মিবোৰৰ বাপক ব্যৱহাৰে আৰ্মিৰ আৰু বণাঙ্গনৰ
যুঁজবোৰৰ আৰু সাধাৰণভাৱে সমগ্ৰ যুঁজৰ চৰিত্ৰ আৰু ফলাফলৰ
ওপৰত নিয়ামক প্ৰভাৱ পেলাইছিল। কুস্কৰ যুঁজত অন্তঃসজ্জিত
বাহিনীবোৰে যে আত্মবক্ষামূলক আৰু আক্ৰমণাত্মক উভয় যুঁজতেই
সবাতোকৈ জটিল কৰ্তব্যবোৰৰ মোকাবিলা কৰাৰ ক্ষমতা অৰ্জন
কৰিছে তাক তেওঁলোকে দেখুৱাই দিছিল।

কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰ বণাঙ্গনত আত্মবক্ষামূলক যুঁজত অন্তঃসজ্জিত
শক্তি নিয়োগৰ বৈশিষ্ট্য আছিল সিবোৰক গভীৰলৈকে বিচ্ছিন্ন কৰা
আৰু প্ৰত্যেক স্তৰক এটা নিৰ্দিষ্ট কৰ্তব্য পালনৰ দায়িত্ব দিয়া।
উদাহৰণস্বৰূপে, পৃথক পৃথক টেক বেজিমেণ্ট আৰু পৃথক পৃথক টেক
ব্ৰিগেডৰ প্ৰথম স্তৰটো তৈয়াৰ কৰা হৈছিল। এইবোৰক মোতায়েন

কৰা হৈছিল কিন্তু আৰ্মিবোৰৰ প্ৰতিৰক্ষা এলেকাৰ ভিতৰত আৰু এইবোৰ আছিল সিৰোৰৰ কমাণ্ডাৰসকলৰ আৰু পদাভিক ক'ব আৰু ডিভিছনবোৰৰ কমাণ্ডাৰসকলৰ সংৰক্ষিত শক্তি। টেক্স বেঞ্জিমেণ্টবোৰ অংশক নিয়োগ কৰা হৈছিল টেক্স প্ৰতিৰোধী এলেকাড প্ৰতিৰক্ষাৰ শক্তিশালী বিন্দুবোৰত আৰু য'বপৰা অত্যধিক আক্ৰমণ কৰা হ'ব সেইবোৰ অঞ্চলত। প্ৰথম স্তৰটোৱে বণাৰ্জনৰ মুঠ টেক্সৰ প্ৰায় আধা লৈছিল।

টেক্স আৰ্মিবোৰ আৰু পৃথক টেক্স ক'ববোৰ আছিল দ্বিতীয় স্তৰ আৰু বণাৰ্জনৰ অন্তৰ্গত সংৰক্ষিত শক্তি। সিৰোৰৰ বিস্তাৰ কৰা হৈছিল সমুখস্থ লাইনৰ পৰা ৩০-৩৫ কিলোমিটাৰ নিলগত আৰু যিবোৰ শত্ৰুগোষ্ঠী ভাঙি সোমাই পৰিছিল সিহঁতক প্ৰতি-আক্ৰমণ কৰাৰ বাবে সিৰোৰক ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। বণাৰ্জনৰ মুঠ টেক্সৰ অন্ততঃপক্ষে আধাক লৈ তৈয়াৰী এই স্তৰ আছিল প্ৰধান গতিশীল আঘাতকাৰী শক্তি যাক কামত লগাই ছোভিয়েত কমাণ্ডে আক্ৰমণাত্মক যুঁজৰ সোঁত নিজৰ অনুকূলে পৰিৱৰ্তন কৰাৰ আশা কৰিছিল।

টেক্স আৰ্মিবোৰে নাংছীহঁতৰ কেন্দ্ৰীভূত অন্তৰ্গত বাহিনীৰ আক্ৰমণক ভেটা দিয়াত এক নিয়ামক ভূমিকা লৈছিল। আমাৰ ফৌজৰ যুদ্ধ চলাকালীন সময়ৰ প্ৰতিৰক্ষা দুৰ্ভেদ্য বুলি প্ৰমাণিত হৈছিল।

আত্মৰক্ষামূলক যুঁজৰ আগতে পুত্ৰানুপুত্ৰ প্ৰস্তুতি কৰা হৈছিল। টেক্স কমাণ্ডাৰসকল আৰু তেওঁলোকৰ হেড কোয়াৰ্টাৰ্ছ সমূহে পদাভিক, গোলন্দাজ, ইনজিনিয়াৰ আৰু বিমান গোটবোৰৰ কমাণ্ডাৰ আৰু হেড কোয়াৰ্টাৰ্ছৰ লগত মিলি যুটীয়া মহাবাৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল। অগ্ৰসৰমান শত্ৰুৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতি-আক্ৰমণৰ সৰ্বপ্ৰকাৰ সম্ভাৱ্য বিকল্পৰ মহড়া মানচিত্ৰ আৰু বণভূমিত দিয়া হৈছিল। সৈন্যসকলৰ মাজত বাস্তৱনৈতিক কামৰ ওপৰত যথেষ্ট মনোযোগ দিয়া হৈছিল। তথাপি আত্মৰক্ষামূলক যুঁজৰ গতিপথত ছোভিয়েত কমাণ্ডে তেওঁলোকৰ পৰিকল্পনা বহিৰ্ভূতভাৱেও অন্তৰ্গত শক্তিক নিয়োগ কৰিব লগীয়াত পৰিছিল।

কেন্দ্রীয় বণাঙ্গনত এক প্ৰবল শত্ৰু পেনংছাব বাহিনী প্ৰথম দিনাৰ অন্তত ১৩শ আৰ্মিৰ প্ৰধান প্ৰতিবন্ধা লাইন ভেদ কৰিবলৈ আৰু ৬-৮ কিলোমিটাৰ গভীৰ পৰ্য্যন্ত সোমাবলৈ সক্ষম হৈছিল। এই অৱস্থাৰ সমুখীন হৈ বণাঙ্গনৰ কমান্ডাৰ জেনাৰেল ব'ক'ছ'ভস্কিয়ে লাইনটো পুনৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ উদ্দেশ্যে ৬ জুলাই ৰাতিপুৱা এক প্ৰবল প্ৰত্যাবাত হনাৰ সিদ্ধান্ত ললে। এই লক্ষ্য সাধনৰ বাবে জেনাৰেল বদিনৰ ২য় টেক আৰ্মি আৰু জেনাৰেল ভাছিলিয়েভৰ ১৯তম টেক ক'বক প্ৰধান ভূমিকা দিয়া হৈছিল।

১৭শ পদাতিক ক'বৰ সহযোগিতাত ২য় টেক আৰ্মি আৰু ১৯শ টেক ক'বে কৰা প্ৰতি-আক্ৰমণেই আছিল দবাচলতে বণাঙ্গনৰ দ্বাৰা টেকৰ প্ৰথম প্ৰতিশোধকাৰী আঘাত। কেবাটাও কাৰণত ই আকাজিকত ফল দিয়া নাই যদিও এই প্ৰত্যাবাতে আত্মৰক্ষাসমূলক যুঁজত আমাৰ অনুকূলে সোঁত সলাই দিছিল। শত্ৰুক ই দ্বিতীয় লাইন আহি পোৱাৰ আগতেই গতিবোধ কৰা হৈছিল আৰু ইয়াৰ যি ক্ষয়ক্ষতি হৈছিল সেয়া তাক অ'লথ'ভাতকাৰ বিৰুদ্ধে আক্ৰমণাত্মক অভিযান চলোৱাৰ পক্ষে শক্তিহীন কৰি পেলাইছিল। প্ৰতি-আক্ৰমণৰ পিচত ২য় টেক আৰ্মিয়ে দ্বিতীয় লাইনত আত্মৰক্ষামূলক অৱস্থান লৈছিল আৰু ১৫শ আৰ্মিৰ লগত একেলগে শত্ৰুৰ কুস্ক'ত ভাঙি সোমোৱাৰ সকলো চেষ্টা বাৰ্থ কৰি দিছিল।

ইতিমধ্যে ভ'ব'নৈৰ খণ্ডত তুমুল যুঁজ চলি আছিল, তাত বেলগ'ৰ'দৰ উত্তৰ-পশ্চিম এলেকাৰ পৰা অ'ব'স্থান আৰু কুস্ক' অভিমুখে শত্ৰুহঁতে প্ৰবল পৰাক্ৰমেৰে আক্ৰমণ কৰিছিল। তাত নাংহী গোষ্ঠীত আছিল প্ৰায় ৭০০ টেক আৰু বিমানবাহিনীৰ অধিকাংশ।

প্ৰথম দিনাৰ যুঁজৰ শেষছোৱাত বিপুল ক্ষয়ক্ষতিৰ বিনিময়ত শত্ৰুহঁত ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ প্ৰতিবন্ধাৰ প্ৰথম লাইন ভেদ কৰিবলৈ সক্ষম হল। বণাঙ্গনৰ কমান্ডাৰ জেনাৰেল ডাভুভিনে টেক আৰ্মি

আৰু সংৰক্ষিত টেক্স ক'ৰবোৰ নিয়োগৰ সম্পৰ্কত ভেৰ্তৰ সিদ্ধান্ত পৰিৱৰ্তন কৰিলে।

পৰিকল্পিত প্ৰতি-আক্ৰমণৰ সলনি ১ম টেক্স আৰ্মি, ২য় গাৰ্ডছ আৰু ৫ম গাৰ্ডছ টেক্স ক'ৰবোৰক দ্বিতীয় প্ৰতিবন্ধা লাইনত স্থানান্তৰিত কৰা হ'ল, ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ পিচুৱাই অহা ডিভিছন-বোৰৰ লগত মিলি এক দুৰ্ভেদ্য প্ৰতিবোধ গঢ়ি তোলাৰ ব্যৱস্থা কৰা হ'ল যাতে শত্ৰুক শক্তিশূন্য কৰি পেলাব পৰা হয় আৰু তাৰ পিচত তাক হত্ৰভঙ্গ কৰাৰ বাবে প্ৰতি-আক্ৰমণ আৰম্ভ কৰা যায়।

গোট্টেই নিশা মাৰ্চৰ পাচত জেনাবেল কাতুকভৰ ১ম টেক্স আৰ্মিয়ে ৬ জুলাই বাতিপুৱা ৩০ কিলোমিটাৰ জোৰা দ্বিতীয় লাইনত আত্মবক্ষামূলক অৱস্থান ললে, প্ৰথম স্তৰত থাকিল ৬ষ্ঠ টেক্স আৰু ৩য় যন্ত্ৰসজ্জিত ক'ৰ আৰু দ্বিতীয় স্তৰত থাকিল ৩১শ টেক্স ক'ৰ। আৰ্মিৰ বাওঁ কাষত প্ৰতিবন্ধা অৱস্থান ললে জেনাবেল বুৰদেইনিৰ ২য় গাৰ্ডছ টেক্স ক'ৰ আৰু জেনাবেল ক্ৰাভচেনকোৰ ৫ম গাৰ্ডছ টেক্স ক'ৰে, প্ৰতিটো ১০ৰ পৰা ১৫ কিলোমিটাৰ জোৰা বণাঙ্গনত থাকিল।

৬ জুলাই বাতিপুৱা নতুন সৈন্য লৈ শত্ৰুহঁতে পুনৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰিলে ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ অৱস্থানৰ ভিতৰত এক অস্ত্ৰসজ্জিত ফাটল ধৰাবৰ আৰু যুঁজ আৰু বিস্তৃত কৰাৰ সুযোগ সৃষ্টিৰ আশাৰে। পিচে পেনংছাৰ বহুৰ আমাৰ প্ৰবল টেক্স প্ৰতিবন্ধকৰ সমুখীন হ'ল। সংক্ষিপ্ততম পথেৰে সিহঁতৰ কুক্ষ ভেদ কৰাৰ প্ৰয়াস ব্যৰ্থ কৰি দিয়া হ'ল।

ছোভিয়েত অস্ত্ৰসজ্জিত ইউনিটবোৰে গভীৰত বন্ধিত টেক্সবোৰৰ পৰা অগ্নিবৰ্ষণ কৰি থকাৰ লগে লগে ভেৰ্তলোকৰ শক্তিৰ একাংশৰ দ্বাৰা গভীৰৰ পৰা সুকোশলী দিয়া নিয়াক সমন্বিত কৰি নিজৰ অৱস্থানবোৰ অটুট ৰাখিলে। প্ৰতিবন্ধাৰ ক্ষেত্ৰত এনে ধৰণৰ যুঁজৰ পদ্ধতি অতীত কাৰ্য্যকৰ বুলি প্ৰমাণিত হ'ল, শত্ৰুৰ বিশাল

পেনংছাৰ, গোলন্দাজ আৰু বিমান আক্ৰমণৰ পৰা টেকবোৰক
ডুলনামূলকভাৱে কম ক্ষয়ক্ষতি হল।

টেক আৰ্মিৰ আৰু টেক আৰু যন্ত্ৰসজ্জিত ক'বোৰৰ এচেষ্টা
এনেকৈ দ্বিতীয় আৰু পাচফালৰ প্ৰতিৰক্ষা লাইনবোৰ ধৰি ৰাখিবৰ
বাবে কেন্দ্ৰীভূত কৰা হ'ল। কলম্বুকাপে চলিত যুঁজৰ সময়ত প্ৰতিৰক্ষাৰ
স্থিতিশীলতা বহুত বাঢ়ি গ'ল। শত্ৰুহঁতৰ পেনংছাৰ বৃহৎ গোষ্ঠীবোৰৰ
বণাজনৰ ঠেক এটা অংশত ২০০-৩০০ টাকৈ গাড়ীৰ আক্ৰমণ সাফল্যৰ
সৈতে প্ৰতিৰোধ কৰিব পৰা হ'ল।

গভীৰত অৱস্থিত প্ৰতিৰক্ষা লাইনবোৰ ধৰি ৰখাৰ বাবে প্ৰবল
টেক শক্তি ব্যৱহাৰৰ সিদ্ধান্ত চলিত যুঁজত সিংবোৰক নিয়োগৰ
এক নতুন ৰূপ হৈ উঠিল আৰু ইয়াৰ পৰা কাৰ্য্যকৰ ফল পোৱা
গ'ল। ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ কমাণ্ডে এই সিদ্ধান্ত সম্পৰ্কে জেনাৰেল
হেড কোয়াৰ্টাৰছলৈ নিম্নোক্ত বিপৰ্ট পঠিয়াইছিল : “এই সিদ্ধান্ত
কাৰ্য্যকৰ কৰাৰ ফলত অ'ব'য়ান খণ্ডত শত্ৰুৰ পৰাজয় হৈছে আৰু
আমাৰ বণাজন ভেদ কৰিবলৈ সিহঁত বাৰ্ষ হৈছে। আৰু টেক লৈ
প্ৰতি-আক্ৰমণৰ সিদ্ধান্ত লোৱা হ'লে গঠনবোৰ বাজবাটৰ এই অংশত
পদাতিক সৈন্যহঁতৰ দৃঢ় বণাজনৰ অভাৱত আমি আমাৰ শক্তিসমূহৰ
শক্তি ক্ষয় কৰি পেলালোঁহেঁতেন আৰু শত্ৰুহঁত নিশ্চিহ্নেই অ'ব'য়ান
ভাঙি নোমাই পৰিলেহেঁতেন আৰু তাৰ পিচত কুৰ্ক' অভিমুখে সিহঁতৰ
আক্ৰমণ তীব্ৰ কৰিলেহেঁতেন।”

জাৰ্মান ৪ৰ্থ পেনংছাৰ আৰ্মি আৰু ছোভিয়েত ৫ম গাৰ্ডছ
টেক আৰ্মিৰ মাজত প্ৰ'খ'ৰভকা এলেকাত টেক সজৰ্ষ আছিল
কুৰ্ক'ৰ যুঁজৰ আক্ৰমণাত্মক পৰ্য্যায় আছিল চৰম পৰিণতি। জেনাৰেল
কনেভে ৫ম গাৰ্ডছ আৰ্মিক স্বেপ বণাজনৰ পৰা এই খণ্ডলৈ
পঠিয়াইছিল। যুদ্ধৰ বুৰঞ্জীত অকল্পিতপূৰ্ব এই সজৰ্ষত উভয় পক্ষত
প্ৰায় ১২০০ টেক আৰু দ্বিবিট সংখ্যক বিমান নিয়োজিত হৈছিল।

জেনাৰেল হোথৰ নেতৃত্বত নাৎছীহঁতৰ বাহকবনীয়া পেনংছাৰ ডিভিছনে জেনাৰেল বতমিস্ত্ৰভৰ নেতৃত্বাধীন ছোভিয়েত টেক আৰ্মিৰ লগত হোৱা মুখামুখি সজৰ্বৰ মুখত ডিষ্ট্ৰি নোৱাৰিলে। সিহঁতৰ গতিবোধ কৰা হ'ল আৰু তাৰ পিচত পিছলৈ হেঁচুকি পঠোৱা হ'ল। প্ৰথম দিনাৰ যুদ্ধত শত্ৰুহঁতে ৩০০ টা টেক হেৰুৱাব লগা হোৱা ঘটনাৰ পৰাই এই যুদ্ধৰ তীব্ৰতা আৰু তিক্ততাৰ উমান পোৱা যায়। আমাৰ সৈন্যসকলৰো গুৰুতৰ ক্ষয়-ক্ষতি হ'ল। আৰু কেইদিনমান ধৰি এই তয়াময়া যুদ্ধ চলিল, কিন্তু ১১ জুলাই কুৰ্কৰ যুদ্ধ আমাৰ অনুকূলে ঢাল খালে। সিহঁতৰ অনুকূলে যুদ্ধৰ গতি-পৰিৱৰ্তনৰ বাবে শত্ৰুহঁতৰ শেষ চেষ্টা ব্যৰ্থ হ'ল।

ছোভিয়েত প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানত অগ্ৰসজ্জিত বাহিনীয়ে বিশেষ গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰিছিল। বণাজনৰ আক্ৰমণকাৰী গোষ্ঠীসমূহৰ মাজত থাকি তেওঁলোকে শত্ৰু প্ৰতিৰক্ষাক দ্ৰুত মৰিমূৰ কৰিবলৈ আৰু সাফলাক চলিত যুদ্ধৰ এলেকাৰ গভীৰ পৰ্যাস্ত ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ সাহায্য কৰিছিল।

স্কীয়া টেক বেজিমেণ্ট আৰু ব্ৰিগেডবোৰ পদাতিক ডিভিছন-বোৰৰ লগত যুক্ত আছিল আৰু ঘনিষ্ঠভাৱে সমৰ্থন দিবৰ বাবে এক কেন্দ্ৰীয় নিয়ন্ত্ৰণ সংস্থাৰ দ্বাৰা নিয়োজিত হৈছিল। পদাতিক সৈন্যসকলক সমৰ্থন দিবৰ বাবে টেকৰ শব্দ ৰুজি কৰা হৈছিল। উদাহৰণস্বৰূপে ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিত প্ৰতি কিলোমিটাৰ সমুখ বণাজনত ২০-৩০ টা টেক আছিল। সাধাৰণতে পৃথক টেক আৰু যন্ত্ৰসজ্জিত ক'ৰবোৰ লৈ ফিল্ড আৰ্মিৰ গতিশীল টাঙ্ক ফ'ৰ্চ গঠন কৰা হৈছিল। পূৰ্বৱৰ্তী আক্ৰমণাত্মক অভিযানবোৰত অগ্ৰসজ্জিত শক্তিৰ আন কোনো সাংগঠনিক ৰূপ ব্যৱহৃত হোৱা নাছিল। কুৰ্কৰ যুদ্ধৰ মুখত নানান ধৰণৰ টেক আৰ্মি গঠন কৰা হ'ল আৰু এইবোৰক বণাজনৰ টাঙ্ক ফ'ৰ্চ হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰা হ'ল। সামৰিক

তত্ত্ববিদসকলে তেতিয়ালৈকে আক্ৰমণাত্মক যুঁজত এই আৰ্মিবোৰৰ নিয়োগ সম্বন্ধে উপযুক্ত চূপাৰিছ তৈয়াৰ কৰা নাছিল। আমাৰ কমাণ্ডে আগন্তুক প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানত টেক আৰ্মিৰ যুঁজৰ পৰিকল্পনাৰ নতুন ৰূপ আৰু পদ্ধতিৰ সন্ধান কৰিব লগীয়া হ'ল। স্বাভাৱিকতেই হিচাপত ভুল ভ্ৰান্তি হৈছিল।

জেনাৰেল ব'গদানভৰ ২য় টেক আৰ্মি, জেনাৰেল বাইবালকোৰ ৩য় গাৰ্ডছ টেক আৰ্মি আৰু জেনাৰেল বাদানভৰ ৪ৰ্থ টেক আৰ্মিয়ে শত্ৰুৰ অ'বেল অভিক্ষেপ ধ্বংস কৰাত এক প্ৰধান ভূমিকা লৈছিল। কিন্তু যেনেকৈ এইবোৰ আৰ্মিক নিযুক্ত কৰা হৈছিল আৰু তেওঁলোকৰ যুঁজত যি পদ্ধতি লোৱা হৈছিল যুদ্ধক্ৰিয়াৰ কালৰ পৰা তাক সফল বুলি ক'ব নোৱাৰি। শত্ৰুৰ স্বেচ্ছাকৃত আত্মৰক্ষাক ধণ্ড-বিধণ্ড আৰু চূৰ্ণ কৰাৰ বাবে 'অস্ত্ৰসজ্জিত মুঠি' হিচাপে এই তিনিটি আৰ্মিক ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। ৪ৰ্থ টেক আৰ্মি এটা অভিমুখে গ'ল, আনহাতেদি ২য় টেক আৰু ৩য় গাৰ্ডছ টেক আৰ্মি কেবাটাও দিশৰ পৰা শত্ৰু প্ৰতিৰক্ষাৰ ওপৰত একাদিক্ৰমে আঘাত কৰাৰ লক্ষ্য পূৰণৰ বাবে ধাৰমান হ'ল, গতিকে যুঁজৰ গতিপথত সিবোৰক কেবাবাৰো পুনৰ্বিন্যাস কৰিব লগীয়া হ'ল।

এই টেক আৰ্মিবোৰৰ প্ৰত্যেকটোৰ ৮০০ টাকৈ টেক আছিল, সিবোৰক ব্যৱহাৰ কৰাত কম খৰখেদা কৰা হ'লে, বিজয়তাৰ সৈতে সিবোৰক যুঁজত নমোৱা হ'লে সিবোৰে নিয়ামক ফল দিলেহেঁতেন।

১ম টেক আৰ্মি আৰু ৫ম গাৰ্ডছ টেক আৰ্মিক লৈ গঠিত ভ'ব'নেৰা বণাঙ্গনৰ গতিশীল টাঙ্ক ফ'ৰ্চক বেলগ'ব'দ খাৰকভ আক্ৰমণাত্মক অভিযানত বেছ সাফল্যৰে সৈতে নিয়োগ কৰা হৈছিল। কিন্তু আৰ্মিয়ে শত্ৰু-প্ৰতিৰক্ষা ভেদ কৰাৰ পিচত চলিত যুঁজৰ এলেকাৰ গভীৰলৈ আক্ৰমণক আগুৱাই নিবৰ বাবে সিবোৰক যুঁজত নমোৱা হৈছিল। একেলগে অগ্ৰসৰমান এই অস্ত্ৰসজ্জিত ফৌজে

নাংহী গোষ্ঠীৰ ভিতৰত এক গভীৰ ফাটল সৃষ্টি কৰিছিল। অন্তঃসজ্জিত শক্তিক যুঁজত নিয়োগৰ এই ৰূপ সেই সময়ত সম্পূৰ্ণ সঠিক বুলি প্ৰমাণিত হৈছিল।

যুঁজৰ সফল অগ্ৰগতিৰ নিমিত্তে শত্ৰু-প্ৰতিৰক্ষাৰ ভিতৰত সোমাই পৰাটো টেক আৰ্মি ইউনিটবোৰৰ পক্ষে অতীব গুৰুত্বপূৰ্ণ আছিল। উদাহৰণস্বৰূপে, ব'গ'হুখত খণ্ডত শত্ৰুৰ চলিত যুঁজৰ এলেকাৰ গভীৰলৈ ১ম টেক আৰ্মিৰ দ্ৰুত অগ্ৰগতিয়ে পাৰ্শ্বদিশাবোৰত আৰু পশ্চাদভাগত আঘাত কৰাটো সম্ভৱ কৰি তুলিছিল, আৰু স্নুকৌশলী গতিবিধি সীমাবদ্ধ কৰি দিছিল আৰু সিহঁতৰ প্ৰতিৰক্ষাৰ স্থিতিশীলতাক দুৰ্বল কৰিছিল। ৪-৬ আগষ্টৰ ভিতৰত এই আৰ্মিৰ দ্বাৰা ৮০ কিলোমিটাৰ অগ্ৰগতিয়ে আক্ৰমণকাৰী ছোভিয়েত কৌজৰ অনুকূলে পৰিস্থিতিৰ বিপুল পৰিৱৰ্তন ঘটাইছিল।

যুঁজ চলি থকা এলেকাৰ গভীৰত যুঁজৰ সাকল্য বে বহুল পৰিমাণে নিৰ্ভৰ কৰে কিন্তু আৰ্মিৰ সৈতে টেক আৰ্মিৰ অৱস্থান আৰু সহযোগিতাৰ ওপৰত এই যুঁজ তাৰ প্ৰমাণ। কিন্তু তাৰ সংগঠনত যথেষ্ট ত্ৰুটি আছিল। গতিশীল সৈন্যসকলৰ দ্বাৰা অধিকৃত লাইনত উপনাত হবলৈ পদাতিক বাহিনীৰ প্ৰায়ে পলম হৈছিল। গতিকে টেক আৰু অন্তঃসজ্জিত ক'ৰবোৰ পদাতিক সৈন্যসকলৰ সাহায্য নোলোৱাকৈ দীঘলীয়া সময় ধৰি যুঁজিবলৈ বাধ্য হৈছিল। ইয়াৰ ফলত সৈন্যসকলৰ অগ্ৰগতি মন্থৰ হৈ পৰিছিল আৰু যিমান খবতকীয়াকৈ আৰু যিমান গভীৰলৈ তেওঁলোক আগুৱাব পাবিলেহেঁতেন ই তাক ব্যাহত কৰিছিল।

সিবোৰৰ স্নুকৌশলী গতিবিধি কৰাৰ ক্ষমতাকো সকলো সময়তে ব্যৱহাৰ কৰা নহৈছিল। বণাঙ্গনৰ কমান্ডাৰসকলে সময়োচিত সিদ্ধান্ত লব নোৱাৰাটোৱেই আছিল ইয়াৰ প্ৰধান কাৰণ। উদাহৰণস্বৰূপে ৫ম গাৰ্ডছ টেক আৰ্মিয়ে ৪ আৰু ৫ আগষ্টত ৱ'ল'চেভ অভিযুখে সামান্য অগ্ৰগতি কৰিছিল আৰু শত্ৰুৰ তীব্ৰ প্ৰতিৰোধৰ আগত ই

বিপুল জয়-শক্তি স্বীকাৰ কৰিবলগীয়া হৈছিল, অৰ্থাৎ সেই সময়তে ব'গ'হুখত থগুত শত্ৰু প্ৰতিৰক্ষা ভেদে এই আৰ্মিব বাবে অপূৰ্ব সুযোগ সৃষ্টি কৰিছিল।

বেলগ'ব'দ-খাৰকত যুঁজত শত্ৰুৰ চলিত যুঁজৰ সংৰক্ষিত শক্তিৰ বিৰুদ্ধে অগ্ৰসজ্জিত বাহিনী নিয়োগৰ ক্ষেত্ৰত লেখতলবলগীয়া অভিজ্ঞতা অৰ্জিত হৈছিল। এই সংগ্ৰামে বিভিন্ন ৰূপ লৈছিল, তাৰ ভিতৰত সবাতোকৈ বেছি হৈছিল জয়-পৰাজয় নোহোৱা বিধৰ সজ্জৰ্ষ। ছোভিয়েত টেক্‌ ক'ববোৰৰ ১১ৰ পৰা ২১ আগষ্টলৈকে ব'গ'হুখত আৰু আখতিবকা এলেকাত এক বিৰাট শত্ৰু পেননছাৰ বাহিনীৰ সৈতে হোৱা জয়-পৰাজয় নোহোৱা বিধৰ যুঁজ সমূলি সফল হোৱা নাছিল। সূচনাত ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ অগ্ৰসজ্জিত বাহিনী সিঁচৰতি হৈ আছিল আৰু ই এক বাপক বণাজনত যুঁজিছিল। আমাৰ টেক্‌ ক'ববোৰৰ মন্থৰ অগ্ৰগতিৰ সুযোগ লৈ শত্ৰুহঁতে সিহঁতৰ সংৰক্ষিত শক্তি আনিলে; ব'গ'হুখতৰ দক্ষিণত বণাজনক স্থিতিশীল কৰি পেলালে আৰু প্ৰতি-আক্ৰমণকাৰী শক্তিৰ সমাবেশ ঘটালে আৰু এনেকৈ এক অনুকূল পৰিস্থিতি সৃষ্টি কৰি যুঁজত নামিলে। শত্ৰুহঁত যেতিয়া আগবাঢ়ি আহিছিল, তেতিয়াও আমি শত্ৰুহঁতৰ পৰিকল্পনা আৰু সিহঁতৰ সংৰক্ষিত শক্তিৰ মতলব পূৰাপূৰি আৱিষ্কাৰ কৰিব পৰা নাছিলোঁ। সিহঁতৰ প্ৰতি-আক্ৰমণৰ সময়ো ঠিক নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিব পৰা নাছিলো। ফলস্বৰূপে আমাৰ টেক্‌ আৰ্মিবোৰে যথেষ্ট শক্তি নোলোৱাকৈ নিৰ্ভৰযোগ্য গোলন্দাজ, বিমান আৰু পদাতিক সমৰ্থন নোপোৱাকৈয়ে যুঁজিবলৈ বাধ্য হৈছিল। তেওঁলোকে শত্ৰুহঁতৰ বিৰাট পেননছাৰ গোষ্ঠীৰ বিৰুদ্ধে একে সময়তে যুঁজত নমা নাছিল : ১ম টেক্‌ আৰ্মিয়ে ১১ আগষ্টত আৰু ৫ম গাৰ্ডছ টেক্‌ আৰ্মিয়ে ১২ আগষ্টত আঘাতবোৰ এৰাবলৈ ধৰে। সিৰোৰ ইউনিটবোৰে বিভিন্ন সময়ত যুঁজত নমাৰ ফলত অৱস্থাৰ আৰু অৱনতি ঘটিল।

আখতিবিকাৰ পূৰ্বেও আমাৰ টেক বাহিনীবোৰে পৃথকভাৱে যুঁজত নাছিল। শত্ৰুৰ আখতিবিকা গোষ্ঠীক যে সোনকালে নিশ্চিহ্ন কৰা নগল সি আছিল তাৰ অন্ততম প্ৰধান কাৰণ।

টেক সজ্জাৰ এলেকাবোৰ গৈ পাবলৈ ফিল্ড আৰ্মীবোৰৰ পলম হৈছিল। যুঁজ কৰি থকা সৈন্যসকলক যি বিমানছত্ৰ দিয়া হৈছিল সি দুৰ্বল আছিল। আমাৰ অন্তঃসজ্জিত গঠনবোৰে যুঁজৰ সবাতোকৈ সৰুটময় মুহূৰ্তবোৰত ব্যাপক বণাঙ্কনত যুদ্ধৰত থাকি আক বিমানৰ পৰা ক্ৰমাগত আক্ৰমণৰ মুখত প্ৰবল শত্ৰুশক্তিৰ বিৰুদ্ধে যুঁজৰ প্ৰধান হেঁচা সহ কৰিব লগীয়া হৈছিল। শত্ৰুইত একে ঠাইত সংহত হৈ থকাৰ ফলত আমাৰ টেক আৰ্মীবোৰে সুকৌশলী গতিবিধিৰ ক্ষমতাৰ সুযোগ লব পৰা নাছিল। কুৰ্বৰ যুঁজত বিপুল সংখ্যক টেক নিয়োগৰ অভিজ্ঞতাৰ বিশ্লেষণৰ পৰা কেতবোৰ সুনিৰ্দিষ্ট সিদ্ধান্তলৈ আহিব পাৰি।

প্ৰথমেই কোৱা দৰকাৰ যে অন্তঃসজ্জিত আৰু যন্ত্ৰসজ্জিত সৈন্যসকলে কোনো বণাঙ্কনৰ দ্বাৰা আত্মৰক্ষামূলক যুঁজৰ সময়ত অত্যন্ত বিচিত্ৰ আৰু জটিল কৰ্তব্য পালন কৰিব পাৰে। কুৰ্বৰ যুঁজত অন্তঃসজ্জিত ইউনিটবোৰৰ আত্মৰক্ষামূলক সংগ্ৰাম বিভিন্ন অংশত বিভিন্ন ধৰণৰ হৈছিল। ভ'ব'নেৰ বণাঙ্কনৰ টেক বাহিনীবোৰৰ যুঁজ কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্কনৰ যুঁজবোৰৰ পৰা যথেষ্ট বেলেগ ধৰণৰ আছিল। কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্কনৰ ২য় টেক আৰ্মি এটা প্ৰত্যাহাতৰ পিচত যিকোনো দ্বিতীয় লাইনত আত্মৰক্ষামূলক অৱস্থানলৈ গৈছিল আৰু স্থিৰ অৱস্থানবোৰৰ পৰা অগ্নিবৰ্ষণ আৰু অতৰ্কিতে প্ৰতি-আক্ৰমণ কৰি শত্ৰু নিধন কৰিছিল, সেই ক্ষেত্ৰত ভ'ব'নেৰ বণাঙ্কনৰ ১ম টেক আৰ্মি আৰু পৃথক টেকবোৰে সংখ্যাৰ ফালৰ পৰা বিপুলতৰ শত্ৰুশক্তিৰ হেঁচাৰ আগত পিচুৱাই আহি অন্তৰ্ভূতা প্ৰতিৰক্ষা লাইনত সিঁতক পৰ্য্যদন্ত কৰিছিল। এই যুঁজে প্ৰমাণ কৰিছিল যে প্ৰতি-আক্ৰমণ

কলপিত হৈছে একমাত্ৰ তেতিয়াই যেতিয়া তাক যথেষ্ট প্ৰবল শক্তিৰ দ্বাৰা
কৰা হয় আৰু অংশগ্ৰহণকাৰী টেক আৰ্মি আৰু ক'ৰবোৰে সময়
আৰু স্থানৰ ফালৰ পৰা সিবোৰৰ প্ৰয়াসক যথাযথভাৱে সমন্বিত কৰে।

প্ৰতি-আক্ৰমণ সাফল্যমণ্ডিত কৰিবলৈ হলে তাৰ আগতে সূকৌশলে
সংগঠিত গোলন্দাজ আৰু বিমান আক্ৰমণ অৱশ্যেই দৰকাৰ। লক্ষ্য-
পূৰণৰ বাবে যুঁজৰ সমগ্ৰ সময়টো জুৰি অগ্ৰসৰমান ফৌজক ক্ৰমাগত
গোলন্দাজ আৰু বিমান সমৰ্থন দিয়াটো দৰকাৰ।

পদাতিক ডিভিছনবোৰৰ সৈতে সংশ্লিষ্ট সূকীয়া টেক বেজিমেণ্ট
আৰু ব্ৰিগেডবোৰক প্ৰধানতঃ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল আমাৰ প্ৰতিৰক্ষাৰ
মাজত ফাটল ধৰোৱা শত্ৰু ইউনিটবোৰৰ বিৰুদ্ধে অতৰ্কিতে প্ৰতি-
আক্ৰমণত। টেক, পদাতিক আৰু টেক-প্ৰতিৰোধী সংৰক্ষিত
শক্তিবোৰৰ সমন্বিত প্ৰয়াস আৰু সিবোৰক যথেষ্ট গোলন্দাজ আৰু
ইনজিনিয়াৰিং সমৰ্থনৰ ফলত প্ৰতি-আক্ৰমণবোৰত সাফল্যও অৰ্জিত
হৈছিল। যদি কোনো প্ৰতি-আক্ৰমণ অনুপযোগী হৈছিল তেনেহলে
টেকবোৰে স্থিৰ অৱস্থানৰ পৰা অগ্ৰসৰণ কৰি অথবা অতৰ্কিতে
আক্ৰমণ কৰি শত্ৰুৰ বিৰুদ্ধে যুঁজ কৰিছিল।

চুই বণাঙ্গনৰ আত্মৰক্ষামূলক যুঁজৰ সময়ত পৃথক টেক ইউনিটবোৰে
বাণপক পৰিসৰত সূকৌশলে চলাচল কৰিছিল, যুঁজ নোহোৱা এলাকাৰ
পৰা বিপক্ষক এলাকালৈ গুচি গৈছিল আৰু তাত থকা প্ৰতিৰক্ষাকাৰী
ইউনিটবোৰক মদত দিছিল।

অ'বেলৰ যুঁজে এই ছোভিয়েত সামৰিক তত্ত্ব সঠিক বুলি প্ৰমাণ
কৰিলে যে শত্ৰুৰ ইচ্ছাকৃত প্ৰতিৰক্ষা ভেদ কৰাৰ বাবে টেক আৰ্মিৰ
আৰু টেক ক'ৰবোৰৰ নিয়োগ গুৰুতৰ ক্ষয়-ক্ষতি ঘটায় আৰু আঘাতৰ
শক্তিক দুৰ্বল কৰে আৰু ফলস্বৰূপে যুঁজৰ এলেকাৰ গভীৰত সাফল্যক
সহায়তাৰ এক শক্তিশালী হাতিয়াৰৰ পৰা বণাঙ্গনৰ আৰু ফিল্ড
আৰ্মিৰ কমাণ্ডাৰসকলক বঞ্চিত কৰে।

২য়, ৪ৰ্থ আৰু বিশেষকৈ ৩য় গাৰ্ডছ টেক আৰ্মিক নিয়োগ কৰাৰ অভিজ্ঞতাই দেখুৱাই দিছিল যে সিবোৰৰ বণাঙ্গনৰ এক অংশৰ পৰা আন অংশত বাবেপতি পুনৰ্নিযুক্ত হোৱাৰ ক্ষমতা আছে। কিন্তু একেখন যুঁজত টেক গঠনবোৰৰ আক্ৰমণৰ গতিমুখ সঘনাই সলোৱাটো অনুচিত। তেনে কবিলে ইঞ্জিন আৰু বানিং গিয়াৰ অকালতে ক্ষয়প্ৰাপ্ত হয়। ৩য় গাৰ্ডছ টেক আৰ্মিৰ লক্ষ্য একেখন যুঁজত ৬ বাৰ সলোৱা হৈছিল, উদাহৰণস্বৰূপে, এই আৰ্মিয়ে যুঁজৰ কোনো উল্লেখযোগ্য ফলাফল নোহোৱাকৈ ৫০০ কিলোমিটাৰ বেছি পথ অতিক্ৰম কৰিছিল।

অ'বেলৰ যুঁজে, বিশেষকৈ ৪ৰ্থ টেক আৰ্মিৰ আৰু পশ্চিম বণাঙ্গনৰ ১ম, ৫ম আৰু ২৫তম পৃথক টেক ক'ৰৰ যুঁজে দেখুৱাই দিছিল যে হাবি, নদ-নদী, গিৰিখাত আৰু আন আন স্বাভাৱিক টেক প্ৰতিৰোধী প্ৰতিবন্ধকপূৰ্ণ ওখবা-মোখৰা মাটিত ডাঙৰ ডাঙৰ টেক গঠন নিয়োগ কৰাটো একেবাৰে অনুপযোগী।

আমাৰ টেক আৰু যন্ত্ৰসজ্জিত ক'ৰবোৰ বেলগ'ৰ'দ আৰু খানকডৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানত সৰ্বাতোকৈ কাৰ্য্যকৰণৰে নিয়োজিত হৈছিল। টেক আৰ্মি আৰু ক'ৰবোৰৰ অগ্ৰবৰ্তী ব্ৰিগেডবোৰে শত্ৰুৰ বেছ বেষ্টিত প্ৰতিৰক্ষা এলেকা ভেদ সম্পূৰ্ণ কৰাত অংশ গ্ৰহণ কৰিছিল। চলিত যুঁজৰ এলেকাৰ গভীৰত গতিশীল টান্ক ফ'ৰ্চ হিচাপে যুঁজিবৰ বাবে প্ৰধান শক্তিবোৰক আছুতীয়াকৈ ৰখা হৈছিল। ইয়াৰ ফলত ভ'ব'নেৰ আৰু স্তেপ বণাঙ্গন মাথো শত্ৰুৰ বেছবেষ্টিত প্ৰতিৰক্ষা এলেকাত দ্ৰুত ভাঙি সোমাবলৈ সক্ষম হোৱা নাই, ১৫০ কিলোমিটাৰ গভীৰ পৰ্য্যন্ত আক্ৰমণ আগুৱাই নিবলৈ সক্ষম হৈছিল।

সেই একে অভিযানত শত্ৰুৰ শক্তিশালী অস্ত্ৰসজ্জিত বাহিনীৰ প্ৰতি-আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰাত আমাৰ টেক আৰু যন্ত্ৰসজ্জিত ক'ৰবোৰে আৰু টেক আৰ্মিবোৰে বহুত অভিজ্ঞতা আহৰণ কৰিছিল। ইয়াত যুঁজৰ বিভিন্ন ৰূপ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল, যেনে : টেক আৰ্মিৰ দ্বাৰা নিৰ্দেশ

পোৱাৰ পিচত অতি কম সময়ৰ ভিতৰত প্ৰতিৰক্ষা লাইন দখল কৰা (ব'গ'হুখত এলেকাত), ফিল্ড আৰ্মিৰ দ্বাৰা বন্ধিত কোনো প্ৰতিৰক্ষা এলেকাত তাক মদত দিবলৈ বুলি টেক্স আৰ্মিক পুনৰ যুঁজত নমোৱা (পশ্চিমৰ পৰা ব'গ'হুখতৰ ওপৰত প্ৰতি-আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰাত), টেক্স আৰু বহুসজ্জিত ক'ব আৰু ফিল্ড আৰ্মি ইউনিটবোৰৰ দ্বাৰা যুটীয়া-ভাৱে স্নেকহোলী প্ৰতি-চাল (শত্ৰুৰ আশুতিৰকা গোষ্ঠীৰ বাওঁ পাৰ্শ্বদেশক আগুৰি ধৰা)।

কুস্ক'ৰ প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানে দেখুৱাই দিছিল যে আৰ্মি-বোৰৰ আক্ৰমণকাৰী গোষ্ঠীবোৰত টেক্স আৰু বহুসজ্জিত ক'বোৰ নিয়োগ আৰু বণাজনৰ আক্ৰমণকাৰী গোষ্ঠীবোৰত টেক্স আৰ্মি নিয়োগৰ কল্যাণত শত্ৰুৰ বেছ বেষ্টিত প্ৰতিৰক্ষাক যুঁজৰ প্ৰথম দিনাই চলিত যুঁজৰ এলেকাৰ সমস্ত প্ৰতিৰক্ষা নেকানেক কৰি দিয়া হৈছিল।

টেক্স আৰু বহুসজ্জিত ক'বোৰৰ আৰু টেক্স আৰ্মিবোৰৰ অগ্ৰগতি সবাতোকৈ কাৰ্য্যকৰ হৈছিল যেতিয়া তেওঁলোকে পদাতিক বাহিনী আৰু পাৰ্শ্বৱৰ্তী টেক্স আৰু বহুসজ্জিত ইউনিটবোৰৰ সৈতে সহযোগিতা কৰিছিল।

শত্ৰুৰ চলিত যুঁজৰ সংবন্ধিত শক্তিৰ বিৰুদ্ধে ব'গ'হুখত আৰু আশু-তিৰকা এলেকাত যুঁজে দেখুৱাই দিছিল যে টেক্স আৰ্মি এখন যুঁজৰ গতি পথত বিভিন্ন লক্ষ্য সাধনৰ বাবে যুঁজিবলৈ সদায় সাজু হৈ থাকিব লাগিব।

সাধাৰণভাৱে কুস্ক'ৰ যুঁজত অজিত অভিজ্ঞতা আৰু বিশেষকৈ অহুসজ্জিত বাহিনী নিয়োগৰ অভিজ্ঞতা অমূল্য, প্ৰথমতে এই ঘটনাৰ বাবে যে দুই প্ৰতিদ্বন্দ্বীয়ে যুঁজত নামিছিল পুছানুপুছা প্ৰান্তৰ পিচত আৰু নামিছিল পৰিকল্পনা অনুযায়ী। হয়ো পক্ষয়ে বৃহৎ অহুসজ্জিত শক্তিৰ সমাবেশ ঘটাই যুঁজে, সিবিবিৰ নিয়োগৰ আৰু বণৰ নানান বিচিত্ৰ ৰূপে আৰু টেক্স গঠনবোৰ নিয়ন্ত্ৰণ কৰা আৰু পৰিচালনা কৰাৰ অনুবিধাই আমাৰ বৰ্তমান আধুনিক যুঁজৰ যি ধাৰণাই ৰূপ লব লাগিছে তাৰ কাৰ চপাই আনে।

এয়াৰ মাৰ্শাল
ছেৰ্গেই কদেঙ্কো*

কুৰ্ক'ব যুঁজত বিমান প্ৰাধান্য
আৰু আকাশী যুঁজ

কুৰ্ক'ব বাল্যত আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে প্ৰস্তুতিৰ সময়ত শত্ৰুহঁতে বাপক পেনেংছাৰ আৰু বিমান আক্ৰমণৰ ওপৰত ভালেখিনি নিৰ্ভৰ কৰিছিল। ১৯৪৩ চনৰ ১৮ জুন তাৰিখে ফিল্ড মাৰ্শাল কন ক্লুগেই হিটলাৰক লিখিছিল যে চিটাডেল পৰিকল্পনা অনুযায়ী এটা আক্ৰমণাত্মক অভিযানেই হৈছে সবাতোকৈ ভাল সমাধান আৰু ইয়াৰ ফলত সৰ্বোচ্চ সংখ্যাত টেক নিয়োগ আৰু শক্তিশালী বিমান সমৰ্থন অপৰিহাৰ্য্য হৈ পৰিছিল।

এই পৰিকল্পনা অনুযায়ী নাংছী কমাণ্ডে সুপৰিকল্পিত পদ্ধতিবোৰ প্ৰয়োগ কৰিবলৈ বিচাৰিছিল। সিহঁতে কুৰ্ক'ব উত্তৰত আৰু দক্ষিণত আমাৰ প্ৰতিৰক্ষাক কেন্দ্ৰীভূত অগ্ৰসজ্জিত বাহিনীৰ দ্বাৰা আক্ৰমণ কৰাৰ আৰু বিমানেৰে আঘাত হনাৰ আশা পালিছিল আৰু তাৰ পিচত কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ সৈন্যসকলক আগুৰি ধৰাৰ

---

* ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ বাঁৰ ব্দেৎকোৱে কুৰ্ক'ব ব্ৰহ্মত এয়াৰ আৰ্ম'ৰ অধিনায়কত্ব কৰিছিল।

উদ্দেশ্যে একে গতিমুখলৈ অগ্ৰসৰ হোৱাৰ আশা পালিছিল। এই কথা কবই লাগিব যে ১৯৪১ আৰু ১৯৪২ চনত এই পদ্ধতি অনুসৰণ কৰি শত্ৰু সাফল্য অৰ্জনত সক্ষম হৈছিল।

নতুন আক্ৰমণাত্মক অভিযান পৰিকল্পনা কৰিবলৈ গৈ নাংছীহৈতে এই কথাটোলৈ মন কৰা নাই যে বিমানৰ ক্ষেত্ৰত শক্তিৰ অনুপাত ১৯৪৩ চনৰ জহকালিৰ ভিতৰত সলনি হৈছিল আৰু এতিয়া আমি বিমান শক্তিক, বিশেষকৈ তাৰ যুঁজাৰু বাহক লুফত্ৰাফৰ সস্তাৱ্য ক্ষমতাতকৈ বেছি পৰিসৰত কেন্দ্ৰীভূত কৰিব পাৰিলোহঁতেন। এতিয়া আমাৰ বিমানবোৰ আগতকৈ উন্নত হৈছিল। বিমান বাহিনীৰ আগত মাথো কেইটামান খণ্ডত নহয়, ছোভিয়েত জাৰ্মান বণাঞ্জন জুৰি বিমানৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰাধান্য অৰ্জন কৰাও কৰ্তব্য হিচাবে উপস্থিত হৈছিল।

১৯৪৩ চনৰ মে আৰু জুন মাহৰ আকাশী যুঁজ আছিল ছোভিয়েত বিমান বাহিনীৰ বিমানৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰাধান্য অৰ্জন কৰাৰ বাটত দুটা প্ৰধান মাইলখুঁটা। প্ৰথমখনত যুঁজিছিল ৬ৰ পৰা ৮ মে'লৈকে ৬ টা এয়াৰ আৰ্মিয়ে মিলিতভাৱে (১ম, ২য়, ৮ম, ১৫শ, ১৬শ, ১৭শ) স্মলেনস্কৰ পৰা আজত সাগৰ পৰ্য্যন্ত বিস্তৃত ১৭ টা শত্ৰু বিমান ক্ষেত্ৰৰ বিৰুদ্ধে। এই যুঁজৰ অন্তৰ্ভুক্ত আছিল স্থলত জাৰ্মান বিমান ধ্বংস কৰা আৰু শত্ৰু কবলিত এলেকাৰ ওপৰত আকাশী যুদ্ধ কৰা। এই যুঁজৰ উদ্দেশ্য আছিল সুধুৰপ্ৰসাৰী আৰু ১২০০ কিলোমিটাৰ জোৰা এক ব্যাপক বণাঞ্জনত আৰু প্ৰায় ২০০ কিলোমিটাৰলৈকে বিৰাট গভীৰলৈ গৈ এই যুঁজখন চলোৱা হৈছিল। ইয়াৰ আগতে পুছ্বানুপুছ্ব বিমান অনুসন্ধান চলোৱা হৈছিল, তাৰ ভিতৰেদি জাৰ্মান বিমান ঘাঁটিবোৰ সঠিকভাৱে চিহ্নিত কৰা হৈছিল আৰু লুফত্ৰাফে ইউনিটবোৰৰ যুঁজৰ নিৰ্দ্ধাৰিত সময়সূচীবোৰ জানিব পৰা হৈছিল, যাৰ ফলত আমাৰ বিমানবোৰে শত্ৰুৰ বিমান

ঘাটীবোৰত বেছিভাগ বিমান আৰু বিমান কৰ্মী উপস্থিত থকা কালত সেইবোৰৰ ওপৰত আঘাত হানিব পাৰিছিল।

অতি গোপনীয়তাৰে সৈতে এই যুঁজৰ প্ৰস্তুতি চলোৱা হৈছিল। কলম্বুৰূপে প্ৰথম বিমান আক্ৰমণটো শত্ৰুলৈ অপ্ৰত্যাশিত আছিল আৰু ই বৰ ফলপ্ৰসূ হৈছিল। ৬ মে' পুৱা ছোভিয়েত বিমান বাহিনীয়ে ৪৩৪ বাৰ হানা দিছিল আৰু ২১৫ খন জাৰ্মান বিমানপোত ধ্বংস কৰিছিল। তিনিদিনীয়া যুঁজত মুঠ ৫০০ শত্ৰু বিমান নিষ্ক্ৰিয় কৰি দিয়া হৈছিল। আমাৰ নিজৰ ক্ষয়-ক্ষতি হৈছিল তাৰ চাৰি ভাগৰ এভাগ।

দ্বিতীয় যুঁজখন হৈছিল আৰু এ-মাহ পিচত (৮ জুনৰ পৰা ১০ জুন)। তিনিটা এয়াৰ আৰ্মি (১ম, ২য় আৰু ১৫শ) আৰু দুৰ পাল্লাৰ বোম্বাৰ্ক বিমানবোৰে এই যুঁজত ভাগ লৈছিল। এইবেলি প্ৰধানতঃ বোম্বাৰ্ক বিমানৰ দ্বাৰা ২৮ খন বিমানকোঠ আক্ৰমণ কৰা হৈছিল। এই আক্ৰমণৰ ফলত শত্ৰুহঁতে ২০০ খনৰো বেছি বিমান হেৰুৱাব লগা হৈছিল।

কুস্ক'ৰ যুঁজৰ আগতে লুক্সেম্বাৰ্গেই আমাৰ সৈন্য মোতায়েন কৰা আৰু প্ৰতিৰক্ষা গঢ়ি তোলাৰ কামত বিধি-পঞ্চালি দিবলৈ বাবেপতি চেষ্টা কৰিছিল। যুঁজাক বিমানৰ দ্বাৰা বন্ধিত হৈ বিপুল সংখ্যক বোম্বাৰ্ক বিমানে কুস্ক' আৰু কাষ্ট্ৰোনায়ে বেল ষ্টেচনৰ ওপৰত হানা দিছিল।

২ জুন দিনৰ বেলিকা কুস্ক'ৰ ওপৰত বিমান আক্ৰমণত ৫৪০ বো অধিক আৰু ৰাতি প্ৰায় ৩০০ জাৰ্মান বিমানে ভাগ লৈছিল। সিহঁতক বাধা দিছিল ২য় আৰু এয়াৰ আৰ্মিবোৰৰ ২৮০ খন যুঁজাক বিমান আৰু ১০১ তম এয়াৰ ডিভিছনৰ ১০৬ খন যুঁজাক বিমানে। সিদিনা কুস্ক'ৰ প্ৰৱেশমুখত তীব্ৰ বিমান যুদ্ধ চলিছিল। আমাৰ যুঁজাক বিমানবোৰে ১০ খন শত্ৰু বিমান আৰু বিমান-বিক্ষৰ্ত্তী কামান আৰু

ভাৰোপৰি ৪১ খন শত্ৰুবিমান ভূপাতিত কৰিছিল। এই বিপুল ক্ষয়-ক্ষতিয়ে আমাৰ পশ্চাদভাগত লক্ষ্যবস্তুৰ ওপৰত দিনৰ বেজিকা হানী দিবৰ বাবে বোমাক বিমান ব্যৱহাৰ বন্ধ কৰিবলৈ জাৰ্মানহঁতক বাধ্য কৰিছিল।

কুস্ক'ৰ যুঁজৰ আগতে যি ক্ষয়-ক্ষতি সহ কৰিব লগীয়া হৈছিল তাৰ ফলত জাৰ্মান বিমান বাহিনী ভাগেখিনি দুৰ্বল হৈ পৰিছিল। ক্ষয়-ক্ষতি পূৰণৰ বাবে আৰু স্কোৱাড্ৰনবোৰৰ যুঁজাৰু ক্ষমতা পুনৰুদ্ধাৰ হ'বোৰ সমস্ত সংৰক্ষিত শক্তিক চোঁচি আনিবলৈ নাংহী কমাও বাধ্য হৈছিল।

কুস্ক' বালজত নিয়ামক আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে প্ৰস্তুতি চলাবলৈ গৈ নাংহী কমাও অপাৰেছন চিটাডেলৰ বাবে ছোভিয়েত জাৰ্মান বণাঙ্কনত সিহঁতৰ সমস্ত বিমান শক্তিৰ ৭০ শতাংশ বৰাদ কৰিছিল। জেনাবেল বিটাৰ ফন গ্ৰেইমেৰ অধিনায়কত্বত ৬ষ্ঠ এয়াৰ ফ্লিটৰ ইউনিটেবোৰে অবেল অভিক্ষেপৰ বিমানকোঠবোৰত খোপনি পুতিছিল, আৰু জেনাবেল ভলফগাং বিস্তোফেনৰ ৪ৰ্থ এয়াৰ ফ্লিটৰ স্কোৱাড্ৰনবোৰ খাৰকত আৰু বেলগ'ব'দৰ আশেপাশে অৱস্থিত আছিল।

৪ৰ্থ বন্থাৰ ক'ৰ যিটো কোনো এয়াৰ ফ্লিটৰ অন্তৰ্ভুক্ত নাছিল, সেইটোকে ধৰি শত্ৰুহঁতৰ বিমান আছিল ২০০০ বো অধিক। উন্নত হাইনকেল ১১১ বোমাক বিমান, নতুন হেনছেল ১২০ আক্ৰমণকাৰী বিমান আৰু ফকে-উল্ফ-১৯০ যুঁজাৰু বোমাক বিমানেৰে বহুত স্কোৱাড্ৰন গঠন কৰা হৈছিল।

ছোভিয়েত চুপ্ৰীম কমাণ্ডেও কুস্ক'ত আমাৰ সোঁ বাহু শক্তিশালী কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল। কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্কনৰ ১৬শ এয়াৰ আৰ্মি আৰু ভ'ব'নেৰ বণাঙ্কনৰ ২য় এয়াৰ আৰ্মিয়ে জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰৰ সংৰক্ষিত শক্তিৰ পৰা কেইটামান এয়াৰ ক'ৰ পাইছিল।

জুলাইৰ আৰম্ভণিত ১৬শ এয়াৰ আৰ্মিৰ যুঁজাৰ বিমান আছিল
১০৩৪ খন আৰু জেনাবেল ক্ৰাছভস্কিৰ ২য় এয়াৰ আৰ্মিৰ আছিল
৮৮১ খন।

তত্পৰি জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাছে দক্ষিণ-পশ্চিম বণাজনৰ
জেনাবেল ছুদেৎছৰ ১৭শ এয়াৰ আৰ্মিক (৭৩৫ খন বিমান) ভ'ব'নেঞ্চ
বণাজনৰ প্ৰতিৰক্ষা এলেকাত যুঁজিবলৈ নিৰ্দেশ দিছিল। এই তিনিটা
আৰ্মিৰ মুঠ বিমান আছিল ২৬৫ খন, অৰ্থাৎ ৪০ শতাংশবো বেছি।
তত্পৰি স্তেপ (সংৰক্ষিত) বণাজনৰ ৫ম এয়াৰ আৰ্মি আছিল ছোভিয়েত
কমান্ডৰ লেখতলবলগীয়া সংৰক্ষিত শক্তি।

কুৰ্ক বালজত আমাৰ যুঁজৰ প্ৰস্তুতি শত্ৰুৰ পৰা গোপন কৰিবলৈ
সযত্নে চেষ্টা হৈছিল। আমাৰ পৰিকল্পনা গোপন কৰাৰ ওপৰত
আমি কিমান গুৰুত্ব দিছিলো তাক তলত দিয়া কাহিনীৰ পৰা
ভালেখিনি বুজা যাব। জুন মাহত এদিন ১৬শ এয়াৰ আৰ্মিৰ
চোৰাংচোৱা প্ৰধান কৰ্ণেল জি. কে. প্ৰুছাকভ বিপট কৰিবলৈ
আছিল। তেওঁ মানচিত্ৰৰ লগত অ'বেলৰ দক্ষিণত থকা দুখন সৰু
কুঞ্জবনৰ ছবি আনিছিল। সেইবোৰৰ ভিতৰত বিৰাট সংখ্যক জাৰ্মান
টেক লুকাৱা আছিল। চক্ৰৰ দাগ আৰু আন আন লক্ষণৰ পৰা
মনত হৈছিল যে শত্ৰুহঁতে সেই কুঞ্জবনত প্ৰায় দুটা পেনংছাৰ
ডিভিছন লুকুৱাই থৈছে।

ধূপ খাই থকা টেক বিমান বাহিনীৰ ওচৰত সদায়ে লোভনীয়
লক্ষ্যবস্তু। গতিকে মই তৎক্ষণাত সেই দুটা কুঞ্জবনত বোমাবৰ্ষণ
কৰাৰ আৰু দুটা ডাঙৰ ডাঙৰ পেনংছাৰ ইউনিট মৰিমূৰ কৰাৰ
সিদ্ধান্ত ললোঁ।

এক মুহূৰ্ত্তৰ বাবেও পলম নকৰি মই মোৰ প্ৰস্তাৱ লৈ বণাজনৰ
কমান্ডাৰৰ ওচৰলৈ গলোঁ। জেনাবেল ব'ক'ভস্কিয়ে মোৰ কথা
মনোযোগেৰে শুনিলে, তাৰ পিচত ক'লে :

“বাক ! আমি এই দুই ডিভিজনক কঁপাই দিলোঁ, আৰু
এনেকৈ আমি যে শত্ৰুহঁতৰ বিষয়ে বহুত কথা জানোঁ। তাক সিহঁতক
জানাই দিলোঁ।। সিহঁতে সিহঁতৰ যুঁজ কৰাৰ ক্ষমতা পুনৰুদ্ধাৰ কৰিব
আৰু আমাৰ অনুসন্ধানী বিমানে সিহঁতে ছু পাব নোৱৰাকৈ
সেইবাৰ লুকুৱাই পেলাব।”

তেওঁ আৰু ক'লে “এতিয়া আমি যি বিচাৰো সি হৈছে আমি যে
একো নাজানোঁ। সেই বিষয়ে সিহঁতৰ মনত বিশ্বাস জন্মোৱা, আৰু
তাৰ লগতে আমি সিহঁতৰ শক্তি আৰু পৰিকল্পনা সম্বন্ধে জানিব
খোজোঁ।। গতিকে আমি সিহঁতৰ মনত শঙ্কা সৃষ্টি কৰিব লাগিব।
সিহঁতে আক্ৰমণ কৰক, আৰু তাৰ পিচত আপুনি মন গলে সেই
কুঞ্জবনৰ ওপৰত আঘাত কৰক। কেৱল, খুব সম্ভৱ তেতিয়া তাত
কোনো টেক নাপাব। আপুনি সিহঁতৰ গতিবিধিৰ ওপৰত লক্ষ্য
ৰাখিব লাগিব আৰু তাৰ পিচত সিহঁতৰ ওপৰত বোমা পেলাব
লাগিব।”

একমত হোৱাৰ বাহিৰে মোৰ গতাস্তৰ নাছিল। আমি প্ৰতিদিনে
মোটামুটি সন্দেহজনক আটাইবোৰ ঠাইলৈ ছবি তোলাৰ বাবে অনুসন্ধানী
বিমান পঠাবলৈ ধৰিলোঁ।। আমি হিচাপ কৰি চালোঁ যে জুনৰ
শেষছোৱাত শত্ৰুহঁতে কেন্দ্ৰীয় বণাজন বিৰুদ্ধে ১০০০বো বেছি টেক
আৰু আক্ৰমণকাৰী কামান গোট খুৱাইছে। শেহতীয়া চোবাংচোৱা
ৰাতৰিৰ পৰা জনা গল যে শত্ৰুহঁতে আক্ৰমণৰ বাবে সিহঁতৰ ভালেখিনি
সৈন্যৰ সমাবেশ কৰিছে।

নাংছী আক্ৰমণাত্মক অভিযান অশ্ৰুত্যাশিতভাৱে অহা নাই।
২ জুলাই জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছে এই মৰ্মে সতৰ্ক কৰি দিছিল যে
৩ৰ পৰা ৬ তাৰিখৰ ভিতৰত নাংছী আক্ৰমণাত্মক অভিযান হ'ব পাৰে
আৰু তেওঁলোকে সম্ভাৱ্য শত্ৰু আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰাৰ বাবে স্থলত
আৰু আকাশত সৈন্যসকলক সাজু হৈ থকাৰ নিৰ্দেশ দিছিল।

আক্রমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰথম দিনাৰ পৰাই কুৰ্ক'ৰ উত্তৰ আৰু দক্ষিণত গধুৰ টেক্স আৰু বিমান যুদ্ধ চলিবলৈ ধৰিলে। জাপ জাপ বিমান চৌৰ দৰে জাৰ্মান বিমান বগৰুলীৰ ওপৰত (উত্তৰত অ'লখভাতকা আৰু পনিৰিৰ ওপৰত, দক্ষিণত গস্তিচেষ্ট আৰু য়াকোলেভৰ ওপৰত) আৱিৰ্ভূত হল। আমাৰ সমস্ত যুদ্ধজাহাজ বিমান স্কোৱাড্ৰন সিহঁতৰ বিৰুদ্ধে নিয়োগ কৰা হল। অবিৰাম বিমান যুদ্ধ চলি থাকিল। ৫ জুলাই দুয়ো খণ্ডতে গোষ্ঠীয়ে গোষ্ঠীয়ে আৰু গাইণ্ডটীয়াভাৱে প্ৰায় ২০০ বাৰ মুখামুখি বিমান যুদ্ধ চলিল, আৰু এই যুদ্ধ চলা কালত আমাৰ বিমান চালকে ২৬০ খন শত্ৰু বিমান ভূপাতিত কৰিলে।

মই বহুত তয়াময়া আকাশী যুদ্ধ দোখোঁছোঁ। কিন্তু আমাৰ বিমান সেনাসকলে যি শৌৰ্য আৰু প্ৰবল গতিবেগ আৰু সাহ প্ৰদৰ্শন কৰিছিল সি মোলৈ আছিল অজ্ঞাত। আনকি আমাৰ শত্ৰুহঁতেও ছোভিয়েত বিমান চালকসকলৰ সুউচ্চ নৈতিক বল আৰু সংগ্ৰামী মনোভাৱৰ কথা স্বীকাৰ কৰিবলৈ বাধ্য হৈছিল। কুৰ্ক'ৰ বালজত ভাগ লোৱা নাৎছী জেনাৰেল মেলেনথিৰে তেওঁ স্মৃতিকথাত লিখিছিল, “এই যুদ্ধত জাৰ্মানসকলৰ বিমানৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰাধান্য থকা সত্ত্বেও বাছিয়ান বিমানবোৰে লক্ষণীয়ভাৱে প্ৰবল গতিবেগেৰে যুদ্ধিছিল।”^১

সন্ধিয়া ষ্টালিনে জেনাৰেল ব'ক'ছভস্কিক টেলিফোন কৰিলে। তেওঁৰ প্ৰথম প্ৰশ্ন আছিল :

“আমি বিমানৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰাধান্য অৰ্জন কৰিছোঁ নে ?”

“ভয়ঙ্কৰ বিমান যুদ্ধ চলিব লাগিছে, কেতিয়াবা আমাৰ কেতিয়াবা সিহঁতৰ সাফল্য হৈছে”—ব'ক'ছভস্কিয়ে অলপ গা এৰা দিয়া ধৰণেৰে উত্তৰ দিলে।

১ এফ্‌ ডব্লিউ ফন মেলেনথিন, পেনংছাৰ যুদ্ধ-১৯০৯-১৯৪৫ : লণ্ডন ১৯৫৮
পৃঃ ২১৭

ষ্টালিনে দাবী কবিলে যে বাহিনীয়ে তেওঁলোকৰ প্ৰয়াস জোবদাৰ কৰক আৰু বিমান সোনকালে সম্ভৱ শত্ৰুৰ হাতৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰা হওক।

মোৰ মনত আছে ৫ জুলাই সন্ধিয়া বিমান যুঁজবোৰৰ মুঠ ফলাফল বিচাৰ-বিশ্লেষণ কৰিবলৈ আৰু পাচদিনাৰ যুঁজৰ পৰিকল্পনাৰ ৰূপৰেখা ৰচনা কৰিবলৈ আমাৰ চীফ-অফ-ষ্টাফ জেনাৰেল পি. আই. ব্ৰাইকো আৰু মই আলোচনাত বহিলোঁ। ৬ জুলাই কেন্দ্ৰীয় ৰণাঙ্গনৰ কমান্ডাৰ যিবোৰ নাৎসী ফৌজে আমাৰ প্ৰতিৰক্ষাত ফাটল ধৰাইছিল সেইবোৰৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতিৰক্ষাৰ দ্বিতীয় স্তৰ লৈ এক প্ৰবল প্ৰতি-আক্ৰমণৰ সিদ্ধান্ত ললে। ইয়াৰ ফলত আমাৰ বিমানৰ ওপৰত বৃহত্তৰ দায়িত্ব বৰ্তালে। বিমান বাহিনী নিয়োগ কৰাৰ ছটা সম্ভাৱ্য বিকল্পৰ পৰা আমি এটা বাছি লব লগীয়া হল। এটা পথ আছিল প্ৰায় সমস্ত স্কোৱাড্ৰনক একেলগে যুঁজত নিয়োজিত কৰা, আনটো পথ আছিল আমাৰ শক্তিক পৰ্যায়ক্ৰমে সমানভাৱে বণ্টন কৰি দিয়া। প্ৰথমটো পথৰ ক্ষেত্ৰত বহুত প্ৰশ্ন উঠিল : বত্থাৰ আৰু আক্ৰমণকাৰী বিমানবোৰক কেনেকৈ যুঁজাৰু-বিমান সমৰ্থন দিয়া যাব ? একেলগে গোট খুৱাই এটা বহুৰ কেনেকৈ গঠন কৰা যাব আৰু উৰি থকা অৱস্থাত তেওঁলোকৰ নিৰাপত্তা কেনেকৈ নিশ্চিত কৰা যাব ? এইবোৰৰ প্ৰশ্নৰ স্বাৰ্থ উদ্ভৱ লবলগীকৈ বিচাৰি উলিয়াব দৰকাৰ আছিল।

এটা সমাধান সোনকালে পোৱা গল। সমস্ত বোমাৰ বিমানৰ গঠন আৰু আক্ৰমণকাৰী বিমানবোৰে একে উচ্চতাত উৰিব লাগিব। এটা যুঁজাৰু-বিমান ডিভিছনৰ ওপৰত লক্ষ্যবস্তুৰ ওপৰত আকাশ “পৰিকাৰ” কৰাৰ দায়িত্ব দিয়া হ'ল। বত্থাৰ আৰু আক্ৰমণকাৰী বিমানৰ বিভিন্ন গোষ্ঠীক যুঁজাৰু বিমান ক্ষেত্ৰবোৰৰ ওপৰেদি উৰাব আৰু ৰেডিঅ'ৰ যোগেদি পথ প্ৰদৰ্শকৰ বাবে অনুবোধ কৰিবলৈ

কোৱা হল। বিৰাট আক্ৰমণৰ আগতে লক্ষ্যবস্তুবোৰ সম্পৰ্কে বিস্তাৰিত বা-বাতৰি সংগ্ৰহ কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰা হল। যিবোৰ বিমান ইতিমধ্যে সিবোৰৰ লক্ষ্য পূৰণৰ বাবে উৰা মাৰিবলৈ ধৰিব বাবে সিবোৰৰ ওচৰত লক্ষ্যবস্তু সম্পৰ্কে বেতিঅ'ৰ বোগেদী নিৰ্দেশ পঠাব পাৰে তাৰ বাবে অনুসন্ধানী বিমানবোৰ নিৰ্দিষ্ট সময়ৰ আগতেই বগধলীলৈ পঠাই দিয়া হল।

ইতিমধ্যে জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ আকাশী যুদ্ধৰ ডাৰগ্ৰাফ্ৰা প্ৰতিনিধি জেনাবেল জি এ. ড'ব'ৰ্কেইকিন অহাড আমাৰ কান্ধত ছেদ পৰিল। তেওঁ মস্কোৰ পৰা পিও-২ বিমানেৰে আহিল। মই প্ৰথম দিনাৰ যুঁজত যে কিছু সাকল্য অৰ্জিত হৈছে সেই কথা তেওঁক জনালোঁ, বিৰাট আক্ৰমণ কৰাৰ সিদ্ধান্তৰ কথা জনালোঁ। আৰু মাৰ্শ্বাল বুকত আৰু জেনাবেল ব'ক'ভভকিয়ে যে এই সিদ্ধান্তৰ বিৰোধিতা কৰিব পাৰে মোৰ এই আশঙ্কাৰ কথাও তেওঁক ক'লোঁ।

জেনাবেল ড'ব'ৰ্কেইকিনে মোক আশ্বাস দি ক'লে “যি সিদ্ধান্ত লৈছে সেই অনুযায়ী কাম কৰক। মই এতিয়াই মাৰ্শ্বাল বুকভৰ লগত দেখা কৰিম আৰু বিষয়টোৰ নিষ্পত্তি কৰি। কাইলৈ বাতিপুৰা পৰ্য্যবেক্ষণ প'ষ্টত আপোনাক লগ দেখা ধৰিম।”

জেনাবেল ড'ব'ৰ্কেইকিনক বিদায় জনাই আমি ব্যাপক আত্মাত্তৰ বাবে আমাৰ পৰিকল্পনা লৈ আগবাঢ়ি গলোঁ। এনে ধৰণৰ আত্মাত্তৰ অভিজ্ঞতা আমাৰ এই প্ৰথম।

মই ধলপুৰাৰ পৰ্য্যবেক্ষণ প'ষ্ট পালোঁগৈ। বিমানৰ আৱিৰ্ভাৱৰ বাবে অধীকভাৱে বাট চাই থাকিলোঁ।

সোনকালেই দিগন্তত এটা ক'লা বিন্দু দেখা পালোঁ। এইবোৰ আকাশ ‘পৰিক্কাৰ’ কৰাৰ বাবে পঠোৱা যুঁজাৰু বিমান। প্ৰথম দলটোৰ পাচে পাচে আন দলটো গ'ল। বোম্বাৰ্ক আৰু আক্ৰমণকাৰী

বিমানবোৰ আহি পাবলৈ বেছি পলম হোৱা নাই। এটা বিবাট বহুত সিৰোৰ সমুখ লাইনৰ পিনে আগুৱাই গৈছিল।

টেকত থকা আমাৰ সৈন্তসকলে এই বিবাট বিমান বহুত আদৰণি জনালে। তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ টেকৰ পৰা জঁপিয়াই ওলাই আহি টুপী জোকাবিলৈ ধৰিলে।

আমি বোমা বিস্ফোৰণৰ আৱাজ শুনিবলৈ পালোঁ, সোনকালে ই ভয়ঙ্কৰ গাভনিত পৰিণত হল। এই সন্মিলিত আক্ৰমণ অতীব কাৰ্য্যকৰ বুলি প্ৰমাণিত হল। শত্ৰুহঁতৰ অন্তঃসজ্জিত শক্তিৰ বিপুল ক্ষতি হল আৰু ৬ জুলাই বাতিপুৱা আক্ৰমণ কৰাৰ বিপৰিকল্পনা সিহঁতে কৰিছিল তাক স্মৃতিত ৰাখিব লগা হল।

বিমানবোৰৰ শেষ জাকটো দক্ষিণ-পূবলৈ উৰা মৰাৰ লগে লগে ব'ক'হতক্ষিয়ে টেলিফোন কৰিলে।

তেওঁ ক'লে, “এয়াই হৈছে প্ৰকৃত বিমান যুঁজ। কিন্তু আন দলবোৰে উৰা মৰা নাই কৈলৈই?”

মই জনালোঁ, “আমি প্ৰায় আটাইবোৰ বিমান এই পোনপ্ৰথম সন্মিলিতভাৱে বিবাট আক্ৰমণত নিয়োগ কৰিছোঁ। আন এটা নতুন আক্ৰমণ সংগঠিত কৰিবলৈ প্ৰায় তিনি ঘণ্টা লাগিব।”

“সংৰক্ষিত শক্তিৰ পৰা অন্ততঃ সৰু সৰু দল পঠাওক। বিমান সমৰ্থন নাপালে আমাৰ সৈন্তসকলৰ পক্ষে বেয়া হ'ব, আৰু মাৰ্শাল বুকত অসন্তুষ্ট হ'ব।”

“বাৰু, সংৰক্ষিত শক্তিত থকা এটা আক্ৰমণকাৰী ডিভিছনৰ পৰা মই ইল-২ বিমানৰ এটা এটাকৈ সৰু দল পঠিয়াম।”

পুৱা ৯ বজাৰ ভিতৰত আমাৰ স্কোৱাড্ৰনবোৰ আকৌ সাজু হৈ গল। ইতিমধ্যে স্থলত তীব্ৰ যুঁজ চলি আছিল। নাংছীহঁতে অ'লখোভতকা অভিমুখে যাবৰ চেষ্টা কৰিছিল, কিন্তু আমাৰ টেক গঠনবোৰে সিহঁতক আগতেই দিছিল।

ছোভিয়েত বিমানৰ বিৰাট দলটো আকৌ আকাশত দেখা গল।
এ বৰ্টা জুৰি দ্বিতীয় বিৰাট আক্ৰমণ চলিল।

এই আক্ৰমণৰ পিচত মাৰ্শাল বুকডে মোক ফোন কৰিলে।
বৰ্ণধলীৰ কমাণ্ডাৰৰ দৰে তেৱেঁও আমাৰ বিমান যুঁজৰ খলাগ ললে।

যুঁজৰ দ্বিতীয় দিনা আমাৰ বিমান বাহিনীয়ে বেছি সূক্ষ্মলভাৱে
আৰু উদ্দেশ্যমূলকভাৱে কাম কৰিলে। তেওঁলোকে আকাশত শত্ৰুৰ
বোম্বাৰ্কাৰ বিমানৰ আৰু বৰ্ণধলীত প্ৰধান নাৎছী পেনেছাৰ বাহিনীৰ
ওপৰত তেওঁলোকৰ আক্ৰমণ তীব্ৰ কৰিলে।

সন্মিলিত বিৰাট বিমান আক্ৰমণে শত্ৰুৰ বিমান প্ৰতিৰক্ষা ব্যৱস্থা
নিষ্ক্ৰিয় কৰি দিয়াৰ ব্যাপকতৰ সুযোগ সৃষ্টি কৰিলে আৰু ফলস্বৰূপে
আমাৰ ক্ষয়ক্ষতি কম হ'ল, কাৰণ তেওঁলোকে নাৎছী সৈন্যহঁত
মনোবল সংকটজনকভাৱে কমাই দিলে আৰু শত্ৰুৰ বিপুল ক্ষতি
সাধন কৰিলে।

৬ জুলাইত অভ্যন্তৰীণ কাৰ্য্যকৰ বিমান আক্ৰমণে স্থল যুদ্ধৰ
পৰিস্থিতিৰ ওপৰত আঙু প্ৰভাৱ পেলালে। এতিয়া ১৩শ আৰ্মিয়ে
তেওঁলোকৰ প্ৰতিৰোধ কঠোৰতৰ কৰিলে কাৰণ প্ৰথম দিনা যুঁজৰ
সময়ত লুকৎৱাফেই তেওঁলোকৰ ওপৰত যিদৰে বোমা পেলাইছিল
এতিয়া সেইদৰে কৰিব নোৱাৰাছিল।

আমাৰ যুঁজাৰু বিমানৰ বিৰাট বিৰাট দল শত্ৰু কবলিত এলেকাৰ
আকাশত সোমাই পৰিল আৰু নাৎছী পাইলটসকলক মুখামুখি
যুঁজলৈ টানি আনিলে যাৰ ফলত জাৰ্মানহঁতৰ বিপুল ক্ষয়ক্ষতি হ'ল।

পাচদিনা লুকৎৱাফেৰ ক্ৰিয়াকলাপ সাংঘাতিক মন্থৰ হৈ পৰিল আৰু
আমি কাৰ্য্যকৰ আঘাত দি থাকিলোঁ। নাৎছীহঁতৰ পৰা বিমান
যুদ্ধৰ উদ্ধোগ কাঢ়ি নিয়া হ'ল।

কুৰ্কৰ যুঁজৰ গতিধাৰা আৰু ফলাফলৰ ওপৰত ইয়াৰ সুদূৰ প্ৰসাৰী
প্ৰভাৱ পৰিছিল। লুকৎৱাফেই বৰ্ণধলীত আমাৰ সৈন্যগঠনবোৰৰ

প্ৰথমত বিমান ক্ষয়ক্ষতিৰে আক্ৰমণ কৰিব নোৱাৰা হ'ল। আমাৰ এলেকাৰ ভিতৰত শত্ৰুৰ বিমান হানাব সংখ্যা ৭ জুলাই য'ত আছিল ১২০০, ১ জুলাই সি কমি ৩৫০ হ'লহি।

ভাৰতীয় বণীকনতো বিমান যুঁজৰ ঘটনাৱলী একেদৰে ঘটিল, তাতো শত্ৰুইত বিমান যুঁজত পৰাস্ত হ'ল আৰু স্থলতো সিহঁতে সিহঁতৰ উদ্দেশ্য চৰিতাৰ্থ কৰিব নোৱাৰিলে।

কুৰুৰ আত্মব্ৰতানুসৰি যুঁজৰ কেইদিন ছোভিয়েত বিমান বাহিনীয়ে মুঠ ২৮,০০০ বাৰ বিমান হানা দিছিল আৰু আকাশত ১৫০০বোৰে বেছি শত্ৰু বিমান ধ্বংস কৰিছিল।

এনেকৈ লুকুৱাই লুকাই অসমীয়াৰ ক্ষতি সাধন কৰা হ'ল। দুৰ্বল হৈ পৰাৰ আৰু আকাশত স্বাধীনতাৰ পৰা বঞ্চিত হোৱাৰ ফলত সিহঁতে যুঁজৰ প্ৰতিধাৰা আৰু ফলাফলৰ ওপৰত নিয়ামকভাৱে প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিব নোৱাৰিলে।

ছোভিয়েত বিমান সৈন্যসকলে শ শ জাৰ্মান টেক্ষ ধ্বংস কৰিলে আৰু বোমা, মেচিনগান আৰু কামানৰ পৰা অগ্নিৰৰ্ষণ কৰি শত্ৰুইতৰ জনবল আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ বিপুল ক্ষয়ক্ষতি ঘটালে।

কুৰুৰ যুঁজত আত্মব্ৰতানুসৰি পৰ্যায়ত আমাৰ বিমান বাহিনীৰ কমান্ডাৰসকলে আৰু বিমান সৈন্যসকলে সাহস, শৌৰ্য আৰু বিপুল বগনৈপুণ্য প্ৰদৰ্শন কৰিছিল। জটিল আৰু দ্ৰুত পৰিৱৰ্তনৰ সম্ভাৱনাবহুল এটা পৰিস্থিতিত তেওঁলোকে যুঁজৰ সংগঠনত প্ৰকৃত উদ্ভাৱনী শক্তিৰ চিনাকি দিছিল। এনেকৈ বিমান যুদ্ধত অমূল্য আৰু বিচিত্ৰ অভিজ্ঞতাৰ দ্বাৰা ছোভিয়েত যুদ্ধকলা যুদ্ধ চালনা আৰু বগকৌশল দুয়ো কালৰ পৰা সমৃদ্ধ হৈছিল।

এটা একক পৰিকল্পনা অনুযায়ী বিৰাট বিৰাট বিমান যুদ্ধ পৰিচালনাই আমাৰ বিমান বাহিনীৰ যুঁজবোৰক বৈশিষ্ট্যমণ্ডিত কৰিছিল। বিমান সজৰ্থৰূপে বগকৌশলগত ডেওনা চেৰাই যুদ্ধ

পৰিচালনা। সংক্ৰান্ত ভাংপৰ্য্য লাভ কৰিছিল। বিমান আৱিষ্কৰণ
বহুতবোৰ গঠনৰ অংশগ্ৰহণক্ৰমে সন্মিলিতভাৱে বিবাট আক্ৰমণক
আগতকৈ অনেক বেছি ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। বিমান যুঁজৰ
পৰিচালনা উন্নত কৰা হৈছিল। বগাকনৰ সমুখপাৰীত ওচৰাউচৰি
বিমান নিয়ন্ত্ৰণ পষ্টৰ এলানি বিস্তৃত ব্যৱস্থা কৰা হৈছিল। বেডিঅ'ৰ
জৰিয়তে বিমানবোৰলৈ নিৰ্দেশ প্ৰেৰণৰ ব্যৱস্থা আকাশৰ পৰা খুলি
থকা লক্ষ্যবস্তু পৰ্য্যন্ত প্ৰসাৰিত কৰা হৈছিল। আক্ৰমণকাৰী গঠন-
সমূহৰ কমান্ডাৰসকলে বগখলীত নিয়ন্ত্ৰণ প'ষ্ট সংগঠিত কৰিছিল আৰু
পৰিস্থিতিৰ প্ৰয়োজন অনুযায়ী কৰ্তব্য ধাৰ্য্য কৰি ইউনিটবোৰ দক্ষতাৰে
সৈতে পৰিচালনা কৰিছিল। এইবোৰে বিমান আঘাতবোৰৰ নিৰ্ভুলতা
বৃদ্ধি কৰা আৰু বেছিকৈ সুবিধা পাব পৰাকৈ যুঁজৰ ক্ষমতা আৰু
কৌশল অৱলম্বন কৰাৰ ক্ষমতা ব্যৱহাৰ কৰাটো সম্ভৱ কৰিছিল।

সদৌ শেহত, কুৰ্ক'ৰ যুঁজৰ আত্মবক্ষামূলক পৰ্যায়ত পোনপ্ৰথম
ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল এনে কেতবোৰ অতিশয় কাৰ্য্যকৰ কুংকৌশলগত
অভিনৱত্বৰ উল্লেখ কৰা উচিত। আক্ৰমণকাৰী বিমানবোৰৰ দ্বাৰা
কোপোলা চাৰ্ক ব্যৱস্থা থকা টেক-প্ৰতিবোধী বোমা ব্যৱহাৰৰ পৰা
খুব ভাল পোৱা গৈছিল। এইবোৰ সক আৰু পাতল আছিল
আৰু বোমাৰ বাবে থকা নিৰ্দিষ্ট ঠাইত বহুত বোমা লব পৰা
হৈছিল (ইল-২ বিমানত ২০০ টা লৈকে)। এই বোমাবোৰ এটা
ডাঙৰ এলেকাৰ ওপৰত কাৰ্য্যকৰ হৈছিল আৰু জাৰ্মান টাইগাৰ
আৰু পেদ্দাৰ টেকবোৰৰ বৰ্ম সহজেই ফুটা কৰি দিছিল।

গ্ৰাক-৯ বিমানত বহুৱা নতুন ৩৭-এম এম কামানেণ্ড কল লাভ
দিছিল।

কুৰ্ক'ৰ যুঁজত আত্মবক্ষামূলক পৰ্যায়ত আমাৰ শুল আৰু বিমান
বাহিনীয়ে প্ৰধান শত্ৰুৰ শক্তিশূন্য কৰি দিছিল আৰু এনেকৈ
ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ প্ৰতি-আক্ৰমণৰ আৰু ব্যাপক বগাকন

দুৰি সাধাৰণ আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ পক্ষে অনুকূল পৰিবেশ
সৃষ্টি কৰিছিল।

প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ গতিপথত বিমান যুঁজৰ পৰিসৰ
অসাধাৰণভাৱে ব্যাপক হৈ উঠিছিল। অ'বেল খণ্ডত তিনিটা
এয়াৰ আৰ্মি সক্ৰিয় আছিল। এম এফ থ্ৰমভৰ নেতৃত্বত ১ম আৰ্মি
আছিল, এন. এফ নাউমেঙ্কোৱ নেতৃত্বত ১৫শ আৰ্মি আৰু ১৬শ
আৰ্মি। সিবোৰৰ সৰ্বমুঠ ৩০২৩ খন বিমান আছিল। তত্পৰি
দুৰ পাজাৰ বিমান পৰিবহনৰ ৫০০ খন বিমান আক্ৰমণাত্মক যুঁজত
নিয়োজিত হৈছিল।

বিপুল বিমান শক্তি হাতত থকাৰ ফলত আমাৰ কমান্ডে
নাৎছীইন্তৰ প্ৰতিৰক্ষা ভেদ কৰাৰ আৰু আগুৱাই যাবৰ বাবে সাকল্যক
ব্যৱহাৰ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত বিমানৰ পৰা নাৎছী সৈন্তইন্তৰ ওপৰত চাপ
সৃষ্টি কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। বিমানৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰাধান্য অৰ্জনৰ
পিচত আমাৰ স্থল আৰু বিমান বাহিনীয়ে লুকুৱাকৰ পৰা অপেক্ষাকৃত
কম বাধা পাইছিল।

এয়াৰ আৰ্মিবোৰে আক্ৰমণাত্মক যুঁজত আবদ্ধগিৰ পৰা শেষলৈকে
যুঁজিছিল, শত্ৰু প্ৰতিৰক্ষা ভেদৰ আৰু যুঁজৰ আন আন সকলো
পৰ্যায় প্ৰস্তুতিত স্থল সেনাসকলক সমৰ্থন যোগাইছিল।

বণাধনৰ গতিশীল টাঙ্ক ক'ৰ্চ হিচাপে কাৰ্য্যৰত টেক আৰ্মিবোৰৰ
লগত ইয়াৰ আৰ্মিবোৰৰ সহযোগিতা আছিল লক্ষণীয়। যুঁজ চলি
থকা এলেকাত আক্ৰমণ চলাই যাবৰ বাবে টেক আৰ্মিবোৰৰ লগত
আক্ৰমণকাৰী আৰু যুঁজাৰু বিমান গঠনবোৰক যুটীয়া ক্ৰিয়াকলাপত
নিয়োজিত কৰা হৈছিল। এই অভিজ্ঞতাই যুঁজৰ সমস্ত পৰৱৰ্তী
যুঁজবোৰক ব্যাপকভাৱে বন্ধা কৰিছিল আৰু এতিয়াও তাৰ তাৎপৰ্য্য
অটুট আছে।

যদিও আমাৰ বিমান বাহিনীয়ে বিমানৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰাধান্য অৰ্জন কৰিব পৰা নাই তথাপি তেওঁলোকে লুকুৱাকৰ বিৰুদ্ধে তেওঁলোকৰ প্ৰয়াস শিথিল কৰা নাছিল। সংগ্ৰাম অব্যাহতভাৱে চলিছিল। আমাৰ যুঁজাৰু বিমানে বগধলীৰ ওপৰৰ আকাশৰ পৰা শত্ৰু বিমানবাহিনীক খেদি পঠোৱাৰ সক্ষম লৈছিল আৰু আমাৰ অৱস্থানবোৰ ভেদ কৰাত শত্ৰু বিমানবোৰক বাধা দিয়াৰ প্ৰয়াসত আমাৰ সমুখ শাৰীত প্ৰতিবন্ধক সৃষ্টি কৰিছিল।

লুকুৱাকৰ ক্ষয়ক্ষতি ক্ৰমাগত বাঢ়ি গৈছিল। সিহঁতে কুৰ্ক'ত আক্ৰমণাত্মক যুঁজৰ সময়ত ২২০০ খন বিমান হেৰুৱাইছিল। জাৰ্মান পৰিসংখ্যান অনুযায়ী ১৯৪৩ চনৰ ১ জুলাইৰ পৰা ৩১ ডিচেম্বৰৰ ভিতৰত নাৎছী বিমান বাহিনীয়ে ১০,০০০ বো বেছি বিমান হেৰুৱাইছিল।^১ এই বাতৰিটো চিত্তাকৰ্ষক হ'ব পাৰে যে ১৯৪২ চনত এই একে সময়ৰ ভিতৰত সিহঁতে ৫২৩০ খন বিমান হেৰুৱাইছিল। গতিকে শত্ৰুৰ বিমান বাহিনীৰ ক্ষয়ক্ষতি প্ৰায় ১০০ শতাংশ বৃদ্ধি পোৱাটো হৈছে আমাৰ বিমান প্ৰাধান্যৰ পৰিচায়ক এটা কলক্ৰান্তি।

জাৰ্মানীৰ বিমান শিল্পৰ সম্প্ৰসাৰণ, বিমান উৎপাদন বৃদ্ধি আৰু বিমান চালনা শিক্ষাৰ ক্ষুদ্ৰত বিমান চালকসকলৰ বেছি প্ৰশিক্ষণ থকা সত্ত্বেও ১৯৪৩ চনৰ জহকালি নাৎছী বিমান বাহিনীৰ শক্তি ক্ৰমেই হ্ৰাস পাবলৈ ধৰিছিল।

কুৰ্ক'ৰ যুঁজত আকাশত আমাৰ জয়ে নাৎছী জাৰ্মানীৰ কুখ্যাত "বিমান বগনীতি"ৰ সম্পূৰ্ণ ধ্বংস পূৰ্ব নিৰ্দ্ধাৰিত কৰি দিছিল।

আমেৰিকান আৰু ব্ৰিটিছ বুৰঞ্জীবিদসকলে এই কথা পাহৰা উচিত নহ'ব যে ১৯৪৪ চনত লুকুৱাকৰ পৰা বেছি বাধা নোপোৱাকৈ

১ এইচ এ জেকছন, ১৯৩৯-১৯৪৫, ডেয়াৰ ৭ছোৱাইডে ভেল্টাৰ্গ ইন ক্লাক ভিন্ড ভকুয়েনটেন, দাৰ্শনিক, ১৯৪২, পৃ: ৩৯১-৩৯২।

ভেৰ্তলোকৰ সৈন্যসকলে যে ক্ৰান্ত অৱতৰণ কৰিছিল তাৰ প্ৰধান কাৰণ এয়ে যে আগৰ বছৰত ছোভিয়েত জাৰ্মান ৰণাজনত লুকুৱাকৰ শক্তিৰ বেছি ভাগ বিচূৰ্ণ হৈ গৈছিল।

কুস্ক'ৰালজন্তু তয়াময়া বিমান যুঁজবোৰত জাৰ্মান বিমান বাহিনীৰ প্ৰাধান্য সম্পূৰ্ণ নাইকিয়া হৈছিল। ১৯৪৩ চনৰ জুলাইৰ বিশাল ৰণত বিমান সজৰ্ৰবোৰৰ এয়ে হৈছে প্ৰধান ফলশ্ৰুতি।

কৰ্ণেল-জেনাৰেল
নিকোলাই ফাৰ্দিন*

কুস্ক'ৰ যুঁজত গোলন্দাজ
বাহিনী

গোলন্দাজ বাহিনীৰ ক্ৰিয়াকলাপ যিদৰে বৰ্ণনা কৰিবলৈ পালে মই
সুখী হ'লোঁহেঁতেন সৌমিত ঠাইত সি সম্ভৱ নহ'ব। গতিকে মই
অপেক্ষাকৃত সৰু কৰ্তব্য এটা বাছি ল'লোঁ, যুঁজৰ পৰা সবাতোকৈ
শিক্ষণীয় শিক্ষাবোৰৰ মাজতে মোৰ বিৱৰণ সীমাৰুদ্ধ বাধিম।

অতীতৰ অভিজ্ঞতাক সুঁৱৰাব আৰু তাক যাত্ৰিকভাৱে ভৱিষ্যতত
আৰোপ কৰাৰ যি প্ৰৱণতাই মাজে মাজে আত্মপ্ৰকাশ কৰে তাক
অনুকৰণ কৰাটো অৱশ্যে যথাযথ নহয়। অতীতৰ অভিজ্ঞতাক নতুন
পৰিস্থিতিত সৃজনশীলভাৱেই প্ৰয়োগ কৰিব লাগে।

কুস্ক'ৰ যুঁজৰ আত্মবক্ষামূলক পৰ্যায়বোৰত আমি বিবোৰ সমস্তাৰ
মোকাবিলা কৰিব লগীয়া হৈছিল তাৰ কেইটামান লৈ আলোচনা
কৰা যাওক।

---

* ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ বাৰ কৰ্ণেল জেনাৰেল ফাৰ্দিন, কুস্ক'ৰ যুঁজত কেন্দ্ৰীয়
বহাল্লমৰ গোলন্দাজ বাহিনীৰ সেনাপতি আছিল। এওঁ অধ্যাপক।

যুঁজৰি পাৰি যে আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ আবশ্যগত শক্তিৰ অনুপাতটো আছিল অসাধাৰণ। ছোভিয়েত বাহিনী কেডবোক কেন্দ্ৰত শত্ৰুৰ তুলনাত প্ৰাধান্যৰ অধিকাৰী আছিল। উদাহৰণস্বৰূপে, ১৯৪৩ চনৰ ৫ জুলাই কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেথ বণাজনত প্ৰতিবন্ধা এলেকাবোৰত ছোভিয়েত বাহিনীৰ অনুকূলে কামানৰ অনুপাত আছিল ১:৮ : ১ আৰু ২:১ : ১। অৱশ্যে শত্ৰুৰ প্ৰধান প্ৰয়াসৰ গতিমুখত অনুপাতটো সিহঁতৰ অনুকূলে আছিল।

এই কথা কবই লাগিব যে কামানৰ শক্তিৰ এই অনুপাত সাধাৰণভাৱে আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ চৰিত্ৰগত বৈশিষ্ট্য নহয়। কিন্তু দুই বণাজনৰ আগত কৰ্তব্য আছিল কেৱল আত্মবক্ষামূলক যুঁজ কৰাই নহয়, প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযান কৰাও কৰ্তব্য আছিল। জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ সংশ্লিষ্ট গোলন্দাজ বাহিনীৰ কেন্দ্ৰীভবন কৰি এই বণাজনবোৰৰ পক্ষে কামানৰ অনুপাত অনুকূল কৰা হৈছিল। ১ জুলাই এই দুই বণাজনৰ প্ৰতিবন্ধা এলেকাত জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ সংশ্লিষ্ট বাহিনীৰ ২৫০ৰো অধিক গোলন্দাজ বেজিমেণ্ট আছিল। এই কথা কলেই যথেষ্ট হ'ব যে কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ ১৩শ আৰ্মিয়ে এটা গোলন্দাজ ক'ব পাইছিল।

তুলনামূলকভাৱে বিচাৰ কৰিলে দেখা যায় যে ১৯৪১ চনৰ অক্টোবৰত মস্কোৰ যুঁজত পশ্চিম বণাজনৰ ফিল্ড আৰ্মিবোৰৰ প্ৰত্যেকৰ প্ৰায় ১১০০ কামান আছিল আৰু কুস্ক'ৰ যুঁজত কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ একো একোটা আৰ্মিৰ ১৮০০ পৰ্য্যন্ত কামান আৰু মৰ্টাৰ আছিল আৰু ভ'ব'নেথ বণাজনৰ এটা আৰ্মিৰ আছিল ১৪০০ৰো অধিক। পশ্চানভাগত অল্লশত্ৰুৰ উপাদান ক্ৰমেই বাঢ়ি থকাৰ কাৰণেই ই সম্ভৱ হৈছিল।

কামানৰ সংখ্যা বৰ্ধোপযুক্ত হোৱাত আমাৰ কমান্ডাৰসকলে কামানৰ স্বনাম, বিশেষকৈ শত্ৰুৰ আক্ৰমণৰ প্ৰত্যাশিত প্ৰধান

গভীৰ্ণত ভালেখিনি বঢ়াব পৰা হৈছিল। উল্লভ দিয়া সামগ্ৰীক পৰা ভাক বুজা যাৰ।

**বণাঙ্গনৰ প্ৰতি কিলোমিটাৰ সমুখভাগত কামানৰ
সংখ্যা ১৯৪৩ চনৰ ৫ জুলাইত**

কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্গন			ভ'বনৈক বণাঙ্গন		
আৰ্মি'	কামান আব্দ মটাৰ	টেক প্ৰতিবোধী কামান	আৰ্মি'	কামান আব্দ মটাৰ	টেক প্ৰতিবোধী কামান
৪৮ তম	৩৮'০	১২'৪	৩৮ তম	১৪'৬	০'৫
১০ শ	১১'৬	২০'৭	৪০ তম	০২'৭	১১'০
৭০ তম	২৬'৭	৮'০	৬ষ্ঠ গাৰ্ড'ছ	২৬'০	২'০
৬৫ তম	২২'৪	৬'১	৭ম গাৰ্ড'ছ	০১'২	১০'১
৬০ তম	১৫'০	০'৮			

আক এটা তুলনা কৰা যাওক। ১৯৪১ চনৰ অক্টোবৰত মস্কোৰ যুদ্ধত আৰ্মি প্ৰতি কিলোমিটাৰ সমুখ বণাঙ্গনত মাথো ৭-১১ টা কামান আৰু মটাৰ বহুৱাব পৰা হৈছিলো; ১৯৪২ চনৰ ২৩ জুলাই ষ্টালিনগ্ৰাদত ৬২ তম আৰ্মিৰ কিলোমিটাৰে পতি কামান আৰু মটাৰ আছিল ১০ ৪।

এক কিলোমিটাৰ সমুখ বণাঙ্গনত সৰ্বাতোকৈ বেছি সংখ্যক কামান আদি আছিল কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্গনৰ ১০শ আৰ্মিৰ এলেকাত। এই আৰ্মিয়ে ৩২ কিলোমিটাৰ জোৰা দীৰ্ঘল এটা লাইন, অৰ্থাৎ বণাঙ্গনৰ মাথো ১১ শতাংশ জুৰি আছিল আৰু কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্গনে জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছৰ সৰ্বজিত শক্তিৰ পৰা বিমান পাইছিল তাৰ ৪৪ শতাংশ এই এলেকাত কেন্দ্ৰীভূত আছিল। ইয়াৰ ফলত আত্মবিশ্বাসমূলক যুদ্ধ চলোৱাৰ পক্ষে অনুকূল পৰিস্থিতি সৃষ্টি হৈছিল।

কুৰ্বৰ যুঁজত বিবোৰ সম্ভাৰ সমাধান প্ৰথমে কৰা হৈছিল
 তাৰ ভিতৰত গোলন্দাজ প্ৰতি-প্ৰস্তুতিৰ মই ১ নম্বৰ হিচাপে উপস্থিত
 কৰিব খোজেঁ।। অগ্নিবৰ্ষক অস্ত্ৰ থকাত প্ৰত্যেক আৰ্মিত প্ৰতি-
 প্ৰস্তুতিৰ পৰিকল্পনা কৰা হোৱা কথাটো তেনেই স্বাভাৱিক আছিল।
 পিচে, প্ৰতি-প্ৰস্তুতি সংগঠন সম্পৰ্কে দৃষ্টি ভঙ্গী ভিন্ন ভিন্ন আছিল।
 উদাহৰণস্বৰূপে, কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ ১৩শ আৰ্মিৰ চাৰিটা বেলেগ বেলেগ
 পৰিকল্পনা আছিল, শত্ৰুৰ পদাতিক আৰু অস্থায়ী বাহিনী
 আছিল সিহঁতৰ লক্ষ্যবস্তুৰ মাথো ১৭ শতাংশ। অৱশিষ্ট অৰ্থাৎ
 প্ৰধান লক্ষ্যবস্তুবোৰ আছিল গোলন্দাজসকলৰ অৱস্থান আৰু পৰ্যবেক্ষণ
 চকিবোৰ। দবাচলতে ই প্ৰতি-প্ৰস্তুতি নাছিল, ই আছিল বণাজনৰ
 গোলন্দাজ বাহিনীৰ কমাণ্ডাৰৰ নিৰ্দেশৱলীত অভিহিত কৰা “গোলন্দাজ
 প্ৰতিৰোধী-প্ৰস্তুতি”।

ভ'ব'নৈৰ বণাজনৰ ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ গোলন্দাজ প্ৰতি-প্ৰস্তুতি
 ভিন ধৰণে পৰিকল্পিত হৈছিল। তাত শত্ৰুৰ পদাতিক আৰু অস্থায়ী বাহিনীৰ
 ওপৰত জোৰ দিয়া হৈছিল, সিবোৰেই আছিল লক্ষ্যবস্তুৰ
 ৭৭ শতাংশ। ৭ম গাৰ্ডছ আৰ্মিয়ে তাৰ প্ৰতি-প্ৰস্তুতি আৰম্ভৰ বাবে
 ৮ টা সময়সূচী তৈয়াৰ কৰিছিল যদিও, পিচত দেখা বাব যে তাৰ
 ভিতৰত মাথো তিনিটাক কামত লগোৱা হৈছিল।

দুই বণাজনৰ মাজত যি অভিন্ন আছিল সি হৈছে প্ৰতি-প্ৰস্তুতি
 চলোৱাৰ সময়ত (প্ৰায় ৩০ মিনিট) আৰু গোলাবাকদৰ পৰিকল্পিত
 খবচ (প্ৰতিষ্ঠিত অগ্নি ইউনিটৰ প্ৰায় আধা)।

আমাৰ মতেবে প্ৰতি-প্ৰস্তুতি অগ্নিবৰ্ষক সংগঠনত এই পাৰ্থক্য
 হৈছিল একালে অভিজ্ঞতাৰ অভাৱৰ ফলত আৰু আনহাতেদি প্ৰতি-
 প্ৰস্তুতিৰ উদ্দেশ্য সন্মুখে বেলেগ বেলেগ দৃষ্টিভঙ্গীৰ কাৰণে।

এই কথা কলে ডাঙৰ ভুল নহ'ব যে জিৱাৰ নানান বিষয়
 বিকল্পৰ আধিক্য পৰিকল্পনাৰ গুণ হুলি কেতিয়াও গণ্য হোৱা নাছিল।

শক্তিকে ৭ম গার্ডছ আৰ্মি আৰু পৰিকল্পনাৰ ইমান বিধৰ বিকল্প বাস্তৱত উপযোগী বুলি প্ৰমাণিত নোহোৱা কথাটোত আভিহিত হ'বলগীয়া একো নাই।

লক্ষ্যবস্তু বাহিনীৰ ক্ষেত্ৰত ১৩শ আৰ্মি আৰু ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰ্মি যি দুটিভঙ্গী লোৱা হৈছিল সিয়ো চিন্তাকৰ্ষক। অৱশ্যে এই কথা স্বীকাৰ কৰিব লাগিব যে পৰৱৰ্তী কালৰ অস্ত্ৰ-স্বত্বাৱ সংক্ৰান্ত নিৰ্দেশাৱলীত প্ৰতি-প্ৰত্যুত্তিৰ প্ৰধান লক্ষ্যবস্তুৰ সম্বন্ধে কোনো সুস্পষ্ট উত্তৰ পোৱা নাযায়। তাত কেৱল সম্ভাৱ্য সমস্ত লক্ষ্যবস্তুৰ তালিকা দিয়া হয়, তাৰ ভিতৰত অৱশ্যে শত্ৰুইতৰ কামানো থাকে।

প্ৰশ্ন হৈছে জনবল আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ বাটনি বা শক্তিৰ প্ৰতিকূল অনুপাতৰ কাৰণে সৈন্তসকলে যদি আত্মবক্ষামূলক অৱস্থান লবলগীয়া হয় তেনেহলে এই দীৰ্ঘলীয়া তালিকাৰ পৰা কোন লক্ষ্যবস্তুক বাছি লোৱা উচিত। যেতিয়া শত্ৰুৰ টেকবোৰ আৰু পদাতিক বাহিনী নিৰ্দ্ধাৰিত সময়ত আক্ৰমণ কৰিবলৈ সক্ষম নহ'ব তেতিয়া সিহঁতৰ কামান নিষ্ক্ৰিয় কৰাৰ ইমানখিনি আশা কৰিব পাৰি জানো ?

আমাৰ মতেবে আক্ৰমণোত্তৰ শত্ৰু শক্তিবোৰৰ বিৰুদ্ধেই অগ্নিবৰ্ষণ নিৰ্দেশিত হোৱা উচিত। টেক আৰু পদাতিক বাহিনীক বাতিল কৰিলে কামান আদি অগ্নিবৰ্ষক অস্ত্ৰশস্ত্ৰ অক্ষত থাকিলেও আক্ৰমণ কৰাৰ বাবে কোনো নাথাকিব। আনহাতেদি প্ৰথম তৰফৰ টেক আৰু মটৰবাহিত ইউনিটবোৰ যদি অক্ষত থাকে, তেনেহলে কামান আদিৰ যথেষ্ট ক্ষতি হ'লেও সিবোৰ সদায় আক্ৰমণৰ বাবে সাজু থাকিব।

গতিকে আমাৰ এই প্ৰাৰ্থনা সেই ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ কমান্ডাৰে প্ৰাপ্য যি আৰ্মিয়ে তাৰ কামানৰ বেছিভাগ লৈ শত্ৰু ব'ৰপৰা ওলাব সেই ঠাইৰ পেনেংছাৰ আৰু পদাতিক বাহিনীৰ ওপৰত অগ্নিবৰ্ষণ কৰিছিল। কিন্তু প্ৰতি-প্ৰত্যুত্তিটো ক্ৰটিহীন আছিল তেনে কথা নহ'ব।

ৰেজীমী বণাঙ্গনৰ ১০শ আৰ্মিয়ে প্ৰতি-প্ৰস্তুতিৰ বাবে মোটামুটি বখাৰখ মুহূৰ্তটো বাছি লৈছিল। কিন্তু আমাৰ মতেবে ইয়াৰ কমাণ্ডে নিয়োজিত কামানৰ সংখ্যা আৰু প্ৰাবল্ভিক আক্ৰমণৰ সময় আধা কমাই পেলোৱাত আক্ৰমণ কম ফলপ্ৰসূ হৈছিল। শত্ৰুৰ কামানৰ পৰা অগ্নিবৰ্ষণ আৰম্ভ হোৱাৰ পিচত, যেতিয়া তাৰ ফলত বহুত ক্ষেত্ৰত আমাৰ কামানৰ অগ্নিবৰ্ষণ কম ফলপ্ৰসূ হৈ পৰিছিল, তেতিয়া আৱন্তত থকা কামানবোৰ লৈ আক্ৰমণৰ পুনৰাৱৰ্ত্তি কৰোৱাৰ সিদ্ধান্তটোক যুক্তিযুক্ত বুলি কোৱাও টান।

সেই একে বণাঙ্গনৰ ৭০ তম আৰ্মিয়ে শত্ৰুৰ আক্ৰমণৰ দহ মিনিট পিচত প্ৰতি-অগ্নিবৰ্ষণ আৰম্ভ কৰিছিল। সেই সময়টো বাছি লোৱাটোক সাৰ্থক বুলিব নোৱাৰি।

ভ'ব'নেৰ বণাঙ্গনৰ ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰ্মিয়ে ৪ জুলাই গধূলি শত্ৰুৰ সম্ভাৱ্য আক্ৰমণৰ ঠিক আগমুহূৰ্ত্তত ইয়াৰ প্ৰতি-প্ৰস্তুতি আৰম্ভ কৰিছিল আৰু অগ্নিবৰ্ষণকাৰী আক্ৰমণ পাঁচ মিনিটৰ মাজত সীমাবদ্ধ ৰাখিছিল। তেওঁলোকে ৫ জুলাই ৰাতিপুৱা ৩ বজাত প্ৰতি-প্ৰস্তুতি পূৰ্ণ-পয়োভবে চলাইছিল।

৭ম গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ গোলন্দাজসকলে তেওঁলোকৰ প্ৰতি-প্ৰস্তুতি ৫ জুলাই ৰাতিপুৱা তিনি বজাত সময়সূচী অনুযায়ী চলাইছিল। এই অগ্নিবৰ্ষণ শেষ হোৱাৰ দহ মিনিট আগতে শত্ৰুহঁতে প্ৰতি-অগ্নিবৰ্ষণ আৰম্ভ কৰিলে, এনেকৈ সিহঁতে প্ৰাক্-আক্ৰমণ বোমাবৰ্ষণ আৰম্ভ কৰিলে।

ইতিমধ্যে হুই বণাঙ্গনৰ বিমানবোৰে শত্ৰুৰ বিমান পখাববোৰৰ ওপৰত বোমা বৰ্ষণ কৰি আছিল।

অৱশ্যে এই কথা কোৱা দৰকাৰ যে আৰ্মিবোৰে প্ৰতি-প্ৰস্তুতিৰ মুহূৰ্তটো বাছনি কৰাৰ সন্মুখে বা তাৰ ফলাফল সন্মুখে বৰ আত্মবিশ্বাসী বোধ কৰিব পৰা নাই। সি অৱশ্যে ভেনেই স্বাভাৱিক, কাৰণ

প্ৰতি-প্ৰত্যুতি অগ্নিবৰ্ণৰ সঠিক মুহূৰ্তটো বহা বোধ কৰে। কৰ্মাণ্ডাৰ সকলে বিবোৰ সিদ্ধান্ত লব লগা হয় তাৰ ভিতৰত আটাইতকৈ টান। আগৰে পৰা পুথানুপুথ খা-ধৰে মাথো এই স্বাভাৱিক অনিশ্চয়তা জয় কৰাত সাহায্য কৰিব পাৰে। যি কি নহওক, এটা কথা নিশ্চিত : যদি এটা সিদ্ধান্ত লোৱা হৈছে তেনেহলে তাক সম্পূৰ্ণৰূপে কাৰ্য্যকৰ কৰিব লাগিব অৱশ্যে পৰিস্থিতিত কোনো সাল-সলনি ঘটিলে সুকীয়া কথা। প্ৰতি-প্ৰত্যুতিক হুতাগত ভাগ কৰাটোৱে কেৱল আক্ৰমণৰ তীব্ৰতা কমাই দিয়ে আৰু প্ৰত্যাশাতকৈ কম ফল দিয়ে।

এইবোৰ আঁসোঁৱাহ নথকা হলে দুয়ো বণাজনতে ফলাফল আৰু ভাল হ'লহেঁতেন।

এই কথা অৱশ্যেই কোৱা উচিত যে প্ৰতি-প্ৰত্যুতিৰ সমস্যাটো লৈ বৰ্তমান পৰিস্থিতিত এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ অনুশীলন হোৱা দৰকাৰ আৰু এই প্ৰতি-প্ৰত্যুতি চলোৱাৰ আৰু ভাল পন্থা-পদ্ধতি বিচাৰি উলিওৱা উচিত।

কুৰু'ৰ যুঁজত টেক-প্ৰতিবোধী প্ৰতিবন্ধা সংগঠনৰ অভিজ্ঞতাৰ পৰা এনে বহুত বিষয় পোৱা যাব পাৰে বিবোৰ বৰ্তমান কাৰ্য্যকৰ।

১৯৪৩ চনৰ জহকালিৰ ভিতৰত ছোভিয়েত সেনাবাহিনীয়ে শত্ৰুৰ পেনংছাৰ বাহিনীৰ বিৰুদ্ধে যুঁজত ভালেখিনি অভিজ্ঞতা সঞ্চয় কৰিছিল আৰু তৎপৰতা আৰু ব্যৱহাৰিক দুয়ো কালৰ পৰা নিজৰ দক্ষতাক প্ৰদৰ্শিত কৰিছিল। টেক-প্ৰতিবোধী প্ৰতিবন্ধাৰ ক্ষেত্ৰত বিবোৰ ফলপ্ৰসু হৈছিল, কুৰু'ৰ যুঁজত আত্মবন্ধামূলক পৰ্য্যায়ত বিবোৰ সঠিক বুলি প্ৰমাণিত হৈছিল সেইবোৰ সকলো মিলি এনে এটা সুদক্ষ ব্যৱস্থা হৈছিলগৈ যি যুঁজৰ শেষ পৰ্য্যন্ত আৰু বিশেষ পৰিৱৰ্তিত নহৈ বাহাল আছিল।

টেক-প্ৰতিবোধী প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থাৰ আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ উপাদান আছিল সৰ্বভাৱত টেক-প্ৰতিবোধী গোলন্দাজ সংৰক্ষিত প্ৰতি আৰু

এইক্ষেত্ৰ লংবেলিত শক্তিব সহায়ত কৌশল প্ৰয়োগ। এই কৌশল প্ৰয়োগে শত্ৰু সশস্ত্ৰ অভিযানৰ এলেকাবাবত সিহঁতৰ সামগ্ৰিক প্ৰাধান্যক দ্ৰুত অকাৰ্য্যকৰ কৰাটো সম্ভৱ কৰিছিল।

কৰ্ণেল ডি এম ককোছুয়েডৰ ৩য় এণ্টি-টেক আৰ্টিলাৰি ব্ৰিগেডৰ বীৰোচিত যুঁজৰ কথা স্মৰণিলেই যথেষ্ট বুজাবাব, এই ব্ৰিগেডে ৮ জুলাই ১০০০ৰ পৰা ৫০০ পেনংছাৰ আক্ৰমণক ভেটা দিছিল আৰু ৭৫ টা শত্ৰু টেক ধ্বংস কৰিছিল। ২৮ তম এণ্টি-টেক আৰ্টিলাৰি ব্ৰিগেডৰ ১৮৩৮ তম এণ্টি-টেক আৰ্টিলাৰি বেজিমেণ্ট আছিল আন এটা গোট যি বীৰব দৰে যুঁজিছিল। ই ৬ জুলাই অ'ব'য়ান খণ্ডত কেবাটাও আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰিছিল আৰু ২০ টাবো অধিক নাংছী পেনংছাৰ ক্ষতিগ্ৰস্ত আৰু ধ্বংস কৰিছিল। পৰৱৰ্তীকালত তেওঁলোকে আৰু ৩০ টা শত্ৰু টেক নিষ্ক্ৰিয় কৰি দিছিল।

আৰু আছিল লেকটানেণ্ট কৰ্ণেল স্মানডৰ-৩১ তম এণ্টি-টেক আৰ্টিলাৰি ব্ৰিগেড, যি দক্ষভাবে কৌশল প্ৰয়োগ কৰিছিল আৰু বেলগ'ব'দত নিজৰ অৱস্থান দৃঢ়ভাবে সৈতে অটুট ৰাখিছিল। তেওঁলোকে ৬ জুলাই প্ৰায় ৩০ টা টেক ধ্বংস কৰিছিল আৰু ৭ জুলাই আৰু ৫৮ টা টেক ধ্বংস কৰিছিল।

কুৰ্কৰ যুঁজত আত্মবিক্ৰমলক পৰ্যায়ত প্ৰায় ৩০০০ শত্ৰু পেনংছাৰ ক্ষতিগ্ৰস্ত বা ধ্বংসপ্ৰাপ্ত হৈছিল, তাৰ ভিতৰত ১০০০ টা হৈছিল গোলন্দাজ বাহিনীৰ দ্বাৰা। গতিকে এই কথা যথার্থভাৱে কব পাৰি যে টেক-প্ৰতিৰোধী প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থা যুঁজৰ পৰীক্ষাত সন্মোহৰে উত্তীৰ্ণ হৈছিল।

আমি এই কথা আগেয়েই উল্লেখ কৰিছো যে মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ অভিজ্ঞতা বৰ্তমান পৰিস্থিতিত ৰাষ্ট্ৰিকভাৱে প্ৰয়োগ কৰিব নোৱাৰি। বহুত সময়ত সশস্ত্ৰ বাহিনীয়ে অধিকতৰ শক্তিশালী শত্ৰু বিৰুদ্ধে নিজক ব্যৱহাৰ কৰিব লাগিব। তৎকালে কুৰ্কৰ

যুঁজত প্ৰযুক্ত টেক-প্ৰতিবোধী প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থা। ৰি পাচত লোক
 বালানত ৩য় যুঁজাইনীয়া বণাজনৰ আত্মবন্ধাসুলক যুঁজত আকৌ
 এবাৰ নিজৰ কাৰ্য্যকৰিতাব প্ৰমাণ দিছিল, তাক সাময়িকভাৱে বজায়
 ৰখা যায় আৰু তাক অৱশ্যেই বজায় ৰাখিব লাগিব।

এই ব্যৱস্থাটো ভাল হলেও ইয়াৰ কিছু কিছু দুৰ্বলতা আছিল।
 তাৰ ভিতৰত প্ৰথমটো হৈছে জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ সংৰক্ষিত
 টেক-প্ৰতিবোধী গোলন্দাজ ব্ৰিগেডবোৰক বহুসংখ্যক টেক-প্ৰতিবোধী
 শক্তিবিন্দুৰ মাজত খণ্ডে বিখণ্ডে বিয়পাই দিয়া। ইয়াৰ ফলত
 জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ সংৰক্ষিত টেক-প্ৰতিবোধী গোলন্দাজ
 গঠনবোৰৰ ফলপ্ৰসূতাক নিশ্চিতভাৱে জুকলা হৈ পৰিছিল আৰু আন
 আন খণ্ডলৈ সিবোৰক আঁতৰাই নিয়াটো বেছি টান হৈ পৰিছিল।

কেতবোৰ ক্ষেত্ৰত টেক-প্ৰতিবোধী শক্ত বিন্দুবোৰত কামানৰ সংখ্যা
 বৰ বেছি হৈ গৈছিল। উদাহৰণস্বৰূপে, ৭ম গাৰ্ডছ আৰ্মিত দুই বা
 তিনিটা কামানবিশিষ্ট শক্তবিন্দুৰ লগত ২২-২৮ টা কামানবিশিষ্ট শক্ত
 বিন্দুও আছিল। এটা শক্ত প্ৰতিবন্ধা বিন্দুত ইমান বেছি সংখ্যক
 কামানে অগ্নি নিয়ন্ত্ৰণ জটিল কৰি তুলিছিল।

তাৰোপৰি, বিৰাট সংখ্যাৰে সংগঠিত টেক-প্ৰতিবোধী এলেকাৰ বাবে
 এটা মাত্ৰাধিক্য প্ৰৱণতা আছিল; টেক-প্ৰতিবোধী সংৰক্ষিত শক্তিয়ে
 যথোপযুক্ত কৌশল আৱণ্ট কৰাৰ পিচত সেই এলেকাবোৰত নিয়োজিত
 কৰাৰ পৰিকল্পনা কৰা হৈছিল। কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ সংৰক্ষিত শক্তিৰ
 অন্তৰ্ভুক্ত ১৩শ এন্টি-টেক আৰ্টিলাৰি ব্ৰিগেডৰ তেনেকুৱা ১১ টা এলেকা
 আছিল আৰু ৪ৰ্থ এন্টি-টেক আৰ্টিলাৰি ব্ৰিগেডৰ আছিল ১৪ টা এলেকা।

আৰু এটা বিষয়ৰ প্ৰতি মনোযোগ দিয়া দৰকাৰ। যুঁজৰ অন্ত
 পৰাৰ পিচৰ পৰা এনেকুৱা এটা দৃষ্টিভঙ্গী প্ৰচলিত হৈছে যে
 ভবন্ধে ভবন্ধে বিৰতিহীন অগ্নিবৰ্ষণ টেকৰ বিৰুদ্ধে অকাৰ্য্যকৰ। এই
 দৃষ্টি ভঙ্গী তথ্যৰ দ্বাৰা খণ্ডিত হয়। লিখিত সাক্ষ্য আছে যে

৩. জুলাইত শত্ৰুৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰথম দিনা ৩২ তম
 ছাউণ্ডছাৰ ব্ৰিগেডৰ অবিৰাম অগ্নিবৰ্ষণে ১৩শ আৰ্মিৰ ১৪৮ তম
 প্ৰাতিভাৱিক ডিভিছনৰ এলেকাত দুবাৰ পেনংছাৰ আক্ৰমণ বাৰ্ষ কৰি
 দিছিল। সেই একে দিনা ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ গোলন্দাজসকলে ষাভিদ্ভক্য
 অভিযুখে অগ্ৰসৰ হৈ থকা ৫০ টা টেকৰ ভিতৰত ১২ টেক জখম কৰিছিল
 আৰু তেওঁ অবিৰাম অগ্নিবৰ্ষণৰ যোগেদি। ৭ম গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ
 প্ৰতিৰক্ষা ক্ষেত্ৰত বাৰুমনয়ে এলেকাত এই অবিৰাম অগ্নিবৰ্ষণে
 ৬০ টা আক্ৰমণকাৰী টেকৰ ২৭ টাৰ আক্ৰমণ বাৰ্ষ কৰি দিছিল।

কুৰ্বৰ যুঁজে আত্মবিক্ৰমমূলক যুঁজৰ পৰ্যায়ত বিভিন্ন পৰিসৰত,
 বেনে বণাজনৰ পৰা বণাজনলৈ অথবা একে গোটে গোলন্দাজ শক্তিৰ
 বাবা কৌশল প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত অতীব গুৰুত্বপূৰ্ণ ক্ষমতাৰ সাক্ষ্য
 দিয়ে। উদাহৰণস্বৰূপে, কেন্দ্ৰীয় বণাজনত, ৫ জুলাইৰ পৰা ১০
 জুলাইৰ ভিতৰত ৬২ টা গোলন্দাজ বেজিমেণ্টে তেওঁলোকৰ অৱস্থান
 সলাইছিল; তদুপৰি ডিভিছনবোৰৰ মাজত নানান পূৰ্ণবিস্তাৰ কৰা
 হৈছিল। ত'ৰনৈৰ বণাজনত ৫ জুলাইৰ পৰা ১৪ জুলাইলৈকে
 কৌশল প্ৰয়োগত ১০০ বো ধৰণৰ অধিক বেজিমেণ্টে ভাগ লৈছিল।
 কিছু কিছু বেজিমেণ্টে দুই তিনিবাৰ অৱস্থান সলাইছিল।

বৰ্তমান যেতিয়া প্ৰতিৰক্ষাৰ এলেকাতোৰ যথেষ্ট ব্যাপক, আৰু
 অগ্নিবৰ্ষণকাৰী অস্ত্ৰশস্ত্ৰ সেই তুলনাত কম হবগৈ পাবে, তেতিয়া
 গোলন্দাজ শক্তিৰ কৌশল প্ৰয়োগৰ গুৰুত্ব যে কিমান বাঢ়ি গৈছে
 তাক নকলেও চলে। কলম্বুৰূপে কুৰ্বৰ যুঁজৰ আত্মবিক্ৰমমূলক
 পৰ্যায়ত গোলন্দাজ শক্তিবোৰৰ বিস্তাৰ আৰু পুনৰ্বিস্তাৰৰ বাবে গৃহীত
 হোৱা পদ্ধতিবোৰৰ সম্পৰ্কে বিস্তাৰিত অনুশীলন কৰাটো এতিয়া
 উচ্চগত আৰু ব্যৱহাৰিক জুয়ো কালৰ পৰা অত্যন্ত প্ৰয়োজনীয়।

প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ সময়ত গোলন্দাজসকলক কেনেকৈ
 নিয়োগ কৰা হৈছিল সিহঁত কম আশ্চৰ্য্যকীৰ্ত্তন নহয়।

কুৰ্চৰ যুঁজত প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযান যত্নে প্ৰাৰম্ভ কৰা হৈছিল। ইয়াৰে প্ৰধানতম হৈছে গোলন্দাজ শক্তিৰ ব্যাপক সমাবেশ, যুদ্ধৰত বৰ্ষাকেন-বোৰৰ গোলন্দাজসকলৰ প্ৰায় আধা আৰু জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ গোলন্দাজসকলৰ ৬০ শতাংশ কেন্দ্ৰীভূত কৰা হৈছিল। নতুনকৈ অংগঠিত সৰমন্ত গোলন্দাজ আক্ৰমণকাৰী ক'বদ্বাৰে এই অভিযানত ভাগ লৈছিল। যত্বেকৈ যুঁজত প্ৰায় ৬০০০ কামান আৰু কামান আছিল, টালিনগ্ৰাদত আছিল ১৪,৮০০ (বিমান বিধ্বংসী কামান আৰু ৪০ মিলিমিটাৰ মৰ্টাৰ বাদে) আৰু কুৰ্চ আৰু অ'বেলত আছিল ২৮,০০০। তদুপৰি সেইবোৰ কেন্দ্ৰীভূত হৈছিল প্ৰধান প্ৰয়াসৰ গতিমুখত আৰু কামানৰ বৃহত্তৰ ঘনত্বৰ মাজত তাৰ প্ৰতিকলন ঘটিছিল।

কামানৰ ইমান ঘনত্ব এই পোনপ্ৰথম গঢ়ি তোলা হৈছিল আৰু শত্ৰুৰ বেছ বেষ্টিত প্ৰতিৰক্ষা ভেদ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত এটো ঘনত্ব নিয়ামক উপাদান হৈ পৰিছিল। পৰৱৰ্তী আক্ৰমণাত্মক যুঁজবোৰত যে এই ঘনত্ব আৰু বেছি আছিল তাক আমি জানোঁ।

ভৱিষ্যত যুঁজৰ ক্ষেত্ৰত কৰ্তব্য বিচাৰৰ তুলাচনী হিচাপে ইয়াক কিমানখিনি ব্যৱহাৰ কৰা যাব পাৰে? দ্বিতীয় মহাসমৰৰ তুলাচনী-বোৰক ভৱিষ্যত যুঁজত যান্ত্ৰিকভাবে প্ৰয়োগৰ অননুমোদনীয়তা সম্বন্ধে মই আগতেই কৈ আহিছোঁ।

বৰ্তমান পৰ্যালোচনাধীন আক্ৰমণাত্মক যুঁজবোৰত ব্যাপক সংখ্যক গোলন্দাজ বাহিনীৰ নিয়ন্ত্ৰণৰ বিষয়টো যথেষ্ট আগ্ৰহোদ্দীপক।

মিশ্ৰিত গঠনৰ গোলন্দাজ গোষ্ঠীবোৰ, য'ত গোলন্দাজৰ একাংশ আছিল “নিজৰ” অৰ্থাৎ যি নিজেই প্ৰশিক্ষণ লৈছিল আৰু ভালকৈ জানিছিল, আৰু আন অংশটো আছিল যাক সম্ভৱতে গোষ্ঠীৰ লগত যুক্ত কৰা হৈছিল—সেই ধৰণৰ গোষ্ঠীবোৰক নিয়ন্ত্ৰণৰ প্ৰয়োজন হৈছে এই নিয়ন্ত্ৰণ কাৰ্যাটো ইতিমধ্যেই জটিল হৈ পৰিছিল; ই আৰু

জটিল হৈ পৰিছিল, অসুস্থঃ প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত, গোলন্দাজ আক্ৰমণকাৰী ক'বৰ লেখীয়া ইমান বিৰাট গোলন্দাজ সৈন্তগঠনৰ আৱিৰ্ভাৱ কলত। গোলন্দাজ ক'বৰ আৱিৰ্ভাৱ সম্পৰ্কে নিয়ন্ত্ৰণ কেন্দ্ৰৰ পৰা নিৰ্দেশবোৰে ইয়াত এটা ইতিবাচক ভূমিকা লোৱা উচিত আছিল। কিন্তু সমূহি ভেনে হোৱাগৈ নাই। নিৰ্দেশত তিনিটা গোলন্দাজ ডিভিছন^১ লৈ গঠিত গোলন্দাজক ক'বৰ লেখীয়া ইমান বিৰাট গঠনৰ অগ্নিবৰ্ষণৰ নিয়ন্ত্ৰণকে কেৱল কঠোৰভাবে কেন্দ্ৰীকৰণৰ কথা কোৱা হোৱা নাছিল, আৰ্মিৰ সমূহ কামান আৰ্মি কমাণ্ডাৰৰ নিয়ন্ত্ৰণৰ পৰা নাময়িকভাৱে উলিয়াই অনাৰ জৰিয়তে সেইবোৰক এই ক'বৰ অধীনস্থ কৰাৰ সম্ভাৱনাৰ কথাও কোৱা হৈছিল।

স্বাভাৱিকতেই এনে অতিৰিক্ত কেন্দ্ৰীকৰণ আছিল এটা চৰম ব্যৱস্থা আৰু সকলো ঠাইতে তাক কামত লগোৱা হোৱা নাছিল। উদাহৰণস্বৰূপে, ব্ৰিয়ানস্ক বণাজনৰ ৬১ তম আৰ্মিত গোলন্দাজসকলৰ অগ্নিবৰ্ষণৰ গোটেই কালছোৱাত সমূহ কামান ৭ম আঘাত সৃষ্টিকাৰী আৰ্টিলাৰি ক'বৰ অধীনলৈ অনা হৈছিল। ৬৩ তম আৰ্মিত ২য় আঘাত সৃষ্টিকাৰী আৰ্টিলাৰি ক'বৰ কমাণ্ডাৰকো এই একে ক্ষমতা দান কৰা হৈছিল মাথোঁ বেছ বেষ্টিত প্ৰতিৰক্ষা ব্যৱস্থাৰ গভীৰভ ভাঙি সোমোৱাৰ সময় কালছোৱাত বাদে। এই বণাজনত ৩য় আৰ্মিত এটা পদাতিক সমৰ্থন গ্ৰুপকে ধৰি চাৰিটা গোলন্দাজ গ্ৰুপ গঠন কৰা হৈছিল। অৰ্থাৎ বণাজনবোৰত গোলন্দাজ গ্ৰুপৰ এটা ক'বো গঠন কৰা হোৱা নাছিল।

আন হাতেদি পশ্চিম আৰু কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ আৰ্মিবোৰে অতিমাত্ৰাত কেন্দ্ৰীকৰণ বৰ্জন কৰিছিল। উদাহৰণস্বৰূপে, কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ ১৩য় আৰ্মিত ৪ৰ্থ আক্ৰমণকাৰী আৰ্টিলাৰি ক'বৰ কমাণ্ডাৰৰ অধীনত মাথোঁ আৰ্মি গ্ৰুপটো আছিল। এই ক'বৰ কেইটামান

---

১ ৭১২ টা কামান আৰু মৰ্টাৰ আৰু ৮৬৪ টা এম-৩১ বৰ্কেট নিক্ষেপক ব্যৱস্থা।

ত্ৰিগুণতক অপেক্ষাকৃত সৰু গোটবোৰক হত্যাভাৱ কৰা হৈছিল আৰু সিবোৰৰ দ্বাৰা অগ্নিবৰ্ষণৰ পৰিকল্পনা কৰিছিল তুলনাৰূপে হেড কোৱাৰ্টাৰ বোৰে। এই ক্ষেত্ৰত আক্ৰমণৰত পদাতিক সৈন্তসকলৰ আৰু টেকবোৰৰ সৈতে গোলন্দাজসকলৰ সহযোগিতা বেছি লাভজনক হৈছিল।

ড'ব'নেৰ আৰু স্তেপ বণাঙ্গনৰ কথা কৰা লাগিলে, সিবোৰৰ লগালগিকৈ থকা সেই পাৰ্শ্বদেশবোৰত সিবোৰৰ অধীনত থকা ৭ম আক্ৰমণকাৰী আৰ্টিলাৰী ক'বক নিয়োজিত কৰা হৈছিল য'ত প্ৰধান আক্ৰমণ কৰাৰ কথা আছিল। ইয়াৰ ফলত অতিৰিক্ত কেন্দ্ৰীভৱন বাদ দিয়া হৈছিল। আৰ্মিৰ গোলন্দাজসকলক তেওঁলোকৰ কমান্ডাৰ-সকলৰ অধীনত ৰখা হৈছিল।

এতেকে, আমাৰ মন্ত্ৰেৰে অগ্নিবৰ্ষণ ব্যৱস্থাৰ নিয়ন্ত্ৰণক অত্যধিক কেন্দ্ৰীভূত কৰাৰ উপযোগিতা সম্বন্ধে পুথামুপুথ আৰু ব্যাপক অনুশীলন হোৱা দৰকাৰ।

আৰ্মি আৰু এটা বিষয়লৈ পাঠকৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিব খোজে।। সেইটো হৈছে কামানৰ পৰা গোলাবৰ্ষণ, বিশেষকৈ তাৰ সময়কাল। বেছি ভাগ আৰ্মিতেই গোলাবৰ্ষণ দীৰ্ঘলীয়া সময় ধৰি, যেনে আঢ়ৈ ঘণ্টা পৰ্য্যন্ত চলিছিল। অগ্নিবৰ্ষণ সাব্যস্তকৰণত, ভাঙি পেলোৱাৰ গোলন্দাজ গোষ্ঠীবোৰৰ ক্লিনাকলাপত আৰু শত্ৰুহঁতক বিজ্ঞাস্ত কৰাৰ উদ্দেশ্যে বিৰতিত অন্ততঃপক্ষে এ ঘণ্টা লাগি গৈছিল।

ব্ৰিয়ানস্ক বণাঙ্গনৰ ৬৩ তম আৰ্মিত কামানৰ গোলাবৰ্ষণ স্বল্পস্থায়ী হৈছিল (৪৫ মিনিট), কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্গনৰ ১৩শ গোলাবৰ্ষণ ১৫ মিনিট স্থায়ী হৈছিল আৰু স্তেপ বণাঙ্গনৰ আৰ্মিবোৰত এটা ৩০ মিনিট স্থায়ী আক্ৰমণ হৈছিল।

আৰ্মি যদি গোলাবৰ্ষণৰ সময়কাল আৰু প্ৰথম দিনা পদাতিক আৰু টেকৰ অগ্ৰগতিৰ তুলনা কৰে। তেনেহলে দেখা পাম যে সিদিনা সন্ধ্যাতকৈ বেছি (১০-১২ কিলোমিটাৰ) আগুৱাব পাৰিছিল

১১শ গাভৰু আৰ্মি, বিজ্ঞেয়ত কামান গোলাবৰ্ষণ ২ ঘণ্টা ৪৫ মিনিট ধৰি চলিছিল যি ইউনিট সৰাডোকৈ কম (২৪ পৰা ৪ কিলোমিটাৰ) আঁতৰা পাবিছিল সেই ক্ষেত্ৰত ১০শ আৰ্মিৰ গোলাবৰ্ষণ মাথো ১৫ মিনিট জোৰা আক্ৰমণত সীমিত আছিল। কোৱা বাহুল্য যে সাকল্য আৰু বহুত বিষয়ৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা গোলাবৰ্ষণৰ সময়কাল আৰু অগ্ৰগতিৰ গভীৰতাৰ মাজত কোনো লক্ষণীয় সম্পৰ্ক নাথাকে। উদাহৰণস্বৰূপে, ড'ব'নেৰ আৰু স্তেপ' বণাজনৰ পদাভিক ইউনিটৰোৰ প্ৰথম দিনা মোটামুটি সমান দূৰত্ব আগুৱাইছিল যদিও ড'ব'নেৰ বণাজনত গোলাবৰ্ষণ স্তেপ' বণাজনৰ তুলনাত ৫০ গুণ বেছি সময় ধৰি হৈছিল। প্ৰথম দিনা সাতৰ পৰা আট কিলোমিটাৰ অগ্ৰগতি অৱশ্যে এটা লেখতলবলগীয়া সাকল্য নহয়। বিশেষকৈ বৰ্তমান কালত। এই যুক্তি উঠিব পাৰে যে বহুত বেলিলৈকে গোলাবৰ্ষণ কৰি শত্ৰু প্ৰতিৰক্ষা যিমান দুৰ্বল কৰা যায় সিমানাখিনি দুৰ্বল কৰাৰ কাম কম সময় ধৰি গোলাবৰ্ষণৰ বেলিকাও সমান দক্ষতাৰে কৰা যায়। বেছ ভেদৰ এলাকাত শত্ৰুৰ প্ৰতিৰক্ষা ব্যৱস্থা সম্বন্ধে ব্যাপক চোবাবচোৱা বাতৰি সংগ্ৰহ কৰাই হৈছে প্ৰধান কথা। বৰ্তমানে পৰিস্থিতিত সময়ে এটা বিৰাট ভূমিকা পালন কৰে আৰু কলস্বৰূপে এই কথা অৱশ্যেই কব লাগিব যে ভৱিষ্যতত স্বল্পস্থায়ী গোলাবৰ্ষণ ব্যৱস্থা প্ৰৱৰ্তিত হব। প্ৰসঙ্গতঃ, জীৱনৰ অভিজ্ঞতাৰ পৰা বহুত আগেয়ে ই প্ৰমাণিত হৈছে।

বিবোৰ টেক, আৰ্মি আৰু ক'বৰ গতিশীল গোষ্ঠীবোৰক যুঁজত নমোৱা হৈছিল সিবোৰে গোলন্দাজ সমৰ্থন দিয়াৰ ক্ষেত্ৰত অৰ্জন কৰা অভিজ্ঞতা এতিয়াও কামত লাগিব। আৰ্মি অগ্নিবৰ্ষণৰ বাবে বিস্তাৰিত সময়সূচী বুলুত কৰিছিলোঁ, সেইবোৰ বণধলীৰ বৈশিষ্ট্যৰ লগত নিখুঁতভাৱে সমন্বিত আছিল আৰু অগ্নিবৰ্ষণ আবদ্ধ কৰা আৰু বন্ধ কৰাৰ নিৰ্দিষ্ট সংকেতো ঠিক কৰা হৈছিল। গোলন্দাজ কমান্ডাৰ

সকলে বেতাবত্ৰ সন্নিবিষ্ট টোকা অৱস্থান কৰিছিল। বৰ্তমান কালত
অস্ত্ৰশস্ত্ৰ আৰু গতিবেগৰ লগত সজতি ৰাখি অলপ সাল-সলসি কৰি
লগেই এইবোৰো বৰ্তমান ব্যৱহাৰ কৰা বাব পাৰে।

প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ গতিপথত আমাৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰক
এই প্ৰত্যয় হৈছে যে গোলন্দাজ ইউনিটবোৰক সিবোৰ নিৰ্ভৰশীল
কৰ্তব্য পালনৰ বাবে প্ৰস্তুতি চলাবৰ যথেষ্ট সময় দিয়াটো প্ৰয়োজন।
মই আগতেই ৬৩ তম আৰ্মিৰ ইউনিটবোৰৰ ১২ জুলাই দোকমোকালিত
মন্ত্ৰৰ অগ্ৰগতিৰ সন্পৰ্কে যি কথাৰ উল্লেখ কৰিছিল তাৰ কাৰে দ্বিগুণ
বেলিকা প্ৰস্তুতি চলাবৰ বাবে যথেষ্ট সময় নিদিয়াটো বহুত পৰিমাণ
দায়ী। গোলন্দাজসকলে লক্ষ্যবস্তুবোৰৰ সন্মুখে ভালকৈ বা-হাতৰি
গোটাব পৰা নাই। সেই গতিকে সিবোৰৰ অস্বাভাৱিক যথেষ্ট কাৰ্য্যকৰ
হোৱা নাছিল। ফলত এই আৰ্মিয়ে খোজে খোজে কঠোৰ প্ৰতিবোধৰ
সমুখীন হ'ব লগা হৈছিল।

১৩শ আৰ্মিয়ে তাৰ গোলন্দাজ গোটবোৰক প্ৰস্তুতিৰ সময় মাথো
এ নিশা দি ১১ জুলাইত শত্ৰু লাইন ভেদ কৰাৰ বাবে আৰু এটা
আক্ৰমণ কৰিলে প্ৰায় পূৰ্বোক্ত পৰিস্থিতিৰ উদ্ভৱ হৈছিল। লক্ষ্য-
বস্তুবোৰ অজ্ঞাত বৈ গৈছিল। বেটাৰি আৰু বেটেলিয়নবোৰে
নিজৰ কৰ্তব্য সন্মুখে ভালকৈ জনাব সময় পোৱা নাছিল। কিছু কিছু
গোলন্দাজ ইউনিটক খন্তেকলৈ জিৰণি লোৱাৰ সুযোগ নিদিয়াকৈ পুনৰ
যুদ্ধত নামোৱা হৈছিল। তাৰ ফলত চাৰিদিন ধৰি কোনো সাকল্য
হোৱা নাছিল। একে ক্ৰমি খণ্ডৰ ওচৰাউচৰি ঠাইত যুদ্ধ কৰি
থকা ৭০ তম আৰ্মিবো একে অৱস্থা হৈছিল। গোলন্দাজবাহিনী
ভালকৈ সাজু হোৱাৰ আগতেই এই আৰ্মিয়ে ২২ জুলাইৰ দিনা
ততাতৈয়াকৈ আক্ৰমণ আৰম্ভ কৰি দিছিল, আৰু ২৩ বা ২৪ কোনো
এটা দিনতো লেখতলবলগীয়া সাকল্য অৰ্জন কৰিব পৰা নাছিল।
বিবোৰ যুদ্ধৰ পৰ্যালোচনা কৰা হ'ব লাগিছে সেইবোৰৰ পৰা আৰু

উদাহৰণ দিব পাৰি। কিন্তু এই প্ৰসঙ্গত কোনো মন্তব্য কৰাৰ সময়কৈ
আছে বুজি মই নাভাবোঁ।

গোলন্দাজসকলক প্ৰভুতি হবৰ বাবে বৰ্ণেই সময় দিয়া নহলে
যুঁজৰ ফলৰ ওপৰত তাৰ অনিবাৰ্য্য প্ৰভাৱ পৰে। এই অকাট্য
ভাৱটো প্ৰায়ে পাহৰি থকাটো দুখ লগা কথা।

কুৰুৰ যুঁজৰ পৰা আমি বহুত বহুমূলীয়া অভিজ্ঞতা আহৰণ কৰিব
পাবো কাৰণ এই যুঁজত বহুবিধ যুঁজৰ এক জটিল সমন্বয় হৈছিল।
কিন্তু এই অভিজ্ঞতাবোৰক সুগভীৰভাৱে আৰু নিৰপেক্ষভাৱে
অনুশীলন কৰিলে আমি ইয়াৰ পৰা শিক্ষা লভিব পাৰোঁ। আমি
যদি এইক্ষেত্ৰত বিজয়ীসকল সদায়ে সঠিক আছিল, তেওঁলোকৰ কোনো
দুৰ্বলতা বা ভুল নাছিল, আৰু সকলো ঠিকঠাক চলিছিল এই
মনোভাৱৰ দ্বাৰা চালিত হওঁ তেনেহলে এই যুঁজৰ অভিজ্ঞতা বৰ্ণাৰ্থ-
ভাৱে বুজ লোৱাৰ পৰা নিজক আৰু আনসকলক বঞ্চিত কৰা হব।

এই যুঁজৰ বহুত ঘটনাত অংশগ্ৰহণকাৰী হিচাপে মই প্ৰামাণ্যভাৱেই
এই কথা কব পাৰোঁ যে আমাৰ সৈন্যসকল, ষ্টাফ অফিচাৰসকল
আৰু কমান্ডাৰসকল যি বিপুল বাধা-বিঘিনিৰ সমুখীন হৈছিল সেইবোৰ
সকলো সময়তে অভিক্ৰম কৰিব পৰা হোৱা নাছিল। সেয়ে এই
ঐতিহাসিক যুঁজৰ গৌৰৱোজ্জ্বল পৰিণতি সম্বন্ধে আমি যেনেকৈ বৰ্ণাৰ্থভে
গৰ্ব-অশুভৱ কৰিব পাৰোঁ, তেনেকৈ ক্ৰটি-বিচুতিৰ সম্বন্ধে আমি চকু
মুদি থাকিব নোৱাৰো, অথবা এই সাফল্য অৰ্জন কৰিবলৈ পৈ
প্ৰত্যেকে যি অবিখ্যাস্ত প্ৰয়াস কৰিব লগা হৈছিল তাকো আমি
পাহৰিব নোৱাৰো। একমাত্ৰ নিৰপেক্ষ অনুশীলনৰ মাজেদি আমি
সেইবোৰৰ পৰা শিক্ষালাভ কৰিব পাৰোঁ যিবোৰ ভৱিষ্যতৰ পক্ষেও
লান্ধজনক হব পাৰে।

কৰ্ণেল
গিঅ'ৰ্গি খৰাহিলভ
এম. এছ-চি*

গোলন্দাজ বিনিয়োগ

আন আন সেনাবাহিনী আৰু বিমান বাহিনীৰ সৈতে অনিষ্ট সহযোগিতাক্ৰমে ছোভিয়েত গোলন্দাজ বাহিনীয়ে কুক্ষৰ যুদ্ধৰ আত্মৰক্ষামূলক পৰ্যায়ত আৰু প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ সময়ত গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লৈছিল।

ইয়াৰ যুদ্ধ কৰাৰ ক্ষমতা লক্ষণীয়ভাৱে বাঢ়িছিল। গাঁথনিগত পৰিৱৰ্তন, আৱেশ্যাস্ত্ৰৰ (ফিল্ড কামান আৰু বিমান প্ৰতিবোধী) সংখ্যা বৃদ্ধি আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ গুণগত উন্নতিয়ে গোলন্দাজ বাহিনীক প্ৰতিবন্ধকতাৰ শত্ৰুক যথিস্থ কৰাত আৰু নাহোঁৱৰ্তৰ শক্তিশালী প্ৰতিবন্ধা ভেদ কৰাত আৰু আক্ৰমণ তীব্ৰ কৰাত সক্ষম কৰিছিল।

১৯৪৩ চনৰ আগছোৱাত আমাৰ শ্ৰমশিল্পই নতুন তৰহৰ অস্ত্ৰশস্ত্ৰ তৈয়াৰ কৰিবলৈ ধৰিলে, সেয়া হৈছে ৭৬ৰ পৰা ১৫২ মিলিমিটাৰলৈকে ব্যাসৰ অয়ুচালিত কামান। জহকালিৰ ভিতৰত ১৭০০ বো বেছি এনে ধৰণৰ কামান নিৰ্মাণ কৰা হৈ গৈছিল।

• কৰ্ণেল খৰাহিলভ এগৰাকী সামৰিক যুৱজীৱন, ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ প্ৰতিবন্ধা মন্ত্ৰণৰ ইনষ্টিটিউট অৱ মিলিটাৰি হিষ্ট'ৰি মন্ত্ৰণ।

বিমান-প্ৰতিবোধী কামানৰ উৎপাদনো বাঢ়িছিল। গধুৰ-বৰেট আয়েয়াত্ৰৰ বাবে নতুন ৩০০ মি মি উৎক্ষেপনবোৰো আয়েয়াত্ৰৰ (এম-৩০) উৎপাদনো সংগঠিত হৈছিল। ইয়াৰ বিস্ফোৰক শক্তি আছিল বিপুল, আৰু দূৰত্ব অতিক্ৰম কৰিব পৰা ক্ষমতা আছিল এম-৩০ৰ দুগুণ (৪০ কিলোমিটাৰ পৰ্য্যন্ত)।

৭৬ আৰু ১২২ মি.মি কামানৰ বাবে কোঁপোলা চাৰ্জ বিশিষ্ট গোলা আৰু ৪৫, ৫৭, ৭৬ মি.মি কামানৰ বাবে শক্ত অন্তঃসাব সম্পন্ন গোলাৰ ব্যাপক উৎপাদন আৰু ব্যৱহাৰে সিহঁতৰ বৰ্ম ভেদ কৰাৰ ক্ষমতা দুগুণ কৰি দিলে। কৌশল প্ৰয়োগৰ ক্ষমতাসম্পন্ন এক নতুন ৫৭ মি মি. টেক-প্ৰতিবোধী কামান বগধলীলৈ আহি পালেহি।

১৯৪৩ চনৰ প্ৰথমৰ্দ্ধত আয়েয়াত্ৰৰ উৎপাদনে ক্ষয়-ক্ষতিক যথেষ্ট পৰিমাণে চেবাই গৈছিল। ফলস্বৰূপে ১৯৪১-৪৩ৰ শীতকালীন অভিযানত আয়েয়াত্ৰ বাঢ়িছিল ৮০,০০০ৰো বেছি বগন্ধেত্ৰৰ কামান আৰু মৰ্টাৰ আৰু ৪ কোটিৰো অধিক গোলা। ইয়াৰ ফলত যুঁজ চলি থকা লাইনত গোলন্দাজ বাহিনী আৰু জেনাবেড হেড কোৱাৰ্টাৰৰ সংৰক্ষিত শক্তি উভয় ক্ষেত্ৰতে অগ্নিবৰ্ষণৰ ক্ষমতা বৃদ্ধিৰ আৰু সাংগঠনিক পৰিৱৰ্তন অনাৰ উপযোগী পৰিস্থিতি সৃষ্টি হৈছিল। ফলত গোলা নিক্ষেপৰ ওজন পদাতিক ডিভিছনৰ ক্ষেত্ৰত ১১৭১ কিলোগ্ৰাম আৰু গাৰ্ডছ ডিভিছনৰ ক্ষেত্ৰত ১২০০ কিলোগ্ৰাম বাঢ়িছিল। গোলন্দাজ ইউনিটবোৰ প্ৰতিষ্ঠিত ক্ষমতাৰ গড় ৮০ শতাংশ পৰ্য্যন্ত সজ্জিত কৰা হৈছিল। টেক ক'ব আৰু বত্ৰসজ্জিত ক'বৰ গোলন্দাজসকলৰ প্ৰতি বিশেষ দৃষ্টি দিয়া হৈছিল।

জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ সংৰক্ষিত শক্তিত গুৰুত্বপূৰ্ণ পৰিৱৰ্তন সধা হৈছিল, বেক্সিমেন্ট-ভিত্তিক বাৰন্থাৰ সলনি আক্ৰমণকাৰী ব্ৰিগেড ডিভিছন আৰু ক'বভিত্তিক বাৰন্থাৰ প্ৰৱৰ্তন কৰা হৈছিল। সিহঁতৰ গড়ে ৯০ শতাংশ আয়েয়াত্ৰৰে সজ্জিত কৰা হৈছিল। কেন্দ্ৰীয় আৰু

ভূঁইয়াকৰ বণাজনত এই অঙ্ক আৰু বেছি আছিল, বুজবত গোলন্দাজ-
সকলৰ ক্ষেত্ৰত আছিল ১৬ শতাংশ আৰু জেনাবেল হেড কোৰ্টাৰ্ছৰ
সৰ্বক্ষিত গোলন্দাজসকলৰ ক্ষেত্ৰত আছিল প্ৰায় ১০০ শতাংশ।
গোলন্দাজ টেক্‌বৰ ক্ষেত্ৰত অৱস্থা ইয়াতকৈয়ো বেয়া আছিল।
সিৰোবৰ সংখ্যা প্ৰতিষ্ঠিত অঙ্কৰ ৬০ শতাংশৰ বেছি নাছিল। বগধৰ্মীৰ
আগ্নেয়াস্ত্ৰৰ অনুপাত এই দুই বণাজনত ত্ৰুতিয়েত পক্ষৰ অনুকূলে
আছিল ২ : ১ অনুপাতত।

প্ৰতি-প্ৰস্তুতিত, শত্ৰু টেক্‌বৰ বিৰুদ্ধে যুঁজত, সাধাৰণভাৱে টেক্‌
প্ৰতিৰোধী প্ৰতিৰক্ষা ব্যৱস্থাত আৰু প্ৰধান নাংহী গোষ্ঠীবোৰৰ
আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰাত গোলন্দাজ নিয়োগৰ ধৰণটো আত্মবিক্ৰমলক
যুঁজৰ পৰ্যায়ত বিশেষভাৱে লক্ষণীয় হৈ উঠিছিল।

১৯৪০ চনৰ মাৰ্চৰ পৰা এই দুই বণাজনৰ কমাণ্ডে গোলন্দাজ আৰু
বিমান বাহিনীৰ দ্বাৰা যি প্ৰতি-প্ৰস্তুতি কৰা হৈছিল তাৰ সংগঠনৰ
ওপৰত মনোযোগ নিৱদ্ধ কৰিছিল।

একেবাৰে জুলাই মাহলৈকে প্ৰতি-প্ৰস্তুতি পৰিকল্পনাক বাবে বাবে
সংশোধিত কৰা হৈছিল। সেই মাত্ৰকে বুজা গৈছিল যে প্ৰধান
শত্ৰু গোষ্ঠীবোৰক বাওনা হোৱাৰ এলেকাত কেন্দ্ৰীভূত কৰা হৈছে,
সেই মাত্ৰকে আমাৰ গোলন্দাজ আৰু বিমান বাহিনীয়ে অপ্ৰত্যাশিত
আক্ৰমণ কৰিব বুলি ঠিক কৰা হ'ল যাৰ উদ্দেশ্য হৈছে শত্ৰুৰ
আক্ৰমণ বাৰ্ষ কৰি দিয়া অথবা প্ৰাথমিক আক্ৰমণৰ হেঁচাক দত্তবমতে
দুৰ্বল কৰি দিয়া।

কুছৰ যুঁজৰ সময়ৰ প্ৰতি-প্ৰস্তুতিত ডালেকেইটা বৈশিষ্ট্যমূলক
উপাদান আছিল, যেনে অপ্ৰত্যাশিত গোলন্দাজ আক্ৰমণ, আগতকৈয়ো
বেছিকৈ আগ্নেয়াস্ত্ৰ নিয়োগ, লক্ষ্যবস্তুবোৰ অকৌশলে বাহনি কৰা
আৰু শেষত অগ্নিবৰ্ষণৰ ক্ষমতা বৃদ্ধি কৰা। ১৩শ আৰ্মি আৰু
৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰু ৭ম গাৰ্ডছ আৰ্মিয়ে ডেউলোকৰ আগ্নেয়াস্ত্ৰৰ

৫০ শতাংশ পর্যন্ত নিয়োগ কৰিছিল, তাৰ ভিতৰত আছিল কিলোমিটাৰে পতি ৩০ৰ পৰা ৩৫ টা কামান, বৰ্টাৰ আৰু বকেট উৎক্ষেপক-সিৰোবৰ ব্যাস আছিল ৭৬ মি.মি. পৰা তদুৰ্ধত। বাঙে টেক-প্ৰতিবোধী প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থা প্ৰকাশ হৈ পাবে তাৰ বাবে টেক-বিবোধী প্ৰতিবোধ কেন্দ্ৰবোৰৰ আৰু শক্তিশালী বিন্দুবোৰৰ গোলন্দাজসকলক প্ৰতি-প্ৰস্তুতিত ব্যৱহাৰ কৰা নহৈছিল।

আমাৰ গোলন্দাজসকলক প্ৰতি-প্ৰস্তুতি ব'ত শত্ৰুৰ সৈন্য আৰু অস্ত্ৰসজ্জিত শক্তি সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে বুলি খাটাতকৈ জনা গৈছিল বা অনুমান কৰা গৈছিল তাতেই তাৰ বিৰুদ্ধে আৰু যুঁজৰ বাবে সাজু হৈ থকা কামানৰ শাৰীৰ বিৰুদ্ধে আৰু পৰ্যবেক্ষণ চকীবোৰৰ বিৰুদ্ধে পৰিচালিত হৈছিল। কোন্ ধৰণৰ লক্ষ্যবস্তুৰ ওপৰত মনোযোগ দিয়া হ'ব সি খণ্ড অনুযায়ী ভিন ধৰণৰ হৈছিল। কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্গনৰ ১৩শ আৰ্মিৰ এলেকাত শত্ৰুৰ কামানৰ শাৰী আৰু গোলন্দাজ আউটপ'ষ্টকে ধৰি পৰ্যবেক্ষণ প'ষ্টবোৰৰ বিৰুদ্ধে প্ৰধান প্ৰয়াস কেন্দ্ৰীভূত কৰা হৈছিল। অগ্নিবৰ্ষণৰ কৰ্মসূচীত যিবোৰ লক্ষ্যবস্তু আছিল তাৰ ৮০ শতাংশৰ বেছি এইবোৰ আছিল।

আৰ্মিটোৱে এইবোৰ লক্ষ্যবস্তু বাছি লৈছিল, তাৰ কাৰণ প্ৰথমতঃ শত্ৰুৰ গোলন্দাজহঁতৰ বিৰুদ্ধে যুঁজাৰ পক্ষে ইয়াৰ শক্তিশালী উপকৰণ আছিল আৰু শত্ৰুৱে কিমান গোলন্দাজ সমাবেশ কৰিছে সেই সম্পৰ্কে ই নিৰ্ভৰযোগ্য বাতৰি পাইছিল, দ্বিতীয়তঃ, তুলনামূলকভাৱে ঠেক বণখলীত (৩০-৪০ কিলোমিটাৰ) শত্ৰুৱে আক্ৰমণ কৰিব বুলি আশঙ্কা কৰা গৈছিল, তৃতীয়তঃ, আমাৰ সমুখশাৰীৰ বেজিমেণ্ট আৰু ডিভিছনবোৰৰ সমৰ গঠনৰ গাঢ় ঘনত্বই তেওঁলোক পক্ষে শত্ৰুৰ গোলন্দাজ আক্ৰমণ অতীব ভয়যোগ্য কৰিছিল।

শত্ৰুৰ গোলন্দাজহঁতৰ বোমাবৰ্ষণে আমাৰ প্ৰথম শাৰীৰ সৈন্যসকলক পক্ষে ক্ষতিকাৰক হ'ব পাবিলেহেঁতেন আৰু শত্ৰুৰ পেনংছাৰ আৰু

পদাতিক আক্ৰমণৰ বিৰুদ্ধে আমাৰ প্ৰতিবোধ জুৰুলা কৰি পেলালেহেঁতেন; সেয়ে সিহঁতৰ গোলন্দাজ অৱস্থান আৰু পৰ্য্যবেক্ষণ প'ষ্টবোৰৰ বিৰুদ্ধে প্ৰবল গোলন্দাজ আক্ৰমণ কৰি আমি সিহঁতক বৰ্ধেই দুৰ্বল কৰি পেলাবলৈ আৰু সিহঁতৰ যোয়াবৰ্ধগক অসংগঠিত কৰি পেলাবলৈ সক্ষম হৈছিলোঁ।

ভ'ব'নেৰ বণাঙ্গনৰ ৬ঠ গাৰ্ডছ আৰু ৭ম গাৰ্ডছ আৰ্মিয়ে তেওঁলোকৰ প্ৰধান প্ৰয়াস শত্ৰুৰ সম্ভাৱ্য কেন্দ্ৰীভবনৰ এলেকাত সিহঁতৰ পদাতিক অস্ত্ৰসজ্জিত শক্তিৰ বিৰুদ্ধে, অৰ্থাৎ ভেদযোগ্য লক্ষ্যবস্তুৰ ৮০ শতাংশৰ বিৰুদ্ধে কেন্দ্ৰীভূত কৰিছিল। এই সিদ্ধান্ত লোৱাৰ কাৰণ প্ৰথমতঃ বহল বণকেন্দ্ৰত (১০০ কিলোমিটাৰ পৰ্য্যন্ত) শত্ৰুৰ আক্ৰমণৰ আশংকা আছিল। দ্বিতীয়তঃ প্ৰথম শাৰীৰ সৈন্যসকল শত্ৰুৰ পেনেংছাৰ আঘাতৰ পক্ষে অধিকতৰ ভেদযোগ্য আছিল, তৃতীয়তঃ এই বণাঙ্গনৰ আৰ্মিবোৰৰ হাতত শত্ৰুৰ গোলন্দাজহঁতৰ বিৰুদ্ধে যুঁজাৰ পক্ষে অপেক্ষাকৃত কম অস্ত্ৰশস্ত্ৰ আছিল। তদুপৰি, ৪ জুলাই মুখামুখি যুঁজৰ ফলত আমি শত্ৰুৰ আক্ৰমণৰ গতিমুখ আৰু সিহঁতৰ অস্ত্ৰসজ্জিত শক্তিৰ সমাবেশ সম্পৰ্কে অপেক্ষাকৃত নিশ্চিতভাৱে আন্দাজ কৰিব পাৰিছিলোঁ। এই সম্ভাৱনাও বাদ দিয়া হোৱা নাই যে ৭১ তম গাৰ্ডছ আৰু ৬৭ তম গাৰ্ডছ ইনফেণ্ট্ৰী ডিভিছনবোৰৰ সমৰ-নিৰাপত্তা গোটবোৰ প্ৰত্যাহাৰ কৰি লোৱাৰ ফলত শত্ৰুৰ গোলন্দাজহঁতৰ কিছু অংশ অগ্নিবৰ্ধন নতুন অৱস্থানলৈ যাব।

সেই গतिकে ভ'ব'নেৰ বণাঙ্গনৰ গোলন্দাজ কমাণ্ডাৰসকলে আগ-ছোৱাত শত্ৰুৰ প্ৰধান আঘাতকাৰী শক্তি-টেক আৰু পদাতিকহঁতৰ ওপৰত আঘাতকৰিবলৈ বিচাৰিছিল আৰু শত্ৰুৰ যিবোৰ কামান-শাৰী সৰাতোকৈ

১ ইয়াৰ প্ৰমাণ পোৱা যায় ৬ঠ আৰু ৭ম গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ এলেকাত অপেক্ষাকৃত কম সংখ্যক টেক-প্ৰতিবোধী কামানৰ বাবা, ইয়াত কিলোমিটাৰে পাঁচ ৯-১০ টা কামান আছিল আৰু ১০ম আৰ্মিও আছিল ২৪ টা কামান।

সকল আৰু বিবাহৰ অৱস্থান সম্পৰ্কে নিৰ্ভৰযোগ্যভাৱে অনুসন্ধান কৰিব পৰা হৈছিল সেইবোৰকেই মাথোঁ নিকল কৰিবলৈ বিচাৰিছিল।

চুৱা বণাৰুনেই শত্ৰুৰ প্ৰধান আক্ৰমণকাৰী শক্তিবিলম্বক বিৰুদ্ধে প্ৰবল গোলন্দাজ আক্ৰমণ কৰিছিল। তথাপি আক্ৰমণাত্মক অভিযান বাৰ্ষ কৰি দিব পৰা নহল। পিচে প্ৰথম স্তৰত শত্ৰুৰ প্ৰধান শক্তিবোৰৰ মাজত থকা সহযোগিতা ব্যৰ্থ কৰা আৰু প্ৰথম আঘাতৰ হেঁচাক দুৰ্বল কৰি দিয়াটো সম্ভৱ হৈছিল।

৫ জুলাইৰ দিনাও প্ৰতি-প্ৰস্তুতিৰ শেটাপ যোঁটামুটি একে আছিল (পাঁচ মিনিটীয়া গোলন্দাজ আক্ৰমণ, ১৫-২০ মিনিট জোকা ইচ্ছাকৃত অগ্নিবৰ্ষণ আৰু ৫-১০ মিনিটীয়া গোলন্দাজ আক্ৰমণ), ৪ জুলাই চাবে দহ বজাত ৬ঠ গাৰ্ডছ আৰ্মিয়ে শত্ৰুৰ আঘাতক ভেটা দিবৰ বাবে আগতীয়াতৈ পাঁচ মিনিট ধৰি চলোৱা গোলন্দাজ আক্ৰমণক এই হিচাপত ধৰা হোৱা নাই। এই আঘাতৰ উপযোগিতা সম্পৰ্কে হু ধৰণৰ মত আছে। আমি ভাবো যে যদি কেৱল ৪ জুলাইৰ দিনৰ অন্তত ৬ঠ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ প্ৰধান শাৰীৰ অগ্ৰতী দাঁতিত শত্ৰুৰ সৈন্য সমাবেশ, সিহঁতৰ প্ৰথম স্তৰবিস্তাৰ অৱস্থান আৰু বিশেষকৈ আবদ্ধ কৰাৰ লাইনৰ কালে অগ্ৰসৰমান সিহঁতৰ অল্পসজ্জিত শক্তি সম্বন্ধে আগতকৈ সঠিকভাৱে বুজা গৈছে, তেনেহলে তাৰ বাবেও ইয়াৰ প্ৰয়োজন আছিল। এই আঘাতে শত্ৰুৰ ক্ষয়-ক্ষতি কৰিছিল, তাৰ অল্পসজ্জিত শক্তি আৰু পদাতিকহঁতৰ আকাজিকত এলেকাত পৰিকল্পিত বিস্তাৰ ব্যৰ্থ কৰি দিছিল আৰু তাৰ লগতে বাতি বুজা চলাই ৰাবৰ বাবে শত্ৰুৰ সম্ভাৱ্য প্ৰচেষ্টা ব্যৰ্থ কৰাৰ পৰিস্থিতি সৃষ্টি কৰিছিল।

প্ৰতি-প্ৰস্তুতিৰ বাবে গোলা-বাকদৰ মুঠ খৰচ প্ৰতিষ্ঠিত অগ্নিবৰ্ষক ইউনিটৰ আধা আছিল। কল যথেষ্ট সন্তোষজনক হৈছিল। ১৩শ আৰ্মিৰ এলেকাত শত্ৰুৰ কামান-শাৰীৰ কেৱল ৪০ খতাবশি বন অগ্নিবৰ্ষণৰ আবশ্যকিত গোলাবৰ্ষণ কৰিব পাৰিছিল।

কিন্তু এই গুৰুত্বপূৰ্ণ যুদ্ধখন সমালোচনামূলকভাৱে বিশ্লেষণ কৰা উচিত। আমি যদি ৪ জুলাই বাতি শত্ৰুৰ অত্ৰসন্ধিত আৰু পৰাভিক শক্তিৰ বিস্তাৰ আৰু সঠিকভাৱে নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিব পাৰিলোঁ- হেঁ তেন, যদি বাতি হোৱাৰ কাৰণে বিমান ব্যৱহাৰ সীমিত বুলিহেঁ তেন আৰু আমি যদি অলপ পিচত, শত্ৰুৰ সৈন্যহঁত যেতিয়া সিহঁতৰ আত্মসমৰ্থন এৰি ৪ জুলাই আহিছিল তখন পিচত এতিয়া গোলাবৰ্ষণ আৰম্ভ কৰিলেহেঁ তেন, তেনেকৈহেঁ এই এতিয়া-পৰিবৰ্ধণ বেছি কাৰ্য্যকৰী বুলিহেঁ তেন।

কুৰুৰ যুদ্ধত ছোভিয়েত আত্মসমৰ্থনমূলক যুদ্ধ সেৱাৰ অধিকাৰ টেক-প্ৰতিৰোধী চৰিত্ৰৰ আছিল য'ত গোলাবৰ্ষণসকলে এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লৈছিল। এই কথা ক'লেই যথেষ্ট হ'ব যে যুদ্ধৰ আত্মসমৰ্থনমূলক পৰ্যায়ত শত্ৰুৰ বিমান পেনংছাৰ আৰু আক্ৰমণকাৰী কামান ধ্বংস বা ক্ষতিগ্ৰস্ত হৈছিল তাৰ ৬০ শতাংশে হৈছিল গোলাবৰ্ষণসকলৰ কল্যাণত।

টেক-প্ৰতিৰোধী প্ৰতিৰক্ষা ব্যৱস্থাত বকেট আৰু বিমান-প্ৰতিৰোধী কামানকে ধৰি প্ৰথম-স্তৰ আৰ্মিবোৰৰ প্ৰায় সমস্ত কামান প্ৰত্যক্ষ বা পৰোক্ষভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল।

প্ৰায় সকলোতে, বেটেলিয়ন বা কম্পানিড, প্ৰতিৰক্ষা এলেকাবোৰত প্ৰতিষ্ঠিত টেক-প্ৰতিৰোধী শক্তিশালী বিন্দুবোৰেই, বেজিমেন্টাল এলেকাৰ ভিতৰত বা বাহিৰত সংগঠিত টেকৰ পক্ষে ছুৰ্ভেড এলেকা আৰু শক্তিশালী গোলাবৰ্ষণ টেক-প্ৰতিৰোধী সংৰক্ষিত শক্তিবোৰক লৈ খুব ভালকৈ প্ৰস্তুত কৰা স্কুৱাশলী ব্যৱস্থাই আছিল এই ব্যৱস্থাবলী মূল উপাদান।

একো একোটা পৰিকল্পনা অনুযায়ী আৰু আৰ্মিবোৰৰ প্ৰতিৰক্ষাৰ সমগ্ৰ গভীৰতা জুৰি টেক-প্ৰতিৰোধী প্ৰতিৰক্ষা অতীব পুৰুষোত্তমভাৱে সংগঠিত হৈছিল। টেক-প্ৰতিৰোধী প্ৰতিৰক্ষা ৩০-৩৫ কিলোমিটাৰ গভীৰ আছিল আৰু কিলোমিটাৰে পতি টেক-প্ৰতিৰোধী কামানৰ জৰ্জীৰা আছিল ১৬-৩০ টা। আকাশত আমাৰ বিমানবাহিনীৰ প্ৰাধিক্ত

ধকাত এক কিলোমিটাৰ বগধলীত ৩০ ব পৰা ৬০ টা শত্ৰু পেনেংছাৰ আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰাৰ পক্ষে এই সংখ্যক কামান যথেষ্ট আছিল। নাংহী আক্ৰমণকাৰী গোষ্ঠীবোৰৰ আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰাৰ ক্ষেত্ৰত আমি যি সাকল্য অৰ্জন কৰিছিলো সেই সাকল্য বহুল পৰিমাণ ইয়াৰ দ্বাৰা পূৰ্ণ নিৰ্দ্ধাৰিত হৈছিল।

টেক্স-প্ৰতিবোধী শত্ৰু বিন্দুবোৰৰ মাজত কামানৰ বিস্তাৰে সিবোৰৰ কাৰ্য্যকৰ পাৰস্পৰিক ক্ৰিয়াৰ পক্ষে অনুকূল পৰিস্থিতি সৃষ্টি কৰিছিল। সমস্ত টেক্স-প্ৰতিবোধী শত্ৰু বিন্দুবোৰে, বিশেষকৈ যিবোৰ টেক্সৰ পক্ষে চূৰ্ভেদ্য এলেকাত অৱস্থিত আছিল, সিবোৰে প্ৰায় সৰ্বক্ষেত্ৰত পৰস্পৰৰ মাজত সহযোগিতাও কৰিছিল।

য'তেই এই নীতিক আওহেলা কৰা হৈছিল ত'তেই শত্ৰুৰ অন্তঃসজ্জিত শক্তিয়ে কৌশল প্ৰয়োগৰ স্বাধীনতা পাইছিল আৰু সাকল্য লাভ কৰিছিল।

টেক্স-প্ৰতিবোধী শক্তিশালী বিন্দুবোৰত অৱস্থিত কামানবোৰে সিবোৰৰ অগ্নিবৰ্ষণ কৰ্মসূচীক নিভৃত অগ্নিবৰ্ষণ সূচীৰ লগত সমন্বিত কৰিছিল। শেষোক্ত বোৰে শত্ৰু টেক্সবোৰ গোট খোৱা এলেকাত অগ্নিবৰ্ষণ কেন্দ্ৰীভূত কৰি, সিবোৰক ব্যস্ত ৰাখিছিল, তাৰ পিচত ভবঙ্গে ভবঙ্গে অবিপ্ৰান্তভাৱে আৰু সমানে ঘনীভূত অগ্নিবৰ্ষণৰ জৰিয়তে টেক্সবোৰক আঘাত কৰা হৈছিল। কুৰ্ব্বৰ যুঁজত দেখা গল যে ভবঙ্গে ভবঙ্গে অবিৰাম অগ্নিবৰ্ষণ নিজৰ প্ৰতিৰক্ষা এলেকা-বোৰৰ ভিতৰত উপযোগী নহয়। সাধাৰণভাৱে এই ধৰণৰ অগ্নিবৰ্ষণ ব'ত কৌশল প্ৰয়োগ কৰা হৈছিল বৰ বেছিকৈ সেইবোৰ খণ্ডত কৰা হোৱা নাছিল।

শত্ৰুহঁতে বহুত সংখ্যক গধুৰ টাইগাৰ টেক্স লৈ আক্ৰমণ কৰা হেতুকে সিবিলাকৰ সমুখস্থ বৰ্ম বৰ শক্তিশালী আছিল। গতিকে টেক্স-প্ৰতিবোধী কামানবোৰক প্ৰায়ে এনেকৈ সজ্জিত কৰা হৈছিল।

হাতে অগ্নিৰ্বৰণৰ বাবে এটা পকেট সৃষ্টি কৰা বালু আৰু কাংচী পেনেংছাবলৈতক পাৰ্শ্বদেশৰ পৰা তাৰ মাজলৈ অগ্নি বালু।

কুৰ্কৰ যুঁজত বিপুল সংখ্যক টেকৰ বিৰুদ্ধে যুঁজ সংগঠনৰ ইতিবাচক আৰু নৈতিকবাচক দুয়ো দিশ আছিল, দেখা গৈছিল যে টেক-প্ৰতিৰোধী শক্তিশালী বিন্দুবোৰত পাঁচৰ পৰা দহটা কামান থাকিলে আটাইতকৈ ভাল। শক্তিশালী বিন্দুবোৰত ২০-৩০ টা কামান ব্যৱহাৰ যুক্তিসূচক বুলি প্ৰমাণিত হোৱা নাই, কাৰণ তেৱেহঁতে সি এটা লেখেপা কিবা হ'লহেঁতেন আৰু শত্ৰু আক্ৰমণ প্ৰতিৰুদ্ধ কৰাৰ সময়ত সিবিৰ নিয়ন্ত্ৰণ কৰাটো টান হ'লহেঁতেন।

কামানৰ শাবীৰ এটা অংশক টেক-প্ৰতিৰোধী সংৰক্ষিত শক্তিৰ পৰা প্ৰত্যাহাৰ কৰি টেক-বিৰোধী শক্তিশালী বিন্দুবোৰত স্থাপন কৰাৰ সিদ্ধান্তটোকে সুসিদ্ধান্ত বুলি গণ্য কৰিব নোৱাৰি।

হুগো বণাজনৰ কমান্ডে প্ৰতিবন্ধাত সৈন্তসকলক শত্ৰুৰ বিমান আঘাতৰ পৰা ৰক্ষা কৰাৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছিল। বিমান-প্ৰতিৰোধী প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থাত যুঁজক বিমানৰ লগতে বিমান প্ৰতিৰোধী কামানেও এটা ডাঙৰ ভূমিকা লৈছিল। ইবোৰে আন্তৰক্ষামূলক যুঁজত ১০০০ৰো অধিক শত্ৰু বিমান হয় ভূপাতিত কৰিছিল নতুং ক্ষতিগ্ৰস্ত কৰিছিল।

কৌশল অৱলম্বন আছিল বিমান-প্ৰতিৰোধী কামানৰ ক্ৰিয়াকলাপত এটা মুখ্য উপাদান। কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ এলেকাত শত্ৰুৰ প্ৰধান গতিমুখ কটকটীয়া হৈ উঠিলত বিমান-প্ৰতিৰোধী কামানৰ প্ৰাথমিক সংস্থাপন সলাব লগা হ'ল, সেইবোৰ খবতকীয়াকৈ ১৩শ আৰ্মিৰ এলেকালৈ স্থানান্তৰিত কৰা হ'ল, কলত এই আৰ্মিৰ প্ৰতিবন্ধাৰ স্থিতিশীলতা বহুত পৰিমাণে বাঢ়ি গ'ল।

কিন্তু এই কথা ক'ব লাগিব যে, বিখ্যাত শত্ৰুৱে আক্ৰমণ কৰিব বুলি আশংকা কৰা গৈছিল তাত হ'লসৈন্তসকলক ৰক্ষাৰ হকে

বিশিষ্ট বিশাল প্রতিবোধী কামানৰ বনৰ তেতিয়া কিতাপটিয়ে পতি
২-২'৪ টা কামানৰ ওহৰাটোৰি আছিল, গতিয়ে এই বনৰ ১৯৫৫
আৰু ১৯৫৬ চনৰ অভিযানৰ কামানটোকে যথেষ্ট বহু আছিল।

আমান সৈন্যসকল বেছিভাগে এতিয়াও অসহায়তা পৰ
তেতিয়া আমান পৰিস্থিতিৰ সন্মুখীন কৰিব পৰা নছিল। গোলাবাজী
সকলৰ ওপৰত কামানৰ বহু বহু। ব'ত এতিয়াও এতিয়াও বহু
কামান বহু পাইছিল সেই অ'বেলৰ ওপৰত এতিয়াও বহু
কামানটো, কামানৰ বহু, কামানৰ এতিয়াও বহু কামান
কামান। গোলাবাজীয়ে কামানৰ বহু কামানৰ ওপৰত
পতিয়ে এতিয়াও বহু সীমিত কামান পাইছিল, তথাপিও এতিয়াও
বহু পতিয়ে বহু কামানৰ ওপৰত গতিয়ে এতিয়াও বহু
বাট লুচল কামান।

এতিয়াও কামানৰ অভিযানৰ গতিপথত গোলাবাজীয়ে
কামানৰ, গোলাৰ গতি আৰু নিয়ন্ত্ৰণৰ, কামানৰ পৰা গোলাবাজীয়ে
আৰু পৰাটিক সৈন্যসকল আৰু টেম্বৰ আক্ৰমণত সন্মুখীন
সমস্তায়েৰে সন্মুখীন আৰু অগ্ৰগতি অতি হৈছিল।

পৰিকল্পিত আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ ওপৰত আৰু নাংচীইতৰ
আলোচনা, আলোচনা অৱস্থান আৰু আলোচনা সমন্বিত এতিয়াও
ওপৰত এতিয়াও কামানৰ ওপৰত, বিশেষকৈ অ'বেলৰ ওপৰত, কামান
বহু। এতিয়াও কামানৰ ওপৰত কামানৰ ওপৰত, ১ টা কামানৰ
গোলাবাজী ক'ব আৰু আলোচনা কেইটা গোলাবাজী কামান
কামান।

বহু কামানৰ আৰু আক্ৰমণত এতিয়াও কামানৰ ওপৰত
বিপুল কামানৰ কামান বহু কামান এতিয়াও কামানৰ
কামানৰ ওপৰত ১৭০ টা কামান, কামানৰ ওপৰত
কামানৰ ওপৰত, কামানৰ ওপৰত, কামানৰ ওপৰত

কামান আদি অস্ত্রাদিৰূপে বৰখাওৱা হৈছিল। ইয়াৰে কেইজনৰ হৈছিল।
আৰু কামানৰ দ্বাৰা বহুমানৰ পৰা পোতাৰ কাৰণ হৈছিল। কামানৰ
আবিষ্কাৰে কামানৰ খোলাবন্ধৰ বাবে আৰু আকৰ্ষণৰ সমৰ্থন দিয়া
বাৰে দ্বিতীয় জগত বিপ্লৱত খোলাবন্ধসকলৰ ডিন ডিন ধ্বংস কৰা
কৰিছিল। দ্বিতীয় জগতৰ ভেতৰ এলেকাৰ ব্যাতি বিভিন্ন ধৰণৰ আছিল।
উদাহৰণস্বৰূপে, ১১শ গাৰ্ড আছিল, ব'ত প্রধান গোষ্ঠীৰেখাৰ জিন্দা
ভেতৰ কৰাৰ এলেকা আছিল ১৪ কিলোমিটাৰ বহল, তাত কামান
আদিৰ এক-তৃতীয়াংশৰো অধিক দ্বিতীয় জগতৰ সৈন্যসকলৰ লগত আৰু
সংৰক্ষিত শক্তিৰ মাজত আছিল। এই কামানো উপযুক্ত হোৱা
নাছিল। ভ'ব'নেৰ বৰাভনৰ ৫ম গাৰ্ড আছিল, ব'ত ভেতৰ এলেকা
আছিল ৬ কিলোমিটাৰ বহল, তাত দ্বিতীয় জগতৰ লগত কামানৰ মাথো
৮ খতাংশ আছিল। সামূহিকভাৱে কৰা লাগিলে, কামানৰ উচ্চতৰ
ধনতই শত্ৰুৰ প্রধান উদ্দেশ্যৰে মৰ্য্য কৰি দিয়াটো সম্ভৱ কৰিছিল।

যাজ্ঞে নিয়ন্ত্রণক নন্দনীয় আক নিবন্ধিত্তি বখা যায়, কৌশল-
প্রয়োগ বক্রোরা যায় আক পদাভিক, অগ্রসজ্জিত আক বিমার বাহিনীর
বৈরতে খোলদাঙ্গসকলব নির্ভরযোগ্য মহামোহিতা সুনিশ্চিত কথা যায়
আব যাবে ভেদর এভেরাত কেন্দ্রীভূত কামানবোর অস্ত্রাত কার্ত্তবকারে
বর্জন, কয়টো ভবনী হৈ পবিত্রিত। আক এটা কর্তব্যে আছিল
আক্রম, ডাকর গোলমারায় বঠনবোরব, কয়টাসকলর আক হেত
কোরাটীর্হ বোরব স্তন স্তনপট্টরূপে নির্মিত্ত কথা।

১১শ খণ্ডৰ আৰ্মিয়ে যেনেকৈ গোলন্দাজসকলক নিয়োগ কৰিছিল তাৰ পৰা বুজা যায় যে ই নিয়ন্ত্ৰণৰ ক্ষেত্ৰকপ কি হ'ব পাৰে তাক বিচাৰি উলিয়াবৰ চেষ্টা কৰিছিল, লেখেণা কিবা হ'ব আৰু নিয়ন্ত্ৰণত বধা কঠিন এনেকৈ গোলন্দাজ গোষ্ঠী গঠন এৰাবৰ চেষ্টা কৰিছিল, বেজিমেন্টৰ পৰা আৰম্ভ কৰি আৰ্মিলৈকে আটাইবোৰ ইউনিটলৈ গোলন্দাজ সবববাহব প্ৰতি লক্ষ্য' ৰাখিছিল আৰু এনেকৈ অগ্নিবৰ্ষণ আৰু সৈন্যসলৰ যোগান ধৰি যুঁজক প্ৰভাৱিত কৰাৰ চেষ্টা কৰিছিল।

গোলন্দাজ ব্ৰিগেড আৰু কমাণ্ডাৰসকলে আৰু হেড কোৱাৰ্টাৰছবোৰে সংশ্লিষ্ট ডিভিছন, ক'ব আৰু আৰ্মিৰ গোষ্ঠীবোৰক পৰিচালনা কৰিছিল আৰু তাৰ লগতে নিজৰ সমস্ত বা অধিকাংশ ইউনিট নিয়ন্ত্ৰণ কৰি আছিল। গোলন্দাজ ক'বৰ কমাণ্ডাৰ আৰু তেওঁৰ হেড কোৱাৰ্টাৰে অৱশ্যে তেতিয়ালৈকে যথেষ্ট ঠাই পোৱা নাছিল আৰু ১১শ আৰ্মিৰ হেড কোৱাৰ্টাৰ আৰু তাৰ গোলন্দাজ কমাণ্ডাৰক আক্ৰমণকাৰী ক'বৰ নিজাকৈ থকা গোলন্দাজসকলক পৰিচালনাত সাহায্য কৰাৰ মাজতেই তেওঁলোকৰ ভূমিকা সাধাৰণতে সীমাবদ্ধ ৰাখিব লগীয়া হৈছিল।

ক'বৰ গোলন্দাজ গোষ্ঠী গঢ়ি তোলাটো এটা নতুন কথা আছিল। ইয়াৰ ফলত ক'ববোৰৰ ক্ৰমবৰ্দ্ধমান ভূমিকা, বিশেষকৈ শত্ৰুৰ বেহ-বেটিত এলেকাৰ প্ৰতিৰক্ষা ভেদৰ ক্ষেত্ৰত, দাঁতি ৰখা হৈছিল। কিন্তু এই কথা ক'ব লাগিব যে একেলগে পাঁচোটা ক'বগোষ্ঠী গঠন কৰিবলৈ বাধ্য হ'ব লগীয়া হোৱাৰ কোনো হেতু নাছিল। সাধাৰণভাৱে ক'ব পৰা যায় যে তথাকথিত ডিভিছনক শক্তিশালী কৰাৰ গোষ্ঠীবোৰ যুঁজৰ গতিপথত ডিভিছনৰ গোষ্ঠীতেই পৰিণত হৈছিল আৰু দৰাচলতে বৈত নিয়ন্ত্ৰণত আছিল। আনুষ্ঠানিকভাৱে ইবোৰ ক'বৰ গোলন্দাজ বিভাগৰ কমাণ্ডাৰৰ নিয়ন্ত্ৰণত আছিল। বেজিমেন্টবোৰত পদাধিক সম্বৰ্ণন গোষ্ঠীবোৰৰ ক্ষেত্ৰত এই ফাৰ্ট পৰিলক্ষিত হৈছিল।

ক'ৰ গোলন্দাজ গোষ্ঠী গঢ়ি তোলাটো আছিল এক দুৰূপ ব্যৱস্থা
 প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ বাবে অত্যন্ত প্ৰধান পদক্ষেপ। যুদ্ধৰ-এৰ পৰ্য্যায়ত
 যাথো এনে ধৰণৰ ব্যৱস্থা প্ৰতিষ্ঠাত আমি সম্পূৰ্ণৰূপে সক্ষম হৈছিলো।

গোলন্দাজ-আক্ৰমণ সংগঠন কৰা আৰু চলোৱাৰ ক্ষেত্ৰত পৰৱৰ্তী
 আৰু টেক আক্ৰমণৰ আগে আগে কামানৰ তীব্ৰ অগ্নিবৰ্ষণৰে
 চলিত যুদ্ধৰ এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ কামৰ প্ৰতি বিশেষ মনোযোগ দিয়া
 হৈছিল। বগানবোৰৰ আৰু আৰ্মিবোৰৰ প্ৰধান প্ৰাৰম্ভিক গতিমুখত
 কামানৰ পৰা গোলাবৰ্ষণ ৪৫ মিনিটৰ পৰা ২ ঘণ্টা ৫৫ মিনিট পৰ্য্যন্ত
 চলোৱা হৈছিল। কামানৰ তীব্ৰ গোলাবৰ্ষণৰ ক্ষেত্ৰত সবহুণ
 আমিৰ পেটাৰ্ণৰ মাজত ভালেখিনি সাদৃশ্য আছিল।

কামানৰ তীব্ৰ গোলাবৰ্ষণ কিদৰে সংগঠিত কৰা হৈছিল ১১শ
 গাৰ্ডছ আমিৰ উদাহৰণৰ পৰা তাক আটাইতকৈ ভালদৰে বুজা যায়।
 এই আৰ্মিয়ে তাৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ উৰুকাট (১১ জুলাইৰ
 দিনা) শত্ৰুৰ শক্তি সম্বন্ধে ভালকৈ অনুসন্ধান কৰিছিল। আক্ৰমণাত্মক
 অভিযানৰ দিনা (১২ জুলাই) ঠিক কৰা হল যে কামানৰ তীব্ৰ
 অগ্নিবৰ্ষণৰ জৰিয়তে শত্ৰুৰ সৈন্তবল আৰু আৱেগোজৰ ক্ষতি সাধন
 কৰা হ'ব, আকৌ তাৰ লগে লগে চৰম মুহূৰ্ত্ত সন্ধৰ্কে নাংহীহঁতক
 সন্ধিহীন কৰি তুলিব লাগিব। এই উদ্দেশ্যেই আমি এক অপ্রত্যাশিত
 গোলন্দাজ আক্ৰমণ কৰিলোঁ। গোলাবৰ্ষণ প্ৰবল কিন্তু অৱশ্যায়ী
 (পাঁচ মিনিট) হল, লক্ষ্য থাকিল ১০ কিলোমিটাৰ গভীৰতাৰ মাজত
 সৈন্তবল আৰু লক্ষ্যবস্তুবোৰ বু'নপংৎ কৰা কৰা। ২০ মিনিট
 বিভিন্ন পাচত এঘণ্টা ধৰি শত্ৰুসমূহৰ শক্তি নিৰ্ণয়ৰ উদ্দেশ্যে
 গোলাবৰ্ষণ কৰা হল। ইয়াৰ উদ্দেশ্য আছিল আক্ৰমণ কৰা
 নহ'ব এনেকুৱা এটা ধাৰণা সৃষ্টি কৰা। তাৰ পিচত চলিল কাম
 আৰু নিজস্ব কৰাৰ কাৰণে ৫৫ মিনিট ধৰি অতি সবলই অগ্নিবৰ্ষণ
 আৰু শেষত ২৫ মিনিট ধৰি গোলন্দাজ আক্ৰমণ চলিল। বকেট

সেখানেও প্রথম প্রথম দুইজনকে খেঁজিয়া প্রকাশ করিয়া দেওয়া হইল।
 (সেখানেও প্রথম দুইজনকে খেঁজিয়া প্রকাশ করিয়া দেওয়া হইল।)
 তারা দুজন, প্রথমজনকে খেঁজিয়া প্রকাশ করিয়া দেওয়া হইল, অন্যজনকে
 খেঁজিয়া প্রকাশ করিয়া দেওয়া হইল। ১৫-২০ মিনিট আনন্দ করিয়া হইল।
 প্রথমজনকে খেঁজিয়া প্রকাশ করিয়া দেওয়া হইল। বাকী দুজনকে
 আনন্দ টের আনন্দ করিয়া প্রকাশ করিয়া দেওয়া হইল।
 এই প্রথম আনন্দ টের আনন্দ করিয়া প্রকাশ করিয়া দেওয়া হইল।

পরে গোলন্দাজ আক্রমণের সময়ও এটা প্রথম বোম্ব লেগে
 গেল। প্রথমজনকে আনন্দ টের আনন্দ করিয়া প্রকাশ করিয়া দেওয়া হইল।
 গোলন্দাজের ঠিক দিকটাই কবা হইল। আনন্দ টের বাকী দুজনকে
 আনন্দ টের প্রকাশ করিয়া প্রকাশ করিয়া দেওয়া হইল।
 আনন্দ টের আনন্দ করিয়া প্রকাশ করিয়া দেওয়া হইল।
 আনন্দ টের আনন্দ করিয়া প্রকাশ করিয়া দেওয়া হইল।
 আনন্দ টের আনন্দ করিয়া প্রকাশ করিয়া দেওয়া হইল।
 আনন্দ টের আনন্দ করিয়া প্রকাশ করিয়া দেওয়া হইল।

গোলন্দাজের এই প্রথম (আনন্দ টের) প্রকাশ করিয়া প্রকাশ করিয়া দেওয়া হইল।
 কবা কবা প্রকাশ করিয়া প্রকাশ করিয়া দেওয়া হইল।
 আনন্দ টের আনন্দ করিয়া প্রকাশ করিয়া দেওয়া হইল।
 আনন্দ টের আনন্দ করিয়া প্রকাশ করিয়া দেওয়া হইল।
 আনন্দ টের আনন্দ করিয়া প্রকাশ করিয়া দেওয়া হইল।
 আনন্দ টের আনন্দ করিয়া প্রকাশ করিয়া দেওয়া হইল।
 আনন্দ টের আনন্দ করিয়া প্রকাশ করিয়া দেওয়া হইল।
 আনন্দ টের আনন্দ করিয়া প্রকাশ করিয়া দেওয়া হইল।

১৭ পাতা। আনন্দ টের আনন্দ করিয়া প্রকাশ করিয়া দেওয়া হইল।

গভীৰস্বৰূপ বিভিন্ন একমুখী কামান আৰু অৱস্থানৰ বাবে অৱশ্যিক
কৰি সমৰ্থন দিয়া হৈছিল। 'ভ'বৰেৰে কামানৰ ৫-৬ গৰাওৰ অৱস্থি
বেহ-ভেৰেৰে এজনকৈ আক্ৰমণক বেনেটক সমৰ্থন কৰাৰ উদ্দেশ্যে
নি এটা উচ্চল হুঁহাত হৈ আছে। গোলন্দাজসকলে এই অৱস্থানক
সমৰ্থন কৰিছিল এটা সমৰ্থিত পৰৱৰ্তী একমুখী কামান (একমুখী
অৱস্থান) গভীৰস্বৰূপ, এবাৰ ৬-০০ মিটাৰ ২২ মিনিট বৰ্ষা কামান প্ৰতিটো
তকৈ তকৈ কামানত অৱস্থি কৰি। একমুখী কামান পীচ মিচি;
বিভিন্ন ট্ৰেকত দহ মিনিট, তৃতীয় ট্ৰেকত পীচ 'মিচি'। তদনন্তৰ
২ কিলোমিটাৰ গভীৰতা পৰ্যন্ত পৰ্যায়ক্ৰমে অৱস্থি কৰি
পৰৱৰ্তী অনুবৰ্ণ কৰি এই আক্ৰমণক সমৰ্থন দিয়া হৈছিল।

একমুখী কামান, অৰ্থাৎ প্ৰতিৰক্ষাৰ সমুখী কামান একমুখী
সৈন্যৰেখা হিচাপত ধৰি আৰি গোলন্দাজ আক্ৰমণৰ বাবে অৱস্থি
শেষ আৰু সমৰ্থক অৱস্থিৰণৰ আবশ্যক মাজৰ অৱস্থিৰণৰ
বিষয়ত এবাৰ পাবিছিল। একমুখী প্ৰতিৰক্ষাৰ গভীৰতা
উদ্ভাৱিতৰ চোকাচোকা ধাতুৰ অস্ত্ৰ কিছু পৰিমাণে পূৰণ কৰিছিল
অৱস্থিৰণৰ ক্ৰমবৰ্দ্ধমান বনহে।

গোলন্দাজ আক্ৰমণৰ তৃতীয় পৰ্যায় (প্ৰতিৰক্ষাৰ গভীৰত
পৰৱৰ্তী এক ট্ৰেকৰে সমৰ্থন) ভিতৰত আছিল ৫ম গাৰ্ডৰ আৰি
দুই পাৰ্শ্বৰ ক'ব গোটীৰে বাবে নিজৰ প্ৰাথমিক অৱস্থানৰ বাবে
প্ৰতিৰক্ষাৰ বিভিন্ন লাইনত একা একাবাক্তৰে পৰৱৰ্তী
প্ৰৱৰ্তী আৰু অৱস্থিৰণ চলাই যোৱা। ইয়াৰ কলত কাটৰ মাজত
চলমান গোলন্দাজ গঠনৰেখাৰ পুৰণি দিৱাটো সত্ত্বে হৈছিল আৰু
ই অৱস্থিৰণৰ সৈন্যসকলক নিজৰ গতিৰে একমুখী প্ৰতিৰক্ষা
ভেদ কৰাত সমৰ্থ কৰিছিল।

প্ৰতি-আক্ৰমণৰ প্ৰতিৰক্ষাৰ গতিপৰৱৰ্তী পীচটো কামানৰ গোলন্দাজ
সকলে ১৫,০০০ বাৰ অৱস্থিৰণ বিভিন্ন একমুখী কামানৰ বাবে

কৰিছিল। তাৰ ভিতৰত আছিল ৫৩০০ বেছি কোঁৱৰি (কামান) আৰু
 প্ৰায় ১৫০০ খত্ৰ টেক. আক্ৰমণকাৰী কামান আৰু অন্তৰ্গতিকাৰী।
 ছোভিয়েত গোলন্দাজ বাহিনী ৭০ লাখ কামান আৰু মটাক গোলন্দাজ
 লক্ষ কৰিছিল।

মূলবাহিনীৰ আন আন বিভাগ আৰু বিমানবাহিনীৰ সহযোগিতাত
 ছোভিয়েত গোলন্দাজ বাহিনীয়ে কুৰুৰ যুঁজত প্ৰধান নাংছী কৌশল
 চক্ৰবৰ্ত্ত কৰাত এক বিৰাট অৱদান বোকাইছিল। তেওঁলোকে অগ্নিদৰ্শন
 কৰি যুঁজৰ আত্মবিশ্বাসমূলক পৰ্যায়ত খত্ৰব টেক আৰু পদ্ধতিকসকলৰ
 পথ বোধ কৰিছিল, খত্ৰব বিমান আক্ৰমণৰ বিৰুদ্ধে সপক্ষৰ যুদ্ধত
 সৈন্তগঠনবোৰক বন্ধা কৰিছিল আৰু আক্ৰমণাত্মক পৰ্যায়ত পদাভিক
 আৰু টেকবোৰৰ পথ সূচল কৰিছিল, সিৰোবক এটা লক্ষ্যবস্তুৰ পৰা
 আন এটা লক্ষ্যবস্তুৰ পিনে নাংছী প্ৰতিবন্ধা পৰ্যায়ত হোৱালৈকে
 আগুৱাই নিছিল।

কুৰুৰ যুঁজৰ গোলন্দাজসকলৰ যুঁজ উন্নত কৰাত যিকলে যথেষ্ট
 কৰ্মশক্তি আৰু লক্ষ্যতা প্ৰয়োগ কৰিছিল সেইসকল হৈছে : মাৰ্শাল
 এন. এন. ডবনভ, জেনাৰেল এন. ভি. শ্চাকোভলেভ আই. পি. কামেবা,
 এন. ভি. গাভবিলেছো, ভি. আই. কাজাকভ, এন. এছ. কামিন, পি. এছ.
 জেমিঅ'নভ, এন. এন. জেমিঅ'নভ, জি. ভি. গলুৱেভভ, এন. এন.
 পেনকভ, ডি. আই. তাৰ্বিন, ডি. এম. ক্ৰাছনোকুৎস্কি, এম. এছ.
 পেভভ, আই. এম. শিবস্কি, পি. এম. ক'বলকভ, এম. এম. বাবচুকভ,
 এন. ভি. ইগনাবভ, এন. এক. ছালিচকো, এল. আই. কৰুখভা, আৰু
 আই. এভ. ছানকো (আটায়ে জেনাৰেল) আৰু কৰ্ণেল জি. এছ.
 নাভিছেভ, ভি. এন. বকচুৱেভ, এন. ভি. চাভোলা (আটায়ে কৰ্ণেল)
 প্ৰমুখ্যে।

কুৰুৰ যুঁজত গোলন্দাজবাহিনীয়ে আকৌ প্ৰমাণ কৰিলে যে
 তেওঁলোকেই সৈন্তবাহিনীৰ প্ৰধান আত্মৰক্ষাকাৰী শক্তি।

কৰ্ণেল-জেনাৰেল
আলেকজেন্ডাৰ ২হিৰালিভ
ডি এছ-টি

ইঞ্জিনিয়াৰ সেনাদল

১৯৪৩ চনৰ জুলাইৰ ভিতৰত ছোভিয়েত সামৰিক ইঞ্জিনিয়াৰ আৰু তথ্যবিদসকলে যুঁজত অৰ্জিত অভিজ্ঞতাৰ সৃজনশীল সামান্যীকৰণ কৰি যুঁজত ইঞ্জিনিয়াৰ সেনাদল নিয়োগৰ নীতিবোৰক সমৃদ্ধ কৰিছিল। ইয়াৰ ভিতৰত আছিল বগধলীৰ সংগঠন আৰু দুৰ্গ আৰু শক্তিশালী সুৰক্ষিত অৱস্থান নিৰ্মাণ; আক্ৰমণাত্মক অভিযানলৈ বোৱাৰ আগতে বাওনা হোৱাৰ এলেকা প্ৰস্তুত কৰা; ডাঙৰ ডাঙৰ সংৰক্ষিত শক্তিক আক্ৰমণ গোষ্ঠী হিচাপে নিয়োগ কৰাৰ কেন্দ্ৰত আৰু আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰস্তুতি গোপন কৰাত ইঞ্জিনিয়াৰসকলক মদত দান; শত্ৰুৰ প্ৰতিবন্ধা ভেদৰ সময়ত সিহঁতে সৃষ্টি কৰা প্ৰতিবন্ধকবোৰ এবাৰৰ পদ্ধতি; চলিত যুঁজৰ কেন্দ্ৰত গভীৰত টেকবোৰৰ ক্ৰিয়াকলাপ আৰু সুকৌশলী গতিবিধিত আৰু সশস্ত্ৰ কৌশল সকলো বিভাগৰ অগ্ৰবৰ্ণৰ লগত মিলাই প্ৰতিবন্ধকৰ ব্যাপক ব্যৱহাৰত মদত দিয়া। ইঞ্জিনিয়াৰসকলে আগবঢ়োৱা সমৰ্থনৰ এই আটাইবোৰ বিশ কৰ্মৰ যুঁজত বেছিকৈ

• কৰ্মৰ যুঁজত কৰ্ণেল জেনাৰেল ৱাহাৰলিভে স্তেপ বদাৰকৰ ইঞ্জিনিয়াৰ সকলৰ সৈতে দিছিল। জেনাৰেল অধ্যাপক

বিকশিত হৈছিল। এই যুঁজত ইঞ্জিনিয়ারদের অসামান্য ভূমিকা
 ডায়ে বৈশিষ্ট্যমণ্ডিত কবিছিল সি যুদ্ধে ডেপুটি সার্জেন্ট লক্ষ্য
 কবিছিল : শক্তিশালী, গভীবলৈকে জয়ে যুদ্ধে বিভিন্ন
 সংগঠিত কৰা আৰু পৰৱৰ্তী আক্রমণাত্মক অভিযানৰ বাবে এক
 আৰাভকাৰী শক্তি মিল্লোগ নিৰ্ভৰযোগ্যভাবে সুনিশ্চিত কৰা।

কুৰ্ব যুঁজত ছোভিয়েত প্ৰতিবন্ধক ইঞ্জিনিয়াৰ সংগঠনক
 এটা উদ্দেশ্যে পৰিচালিত কৰা হৈছিল, সি চোভিয়েত
 শত্ৰুৱে নিৰোগ কৰা আক্রমণকাৰী শক্তিক বিমানবিনি
 কৰা আৰু তাৰ লগতে বিমানবিনি সত্ত্বে ছোভিয়েত
 অস্ত্ৰবস্ত্ৰ বন্ধা কৰা। বগডুম্বৰ অক্ষুণ্ণপূৰ্ণ সংগঠন
 ক্ষেত্ৰ আৰু প্ৰতিবন্ধকবোৰ ব্যাপক ব্যৱহাৰ কৰাৰ
 জৰিয়েতে প্ৰধানতঃ এই উদ্দেশ্য সাধন কৰাৰ কথা আছিল।

মুঠ ২৫০০ পৰা ৫০০ কিলোমিটাৰ গভীৰতা
 লাইন আৰু অৱস্থান নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল। দুৰ্গ আৰু
 নিৰ্মাণৰ ক্ষেত্ৰত কেবাটাও মডুল নীতি প্ৰৱৰ্তন কৰা
 হৈছিল আৰু আত্মবিকাসমূলক যুঁজত প্ৰতিবন্ধক
 স্থাপনৰ বিষয়টো উন্নত কৰা হৈছিল। সৈন্যসকলে
 বাটে কোণল প্ৰয়োগ কৰিব পাৰে আৰু তাক
 কৰাৰ সুবিধাৰ বাবে মানান বায়না বহুলভাবে
 লোৱা হৈছিল।

ছোভিয়েত ফৌজৰ অনতিক্ৰম্য প্ৰতিবন্ধক
 ব্যৱস্থা প্ৰতিষ্ঠা আৰু পৰৱৰ্তী আক্রমণাত্মক
 অভিযানত ডেপুটি সার্জেন্ট লক্ষ্য কেবাটাও
 উপাদানৰ কাৰণে আৰু সময়সীমাত সাংগঠনিক
 ব্যৱস্থাৰ কাৰণে সম্ভৱ হৈছিল। প্ৰথমতঃ
 উদ্ভাগ ছোভিয়েত কমাণ্ডৰ হাতত আছিল ;
 দ্বিতীয়তঃ, ইঞ্জিনিয়াৰিং সা-সঁজুলি আৰু
 বিচৰণকাৰী সা-সঁজুলি আৰু বিশেষকৈ,
 টেক-প্ৰতিৰোধী আইসন উৎপাদন বহুত
 পৰিমাণে আছিল, তৃতীয়তঃ, কেবাটাও
 মডুল স্বয়ংক্ৰিয় ইঞ্জিনিয়াৰিং কৰ্ম
 গাড়ী নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল আৰু
 বগডুম্বৰৰ ইঞ্জিনিয়াৰিং কৰ্ম

কৃষ্ণৰ ইচ্ছাকৃত আত্মবকাৰ সিদ্ধান্তই ইণ্ডিনিয়ানসকলক সুবিকিত
অৱস্থান নিৰ্মাণত ডাঙৰ ডাঙৰ গল দিয়েগৰ বাবে আটাই সাহায্যে।
যেতি কৰ্ম সিদ্ধিল। কমেও কৰ্ম পোৱাত সৰ্ব্ব প্ৰতিবন্ধ ব্যৱস্থা।
অত্যন্ত-বিকৰণগ্য আৰু প্ৰতিশাসনী কৰি তোলা হৈছিল। তৎকালীন
পৰিস্থিতিত সৰ্ব্ব-কৌশল আটাইকোৰ বিভাৰণ জন লাভি ইণ্ডিনিয়ান
ইণ্ডিনিয়ানৰ প্ৰত্যেক আৱেগৰোপৰোপ কাৰ্য্যকৰিতা বৃদ্ধিৰ আৰু
অৱশ্যকীয় অৱস্থান ইচ্ছাৰ টোকাৰ জৰি নেইকৰ বৰ্ণন কৰাৰ
অৱশ্যক বৃদ্ধিৰ ওপৰত অৱশ্যকীয় কৰ্ম হৈছিল।

আজিহিবাব বিভাগৰ সৈন্তসকলেই প্ৰতিবন্ধা গঢ়ি ভোলাৰ মেজৰত
 যথেষ্ট উদ্ভাৱনা শক্তিৰ পৰিচয় দিছিল। খলুৱা লোক আৰু প্ৰশাসনিক
 আৰু পাৰ্টি সংগঠনবোৰে ডেওঁলোকক যথেষ্ট সাহায্য কৰিছিল।

ইঞ্জিনিয়াৰসকলৰ মূখ্যসকলে প্ৰতিবন্ধা সংগঠনত যথেষ্ট প্ৰয়াস
 আৰু কৰ্মশক্তি মিলোৱা কৰিছিল। ডেওঁলোকৰ ভিতৰত আছিল
 কেন্দ্ৰীয় বণাজনত লেকটানেণ্ট জেনাৰেল এ. আই প্ৰহলিয়াকড,
 ভ'ব'নেৰ বণাজনত মেজৰ জেনাৰেল ৱাই. ডি. ব'বদখিলভাক্সি,
 ১৫শ আৰ্মিৰ কৰ্ণেল জেড্. আই. কোলেছনিকভ, ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ
 আৰ্মিৰ কৰ্ণেল ৱাই আই কুলিনিচ আৰু ৭ম গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ
 মেজৰ জেনাৰেল ডি. ৱাই. প্লিয়াছকিন।

অপেক্ষাকৃত কম সময়ৰ ভিতৰত কুৰ্ক এলেকাত আৰু ভাব
 পূৰ্বত নিযুক্ত বণাজনবোৰৰ সৈন্তসকলে ৮ টা প্ৰতিবন্ধা লাইন
 সংগঠিত কৰিছিল। কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ এলেকা
 দীঘে আছিল ২৫৯০ কিলোমিটাৰ আৰু ট্ৰেক আৰু প্ৰৱেশপথবোৰৰ
 দীঘে আছিল প্ৰায় ৬০০০ কিলোমিটাৰ। প্ৰতিবোধৰ প্ৰধান
 লাইনত প্ৰায় ৫০০০ অশ্বৰ হোৱাৰ সম্ভাৱ্য অগ্ৰগমন বাটত প্ৰতি-
 কিলোমিটাৰ সমুখভাগত ১০ কিলোমিটাৰ পৰ্য্যন্ত ট্ৰেক আৰু
 প্ৰৱেশপথবোৰ নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল। এই দুই বণাজনৰ এলেকাত
 সৰ্বমুঠ ৯,৩০০ কমাণ্ড আৰু পৰ্য্যবেক্ষণ প'ষ্ট আৰু ৪৮,০৭৩ টা
 কামান আৰু মৰ্টাৰ ট্ৰেক নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল।

১৯৪৩ চনত প্ৰতিবন্ধাৰ গভীৰতা বঢ়োৱাৰ ওপৰত আমিতাব
 পেটাৰ্ণবো সাল-সলনি কৰিছিলোঁ। ইয়াৰ এটা লাইনত অৱস্থানৰ
 সংখ্যা বৃদ্ধি কৰা হৈছিল আৰু সিৰোৰ সংগঠনতো পৰিৱৰ্তন লগা
 হৈছিল। ১৯৪২ চনৰ শেষছোৱালৈকে বণাজনৰ লাইন আৰু
 অৱস্থানৰ ইঞ্জিনিয়াৰিং বিকাশ সৰ্ব্বোচ্চ আৰু বৰ্তমানত দুবছৰ
 এলেকা সংগঠন সংক্ৰান্ত তথ্য আৰু ব্যৱহাৰৰ বাবে প্ৰস্তুত

হৈছিল। বেটেলিয়নৰ শক্তিশালী প্ৰতিবন্ধা বিপ্লুবোৰত কেবাটাও কেছমেট ধ্বংস (অৰ্থাৎ বোমাৰ আঘাত সহ কৰিবলৈ সক্ষম আত্মদান বিশিষ্ট) ঘৰৰ ধ্বংস পৃথক পৃথক কাঠৰ পিল-বক্সৰ দ্বাৰা হৈছিল, সেইবোৰ এটা অগ্নিবৰ্ষণ ব্যৱস্থাৰ দ্বাৰা পৰস্পৰ সংযুক্ত থাকিছিল। তেতিয়াৰ দিনত এনে ধ্বংস এটা বেটেলিয়নৰ শক্ত-বিন্দুত অগ্নিবৰ্ষণ ব্যৱস্থাৰ নিৰ্ভৰযোগ্যতা নিশ্চিত কৰাৰ পক্ষে প্ৰয়োজনীয় পৰিমাণ অস্ত্ৰশস্ত্ৰ সৈন্যসকলৰ হাতত সন্মানে নাথাকিছিল। কাঠৰ পিল-বক্সবোৰৰ মাজত সংযোগসিধক কোনো স্তম্ভক নাছিল, গতিকে যুঁজ চলি থকা অৱস্থাত গোটেবোৰে অস্ত্ৰশস্ত্ৰ লৈ গোপনে কৌশল প্ৰয়োগ কৰিব নোৱাৰিছিল। ১৯৪২ চনত নিজস্ব উদ্ভোগত কিছু কিছু বণাঙ্গনৰ দ্বাৰা গৃহীত আৰু জেনাবেল ষ্টাকৰ নিৰ্দেশৰ পিচত ১৯৪৩ চনৰ বসন্তকালত বণাঙ্গনৰ দ্বাৰা অনুমত ট্ৰেক ব্যৱস্থা আৰু শক্তিশালী প্ৰতিবন্ধকবোৰে আমাৰ প্ৰতিবন্ধাত নতুন গুণৰ সংযোজন কৰিলে।

ট্ৰেকৰ ব্যৱহাৰে অগ্নিবৰ্ষক ব্যৱস্থাৰ নমনীয়তা কিছু পৰিমাণে বঢ়ালে। আগতেই কৈছো যে সীমিত অগ্নিবৰ্ষণ এলেকা সমন্বিত হানুতাৰে বহুওৱা অস্ত্ৰশস্ত্ৰই আছিল এই অগ্নিবৰ্ষণ ব্যৱস্থাৰ ভেটি। বণাঙ্গনীত গোপনে কৌশল প্ৰয়োগৰ অসীম সুযোগ সৃষ্টি কৰি ট্ৰেকবোৰে পদাভিক সৈন্যসকলৰ ক্ৰিয়াকলাপ বৃদ্ধি সম্ভৱ কৰি তুলিলে। ট্ৰেক ব্যৱস্থাৰ ভিতৰত পোনে বহুভৱা কামান টেক আৰু অগ্নিচালিত কামানৰ অৱস্থান আছিল। শত্ৰু পক্ষ ট্ৰেক আৰু আন আন আত্মৰক্ষাৰ ভিতৰত থকা গোটেবোৰৰ ওপৰত অগ্নিবৰ্ষণৰ সুযোগৰ পৰা বঞ্চিত হ'ল। এই ট্ৰেক আৰু আত্মৰক্ষাবোৰ ধ্বংস কৰাৰ বাবে আৰু ট্ৰেকত থকা কামান আৰু টেকবোৰ নিষ্ক্ৰিয় কৰাৰ বাবে বিপুল পৰিমাণ গোলা ধৰত কৰিব লগীয়া হৈছিল। মোটামুটি কৰি পৰা বয়ৰ যে গধুৰ অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ অৱস্থানকে ধৰি ট্ৰেক আৰু

সকলো প্রাথমিক শিক্ষার বাটব করতাই প্রতিবন্ধক নিবন্ধিত প্রাথমিক
 সাক্ষ্য কবিলে, তার গভীরতা বঢ়ালে, স্বাধীন, সজ্ঞতা আক
 কোল প্রয়োগক ক্ষমতা বৃদ্ধি কবিলে অজিবিদ্য কল্পনা কবি
 নোভোলাকৈকে বিবট সংখ্যক ফৌজ গোপনে কেন্দ্রীকৃত কবাই
 সম্ভব কবি আত্মগোপন অভিযানলৈ মোহাব পক্ষে অসম্ভব
 পরিস্থিতি সৃষ্টি কবিলে।

প্রতিবন্ধক-কৈক-ব্যক্তিক আবির্ভাবে জ্ঞানবিত্ত অসম্ভব গতি
 ভোলাটে উদ্ভূত কবি নিজে আক-নির্মাণক সম্ভব জ্ঞান কবিলে
 তার আংশিক ভাবন কল এয়ে বে এইবোধক কলাকাবী পদ
 আত্মগোপন প্রয়োজন নাছিল। চিত্তিক অহা ইন্দ্রিয় পদা কেনই
 পাক প্রবাহে আত্মগোপন বি সৈন্তসকলে জিহাই সাক্ষ্যক পাতিছিল—
 তার ব্যাপক ব্যবহার সকলোতে আনন্দ হৈল। বহুত উপকরণ
 আক পরিচয়সাধ্য গদ্য আত্মগোপন প্রাধানত কলাও প'ইবোধক
 ঠাইতে সভা হল। অসম্ভব অসুখায়ী সম্ভবপ হলো কোনো কোনো
 কেন্দ্রত অসুখ হলো ভূগর্ভতে আত্মগোপন গতি ভোলা হৈছিল।
 সৈন্তসকলক কেবল দুর্গ আদি জুযুক্ত অসম্ভববেই বলা কবা
 নহৈছিল, আন আন নানা ব্যবহার বাবাও বলা কবা হৈছিল,
 কেন সৈন্তসকলক সিঁচতি কবি দি, ভেঙলোকে বাতে কোল
 প্রয়োগ কবি পাবে তার সুযোগ বঢ়াই আক সৈন্ত আক অসুখসম্ভব
 বাবে আত্মগোপন নির্মাণ কবি, বণাকনক জ্ঞানাকৃতি ধারণ বা
 লুকোচর ব্যবহার জরুরিতেও এই একে উদ্দেশ্য সাধন কবা হৈছিল।
 কমান্ডেবর বহুগুণ ব্যবহার এনেকৈ কবা হৈছিল বাতে বুঁক
 কমান্ড ক্ষমতা সর্বোচ্চ ব্যবহার কবা যাব পারে, অর্থাৎ সৈন্তসকলক
 ওপরত ইন্দ্রিয়বা সিন্দুরলৈকে গোলাবর্ষণ বা সকলো বিশেষ অস্ত্রবর্ষণ
 ক্ষমতা নিশ্চিত কবা বাদে, অস্ত্রবর্ষণ প'ইবোধক এনেকৈ ব্যবহার
 নির্মাণ কবা হৈছিল।

ভারত সংগঠক প্রভিৎকাৰ ব্যৱস্থাই কৰা আৱশ্যকৰণ তেওঁৰোৰ
 সৈন্যবলৰ লব্ধ ব্যক্তিগত স্বেচ্ছাৰেণ বন্ধনৰ সন্ধানত কৰাইছিল।
 স্ফিটিকন, আৰ্মি আৰু বণিকৰ কৰ্মাণ্ডালবলৰ প্ৰত্যেক সন্ধানটো
 তত্ক্ষণাত্-খণ্ডনোৰত সমুখ বণখলোত নিয়োজিত সৈন্যবলৰ দ্বাৰা ধৰাই
 নিষ্কৃত পৰিণত হৈছিল আৰু তাৰ কলক মাথোঁ দেৱক নিষ্কৃত
 উন্নত হৈছিল যেনে সন্ধান, শিকায়তন প্রভাতো পৰিষ্কাৰ আৰু
 সুঁত কৰি থকা সৈন্যসকলৰ অৱস্থাপৰ্কে আশ্চৰ্য্য বাঢ়ি গৈছিল।

প্রভিৎকাৰ সংগঠিত কৰিবলৈ ঠৈ আৰ্মি প্ৰত্যাহত পৰিষ্কাৰ
 কৰাৰে আৱশ্যকত সন্ধান বা-বাতৰি নিষ্কৃত কৰিছিল।। সেইসকলে
 সন্ধান পল মে প্ৰত্যাহত বাসায়নিক অৱস্থাপৰ্কে কৰিক পালে আশায়
 সৈন্যসকলে গৈ-নিৰোধী আৱশ্যকত নিৰ্মাণ কৰাৰ লাগি পল।
 উদাহৰণস্বৰূপে, ভেপি বণিকৰ কৰ্মাণ্ডাল-কৰ্মেণ-কৰ্মেণে আই এক
 কৰ্মেণে এই কাল বিবেক সন্ধানৰেণ দিছিল।

এই কথা স্মৰিত যে কুৰ্খ প্রভিৎকাৰ তৈয়াৰ কৰা হৈছিল
 প্রধানতঃ টেকৰ বিৰুদ্ধে। টেক-প্রতিবোধী শক্তিশালী কিন্তু আৰু
 টেকৰ দুৰ্গম এলেকাত এটা সামূহিক ব্যৱস্থা, শক্তিশালী প্রতিবন্ধক
 গঢ়ি তোলা আৰু টেক-প্রতিবোধী গোলন্দাজ সংকীৰ্ত্ত শক্তিৰ আৰু
 শক্তিশালী প্রতিবন্ধক ডিটাচমেন্ট বাহিনীৰ ক্ৰিয়াকলাপে বিপুল সংখ্যক
 জৰ্মান পেনংছাৰ-সকলভাৱে প্রতিহত কৰাটো সম্ভৱ কৰিছিল। আৰু
 এই কথা কবই লাগিব যে প্রতিবন্ধকভাৱে এই ক্ষেত্ৰত বিৰাট ভূমিকা
 লৈছিল।

বাবতীৰ প্রতিবন্ধক—যেনে মাইল কেব, টেক-প্রতিবোধী খাৰ,
 ভাঙ্গা-ভিগা সোৰ, তাৰ প্রতি-ব্যৱস্থা, কাঁটা থকা-প্রতিবন্ধক, লট-বন্ধ
 কৰি সিয়াৰ বন্ধ, নিৰোব আগতেও কৰ্মেণ-কৰ্মেণ হৈছিল—সেই আটাই
 সৈন্য কুৰ্খৰ আৱশ্যকত কুৰ্খৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছিল। কিন্তু
 এইবোৰ বাধা কৰ্মেণ কৰ্মেণ-কৰ্মেণে কৰ্মেণ কৰ্মেণ, সৈন্য সৈন্য

কমভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। সৰ্বপ্ৰকাৰ প্ৰতিবন্ধক আৰু মাইন ক্ষেত্ৰক আৰু বেছি কৈ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। নানান ধৰণৰ প্ৰতি-
বন্ধকৰ সমন্বয়, সিৰোবৰ পাবল্লিক ক্ৰিয়া আৰু অগ্নিবৰ্ণ ব্যৱহাৰ
সৈতে সিৰোবৰ ক্ৰিয়াৰ সমন্বয়, অগ্নি প্ৰজ্জ্বলন ব্যৱস্থা আৰু অগ্নি
উৎক্ষেপকৰ ব্যৱহাৰ ব্যাপকভাৱে কৰা হৈছিল। সদৌ শেষত, মাইন
ক্ষেত্ৰবোৰেই মৌলিক ধৰণৰ প্ৰতিবন্ধক হৈ পৰিছিল আৰু আত্মবন্ধক
কাৰণে সিৰোবৰ সংগঠন কৰাই আছিল ইঞ্জিনিয়াৰসকলৰ ঘাই কৰ্তব্য।
এই কথা ক'লেই যথেষ্ট হব যে আত্মবন্ধকমূলক যুঁজৰ প্ৰস্তুতিত কেন্দ্ৰীয়
আৰু ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ ছেপাৰ সকলে প্ৰায় ৫ লাখ সৈন্য-প্ৰতিবোধী
আৰু টেক প্ৰতিবোধী মাইন পুতিছিল। প্ৰায় ৭০০ কিলোমিটাৰ
কাঁটা জীৱৰ জাল লগাইছিল আৰু বিপুল সংখ্যক টেক-প্ৰতিবোধী
নানান ধৰণৰ প্ৰতিবন্ধক নিৰ্মাণ কৰিছিল।

তিনিটা প্ৰতিবন্ধক লাইনত মাইন ক্ষেত্ৰৰ গড় ঘনত্ব আছিল
কিলোমিটাৰে পতি সমুখভাগত ১৫০০ টেক-প্ৰতিবোধী আৰু ১৭০০
সৈন্য-প্ৰতিবোধী মাইন অৰ্থাৎ আগৰ যুঁজবোৰতকৈ তিনিৰ পৰা
চাৰিগুণ বেছি। ঘাই খণ্ডবোৰত টেক প্ৰতিবোধী মাইনৰ সংখ্যা
বঢ়াই কিলোমিটাৰে পতি ১৮০০ৰ পৰা ২০০০ কৰা হৈছিল।

আত্মবন্ধকমূলক যুঁজৰ সময়ত জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ নিৰ্দেশ
অনুসৰি গ্ৰুপ আৰু ডিটাচমেন্টবোৰৰ গঠনে বিপজ্জনক খণ্ডবোৰত
মাইন ক্ষেত্ৰৰ ঘনত্ব বঢ়াই দিছিল, ভেদৰ এলেকাত নতুন নতুন শক্তি
আৱলানি কৰাৰ সময় বঢ়াই দিছিল আৰু ইয়াৰ ফলত শেষলৈকে শত্ৰু
প্ৰতি-আক্ৰমণ পৰ্য্যন্ত কৰা গৈছিল।

ইঞ্জিনিয়াৰ সৈন্যসকলৰ লৈ কৌশল প্ৰয়োগৰ সম্পৰ্কে এটা ভাল
ধাৰণা ভালত দিয়া উণ্যৰ পৰা পোৱা যাব। ১৩শ আৰ্মিৰ প্ৰথম
ভাৰ ডিভিছনটোৰ যুঁজকাৰী সৈন্যগঠনৰ মাজত প্ৰায় ১০০ ছেপাৰ
কম্পানি আছিল, অৰ্থাৎ কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ মুঠ সংখ্যাৰ প্ৰায় ৫০

শতাংশ। এই আৰ্মিৰ খণ্ড ইঞ্জিনিয়াৰসকলে আত্মবিক্ৰমশীল বুদ্ধিৰ
পৰ্যায়ত ৩৫,০০০ টেক্স-প্ৰতিবোধী মাইন পুতিছিল। ত'বনৈৰ
বৰ্ণাজনৰ ইঞ্জিনিয়াৰিং সৈন্যসকলক লৈ অভ্যন্ত গতিশীল আৰু
কলপশূ স্নকৌশল অৱলম্বন কৰা হৈছিল, তাত বুদ্ধি বলি থকা
অৱস্থাতে ৫৫,০০০ মাইন পুতা হৈছিল। এই কথা লেখন্তলবলগীয়া
যে প্ৰতিবন্ধকৰ দ্বাৰা ধ্বংসপ্ৰাপ্ত সমস্ত শত্ৰু টেক্স ছই-তৃতীয়াংশ বুদ্ধি
চলি অৱস্থাত পতা মাইন ক্ষেত্ৰৰ বিস্ফোৰণত ধ্বংস হৈছিল।

মাইন ক্ষেত্ৰৰ ব্যৱহাৰ আৰু বেছি পৰিমাণে এইবোৰ ব্যৱহাৰৰ
প্ৰৱণতা ই এনে এটা অৱস্থা পালেগৈ যে ছেপাৰসকলে মাইন পুতাৰ
কামৰ লগত ফেৰ মাৰিব নোৱাৰিলে। গতিকে পদাতিক, গোলন্দাজ
আৰু টেক্স সৈন্যসকল মাইন কেনেকৈ পুতিব লাগে আৰু আঁতৰাব
লাগে তাক শিকিবলৈ বাধ্য হল, কাৰণ মাইন য়াৱতীয় স্তলসৈন্যৰ
পক্ষে এটা গণ আৰু অপৰিহাৰ্য্য অস্ত্ৰ হৈ উঠিছিল। গেবিলাসকলৰ
পক্ষে, বিশেষকৈ পলমকৈ ক্ৰিয়াশীল হৈ উঠা মাইনবোৰ শত্ৰুৰ সববাহ
বাটৰ ওপৰত আক্ৰমণৰ অতীব শক্তিশালী উপকৰণ আছিল।

মাইন ক্ষেত্ৰৰ ব্যাপক ব্যৱহাৰে স্বাভাৱিকতেই মাইনপুতাৰ
পদ্ধতিলৈ বিৱৰ্তন কঢ়িয়াই আনিলে। কেবা ডজনকৈ মাইন থকা
মাইন ক্ষেত্ৰবোৰৰ পৰা সৈন্যসকল ক্ৰমেই মূল খণ্ডবোৰৰ শত্ৰুৰ
প্ৰৱেশপথ বন্ধ কৰিবলৈ বুলি সৰু আৰু ডাঙৰ মাইন ক্ষেত্ৰৰ গোট
আৰু গভীৰলৈকে বিস্তৃত খন মাইন ক্ষেত্ৰলৈ গল। তেওঁলোকক মদত
দিলে প্ৰতিবন্ধক থিয় কৰোৱাৰ চলমান ডিটাচমেণ্টবোৰৰ দ্বাৰা শত্ৰুৰ
অগ্ৰগতিৰ গতিপথসি পতা মাইন ক্ষেত্ৰবোৰে।

জাৰ্মানীতে যেতিয়া নতুন পেনংছাৰ পথাৰত নমানে ছোভিয়েত
ইঞ্জিনিয়াৰসকলে ততালিকে এই টেক্সবোৰ ধ্বংস কৰাৰ এটা পদ্ধতি
উদ্ভাৱন কৰি পেলালে। এই উদ্দেশ্যে কেন্দ্ৰীয় বৰ্ণাজনৰ টেক্স-
প্ৰতিবোধী 'মাইন ক্ষেত্ৰবোৰত মাইনবোৰ বিস্তৰত পুতা হল। মাইন

কেবলমাত্ৰ অগ্নি শিল্পক কামেৰে বেছি শক্তিশালী কৰা হয়—এই কামত বখা হৈছিল এটাকৈ মাইন আৰু কেবাটাও পেট্ৰল বটল।

ভ'বনৈ বণাজনত ছেপাবসকলৰ ক্ষুদ্ৰ গোষ্ঠীবোৰে শব্দ টেকব যিকমে অভ্যন্ত কাৰ্য্যকৰণৰে যুঁজিছিল। এই বণাজনৰ ট্ৰেক আৰু গলিৰ জাল ব্যৱস্থা ব্যৱহাৰ কৰি ভেৰ্তলোকে টেকব বাটত পথালিকৈ মাইন পুতিছিল, পক্ষান্তাগত আৰু বণথলীৰ মাজত উভয় ঠাইতে ভেৰ্তলোকে মাইনৰ খনন বঢ়াই দিছিল। অৱশ্যে পেনংছাবৰ লগত যুঁজৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰতিৰুদ্ধকৈ যে বিবাট জুমিছিল সেইটো এইবোৰৰ পৰাই তাৰ ব্যাখ্যা পোৱা যায়। প্ৰতিবন্ধা সাগঠনত ইঞ্জিনিয়াৰ সৈন্তসকলক নিয়োগ বণাজন আৰু আৰ্মিৰ স্তৰত কঠোৰভাৱে কেন্দ্ৰীকৃত আছিল। ইঞ্জিনিয়াৰ সৈন্তসকলৰ সবহভাগ বণাজন আৰু আমি কমাণ্ডাৰসকলৰ অধীনস্থ আছিল। কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ কমাণ্ডাৰৰ হাতত আছিল চাৰিটা ইঞ্জিনিয়াৰ-ছেপাব, ইঞ্জিনিয়াৰ আৰু পণ্টুন ব্ৰিজ নিৰ্মাতা ব্ৰিগেড। ভ'বনৈ বণাজনৰ হাতত আছিল এসে ধৰণৰ পাঁচটা ব্ৰিগেড, আৰু আৰু স্তেপি বণাজনৰ হাতত আছিল দুটা।

কুৰ্বৰ যুঁজত আত্মবল্কাৰমূলক পৰ্যায়ত কৌশল প্ৰয়োগকাৰী সৈন্তসকলে ইঞ্জিনিয়াৰিং-মদত দিয়াৰ ওপৰত বিশেষ গুৰুত্ব দিয়া হৈছিল। ইয়াৰ বাটকৈ ভেতিয়াৰ আলি-বাটবোৰ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। আলি-বাট নথকা ঠাইবোৰত অগ্ৰসৰ হবৰ বাবে ঠাই, মাটিৰ বাস্তা আৰু নৈৰ ওপৰত দলং সজাটো জৰুৰী হৈ পৰিছিল। কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'বনৈ বণাজনত ইঞ্জিনিয়াৰসকলে ৩০০০ কিলোমিটাৰ বাস্তা আৰু মুঠ ৬৫ কিলোমিটাৰে দৈৰ্ঘ্যসম্পন্ন ২৫০ খন দলং নিৰ্মাণ আৰু বন্ধাবন্ধন কৰিছিল। প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰস্তুতিৰ দৰে বাওনা হোৱাৰ একোৱাকৈ সৈন্তসকলৰ পুনঃস্থান আৰু কেন্দ্ৰীকৰণ-নিশ্চিতকৰণ-বিম্বিত ভ'বনৈ বণাজন ইঞ্জিনিয়াৰ

সৈন্তসকলে ৫০০ কিলোমিটার পথ নির্ধাৰ আৰু বজাৰলৈকে
কৰিছিল আৰু ৫৮ খন লগে মজবুত কৰিছিল। তেওঁলোকে
ভেৰ্টলোকৰ ইঞ্জিনিয়াৰসকলৰ দুই-তৃতীয়াংশক সেই কামত নিয়োগ
কৰা হৈছিল।

এই কথা কবই লাগিব যে কুৰ্ভ ইঞ্জিনিয়াৰ বিভাগৰ 'কৌশল
প্ৰয়োগৰ প্ৰভাৱিত' আগৰ তুলনাত বেছি অধিকূল পৰিস্থিতিত 'হৈছিল।
সিদ্ধান্তমতে আমি তাৰ আশাৰ সৰ্বশক্তি শক্তি গঠন কৰি পেলোৱি-
ছিলোঁ। তাৰ ফলত কোন কোন প্ৰধান গতিপথত 'কৌশল প্ৰয়োগ
কৰা হ'ক তাক আগবঢ়াব পৰা 'সিদ্ধান্ত কৰা। 'আৰু 'কাৰ 'আবস্থা' কৰা
সম্ভৱ হৈছিল। পৰিস্থিতিৰ 'সৰ্বতোৰুখী' বিশ্লেষণ। 'আৰু' 'প্ৰতি-
আক্ৰমণৰ সঠিক গতিমুখ সম্পৰ্কে জানেও ইঞ্জিনিয়াৰ সৈন্তসকলৰ
কাৰ উদ্ধ কৰিছিল। কিন্তু ভেৰ্টলোক 'অভ্যন্তৰীণ দুৰ্গতিত পৰিল—
সি' হৈছে লগাৰগিৰৈ আৰু খেপাখেপিকৈ থকা মাইন ক্ষেত্ৰবোৰ
অতিক্ৰম কৰাৰ প্ৰয়োজন। ইয়াৰ পৰা দেখা গৈছে যে সৈন্তসকলৰ
কৌশল প্ৰয়োগৰ স্বাধীনতা অধিক বৰাৰ বাবে মাইন ক্ষেত্ৰবোৰৰ
মাৰ্জিত ব্যৱধান থকা দৰকাৰ।

এইখিনিতে মই এই কথাৰ ওপৰত জোৰ দিব খোজোঁ। যে,
সু-সংগঠিত ইঞ্জিনিয়াৰ মনতে দীৰ্ঘলীয়া হেন নোহোৱাকৈ প্ৰতি-
আক্ৰমণাত্মক অৱস্থান লবৰ পক্ষে যথেষ্ট শক্তি অটুত ৰাখিবলৈ আমাৰ
সৈন্তসকলক সাহায্য কৰিছিল।

ছোভিয়েত প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযান এক ব্যাপক বণাজনত
আবদ্ধ হৈছিল, ইটোৰ পিচত সিটোকৈ নমোৱা হৈছিল। 'আত্মবলানুলক
বৃদ্ধিৰ ভাৱ নোহোৱাকৈ থকা ইউনিটবোৰক (পশ্চিম আৰু প্ৰিয়াজক
বণাজনৰ), তাৰ পিচত নমোৱা হৈছিল শত্ৰুৰ হেঁচাৰ দুৰ্ভাগ্য ভিটি
থকা 'সমূহকৈ বণাজনৰ আক্ৰমণকাৰী। ইউনিটবোৰক 'কেৱল,
ভাৰতীয় আৰু ইণ্ডিয়ান বণাজনৰ)। 'সেই'সকলক 'আবস্থা' ইণ্ডিয়ান

পোনপ্ৰথম গভীৰলৈকে সংগঠিত প্ৰতিবন্ধা ভেদ কৰাৰ প্ৰয়োজনীয়তা অনুভৱ কৰিলে। আমি আক্ৰমণাত্মক যুঁজত যি বিপুল জনবল আৰু বৈষয়িক সম্পদ নিয়োগ কৰিছিলোঁ। তাৰ মুখত নাংছাইহঁতে এই পদ্ধতিৰ গইনা নিছিল। অভিযানৰ প্ৰস্তুতি কৰ্ম আৰু ইঞ্জিনিয়াৰ সকলৰ সমৰ্থনৰ ওপৰত ইয়াৰ প্ৰভাৱ পৰিছিল।

গতিকে অ'বেলৰ ওপৰত হেঁচা মৰাৰ প্ৰস্তুতিত পশ্চিম আৰু ত্ৰিয়ানস্ক বণাজনে আগবে পৰাই ইঞ্জিনিয়াৰ সহ লাগতিয়াল জনবল আৰু বৈষয়িক সম্পাদৰ যোগান ব্যৱস্থা উত্তমৰূপে সংগঠিত কৰিছিল বাবে নাংছাই প্ৰতিবন্ধাৰ বৈশিষ্ট্যৰ ওপৰত দৃষ্টি ৰাখি ইঞ্জিনিয়াৰসকলক বণ্টন আৰু নিয়োগৰ নতুন নীতি গুচনা কৰিছিল। ত্ৰিয়ানস্ক বণাজনৰ ইঞ্জিনিয়াৰসকলৰ মুখ্য মেজৰ-জেনাৰেল ভি. এস. ছেস্তাকভ আৰু ১১শ গাৰ্ডছ আমি ইঞ্জিনিয়াৰসকলৰ মুখ্য কৰ্ণেল এন. টি দেবঝিৎকিয়ে এই কৰ্তব্য সম্পাদনত উদ্ভাৱনী শক্তিৰ চিনাকি দিছিল। বিগত যুঁজবোৰৰ পৰা, বিশেষকৈ ষ্টালিনগ্ৰাদৰ যুঁজৰ পৰা বেলেগ ধৰণে ইঞ্জিনিয়াৰ সৈন্যসকলৰ বেছিভাগক বেছ-বোষ্টিত প্ৰতিবন্ধা এলেকাত ক্ৰমশীলভাৱে কৰা হৈছিল যাতে শত্ৰুৰ প্ৰথম লাইনৰ ডিভিছনবোৰৰ জিন্মাত থকা গভীৰলৈকে স্তৰে স্তৰে বিস্তৃত প্ৰতিবন্ধা ভেদ কৰাটো সহজ হয়। আঘাতকাৰী শক্তিবোৰৰ অন্তৰ্ভুক্ত ইঞ্জিনিয়াৰ ছেপাৰ ত্ৰিগেডবোৰে সকল ভেদ-কৰ্মত অতীব গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰিছিল।

১১শ গাৰ্ডছ আমিৰ ভেদৰ এলেকাত প্ৰতি কিলোমিটাৰ সমুখ বণাজনত ৭টা কৈ ইঞ্জিনিয়াৰ কম্পানি আছিল। এই আমিৰ ৯৮টা ইঞ্জিনিয়াৰ কম্পানিৰ ভিতৰত কেৱল ১৬টা পোনপটীয়াকৈ কমাণ্ডাৰৰ হাতত আছিল।

অ'বেলত আক্ৰমণাত্মক অভিযানত বণাজনবোৰৰ ইঞ্জিনিয়াৰ কৰ্মসকলে আধুনিক প্ৰতিবন্ধা ভেদৰ কামত, সেৱক জনসংগ্ৰামত

সাহায্য কৰিছিল। মাইন পুতি, মাইন কেন্দ্ৰ প্ৰস্তুত কৰি আৰু বিদ্যুতায়িত তাঁৰব বেৰা লগাই তেওঁলোকে শত্ৰুৰ প্ৰতি-আক্ৰমণক ভেটা দিয়াত প্ৰভুত সাহায্য কৰিছিল। তেওঁলোকে আক্ৰমণাত্মক অভিযান চলি থকা কালত আমাৰ সৈন্যসকলৰ পুনৰ্ভিদ্ধান্ত আৰু বিৰাট বিৰাট টেক ইউনিটবোৰক যুঁজত নমোৱাত সমৰ্থন আগবঢ়াইছিল আৰু অ'বেল আৰু আন আন চহৰ দখল কৰাত ভাগ লৈছিল। তেওঁলোকৰ কামৰ পৰিমাণ সঁচাকৈয়ে বিপুল আছিল। উদাহৰণস্বৰূপে, ৩ আগষ্টত ব্ৰিটানছ বণাজনৰ ৩৯ আৰ্মিৰ ইঞ্জিনিয়াৰ সৈন্যসকলে ২২০ কিলোমিটাৰ বাস্তৱ মাইনযুক্ত কৰিছিল আৰু ভালকৈ মেৰামতি কৰিছিল, ওপতু'খা নৈৰ ওপৰত গড়ে ৫০০ মিটাৰ দৈৰ্ঘ্যসম্পন্ন ৩০ খন সলং সাজিছিল আৰু সেতুমুখবোৰত প্ৰায় ১০ কিলোমিটাৰ কাঠৰ বান্ধ নিৰ্মাণ কৰিছিল। অ'বেল যুদ্ধ হোৱাৰ পিচত ছেপাৰসকলে প্ৰায় ৫০০০ ঠাইত পৰীক্ষা কৰিছিল, ভূগৰ্ভত থকা ৪০০০ বোমা, শয়ে শয়ে বিভিন্ন ধৰণৰ মাইন, ফান্দ পতা মাইন অকামিলা কৰি দিছিল।

ভ'ব'নেৰ আৰু স্তেপি বণাজনৰ ওপৰত বেলগ'ব'দ-থাৰকত অভিযানৰ প্ৰস্তুতিত বৰ হেঁচা পৰিছিল। তৎসঙ্গেও ইঞ্জিনিয়াৰসকলে তেওঁলোকৰ ওপৰত দৃষ্ট হোৱা সকলো দায়িত্ব পালন কৰিছিল।

এই দুই বণাজনৰ ইঞ্জিনিয়াৰ সৈন্যসকলক ব্ৰিটানছ বণাজনৰ সৈন্যসকলতকৈ সুকীয়া ধৰণে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। ভ'ব'নেৰ বণাজনত অধিকাংশ ইঞ্জিনিয়াৰ ইউনিটবোৰক আৰ্মিবোৰৰ মাজত বণ্টন কৰা হৈছিল। সংশ্লিষ্ট ইঞ্জিনিয়াৰসকলৰ ভেদ-কৰ্মত, গতিশীল গোষ্ঠীবোৰক নমোৱাত আৰু সাকলাৰ পূৰ্ণ সন্ধ্যৱহাৰত সাহায্য কৰাৰ দায়িত্ব আৰ্মিবোৰে নিজেই লৈছিল।

প্ৰধান প্ৰয়াসৰ কেন্দ্ৰবোৰত আক্ৰমাণোদ্ভূত ইউনিটবোৰৰ নিয়োগত

ভাৰতীয়ৰ বহুতৰ পি-অফিচৰ ইঞ্জিনিয়াৰ ইলেক্ট্ৰনিক্সৰ সবচেফাৰ্ট
কৰ্মকৰ্মীৰ পৰাও প্ৰভাৱিত দিয়া হৈছিল। এই অভিযানৰ প্ৰাৰম্ভিক
কৰ্মৰত্নৰ ১০ খনৰ লগত সাক্ষাৎ, ৬২টা গড়খাৱৈ খনন কৰিছিল,
৪৭ কিলোমিটাৰ বাট নিৰ্বাণ আৰু ১০০০ কিলোমিটাৰ দাঙা মেৰামত
কৰিছিল। আমাৰ এনেই ছাৰভক্তি দনেংছ আৰু লিগতি দনেংছ নদী
অভিযানৰ প্ৰধান আক্ৰমণকাৰী শক্তিবোৰক সমৰ্থন কৰিছিল।
এই দুখন ঠাইৰ মাজৰ বিপদসঙ্কুল ক্ষেত্ৰ আমাৰ সৈন্তসকলৰ অগ্ৰগতি
থকাৰ পৰ্যন্ত অগ্ৰত্যাশিত আছিল আৰু বেজগ'ব'দ-ধাৰকত
অভিযানৰ সাক্ষ্যৰ ভালেখিনি সন্ধানক হৈছিল।

ভাৰতীয় বণিকৰ ইঞ্জিনিয়াৰসকলে চুখ খণ্ডত নকল কেন্দ্ৰীভৱন
এলেকা সংগঠন কৰি এক চিত্তাকৰ্ষক আৰু ফলপ্ৰসূ কৰ্তব্য সাধন
কৰিছিল। ডেউলোকে মকল ঠেঙা আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ ব্যাপক ব্যৱহাৰ
কৰিছিল আৰু আক্ৰমণ বিজ্ঞান জৰাৰ বাবে মানান পদ্ধতিৰ গইনা
ঠেঙাছিল। ভাৰতীয় লগতে ডেউলোকে স্তেপি বণিকৰত ছাৰভক্তি
দনেংছ, লিগতি দনেংছ আৰু ছেভেৰক্তি দনেংছ নৈবোৰৰ মাজৰ
জলাহত আমাৰ সৈন্তসকলৰ অস্ত্ৰশাস্ত্ৰৰ ক্ষমতাৰে মেদেখাকৈ লুকুৱাই
ৰাখিছিল। ইয়াৰ ফলত আক্ৰমণ পৰা ছোঁড়িলেই কমিও
গোপন কৰা আৰু আক্ৰমণৰ প্ৰধান গতিমুখ লুকুৱাই
ঠেঙাৱাটো সম্ভৱ হৈছিল।

৩. আমাৰ উৰিখে বি-আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ হৈছিল ভাৰ
প্ৰতিপক্ষত ভাৰতীয় আৰু স্তেপি বণিকৰ ইঞ্জিনিয়াৰসকলে আমাৰ
সৈন্তগঠনবোৰৰ বেছ স্তেদৰ বাটত পৰাইতে স্থাপন কৰা প্ৰতিবন্ধকবোৰ
ভাঙি দিছিল। সাহসেৰে সৈতে কোঁশল প্ৰয়োগ কৰি ডেউলোকে
মকলভাৱে মকল প্ৰতিবন্ধক ভেঙে দিছিল। পুটি কৰিছিল আৰু ১৫
আৰু ৫৫ গাৰ্ড ছ টেক আৰিমবোৰক নাৰীকৈ কৰ্মৰ ক্ষেত্ৰক প্ৰতীক্ৰমণে
কৰিছিল। আমাৰ ই প্ৰাৰম্ভত সমৰ্থ কৰিছিল। আমাৰ প্ৰকোপক

শেষ কেই চেকেণ্ড শত্ৰুইতে আত্মাহুতি অবস্থানবপৰা টেক-প্ৰতিবোধী মাইন পুতি দিয়ে। অগ্নি উৎক্ষেপক আৰু মাইন বহুত সময়ত আমাৰ প্ৰতি-আক্ৰমণ ব্যৰ্থ হ'ব বাবে দায়ী।”

‘স্তব’নেৰা বণাজনৰ সৈন্তসকলে শত্ৰুৰ প্ৰতি আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰিছিল আৰু স্তেপি বণাজনৰ লগ লাগি ধাৰকত গোষ্ঠীক গৰু্যদন্ত কৰিছিল। চহৰৰ পশ্চিমত বিশাল বগভূমিত এক শক্তিশালী আক্ৰমণগোষ্ঠী গঠনত সাহায্য কৰাত ইঞ্জিনিয়াৰ সৈন্তসকলৰ কৃতিত্ব শলাগিব লগীয়া। ইয়াত তেওঁলোকৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ কাম আছিল পথনিৰ্মাণৰ পৰিকল্পনা কৰা, নিৰ্মাণ কৰা আৰু বানবাহন নিয়ন্ত্ৰণ সংগঠিত কৰা। ইঞ্জিনিয়াৰসকলে এইবোৰ কৰ্তব্য অতি দক্ষতাৰে সৈতে সম্পাদন কৰাত সেৱা সৈন্তসকলৰ আক্ৰমণৰ প্ৰতি মনোযোগ নিৱদ্ধ কৰাৰ পক্ষে বিৰাট সহায়ক হৈছিল। মুকলি ঠাইত সৈন্ত নিয়োগ লুকুৱাবলৈ বন্ধাকাৰী বনভূমি, বাটৰ কাষৰ বাগিচা আৰু খেতি আৰু পৰ্দা ছিচাপে কাম কৰিব পাৰে এনে আন আন বস্তু ব্যাপকভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল, আৰু ইঞ্জিনিয়াৰ সৈন্তসকলৰ ওপৰত স্তুত কৰা দায়িত্ব সকলভাৱে পালনত এইবোৰেও সাহায্য কৰিছিল।

ধাৰকত আক্ৰমণকাৰী সৈন্তসকলৰ পাচে পাচে তিনিটা পল্টুন-ব্ৰিজ নিৰ্মাতা বেটেলিয়ান গৈছিল, তেওঁলোকে ২৪ আগষ্টত চহৰৰ সীমাৰ তিভবত সোমাই চাৰিখন দলং সাজিছিল। সেইদিনাই তিনিটা ইঞ্জিনিয়াৰ ব্ৰিগেডে ধৰাবাৰীবোৰ মাইন-মুক্ত কৰিবলৈ ধৰিছিল। ধাৰকত আৰু ইয়াৰ কেউদিশৰ পৰা তেওঁলোকে ৬১,০০০ মাইন আৰু মাটিৰ ওপৰত থকা ১৭০০০ বোমা আঁতৰাইছিল, ৫৩৪ বৰ্গকিলোমিটাৰ এলেকা আৰু ১৬৪০ কিলোমিটাৰ পথ পৰিষ্কাৰ কৰিছিল।

কুৰুৰ যুঁজত কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ নেতৃত্ব, ছোভিয়েত যুদ্ধকলাৰ উচ্চ স্তৰ, ছোভিয়েত সৈন্তসকলৰ সাহস, শৌৰ্য আৰু বীৰ্য, আৰু পশ্চাদ্-

ভাৰত থকা শ্ৰমিকসকলৰ অকুতপূৰ্ব কীৰ্তি আৰু গেৰিলাসকলৰ সক্ৰিয়
সমৰ্থনৰ কল্যাণত নাংছী সৈন্তসমূহক পৰ্য্যুদয় কৰাটো সম্ভৱ হৈছিল।

কুৰ্ক'ৰ যুদ্ধজয়ত ইঞ্জিনিয়াৰ সৈন্তসকলেও এক বিৰাট ভূমিকা
লৈছিল। তেওঁলোকে যুদ্ধৰত সৈন্তসকলক মাথোঁ সমৰ্থন দিয়া নাই,
পৰন্তু আত্মবল্কামূলক যুঁজৰ পৰ্যায়ত আৰু প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক
অভিযানৰ সময়ত নাংছী প্ৰতি-আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰাত নিজেও
যুঁজত ভাগ লৈছিলহি।

নতুন ধৰণৰ বগ'ভুমি সংগঠনৰ উদ্ভাৱন আৰু প্ৰয়োগ আছিল
সামৰিক ইঞ্জিনিয়াৰিঙৰ বিকাশত এটা লেখতলবলগীয়া অৱদান।
ইঞ্জিনিয়াৰসকলৰ পৰিচালনাত বিকশিত ট্ৰেঞ্চৰ ব্যাপক ব্যৱস্থা সমন্বিত
প্ৰতিবন্ধা লাইনবোৰৰ এক ব্যৱস্থাই প্ৰতিবন্ধাৰ স্থায়িত্ব বহুতথিনি
বঢ়াইছিল। শত্ৰুৰ পেনেংছাৰৰ আঘাত প্ৰতিহত কৰাৰ বহুত আগেয়ে
পতা খেপাখেপিকৈ থকা মাইন ক্ষেত্ৰবোৰে ডাঙৰ ভূমিকা
লৈছিল। এইবোৰে বহু সংখক শত্ৰু পেনেংছাৰক নিষ্ক্ৰিয় কৰি দিছিল,
বগ'ভূমীত সিহঁতৰ কৌশল প্ৰয়োগত বাধা দিছিল আৰু নাংছী যুদ্ধ-
শকটবোৰৰ দুৰ্বল ঠাইত আঘাত কৰাৰ বাবে আমাৰ টেক আৰু টেক-
প্ৰতিবোধী অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ পক্ষে অনুকূল পৰিবেশ সৃষ্টি কৰিছিল। শত্ৰু
পক্ষৰ টেকসৈন্তসমূহে আমাৰ মাইনক ভয় খাবলৈ ধৰিছিল।

কুৰ্ক'ৰ যুঁজে দেখুৱাই দিছিল যে যিবোৰ শত্ৰু-টেকে প্ৰতিবন্ধা
ভেদ কৰিছিল সিহঁতৰ বিৰুদ্ধে যুঁজাৰ শ্ৰেষ্ঠ পন্থা হৈছে চলমান
প্ৰতিবন্ধক সংস্থাপক দলবোৰ আৰু গোলন্দাজ সংৰক্ষিত শক্তিসমূহৰ
যুটীয়া ক্ৰিয়াকলাপ। এই পদ্ধতিটোক ততালিকে সামান্যীকৰণ কৰা
হৈছিল আৰু সকলো ইঞ্জিনিয়াৰ সৈন্তক জনোৱা হৈছিল।

শত্ৰুৰ গভীৰলৈকে স্তবে স্তবে বিস্তৃত প্ৰতিবন্ধা ভেদত ইঞ্জিনিয়াৰ
সৈন্তদল নিয়োগৰ পদ্ধতি প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ সময়ত
আৰু উন্নত কৰা হৈছিল। যুঁজৰ গোট আৰু ইঞ্জিনিয়াৰ গোটৰ

কথাও বসকালে দিলি ইঞ্জিনিয়াৰ সৈন্তসকলক "ইটিন" কৰাৰ আৰম্ভণি
 বেছ ভৈৰ পৰ্যায়ত তেওঁলোকৰ প্ৰধান প্ৰয়াস প্ৰথম "দাবী"ৰ
 উদ্ভাৱনবোৰক সমৰ্থন দানতই কেন্দ্ৰীভূত কৰাৰ সখীভাৱে উপস্থিত
 পন্থা উলিয়াইছিল। পৰৱৰ্তী কালত তেওঁলোকক ধৰ্মাৱলম্ব "আৰম্ভণি
 আৰম্ভণি গতিশীল গোষ্ঠীবোৰক অৰ্থাৎ টেক "আৰম্ভণি আৰম্ভণি ক'বোৰক
 সমৰ্থদানৰ কামত নিয়োগ কৰা গৈছিল, তাৰোপৰি আন আন
 বিবোৰ কৰ্তব্য উপস্থিত হ'ব পাৰে সেইবোৰ সম্পাদন কৰাৰ কামতো
 নিয়োগ কৰা হৈছিল। ইয়াৰ পৰা তেওঁলোকৰ নিয়ন্ত্ৰণৰ নমনীয়তা
 আৰু নিৰ্ভৰযোগ্যতাৰ প্ৰমাণ পোৱা যায়।

শুদ্ধ প্ৰতিবন্ধা ভেদৰ সময়ত ত'ব'নৈৰ আৰু স্তেপ ধৰ্মাৱলম্ব
 ইঞ্জিনিয়াৰ সৈন্তসকলক এক-পক্ষমাংশ প্ৰতিবন্ধক অপসাৰণৰ কামত
 আৰু প্ৰায় আধা বাস্তৱ কামত নিয়োজিত আছিল, আৰু প্ৰায়
 এক-পক্ষমাংশ জড়িত আছিল প্ৰতিবন্ধক লৈ কৌশল প্ৰয়োগত।
 আৰু ইঞ্জিনিয়াৰসকলৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰ পৰা অনুসন্ধান-কাৰ্য্যত।

ইঞ্জিনিয়াৰ সৈন্তসকলৰ ব্ৰিগেড ধৰণৰ সংগঠন, (বিশেষ কৰ্তব্য
 পালনৰ বাবে গঠিত ব্ৰিগেড সহ) কুৰু'ব যুঁজত সম্পূৰ্ণ যুক্তিবদ্ধ
 বুলি প্ৰমাণিত হৈছিল। এই কথাও ফটকটোৱা হৈ পৰিছিল যে
 ক্ৰমাৎ অধিকতৰ জটিল হৈ পৰা কৰ্তব্যৰ লগত আৰু কামৰোৰৰ
 নানাৰ ধৰণৰ সাল-সলনিৰ লগত ইঞ্জিনিয়াৰ সৈন্তসকলে যাতে কেব
 পাতিব পাৰে সেই উদ্দেশ্যে তেওঁলোকক আৰু বানবীহন দিয়াটো
 জৰুৰী আছিল।

ইতিহাসৰ অন্তিম এই যুঁজত ইঞ্জিনিয়াৰ সৈন্তসকল সকলো
 পৰীক্ষাত সন্মান-উদ্ভাৱন হৈছিল আৰু তেওঁলোকে প্ৰদৰ্শিত
 শিক্ষা আৰু সমৰ নৈপুণ্যৰ ক্ষেত্ৰত আৰু উচ্চতৰ অৰ্জন কৰিছিল।
 তেওঁলোক আহৰণ কৰা অভিজ্ঞতাই সামৰিক ইঞ্জিনিয়াৰিঙৰ
 অধিকতৰ বিকাশৰ আধাৰ দিয়া হোৱা কৰিছিল।

কণেল
ইভাণ' গ্ৰিগিন
এম. এছ চি.

নিয়ন্ত্ৰণ আৰু যোগাযোগ

কুস্ক'ৰ বুজত নিয়ন্ত্ৰণ আৰু যোগাযোগ ব্যৱস্থাক বি বৈশিষ্ট্যমণ্ডিত
কবি তুলিছিল সি হৈছে এই পোনপ্ৰথম সঙ্কেত (চিগনেল)
আদান-প্ৰদানকাৰী 'সৈন্তসকল ইমান বহল পৰিসৰত সংগঠিত হ'ব
লগীয়া' হৈছিল। বহুত বণাজনৰ আৰু বহুত আৰ্মি আৰু ডিভিছনৰ
ক্ৰিয়াকলাপৰ সমন্বয় সাধনৰ বাবে 'সৰ্বস্বত্বত নমনীয় যোগাযোগ
ব্যৱস্থা' থকাটো অতি প্ৰয়োজনীয় আছিল।

বিবোৰ উপাদানে যোগাযোগ সংগঠনক প্ৰভাৱিত কৰিছিল তাৰ
ভিতৰত এটা হৈছে বণধনীত যিবাট সংখ্যক সৈন্ত আৰু অগ্নিবৰ্ণকাৰী
অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ অস্তিত্ব, আৰু একমাত্ৰ সাংকেতিক যোগাযোগ গেটবোৰে
নিৰ্ধূতভাৱে কাম কৰিব পৰা হলেই ক্ৰমাগত নিৰ্দেশ দিব পৰা
গৈছিল।

চিগনেল 'সৈন্তসকলৰ বুজৰ আত্মবিকামূলক পৰ্যায়ত নিৰ্ভৰযোগ্য

* কুস্ক'ৰ বুজত কণেল গ্ৰিগিন ২০৫ ডম ইনফেণ্টাৰি ডিভিছনৰ ৬৮২ ডম
আৰ্টিলাৰি বোম্বাৰ্ণাৰ্ছ স্কোৱাডৰ ৱেণ্টিলেচনৰ চিগনেল আঁকিচাৰ আছিল।

যোগাযোগৰ নিশ্চয়তা সৃষ্টি কৰিব লগীয়া হৈছিল, আৰু অৱ
লগতে আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবেও প্ৰস্তুতি চলাব লগীয়া হৈছিল,
কাৰণ বিশেষ বিবৰ্তি নিদিয়াটোৱে এই অভিযান কৰাৰ পৰিকল্পনা
কৰা হৈছিল। আয়ত্তগত জনবল আৰু বৈষয়িক সম্পদৰ ব্যৱহাৰত,
যোগাযোগ ব্যৱস্থা সংগঠনৰ পদ্ধতি বচনাত, সমস্ত গোটলৈ যোগাযোগ
ব্যৱস্থা সববাহ কৰাত আৰু সংৰক্ষিত শক্তি গঢ়ি তোলাত
তেওঁলোকে শ্ৰেষ্ঠ পদ্ধতি বাছি উলিয়াব লগা হৈছিল। প্ৰচুৰ
জনবল আৰু বৈষয়িক সম্পদ ব্যৱ কৰি বহু শাখা-প্ৰশাখাত
বিস্তৃত যোগাযোগ ব্যৱস্থা প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ উপৰিও আমি তাৰ
লগে লগে আক্ৰমণকালত ৰাতে তাক প্ৰসাৰিত কৰা যায় সেই
উদ্দেশ্যে উপযুক্ত সংৰক্ষিত শক্তিও গঢ়ি তুলিছিলোঁ।

তুমুল অগ্নিবৰ্ষণৰ জৰিয়তে শত্ৰুৰ ফালৰ পৰা ব্যাঘাত সৃষ্টিৰ
আশঙ্কাৰ কথা আমি হিচাপত ধৰিব লগীয়া হৈছিল কাৰণ তাৰ
ফলত আমাৰ যোগাযোগ ব্যৱস্থা বিচ্ছিন্ন হ'লহেঁতেন। চিগনেল
সৈন্যসকলৰ আগত আৰু এটা অস্ত্ৰবিধা আছিল এয়ে যে যোগাযোগ
মাধ্যমৰ পৰিমাণ কম আছিল যদিও তাৰ উৎপাদন ক্ষমতা বাঢ়িব
লাগিছিল। জনবল আৰু বৈষয়িক সম্পদৰ ফালৰ পৰা বণাজন-
বোৰৰ চিগনেল ইউনিটবোৰ প্ৰতিষ্ঠিত শক্তিৰ তুলনাত ২০-২৫ শতাংশ
কম আছিল, চলিত যুঁজত ব্যৱহাৰৰ বাবে স্থানান্তৰযোগ্য অনাৰ্ভাৰ
কেন্দ্ৰৰ আৰু সিবোৰক বিজুলী সববাহ কৰিব পৰা বৈজ্ঞানিক
সম্পদবোৰো নাটনি আছিল।

আন আন সৈন্যৰ দৰে চিগনেল সৈন্যসকলৰো নিজক আৰু
নিজৰ সা-সঁজুলি প্ৰস্তুত কৰাৰ, পৰিকল্পনাবোৰ তৈয়াৰ কৰাৰ,
যোগাযোগ ব্যৱস্থা গঢ়ি তোলাৰ আৰু তাক পৰীক্ষা কৰাৰ পক্ষে
বৰ্ধেই সময় আছিল। নিৰ্দ্ধাৰিত লক্ষ্য পূৰণৰ বাবে তেওঁলোকৰ
পৰিকল্পনাৰ ওপৰত এইবোৰে প্ৰভাৱ পেলাইছিল।

কুৰ্ছৰ যুঁজত নিয়ন্ত্ৰণ আৰু যোগাযোগ কেনেকৈ সংগঠিত কৰা হৈছিল তাক বহুলাই আলোচনা কৰা যাওক।

কমাণ্ড প'ষ্টবোৰৰ ভালেখিনি শাখা-প্ৰশাখাত বিস্তৃত এটা জাল আছিল। বণাজনবোৰৰ আৰু দ্বিতীয় স্তৰৰ কমাণ্ড প'ষ্টবোৰৰ (সেই সময়ত পশ্চাদৱৰ্তী কমাণ্ড প'ষ্টক দ্বিতীয় স্তৰৰ কমাণ্ড প'ষ্ট বোলা হৈছিল) উপৰিও বিকল্প কমাণ্ড প'ষ্ট বা এটা বা দুটা সহায়ক কমাণ্ড বা পৰ্যবেক্ষণ প'ষ্ট গঠন কৰা হৈছিল। স্বাভাৱিকতেই ইয়াৰ কলত চিগনেল সৈন্যসকলৰ কাম বাঢ়ি গৈছিল আৰু যথেষ্ট জনবল আৰু বৈষয়িক সম্পদৰ প্ৰয়োজন হৈছিল। উদাহৰণ স্বৰূপে ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ সৈন্যসকলক ছটা কমাণ্ড প'ষ্টৰ পৰা নিয়ন্ত্ৰণ কৰিব পৰা গলহেঁতেন— ব'ৰ্ণাভা, মাৰিনো, ছল্‌নংছেভো, অ'ব'য়ান, ইভনিয়া আৰু মাস্ত্ৰবোভা।

প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত বণাজন আৰু আৰ্মিৰ কমাণ্ডবসকলে প্ৰতিবন্ধা এলেকাৰ মাজৰ কমাণ্ড প'ষ্টবোৰ ব্যৱহাৰ কৰিছিল, তাৰ পিচত মুক্ত এলেকাবোৰত নকৈ স্থাপিত কমাণ্ড আৰু পৰ্যবেক্ষণ প'ষ্টবোৰলৈ গুচি গৈছিল। বণাজনৰ হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছ ৩ বাৰ স্থানান্তৰিত হৈছিল প্ৰতিবাবতে ১০০-১৫০ কিলোমিটাৰ আঁতৰত, আৰ্মি হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছবোৰ পাঁচৰপৰা সাত বাৰ স্থানান্তৰিত হৈছিল। সহায়ক কমাণ্ড আৰু কমাণ্ড প'ষ্ট একে সময়তে স্থানান্তৰিত নহৈছিল। সহায়ক কমাণ্ড প্ৰথমে দু-এবাৰ স্থানান্তৰিত হৈছিল, কিন্তু হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছ (কমাণ্ড প'ষ্ট) ব'ত আছিল তাতেই থাকিছিল। অলপ পিচত হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছ (কমাণ্ড প'ষ্ট) সৈন্যসকলৰ ওচৰাউচৰি, সহায়ক কমাণ্ড প'ষ্টৰ এলেকাৰ ভিতৰত স্থানান্তৰিত হৈছিল। যেতিয়া কমাণ্ড প'ষ্টবোৰ স্থানান্তৰিত হৈছিল, তেতিয়া সহায়ক কমাণ্ড প'ষ্টবোৰ সৈন্যসকলক নিয়ন্ত্ৰণ কৰা হৈছিল। এনেকৈ একাদিক্ৰমে কমাণ্ড প'ষ্ট স্থানান্তৰিত কৰাৰ কলত নিবৰ্ত্তিত্ব-ভাৱে সৈন্যসকলক নিয়ন্ত্ৰণ কৰিব পৰা হৈছিল।

এই কথা কোৱা উচিত যে কুৰ্ব্বৰ যুঁজত সহায়ক কৰ্মাণ্ড প'ষ্টবোৰে
 ব্ৰহ্মবতী ভূমিকা লবলৈ আবদ্ধ কৰিছিল। সাধাৰণতে বণাঞ্জন আৰু
 আৰ্মিৰ কমান্ডাৰসকল ভাঙেই থাকিছিল। যুঁজৰ লাইমবোৰৰ পৰা
 বিপট বেছিভাগ সময়ত ইমালৈকে আহিছিল আৰু এইবোৰ প'ষ্টব-
 পৰাই সৈন্যসকলৰ লগত ক্ৰমাগত বোম্বাৰোণ বন্ধা কৰা হৈছিল।

প্ৰথমজোঁৱত অগ্ৰগতিৰ হাৰ বেছি নাছিল— দিনত ৫-১০ কিলো-
 মিটাৰ। কিন্তু পঞ্চাদশমিত, ব'ঙা বজ্ৰৰ প্ৰতিশোধ বিশেষভাবে
 চুৰ্খল হৈ পৰিছিল, তাত এই হাৰ আছিল দিনত ৩৫ কিলোমিটাৰৰো
 বেছি। বোম্বাৰোণ ব্যৱস্থায়ো তাম লগত খোজ মিলাব লগা
 হৈছিল।

যুঁজৰ আত্মবিকামূলক পৰ্যায়ত ১৩শ আৰ্মিৰ বোম্বাৰোণ ব্যৱস্থাৰ
 সংগঠন সম্বন্ধে আৰু বহুলভাবে আলোচনা কৰা বাস্তব। এই
 আৰ্মিৰ প্ৰতিবন্ধা ক্ষেত্ৰৰ ব্যাপ্তি আছিল ৩২ কিলোমিটাৰ। দক্ষিণত
 ইয়াৰ পাৰ্শ্ববৰ্তী আছিল ৪৮তম আৰ্মি, আৰু বাওঁকালে আছিল ৭৭তম
 আৰু ১৮শ গাৰ্ডছ ইনফেণ্ট্ৰী, পদাতিক ক'ব আৰু ১৫শ আৰু ২৯তম
 গাৰ্ডছ ইনফেণ্ট্ৰী ক'ব লৈ ১৩শ আৰ্মি গঠিত হৈছিল, তদুপৰি ৪ৰ্থ
 আক্ৰমণকাৰী গোলন্দাজ ক'বৰ হতুৱাই তাক মদত দিয়া হৈছিল।
 এই প্ৰতিবন্ধা দুই স্তৰত সংগঠিত হৈছিল। প্ৰথম স্তৰত আছিল
 ২৯তম আৰু ১৫শ ক'ব, আৰু বিত্তীয় স্তৰত ১৭শ গাৰ্ডছ আৰু
 ১৮শ গাৰ্ডছ আছিল।

তাঁৰ, অনাতাঁৰ, বিভিন্ন ধৰণৰ বাৰ্তা-বাহকৰ বোম্বাৰোণ বোম্বাৰোণ
 বন্ধা কৰা হৈছিল, আত্মবিকামূলক পৰ্যায়ত তাঁৰৰ জৰিয়তে বোম্বা-
 বোম্বাৰোণে নিয়ন্ত্ৰণৰ ভিত্তি বঢ়া কৰিছিল। সেইবোৰক স্থিতিশীল
 কৰিৱৰ্ত্তন বাচন চিগনেল সৈন্যসকলৰ বাহাৰভিত্তি আৰু লুকাইছেহে
 পৰৱৰ্ত্তক নিয়ন্ত্ৰণ কেন্দ্ৰ বহুৱাইছিল আৰু হুৰ'ব'ল-ভৰি মেসেজৰে
 আৰু ভ'ব'বিয়েভাকাত ভাৰতীয় সৈন্যসকলক কেন্দ্ৰৰ পৰা
 আঁতৰি ৰাখিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল।

কৰিছিল। সহায়ক যোগাযোগ কেন্দ্ৰ আৰু চেক পইণ্টবোৰে বিশেষকৈ শত্ৰুৰ প্ৰতিৰুদ্ধতাৰ বাওঁ পাৰ্শ্বদেশ জুৰি যোগাযোগৰ জৰুৰী চেনেল তৈয়াৰ কৰিছিল। চুবুৰীয়া ক'ব আৰু ডিভিছনবোৰৰ কামকাজৰ মাজত সমন্বয়-সাধনৰ অৰ্থে সিবোৰৰ মাজত তাঁৰ যোগাযোগ ব্যৱস্থা প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছিল।

১৩শ আৰ্মিৰ কমাণ্ড প'ষ্ট আৰু প্ৰত্যেক ক'বৰ মাজত এটা বা দুটা টেলিগ্ৰাফ চেনেল আৰু এটা বা দুটা টেলিফোন চেনেলৰ জৰিয়তে যোগাযোগ বন্ধা কৰা হৈছিল। আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ প্ৰত্যুত্তিপূৰ্বত স্থাপিত স্থায়ী মাৰিৰ ওপবেদি লগোৱা তাঁৰ আৰু নিয়ম-মাত্ৰিক তৈয়াৰী মাৰি ওপবেদি বা প্ৰয়োজনত আন কিবা এটাৰ সাহায্যত ওপবেদি নতুনকৈ লগোৱা তাঁৰৰ ব্যাপক ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। এনেকৈ আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ হোৱাৰ পিচত যোগাযোগ পুনঃপ্ৰতিষ্ঠা আৰু সম্প্ৰসাৰণৰ বাবে ওপবেদি আৰু মাটিয়েদি লগোৱা কিছু লাইন আছুডীয়াকৈ বখা হৈছিল। য'ত শত্ৰুৰ ফালৰপৰা প্ৰধান আঘাতৰ আশংকা কৰা হৈছিল, সেই বাওঁ পাৰ্শ্ব-দেশত থকা ক'ববোৰৰ লগত যোগাযোগৰ ওপৰত বিশেষ মনোযোগ দিয়া হৈছিল। এই উদ্দেশ্যে বাৰলভিয়েৰ সহায়ক যোগাযোগ কেন্দ্ৰ-টোক আৰ্মিৰ কমাণ্ড প'ষ্টৰ কেন্দ্ৰৰ লগত পাঁচটা স্থায়ী ওখ লাইন চাৰিটা মাটিয়েদি আৰু মাৰিৰ ওপবেদি লগোৱা লাইনেৰে সংযুক্ত কৰা হৈছিল। কমাণ্ড প'ষ্টত চিগনেল অফিচাৰসকলক কৰ্মৰত বখা হৈছিল। ডেওঁলোকৰ ওচৰত তাঁৰ যোগাযোগৰ সা-সঁজুলি সংৰক্ষিত আছিল, যোগাযোগ কেন্দ্ৰ আন কোনো ঠাইলৈ স্থানান্তৰিত কৰা হলে নতুন লাইন স্থাপনৰ বাবে সেইবোৰ ব্যৱহাৰ কৰাৰ বাবে। যোগাযোগ ব্যৱস্থাৰ বন্ধখাৰেহেৰুকাৰী ক্ষমতাৰ বাবে হাততো লাগতিয়াল সা-সঁজুলি বখা হৈছিল। এইবোৰ বন্ধকাৰী বখা হৈছিল সহায়ক যোগাযোগ কেন্দ্ৰ আৰু চেক পইণ্ট আৰু নিয়ন্ত্ৰণ কেন্দ্ৰ পইণ্টবোৰত।

পেবতোয়ে ক্ৰাছনোয়ে গাৱঁত ১৩শ আৰ্মিৰ বিকল্প কমাণ্ড তাঁৰ যোগাযোগ আছিল প্ৰতীকী। কমাণ্ড প'ষ্টৰ লগত মাথো এডাল তাঁৰৰ লাইনেৰে ইয়াৰ সংযোগ আছিল। হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছ বিকল্প কমাণ্ড প'ষ্টলৈ গুচি গলত বেডিঅ' হৈ পবিল বিভিন্ন ক'বৰ লগত যোগাযোগৰ একমাত্ৰ সূত্ৰ। আৰ্মিৰ বিকল্প কমাণ্ড প'ষ্টক লুকুভেংছৰ আৰু বাবলভিয়েৰ সহায়ক যোগাযোগ কেন্দ্ৰৰ লগত সেই লাইনেৰে যুক্ত কৰা হলে বোধকৰো ভাল হ'লহেঁতেন, কাৰণ তাৰ ফলত তাঁৰ যোগাযোগ ব্যৱস্থাটোক বেছি স্থিতিশীল কৰিব পৰা গ'লহেঁতেন।

আৰ্মি কৰবোৰে নিজৰ প্ৰতিৰক্ষা এলেকাত তেওঁলোকৰ সমৰ গঠনবোৰক দুই স্তৰত বিভক্ত কৰিছিল। তাত তাঁৰ যোগাযোগৰ জালো যথেষ্ট শাখা-প্ৰশাখাৰে বিস্তীৰ্ণ থাকিছিল। উদাহৰণ স্বৰূপে বাতে শত্ৰুৰ অগ্নিবৰ্ষণত আটাইবোৰ একেলগে নষ্ট নহয় সেই উদ্দেশ্যে ১৫শ ইনফেণ্ট্ৰি ক'বৰ কমাণ্ড প'ষ্টে ইয়াৰ ডিভিছনবোৰৰ লগত পৰস্পৰৰ পৰা আঁতৰত অৱস্থিত দুটা মাটিয়েদি লগোৱা আৰু দুটা মাটি আৰু দণ্ডৰ ওপৰেদি লগোৱা লাইনৰ যোগেদি যোগাযোগ ৰাখিছিল।

চুবুৰীয়া ডিভিছনবোৰৰ যোগাযোগ কেন্দ্ৰবোৰ তাঁৰ যোগাযোগ লাইনৰ দ্বাৰা সংযুক্ত আছিল। ক'বৰ যোগাযোগ কেন্দ্ৰই প্ৰয়োজনত এইবোৰক বিকল্প লাইন হিচাবে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰিলেহেঁতেন।

৪থ আক্ৰমণকাণ্ড। গোলন্দাজ বাহিনী আৰু তাৰ ডিভিছনবোৰৰ (৫ম আৰু ১২শ গোলন্দাজ ডিভিছনৰ আৰু ৫ম বকেট উৎক্ষেপক ডিভিছনৰ) শাখা প্ৰশাখাৰে বিস্তৃত তাঁৰ যোগাযোগ জাল আছিল। গোলন্দাজ ডিভিছনবোৰৰ আৰু আৰ্মি, ক'ব আৰু ডিভিছনবোৰৰ গোলন্দাজ গোষ্ঠীসমূহৰ পৰ্য্যবেক্ষণ প'ষ্টবোৰ পদাতিক সৈন্যগঠনৰ কমাণ্ডাৰসকলৰ পৰ্য্যবেক্ষণ প'ষ্টৰ কাষত বা ওচৰাউচৰি থাকিছিল। গতিকে পদাতিক আৰু গোলন্দাজ ইউনিটবোৰৰ কমাণ্ডাৰসকলে নিজৰ

যোগাযোগ লাইন বিপর্যস্ত হলে আমৰ যোগাযোগ লাইনক থিকল হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰিছিল।

মেজৰ জেনাৰেল আই, এক আখৰেমেকোৰ নেতৃত্বত থকা ১৩শ আৰ্মিৰ চিগনেল সৈন্যসকলে আত্মবক্ষামূলক যুদ্ধৰ সময়ত সৈন্য নিয়ন্ত্ৰণৰ ক্ষেত্ৰত স্থিতিশীলতা সুনিশ্চিত কৰিছিল। শত্ৰুহঁতৰ কাৰ্য্যন বন অগ্নিবৰ্ষণ আৰু বিমান আঘাত সত্ত্বেও এই তাঁৰ যোগাযোগ ব্যৱস্থাই ছেল নঘটোৱাকৈ কাম কৰিছিল আৰু অবিৰাম নিয়ন্ত্ৰণ অক্ষুণ্ণ ৰখাৰ নিশ্চয়তা সৃষ্টি কৰিছিল।

বেডিঅ' আৰু বিভিন্ন ধৰণৰ বাৰ্ত্তাবাহীসকলৰ যোগেদি ব্যাপক শাখা-প্ৰশাখাত বিস্তৃত এক যোগাযোগ ব্যৱস্থাও প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছিল। ১৩শ আৰ্মিৰ কমাণ্ড প'ষ্টে ক'ৰবোৰৰ লগত একে সময়তে কেবাটাই বেডিঅ' জালব্যৱস্থাৰ যোগেদি যোগাযোগ ৰাখিছিল, এই বেডিঅ'বোৰ কম শক্তি পৰিচালিত বেডিঅ' ষ্টেছনৰ সাহায্যত সচল ৰখা হৈছিল। আৰ্মি হেড কোৱাৰ্টাৰৰ লগত ২৯তম ইনফেণ্ট্ৰী ক'ৰৰ ডিভিছনবোৰৰ প্ৰত্যেক বেডিঅ' যোগাযোগ প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছিল কিয়নো এই এলেকাতে শত্ৰুৰ ফালৰ পৰা প্ৰধান আঘাতৰ আশংকা কৰা হৈছিল। ইয়াৰ ফলত আৰ্মি কমাণ্ডে মাথোঁ যে ক'ৰৰ কমাণ্ডাৰ আৰু হেড কোৱাৰ্টাৰৰ পৰাই বাতৰি পাবলৈ সক্ষম হৈছিল তেনে নহয়, ডিভিছনবোৰৰ পৰাও পোনপটীয়াকৈ বাতৰি পাবলৈ সক্ষম হৈছিল আৰু যুদ্ধ আৰু কাৰ্য্যকৰণৰ পৰিচালনা কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল।

গোলন্দাজসকলৰ অগ্নিবৰ্ষণ পৰিচালনাৰ বাবেও বেডিঅ' যোগাযোগ ব্যাপকভাবে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। ১৩শ আৰ্মিৰ গোলন্দাজসকলৰ কমাণ্ডাৰে ক'ৰৰ গোলন্দাজ কমাণ্ডাৰসকলৰ লগত, ৪ৰ আক্ৰমণকাৰী গোলন্দাজ ক'ৰৰ কমাণ্ডাৰসকলৰ লগত আৰু প্ৰথম স্তৰৰ গোলন্দাজ ডিভিছনবোৰৰ কমাণ্ডাৰসকলৰ লগত বেডিঅ' যোগাযোগ অক্ষুণ্ণ ৰাখিছিল। ১৩শ আৰ্মিৰ গোলন্দাজসকলৰ কমাণ্ডাৰৰ

ব্যৱস্থাৰ বাবে তিনিটা বেডিঅ' যোগাযোগ জালব্যৱস্থা গঠন কৰা হৈছিল, ইয়াৰ ভিতৰত আছিল ক'ব আৰু ডিভিছনবোৰৰ গোলন্দাজ কমাণ্ডাৰসকলৰ বেডিঅ' ষ্টেছনবোৰ। আৰ্মিৰ গোলন্দাজ কমাণ্ডাৰৰ চতুৰ্থ বেডিঅ' যোগাযোগৰ জাল তলত দিয়া গোটবোৰৰ অগ্নিবৰ্ষণ পৰিচালনাৰ বাবে বিস্তৃত আছিল। গোটবোৰ হৈছে : ৫ম আক্ৰমণকাৰী গোলন্দাজ ডিভিছনৰ টেক্স প্ৰতিবোধী গোলন্দাজ বেজিমেণ্ট আৰু আৰ্মি হেড কোৱাৰ্টাৰছৰ অধীনত থকা ১ম বিমানবিক্ষয়ী গোলন্দাজ ডিভিছন আৰু ২৮৭তম বিমানবিক্ষয়ী গোলন্দাজ বেজিমেণ্ট।

বেডিঅ' যোগাযোগৰ এনে ধৰণৰ সংগঠনে গোলন্দাজ কমাণ্ডাৰক আক্ৰমণকাৰী শত্ৰুগোষ্ঠীৰ মোকাবিলা কৰাত, দক্ষতাৰে সৈতে অগ্নিবৰ্ষণ পৰিচালনা কৰাত আৰু গোলন্দাজ সৈন্তসকলক লৈ কৌশল প্ৰয়োগ পৰিচালনা কৰাত সক্ষম কৰিছিল।

আক্ৰমণকাৰী বিমানবোৰৰ কাৰ্য্য পৰিচালনা কৰাৰ নিমিত্তে আক্ৰমণকাৰী বিমান ক'ববোৰৰ কমাণ্ডে বিমানবহৰক মাতিছিল আৰু লক্ষ্যবস্তুৰ পিনে সিৰোবক পৰিচালিত কৰিবলৈ এটা বিশেষ বেডিঅ' যোগাযোগ ব্যৱস্থা সংগঠিত কৰিছিল।

১৩শ আৰ্মিৰ বেডিঅ' যোগাযোগ সংগঠনৰ মূল্যায়ন কৰি এই কথা ক'ব পৰা যায় যে এই সংগঠনে আসন্ন যুঁজৰ বৈশিষ্ট্যবোৰক আৰু সমস্ত নিয়ন্ত্ৰণ ব্যৱস্থাক আৰ্মি কমাণ্ডাৰ আৰু আৰ্মিৰ গোলন্দাজ সকলৰ কমাণ্ডাৰৰ হাতত কেন্দ্ৰীভূত কৰাৰ প্ৰয়োজনীয়তাটো হিচাপত ধৰিছিল।

কেন্দ্ৰীয়, ভ'ব'নেৰ, ব্ৰিয়ান্স্ক আৰু পশ্চিম বণালগত আন আন আৰ্মি আৰু ক'বৰ তাঁৰ আৰু যোগাযোগ ব্যৱস্থাও যথেষ্ট শাখা-প্ৰশাখাত বিস্তৃত আছিল। শত্ৰুৰ ঘন অগ্নিবৰ্ষণ সত্ত্বেও বেছিভাগ ক্ষেত্ৰতে এইবোৰে বেছ যথানিয়মত কাম কৰিছিল। তথাপি এই কথা স্বীকাৰ কৰিবই লাগিব যে ইয়াৰ সংগঠনত কিছু আসোৱাহ আৰু হিচাপত তুল আছিল।

আমাৰ মতেবে, ৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ তাঁৰ যোগাযোগ ব্যৱস্থা বৰ্ধেই ব্যাপক নাছিল, আৰ্মিৰ কমাণ্ড প'ষ্ট আৰু ২২তম গাৰ্ডছ আৰু ২৩তম গাৰ্ডছ ইনফেণ্ট্ৰী ক'ৰবোৰৰ মাজত বৰ্ধেই সংখ্যক বিকল্প লাইন আছিল। আৰ্মি কমাণ্ড প'ষ্ট আৰু সহায়ক কমাণ্ড প'ষ্টবোৰৰ মাজত কেৱল এটা স্থায়ী ওপবেদি লগোৱা লাইনৰ যোগেদি যোগাযোগ বন্ধা কৰা হৈছিল, আৰু তাত কিবা বিজুতি ঘটিলে তাৰ কোনো বিকল্প ব্যৱস্থা নাছিল। ৮৯তম গাৰ্ডছ ইনফেণ্ট্ৰী ডিভিছন আৰু ৯৬তম টেক ব্ৰিগেডৰ লগত যোগাযোগ লাইনতো কোনো বিকল্প মূল সংযোগ ব্যৱস্থা নাছিল।

এই আৰ্মিৰ চিগনেল ইউনিটে যুদ্ধৰ আত্মবক্ষামূলক পৰ্যায়ত অতি কঠোৰ অৱস্থাৰ মাজত কাম কৰিবলগীয়া হৈছিল। শত্ৰুহঁত বিপুল ক্ষয়-ক্ষতিৰ বিনিময়ত প্ৰধান প্ৰতিবন্ধা লাইন ভেদ কৰিবলৈ আৰু ৩২ কিলোমিটাৰ আঁতৰত থকা পশ্চাদৱৰ্তী প্ৰতিবন্ধালৈকে আগবাঢ়িবলৈ সক্ষম হৈছিল। আমাৰ বাহিনীবোৰক আৰু তেওঁলোকৰ কমাণ্ড প'ষ্টসমূহক স্বাভাৱিকভেই পিচকালে আঁতৰাই লব লগীয়া হৈছিল। তথাপি চিগনেল সৈন্যসকল ৫১তম গাৰ্ডছ ইনফেণ্ট্ৰী ডিভিছনৰ লগত যোগাযোগৰ লাইন পুনৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল, তেওঁলোকৰ হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছ আৰ্মিৰ বিকল্প কমাণ্ড প'ষ্টৰ লগত থকা যোগাযোগৰ লাইনেদি পিচুৱাই আহিবলৈ ধৰিছিল। ২৩তম গাৰ্ডছ ইনফেণ্ট্ৰী ক'ৰব লগত যোগাযোগ পুনৰ প্ৰতিষ্ঠিত হৈছিল মাৰ্চো ৯ জুলাইৰ পৰা আৰু কমাণ্ড প'ষ্ট আৰু সহায়ক কমাণ্ড প'ষ্টৰ লগত হৈছিল আৰু পিচত, ১১ তাৰিখত।

৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ বেডিঙ যোগাযোগ সংগঠনতো ক্ৰটি দেখা গৈছিল। বেতিয়া তাঁৰৰ লাইনবোৰ নষ্ট হৈ গৈছিল তেতিয়া সহায়ক কমাণ্ড প'ষ্টৰপৰা বাতৰি আদান-প্ৰদানৰ ব্যৱতীয়া দায়িত্ব অনাৰ্হাৰ যোগাযোগ কেন্দ্ৰই লবলগীয়া হৈছিল, অৰ্থাৎ এই কমাণ্ড প'ষ্টত মাৰ্চো

এটা বেডিঅ' ষ্টেছন আছিল, আৰু তাৰ ওপৰত ড'বনেৰা বণাফনৰ কমাণ্ডাৰ, ৬ষ্ঠ আৰ্মিৰ হেড কোৱাৰ্টাৰ আৰু আৰ্মিৰ কমাণ্ডাৰ—এই দুৰৰ মাজত যোগাযোগ বন্ধা কৰাৰ দায়িত্ব বৰ্তাইছিল। স্বাভাৱিক এটা ষ্টেছনৰ পক্ষে অতীবোৰ কাম কৰা সম্ভৱ নাছিল, চিগনেল অফিচাৰ ল'ৰালবিকৈ সহায়ক কমাণ্ড প'ষ্টত বেছিকৈ বেডিঅ' ষ্টেছন স্থাপন কৰিবলৈ বাধ্য হৈছিল।

৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰ্মিত তাঁৰ আৰু অনাতাঁৰ যোগাযোগ ১৩শ আৰ্মিৰ তুলনাত কম উন্নত আছিল। গতিকে আত্মৰক্ষামূলক পৰ্যায়ৰ যুঁজত তেওঁলোকৰ কামকাজ কম নিৰ্ভৰযোগ্য হৈছিল। তাঁৰ-যোগাযোগ বিশেষকৈ বহুত পলমে পলমে ঘটিছিল।

পদাতিক আৰু গোলন্দাজসকলৰ বেজিমেণ্ট আৰু বেটলিয়নৰ দৰে ক্ষুদ্ৰতৰ গোটবোৰকো তাঁৰ আৰু অনাতাঁৰ যোগাযোগেৰে জৰিয়তে নিয়ন্ত্ৰণ কৰা হৈছিল, তাতে অনাতাঁৰেই প্ৰধান ভূমিকা লৈছিল।

যিহেতু যুঁজ অপেক্ষাকৃত মুকলি ঠাইত হৈছিল আৰু শত্ৰুৱে বন অগ্নিবৰ্ষণ চলাই থকাৰ আশঙ্কা আছিল, সেয়ে চিগনেল সৈন্যসকলে গিৰিখাতৰ ঢালৰ ওপৰেদি আৰু ট্ৰেঞ্চ আৰু গলিবোৰৰ ভিতৰেদি কেবল লাইনবোৰ বহুৱাবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। আৰু যিহেতু প্ৰত্যেক চিগনেল দলে তাৰ লাইনটো লুকুৱাবলৈ আৰু সহজে মেৰামতযোগ্য ৰাখিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল, সেই গতিকে তেওঁলোকে একো একোটা ট্ৰেঞ্চত প্ৰায়ে ১০টা, আনকি ১৫টা পৰ্য্যন্ত লাইন বহুৱাইছিল। ইয়াৰ ফলত আকৌ কাৰ কোন লাইনটো মেৰামতি কৰিব লাগিব তাক ঠাৱৰ কৰাটো চিগনেলদলবোৰৰ পক্ষে টান হৈছিল। গতিকে তেওঁলোকে কিতা বা লেবেল লগাই সেইবোৰ চিহ্নিত কৰিছিল। কেতিয়াবা কেতিয়াবা বাতি সৈন্যসকল জিৰণি লবলৈ যোৱাৰ পিচত লাইনত বিজুতি ঘটিছিল। অথবা নতুন নতুন সা-সঁজুলি বা কামান বহুৱাব সম্বন্ধে লাইনবোৰ ক্ষতিগ্ৰস্ত হৈছিল। অৱশ্যে এই ক্ষতি আছিল

অনিচ্ছাকৃত, ওথাপি চিগনেল সৈন্তসকলৰ কাম ইয়াৰ কলত জটিল হৈ পৰিছিল।

শত্ৰুৰ অগ্নিবৰ্ষণত তাঁৰ ছিঙি গলে বেতাৰৰ ব্যাপক ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। যাতে সমস্ত বেজিমেন্ট আৰু বেটেলিয়নক প্ৰয়োজনীয় সংখ্যক, অন্ততঃপক্ষে সৰ্বনিম্ন প্ৰয়োজন পূৰণ কৰিব পৰাকৈ অনাৰ্ত্তাৰ যন্ত্ৰপাতিৰ যোগান ধৰা যায় সেই উদ্দেশ্যে দেশত বেতাৰ যন্ত্ৰপাতিৰ উৎপাদন কৰা হৈছিল। প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক পৰ্যায়ত যোগাযোগ ব্যৱস্থা কিদৰে সংগঠিত কৰা হৈছিল তাক বুজিবলৈ উদাহৰণ স্বৰূপে ওয় গাৰ্ডছ টেক আৰ্মিকে লোৱা যাওক। ১২শ আৰু ১৫শ টেক ক'ব, ২য় মেকানাইজড ক'ব আৰু ৯১তম পৃথক টেক ব্ৰিগেড লৈ গঠিত এই আৰ্মিক ১৯ জুলাইৰ দিনা অ'বেলৰ উত্তৰলৈ আক্ৰমণৰ সাকল্যক আশুৱাই নিবৰ বাবে নমোৱা হৈছিল। ইয়াক যি লাইনেদি নমোৱা হৈছিল সেই লাইনত যোগাযোগ ব্যৱস্থা বন্ধ কৰা হৈছিল, বণ্ণক্ষেত্ৰত বহুওৱা কেবুল আৰু দণ্ডৰ সাহায্যত ক'ববোৰৰ কমাণ্ড প'ষ্টৰপৰা প্ৰত্যেক ক'বৰ লগত যোগাযোগৰ লাইন বহুওৱা হৈছিল।

আক্ৰমণাত্মক অভিযান চলি থকা অৱস্থাতে চিগনেল সৈন্তসকলে এটা কেন্দ্ৰীয় লাইন স্থাপন কৰিলে, তাৰ লগতে সমুখৰ সিমূৰত এটা সহায়ক যোগাযোগ প'ষ্ট স্থাপন কৰিলে। এই কেন্দ্ৰীয় লাইনটো কমাণ্ড আৰু সহায়ক কমাণ্ড প'ষ্ট আৰু দ্বিতীয় স্তৰৰ, আৰ্মিৰ পশ্চাদভাগৰ হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছৰ মাজত যোগাযোগ বন্ধাৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল।

তাঁৰ যোগাযোগ সংগঠনৰ এই পদ্ধতিয়ে চিগনেল ইউনিটাবোৰ পক্ষে প্ৰধান আক্ৰমণৰ গতিমুখত তেওঁলোকৰ প্ৰয়াস কেন্দ্ৰীভূত কৰা আৰু যিমান সোনকালে সম্ভৱ সংযোগ গঢ়ি তোলাটো সম্ভৱপৰ কৰিছিল। কিন্তু তাঁৰ লাইনবোৰ প্ৰায়ে শত্ৰুৰ অগ্নিবৰ্ষণত ক্ষতিগ্ৰস্ত হৈছিল আৰু নিবৰচ্ছিন্ন যোগাযোগ ব্যৱস্থা বিৱিৰ্ত হৈছিল, কলয়ৰূপে কামৰ বেছিভাগ পৰিছিল অনাৰ্ত্তাৰৰ ওপৰত। ওয় গাৰ্ডছ টেক

আৰ্মিড চিগনেল সৈন্যসকলে জেনাৰেল ষ্টাক আৰু ভিয়ানস্ক বণাজনৰ
 হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছৰ লগত যোগাযোগ বন্ধাৰ নিমিত্তে তিনিটা অনাতাঁৰ
 যোগাযোগ জাল সংগঠিত কৰিছিল, আৰ্মিৰ অনুসন্ধানকাৰ্যৰ বাবে
 এটা বেতাৰ জালৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল আৰু চুবুৰীয়া কোজবোৰৰ লগত
 যোগাযোগ স্থাপনৰ বাবে তিনিটা বেতাৰ জালৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল।
 গোলন্দাজসকলক নিয়ন্ত্ৰণ কৰাৰ বাবেও বেতাৰ যোগাযোগৰ জাল
 ব্যৱস্থা প্ৰতিষ্ঠা কৰি হৈছিল।

টেক আৰু যন্ত্ৰসজ্জিত ক'বৰ প্ৰত্যেকৰে ছুটাকৈ বেতাৰ জাল ব্যৱস্থা
 আছিল : এটা আছিল গতিশীল বেডিঅ' কেন্দ্ৰবোৰত ক'ব হেড
 কোৱাৰ্টাৰ্ছৰ বাবে, আনটো আছিল অনাতাঁৰ কেন্দ্ৰবোৰত ক'ব
 কমাণ্ডাৰসকলৰ বাবে। অনুকপভাৱে অনুসন্ধান আৰু গোলন্দাজ-
 সকলক বাবে অনাতাঁৰ যোগাযোগ জাল সংগঠিত কৰা হৈছিল।

আৰ্মিড আৰু তাৰ গঠনসমূহত আক্ৰমণাত্মক পৰ্যায় জুৰি অনাতাঁৰ
 যোগাযোগ কোনো বিজুতি নোহোৱাকৈ সচল আছিল আৰু ইয়েই
 আছিল নিয়ন্ত্ৰণৰ দ্বাই মাধ্যম। আন আন আৰ্মিডো বিশেষকৈ ১১শ
 গাৰ্ডছ আৰ্মিড এই ব্যৱস্থা সমান কাৰ্য্যকৰণভাৱে চালু আছিল।
 ১২ জুলাইৰ পৰা ১৫ আগষ্টলৈকে ইয়াৰ কমাণ্ড প'ষ্টৰ যোগাযোগ
 কেন্দ্ৰই ৭৬৪৮টা, অৰ্থাৎ দিনো প্ৰায় ২০০টা অনাতাঁৰ বাৰ্তা প্ৰেৰণ
 কৰিছিল। সেই একে সময়ছোৱাতে সৰ্বমুঠ প্ৰায় ৭০ ঘণ্টা ধৰি
 (দিনো প্ৰায় দুঘণ্টাকৈ) ৮২ বাৰ কথা-বতৰা হৈছিল।

সেই সময়ৰ ভিতৰতে বণাজন আৰু আৰ্মিৰ যোগাযোগ কেন্দ্ৰবোৰৰ
 সংগঠনত ট্ৰান্সমিটাৰৰ কেন্দ্ৰীভূত ব্যৱহাৰ প্ৰতিষ্ঠিত ধাৰাত পৰিণত
 হৈছিল। একো একোটা বাৰ্তা গ্ৰাহক কেন্দ্ৰত কেবাটাও বিচিভাৰ
 (গ্ৰাহক বন্ধ) আছিল, সেইবোৰ এসোপা মজলীয়া শক্তিসম্পন্ন ট্ৰান্স-
 মিটাৰৰ লগত তাঁৰ লাইনেৰে যুক্ত আছিল, এই ট্ৰান্সমিটাৰ সোপা-
 কমাণ্ড প'ষ্টৰ ঘেৰৰ বাহিৰত বন্ধা হৈছিল। বাৰ্তা গ্ৰাহক বন্ধ এনেকৈ

সংগঠিত হোৱাত এটা ট্ৰান্সমিটাৰক কেবাটাও অনাৰ্ভাৰ যোগাযোগৰ জালৰ লগত যুক্ত কৰা সম্ভৱ হৈছিল। প্ৰতিটো জালৰ বাবে এটাকৈ ট্ৰান্সমিটাৰ দিবলৈ হলে (ট্ৰান্সমিটাৰৰ তথাকথিত বিকেন্দ্ৰীকৃত ব্যৱহাৰ) প্ৰয়োজনীয় ট্ৰান্সমিটাৰৰ সংখ্যা বহুত বাঢ়ি গ'লহেঁতেন; আৰু ট্ৰান্সমিটাৰৰ সংখ্যা বেহেতু সীমিত আছিল, সেয়ে বৰ্ষাবধ 'বেডিঅ' যোগাযোগ ব্যৱস্থা চালু ৰখা নগৈছিল।

গতিকে দেখা গৈছে যে কুস্কৰৰ যুঁজত ডিভিছনৰ স্তৰত আৰু বহুত ক'বৰ স্তৰত চিগনেল সৈন্তসকলে আৱন্তগত অনাৰ্ভাৰ ব্যৱস্থা আৰু কাৰ্য্যকৰণৰ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ শিকিছিল।

কিন্তু বেছেবেষ্টিত প্ৰতিৰক্ষাৰ স্তৰত আক্ৰমণৰ খণ্ডবোৰত অনাৰ্ভাৰ ছেটৰ অতি ঘন সন্নিবেশৰ ফলত তেওঁলোক যথেষ্ট অসুবিধাৰ সমুখীন হ'ব লগীয়া হৈছিল। উদাহৰণস্বৰূপে, ১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ ১৪ কিলোমিটাৰ বহল আৰু ১০-১৫ কিলোমিটাৰ গভীৰ ভেদৰ এলেকাত প্ৰায় ৫০০০ 'বেডিঅ' ছেট আছিল (তাৰ সবহভাগেই আছিল ষাৰ্ট ৰেভ), অৰ্থাৎ প্ৰতি কিলোমিটাৰ বণালনত প্ৰায় ৩৬০টা অনাৰ্ভাৰ কেন্দ্ৰ আছিল। বেছিভাগ ছেটেই আছিল গোলন্দাজ আৰু টেক কমাণ্ডাৰসকলৰ আৰু জুনিয়ৰ ছেড কোৰ্টাছবোৰৰ। তাহানি দিনত অনাৰ্ভাৰ যন্ত্ৰবোৰৰ ক্ৰিকোৱেলি বেণ্ড সীমাৱদ্ধ আছিল। বিভিন্ন অনাৰ্ভাৰ জালক বহুতবাৰ একে ক্ৰিকোৱেলি দিয়া হৈছিল, ইয়াৰ ফলত স্বাভাৱিকতেই ব্যাঘাত সৃষ্টি হৈছিল। গতিকে ভেনে ধৰণৰ কঠিন পৰিস্থিতিত যাতে অনাৰ্ভাৰ যোগাযোগ বিপৰ্য্যস্ত নহয়, তাৰ বাবে ব্যৱস্থা লোৱা হৈছিল। উদাহৰণস্বৰূপে, গোলন্দাজসকলৰ কামানৰ অগ্নিস্বৰ্ণৰ সময়ত গোলন্দাজ কমাণ্ডাৰসকলৰ অনাৰ্ভাৰ কেন্দ্ৰবোৰকেই মাথোঁ অনাৰ্ভাৰ বাৰ্তা প্ৰেৰণ কৰিবলৈ দিয়া হৈছিল। যিবোৰ কেন্দ্ৰত তাঁৰ যোগাযোগ ব্যৱস্থাই ছেদ নোহোৱাকৈ কাম কৰিব পাৰিছিল তাত অনাৰ্ভাৰৰ ব্যৱহাৰ নিষিদ্ধ আছিল।

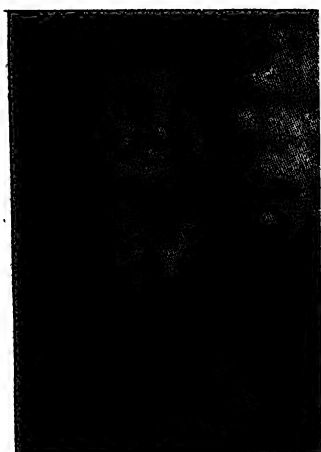
অব্যাহত অনাতাঁৰ যোগাযোগ বহুল পৰিমাণে বিৰ্ভব কৰিছিল
অলেখ চালু অনাতাঁৰ কেন্দ্ৰৰ শব্দ আৰু গোলমালৰ মাজবপৰা যি
কেন্দ্ৰটোৰ “আৱাজ” দৰকাৰ তাক ‘বিচাৰি উলিওৱাৰ’ ক্ষেত্ৰত
বেডিঅ’ অপাৰেটৰসকলৰ দক্ষতাৰ ওপৰত।

বেডিঅ’ অপাৰেটৰসকলে বহুত সময়ত নিৰ্দিষ্ট ঠক ঠক আৱাজেৰে
ধৰা বা পঠোৱাৰ যত্ন ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ জনাব ফলত ম’ছ’ক’ড অনুযায়ী
কাম চলাইছিল।

কম ক্ষমতাসম্পন্ন ষ্টৰ্ট ৱেভ বেডিঅ’ কেন্দ্ৰৰ সাহায্যত বাতি
যোগাযোগ ব্যৱস্থা চালু ৰখা টান আৰু প্ৰায় ক্ষেত্ৰতে অসম্ভৱ
আছিল। বাৰ্তা গ্ৰহণ ক্ষমতা অতিপাত কমি গৈছিল আৰু গোলমাল
বাঢ়ি গৈছিল। বাতি কাম কৰাৰ পক্ষে আটাইতকৈ সুবিধাজনক
ক্ৰিকোৱেলি অতি সীমাবদ্ধ আছিল আৰু সেইবোৰ দিনৰ তুলনাত
বেছি ভাৱাক্ৰান্ত ৰখিছিল। ফলত বাতি ষ্টৰ্ট ৱেভ কেন্দ্ৰয়েদি অনাতাঁৰ
বাৰ্তা আদান-প্ৰদান সম্বনাই ব্যাহত হৈছিল।

সেই সময়ৰ ভিতৰত গোলন্দাজসকলক তলৰ স্তৰবোৰে আণ্ট্ৰা
ষ্ট ৱেভৰ অনাতাঁৰ কেন্দ্ৰ পাবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। কেবাটাও
গাঁথনিগত আৰু কুৎকৌশলগত ত্ৰুটি থকা সত্বেও এই কেন্দ্ৰবোৰ কম
ক্ষমতাসম্পন্ন ষ্টৰ্ট ৱেভ কেন্দ্ৰবোৰতকৈ বহুত ভাল আছিল, দিনৰ আৰু
ৰাতিৰ যিকোনো সময়ত ৫-৭ কিলোমিটাৰ পৰ্য্যন্ত দূৰলৈ ইবোৰে
কোনো গোলমাল নোহোৱাকৈ বাৰ্তা আদান-প্ৰদান কৰিব পাৰিছিল।

কুৰ্ক’ৰ যুঁজত বণাজন, আৰ্মি, ক’ব আৰু ডিভিছনৰ চিগনেল
সৈন্যসকলে শব্দৰ বিকল্পে জয়লাভৰ ক্ষেত্ৰত বিৰাট অৱদান যোগাই-
ছিল। তেওঁলোকৰ কঠিন কাম, যি বহুত সময়তে কৰিব লগীয়া হৈছিল
কিন্তু অগ্নিবৰ্ষণৰ মাজত সেই কঠোৰ প্ৰয়াসৰ কামেই যেন নষ্টকৈ
সৈন্য-নিয়ন্ত্ৰণ সুনিশ্চিত কৰিছিল।

লেকটোনেণ্ট জেনাৰেল
নিকোলাই এণ্টিপেকো
এম্. এছ-চি*

সৰববাহ আৰু চলাচল
ব্যবস্থা

১৯৪৩ চনৰ বসন্তকালৰ ভিতৰত কুস্ক' এলেকাত জটিল পৰিস্থিতি
সৃষ্টি হোৱাৰ ফলত সমস্ত পশ্চাদৱৰ্তী স্তৰবোৰ (কেন্দ্ৰ, বণাজন,
আৰ্মি আৰু ঠিক পশ্চাদ্ভাগ) ফালৰ পৰা সৰববাহ সংগঠিত কৰাৰ,
আহতসকলক বণাজনৰ পৰা আন ঠাইলৈ পঠোৱাৰ আৰু ক্ষতিগ্ৰস্ত
সা-সঁজুলি মেৰামত কৰাৰ বাবে বিপুল প্ৰয়াসৰ প্ৰয়োজন আছিল।
কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ সৈন্তসকলে সিমান দিনে কুস্ক'ৰ
পশ্চিমলৈ বহুদূৰ আগুৱাই গৈছিল অথচ তেওঁলোকৰ বস্তু বেহানি
কঢ়িওৱা গাড়ীবোৰ ভলগা আৰু ডনত বৈ গৈছিল আৰু সেইবোৰ
বেলেগে বেলেগে বিভিন্ন ঠাইলৈ পঠোৱাৰ বাবে অপেক্ষা কৰি থাকিব
লগীয়া আছিল। হাস্পতাল আৰু সৰববাহ কেন্দ্ৰবোৰৰ মাথো এটা
সামান্য অংশ য়েলংছ, লিভনি, ভ'ব'নেৰ, কান্তবনয়ে আৰু কুস্ক'লৈকে
নিব পৰা হৈছিল। দুৰ্ভাগ্যক্ৰমে পথনিৰ্মাণৰ বন্ধপাতিবোৰ (গ্ৰেডাৰ,
ডুবাৰ-নাঙল, ব'লাব, ট্ৰেক্টৰ, বুলড'জাৰ আৰু দলং নিৰ্মাণৰ সা-সঁজুলি)

* লেকটোনেণ্ট জেনাৰেল (অবসৰ প্ৰাপ্ত) এণ্টিপেকো কুস্ক'ৰ মৃত কেন্দ্ৰীয়
বণাজনৰ সৰববাহ আৰু চলাচলৰ মধ্য আছিল।

সৰ্বাধিক গুৰুত্বপূৰ্ণ মাল বহনকাৰী গাড়ীবোৰত বোজাই কৰা হোৱা নাছিল। ইয়াৰ ফলত সোনকালেই সৈন্যসকলৰ যোগান ব্যাহত হবলৈ ধৰিলে, কাৰণ ট্ৰেনৰ পৰা অৱতৰণৰ ঠাইৰ পৰা যুঁজ চলি থকা ঠাইলৈ গৈ পাবলৈ তেওঁলোকে ডাঠ-ভূৰাৰৰ ওপৰেদি যাব লগা হৈছিল। দূৰত্ব কেতিয়াবা ৭৭ কিলোমিটাৰ পৰ্য্যন্ত হৈছিল। সোনকালে আহি পৰা বসন্তত বৰফ গলিবলৈ ধৰাত আলি-বাট দুৰ্গম হৈ পৰিছিল। আনকি ঘোঁৰাবোৰেও সেই বোকাৰ বাবে বৰ অসুবিধা বোধ কৰিছিল, মটৰ গাড়ীৰ কথা নকলোৱেবা আক্ৰমণাত্মক যুঁজত নিজৰ ক্ষমতাৰ ওপৰত অতিপাত চাপ দিবলৈ গৈ সৈন্যসকল বৰ বেছি ক্ষতিগ্ৰস্ত হৈছিল, ধাৰ-ধাকদ, ইন্ধন আৰু খাদ্যৰ প্ৰয়োজন বৰকৈ অনুভূত হৈছিল।

খাদ্যসমস্যা বিশেষভাৱে কঠিন হৈ পৰিছিল। থলুৱা সম্পদ ক্ৰান্ত শেষ হৈ আহিছিল। সৈন্যসকলৰ যি যি দৰকাৰ তাৰ ব্যৱস্থা তেওঁলোকে তেতিয়াও কৰা নাছিল। কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰ বণাজলৈ খাদ্য আৰু পশুখাদ্য সবববাহ কৰাৰ বোজাটো কেন্দ্ৰীয় সবববাহ আৰু চলাচল ব্যৱস্থাৰ ওপৰত বৰ্তাইছিল। অগ্ৰগামী লাইনবোৰলৈ খাদ্যৰ যোগান ধৰাটো বিশেষকৈ কঠিন হৈ পৰিছিল। ৭০ তম আৰ্মিৰ কিছু কিছু ডিভিঞ্নে পূৰা বেছন পোৱা নাছিল।

ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ সবববাহ আৰু চলাচলৰ মুখ্য জেনাৰেল এ ভি খুলিগ্ৰভ মাৰ্চৰ মাজভাগত কুস্ক' আহি পালেহি। তেওঁ সেই মাহৰ শেষলৈকে তাত থাকি তেওঁ সৈন্যসকললৈ সবববাহ পঠোৱাৰ অতি জৰুৰী সমস্যাটোৰ সমাধানত সহায় কৰিছিল। খাদ্য যোগান ধৰা কৰ্মীসকলৰ উদ্ভাৱনী শক্তি আৰু উদ্যোগে অগ্ৰবৰ্তী লাইনবোৰলৈ অপৰিহাৰ্য্য সবববাহ পঠোৱাৰ উপায় আৱিষ্কাৰ কৰাটো সম্ভৱ কৰিছিল। কুস্ক'ৰ থলুৱা অধিবাসীসকলেও সাহায্য কৰিছিল।

কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ অৱস্থাই সবববাহ ব্যৱস্থা

পুনঃসংগঠন কৰা, সবববাহ ঘাঁটিবোৰত সৈন্তনিয়োগৰ মৌলিক উন্নতি সাধন কৰা, বেলপথৰ পৰিবহন ক্ষমতা বৃদ্ধি কৰা, মটৰপথবোৰ নিৰ্মাণ কৰা, বৈদ্যুতিক সম্পদৰ মজুত গঢ়ি তোলা, আহুতসকলক স্থানান্তৰিত কৰা, আদি অত্যাৱশ্যক কৰি তুলিছিল।

সবববাহ ব্যৱস্থা সংগঠিত কৰা আৰু কাৰ্য্যকৰ বখাটো কুৰ্ছ' অভিযন্ত্ৰৰ অৰ্থনৈতিক আৰু ভৌগোলিক পৰিস্থিতিৰ দ্বাৰা বহুল পৰিমাণে প্ৰভাৱিত হৈছিল।

এই অভিযন্ত্ৰৰ ক্ষেত্ৰ আছিল ২০০ কিলোমিটাৰ বহুল আৰু প্ৰায় ১৫০ কিলোমিটাৰ গভীৰ, আৰু ইয়াৰ মাজত অন্তৰ্ভুক্ত আছিল অ'বেল, কুৰ্ছ' আৰু বেলেগ'ব'দ অঞ্চলৰ কিছু অংশ। মধ্য-কছাৰী উচ্চভূমিৰ দক্ষিণাংশ কৃষ্ণ মৃত্তিকাৰ আৰু ছাবি আৰু তৃণভূমিৰ এলেকাত অৱস্থিত। খেইম, প'ছিঙল, তিমু আৰু অ'হকল নৈৰ গিৰিখাত আৰু ব্যাপক উপত্যকা সেই দক্ষিণাংশৰ ইফালে সিকালে সিঁচৰতি হৈ আছে। নাংছী দখলৰ সময়ত এই এলেকাৰ কৃষিপাৰমৰ উপৰিও বহুত খাদ্য আৰু লঘু শিল্পৰ কাৰখানা সিহঁতে ধ্বংস কৰিছিল।

ইয়াত বেলপথ আৰু মটৰপথ যথেষ্ট ভৈয়াৰ কৰা হৈছিল কিন্তু মস্কো-ছিংকেবোপল ৰেল লাইন আৰু মটৰপথ শত্ৰুহঁতে উত্তৰ আৰু দক্ষিণত কাটি পেলাইছিল। ফলত এইবোৰ দুই বণাজনৰ পৰা বিচ্ছিন্ন হৈ গৈছিল। সেই গভিকে কান্তবনয়ে ৰেল জংছন বৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ হৈ উঠিছিল কাৰণ ট্ৰেনবোৰ ইয়াৰ পৰাটো লগভলৈ গৈছিল কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ সৈন্তসকলক সবববাহ দিবলৈ, আৰু স্তাৰি অ'হকল আৰু নতি অ'হকললৈ গৈছিল ত'ব'নৈৰ বণাজনক সবববাহ দিবলৈ।

কুৰ্ছ' অভিযন্ত্ৰৰ যোগাযোগ ব্যৱস্থা আৰু সমগ্ৰ আৰ্থিক জীৱনৰ পুনৰ্বাসন এনে এটা সময়ত কৰা হৈছিল যেতিয়া আমাৰ

বুদ্ধশিল্প, অস্ত্রশস্ত্র, খাববাকল আৰু আন সামগ্ৰীৰ উৎপাদন বাঢ়ি গৈছিল। ১৯৪৩ চনত সেনাবাহিনীক ৬০ লাখ সৰু-সুৰা অস্ত্ৰ, ৬৮ হেজাৰ মৰ্টাৰ, ৯ হেজাৰবো অধিক বিমান-প্ৰতিৰোধী কামান, ২১ হেজাৰবো বেছি টেকব কামান, ৪৯ হেজাৰ বিভিন্ন ধৰণৰ আগ্নেয়াস্ত্ৰ যোগান ধৰা হৈছিল। খাব-বাকলৰ পৰিমাণ ১৯৪২ চনৰ তুলনাত দুগুণ কৰা হৈছিল।

ইন্ধনৰ ক্ষেত্ৰত অৱস্থাটো আছিল শোচনীয়। ষ্টালিনগ্ৰাদৰ পৰা নাৎসীহঁত বিতাড়িত হোৱাত বাকু আৰু গ্ৰজনিৰ পৰা তেল পোৱা সম্ভৱ হৈছিল, কিন্তু বাটবোৰৰ মেৰামতিৰ কাম তেতিয়াও সম্পূৰ্ণ হোৱা নাছিল আৰু তেলৰ টেকবাহী গাড়ীয়ো যথেষ্ট নাছিল। সবাড়োকৈ বেছি মন্ত্ৰিল হৈছিল বিমান চালনাৰ ইন্ধন লৈ। ১৯৪৩ চনত আমি এনেকৈ ন মাহত ২,১০,৫০০ টন বিমান চালনাৰ ইন্ধন পাইছিলোঁ।

দেশৰ খাদ্য-পৰিস্থিতি অত্যন্ত কঠিন হোৱা সত্ত্বেও সশস্ত্ৰ ফৌজে নিয়মীয়াকৈ বেছন পাই আছিল।

আন ভাষাত কব লাগিলে, কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ পৰিচালনাত ছোভিয়েত জনগণৰ বীৰোচিত প্ৰয়াসৰ কল্যাণত সেই বছৰ অৰ্থনৈতিক পৰিস্থিতি ক্ৰমেই উন্নত হৈছিল আৰু ফলস্বৰূপে অহা যুদ্ধবোৰৰ বাবে সশস্ত্ৰ ফৌজক যথোপযুক্ত পৰিমাণ সকলো তৰহৰ সামগ্ৰী আৰু খাদ্য যোগান ধৰাৰ ভাল সম্ভাৱনা সৃষ্টি হৈছিল।

সববাহ ব্যৱস্থা চালু ৰাখিবৰ বাবে মটৰগাড়ী আৰু আলি-বাট ব্যৱস্থাৰ পুনঃ সংগঠনৰ গুৰুত্ব কম নাছিল। ১৯৪৩ চনৰ আগতে ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ এটা বিশেষ সংস্থা আছিল, তাৰ নাম আছিল চেণ্ট্ৰাল ডিপাৰ্টমেন্ট অব্ অট'মবাইল এণ্ড ব'ড চাৰ্ভিছেছ (মটৰগাড়ী আৰু পথঘাটৰ স্মৰ্থ ব্যৱস্থাৰ কেন্দ্ৰীয় বিভাগ)। পিচে জীৱনৰ অভিজ্ঞতাই এই কথাটো স্পষ্ট কৰি তুলিছিল যে তাক বিতৰ্ক কৰা

দৰকাৰ কাৰণ মটৰগাড়ী আৰু বাটপথ এই দুটা বস্তুয়েই স্বকীয়াভাৱে বেছি গুৰুত্বপূৰ্ণ হৈ উঠিছিল। সেয়ে সিদ্ধান্ত লোৱা হ'ল যে ইয়াক হৃদয়গত বিতৰ্ক কৰা হ'ব, এটা চেণ্ট্ৰাল অ'ট'মবাইল ডিপাৰ্টমেন্ট, আৰু আনটো চেণ্ট্ৰাল ব'ড ডিপাৰ্টমেন্ট আৰু দুটাৰ মাজত আভ্যন্তৰীণ বিষয়ৰ পিপল্‌ছ কমিছাৰিয়েটৰ চেণ্ট্ৰাল ডিপাৰ্টমেন্ট আৰু হাইৱেজ অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হ'ল। এই ব্যৱস্থা লোৱাত পথনিৰ্মাণ আৰু মটৰ পৰিবহণ দুয়োৰে ওপৰতে মনোযোগ দিয়া সম্ভৱ হ'ল।

কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্কন আৰু বেছিকৈ ভাৰ'নেৰ বণাঙ্কনৰ সববাহ্য ব্যৱস্থাৰ সংগঠন আৰু পৰিচালনা নতুন ৰিজাৰ্ড বণাঙ্কন (পৰৱৰ্তী কালৰ নাম স্তেপ বণাঙ্কন) গঠনৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত হৈছিল। শ্বেৰোক্ত বণাঙ্কনৰ চলাচল আৰু সববাহ্যৰ মুখ্য আছিল জেনাৰেল ভি. আই. ভদ্ৰুখভ। ৰেলপথ আৰু মটৰপথৰ জাল যথেষ্ট পৰিমাণ নোহোৱাত আৰু নতুন বণাঙ্কনৰ উদ্ভৱ হোৱাত সববাহ্য ব্যৱস্থাৰ কামকাজত জটিলতা সৃষ্টি হৈছিল; তথাপি ই সাকল্যেৰে ইয়াৰ কৰ্তব্য সম্পাদন কৰিছিল।

শত্ৰুক ক্লান্ত কৰি পেলোৱা আৰু তাৰ পাচত আক্ৰমণাত্মক অভিযানলৈ গৈ তাক পৰ্য্যুদন্ত কৰাৰ বাবে কুস্ক' অভিযোজিত সাময়িক-ভাবে আত্মবল্গামূলক যুঁজ কৰাৰ যি সিদ্ধান্ত ছোভিয়েত কমাণ্ডে লৈছিল, সি বণাঙ্কনবোৰত সববাহ্য ব্যৱস্থাৰ ওপৰত এটা নিৰ্দিষ্ট প্ৰভাৱ পেলাইছিল, প্ৰত্যেক বণাঙ্কনত সববাহ্য ব্যৱস্থাৰ সংগঠনৰ নিজস্ব বৈশিষ্ট্য আছিল।

ভাৰ'নেৰ বণাঙ্কনৰ কমাণ্ডে (চলাচল আৰু সববাহ্যৰ মুখ্য ভি. এ. ভ্ৰুজভ) একান্ত গুৰুত্বপূৰ্ণ চলাচল আৰু সববাহ্যৰ উপাদানবোৰক (মেনে, ডিপো, হাৰপাডাল, মেৰামতি কেন্দ্ৰক) গভীৰভাৱে স্তৰে স্তৰে বিস্তৃত কৰি সমবাহ্য ব্যৱস্থা সংগঠিত কৰিছিল। প্ৰধান সৈন্য বাঁটবোৰ আছিল কান্ট্ৰনক্সে নভি অ'ফ্ফল লাইনৰ টেছনবোৰত সমুখ-বৰষুণীৰ পৰা ১০০-১৫০ কিলোমিটাৰ দূৰত, ভাৰ'নেৰ বণাঙ্কনৰ

প্ৰতিষ্ঠানবোৰ আছিল সমুখ বগখলীৰ পৰা ৩৫০-৪০০ কিলোমিটাৰ দূৰৈত। যুঁজৰ পৰিস্থিতিৰ আৰু ভ'ব'নেৰা বণাজনৰ পশ্চাদভাগৰ বেলপথ আৰু মটৰপথ ব্যৱস্থাৰ চৰিত্ৰ মূল্যায়ন কৰি সবববাহ আৰু চলাচল ব্যৱস্থাৰ প্ৰতিষ্ঠানসমূহৰ বাবে এই স্থান নিৰ্ণয় কৰা হৈছিল। শত্ৰু আমাৰ প্ৰতিৰক্ষাৰ গভীৰলৈ সোমাই অহাৰ ক্ষেত্ৰত ইয়াৰ কেতবোৰ সুবিধা আছিল।

যাতে শেষ মানুহজন পৰ্য্যন্ত টিকি থাকিবৰ বাবে তৈয়াৰী প্ৰতিৰক্ষাকাৰী সৈন্তসকলক সমৰ্থন আগবঢ়াব পৰা হয় কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ চলাচল আৰু সবববাহ ব্যৱস্থা তেনেকৈ সংগঠিত কৰা হৈছিল। তাৰ লগতে বেছি বিৰতি নোহোৱাকৈ সৈন্তবাহিনীৰ প্ৰতি-আক্ৰমণত এই ব্যৱস্থাটো সাজু ৰখাৰ বন্দৱস্তও কৰা হৈছিল।

এই উদ্দেশ্যে বণাজন আৰু সিৰোবৰ আৰ্মিসমূহৰ সমস্ত একান্ত একান্ত জৰুৰী সবববাহ যুঁজৰ লাইনৰ ওচৰাউচৰি পৰ্য্যন্ত লোৱা হৈছিল। সমুখ বণাজনৰ পৰা আৰ্মিবোৰৰ ঠাঁটি অৱস্থিত আছিল ৪০-৪৫ কিলোমিটাৰ আঁতৰত আৰু বণাজনবোৰৰ ঠাঁটিবোৰ আছিল ৭০-১০০ কিলোমিটাৰ আঁতৰত। বণাজনবোৰৰ সবববাহ ঠাঁটিবোৰৰ সবহভাগ কুস্ক'এলেকাত কেন্দ্ৰীভূত আছিল।

সবববাহ ব্যৱস্থাৰ এনে ধৰণৰ সংগঠনত স্বাভাৱিকতে কিছু বিপদ আছিল। কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ কমান্ড শত্ৰুৰ পৰিকল্পনা সম্বন্ধে সময়ক-কপে অৱহিত আছিল। নাংছী আক্ৰমণৰ গতিমুখ যে কুস্ক'ৰ ফালে ঘূৰোৱা আছিল সেই বিষয়ে কাৰো সন্দেহ নাছিল। আৰু সেই আক্ৰমণ সফল হ'লে সবববাহ ঠাঁটিবোৰ বিপন্ন হৈ পৰিব। সেই পৰিস্থিতিত বণাজনৰ সৈন্তসকলৰ সবহভাগ আবেষ্টনীৰ মাজত আৱদ্ধ হৈ পৰিব। সেই কাৰণে বণাজনৰ কমান্ডাৰ বৰুৱাৰদ্বাৰে তেওঁৰ বীতিবাক্যটোৰ পুনৰাবৃত্তি কৰাটো পচন্দ কৰিছিল :

“পশ্চাদভাগৰ কথা ভবাটো সৈন্তসকলৰ কাম নহয়, পশ্চাদভাগৰ

কাম হৈছে সৈন্তসকলৰ কথা ভবা। সবববাহ ব্যৱস্থাই প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থাৰ সৰ্বোচ্চ স্থিতিশীলতা নিশ্চিত কৰিব লাগিব, পশ্চাদপসৰণৰ কথা ভাবিব নাজাগিব।”

পৰবৰ্তী ঘটনাবলীয়ে দেখুৱাই দিছিল যে, বুকি লোৱাটো যুক্তিযুক্ত হৈছিল আৰু কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ সবববাহ ব্যৱস্থাৰ সংগঠন পৰৱৰ্তী আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ পক্ষে অতীব কলদায়ক হৈছিল।

কুস্ক' যুঁজৰ যুদ্ধোত্তৰ বিশ্লেষকসকলৰ কোনো কোনোৱে ভাবে যে শত্ৰুৰ আক্ৰমণ সাফল্যমণ্ডিত হোৱা হলে তেনে অৱস্থাত কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ সিবোৰৰ সবববাহ ঘাঁটিবোৰ অপসাৰণ কৰাব কোনো পৰিকল্পনা নথকাটো আছিল এটা ডাঙৰ ভ্ৰান্তি। আমাৰ সৈন্তসকল পৰিবেষ্টিত হলে তেনে অৱস্থাৰ বাবে পৰিকল্পনা বচনা কৰি নোখোৱাৰ বাবে সবববাহ আৰু চলাচল ব্যৱস্থাৰ সংগঠকসকলো ভিন্নত্ব হৈছিল। সঁচা যে তেনে ধৰণৰ কোনো পৰিকল্পনা নাছিল। উৎসৱাত কালৰ পৰা ক'ব লাগিলে তেওঁলোকে তেনে ধৰণৰ পৰিকল্পনা কৰি থোৱা উচিত আছিল কেৱল যদি এই কাৰণতো হয় যে প্ৰত্যেক বণাজনৰ তৰফৰ পৰা ২০০ কিলোমিটাৰ গভীৰ পৰ্য্যন্ত বহুসংখ্যক ট্ৰেঞ্চ আৰু নানা ধৰণৰ প্ৰতিবন্ধকসমন্বিত পাঁচটা বা ছটা প্ৰতিবন্ধা লাইন সংগঠিত কৰা হৈছিল। অনতিক্ৰম্য প্ৰতিবন্ধা সংগঠিত কৰাৰ পৰিকল্পনা অজ হিচাপে এই লাইনবোৰ তৈয়াৰ কৰা হৈছিল।

কুস্ক'ৰ যুঁজত অংশগ্ৰহণকাৰীসকলৰ এজন হিচাপে মই এই কথাটোৰ ওপৰত জোৰ দিব খোজো যে গোটেই কুস্ক' অভিক্ষেপত আমাৰ প্ৰতিবন্ধাৰ স্থিতিশীলতাৰ ওপৰত আমাৰ সৈন্তসকলৰ পূৰ্ণ আৰু অবিচল আস্থা আছিল। আৰু মোৰ আৰু মোৰ সহকৰ্মী ভ্ৰাতৃভব যে আমাৰ সবববাহ আৰু চলাচল ব্যৱস্থা আঁতৰাই নিয়াৰ সম্পৰ্কত কোনো “পৰিকল্পনা”ৰ কথা মনত উদয় হোৱা নাই ইয়েই সম্ভৱতে তাৰ অন্তিম কাৰণ।

ভক্তপৰি, মই এই কথা আগতেই কৈছোঁ যে ভ'ব'নেৰে বণাজনৰ চলাচল আৰু সবববাহ ব্যৱস্থাৰ ৰূপৰেখা আছিল গভীৰলৈকে শুবে শুবে বিস্তৃত প্ৰতিবন্ধা-ভেটিত, আৰু যুক্ত প্ৰতিকূল অৱস্থা দেখা দিয়াৰ সম্ভাৱনাৰ কথা যে আগতেই ভবা হৈছিল ইয়াৰ পৰাই তাক বুজা যায়।

কেন্দ্ৰীয় বণাজনত চলাচল আৰু সবববাহৰ আটাইতকৈ গধুৰ উপাদানবোৰো (মেৰামতকাৰী ট্ৰেইন, অপসাৰণৰ হাস্পাতাল, ষ্টেছনাৰি সা-সঁজুলিৰ ডিপো আদি) সমুখ বণাজনৰ পৰা ভালেশ্বৰি নিলগত কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত ৩০০ কিলোমিটাৰ পৰ্য্যন্ত দূৰৈত আছিল। এইবোৰ কাৰণেই তাত চলাচল আৰু সবববাহ ব্যৱস্থা অপসাৰণৰ কোনো পৰিকল্পনা নাছিল।

এতেকে আৰ্মিবোৰৰ সবববাহ এলেকাৰ গভীৰতাত ৮০ কিলো-মিটাৰৰ (কেন্দ্ৰীয় বণাজন) পৰা ২৫০ কিলোমিটাৰৰ ভিতৰত হেৰফেৰ হৈছিল। বণাজনৰ সবববাহ এলেকা অগ্ৰৱৰ্তী লাইনৰ পৰা ৫০-৪০০ কিলোমিটাৰলৈ সম্প্ৰসাৰিত কৰা হৈছিল। তাৰ বাবে যথেষ্ট ঠাই আছিল। কিন্তু বেলপথৰ ব্যৱস্থাৰ ওপৰত বৰ হেঁচা পৰিছিল। উপযুক্ত বেলষ্টেছনৰ অভাৱ আছিল আৰু কেইটামান ষ্টেছনত (বেনে বিৰকভো) দুটা আৰু আনকি তিনিটা ঘাঁটি আছিল। একে কাৰণত এটা আৰ্মিৰ সবববাহ ঘাঁটি প্ৰায়েই পাঞ্চৱৰ্তী আৰ্মিৰ, আনকি কাৰবীয়া বণাজনৰ এলেকাৰ ভিতৰতো অৱস্থিত আছিল (ভ'ব'নেৰে বণাজনৰ ৩৮তম আৰ্মিৰ সবববাহ ঘাঁটি কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ ৬০তম আৰ্মিৰ এলেকাৰ ভিতৰত আছিল)।

নেৰ'-গেঞ্জ বেললাইনবোৰে সৈন্যসকলক যোগান ধৰাৰ ক্ষেত্ৰত এটা ডাঙৰ ভূমিকা লৈছিল (১৩শ আৰ্মিৰ খণ্ডত, এই খণ্ডত চলাচল আৰু সবববাহ মুখ্য আছিল জেনাৰেল জি. এ. কুৰ্ণোছেভ, আৰু ৬৫তম আৰ্মিৰ খণ্ডত, এই খণ্ডত চলাচল আৰু সবববাহৰ মুখ্য আছিল

জেনাৰেল জি. জি. পেব্রভ)। ৬৫তম আৰ্মিৰ কমাণ্ডে বণাঞ্চনৰ কাৰেদি চলাচল কৰা নেৰ'গেজ লগত দেবিউজিনো লাইনটো ভালদৰে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। ১৯৪৩ চনৰ মাৰ্চ মাহত হুমিড্ৰিলেভ, কনিছেভকা আৰু লগত জিলাৰ বাইজৰ সাহায্যত ৯ খন বেলগাডী মেৰামতি কৰা হৈছিল। তীব্ৰ তুষাৰ গলনৰ সময়তে এই লাইনেদি পুনৰ বেল চলাচল আৰম্ভ হৈছিল। পিচ হোৱাঁকি অহাৰ সময়ত জাৰ্মানহঁতে কেবাখনো ইউৰোপীয় গেজৰ বেলগাডী এৰি থৈ গৈছিল, কিন্তু তাৰ ভিতৰত এটা ইঞ্জিনো নাছিল। ৩ টন বিশিষ্ট জিছ-৪ ট্ৰাকবোৰক বেলগাডীৰ ইঞ্জিন হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰাৰ কথাটো ৬৫তম আৰ্মিৰ কোনো এজনৰ মগজত খেলাইছিল। সেই উদ্দেশ্যে সেইবোৰ বৰবৰ টায়াৰৰ ঠাইত বেললাইনৰ ওপৰেদি চলাচল কৰিব পৰাকৈ উপযুক্ত বেণ্ড লগাই দিয়া হৈছিল। শেহতীয়া পৰিসংখ্যান অনুযায়ী ৬৫তম আৰ্মিয়ে এইবোৰ 'ইঞ্জিন'ৰ সাহায্যত ৩৬,৪৬২ টন সৰববাহ পঠাইছিল আৰু এনেকৈ প্ৰতিদিনে ১০০ৰো বেছি ট্ৰাক আন কামৰ বাবে এৰি দিছিল।

১৯৪৩ চনৰ ৬ জুনৰ দিনা ভ'ব'নেৰ বণাঞ্চনৰ কমাণ্ডে স্তাৰি অঞ্চলৰ পৰা বৰভালৈকে ৯৫ কিলোমিটাৰ জোৰা এক বেলপথ নিৰ্মাণৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰতিৰক্ষা কমিটিৰ পৰা অনুমতি বিচাৰিলে। অনুমোদন পোৱাৰ পিচত ১৫ আগষ্টৰ ভিতৰত, অৰ্থাৎ দু মাহৰ ভিতৰত এই বেলপথ নিৰ্মাণৰ কাম শেষ কৰা হ'ব বুলি পৰিকল্পনা কৰা হ'ল। ইয়াক এটা বিৰাট কাম বুলি গণ্য কৰা হৈছিল। দৰাচলতে এই বেলপথ নিৰ্মাণৰ কাম সোনকালে শেষ কৰা হৈছিল—৩২ দিনৰ ভিতৰত। এই নতুন বেলপথে প্ৰতি-আক্ৰমণৰ সময়ত ভ'ব'নেৰ বণাঞ্চনত আৰু পিচত স্তেপ বণাঞ্চনলৈ সৰববাহ প্ৰেৰণ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত এক বিশেষ গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লৈছিল।

কিন্তু কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰ বণাঞ্চনৰ কথাগুৰ ঘাই জিন্দা আছিল ট্ৰাক বেলপথবোৰৰ পুনঃপ্ৰতিষ্ঠা, তাৰ ভিতৰত আছিল

ড'ব'নেৰ-কান্তবনয়ে-কুস্ক-লুগড, কান্তবনয়ে-স্তাবি অ'ছকল আৰু আন আন বেলপথ পুনৰ্নিৰ্মাণ। অ'বেল আৰু কুস্ক'অকলৰ অধিবাসীসকলে সৈন্তসকলক বিপুল সাহায্য কৰিছিল। লাখ লাখ কিশোৰ, নাৰী আৰু বৃদ্ধই দিনে বেলপথ নিৰ্মাতা সৈন্তসকলক সাহায্য কৰিবলৈ আহিছিল। শত্ৰুৰ বিমান আক্ৰমণ সত্ত্বেও কাম অব্যাহত আছিল। লুফংৱাফেই কান্তবনয়ে কুস্ক'লাইনৰ ওপৰত হেজাৰ হেজাৰ বোমা পেলাইছিল, দলংবোৰ বাৰে বাৰে ধ্বংস হৈছিল, লগে লগে সেইবোৰ পুনৰ্নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল। কুস্ক'বেল জংছন ইমান সাংঘাতিক ক্ষতিগ্ৰস্ত হৈছিল যে চহৰখনৰ উত্তৰৰ পৰা ৭ কিলোমিটাৰ জোৰা এক ঘূৰণীয়া বেলপথ নিৰ্মাণ কৰিব লগীয়া হৈছিল। ইয়াৰ প্ৰভাৱে সকলো প্ৰত্যাশা চেৰাই গৈছিল।

সৈন্তবাহিনীৰ অভিযন্তা আৰু বেসামৰিক অভিযন্তা উভয়ৰে কৃতিত্ব স্বীকাৰ কৰিব লাগিব, তেওঁলোকে বিপুল সাহস আৰু উদ্ভাৱনী শক্তিৰ চিনাকি দিছিল। তেওঁলোকে লুফংৱাফেৰ কৌশল বুজিব পাৰিছিল আৰু পৰৱৰ্তী আঘাত কোন পিনৰ পৰা আহিব তাকো অনুমান কৰিবলৈ শিকিছিল। সেয়ে সম্ভাৱ্য লক্ষ্যবস্তুবোৰৰ এলেকা-বোৰৰ ওচৰাউচৰি ঠাইত লাগতিয়াল বস্তুবোৰ কেন্দ্ৰীভূত কৰা হৈছিল আৰু ফলস্বৰূপে বোমাবৰ্ষণৰ ছুই বা তিনি ঘণ্টাৰ ভিতৰতে গাড়ী চলাচল পুনৰ আৰম্ভ হৈ গৈছিল।

বিমান-প্ৰতিৰোধী কামানৰ গোলন্দাজসকলকো প্ৰাপ্য কৃতিত্ব নিশ্চয়েই দিব লাগিব। তেওঁলোকে যোগ্যভাবে সৈতে চলাচল আৰু সবববাহ ব্যৱস্থা বন্ধা কৰিছিল আৰু এ এ কামানেৰে সজ্জিত ট্ৰেইনবোৰৰ নকল চলাচল ব্যৱস্থা কৰি শত্ৰুক ঠগিছিল। জাৰ্মান বিমান চালকসকলো এই কান্দত পৰিছিল আৰু গুৰুতৰ ক্ষয়ক্ষতিৰ সম্মুখীন হৈছিল।

মেবামডকাবীসকলৰ চমৎকাৰ কামৰ ফলত ট্ৰাঙ্ক লাইনবোৰৰ

পৰিবহন ক্ষমতা প্ৰতিদিনে দুটাৰ পৰা বাঢ়ি ১৮ হৈছিল, তাৰ পিচত ২৪ পৰ্য্যন্ত হৈছিল। ইয়াৰ ফলত ১৯৪৩ চনৰ এপ্ৰিল মাহৰপৰা জুন মাহৰ ভিতৰত কুৰ্ক' অভিযোজিত ৩৫৭২ খন ট্ৰেন (১৭১, ৭৮৯ খন গাড়ী) পঠোৱা হৈছিল, তাৰ ভিতৰত আছিল গধুৰ আৱৰণ আৰু জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ সংৰক্ষিত শক্তি বহনকাৰী ১৪০০ খন ট্ৰেইন আৰু প্ৰায় ১,৫০,০০০ সববাহকী গাড়ী।

মটৰ বাস্তাব্যতা সুগম কৰা হৈছিল। আৱৰণাকামূলক যুঁজৰ পৰ্য্যায়ৰ আগছোৱাত কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰ বণাৰ্জনৰ প্ৰত্যেক ২৫০-৩০০ কিলোমিটাৰ দীঘল দুটাকৈ ভাল মটৰপথ আছিল। ১৫০ কিলোমিটাৰৰো বেছি দীঘল লিভনি-ফাতেৰ মটৰপথ আৱৰণাকামূলক যুঁজৰ প্ৰস্তুতিত বণাৰ্জনৰ পথ প্ৰস্তুতকাৰীসকলৰ দ্বাৰা পাৰ্থক্যৰে বন্ধোৱা হৈছিল। ইয়াৰ ব্যৱহাৰিক গুৰুত্ব অৱশ্যে বিশেষ নাছিল, কাৰণ খুব কম ট্ৰেইনেহে লিভনিত মাল নমাইছিল। লিভনিৰপৰা বগন্ধেজলৈকে পৰিবহনৰ কামত মটৰগাড়ী খুব কমেইহে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল।

প্ৰত্যেক আৰ্মিৰ নিজৰ ব্যৱহাৰৰ বাবে এটা বা দুটা পথ আছিল। কেন্দ্ৰীয় বণাৰ্জনত সিৰোবৰ দৈৰ্ঘ্য আছিল ৫০-৭০ কিলোমিটাৰ আৰু ভ'ব'নেৰ বণাৰ্জনত আছিল ১০০-১৫০ কিলোমিটাৰ।

বাৰিষাত মাটিৰ আলিবোৰ বোকাময় হৈ পৰিছিল। সেইবোৰ যাতি চলাচলৰ অযোগ্য হৈ নপৰে তাৰ বাবে মটৰ গাড়ীবোৰ সমান্তৰাল বাটেদি চলোৱা হৈছিল। শুকান বতৰত ডাঠ ধূৱলিত মটৰ চলোৱাটো কঠিন হৈ পৰিছিল। ফলত গাড়ীৰ গতি মন্থৰ হৈ পৰিছিল। পথ মেৰামতকাৰী দলবোৰে ঘানবাহন চলাচল ব্যৱস্থা সংগঠিত কৰিছিল যাতে বণাৰ্জনগামী গাড়ীবোৰে এটা বাট আৰু বণাৰ্জনৰ পৰা উভতি অহা গাড়ীবোৰে আন বাট ব্যৱহাৰ কৰে। এই ব্যৱস্থাৰ ফলত গাড়ীবোৰৰ গতিবেগ বাঢ়িছিল। বাটৰ কাষে কাষে কৃৎকৌশলগত সাধাৰ্য কেন্দ্ৰ, তেল সববাহকী ষ্টেছন আৰু আন আন

সহায়ক-ব্যৱস্থা প্ৰতিষ্ঠা কৰা। আমাৰ আত্মবক্ষামূলক যুদ্ধৰ সময়ত কুৰ্ক বালজত মুঠ প্ৰায় ২০০০ কিলোমিটাৰ অভিবিক্ত আৰু সমান্তৰাল বাট নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল আৰু সৰ্বমুঠ ৪০০০ মিটাৰতকৈ বেছি দীঘলীয়া ৬৮৬ খন দলং সজা লৈছিল।

কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ প্ৰত্যেকৰে মুঠ প্ৰায় ৬০০০ টন মালবহন ক্ষমতাসম্পন্ন এটাকৈ মটৰগাড়ীৰ জাক আছিল। সেইবোৰ পৃথক পৃথক বেটেলিয়নত বিভক্ত আছিল। তেতিয়া ট্ৰাক ব্ৰিগেড দুৱৈৰ কথা, ট্ৰাক বেজিমেণ্টো নাছিল। প্ৰতিটো বণাজনলৈ সিবোৰৰ যুদ্ধবত গোটবোৰৰ নিমিত্তে প্ৰায় ৫০০০ টন খাব-বাকদ, ইন্ধন আৰু যন্ত্ৰপাতি সচল ৰখাৰ বাবে তেল আৰু দৈনিক বেছন সবববাহ কৰা হৈছিল। সবববাহ ১০০-১৫০ কিলোমিটাৰ দূৰত্বৰ মাজত হোৱা হলে যিমান গাড়ী আছিল তাৰে ওপৰোক্ত পৰিমাণ সবববাহ প্ৰেৰণ কৰিব পৰা হ'লহেঁতেন।

গাড়ীবোৰৰ কুৎকৌশলগত অৱস্থা মোটামুটি সন্তোষজনক আছিল আৰু চালকসকলো যথেষ্ট দক্ষ আছিল।

এনেকৈ কুৰ্ক অভিহুপৰ এই দুই বণাজনৰ বাট আৰু মটৰগাড়ীবোৰ সচল অৱস্থাত ৰখা হৈছিল আৰু আসন্ন যুদ্ধৰ বাবে সৰ্বতোমুখী প্ৰস্তুতিত তেওঁলোকে অৱদান যোগাইছিল।

যুদ্ধৰ আবশ্যগিত তেতিয়াৰ মান অনুযায়ী সবববাহ ভাণ্ডাৰ যথেষ্ট উচ্চ স্তৰৰ আছিল। এই দুই বণাজনৰ মৌলিক ব্যাসৰ অন্ত্ৰশস্ত্ৰৰ বাবে ২ ৫ৰ পৰা ৩ পৰ্য্যন্ত অগ্নি ইউনিট আছিল, গধূৰ ব্যাসৰ অন্ত্ৰশস্ত্ৰৰ বাবে আছিল ৫ অগ্নি ইউনিট পৰ্য্যন্ত। কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ প্ৰতিখন গাড়ীত পাঁচ বাৰ তেল ভৰাব পৰা আৰু ভ'ব'নেৰ বণাজনত প্ৰতিখন গাড়ীত ছ'বাৰ তেল ভৰাব পৰাকৈ মটৰগাড়ীৰ ইন্ধন আছিল। খাদ্য সামগ্ৰীৰ কালৰ পৰা ২০-২৫ দিনক পক্ষে যথেষ্ট বেছন আছিল।

কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্কনৰ ১৩শ আৰ্মি আৰু ভ'ব'নেৰ বণাঙ্কনৰ ৬ষ্ঠ আৰ্মিৰ খাৰ-বাকদৰ মজুত আছিল সবাতোকৈ বেছি—৪-৫ অগ্নি ইউনিট। তাৰ সবহভাগ, অৰ্থাৎ ৭৫ শতাংশ পোনে পোনে কামানৰ অৱস্থিতিৰ ঠাইলৈ সবববাহ কৰা হৈছিল।

গতিকে ছয়ো বণাঙ্কনেই যথেষ্ট পৰিমাণে সবববাহ পাইছিল।

চিকিৎসা ব্যৱস্থাৰ ওপৰত বিশেষ মনোযোগ দিয়া হৈছিল। প্ৰথমতঃ, যুঁজ আৰম্ভ হোৱাৰ আগতেই আহতসকলক পশ্চাদভাগলৈ আঁতৰাই নিব লগা হৈছিল। আহতসকলৰ সংখ্যা আছিল অনেক, কাৰণ বসন্তকালত যুঁজ হৈছিল, বেল চলাচলৰ অবস্থাও ভাল নাছিল, সেয়ে আহতসকলক অপসাৰণৰ কাম লেহেম গতিৰে চলিছিল। এই বিষয়ত বিমানে আমাক সাহায্য কৰিছিল। মাৰ্চৰ মে' মাহৰ মাজভাগৰ ভিতৰত জেনাবেল এন. এছ. ক্ৰিপকোৰ পৰিবহন বিমানবোৰে কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰ বণাঙ্কনলৈ সবাতোকৈ প্ৰয়োজনীয় খাৰবাকদৰ যোগান ধৰিছিল, উভতি আহিবৰ সময়ত বিমানবোৰে আহতসকলক লৈ আনিছিল; অকল কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্কনতে আকাশী-বানেৰে ২১,০০০ আহতক অপসাৰণ কৰা হৈছিল। ইমান ডাঙৰ পৰিসৰত বিমানেৰে আহতসকলক অপসাৰণৰ নজিৰ যুদ্ধকালত নাছিল।

বণাঙ্কনৰ হাস্পতালবোৰ তিনিটা স্তৰত অৱস্থিত আছিল। প্ৰতিটো বণাঙ্কনৰ হাস্পতালত ১০,০০০ শয্যা আছিল। প্ৰতিটো বণাঙ্কনে চিকিৎসা কৰ্মীসকলৰ প্ৰশিক্ষণ আৰু পুনৰ প্ৰশিক্ষণৰ ওপৰত গভীৰ মনোযোগ দিছিল। আৰ্মিবোৰত প্ৰশিক্ষণ সন্মিলন আৰু প্ৰত্যেক হাস্পতালত ডাক্তাৰসকলৰ সন্মিলন অনুষ্ঠিত হৈছিল। তাৰোপৰি সমস্ত আৰ্মিত আৰু তাৰ পিচত বণাঙ্কনবোৰত ডাঙৰ ডাঙৰ আলোচনা চক্ৰ অনুষ্ঠিত হৈছিল। এইবোৰত চেণ্ট্ৰাল মেডিকেল ডিপাৰ্টমেণ্টৰ বিভাগীয়-প্ৰধান জেনাবেল ৱাই. আই. স্মিথ, ৩৮২

ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ সহকাৰী মুখ্য চাৰ্জেন ভি. এছ. লেভিভ, ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ মুখ্য খেৰাপিউটিষ্ট অধ্যাপক এম. এছ. ডডছি আৰু আন আন বিজ্ঞানীসকলে ভাগ লৈছিল। এই সন্মিলনসমূহত অংশগ্ৰহণকাৰীসকলে যুঁজৰ সময়ত অজিত মেডিকেল অভিজ্ঞতাৰ সামান্যীকৰণ কৰিছিল, চিকিৎসা ব্যৱস্থাৰ সংগঠন সংক্ৰান্ত প্ৰস্তাৱাদি আলোচনা আৰু আন আন কাম কৰিছিল।

মজলীয়া স্তৰৰ চিকিৎসা কৰ্মীসকলৰ, বিশেষকৈ প্লাষ্টাৰ বেণ্ডজকাৰী, বক্তৃতাৰূপকাৰী কৰ্মী, চিকিৎসা সংক্ৰান্ত শাৰীৰ চৰ্চা পদ্ধতি কৰ্মী, আৰু শল্য চিকিৎসাৰ লগত সংশ্লিষ্ট নাৰ্ছসকলৰ প্ৰশিক্ষণৰ ওপৰত আৰু তেওঁলোকৰ দক্ষতাৰ উন্নতিসাধনৰ ওপৰত বিশেষ মনোযোগ দিয়া হৈছিল। তেওঁলোকৰ বাবে মেডিকেল বেটেলিয়ন আৰু আৰ্মিৰ হাস্পতালবোৰত বিশেষ স্কুল সংগঠিত কৰা হৈছিল।

বণাজনৰ প্ৰথম শাৰীৰ হাস্পতালবোৰত আৰু মেডিকেল বেটেলিয়নবোৰত ডুগৰ্ডস্থ অস্ত্ৰোপচাৰ কক্ষ আৰু অস্ত্ৰোপচাৰৰ আগত আৰু পিচত ব্যৱহাৰৰ বাবে কক্ষবোৰৰ সংগঠনৰ বাবে বিপুল প্ৰয়াস চলোৱা হৈছিল। এইবোৰ কক্ষত সাধাৰণতে চাৰি-পাঁচ স্তৰবিশিষ্ট কাঠ আৰু ছাইৰ পৰা তিনি মিটাৰ মাটিৰ গাঁথনি আছিল। বণাজনৰ আৰ্মি আৰু সামৰিক পৰিষদসমূহে চিকিৎসা ব্যৱস্থাত সাধ্যমতে সহায় কৰিছিল, গতিকে কুক্ষৰ যুঁজত চিকিৎসাৰ যথোপযুক্ত প্ৰস্তুতি আছিল।

কুক্ষৰ যুঁজৰ সমস্ত পৰ্যায়ত আৰু সৰ্বস্তৰত চলাচল আৰু সববাহ কৰ্মীসকলৰ মাজত ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ সংগঠনসমূহে বাজনৈতিক কামকাজ কৰিছিল। উদ্দেশ্য আছিল বিমানখিনি সম্ভৱ-বস্তবাহানি সংগ্ৰহ কৰি বখা আৰু শত্ৰু বিমানবাহিনীৰ পৰা সেইবোৰ বিমানৰূপে সম্ভৱ গোপন কৰা। পাৰ্টি সংগঠনসমূহে আৰু বাজনৈতিক বিভাগসমূহে ইন্ধন আৰু খাদ্যসামগ্ৰীৰ কঠোৰ শিষ্টব্যয়িতাৰ প্ৰতি বেছি

দৃষ্টি দিছিল। তেওঁলোকে আহতসকলৰ কেন্দ্ৰত সুগভীৰ বিবেচনা-
বোধৰ পৰিচয় দিছিল, সংক্ৰামক বোগৰ বিস্তাৰ বন্ধ কৰাৰ বাবে
সৰ্বপ্ৰকাৰ ব্যৱস্থা লৈছিল আৰু সৈন্য আৰু অস্ত্ৰাস্ত্ৰ কৰ্মীসকলক পাৰ্টীৰ
নিৰ্দেশ আৰু কমান্ডাৰসকলৰ নিৰ্দেশ মানি চলাব বাবে উদ্বীপিত
কৰিছিল।

কুস্কৰ যুঁজৰ প্ৰস্তুতিৰ সময়ত বণাজন আৰু আৰ্মিবোৰৰ চলাচল
আৰু সবববাহৰ মুখ্যসকলক পৰিস্থিতি সন্মুখে সদায় ৱাকিবহাল ৰখা
হৈছিল। ইয়াৰ অবিহনে চলাচল আৰু সবববাহ ব্যৱস্থা ৰখাৰ্থভাৱে
কাৰ্য্যকৰ ৰখাটো অসম্ভৱ আছিল। বণাজনৰ কমান্ডাৰ আৰু চিক
অব্‌ষ্টাকসকলে চলাচল আৰু সবববাহৰ মুখ্যসকলক বা তেওঁলোকৰ
সদৰ দণ্ডৰক শত্ৰুৰ আচাৰ-আচৰণ কেন্দ্ৰত গুৰুত্বপূৰ্ণ পৰিৱৰ্তন আৰু
আমাৰ কমান্ডাৰ দ্বাৰা গৃহীত ব্যৱস্থা সন্মুখে প্ৰতিদিনে আৰু কেতিয়াবা
কেতিয়াবা দিনত দুবাৰকৈ বাতৰি পঠিয়াইছিল।

আমাৰ বণাজনৰ কমান্ডাৰ জেনাৰেল ব'কছডকিয়ে সৈন্যসকলৰ
প্ৰস্তুতি চাবলৈ যাওঁতে সদায়ে চলাচল আৰু সবববাহ বিভাগৰ মুখ্য-
জনাক লগত লৈছিল। ইয়াৰ ফলত চলাচল আৰু সবববাহৰ ব্যৱস্থাও
সুদক্ষভাৱে পৰিচালনা কৰাটো সম্ভৱ হৈছিল। চলাচল আৰু সবববাহৰ
সদৰ দণ্ডৰে প্ৰতিদিনে নিজৰ বিভাগীয় প্ৰধানসকলক বগখলীৰ সৈন্য-
গঠনবোৰৰ পৰিস্থিতি সন্মুখে অবহিত কৰিছিল।

তাৰ পিচত ১৯৪৩ চনৰ ৫ জুলাইৰ সেই অৱিস্মৰণীয় দিনটো
আছিল। অভূতপূৰ্বভাৱে ভয়ঙ্কৰ এই যুঁজ আৰম্ভ হল দোকমোকালিত,
বেতিয়া অ'বেল আৰু বেলগ'ৰ'দৰপৰা শয়ে শয়ে পেনংছাৰ আমাৰ
সৈন্যগঠনবোৰৰ ওপৰত জঁ পিয়াই পৰিল, বিমানৰ পৰা আঘাত কৰাহবলৈ
ধৰিলে আৰু নাংছী সৈন্তবাহিনীৰ আক্ৰমণ আৰম্ভ হৈছিল।

যুদ্ধৰ এই ভয়ঙ্কৰ মুহূৰ্ত আৰু দিনবোৰত আমাৰ সবববাহ ব্যৱস্থাৰ
পক্ষে আছিল এধৰণৰ পৰীক্ষা-কাল। আৰু এই কথা কব লাগিব

যে পৰীক্ষা কঠিন হলেও সমন্ধান উত্তীৰ্ণ হ'ব পৰা হৈছিল। সৰ্বপ্ৰথমে
 গোলন্দাজসকলে ইয়াৰ ডাবিক কৰিছিল। সবববাহ ইউনিটবোৰে
 গড়ে কামানেপতি তিনি অগ্নি ইউনিটকৈ অগ্নিবৰ্ণৰ ঠাইত দি আহি-
 ছিল, কিছু ব্যাসৰ কামানৰ বাবে গড়ে পাঁচ অগ্নি ইউনিটকৈ দি
 আহিছিলগৈ। কেন্দ্ৰীয় বগানৰ বেছবেষ্টিত প্ৰতিবন্ধা এলেকাত
 প্ৰতি কিলোমিটাৰ সমুখ বগথলীত ৯২ টাকৈ কামান আছিল। গতিকে
 নাংছীহঁতৰ ওপৰত কি পৰিমাণ অগ্নি আৰু ধাতু ব্যৰ্থ হৈছিল তাক
 অনুমান কৰাটো টান নহয়। শত্ৰুৰ বিৰুদ্ধে জীৱন-মৰণ সংগ্ৰামত বত
 সৈন্যসকলক চলাচল আৰু সবববাহৰ ফালৰ পৰা চমৎকাৰ সমৰ্থন দিয়া
 হৈছিল। যুদ্ধৰ প্ৰস্তুতিত সবববাহ ইউনিটবোৰে অতি ভাল কাম
 কৰাৰ যত্ন অতীব গুৰুত্বপূৰ্ণ মুহূৰ্তত খাববাকদ সবববাহত কোনো
 ছেদ পৰা নাছিল। আমাৰ গোলন্দাজসকলে কোনো বিপত্তি
 নোহোৱাকৈ কাম কৰিব পাৰিছিল। যিকোনো মূল্যত আমাৰ প্ৰতি-
 বন্ধা ভেদ কৰাৰ চেষ্টাত শত্ৰুহঁতে স্তূপৰ পিচত স্তূপ ধাতু খৰচ
 কৰিছিল। হেজাৰ হেজাৰ মৰা শ বগথলীত পেলাই থৈ গৈছিল।
 ছোভিয়েত সৈন্যসকলে বীৰত্বেৰে সৈতে আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰিছিল।
 অ'বেল-কুৰ্ক খণ্ডত ৭ দিনীয়া আত্মবক্ষামূলক যুদ্ধত জাৰ্মানহঁত ১২
 কিলোমিটাৰৰ বেছি অগ্ৰসৰ হ'ব পৰা নাছিল। বেলগ'ব'দ আৰু
 কুৰ্ক'ব মাজৰ খণ্ডত পৰিস্থিতি বেছি সঙ্কটজনক আছিল। তাত শত্ৰুহঁত
 আমাৰ প্ৰতিবক্ষামূলক যুদ্ধ পৰিচালনাৰ এলেকাৰ গভীৰলৈ সোমাই
 আহিবলৈ সক্ষম হৈছিল। ই সম্ভৱ হৈছিল কাৰণ ইয়াত সিহঁত প্ৰবল
 অগ্নিবৰ্ণৰ মুখামুখি হোৱা নাছিল, ইয়াৰ প্ৰধান প্ৰয়াসৰ গতিমুখত
 (৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰ্মিৰ খণ্ডত) কামানৰ ঘনত্ব আছিল কিলোমিটাৰে
 পতি ২৬, অৰ্থাৎ ১৩শ আৰ্মিৰ খণ্ডৰ ঘনত্বৰ এক-চতুৰ্থাংশ। উভয়
 ক্ষেত্ৰতে গোলাবাকদৰ মজুত যথেষ্ট আছিল, কিন্তু খৰচ হৈ বোৱা
 গোলাৰ পৰিমাণত উল্লেখযোগ্য পাৰ্থক্য আছিল। ৫ জুলাইৰ পৰা

১২ জুলাইৰ ভিতৰত, অৰ্থাৎ আত্মবক্ষামূলক যুঁজত, কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্গনে ১,০৭৯ গাড়ীভৰ্তী খাবাকৰ খবৰ কৰিছিল, আৰু ভ'ব'নেৰ বণাঙ্গনে কৰিছিল ৪১৭। এই সম্পৰ্কে স্পষ্টভাৱে চিত্ৰ পাবলৈ সেই সময়ছোৱাত বিভিন্ন ব্যাসৰ কামানৰপৰা গোলা নিক্ষেপৰ হিচাপটো চোৱা যাওক :

ব্যাস	কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্গন	ভ'ব'নেৰ বণাঙ্গন
৩৭ মি.মি. বিমান-প্ৰতিৰোধী	১১৮,৬০০	২৪,৬০০
৮৫ মি.মি. বিমান-প্ৰতিৰোধী	৮,৫০০	১,০০০
৭৬ মি.মি. বোঞ্জো-টাল	৬০,০০০	২৩,০০০
৭৬ মি.মি. ডাঙৰশ্বনাৰ	২৭৪,৬০০	১৮২,৮০০
১২২ মি.মি. হাউইংছাৰ	৬০,০০০	১১,৬০০
১৫ মি.মি. কামান-হাউইংছাৰ	৩১,৬০০	৪,০০০

আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ পৰ্যায়ত কুস্ক'ৰ পৰিস্থিতি বিশ্লেষণৰ সময়ত এই পৰিসংখ্যানবোৰ সমূলি উল্লাই কৰিব নালাগিব।

আত্মবক্ষামূলক পৰ্যায়ত কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্গনৰ সববহাৰ কামৰ ক্ষেত্ৰত এক শক্তিত মুহূৰ্ত সন্মুখে মই হুঁচুৰাব কব বিচাৰোঁ।

জাৰ্মান আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ দ্বিতীয় অথবা তৃতীয় দিনা কেইজনমান ওখবৰীয়া বিষয়াৰ মগজত খেলালে যে শত্ৰুহঁত অ'বেলৰ পৰা কুস্ক'ৰ পিনে ভাঙি সোমাব পাৰে, সেয়ে খাশ্ত, ইন্ধন আৰু আন আন সামগ্ৰী-ভাণ্ডাৰ কুস্ক'ৰ পুৰত থকা যেনেহুঁচুতৈ বিমান খবততীয়াকৈ সম্ভৱ আঁতৰাই নিৱাটো উচিত হ'ব। বণাঙ্গনৰ কমাণ্ডাৰ ব'ক'ছভক্ষিয়ে কিন্তু ভিন সিদ্ধান্ত ললে, তেওঁ নিৰ্দেশ দিলে যে সমস্ত ভঁৰাল অপসাৰণৰ বাবে অনতিপলমে সমস্ত চলাচল মাধ্যম কেন্দ্ৰীভূত কৰা হওক, কিন্তু পূৰ্বকালে নহয়, পশ্চিমকালে ফাতেৰ এলেকালৈ অপসাৰণৰ উদ্দেশ্যে, ধাৰণা হয় যি সৈন্যসকল পৰিবেষ্টিত হৈ পৰিব পাৰে ফাতেৰ। তেওঁ লোকৰ পক্ষে ওচৰ হ'ব। মই তাৰোঁ এই সিদ্ধান্ত যুক্তিযুক্ত, ইয়াৰপৰা দেখা গল যে, যেতিয়া পৰিবেষ্টিত হৈ পৰাৰ আশঙ্কাই দেখা

দিয়ে, তেতিয়াই যি সৈন্যসকল পৰিবেষ্টিত হ'ব আশঙ্কা আছে, তেওঁলোক ওচৰাউচৰি বিমান খেঁচিকৈ সন্মুখৰ সৰববাহ কেন্দ্ৰীভূত কৰা উচিত। আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ পতিপথত ১৩শ আৰু ৬ষ্ঠ আৰ্মিৰ সৰববাহ ব্যৱস্থাৰ একাংশ সংৰক্ষিত এলেকাকালৈ আঁতৰাই নিয়া হৈছিল কিন্তু পশ্চাদভাগত সাধাৰণ বটন অপৰিৱৰ্তিত ৰখা হৈছিল।

অগ্নিবৰ্ষণৰ অৱস্থানৰ ওচৰাউচৰিলৈ অনা খাবাকদৰ পৰিমাণ প্ৰতি-বোমাবৰ্ষণৰ আৰু আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ সমগ্ৰ সময়ৰ বাবে যথেষ্ট আছিল। কেন্দ্ৰীয় বণাজনে যাতে প্ৰত্যাহাত হানিব পাৰে আৰু বিনা-ছেদে ১৫ জুলাই প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানত অৱতীৰ্ণ হ'ব পাৰে তাৰ বাবে ক্ৰিকেৰে অতিৰিক্ত খাবাকদৰ সৰববাহ অনা হৈছিল। ভ'ব'নেৰ বণাজন ৩ আগষ্ট পৰ্য্যন্ত প্ৰতি-আক্ৰমণত অৱতীৰ্ণ হ'ব পৰা নাছিল, কাৰণ তাক সময়মতে যথেষ্ট সৰববাহ দিয়া হোৱা নাছিল।

বগনৈতিক প্ৰতি-আক্ৰমণত ব্ৰিয়ানস্ক বণাজন আৰু পশ্চিম বণাজনৰ বাওঁপক্ষৰ সৈন্যসকল আৰু স্তেপ বণাজনৰ ইউনিট বোৰেও ভাগ লৈছিল। এই আটাইবোৰ বণাজনৰ সৰববাহ ব্যৱস্থাৰ আক্ৰমণাত্মক উদ্দেশ্যে পৰিচালিত কৰা হৈছিল। আৰ্মিৰ সৰববাহ এলেকাবোৰ আছিল ১০০ কিলোমিটাৰ পৰ্য্যন্ত গভীৰ, আৰু বণাজনৰ এলেকা আছিল ১০০ৰ পৰা ১৫০ কিলোমিটাৰ পৰ্য্যন্ত গভীৰ। বণাজন আৰু আৰ্মিবোৰৰ সৰববাহ অধিকাংশ সৰববাহৰ ঠাইত সমুখ বগণলীৰ পৰা ৫০-১০০ কিলোমিটাৰৰ ভিতৰত অৱস্থিত আছিল। পশ্চিম বণাজনৰ বাওঁপক্ষ আৰু ব্ৰিয়ানস্ক আৰু স্তেপ বণাজনৰ সৰববাহ উৰাল কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ উৰালতকৈ বেছি আছিল। সিৰোবৰ পথ আৰু হানবাহনৰ বন্দৰস্তুও বেছি আছিল। ব্ৰিয়ানস্ক বণাজনৰ ১০টা মটৰ পৰিবহন বেটেলিয়ন আছিল, স্তেপ বণাজনৰ আছিল ৬টা। কিন্তু বিহেডুকে স্তেপ বণাজনক আত্মবক্ষামূলক

যুঁজত আৰু সাধাৰণ প্ৰতি-আক্ৰমণত অৱতীৰ্ণ হোৱাৰ বাবেও
 গুৰুত্বপূৰ্ণ কৰ্তব্য সম্পাদনৰ দায়িত্ব দিয়া হৈছিল, সেয়ে তেওঁলোকৰ
 হাতত ঠাঁকৰ সংখ্যা কম আছিল বুলি প্ৰমাণিত হ'ল। জেনাৰেল
 হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছ তেওঁলোকক সাহায্য কৰিবলৈ আগবাঢ়ি আহিছিল।
 শত্ৰু পেনংছাবহঁত যেতিয়া প্ৰখৰতকাৰ কাষ চাপি আহিছিল তেতিয়া
 সিহঁতত অগ্ৰগতি প্ৰতিহত কৰিবৰ বাবে জেনাৰেল পি. এ. ব'তমিল্লভৰ
 ৫ম গাৰ্ডছ আৰ্মিক স্তেপ বণাঙ্গনৰ পৰা প্ৰত্যাহাৰ কৰি অনা হৈছিল।
 বাধ্য হৈ ৫০০ কিলোমিটাৰ মাৰ্চ কৰা সত্ত্বেও এই আৰ্মিয়ে তাৰ যুঁজ
 কৰাৰ ক্ষমতা অটুট ৰাখিছিল আৰু নিৰ্দিষ্ট কৰ্তব্য সম্পাদন কৰিছিল।
 এই কৃতিত্ব নিসন্দেহে এই আৰ্মিৰ কমান্ডাৰসকলৰ, তেওঁলোকৰ
 সহকৰ্মীসকলৰ আৰু হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছৰ প্ৰাণী।

আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ কালত অনেক গভীৰলৈকে গধুৰ অস্ত্ৰশস্ত্ৰ
 আৰু গাড়ী (টেক, কামানবাহী আৰু লৰি) মেৰামতৰ সমস্যাটোৰ
 তাৎপৰ্য্য স্নান হোৱা নাছিল। ফলস্বৰূপে, ওপৰোক্ত তথ্যই বিশেষ
 মনোযোগৰ দাবী ৰাখে।

সাধাৰণ আক্ৰমণাত্মক অভিযানত অৱতীৰ্ণ হোৱাৰ সময়ত বণাঙ্গন-
 বোৰত বাৰতীয় বয়বস্ত্ৰৰ সববাহ বেছ সন্তোষজনক আছিল। এই কথা
 সঁচা যে ১৫ জুলাই পৰ্য্যন্ত কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্গনত দুটা অগ্নি ইউনিট
 খাবাকদ আছিল। কিন্তু ই স্বাভাৱিক বুলি বিবেচনা কৰা যায় যদি
 এই কথা মনত ৰখা যায় যে এই বণাঙ্গন যুঁজৰ ফালৰপৰা কোনো
 ছেদ নোহোৱাকৈ আক্ৰমণাত্মক অভিযানলৈ গৈছিল।

কুস্ক'ৰ যুঁজত শত্ৰুৰ প্ৰধান আক্ৰমণৰ মুখামুখি হ'ব লগীয়া হোৱা
 আৰ্মিবোৰ বৰ্ধেষ্টি কৃতিগ্ৰস্ত হৈছিল। কুস্ক' অভিনেপৰ পৰা আহন্তসকলক
 অপসাৰণৰ কাম লেহেম গতিৰে চলিছিল, কুস্ক' আৰু আন চহৰবোৰত
 বহুত আহত ব্যক্তি গোট খাইছিল। কুস্ক' কেবাটাও বণাঙ্গনৰ বিৰাট
 এখন হাস্পাতাল ঘাঁটিত পৰিণত হৈছিল।

বণাজন আৰু আৰ্মিবোৰৰ সামৰিক পৰিষদবোৰৰ পৰিচালনাত চলাচল আৰু সবববাহ ব্যৱস্থাই কুক্ষৰ মহান যুদ্ধত যুদ্ধমান সৈন্ত-সকলৰ যি যি দৰকাৰ তাক যোগান দিয়াৰ কৰ্তব্য সন্মানে সমাধা কৰিছিল আৰু এনেকৈ বিজয়লাভত বিপুল অৱদান যোগাইছিল। সবববাহ ইউনিটবোৰৰ, অক্লান্ত অকিচাৰ আৰু সৈন্তসকলে পৰৱৰ্তী-কালত নীপাৰ অভিমুখে ব্যাপক অগ্ৰগতিত সমান দক্ষতাবে সৈতে কাম কৰিছিল। এটা দৃষ্টান্তমূলক তথ্য উপস্থিত কৰা যাওক। আক্ৰমণাত্মক যুদ্ধৰ এটা পৰ্যায়ত বণাজনৰ কমাণ্ডাৰ ব'ক'ছ'ভস্কিয়ে অ'বেল অভিমুখে শত্ৰুসেনা আঁতৰি যোৱাত লগভ এলেকাত যি 'শূণ্যতা' সৃষ্টি হৈছিল তাৰ সুযোগ লোৱাৰ সিদ্ধান্ত কৰিলে। বণাজনৰ চলাচল আৰু সবববাহ বিভাগৰ মুখ্যৰ ওপৰত ৩৬ ঘণ্টাৰ ভিতৰত ২৫০০০ সৈন্ত সংৰক্ষিত ক'ৰ আৰু তেওঁলোকৰ অস্ত্ৰশস্ত্ৰ ক্ৰমিৰ পৰা লগভলৈ (১০০-১২০ কিলোমিটাৰ) লৈ যোৱাৰ দায়িত্ব স্তম্ভ কৰা হল। কমাণ্ডাৰে বিশেষকৈ ক'লে যে একো একোটা ঘণ্টা বচাব পৰা হলে কৰ্তব্য সমাধা কৰাৰ পক্ষে বিশেষ সাহায্য হ'ব।

অভূতপূৰ্ব প্ৰয়াস আৰু ব্যাপক উদ্যোগ প্ৰদৰ্শন কৰি মটৰ পৰিবহন কৰ্মীসকলে, বিশেষকৈ চালকসকলে বণাজনৰ কমাণ্ডাৰসকলৰ নিৰ্দেশ ৩৬ ঘণ্টাৰ সলনি ২৪ ঘণ্টাৰ মাজত পালন কৰিছিল। পথকৰ্মী সকলেও তেওঁলোকৰ কৰ্তব্য চমৎকাৰভাৱে সম্পাদন কৰিছিল। তেওঁলোকে নিখুঁতভাৱে যানবাহন নিয়ন্ত্ৰণ কৰিছিল আৰু যাতে পলম হোৱাৰ কোনো কাৰণ নঘটে তাৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল।

এই কৌশল প্ৰয়োগে অসাধাৰণ গুৰুত্বপূৰ্ণ কল দিলে। এই ক'ৰে শত্ৰুহঁতৰ চুৰ্ছল প্ৰতিবন্ধা ভেদ কৰিলে, পশ্চিমকালে ৪০০ কিলোমিটাৰৰ বেছি আঙুৱাই গল, নীপাৰ আতিক্ৰম কৰিলে আৰু শত্ৰুৰ কিৰ্কেভ গোষ্ঠীৰ পিচফালে উপস্থিত হলগৈ।

কুৰ্ক্ষৰ যুঁজত যুদ্ধৰত বণাজন, আৰ্মি, সৈন্যগঠন আৰু ইউনিট-
বোৰৰ চলাচল সবববাহ ব্যৱস্থাৰ হেজাৰ হেজাৰ কৰ্মীৰ নিৰীড়
সহযোগিতা, কৰ্তব্যৰ প্ৰতি তেওঁলোকৰ থকা প্ৰকৃত কমিউনিষ্ট মূলভ
দৃষ্টিভঙ্গী, পাৰ্টি সংস্থাসমূহৰ তৰফৰপৰা চলাচল আৰু সবববাহৰ কামৰ
প্ৰতি নিৰলস মনোযোগ আৰু চলাচল আৰু সবববাহ ব্যৱস্থাত
কমিউনিষ্টসকলৰ নেতৃস্থানীয় ভূমিকা এই আটাইবোৰে সবববাহ
ব্যৱস্থাত ইয়াৰ কৰ্তব্য সুসম্পন্ন কৰাত আৰু কুৰ্ক্ষৰ যুঁজত জয়লাভৰ
ক্ষেত্ৰত অৱদান যোগোৱাত সাহায্য কৰিছিল।

—

কৰ্ণেল
বৰিছ ঝাবেলক*

বিমান প্ৰতিৰক্ষা বাহিনী

অপাবেছন ছিটাডেলৰ প্ৰস্তুতিত নাৎছী কমান্ডে শক্তিশালী সৈন্য সমাবেশ কৰাৰ লগতে এক বিৰাট বিমান বহৰ ছোভিয়েত-জাৰ্মান বণাঙ্গনৰ মাজভাগৰ খণ্ডত গোট খুৱাইছিল। ১৯৪৩ চনৰ বসন্তকালত সিহঁতে জাৰ্মানী, ফ্ৰান্স আৰু নৰৱেৰ বিমানৰ কেবাটাও স্কোৱাড্ৰন অ'বেল, বেলগ'ৰ'দ আৰু খাবকভ এলেকালৈ লৈ গৈছিল, ফলস্বৰূপে সিহঁতে কুৰ্ক বালজত যি ২য় আৰু ৪ৰ্থ জাৰ্মান বহৰক কামত লগাব বুলি ঠিক কৰিছিল সিহঁতৰ সিহঁতৰ বিমান সংখ্যা ২০০০ বো বেছি আছিল, তাৰ ভিতৰত বোম্বাৰ্ক বিমান আছিল ১০৪০ বো অধিক।

কুৰ্ক বালজত এক বিপুল নাৎছী আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ আশংকা কৰি ছোভিয়েত কমান্ডে তাত প্ৰতিৰক্ষা বেছিকৈ শক্তিশালী কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল। এইবোৰ ব্যৱস্থাৰ ক্ষেত্ৰত এটা ডাঙৰ ভূমিকা দিয়া হৈছিল বিমান প্ৰতিৰক্ষাক, বিশেষকৈ যিবোৰ বেলপথেদি

---

* কৰ্ণেল ঝাবেলক মহান দেশপ্ৰেমিক বুদ্ধত প্ৰতিৰক্ষা ফোজৰ কমান্ড আৰু সফল পদাধিকাৰী আছিল। তেওঁ বৰ্তমান সামৰিক সাংবাদিক।

নতুন নতুন সৈন্ত, অস্ত্রশস্ত্র, খাববাকৰ, ইন্ধন আৰু আন আন সামগ্ৰী বণখলীত থকা আৰ্মিবোৰলৈ সবববাহ কৰা হৈছিল। সেই সমুখ বণখলীৰ বেলপথবোৰক বন্ধা কৰাৰ বাবে। এই গুৰুত্বপূৰ্ণ দায়িত্ব দিয়া হৈছিল কুস্ক' অভিৰূপক আৰু পাৰ্শ্বৱৰ্তী এলেকাবোৰৰ বিমান-প্ৰতিবোধী প্ৰতিবন্ধা ফৌজক, ইয়াৰ ভিতৰত বিয়াবন্ধ-তাম্বত, ভ'ব'নৈৰ-ববিছগ্লেবন্ধ আৰু খাবকত আৰু খাবকত ডিভিছনৰ বিমান প্ৰতিবন্ধা জেলাৰ ফৌজবোৰৰ ওপৰতো আংশিক দায়িত্ব দিয়া হৈছিল। বেল জংছন, সেতু আৰু বেলপথ বন্ধাৰ বাবে য়ে আৰু জুন মাহত সিবোৰ হাতত ৫৫ টা মজলীয়া আৰু ২১৪ টা লঘু-বিমান-প্ৰতিবোধী কামান, ৫৫৮ টা বিমান-প্ৰতিবোধী মেচিনগান আৰু ১১২ টা চাৰ্ছলাইট আৰু ২০০ বো অধিক যুঁজাৰু বিমান আছিল।

সামগ্ৰিক বণনৈতিক পৰিস্থিতি বিবেচনা কৰি বিমান প্ৰতিবন্ধা বাহিনীয়ে কাস্তবনয়ে কুস্ক' বেলপথ বন্ধাৰ প্ৰতি তেওঁলোকৰ প্ৰধান প্ৰয়াস কেন্দ্ৰীভূত কৰিলে। মূলতঃ এই বেলপথেদি কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নৈৰ বণাঙ্গনলৈ সবববাহ লোৱা হৈছিল। মাৰ্চৰ মাজভাগৰ পৰা ইয়াক ভ'ব'নৈৰ-ববিছগ্লেবন্ধ বিমান প্ৰতিবন্ধাৰ জিলাৰ (কমাণ্ডাৰ মেজৰ জেনাবেল এন. কে. ভাছিলিকভ) ইউনিটবোৰে আৰু বিমান প্ৰতিবন্ধা বাহিনীৰ ১০১ তম ফাইটাৰ ডিভিছনে (কমাণ্ডাৰ : কৰ্ণেল এ টি. কাস্তকো) বন্ধা কৰিছিল। তেওঁলোকে বণাঙ্গনৰ যুঁজাৰু বিমান শাখাৰ সৈতে সহযোগিতা কৰিছিল।

কুস্ক' অভিৰূপত বেলপথবোৰ বন্ধাক আৰ্মিৰ বিমান-প্ৰতিবন্ধা ফৌজৰ সৈতে নিৰীড সহযোগিতাত কৰ্মবত এটা ব্যৱস্থা হিচাপে গঢ়ি তোলা হৈছিল। এই ব্যৱস্থাই কেতিয়াবা কেতিয়াবা আৰ্মিৰ বিমান প্ৰতিবন্ধা ফৌজৰ কামতো মদত দিছিল। বিমানৰ পৰা অনুসন্ধান আৰু বিমান-প্ৰতিবোধী অস্ত্ৰশস্ত্ৰ স্থাপনৰ ক্ষেত্ৰতো এই নীতি অনুসৃত হৈছিল।

বণাজনৰ এলেকাৰ ভিতৰত নাংছী বিমান বিচাৰি উলিয়াবৰ বাবে ভ'ব'নেৰ-ববিছগ্লেবন্ধ বিমান প্ৰতিবন্ধা কমাওঁ বিমান পৰ্য্যবেক্ষণ প'ষ্টৰ কেইটামান লাইন সংগঠিত কৰিছিল; এইবোৰে আকৌ উত্তৰ, পশ্চিম আৰু দক্ষিণত কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ বিমান পৰ্য্যবেক্ষণ প'ষ্টবোৰৰ সৈতে সংযোগ প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। বিমান প্ৰতিবন্ধা জিলাৰ প্ৰধান পৰ্য্যবেক্ষণ প'ষ্টে বণাজনবোৰৰ প্ৰধান পৰ্য্যবেক্ষণ-কমাও প'ষ্টবোৰৰ সৈতে যোগাযোগ বন্ধ কৰিছিল, শেৰোস্তবোৰে পূৰ্বোক্তবোৰক বিমান পৰিস্থিতি সন্মুখে অবহিত কৰিছিল। বিমান-প্ৰতিবোধী অৱস্থানবোৰ আৰু যুঁজাৰ বিমানৰ স্কোৱাডনবোৰক শক্তৰ বিমান সন্মুখে সতৰ্ক কৰি দিয়া হৈছিল অনাৰ্ত্তৰ যোগেদি আৰু প্ৰধান বিমানবহুবোৰক সতৰ্ক কৰি দিয়া হৈছিল টেলিগ্ৰাফৰ যোগেদি।

যুঁজাৰ বিমান ছত্ৰ আৰু বিমান-প্ৰতিবোধী বন্ধা ব্যৱস্থা সংগঠন প্ৰভাৱিত হৈছিল এই ঘটনাৰ দ্বাৰা যে বেলপথ আৰু বেলপথ ঘটিত অস্বাভাৱ সংস্থাপন সমুখ বণাজনৰ খুব ওচৰত আছিল। কলত বিমান প্ৰতিবন্ধা ফৌজক শত্ৰু বিমান ওচৰ চাপি অহা সম্পৰ্কে সতৰ্কতা জ্ঞাপনৰ সময় খুব কম পোৱা গৈছিল, সেয়ে বিমান-প্ৰতিবোধী প্ৰতিবন্ধা লগে লগে প্ৰস্তুত হোৱাটো আছিল অসম্ভৱম অপৰিহাৰ্য্য চৰ্ত্ত। আৰু এটা বিষয় আছিল পৰস্পৰৰ পৰা বেছী আঁতৰত অৱস্থিত বহুসংখ্যক লক্ষ্যবস্তু বন্ধা কৰাৰ প্ৰয়োজনীয়তা, আৰু তাৰ বাবে বিমান প্ৰতিবন্ধাকে লৈ ব্যাপকভাৱে কৌশল প্ৰয়োগৰ দৰকাৰ হৈছিল।

এই কাৰণত বিমান প্ৰতিবন্ধাৰ যুঁজাৰ বিমানবোৰে সিবোৰৰ বিমান পথাবোৰক বিবোৰ লক্ষ্যবস্তু বন্ধাৰ প্ৰয়োজন (বেলপথ, সেতু আদি) সেইবোৰৰ বিমান ওচৰত সন্মুখ ৰাখিছিল। কৌশল অৱলম্বনৰ সুবিধাৰ উদ্দেশ্যে যুঁজাৰ বিমান বেজিমেণ্টবোৰৰ বাকৈ কেবাটাও বিমান পথ দিয়া হৈছিল।

যুঁজাক বিমান গোটবোবক বেছি সময় দিবলৈ প্ৰধান বিমান পথ-বোবত আগতীয়াকৈ সতৰ্কতা জ্ঞাপনৰ বাবে বাডাব বহুওয়া হৈছিল। প্ৰত্যেক বিমান বেজিমেণ্টক তাৰ ঘাঁটিৰ আটাইতকৈ ওচৰাউচৰিকৈ থকা বেলপথৰ একো একোটা অংশৰ দায়িত্ব দিয়া হৈছিল যাতে যুঁজাক বিমানবোৰে যিবোৰ লক্ষ্যবস্তু বক্ষা কৰিছিল সেইবোৰৰ ওচৰলৈ গৈ পাবলৈ সিবোৰৰ সময় যথাসম্ভৱ কম লাগে।

বেলপথেদি চলাচল কৰা বিশেষ ট্ৰেনবোবক যুঁজাক বিমানবোৰৰ দ্বাৰা আৰু ভালকৈ বক্ষা কৰিবৰ বাবে এই গাড়ীবোবত অতিৰিক্ত চিনাক্তকৰণ চিহ্ন থাকিছিল আৰু এইবোৰে ট্ৰেনৰ গতিবিধিৰ বা-বাডবি লবৰ বাবে ষ্টেশন মাষ্টাৰসকলৰ সৈতে যোগাযোগ বক্ষা কৰা হৈছিল।

যুঁজাক বিমানবোৰে বেলপথ বক্ষা কৰিবলগীয়া হৈছিল হয় স্থলৰ পৰা সতৰ্কতা জ্ঞাপনৰ ভেটিত, নহয় আকাশী বাটত টহল দি। অৱস্থা অনুযায়ী ব্যৱস্থা লোৱা হৈছিল। প্ৰথম পদ্ধতিটো ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল যেতিয়া বিমান পৰ্যবেক্ষণ ব্যৱস্থাই শত্ৰুৰ বিমান অহাটো ধৰা পেলাব পাৰিছিল আৰু যুঁজাক বিমানবোৰক এনেকৈ সতৰ্ক কৰিব পাৰিছিল যাতে তেওঁলোকে আকাশলৈ উৰা মৰাৰ সময় পাইছিল আৰু লক্ষ্যবস্তু পৰ্য্যন্ত গৈ পোৱাৰ আগতেই তেওঁলোকে শত্ৰু বিমানক ভেটা দিব পাৰিছিল। দ্বিতীয় পদ্ধতিটো ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল যেতিয়া লক্ষ্যবস্তুবোৰ সমুখ বণাজনৰ ওচৰাউচৰি থাকিছিল আৰু লক্ষ্যবস্তুত সক্ৰিয় থাকিছিল। এইবোৰ ক্ষেত্ৰত যুঁজাক বিমানবোৰে হয় সিবোৰৰ দায়িত্বত থকা নিৰ্দিষ্ট সমগ্ৰ খণ্ডটো টহল দি ফুৰিছিল অথবা ট্ৰেনবোৰ থকা ঠাইবোৰত টহল দিছিল।

বেতিয়াই ট্ৰেনবোৰ আক্ৰমণ হোৱাৰ আশঙ্কা থাকিছিল টহলদাৰ যুঁজাক বিমানবোৰে বেতিয়াই শত্ৰু বিমানৰ মোকাবিলাত লাগি গৈছিল আৰু বেজিমেণ্টাল অথবা ডিভিছনাল কমান্ড পট্টবোৰৰ নিৰ্দেশত টহলদাৰৰ বাবে আন বিমান পঠোৱা হৈছিল। যদি শত্ৰু

বিমান পথপ্রদৰ্শক ট্ৰেনখন আক্ৰমণৰ কোনো মতলৰ নেবদখুৱাই ছিল তেনেহলে সেইবোৰক বাধা দিবৰ বাবে আন বিমান পঠোৱা হৈছিল আৰু ট্ৰেল দি থকা যুঁজাৰু বিমানবোৰে পূৰ্ব নিৰ্দিষ্ট কাম কৰি গৈছিল।

পাৰস্পৰিক সহযোগিতাত বিমানবাহিনীৰ যুঁজাৰু বিমান বিভাগ আৰু কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ জৰ্জী বিমানবোৰৰ বাবে যুঁজৰ স্তুনিৰ্দিষ্ট এলেকা নিৰ্দ্ধাৰণ কৰা হৈছিল। সমুখ বণাজনৰ ওচৰাউচৰি ছত্ৰচ্ছায়া দিয়া বিমানবাহিনীৰ যুঁজাৰু বিমানবোৰে শত্ৰু বিমানবোৰৰ মোকাবিলা কৰিছিল, স্থলসৈন্যসকলৰ ঠিক পিচফালৰ এলাকাবোৰৰ দাঙিছে দিয়া হৈছিল সেই যুঁজাৰু বিমানবোৰক যিবোৰৰ কাম আছিল সংৰক্ষিত সামৰিক সা-সঁজুলি আৰু সংস্থাপন আদিৰ কালে অগ্ৰসৰমান জাৰ্মান বোম্বাৰ্কাৰ বিমানবোৰ ধ্বংস কৰা। কাৰ্য্যকৰ সহযোগিতা প্ৰতিষ্ঠাৰ বাবে সিবোৰে বিমান পৰিস্থিতি আৰু সিবোৰৰ কাৰ্য্যকলাপ লক্ষ্যে বা-বাতৰি বিনিময় কৰিছিল, লক্ষ্যবস্তু সূচিত কৰাৰ লক্ষণবোৰৰ সমন্বয় সাধন কৰিছিল আৰু বিশাল বিশাল শত্ৰু বহুবোৰ ধ্বংস কৰাৰ বাবে যুটীয়া অভিযানৰ প্ৰক্ৰিয়া নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিছিল।

বিমান-প্ৰতিবোধী কামানৰ সবহভাগ নিয়োজিত হৈছিল সবাতোকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ বেলপথ জংছনবোৰত যেনে, তুলা, বিয়াবস্ক, য়েলেছে, গ্ৰিয়াৰি, কুস্ক', কাস্তৰনয়ে, ভ'ব'নেৰ, লিছকি আৰু ভালুইকিক আৰু সেতুবোৰ বক্ষা কৰিবৰ বাবে। উদাহৰণস্বৰূপে, ৬৪টা মজলীয়া আৰু ২৪টা লঘু এ-এ কামান, ৪৫টা গধুৰ মেচিনগান আৰু ২৬টা ছাৰ্চ লাইটৰ দ্বাৰা কুস্ক'ক শত্ৰু বিমান আক্ৰমণৰ পৰা বক্ষা কৰা হৈছিল। তাৰোপৰি চহৰৰ উপকণ্ঠত মজলীয়া ব্যাসৰ ৪ অথবা ৫টা বিমান-প্ৰতিবোধী হেটাৰি আছিল আৰু বেলসেতুবোৰ বক্ষা কৰিবৰ নিমিত্তে ৩টা অথবা ৪টা কম ব্যাসৰ বিমান-প্ৰতিবোধী মেচিনগান নিয়োগ কৰা হৈছিল। এইবোৰ শক্তিয়ে বেল জংছনবোৰক ৭ অথবা ৮ স্তৰবিশিষ্ট বিমান-

প্ৰতিবোধী কামানৰ পৰা অগ্নিবৰ্ষণ কৰি বন্ধা কৰিছিল। আৰু প্ৰৱেশ আৰু নিৰ্গমন চুইচবোৰ আৰু বেলসেতুবোৰ বিমান-প্ৰতিবোধী মেচিনগানেৰে বন্ধা কৰা হৈছিল।

প্ৰধান বেলজংছন আৰু সেতুবন্ধাকাৰী বিমান-প্ৰতিবোধী কামানৰ বেটাৰিবোৰক এনে ঠাইত নিয়োগ কৰা হৈছিল যাতে সম্ভাৱ্য লক্ষ্য-বস্তুবোৰৰ বাটত বিমানখিনি সম্ভৱ ঘন বিমান-প্ৰতিবোধী অগ্নিবৰ্ষণ নিশ্চিত কৰা যায়। সবাতোকৈ বেছি বিপন্ন খণ্ডবোৰত অগ্নিবৰ্ষণ ঘনত্ব বৃদ্ধিৰ বাবে বেটাৰিবোৰক বেছি গুচৰাউচৰিকৈ নিয়োজিত কৰা হৈছিল। মজলীয়া বিমান-প্ৰতিবোধী কামানৰ বেটাৰিবোৰৰ মাজত এই দুবছৰ আছিল সাধাৰণতে ২ৰ পৰা ৩ কিলোমিটাৰ। সৰু বেল ষ্টেছন, ছাইডিং আৰু চলচল কৰি থকা ট্ৰেনবোৰ বন্ধা কৰাৰ বাবে বিমান-প্ৰতিবোধী অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ একাংশ, মূলতঃ লঘু বিমান-প্ৰতিবোধী কামান আৰু বিমান-প্ৰতিবোধী মেচিনগান ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল।

কুৰ্ক'ত চলমান বিমান-প্ৰতিবোধী গোলন্দাজসকলৰ যুঁজৰ গোষ্ঠীবোৰক সৰু-সুৰা বেল ষ্টেছন, সৰু দলং, বেলৰ বিভিন্ন ধৰণৰ সংস্থাপন আৰু বিবোৰ ষ্টেছনত ট্ৰেনত উঠা আৰু ট্ৰেনৰ পৰা নমা হৈছিল সেইবোৰ বন্ধাৰ বাবে ব্যাপকভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল।

এই চলমান গোষ্ঠীবোৰ সাধাৰণতে গঠন কৰা হৈছিল লঘু বিমান-প্ৰতিবোধী কামান আৰু বিমান-প্ৰতিবোধী মেচিনগানৰ ইউনিটৰে, কেতিয়াবা কেতিয়াবা এইবোৰ মজলীয়া বিমান-প্ৰতিবোধী কামান আৰু ছাৰ্চলাইটেৰে সজ্জিত থাকিছিল। ইবোৰৰ লগত উচ্চ গতিবেগসম্পন্ন আৰু বহুদূৰ যাবলৈ সক্ষম গাড়ী আৰু ট্ৰেক্টৰ থাকিছিল। ইবোৰে উচ্চতৰ হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছবোৰে ৰচনা কৰা পৰিকল্পনা অনুযায়ী গোপনে অতৰ্কিত আক্ৰমণৰ পদ্ধতিৰে কাম কৰিছিল। শত্ৰু বিমানৰ সবাতোকৈ সম্ভাৱ্য বাটবোৰেদি অগ্নিবৰ্ষণ অৱস্থানবোৰ বহু হৈছিল। ইবোৰ সাধাৰণতে গোপনীয়তা আৰু ছদ্মবেশ সংক্ৰান্ত নিয়মবোৰ মানি ৰাতি

নিৰ্দ্ধাৰিত ঠাইত বহি থাকিছিল। সচৰাচৰতে দুই তিনিবাৰ সজ্জৰ্বৰ পিছত ইবোৰ নতুন অৱস্থানলৈ গুচি গৈছিল।

বিমান-প্ৰতিৰোধী অস্ত্ৰসজ্জিত ট্ৰেনবোৰ আছিল বেলপথত যোগাযোগ ব্যৱস্থা বন্ধা কৰাৰ বাবে বিমান-প্ৰতিৰোধী প্ৰতিবন্ধক অস্ত্ৰতম গুৰুত্বপূৰ্ণ চলমান মাধ্যম। ১৯৪৩ চনৰ জহকালি তুলা, বিয়াবাস্ক-ভাস্কৰ, ভ'ব'নেৰা বৰিছলেবস্ক আৰু খাবকভ বিমান প্ৰতিবন্ধক জিলাবোৰৰ এনেকুৱা ৩৫ খন ট্ৰেন আছিল। এই ট্ৰেনবোৰ মজলীয়া আৰু লঘু এ-এ কামান আৰু বিমান-প্ৰতিৰোধী মেচিনগানেৰে সজ্জিত আছিল। ইয়াৰ ফলত ইবোৰ মজলীয়া আৰু কম উচ্চতাত একক বিমান আৰু বিমানৰ সৰু-সুৰা জাকক সফলভাৱে মোকাবিলা কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। কুস্ক' অভিক্ষেপত এইবোৰ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল বেল ষ্টেছন, হাইডিং আৰু দলং বন্ধাৰ বাবে, বেলপথেৰে অহা-যোৱা কৰা ট্ৰেনবোৰ বন্ধা কৰাৰ বাবে, গোপনে অতৰ্কিতে আক্ৰমণৰ বাবে আৰু ডাঙৰ ডাঙৰ বেল জংছনত বিমান প্ৰতিবন্ধক শক্তিশালী কৰাৰ বাবে।

তথাকথিত পথ-প্ৰদৰ্শক ট্ৰেনৰ বিমান-প্ৰতিবন্ধক গোষ্ঠী-বোৰে প্ৰায়ে চলমান সৈন্তবাহী ট্ৰেনবোৰক বন্ধা কৰিছিল। এইবোৰ সাধাৰণতে লঘু কামান আৰু মেচিনগানেৰে সজ্জিত বিমান-প্ৰতিৰোধী মেচিনগান প্লেটফৰ্মত লৈ গঠিত হৈছিল। একো একোটা গোষ্ঠী ট্ৰেনৰ মাজে মাজে দুখনৰ পৰা চাৰিখন খোলা ক্লেটগাড়ীত থাকিছিল। প্ৰধান বিমান-প্ৰতিবন্ধক অস্ত্ৰশস্ত্ৰবোৰ সাধাৰণতে ট্ৰেনৰ সমুখত থাকিছিল। ক্লেটগাড়ীবোৰৰ ইখনৰ লগত সিখনৰ আৰু ইজিনা ড্ৰাইভাৰৰ লগত টেলিফোনৰ সংযোগ আছিল। প্ৰধান কমাণ্ডাৰৰ লগত অনাৱৰ্ত্তাবোধে যোগাযোগ বন্ধা কৰা হৈছিল।

১৯৪৩ চনৰ বসন্তকালত কুস্ক' অভিক্ষেপত বিমান-প্ৰতিবন্ধক বাহিনীৰ লগত লুকুৱাকৈ কঠোৰ যুঁজ আৰম্ভ হল। যুঁজৰ নিয়ামক

পৰ্যায় বিমানেই কাৰ চাপি আহিল আৰু বণাঙ্গনৰ সৈতে বোগাবোৰ
 ব্যৱস্থাবোৰৰ ওপৰত বোমাবৰ্ষণৰ বাবে শত্ৰু বিমানেই ক্ৰমেই বেছি
 সংখ্যাত বিমান ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ ধৰিলে, এই যুদ্ধ সিমানেই তীব্ৰ হৈ
 উঠিল। মাৰ্চ আৰু এপ্ৰিল মাহত নাংছী বিমানে বেলপথ আৰু বেল
 অস্ত্ৰ লাগতিয়াল সংস্থাপনৰ ওপৰত ১৪০০ বাৰ হানা দিয়ে আৰু
 মে আৰু জুন মাহত এই সংখ্যা ৪৩০০ কো বেবাই গৈছিল।

কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰ বণাঙ্গনৰ সৈন্যসকলক পশ্চাদভাগৰ
 পৰা যিকোনো মূল্যত বিচ্ছিন্ন কৰাৰ উদ্দেশ্যে শত্ৰু বিমান বাহিনীয়ে
 অসাধাৰণ অধাৰসায় প্ৰদৰ্শন কৰিছিল। মেলেংছ আৰু অস্ত্ৰাষ্ট্ৰ বেল
 ষ্টেছনবোৰত ১০-১৮ বাৰ হানা দিয়া হৈছিল। লিচকি ষ্টেছন আৰু দনৰ
 ওপৰৰ দলঙৰ ওপৰত মুঠ ৬০০ খন বিমানে ১৫ বাৰ বোমাবৰ্ষণ কৰিছিল।

শত্ৰুহঁতৰ বোমাক বিমানে বিশেষকৈ কুঙ্ক'-কান্তবনয়ে বেলপথৰ
 ওপৰত বিশেষকৈ তীব্ৰ বোমাবৰ্ষণ কৰিছিল। ডাঙৰ ডাঙৰ বিমান
 বহুৰ বোমাবৰ্ষণৰ মাজে মাজে সৰু-সুৰা বিমানৰ জাক বা আনকি
 একক এখন বিমানৰ পৰা বোমাবৰ্ষণ কৰা হৈছিল। আনকি ছেবে-
 মিছিনভো ষ্টেছনৰ তুলনামূলকভাৱে সৰু দলংখনৰ ওপৰত ১০ বাৰ
 হানা দি বোমাবৰ্ষণ কৰা হৈছিল, আৰু সেই অভিযানত ২০০ বো বেছি
 বিমানে ভাগ লৈছিল। কান্তবনয়ে ষ্টেছনৰ ওপৰত বোমাবৰ্ষণ হৈছিল
 ১৬ বাৰ, আৰু আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ আগৰ পৰ্যায়ত কুঙ্ক' বেল
 ষ্টেছনৰ ওপৰত ১৫ বাৰ বোমাবৰ্ষণ কৰা হৈছিল, তাত মুঠ ১৩০০ খনবো
 বেছি বিমানে ভাগ লৈছিল।

এই পৰিস্থিতিত কুঙ্ক'-কান্তবনয়ে লাইন বন্ধাকাৰী বিমান-প্ৰতিবন্ধা
 শক্তি সমূহেই শত্ৰুৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধৰ প্ৰধান বোজা বহন কৰিব লগীয়া
 হৈছিল। এই কামৰ গুৰুত্ব বিবেচনা কৰি ভ'ব'নেৰ বৰিছিয়েবল্‌ছ
 বিমান-প্ৰতিবন্ধা জেলাৰ কমাণ্ডে চেণ্ট্ৰেলকক এটা বিশেষ কুঙ্ক'টাক-
 ক'ৰ্ট দিছিল, তাৰ নেতৃত্বত আছিল কৰ্ণেল ভি. এছ. গাভৰিলভ,

বিমান-প্ৰতিৰক্ষাৰ চীফ-অব-ষ্টাফ। বেলপথ প্ৰতিৰক্ষাকাৰী যুঁজাৰু
বিমান বহুবকো শক্তিশালী কৰা হৈছিল। টাফ ফ'ৰ্ট আৰু বণাজনক
বিমান-প্ৰতিৰক্ষা শক্তিবোৰৰ লগত নিৰীড় সহযোগিতা সংগঠিত কৰা
হৈছিল যাতে তেওঁলোক টাফ ফ'ৰ্ট কমাণ্ড আৰু বণাজনৰ কমাণ্ডৰ
সৈতে পৰামৰ্শ কৰিয়েই মাথো এঠাইৰ পৰা পৰা আন ঠাইলৈ যাব
পৰা হৈছিল। টাফ ফ'ৰ্টৰ সদৰ দণ্ডৰ আছিল কুক্ষ'ত, তেওঁলোকে
অধীনস্থ গোটবোৰৰ যোগাযোগৰ বিষয়া আৰু কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ চলাচল
আৰু সববাহৰ মুৰব্বীৰ লগত তাঁৰ আৰু অনাৰ্ঠীৰ যোগাযোগ বন্ধা
কৰিছিল; কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ চলাচল আৰু সববাহৰ মুৰব্বীয়ে টাফ-
ফ'ৰ্ট সদৰ দণ্ডৰক ট্ৰেন চলাচল, ট্ৰেনৰ পৰা ওঠা-নমা কৰা ঠাইবোৰ
সম্পৰ্কে নিৰ্ম্মিত বাতৰিৰ যোগান ধৰিছিল। ফলত ষ্টেছনত বৈ থকা
আৰু চলমান ট্ৰেনবোৰ বন্ধা কৰাৰ বাবে সময়মতে ব্যৱস্থা লোৱাটো
সম্ভৱ হৈছিল। বিমান আক্ৰমণৰ সম্পৰ্কে আগতীয়াকৈ ধাৰণা কৰি
গ্ৰুপ হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছে বেলৱে বৰমূৰীয়াসকলক ট্ৰেনবোৰ ইফালে-
সিফালে সিঁচৰতি কৰি দিয়াৰ আৰু বিপজ্জনক মালপত্ৰবাহী ট্ৰেনবোৰ
ষ্টেছনৰ পৰা বাহিৰলৈ পঠাই দিয়াৰ সম্পৰ্কত সতৰ্ক কৰি দিছিল।

আমাৰ যুঁজাৰু বিমানবোৰে আৰু বিমান-প্ৰতিৰোধী কামানবোৰে
নাংছী বিমানবহৰক গুৰুতৰৰূপে ক্ষতিগ্ৰস্ত কৰিছিল। প্ৰবল
প্ৰতিৰোধৰ সমুখীন হৈ শত্ৰুহঁতে বহুত সংখ্যক পথপ্ৰদৰ্শক যুঁজাৰু
বিমান লগত লৈ বিশাল বিশাল বোম্বাৰ্ক বিমানৰ জাকৰ দ্বাৰা
সবাতোকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ লক্ষ্যবস্তুবোৰৰ ওপৰত প্ৰচণ্ড আক্ৰমণ কৰোৱাৰ
কৌশল ললে। উদাহৰণস্বৰূপে, ২২ মে' দোকমোকালি শত্ৰুহঁতে
৪০ খন যুঁজাৰু বিমানসহ ১৩০ খন বোম্বাৰ্ক বিমান পঠিয়ালে
কুক্ষ' বেল ষ্টেছন আক্ৰমণ কৰিবলৈ। সিহঁত সমুখ লাইনৰ কাষ
চাপি অহা মাত্ৰকে তাৰ উদ্দেশ্য পৰ্য্যবেক্ষণ প'ষ্টবোৰে বুজি পালে।
বেলৱেৰ বৰমূৰীয়াসকলে বাতে সমস্ত মালবাহী ট্ৰেনবোৰ ষ্টেছনৰ পৰা

উলিয়াই দিব পাৰে সেই উদ্দেশ্যে তেওঁলোকক সতৰ্ক কৰি দিয়া
হল। শত্ৰু বিমানবোৰ যেতিয়া আমাৰ প্ৰতিৰক্ষাৰ সমুখলৈ লাইনলৈ
আহি পাওঁ পাওঁ লৈছে সেই সময়ত বণাজনৰ বিমান বহুবৰ যুঁজাৰ
বিমানবোৰে সিহঁতক আক্ৰমণ কৰিলে, কঠোৰ প্ৰতিবোধ সত্ত্বেও লুফৎ-
ৰাফে বিমান জাকৰ বেছিভাগ লক্ষ্যবস্তুৰ পিনে আগুৱাবলৈ ধৰিলে,
সিহঁত কুস্কৰ আৰু ওচৰাউচৰি আহি পোৱা মাত্ৰকে ১০১ তম বিমান-
প্ৰতিৰক্ষা যুঁজাৰ বিমান ডিভিছনে সিহঁতৰ মোকাবিলা কৰিলে।

আমাৰ বিমানবোৰে বীৰ-বিক্ৰমে আক্ৰমণ কৰি শত্ৰুহঁতৰ বিমানৰ
জাকবোৰ সিঁচৰতি কৰি দিলে আৰু সিহঁতৰ গুৰুতৰ ক্ষতিসাধন
কৰিলে।

বিমান-প্ৰতিবোধী কামানৰ গোলন্দাজসকলেও সাহসেৰে সৈতে
যুঁজিছিল। যিবোৰ শত্ৰু বিমান প্ৰতিবোধ ভাঙি লক্ষ্যবস্তুৰ পিনে
আগুৱাই গৈছিল সেইবোৰ ভয়ঙ্কৰ জুইৰ মুখত পৰিল। এই
বিমান আক্ৰমণৰ পৰা নাংছীহঁতে সিহঁতৰ ঈপ্সিত ফল নাপালে
যদিও এই চেষ্টা কৰিবলৈ গৈ আমাৰ যুঁজাৰ বিমান আৰু বিমান-
প্ৰতিবোধী গোলন্দাজসকলৰ হাতত সিহঁতে ৬৫ খন বিমান হেৰুৱাব
লগা হল।

কুস্ক অতিক্ৰিপাত বিমান প্ৰতিৰক্ষা বাহিনীৰ ক্ৰিয়াকলাপ
২ জুলাইৰ দিনা সৰ্বোচ্চ শিখৰ পালেগৈ। সিদিনা কুস্কৰ ওপৰত এক
অতি বিশাল বিমান আক্ৰমণক ভেটা দিনলৈ তেওঁলোকক মতা হল।
ই আছিল মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ কালছোৱাত লুফৎৰাফেৰ
বৃহত্তম আক্ৰমণবোৰৰ অন্যতম। আগৰ পৰাজয়বোৰৰ কথা মনত
ৰাখি শত্ৰুহঁতে এই আক্ৰমণৰ বাবে পুত্ৰানুপুত্ৰ প্ৰস্তুতি চলাইছিল।
নাংছী কমাণ্ডে কুস্ক জংছন সম্পূৰ্ণে ধ্বংস কৰাটোক ইয়াৰ লক্ষ্য
হিচাপে লৈছিল। সেই উদ্দেশ্যে সিহঁতে ছোভিয়েত বিমান-প্ৰতিৰক্ষাক
পৰাস্ত কৰিবলৈ সক্ষম এনে এক বিমান বহৰ গঠন কৰিবলৈ বিচাৰে

আক ভাৰ বাবে অ'বেল আৰু স্তাৰ্লিনো বিমান কোঠাৰ পৰা
 স্কোৱাড্ৰনবোৰৰ অধিকাংশ প্ৰত্যাহাৰ কৰি আনি এই যুঁজত নিয়োগ
 কৰিলে। আক্ৰমণ আগৰ দৰে এটা দিশৰ পৰা আৰম্ভ কৰা
 নহল; বহুত দিশৰ পৰা আৰম্ভ হল আৰু পাঁচটা ওভৰডাউন হল।
 তুৰুপৰি ফাকি দিব পৰাকৈ কোঁশল পদ্ধতি ব্যাপকভাৱে ব্যৱহাৰ
 কৰা হল; ১৫০০ মিটাৰৰ পৰা ৭০০০ মিটাৰলৈকে বিভিন্ন উচ্চতাত
 উঠা-নমা চলি থাকিল। পুৱতি নিশা ৪ টা ৩৯ মিনিটত আক্ৰমণ
 আৰম্ভ হল। ১৩৭ খন বোম্বাৰ্ক আৰু ৩০ খন যুঁজাৰু বিমানৰ প্ৰথম
 দলটোৰ ৬ টা জাক আছিল, ৩ টা জাক উত্তৰৰ ফালৰ পৰা লক্ষ্যবস্তুৰ
 ওপৰলৈ উঠিব আছিল, আৰু ৩ টা আছিল দক্ষিণ-পশ্চিমৰ পৰা।
 সিহঁতক আগভেটা দিবলৈ আমি ১৬শ এয়াৰ আৰ্মিৰ ৫৩ খন
 যুঁজাৰু বিমান আৰু ১০১ তম এয়াৰ ডিফেন্স ফাইটাৰ ডিভিছনৰ
 ৪২ খন যুঁজাৰু বিমান পঠালে। সমুখ বগাঙ্গনৰ পৰা কুৰ্ক'লৈকে
 গোটেই এলেকা জুৰি বিমান সজ্জৰ্ব চলি থাকিল। বগাঙ্গনৰ
 যুঁজাৰু বিমান বহুৰ অধিকাংশই ফাতেবছোভনা লাইনৰ উত্তৰত
 যুঁজি আছিল, আৰু বিমান প্ৰতিবন্ধাৰ যুঁজাৰু বিমানবোৰে এই
 লাইনৰ দক্ষিণত থকা লক্ষ্যবস্তুৰ ওচৰাউচৰি যুঁজি আছিল। তেওঁলোকে
 বুটীয়া প্ৰয়াসত শত্ৰুৰ বিপুল ক্ষয়ক্ষতি কৰিলে। তৎসত্ত্বেও প্ৰায়
 ৫০ খন নাৎছী বিমান লক্ষ্যবস্তুৰ ওপৰলৈ আহি পাইছিলহি, কিন্তু
 সিহঁত ঘন বিমান প্ৰতিবোধী গোলাবৰ্ষণৰ সমুখীন হ'ব লগা হৈছিল।

পৰৱৰ্তী ভৰজবোৰ একৰ পৰা তিনি ঘণ্টাৰ বাৱধানত আছিল।
 বিমান প্ৰতিবন্ধা শক্তিৰ পক্ষে সৰাতোতকৈ কঠিন হৈছিল চতুৰ্থ ভৰজ,
 যিটোত আছিল খাৰকত আৰু পলটোতাৰ পৰা ৬০০০ মিটাৰ
 ওখয়েদি তিনিটা জাকত উৰা মৰা ১০৬ খন বোম্বাৰ্ক বিমান।
 সিহঁতৰ লগত যুঁজিবলৈ পঠোৱা ২য় এয়াৰ আৰ্মিৰ ৫৭ খন যুঁজাৰু
 বিমানে অ'বইয়ান এলাকাত শত্ৰুক আক্ৰমণ কৰিছিল। কুৰ্ক'ৰ

দক্ষিণ প্ৰৱেশমুখত শত্ৰু বিমানৰ মোকাবিলা কৰিছিল ১৬খন এয়াৰ আৰ্মিৰ ১৩ খন যুঁজাৰু বিমান আৰু বিমান প্ৰতিৰক্ষাৰ ১৫ খন যুঁজাৰু বিমানে। এই সজ্জাবদ্ধত আশাৰ যুঁজাৰু বিমানবোৰে ২০ খন শত্ৰু-বিমান গুলি কৰি ভূপাতিত কৰিছিল, কিন্তু বাকীবোৰ লক্ষ্যবস্তুৰ ওপৰলৈ গৈ পাইছিল গৈ। এই অৱস্থাত বিমান-প্ৰতিবোধী গোলন্দাজসকলে শত্ৰুৰ আঘাত দুৰ্বল কৰাৰ বাবে প্ৰাণপণ চেষ্টা কৰিছিল। বিমান-প্ৰতিবোধী কামানবোৰে বৃহত্তম লক্ষ্যবস্তুৰ ওচৰত অগ্নিবৰ্ষণ কেন্দ্ৰীভূত কৰিছিল, তাৰ ফলত নাংছাইট কৌশল অবলম্বন কৰি দ্ৰুত অগ্নিবৰ্ষণৰ এলেকাৰ বাহিৰলৈ ওলাই যাবলৈ বাধ্য হৈছিল।

কুৰ্ক'ৰ আকাশত দিনৰ বেজিকা হোৱা আক্ৰমণত অংশ লৈছিল ৫৪০খন বিমানে (৪২৪খন বোম্বাৰ্কা আৰু ১১৯খন যুঁজাৰু বিমান)।

দোকমোকালিত আবদ্ধ হোৱা এই বিমান যুঁজ মাজে মাজে বিৰতি দি দুপৰীয়া আঢ়ৈ বজালৈকে চলিছিল, তাৰ পিচত গধূলিৰ পাচৰপৰা নতুনকৈ প্ৰবলভাৱে লাগি গৈছিল। জাৰ্মান বিমানবোৰ ৩ৰ পৰা ৫টা জাকত, আকৌ কেতিয়াবা অকলশৰীয়াকৈ ক্ৰমাগত লক্ষ্যবস্তুৰ ওপৰত আহি পৰিছিল। সিৰোবৰ সংখ্যা আছিল প্ৰায় ৩০০। বাতিৰ আক্ৰমণক ভেটা দিয়াত প্ৰধান ভূমিকা লৈছিল বিমান-প্ৰতিবোধী গোলন্দাজসকলে। তেওঁলোকে জাকে জাকে অবিৰাম প্ৰবল গোলাবৰ্ষণ কৰিছিল আৰু ইয়াৰ ফলত শত্ৰুইট প্ৰতিকূল পৰিবেশত যুঁজিবলৈ বাধ্য হৈছিল। দিনৰ আৰু বাতিৰ আক্ৰমণত শত্ৰুৰ প্ৰবল ক্ষয়ক্ষতি হৈছিল। সিহঁতে কুৰ্ক'ত ১৪৫খন বিমান হেৰুৱাইছিল, তাৰ ভিতৰত ৮১খন বিমান ধ্বংস হৈছিল বিমান-প্ৰতিৰক্ষা কোজৰ হাতত।

বেল জংছনৰ গুৰুতৰ ক্ষতি হৈছিল, পিচে বেলপথ মোটামুঠী উদ্ধাৰ কৰা হৈছিল, বিমান আক্ৰমণৰ খন্তেক পিচতেই কুৰ্ক'ৰ মাজেদি ট্ৰেন চলোৱা সম্ভৱ হৈছিল।

চলন্ত ট্ৰেনবোৰ খেদি যোৱা বা সক সক ষ্টেছনৰ ওপৰত আক্ৰমণতো শত্ৰুফৌজে তাৰ উদ্দেশ্য সাধন কৰিব পৰা নাই। গতিশীল বিমান-প্ৰতিৰোধী যুঁজাৰু গোষ্ঠীবোৰে এইবোৰ বন্ধা কৰিছিল। তেওঁলোকে আচম্ভিতে উপস্থিত হবৰ উপাৰ্জনটো সুকৌশলে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। তেওঁলোকৰ কাৰ্য্যকলাপ বৰ ফলপ্ৰসূ হৈছিল আৰু তেওঁলোকে প্ৰায়ে বেলসংক্ৰান্ত লক্ষ্যবস্তু আক্ৰমণৰ পৰিকল্পনা এৰি দিবলৈ শত্ৰুহঁতক বাধ্য কৰিছিল।

বিমান-প্ৰতিৰোধী অন্ত্ৰসজ্জিত ট্ৰেনবোৰে লুফংৱাফৰ প্ৰভুত ক্ষতি কৰিছিল। আলেক্সিয়েভা ষ্টেছনৰ ওপৰত আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰিবলৈ গৈ কেৱল এখন যুঁজত ১২৯তম বিমান-বিধ্বংসী অন্ত্ৰসজ্জিত ট্ৰেনৰ এ-এ কামানৰ গোলন্দাজসকলে ৪খন জাৰ্মান বিমান গুলিয়াই ভূপাতিত কৰিছিল।

মাৰ্চৰ পৰা জুন—এই চাৰি মাহত কুৰ্ক অভিক্ষেপৰ বেলপথ বন্ধাকাৰী বিমান-প্ৰতিৰক্ষা ফৌজে শত্ৰুহঁতৰ প্ৰায় ৪৭০০টা আক্ৰমণ প্ৰতিৰোধ কৰিছিল।

আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ ঠিক আগে আগে শত্ৰুপক্ষৰ বিমান বাহিনীয়ে সিহঁতৰ আক্ৰমণৰ হেঁচনি কুৰ্ক অভিক্ষেপৰ পৰা আঁতৰাই মাজভাগলৈ আনিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল আৰু আমাৰ গোলাবৰ্ষণৰ অৱস্থান বোৰৰ ওপৰত আৰু নিয়ন্ত্ৰণ কেন্দ্ৰবোৰৰ ওপৰত ক্ৰমেই বেছি বেছিকৈ বোমা পেলাবলৈ ধৰিছিল। ছোভিয়েত কমান্ডে বণাজনবোৰৰ বিমান-প্ৰতিৰক্ষা শক্তিবোৰক পশ্চাদভাগৰপৰা সমুখস্থ লাইনবোৰৰ ওচৰাউচৰি আঁতৰাই অনাৰ জৰিয়তে স্থলবাহিনীক আৰু বেছিকৈ বন্ধা কৰিব পৰা হৈছিল। ইয়াৰ ফলত বিমান-প্ৰতিৰক্ষা ফৌজবোৰৰ ক্ষমতা বাঢ়ি গৈছিল মাথোঁ যোগাযোগ ব্যৱস্থাৰ ক্ষেত্ৰত নহয়, বণাজনৰ অন্ত্যন্ত সংস্থাপন আৰু ব্যৱস্থাবোৰক, যেনে বিমান কোঠ, সববাহিব বেল ষ্টেছন আৰু সংৰক্ষিত ভাণ্ডাৰক বিমানছত্ৰ দিয়াৰ ক্ষেত্ৰতো। কুৰ্কৰ

যুঁজৰ আত্মবক্ষামূলক আৰু আক্ৰমণাত্মক উভয় পৰ্যায়তে বিমান-
প্ৰতিৰক্ষা বাহিনীয়ে এই কৰ্তব্য পালন কৰিছিল।

বিমান-প্ৰতিৰক্ষা বাহিনীৰ ফলপ্ৰসূ কাৰ্য্যকলাপে নাৎছী বিমান
বাহিনীৰ উদ্দেশ্য সফল কৰিবলৈ দিয়া নাই, নাৎছী বাহিনীয়ে বেলে
চলাচল বিপৰ্য্যস্ত কৰিব পৰা নাই, আৰু জুলাই আৰু আগষ্টৰ নিয়ামক
যুঁজৰ বাবে কুক্ষ' অভিক্ষেপত লাগতিয়াল জনবল আৰু বৈযয়িক
সম্পদ ভাণ্ডাৰৰ সমাবেশ কৰাটোও বন্ধ কৰিব পৰা নাই। কেন্দ্ৰীয়
বণাঙ্কনৰ চলাচল আৰু সবববাহৰ হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছে কুক্ষ'ত বিমান-
প্ৰতিৰক্ষা টাঙ্ক ফ'ৰ্চৰ যুঁজক এই বুলি অভিহিত কৰিছিল যে
যুঁজক বিমান আৰু বিমান-প্ৰতিৰোধীশক্তিবোৰৰ ফলপ্ৰসূ বক্ষণ
আৰু সদা প্ৰস্তুত থকাৰ বহুতে বণাঙ্কনলৈ যোৱা ট্ৰেনবোৰক ছত্ৰছায়া
দিয়াৰ যি লক্ষ্য টাঙ্ক ফ'ৰ্চৰ আছিল তাক ই পূৰণ কৰিব পাৰিছিল।

এখন ট্ৰেনো বিমান আক্ৰমণৰ দ্বাৰা ক্ষতিগ্ৰস্ত হোৱা নাছিল,
সকলো বস্তু অটুট অৱস্থাত আৰু সময়মতে সবববাহ দিয়া হৈছিল।
৬ জুনৰ পৰা ২২ জুলাইৰ ভিতৰত কুক্ষ' টাঙ্ক ফ'ৰ্চে ভ'ব'নেৰ আৰু
কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্কনলৈ সবববাহৰ বাবে অতীব মূল্যবান ২০০ খনবো অধিক
ট্ৰেন বক্ষা কৰিছিল।

দেশৰ বিমান-প্ৰতিৰক্ষা বাহিনীয়ে মাজ খণ্ডত কেন্দ্ৰীয় আৰু
ভ'ব'নেৰ বণাঙ্কনত বণনৈতিক সংৰক্ষিত শক্তিবোৰক বক্ষা কৰাৰ
ক্ষেত্ৰতো বলমূলীয়া অৱদান যোগাইছিল। যোগাযোগৰ লাইন
আৰু গুৰুত্বপূৰ্ণ সংস্থাপনাবোৰ বক্ষা কৰাৰ প্ৰধান কৰ্তব্য পালন
কৰাৰ উপৰিও তেওঁলোকে সাধাৰণ বিমান-প্ৰতিৰক্ষা ব্যৱস্থাৰ মাজত
কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্কনৰ সৈন্তসকলকো বিমান সমৰ্থন দিছিল যেতিয়া সেই
সৈন্তসকল প্ৰতিৰক্ষা এলেকাত ৰিভাৰ্চি লৈছিল সেই সময়ত।
তদুপৰি, যেতিয়া তেওঁলোক যুঁজত অৱতীৰ্ণ হোৱাৰ আগে আগে
আগুৱাই গৈছিল সেই সময়তো তেওঁলোকক বিমান সমৰ্থন দিছিল।

পিচে, কুৰ্খৰ যুঁজত বিমান-প্ৰতিবন্ধা বাহিনীৰ কাৰ্যকলাপ সাধাৰণতে অনুসন্ধানী বিমান আৰু বৰ্ষাবৰ সকলক দলবোৰক মোকাবিলা কৰাৰ মাজত সীমাবদ্ধ আছিল, কাৰণ লুফুৱাকৰ প্ৰধান কাম আছিল ইয়াৰ শুলসেনাসকলক বিমান ছত্ৰ দিয়া। জুলাই আৰু আগষ্ট মাহত কুৰ্খ অভিযোজনা আৰু পাৰ্শ্বৱৰ্তী ঋণবোৰত বিমান-প্ৰতিবন্ধা বাহিনীয়ে প্ৰায় ৯৪০ খন শত্ৰু বিমান আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰিছিল।

যেতিয়া ছোভিয়েত সৈন্যসকল আগুৱাই গৈ আছিল তেতিয়া মাজ ঋণত বিমান প্ৰতিবন্ধা বাহিনীৰ একাংশক সমুখ বণাৰ্জনৰ সৈতে যোগাযোগ বান্ধা, সেতু আৰু অপসাৰণ সংস্থাপনা, যিবোৰ বণাৰ্জনলৈ অব্যাহত সববাহু আৰু বণাৰ্জনবোৰৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানত সাকল্যৰ পক্ষে অতীব গুৰুত্বপূৰ্ণ সেইবোৰক বিমানছত্ৰ দিবৰ বাবে ক্ৰমে ক্ৰমে মুক্ত অঞ্চলবোৰলৈ আঁতৰাই নিয়া হ'ল।

গতিকে, ১৯৪৩ চনৰ বসন্ত আৰু জুলাই কুৰ্খ অভিযোজনা বিমান প্ৰতিবন্ধা বাহিনীৰ যুঁজ কুৰ্খৰ ঐতিহাসিক যুঁজত নাংছী ফৌজক পৰাস্ত কৰাৰ বাবে ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ বাহিনীৰ ক্ৰিয়াকলাপৰ এক অতীব গুৰুত্বপূৰ্ণ অঙ্গ।

—

আলেকজেন্দাৰ য়েবছভ

এম. এছ-চি (বুৰঞ্জী)*

কমিউনিষ্ট পাৰ্টি কুৰ্ক'ব যুঁজত

ছোভিয়েত জনগণৰ

জয়ৰ সংগঠক

কুৰ্ক'ত হিটলাৰী বাহিনীৰ বিপৰ্যায় নাংছী জাৰ্মানীৰ বিৰুদ্ধে ছোভিয়েত জনগণৰ জয়লাভৰ বাটত এটা মাইলখুঁটা।

এই যুঁজত ছোভিয়েত আৰু তেওঁলোকৰ সশস্ত্ৰ বাহিনীৰ জয় কোনো আকস্মিক ঘটনা নাছিল, যদিও বুৰঞ্জীৰ বুৰ্জোৱা বিকৃতকাৰীসকলে তেনেকৈ কয়। ধনতান্ত্ৰিক ব্যৱস্থাৰ ওপৰত ছোভিয়েত সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ শ্ৰেষ্ঠত্বৰ দ্বাৰা এই জয় পূৰ্ব-নিৰ্দ্ধাৰিত আছিল আৰু অজিত হৈছিল কাৰণ ছোভিয়েত জনগণৰ নেতৃত্বত আছিল সংগ্ৰামী কমিউনিষ্ট পাৰ্টি যি পাৰ্টিয়ে তেওঁলোকক যুগ্ম শত্ৰুৰ বিৰুদ্ধে আপোহীন সংগ্ৰামত সংগঠিত আৰু উদ্বীপিত কৰিছিল। ফলস্বৰূপে কুৰ্ক'ত ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ জয়লাভ মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধত আমাৰ জয়লাভৰ দৰেই সমান যুক্তিযুক্ত আছিল।

ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ বাহিনীয়ে জহকালিৰ যুঁজত পুথানুপুথ প্ৰশস্তি কৰিছিল। ১৯৪৩ চনৰ বসন্তকালি যি সামৰিক আৰু ৰাজনৈতিক

* আলেকজেন্দাৰ য়েবছভ ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ কেন্দ্ৰীয় কমিটিৰ ইণ্টাৰ্ণাটাইট অৱ গাৰ্জ'জমৰ প্ৰবীণ গবেষক।

পৰিস্থিতিয়ে ৰূপ পৰিগ্ৰহ কৰিছিল তালৈ দৃষ্টি ৰাখি পাৰ্টিৰ কেন্দ্ৰীয় কমিটি আৰু ছোভিয়েত চৰকাৰে নতুন আৰু অতীব গুৰুত্বপূৰ্ণ কৰ্তব্য নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিছিল। তাৰ ভিতৰত এটা আছিল শত্ৰুসৈন্যহঁতক গ্ৰীষ্ম আৰু হেমন্তকালৰ ভিতৰত স্মলেন্‌স্ক ছ'ব নৈ আৰু নীপাবৰ নামনি আৰু মধ্যাংশৰ সিপাৰলৈ হেঁচুকি নিয়া আৰু কুবান এলেকাত জাৰ্মান অভিৰূপে মৰিযুৰ কথা। ছোভিয়েত বাহিনীক বিশাল শত্ৰু বাহিনীক বিচূৰ্ণ কৰি নীপাবৰ যুক্তাইনীস্‌ পূবপাৰ, চাবাহ্ আৰু মধ্য এলেকাবোৰ মুক্ত কৰিবলৈ কোৱা হৈছিল।

পাৰ্টিয়ে ছোভিয়েত জনগণক এই কৰ্তব্য সম্পাদনৰ বাবে তেওঁলোকৰ প্ৰয়াস দুগুণ আৰু তিনিগুণ কৰিবলৈ উদ্বীপিত কৰিছিল। পাৰ্টিয়ে যাৰ ওপৰত সমৰ উৎপাদন নিৰ্ভৰ কৰিছিল সেই গধুৰ শিল্পসংক্ৰান্ত কামকাজৰ মৌলিক উন্নতি বিধানৰ বাবে ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিছিল, সংৰক্ষিত শক্তি গঢ়ি তুলিছিল, নতুন নতুন শ্ৰমকীৰ্তি প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ ছোভিয়েত জনগণক উদ্বীপিত কৰিছিল, সমুখ বণখলী আৰু পশ্চাদভাগৰ মাজৰ যোগসূত্ৰবোৰ শক্তিশালী কৰিছিল আৰু সেনাবাহিনীক সূকোশলী শত্ৰুৰ লগত ন ন সংগ্ৰামৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰিছিল। ১৯৫৩ চনৰ ৪ এপ্ৰিলৰ সম্পাদকীয় নিৰুদ্ধত পাৰ্টিৰ বাতৰিকাকত প্ৰোভদাই লিখিছিল : “আমাৰ সমুখত গধুৰ যুদ্ধ আৰু কঠোৰ পৰীক্ষা উপস্থিত হৈছে। নাংছী আক্ৰমণকাৰীহঁতৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধৰ বাবে প্ৰয়োজন হব সময়ৰ, বহু আত্মত্যাগৰ আৰু সমুখ আৰু পশ্চাদভাগত প্ৰাণপণ প্ৰয়াস সংহত কৰাৰ আৰু সমস্ত সম্পদ ব্যৱহাৰ কৰাৰ।”

সেই বছৰৰ বসন্তকালৰ ভিতৰত কমিউনিষ্ট পাৰ্টিয়ে দেশৰ সামৰিক আৰু অৰ্থনৈতিক সম্ভাৱ্য ক্ষমতা বৃদ্ধিৰ ক্ষেত্ৰত বিৰাট সাফল্য অৰ্জন কৰিছিল। পাৰ্টিৰ নেতৃত্বত আৰু যুদ্ধ-পূৰ্ব পাঁচ বছৰীয়া আঁচনিবোৰৰ কালছোৱাত গঠিত শক্তিশালী বৈষয়িক আৰু কৃৎকোশলগত ভিত্তিৰ

ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি ছোভিয়েত জনগণে পাৰ্টিয়ে নিৰ্দ্ধাৰণ কৰি দিয়া কৰ্ত্তব্য সাফল্যৰ সৈতে পালন কৰিব পাৰিছিল আৰু পশ্চাদভাগৰ ক্ৰিয়াকলাপৰ ক্ষেত্ৰত এক মৌলিক দিক-পৰিবৰ্তনকাৰী অৱস্থা সৃষ্টি কৰিছিল। পিচে নাৎছী আক্ৰমণকাৰীহঁতৰ বিৰুদ্ধে যুঁজৰ পৰিসৰ ক্ৰমেই বাঢ়ি-যাবলৈ ধৰাত বিপুল পৰিমাণ বয়স্ক খৰচ হৈছিল। আগন্তুক যুঁজত শত্ৰুক পৰাস্ত কৰাৰ বাবে আৰু টেক, বিমান, কামান আৰু খাৰ-বাৰুদৰ দৰকাৰ আছিল। লেনিনে কৈছিল : “আনকি শ্ৰেষ্ঠতম সেনাবাহিনী, বিপ্লৱী আদৰ্শৰ প্ৰতি পৰম আন্তৰিকভাৱে অনুৰক্ত জাতিয়ো শত্ৰুৰ দ্বাৰা অনতিপলমে নিহত হ'ব যদি তেওঁলোক যথেষ্ট পৰিমাণে অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰে সজ্জিত নহয়, তেওঁলোকে খাত্ত সবববাহ নাপায় আৰু প্ৰশিক্ষণ নাপায়।”

বণাজনৰ চাহিদা বিপুলভাৱে বাঢ়ি গৈছিল আৰু দেশখনত তেতিয়া অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ কেঁচামালৰ তীব্ৰ নাটনিৰে দেখা দিছিল। যথেষ্ট ধাতু পোৱা নগৈছিল। ইন্ধনৰ নাটনি থকাত লো আৰু তীখা কাৰখানাবোৰে ক্ষমতাতকৈ কম উৎপাদন কৰিছিল। বিদ্যুৎ উৎপাদন কেন্দ্ৰবোৰে নিয়মীয়াকৈ কাম কৰিব নোৱাৰিছিল। যুদ্ধ-শিল্পৰ ওপৰত এইবোৰৰ প্ৰত্যক্ষ প্ৰভাৱ পৰিছিল। ইয়েও টেক, বিমান, কামান আৰু খাৰ-বাৰুদ উৎপাদনৰ ক্ষেত্ৰত পূৰ্ণক্ষমতা কামত লগাব নোৱাৰিছিল। সমৰ উৎপাদন বৃদ্ধি কৰাৰ বাবে পাৰ্টিৰ কেন্দ্ৰীয় কমিটি আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰতিৰক্ষা কমিটিয়ে মূলতঃ ইন্ধন আৰু ধাতুশিল্প কাৰখানাবোৰৰ কাম খৰচকীয়া কৰাৰ বাবে বিপুল পদক্ষেপ লৈছিল। ১৯৪৩ চনৰ ফেব্ৰুৱাৰী মাহত ৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰতিৰক্ষা কমিটিয়ে লো আৰু তীখা শিল্পক আশু সাহায্য কৰাৰ সম্পৰ্কে সিদ্ধান্ত লৈছিল। তাত লো আৰু তীখা কাৰখানাবোৰৰ কয়লা, বিজুলী শক্তি আৰু কেঁচামালৰ চাহিদা সম্পূৰ্ণ পূৰণৰ ওপৰত আৰু আন আন কাৰখানাত প্ৰদত্ত অৰ্ডাৰ বাতে সময়মতে

পূৰণ হয় তাৰ ওপৰত জোৰ দিয়া হৈছিল। ১৯৪৩ চনৰ বসন্ত আৰু জহকালি গধুৰ শিল্প আৰু সমবশিল্পৰ কাৰখানাবোৰৰ কাম-কাজৰ অধিকতৰ উন্নতিবিধানৰ বাবে পাৰ্টি আৰু চৰকাৰে আৰু কেবাটাও সিদ্ধান্ত লৈছিল।

পাৰ্টিৰ কেন্দ্ৰীয় কমিটি আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় কমিটিয়ে সকলো প্ৰজাতন্ত্ৰ আৰু সম্বন্ধ অঞ্চলৰ পাৰ্টি আৰু ছোভিয়েত সংস্থাসমূহক অৰ্থ-নৈতিক ব্যৱস্থাপনাৰ ক্ৰটি আঁতৰাবৰ নিৰ্দেশ দিছিল আৰু কাৰখানাসমূহৰ মেনেজাৰসকলক উৎপাদনৰ অৰ্দ্ধাৰ পূৰণ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত দেশৰ ওপৰত তেওঁলোকৰ থকা দায়িত্ব সম্বন্ধে সতৰ্ক কৰি দিছিল। চেলিয়াবিন্সক সম্পৰ্কে ৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰতিবন্ধা কমিটিৰ সিদ্ধান্তক এটা চানেকী বুলি কব পৰা যায়। এই কথা সুবিদিত যে মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ সময়ত প্ৰতিবন্ধাশিল্পলৈ সবববাহ পঠোৱাৰ ক্ষেত্ৰত উৰালে অস্তুতম প্ৰধান ভূমিকা লৈছিল, আৰু ইয়াক সঙ্গতভাৱেই ছোভিয়েত আত্মগাৰ বোলা হৈছিল। পাৰ্টিৰ দ্বাৰা নিৰ্দ্ধাৰিত গুৰুত্বপূৰ্ণ কৰ্তব্য সম্পাদনত চেলিয়াবিন্সক অঞ্চলৰ কমিউনিষ্টসকলে ভালৈখিনি কাম কৰিছিল। মেগনিড'গস্ক আৰু বল্‌ভুস্ত ধাতু কাৰখানাবোৰে উচ্চ মিশ্ৰ-ভীখাৰ ডজন ডজনে নতুন ধৰণৰ উৎপাদন সংগঠিত কৰিছিল, যাৰ ফলত বিমান আৰু টেক শিল্পৰ ধাতুৰ চাহিদা আৰু বেছিকৈ পূৰণ কৰা সম্ভৱ হৈছিল। ১৯৪২ চনৰ এঘাৰ মাহত লো আৰু ভীখা শিল্পৰ মুঠ উৎপাদন ১৯৪১ চনৰ অক্টোবৰকৈ ১৪০.৭ শতাংশ বাঢ়িছিল। তৎসঙ্গেও এই অঞ্চলটোৱে ধাতু উৎপাদনৰ ক্ষেত্ৰত ১৯৪২ চনৰ পৰিকল্পনা পূৰণ কৰিব পৰা নাছিল। ১৯৪৩ চনৰ জানুৱাৰী মাহত পাৰ্টিৰ আঞ্চলিক কমিটিৰ পূৰ্ণাঙ্গ অধিবেশনত লো আৰু ভীখা শিল্পৰ অৱস্থা সম্বন্ধে আলোচনা কৰা হয়। দেশ আৰু বণাঙ্গনবোৰে কমিউনিষ্টসকলৰ ওপৰত যি নতুন আৰু বৃহত্তৰ দাবী উপস্থাপিত কৰিছিল তাক পূৰণ

বাবে নিজৰ নিৰ্দিষ্ট কৰ্তব্য তেওঁলোকে লগটোৱাৰে নিৰ্দ্ধাৰিত কৰিছিল। কিন্তু এই কৰ্তব্য সম্পাদন ভালেখিনি লগ হৈ পৰিছিল কাৰণ লো আৰু তীখা কাৰখানাবোৰে কুজনেংক বেছিনৰ পৰা কোকিং কয়লাৰ আৰু চেলিয়াবিনস্ক অঞ্চলৰ পৰা ছালানি কয়লাৰ সবববাহ নিয়মাকৈ পোৱা নাছিল। চেলিয়াবিনস্ক আৰু কপেইংকৰ কয়লাখনিবোৰে ভালকৈ কাম কৰা নাছিল আৰু ১৯৪৩ চনৰ প্ৰথম চাৰি মাহত সিহঁতৰ পৰিকল্পনা পূৰণ কৰিবলৈ ব্যৰ্থ হৈছিল। তদুপৰি কয়লা সবববাহ নিয়মিত নাছিল। এইবোৰ কাৰণত উৎপাদন ব্যাহত হৈছিল আৰু কলত ক্ষমতাৰ উচ্চতম স্তৰৰ পৰা হস্তক্ষেপ কৰাৰ প্ৰয়োজন হৈছিল। ২১ এপ্ৰিলৰ দিনা ৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰতিৰক্ষা কমিটিয়ে এক বিশেষ প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ কৰিছিল; সেই প্ৰস্তাৱত কাৰখানা-বোৰে যাতে পূৰ্ণ মাত্ৰায় উৎপাদন কৰিব পাৰে সেই উদ্দেশ্যে লো আৰু তীখা শিল্পলৈ কয়লা সবববাহ বন্ধ কৰাৰ বাবে চেলিয়াবিনস্ক আঞ্চলিক পাৰ্টি কমিটি আৰু কয়লাখনি মেনেজাৰ-সকলক কঠোৰ নিৰ্দেশ দিয়া হৈছিল।

পাৰ্টিৰ কেন্দ্ৰীয় কমিটিয়ে বেল চলাচলৰ প্ৰতিও বিশেষ মনোযোগ দিছিল। পাৰ্টিয়ে অভিমত প্ৰকাশ কৰিছিল যে পৰিবহন ব্যৱস্থাত সুদক্ষ কামৰ বাবে কঠোৰ শৃঙ্খলা অপৰিহাৰ্য্য। পৰিবহন ব্যৱস্থাত কঠোৰ শৃঙ্খলা প্ৰতিষ্ঠাৰ বাবে ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ সৰ্বোচ্চ ছোভিয়েতৰ সভাপতি মণ্ডলীয়ে ১৯৪৩ চনৰ ১৫ এপ্ৰিলৰ দিনা এক ডিক্ৰী জাৰী কৰি বেল ব্যৱস্থাক সামৰিক আইনৰ অধীনলৈ আনে। এনেকৈ যুদ্ধৰ গোটেই কালছোৱাৰ বাবে সমস্ত বেলকৰ্মীক সমাৱিষ্ট কৰা হৈছিল আৰু তেওঁলোকৰ কামৰ নিৰ্দিষ্ট ঠাই ঠিক কৰি দিয়া হৈছিল। ৮ মে'ৰ ডিক্ৰী অনুযায়ী পৰিবহন সামৰিক আইনৰ অধীনলৈ আহে। ২৫ এপ্ৰিল গণ কমিছাৰিয়েটৰ পৰিষদে বেলকৰ্মী-সকলৰ শৃঙ্খলা সংক্ৰান্ত নিয়মকানুন মঞ্জুৰ কৰিছিল। জহকালীন

যুঁজব প্ৰভুতিৰ বাবে এইবোৰ ব্যৱস্থা অতীব গুৰুত্বপূৰ্ণ আছিল।
 প্ৰাভুদাই লিখিছিল : “পৰিবহন ব্যৱস্থাত সামৰিক শৃংখলা,
 দৰমহীয়াসকলৰ প্ৰতি নিঃচৰ্ত্ত আশুগতা আৰু বেলকৰ্মীসকলৰ দ্বাৰা
 সামৰিক কাইদাত নিৰ্দেশ পালনে শত্ৰুৰ ওপৰত নতুন বিশ্বাসী
 আঘাত হানিবলৈ আৰু জাৰ্মান আক্ৰমণকাৰীহঁতৰ বিৰুদ্ধে সম্পূৰ্ণ
 বিজয় অৰ্জন কৰিবলৈ লাল ফৌজক সাহায্য কৰিব।”

গধুৰ শিল্পৰ কাৰখানাবোৰৰ আৰু পৰিবহন ব্যৱস্থাৰ উন্নতিৰ
 বাবে ব্যৱস্থা গ্ৰহণৰ উপৰিও পাৰ্টি আৰু চৰকাৰে নিৰ্মাণ কাৰ্য্যৰ
 আৰু ব্লাষ্ট আৰু অ’পেনহাৰ্ছ ফাৰ্ণেচ, ব’লিং মিল, বিজুলী উৎপাদন
 কেন্দ্ৰ, কয়লা আৰু আকৰিক লো খনি আৰু বেলপথ নিৰ্মাণৰ
 এক ব্যাপক কৰ্মসমূহৰ সূচনা কৰিলে। ১৯৪৩ চনৰ মুঠ বিনিয়োগৰ
 ৭৫ শতাংশ যুদ্ধশিল্প, লো আৰু তীখা, ইঞ্জিনিয়াৰিং ইন্ধন, বিজুলী,
 বাসায়নিক শিল্প কাৰখানা আৰু পৰিবহন ব্যৱস্থা গঢ়ি তোলাৰ বাবে
 ব্যয় কৰাৰ সিদ্ধান্ত লোৱা হ’ল। লো আৰু তীখা কাৰখানা,
 কয়লাখনি আৰু বিজুলী কেন্দ্ৰ নিৰ্মাণৰ ব্যয় ১৯৪২ চনৰ তুলনাত
 দুগুণ কৰা হ’ল। পূৰ্বাঞ্চলত নিৰ্মাণকাৰ্য্য বিশেষভাৱে ব্যাপক কৰা
 হ’ল, এই এলেকাবোৰ বণাজনবোৰৰ আৰু যুদ্ধশিল্পৰ বাবে প্ৰধান
 সববাহ্য ষাঁটিত পৰিণত হ’ল। ১৯৪৩ চনৰ জানুৱাৰীত চুছোভা
 কাৰখানাত এক বিশাল নতুন ব্লাষ্ট ফাৰ্ণেচ চালু কৰা হ’ল আৰু
 কেন্দ্ৰকাৰী মাহত চেলিয়াবিনস্কৰ লো আৰু তীখা কাৰখানাৰ প্ৰথম
 অংশ চালু কৰা হ’ল।

নাৎসী বৰ্বৰহঁতে ধ্বংস কৰি দিয়া কাৰখানাবোৰ পুনৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ
 বাবে পাৰ্টিয়ে জৰুৰী ব্যৱস্থা ললে। মুক্ত এলেকাবোৰত কাৰখানা-
 বোৰৰ সমৰোপকৰণৰ উৎপাদন দ্ৰুত সংগঠিত কৰিবলৈ পাৰ্টিৰ কেন্দ্ৰীয়
 কমিটিয়ে স্থানীয় পাৰ্টি আৰু প্ৰশাসনিক সংস্থাসমূহক নিৰ্দেশ দিলে।
 টালিনগ্ৰাদ আগুৰি বখা শত্ৰুসৈন্যদলক পৰ্য্যুদস্ত কৰাৰ পিচত

এমাহৰো কম সময়ৰ ভিতৰত ৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰতিৰক্ষা কমিটিয়ে ষ্টালিনগ্ৰাদ ট্ৰেণ্ডব কাৰখানাত ১৯৪০ চনৰ মে-জুন মাহত টেক আৰু ট্ৰেণ্ডব উৎপাদন পুনৰাবস্থ কৰাৰ সিদ্ধান্ত ললে। ১৯৪০ চনৰ ২২ ফেব্ৰুৱাৰীত ৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰতিৰক্ষা কমিটিয়ে দনবাহ কয়লাখনিবোৰৰ পুনৰ্বাসনৰ সম্পৰ্কে সিদ্ধান্ত ললে, এই সিদ্ধান্তত বিশেষ জোৰ দি কোৱা হ'ল যে যুক্তাইন আৰু বস্ত্ৰ অঞ্চলৰ পাৰ্টি আৰু প্ৰশাসনিক সংস্থাসমূহে এই কৰ্ত্তব্যক অস্বতম সৰ্বাধিক গুৰুত্বসম্পন্ন অৰ্থনৈতিক কৰ্ত্তব্য হিচাপে গণ্য কৰা উচিত। এই সিদ্ধান্ত সকলভাৱে কাৰ্য্য কৰা হ'ল। দনবাহৰ ভ'ৰ'ছিলভগ্ৰাদ অঞ্চলৰ ৫২ টা সক খনিয়ে এই অঞ্চল মুক্ত হোৱাৰ প্ৰথম ছ'মাহৰ (১৯৪০, মাৰ্চ-এপ্ৰিল) ভিতৰত কাম আৰম্ভ কৰিছিল, এইবোৰত দৈনিক ১২০০-১৩০০ টনকৈ কয়লা উৎপাদন হৈছিল।

ধোবতে কব পৰা যায় যে ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ বাবে অন্তৰ উৎপাদন আৰু উৎপাদনশীলতা বৃদ্ধিৰ নিমিত্তে পাৰ্টিয়ে কৰিব লগীয়া সকলো কৰিছিল। ছোভিয়েত শ্ৰমিকসকলৰ শ্ৰম-উৎসাহ দেখবাপী সমাজতান্ত্ৰিক দৃষ্টান্ত অনুসৰণৰ আন্দোলনৰ মাজত প্ৰতিকলিত হৈছিল। ১৯৪২ চনৰ মে' মাহত আৰম্ভ হোৱা এই আন্দোলনে ১৯৪৩ চনৰ আগছোৱাত ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ ২৫ তম বাৰ্ষিকীৰ সন্মানত ২৩ ফেব্ৰুৱাৰীত বিশেষকৈ ব্যাপক আকাৰ ধাৰণ কৰিলে। এইবেলি উদ্ভোক্তা আছিল ১৭২ নং কাৰখানা— দেশৰ অস্বতম বৃহত্তম আয়েয়াত্ৰ কাৰখানাৰ শ্ৰমিকসকল। তেওঁলোকে আগৰ বহুত ছুণ সংখ্যক আয়েয়াত্ৰ উৎপাদন কৰিছিল আৰু ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ জয়ন্তীৰ সন্মানত আৰু দহটা বেজিয়েণ্টক অন্তৰসজ্জিত কৰাৰ প্ৰতিশ্ৰুতি দিছিল। ১৭২ নং কাৰখানাৰ শ্ৰমিক, অভিযন্তা আৰু কৃৎকুশলীসকলৰ দৃষ্টান্ত অনুসৰণৰ আবেদনে সমগ্ৰ দেশত উদ্দীপনা সঞ্চাৰ কৰিছিল। বেলকৰ্মী, শিল্পশ্ৰমিক আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় আৰু বৌদ্ধ পামৰ কৰ্মীসকলে দৃষ্টান্ত অনুসৰণৰ আন্দোলনত

যোগ দিছিল। ১৯৪৩ চনৰ মে' মাহৰ ভিতৰত আটাইবোৰ কাৰখানাৰ আৰু অফিচৰ কৰ্মীসকলৰ ৮০ শতাংশই ইয়াত ভাগ লৈছিল। ই আছিল ছোভিয়েত দেশপ্ৰেমৰ আন এটা উজ্জ্বল অভিব্যক্তি।

পাৰ্টিৰ কেন্দ্ৰীয় কমিটিয়ে ক'বা মে' দিৱসৰ আবেদনেৰে শ্ৰম উৎসাহৰ ক্ষেত্ৰত এক জোৱাৰ সৃষ্টি কৰিলে। এই আবেদনে অৰ্থনীতিৰ বিভিন্ন শাখাৰ শ্ৰমিকসকলৰ বাবে কামৰ এক কৰ্মসূচীৰ ৰূপৰেখা দাঙি ধৰিছিল আৰু তেওঁলোকক নৱ নৱ শ্ৰমকীৰ্তি ৰচনাত উদ্বীপিত কৰিছিল। ইয়াত দেশৰ বাবে বেছিকৈ কয়লা আৰু ধাতু টেক আৰু বিমান চাৰমেবিন আৰু মেচিনগান বণক্ষেত্ৰৰ কামান, আৰু মৰ্চাৰ, খাণ্ড আৰু ইন্ধনৰ যোগান ধৰিবলৈ সকলো ঠাইৰ শ্ৰমিকক আহ্বান জনোৱা হৈছিল।

শ্ৰম উৎপাদন ক্ষমতা বৃদ্ধি আছিল সমাজতান্ত্ৰিক দৃষ্টান্ত অনুসৰণৰ এক লক্ষণীয় ফল। ১৯৪৩ চনত শ্ৰম উৎপাদন ক্ষমতা ৭ শতাংশ বাঢ়িছিল। তাৰ অৰ্থ হৈছে ইউনিটে পতি উৎপাদনৰ বাবে কম শ্ৰমনিয়োগ। শিল্পজাত সামগ্ৰীৰ উৎপাদন দিনকদিনে বাঢ়ি গৈছিল। তাৰ অৰ্থ আছিল শিল্পৰ বাবে হেজাৰ হেজাৰ টন অতিৰিক্ত কয়লা আৰু ধাতু আৰু বণাজনবোৰৰ বাবে বেছিকৈ সা-সমল উৎপাদন। ১৯৪৩ চনত উৰাল আৰু ছাইবেৰিয়াই ১৯৪০ চনৰ তুলনাত ৩৫ শতাংশ বেছি কেঁচা লো আৰু ৩৭ শতাংশৰ অধিক তীখা উৎপাদন কৰিছিল। কুজনেংস্ক অববাহিকাই আগৰ বছৰতকৈ ৪০ লাখ টন বেছি কয়লা উৎপাদন কৰিছিল। সেই সময়ত ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ মুঠ কয়লা উৎপাদনৰ ২৬.৭ শতাংশ ইয়াৰ পৰাই আহিছিল। সামূহিকভাবে ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ আলানি সম্পদ ১৯৪৩ চনত ২ কোটি ২০ লাখ টন বাঢ়িছিল। বিজুলী উৎপাদন কাৰখানাবোৰতো উৎপাদন বাঢ়িছিল। ১৯৪৩ চনত পূৰ্বাঞ্চলত যিবোৰ টাৰ্বাইন চালু কৰা হৈছিল সেইবোৰৰ ক্ষমতা আগৰ বছৰতকৈ ৯০ হেজাৰ কিলোৱাট বেছি আছিল।

দেশত বেছি পৰিমাণে কেঁচা লো তীখা কয়লা আৰু বিজুলী উৎপাদিত হোৱাত মুছলিমান, বিশেষকৈ পূৰ্বাঞ্চলত, উৎপাদন বাঢ়িছিল। বৰগন্ধাব উৎপাদন ১৯৪০ চনৰ তুলনাত উৰালত ৬ গুণ, পশ্চিম ছাইবেৰিয়াত ৩৪ গুণ আৰু ভলগা এলেকাত ১১ গুণ হৈছিল। প্ৰতিদিনে অধিকতৰ আৰু উন্নতৰ অস্ত্ৰশস্ত্ৰ তৈয়াৰী হৈছিল। বিমানৰ গড় মাহিলি উৎপাদন ১৯৪২ চনৰ ২১০০ৰ পৰা বাঢ়ি ১৯৪৩ চনত ২৯০০ হৈছিল, ১৯৪৩ চনৰ জুলাই মাহৰ ভিতৰত ছোভিয়েত ইউনিয়ন ১৯৪২ চনৰ নভেম্বৰ মাহৰ তুলনাত ২৬ গুণ বেছি বিমানৰ অধিকাৰী হৈছিল। ১৯৪৩ চনত বিমান বাহিনীয়ে মুঠ ৩৫,০০০ বিমান পাইছিল, অৰ্থাৎ আগৰ বছৰৰ তুলনাত ৩৭ শতাংশ বেছি। বিমানৰ ক্ষেত্ৰত নাৎছী জাৰ্মানীৰ সংখ্যাগত আধাৰ লোপ কৰা হৈছিল। ঐশ্বৰ্য্যকালীন অভিযানৰ সূচনাত ছোভিয়েত বিমান বাহিনী লুফেংবাংকৈ তুলনাত আঢ়ৈ গুণ বেছি বিমানৰ অধিকাৰী আছিল।

ছোভিয়েত বিমান বাহিনীক লা-৫ এক এন, য়াক-৭বি, য়াক-৯ আদি নতুন ধৰণৰ বিমান সববাহ কৰা হৈছিল—এইবোৰ অমুকপ ধৰণৰ নাৎছী বিমানতকৈ বহুলাংশে উন্নত আছিল। আমাৰ আক্ৰমণকাৰী বিমানবোৰৰ নতুন ধৰণৰ টেক প্ৰতিবোধী বোমাবে সজ্জিত কৰা হৈছিল। নতুন ফোঁপোলা-চাৰ্জ বোমা কুৰ্কৰ যুঁজত পোন প্ৰথম ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল আৰু সেয়া শত্ৰুৰ ওপৰত সম্পূৰ্ণ অগ্ৰগ্ৰাণিত আছিল। উত্তৰ আৰু দক্ষিণৰ পৰা কুৰ্কৰ পিনলৈ অগ্ৰসৰমান জাৰ্মান টাইগাৰ আৰু পেন্থাৰ টেকবোৰক এইবোৰে ফুটা কৰি দিছিল।

১৯৪৩ চনত ছোভিয়েত টেক নিৰ্মাণ শিল্পই গড়ে মাহেকত ১৬৭০ টা টেক উৎপাদন কৰিছিল। সেই সময়ত মূলতঃ যি ধৰণৰ টেক উৎপাদন কৰা হৈছিল, সেইবোৰ হৈছে টি-৩৪ টেক যি জাৰ্মানকে ৰবি সকলো বিধেৰে জৰা দি দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ শ্ৰেষ্ঠ

টেক্স বুনি স্বীকৃত হৈছে। ১৯৪৩ চনত এই টেক্সবোৰক গড় বাহিলি
 উৎপাদন ১৯৪২ চনৰ তুলনাত ৪০ শতাংশ বেছি আছিল।
 কৃষ্ণত ঐশ্ব্যকালীন আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰস্তুতি চলাওঁতে নাংহী
 কমাও মূলতঃ সিহঁতৰ পেনংছাৰৰ ওপৰত যে নিৰ্ভৰ কৰিছিল
 সেই কথা মনত ৰাখি পাৰ্টিৰ কেন্দ্ৰীয় কমিটি আৰু ছোভিয়েত চৰকাৰে
 স্বয়ংচলিত কামানৰ উৎপাদন বৃদ্ধিৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল। ১৯৪২ চনৰ
 ডিচেম্বৰত য'ত ছোভিয়েত শিল্পই ৫১টা বিধৰ এই অস্ত্ৰ উৎপাদন
 কৰিছিল। সেই ক্ষেত্ৰত ১৯৪৩ চনৰ জুলাইতে উৎপাদন কৰিছিল ৭৬২টা
 আৰু ১৯৪৩ চনৰ শেষছোৱাৰ ভিতৰত ছোভিয়েত সেনা বাহিনীয়ে
 প্ৰায় ৪০০০ এনে ধৰণৰ কামান পাইছিল। কৃষ্ণৰ যুঁজত ১৫টা
 স্বয়ংচলিত গোলন্দাজ বেজিমেন্ট আছিল যিবোৰৰ এছ ইউ-৭৬
 এছ ইউ-১১২ আৰু এছ ইউ-১৫২ এছ পি কামান আছিলঃ এই
 বেজিমেন্টটোৱে কেন্দ্ৰীয় বিমানক আৰু পশ্চিম বগান্ধনবোৰত
 যুঁজিছিল। ছোভিয়েত সৈনিকসকলৰ বীৰোচিত প্ৰয়াসৰ কল্যাণত
 ছোভিয়েত সেনাবাহিনী শত্ৰুৰ তুলনাত অনেক বেছি সংখ্যক টেক্স আৰু
 স্বয়ংচলিত কামানবাহী গাড়ীৰ অধিকাৰী আছিল। ১৯৪৩ চনৰ
 জুলাইৰ মাজছোৱাৰ ভিতৰত বগন্ধলীত ছোভিয়েত বাহিনীৰ এনে ধৰণৰ
 টেক্স আৰু কামানবাহী গাড়ী আছিল ৯৫৮০টা আৰু নাংহীহঁতৰ আছিল
 ৫৮৫০টা। পুৰণা টেক্স (বি টি, টি-২৬ আৰু টি-৩৭) অনুপাত ক্ৰমত
 কমি আহিছিল আৰু কে ভি আৰু টি-৩৪ ৰানৰ সংখ্যা বাঢ়ি আছিল।
 ঐশ্ব্যকালীন অভিযানৰ সূচনাত মুঠ টেক্স ৭০ শতাংশ আছিল গধুৰ
 টেক্স আৰু ৩০ শতাংশ আছিল লঘু টেক্স।

অস্ত্ৰোৎপাদন কাৰখানাবোৰে পাৰ্য্যমানে কাম কৰি ছোভিয়েত
 সেনাবাহিনীক মাহেকত প্ৰায় ১১,০০০ কামান সবববাহ কৰিছিল।
 টেক্স-প্ৰতিৰোধী কামানৰ উৎপাদনৰ প্ৰতি বৰ্ধেই মনোযোগ দিয়া
 হৈছিল। বৃদ্ধিৰ হাৰ বুজাবলৈ কিছু পৰিসংখ্যান দিয়া যাওকঃ

১৯৪১ চনৰ জুন মাহৰ তুলনাত ১৯৪০ চনৰ জানুৱাৰীত টেক্স প্ৰতিৰোধী কামানৰ উৎপাদন আঠগুণ হৈছিল আৰু বছৰৰ শেহত হৈছিল ১৩ গুণ। গোলন্দাজসকলে শত্ৰুহঁতৰ সুবন্ধিত অৱস্থানৰ বিকল্পে ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ ক্ৰমেই বেছি সংখ্যক দূৰ পাল্লাৰ কামান পাইছিল। সৈন্যবাহিনীৰ দ্বাৰা ব্যৱহৃত হোৱা কামানবোৰৰ ভিতৰত আছিল ১৯৪০-ৰ মডেলৰ ১৫২ মি. মি. ক'ৰ হাউইংছৰ ১৯৪০-ৰ মডেলৰ ৭৬ মি মি বেজিমেন্টাল কামান আৰু উন্নত ৮২ মি মি মৰ্টাৰ।

নতুন বকেট কামান ব্যৱস্থা আৰু নতুন ধৰণৰ খাব-বাকল তৈয়াৰ কৰা হৈছিল যাৰ ফলত টেক্স-প্ৰতিৰোধী কামানৰ বৰ্মভেদ কৰাৰ ক্ষমতা দেবৰ পৰা দুগুণ বঢ়াৰ পৰা হৈছিল। ১৯৪২ চনৰ এপ্ৰিলত ভি. জি. থোবিনৰ নক্সা অনুযায়ী নতুন, বেছি শক্তিশালী ৫৭ মি মি টেক্স-প্ৰতিৰোধী কামানৰ উৎপাদন সংগঠিত কৰা হৈছিল। এই বোৰৰ খাব-বাকলৰ ভিতৰত আছিল শক্ত অন্তঃসাবসম্পন্ন গোলা আৰু ইয়াৰ ফলত এই কামানবোৰৰ পক্ষে কুক্ষ'বালকত নাংছী পেন্দাৰ আৰু টাইগাৰবোৰক সফলভাৱে মোকাবিলা কৰা সম্ভৱ হৈছিল। ছোভিয়েত সেনাসকলে মৰমেৰে এই কামানৰ নাম দিছিল “চিকাৰী”। ইয়াৰ খ্যাতি ইমান দ্ৰুত বিয়পি পৰিছিল যে মস্কোত ব্ৰটিছ সামৰিক মিছনে ব্ৰটিছ সেনাসকলক এইবোৰৰ সম্বন্ধে অবহিত কৰিবলৈ ছোভিয়েত চৰকাৰৰ ওচৰত এনে ধৰণৰ কেইটামান কামান বিচাৰিছিল। পদাতিক সৈন্যসকলে গৰিষ্মনভৰ নক্সা অনুযায়ী তৈয়াৰী গধুৰ মেচিনগান আৰু ছুদায়েভৰ নক্সা অনুযায়ী তৈয়াৰী চাব-মেচিনগান পাইছিল; এইবোৰ ব্যৱহাৰ কৰা তেনেই সহজ আছিল। অথচ বগন্ধেত্ৰত বৰ কাৰ্য্যকৰ আছিল।

কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ কেন্দ্ৰীয় কমিটি আৰু ছোভিয়েত চৰকাৰে জহকালিৰ বুজৰ বাবে সময় থাকোঁতে শক্তিশালী সংযুক্তি উৰাল গঢ়ি তুলিবলৈ স্বৰ চেষ্টা কৰিছিল। পাৰ্টি লেনিনৰ এই বিচিহ্ন পৰা

অগ্রসব হৈছিল যে “যুঁজুত বিজয় হয় সেই পক্ষৰে বিপক্ষৰ লোক-সকলৰ বৃহত্তৰ সংবন্ধিত উৰাল, শক্তিৰ বৃহত্তৰ উৎস আছে।” সমবোৎপাদন বৃদ্ধিৰ ফলতে বিপুলতৰ সংখ্যক নতুন নতুন গোলন্দাজ টেক, বিমান আৰু অন্যান্য ইউনিট গঠন কৰা সম্ভৱ হৈছিল। ১৯৪৩ চনৰ এপ্ৰিল মাহত ছোভিয়েত কমান্ডে গোলন্দাজ আক্ৰমণকাৰী ক’ব গঠন কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। তাৰ প্ৰতিটো ৭৯২ টা বৰ্ণখলীৰ কামান আৰু মৰ্টাৰ আৰু ৮৬৪ টা এম্-৩০ বকেট উৎক্ষেপকেৰে সজ্জিত হৈছিল। ১৯৪৩ চনত বাৰ্লীয়া প্ৰতিবন্ধা কমিটিয়ে টেক আৰু বন্দুসজ্জিত ক’ববোৰৰ বাবে ত্ৰিশটা স্বাধীন টেক প্ৰতিবোধী গোলন্দাজ বেটেলিয়ন গঠনৰ ব্যৱস্থা কৰিলে। জুন মাহত জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ সংবন্ধিত শক্তিৰ বাবে দহটা স্বাধীন টেক-প্ৰতিবোধী ব্ৰিগেড গঠনবাসিদ্ধান্ত লোৱা হৈছিল। শত্ৰুৰ পেনংছাৰ-ইন্তৰ বিৰুদ্ধে যুঁজত এই ব্ৰিগেডবোৰক এক প্ৰবল শক্তি হিচাপে প্ৰতিপন্ন হৈছিল। ১৯৪৩ চনৰ আৰম্ভণিত জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ সংবন্ধিত গোলন্দাজ সকলৰ মুঠ পাঁচটা গোলন্দাজ আক্ৰমণকাৰী ক’ব, ৭৫ টা গোলন্দাজ, বিমান-প্ৰতিবোধী গোলন্দাজ আৰু বকেট ডিভিছন আৰু ৬৭ টা স্বাধীন টেক-প্ৰতিবোধী-মৰ্টাৰ আৰু বকেট ব্ৰিগেড আছিল।

১৯৪৩ চনৰ জানুৱাৰীত এই মৰ্মে সিদ্ধান্ত লোৱা হৈছিল যে সমান শক্তিসম্পন্ন নতুন টেক সেনাবাহিনী গঠন কৰা হ’ব। জহকালিৰ ভিতৰত তেনে ধৰণৰ পাঁচটা গঠন কৰা হৈ গৈছিল (প্ৰত্যেকটোত ৬০০-৭০০ টেক আৰু স্বয়ংক্ৰিয় কামান আছিল)। তাৰোপৰি চাৰিটা নতুন টেক আৰু বন্দুসজ্জিত ক’ব, ১৮টা গধুৰ বেজিমেন্ট আৰু কেইটামান ইঞ্জিনিয়াৰ টেক বেজিমেন্ট গঠন কৰা হৈছিল। শ্ৰীম্মকালীন অভিযানৰ আগে আগে জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ সংবন্ধিত শক্তিৰ সাতটা টেক আৰু চাৰিটা বন্দুসজ্জিত ক’ব আছিল।

নতুন বিমান ইউনিটো গঠন কৰা হয় লাগিছিল। ১৯৪৩ চনৰ জুলাই মাহলৈকে জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ সংৰক্ষিত ক্ষতিৰ বাবে ২২টা বিমান ক'ৰ গঠন কৰা হৈছিল আৰু কুস্ক'ৰ যুঁজত বণাঙ্গনসমূহৰ বিমানবাহিনীবোৰক অতিবিস্তৃত ক্ষতিৰ যোগে ধৰিবৰ বাবে জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰে এইবোৰ ক'ৰ ব্যৱহাৰ কৰিছিল।

খাব-বাকল, ইন্ধন, খাদ্য আৰু অন্যান্য সামগ্ৰীৰ এক বিশাল মজুত-ভাণ্ডাৰ গঢ়ি তোলা হৈছিল। কুস্ক'ৰ যুঁজত অংশগ্ৰহণকাৰী বণাঙ্গন-বোৰে জুলাই আৰু আগষ্ট মাহত ২৬, ৬১৯,০০০টা কামান আৰু মৰ্টাৰৰ গোলা পাইছিল আৰু খৰচ কৰিছিল ৪২,১০৪,০০০ অথবা প্ৰায় ১৫,৫০০.০০০ বো অধিক। এই ওপৰৰিটো আহিছিল যুঁজৰ আগতে তৈয়াৰী মজুতৰ পৰা, আৰু যুঁজৰ সকল পৰিণতিত ইয়াৰ এটা ভূমিকা আছিল।

সংৰক্ষিত জনবলৰ প্ৰশিক্ষণ ব্যৱস্থা কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ নিৰন্তৰ নিয়ন্ত্ৰণত আছিল। সৰ্বজনীন সামৰিক প্ৰশিক্ষণ অঙ্গ প্ৰজাতন্ত্ৰসমূহৰ পাৰ্টিৰ কেন্দ্ৰীয় কমিটিসমূহৰ আৰু আঞ্চলিক, চহৰৰ আৰু জিলাৰ পাৰ্টি কমিটিবোৰৰ আলোচ্যসূচীৰ সদায়ে অন্তৰ্ভুক্ত আছিল। কাম কৰি থকা অৱস্থাতে লাখ লাখ ছোভিয়েত মানুহে সামৰিক প্ৰশিক্ষণ লৈছিল। সংৰক্ষিত বেজিমেণ্টবোৰে শৃংখলান পূৰণৰ বাবে বণাঙ্গনবোৰৰ অভিযুগে সিবিবিৰ স্বাভাৱ অস্ত্ৰহীনভাবে চলিছিল। ১৯৪৩ চনৰ মে-জুন মাহত ৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰতিৰক্ষা কমিটিৰ চলাচল আৰু সবববাহ ইউনিট আৰু প্ৰতিষ্ঠানসমূহৰ আৰু প্ৰশাসনিক কৰ্মীসকলৰ অনুমোদিত সংখ্যা কমোৱাৰ সিদ্ধান্ত অতীব গুৰুত্বপূৰ্ণ আছিল। এই সিদ্ধান্তৰ ফলত বছৰৰ শেষলৈকে প্ৰায় ১৩ লাখ মানুহক অব্যাহতি দিয়া সম্ভৱ হৈছিল আৰু পিচত তেওঁলোকক প্ৰত্যক্ষভাবে যুদ্ধত ইউনিটবোৰক মদত দিবৰ বাবে পঠোৱা হৈছিল। ১৯৪৩ চনৰ প্ৰথম ছমাহত জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ সংৰক্ষিত ক্ষতিত জনবলৰ

সংখ্যা বাঢ়ি ৬ লাখৰ বেছি মানুহ হৈছিল। ১ মাৰ্চৰ পৰা ১ এপ্ৰিলৰ ভিতৰত জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰৰ সংৰক্ষিত শক্তিত কিন্তু আমিৰ সংখ্যা ৪৮৮ পৰা বাঢ়ি ৮ হৈছিল।

সেনাপতিত্ব সংক্ৰান্ত, বাজনৈতিক আৰু কৃৎকৌশলগত সংৰক্ষিত শক্তিও গঢ়ি তোলা হৈছিল। ১৯৪২ চনৰ আৰম্ভণিৰ পৰা ১৯৪৩ চনৰ আৰম্ভণিলৈকে 'নানান ধৰণৰ স্বল্পমিয়াদী প্ৰশিক্ষণ, পুনৰ প্ৰশিক্ষণ আৰু প্ৰাগ্ৰসৰ শিক্ষাৰ আয়োজন তিনিগুণ বাঢ়িছিল, অৰ্থাৎ ১০৬৮৮ পৰা বাঢ়ি ৩১৯ হৈছিল। ১৯৪৩ চনত ছোভিয়েত পদাতিক, গোলন্দাজ, ইঞ্জিনিয়াৰ আৰু বিমান স্কুলবোৰত ১৬০,০০০ৰো অধিক জুনিয়ৰ অফিচাৰে প্ৰশিক্ষণ লৈছিল। তদুপৰি, জুনিয়ৰ অফিচাৰ প্ৰশিক্ষণমূলক পাঠ্যক্ৰমত যোগ দিবলৈ ১০০,০০০ৰ বেছি জুনিয়ৰ অফিচাৰ সেনাবাহিনীলৈ আহিছিল। প্ৰাইভেট আৰু আন আন নন-কমিছন্ড পদত থাকি যুঁজত কৃতিত্ব প্ৰদৰ্শন কৰা ব্যক্তিসকলকো ব্যাপকভাৱে বিভিন্ন স্তৰত সেনাপতি পদলৈ উন্নতি কৰা হৈছিল। উদাহৰণস্বৰূপে, ১৯৪৩ চনৰ প্ৰথম চাৰি মাহত প্ৰাইভেট আৰু নন-কমিছন্ড পদত থাকি দক্ষতা আৰু বীৰত্বৰ পৰিচয় দিয়া ১০০০০ জনক অফিচাৰৰ পদলৈ উন্নীত কৰা হৈছিল। ১৯৪৩ চনৰ বাৰ্ষিক প্ৰতিবন্ধা কমিটিয়ে কম্পানি আৰু বেটাৰিৰ বাজনৈতিক কামৰ বাবে ডেপুটি কমাণ্ডাৰৰ পদ লোপ কৰাৰ সিদ্ধান্ত ললে। সেনাবাহিনীৰ বিভিন্ন স্তৰত সেনাপতিৰ পদত নতুন নতুন মানুহক অধিষ্ঠিত কৰাৰ ক্ষেত্ৰত এই সিদ্ধান্তটোৱে এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰিছিল। কুৰ্বৰ যুঁজৰ আগে আগে ১৩০,০০০ বাজনৈতিক কৰ্মীক সেনাপতিত্বৰ কাম দিয়া হৈছিল।

কমিউনিষ্ট পাৰ্টি আৰু ছোভিয়েত চৰকাৰৰ এচেষ্টাৰ কলত সেনাবাহিনীৰ সেনাপতিত্বৰ বাজনৈতিক কামৰ আৰু কৃৎকৌশলগত কামৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় বিপুল সংখ্যক কৰ্মীৰ চাহিদা সম্পূৰ্ণৰূপে

পূৰণ কৰা সম্ভৱ হৈছিল। তদুপৰি বণাজনবোৰত বিভিন্ন বিভাগীয় বাহিনীৰ লাখ লাখ অফিচাৰ সংযুক্ত শক্তিৰ আছিল।

যুদ্ধৰ কোনো বিশেষ কালছোৱাৰ বাবে সামৰিক বাজনৈতিক আৰু বণনৈতিক কৰ্তব্য নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিবলৈ গৈ কমিউনিষ্ট পাৰ্টি অৱধাৰিত্বভাৱে “নিয়ামক মুহূৰ্ত্তত নিয়ামক বিন্দুৰ শক্তিৰ সুবিপুল প্ৰাধান্য”ৰ প্ৰয়োজনীয়তা সম্পৰ্কিত লেনিনৰ ষিদ্ধিৰ পৰা অগ্ৰসৰ হৈছিল। ১৯৪৩ চনৰ জহকালি সেই ‘নিয়ামক বিন্দু’টো আছিল ছোভিয়েত বণাজনৰ সৈ। পক্ষ। সেই সময়ত তাতেই আমাৰ জনবল আৰু বৈষয়িক সজ্জাৰ অধিকাংশ কেন্দ্ৰীভূত কৰা হৈছিল। সেই জহত যুদ্ধৰত ১৩ টা বণাজনৰ ভিতৰত পাঁচটাক এই গুৰুত্বপূৰ্ণ স্থানত নিয়োগ কৰা হৈছিল। এপ্ৰিলৰ পৰা জুনৰ মধ্যৱৰ্তী সময়ত এই বণাজনাবোৰৰ শূণ্যস্থান পূৰণৰ বাবে পাইছিল প্ৰেৰিত সৈন্য সংখ্যাৰ ৫৭ শতাংশ। মুঠ প্ৰেৰিত চাৰ-মেচিনগানৰ ৫৮ শতাংশ আৰু গ্ৰটাবৰ (৮০ আৰু ১২০ কি মি) ৭৩ শতাংশ, ৭৬ মি মি অথবা বৃহত্তৰ ব্যাসৰ কামানৰ ৫২ শতাংশ, টেক প্ৰতিবোহী কামানৰ (৪৫ বপৰা ৪৭ মি মি) ৫১ শতাংশ, গ্ৰীষ্মকালীন অভিযানৰ আবশ্যকিত এই বণাজনবোৰৰ হাতত বণধূলীত নিয়োজিত টেকৰ ৬৩ শতাংশ আছিল। ফিল্ড আৰ্মিবোৰৰ প্ৰায় ৪০ শতাংশ আৰু সমূহ টেক আৰ্মিক কুক্ষ’ৰ গুৰুত কেন্দ্ৰীভূত কৰা হৈছিল। ভ’ব’নেৰ আৰু কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ আৰ্মিবোৰ সৈন্যবল কামান, টেক আৰু বিমানৰ কালৰ পৰা প্ৰকৃতকৈ শ্ৰেষ্ঠ আছিল।

পাৰ্টিয়ে লাগতিয়াল বৈষয়িক আৰু কুৎকৌশলগত পৰিস্থিতি সৃষ্টি কৰাৰ উপৰিও আগন্তুক যুদ্ধৰ বাবে যথোপযুক্ত বাজনৈতিক ভেটি স্থানান্তৰিত কৰাৰ উদ্দেশ্যেও ব্যৱস্থা লৈছিল। সমগ্ৰ সংগ্ৰামৰ বিধানবোৰ সাধো সামৰিক বিৱৰ্তনৰ দ্বাৰায় পূৰ্ব-নিৰ্দ্ধাৰিত নহয়। যে কোনো সেনাবাহিনীৰ বণদক্ষতা বহুল পৰিমাণে

দিওঁৰ কৰে ভাব সৈন্যসকলৰ চেতনা, মনোবল আৰু কৃষ্ণতাৰ স্তব
 ওপৰত। সশস্ত্ৰ সংগ্ৰামত মনোবলৰ নিয়ামক গুৰুত্ব ওপৰত জোৰ
 দি লেনিনে লিখিছিল : ‘‘চূড়ান্ত বিশ্লেষণত যুদ্ধত জয়লাভ নিৰ্ভৰ
 কৰে বৰ্ণধনোত্তৰ যিসকলৰ বস্তু ক্ষয় হ'ব সেই লোক সকলৰ উদ্দীপক
 মনোবলৰ ওপৰত।’’ মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ সময়ত কালপৰ্বত পাৰ্টিৰ
 কেন্দ্ৰীয় কমিটিয়ে সৈন্যসকলৰ মাজত ৰাজনৈতিক কামকাজৰ সংগঠন
 আৰু উন্নয়নৰ প্ৰতি বিৰামহীন মনোযোগ দিছিল। ছোভিয়েত
 সশস্ত্ৰ ফৌজৰ সমৰ দক্ষতা বঢ়াবৰ উদ্দেশ্যে ইয়াক পাৰ্টিৰ ক্ৰিয়া-
 কলাপৰ অন্যতম উপাদান হিচাপে গণ্য কৰা হৈছিল। ১৯৪০ চনৰ
 জুলাইলৈ, যেতিয়া আমাৰ সেনাবাহিনীয়ে নাংছী আক্ৰমণকাৰীহঁতৰ
 বিৰুদ্ধে ডাঙৰ যুদ্ধৰ বাবে প্ৰস্তুতি চলাইছিল, সেই সময়ত পাৰ্টিয়ে
 কমছমল সংগঠনসমূহৰ ভূমিকা বৃদ্ধিৰ সাধাৰণ কৰ্মীসকলৰ ওপৰত
 সিবোৰৰ প্ৰভাৱ বৃদ্ধিৰ আৰু কমান্ডাৰ সকলৰ সাহায্য কৰাৰ ক্ষেত্ৰত
 সিবোৰৰ ভূমিকা বেছি কাৰ্য্যকৰ আৰু উদ্দেশ্যমূলক কৰাৰ বাবে
 ব্যৱস্থা লৈছিল। এই উদ্দেশ্য লৈয়ে ১৯৪০ চনৰ ২৪ মে'ত পাৰ্টিৰ
 কেন্দ্ৰীয় কমিটিয়ে পাৰ্টি আৰু কমছমল সংগঠনসমূহৰ পুনৰ্গঠন আৰু
 বৰ্ণাজন, আৰ্মি আৰু ডিভিছনৰ বাতৰিকাকতসমূহৰ ভূমিকা বৃদ্ধি
 সম্পৰ্কে সিদ্ধান্ত লৈছিল।

পাৰ্টি আৰু কমছমল সংগঠনৰ পুৰণা পাঁখনিবোৰ নতুন কৰ্তব্য
 আৰু পৰিস্থিতিৰ উপযোগী নাছিল। এটা বেজিমেণ্টৰ এটা পাৰ্টি
 সংগঠন আছিল আৰু ২৫ টা কম্পানি, বেটাৰি আৰু আন আন অনুৰূপ
 পাৰ্টি সংগঠনত প্ৰায় ৩০০ পৰ্য্যন্ত পূৰ্ণ সদস্য আৰু প্ৰাৰ্থী সদস্য
 থাকিছিল। বেজিমেণ্টাল পাৰ্টি বুৰোৰ পক্ষে ইমান বেছি সংখ্যক
 কমিউনিষ্টসকলৰ কামকাজ পৰিচালনা কৰা, বিশেষকৈ আক্ৰমণাত্মক
 অভিযানৰ সময়ত টান হৈ পৰিছিল। পাৰ্টি আৰু কমছমল সংগঠনসমূহৰ
 সম্পাদক নিৰ্বাচনৰ নীতিও বুদ্ধ পৰিস্থিতিৰ উপযুক্ত নাছিল।

১৯৪৩ চনৰ ২৪ মে'ৰ সিদ্ধান্ত অনুযায়ী বেটেলিয়ন আৰু সমস্তবৰ অস্ত্ৰাস্ত্ৰ ইউনিটবোৰত প্ৰাথমিক পাৰ্টি আৰু কমহমল গঠন কৰাৰ কথা হ'ল। বেজিয়েণ্টাল পাৰ্টি বুৰোক পাৰ্টি কমিটিৰ ক্ষমতা প্ৰদান কৰা হ'ল। তাৰ লগতে এই সিদ্ধান্ত অনুযায়ী এটা বাৰম্বাৰ প্ৰৱৰ্ত্তন কৰা হ'ল য'ত কম্পানি বেটেলিয়ন আৰু বেজিয়েণ্টাল পাৰ্টি সংগঠক নিয়োগ কৰা হ'ল। সেই বছৰৰ ৩ জুন তাৰিখে কেন্দ্ৰীয় কমিটিয়ে এক সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰি ডিভিছনাল বাজনেটিক বিভাগ-বোৰক অগ্ৰৱৰ্ত্তী অৱস্থানৰ ইউনিটবোৰৰ পাৰ্টি সংগঠনসমূহৰ বুৰো সদস্যসকলক নিয়োগ কৰাৰ নিৰ্দেশ দিলে কমিউনিষ্টসকলক সভ্য কৰি তেওঁলোকক নিৰ্বাচন কৰাৰ সলনি এই পদ্ধতিৰ প্ৰৱৰ্ত্তন কৰা হ'ল।

পুনৰ্গঠনৰ ফলত হোভিয়েত সেনাবাহিনীত প্ৰাথমিক পাৰ্টি সংগঠনৰ সংখ্যা জুনৰ শেষছোৱাৰ ভিতৰত ৪০,০০০ৰ ঠাইত ৬০,০০০ হ'ল। ৪ লাখৰো অধিক পাৰ্টি আৰু কমহমল কৰ্মীসকলক পাৰ্টি আৰু কমহমলৰ নেতৃস্থানীয় পদলৈ উন্নীত কৰা হ'ল। বহুত বণাজনত বেটেলিয়ন আৰু বাৱতীয় আন আন ইউনিটত প্ৰাথমিক পাৰ্টি সংগঠনৰ সংখ্যা ৫০ শতাংশৰো বেছি বাঢ়ি গ'ল। তলত দিয়া সংখ্যাবোৰৰ পৰা তাক বুজা যাব'।

কেন্দ্ৰীয় কমিটিৰ উক্ত সিদ্ধান্তত বণাজনৰ বাতৰিকাকতসমূহৰ

বণাজন	১৯৪০, ১ জুন	১৯৪০, ১ জুলাই
ভ'ব'নেক	২,২৬০	৩,৩০
কেন্দ্ৰীয়	২,২০৪	৩,৮১৬
ৱিয়ানস্ক	১,২১০	২,০২০
পাশ্চিম	২,৯৪১	৫,১৬৬

১ পাৰ্টি সংগঠনৰ বৃদ্ধি আৰু সংখ্যা সম্পৰ্কে বণাজনবোৰৰ সংখ্যা উৎসৰত বিপট'ৰ ভেটিত কৰা লেখকৰ হিচাপ। এই তালিকাত স্তম্ভ বণাজনৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হোৱা নাই। এই বণাজনটো ১৯৪০ চনৰ জুলাইত গঠন কৰা হৈছিল।

কামকাজৰ উন্নতি সাধনৰ বাবে বিভিন্ন ব্যৱস্থাও সন্নিবিষ্ট আছিল। যেনে পলিটেকল এডমিনিষ্ট্ৰেছন, অৰ্থাৎ প্ৰধান ৰাজনৈতিক প্ৰশাসনৰ “বণাজন, আৰ্মি আৰু ডিভিছনাল বাতৰিকাকতসমূহক শক্তিশালী আৰু উন্নত কৰিবলৈ আৰু লাল কোজৰ লোকসকলক ৰাজনৈতিক, সামৰিক আৰু সাংস্কৃতিক শিক্ষাত সৰ্বপ্ৰকাৰ সম্ভাৱ্য উপায়ে প্ৰবৰ্দ্ধিত “ভূমিকা লবলৈ” বাধ্যতামূলক নিৰ্দেশ দিয়া হৈছিল। ১৯৪৩ চনত ছোভিয়েত সেনাবাহিনী আৰু নৌবাহিনীতে ১৫০ খনৰো বেছি নতুন বাতৰিকাকত প্ৰকাশ কৰা হৈছিল। সেই বছৰৰ জুলাইত সেনা আৰু নৌবাহিনীৰ বাতৰিকাকতসমূহৰ মুঠ দৈনিক প্ৰচাৰ সংখ্যা ১৬ আৰু ২৪ হেজাৰ হৈছিলগৈ।

পাৰ্টি আৰু কমহমল সংগঠনসমূহৰ পুনৰ্গঠনে ইউনিটবোৰত ৰাজনৈতিক কামকাজ বহুল পৰিমাণ প্ৰাণৱন্ত কৰি তুলিছিল, ছোভিয়েত সৈন্যসকলৰ বগদক্ষতা আৰু ৰাজনৈতিক ক্লিয়াকলাপ বৃদ্ধি কৰিছিল আৰু সশস্ত্ৰ ফৌজৰ মাজত পাৰ্টিৰ প্ৰভাৱ প্ৰভুত শক্তিশালী কৰিছিল। পাৰ্টিৰ সদস্যসংখ্যা বৃদ্ধিৰ মাজত ইয়াৰ সুস্পষ্ট প্ৰতিফলন ঘটিছিল। ১৯৪৩ চনত ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ ফৌজৰ পাৰ্টি সংগঠনসমূহে ১,৩৭২,৪৬৮ জনক প্ৰাৰ্থী সদস্য হিচাপে আৰু ৮০৩,১৬৭ জনক পূৰ্ণ-সদস্য হিচাপে গ্ৰহণ কৰিছিল। যুদ্ধৰ সময়ৰ বছৰবোৰৰ ভিতৰত এইবেলিয়ে সৰ্বাধিক বেছি সংখ্যক মানুহে পাৰ্টিত যোগ দিছিল।

কমিউনিষ্ট পাৰ্টিয়ে ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ ফৌজলৈ ক্ৰমাগত সৰ্বতোমুখী সাহায্য আগবঢ়াইছিল। জনগণৰ মাজত পাৰ্টিৰ সাংগঠনিক আৰু ৰাজনৈতিক কাম সম্পূৰ্ণভাৱে এই উদ্দেশ্যেই কৰা হৈছিল। বণাজন আৰু পশ্চাদভাগৰ ঐক্য শক্তিশালী কৰাৰ বাবে, বণাজনক সৰ্বপ্ৰকাৰে সাহায্য কৰাৰ বাবে পাৰ্টিয়ে কৰা প্ৰতিটো আবেদনলৈ আমাৰ বাইকে সোৎসাহে সঁহাৰি দিছিল।

ছোভিয়েত সশস্ত্র ফৌজলৈ বাইজৰ সহায়ত। বহু বিচিত্ৰ ৰূপত আহিছিল। ১৯৪৩ চনত বিশেষকৈ সেই বছৰৰ প্ৰথমার্দ্ধত অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ বাবে তহবিল সংগ্ৰহৰ উদ্দেশ্যে এক ব্যাপক দেশপ্ৰেমিক আন্দোলন গঢ়ি হৈছিল। চাৰি মাহৰ কম সময়ৰ ভিতৰত (১৯৪২ চনৰ ৯ ডিচেম্বৰৰ পৰা ১৯৪৩ চনৰ ৩১ মাৰ্চলৈকে) ছোভিয়েত শ্ৰমিক, যৌথ পামৰ খেতিয়ক, সশস্ত্ৰ ফৌজৰ লোকসকলে আৰু গেবিলা বোদ্ধাসকলে ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ ফৌজৰ নিযিত ৭০০ কোটি কৰলবোৰ অধিক বৰঙণি দিছিল আৰু তাৰোপৰি দিছিল বহুত বহুমূলীয়া বস্তু আৰু খাদ্য সামগ্ৰী আদি। ছোভিয়েত বাইজে আগবঢ়োৱা ধন টেক, যুঁজাৰু বিমান, কামানৰ বেটাৰি নিৰ্মাণত খৰচ কৰা হৈছিল।

ছোভিয়েত জনগণৰ স্নগভীৰ দেশপ্ৰেম স্বেচ্ছাসেৱক গোট গঠনৰ আন্দোলনত উজ্জ্বলভাৱে প্ৰতিফলিত হৈছিল। ১৯৪৩ চনৰ বসন্তকালি কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ কেন্দ্ৰীয় কমিটিৰ অনুমতি লৈ স্বেত্ৰদৰ্শক, চেলিয়াবিমস্ক আৰু পেৰ্ম অঞ্চলৰ শ্ৰমিকসকলে উৰালছ প্লেছাল ভলন্টিয়াৰ টেক ক'ৰ গঠন কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। টেক, অস্ত্ৰশস্ত্ৰ, সা-সঁজুলি আৰু ইউনিফৰ্ম সকলো পৰিকল্পিত উৎপাদনৰ অতিৰিক্ত হিচাপে তৈয়াৰ কৰা হৈছিল আৰু তাৰ খৰচ বহন কৰিছিল শ্ৰমিকসকলে নিজেই। এই ক'ৰটো সম্পূৰ্ণৰূপে স্বেচ্ছাসেৱকসকলক লৈ গঠিত হৈছিল, তাৰ ভিতৰত আছিল শ্ৰমিক, যৌথ পামৰ কৰ্মী আৰু বুদ্ধিজীৱীসকল। ইয়াত বহুত মানুহে যোগ দিব খুজিছিল। কেৱল চেলিয়াবিমস্কৰ পাৰ্টিৰ চহৰ আৰু জিলা কমিটিয়েই ৪৯,৫১৭ জন দৰ্খাস্ত পাইছিল। ইয়াৰ মাজৰপৰা ২,৯২৭ জনক বাছনি কৰা হৈছিল আৰু ক'ৰত ভৰ্তী কৰা হৈছিল আৰু তাৰ ভিতৰত ৪৪'২ শতাংশ আছিল কমিউনিষ্ট পাৰ্টি আৰু কমছমলৰ সদস্য। ১৯৪৩ চনৰ ১৯ মে'ৰ দিনা ক'ৰটোক এ জি. বোদিনৰ সেনাপতিত্বত বণাজনলৈ পঠোৱা হৈছিল আৰু এই ক'ৰে কুস্ক'বালজত বীৰত্বেৰে সৈতে যুঁজিছিল।

ছাইবেৰীয় ছোছাল ইনকেষ্ট্ৰি ক'ৰ গঠনৰ বাবে ন'ভ'ছিবিষ্ট ,
 ওল্ড আৰু কেমিৰডো অঞ্চলত আৰু ক্ৰাছনোয়াস্ক টেৰিটৰিত আৰু
 এটা কছাক স্বেচ্ছাসেৱক ডিভিছন গঠনৰ বাবে কুবানত আন্দোলন
 গঢ়ি তোলা হৈছিল। এই আটাইবোৰ গোট গঠিত হৈছিল স্থানীয়
 পাৰ্টি-সংগঠনৰ পৰিচালনাত আৰু এই গোটবোৰৰ অকিচাৰ আৰু
 সৈন্তসকলে নাৎছী আক্ৰমণকাৰীহঁতৰ বিৰুদ্ধে যুঁজত বিপুল দক্ষতা
 আৰু শৌৰ্যৰ চিনাকি দিছিল।

ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ কৌঞ্জে দেশবাসীৰ পৰা পোৱা যুটীয়াভাৱে লিখা
 চিঠিবোৰ আছিল তেওঁলোকৰ পক্ষে এক বিৰাট নৈতিক সাহায্যস্বৰূপ।
 ১৯৪৩ চনৰ ফেব্ৰুৱাৰী মাহৰপৰা আগষ্টলৈকে বিশেষকৈ এনে বহুত
 চিঠি আহিছিল কাকাজস্থান তাজিকিস্তান, তুৰ্কমেনিয়া, আৰ্মেনিয়া,
 আজাৰবাইজান আৰু তাতাৰ দাঘেষ্তান, বুৰিয়াত মঙ্গোলিয়ান, চুভাছ,
 মাৰি আৰু বাছকিৰ স্বায়ত্তশাসিত ছোভিয়েত সমাজতান্ত্ৰিক প্ৰজাতন্ত্ৰ-
 সমূহৰ পৰা। প্ৰতিখন চিঠি দেশৰ দৃৰ্গণবটীয়া অঞ্চল পৰ্য্যন্ত
 ব্যাপকভাৱে আলোচিত হৈছিল। এইবোৰত লাখ লাখ শ্ৰমিক,
 বোধপামৰ খেতিয়ক আৰু বুদ্ধিজীৱীসকলৰ স্বাক্ষৰ থাকিছিল আৰু
 ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ সকলো মানুহে আৰু সমুখ বণাজনৰ সকলো
 সৈন্তই এই চিঠিবোৰ পঢ়িছিল। এই অপূৰ্ব চিঠিবোৰত জনগণে
 তেওঁলোকৰ ঘৃণা শত্ৰুৰ বিৰুদ্ধে সাহসেৰে আৰু নিৰ্ভীকভাৱে যুঁজিবলৈ
 আহ্বান জনাইছিল। আজাৰবাইজানৰ জনগণে আজাৰবাইজানীয়
 সৈন্তসকললৈ লিখিছিল : “নিৰ্ভীকতা আৰু সাহ, শপতৰ প্ৰতি
 আনুগত্য, দেশৰ বাবে নিজৰ তেজ আৰু জীৱনদান কৰাটো আমাৰ
 জনগণৰ চিৰকালীয়া চাৰিত্ৰিক বৈশিষ্ট্য। বীৰৰ লেখীয়া যুত্ৰ্যবৰণ
 যে চিৰকাললৈ অমৰ হৈ থকা এই কথা আমি বহুদিনৰ পৰা জানোঁ।

এইবোৰ অনুজ্ঞাপৰা ছোভিয়েত সৈন্তসকলে নাৎছী আক্ৰমণ-
 কাৰীহঁতৰ বিৰুদ্ধে সংগ্ৰামত শক্তি আৰু প্ৰেৰণা আহৰণ কৰিছিল ;

এইবোৰ অনুজাই তেওঁলোকৰ জয়লাভ সম্বন্ধে বিশ্বাস ৰঢ়াই কৰিছিল।

এইবোৰ দলিলৰ যি বিৰাট শিক্ষামূলক তাৎপৰ্য্য আছিল তাক সমুখ বণাজনসমূহ সৈন্তসকলৰপৰা আঞ্চলিক, চহৰ আৰু জিলা পাৰ্টি কমিটিসমূহলৈ আৰু প্ৰজাতন্ত্ৰসমূহৰ বাস্তবিকভাৱে সমূহলৈ অহা হেজাৰ হেজাৰ চিঠিৰ পৰা বুজা গৈছিল। উদাহৰণস্বৰূপে, কাজাখস্তানত গঠিত আৰু কুস্ক' বালজৰ যুঁজত অংশগ্ৰহণকাৰী ৭০তম গাৰ্ডছ ইনফেণ্ট্ৰি ডিভিছনৰ কমহমল অফিচাৰ আৰু সৈন্তসকলে কাজাখস্তানৰ কমহমল সদস্য আৰু তৰণচামলৈ ১৯৪৩ চনৰ ৩০ জুলাই তাৰিখে লিখা চিঠিত লিখিছিল : “আমি তোমালোকৰ নিৰ্দেশ পালন কৰিছোঁ, আমি নাংছাইঁতৰ প্ৰতিশোধ লৈছো তেজৰ প্ৰতিটো টোপালৰ বাবে, জাৰ্মান দখলকাৰীহঁতৰ দ্বাৰা নিৰ্য্যাতিত ছোভিয়েত জনগণৰ প্ৰতি বিন্দু অক্ষৰ বাবে, মাকৰ বুকুত বেয়েনেটবিদ্ধ প্ৰতিটো শিশুৰ বাবে। কাজাখ জনগণৰ দ্বাৰা লালিত সৈন্তসকলৰ বাবে আমি গৰ্বিত, জাৰ্মান দস্যুহঁতৰ বিৰুদ্ধে যুঁজত তেওঁলোকে নিজক মহিমান্বিত কৰিছে।”

সৈন্তসকলৰ পৰিয়ালবৰ্গক সাহায্য কৰাৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰশাসনিক সংস্থা আৰু স্থানীয় পাৰ্টি সংস্থাসমূহৰ কামকাজ উন্নত কৰাৰ বাবে কেন্দ্ৰীয় কমিটিৰ সিদ্ধান্ত আছিল ছোভিয়েত সৈন্তসকলৰ সময় দক্ষতা বৃদ্ধিৰ হকে কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ দ্বাৰা গৃহীত এটা অতীব গুৰুত্বপূৰ্ণ ব্যৱস্থা। এই সিদ্ধান্তত সৈন্তসকলৰ পৰিয়ালবৰ্গৰ বৈষয়িক চাহিদা পূৰণৰ বাবে ছোভিয়েত জনগণৰ প্ৰচেষ্টাৰ বিপুল ৰাজনৈতিক গুৰুত্বৰ ওপৰত জোৰ দিয়া হৈছিল। তেওঁলোকৰ বাবে বাসস্থান, আলানি, পেঞ্চন, ভাতা আৰু খাদ্য ইত্যাদিৰ মোগান ধৰাৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছিল। এই বিষয়ে পাৰ্টি আৰু চৰকাৰৰ কামৰ পৰিসৰ সম্পৰ্কে এটা ধাৰণা নিম্নোক্ত পৰিসংখ্যানৰ পৰা পোৱা যাব পাৰে। ১৯৪৩ চনৰ ১ জানুৱাৰীৰ ভিতৰত কাজাখ প্ৰজাতন্ত্ৰৰ সামাজিক বীমা সংস্থাসমূহে সৈন্তসকলৰ

পৰিয়ালবৰ্গৰ ভাত্ৰাব বাবে ৪৭১,০০০ দৰ্খাস্ত পৰীক্ষা কৰিছিল আৰু ৩০০,০০০ পৰিয়ালৰ দৰ্খাস্ত মঞ্জুৰ কৰিছিল। কছ ফেডাৰেছনত বণাজনৰ সৈন্তসকলৰ পৰিয়ালসমূহে ১৪০,০০০ টন খাদ্যসামগ্ৰী, ১৫ লাখ ঘোৰ জোতা আৰু অন্যান্য বস্তুবাহানি পাইছিল। সমগ্ৰ দেশখনে সৈন্তসকলৰ পৰিয়ালবৰ্গক মনোযোগ আৰু সান্দ্যৰে আগুৰি ৰাখিছিল। ইয়াৰ ফলত সৈন্তসকলৰ মনোবল বাঢ়িছিল। থলুৱা পাৰ্টি আৰু প্ৰশাসনিক সংস্থাসমূহলৈ লিখা চিঠিত অফিচাৰ আৰু সৈন্তসকলে তেওঁলোকৰ পৰিয়ালবৰ্গলৈ সাহায্য আগবঢ়োৱাৰ বাবে হিয়াভৰা ধন্যবাদ জনাইছিল।

পশ্চাদভাগ আৰু বণাজনৰ মাজত নৈতিক ঐক্য দিনকদিনে বেছিহৈ শক্তিশালী হৈছিল। ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ ফৌজৰ অপৰাজেয়তাৰ, কুৰ্ক বালজৰ যুঁজত তেওঁলোকৰ অসামান্য সাফল্যৰ কাৰণ ইয়াৰ মাজতে নিহিত হৈ আছে।

কুৰ্ক বালজত ৫০ দিন ধৰি তয়াময়া যুঁজ চলিছিল, আৰু প্ৰতিটো দিনৰ যুঁজৰ ছোভিয়েত সৈন্তসকলে বিপুল বক্তদান কৰিব লগীয়া হৈছিল, ছোভিয়েত জনগণে পশ্চাদভাগত থাকি অবিচ্যন্ত প্ৰয়াস চলাব লগা হৈছিল। কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ কেউপাশে সন্দেহভাৱে ঐক্যবদ্ধ হোৱা ছোভিয়েত বাইজ্ৰে অভূতপূৰ্ব কঠোৰতাৰে সৈতে যুঁজিছিল। যুদ্ধই নিয়ামক পৰ্যায়ত প্ৰৱেশ কৰিছিল।

প্ৰথম শ্ৰেণীৰ অন্তঃশস্ত্ৰেৰে সুসজ্জিত, সমাজতান্ত্ৰিক মাতৃভূমিৰ প্ৰতি একান্ত অনুগত আৰু আক্ৰমণকাৰীহঁতৰ প্ৰতি যুগাৰে পৰিপূৰ্ণ ছোভিয়েত বাইজ্ৰে তেওঁলোকৰ ওপৰত স্তম্ভ কৰা কৰ্তব্যপালনত দৃঢ়প্ৰতিজ্ঞ আছিল। বগখলীত ব্যাপক বীৰত্ব প্ৰত্যক্ষ কৰা গৈছিল। যুঁজত শ শ, হেজাৰ হেজাৰ ছোভিয়েত সৈনিকে দক্ষতা, শৌৰ্য আৰু সাহস প্ৰদৰ্শন কৰিছিল। আৰু সচৰাচৰে হোৱা দৰে কমিউনিষ্টসকলেই আছিল আগশাৰীত, যুঁজৰ সৰ্বাতোকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ খণ্ডত। পাৰ্টি

সদস্যসকলৰ এটা বিৰাট অংশ বণধলীত আছিল। যুদ্ধৰ সময়ত কালছোৱাত কেন্দ্ৰীয় কমিটিয়ে কমিউনিষ্টসকলক এনেকৈ বণ্টন কৰিছিল যাতে যুদ্ধৰ সমস্ত নিয়ামক খণ্ডবোৰত বৰ্ধেই সংখ্যক কমিউনিষ্ট থাকে। ১৯৪০ চনৰ গ্ৰীষ্মকালীন অতিবাহনৰ সময়ত ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ ফৌজত কমিউনিষ্টসকলৰ সংখ্যা আছিল ১,৮১৮,৩৮৫ অৰ্থাৎ মুঠ সংখ্যাৰ আধা। ১,৪২৪,০০০ পাৰ্টি সদস্য আৰু প্ৰাৰ্থী সদস্য, অৰ্থাৎ ৮৩ শতাংশবোৰ বেছি বণধলীৰ আৰ্মিবোৰত আছিল। পশ্চিম, ব্ৰিয়ানস্ক, কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেথ বণাঙ্গনৰ পাৰ্টি সংগঠনসমূহত মুঠ ৬০০,০০০ সদস্য আৰু প্ৰাৰ্থীসদস্য আছিল, অৰ্থাৎ মুঠ ১৩টা বণাঙ্গনৰ কমিউনিষ্টসকলৰ ৪২ শতাংশ আছিল এই বণাঙ্গনবোৰত।' কমিউনিষ্টসকলৰ এই বিশাল বাহিনীয়ে যুদ্ধত নিযুক্ত সৈন্যসকলক দৃঢ়সংবদ্ধ কৰিছিল আৰু পাৰ্টিৰ কেন্দ্ৰীয় কমিটিৰ কেউপাশে তেওঁলোকক সমবেত কৰিছিল। যদিও তুমুল যুদ্ধৰ মাজত থকাৰ ফলত কমিউনিষ্টসকলৰ বিপুল ক্ষয়ক্ষতি হৈছিল, তথাপি তেওঁলোকৰ সংখ্যা কমি যোৱা সত্ত্বেও সৈন্যসকলৰ মাজত তেওঁলোকৰ প্ৰভাৱ কম নাছিল, বৰং ক্ৰমাৎ বাঢ়িছিলহে। মৃতসকলৰ ঠাই লৈছিল লাখ লাখ অন্যান্য সৈন্যই, তেওঁলোকে নাৎছীহঁতৰ বিৰুদ্ধে বীৰব দৰে যুঁজিছিল। দুমাহ জোৰা (জুলাই, আগষ্ট) যুদ্ধত ভ'ব'নেথ, শ্বেপ, কেন্দ্ৰীয়, ব্ৰিয়ানস্ক আৰু পশ্চিম বণাঙ্গনৰ পাৰ্টি সংগঠনবোৰে বহু পাৰ্টি সদস্য হেৰুৱাইছিল, কিন্তু সেই একেসময়তে তেওঁলোকে প্ৰায় ১১৫,০০০ জনক পাৰ্টিলৈ আনিছিল। গতিকে নাৎছী আক্ৰমণকাৰীহঁতৰ বিৰুদ্ধে তিন্ত সংগ্ৰামত লেনিনবাদী পাৰ্টিয়ে সংখ্যা আৰু শক্তিত ক্ৰমেই বাঢ়িছিল।

সেই দিনবোৰ পশ্চাদভাগতো ছোভিয়েত জনগণৰ পক্ষে নিতান্ত কঠোৰ আছিল। তেওঁলোকৰ মনোবোগ কুক্ষ' বালজৰ ওপৰত

১ বণাঙ্গনবোৰৰ বিপৰ্টৰ ভোটলৈ লেখকে কৰা হিচাপ।

কেজীকৃত হৈছিল। কমিউনিষ্ট পাৰ্টিয়ে জনগণৰ কুৰ্ক যুঁজৰ উদ্দেশ্য আৰু যুঁজৰ কলাফলৰ পক্ষে ইয়াৰ ঐতিহাসিক তাৎপৰ্য্য ক্ৰমাগত ব্যাখ্যা কৰিছিল আৰু নাৎছী দস্যুইতৰ বিৰুদ্ধে এই যুদ্ধৰ অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ মুহূৰ্তত ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ ফৌজক সাহায্য কৰাৰ বাবে তেওঁলোকৰ প্ৰচেষ্টা বহুগুণ বঢ়াবৰ বাবে তেওঁলোকক অনুপ্রাণিত কৰিছিল। কাৰখানা আৰু মিলত, খনিত, ৰাষ্ট্ৰীয় আৰু যৌথ পামৰ-সকলোতে পাৰ্টি সংগঠনসমূহে শত্ৰুইতৰ বিৰুদ্ধে জয়লাভৰ বাবে জনগণৰ প্ৰয়াস সংহত কৰিছিল।

“বণাঙ্গনৰ বাবে সকলো, জয়লাভৰ বাবে সকলো”—এই দেশ-প্ৰেমিক আন্দোলন গোটেই দেশ জুৰি দ্ৰুত বিয়পি পৰিছিল। ১৭ জুলাইত, যেতিয়া কুৰ্কৰ যুঁজ চৰম পৰ্যায় পাইছিলগৈ, সেই দিনা মস্কোৰ কিৰত ডায়নামো কাৰখানাৰ শ্ৰমিকসকলে এক সমাজতান্ত্ৰিক দৃষ্টান্ত অনুসৰণৰ আন্দোলন আৰম্ভ কৰিছিল। সমস্ত ছোভিয়েত শ্ৰমিক যৌথ পামৰ খেতিয়ক আৰু বুদ্ধিজীৱীয়ে এই উত্তোগ সমৰ্থন কৰিছিল। কাৰখানাবোৰে বছৰৰ শেষ চতুৰ্থাংশৰ আৰু সমগ্ৰ ১৯৪৩ চনৰ পৰিকল্পনা পূৰণ কৰাৰ প্ৰতিজ্ঞা গ্ৰহণ কৰিছিল। যৌথ পামৰ খেতিয়কসকল শস্ত্ৰ চপোৱা সাফল্যৰ সৈতে সমাধা কৰিবলৈ আৰু নিৰ্দ্ধাৰিত সময়ৰ আগতেই খাতশস্ত্ৰ আৰু অন্যান্য খাতসামগ্ৰী সংগ্ৰহ কৰিবলৈ প্ৰয়াসী হৈছিল। ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ ফৌজৰ এনে এক পশ্চাদভাগ আছিল যাৰ ওপৰত তেওঁলোকে সম্পূৰ্ণ নিৰ্ভৰ কৰিব পাৰিছিল। কমিউনিষ্ট পাৰ্টিয়ে বণখলী আৰু পশ্চাদভাগৰ প্ৰয়াস ঐক্যবদ্ধ কৰিছিল যাৰ একমাত্ৰ উদ্দেশ্য হৈছে শত্ৰুক সম্পূৰ্ণৰূপে পৰ্যুদস্ত কৰা।

কুৰ্ক বালজত ছোভিয়েত জনগণ আৰু তেওঁলোকৰ সশস্ত্ৰ ফৌজৰ দ্বাৰা অৰ্জিত বিজয়ত কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ সুবিশাল সাংগঠনিক আৰু ৰাজনৈতিক কামকাজ আছিল এক নিয়ামক উপাদান।

কণে'ল-জেনাবেল কনষ্টানতিন ক্ৰাইনিউকভ*

ৰাজনৈতিক কাম

মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ কঠোৰ পৰীক্ষাই প্ৰত্যয়জনকভাৱে প্ৰমাণ কৰিছে যে সৈন্যসকলৰ মনোবল বৃদ্ধিত আৰু শত্ৰুহঁতৰ বিৰুদ্ধে যুঁজত তেওঁলোকৰ শক্তি বহুগুণ বঢ়োৱাৰ ক্ষেত্ৰত ৰাজনৈতিক কাম এক পৰাক্ৰান্ত অস্ত্ৰ। কুস্ক'ৰ যুঁজত ৰাজনৈতিক কামৰ জৰিয়তে এই কথা উজ্জ্বলভাৱে ফুটি উঠিছে।

সিমানদিনে ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ ফৌজত বহুত পৰিৱৰ্তন সাধিত হৈছিল। তেওঁলোক দুই বছৰ জোৰা যুঁজৰ মাজেদি অভিজ্ঞতা আহৰণ কৰিছিল আৰু তেওঁলোকে বেছি বেছিকৈ অস্ত্ৰশস্ত্ৰ পাইছিল। সৈন্যসকলৰ মনোবল উচ্চৰ পৰা উচ্চতৰ হৈছিল। মস্কো আৰু ষ্টালিনগ্ৰাদৰ বিজয়, লেনিনগ্ৰাদ, ছেভাস্ত'পল আৰু ওদেছা বন্ধাকাৰী-সকলৰ অমৰ সমৰ-কীৰ্ত্তি - এইবোৰ আৰু বণাজনন আৰু পশ্চাদভাগত আন আন সাকল্য বিজয় সম্পৰ্কে আস্থা বঢ়াইছিল, নাৎসী শক্তিহঁতৰ অৱধাৰিত আৰু সম্পূৰ্ণ বিপৰ্যায় সম্পৰ্কে বিশ্বাস বঢ়াইছিল।

* কণে'ল জেনাবেল ক্ৰাইনিউকভ কুস্ক'ৰ যুঁজত 'ভ'ৰ'নেৰ বণাজননৰ ৪০তম আৰ্ম'ৰ সাৰ্বাৰিক পৰিষদৰ সদস্য আছিল।

ৰাজনৈতিক কামভো বহুত অভিজ্ঞতা আহৰিত হৈছিল। ইয়াৰ আধেয় অধিকতৰ উদ্দেশ্যময় হৈছিল, কোনো অধিকতৰ বৈচিত্ৰ্যময় হৈছিল। ৰাজনৈতিক যন্ত্ৰৰ কাঠামো বেছিকৈ সমন্বিত হৈছিল আৰু আমাৰ সশস্ত্ৰ ফৌজৰ গাঁথনিৰ আৰু তেওঁলোকৰ লক্ষ্যৰ সৈতেও সম্পূৰ্ণ সঙ্গতিপূৰ্ণ হৈছিল।

১৯৪৩ চনৰ গ্ৰীষ্মকালীন অভিযানৰ প্ৰস্তুতিৰ সময়ত আৰু কুৰ্কৰ যুঁজত পাৰ্টিৰ কেন্দ্ৰীয় কমিটিয়ে সকলো ছোভিয়েত সৈন্যৰ ওচৰত দাবী কৰিছিল যে জাৰকালি অৰ্জিত সাফল্যক আৰু সংহত কৰিব লাগিব আৰু তাক বেছিকৈ সৰ্বস্বত্ব কৰিব লাগিব, পুনৰুদ্ধৃত ভূখণ্ডৰ এক ইচ্ছিমানো এবিধ নালাগিব, যুঁজৰ গতিমুখ পৰিৱৰ্তন বাবে শত্ৰুৱে কৰা সকলো প্ৰয়াস ব্যৰ্থ কৰিব লাগিব আৰু নাৎছীহঁতৰ কবলত পৰা লাখ লাখ ছোভিয়েত জনগণক মুক্ত কৰিব লাগিব।

কমিউনিষ্ট পাৰ্টিয়ে ছোভিয়েত সৈন্যসকলৰ মাজত শত্ৰুহঁতৰ প্ৰতি তীব্ৰ ঘৃণাসংকাৰৰ ক্ৰিয়াকলাপ তীব্ৰ কৰিছিল, ইয়াক যুদ্ধজয়ৰ অন্ততম গুৰুত্বপূৰ্ণ উপায়ৰূপে গণ্য কৰিছিল। কমাণ্ডাৰ আৰু ৰাজনৈতিক কৰ্মীসকলৰ কামকাজৰ আধেয় আৰু ৰূপ পাৰ্টিৰ “পশ্চিমলৈ নোলা” বণধৰ্মনিৰ দ্বাৰা নিৰ্দ্ধাৰিত হৈছিল।

পাৰ্টিৰ কেন্দ্ৰীয় কমিটি আৰু সৰ্বোচ্চ কমাণ্ডে কুৰ্ক বালজৰ যুঁজত যি নিৰ্দিষ্ট ৰূপ আৰু পদ্ধতি ব্যৱহাৰ কৰিব লাগিব তাক নিৰ্দ্ধাৰিত কৰি দিছিল : আত্মবক্ষামূলক যুঁজত শত্ৰুক জুকলা কৰি পেলোৱা, তাৰ পিচত প্ৰতি-আক্ৰমণলৈ যোৱা—ইয়েই আছিল সমস্ত ৰাজনৈতিক কামৰ অন্তৰ্নিহিত ধাৰণা। ই প্ৰধানন্ত শক্তিশালী, স্তৰে স্তৰে বিস্তৃত টেক-প্ৰতিবোধী প্ৰতিবন্ধা সংগঠিত কৰাৰ অভিমুখে নিৰ্দেশিত আছিল। সশস্ত্ৰ ফৌজৰ কমিউনিষ্টসকল তেওঁলোকৰ কামকাজত “শেষ মানুহটো ধকালৈকে প্ৰতিবন্ধা” আৰু “এথোজো পিচ হোঁহকা নহয়” এই বণধৰ্মনিৰ দ্বাৰা পৰিচালিত হৈছিল।

গ্ৰীষ্মকালীন যুঁজৰ প্ৰস্তুতিত পাৰ্টিৰ কেন্দ্ৰীয় কমিটিয়ে সেনা আৰু নৌ বাহিনীত পাৰ্টি সংগঠনসমূহৰ ভূমিকা আৰু প্ৰভাৱ বৃদ্ধিৰ বাবে কেবাটাও গুৰুত্বপূৰ্ণ সাংগঠনিক ব্যৱস্থা চালু কৰিছিল।

১৯৪৩ চনৰ ২৪ মে তাৰিখে কেন্দ্ৰীয় কমিটিয়ে পদাতিক আৰু গোলন্দাজ বেটেলিয়নবোৰত আৰু কেইটামান বেজিমেণ্টাল চাৰ ইউনিটত পাৰ্টি সংগঠন স্থাপন কৰাৰ সিদ্ধান্ত লৈছিল। ইয়াৰ ফলত কমিউনিষ্টসকলে সাধাৰণ সমৰ্থকসকলৰ বৰ ওচৰ চাপি আহিছিল, কমাণ্ডে সজ্জ কৰা কৰ্তব্য সম্পাদনত পাৰ্টি সংগঠনসমূহৰ সংগ্ৰামী মনোভাৱ বাঢ়িছিল আৰু যিসকল সৈন্যই কৃতিত্ব প্ৰদৰ্শন কৰিছিল তেওঁলোকক পাৰ্টিলৈ অনাৰ প্ৰক্ৰিয়া উন্নত হৈছিল। তলত দিয়া তথ্যবোৰৰ পৰা সৈন্যসকলৰ মাজত পাৰ্টিৰ প্ৰভাৱ, পাৰ্টি সংগঠন আৰু তাৰ পৰিসৰ বুজা যাব : গ্ৰীষ্মকালীন অভিযানৰ আগতে ১০ দিনৰ ভিতৰতে কেন্দ্ৰীয় বণাজনত ১,৬১২টা আৰু ভ'ব'নেৰ বণাজনত ১,২৪২টা প্ৰাথমিক সংগঠন গঢ়ি তোলা হৈছিল।

১৯৮৩ চনৰ ১ জুলাইলৈকে এই দুই বণাজনৰ ৰাজনৈতিক প্ৰশাসনৰ একো একোটা প্ৰাথমিক সংগঠন ২৫ জনৰ অধিক কমিউনিষ্টক লৈ গঠন কৰা হৈছিল। যুঁজৰ আবস্থানিত প্ৰতিটো পদাতিক কম্পানি আৰু গোলন্দাজ বেটাৰিত ১০, ১২ অথবা তাতো অধিক কমিউনিষ্ট আৰু সংগ্ৰামী কৰ্মী লৈ পূৰ্বদৃষ্টিৰ পাৰ্টি-সংগঠন আৰু ১৫-২০ জন সদস্যক লৈ সুদক্ষ কমহমল সংগঠন গঢ়ি তোলা হৈছিল।

কুৰ্ক'ৰ যুঁজ যেতিয়া আবস্থিত হল সেই সময়ত ভ'ব'নেৰ বণাজনত প্ৰায় ১০০,০০০ কমিউনিষ্ট আৰু ১১৪,০০০ৰো অধিক কমহমল সদস্য আছিল, আৰু কেন্দ্ৰীয় বণাজনত আছিল ১২০,০০০ কমিউনিষ্ট আৰু ১৩২,০০০ কমহমল সদস্য। আৰু আন তিনিটা বণাজনক (স্টেপ, জিয়ানস্ক আৰু পশ্চিম) ধৰিলে দেখা পাম যে কুৰ্ক'ৰ যুঁজত ভাগ লোৱা সৈন্যসকলৰ ভিতৰত দহ লাখৰো অধিক কমিউনিষ্ট আৰু

কম্বুজমল সদস্য আছিল। ই আছিল যথার্থতে এটা প্ৰবল, দৃঢ়সংবদ্ধ-কাৰী পাৰ্টি শক্তি যিয়ে সৈন্তসকলক সাক্ষ্যৰ সৈতে জয়ৰ বাটলৈ আগুৱাই নিছিল।

২৪ মে'ৰ সিদ্ধান্তত কেন্দ্ৰীয় কমিটিয়ে যুদ্ধবত সৈন্তসকলৰ সামৰিক, ৰাজনৈতিক আৰু সাংস্কৃতিক শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত বণাঙ্গন, আৰ্মি আৰু ডিভিছনবোৰৰ বাতৰিকাকতৰ ভূমিকা বৃদ্ধিৰ অৰ্থে কেইটামান গুৰুত্বপূৰ্ণ ব্যৱস্থাৰ কথা কৈছিল। সুপৰিচিত ছোভিয়েত লিখক পিওত্ৰ্, পাভলেঙ্কোৱে লিখিছিল যে 'বাতৰিকাকত চাৰ মেচিনগান বা হাতবোমাৰ দৰেই সমান অপৰিহাৰ্য্য। ই হৈছে আত্মিক ঋণাত্মক অত্যাৱশ্যক বৰাদ, সাহসৰ এক অফুৰন্ত ভাণ্ডাৰ যাৰ অবিহনে যুদ্ধৰ কঠোৰ পৰীক্ষাৰ মুহূৰ্ত্তবোৰত কোনো ছোভিয়েত সৈন্ত টিকি থাকিব নোৱাৰিলেহেঁতেন।'

সামৰিক পৰিষদ আৰু ৰাজনৈতিক সংস্থাসমূহে বণাঙ্গন, আৰ্মি আৰু ডিভিছনবোৰৰ বাতৰিকাকতৰ কামকাজ উন্নত কৰিব পাৰিছিল। কুস্কৰ যুঁজ আৰম্ভ হোৱাৰ সময়ত সিবোৰৰ সংখ্যা বহুত বাঢ়িছিল আৰু গুণগুণভাৱেও উন্নতিলাভ কৰিছিল। ৰাজনৈতিক সংস্থাসমূহৰ আৰু কমণ্ডৰ হাতত বাতৰিকাকত আছিল এক বিৰাট সংগঠনী আৰু শিক্ষাপ্ৰদ শক্তি। প্ৰত্যেক বণাঙ্গনত কছ ভাষাত আৰু ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ আৰু দুই তিনিটা ভাষাত প্ৰকাশিত হোৱা বণাঙ্গনৰ বাতৰিকাকতৰ উপৰিও চাৰিৰপৰা সাতখন আৰ্মিৰ বাতৰিকাকত, মহৰপৰা বাৰখন ক'ৰ বাতৰিকাকত আৰু ৪৫ৰ পৰা ৫০টা ডিভিছনৰ অথবা অনুৰূপ ইউনিটৰ বাতৰিকাকত আছিল। সিবোৰৰ মুঠ দৈনিক প্ৰচাৰ সংখ্যা আছিল ৪ লাখৰপৰা ৫ লাখ। এই বাতৰিকাকতবোৰে পাৰ্টিৰ চিন্তাধাৰা প্ৰচাৰ কৰিছিল, এইবোৰ আছিল অফিচাৰ আৰু সৈন্তসকলৰ বন্ধু আৰু পৰামৰ্শদাতা আৰু এইবোৰে এওঁলোকক সামৰিক আৰু ৰাজনৈতিক বিজ্ঞানৰ একো একোটা পাঠ দ্ৰুত আয়ত্ত কৰিবলৈ সক্ষম কৰিছিল।

এই কথা সুবিদিত যে নেতৃত্বৰ কৌশল নিহিত হৈ আছে বহুত ধৰণৰ উপায়-উপকৰণৰ মাজেদি গৈ এটা নিৰ্দিষ্ট সময়ত যিটো সবাতোকৈ কাৰ্য্যকৰ সেইটো বাছি লোৱাৰ মন্তব্য। কুৰ্জৰ যুঁজত ৰাজনৈতিক ক্ৰিয়াকলাপ পৰিচালনা সম্বন্ধে এই কথাটো সাৰ্থকৰূপে প্ৰযোজ্য। মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ আন আন যুঁজৰ দৰেই কুৰ্জ বালজৰ যুঁজৰো নিজস্ব বৈশিষ্ট্য আছিল। সেইবোৰ কি তাক ৰাজনৈতিক সংস্থাসমূহে বুজিছিল আৰু নিজৰ কামকাজ কৰিবলৈ যাওঁতে তাক মনত ৰাখিছিল।

আমাৰ সৈন্যসকলৰ বিৰুদ্ধে আক্ৰমণাত্মক অভিযানত নাংহী কমাওঁ বিৰাট সংখ্যক পেনংছাৰ গোটাইছিল; তাৰ ভিতৰত আছিল সৰ্বাধুনিক মডেলৰ পেনংছাৰ, যেনে টাইগাৰ, পেহাৰ আৰু ফাডিনেণ্ড আক্ৰমণকাৰী কামান। অনতিক্ৰম্য টেক্স প্ৰতিৰোধী প্ৰতিৰোধ গঠনৰ আৰু শত্ৰুহঁতৰ টেক্সবোৰ চূৰ্ণ কৰিবলৈ শিকাৰ বাবে টাইগাৰ আৰু পেহাৰৰ দুৰ্ভেদ্যতা সম্পৰ্কে প্ৰচলিত ধাৰণাৰ অৱসান ঘটোৱাটো জৰুৰী আছিল। আৰু এই উদ্দেশ্য সাধনৰ কালে লক্ষ্য ৰাখিয়েই ৰাজনৈতিক ক্ৰিয়াকলাপ পৰিচালনা কৰা হৈছিল। ছোভিয়েত সৈন্যসকলৰ বণধনিত কোৱা হৈছিল, “টেক্স কোনো সাহসী আৰু সুকৌশলী সেনাক ভয় খুৱাব নোৱাৰে।” আৰু কোৱা হৈছিল যে “য’ত টেক্স-প্ৰতিৰোধী কামান আৰু ৰাইফেল আছে সাহিয়ালৰ হাতত, তাত শত্ৰুৰ টেক্স পুৰিব লাগিছে।” বহু সংখ্যাত প্ৰকাশিত প্ৰচাৰ-পত্ৰবোৰে সৈনিকসকলক শত্ৰু টেক্সৰ লগত কেনেকৈ যুঁজিব লাগিব সেই শিক্ষাই মাথো নিদিছিল, যিসকল বীৰে শত্ৰুটেক্স ধ্বংস কৰিছিল তেওঁলোকৰ কথাও কৈছিল। এখন প্ৰচাৰপত্ৰৰ শিৰোনাম আছিল ‘চিনিয়ৰ গানাব ব’গ’মলভ আৰু গানাব কালিনকিনে তিনিটা টাইগাৰ ধ্বংস কৰিছিল।” এইবোৰত তেওঁলোকৰ বীৰ কীৰ্ত্তি বিবৃত হৈছিল, আৰু তেওঁলোকৰ ছবি আৰু ধ্বংসপ্ৰাপ্ত টেক্সৰ ছবি ছপোৱা হৈছিল।

শত্ৰু টেক্স কেনেকৈ ধ্বংস কৰিব লাগে সেই সম্পৰ্কে বণাজন আৰু আৰ্মিবোৰৰ সামৰিক কমান্ডাৰ বিশেষ নিৰ্দেশাৱলী সৈন্যসকলক ওচৰত ব্যাখ্যা কৰাটো আছিল আন এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয় ।

মনস্তত্ত্বগত শিক্ষাৰ আন এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ উপাদান, য'ত কমান্ডাৰ-সকলক সাহায্য কৰিছিল ৰাজনৈতিক বিভাগে, সি হৈছে টেক্স আৰু কল্লহ'লবোৰত থকা প্ৰদাতিক সৈন্যৰ ওপৰেদি টেক্স পাৰ হৈ যোৱাৰ লগত তেওঁলোকক অভ্যস্ত কৰা । গোলন্দাজ আৰু টেক্স-প্ৰতিৰোধী ইউনিটবোৰে যি পেনংছাৰ ধ্বংস কৰিছিল তাৰ এখন প্ৰদৰ্শনীৰ আয়োজন কৰা হৈছিল (ইয়াত লক্ষ্যবস্তু হিচাপে ব্যৱহৃত হৈছিল দখল কৰা শত্ৰু টেক্স যাৰ ভিতৰত টাইগাৰো আছিল) ।

যুঁজৰ ঠিক আগে আগে আগন্তুক যুঁজত কমিউনিষ্ট আৰু কমছমলৰ সদস্যসকলক কেনেকৈ ব্যৱহাৰ কৰা হ'ব সেই সম্পৰ্কে নিৰ্দেশাৱলী ৰচনা কৰিবলৈ সমস্ত প্ৰাথমিক পাৰ্টি আৰু কমছমল সদস্যসকলে সভা পাতিছিল । ১৪৮ তম ইনফেণ্ট্ৰি ডিভিছনৰ ৬৫৪ তম ইনফেণ্ট্ৰি বেজিমেণ্টৰ ৮ম ইনফেণ্ট্ৰি কম্পানিৰ পাৰ্টি সংগঠনৰ সভাত গৃহীত প্ৰস্তাৱবোৰ এইবোৰ সভাৰ আলোচ্য বিষয়ৰ আধেয় আৰু ফলাফলৰ এটা দৃষ্টান্ত । তাত কোৱা হৈছিল যে “পাৰ্টি সভাই সকলো কমিউনিষ্টৰ পক্ষে কথা-বতৰাৰ জৰিয়তে আৰু ব্যক্তিগতভাৱে দৃঢ়তা, অধ্যৱসায় আৰু দক্ষতা প্ৰদৰ্শনৰ জৰিয়তে সৈনিক আৰু কমান্ডাৰসকলক অনুপ্ৰাণিত কৰা আৰু নিৰ্দেশবোৰ পালন সুনিশ্চিত কৰাটো বাধ্যতামূলক কৰিছে আৰু “এথোজো পিচ হোহকা নহয়, শেষলৈকে টিকি থাকিব লাগিব” নিৰ্দেশ সকলো পৰিস্থিতিত কাৰ্য্যকৰ কৰিব লাগিব ।

বণাজনবোৰৰ বাবে অস্ত্ৰশস্ত্ৰ আৰু খাদ্য উৎপাদন আৰু সববাহব ক্ষেত্ৰত পশ্চাদভাগৰ শ্ৰমিকসকলে যিবোৰ সাফল্য অৰ্জন কৰিছে সেই সম্বন্ধে সৈন্যসকলক অবহিত কৰাটো আছিল ৰাজনৈতিক কামকাজৰ আন এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ উপাদান । এইবোৰ সাফল্য সঁচাকৈয়ে

বিপুল আছিল। এই কথা ক'লেই যথেষ্ট হ'ব যে যুঁজৰ সময়ত কুৰ্ক বালজলৈ ৩১৩,০০০ মালগাড়ী বোজাই সামৰিক বয়বস্ত্ৰৰ যোগান ধৰা হৈছিল।

কমাণ্ডাৰ আৰু ৰাজনৈতিক কৰ্মীসকলে প্ৰচাৰপত্ৰবোৰত আৰু ৰণাঙ্গনৰ বাতৰিকাকতসমূহত প্ৰকাশিত সামৰিক পৰিষদৰ আবেদনবোৰ যুদ্ধৰত সৈনিকসকলৰ ওচৰত বাখ্যা কৰিছিল, সমস্ত ইউনিটত সজ্ঞা অনুষ্ঠিত হৈছিল। ৰণাঙ্গন, আমি ক'ব আৰু ডিভিছনৰ কমাণ্ডাৰসকলে যুদ্ধৰত সৈন্যসকলৰ লাইন পৰিক্ৰমা কৰিছিল আৰু সৈন্যসকলৰ সৈতে মুকলি মনেৰে আলোচনা কৰিছিল। কমাণ্ডাৰ, ৰাজনৈতিক কৰ্মী, নন-কমিছন্ড, অফিচাৰ বা প্ৰাইভেট যিয়েই নহওক লাগিলে সকলো কমিউনিটেই সৈন্যসকলৰ মাজত আন্দোলনমূলক কাম কৰিছিল। মূল বিষয় আছিল যুদ্ধৰত প্ৰতিজন সৈনিকক এই কথা ভালকৈ বুজোৱা যে এই যুঁজৰ আৰু সাধাৰণভাৱে সমস্ত যুঁজৰ সফল ফলাফল নিৰ্ভৰ কৰিব তেওঁলোকৰ নিৰ্ভীকতা দৃঢ়তা আৰু দৃঢ়পণৰ ওপৰৰ।

মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধত ইতিমধ্যে সঞ্চিত অভিজ্ঞতাৰ কথা উত্তমৰূপে বিবেচনাৰ ভেটিত তৈয়াৰী নতুন নিয়ম-কানুনৰ অনুশীলন কুৰ্কৰ যুঁজত ভালেখিনি উন্নত কৰা হৈছিল। এইবোৰৰ নিয়ম-কানুনত জোৰ দি কোৱা হৈছিল যে যুঁজ কৰি থকা প্ৰতিজন সৈন্য জয়লাভৰ বাবে সচেষ্ট থাকিব লাগিব। ইয়াৰ অবিহনে জয়লাভ হ'ব নোৱাৰে। গতিকে সমস্ত প্ৰয়াস কেন্দ্ৰীভূত কৰা হৈছিল এই আগ্ৰহ জগাই তোলাৰ ওপৰত।

যুঁজ চলি থকা কালত ৰাজনৈতিক কামকাজ সংগঠিত কৰাৰ ওপৰত বিশেষ মনোযোগ দিয়া হৈছিল। কুৰ্কৰ যুঁজত ৰাজনৈতিক ক্ৰিয়াকলাপৰ ক্ষেত্ৰত ব্যাপকভাৱে প্ৰযুক্ত এটা ৰূপ আছিল কমাণ্ডাৰ আৰু ৰাজনৈতিক কৰ্মীসকলৰ ভৰকৰ পৰা নিৰ্দিষ্ট কৰ্তব্য সুস্পষ্ট কৰাৰ বাবে সৈনিকসকলক আবেদন জনাই বাৰ্তা প্ৰচাৰ আৰু

ইউনিটৰ যুদ্ধবত সৈনিকসকলৰ বীৰ কীৰ্তি সম্পৰ্কে আৰু পাৰ্শ্বৱৰ্তী ইউনিটবোৰৰ যুঁজৰ সাফল্য সম্পৰ্কে বুলেটিন প্ৰচাৰ।

যুঁজ চলি থকা পৰিস্থিতিত ৰাজনৈতিক কাম কেৱল মুখৰ কথাৰে নহয় যুঁজৰ মাজেদিয়ে দেখুৱাব লাগে। ৰাজনৈতিক কামকাজৰ এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ অৱদান—পাৰ্টি প্ৰচাৰৰ সবাতোকৈ প্ৰত্যয়জনক ৰূপ আছিল একো একোজন কমিউনিষ্টৰ ব্যক্তিগত দৃষ্টান্ত স্থাপন। সাহিত্য আৰু সংৰক্ষিত দলিলপত্ৰৰ অসংখ্য তথ্য পোৱা যায় যাৰ পৰা দেখা যায় কেনেকৈ কমান্ডাৰসকলে, যুঁজৰ সংগঠকসকলে নিজৰ চলন-ফুৰণ আৰু নেতৃত্বৰ পদ্ধতিৰ দ্বাৰা একো একোখন যুঁজৰ নিৰ্দিষ্ট লক্ষ্য পূৰণত সৈনিকসকলৰ মাজত পাৰ্টি মনোভাৱ সঞ্চারিত কৰিছিল। বিপদৰ কবলত পৰা ইউনিটবোৰক সময়মতে গোলন্দাজ আৰু টেক্কেৰে সাহায্য কৰা সৈন্যসকলৰ মনোবল বৰ্দ্ধাৰ ফালৰ পৰা এটা অতীব গুৰুত্বপূৰ্ণ উপাধান আছিল।

একো একোটা বেজিমেণ্ট, ডিভিছন, আৰ্মি আৰু সমগ্ৰ বণাঙ্কনত অৰ্জিত সাফল্য সম্বন্ধে যথাসময়ত বাতৰি প্ৰসাৰকাৰ্য্যায়ো সৈন্যসকলৰ মনোবল বৰ্দ্ধি কৰিছিল আৰু শত্ৰুৰ জয়লাভ সম্বন্ধে তেওঁলোকৰ আস্থা বঢ়াইছিল। কুস্ক' দখল কৰাত জাৰ্মানীতৰ ব্যৰ্থতা সম্পৰ্কে আৰু কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্কনৰ প্ৰথম ৱহৎ সাফল্য সম্পৰ্কে ১৯৪৩ চনৰ ৯ জুলাই ছভিনফৰ্ম-বুৰোৰ বিপটক কুস্ক' বাগজত সংগ্ৰামৰত সমস্ত বণাঙ্কনৰ সৈন্যসকলে উৎসাহেৰে অভিনন্দন জনাইছিল। এই বাতৰি অবিলম্বে প্ৰাইভেট, নন-কমিছন্ড্, অফিচাৰ আৰু অন্যান্য অফিচাৰসকলক জনোৱা হৈছিল।

যুঁজত প্ৰতিষ্ঠিত বীৰকীৰ্তিবোৰ ব্যাপকভাৱে প্ৰচাৰ কৰা হৈছিল। বণাঙ্কলীত ৰাজনৈতিক কামকাজৰ ক্ষেত্ৰত ই আছিল আন এটা অতীব গুৰুত্বপূৰ্ণ ৰূপ। তথ্যৰ পৰা দেখা যায় যে ডিভিছনাল বাতৰিকাকত-বোৰে সংগ্ৰামৰত সৈনিকসকলৰ বীৰত্বব্যাঞ্জক কীৰ্তি প্ৰচাৰত বিশেষভাৱে গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লৈছিল। এইবোৰৰ ভিতৰত ভালেকেইখন

বাতৰিকাকতক বৰ্ধাৰ্থতে “সংগ্ৰামকাৰী ট্ৰেঞ্চ বাতৰিকাকত” বুলি অভিহিত কৰা হৈছিল। ইয়াত প্ৰকাশ পোৱা প্ৰশংসনীয় বাতৰিবোৰ আছিল সুলিখিত আৰু সময়োচিত।

কুস্কৰ যুঁজত ৰাজনৈতিক কামত ব্যাপকভাৱে ব্যৱহৃত আন এটা ৰূপ আছিল কোনো আক্ৰমণৰ আগতে বা যুঁজৰ কোনো গুৰুত্বপূৰ্ণ মুহূৰ্তত সৈন্যসকলৰ দ্বাৰা প্ৰতিজ্ঞাগ্ৰহণ। বহু সেনাগঠনত যুঁজৰ আগতে বিশেষ চিঠিপত্ৰ পাঠ কৰা হৈছিল যিবোৰ চিঠিত সৈন্যসকলে শপত লৈছিল শেষ পৰ্য্যন্ত অটল থকাৰ, শপতৰ প্ৰতি বিশ্বস্ত থকাৰ আৰু প্ৰাণৰ মায়া নেওচি শত্ৰুৰ বিৰুদ্ধে যুঁজাৰ।

যুঁজৰ আগতে চমু উদ্দীপনাময় সভাসমূহে, য'ত সৈন্যসকলে শেষ পৰ্য্যন্ত টিকি থকাৰ অঙ্গীকাৰ কৰিছিল, তেওঁলোকক ৰাজনৈতিকভাৱে যথেষ্ট শক্তি যোগাইছিল। সৈন্যসকল বিপুলভাৱে উদ্দীপিত আৰু প্ৰভাৱিত হৈছিল সেইবোৰ সভাত য'ত তেওঁলোকৰ আগত বণাজন আৰু আৰ্মিৰ সামৰিক পৰিষদসমূহৰ বিশেষ বাৰ্তা পাঠ কৰা হৈছিল। এনে ধৰণৰ সভাসমূহে আগৰ যুঁজবোৰতো সৈন্যসকলৰ মনোবল বৃদ্ধিত ডাঙৰ ভূমিকা লৈছিল। এইবোৰ বাৰ্তাত নিৰ্দ্ধাৰিত কৰ্তব্য জীৱন্ত আৰু সুস্পষ্টভাৱে উল্লেখ থাকিছিল সেই সম্পৰ্কে কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ আবেদন থাকিছিল আৰু সেই বিশেষ যুঁজখনৰ উদ্দেশ্য ব্যক্ত কৰা হৈছিল। পাৰ্টিৰ কেন্দ্ৰীয় কমিটি আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰতিৰক্ষা কমিটিয়ে এইবোৰ বাৰ্তাৰ ওপৰত যথেষ্ট গুৰুত্ব দিছিল। ৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰতিৰক্ষা কমিটিয়ে ইয়াৰ অন্ততম প্ৰথম সিদ্ধান্তত “জাৰ্মান দস্যু আৰু স্বাধীনতাৰণকাৰীহঁতৰ বিৰুদ্ধে আমাৰ দেশখনক ৰক্ষা কৰিবৰ বাবে নিস্বাৰ্ধভাৱে আৰু দৃঢ়ভাৱে থিয় দিবলৈ তেওঁলোকৰ খণ্ডবোৰত থকা সৈন্যসকলক সঘনাই আবেদন কৰাটো” কমাণ্ডাৰ ইন চীফৰ পক্ষে বাধ্যতামূলক কৰিছিল। কুস্কৰ যুঁজত ৰাজনৈতিক কামকাৰ্যৰ এই পৰীক্ষিত ৰূপটো ব্যাপকভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। প্ৰথম চাৰি-

দিনীয়া যুঁজৰ পিচত কেন্দ্ৰীয় বণাজনৰ সামৰিক পৰিষদে সৈন্যসকলক উদ্দেশ্যে প্ৰেৰণ কৰা প্ৰতিটো বাৰ্তাত কলাফলৰ পৰ্যালোচনা কৰিছিল, ক'ত আৰু কেনেকৈ শত্ৰুহঁতে হিচাপত ভুল কৰিছিল, অগ্ৰগতি প্ৰতিবোধ কৰিবলৈ আৰু নিয়ামক প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ পৰিস্থিতি সৃষ্টি কৰিবলৈ সৈন্যসকলক উদ্বীপিত কৰিছিল কিহে সেইবোৰলৈ আঙুলিয়াইছিল। এই বাৰ্তাত কোৱা হৈছিল : 'দেশে আমাৰ প্ৰতি প্ৰশংসা আৰু আশাবে লক্ষ্য ৰাখিছে।' যিয়ে এই বাৰ্তা শুনিছিল তেৱেঁই এই কথাবোৰৰ দ্বাৰা বিপুল প্ৰভাৱিত হৈছিল।

কিছু কিছু সৈন্যগঠনে তথাকথিত "আন্দোলন মোনা"ৰ ব্যাপক ব্যৱহাৰ কৰিছিল। এইবোৰত সকলো সময়তে কিতাপ, পত্ৰপত্ৰিকা শ্ৰেহীয়া বাতৰিকাকত, প্ৰচাৰপত্ৰৰ বাবে কাকত, আৰু খবৰলৈ চিঠি লিখিবৰ বাবে যি যি দৰকাৰ সেইবোৰ সকলো থাকিছিল। যেতিয়া অলপ নিজম পৰিছিল তেতিয়া সৈন্যসকলক যুদ্ধৰ দলিলচিত্ৰকে ধৰি বোলছবি দেখুৱা হৈছিল।

চলাচল আৰু সববাহৰ ক্ষেত্ৰত সাহায্যও বাজনৈতিক শিক্ষাগত কামৰ এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ ক্ষেত্ৰ আছিল। ট্ৰেঞ্চবোৰলৈ ক্ৰমাগত আলানি, খাব-বাৰুদ, বেচন আৰু গৰম খাদ্যৰ যোগান ধৰাটো জৰুৰী আছিল। জাতীয় বাতৰিকাকতবোৰে বাৰেপতি সোঁৱৰাই দিছিল যে কমিউনিষ্ট পাৰ্টিয়ে এই কামক এটা অতীব গুৰুত্বপূৰ্ণ কৰ্তব্য বুলি ভাবে। ১৯৪৩ চনৰ ৪ জুলাইৰ দিনা ক্ৰাছনায়া ঝ'ভেৰ্দ্দাই (বঙা তৰা) ইয়াৰ সম্পাদকীয় নিৱন্ধত লিখিছিল : "কোৱাৰ্টাৰ মাষ্টাৰৰ আৰু কমাণ্ডাৰৰ বিবেক পৰিষ্কাৰ থাকিব নোৱাৰে যদি তেওঁ আজি লাল কোঁজৰ সৈন্যসকলক টেঞ্চ, বাস্কাৰ আৰু ডাগ-আউটলৈ গৰম খাদ্যৰ যোগান ধৰাৰ সম্পৰ্কত নিশ্চিত নহয়। ...বান্ধনীঘৰ সম্পৰ্কে আগ্ৰহ খকাটো কোনো কোনোৱে ভবা দৰে কেছনৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধা বা এটা সামাজিক বিষয় নহয়। ই এটা পৰিৱৰ্তনাতীত কঠোৰ বিধান যি

সৰ্বথা আৰু সকলো ঠাইত অৱশ্যেই মানি চলিব লাগিব। আৰু এই বিষয়ত কমিউনিষ্টসকলৰ কথা আৰু কাম আছিল নিয়ামক।

কুৰ্ক'ৰ যুঁজৰ ৰাজনৈতিক পদ্ধতিৰ বহুবিধ ৰূপৰ বিস্তাৰিত বিৱৰণ দিয়াটো অসম্ভৱ। তৎসত্ত্বেও মই কেইটামানৰ কথা উল্লেখ কৰিব বিচাৰো। এইবোৰৰ ভিতৰত আছে যুঁজ সংক্ৰান্ত বিষয় সম্পৰ্কে নানাবিধৰ প্ৰচাৰপত্ৰ আৰু পুস্তিকাৰ ব্যাপক প্ৰচাৰ, যুঁজত কৃতিত্ব প্ৰদৰ্শন কৰা সৈন্য আৰু অফিচাৰসকলৰ সম্পৰ্কে বণাঙ্কন, আমি আৰু ডিভিছনৰ বাতৰিকাকতসমূহত প্ৰবন্ধ প্ৰকাশ, বণখলীত বঁটা প্ৰদান, ইউনিটৰ পতাকাৰ পটভূমিকাত বীৰসকলৰ আলোকচিত্ৰ গ্ৰহণ আৰু সেইবোৰ তেওঁলোকৰ পৰিয়ালৰ ওচৰলৈ আৰু তেওঁলোকে যুঁজৰ আগত যিবোৰ প্ৰতিষ্ঠানত কাম কৰিছিল সেইবোৰ প্ৰতিষ্ঠানলৈ প্ৰেৰণ; প্ৰবীণ যুঁজাৰুসকলৰ লগত সাক্ষাতকাৰ আৰু তেওঁলোকৰ বণকীৰ্তি প্ৰচাৰ। ১৯৪৩ চনৰ জুলাই মাহত ভ'ব'নেৰ আৰু কেন্দ্ৰীয় বণাঙ্কনৰ সৈন্যসকলে বহুসংখ্যক শত্ৰু টেক ধ্বংস কৰিছিল। তেওঁলোকৰ ভিতৰত হেজাৰ হেজাৰ সৈনিকে সন্মানসূচক অৰ্ডাৰ আৰু পদক পাইছিল, বহুতক ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ বীৰ উপাধিৰে ভূষিত কৰা হৈছিল। তেওঁলোকৰ ভিতৰত বহুতৰে বীৰকীৰ্তি বাতৰিকাকতত প্ৰকাশ পাইছিল, লগতে তেওঁলোকৰ ছবিও ছপা হৈছিল।

জুলাই মাহত ব্যাপকভাৱে প্ৰচাৰকাৰ্য্য চলোৱা হৈছিল। এইবোৰত কেৱল নিয়মিত ৰাজনৈতিক কৰ্মীসকলেই মাথো অংশগ্ৰহণ কৰা নাছিল, কমাণ্ডাৰসকল আৰু সাধাৰণ কমিউনিষ্ট আৰু কমছমল কৰ্মীসকলেও অংশ গ্ৰহণ কৰিছিল। সেই সময়ত প্ৰতিটো আৰ্মিত ১৫০০ৰ পৰা ১৭০০ প্লেটুনৰ আৰু কম্পানিৰ প্ৰচাৰবিদ আছিল। সিমানদিনে প্ৰচাৰকাৰ্য্য যথেষ্ট উন্নত হৈছিল।

সেই সময়ত কুৰ্ক'ত কঠোৰ যুঁজত কমিউনিষ্ট সৈন্যসকলে দৃঢ়তা আৰু অশ্রুতপূৰ্ব দেশপ্ৰেম, সাহস আৰু দক্ষতা প্ৰদৰ্শন কৰিছিল।

কমিউনিষ্টসকলৰ স্বাৰ্থহীনতাই অ-কমিউনিষ্টসকলৰ ওচৰত পাৰ্টিৰ মৰ্যাদা বৃদ্ধি কৰিছিল। তেওঁলোকে পাৰ্টিক জনসাধাৰণৰ জৰুৰী স্বাৰ্থৰ বন্ধক হিচাপে দেখিছিল আৰু তাৰ প্ৰতি তেওঁলোকৰ মৰম আৰু শ্ৰদ্ধা ক্ৰমেই বাঢ়িছিল।

১৯৪১ চনত পাৰ্টিৰ কেন্দ্ৰীয় কমিটিৰ নিৰ্দেশৰ দ্বাৰা পৰিচালিত হৈ কুঙ্ক' বালজত আৰ্মিবোৰৰ পাৰ্টি সংগঠনসমূহে সমাজতান্ত্ৰিক মাদুভূমি প্ৰতিবন্ধাত বিসকলে কৃতিত্ব প্ৰদৰ্শন কৰিছিল তেওঁলোকক সদস্য হিচাপে গ্ৰহণ কৰি কৰ্মীসংখ্যা বৃদ্ধি কৰিছিল। যেনে, ১৯৪৩ চনৰ জুলাই মাহত চেণ্ট্ৰাল বণাজনৰ ১৩,৬৯৭ জনক পাৰ্টিৰ সদস্য পদ দিয়া হৈছিল। পশ্চিম বণাজনত দিয়া হৈছিল ১৪,৯৫১ জনক, ভ'ব'নেৰ বণাজনত ১৫,৮৮১ জনক দক্ষিণ বণাজনত ৯,০০৩ জনক, স্তেপ বণাজনৰ ১২,০০০ জনক। মে' মাহত আবেদনৰ সংখ্যা দুগুণ হৈছিলগৈ। এই আটাইবোৰ কাৰণে আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ মাজতে পূৰ্বদন্তৰ পাৰ্টি সংগঠন পুনৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰা সম্ভৱ হৈছিল। সেইবোৰ মতাদৰ্শগতভাৱে আৰু সাংগঠনিকভাৱে ক্ৰমেই শক্তিশালী হৈ উঠিছিল। সেইবোৰে পাৰ্টিৰ কামকাজক এক নতুন স্তৰলৈ উন্নীত কৰিছিল আৰু সৈন্তসকলৰ মাজত পাৰ্টিৰ প্ৰভাৱ ক্ৰমাগত বৃদ্ধি কৰিছিল। ১৯৪৩ চনৰ ১ ফেব্ৰুৱাৰীৰ পৰা ১ জুলাইলৈকে প্ৰতিটো আৰ্মিয়ে গড়ে দিনে ৯ জনক পাৰ্টিৰ সদস্যপদ দিছিল, আৰু ১ জুলাইৰ পৰা ১ নভেম্বৰৰ মাজত দিছিল ৫১ জনকৈ। জুলাই মাহৰ পৰা অক্টোবৰ মাহলৈকে ভ'ব'নেৰ বণাজনত ৪৫,৪৩২ জন প্ৰাৰ্থী সদস্য আৰু ২০,২৫৬ জন পূৰ্ণ সদস্য হৈছিল। ১০ অক্টোবৰত গড়ে ৩৩ জনকৈ সদস্য আছিল। আন আন বণাজনতো পাৰ্টি সংগঠনবোৰে এক অনুপাতে বাঢ়িছিল।

প্ৰতিটো আৰ্মিয়ে এনে এক যুঁজ কৰিছে যি বহুত দিন ধৰি তেওঁলোকৰ গৌৰৱৰ প্ৰতীক হৈ বয়। কুঙ্ক'ৰ যুঁজ আছিল তেনে

এখন যুঁজ। ছোভিয়েত সৈন্যসকলে প্ৰদৰ্শন কৰা সাহস, শৌৰ্য আৰু দক্ষতাই পাৰ্টি আৰু চৰকাৰৰ পৰা মৰ্যাদা পাইছিল। এই যুঁজ চলা কালত ১ লাখৰো অধিক ছোভিয়েত সৈন্য আৰু অফিচাৰক সন্মানসূচক অৰ্ডাৰ আৰু পদকেৰে ভূষিত কৰা হৈছিল আৰু ১৮০ জন সৈন্য, অফিচাৰ আৰু ৰাজনৈতিক কৰ্মীক অত্যন্ত বিশিষ্ট কৃতিত্বৰ কাৰণে ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ বীৰ উপাধিৰে অলঙ্কৃত কৰা হৈছিল।

প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযান কালত আৰু সাধাৰণ গ্ৰীষ্মকালীন প্ৰতি-আক্ৰমণৰ সময়ত ছোভিয়েত চৰকাৰে ৫৪৪ টা ইউনিটক অৰ্ডাৰ অব্ লেনিন আৰু অৰ্ডাৰ অব্ ত্ৰ বেড বেনাৰ শিতাপ দিছিল আৰু বহুত ডিভিছনক গাৰ্ডছ ডিভিছন হিচাপে স্বীকৃতি দিছিল আৰু এই ডিভিছনবোৰে যিবোৰ চহৰ মুক্ত কৰাত সাহায্য কৰিছিল, সেই চহৰবোৰৰ নামেৰে যেনে বেলগ'ৰ'দ অ'বেল আৰু খাৰকভৰ নামেৰে এই ডিভিছনবোৰৰ নামকৰণ কৰা হৈছিল।

১৯৪৩ চনৰ জুলাই ৰাজনৈতিক সংস্থা আৰু পাৰ্টি সংগঠনবোৰে আগৰ যুঁজবোৰত অৰ্জিত অভিজ্ঞতাক অধিকতৰ বিকশিত কৰিছিল। নতুন ৰূপ আৰু পদ্ধতিৰে তাক সমৃদ্ধ কৰিছিল, বিশেষকৈ সমৃদ্ধ কৰিছিল প্ৰচাৰ কাৰ্য্যৰ ক্ষেত্ৰত আৰু পাৰ্টিৰ সংগঠনগত ব্যৱস্থাপনকাৰী কাৰ্য্যকৰ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত আৰু উচ্চ পৰ্যায়ৰ দক্ষতা দেখুৱাইছিল।

জয়লাভৰ অদম্য ইচ্ছাশক্তি, সাহস আৰু ব্যক্তিগত উদাহৰণস্থাপনৰ জৰিয়তে কমিউনিষ্টসকলে সৈন্যসকলক দৃঢ়সংবদ্ধ কৰিছিল আৰু চূড়ান্ত বিজয়ৰ বাটলৈ আগুৱাই নিছিল।

কুৰ্ক'ৰ যুঁজকে ধৰি যুঁজৰ সকলো পৰ্যায়ত ছোভিয়েত ফৌজৰ ৰাজনৈতিক কামৰ স্থায়ী মূল্য আৰু অসামান্য তাৎপৰ্য ইয়াৰ মাজত নিহিত হৈ আছে।

মেজৰ জেনাৰেল
পাভেল দ'ব'নিন*

আমাৰ সেনাবাহিনীৰ
লগত

কুস্ক^১ অঞ্চল মুক্ত কৰাৰ যুঁজৰ আৰম্ভণিত, আমাৰ সৈন্যসকল যেতিয়া কুস্ক^২ চহৰৰ পিনে আগুৱাই গৈছিল, সেই সময়ত মই দক্ষিণ বণাজনৰ ৰাজনৈতিক বিভাগৰ মুখ্য আছিলোঁ। দক্ষিণত তয়াময়া যুঁজ চলি আছিল, আৰু বহুত কাম কৰিব লগীয়া আছিল। তথাপি মোৰ দৃষ্টি নিৰুদ্ধ হৈ আছিল কুস্ক^৩ৰ ওপৰত, আমাৰ বণ জনৰ ঘটনাৱলীৰ প্ৰতি যিমান মনোযোগ আছিল তাতকৈ কম নহয়।

যুদ্ধৰ আগতে আৰু যুদ্ধৰ প্ৰথম বছৰত মই কুস্ক^৪ আঞ্চলিক পাৰ্টি কমিটিৰ মুখ্য সম্পাদক আছিলোঁ। যুদ্ধ কুস্ক^৫ অঞ্চললৈ বিস্তৃত হ'লত মই যুঁজত ভাগ লোঁ। আমাৰ সৈন্যসকলে যি বাটেদি পিচ হোঁহকি আহিব লগা হৈছিল এতিয়া, ১৯৪৩ চনত সেই বাটেদিয়ে আগুৱাই গৈছিল।

---

* মেজৰ জেনাৰেল (অৱসৰ প্ৰাপ্ত) দ'ব'নিন কুস্ক^৬ৰ যুঁজৰ সময়ত কুস্ক^৭ৰ বিজয়নেল পাৰ্টি কমিটিৰ প্ৰথম সম্পাদক আছিল।

ছোভিনকৰ্মবুবোৰ ঐতিটো বাতৰিয়ে বিপুল আনন্দ কঢ়িয়াই আনিছিল। মুক্ত এলেকাবোৰৰ ভালে কেইটাক মই ভালকৈ জানিছিলোঁ। আৰু শ্ৰেষ্ঠ শ্ৰমিক আৰু যৌথপামৰ খেতিয়কসকলৰ নামো মোৰ মনত আছিল। তেওঁলোকে নাংছী মহামাৰীৰ সময়টো কেনেকৈ কটালে ? তেওঁলোক জীয়াই আছেনে ?

১৯৪৩ চনৰ ৯ ফেব্ৰুৱাৰীৰ দিনা মই দক্ষিণ বণাঙ্গনৰ বাজানৈতিক বিভাগৰ অফিচত আছিলোঁ, এনেতে টেলিফোন বাজি উঠিল, কৰ্তব্যবত বিষয়াজনে জনালে যে ষ্টালিনে মোৰ লগত কথা হবলৈ বিচাৰে।

মোক সম্ভাষণ জনাই তেখেতে ক'লে :

“অভিনন্দন, কমবেড দ'ব'নি।”

তাৰ পিচত খন্তেকলৈ কোনো মাতবোল নাই। মই তেখেতে কি কব খোজোঁ সেই বিষয়ে মই চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলোঁ। নীৰৱতা চলি থাকিল, গতিকে মই সুধিবলৈ বাধ্য হ'লোঁ।

“মাতিছে কেলেই, কমবেড ষ্টালিন ?”

“কালি কুস্ক' মুক্ত হৈছে,” তেখেতে ক'লে।

এই সুসংবাদৰ বাবে মই তেখেতক ধন্যবাদ জনালোঁ।

“পৰহি আপুনি কুস্ক'লৈ অৱশ্যেই আহিব; কথাটোত নিৰ্দেশৰ ভঙ্গীৰে কোৱা হল।

মই ছটা অনুভূতিত বিদীন' হবলৈ ধৰিলোঁ। এ হাতে মই সেনাবাহিনী এৰি দিবলৈ খোজা নাছিলোঁ, ষ্টালিনগ্ৰাদত কঠোৰ যুঁজৰ দিনবোৰত যিসকল হৈ পৰিছিল মোৰ নলে-গলে লগা বন্ধু সেই কমবেডসকলক এৰি থৈ যাব খোজা নাছিলোঁ। আনহাতেদি, কুস্ক'ৰ মানুহ, যিসকলৰ লগত বহুত ঘটনাৰ মাজেদি দিন কটাইছে। তেওঁলোকক চাবলৈও মই অস্বীৰ হৈ উঠিছিলো।

মই দোখোব-মোৰত পৰা কথাটো ষ্টালিনে গম পালে।

তেখেতে সুধিলে, “সেনাবাহিনী এৰি যাবলৈ বেয়া লাগিছে নেকি ?”

মই কলোঁ, “হয়।”

মই পূৰণা বাবলৈ উভতি যাব লাগে কেলৈই তাৰ তেখেতে মোক বুজাই ক’লে।

যুক্তিবোৰ যথেষ্ট অকাট্য, সেয়ে তাৰ বিৰুদ্ধে কিবা কোৱা মঞ্চিল। বিষয়টো সম্পৰ্কে স্পষ্টতঃই সিদ্ধান্ত লোৱা হৈ গৈছে। গতিকে মই কলোঁ :

“মই সবলো বুজিছোঁ।”

ষ্টালিনে খন্তেকলৈ বৈ ক’লে, “ভাল কথা,” তাৰ পিচত মোৰ সাক্ষ্য কামনা কৰিলে।

মই কুস্কৰ্ অঞ্চলৰ পাৰ্টি কমিটিৰ মুখ্য সম্পাদকৰ পদলৈ উভতি আহিলোঁ।

কুস্কৰ্ আৰু এই অঞ্চলৰ বহু চহৰৰ মুক্তিয়ে আঞ্চলিক সংগঠনবোৰক ভাবিব নোৱৰা ধৰণৰ অসুবিধাত পেলালে। প্ৰথমতে, নানান জিলাৰ কাৰখানা, যৌথ পান আৰু গাওঁ ছোভিয়েতবোৰলৈ প্ৰশাসনিক কৰ্মী পঠোৱাৰ কাম। আনহাতেদি কোনো কৰ্মী নাই। মাথো ১৭ জন আঞ্চলিক বৰমূৰীয়াই কামৰ বাবে নাম লিখাইছে। আমাৰ একমাত্ৰ সম্বল আছিল ১ম আৰু ২য় কুস্কৰ্ ব্ৰিগেডৰ গেৰিলাসকল, যিসকলৰ নাম এতিয়াও সেনাবাহিনীত লিখোৱা হোৱা নাছিল। লোক নিয়োগৰ ক্ষেত্ৰত আমি অলপ বুকি লব লগীয়া হল। এই জটিল পৰিস্থিতিত আনকি অভিজ্ঞ লোকেও আগুৱাটো কঠিন বুলি বুজিছিল; চহৰ, কল-কাৰখানা আৰু যৌথ পামবোৰকভো ধ্বংসস্তুপৰ পৰা থিয় কৰাৰ লাগিব। গ্ৰামাঞ্চলৰ অৱস্থা বিশেষকৈ বেয়া আছিল। নাৎছীহঁতে ১ লাখৰো অধিক পঁজাঘৰ, সমস্ত যৌথপামৰ ঘৰ-বাৰী আৰু আমাৰ মেচিন ট্ৰেক্টৰ ট্ৰেক্টৰ কৰ্মশালটো ভূমিসাৎ কৰি দিছিল। পামৰ ঘৰ-দুৱাৰ নতুনকৈ সাজিব পৰাকৈ

আছিল। আৰু বস্ত্ৰপাতি যথেষ্ট নাছিল, তাতকৈয়ো ডাঙৰ কথা, এইবোৰ নতুনকৈ সাজিব পৰা মানুহ নাছিল। যৌথ পামত আছিল মাথোন বুঢ়া-বুঢ়ী আৰু শিশু।

বহুত যৌথ পামত এটাও ঘোঁৰা বা এটাও বলদ নাছিল। গোটেই বেলগ'ব'দ জিলাত মাথোন ৭০ টা ঘোঁৰা আছিল। এই অঞ্চলৰ যৌথ পামবোৰত ঘোঁৰা বোলোতে আছিল মাথোন ২২,০০০, তাৰ সবহভাগেই সৈন্যবাহিনীলৈ অনুপযুক্ত আছিল। আৰু যুদ্ধৰ আগতে এই অঞ্চলত ঘোঁৰা আছিল ৩৮০,০০০। ইয়াৰ লগত সংযোজিত হ'ল প্ৰায় আটাইকেখন জিলাত দেখা দিয়া টাইফাইড আৰু ডিষ্টেৰিয়া বেমাৰ। নাংছীহঁতৰ ওঠৰ মহীয়া ৰাজত্বৰ অন্তত আমি উত্তৰাধিকাৰমুৱে কি পাইছিলোঁ। ইয়াৰ পৰাই তাৰ স্পষ্ট চিত্ৰ আপোনালোকে পাব।

যি মেচিন আৰু ট্ৰেক্টৰ ষ্টেছনত মুঠ ২৬,০০০ অশ্বশক্তিসম্পন্ন এজাক ট্ৰাক আছিল সেইবোৰো এটাও নাছিল। ৪০০০ হাৰ্ভেষ্টাৰো নাইকিয়া হৈছিল। আমি মুঠ যি গোটাৰ পাৰিলো সি মাথো ২০০ নিতান্ত ভগা-ছিগা হেডাৰ।

বসন্ত ছুৰাবদলিত। তেতিয়া কবৰ বাবে সাজু হ'বৰ সময়, কিন্তু যৌথপামত এগ্ৰাম মানো বীজ নাই। ট্ৰেক্টৰো নাই, আৰু ভাৰবাহী জন্তুবোৰ বৰ অভাৱ। সকলো মিলি অৱস্থা নিতান্ত শোচনীয় হ'ল। তদুপৰি অৰ্থনৈতিক সমস্যাবোৰৰ সমাধানৰ ফালে আমি সম্পূৰ্ণ মনোনিবেশ কৰিব পৰা নাছিলোঁ। অঞ্চলত তেতিয়াত যুঁজ চলি আছিল আৰু আমাৰ প্ৰয়াস মূলতঃ বণাঞ্জনক সাহায্য কৰা দিশে চালিত কৰিব লগা হৈছিল।

কুৰ্ক' অভিক্ষেপত দুটা বণাঞ্জন নিয়োগ কৰা হৈছিল। জাবকালি দ্ৰুত অগ্ৰগতিৰ জৰিয়তে সৈন্যসকল পশ্চাদভাগৰ পৰা বহুত দূৰলৈ সূচি গৈছিল। কৰলৈ গলে বেল চলাচল বন্ধ হৈয়ে আছিল।

একমাত্ৰ যি লাইনেদি সৰববাহ পঠিয়াব পৰা হ'লহেঁতেন সেই এটা ট্ৰেক থকা কান্ধবনয়ে কুৰ্ক লাইন সম্পূৰ্ণ অকাৰ্য্যকৰ হৈ পৰিছিল। আন আন ঠাইৰ অৱস্থাও ইয়াতকৈ বিশেষ ভাল নাছিল। কান্ধবনয়ে আৰু ভালুইকি অংশত ৬২ খনদলং ওফৰি পেলোৱা হৈছিল। বেল জংছনবোৰত সমস্ত ইঞ্জিন আৰু বেলগাড়ী, পানী-সৰববাহ আৰু পৰিসেৱা ব্যৱস্থাৰ ভৱনবোৰ ধ্বংস হৈ গৈছিল। কুৰ্ক আৰু আন আন বেল জংছনত এটা লাইনৰ পৰা আন লাইনলৈ ট্ৰেন নিয়া আৰু অগা-পিচা কৰাৰ ব্যৱস্থা চুবমাৰ হৈ গৈছিল।

আমি আটায়ে জানিছিলোঁ যে সশস্ত্ৰ ফৌজক সাহায্য কৰাটো আছিল সবাতোকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয়। কমিউনিষ্টসকল নিশ্চিত আছিল যে কুৰ্কৰ মানুহে তেওঁলোকক এৰি নাযাব, শত্ৰুক মৰিমূৰ কৰাত সাহায্য কৰাৰ বাবে যি যি কৰিব লগীয়া তাক তেওঁলোকে কৰিব আৰু শেষ কটাডোখৰো যুঁজ কৰি থকা সৈন্যসকলৰ লগত ভাগ কৰি খাব।

আমাৰ আস্থা নিৰ্দিষ্ট তথ্যৰ ভেটিত গঢ়ি উঠিছিল—যুদ্ধৰ প্ৰথমছোৱাত মানুহৰ ব্যৱহাৰৰ ভেটিত। কুৰ্কৰ হেজাৰ বিজাৰ মানুহ নিজেই সৈন্যবাহিনী নিয়োগৰ অফিচলৈ আহিছিল, আৰু স্বেচ্ছায় ছোভিয়েত সেনাবাহিনীত যোগ দিবলৈ বিচাৰিছিল, তেওঁলোকৰ ভিতৰত নাৰীয়ো আছিল। ফলত এই অঞ্চলত নিৰ্দ্ধাৰিত সময়ৰ আগতেই সেনাবাহিনী ভুক্তিৰ কাম সম্পন্ন হৈছিল আৰু সেনাবাহিনীত ভুক্তিৰ বাবে পৰিকল্পনাৰ যি যি ব্যৱস্থা কৰা হৈছিল সেইবোৰ সকলো কাৰ্য্যকৰ কৰা হৈছিল।

পাৰ্টিয়ে যেতিয়া টেক্স প্ৰতিৰোধী বেটেলিয়ন আৰু জনগণৰ মিলিশিয়া বেজিমেণ্ট প্ৰতিষ্ঠাৰ আবেদন জনাইছিল তেতিয়া কুৰ্কৰ হেজাৰ হেজাৰ মানুহে তাত যোগ দিছিল। কুৰ্কৰ প্ৰৱেশমুখত আৰু চহৰত ২য় গাৰ্ডছ ডিভিছনৰ অক্ষয়প্ৰাপ্ত গোটবোৰৰ লগত মিলি

জনগণৰ চাৰিটা মিলিথিয়া বেজিমেণ্টে যুঁজিছিল। অন্তঃশত্ৰুৰ নাটনি থকা সত্বেও এই মিলিথিয়াৰ লোকসকলে অসাধাৰণ বীৰত্বেৰে যুঁজিছিল।

নাংছী অধিকাৰৰ সময়ত কমিউনিষ্টসকলৰ নেতৃত্বত বিৰাট বিৰাট গেৰিলা ডিটাচমেণ্ট গঠন কৰা হৈছিল আৰু তাৰ পিচত ছুটা গেৰিলা ত্ৰিগেড পুনৰ্গঠন কৰা হৈছিল। আৰু এটা তৃতীয় ত্ৰিগেড তৈয়াৰ কৰা হ'ব লাগিছিল। আঞ্চলিক পাৰ্টি কমিটিয়ে এইবোৰ জানিছিল আৰু মানুহে যে সেনাবাহিনীৰ লগত পূৰ্ণ সহযোগিতা কৰিব সেই বিষয়ে ই নিশ্চিত আছিল।

বাইজে পুনৰ্বাসনৰ কামত বিপুল উদ্যমপনাবে হাত উজান দিছিল।

চহৰখনৰ মুক্তিৰ পাচদিনাই কুস্ক'ৰ বেল ষ্টেছনৰ প্ৰায় ১০০০ মানুহে কাম কৰিছিল। ভালুইকি কাস্তবনয়ে আৰু লগত বেল ষ্টেছনবোৰতো একে ঘটনাই ঘটিছিল। বেল জংছনৰ শ্ৰমিকসকলে বেলপথ আৰু ঘৰ-তুৱাৰ তৈয়াৰীৰ কাম আৰম্ভ কৰিলে। ঘিৰোৰ কাম তেওঁলোকে আগতে কাহানিও কৰা নাছিল সেইবোৰ কাম কৰাৰ লাগি গল। তেওঁলোকে ইটাৰ গাঁথনি কৰা, প্লাষ্টাৰ কৰা, কাঠমিস্ত্ৰি আৰু বংমিস্ত্ৰিৰ কাম কৰিলে যাতে বেলগাড়ী সোনকালে চলাচল কৰিব পাৰে সেই নিমিত্তে দিনে-নিশাই কাম কৰিবলৈ ধৰিলে। যৌথ পামৰ ৫০০০ খেতিয়কে বেলপথৰ পুনৰ্বাসনৰ বাবে কাম কৰাত লাগি গল। কাস্তবনয়ে কুস্ক'ৰ বেলপথেদি ক'তো নোবোৱাকৈ বেলগাড়ী চলাচল ১৭ মাৰ্চৰ ভিতৰত আৰম্ভ হল। আৰম্ভণিত ট্ৰেনৰ গতিবেগ ঘণ্টাত ১৫ কিলোমিটাৰ আছিল, জুন মাহৰ ভিতৰত সি বাঢ়ি ৪০ কিলোমিটাৰ হল।

শত্ৰুৰ বিমান বাহিনীয়ে কামত বিধি পথালি দিবলৈ পাৰ্ধ্যমানে চেষ্টা কৰিলে। ইটোৰ পাচত সিটোকৈ বোমা আক্ৰমণ হ'বলৈ ধৰিলে। যিদিনা কাস্তবনয়ে বেলকমীসকলে আঞ্চলিক পাৰ্টি কমিটিক তেওঁলোক ট্ৰেন লবলৈ সাজু হৈছে বুলি আনন্দেৰে জনালে, তাৰ

পাচদিনাই ৬০ খন শত্ৰুবিমানে বৰ্ষবৰ দৰে জংছনৰ ওপৰত বোমাবৰ্ষণ কৰিলে, গোটেই কামখিনি পুনৰ কৰিব লগীয়া হ'ল।

সেই একে দিনা কেন্দ্ৰীয় কমিটিৰ পৰা এটা টেলিফোন আহিল ষ্টালিনৰ নিৰ্দেশসহ যে কাস্তবনয়ে এলেকাত যুঁজাৰু বিমানৰ বাবে এখন বিমানক্ষেত্ৰ তিনিদিনৰ ভিতৰত নিৰ্মাণ কৰিব লাগিব। হেজাৰ হেজাৰ মানুহে এই কামত লাগি গ'ল। ২৪ মাৰ্চত কাস্তবনয়ে জিলা পাৰ্টি কমিটিৰ সম্পাদকে জনালে যে আমাৰ যুঁজাৰু বিমানৰ প্ৰথম গ্ৰুপটোৱে পুৱা ৯ বজাত বিমান পথাৰত অৱতৰণ কৰিছে। শত্ৰুৰ বিমান আক্ৰমণ সত্ত্বেও কাস্তবনয়ে বেলে জংছনত কাম অব্যাহতভাৱে চলি থাকিল।

ভালুইকি বেলে ষ্টেছনত লুফুৱাফেই ৭০ বাৰ বোমা পেলাইছিল। জুলাইৰ আক্ৰমণটো আছিল সবাতোকৈ সাংঘাতিক। কথাটো বোধগম্য কিয়নো শত্ৰুৱে তেতিয়া আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে প্ৰস্তুতি চলাই আছিল। তৎসত্ত্বেও মাল বোজাইৰ পৰিকল্পনা ৭১ শতাংশ আৰু মাল খালাচৰ পৰিকল্পনা ৭২ শতাংশ অতিৰিক্ত পূৰণ হৈছিল।

কুস্ক' বেলে জংছনৰ ওপৰত আক্ৰমণবোৰ আছিল বিশেষ ভাৱে ভয়াবহ। ২ জুন শত্ৰু বিমানে ইয়াৰ ওপৰত ২০০০ বোমা পেলাইছিল। এই আক্ৰমণত ৫০০ৰো বেছি বিমানে ভাগ লৈছিল। ছোভিয়েত বাইজৰ অধাৰসায় আৰু প্ৰবল সংকল্পই শত্ৰুহঁতৰ পৰিকল্পনা ব্যৰ্থ কৰি দিছিল। জংছনত এক কৰ্মব্যস্ত পৰিবেশ আছিল। বোমাই সৃষ্টি কৰা গাঁতবোৰ বন্ধ কৰিবৰ বাবে বালিবাহী ফ্লেট মালগাড়ীবোৰ আহি আছিল। স্লিপাৰেৰ তৈয়াৰী সজ্জাবোৰ বিৰাট বিৰাট বিক্ষাৰ মাজত বহুওৱা হৈছিল। তাৰ পিচত তাৰ ওপৰত বেলে লাইন পতা হৈছিল। নাংছাইতে ভাবিছিল যে সিহঁতে আক্ৰমণ কৰা বেলে জংছন বহুদিনলৈ অটল হৈ থাকিব, কিন্তু তাৰ ৩৫ ঘণ্টাৰ

ভিতৰতে পুনৰ বেল চলাচল আৰম্ভ হৈ গৈছিল। কুৰ্ক অঞ্চলৰ বেল জংছনবোৰৰ ওপৰত শত্ৰুৱে সৰ্বমুঠ ১১,৮০০ বোমা শেলাইছিল, বেলপথ তথাপি সচল আছিল।

যুঁজ চলি থকা এলেকাত বীৰোচিত কামৰ বাবে বহুসংখ্যক বেলকৰ্মীক বঁটাৰে সন্মানিত কৰা হৈছিল। কুৰ্ক বেল জংছনৰ ট্ৰেছন ষাণ্টৰ স্বাধীনক সমাজতান্ত্ৰিক শ্ৰমবীৰ খিতাপেৰে ভূষিত কৰা হৈছিল। কুৰ্ক আৰু ভালুইকি জংছনক ৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰতিৰক্ষা কমিটিৰ বক্তৃতা পতাকা পুৰস্কাৰ দিয়া হৈছিল।

নিয়ামক যুঁজৰ দিন যিমানেই ওচৰ চাপি আহিছিল মালপত্ৰ সৰববাহ সিমানেই বাঢ়িছিল। মালখালাছৰ কাম খৰতকীয়া কৰিবৰ বাবে যথাসাধ্য কৰা হৈছিল। টেক্স আৰু স্বয়ংচালিত কামানবোৰ সেইবোৰৰ ইঞ্জিন চলি থকা অৱস্থাতে প্লেটফৰ্মলৈ নমোৱা হৈছিল। যাতে জংছনৰ ওচৰেদি ট্ৰেনবোৰ যাব পাৰে তাৰ বাবে অতিৰিক্ত বেল লাইন পতা হৈছিল।

ষাৰতীয় ব্যৱস্থা লোৱা সত্ত্বেও এটা মাথো ট্ৰেক থকা কান্তবনয়ে কুৰ্ক লাইনে মালবহনৰ কাম কৰি উঠিব পৰা নাছিল। অৱস্থাটো চেণ্ট্ৰাল ৰণাঙ্গনৰ খণ্ডৰ ভিতৰেদি যোৱা বেলপথ ব্যৱহাৰ কৰিব লগীয়া হোৱা ভ'ব'নেৰ ৰণাঙ্গনৰ পক্ষে সবাতোকৈ কঠিন হৈছিল। আমি ৰাইজৰ সৈতে আলচ কৰিলোঁ, আৰু তাৰ ফলত বেল চলাচল আৰু খৰতকীয়া কৰাৰ ন ন পন্থা বিচাৰি উলিয়াওঁ সন্ভৱ হল। কাৰোবাৰ মনত পৰিল যে যুদ্ধৰ আগতে কুৰ্কৰ আকৰ্ষক লো ধনি পৰ্য্যন্ত এটা বেলপথ নিৰ্মাণৰ বাবে মোটামুটি এক পৰিকল্পনা আছিল। কথা আছিল এই বেলপথ কান্তবনয়ে কুৰ্ক লাইনৰ সমান্তৰাল হ'ব আৰু ই মস্কো দনবাছ আৰু দক্ষিণমুৱা বেলপথৰ মাজত যোগাযোগ স্থাপন কৰিব। মহাফেজখানাত পৰিকল্পনাটো পোৱা গল আৰু তাক নিৰীড়ভাৱে অধ্যয়ন কৰা হল। ৬ জুনত

আমি ত'ব'নৈধ হেড কোৱাৰ্টাৰৰ ওচৰত বেলপথটো নিৰ্মাণৰ
 প্ৰস্তাৱ আগবঢ়ালে। প্ৰস্তাৱটো সানন্দে অভিনন্দিত হ'ল আৰু
 ৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰতিৰক্ষা কমিটিৰ ওচৰলৈ সাক্ষাতিক বৰ্তা প্ৰেৰণ কৰা হ'ল।
 পাচদিনা পুৱা ৬ বজাত উত্তৰ পোৱা গ'ল। প্ৰস্তাৱটো গৃহীত হৈছিল।
 তিনিদিন পাচত এটা বেলকমীৰ দল আৰু যৌথ পামৰ ২৫,০০০
 খেতিয়কে লাইন নিৰ্মাণৰ কাম আৰম্ভ কৰিলে। তাৰ লগে লগে
 জৰীপ আৰু নক্সাৰ কাম চলি থাকিল।

ৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰতিৰক্ষা কমিটিয়ে কামটো শেষ কৰাৰ বাবে আমাক
 সময় মঞ্জুৰ কৰিছিল দুমাহ—১৫ জুনৰ পৰা ১৫ আগষ্ট। এই
 সময়ছোৱাৰ ভিতৰত আমি বিপুল পৰিমাণ মাটিৰ কাম, ১০ খন
 দল নিৰ্মাণ আৰু ৯৫ কিলোমিটাৰ বেলপথ নিৰ্মাণৰ কাম শেষ
 কৰিব লাগিব।

লোকসকলক বিভিন্ন শাৰীত ভাগ কৰা হ'ল, প্ৰতিটো শাৰীৰ
 নেতৃত্ব দিছিল জিলা পাৰ্টি কমিটিবোৰৰ দ্বিতীয় সম্পাদকসকলে।
 প্ৰতিটো শাৰীৰ মাজত কেইটামান ডিটাচমেণ্ট আছিল আৰু প্ৰতি-
 ডিটাচমেণ্টত আছিল কেইটামান দল। প্ৰতিটো দলে আকৌ
 কেইটাকৈ গ্ৰুপ গঠন কৰিলে। পিচ বেটৰ ভেটিত কামৰ মজুৰি
 দিয়া হ'ল।

আঞ্চলিক পাৰ্টি আৰু কমছমল কমিটিয়ে দুটা শ্ৰেষ্ঠ শাৰীৰ
 বাবে পুৰস্কাৰ (পতাকা) ঘোষণা কৰিলে। জিলা কাৰ্যানিৰ্বাহী
 কমিটিৰ উপ-সভাপতিসকলে আৰু ট্ৰেড ইউনিয়ন সংগঠনবোৰে
 নিৰ্মাতাসকললৈ যাতে লাগতিয়াল সকলো সবববাহ কৰা হয় তাৰ
 তত্বাৱধান কৰিবলৈ ধৰিলে।

নিৰ্মাতাসকলৰ মাজত নিয়মীয়া ৰাজনৈতিক কাম চলি থাকিল।
 প্ৰথম মাহত ৪০ টা বক্তৃতা, ৩,৩৮৭ টা বিপৰ্ট আৰু আলোচনা
 সংগঠিত হ'ল। ৫১ খন বোলছবি প্ৰদৰ্শনী আৰু ৩০ টা বৃন্দবানৰ

আয়োজন কৰা হ'ল। ১০০৫ জন প্ৰচাৰবিদ আৰু পাঠকে নিৰ্মাতাসকলৰ আগত ছত্ৰিনকৰ্মবুৰাৱে প্ৰচাৰিত বাতৰি আৰু আন আন বাতৰি-কাৰুতৰ পৰা চিত্তাকৰ্ষক প্ৰৱন্ধপাতি পঢ়ি শুনাবলৈ ধৰিলে। এই মাহতে ১,৮৯,০০০ জাতীয় আৰু থলুৱা বাতৰিকাকত বিমানেৰে নিৰ্মাণখলীলৈ পঠোৱা হৈছিল আৰু ১০,০০০ দেৱাল-আলোচনী আৰু বুলেটিন আঁৰি ধোৱা হৈছিল।

গধূলি আৰু কামৰ বিৰতিৰ সময়ত সভা পতা হৈছিল, তাত নিৰ্মাতাসকলে দৃষ্টান্ত অনুসৰণ অভিযানৰ ফলাফল বিচাৰ কৰিছিল, ভালকৈ কাম কৰি থকা সকলৰ প্ৰশংসা কৰিছিল, যিসকল পিচুৱাই আছিল তেওঁলোকৰ নিন্দা কৰিছিল আৰু বিভিন্ন প্ৰস্তাৱ যুগুত কৰিছিল।

নিৰ্মাণখলীলৈ প্ৰথমে আহিল প্ৰিন্স্টন জিলাৰ পৰা ৮৭৫ জন যৌধ পামৰ খেতিয়ক। আঞ্চলিক পাৰ্টি কমিটিয়ে তেওঁলোকৰ উচ্চস্তৰৰ সংগঠনৰ বাবে এখন পতাকা উপহাৰ দিলে। ই আছিল বয়সত তৰুণসকলৰ শাৰী, তদুপৰি এই শাৰীত মাথো আছিল তৰুণীসকল। কোনো কোনোৱে সন্দেহ প্ৰকাশ কৰিলে যে মাটিৰ কাম কৰিব পৰা শক্তি তেওঁলোকৰ আছেনে নাই। আশঙ্কা অমূলক প্ৰমাণিত হ'ল। কেইদিনমানৰ কামৰ মাজেৰে দেখা গ'ল যে তেওঁলোকে পুৰুষৰ দলৰ স্বাভাৱিক কামতকৈ ২০-৫০ শতাংশ বেছি কাম কৰিব লাগিছে, কিছু কিছু দলে আকৌ ১০০ শতাংশ বেছি কৰিব লাগিছে।

তেওঁলোকৰ সাঁফলাৰ দ্বাৰা উদ্দীপিত হৈ প্ৰিন্স্টন যৌধ পামৰ খেতিয়কসকলে নিৰ্মাতাসকলৰ আগত প্ৰস্তাৱ কৰিলে যে চুমাহুৰ সলনি এ মাহতে কাম সম্পূৰ্ণ কৰা হওক। প্ৰস্তাৱটোৱে পূৰ্ণ সমৰ্থন পালে। আৰ্মি নিৰ্মাণৰ সময়সীমা কমাবলৈ পাৰ্টিৰ কেন্দ্ৰীয় কমিটিৰ ওচৰত প্ৰস্তাৱ কৰিলে। নতুন তাৰিখ ধাৰ্য কৰা হ'ল ২০ জুলাই, অৰ্থাৎ গোটেইখিনি কাম ৩৫ দিনত শেষ কৰিব লাগিব। কামটো আৰু

বেগাই কৰা হ'ল। ৩২ দিনৰ মূৰত বেলপথটো বেল চলাচলৰ বাবে মুকলি কৰি দিয়া হ'ল।

এই সময়ছোৱাৰ ভিতৰত নিৰ্মাতাসকলে ৮ লাখ ঘনমিটাৰ মাটি আঁতৰাইছিল, ৫৬টা বিভিন্ন সংস্থাপন, ২ টা পানীৰ টাৱাৰ আৰু ৮টা ষ্টেছন নিৰ্মাণ কৰিছিল। নিৰ্মাণখলীত কৰ্মৰত বিশেষজ্ঞসকলে কৈছিল, তেওঁলোকে নিৰ্মাণকাৰ্য্যত ইমান গতিবেগ আৰু গণ-উদ্যোগ কাহানিও দেখা নাই।

নিৰ্দ্ধাৰিত সময়ৰ আগেয়ে নিৰ্মিত এই বেলপথটোৱে আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰস্তুতিত অতীব গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লৈছিল। ভাৰ'নেছ সামৰিক পৰিষদে নিৰ্মাতাসকলক অভিনন্দনজ্ঞাপক চিঠি লিখিছিল। এনে ধৰণৰ এখন চিঠিত লিখা হৈছিল :

“যিসকল সৈনিকে, ৰণাঙ্গনৰ বেলপথ ইউনিট আৰু বিশেষ পৰিসেৱা ব্যৱস্থাৰ কমাণ্ডাৰে আৰু কুস্ক' অঞ্চলৰ যৌথ পামৰ খেতিয়কে নিৰ্মাণকাৰ্য্যত ভাগ লৈছিল, নতুন প্ৰকল্পটোৰ, অৰ্থাৎ বেলপথটোৰ নিৰ্মাণ সফলভাৱে নিৰ্মাণ সম্পূৰ্ণ কৰাৰ বাবে আমি তেওঁলোকক ওলগ জনাওঁ। সামৰিক পৰিষদৰ দৃঢ় প্ৰত্যয় আছে যে সৈনিকসকলে বেলপথ ইউনিট আৰু বিশেষ পৰিসেৱা ব্যৱস্থাৰ কমাণ্ডাৰসকলে আৰু কুস্ক' অঞ্চলৰ যৌথ পামৰ খেতিয়কসকলে নাংছী আক্ৰমণকাৰীহঁতক সম্পূৰ্ণে পৰাস্ত কৰিবলৈ যথাসাধ্য চেষ্টা কৰিব।”

বেলপথ নিৰ্মাণত শ্ৰম কৃতিত্বৰ বাবে চৰকাৰে ৩৮৬ জনক সন্মানিত কৰিছিল।

লাইন চালু কৰাৰ কামত হকাবধা দিবলৈ জাৰ্মানহঁতে কেবাটাও অন্তৰ্গতকাৰী দল পঠিয়াইছিল। কিন্তু আটাইবোৰকে নিধন কৰা হৈছিল। এই ক্ষেত্ৰতো সৈন্যসকলে থলুৱা জনসাধাৰণৰ, টেক্স-প্ৰতিৰোধী বেটেলিয়নবোৰৰ আৰু আত্মৰক্ষাকাৰী ইউনিটবোৰৰ সাহায্য পাইছিল।

বসন্তৰ আগমনত নতুন নতুন ছুৰ্ভাৱনাই দেখা দিলে। প্ৰতিবন্ধাৰ দৃঢ় অৱস্থান তৈয়াৰ কৰাৰ কামৰ উপৰিও বীজ সিঁচাৰ ব্যৱস্থা কৰাৰ দৰকাৰ আছিল। অঞ্চলৰ সমস্ত কমিউনিষ্ট আৰু শ্ৰমবত মানুহৰ কাম যথাযথভাৱে বণ্টন কৰাৰ বাবে আঞ্চলিক পাৰ্টি কমিটিয়ে এপ্ৰিল মাহত এখন পূৰ্ণাঙ্গ সভা অনুষ্ঠানেৰ সিদ্ধান্ত ললে। এই সভাই আৰু এবাৰ জোৰ দি ক'লে যে পাৰ্টি সংগঠনসমূহৰ আগন্ত সৰ্বাতোকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ কাম হৈছে ছোভিয়েত সেনাবাহিনীক সৰ্বাত্মক সাহায্য আগবঢ়োৱা আৰু তেওঁলোকৰ চাহিদা পূৰণ কৰা।

পূৰ্ণাঙ্গ সভাই পাৰ্টি সংগঠনসমূহক প্ৰতিবন্ধা সংস্থাপন, বিমানকোঠ আৰু বিমান অৱতৰণৰ ক্ষেত্ৰ তৈয়াৰ কৰিবলৈ, সৈন্যবাহিনীৰ অধীনত থকা মাটিৰ আলিবোৰৰ বক্ষণাবেক্ষণ কৰিবলৈ আৰু বেলপথৰ পৰিবহন ক্ষমতা বৃদ্ধিত সাহায্য কৰিবলৈ আৱশ্যিক নিৰ্দেশ দিলে।

বণাজনৰ কাম কৰিবলৈ সক্ষম শিল্প ইউনিটবোৰৰ পুনৰ্বাসনৰ বাবে সকলো ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰা আৰু হাস্পাতালত আহতসকলক যথাসম্ভৱ সাহায্য কৰাটো প্ৰয়োজনীয় কৰ্তব্যৰূপে গণ্য কৰা হ'ল।

জনগণৰ উদ্দেশ্যে আঞ্চলিক পাৰ্টি কমিটিয়ে ক'লে : প্ৰতিখন চহৰ, গাঁও আৰু বেল ষ্টেছনত প্ৰতিবন্ধা লাইন আৰু দৃঢ় প্ৰতিবন্ধা অৱস্থান গঢ়ি তোলাটো আমাৰ অঞ্চলৰ সকলো বাইজৰ দায়িত্ব। নিয়ামক যুঁজৰ দিন আৰু বেছি দূৰলৈ নাই। আমি বিমান খবতকীয়াকৈ প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থাবোৰ নিৰ্মাণ কৰিম.....লাল ফৌজৰ পক্ষে শত্ৰুৰ প্ৰতিৰোধ চূৰ্ণ কৰা, সিহঁতক ছত্ৰভঙ্গ কৰা আৰু আমাৰ দেশৰ পৰা বিতাড়ন কৰাটো সিমান উজু হ'ব।”

পূৰ্ণাঙ্গ সভাৰ সিদ্ধান্ত কাৰ্য্যকৰ কৰি বাইজে প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থা নিৰ্মাণত সক্ৰিয় অংশ লৈছিল। এপ্ৰিল মাহত ১০৫,৫০০ মানহে আৰু জুন মাহত ৩০০,০০০ মানুহে কাম কৰিছিল। কেৱল চেণ্ট্ৰাল বণাজনৰ খণ্ডৰ মাজতেই ৫০০০ কিলোমিটাৰ ট্ৰেঞ্চ আৰু প্ৰৱেশৰ

গলি খন্দা হৈছিল। কুস্কৰ প্ৰৱেশমুখত ১০০ বো অধিক বাস্কাব আৰু কামান বহুৱাবৰ বাবে ১০৩টা বিভিন্ন ধৰণৰ অৱস্থান নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল। চহৰৰ বাটত বেৰিকেড বহুওৱা হৈছিল আৰু ঘৰ-ছৱাববোৰক প্ৰতিবন্ধক শক্তিবিন্দুত পৰিণত কৰা হৈছিল। স্তাৰি-অ'ফুল, অ'ব'য়ান আৰু অন্যান্য চহৰতো একে কাম কৰা হৈছিল।

আন আন লাগতিয়াল বস্তু বিশেষকৈ বিমানকোঠ নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল। যুঁজৰ আৰম্ভণিত ২য় এয়াৰ আৰ্মিৰ ২৪ খন বিমান পথাৰ আছিল। সমুখ বণাৰ্জনৰ দাঁতিকাষৰীয়া অঞ্চলৰ পৰা আৰু ১৫,০০০ যৌথ পামৰ খেতিয়কে এইবোৰ তৈয়াৰ কৰিছিল।

সেনাবাহিনীৰ কমাণ্ডো বাবে বাবে আমাৰ ওচৰলৈ গধুৰ অস্ত্ৰশস্ত্ৰ মেৰামতিৰ বাবে সাহায্য বিচাৰিছিল। শ্ৰমিকসকলে সংগ্ৰামৰত বাহিনীয়ে তেওঁলোকৰ ওপৰত স্তম্ভ কৰা কৰ্তব্য সাকল্যেৰে সৈতে সম্পাদন কৰিছিল। কুস্কৰ ডিপোত, লগভত আৰু দিমিত্ৰিয়েভৰ চিনিলেত মেস্বিন শ্বপবোৰ পুনৰ চালু কৰা হৈছিল। কিন্তু তাৰেও সমস্ত চাহিদা পূৰণ কৰা নগৈছিল কাৰণে কুস্কৰ পূৰণা ইঞ্জিনিয়াৰিং প্ৰকল্পত এটা টেক মেৰামতি কাৰখানা মুকলি কৰা হল। তাত কাম কৰি থকা কমিউনিষ্টসকলক আমি একত্ৰ কৰিলোঁ, তেওঁলোকে পুনৰ্বাসনৰ কামত হাত উজান দিলে। চহৰ বন্ধাৰ যুঁজত যিবোৰ কাৰখানা ধ্বংস হৈ গৈছিল সেইবোৰৰ পৰা বেছিভাগ সা-সঁজুলি সংগ্ৰহ কৰা হৈছিল। কাৰখানাটো ১৫ এপ্ৰিলত প্ৰস্তুত হৈ গল যদিও কিছু কিছু লেদ মেচিন মুকলি আকাশৰ তলতে বহুৱাব লগা হল। জুন মাহৰ ভিতৰত এনে এজন শ্ৰমিকো নাছিল যি তেওঁৰ কোটা পূৰণ নকৰাকৈ নাছিল। বহুত শ্ৰমিক দিনৰ পিচত দিন কাৰখানাতে বৈ গৈছিল, কোনো কোনো চোতালত তথুত আছিল। মেৰামতিৰ কাম পূৰ্ণপয়োভবে চলিছিল। ভূপৰি ঠাইতে টেক মেৰামতিৰ বাবে কাৰখানাৰ পৰা দল পঠোৱা হৈছিল।

২য় আৰু ১৬শ আৰ্মিকো বহুত সাহায্য দিয়া হৈছিল। কুস্ক'ৰ কাৰখানা এটাই তেওঁলোকৰ মেচিনগান মেৰামতিৰ কাম কৰিছিল।

১৯৪৩ চনৰ জুলাই মাহৰ ভিতৰত ১৪৪ টা কাৰখানা পুনৰ নিৰ্মাণ আৰু চালু হৈছিল। আৰু সবহভাগেই সশস্ত্ৰ ফৌজৰ বাবে কাম কৰিছিল। কুস্ক' আৰু অন্যান্য চহৰৰ ওপৰত শত্ৰুৱে বহুতবাৰ আক্ৰমণ কৰাত বহুত কাৰখানা দুবাৰ আনকি তিনিবাবো নতুনকৈ নিৰ্মাণ কৰিব লগীয়া হৈছিল।

বাউজ্জে আহতসকলৰ প্ৰতি বিশেষ যত্ন লৈছিল। এই অঞ্চলত ৬৮ খন হাস্পতাল সজা হৈছিল তাৰ ভিতৰত ১৩ খন কুস্ক'তেই নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল। প্ৰায় আটাইবোৰ সঁজুলি আৰু আচৰাব খলুৱা লোকসকলেই যোগান ধৰিছিল। তেওঁলোক হাস্পতালৰ বাবে গাখীৰ, কণী, মাখন আৰু আন আন খাদ্যসামগ্ৰী দান কৰিছিল।

কেবাখনো জেলাত সত্ত্বেতে আৰোগ্য হোৱাসকলক চোৱাচিতা কৰিবলৈ লোকসকল স্বেচ্ছায় সন্মত হৈছিল। প্ৰিন্স্টন জিলাত এনে ধৰণৰ ৪০০০ ৰোগী আছিল। ভ'ব'নেৰা ৰণাঙ্গনৰ কমাণ্ডে ইয়াৰ বাবে খলুৱা বাসিন্দাসকলক ধন্যবাদ জনাইছিল।

কুস্ক' চহৰৰ পাৰ্টি কমিটিয়ে জনগণৰ ওপৰত বক্তৃদানৰ আবেদন কৰিছিল। কুস্ক'ৰ বক্তৃদান কেন্দ্ৰই সমস্ত ফিল্ড হাস্পতালৰ পৰা তেজৰ বাবে অহা অনুৰোধ পূৰা পূৰণ কৰিব পাৰিছিল। কুস্ক' বালজন্ত যুঁজ চলি থকা কালত আহতসকলে মুঠ ১,১৭৯ লিটাৰ তেজ পাইছিল। সামূহিকভাৱে কুস্ক'ৰ মানুহে মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধত ৬,২৬৬ লিটাৰ বক্তৃদান কৰিছিল।

আমাৰ অঞ্চলৰ মানুহে তেওঁলোকৰ সশস্ত্ৰ ফৌজক সাহায্য কৰাৰ বাবে যি যি কৰিছিল তাৰ সকলো বিৱৰণ দিয়াটো অসম্ভৱ। আৰু ইয়াৰ বাহিৰে আন একো হ'ব পাৰিলেহেঁতেন জানো? আমাৰ দেশত জনগণ আৰু সশস্ত্ৰ ফৌজ ঐক্যৱদ্ধ।

আমি আৰু এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ কৰ্তব্য সম্পাদন কৰিব লগীয়া হৈছিল। শত্ৰুহঁতৰ অগ্নিবৰ্ষণ চলি থাকোঁতেই আমি বসন্তকালীন বীজ সিঁচাৰ কাম শেষ কৰিছিলো, আৰু তাৰ পিচত কচলো চপাইছিলোঁ। কুস্ক অঞ্চলে লাখ লাখ টন খাদ্যশস্য আৰু আন আন কৃষিজাত সামগ্ৰী উৎপাদন কৰিছিল।

চৰকাৰে থলুৱা লোকসকলৰ শ্ৰম উৎসাহৰ উচ্চ প্ৰাৰ্থনা কৰিছিল। পাৰ্টিজান দলবোৰত আৰু গোপন সংগঠনত থাকি শত্ৰুৰ বিৰুদ্ধে বোৰোচিত সংগ্ৰামৰ বাবে আৰু ছোভিয়েত সেনাবাহিনীক সাহায্য কৰাৰ ক্ষেত্ৰত নিঃস্বার্থ প্ৰয়াসৰ বাবে কুস্ক অঞ্চলৰ ২০০০ বো ওপৰ অধিবাসীকে সন্মানসূচক পুৰস্কাৰ দিয়া হৈছিল। আৰু কেইবা হাজাৰক দেশপ্ৰেমিক যুঁজত, ১ম আৰু দ্বিতীয় শ্ৰেণীৰ পাৰ্টিজান পদক দিয়া হৈছিল।

কণেল
পিণ্ডত্ব দেবেভিয়াস্কে।
এম্ এছ-চি (বুৰঞ্জী)*

কণেল
বৰিছ ছলভিয়ভ
এম্. এছ-চি (বুৰঞ্জী)*

বুৰ্জোৱা ইতিহাস ৰচনাৰ কুস্কৰ যুঁজ

বুৰ্জোৱা বুৰঞ্জীবিদসকলে নাৎছী জাৰ্মানী আৰু ইয়াৰ বহুতীয়াইতৰ বিৰুদ্ধে ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ ফৌজৰ আন আন যুঁজৰ যি দৃষ্টিৰে দেখে, কুস্কৰ যুঁজকো সেই একে দৃষ্টিৰে দেখে। দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধত ছোভিয়েত বিজয়সমূহৰ ঐতিহাসিক তাৎপৰ্য্যক পশ্চিমৰ অধিকাংশ সামৰিক বুৰঞ্জীবিদে ছেয় প্ৰতিপন্ন কৰে—আৰু সামৰিক বুৰঞ্জীবিদসকলেই মাথো নহয়, আনসকলেও এই যুঁজৰ যুদ্ধৰ গতি-পৰিৱৰ্তনকাৰী বিন্দু হিচাপে স্বীকাৰ নকৰে। তেওঁলোকে যুঁজৰ কিছু অভিযানগত ৰণনৈতিক আৰু ৰণকৌশলগত দিশ লৈ আলোচনা কৰে যদিও

* কণেল দেবেভিয়াস্কে, সামৰিক বুৰঞ্জীবিদ আৰু সাংবাদিক, ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ প্ৰান্তৰক্ষা মন্ত্ৰকৰ ইনষ্টিটিউট অব্ মিলিটাৰি হিষ্টৰি এটা বিভাগৰ মূখ। কণেল ছলভিয়ভো সামৰিক বুৰঞ্জীবিদ আৰু সাংবাদিক উক্ত ইনষ্টিটিউটৰ এটা বিভাগৰ উপ-মূখ।

তেওঁলোকে সম্বন্ধে চেষ্টা কৰে সেই ৰাজনৈতিক আৰু সামাজিক সিদ্ধান্ত-সমূহ এবাৰি বাহলৈ যিবোৰ ১৯৪৩ চনত ছোভিয়েত জাৰ্মান বণাৰক্ষক যুদ্ধৰ ঘটনাবলীৰ আৰু সিবোৰৰ আন্তৰ্জাতিক প্ৰতিক্ৰিয়াৰ কম বেছি পৰিমাণ বস্তুনিষ্ঠ বিশ্লেষণৰ পৰা অৱধাৰিতভাবে আপোনা আপুনিৰে নুঁচাও হয়। কাৰণ কুস্কৰ্ত ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ জয়লাভে মস্কো আৰু ষ্টালিনগ্ৰাদত অতিত বিজয়বোৰ যুক্তিসূক্ত বুলি প্ৰমাণ কৰে, সেই জয় আকস্মিক আছিল বুলি কৰা অভিযোগৰ তাত্ত্বিক পৰিসমাপ্তি খটে আৰু যুদ্ধৰ পৰৱৰ্তী গতিধাৰাক নতুন আলোকত দেখাটো সম্ভৱপৰ কৰি তোলে। কুস্কৰ্ত বিজয়ে ছোভিয়েত ধৰণৰ সামৰিক সংগঠন আৰু যুদ্ধকলাৰ পৰম উৎকৰ্ষৰ আৰু সমাজতান্ত্ৰিক অৰ্থনৈতিক ব্যৱস্থাৰ আৰু ছোভিয়েত সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ ধ্বংসাতীৰ শক্তিৰ এক উজ্জ্বল আৰু নিয়ামক প্ৰমাণ দাঙি ধৰে।

কিছু ধনতান্ত্ৰিক দেশৰ সামৰিক বুৰঞ্জীবিদসকলে, বৰ্তমান কালৰ বুৰ্জোৱা সামৰিক বুৰঞ্জী বচনাৰ প্ৰবক্তাসকলে ঠিক এই বস্তুটোলৈ চাবলৈ অস্বীকাৰ কৰে।

তথাপি কুস্কৰ্ত যুদ্ধে যুদ্ধৰ অভিজ্ঞতা অনুশীলনকাৰী সামৰিক বিশেষজ্ঞসকলৰ মনোযোগ এতিয়াও আকৰ্ষণ কৰে, বহুতৰ মতে, এই তাৎপৰ্য্য সমূলি নষ্ট হোৱা নাই।

আত্মবক্ষামূলক আৰু আক্ৰমণমূলক উপায়ৰ মাজত প্ৰতিযোগিতা ১৯৪৩ চনৰ গ্ৰীষ্মকালীন অভিযানৰ সময়ত চৰম পৰ্য্যায় পাইছিলগৈ। ছোভিয়েত ফৌজৰ দ্বাৰা গভীৰলৈকে সংগঠিত ইচ্ছাকৃত আত্মবক্ষা, নাৎছী পেনংছাৰ বাহিনী ধ্বংস কৰিবলৈ বাৰ্ষ হোৱা টেক প্ৰতিবোধী ব্যৱস্থা, টেক সজৰ্ঘবোৰ, নাৎছী কমান্ডৰ আক্ৰমণাত্মক অভিধানত প্ৰভুত্ব আৰু আক্ৰমণ পৰিচালনাৰ পদ্ধতি, ছোভিয়েত বাহিনীৰ প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিধান—কুস্কৰ্ত যুদ্ধৰ এইবোৰ আৰু অন্যান্য দিশ ধনতান্ত্ৰিক দেশৰ, বিশেষকৈ পশ্চিম জাৰ্মানীৰ বহু সামৰিক

বিশেষজ্ঞসকলৰ ওচৰত আগ্ৰহোদ্দীপক। সেয়ে এই যুঁজৰ বাস্তৱিক আৰু আন্তৰ্জাতিক দিশবোৰ বিকৃত কৰাৰ কাম অব্যাহত ৰাখিলে। বহুত বিদেশী লিখকে ইয়াৰ অগ্ৰগতি আৰু কমাণ্ডাৰসকলৰ হেড কোৱাৰ্টাৰ বোৰৰ আৰু সৈন্যসকলৰ কামকাজক বেছ পুছাপুছভাৱেই অনুশীলন কৰে, দুই বিৰোধী পক্ষৰ শক্তি আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ গুণাগুণৰ বাৰ বিজাই চায়। তেওঁলোকৰ তদন্তৰ ফলাফল নাটোৰ স্থলসৈন্যসকলৰ প্ৰশিক্ষণৰ কামত লগোৱা হয়। কলম্বুৰূপে এই বিশেষ ক্ষেত্ৰত পশ্চিমীয়া দেশবিলাকত কুৰ্ক'ৰ যুঁজৰ অনুশীলনে ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ বিৰুদ্ধে সাম্ৰাজ্যবাদৰ আক্ৰমণাত্মক শক্তিবিলাকক প্ৰস্তুত কৰাৰ উদ্দেশ্য সাধন কৰে।

বিদেশত কুৰ্ক'ৰ যুঁজ সম্বন্ধে আগ্ৰহ নিসন্দেহে ছোভিয়েত সামৰিক সাহিত্যৰ দ্বাৰা উদ্দীপিত হৈছে। এই সাহিত্যেই এই যুঁজ আৰু তাৰ ঐতিহাসিক তাৎপৰ্য্যৰ প্ৰকৃত চিত্ৰ দাঙি ধৰিছে। নাৎছী জাৰ্মানীৰ বিৰুদ্ধে ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ ছফণাবিশিষ্ট বুৰঞ্জী, ব্ৰিফ হিষ্ট্ৰী অব্‌ ত্ৰ গ্ৰেট পোণ্ট্ৰ'টিক ৱ'ৰ নাৎছী জাৰ্মানীৰ বিৰুদ্ধে জয়লাভৰ বিংশতম বাৰ্ষিকীৰ প্ৰতি উৎসৰ্গীকৃত আন্তৰ্জাতিক সন্মিলনৰ দলিৰপত্ৰ, বিখ্যাত ছোভিয়েত জেনাৰেলসকলৰ স্মৃতিচাৰণা আৰু এই সম্পৰ্কে আৰু বহুত কিতাপ ইতিমধ্যে আন আন ভাষালৈ অনুদিত হৈছে। গতিকে বিদেশী পাঠকসকলবোৰ বুজোৱা বিকৃতকাণী-ইন্তৰ দৃষ্টিৰে নেদেখি ছোভিয়েত দৃষ্টিৰে কুৰ্ক'ৰ যুঁজক দেখাৰ সুযোগ আছে। দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধত ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ জুমিকা সম্বন্ধে মূল ভাষাত সচিত্ৰ কিতাপ সাম্প্ৰতিক কালত ভালে কেইখন ধনভাস্কৰ দেশত ওলাইছে। এইবোৰ কিতাপৰ বাবে প্ৰৱন্ধ আৰু ছবি আদি ছোভিয়েত লিখকসকলে লিখিছিল আৰু বাছনি কৰিছিল।

বিখ্যাত ৱুট্‌ছ মিণিটাৰি বুৰঞ্জীবিদ আলেকজেন্দাৰ ৱেৰ্ণে বহুদেশত প্ৰকাশিত তেওঁৰ 'বাছিয়া এট ৱাৰ - ১৯৪১-১৯৪৫' কিতাপখনত কুৰ্ক'ৰ যুঁজৰ বিৱৰণ দিবলৈ গৈ লাইকৈ ছোভিয়েত তথ্যাদি ব্যৱহাৰ

কৰিছে। কিতাপখন ইমান মূল্যবান হোৱাৰ কাৰণ মাথো ইয়াৰ দলিল-
ভিত্তিৰ শৈলী নহয়, যুদ্ধৰ সময়ত লিখক ছোভিয়েত ইউনিয়নত আছিল
আৰু তেওঁ নিজ চকুৰে সকলো দেখিছে’ সিয়ো এটা কাৰণ। তেওঁ
মুঠৰ ওপৰত তাত হোৱা তমোময় যুদ্ধৰ আৰু তাৰ ফলাফলৰ এক
প্ৰকৃত চিত্ৰ উপস্থিত কৰিছে।

উল্লেখনীয় যে দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ বুৰ্জোৱা বুৰঞ্জীবিদসকলৰ কোনো
কোনোৱে, বিসকল ব্যাপক পাঠকৰ বাবে যুদ্ধ সংক্ৰান্ত কিতাপপত্ৰ
সম্পাদনাৰ কামত ব্যাপৃত আছে, তেওঁলোকে ছোভিয়েত সামৰিক
বুৰঞ্জীবিদসকলক ডাঙৰ ডাঙৰ যুদ্ধবাগৰ সম্বন্ধে প্ৰৱন্ধ লিখিবলৈ
কয় যাতে কিতাপবোৰত বৈজ্ঞানিক চৰিত্ৰ দান কৰা যায় আৰু এটা
বস্তুনিষ্ঠতাৰ পৰিচয় থাকে (তত্পৰি বিক্ৰীওঁ যাতে বাঢ়ে)। এনে
ধৰণৰ এখন কিতাপ, দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ বুৰঞ্জী অধ্যাপক বি. পিটৰ
সম্পাদনত লণ্ডনত প্ৰকাশিত হ’ব। ব্ৰিটিছ সামৰিক বুৰঞ্জীবিদ আৰু
ডক্টৰবিদ লিডেল হাৰ্টৰ ওপৰত এই কিতাপখন প্ৰকাশৰ দায়িত্ব
বৰ্তাইছে। কুৰ্ক’ৰ যুদ্ধ সংক্ৰান্ত প্ৰৱন্ধটো লিখিছিল ছোভিয়েত
সামৰিক বুৰঞ্জীবিদ বৰ্ণেল গ্ৰিগৰি কলতুলভে। এই কথাও সঁচা
যে অধ্যাপক পিটে ছোভিয়েত লেখকৰ প্ৰকৃত বিৱৰণৰ পৰা সৃষ্টি
ধাৰণা দুৰ্বল কৰিবলৈ সৰ্বপ্ৰকাৰে চেষ্টা কৰিছে। তেওঁ সমন্বিত
প্ৰাক্তন দুৰ্ভাগীয়া নাংছী যুদ্ধক পশ্চিম জাৰ্মান লেখকসকলৰ বৰ্ণনাৰ
দ্বাৰা প্ৰতি-ভাৱসাম্য সৃষ্টি কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে, ঘটনাৱলী সম্বন্ধে
নিজৰ মতামত পাঠকৰ ওপৰত জাপি দিছে, উদ্দেশ্যমূলকভাৱে ছবি
আদি বাছনি কৰিছে।

বিখ্যাত প্ৰগতিশীল চিত্ৰ প্ৰযোজক এ. কাৰ্ণেৰ তৰফৰ পৰা
কুৰ্ক’ৰ যুদ্ধ সম্পৰ্কে ব্ৰিটিছ জনগণক অবহিত কৰাৰ এটা কৌতূহলোদ্দীপক
চেষ্টা কৰা হৈছে। ছোভিয়েত মহাকাব্যখানাসমূহত থকা চলচ্চিত্ৰ

১ আলেকজান্ডাৰ বেথ’, ‘বাহিয়া এটা ৱাৰ—১৯৬১-১৯৬৫,’ লণ্ডন ১৯৬৪।

আৰু ছবি ব্যৱহাৰ কৰি তেওঁ “টাইগাবছ এফ্ৰেম” নামেৰে এখন মজিল চিত্ৰ প্ৰস্তুত কৰিছিল। এই ছবিৰ কাম আৰম্ভ কৰিবলৈ নৈ তেওঁ কৈছিল যে ব্ৰিটেনকে ধৰি পশ্চিমীয়া দেশবিলাকৰ মানুহে “কুৰ্ক’ৰ যুঁজ কেনে হৈছিল সেই সম্পৰ্কে বিশেষ একো নাজানে। আনকি বिसকলে দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধ সম্বন্ধে লিখিছে সেই পশ্চিমীয়া বুৰঞ্জীবিদসকলৰ বহুতৰে এই যুঁজৰ ঐতিহাসি গুৰুত্ব সম্বন্ধে সঠিক ধাৰণা নাই।”^১ কাৰ্ণৰ টেলিভিছন ফিল্ম সকল প্ৰমাণিত হৈছিল আৰু ব্ৰিটেন আৰু অন্যান্য দেশত বহুতৰে প্ৰদৰ্শিত হৈছিল।

ভালে কেইজনমান পশ্চিম জাৰ্মান বুৰঞ্জীবিদে কুৰ্ক’ৰ যুঁজ সম্বন্ধে কিতাপ লিখিবলৈ গৈ ছোভিয়েত সূত্ৰ ব্যৱহাৰ কৰিছে যদিও তেওঁলোক উপনীত হোৱা সাধাৰণ সিদ্ধান্তবোৰ স্পষ্টতঃই উদ্বেগ-মূলক। এন’ষ্ট ক্লিক’ৰ “ল অৱ একছন, অপাৰেছন চিটাডেল, ১৯৪৩”^২ হৈছে এনে ধৰণৰে এখন কিতাপ। ছোভিয়েত উৎসৰ পৰা বহু উদ্ধৃতি দি ১৯৬৮ চনত ইতালিয়ন বেভিস্তা মিলিতেয়াত ‘ডু ছোৱাম ছ’ অৱ ‘পেনেছাৰ ৱাকে’ ইন ডু বেষ্টল অৱ কুৰ্ক’ শিৰোনামত এটা ডাঙৰ প্ৰৱন্ধ ওলাইছিল।

বিসকলে সাধাৰণতে বুৰ্জোৱা বুৰঞ্জীবিদসকলৰ স্বাভাৱিক অৱস্থান লয়, তেনে কিছু আমেৰিকান আৰু ব্ৰিটিছ লেখকে বচনা কৰা কিছু কিতাপ আৰু প্ৰৱন্ধত কুৰ্ক’ৰ যুঁজ আৰু তাৰ কলাফলৰ উচ্চপ্ৰাণসা কৰা হৈছে। ব্ৰিটিছ বুৰঞ্জীবিদ এলনে ক্লৰ্কে তেওঁ বচনা কৰা “বাববাবোছ। ডু বাছিয়ান-জাৰ্মান কলফ্লিট, ১৯৪১-১৯৪৫”^৩ কিতাপখনত এই কথা স্বীকাৰ কৰিছে যে যুঁজৰ ওপৰত কুৰ্ক’ৰ

১ প্ৰাডা, এপ্ৰিল ৯, ১৯৬৫

২ এন’ষ্ট ক্লিক’, ডেছ গেজেৎছ ডেছ ছানডেলনছ, ডি অপাৰেছন ‘খিট্টাডেল’, ১৯৪৩. স্টুটগাৰ্ট, ১৯৬৬।

৩ এলান ক্লক, বাববাবোছ, দ্য বাছিয়ান জাৰ্মান কলফ্লিট, ১৯৪১-১৯৪৫। লণ্ডন, ১৯৬৫

কৰা সেই একে নিয়ামক প্ৰভাৱ পৰিছিল যেনেকৈ পৰিছিল মস্কো
আৰু লেনিনগ্ৰাভৰ যুঁজবোৰত। আন এগৰাকী ব্ৰিটিছ বুৰঞ্জীবিদ
মেলকম মেকিনটেছে ১৯৪৩ চনৰ জহকালি ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ
জয়লাভৰ প্ৰাৰ্থনা কৰিছে আৰু তেওঁৰ অন্তিম বিচাৰত পক্ষপাতহীন
“জাগেৰনট, এ হিষ্ট্ৰি অৱ ছোভিয়েত আৰ্মড ক’ছেছ”^১ কিতাপত
কুস্ক অভিক্ষেপৰ যুঁজ সম্পৰ্কে এটা পুৰা অধ্যায় সন্নিবিষ্ট কৰিছে।

কিন্তু বুৰ্জোৱা সামৰিক সাহিত্যই কুস্কৰ যুঁজৰ মূল্যায়নত
ছোভিয়েত উৎসৰ্গাবৰ সঠিক ব্যৱহাৰ বা এই যুঁজৰ তাৎপৰ্য্য
স্বীকাৰ কৰাটো সততে চকুত নপৰে। এই যুঁজৰ প্ৰকৃত চিত্ৰ দাঙি
থুৰা কিতাপ আৰু প্ৰৱন্ধ কাচিতিহে চকুত পৰে। বুৰ্জোৱা প্ৰকাশন-
বোৰৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত সামৰিক কিতাপপত্ৰৰ সবহভাগে ইয়াৰ
তাৎপৰ্য্যক ভুললৈ উপস্থিত কৰে বা বিকৃত কৰে যাৰ উদ্দেশ্য
হৈছে যে নাৎসীহঁতৰ পক্ষে যুক্তি দাঙি ধৰা, নতু আমেৰিকান
আৰু ব্ৰিটিছ সাম্ৰাজ্যবাদীহঁতক তুষ্ট কৰা।

বুৰ্জোৱা বুৰ্জোৱাবিদসকলে কুস্কৰ যুঁজৰ বুৰঞ্জীক মিছা বৰ্ণনা
দিবলৈ গৈ কি কি পদ্ধতিৰ গইনা লয় ?

*

*

*

সঘনাই ব্যৱহৃত হোৱা এটা পদ্ধতি হৈছে কুস্কৰ যুঁজক গোপন
কৰা, এনেকৈ দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ সবাতোকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ ঘটনাৱলীৰ
পৰা ভাৰ বাদ দিয়া আৰু সাধাৰণভাৱে যুদ্ধৰ গতিপথ আৰু
কলাকলৰ ওপৰত ইয়াৰ যি বিপুল প্ৰভাৱ পৰিছিল তাক উলমাই কৰা।

কুস্ক যুঁজৰ সম্বন্ধে বুৰ্জোৱা সামৰিক বুৰঞ্জীবিদসকলৰ দৃষ্টিভঙ্গী
গঢ় লৈছিল পুঁজিবাদী দেশত ব্যাপকভাৱে প্ৰচলিত এটা ধাৰণাৰ
প্ৰভাৱৰ দ্বাৰা—সি হৈছে দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ ‘মূল বিষয়বোৰ’ সম্পৰ্কে
১ মেলকম মেকিনটেছ, জাগেৰনট, এ হিষ্ট্ৰি অৱ ছোভিয়েত আৰ্মড
ক’ছেছ, লণ্ডন, ১৯৬৭

ইজ-মার্কিন ধাৰণা। এই ধাৰণাই তাৎপৰ্য, পবিসৰ আৰু ফলাফলৰ
 দিশৰ পৰা সম্পূৰ্ণ বেলেগ ধৰণৰ যুক্তিবোৰক ধূপ খুৱাইছে। নাৎছী
 জাৰ্মানীৰ ক্ষতিবোৰৰ বিৰুদ্ধে সংগ্ৰামৰ নিয়ামক বণাক্তনৰ প্ৰশ্নটো
 পিছকালে নিক্ষেপ কৰি দিয়া হয়। যুদ্ধৰ সময়ত্বে এটা ঠেক ধাৰণা
 পাঠকৰ ওপৰত জাপি দিয়া হয়। উদ্বাপি, যুদ্ধৰ 'ছাই' বিষয়-
 বোৰৰ সময়ত্বে লেখকৰ দৃষ্টিভঙ্গী এনে এক খিচিৰী অৱস্থাত স্থিতি
 কৰে যে সামৰিক বুৰঞ্জী সময়ত্বে অৱস্থিত নোহোৱা লোকসকলৰ
 পক্ষে চূড়ান্ত গুৰুত্বপূৰ্ণ ঘটনাবলী আৰু সাধাৰণ ঘটনাবলীৰ মাজত
 পাৰ্থক্য বিগৰি উলিওৱাটো টান হৈ পাব।

'ছাই' বিষয় সময়সীমাত ইজ-মার্কিন ধাৰণাৰ আৱিৰ্ভাৱ আৰু 'সেনা
 সামৰিক সাহিত্যত ব্যাপকভাৱে প্ৰচলন হোৱাটো দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ
 পিচত মাৰ্কিন শাসকবৰ্গৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত ঘোষিত ছোভিয়েত-বিশ্ববীৰী
 কৰ্মনীতিৰ প্ৰত্যক্ষ ফল। যুদ্ধ চলাকালীন যুক্তবোৰৰ দ্বাৰা সত্তাহতে
 প্ৰভাৱিত হোৱা মাৰ্কিন আৰু ব্ৰিটিছ সামৰিক বুৰঞ্জীবিদসকলে নাৎছী
 সমবৰ্ত্তনৰ বিৰুদ্ধে ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ বিজয়সমূহক মোটামুটি
 বস্তুনিষ্ঠভাৱে মূল্যায়ন কৰিছিল, যুদ্ধৰ পিচত তেওঁলোকৰ বক্তব্যে
 সত্যমত সম্পূৰ্ণ সলনি হৈ গল। 'বাছিয়ান কেমপেনছ অব্
 ১৯৪১-৪৩'^১ কিতাপখনত ডব্লিউ. ই ডি এলেন আৰু পল মূবাৰ্ডক
 কুস্ক' বালভত তথ্যময়। যুক্তব এক জীৱন্ত ছবি দাঙি ধৰিছিল আৰু
 কহসকলৰ বিপুল ক্ষয়ক্ষতি হৈছে বুলি কৰা নাৎছীইত্তৰ দাবীৰ আপত্তি
 জনাইছিল। কুস্ক'ৰ যুক্ত ছোভিয়েত সৈন্যসকলৰ সমবৰ্ত্ততা সামৰিক
 লেখক হফমেন নিকেবছনৰ "আৰ্মছ এণ্ড পলিচি ১৯৩৯-১৯৪৪"^২
 কিতাপ উচ্চ-প্ৰশংসিত হৈছিল।

১ ডাব্লিউ. ই. ডি. এলেন, পল মূবাৰ্ডক, বাছিয়ান কেমপেনছ অব্ ১৯৪১-৪৩,
 নিউ ব্লক, ১৯৪৪।

২ হফমেন নিকেবছন, আৰ্মছ এণ্ড পলিচি, ১৯৩৯-১৯৪৪, নিউ ব্লক, ১৯৪৫।

ছোভিয়েত সেনাবাহিনীয়ে বিবোৰ যুঁজ কৰিছিল সিবোৰৰ মূল্যায়ন কৰিবলৈ গৈ এইসকল লেখক আৰু মাৰ্কিন সামৰিক সাহিত্য আমেৰিকান আৰু ব্ৰিটিছ বাষ্টনীতিবিদসকলৰ বক্তব্যৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত হৈছিল। শূৱঁবিবলগীয়া যে উইনষ্টন চাৰ্চিলে কুৰ্ক, অ'বেল আৰু খাবকভৰ যুঁজবোৰক পূৰ্ব বণাঙ্কনত জাৰ্মান সেনাবাহিনীৰ পক্ষে বিপৰ্যায় বুলি অভিহিত কৰিছিল। প্ৰেছিডেণ্ট ফ্ৰাঙ্কলিন ডি ৰুজভেল্টে ১৯৪০ চনৰ ২৮ জুলাইৰ দিনা এক অনাতাঁৰ ভাষণত কৈছিল যে কুৰ্কৰ যুঁজ হৈছে ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ পৰিকল্পনাৰ অঙ্গ যি পৰিকল্পনা জাতিসত্তাৰ আক্ৰমণাত্মক বৰ্ণনীতিৰ লগত সমন্বিত হৈছিল। তেওঁ কৈছিল, “কছ জনগণ আৰু তেওঁলোকৰ সেনাবাহিনীয়ে যি আনুগত্য, দৃঢ়সঙ্কল্প আৰু আত্মত্যাগ প্ৰদৰ্শন কৰিছিল, পৃথিৱীয়ে তাতকৈ বেছি কাহানিও দেখা নাই।”

যেইমাত্ৰকে যুদ্ধৰ অন্ত পৰিল তেতিয়াৰ পৰাই নাৎছী বিপদৰ বিৰুদ্ধে সংগ্ৰামত ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ প্ৰয়াস সম্বন্ধে মূল্যায়নৰ ক্ষেত্ৰত এটা পৰিৱৰ্তন আহিল। তেতিয়াৰ মাৰ্কিন সেনাবাহিনীৰ চীক অব্‌ষ্টাক জেনাৰেল জৰ্জ চি মাৰ্খালে প্ৰতিবন্ধা সচিবলৈ দিয়া যুদ্ধৰ ফলাফল সংজ্ঞাস্ত বিপৰ্যায় হিটলাৰ বিৰোধী জেণ্টলমেন দেশসমূহৰ প্ৰয়াসক সমপৰ্যায়ভুক্ত কৰে আৰু ষ্টালিনগ্ৰাদ আৰু এল আলামেইন উভয়কে যুদ্ধৰ গতি পৰিৱৰ্তনকাৰী বিন্দু বুলি অভিহিত কৰে।

চাৰ্চিলেও জাৰ্মানীক পৰ্যাদস্ত কৰাত ছোভিয়েত বণাঙ্কনৰ ভূমিকা সম্পৰ্কে নিজৰ মত সলায়। ১৯৫২ চনৰ জানুৱাৰী মাহত অনুষ্ঠিত অটোৱাৰ এখন সন্মিলনত তেওঁও ষ্টালিনগ্ৰাদ আৰু এল আলামেইনৰ যুঁজক সমপৰ্যায়ভুক্ত কৰে। এনেকৈ যুদ্ধৰ ‘ছাই’ বিন্দুবোৰৰ ওপৰত পশ্চিমীয়া ৰাজনৈতিক যুৱকীসকলৰ স্বীকৃতি আৰু অনুমোদন লাভ কৰে।

১ নাথিং টু ফিৰাৰ, দ্য ট্ৰিলেকটেড এণ্ড্ৰেছেছ অব্‌ ফ্ৰাঙ্কলিন ডিনালো ৰুজভেল্ট, ১৯০২-১৯৪৫, লণ্ডন, ১৯৪৭, পৃঃ ৩৭০-৭৪।

১৯৪৩ চনৰ গ্ৰীষ্ম আৰু হেমন্তৰ ঘটনাৱলীৰ প্ৰসঙ্গত ষাট' বিম্বু-
গেৰৰ ধাৰণা বুৰ্জোৱা বুৰঞ্জী বচনাত উত্তৰ আফ্ৰিকা, চিচিলি, ইতালি
আৰু প্ৰশান্ত মহাসাগৰৰ যুঁজৰ আৰু জাৰ্মানীত বোম্বাৰ্কাৰ বিমান হানাক
সংপৰ্ণানান্তি অতিবৰ্ত্তনৰ মাজত আৰু ছোভিয়েত-জাৰ্মান বণাজনৰ
ঘটনাৱলীক উল ই কৰাৰ আৰু কুৰ্ক'ত আমাৰ বিজয়ৰ পৰিসৰ আৰু
তাৎপৰ্য্যক হয় প্ৰতিপন্ন কৰাৰ মাজত প্ৰতিভাত হল।

পশ্চিম জাৰ্মানীৰ, আমেৰিকাৰ আৰু ব্ৰিটেনৰ সাহিত্যত কুৰ্ক'ৰ
যুঁজৰ এই যুক্তি দেখুৱাই উল্লাই কৰা হল যে দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ পক্ষে
এই যুঁজৰ বোলে কোনো নিয়ামক গুৰুত্ব নাছিল।

১৯৫০ৰ শেষছোৱাত মাৰ্কিন প্ৰতিবন্ধক বিভাগৰ বাবে প্ৰাক্তন
নাৎছী জেনাৰেলসকলৰ এটা দলে লিখা 'ফেটেল ভিচিছনছ' কিতাপত
অপাবেছন চিটাডেলৰ বাৰ্ধতাৰ কথা উল্লেখ পৰ্য্যন্ত কৰা হোৱা নাই,
যদিও ছেৰমাখটৰ আন আন বিপৰ্য্যয়ৰ কিছু বিৱৰণ ইয়াত আছে।
যদিও যিগৰাকী আছিল ১৯৪৩ চনত জাৰ্মান জেনাৰেল ষ্টাফৰ চীফ
আৰু যিগৰাকীয়ে হিটলাৰৰ ওচৰত ১৯৪৩ চনৰ জৰুৰীৰ আঁচনি
পেছ কৰিছিল সেই কুৰ্ত ৭ছাইছলাৰ আছিল সেই কিতাপৰ অন্যতম
লেখক, তথাপি এই অনুচ্ছেদ ঘটিছে।

সুবিদিত মাৰ্কিন সামৰিক লেখক আৰু বুৰঞ্জীবিদ হেৰ্নছান
বল্ডউইনে দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ ব্ৰহ্মসম (তেওঁৰ মতে) যুঁজৰাগৰ সম্বন্ধে
কিতাপ^১ লিখিছে। দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ ১১ খন ডাঙৰ যুঁজৰ বি
তালিকা তেওঁ বচনা কৰিছে তাত তেওঁ ছোভিয়েত-জাৰ্মানৰ বণাজনৰ
মাথো এখন যুঁজ-ষ্টালিনগ্ৰাদৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছে। তেওঁ কুৰ্ক'ৰ

১ হিগগিন্স ডেণ্টফাল, ভেবনেৰ ক্ৰাইপে, প্ৰেয়েনথাৰ মল্লেনাৰ্ণাট, ফ্ৰিৎছ বায়েৰ
লাইন, কুৰ্ত ৭ছাইছলাৰ, বডো ৭ছিমেলমান, হাৰ্ছো ব্ৰহ্মক'ড ফন মালটেনেকেল,
'ফেটেল ভিচিছনছ', নিউয়ৰ্ক।

২ হানছন ডব্লিউ ৭০৫ডউইন, বেটলছ : লৰ্ড এণ্ড ওৱান, গ্ৰেট ফেমপেনছ অৰা
বাল্ড' বাৰ ২ নিউয়ৰ্ক, ১৯৬৬।

যুঁজৰ উল্লেখ পৰ্য্যন্ত কৰা নাই। অৰ্থাৎ তেওঁ যথেষ্ট গুৰুত্বৰে সৈতে আফ্ৰিকাত এল আলমেইনৰ ব্ৰিটিছ অভিযানবোৰ, কবেগিদৰ আইলেণ্ডত জাপানীহঁতৰ বিৰুদ্ধে আমেৰিকানহঁতৰ বাৰ্ষ যুঁজ, পাল' ছাববাবত আমেৰিকান পৰাজয় আৰু একেবাবে থলুৱা তাৎপৰ্য্যৰ এখন যুঁজ - দক্ষিণ প্ৰাশান্ত মহাসাগৰীয় এলেকাত এটল (উপ-হ্ৰদবেষ্টিত প্ৰবাল প্ৰাচীৰ) অৰ্দ্ধ-তাৱাৰৰ বাবে যুঁজ—যিখন হৈছিল ১৯৪৩ চনত আৰু য'ত উভয় পক্ষৰ প্ৰায় ২০০০০০ সৈন্য জড়িত আছিল, সেইবোৰৰ ওপৰতো “মহান অভিযান”ৰ লেবেল লগাই দিছে।

নাৎছী জাৰ্মানীৰ আৰু সমৰবাদী জাপানৰ বিৰুদ্ধে জয় অৰ্জিত হৈছিল নমাই দিয়া কিছু সৈন্যদলৰ দ্বাৰা আৰু বগকোশলগত আৰু আনকি বিশেষ যুঁজসংক্ৰান্ত তাৎপৰ্য্যসম্পন্ন সজ্জাৰ দ্বাৰা, আৰু বিপুল পৰিমাণ অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰে সজ্জিত লাখ লাখ সৈন্যজড়িত বিশালকাৰ যুঁজ-যোৰৰ দ্বাৰা নহয় - পাঠকসকলক এই কথাটো বুজোৱাৰ চেষ্টা কিমান অসম্ভৱ এই অভিজ্ঞ আৰু পণ্ডিত সামৰিক লেখকগৰাকীয়ে তাক বুজা নাই, এই কথা বিশ্বাস কৰাটো বাস্তৱিকতে টান। আৰু এটা নিরঙ্কুশ মাৰ্শাল কে. কে. বৰ্দ্ধভক্তিয়ে উল্লেখ কৰা দৰে, পবিসৰ, যুঁজৰ ভীৰুতা আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ ব্যৱহাৰৰ পৰিমাণৰ কালৰ পৰা কুৰু'ৰ যুঁজ আছিল অতুলনীয়।

এই কথা স্পষ্ট যে বৰ্দ্ধভক্তিয়ে অজ্ঞতাৰ কাৰণে এই যুঁজখনক তালিকাৰ পৰা বাদ দিয়া নাই। এই কাম তেওঁ কৰিছিল উদ্দেশ্য-প্ৰণোদিতভাবে, বুৰঞ্জীক মিছাকৈ উপস্থিত কৰিবৰ মানসেৰে, ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ বগকুশলতাক আৰু নাৎছী দাসত্বৰ বীৰত্বসত্তাৰ পৰা মানৱজাতিক মুক্ত কৰাত ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ ভূমিকাক হেয়কৈ দেখুৱাবৰ মানসেৰে।

‘কমাণ্ড ডিচিছনছ’ নামৰ নামৰ কিতাপখনতো কুৰু'ৰ যুঁজক একাধাৰীয়াতকৈ ধোৱা হৈছে। এই কিতাপখন লিখিছে এডল মাৰ্কিন

বুৰঞ্জীবিদে যুঁজৰ মাজত প্ৰধান বগৰ আৰু বৰ্ণনৈতিক পৰিকল্পনাবোৰ কেনেকৈ বৰ্ণিত হৈছিল তাক দেখুৱাবলৈ।

সুপৰিচিত ব্ৰিটিছ সামৰিক তত্ত্ববিদ জে. এফ. চি ফুলাবে তেওঁৰ 'দ্য চেংকণ্ড ৱাল্ড' ৱাৰ ১৯২৯-১৯৪৫' কিতাপত কুৰ্ক' বালজাত জাৰ্মান আক্ৰমণাত্মক অভিযান সম্বন্ধে কেৱল এটা পৰিচ্ছিন্ন সন্নিবিষ্ট কৰিছে। আৰু 'দ্য ষ্টেটেজি অব্ ইনডাইবেক্ট এপ্ৰ'চ' কিতাপখনত লিডেল হাৰ্টে সেই ঠাইৰ ঘটনাবলীৰ বিৱৰণ মাথো কেই শাৰীৰ মাজত সীমাবদ্ধ ৰাখিছে।

আমেৰিকান আৰু ব্ৰিটিছ সামৰিক বিশ্লেষকসকলে এহাতেদি যিবোৰ বণাজনত যুঁজত তেওঁলোকৰ নিজৰ দেশৰ সৈন্যসকলে যুঁজিছিল তালৈ পাঠক-পাঠিকাৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিবলৈ ছোভিয়েত জাৰ্মান বণাজনত গ্ৰীষ্মকালীন আৰু হেমন্তকালীন অভিযানক সম্বন্ধে এবাই ৰায়, আনহাতেদি প্ৰাক্তন নাৎছী জেনাৰেল আৰু অফিচাৰসকলে তাৰ লগতে কিছু 'অপেক্ষাকৃত তৰুণ' পশ্চিম জাৰ্মান সামৰিক বুৰঞ্জীবিদসকলে ৰাতে নাৎছী হাই-কমান্ড আৰু জেনাৰেল ষ্টাকৰ বৰ্ণনীতিগত আন্তৰ্জাতিক বিশ্লেষণ এবাৰ পৰা হয় সেই উদ্দেশ্যে কুৰ্ক'ৰ যুঁজক ছেয়কৈ দেখুৱাব চেষ্টা চলাই ৰায়।

ফিল্ড মাৰ্শাল ফন মানষ্টাইনে তেওঁৰ 'লষ্ট ডিক্টেৰিজ' কিতাপখনত অপাৰেছন চিটাডেল সম্বন্ধে মাথোন কেই পৃষ্ঠামান লিখিছে, যদিও এই যুঁজত তেওঁৰ ই আছিল মূল চৰিত্ৰ। ১৯৪০ চনৰ গ্ৰীষ্ম আৰু হেমন্তকালি ছোভিয়েত জাৰ্মান বণাজনৰ ঘটনাবলীৰ প্ৰতি এনেকৈয়ে কিঞ্চিৎ মনোযোগ দিয়া হৈছে এদল ভেৰমাখট জেনাৰেল আৰু অফিচাৰসকলৰ প্ৰৱন্ধাৱলী সমন্বিত 'ৱাল্ড' ৱাৰ ১৯২৯-৪৫' কিতাপখনত।

১ ই. মানষ্টাইন, কেবলৰপে জি.এ. ফন ১৯৫৫।

২ ডেলটাফন, ১৯০৯-১৯৪৫, ষ্টুটগাৰ্ট, ১৯৪১।

কৰ্ণেল জেনাবেল গুদেবিয়ানৰ 'বেমিনিছেলেছ অব্ এ ছলজাব',^১ কুৰ্ত্ তিপেলছকিছ'ৰ বিশাল গ্রন্থ 'হিট্টি অব্ ডু চেকেণ্ড ৱাৰ্ড' বাব—
 কিতাপত আৰু আন আন পশ্চিম জাৰ্মান 'বিল্লেবগমূলক' বচনাত।
 ফেডাৰেল জাৰ্মান প্ৰজাতন্ত্ৰৰ অন্ততম মুখ্য সামৰিক বুৰঞ্জীবিদ এইচ এ.
 জেকবছন যি নিজক বোলে সত্যানুসন্ধানী সমালোচকৰ মনোভাবাপন্ন
 বিল্লেবক হিচাপে প্ৰতিপন্ন কৰিব খোজে তেওঁও তেওঁৰ বিশাল
 কিতাপ 'ডু চেকেণ্ড ৱাৰ্ড' বাব ইন ইলাছট্ৰেছনছ এণ্ড ডকুমেন্টছ'ত
 সেই 'ঘাই' বিন্দুবোৰ সংক্ৰান্ত মাৰ্কিন ধাৰণাকে পুনৰাবৃত্তি কৰিছে।
 কথাটোলৈ মন কৰক : "মিডলে, গুয়াদাল কেনেল, এল-আলামিয়েৰ,
 ডিউনিছিয়া আৰু মৰক্কো, ষ্টালিনগ্ৰাদ আৰু আটলান্টিকৰ বাবে
 যুঁজৰ পঞ্চম পৰ্যায়ৰ সমাপ্তিয়ে দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ এক দিকপৰিবৰ্তনকাৰী
 বিন্দুৰ সূচনা কৰিছিল। অলপ দিনৰ পাচত ইউৰোপীয় ভূগৰ্ভ
 বিকক্ষে মিত্ৰশক্তিৰ সংযুক্ত বোমাবৰ্ষণেও ক্ৰমবৰ্দ্ধমান প্ৰভাৱ
 প্ৰভাৱ পেলাইছিল।"^২ ধাৰণা হয় জেকবছনে 'পাহৰি গৈছিল'
 মস্কোৰ যুঁজক, য'ত নাৎছী শক্তি যুঁজত বিৰাট পৰাজয়ৰ সমুখীন
 হৈছিল আৰু কুস্ক'ৰ যুঁজক, য'ত নাৎছী জাৰ্মানীৰ আক্ৰমণাত্মক
 বৰনীতিৰ সম্পূৰ্ণ পৰাজয় ঘটিছিল। তেওঁ অনুগ্ৰহকৈ ষ্টালিনগ্ৰাদৰ
 যুঁজক স্বীকাৰ কৰিছিল, পিচে দেখেদেখকৈয়ে এই কাৰণত যে তাত
 যি ২২ টা ডিভিছন নিহত আৰু বন্দী হৈছিল সিহঁতৰ বাবে
 হিটলাৰে নিজেই জাতীয় শোক ঘোষণা কৰিছিল। তেওঁ এই
 স্বীকাৰাত্মিক অস্বীকাৰ কৰিবলৈ সাহ কৰা নাই।

১ হাইনৰুছ গুদেবিয়ান, এৰিনেবুগেন আইনেম জেলেনডাভেন, হাইডেলবাৰ্গ
 ১৯৫১।

২ এই এ এ জেকবছন, এইচ ডলিডাভ, ডেয়াৰ ৭মোবাইটে ডেস্টাক্লিট ইন
 বিল্ডেন উণ্ড ডকুমেন্টেৰ, খণ্ড ২, মিউনিখ, ডিয়েনা, বাৰ্ছেল, ১৯৫০,
 পৃঃ ২০১

দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ নিয়ামক যুদ্ধবোৰৰ বিশ্লেষণত কুস্কৰ যুদ্ধৰ উল্লেখ নকৰাটো কেৱল এই গুৰুত্বপূৰ্ণ ঘটনাৰ প্ৰতি অৱজাহি মাথো নহয়, বা হু-এজনৰ বথেষ্ট যোগ্যতাহীন লেখকৰ ব্যক্তিগত দৃষ্টিভঙ্গীৰ পৰিচয় নহয়। ই হৈছে ইতিহাসৰ বুৰঞ্জীৰ মিথ্যাচাৰীসকলৰ এটা ইচ্ছাকৃত আৰু সূচিস্থিত টালি-বাজি, যাৰ এটা তাত্ত্বিক ভিত্তি আছে আৰু নিৰ্দিষ্ট ব্যৱহাৰিক ফলাফল আছে।

কিন্তু বুৰঞ্জীৰ সাময়িক বুৰঞ্জীবিদসকলে, অৱশ্যে, সুস্পষ্ট তথ্যবোৰ গোপন কৰাটোক দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ বুৰঞ্জীক বিকৃত কৰাৰ অতিবিকৃত 'নিষ্ক্ৰিয়' উপায় বুলি ভাবে। তেওঁলোক কুস্কৰ যুদ্ধক নিৰৱে পৰিহাৰ নকৰে, ইয়াৰ অগ্ৰগতি আৰু ফলাফলক এনেকৈ বিশ্লেষণ কৰে যি সত্যক বিকৃত কৰে আৰু ইতিমধ্যে প্ৰকাশ পোৱা দলিলসমূহৰ সিদ্ধান্তবোৰক বিকৃতভাৱে উপস্থিত কৰে আৰু পাঠক-পাঠিকাসকলৰ ওপৰত নিজৰ মত জাপি দিয়ে।

কুস্কৰ যুদ্ধক মিছাকৈ উপস্থিত কৰাৰ বাবে ব্যাপকভাৱে ব্যৱহৃত পদ্ধতিবোৰৰ অন্ততম হৈছে এই অভিযোগ যে নাৎছী কমান্ডে অপাৰেছন চিটাডেলত সীমিত লক্ষ্য অনুসৰণ কৰিছিল আৰু ফলতঃ তাৰ ব্যৰ্থতাৰ কোনো বৰ্ণনাত্মক তথ্য নাছিল। কুস্কৰ বালজত নাৎছী ফৌজৰ যুদ্ধ আছিল থলুৱা চৰিত্ৰৰ এই ধাৰণাই ছুৰ্ভগীয়া নাৎছী জেনাৰেলসকলৰ দ্বাৰা সক্ৰিয়ভাৱে প্ৰচাৰ লাভ কৰিছে। পদাতিক বাহিনীৰ অন্ততম অৱসৰপ্ৰাপ্ত জেনাৰেল ভিপেলছকিছে লিখিছে : “এই যুদ্ধৰ চূড়ান্ত লক্ষ্য আছিল অভিকেপটো নিৰ্মূল কৰা আৰু কুস্কৰ পুৰত এটা লাইনৰ অভিমুখে অগ্ৰসৰ হোৱা।”^১

১ কুৰ্ট ভিপেলছকিছ, “অপাৰেটিভ ফুয়েবজেন্-টেন্-গেছে ইন হোহেনপ্ৰুৱকটেন ডেছ লাণ্ড ক্লিগেছ”, ৱিলানজ ডেছ ৱছোৱাইডেন ডে’ট ক্লিগেছ, হাম্বুৰ্গ, ১৯৫৩, পৃঃ ৫৯

এই এসকল কুৰ্ক আৰু অ'বেলত নাংছীইউব যুঁজগোৱাৰ বিশ্লেষণ কৰা এৰ্ণষ্ট ক্লিফৰ ইতিপূৰ্বে উল্লেখিত কিতাপখন উল্লেখনীয়। তেওঁ উদ্ধৃত কৰা দলিল আৰু সৈন্তসকলৰ আগত ধাৰ্য্য কৰা লক্ষ্য সম্বন্ধে তেওঁৰ বিশ্লেষণ একেটা লক্ষ্যৰে অধীন : “এই কথা প্ৰমাণ কৰা যে ১৯৪০ চনত নাংছী কমাণ্ডে যুদ্ধজয়ৰ স্বপ্ন পৰ্য্যন্ত আৰু দেখা নাছিল। তেওঁ জোৰ দি কৈছে যে অ'বেল আৰু খাবকভৰ পৰা নাংছী আক্ৰমণাত্মক অভিযান কৰা হৈছিল কুৰ্ক দখল কৰিবৰ বাবে, বণাজনৰ আকাৰ ক্ষুদ্ৰ কৰি পেলোৱাৰ জৰিয়তে সৈন্তসকলক মুক্ত কৰা আৰু তাৰ লগতে ডাঙৰ ডাঙৰ শত্ৰুসেনা গঠন চূৰ্ণ কৰা যাতে ১৯৪০ চনৰ গ্ৰীষ্মকালীন অভিযান আৰম্ভ কৰাৰ সুযোগৰ পৰা তেওঁলোক বঞ্চিত হয়।”^১

আৰু এটা অনুরূপ কথা প্ৰচলিত আছে যে নাংছী নেতৃত্বৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য আছিল বণাজনৰ আকাৰ ক্ষুদ্ৰ কৰি পেলোৱা আৰু বিপুল-সংখ্যক ছোভিয়েত সৈন্ত বন্দী কৰা যাতে তেওঁলোকক জাৰ্মানীৰ যুদ্ধশিল্পৰ কাৰখানাবোৰলৈ কাম কৰিবলৈ পঠোৱাৰ পৰা হয় আৰু সেইদৰে বিসকল জাৰ্মান শ্ৰমিকক উলিয়াই আনিব পৰা হ'ব সেইসকলক গুৰুতৰভাৱে ক্ষতিগ্ৰস্ত ডিভিছনবোৰলৈ সৈন্ত হিচাপে যোগান ধৰিব পৰা হয়।

টিটাডেল যে এটা 'সহায়ক' যুঁজ আছিল এই ধাৰণা জাৰ্মান ৪ৰ্থ আৰ্মিৰ প্ৰাক্তন কমাণ্ডৰ কৰ্ণেল জেনাবেল কন হাইনৰিছৰ দ্বাৰাও উপস্থাপিত হৈছিল। ক্ৰিয়েডবিছ হৃকৰ লগত একেলগে তেওঁ পশ্চিম জাৰ্মান সামৰিক আলোচনী 'ডেবভিছেনছাকট' নিছে বাণ্ডছাও'ত অপাবেছন টিটাডেল সম্পৰ্কে এটা ডাঙৰ প্ৰৱন্ধ প্ৰকাশ কৰিছিল। এই প্ৰৱন্ধত কোৱা হৈছে, এই কথা সঁচা যে জেনাবেল ৭ছাইৎজাৰক উদ্ধৃত কৰি যে ১৯৪০ চনৰ জহকালি হিটলাৰৰ উদ্দেশ্য আছিল

১ এৰ্ণষ্ট ক্লিফ, প্ৰৱন্ধ : পৃষ্ঠা ৯

জানকালি হোৱা লোকচান পুনৰুদ্ধাৰ কৰা। কিন্তু এই ভাৱৰাৰ নিজৰ ভিত্তি হৈছে এটা ধাৰণা যি আবশ্যগিৰে পৰা অপাবেহন চিটাডেলৰ ঘটনাৱলীৰ ওপৰত সম্পূৰ্ণ নিৰ্ভৰশীল।

১৯৪০ চনৰ জানকালি নাৎছী আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ উদ্দেশ্য যে কুৰ্ক দখলৰ মাজত সীমাবদ্ধ আছিল পশ্চিম জাৰ্মানীৰ বুৰঞ্জীবিদ মেয় ডমাকছেত^১ তাক কৈছে।

পশ্চিম জাৰ্মান বুৰঞ্জীবিদ আৰু ১৯৪০ চনৰ ঘটনাৱলীত অংশগ্ৰহণকাৰীসকলে লিখা এইবোৰ প্ৰবন্ধৰ উদ্দেশ্য হৈছে এইটো দেখুৱা যে নাৎছী সামৰিক নেতাসকল ধীৰ প্ৰকৃতিৰ আৰু সিয়ান আৰু ১৯৪৩ চনৰ পৰিকল্পনা ৰচনাৰ সময়ত তেওঁলোকে অৱস্থা খুতিয়াই চাইছিল আৰু ফলস্বৰূপে নিজৰ অনুকূলে যুঁজৰ সোঁত সলোৱাৰ কোনো লক্ষ্য নিৰ্দ্ধাৰণ কৰা নাছিল। উদ্ভূত পৰিস্থিতি নিশ্চিত্তেই জাৰ্মানীতৰ প্ৰতিকূল আছিল : সিহঁতৰ সেনাবাহিনী বিপুল পৰিমাণ ক্ষতিগ্ৰস্ত হৈছিল, ষ্টালিনগ্ৰাদৰ পিচত জানকালি পশ্চাদপসৰণ আৰু তাত হোৱা বিপুল শক্তিক্ষয়ে সিহঁতৰ মনোবল দুৰ্বল কৰি পেলাইছিল। উত্তৰ আফ্ৰিকাৰ অৱস্থানো বেদখল হৈ গৈছিল। কিন্তু কিছু কিছু বহুতীয়া দেশো দেখাদেখাকৈ পিচুৱাই গৈছিল। ডেৰমাখটৰ অক শিল্পৰ পক্ষে জনবলৰ সমস্তাও তীব্ৰ হৈ উঠিছিল। দখলীকৃত দেশবোৰত আৰু জাৰ্মানীতো প্ৰতিৰোধ আন্দোলন শক্তিশালী হৈছিল। কিন্তু প্ৰধান ঘটনা আছিল এয়ে যে বৰ্ণনৈতিক উত্তোষৰ ছোভিয়েত সেনাবাহিনী আৰু হিটলাৰ বিৰোধী জেঁটৰ হাতলৈ দৃঢ়ভাৱে আহি গৈছিল। নাৎছী কমাণ্ডে তালৈ লক্ষ্য নকৰি নোৱাৰিছিল।

পিচে নাৎছী জাৰ্মানীৰ ৰাজনৈতিক আৰু সামৰিক বৰ্ণনীতিৰ হঠকাৰিতা আৰু প্ৰত্যাহা এই তথ্যৰ মাজতে নিহিত আছিল যে সিহঁতৰ আক্ৰমণাত্মক পৰিকল্পনাবোৰৰ ব্যৰ্থতাৰ এইবোৰ সুস্পষ্ট লক্ষণ

১ ডেৰ্ভাভেনহাফ, টলিছে ৰ'ডছাও, নং ৮ ; ১ আৰু ১০, ১১ ৫।

থকা সত্বেও ইয়াৰ নেতৃত্বই ১৯৪৩ আৰু এটা বৃহৎ আকাৰৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰাৰ আঁচনি পাতিছিল আৰু ইয়াৰ ফলাফলে যুদ্ধৰ ওপৰত এটা সামৰিক প্ৰভাৱ পেলাব বুলি আশা কৰিছিল। ইতিহাসৰ মিথ্যাচাৰীসকলে বিপৰীতটো প্ৰমাণ কৰা চেষ্টা কৰিছে যে জাৰ্মান ফৌজৰ কমান্ডে হঠকাৰিতাত ভোগা নাছিল, বৰং হিটলাৰৰ ক্ষুধা সংযত কৰাৰ চেষ্টা কৰিছিল।

এই কথা মনত ৰখা দৰকাৰ যে ১৯৪১ আৰু ১৯৪২ চনৰ ডিব্ৰু অভিযন্তাৰ পৰা শিক্ষালাভ কৰি নাৎছী বৰমূৰীয়াসকলে তেওঁলোকৰ ভৱিষ্যত যুদ্ধ পৰিকল্পনা সম্পৰ্কে চিঞৰ বাখৰ কৰাৰ বুকি লোৱা নাছিল। এইবেলিও সিহঁতে সিহঁতৰ অভিযান সংক্ৰান্ত নিৰ্দেশাবলীত মাথো আশু কৰ্তব্য বিৱৰ্ত কৰাৰ মাজতে নিজক সীমিত ৰাখিছিল। কিন্তু এই বিষয়টো প্ৰত্যাভীত যে ১৯৪৩ চনৰ বাবে সিহঁতে সূদূৰপ্ৰসাৰী মডেলৰ পোষণ কৰিছিল। অভিযানৰ বাবে পুখ্ৰানুপুখ্ৰ প্ৰস্তুতি, বিৰাট শক্তিৰ, বিশেষকৈ পেনংছাৰ বহুবৰ ৰেঞ্জীভৱন, ছোভিয়েত-জাৰ্মান ৰণাঙ্গনৰ মধ্যাঞ্চলক প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে বাছি লোৱা আৰু অজ্ঞাত তথ্যই দেখুৱাই দিয়ে যে নাৎছীহঁতে আশা কৰিছিল অপাৰেছন চিটাডেলে সিহঁতক ষ্টালিনগ্ৰাদৰ পোটক তুলিবলৈ সক্ষম কৰিব, ছোভিয়েত সেনাবাহিনীক অচল কৰি দিব, ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ ওপৰত আঘাত হানি যুদ্ধৰ পৰা উলিয়াই দিব আৰু ব্লিট্ছ আৰু আমেৰিকানসকলৰ লগত এখন সুকীয়া শান্তিচুক্তি সম্পাদনৰ পৰিস্থিতি সৃষ্টি কৰিব।

১৯৪৩ চনৰ গ্ৰীষ্মকালীন আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে ভেৰমাখটৰ প্ৰস্তুতি সংক্ৰান্ত দলিলপত্ৰৰ পৰা মানুহ এনেধৰণৰ সিদ্ধান্ততে উপনীত হ'ব লগীয়া হয়। এই যুদ্ধৰ সাকলাই জান আন আন আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাট সুচল কৰিব বুলি ধাৰণা হৈছিল' আক্ৰমণাত্মক অভিযান যেনেকৈ 'পৰিকল্পিত হৈছিল', তেনেকৈ আগুৱা হলে হিটলাৰে

“দক্ষিণ-পূৰ্ব অভিমুখে আক্ৰমণাত্মক অভিযান (‘পেন্দ্ৰাব’) আৰম্ভ কৰাৰ আশা কৰিছিল—উদ্দেশ্য আছিল শত্ৰুসেনাৰ মাজত বিভাজনৰ স্বেচছা নিয়া।”^১

অপাৰেছন চিটাডেলৰ সাকল্য সমগ্ৰ পূৰ্ব বণাজনৰ পক্ষে নিৰ্ভাৰক হ'ব এই ধাৰণা হিটলাৰৰ ১৯৩৩ চনৰ ১ জুলাইৰ নিৰ্দেশতো প্ৰকাশিত হৈছে। আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ ঠিক আগে আগে পূৰ্ব বণাজনৰ সৈন্যসকলৰ আগত ভাষণ দিবলৈ গৈ হিটলাৰে পুনৰ ঘোষণা কৰিছিল যে এই যুদ্ধৰ কলাকলে যুদ্ধৰ ভাগ্য নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিব পাৰে আৰু ছোভিয়েত সেনাবাহিনীক জোকাৰি তুলিব পাৰে।

কিছু বুৰঞ্জীবিদে হিটলাৰৰ নিৰ্দেশ আৰু ভাষণবোৰক প্ৰচাৰকাৰ্য্য বুলি ভাবে আৰু ফলত গুৰুত্বপূৰ্ণ বিৱেচনাযোগ্য বুলি নাস্তাবে। এই কথা অৱশ্যে অনস্বীকাৰ্য্য যে তেওঁৰ নিৰ্দেশ, ভাষণ আৰু কোনো আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ আগে আগে সৈন্যবাহিনীৰ ওচৰত প্ৰদত্ত বাণীৰ উদ্দেশ্য আছিল ভাবাবেগ সৃষ্টি কৰা আৰু প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰা কিন্তু উৎস হিচাপে সেইবোৰক উপেক্ষা কৰাটো ভুল হ'ব। মুঠে ওপৰত নাংছী জেনাৰেল ষ্টাফে সিহঁতৰ যুদ্ধসংক্ৰান্ত পৰিবৰ্ত্তনা আৰু কলাকল সম্বন্ধে অনুমান হিটলাৰৰ নিৰ্দেশ অনুযায়ীয়ে কৰিছিল। তেওঁৰ নিৰ্দেশাৱলী আৰু আদেশত জাৰ্মানীৰ ৰাজনৈতিক আৰু সামৰিক নেতাসকলৰ প্ৰকৃত অভিসন্ধি আৰু সিদ্ধান্তৰ প্ৰতিফলন ঘটিছিল।

পশ্চিম জাৰ্মান সামৰিক বুৰঞ্জীবিদসকলৰ মাজত এনে ব্যক্তিয়ে আছে। যসকলে ১৯৩৩ চনৰ গ্ৰীষ্মকালীন অভিযানৰ বাবে নাংছী কমান্ডৰ পৰিবৰ্ত্তনাক হেয়কৈ লেখাটো অতি সবল আৰু অপ্ৰয়োজনীয় বুলি ভাবে। উদাহৰণস্বৰূপে, ভালটাব গয়েৰলিংছে লিখিছে যে নাংছী কমাণ্ডে পৰিবৰ্ত্তনা কৰিছিল নুচনাৎ কুৰ্ক অভিক্ষেপক বিছিন্ন

১ এম. জমাৰুজ্জ, প্ৰবোধিত।

ক্লাব আৰু “তাৰ পিচত উত্তৰত যন্ত্ৰাব পিনে গতি কৰা হব নে দক্ষিণত
 পনেংছ নৈৰ আগতে আৰু মিউজ নৈৰ কাষে কাষে কছ সেনাবাহিনীৰ
 বাবে এক নতুন ‘কেনে’ৰ প্ৰস্তুতি কৰা হব সেই সম্পৰ্কে সিদ্ধান্ত
 লোৱাৰ।”^১ কুৰ্ক দখলৰ (পেন্দ্ৰাৰ) পিচত যে আৰু এটা অভিযানৰ
 পৰিকল্পনা কৰা হৈছিল সি অনবধানতাবশতঃ মানষ্টাইনৰ দ্বাৰা
 স্বীকৃত হৈছে।

পশ্চিম জাৰ্মান বুৰঞ্জীবিদ হেলমুথ ডাহ্‌ম্‌ছ আৰু পল কাৰেলে^২
 এই দাবী নুই কৰে যে অপাৰেছন চিটাডেল আৰু নাংছীইত্তৰ সমগ্ৰ
 গ্ৰীষ্মকালীন আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ উদ্দেশ্য সীমাবদ্ধ আছিল।
 ডাহ্‌ম্‌ছে স্বীকাৰ কৰে যে জাৰ্মান নেতাসকল “জাৰ্মানী আৰু ইয়াৰ
 মিত্ৰসকলৰ আস্থা পুনৰ ঘূৰাই আনিবৰ নিমিত্তে চাঞ্চল্যকৰ সামৰিক
 সাফল্য”ৰ বাবে সমুজ্বত হৈছিল। কাৰেলে বিশ্বাস কৰে যে হিটলাৰে
 য়াৱতীয় বুকি লৈছিল আৰু যুঁজৰ সোঁত সলাবৰ আশা পালিছিল।

জাৰ্মান গ্ৰীষ্মকালীন অভিযানৰ চৰিত্ৰ “থলুৱা” আছিল এই দাবী
 এই অভিযানৰ বাবে শত্ৰুহঁতে নিয়োগ কৰা জনবল আৰু বৈযয়িক
 সম্পদ সংক্ৰান্ত পৰিসংখ্যানৰ দ্বাৰা সম্পূৰ্ণ খণ্ডিত হয়। ১৬টা পেনেংছাৰ
 আৰু মটববাহিত ডিভিছনকে ধৰি ৫০টা ডিভিছন, প্ৰায় ১০,০০০
 কামান আৰু মৰ্টাৰ, প্ৰায় ২৭০০ টেক আৰু ২০০০ৰো অধিক বিমানে
 নাংছীইত্তক চলিত যুঁজত আৰু বণকৌশলগত প্ৰতিবন্ধা এলেকাত
 ঘন-সন্নিবেশ কৰিবলৈ সমৰ্থ কৰিছিল যিটো ইয়াৰ আগতে কোনো
 এখন যুঁজতো সিহঁতে কৰিব পৰা নাছিল।

নাংছী কমান্ডৰ পৰিকল্পনাবোৰৰ, হিটলাৰ নিৰ্দেশ আৰু আদেশ,

১ ডালটাব গল্লেবলিৎছ. ডেৱাৰ ৭ছোৱাইটে ভেল্টাৰ্লিগ ১৯৫৯-১৯৪৫,
 ষ্টুটগাৰ্ট, ১৯৫২, ৭ম ২, পৃঃ ২০০।

২ এইচ. জি. ডাহ্‌ম্‌ছ, ডেৱাৰ ৭ছোৱাইটে ভেল্টাৰ্লিগ, ফ্ৰাংকফুৰ্ট আম মাইন,
 ১৯৬৬, পৃঃ ১২৬, পি. কাৰেলে, ফেংৱানটে এৰডে, শ্ববট ৭ছোৱাইনছেন উল্লেখ
 ভাইছেল, ফ্ৰাংকফুৰ্ট আম মাইন, ১৯৬৭।

সম্মিলিত শক্তিবোৰৰ ক্ষমতা আৰু কুস্কৰ্ত সিহঁতৰ ক্ৰিয়াকলাপে
 দেখুৱাই দিয়ে যে জাৰ্মানীয়ে সীমিত উদ্দেশ্য লৈ যুঁজৰ প্ৰস্তুতি কৰা
 নাছিল, গোটেই বৰ্ষৰ বৰ্ণনাতিক উদ্দেশ্যসম্পন্ন এখন যুঁজৰ প্ৰস্তুতি
 কৰিছিল। ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ প্ৰবল আৰু স্তম্ভক যুঁজে এই
 আটাইবোৰ পৰিকল্পনা বাৰ্থ কৰি দিছিল। বুৰ্জোৱা সামৰিক বুৰঞ্জীবিদ
 আৰু আশ্বাসী সাত্ৰাজ্যবাদৰ তত্ত্ববিদসকলে কুস্কৰ জয়ৰ ঐতিহাসিক
 তাৎপৰ্য্য স্বীকাৰ কৰিবলৈ ঘিণ কৰে, সেয়েহে সিহঁতে অপাবেছন
 চিটাডেলৰ সহায়ক চৰিত্ৰ সম্বন্ধে অলীক কাহিনী প্ৰচাৰ কৰে।

* * *

কুস্কৰ যুঁজৰ বুৰঞ্জীৰ বুৰ্জোৱা মিথ্যাচাৰীহঁতে এই কথা প্ৰমাণ
 কৰিবলৈ উঠি পৰি চেষ্টা কৰে যে নাৎছী ফৌজৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযান
 “চলাই যোৱাটো বন্ধ কৰা হৈছিল” (এই কথাটোকে সিহঁতে সঘনাই
 ব্যৱহাৰ কৰে) এই কাৰণত নহয় যে ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ
 শক্তিশালী আঘাতৰ মুখত অপাবেছন চিটাডেল জহি-খহি পৰিছিল
 বৰং চিচিলিত ইজ-মাৰ্কিন ফৌজ নমোৱাৰ পিচত নাৎছী কমান্ডৰ
 উদ্যোগতে আক্ৰমণাত্মক অভিযান বন্ধ কৰা হৈছিল। মাৰ্কিন সাহিত্য
 হৈছে এই অসত্য ভাষ্যৰ জনক। তথাৰ বিকৃতি ঘটাই আমেৰিকান
 আৰু ব্ৰিটিছ বুৰঞ্জীবিদসকলে প্ৰমাণ কৰিবলৈ বিচাৰে যে কুস্কৰ যুঁজে
 চিচিলিত সৈন্য নমোৱাৰ পক্ষে অনুকূল পৰিবেশ সৃষ্টি কৰা নাছিল,
 বৰং ভূমধ্য সাগৰৰ এই অভিযানেই নাৎছী জাৰ্মানীৰ ছোভিয়েত
 জাৰ্মান বণাজনৰ পৰা ভালেখিনি শক্তি প্ৰত্যাহব কৰিবলৈ বাধা
 কৰিছিল।

আমেৰিকান সামৰিক বুৰঞ্জীবিদ বাছিল কলিয়াৰে ১৯৬৭ চনত
 প্ৰথম নিউ য়ৰ্কত আৰু পিচত ব্ৰিটেনত প্ৰকাশিত তেওঁৰ কিতাপ
 “ড ডেকেণ্ড ৱাৰ্ড ৱাৰ : এ মিলিটাৰি হিষ্ট্ৰী ক্ৰম মিউনিখ হু

হিবোছিনা’-ত বহুত দূৰ আগবাঢ়ি গৈ তেওঁ দাবী কৰিছিল যে ‘চিচিলিও অন্ধশক্তিৰ বণাজন জহি-খহি পৰিছিল আৰু ইতালিও নতুন শক্তিৰ বোগান ধৰাটো অতীব জৰুৰী হৈ পৰিছিল এই কাৰণে যে কুঙ্কৰ বিৰুদ্ধে আক্ৰমণ বাতিল কৰাৰ আগতে হিটলাৰে ১৩ জুলাই লৈকে অপেক্ষা কৰিছিল।’^১

আলফ্ৰেড ফিলিপ্স, ফাৰ্ডিনাণ্ড হাইম আৰু অন্যান্য পশ্চিম জাৰ্মান লেখকসকলেও দাবী কৰে যে অ’বেল আৰু খাবকভ খণ্ডত আক্ৰমণ বন্ধ কৰি আত্মবন্ধাৰ অৱস্থান লোৱা সম্পৰ্কত হিটলাৰৰ সিদ্ধান্ত চিচিলিৰ ঘটনাৱলীৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত হৈছিল।

বিভিন্ন ভাণ্ডবণত প্ৰকাশিত ডাহ্মছে “ডা চেৰ্কেণ্ড ৱাল্ড’ ৱাৰ” কিতাপখনত কুঙ্কৰ যুঁজৰ কাহিনী সন্নিবিষ্ট কৰিছে ইতালি সংক্ৰান্ত অংশত—স্পষ্টতঃই ইতিহাসৰ মাৰ্কিন আৰু ব্ৰিটিছ ভাষ্যকাৰসকলক তুষ্ট কৰিবলৈ—আৰু এনেকৈ ছোভিয়েত জাৰ্মান বণাজনৰ যুঁজৰ ক্ষেত্ৰত চিচিলিও ইজ-মাৰ্কিন সৈন্য নমোৱাটোক প্ৰাধান্য দিয়া হৈছে। আৰু তেওঁ এইটো কৰিছে মাথোন তৃতীয় ভাণ্ডবণত। প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় ভাণ্ডবণত কুঙ্কৰ যুঁজ সম্পৰ্কে এটা সমগ্ৰ অধ্যায় আছিল।

চিচিলি আৰু দক্ষিণ ইতালিও ইজ-মাৰ্কিন সৈন্যৰ সফল অৱভবণৰ ফলতে কুঙ্কৰ জাৰ্মান আক্ৰমণাত্মক অভিযান ব্যৰ্থ হৈছিল বুলি কলিয়াব, ডাহ্মছ আৰু বুৰঞ্জীৰ আন আন মিথ্যাচাৰীসকলে যে কৈছিল তাৰ এটা উদ্দেশ্য আছিল, সি হৈছে এই অৱভবণক “দ্বিতীয় বণাজনৰ পৰ্যায়লৈ উন্নীত কৰা। এই কামটো বেছিকৈ কৰিবলৈ বিচাৰিছিল উইনষ্টন চাৰ্চিলে। উদ্দেশ্য আছিল ১৯৪৩ চনৰ জহকালি পূৰ্ণ বণাজনত নাংছী কমাওৱাৰ পৰিকল্পনা ব্যৰ্থ কৰাৰ কৃতিত্ব ৱটেন আৰু আমেৰিকাক দিয়া।

১ বাছিল কলিয়াব, দা চেৰ্কেণ্ড ৱাল্ড’ ৱাৰ : এ মিলিটাৰি হিষ্ট্ৰী ফ্ৰম মিউনিখ টু হিবোছিনা, নিউৱৰ্ক, ১৯৬৭, পৃ. ৩২২।

কিন্তু তথ্যই ভিন্ন কথা কয়। কুৰ্ক এলেকাত হোভিয়েত কৌলব বিৰুদ্ধে আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ প্ৰস্তুতিত নাংহী কমাণ্ডে অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ বেছিভাগ ভালে পঠাইছিল। ১৯৪৩ চনত সিহঁতৰ অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ উৎপাদন ভালেখিনি বাঢ়িছিল। অপাৰেছন চিটাডেলৰ সূচনাত আৰ্মিৰ টেক আৰু আক্ৰমণকাৰী কামানৰ সংখ্যা বাঢ়ি ৫৮৫০ হৈছিলগৈ। নতুন টাইগাৰ আৰু পেন্‌ছাৰ টেক আৰু গধুৰ কাৰ্ডিনাণ্ড স্বয়ংক্ৰিয় কামানৰ ওপৰত বহুত আশা স্থাপ্ত কৰা হৈছিল। সমস্ত গধুৰ পেন্‌ছাৰৰ ইউনিটৰ তিনি-চতুৰ্থাংশৰো বেছি আৰ্মি গ্ৰুপ চেণ্টাৰ আৰু ছাউথক দিয়া হৈছিল। নৱগঠিত পেন্‌ছাৰ বেটোলিয়নবোৰ পূব বণাঞ্চনলৈ আহি পোৱালৈকে হিটলাৰে আক্ৰমণাত্মক অভিযান আনকি স্থগিত ৰাখিছিল।^১

চিচিলিত মিত্ৰশক্তিৰ অৱতৰণৰ ফলাফল সম্বন্ধে ভালত দিয়া কথাবিলাক কবই লাগিব। ১০ জুলাইত এই দ্বীপত ইং-মাকিন সৈন্তসকলৰ অৱতৰণে জাৰ্মানীৰ সামৰিক আৰু ৰাজনৈতিক পৰিস্থিতিৰ অতিশয় জটিল কৰি তুলিছিল। পিচে সেই একে দিনা হিটলাৰৰ হিেড কোৱাৰ্টাছে এটা নিৰ্দেশ জাৰি কৰি কৈছিল ‘অপাৰেছন চিটাডেল’ চলি থাকিব^২। আৰু তাৰ পাচদিনা নাংহী সৈন্তহঁতে বেছ ভেদ কৰি ওলোৱাটো সম্পূৰ্ণ কৰাৰ চেষ্টা চলাই গৈছিল।

১২ জুলাই তাৰিখে অৱস্থাৰ আমূল সলনি হল। ব্ৰিয়ান্সক বণাঞ্চনৰ সৈন্তসকলে আৰু পশ্চিম বণাঞ্চনৰ বাওঁপক্ষৰ সৈন্তসকলে শক্তিশালী প্ৰতি-আক্ৰমণ আৰম্ভ কৰিলে। কেইদিনমান পাচত চেণ্ট্ৰাল বণাঞ্চনৰ সৈন্তসকলে প্ৰতি-আক্ৰমণ কৰিলে। প্ৰথমতকাত শক্তিশালী নাংহী পেন্‌ছাৰ বাহিনীৰ চূড়ান্ত পৰাজয় ঘটিল।

বহু পশ্চিমীয়া সামৰিক বুৰঞ্জীবিদে হয় ইচ্ছাকৃতভাৱে, নহয় ঘটনা

১ ক্লিগেছটাগেবুধ ডেছ ও. কে. ডব্লিউ, খণ্ড ৩, পৃঃ ৭৪৯-৫০।

২ প্ৰেৰ্ণাট, পৃঃ ৭৬৫।

সম্মুখ-বৰ্ধেই জ্ঞান নথকাত ত্ৰিয়ানক্ষ আৰু পশ্চিম বণাজনৰ দ্বাৰা এই শক্তিশালী অতৰ্কিত আক্ৰমণ, বাৰ বিকল্পে সেই সময়ত নাংছী সেনাবাহিনীয়ে কোনো আক্ৰমণাত্মক যুঁজ কৰা নাছিল, তাৰ কথা নকয়। এই আক্ৰমণ উত্তৰ কালৰ পৰা কুস্কৰ পিনে অগ্ৰসৰমান জাৰ্মান আক্ৰমণকাৰী ফৌজৰ পাৰ্শ্বদেশ আৰু পশ্চাদভাগৰ বিকল্পে চালিত হৈছিল, আৰু এনেকৈ সিহঁতক কঠিন অৱস্থাৰ মাজত পেলোৱা হৈছিল। জাৰ্মান আক্ৰমণাত্মক অভিযান কালত বিপুল ক্ষয়ক্ষতি, বিশেষকৈ অগ্ন্যস্তিত বাহিনী আৰু বিমান বহুবৰ আৰু অগ্ন্যস্তিত ক্ষয়ক্ষতি, সংশ্লিষ্ট শক্তিৰ অভাৱ আৰু অবেল গোষ্ঠীৰ পাচফালে পশ্চিম আৰু ত্ৰিয়ানক্ষ বণাজনৰ আক্ৰমণাত্মক বিপদৰ ফলত যি সঙ্কট সৃষ্টি হৈছিল তাৰ ফলত শেষ পৰ্য্যন্ত নাংছী জেনাবেলসকল কুস্কৰ অভিৰূপত ছোভিয়েত ফৌজক আগুৰি ধৰাৰ আৰু মৰিমূৰ কৰাৰ সকলো চেষ্টা পৰিহাৰ কৰিবলৈ বাধা কৰিছিল। ইয়েই সিহঁতক বাধা কৰিছিল, চিচিলিত কেইটামান ইজ-মাৰ্কিন ডিভিছনৰ অৱতৰণে নহয়।

জেনাবেল হাইনৰিছৰ ওপবোক্ত প্ৰৱন্ধত আৰ্মি গ্ৰুপ চেণ্টাৰৰ তৎকালীন এজন ষ্টাফ অফিচাৰৰ সেই সময়ৰ ঘটনাৱলীৰ এক চিন্তাকৰ্ষক মূল্যায়ন উদ্ধৃত হৈছে : “আমি যিসকল হেড কোৱাৰ্টাৰত সেইসময়ৰ ঘটনাৱলীৰ মাজেদি যাবলগীয়া হৈছিল তেওঁলোকৰ ওচৰত এই কথাটো কটকটীয়া হৈ গৈছিল যে অপাৰেছন চিটাডেলৰ ব্যৰ্থতা আৰু ১৯৪৩ চনৰ ১১ জুলাইত বাছিয়ান প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানে কক-জাৰ্মান যুঁজৰ গতি পৰিৱৰ্তন সূচিত কৰিলে আৰু যুঁজ শত্ৰুৰ অনুকূলে সম্পূৰ্ণ সলনি হোৱাটো সূচনা কৰিলে।”

নাংছী ফৌজ আত্মবক্ষামূলক যুঁজলৈ বোৱাৰ পিচত নাংছী কমাণ্ড পূৰ্ব বণাজনৰ পৰা ইতালিলৈ কোনো উল্লেখযোগ্য সংখ্যাত সৈন্য

১ ভেৰাণ্ডছেনহামফাৰ্টলিছে বওছাও, ১৯৬৫, নং ১০, পৃঃ ৫৯৯।

প্ৰত্যাশাব কৰি অনাৰ অৱস্থা হ'ল নাছিল। জুলাইৰ শেষত হিটলাৰে আমি এপ চেণ্টাৰৰ কমাণ্ডাৰ ফন ব্লুগৰ ওচৰত ওয় পেনংছাৰ ভিত্তিখন আৰু কেইটামান গোটক ইতালিলৈ প্ৰেৰণসাপেক্ষে এই বণাজনৰ পৰা প্ৰত্যাশাবৰ দাবী জনাইছিল। ফন ব্লুগ এই নিৰ্দেশ মানিবলৈ অমান্তি হৈছিল। এওঁ হিটলাৰৰ ওচৰত আবেদন কৰিছিল : “মোৰ কুন্সেবাৰ, মই এই বিষয়লৈ আপোনাৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিব খোজো যে এই মুহূৰ্তত মই এই বণাজনৰ পৰা এটা সৈন্যত প্ৰত্যাশাব কৰিব নোৱাৰোঁ।” এই কথাই নুঠে।^১

ছোভিয়েত সেনাবাহিনীয়ে নাৎছী বণাজনৰ 'সৌপক্ষ চূৰ্ণ কৰিলত হিটলাৰে তেওঁৰ ভাষাত “নাৎছীবাদৰ প্ৰতি বাস্তৱনৈতিকভাৱে অনুবক্ত” গোটাদিয়েক গোটৰ সাহায্যত ইতালিত পৰিস্থিতি উদ্ধাৰৰ ধাৰণাক আমোল দিয়াটো বন্ধ কৰি দিলে। দক্ষিণ ইতালি এৰি আহি পূৰ্বৰ সৈন্যদলক অতিৰিক্ত শক্তি যোগানৰ ব্যৱস্থা কৰাৰ সিদ্ধান্ত হ'ল। দ্বিতীয় বণাজনৰ অনুপস্থিতিয়ে নাৎছী কমাণ্ডক ১৯৪৩ চনৰ শেষাৰ্ধত পশ্চিম-পৰা লেখতলবলগীয়া শক্তি ছোভিয়েত জাৰ্মান বণাজনলৈ প্ৰত্যাশাব কৰি আনিবলৈ নক্ষম হ'ল।

কলহঃ, নাৎছী কমাণ্ডে পূব বণাজনকে প্ৰধান আৰু নিয়ামক বণাজন হিচাপে গণ্য কৰি আছিল আৰু অপাৰেছন চিটাডেলক ইতালিৰ পৰিস্থিতিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল কৰা নাছিল। কুৰ্কত নাৎছীহঁতৰ শেষ বৃহৎ আক্ৰমণৰ ব্যৰ্থতাই ভূমধ্যসাগৰতো অক্ষশক্তিৰ পৰিকল্পনাৰ ব্যৰ্থতা পূৰ্ব নিৰ্দ্ধাৰিত কৰি দিছিল।

*

*

*

অপাৰেছন চিটাডেলৰ ব্যৰ্থতাৰ কাৰণৰ কথা কবলৈ গৈ পশ্চিমীয়া কিতাপপত্ৰই এই দাবী কৰাৰ প্ৰৱণতা দেখা যায় যে আক্ৰমণাত্মক ২ হিটলাৰৰ লাগেৰেছপ্ৰেছুৰেগেন ডি প্ৰটকলফাগমেনটে জাইনাৰ মিলিটোৰেছন কনফেৰেন্সেছন, ১৯৪২-১৯৪৫, ষ্টুটগাৰ্ট, ১৯৬২, পৃঃ ৩৭৪।

অভিযান আৰু আগতে, ধৰা বাওক বসন্তকালত আবদ্ধ কৰিব পৰা হলে নাৎছীইতব জয় অথবা আংশিক সাফল্য হলেইহেঁতেন।

জেনাৰেল হানফ স্পাইডেলে চিকাগোত প্ৰকাশিত হোৱা তেওঁৰ “ইনভেনছন ১৯৪৪” কিতাপত লিখিছে যে ১৯৪৩ চনৰ মাৰ্চত খাবকত বেঙ্গলবাঁদ প্ৰতি-আক্ৰমণৰ ঠিক পিচতেই কৰা হলে অপাবেহন চিগাডেল সফল হলেইহেঁতেন। মাইনষ্টাইনেও “লষ্ট ভিক্টৰিজ” কিতাপত লিখিছিল যে মে মাহত, বেতিয়া ছোভিয়েত ফৌজ কুৰ্ক বালজব প্ৰতিবন্ধাত যথেষ্ট সুসংগঠিত হোৱা নাছিল, তেতিয়া আবদ্ধ কৰা হলে আক্ৰমণাত্মক অভিযান সফল হলেইহেঁতেন।

১৯৪৩ চনৰ আবদ্ধগিত ছোভিয়েত-জাৰ্মান বণাঞ্জনৰ দুয়ো পক্ষৰ শক্তিৰ মাজত পাবস্পৰিক সম্পৰ্কৰ বহুল বিঘ্নৰূপ কৰিলে দেখা যায় যে মাৰ্চতে হওক, বা মে মাহতে হওক, জাৰ্মানইতব নিয়ামক বৰ্ণনৈতিক ফলাফল পাব পৰাকৈ যথেষ্ট জনবল আৰু বৈষয়িক সম্পদৰ অভাৱ আছিল। মাৰ্চৰ আগছোৱাত জাৰ্মানইতব পূব বণাঞ্জনত থকা ১৫৯ ডিভিছন স্থলসৈন্যৰ ভিতৰত ১৫টা গোট আছিল সীমাবদ্ধ সমৰ দক্ষতাসম্পন্ন—বিমানৰ ক্ষেত্ৰত স্থলসৈন্য, নিৰাপত্তা সংৰক্ষিত আৰু ‘বিদেশী’ সৈন্য। এই আটাইবোৰ ডিভিছনেই শীতকালীন অভিযানত গুৰুতৰভাৱে ক্ষতিগ্ৰস্ত হৈছিল, সিবোৰৰ স্থান পূৰণ কৰিব পৰা যথেষ্ট জনবল বা বৈষয়িক সম্পদ নাৎছীইতব নাছিল। দনবাছ আৰু খাবকতত নাৎছী কমাণ্ডো ফেক্ৰৱাৰী মাৰ্চত যি প্ৰতি-আক্ৰমণ কৰিছিল পশ্চিমৰ পৰা পঠোৱা সংৰক্ষিত শক্তি তাতই খৰচ হৈ গৈছিল।

১৯৪৩ চনৰ গ্ৰীষ্মকালীন অভিযানৰ চৰিত্ৰ সম্পৰ্কে, অৰ্থাৎ ই আক্ৰমণাত্মক নে আত্মৰক্ষামূলক হব সেই সম্পৰ্কে সিদ্ধান্ত লবলৈ গৈ হিটলাৰ যে দোখোৰ মোবত পৰিছিল তাৰ যথেষ্ট ভিত্তি আছিল। ভেৰমাখটৰ অন্তঃশত্ৰু আৰু সংগঠিত শক্তিৰ নাটনি আছিল। মাৰ্চ গুদেবিয়ানে জনাইছিল যে পূব বণাঞ্জনত এটাও পূৰ্ণশক্তিসম্পন্ন

পেনংজাৰ ডিভিছন নাই। গতিকে বহুসংখ্যক নতুন অস্ত্ৰশস্ত্ৰ আহিব
 এই আশাৰে কুৰ্ক'ৰ বিৰুদ্ধে আক্ৰমণাত্মক অভিযান মে'ৰ পৰা
 জুনলৈ, আকৌ জুনৰপৰা জুলাইলৈ পিচুৱাই দিয়া হৈছিল। এই
 নতুন অস্ত্ৰশস্ত্ৰ উৎপাদন বহুবৰ প্ৰথমৰ্ধত বৃদ্ধি পাইছিল দখলীকৃত
 দেশবোৰৰ পৰা ভববদন্তিকৈ জাৰ্মানীলৈ অনা বহুসংখ্যক বিদেশী
 শ্ৰমিক নিয়োগৰ কল্যাণত।

ছোভিয়েত ফৌজৰ অৱস্থা মাৰ্চৰপৰা মে'লৈকে কিছু পৰিমাণে
 কঠিন আছিল : তেওঁলোকে শীতকালীন পৰিবেশত ষ্টালিনগ্ৰাদৰ পৰা
 কুৰ্ক'লৈ পৰিসৰ আৰু ফলাফলৰ পৰা এক অতীব গুৰুত্বপূৰ্ণ অভিযান
 চলাইছিল, তেওঁলোকৰ সংযুক্ত শক্তি খৰচ হৈ গৈছিল আৰু
 তেওঁলোক ভাগবি পৰিছিল। সেয়ে শত্ৰুইত প্ৰতি-আক্ৰমণ কৰিবলৈ
 আৰু আমাৰ শাৰীৰ মাজেদি ভাঙি ওলাবলৈ সক্ষম হৈছিল।

তাৰ লগতে ছোভিয়েত সেনাবাহিনীত আক্ৰমণাত্মক মনোভাৱ
 ষ্টালিনগ্ৰাদৰ পিচত খুব প্ৰবল হৈছিল। পাউলাভৰ আৰ্মিক খণ্ডন
 কৰিব পৰাত ছোভিয়েত কমান্ডৰ পক্ষে ষ্টালিনগ্ৰাদৰপৰা কুৰ্ক'লৈ এটা
 বৃহৎ শক্তিক স্থানান্তৰ কৰাটো সম্ভৱ হৈছিল।

ফলতঃ, পুছ্চানুপুছ্চ প্ৰস্তুতিৰ পিচতো নাৎছী কমান্ডে যদি ১৯৪৩
 চনৰ জহকালি তাৰ বৃহদাকাৰ প্ৰতি আক্ৰমণত বাৰ্ধ হৈছে, তেনেহলে
 বিনা প্ৰস্তুতিত মে' অথবা মাৰ্চতো আক্ৰমণাত্মক অভিযান বাৰ্ধ হবলৈ
 বাধ্য হৈছিল।

জায়বিচাৰৰ খাতিৰত এই কথা কবই লাগিব যে পশ্চিম জাৰ্মান
 বুৰঞ্জীবিদসকল হলে মানষ্টাইন আৰু স্পাইডেলৰ লগত একমত নহয়।
 উদাহৰণস্বৰূপে, গয়েৰলিংছে ছয়ো পক্ষৰ শক্তিৰ বিজ্ঞানি কৰিছিল আৰু
 তেওঁ এই সিদ্ধান্তলৈ আহিছিল যে ১৯৪৩ চনৰ বসন্তকালি জাৰ্মানিৰ
 পক্ষে কোনো বৃহদাকাৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযান কৰাটো সম্ভৱ
 নাছিল।

১৯৪৩ চনৰ গ্ৰীষ্মকালীন অভিযান সম্বন্ধে স্মৃতিৰূপে লিখিবলৈ গৈ প্ৰাক্তন ভেৰমাখট জেনাৰেলসকলে অপাৰেছন চিটাডেলৰ ব্যৰ্থতাৰ বাবে সাধাৰণতে হিটলাৰৰ ওপৰত দোষাৰোপ কৰে। যদিও ফেডাৰেল জাৰ্মান প্ৰজাতন্ত্ৰৰ কিছু অপেক্ষাকৃত তৰুণ সামৰিক বুৰঞ্জীবিদে—তাৰ ভিতৰত আছে হানছ এডলফ জেকবছেন আৰু হেলমুট হাইবাৰ—চতুৰ অভ্যন্তৰ জেনাৰেলসকলে আৰু নিৰ্বোধ আৰু সঙ্কীৰ্ণমনা কুয়েৰাবে বিজ্ঞান সিদ্ধান্ত গ্ৰহণৰ সময়ত তেওঁলোকৰ চুপাৰিছ অগ্ৰাহ্য কৰিছিল—এই কাহিনীৰ সমালোচনা কৰিছে, তথাপি ১৯৪৩ চনৰ সমূহ বিপৰ্যায়ৰ বাবে যে দায়ী আছিল হিটলাৰ—এই বক্তব্য এতিয়াও প্ৰচলিত আছে। ক্লিষ্টে তেওঁৰ কিতাপত লিখিছে যে আৰ্মি আৰু আৰ্মি গ্ৰুপবোৰৰ চোৰাংচোৱা সংস্থাবিলাকে আৰু স্থলবাহিনীৰ জেনাৰেল ষ্টাফৰ ইষ্টাৰ্ণ ডিভিছনে স্থিৰ মস্তিষ্কে আৰু সঠিকভাবে পৰিস্থিতিৰ আৰু শত্ৰুৰ উদ্দেশ্য জুখি চাইছিল আৰু সিদ্ধান্ত গ্ৰহণৰ সময়ত হিটলাৰেহে তেওঁলোকৰ মূল্যায়নক হিচাপৰ ভিতৰত ধৰিবলৈ মান্তি হোৱা নাছিল।

আন এগৰাকী বুৰঞ্জীবিদ কাল হেৰমানে এই বুলি দাবী কৰে যে জনবল আৰু বৈষয়িক সম্পদত ছোভিয়েত প্ৰাধান্যক জাৰ্মান কমান্ডাৰ দক্ষতা আৰু নাৎছী সৈন্যবৃত্তৰ “উন্নত” সমৰ দক্ষতাবে চম্ভালিব পৰা হলেহেঁতেন যদি হিটলাৰৰ হস্তক্ষেপ নঘটিলাহেঁতেন। ‘টিপেলকিবছ’, মানষ্টাইন আৰু অন্যান্য লেখকসকলৰ কিতাপত হিটলাৰৰ ‘অনমনীয়তা’ আৰু ‘আকোণোজ্ঞা মনোভাৱ’ সম্বন্ধে বক্তব্য বাবেপতি দেখা যায়।

দৰাচলতে জেনাৰেল ষ্টাফৰ জেনাৰেলসকলে আৰু সশস্ত্ৰ বাহিনীৰ, আৰ্মি গ্ৰুপৰ, আৰ্মিৰ আৰু অন্যান্য গঠনৰ কমান্ডাৰসকলে হিটলাৰক পূৰ্ণ সমৰ্থন কৰিছিল। অপাৰেছন চিটাডেলৰ পৰিকল্পনাৰ বচয়িতা কৰ্ণেল জেনাৰেল ৱছাইৱছলাৰৰ বাহিৰে আন কোনো নহয়। মানষ্টাইনে

১ কুত’ টিপেলকিবছ, গোছছটে ডেছ ৱছোৱাইতেন ভেণ্টাৰ্ভিয়েছ, বন, ১৯৬৬, পৃষ্ঠা ৩০৫।

“এটা ডু জাপি দিব”^১ বাবে ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ বিৰুদ্ধে বণাফনৰ সৌপক্ষত যুঁজৰ বাবে নিজৰ পৰিকল্পনা পেছ কৰিছিল। হিটলাৰে তেওঁৰ পৰিকল্পনা নাকচ কৰিলত মানষ্টাইন ৭২ইংছালৰ পৰিকল্পনা, যি ফুয়েবাৰ দ্বাৰা অনুমোদিত হৈছিল, তাৰ সবাতোকৈ সক্ৰিয় প্ৰচাৰক আৰু প্ৰবক্তাসকলৰ এজন হৈ পৰিল। মানষ্টাইনৰ স্মৃতিচাৰণত তেওঁ হিটলাৰক জগৰীয়া কৰিছে প্ৰতি-আক্ৰমণ বন্ধ কৰি দি তুল কৰাৰ জগবত, কাৰণ চিচিলিত ইজ-মাকিন সৈন্যই অৱতৰণ কৰিলত তেওঁ জয় খাইছিল (আকৌ চিচিলিক কুৰ্ভ পৰাজয়ৰ প্ৰধান কাৰণ হিচাপে দেখুৱা হ'ল)। তেওঁ দাবী কৰে যে আমি গ্ৰুপ ছাউথ জয় অৰ্জন কৰাৰ অৱস্থাত আছিল—মডেলৰ আৰ্মিৰ গতিৰূদ্ধ হোৱা সত্ত্বেও।

হাইন৭২ গুদেৰিয়ানকো মাজে সময়ে হিটলাৰৰ সিদ্ধান্তৰ বিৰোধী বুলি বৰ্ণনা কৰা হয়। তেওঁ যে অপাবেছন চিটাডেলৰ বিৰুদ্ধে আছিল তাক গুদেৰিয়ানে তেওঁ লিগা “বেমিনিছেল অব্ এ ছ’লজাৰ” কিতাপত নিজেই ঘোষণা কৰিছে।

এই কথা বিশ্বাসযোগ্য হ'লহেঁতেন যদি ১৯৪৩ চনৰ ফেব্ৰুৱাৰীৰ শেষত মনোবলহীন জাৰ্মান অগ্ৰসজ্জিত বাহিনীৰ সেনাপতিৰ পদত বৃত্ত এই একে গুদেৰিয়ানে যদি কুৰ্ভৰ বিৰুদ্ধে আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে পেনংছাৰ ক’ৰ আৰু ডিভিছনবোৰ একগোট কৰাৰ বাবে ইমান উৎসাহৰে উঠি পৰি নালাগিলেহেঁতেন। ফুয়েবাৰে মুঠতে যি কৰিবলগীয়া হৈছিল সি হৈছে তেওঁক মাতি পঠিওৱা আৰু গুদেৰিয়ান ততালিকে সকলো অভিযোগ পাহৰি গল, পেনংছাৰ সৈন্যহঁতৰ ইলপেট্টৰ-জেনাবেল হবলৈ সক্ষম হ'ল আৰু পুতৌ-লগাকৈ ঘোষণা কৰিলে, “মই দেশৰ আৰু বাহিনীৰ প্ৰয়োজনত হিটলাৰৰ প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ কৰিবলৈ মান্তি হৈছিলো।” আৰু এই কথা কবই লাগিব যে অপাবেছন চিটাডেলৰ প্ৰস্তুতিত তেওঁ বহুত

১ ই. ম্যানষ্টাইন, ফেন্সেলোবনোজগে, পৃ: ৪৭৬।

কিৰাকিৰি কৰি পেলাইছিল যদিও কুৰ্ক'ড যুঁজিবৰ বাবে পেনংছাৰ আৰু মটবাহিত ফৌজক পুনৰ্গঠনৰ আৰু শক্তিশালী কৰাৰ আৰু সংৰক্ষিত শক্তি গঢ়ি তোলাৰ সম্পৰ্কত ডেওঁ আগবঢ়োৱা চূপাৰিছ পুৰণ হোৱা নাছিল। আৰু তাৰ কাৰণ জাৰ্মান জেনাৰেল সকলৰ শিথিলতা সিমান হয় যিমান ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ প্ৰবল যুঁজ যি নাংছী কমান্ডাৰৰ আপাতদৃষ্টিত সূচিস্থিত পৰিকল্পনাবোৰ ব্যৰ্থ কৰি দিছিল।

ৰাজনৈতিক আৰু সামৰিক সিদ্ধান্তবোৰৰ বাবে হিটলাৰ ব্যক্তিগত ভাৱে দায়ী আছিল এই তত্ত্ব কেডাবেল জাৰ্মান প্ৰজাতন্ত্ৰৰ কিছু কিছু মহলৰ দ্বাৰা ভাৰি-চিন্তি উদ্ভাৱন কৰা হৈছিল য'ৰ উদ্দেশ্য আছিল জাৰ্মান একচেটিয়াসকলক আৰু বিশ্বজুৰি সৈতে ডেওঁলোকৰ সেৱা কৰা ভেৰমাখট জেনাৰেলসকলক নাংছী শাসনে মানৱতাৰ বিৰুদ্ধে কৰা অপৰাধৰ কলঙ্কৰ পৰা বেহাই দিয়া। সশস্ত্ৰ কৌজৰ ৰণনৈতিক নিয়ন্ত্ৰণৰ প্ৰশ্নাৱলী সংক্ৰান্ত সিদ্ধান্ত হিটলাৰে অকলশৰীয়াকৈ নলৈছিল। ৰণনৈতিক পৰিকল্পনা আৰু মতাংশগত ব্যৱস্থা গ্ৰহণত দখলীকৃত দেশবোৰত দখলকাৰী কৰ্তৃপক্ষই লোৱা ব্যৱস্থাবলী ৰচনাত জেনাৰেলসকলে অভ্যন্ত সক্রিয় অংশ লৈছিল। সুৰেমবাৰ্গত নাংছী অপৰাধীহঁতৰ বিচাৰৰ সময়ত এই কথা প্ৰত্যয়জনকভাৱে প্ৰমাণিত হৈছিল।

হালডেৰ, ব্ৰাণ্টিছ, ব্লাছকোভিছে আৰু আন আন নাংছী জেনাৰেলে শপত কাঢ়ি দিয়া বিবৃতি উদ্ধৃত কৰা ইণ্টাৰনেছনেল মিচিটাৰি ট্ৰাইবুনেলৰ দলিলত পোৱা যায় : “সামৰিক পৰিকল্পনাৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰ পৰা হালদাৰে আমাক কৈছে যে ও. কে. ডব্লিউ’ৰ সবাতোকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ অংশ হৈছে আৰ্মড ফৰ্ছেছ অপাৰেছন ষ্টাফ, জডল্ আৰু ভাবলিমন্ট যথাক্ৰমে বাৰ মুখ্য আৰু উপমুখ্য আছিল। ফিল্ড কমান্ডাৰসকলেও পৰিকল্পনাত অংশগ্ৰহণ কৰিছিল। পোলেণ্ড

---

১ ও. কে. ডব্লিউ—ৱাৰ কমান্ডা ভেৰমাখট (সশস্ত্ৰ ফৌজৰ সৰ্বোচ্চ নেতৃত্ব)।

আন আন দেশ আক্ৰমণৰ সামৰিক পৰিকল্পনা আৰ্মি গ্ৰুপৰ আৰু আৰ্মিৰ কমান্ডাৰ-ইন-চীফসকলৰ ওচৰত আগতীয়াই প্ৰেছ কৰা হৈছিল যাতে ও. কে. এইচ^১ তেওঁলোকৰ পৰামৰ্শৰ পৰা লাভবান হয়। যুঁজৰ সময়ত ও. কে. এইচ আৰু আৰ্মি গ্ৰুপৰ আৰু আৰ্মিৰ কমান্ডাৰ-ইন-চীফ সকলৰ সৈতে হিটলাৰে নিজে বাবেপতি পৰামৰ্শ কৰিছিল।^{১২}

অপাৰেছন চিটাডেলৰ পৰিকল্পনা কৰিছিল হিটলাৰৰ লগত মিলি নাৎছী ষ্টাকৰ সদস্যসকলে। ছোভিয়েত বাষ্ট্ৰক যিকোনো মূল্যত ধ্বংস কৰাৰ বলিয়া উদ্দেশ্য সাধনৰ বাবে নাৎছী জেনাৰেলসকলে তেওঁলোকৰ কুয়েৰাৰৰ লগত একলগে মিলিত হৈ বৰ্ণনৈতিক উত্থান আৱৰ্ত্ত কৰাৰ পন্থাৰ অন্বেষণ কৰিছিল। তেওঁলোক একেলগে পৰাজিতও হৈছিল। ই মাথোন নাৎছী নেতৃত্বৰ কৰ্মনীতিৰ পতন নহয়, ই আছিল জাৰ্মান সামৰিক নেতাসকলৰ সামৰিক বৰ্ণনৈতিক পৰিকল্পনাবো পতন।

বুৰঞ্জীৰ বুৰ্গোৱা মিথ্যাচাৰীহঁতে মাথো যে এনে ধৰণৰ সুস্পষ্ট পদ্ধতিৰ গইনা লৈছিল তেনে নহয়। সিহঁতে অপেক্ষাকৃত কম দৃষ্টি-গোচৰ হয় এনে পদ্ধতিয়ো লৈছিল। কিন্তু নিয়মিতভাৱে প্ৰযুক্ত হোৱা এইবোৰে পাঠকসকলৰ মন বেয়া ধৰণে কলুষিত কৰে।

পশ্চিমৰ পৰা প্ৰকাশিত কুৰ্ক'ৰ যুঁজৰ উল্লেখ থকা প্ৰবন্ধ আৰু কিতাপবোৰ এই অভিযোগেৰে আক্ষৰিক অৰ্থতে ভৰপূৰ হৈ আছে যে কুৰ্ক'ত ছোভিয়েত আৰ্মিয়ে বোলে একমাত্ৰ বিপুল সংখ্যাগত প্ৰাধিক্তৰ বাবেই জয় অৰ্জন কৰিছিল। সিহঁতে সততে “শত্ৰুৰ সুবিশাল সংখ্যাগত প্ৰাধিক্ত” সংক্ৰান্ত মানষ্টাইনৰ অভিযোগৰ আৰু

১ ও. কে. এইচ—ৱাৰ কমান্ডা হাৰ্বেছ (হুলবাৰ্হিনীৰ সৰ্ব্বাধিক নেতৃত্ব)।

২ ষ্টাৰাল অৱ দ্য মেনৰ বাৰ ক্ৰিমিনালছ চিফৰ দ্য ইণ্টাৰনেছনেল মিলিটাৰি ট্ৰাইবুনাল, নুৰেমবাৰ্গ, খণ্ড ২২, পৃঃ ২৭৪-৭৫।

আক্রমণকাৰী ছোভিয়েত ফৌজত আমি এৰুপ ছাউখতকৈ এজনৰ ঠাইত সাতজন আছিল বোলা অভিযোগৰ পুনৰাবৃত্তি কৰে। মানষ্টাইনে লিখিছিল : “আমি এক প্রকৃত হাইড্ৰাৰ মুখামুখি হৈছিলোঁ। প্রতিটো মূৰ কাটি পেলালে দুটাকৈ মূৰ ওলায়।”^১

ইয়াতো তত্ত্বৰ বিকৃতি ঘটোৱা হয়। দক্ষিণ-পশ্চিম খণ্ডত ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ লগত নাৎছী ফৌজৰ অনুপাত আছিল ২ : ৮ (২,৬৩০,০০০ ছোভিয়েত সৈন্য আৰু ১,২৪০,০০০ জাৰ্মান সৈন্য)। প্রধান প্রয়াসৰ ক্ষেত্ৰবোৰত সৈন্যসংকলন সুকৌশলী কেন্দ্ৰী-ভবনৰ জৰিয়তে ছোভিয়েত আৰ্মিৰ বিপুল প্রাধান্য সৃষ্টি কৰা হৈছিল। কিন্তু ইয়াৰ বাবে কৃতিত্ব প্রাপ্য প্রতিভাশালী ছোভিয়েত জেনাৰেল-সকলৰ আৰু উন্নত মানৰ ছোভিয়েত সামৰিক তত্ত্ব আৰু প্রয়োগৰ। সেই সম্পৰ্কত বুৰ্জোৱা সামৰিক বুৰঞ্জীবিদসকলে নিমাত থকাটোকে পচন্দ কৰে এই ভয়ত যে তেনেহলে ১৯৪৩ চনৰ অভিযানত নাৎছী যুদ্ধকলাৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব সম্বন্ধে তেওঁলোকে কৰা দাবী তাছৰ ঘৰৰ দৰে ভাগি পৰিব। আৰু ছোভিয়েত সেনাবাহিনীয়ে ইমান সৈন্য আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰ ক’ব পৰা পাইছিল সেই বিষয়তো মনে মনে থাকে।

কুস্ক’ৰ যুঁজৰ তাৎপৰ্য্য হেয়কৈ দেখুৱাবৰ চেষ্টাবোৰে বুৰ্জোৱা বুৰঞ্জীবিদ সকলে ভুলত দিয়া পদ্ধতিৰ গইনা লয় : তেওঁলোকে কেৱল জাৰ্মান আক্রমণাত্মক অভিযানৰ লগত সংশ্লিষ্ট তথ্যবোৰৰ কথা লিখে, আন আন ঘটনাৱলী এবাই যায়। ছোভিয়েত প্রতিবন্ধামূলক যুঁজবোৰ বিশ্লেষণ নকৰে আৰু আমাৰ পাঁচটা বণাজনত শক্তিশালী প্রতি-আক্রমণৰ কথা উল্লেখ নকৰে। এইবোৰ লেখাত এই ঐতিহাসিক যুঁজত বিজয়ী হোৱা সম্বন্ধে, তেওঁলোকৰ সামৰিক দক্ষতা, বীৰত্ব, সাহস আৰু দেশপ্ৰেম সম্বন্ধে এখাৰ কথাও নাই।

ক্লিক ডাহ্মছ, হাইনৰিছ, হাউছ্ৰু আদি কবি পশ্চিমীয়া

১ ই. মানষ্টাইন, ফ্ৰেবলবনে জিনে, পৃঃ ৫০৯।

বুৰঞ্জীখিনিসকলে ১৯৪০ চনৰ গ্ৰীষ্মকালীন যুঁজৰ সময়ত সম্ৰাটৰ পৰা কেৱল অপাৰেছন চিটাডেলক বেলেগকৈ দেখে, তাক ৫ জুলাইৰ পৰা ১৬ জুলাইৰ ভিতৰত, কোনোবাই আকৌ কেৱল ১৩ জুলাইত সীমাবদ্ধ ৰাখে। এওঁলোকে ইয়াৰ অগ্ৰগতিৰ বিশ্লেষণ কৰে আৰু তাক “থমাই দিয়াটো” লক্ষ্য কৰে, কিন্তু তাৰ পিচত ছোভিয়েত সেনাবাহিনী জয়যুক্ত হোৱা যুঁজবোৰ, যাৰ ফলত জাৰ্মান বণাঙ্গনৰ সৈ পক্ষ বিচূৰ্ণ হৈছিল সেই কালৈ দৃষ্টি নিদিয়ৈ। এইবোৰ ঘটনা সিহঁতৰ পক্ষে দ্বি-পক্ষীয় প্ৰক্ৰিয়া নহয়। ছোভিয়েত সেনাসকলৰ আশাতৰ সমুখত নাংছীহঁতৰ পিচ হোঁহকি ৰোৱাটোক প্ৰায়ে “পৰিকল্পিত প্ৰত্যাঘাৰ” আখ্যা দিয়া হয়। আন ভাষাৰে ক’ব লাগিলে তেওঁলোকে “সমুখ বণাঙ্গনৰ লাইন পোনোৱা”ৰ গোৱেবেলছৰ প্ৰচাৰটো তাতো চৰাইৰ দৰে পুনৰাবৃত্তি কৰে।

“ঘটনাবলীক বিচ্ছিন্ন কৰি দেখুৱাব” মিথ্যাচাৰীহঁতৰ পদ্ধতিয়ে কেতিয়াবা ৰূপ সলায়। সিহঁতে দুয়ো পক্ষৰ যুঁজবোৰৰ উত্থান আৰু পতন, সাফল্য আৰু ভাৰ্জি দুয়োৰে উল্লেখ কৰে। যুঁজৰ সামূহিক চিত্ৰ, তাৰ গতিশীলতা আৰু চূড়ান্ত ফলাফলটো বিশদ আলোচনাৰ দ্বাৰা পশ্চাদপটত নিক্ষেপ কৰা হয়। যুঁজখন কেলেই ভেনেকৈ শেষ হ’ল, আনভাৱে নহ’ল কিয় তাৰ কাৰণবোৰৰ পৰা পাঠকসকলৰ দৃষ্টি এনেকৈ আঁতৰাই লোৱা হয়।

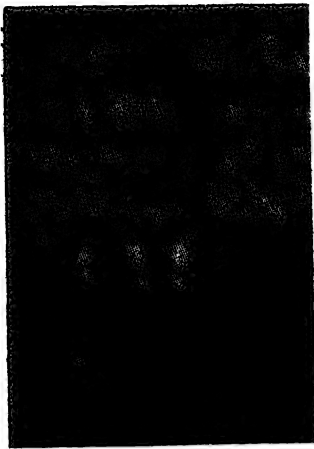
ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ বিজয় সম্বন্ধে আৰু তাৰ কাৰণ সম্বন্ধে যাতে বিমান ৰূম উল্লেখ কৰা যায় সেই উদ্দেশ্যে অভিধাগত বাহুৰবৃত্তিয়ো দেখা যায়। অনেক পশ্চিমীয়া বুৰঞ্জীবিদে নাংছী আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ ব্যৰ্থতাক ‘বিপৰ্য্যয়’ বা ‘বিফলতা’ বুলি আখ্যা দিয়ে। আৰু এটা জনপ্ৰিয় ভাষ্য আছে; সেয়া হৈছে অপাৰেছন চিটাডেল ব্যৰ্থ হৈছিল হিটলাৰ জুলৰ গতিকৈ অথবা শ্ৰাবাত্মক সিদ্ধান্তৰ গতিকৈ, অথবা নাংছী সামৰিক নেতাসকলৰ মাজত

বিবোধৰ হেতুকে। এই আটাইবিলাক কথা হয় যি মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ আৰু সমগ্ৰ দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ দিক পৰিবৰ্তন সূচনা কৰিছিল ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ সেই বিজয়ক হেয় প্ৰতিপন্ন কৰিবলৈ।

এইবোৰ মিথ্যাচৰে বুৰ্জোৱা সামৰিক বুৰঞ্জীৰ সৰলতা নহয়, দুৰ্বলতাবে সাক্ষ্য দিয়ে আৰু তাৰ ইতিহাসেও একচেটিয়া পুঁজি আৰু সাম্ৰাজ্যবাদী প্ৰতিক্ৰিয়াৰ বশংসদতাবে সাক্ষ্য দিয়ে। এইবোৰ বচনা দেখাত বিজ্ঞানসন্মত হেন লাগিলেও এইবোৰ স্পষ্টতঃই হৈছে ছোভিয়েতবিবোধী আৰু কমিউনিষ্টবিবোধী আৰু ইয়াৰ একমাত্ৰ উদ্দেশ্য হৈছে নাৎছী আশ্ৰাসনৰ বিৰুদ্ধে সংগ্ৰামত ছোভিয়েত জনগণৰ বীৰত্বক বলুণিত কৰা আৰু পাচত হেয় কৰা।

কিন্তু আমাৰ বিবোধীসকলে বুৰঞ্জীক মিছা বুলি প্ৰতিপন্ন কৰিবলৈ যিমানেই চেষ্টা নকৰক লাগিলে, তেওঁলোক তেওঁলোকৰ প্ৰাথমিক লক্ষ্যত সফল নহব। যুদ্ধো আৰু ষ্টালিনপ্ৰাদৰ ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ বিজয়ৰ দৰেই কুস্কৰ বিজয় সম্পৰ্কিত সত্য আৰু মিথ্যাৰ হিমবাত চেৰাই পুঁজিতান্ত্ৰিক দেশবোৰৰ জনগণৰ ওচৰ পাবহি। ইয়াৰ বাবে মাক্সবাদী লেনিনবাদী ইতিহাস বচনাৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰ পৰা কুস্কৰ যুঁজ আৰু সাধাৰণভাৱে দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ বিশ্লেষণ কৰাৰ বাবে ভালৈখিনি কাম কৰা ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ আৰু আন আন সমাজতান্ত্ৰিক দেশৰ সামৰিক বুৰঞ্জীবিদসকলৰ কৃতিত্বও কম নহয়।

মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ আৰু সাধাৰণভাৱে দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ প্ৰধান প্ৰধান যুঁজবোৰৰ এটা পূৰ্ণতৰ চিত্ৰ দাঙি ধৰাৰ বাবে, পৃথিৱীৰ প্ৰথম সমাজতান্ত্ৰিক দেশ, যিখন দেশে বিশ্বসাম্ৰাজ্যবাদৰ আঘাতকাৰী শক্তি নাৎছী জাৰ্মানীৰ বিৰুদ্ধে যুঁজত বিপ্লৱৰ সাকল্যসমূহক উদ্ধৃত দাঙি ধৰিছে, দেশ দেশখনৰ জনগণৰ ঐতিহাসিক কীৰ্ত্তৰ মহিমাৱয় চিত্ৰ দাঙি কৰাৰ বাবে ছোভিয়েত বুৰঞ্জীবিদসকলে এতিয়াও ভালৈখিনি কৰিব লগীয়া আছে।

কৰ্ণেল
গ্ৰিগৰি কলডুনভ
এম এছ-চি (বুৰঞ্জী)*

কুৰ্ক'ৰ যুঁজ সম্বন্ধে ছোভিয়েত সাম্ৰাটিক আৰু ঐতিহাসিক সাহিত্য

কুৰ্ক'ৰ যুঁজ দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ সৰ্বাধিক ভাস্কৰ আৰু অবিস্মৰণীয় ঘটনাগুলীৰ ভিতৰত অন্যতম। এই যুঁজখনে তিনি দশকৰ অধিককাল ধৰি সামৰিক বিশেষজ্ঞ আৰু সাধাৰণ মানুহ উভয়ৰে দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিছিল।

ছোভিয়েত বুৰঞ্জীবিদসকলে কুৰ্ক'ৰ শিক্ষাপ্ৰদ অভিজ্ঞতাৰ সামান্যীকৰণৰ বাবে ভালেখিনি কাম কৰিছে। কুৰ্ক' বাগ্ৰব যুঁজ চলি থকা সময়ৰে পৰা যিসকলে ইয়াত ভাগ লৈছিল বা নিজ চকুৰে দেখিছিল এই বিষয়ে তেওঁলোকৰ লেখা গ্ৰন্থ আৰু বিশেষ আলোচনা সাময়িক আলোচনাত ওলাবলৈ ধৰিছিল।*

* কৰ্ণেল কলডুনভ কুৰ্ক'ৰ বৃদ্ধত প্ৰিয়ান্স্ক বণাজনৰ ওপৰ আৰ্হিৰ এটা চিনেলে ব্ৰেটেগননৰ কমান্ডাৰ আছিল। বৰ্তমান তেওঁ ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ বেলব্ৰা সন্মতক ইনষ্টিটিউট অফ মিলিটাৰি হিষ্ট'ৰী এক অনূদীতন গোষ্ঠীৰ সন্মত।

১ এম ব্ৰাউন, "জুলাই-বেটল", প্ৰাভদা, ৩০ জুলাই, ১৯৪০; পি. মাৰ্গিনিন, "কুৰ্ক'ৰ অৰ্'ব'লকত", ক্ৰাছনায় ক'ভেবদা, জুলাই ২০, ১৯৪০; কে. ব্ৰুকেভাৰ্গ, "ফাইটিং জাৰ্মান টেক্‌ছ ইন দ্য বেলগ'ৰ'দ ছেইন", ক্ৰাছনায় ক'ভেবদা, জুলাই ৭, ১৯৪০; এ. কাৰ্প'ভ, "দ্য ফাইট অৱ দ্য কুৰ্ক'

১৯৪৩ চনত প্ৰকাশিত প্ৰৱন্ধাৱলীত লেখকসকলে বিশেষ বিশেষ সজ্জৰ্বৰ বৰ্ণনাৰ সন্দৰ্ভত মূলতঃ তিখিছিল, ছোভিয়েত সেনাবাহিনীয়ে অৰ্জন কৰা অভিজ্ঞতাৰ কিছু সামান্যতকৰণ কৰিছিল, কুস্কৰ যুঁজৰ সামৰিক আৰু ৰাজনৈতিক তাৎপৰ্য্যৰ ব্যাখ্যা কৰিছিল আৰু ছোভিয়েত সৈন্যসকলৰ বীৰত্বৰ খলাগ লৈছিল।

১৯৪৩ চনত বলহেভিক আলোচনীয়ে এম. এ. তালেনস্কিৰ “ড্য অ’বেল অপাবেছন” আৰু ১৯৪৪ চনত জাৰ্ণাল অৱ হিষ্ট্ৰিয়ে—আই. ফি. পাৰত’বিনৰ “ড্য বেটল অব্ কুস্ক” প্ৰকাশ কৰিছিল। এই দুটাই আছিল প্ৰথম প্ৰৱন্ধ যত ঘটনাৱলীক সুস্থিস্থ কৰাৰ, সিবোৰৰ মূল্যায়নৰ আৰু যুঁজ সংক্ৰান্ত আৰু ৰণনৈতিক সংক্ৰান্ত কিছু সিদ্ধান্তলৈ অহাৰ চেষ্টা কৰা হৈছিল।^২ এই প্ৰৱন্ধবোৰত বিশ্লেষণ সংক্ষেপে কৰা হৈছিল, যুদ্ধকলাৰ কেতবোৰ দিশলৈ আলোচনা কৰা হৈছিল আৰু ছোভিয়েত সৈন্যবাহিনীৰ ব্যাপক গণবীৰত্বৰ চিত্ৰ দাঙি ধৰা হৈছিল।

যুদ্ধৰ বছৰবোৰত ১৯৪৪ চনত প্ৰকাশিত হোৱা “ইন ড্য বেটল অব্ অ’বেল” শীৰ্ষক এখন চুটি যুটীয়া ৰচনাৰ কিতাপত বাদে কুস্কৰ

ছেলিয়েণ্ট”, ক্ৰাছনাৱা ৱ’ভেব’দা, জুলাই ২৯, ১৯৫০; বি. আদুপণ, “দ্য ষ্টাগল ফৰ দ্য অ’বেল ছেলিয়েণ্ট”, ক্ৰাছনাৱা ৱ’ভেব’দা, আগষ্ট ৬, ১৯৪৩; ভি. কাকভেভ, “এলিমিনেছন অব্ দ্য জাৰ্মানছ’ বেলেগ’ব’দ-খাবৰড ছেলিয়েণ্ট”, ক্ৰাছনাৱা ৱ’ভেব’দা, ২৪ আগষ্ট, ১৯৪৩; এন. তালেনস্কি “দ্য অ’বেল অপাবেছন, বলহেভিক, নং ১৭, ১৯৪০; জি. মাকিন, এ. কিছলিমভ, “দ্য এনিমিছ ৱিজ-বিণ্ডিং অপাবেছনছ ইন্ দ্য বেলেগ’ব’দ এবিৱা”, জাৰ্নাল অব্ মিলিটাৰী ইঞ্জিনিয়াৰিং, নং ১২-১২, ১৯৪০; এফ. আদুপণেভ, “ফাইটিং এনিমি টেকছ ইন দ্য বেলেগ’ব’দ কুস্ক’ছেব’ট”, জাৰ্নাল অব্ দ্য আৰ্মড ফ’ছে’ছ, নং ৮-৯, ১৯৪০; এ. ক্ৰাভচেণকা, “ফাইটাৰ ছাপ’ট ফৰ লেণ্ড ফ’ছে’ছ”, এয়াৰ ফ’ছে’ হেবাণ্ড, নং ২০-২৪, ১৯৪০; ৱাই চালিক, “এয়াৰ একাৰ্টিভিটি ইন দ্য বেলেগ’ব’দ খাবৰড অফেনছিভ অপাবেছন”, এয়াৰ ফ’ছে’ হেবাণ্ড, নং ১৭-১৮, ১০৪০।

২ এন. তালেনস্কি, পুৰ্বোক্ত, আই. ভি. পাৰত’বিন, “দ্য বেটল এট কুস্ক”, জাৰ্নাল অব্ হিষ্ট্ৰী, নং ৭-৮, ১৯৪৪।

যুঁজ সংক্ৰান্ত আন কোনো কিতাপ প্ৰকাশ কৰা হোৱা নাই।^১ এই কিতাপখনতো মাথোন অ'বেলৰ যুঁজৰ বৰ্ণনা কৰা হৈছিল।

যুদ্ধৰ সময়ত প্ৰকাশিত কুস্কৰ যুঁজ সংক্ৰান্ত সকলো প্ৰৱন্ধ আৰু বিস্তাৰিত নিৱন্ধৰ বৈশিষ্ট্য আছিল এয়ে যে এই আটাইবোৰ কিতাপত এই যুঁজক নাৎসী আক্ৰমণকাৰীহঁতক সম্পূৰ্ণ বিপৰ্য্যাস্ত কৰাৰ বাটত সবাতোকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ মাইলখুটাবোৰৰ অত্যন্তম হিচাপে অভিহিত কৰা হৈছিল। অৱশ্যে ঘটনাৱলী সাধাৰণভাৱেই বৰ্ণনা কৰা হৈছিল। কাৰণ যুদ্ধকালীন পৰিস্থিতিত গোটেবোৰৰ নাম উল্লেখ কৰা নগৈছিল, শক্তিসমূহৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক সম্বন্ধে হিচাপ দিয়াটো সম্ভৱ নাছিল, ঠাইবোৰৰ নাম বাদ দিব লগা হৈছিল। যুঁজৰ নিৰ্দেশবোৰ কি আছিল তাকো প্ৰকাশ কৰা নহৈছিল। যুদ্ধকলা সংক্ৰান্ত প্ৰশ্নবোৰৰ প্ৰতি বিশেষ দৃষ্টি দিয়া নহৈছিল।

মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ পিচত কুস্কৰ যুঁজ সম্পৰ্কে সাধাৰণভাবে তাৰ কেতবোৰ বিশেষ দিশ সম্বন্ধে ৰচনাৱলী প্ৰকাশিত হৈছিল। যুঁজৰ পঞ্চম আৰু দশম বাৰ্ষিকী উপলক্ষ্যে কাকতে-পত্ৰে বহু প্ৰৱন্ধ ওলাইছিল।^২

১ ইন দ্য বেটল ফৰ অ'বেল, ৱস্কা ১৯৪৪।

২ ভি. ভ'ৰ'ব্লিভ, "দ্য বেটল অব্ কুস্ক", ক্ৰাছনাৱা ৰুভেৰদা, জুলাই ২০, ১৯৫৮, এন কমিউনিস্ট, দ্য বেটল এট কুস্ক, ভাৰবোটেভ বিপট, ৱস্কা, ১৯৪৮; এন দেনিছভ, "এ প্লাবিৱাছ পেছ ক্ৰম দ্য বেটল এনেলছ অব্ দ্য ছোভিয়েত এয়াৰ ফ'ৰ্ছ", এয়াৰ ফ'ৰ্ছ হেবাল্ড, নং ৭, ১৯৫০; এ. ইন্নেমেল্লানভ, "দ্য ছোভিয়েত আৰ্মিজ হিষ্ট'ৰিক ডিষ্ট্ৰিবি, মিলিটাৰি হেবাল্ড, নং ১৯, ১৯৫০; ভি. জুৰুভভ, "দ্য বেটল অব্ কুস্ক" দ্য এজিটেটৰছ নট বুক অব্ দ্য ইউ. এছ. এছ. আৰ ডিফেন্স মিনিষ্ট্ৰ, নং ২০, ১৯৫০; এ. প্ৰজ্জলিৱাকভ, "দ্য হিষ্ট'ৰিক ডিষ্ট্ৰিবি এট কুস্ক", জাৰ্নাল অব্ মিলিটাৰি ইঞ্জিনিয়াৰিং, নং ৬, ১৯৫০; ভি. ছোমচেভ, "দ্য ছোভিয়েত আৰ্মি'ৰ প্লাবিৱাছ ডিষ্ট্ৰিবি", বেড হলজাৱ, জুলাই ২০, ১৯৫০; পি. ছিৰবভ, "দ্য বেটল অব্ কুস্ক", মিলিটাৰী ছাৱেন্স, নং ৭, ১৮১০; বি. ডেলগুথ-ভাৰ্ক, 'হিষ্ট'ৰিক বেটল', প্ৰপাগান্ডাণ্ট এণ্ড এজিটেটৰ অব্ দ্য ইউ. এছ. এছ. আৰ ডিফেন্স মিনিষ্ট্ৰ, নং ১২, ১৯৫০।

ভূতপৰি, মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ ইতিহাস সংক্ৰান্ত বচনাবলীত এই যুঁজৰ বৰ্ণনাই ঠাই দিয়া হৈছিল।^১ এইবোৰ বচনাত কুৰ্খৰ যুঁজৰ বৰ্ণনা কৰিবলৈ গৈ আৰু উৎস—তেতিয়ালৈকে অজ্ঞাত মিলনপত্ৰ আৰু না-সম্মল—উদ্ধৃত কৰা হৈছিল।

সেই সময়ত প্ৰকাশিত হোৱা বাৰতীয় বচনাৰ ভিতৰত বিশেষ মনোযোগ দিবলগীয়া প্ৰৱন্ধটো হৈছে “দ্য বেটল অব্ কুৰ্খ” শিতানত যুঁজসংক্ৰান্ত আৰু বৰ্ণনীতি সংক্ৰান্ত এটা চুটি প্ৰৱন্ধ; প্ৰৱন্ধটো যুদ্ধৰ সময়ত জেনাৰেল ষ্টাফৰ মিলিটাৰি ছিষ্ট্ৰি ডিপাৰ্টমেন্টৰ এজন সামৰিক বুৰঞ্জীবিদে লিখিছিল।^২ এই প্ৰৱন্ধত কুৰ্খৰ কুৰ্ছ অ’বেল আৰু খাবুৰতত জুলাই আৰু আগষ্টৰ যুঁজবোৰৰ এটা বহুল বিৱৰণ দিয়া হৈছিল। কুৰ্খৰ যুঁজ দুটা পৰ্যায়ত বিভক্ত আছিল: কুৰ্খত আত্ম-বক্ষামূলক যুঁজ (৫-১২ জুলাই) আৰু আক্ৰমণাত্মক অভিযান (১২ জুলাই—২৩ আগষ্ট) যি প্ৰক্ৰিয়া অ’বেল-বেলগ’বদ গোষ্ঠীবোৰক সম্পূৰ্ণ পৰ্যায়ত কৰিছিল। এই প্ৰৱন্ধৰ সামৰণিত এটা সাধাৰণ সিদ্ধান্তলৈ অহা হৈছিল। এই নিৱন্ধটোৱে কুৰ্খৰ যুঁজৰ বুৰঞ্জী সংক্ৰান্ত লেখকসকলক বহুত দিন ধৰি প্ৰভাৱিত কৰিছিল। বহুত লিখকে এইভাবেই এই যুঁজৰ পৰ্যায় ভাগ কৰিছিল আৰু ইয়াত যেনেকৈ জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ পৰিকল্পনাবোৰ উপস্থাপিত হৈছে, নাংহী ফৌজৰ শক্তি আৰু ক্ষমতা, আদি সম্পৰ্কে ইয়াত বিবোৰ পৰিসংখ্যান দিয়া হৈছে বহুত লেখকে এইবোৰ সূত্ৰকে ব্যৱহাৰ কৰিছে। বুৰঞ্জীবিদসকলৰ এই গোষ্ঠীটোৱেই “বেটল অব্ কুৰ্খ”

১ এছ গলিকভ, দ্য আউটষ্টেণ্ডিং ভিৰ্জিভ অফ্ দ্য ছোভিয়েত আৰ্মি ইন দ্য গ্ৰেট পোষ্ট্ৰিটিক বাৰ, মস্কো ১৯৫২; এছেজ ফ্ৰম দ্য হিষ্ট’ৰি অফ্ দ্য গ্ৰেট পোষ্ট্ৰিটিক বাৰ, ১৯৪১-৪৫, মস্কো, ১৯৫৫; ট্ৰ দ্য ইয়ংগৰ জেনাৰেল-এবাউট দ্য ছোভিয়েত আৰ্মি, মস্কো, ১৯৫৫।

২ এন. এছ. কামিগান্ডিন, পি. এছ. ব’লদিবেভ, এফ. ডি. ভ’ব’বিত্চ, এন. এফ. আৰ্ভিয়েভ, আই. ভি. পাবল’ভিন, দ্য বেটল অব্ কুৰ্খ, মস্কো, ১৯৪৫।

নামৰ লুখণীয়া আৰু এখন কিতাপ লিখিছিল।”^১ তেওঁলোকে এই যুঁজৰ অন্ত পৰাৰ ঠিক পিচতেই কিতাপখন লিখিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। প্ৰথম খণ্ডটো ১৯৪৬ চনত প্ৰকাশিত হৈছিল আৰু দ্বিতীয় খণ্ডটো পাচৰ বছৰত প্ৰকাশিত হৈছিল। প্ৰতিটো খণ্ডৰ লগত মানচিত্ৰ সম্বলিত এটাকৈ সংযোজনী আছিল।

প্ৰথম খণ্ডটোত কুস্ক’অভিক্ষেপত কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ’ব’নেৰ বণাঙ্গনৰ সৈন্তসকলে যি আত্মবক্ষামূলক যুঁজ কৰিছিল তাৰ বৰ্ণনা আছে। ইয়াত ছোভিয়েত আৰু জাৰ্মান পৰিকল্পনাবোৰৰ, সৈন্তবিজ্ঞানৰ, আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ প্ৰস্তুতিৰ আৰু তাৰ অগ্ৰগতিৰ বহুল বিৱৰণ আছে। মূল সিদ্ধান্তবোৰ কিতাপখনৰ শেষত সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে। দ্বিতীয় খণ্ডত অ’বেল আৰু খাবকভ বেলগ’ব’দ খণ্ডবোৰত ছোভিয়েত প্ৰতি-আক্ৰমণৰ বৰ্ণনা আছে আৰু সিদ্ধান্তবোৰ বিস্তৃতভাবে দিয়া হৈছে। লেখকে বৰ্ণনাত সেই অৱস্থাতে কিতাপখন লিখিছিল, আৰু তাৰ ফলত মৌলিক দলিলাদিৰ ভেটিত আৰু অংগ্ৰহণকাৰীসকলৰ সৈতে হোৱা আলোচনাৰ ভেটিত লিখিছিল। পৰৱৰ্তীকালত কিতাপখন প্ৰৱন্ধ আৰু পুস্তিকা বচনাৰ বাবে আৰু সাময়িক একাদেশি-বোৰত এই বিষয় সংক্ষান্ত পাঠ্যপুথি বচনাৰ বাবে উৎস হিচাপে ব্যৱহৃত হৈছিল।

১৯৪৭ চনৰ পৰা ১৯৫০ চনৰ ভিতৰত কুস্ক’ৰ যুঁজৰ প্ৰতি বৰ্ণনাৰ মনোযোগ দিয়া হোৱা নাছিল। এই সম্বন্ধে বাৰ্ষিকী উদ্‌যাপনকালত প্ৰৱন্ধবোৰ প্ৰকাশ কৰাৰ বাহিৰে আন একো কৰা নহৈছিল। তাৰ পিচত ১৯৫০ চনত আই. মাৰ্কিনে লিখা এখন কিতাপ উলিওৱা হয়, তাত তথ্য সমন্বিত সা-সমল আৰু মহাফেজখানাত থকা দলিলাদিৰ পৰা উদ্ধৃতি দিয়া হৈছিল।^২

১ দ্য বেটল অব কুস্ক’, খণ্ড ১, মস্কো, ১৯৪৬, খণ্ড ২, মস্কো, ১৯৪৭।

২ আই, মাৰ্কিন, দ্য বেটল অব কুস্ক’, মস্কো।

১৯৫৬ চনৰ আগতে কুস্ক' যুঁজৰ প্ৰতি বিশেষভাৱে উৎসৰ্গাকৃত যুদ্ধোত্তৰ সমস্ত বচনাত আৰু নিৰ্দিষ্ট এটা বিষয়ে লিখা নিবন্ধ আৰু প্ৰবন্ধবোৰত আৰু বিভিন্ন সংকলনৰ অন্তৰ্ভুক্ত প্ৰবন্ধবোৰত এই যুঁজৰ প্ৰকৃতিৰ প্ৰকৃত সৃজনশীল প্ৰক্ৰিয়াৰ, বৰ্ণনা আৰু আৰ্মিৰ মিলিটাৰি পৰিবেদসমূহৰ ভূমিকাৰ আৰু কমান্ডাৰ আৰু সৈন্যসকলৰ ক্ৰিয়াকলাপৰ ক্ৰটি সম্বন্ধে যথার্থ চিত্ৰ দাঙি ধৰা হোৱা নাছিল।

পৰৱৰ্তী কালত সাময়িক বুৰঞ্জীবিদসকলে কুস্ক'ৰ যুঁজক অধিকতৰ গভীৰতা আৰু পুথানুপুথ্যভাবে বিশ্লেষণ কৰিবলৈ ধৰিলে, যদিও বেছিভাগ বচনাতে তেতিয়াও বহুত প্ৰশ্নৰ জাস্ত ব্যাখ্যা দেখা গৈছিল। বিশেষ বচনাসমূহৰ ভিতৰত তলত দিয়াবোৰ সুকীয়াকৈ উল্লেখ কৰা যায় : এক. হেলিডানভৰ “জ ব্ৰেটল অব কুস্ক'” (১৯৫৬), আই মাবকিনৰ “জ ব্ৰেটল অব কুস্ক'” (দ্বিতীয় ভাগ, ১৯৫৮), পি. এ. বতমিন্দ্ৰভৰ “জ টেক্স এনকাউণ্টাৰ এট প্ৰথমভকা” (১৯৬০), এন. আব. ছেমিন আৰু ভি. নাজাবভৰ “ফাৰ্টি-নাইন ডেজ ইন ক্লেমচ” আৰু “হিৰ'জ অব জ ব্ৰেটল অব কুস্ক'” (১৯৬১), ছাবাৰ ‘ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ বীৰ’ উপাধিৰে বিভূষিত এ. ভি. ভ'ব'ৰেইখিনৰ ‘অ’ভাৰ জ কুস্ক' বালজ (১৯৬২) আৰু ৱাই. এ. বেবিকভ আৰু আই. এ. ছামচুৰ “জ তোমাবভকা পকেট (১৯৬৭)। সাধাৰণভাৱে মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ বুৰঞ্জীৰ কিতাপবোৰত আৰু সমস্ত ফৌজৰ বিভিন্ন বাহিনীৰ আৰু পৰিসেৱা ব্যৱস্থাৰ ক্ৰিয়াকলাপৰ বৰ্ণনা সম্বলিত কিতাপবোৰতো সুকীয়া অধ্যয়ন কুস্ক'ৰ যুঁজ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা হৈছে।

---

১ দ্য ম'ৰট হ'মাবটেণ্ড অপাবেছনছ অব দ্য গ্ৰেট পেট্ৰিষ্টিক বাৰ, ১৯৪১-৪৩, কলেকছনছ অব আৰ্টিকেলছ, মস্কো, ১৯৫৬; হিষ্ট'ৰি অব দ্য ইউ. এছ. এছ. আব দ্য এপিচ অব ছাৰিয়েলিজম, মস্কো, ১৯৫৭, জি. জেৰ্ভাৰ্ল দ্য চেকেণ্ড ৱাল্ড' বাৰ, মস্কো, ১৯৫৮; দ্য ব'ড অব ষ্টাগল এণ্ড গ্ৰাৰ, মস্কো, ১৯৬১; এন. আই. ছাৰ্ভানেণকা, দ্য ব্লুজাইন ইন দ্য গ্ৰেট পেট্ৰিষ্টিক বাৰ অব দ্য ছোভিয়েত ইউনিয়ন (১৯৪১-৪৫), কিৱেভ, ১৯৫৬; এন. আই. ছাভাগিন,

“ইহি অব দ্য পেট্ৰিটিক দ্য অব্ দ্য ছোভিয়েত ইউনিয়ন, (১৯৪১-৪৫)” কিতাপখনৰ তৃতীয় খণ্ডত কুস্কৰ যুঁজ সম্বন্ধে এটি অধ্যায় আছে। ছোভিয়েত ইউনিয়নত আৰু বিদেশত ইতিমধ্যে প্ৰকাশিত হোৱা বচনাবলীৰ উপৰিও লেখকসকলে দেশবন্ধু মন্ত্ৰকৰ মহাকৈজ্ঞানাত বন্ধিত দলিলাদিৰ, কুস্কৰ যুঁজত অংশগ্ৰহণকাৰীসকলৰ স্মৃতিকথা আৰু চিঠিপত্ৰৰ আৰু নাংছী কোজৰ দলিগপত্ৰৰ ব্যাপক ব্যৱহাৰ কৰিছিল। নতুন সা-সমলে আত্মবক্ষামূলক যুঁজ আৰু প্ৰতি-আক্ৰমণৰ অভিধান সম্পৰ্কে বেছিকৈ সামূহিকভাৱে বৰ্ণনা কৰা আৰু চিন্তাকৰ্ষক সামান্যীকৰণ কৰা আৰু আগ্ৰহসঞ্চাবকাৰী সিদ্ধান্তলৈ অহাটো সম্ভৱপৰ কৰিছিল। লেখকসকলে দেখুৱাইছিল যে ছোভিয়েত পৰিকল্পনা আছিল সক্ৰিয়তাৰ কল—আৰ্মি আৰু বণাজনৰ পৰা জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰ লৈকে—জেনাবেল আৰু অকিচাৰসকলৰ এটা বৃহৎ দলৰ প্ৰচেষ্টাৰ কল। এই অধ্যায়ত আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ হকে ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ প্ৰস্তুতিৰ প্ৰতি, যুঁজৰ প্ৰতি, আৰু প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিধানৰ অগ্ৰগতিৰ প্ৰতি বিশেষভাৱে মনোযোগ নিৱদ্ধ কৰা হৈছে। উপসংহাৰত লেখকসকলে কেৱল মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰে নহয়, সমগ্ৰ দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ গতিপথ আৰু ফলাফলৰ পক্ষেও কুস্কৰ যুঁজৰ সামৰিক আৰু ৰাজনৈতিক ভাৱপৰ্য্যৰ কথাও কৈছে।

এই অধ্যায়ৰ লেখকসকলে যুঁজৰ পৰিকল্পনাত ভ'ব'নৈৰ বণাজনৰ সামৰিক পৰিষদৰ ক্ৰিয়াকলাপৰ ওপৰত বিশেষ জোৰ দিছে, কলম্বকপে, জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰ আৰু আন আন বণাজনৰ ভূমিকাক

আই. পি. প্ৰুছানভ, দ্য ছোভিয়েত আৰ্মি—এন আৰ্মি অব এ নিউ টাইপ, মস্কো, ১৯৫৭; বি এছ তেলপদুখভ'স্কি, দ্য গ্ৰেট পেট্ৰিটিক দ্য অব দ্য ছোভিয়েত ইউনিয়ন, ১৯৪১-৪৫, মস্কো, ১৯৫৯; দ্য কম্বাট বেকৰ্ড অব দ্য ছোভিয়েত আৰ্মি, ফ'ৰ্ছ, মস্কো, ১৯৬০; এফ ভি ড'ব'ব্ল'ভ, ভি, এম, কুভেদছভ, দ্য গ্ৰেট পেট্ৰিটিক দ্য অব দ্য ছোভিয়েত ইউনিয়ন, ১৯৪১-৪৫, মস্কো, ১৯৬১; দ্য গ্ৰেণ্ড ৱাৰ্ড'ৱাৰ, ১৯০৯-৪৬ মস্কো।

গৌণ কবি পেলাইছে। এই ক্ৰটি আৰু আন আন কুল “গ্ৰেট পেট্ৰিয়ার্টিক বাব অব দ্য ছোভিয়েত ইউনিয়ন, ১৯৪১-৪৫, ব্ৰিক হিষ্ট্ৰি” আৰু মৌলিক বচন। “ফিকটি স্নাছ” অব দ্য ছোভিয়েত আৰ্মড ক’ছেছ”^১ শীৰ্ষক এক খণ্ডবিশিষ্ট গ্ৰন্থত প্ৰথৰোৱা হয়।

আঞ্চলিক প্ৰকাশনীবোৰৰ পৰা কুস্ক’ৰ যুঁজ সম্বন্ধে ভালৈ কেইখন কিতাপ উলিওৱা হৈছে।^২ “দ্য বেটল অব কুস্ক’” নামৰ কুস্ক’ত প্ৰকাশিত কিছু স্মৃতিচাৰণৰ এটা সংকলন বিশেষ চিন্তাৰ্হৰক। ইয়াৰ লেখকসকলে কুস্ক’ বালজত ভাগ লৈছিল। তেওঁলোকে ছোভিয়েত সৈন্তসকলৰ অমৰ বীৰত্ব আৰু সমৰকুশলতাৰ কথা কৈছে। ডি. এম. প্লাতনিকভে (বুৰঞ্জীত এম. এছ চি) লিখা কিতাপখনত প্ৰক্ৰম বিৰুদ্ধে জয় অৰ্জনত কুস্ক’ অঞ্চলৰ জনগণে লোৱা ভূমিকাৰ কথা কোৱা হৈছে।^৩ নাৎসী আক্ৰমণকাৰী দম্ভ্যইতিক বিপৰ্য্যস্ত কৰাত ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ ফৌজক সৰ্বপ্ৰকাৰে সাহায্য কৰাৰ বাবে পাৰ্টীৰ আহ্বানলৈ সঁহাৰি দি তেওঁলোকে শক্তিশালী দেশপ্ৰেমিক আন্দোলন গঢ়ি তুলিছিল।

১ গ্ৰেট পেট্ৰিয়ার্টিক বাব অব দ্য ছোভিয়েত ইউনিয়ন, ১৯৪১-৪৫। ব্ৰিক-হিষ্ট্ৰি মস্কো, ১৯৬৬; ফিফটি স্নাছ’ অব দ্য ছোভিয়েত আৰ্মড ক’ছেছ, মস্কো, ১৯৬৮।

২ দ্য বেটল অব কুস্ক’, বোমিনিছেন্স, কুস্ক’, ১৯৫৯; দ্য বেটল অব কুস্ক’, বোমিনিছেন্স, ভ’ব’নেক, ১৯৬৮; কুস্ক’ বিজয়ন ইন দ্য গ্ৰেট পেট্ৰিয়ার্টিক বাব অব দ্য ছোভিয়েত ইউনিয়ন, ১৯৪১-৪৫, খণ্ড ১, কুস্ক’, ১৯৫০; খণ্ড ২, ১৯৬২; ইন দ্য বেলগ’ব’দ ছেক’ব, বোমিনিছেন্সেছ, বেলগ’ব’দ ১৯৬০; গ্ৰিগ্ৰাহ টোৱেনটিয়েথ এনিভাৰ্চ’ৰি, অ’বেল, ১৯৬০; অ’বেল বিজয়ন ইন দ্য গ্ৰেট পেট্ৰিয়ার্টিক বাব (১৯৪১-৪৫), ডকুমেণ্টছ এণ্ড মেটেৰিয়েলছ, অ’বেল, ১৯৬০; খাবকভ বিজয়ন ইন দ্য গ্ৰেট পেট্ৰিয়ার্টিক বাব, খাবকভ, ১৯৬৫; ভ’ব’মেক বিজয়ন ইন দ্য গ্ৰেট পেট্ৰিয়ার্টিক বাব, ভ’ব’নেক, ১৯৪৮; দ্য বেটল অব খাবকভ বিজয়ন; বোমিনিছেন্সেছ; চেক্বেত বিভাইজন্ট এণ্ডছন, খাবকভ ১৯৬৮; জি বকিন, বিট্ৰোছ দ্য পাৰ্ট, তুমা, ১৯৬৮।

৩ ডি এম প্লাতনিকভ, দ্য ব্ৰিগাছ’ ব’ল ইন দ্য কুস্ক’ বালজ, খাবকভ, ১৯৬১।

এই বিষয়ে কোনো সন্দেহ নাই যে কুৰ্ৰ'ৰ যুঁজ সংক্ৰান্ত বুৰঞ্জীৰ ছাত্র-ছাত্রীসকলে নিম্নোক্ত দলিলপত্ৰৰ আৰু সা-সমলবোৰত আগ্ৰহো-ক্ষীপক সমল পাবঃ “কুৰ্ৰ’ বিজিয়ন ইন দ্য পেট্ৰিয়টিক হাৰ (১৯৪১-৪৫)”, “খাবৰফ বিজিয়ন ইন দ্য গ্ৰেট পেট্ৰিয়টিক হাৰ”, আৰু “ভ’ব’নেৰ বিজিয়ন ইন দ্য গ্ৰেট পেট্ৰিয়টিক হাৰ”। আমাৰ দেশৰ কঠিন পৰীক্ষাৰ দিনবোৰত কুৰ্ৰ, অ’বেল, ভ’ব’নেৰ আৰু খাবৰফ অঞ্চলৰ জনগণৰ বীৰকীৰ্ত্তিবোৰৰ বৰ্ণনা দি দলিলপত্ৰ আৰু সমলবোৰ একত্ৰিত কৰাৰ এই প্ৰথম প্ৰয়াস বেছ সাকল্যামণ্ডিত হৈছে।

সমগ্ৰ ফৌজৰ আটাইবোৰ বাহিনী প্ৰতিবন্ধা শক্তি আৰু বিমান বাহিনীয়ে কুৰ্ৰ’ৰ ঐতিহাসিক যুঁজত ভাগ লৈছিল।

এই যুঁজত বিমান বাহিনীৰ ভূমিকা আই. ভি. ডিমথভিচে লিখা এখন কিতাপত “দ্য ছোভিয়েত এয়াৰ ফ’ৰ্ছ ইন দ্য গ্ৰেট পেট্ৰিয়টিক হাৰ, ১৯৪১-১৯৪৫” শীৰ্ষক এটা বুটীয়া বচনাত বিস্তৃতভাৱে বৰ্ণনা কৰা হৈছে।^১ লেখকসকলে বৰ্ণনাবোৰৰ এয়াৰ আৰ্মীবোৰৰ আৰু যিবোৰ গঠন লৈ সেইবোৰ গঢ়ি তোলা হৈছিল সেইবোৰৰ সংবন্ধিত দলিলপত্ৰ ব্যৱহাৰ কৰিছে। পিচে এই কথা কবই লাগিব যে এই বচনাত শত্ৰুৰ সংবন্ধিত শক্তিবিনাশৰ বিৰুদ্ধে, বিশেষকৈ বিবোৰক নাৎসী কমান্ডে ১৯৪৩ চনৰ আগষ্টত আমাৰ ফৌজৰ ওপৰত প্ৰতি-আক্ৰমণ কৰিবলৈ ব’গ’ছখত আৰু আখতিবকা এলাকালৈ আনিছিল, সেইবোৰৰ বিৰুদ্ধে বিমান বাহিনীয়ে কৰা সংগ্ৰামৰ চিত্ৰ তালকৈ চিত্ৰিত হোৱা নাই।

ছোভিয়েত গোলন্দাজ বাহিনীয়ে কুৰ্ৰ’ৰ যুঁজত গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লৈছিল। দুৰ্ভাগ্যক্ৰমে এই বিষয়ত সাহিত্যৰ কোনো বিশেষ প্ৰৱন্ধ

১ আই ভি ডিমথভিচ, দ্য ছোভিয়েত এয়াৰ ফ’ৰ্ছ ইন দ্য বেষ্টল অব্ কুৰ্ৰ’, মস্কো, ১৯৫৯; দ্য ছোভিয়েত এয়াৰ ফ’ৰ্ছ ইন দ্য গ্ৰেট পেট্ৰিয়টিক হাৰ, ১৯৪১-৪৫, মস্কো, ১৯৬৮।

নাই। গোলন্দাজ নিয়োগ সম্বন্ধে কেবল পৃথক পৃথক প্রস্তাবত' আৰু সাধাৰণভাৱে কুস্ক'ৰ যুঁজ সংক্ৰান্ত বচনাত আলোচনা কৰা হৈছে। আই. এছ. প্ৰত্যেকোৱে লিখা 'আৰ্টিলাৰি ইন দ্য বেটলছ ফৰ দ্য মাদাৰলেণ্ড' কিতাপত কুস্ক'ৰ যুঁজত গোলন্দাজৰ ব্যৱহাৰ সম্বন্ধে এটা সৰু অংশত আলোচনা কৰা হৈছে, কিন্তু ইয়াত যিমান সমল আছে সি বিষয়টোৰ বাখ্যা সম্বন্ধে নিশ্চিতভাৱে যথেষ্ট নহয়।^১

এ. এ. ব্ৰথিনৰ "আৰ্টিলাৰি ইন দ্য ডিফেন্ছিভ বেটল এট কুস্ক'" কিতাপখনিত কিছু পৰিমাণে বিস্তাৰিতভাৱে আলোচনা কৰা হৈছে, কিন্তু নামৰ পৰাই বুজা গৈছে এই কিতাপখন আত্মৰক্ষামূলক যুঁজত গোলন্দাজ নিয়োগ সংক্ৰান্ত। যুটীয়া বচনা "আৰ্টিলাৰি ইন দ্য ডিফেন্ছিভ অপাৰেছনছ অব দ্য গ্ৰেট পেট্ৰিয়টিক বাৰ"—এই প্ৰশ্নটো এই একেই দিশৰ পৰা আলোচিত হৈছে।^২

ৱাই কে. কেকালোৱে লিখা "ছোভিয়েত এণ্টি-এয়াৰক্ৰাফট গানাছ'" কিতাপখনৰ আৰু'দ্য কাণ্ট্ৰিছ এয়াৰ ডিফেন্স ফ'ছে'ছ'" শীৰ্ষক যুটীয়া বচনাৰ কেইটামান অংশত বাদে কুস্ক'ৰ যুঁজত যিমান প্ৰতিৰোধী গোলন্দাজ নিয়োগ সম্বন্ধে প্ৰায় একোৱে লিখা হোৱা নাই।^৩ কেবল এটা নিৰঙ্কত দেশৰ বিমান প্ৰতিৰক্ষা কৌশলৰ ক্ৰিয়া-কলাপ সম্বন্ধে বিস্তৃত বিৱৰণ দিয়া হৈছে।^৪

১ "আৰ্টিলাৰিয়েন ইন দ্য ফাইটিং এট কুস্ক'" ; জাৰ্ণাল অব আৰ্টিলাৰি, নং ৬ ১৯৫০ ; এ এ ব্ৰথিন, "ছোভিয়েত আৰ্টিলাৰিয়েন ইন দ্য বেটল অব কুস্ক'", পুৰ্বোক্ত।

২ আই এছ প্ৰত্যেকো, "আৰ্টিলাৰি ইন দ্য বেটলছ ফৰ মাদাৰলেণ্ড, মস্কো, ১৯৫৭।

৩ এ এ ব্ৰথিন, আৰ্টিলাৰি ডিফেন্ছিভ অপাৰেছনছ অব দ্য গ্ৰেট পেট্ৰিয়টিক বাৰ, খণ্ড ২, মস্কো, ১৯৬১

৪ ৱাই কে কেকালো, ছোভিয়েত এণ্টি-এয়াৰক্ৰাফট গানাছ', মস্কো; ১৯৫৯ ; দ্য কাণ্ট্ৰিছ এয়াৰ ডিফেন্স ফ'ছে'ছ, মস্কো, ১৯৬৭

৫ বি বাৰলক, "দ্য কাণ্ট্ৰিছ এয়াৰ ডিফেন্স ফ'ছে'ছ ইন দ্য বেটল অব কুস্ক'", এয়াৰ ডিফেন্ছ হেবাল্ড, নং ৪ ১৯৪৮।

কুস্ক'ৰ যুঁজত ইঞ্জিনিয়াৰসকলৰ সন্মুখে আৰু ছেপাৰ্ছ'সকলৰ বীৰত্ব সন্মুখে অনেক বেছিকৈ লিখা হৈছে'। কিন্তু এইখিনিতে এই কথা অৱশ্যেই কোৱা প্ৰয়োজন যে ইঞ্জিনিয়াৰ সমৰ্থন সন্মুখে আটাইবোৰ প্ৰশ্ন সমূলি আলোচিত হোৱা নাই। বগাভনৰ আত্মবক্ষা-মূলক এলেকা, ৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰতিবন্ধা এলেকা, সেইবোৰৰ গভীৰতা আদি সন্মুখে বিৱৰণ দি এতিয়াও কোনো প্ৰৱন্ধ লিখা হোৱা নাই। প্ৰকাশিত সমলবোৰ প্ৰধানতঃ চেণ্ট্ৰাল আৰু ভ'ব'নেক বগাভনৰ প্ৰতিবন্ধাৰ লগত জড়িত।

কুস্ক'ৰ যুঁজত আত্মবক্ষামূলক আৰু প্ৰতি আক্ৰমণাত্মক উভয় পৰ্যায়তে অগ্ন্যসজ্জিত শক্তিক ব্যাপক ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। ভালেকেইখন আলোচনীৰ প্ৰৱন্ধত আৰু এই দ্বিতাপৰ অধ্যায়ত এই বিষয়ে আলোচনা কৰা হৈছে'।

চীফ-মাৰ্শ্বাল অব দ্য আৰ্মাৰ্ড ফ'ৰ্ছে'ছ পি এ ৰতমিল্লভে লিখা

- ১ ছোভিয়েত আৰ্মি ইঞ্জিনিয়াৰ গ্ৰুপছ ইন দ্য ম'ণ্টক ইম্পৰ্টেণ্ট অপাৰেছনছ অব দ্য গ্ৰেট পেট্ৰিটক বাৰ। কলেকছনছ অব আৰ্টি'কেলছ, মস্কো, ১৯৫৮, এন লাৰ্ণাভ'লিকন, "ছেপাৰ্ছ ইন দ্য বেটেল ইন দ্য কুস্ক', বালজ", জাৰ্ণাল অব' মিলিটাৰি ইঞ্জিনিয়াৰিং, নং ৬, ১৯৫০; এন লাৰ্ণাভ'লিকন, "ছেপাৰ্ছ" অব ৱান ইউনিট; জাৰ্ণাল অব' মিলিটাৰি ইঞ্জিনিয়াৰিং নং ৩, ১৯৫৬।
- ২ আৰ্ম'ড এণ্ড মেকানাইজড গ্ৰুপছ অব দ্য ছোভিয়েত আৰ্মি, মস্কো, ১৯৫৮; এন ক্লাছি'ফিক, "টেঞ্চছ ইন অপাৰেছনছ লিডিং টু ৰাউট অব জাৰ্মানছ ইন দ্য কুস্ক' বালজ; জাৰ্ণাল অব দ্য আৰ্ম'ড এণ্ড মেকানাইজড ফ'ৰ্ছে'ছ, নং ৭, ১৯৪৫; আই ক্লিন্ড, "ছোভিয়েত আৰ্ম'ড এণ্ড মেকানাইজড ফ'ৰ্ছে'ছ ইন দ্য বেটেল অব কুস্ক'", ডানকিছ, নং ৭, ১৯৫০; আই ক্লাছনড, "টেঞ্চছ এণ্ড মেকানাইজড গ্ৰুপছ ইন দ্য ৰাউট'ৰ অফেন্ছিভ", ডানকিছ, নং ৬, ১৯৪৮, পি ৰাইবালাকো, "আৰ্ম'ৰ একছনছ ইন দ্য অ'বেল ছেলিয়েণ্ট", জাৰ্ণাল অব দ্য আৰ্ম'ড ফ'ৰ্ছে'ছ, নং ১০, ১৯৪৩; এন ডি ছলোৱাভিন, মেন ক্লাছনোগ্ৰাফ, মস্কো, ১৯৬০; এফ ডজ্জ'কানড, "ভ'ব'নেক ফ'ৰ্ট'ছ মেন'ভাৰ উইথ মেনপাৱাৰ এণ্ড মেটেৰিয়েলছ ইন দ্য ডিফেন্ছিভ অপাৰেছন এট কুস্ক'", জাৰ্ণাল অব' মিলিটাৰি হিষ্ট'ৰি, নং ৭, ১৯৬০।

‘জ টেক্স এনকাউণ্টাৰ এট প্ৰথবভকা’ কিতাপখন বিশেষভাবে উল্লেখযোগ্য। ইয়াত মাথো টেক্স আৰু বক্সসজ্জিত ক’ব লৈ গঠিত নতুন ধৰণৰ প্ৰথম ছোভিয়েত টেক্স আৰ্মি গঢ়ি তোলাৰ কথা আৰু তেওঁ যি ৫ম গাড’ছ টেক্স আৰ্মিৰ কমান্ডাৰ আছিল তাৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ কথা আৰু প্ৰথবভকাৰ অতুলনীয় সজৰ্বৰ কথা কোৱা হৈছে।

কুস্ক’ৰ যুঁজ সন্থাকে বচনাবোৰৰ মাজত এই যুঁজত অংশগ্ৰহণকাৰী সৈন্তসকলৰ প্ৰাইভেটৰ পৰা মাৰ্শাললৈকে সৈন্তসকলৰ স্মৃতিচাৰণবোৰলৈ বিশেষ মনোযোগ আকৃষ্ট হয়। ইয়াত আমি কেৱল সেই সময়ছোৱাৰ প্ৰখ্যাত সামৰিক নেতাসকলৰ স্মৃতিকথা সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিম^১। যিসকলে কুস্ক’ৰ যুঁজত বণাজনবোৰৰ মাজত সমন্বয় সাধন কৰিছিল সেই মাৰ্শাল গিঅ’গি বুকভ আৰু মাৰ্শাল আলেকজেণ্ডাৰ ভাছিলেভস্কিৰ স্মৃতিচাৰণবোৰৰ অতিশয় আগ্ৰহোদ্দীপক। তেওঁলোকৰ স্মৃতিচাৰণত তেওঁলোকে সাধাৰণভাৱে ১৯৪৩ চনৰ গ্ৰীষ্মকালীন আৰু হেমন্তকালীন অভিযানৰ পৰিকল্পনাৰ আৰু এই অভিযান প্ৰধান ঘটনা হৈ পৰা কুস্ক’ যুঁজৰ পৰিকল্পনাৰ উন্মেষ আৰু বিস্তাৰিত বিৱৰণ সন্থকে স্বল্পজাত বহু ঘটনাৰ উল্লেখ কৰিছে। ই এতিয়া নিশ্চিতভাবে প্ৰতিষ্ঠিত হৈছে যে কুস্ক’ত ইচ্ছাকৃত আত্মবৰ্ণনালৈ যোৱাৰ প্ৰয়োজন

১ জি কে বুকভ, “ইন দ্য কুস্ক’ ৰালজ”, জাৰ্ণাল অব মিলিটাৰি হিষ্ট্ৰী, নং ৮/৯, ১৯৬৭; জি কে বুকভ, বোমিনিছেনছ এণ্ড বিফেকছনছ, মস্কো, ১৯৬৯; এ এম ভাছিলেভস্কি, “হিষ্ট’ৰিক বেটল”, প্ৰাভদা জুলাই ৪, ১৯৬৮; এম ভি ৰাখাবভ, “ছোভিয়েত আৰ্ট অব্ ৱাৰ ইন দ্য বেটল অব্ কুস্ক’, জাৰ্ণাল অব মিলিটাৰি হিষ্ট্ৰী, নং ৬ জাৰু ৭, ১৯৬৬; এম ভি ৰাখাবভ, “প্ৰিৱাছ জুৰ্ভাল; ক্লাছনাৱা ক’ভেৰদা, আগষ্ট ৪, ১৯৬৮; এছ এম ভেমেকো, দ্য ছোভিয়েত জেনাবেল ষ্টাফ এট ৱাৰ, মস্কো, ১৯৬৮; কে কে বকছভস্কি, “এ হলজাছ’ ডিউটি”, মস্কো, ১৯৬৮; আই এছ কোনেভ, “ইন দ্য থাৰকভ ছেট’ব”, জাৰ্ণাল অব মিলিটাৰি হিষ্ট্ৰী; নং ৮, ১৯৬৩; আই এছ কোনেভ, ‘টানিং পইণ্ট’, ইনষ্ট্ৰাক্চন, আগষ্ট ৩, ১৯৬৮; এম এম পপভ, “দ্য বেটল অব্ কুস্ক’”, অগ্ৰোনিয়ক, নং ৩২, ১৯৬৮।

সম্বন্ধে হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছলৈ ৮ এপ্ৰিলৰ দিনা মাৰ্শ্বাল বুকভেই প্ৰথম বিপৰ্ট পঠিয়াইছিল। আগতে ধাৰণা কৰা মতে ভ'ব'নৈৰ বণাঙ্গনৰ সামৰিক পৰিষদে ২১ এপ্ৰিলৰ দিনা প্ৰথম বিপৰ্ট পঠোৱাটো ঠিক নহয়। তেওঁৰ স্মৃতিচাৰণত তেওঁ চেণ্ট্ৰাল বণাঙ্গনৰ চীফ অব ষ্টাফ আৰু ভ'ব'নৈৰ বণাঙ্গনৰ সামৰিক পৰিষদে পৰৱৰ্তীকালত জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছলৈ এই বিনয়ে যি বিয়েচনা পঠাইছিল তাৰো উল্লেখ কৰিছে। শেবোক্তসকলৰ কুস্ক' বালকত আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে সাজু থকা শত্ৰু শক্তিবোৰৰ বিৰুদ্ধে আক্ৰমণ কৰাৰ প্ৰতি বেছি প্ৰৱণতা আছিল।

মাৰ্শ্বাল ভালিয়েভস্কিৰ স্মৃতিৰূপত কুস্ক'ৰ যুঁজৰ আগৰ বসন্তকালীৰ ঘটনাৱলী সম্পৰ্কে ১৯৪৩ চনৰ ১২ এপ্ৰিলৰ জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছৰ সভাত এই যুঁজৰ পৰিকল্পনা সম্বন্ধে চিন্তাৰ্হক সমল পোৱা যায়।

মাৰ্শ্বাল মাতভেই ঝাখৰভে তেওঁৰ স্মৃতিৰূপত আত্মবক্ষামূলক যুঁজত আৰু প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানত স্তেপ বণাঙ্গনৰ ভূমিকা সম্বন্ধে কৈছে আৰু কুস্ক'ৰ যুঁজত প্ৰদৰ্শিত যুদ্ধকলাৰ সৰ্বাত্মক বিশ্লেষণ কৰিছে।

জেনাৰেল অব ডা আৰ্মি, তৎকালীন চীফ অব ডা অপাৰেছন ডিপাৰ্টমেণ্ট অব ডা জেনাৰেল ষ্টাফ স্তেমেছোৱে “ডা ছোভিয়েত জেনাৰেল ষ্টাফ এট ৱাৰ” কিতাপত কুস্ক'ৰ বণ-পৰিকল্পনাৰ চিন্তাৱাহী বিৱৰণ দিছে। মাৰ্শ্বাল কনষ্টানটিন বৰহভস্কিয়ে লিখা স্মৃতিৰূপা নিসন্দেহে পাঠকসকলৰ পক্ষে চিন্তাৰ্হক। এই স্মৃতিৰূপাৰ পৰা পৰা উদ্ধৃতি প্ৰথম প্ৰকাশিত হৈছিল বাতৰিকাকত আৰু আলোচনী-সমূহত, পৰৱৰ্তীকালত ‘এ ছলজাৰ্ছ’ডিউটি’ নামেৰে এখন কিতাপৰ আকাৰত ওলাইছিল। ইয়াত আত্মবক্ষামূলক অভিযানৰ পৰিকল্পনাৰ কথা, কুস্ক' অভিযোজনাৰ উত্তৰাংশত যুঁজৰ কথা আৰু ছোভিয়েত সৈনিকসকলৰ বীৰত্ব আৰু শৌৰ্য্যৰ কথা কোৱা হৈছে।

মাৰ্শ্বাল ইভান কোনেভে বহুতখিনি লিখিছে। স্তেপ বণাঙ্গন

গঠন আৰু তাৰ কৰ্মীবাহিনী সম্বন্ধে আৰু আত্মবিশ্বাসমূলক যুঁজত আৰু পিচত খাবকত অভিযুখে আক্ৰমণাত্মক অভিযানত তাৰ আৰ্মি-বোৰৰ নিয়োগ সম্বন্ধে বিস্তাৰিত আলোচনা কৰিছে।

ব্ৰিগ্যান্ট বণাডেনৰ প্ৰাক্তন কমান্ডাৰ আৰু জেনাৰেল অব্. ৩ আৰ্মি এম এম পপভে কুস্ক'ৰ যুঁজৰ ২৫তম বাৰ্ষিকী উপলক্ষ্যে এটা মনোগ্ৰাহী প্ৰবন্ধ লিখিছিল।

এন পি পুথভ, কে. এছ মস্কালেস্কো, পি. এ. বতমিন্দ্ৰভ, আই. এম বাগামিয়ান, পি. আই. বাতক, এল. এম. ছান্দালভ, এছ. পি. ইভানভ, এন. কে. পপেল আৰু এ. ভি. গৰ্বাতভৰ স্মৃতিকথাত ইতিহাসৰ কিছু বহুমূলীয়া সমল আছে।^১

কুস্ক'ৰ যুঁজত ছোভিয়েত বিমানবাহিনীৰ ভূমিকাৰ বৰ্ণনা সম্বলিত স্মৃতিগ্ৰন্থসমূহৰ মাজত উল্লেখযোগ্য হৈছে এ. ভি. ভ'ব'ঝাইকিন আৰু এছ এ ক্ৰাছভ'স্কিৰ স্মৃতিচাৰণা আৰু কুস্ক'ত ১৬শ আৰ্মিৰ নিয়োগ সম্বন্ধে এই আৰ্মিৰ যথাক্ৰমে কমান্ডাৰ আৰু চীফ অব ষ্টাফ এছ. আই কদেস্কো আৰু পি. আই ব্ৰাইকোৰ স্মৃতিচাৰণা।^২ এইবোৰে ছোভিয়েত বিমান সৈন্তসকলৰ সম্বন্ধে আৰু ২য় আৰু ১৬শ এয়াৰ আৰ্মিৰ কমান্ডাৰ আৰু চীফ অব ষ্টাফসকলৰ কামকাজ সম্বন্ধে জীৱন্ত ছবি

১ 'আৰ্মি কমান্ডাৰ্ছ স্পিক', জাৰ্নাল অব মিলিটাৰি হিষ্ট্ৰী, নং ৭, ১৯৬০; আই. কে. বাগামিয়ান, 'দ্য ইলেক্‌শ্যন গাৰ্ড'ছ আৰ্মি'জ ফ্ৰেংকিং এটাক', পৰ্বোত্ত, পি. আই. বাতভ, কেম্পেনছ এণ্ড বেটেলছ, মস্কো, ১৯৬২; এল. এম. ছান্দালভ, 'দ্য ব্ৰিগ্যান্ট ফ্ৰণ্ট ইন দ্য অ'বেল অপাৰেছনছ, জাৰ্নাল অব মিলিটাৰি হিষ্ট্ৰী, নং ৮, ১৯৬০; এছ. পি. ইভানভ, 'আউটব্ৰেকিং ভিক্টৰি', ক্ৰাছনায়া ষ্বেভেনা, জুলাই ৫, ১৯৬৮; এন. কে. পপেল, 'দ্য টেকছ টান'ড ব্ৰেণ্ট, মস্কো, ১৯৬০; এ. ভি. গৰ্বাতভ, 'মার্ছ এণ্ড বাছ' মস্কো, ১৮৬৫।

২ এছ. এ. ক্ৰাছভ'স্কি, 'লাইফ ইন দ্য এয়াৰ ফ'ৰ্ছ', মস্কো, ১৯৬০; এ. ভি. ভ'ব'ঝাইকিন, 'অ'ভাৰ দ্য কুস্ক' বাৰ্জ', মস্কো, ১৯৬২; এছ. কদেস্কো, পি. ব্ৰাইকো 'দ্য ছিক্‌স্‌টিন্‌থ্ এয়াৰ আৰ্মি' ইন দ্য বেটল অব কুস্ক', জাৰ্নাল অব মিলিটাৰি হিষ্ট্ৰী, নং ৭, ১৯৬০।

জাতি ধৰিছে। এইবোৰ যুদ্ধকলা সংক্রান্ত প্ৰশ্নাৱলী সম্বন্ধে সিদ্ধান্তলৈ আহিছে আৰু হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছবোৰৰ আৰু কমাণ্ডাৰসকলৰ কামকাজৰ ক্ৰটিৰ বিশ্লেষণ এইবোৰত আছে। ছোভিয়েত আৰু জাৰ্মান বিমান বাহিনীৰ নিয়োগ সম্বন্ধে এইবোৰত বহু সংখ্যাতত্ত্বগত সমৃদ্ধ তথ্য আছে।

কুস্ক'ৰ যুঁজত বিভিন্ন বণখলীত কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ মতাদৰ্শগত আৰু ৰাজনৈতিক কামকাজৰ বিষয়ত মূলতঃ বোধ বচনাসমূহত লিখা হৈছে। সৰ্বাভাৱে পূৰ্ণাঙ্গ বচনা হৈছে “পাৰ্টি এণ্ড পলিটিকেল ৱাৰ্ক ইন দ্য ছোভিয়েত আৰ্মড ডিউবিং দ্য গ্ৰেট পেট্ৰিয়টিক ৱাৰ”।^১ ৮ম অধ্যায়ত আছে কুস্ক'ৰ যুঁজত কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ সাংগঠনিক কামকাজৰ সাময়িক দিক, সৈন্যসকলৰ মনোবল, সৈন্য আৰু অফিচাৰসকলৰ টিকি থকাৰ ক্ষমতাৱদ্ধিত পাৰ্টি আৰু কমছমল সংগঠনসমূহৰ নিৰীড় ক্ৰিয়াকলাপৰ বিৱৰণ। এই কিতাপত কমিউনিষ্ট আৰু কমছমল সদস্য সকলে কেনেকৈ নিজৰ বীৰত্ব, সাহস আৰু শৌৰ্য্যৰ দৃষ্টান্ত স্থাপন কৰি নেতৃত্বৰ ভূমিকা লৈছিল তাক বিৱৰ্ত হৈছে। পিচে এই কথা কবই লাগিব যে সামূহিকভাৱে চিন্তাকৰ্ষক এই কিতাপখনত কুস্ক'ৰ যুঁজত পোনপটীয়াকৈ জড়িত আৰ্মিবোৰৰ সৈন্যসকলৰ মাজত পাৰ্টি আৰু কমছমলৰ প্ৰসাৰ সম্পৰ্কে বিশেষ কোৱা হোৱা নাই আৰু এই যুঁজত অংশগ্ৰহণকাৰী সৈন্যসকলৰ বীৰত্বৰ বাবে দিবোৰ বঁটা বা পদক দিয়া হৈছিল সেই সম্বন্ধে কোনো নিৰ্দিষ্ট তথ্যপাতি ইয়াত নাই।

কুস্ক'ৰ যুঁজত ৰাজনৈতিক কামৰ বহুল বিৱৰণ দিয়া আছে এম. কলকভ অৰু ভি. লুনি'নৰ লিখা এটা প্ৰৱন্ধত।^২ কিন্তু ইয়াত আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ সময়ছোৱাৰ ৰাজনৈতিক কামৰ 'কথাই বেছিকৈ কোৱা হৈছে, প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ সময়ত ইয়াৰ ৰূপ আৰু

১ পাৰ্টি 'এণ্ড পলিটিকেল ৱাৰ্ক' ইন দ্য ছোভিয়েত আৰ্মড ফ'ৰ্ছে'ছ ডিউবিং দ্য গ্ৰেট পেট্ৰিয়টিক ৱাৰ', মস্কো, ১৯৬০, বিতৰী ডাঙৰণ, মস্কো, ১৯৬৮।

২ এম. বুদ্ধাকভ, ভি লুনি'ন 'পাৰ্টি' এণ্ড পলিটিকেল ৱাৰ্ক' ইন দ্য বেটল অব' কুস্ক', জাৰ্নাল অব দ্য মিণিষ্টাৰ্ছ হিষ্ট'ৰী, নং ৭, ১৯৬০।

পদ্ধতিৰ কথা কম কোৱা হৈছে। বিমানবাহিনীৰ ইউনিটবোৰত
বাজনৈতিক কামৰ বিষয়ে আশ্রয়োদ্ভীপক সমল আছে এ. পি.
মাবেছিয়েন্টৰ এটা প্ৰৱন্ধত।^১

দেশপ্ৰেমিক যুক্তত ছোভিয়েত সেনাসকলৰ বীৰত্ব সম্বন্ধীয় প্ৰৱন্ধ
আৰু বিশেষ বচনাবোৰত কুস্ক'ৰ যুক্তত ছোভিয়েত সৈন্যসকলৰ সাহস
আৰু শৌৰ্য্য সম্বন্ধে বহুত কথা লিখা হৈছে।^২ এইবোৰত এনে বহু
তথ্য আছে যিবোৰে ছোভিয়েত সৈন্যসকলৰ সমাজতাত্ত্বিক দেশভূমিৰ
প্ৰতি, জনগণ আৰু কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ প্ৰতি অপবিসীম ভাল পোৱা
আৰু শপতৰ প্ৰতি তেওঁলোকৰ আনুগত্যৰ সাক্ষ্য বহন কৰে।

কুস্ক'ত ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ ফৌজৰ বিজয়লৈ গেবিলাসকলে বিপুল
অৱদান ৰোগাইছিল। তেওঁলোকৰ ক্ৰিয়াকলাপৰ বিষয়ে সাধাৰণভাৱে
মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ বুৰঞ্জী সংক্ৰান্ত বচনাৱলীত আৰু যুদ্ধৰ বহু-
বোৰত গেবিল। আন্দোলন সম্বন্ধে বিশেষভাৱে ৰচিত কিতাপ আৰু
প্ৰৱন্ধত লিখা হৈছে।^৩

- ১ এ. পি. মাবেছিয়েন্ট ইন দ্য কুস্ক' ৰালজ "ন'টছ অন পলিটিকাল ৱাৰ্ক ইন
এয়াৰ ফ'ৰ্ছেছ ইউনিটছ ডিউটিং দ্য বেটল অব কুস্ক", মস্কো।
- ২ আই. পি. লাৰুছকিন, "অ'ডাৰ দ্য কুস্ক' ৰালজ", দ্য ৰ'ড অব ষ্ট্ৰাগল এণ্ড
শ্ৰীক', মস্কো, ১৯৬১; আই. আ. মাৰ্কিন, ছাইবেৰিয়ান হিৰোজ অব দ্য
কুস্ক', নভো ছিবিবস্ক, ১৯৫৭; আই. পি. মেৰমাৰিন, "ছোভিয়েত ষ্ট্ৰুপাই
ইমমৰ্টাল ফিট" জাৰ্নাল অব আৰ্টিলাৰি, নং ৪, ১৯৫৮; এছ. বাই.
কুকুছকিন, "ছেল্ফলেছ ফাইটিং মেন", জাৰ্নাল অব দ্য আৰ্টিলাৰি, নং ২,
১৯৫৮; এ. লুকিয়ানভ, "মাই ফ্ৰেন্ড, হিৰোইক এপিছডছ ইন দ্য বেটল
অব কুস্ক', এ পাইলটছ ফিট", ছোভিয়েত পেট্ৰিষ্ট, মে ৮, ১৯৬০; বাই.
মাৰ্গাৰিচক, "ছোভিয়েত একাৰ্মেন ইন দ্য বেটল অব কুস্ক'", এয়াৰ ফ'ৰ্ছ
হেৰাল্ড নং ১, ১৯৫২; ইন দ্য ৰেলগ'ৰ'দ খাৰকত ছেণ্টৰ হিৰ'জ অব দ্য
গাৰ্ড'ছ, মেবেডান, ১৯৬১; কুস্ক' হিৰ'জ অব দ্য গ্ৰেট পেট্ৰিষ্টিক ৱাৰ,
কুস্ক', ১৯৪৬।
- ৩ ছোভিয়েত পাৰ্টিজানছ, মস্কো, ১৯৬১, দ্বিতীয় ভাৰ্ণশ, মস্কো, ১৯৬০;
ভি. চক. দোবেণ্কা, "ছোভিয়েত পাৰ্টিজানছ একাৰ্টিভিটি ইন দ্য বেটল অব
কুস্ক'", জাৰ্নাল অব আৰ্মিৰি হিৰ'জ, নং ৭, ১৯৬৪।

কুৰ্কত নাংছী কোজৰ বিপৰ্যায়ত ছোভিয়েত চলাচল আৰু
 সবববাহ বাৱস্থা ই এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰিছিল। তৎসত্ত্বেও,
 বিভিন্ন আলোচনীত প্ৰৱন্ধ^১ (সিয়ো সংখ্যাত তাকৰ) আৰু ছিষ্ট
 অব দ্য ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ তৃতীয় খণ্ডত কিছু উল্লেখৰ বাহিৰে
 ইয়াৰ কামকাজ সম্বন্ধে তেনেই কম লিখা হৈছে। সম্ভৱতে চেণ্ট্ৰাল
 বণাঙ্কনৰ চলাচল বিভাগৰ প্ৰধান জেনাবেল এন. এ. আন্তিপেকোৱ
 স্মৃতিকথা^২ বিস্তাৰিত বিৱৰণ দিয়া হৈছে আটাইতকৈ বেছি। সঁচা
 যে তেওঁ মাথোম এটা বণাঙ্কনৰ চলাচল আৰু সবববাহ বাৱস্থাৰ কথা
 কৈছে, কিন্তু কুৰ্কৰ যুঁজৰ প্ৰস্তুতিত চলাচল আৰু সবববাহ সংক্ৰান্ত
 গোটবোৰৰ আগত ঘিৰোৰ অনুবিধাই দেখা দিছিল সেইবোৰৰ বাহুল্য-
 বৰ্জিত চিত্ৰ তেওঁ দাঙি ধৰিছে। আন্তিপেকোৱ কিতাপত সৈন্যসকলৰ
 সবববাহ আৰু চলাচল বিষয়ক সাহায্যৰ, কমান্ডাৰসকলৰ সৈতে স্থানীয়
 পাৰ্টিৰ, প্ৰশাসনৰ আৰু বাজ্জহৰা প্ৰতিষ্ঠানসমূহৰ মাজত থকা সম্পৰ্কৰ
 আৰু ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ চলাচল আৰু সবববাহৰ সৈতে সংশ্লিষ্ট
 কৰ্মীসকলৰ শৌৰ্য্যৰ বিৱৰণ দিয়া হৈছে।

কুৰ্কৰ যুঁজত চলাচল আৰু সবববাহ বাৱস্থাৰ কামকাজ সম্বন্ধে
 বচনা সংগ্ৰহ “দ্য ছোভিয়েত আৰ্মি লজিষ্টিকছ”^৩ কিতাপত
 আগ্ৰহোদ্ধীপক তথ্যাদি দিয়া হৈছে। কুৰ্ক বালজত চলাচল আৰু
 সবববাহ বাৱস্থাৰ কামকাজ সংক্ৰান্ত অংশটোত লেখকসকলে ৰাষ্ট্ৰীয়
 প্ৰতিৰক্ষা কমিটি আৰু জেনাবেল হেড কোয়াৰ্টাৰে^৪ এই বাৱস্থাৰ

১ ৱাই, পেৱেকো, “লজিষ্টিক ছাপৰ্ট অব আৰ্মি অফেনছিভছ, লজিষ্টিকাল
 ছিষ্টেম ইন দ্য বটেল অব কুৰ্ক”, ৰেড আৰ্মি লজিষ্টিকছ, নং ৪, ১৯৪৪,
 জি. আলেকজান্ড্ৰভ, “দ্য আৰ্মিজ লজিষ্টিকছ ইন দ্য বেলগ’ৰদ-খাবকভ
 অপাৰেছন”, ৰেড আৰ্মি লজিষ্টিকছ, নং ২-৩, ১৯৪৪; এ. কাৰপেকো,
 “ট্ৰেন্সাছ অব ৱাৰ”, ৱেটেৰিয়েল এণ্ড আৰ্ম’ছ, নং ৭, ১৯৬৮।

২ এন. এ. আন্তিপেকো, “ইন দ্য ডাইবেকছন অব দ্য মেন এটাক”, ম’স্কো,
 ১৯৬৭, পৃঃ ৯৬-১১৬।

৩ দ্য ছোভিয়েত আৰ্মি লজিষ্টিকছ, ম’স্কো, ১৯৬৮, পৃঃ ১৮২-১২।

কৰ্মক্ষমতা বৃদ্ধিৰ নিমিত্তে চলোৱা প্ৰয়াসৰ বিৱৰণ দিছে। বণাঞ্জনবোৰৰ চলাচল আৰু সবববাহ ব্যৱস্থাই খলুৱা পাটি আৰু প্ৰতিষ্ঠানসমূহৰ পৰা পোৱা বিৰাট সাহায্যৰ ওপৰত জোৰ দিয়া হৈছে।

কুস্ক'ৰ যুঁজত বেলপথ ইউনিটবোৰৰ ভূমিকাৰ বিৱৰণ কে. পি. ভেৰিয়েশ্বিন, এ. এছ. তাবালভ আৰু এ. এ. তোমাছেভস্কিয়ে লিখা "আৰ্মি বেলৱেয়েন" কিতাপত বিৱৰ্ত্ত হৈছে। কুস্ক' অভিক্ষেপত আত্মবক্ষামূলক যুঁজৰ প্ৰস্তুতিত আৰু প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ সময়ত বেলপথবোৰৰ পুনৰ্বাসন আৰু নিৰ্মাণ সম্পৰ্কে কুস্ক'ৰ যুঁজৰ লগত জড়িত বণাঞ্জনবোৰৰ বেলপথৰ ওপৰত প্ৰক্ৰৱৰ হিমান আক্ৰমণৰ পৰিণাম সম্পৰ্কে এই লিখকসকলে লিখিছে।^১

"নিতান্ত গোপনীয় ! কেৱলমাত্ৰ কমান্ডাৰসকলত বাবে!—ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ বিৰুদ্ধে যুঁজত নাৎছী জাৰ্মানীৰ বৰ্ণনীতি" শিৰোনামত প্ৰকাশিত জাৰ্মান হাই কমান্ডৰ দলিল আৰু সা-সমলৰ সংগ্ৰহটোৰ পৰা গৱেষক সকল অতীব উপকৃত হ'ব। অস্বাভাৱ বিষয়ৰ ভিতৰত ইয়াত কুস্ক' এলেকাত নাৎছী আক্ৰমণাত্মক অভিযান (অপাবেছন চিটাডেল) সংক্ৰান্ত দলিলপত্ৰও আছে।^২

কুস্ক'ৰ যুঁজৰ ২৫তম বাৰ্ষিকী উপলক্ষ্যে ভালে কেইখন গ্ৰন্থ প্ৰকাশিত হৈছিল। বাতৰিকাকত আৰু আলোচনাসমূহত যুঁজত অংশগ্ৰহণকাৰী-সকলৰ স্মৃতিচাৰণ প্ৰকাশিত হৈছিল ; তাত লেখকসকলে বিভিন্ন বাহিনী আৰু সহায়ক ব্যৱস্থাৰ নিয়োগ, এই যুঁজত হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছ আৰু সংৰক্ষিত শক্তিসমূহৰ ভূমিকা, ছোভিয়েত সৈন্যসকলৰ বীৰত্ব আৰু কুস্ক' বালজব বাজনৈতিক আৰু সামৰিক তাৎপৰ্য সম্পৰ্কে লিখিছিল।

১ কে. পি. ভেৰিয়েশ্বিন, এ. এছ. তাবালভ, এ. এ. তোমাছেভস্কি, আৰ্মি-বেলৱেয়েন, মস্কো ১৯৬৯।

২ টপ চিফ্টেট। ফৰ দ্য কমান্ডাৰ্ছ অ'নাল।—নাৎছী জাৰ্মানীৰ ষ্ট্ৰেটোজি ইন দ্য ৱাৰ এগেনষ্ট ইউ. এছ. এছ. আৰ, ডকুমেন্টছ আৰু মেটোবলেকছ, মস্কো ১৯৬৭।

কিন্তু সামৰিক বুৰঞ্জীবিদসকলৰ বচনাত আগ্ৰহোদ্দীপক সা-সমল পোৱা যায়। এইবোৰ বচনাত উদ্ধৃত নতুন কিছু উৎস আৰু অংশ-গ্ৰহণকাৰীসকলৰ স্মৃতিচাবণাই কুস্কৰ যুঁজৰ সুবিপুল তাত্পৰ্য্য সম্বন্ধে নতুন আলোকপাত কৰিছে।^১ এই যুঁজৰ ২৫তম বাৰ্ষিকী উপলক্ষে জালেকেইখন দলিল আৰু সমল প্ৰথম প্ৰকাশিত হৈছিল।^২

কুস্কৰ যুঁজ সংক্ৰান্ত সাহিত্যৰ এই চমু হিচাপৰ সাৰ-সংক্ষেপ কৰি এই কথা স্মৰণ লাগিব যে বহুত লিখা হলেও মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ অন্ততম সৰ্বাধিক গুৰুত্বপূৰ্ণ—এই যুদ্ধখনৰ সম্বন্ধে কোনো মৌলিক, সৰ্বতোমুখী সামৰিক বাজ্ঞানৈতিক বচনা এতিয়ালৈকে লিখা হোৱা নাই।

-
- ১ পি. আই. গ্ৰেথনেড, “এণ্ট এয়াৰক্ৰাফ্ট ডিফেন্‌ছ্ অৱ দ্য বেলবেজ ইন দ্য কুস্ক ছেলিয়েন্ট,” এয়াৰ ডিফেন্‌ছ্ হেৰাল্ড নং ৬, ১৯৬৮; এ. কাৰপেণ্ডো, “টেলগ্ৰাফ্ অৱ্ হাৰ,” মেটেৰিয়েল এণ্ড আৰ্মিজ, নং ৭, ১৯৬৮; ভি. পি. স্বৰ্ভাড, “দ্য গ্ৰেট বেটল্ ইন দ্য কুস্ক বালজ,” পলিটিকেল ছেলফ এডুকেছন, নং ১৯৬৮; এন. জি. পাভলেণ্ডো, “দ্য কাউণ্টাৰ-ব্ৰ’ শ্ৰেটোজ,” নিউ টাইমছ, নং ২৪, ১৯৬৮; বি. জলিভিৰড, “হু প্ৰেণ্ডছ লাইজ এৰাউট দ্য বেটল অৱ কুস্ক,” জাহান্নাৰা ৰ’ভেছদা, আগষ্ট ২, ১৯৬৮; এছ. উছাকভ, “এয়াৰ ষ্ট্ৰাইকছ,” এভিয়েছন এণ্ড কছমটিকছ, নং ৭, ১৯৬৮।
  - ২ জি. ৰাছভাভেণ্ডো, বি. জলিভিৰড, “নিউ নাজী জাৰ্মান ৰমাণ্ড গুয়েৰ্ণ্টছ এৰাউট দ্য বেটল অৱ কুস্ক,” জাৰ্নাল অৱ মিলিটাৰি হিষ্ট্ৰী, নং ৮, ১৯৬৮। জি. কলডুনড, “দ্য বেটল অৱ কুস্ক ইন ফিগাছ,” জাৰ্নাল অৱ মিলিটাৰি হিষ্ট্ৰী, নং ৬ আৰু ৭, ১৯৬৮।

কৰ্ণেল
ভাছিলি মৰজড

এম. এছ-চি*

কুৰ্ৰ'ৰ যুজ সম্পৰ্কে আৰু
বিস্তাৰিত বুৰঞ্জী
দৰকাৰ

মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ কাহিনীত কুৰ্ৰ'ৰ অবিদ্বন্দ্বীয় অধ্যায়টো
আমাৰ সমসাময়িক আৰু পৰৱৰ্তী প্ৰজন্মবোৰে গৰ্বেৰে সৈতে পঢ়িব
আৰু ছোভিয়েত বাইজৰ অসাধাৰণ সমৰকীৰ্ত্তিৰ বাবে তেওঁলোকৰ
অন্তৰ কৃতজ্ঞতাৰে ভৰি উঠিব।

এই সুবিশাল যুঁজে জাৰ্মান ভেৰমাখটৰ আক্ৰমণাত্মক বৰ্ণনাতিক
কবৰ দিছিল আৰু তাৰ আত্মবক্ষামূলক বৰ্ণনাতিক জুকলা কৰি
পেলাইছিল—তাৰ অৰ্থ হৈছে প্ৰতিশোধ লোৱাৰ পৰিকল্পনাৰ,
নিজৰ অনুকূলে দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ সোঁত সলনি কৰাৰ শেষ চেষ্টাত
নাংছীহঁতৰ ব্যৰ্থতা। নাংছীহঁতে ছোভিয়েত কমান্ডৰ হাতৰ পৰা
উদ্ধোগ কাঢ়ি লব পৰা নাই, সিহঁতৰ সশস্ত্ৰ বাহিনীৰ পক্ষে পূৰ্বফালে
যুঁজ চলাই যোৱাৰ পক্ষেও যিবোৰ সুদূৰপ্ৰসাৰী লক্ষ্য সাধনত

* কৰ্ণেল মৰজড, সামৰিক বুৰঞ্জীবিদ আৰু সাংবাদিক, তেওঁ ছোভিয়েত
প্ৰতিবন্ধা মন্ত্ৰকৰ ইনষ্টিটিউট অৱ মিলিটাৰি হিষ্টৰীত মহান দেশপ্ৰেমিক
যুদ্ধৰ বুৰঞ্জী বিভাগৰ মূখ্য।

সিহঁত ১৯৪১ বা ১৯৪২ চনত ব্যৰ্থ হৈছিল সেইবোৰ অৰ্জনৰ অনুকূলে সিহঁতে প্ৰয়োজনীয় পৰিস্থিতি সৃষ্টি কৰিব পৰা নাই। ফেছিষ্ট জেঁট ক্ৰমেই টুকুৰা-টুকুৰ হৈ পৰাটোকো সিহঁতে বোধ কৰিব পৰা নাছিল। জাৰ্মানী বহুতীয়া দেশবোৰতো নিজৰ মৰ্যাদা পুনৰুদ্ধাৰ কৰিবলৈ ব্যৰ্থ হৈছিল। নাৎছী ৰাজনৈতিক আৰু সামৰিক নেতাসকল ছোভিয়েত জাৰ্মান ৰণাঙ্গনত একে লেথাৰিয়ে আত্মবন্ধা-মূলক যুদ্ধৰ অৱস্থান লবলৈ আৰু আক্ৰমণাত্মক যুদ্ধৰ দ্বাৰা ছোভিয়েত ইউনিয়নক মৰিমূৰ কৰিবৰ বাবে ভৱিষ্যত কোনো চেষ্টা যে অৰ্থহীন তাক স্বীকাৰ কৰিবলৈ বাধ্য হৈছিল। কুস্কৰ্ত পৰাজয়ে নাৎছী জাৰ্মানীক মধ্যপ্ৰাচ্যলৈ আক্ৰমণ সম্প্ৰসাৰিত কৰাৰ চিন্তা পৰিহাৰ কৰিবলৈ বাধ্য কৰিছিল আৰু হিটলাৰৰ বিশ্বজয়ৰ আঁচনিৰ পৰিসমাপ্তি ঘোষণা কৰিছিল। কুস্কৰ্ত বালজত ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ বাহিনীৰ জয়লাভৰ মাজেদি মানৱজাতিয়ে ফেছিষ্ট আপদৰ পৰা নিষ্কৃতি দেখা পাইছিল।

কুস্কৰ্ত ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ বাহিনীৰ ঐতিহাসিক জয়লাভে ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ অনুকূলে সোঁত সম্পূৰ্ণ সলাই দিছিল। যুদ্ধই এটা নতুন পৰ্যায়ত প্ৰৱেশ কৰিছিল—১৯৪৩ চনৰ জুলাইৰ পৰা ৰণনৈতিক উদ্যোগ নিজৰ হাতত ৰখা ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ বাহিনীৰ ক্ৰমাগত অগ্ৰগতিৰ পৰা ১৯৪৫ চনত আক্ৰমণকাৰীহঁতৰ সম্পূৰ্ণ পৰাজয়ৰ পৰ্যায়।

কুস্কৰ্ত বালজৰ যুদ্ধৰ পৰা আৰম্ভ হোৱা মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ দ্বিতীয়াৰ্দ্ধ ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ ফৌজৰ সুবিশাল আক্ৰমণাত্মক অতিবাহনত এলানি বহুত চমকপ্ৰদ জয়ৰ দ্বাৰা চিহ্নিত। কুস্কৰ্ত যুদ্ধত আমাৰ জয় বিশেষকৈ চকুত পৰে; তাৰ কাৰণ এই যুদ্ধে সমগ্ৰ দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ অগ্ৰগতিত গুণগতভাৱে এক নতুন আৰু স্বাধীন পৰ্যায়ৰ সূচনা কৰিছিল।

১৯৪০ চনৰ জহকালি কুস্ক'ৰ যুঁজৰ ইতিহাসিক তাৎপৰ্য সন্মুখে, মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ আন আন যুঁজবোৰৰ মাজত ইয়াৰ স্থান সন্মুখে আৰু ছোভিয়েত যুদ্ধকলাৰ বিকাশত ইয়াৰ ভূমিকা সন্মুখে ভালেমান বচনা প্ৰকাশ পাইছে।' এই আটাইবোৰ প্ৰশ্নই কিছু পৰিমাণে বৰ্তমান গ্ৰন্থত, বিশেষকৈ জি. কে. বুকত, এম. ডি. বাকাৰত, আই এ' কোনেভ আৰু এছ পি. ইভানভৰ প্ৰবন্ধত আলোচিত হৈছে।

তথাপি এই কথা কবই লাগিব যে কুস্ক'ৰ যুঁজৰ ইতিহাসৰ যিবোৰ দিশ এই প্ৰবন্ধবাজিত আলোচিত হৈছে সেইবোৰৰ আৰু পুৰ্ণানুপুৰ্ণভাবে বিশ্লেষণ কৰা প্ৰয়োজন। এই বিশ্লেষণ প্ৰয়োজন এই কাৰণে নহয় যে ইতিহাসিক তথ্য জনাব দৃষ্টিভঙ্গীৰ পৰা ওপৰোক্ত প্ৰশ্নবোৰৰ বিস্তাৰিত ব্যাখ্যা হোৱা নাই। এই কাৰণেও প্ৰয়োজন যে এইবোৰৰ প্ৰাসংগিকতা এতিয়াও বৈ গৈছে আৰু এইবোৰ লৈ তীব্ৰ মতাদৰ্শগত সংগ্ৰাম চলিব লাগিছে।

কোৱা যাব পাৰে যে মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধত কুস্ক'ৰ যুঁজৰ ভূমিকাৰ যি সংজ্ঞা ছোভিয়েত ইউনিয়নৰ কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ কেন্দ্ৰীয় কমিটিৰ মহান অক্টোবৰ সমাজতান্ত্ৰিক বিপ্লৱৰ পঞ্চাশতম বাৰ্ষিকীৰ খিছিহত নিৰ্দ্ধাৰণ কৰা হৈছে তাক আৰু বিস্তৃতভাৱে ব্যাখ্যা কৰাটো ছোভিয়েত বুৰঞ্জীবিদসকলৰ কৰ্তব্য। কুস্ক'ৰ যুঁজে যুদ্ধৰ বিকাশত নতুন ইতিহাসিক পৰ্যায়ৰ আধেয় পূৰ্ব নিৰ্দ্ধাৰিত কৰি দিছিল। ই বৰ্ণনাত্মক উদ্যোগৰ বাবে দীৰ্ঘ আৰু তিক্ত সংগ্ৰামক জয়যুক্ত কৰিছিল যুদ্ধৰ সেই দিশ পৰিৱৰ্তন সম্পূৰ্ণ কৰিছিল যি দিশ পৰিৱৰ্তন আবহুত হৈছিল মস্কোত বিপুল জয়ৰ মাজেদি আৰু যি ষ্টালিনগ্ৰাদ বিজয়ৰ দ্বাৰা নিয়ামকভাৱে প্ৰভাৱিত হৈছিল। জাৰ্মানী আৰু তাৰ

সান্দোপাৰ্জইডৰ বিৰুদ্ধে চূড়ান্ত জয়ৰ বাটত এই তিনিটাক অৱশ্যেই ঐতিহাসিক মাইলখুঁটা বুলি গণ্য কৰিব লাগিব।

এই সম্বৰ্ভত এটা কথা অৱশ্যেই উল্লেখ কৰিব লাগিব যে অলপদিন আগলৈকে মংস্কাৰ যুঁজৰ দৰে কুৰুৰ যুঁজৰ ভূমিকা সকলো সময়তে তাৰ কৃতিত্ব অনুযায়ী বিশ্লেষণ কৰা হোৱা নাছিল, আৰু ইয়াৰ ফলত ইচ্ছায় হওক বা অনিচ্ছায় হওক মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ পক্ষে এই যুঁজবোৰৰ গুৰুত্ব হ্ৰাস কৰা হৈছে আৰু হিটলাৰৰ বিৰোধী ছোটভুক্ত দেশসমূহৰ অনুকূলে যুদ্ধৰ বিকাশত ইবোৰৰ নিয়ামক প্ৰভাৱৰ সঠিক মূল্যায়ন কৰা হোৱা নাই।

কুৰুৰ যুঁজৰ বৰ্ণনাত আৰু বৰ্ণনাতিক চৰিত্ৰৰ মূল্যায়নকো কিছু পৰিমাণ সংশোধন দৰকাৰ, কাৰণ অতীতকালৰ সাহিত্যত ভালে পৰিমাণ ভুল-ভ্ৰান্তি সোমাই পৰিছিল। এই কথাটো মূলতঃ যুঁজৰ আত্মবক্ষা-মূলক পৰ্যায়ৰ আৰু প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ মূল্যায়নৰ সম্পৰ্কে প্ৰযোজ্য। মাৰ্শাল ঝাকাৰভে তেওঁৰ প্ৰৱন্ধত এই কথাটোৰ ওপৰত বধাৰ্থভাৱে জোৰ দিছে যে কুৰুৰ আত্মবক্ষামূলক যুঁজক এক চিৰায়ত, নমুনা স্বৰূপ ঘটনা হিচাপে, আদৰ্শ হিচাপে গণ্য কৰা উচিত নহব। চূৰ্ভাগ্যক্ৰমে এই সঠিক ভাবনাটো বহুত লিখক প্ৰায়ে পাহৰি থাকে, তাৰ ফলত বৰ্ণনাত আৰু কোণসগত ক্ষেত্ৰত কুৰুৰ আত্মবক্ষামূলক যুঁজক অনুকৰণযোগ্য আৰু ক্ৰিয়াশীলভাৱে আত্মস্ব কৰাব যোগ্য শিক্ষণীয় দৃষ্টান্ত হিচাপে উপস্থিত কৰা হয়। এই কথা স্বীকাৰ কৰিব লাগিব যে কুৰুৰ বালজত ছোভিয়েত প্ৰতিবন্ধা সুসংগঠিত আছিল আৰু তাক শত্ৰুৰ পক্ষে অনতিক্ৰম্য কৰি তোলা হৈছিল—গভীৰলৈকে সৈন্যগঠনবোৰ মোতায়ন কৰা হৈছিল আৰু প্ৰতিবন্ধামূলক ব্যৱস্থাবোৰ বটন কৰি দিয়া হৈছিল; ইবোৰ সক্ৰিয় আছিল আৰু টেক আৰু বিমানৰ সৈতে টিকি উঠিব পৰাকৈ পৰিকল্পিত আছিল। কিন্তু বিসৰল নিম্নেহে এইবোৰ সিদ্ধান্তত উপনীত হয়, তেওঁলোক

আয়ে যথেষ্ট গুৰুত্বপূৰ্ণ এই তথ্যটো পাহৰি ৰায় যে কুৰ্কৰ প্ৰতিৰক্ষা লাইনত এক বিৰাট আক্ৰমণাত্মক ফৌজ নিয়োগ কৰা হৈছিল। তাত ছোভিয়েত সেনাবাহিনীয়ে আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে গঠিত ফৌজৰ দ্বাৰা আত্মৰক্ষা কৰিছিল। ইয়েই হৈছে যুদ্ধকালৰ বুৰঞ্জীত সেইবোৰ বিৰল দৃষ্টান্তৰ অন্যতম য'ত আত্মৰক্ষাকাৰী পক্ষ জনবল আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ ফালৰ পৰা আক্ৰমণকাৰী শত্ৰুতকৈ প্ৰবলতৰ আছিল। কুৰ্ক অভিযন্ত্ৰৰ উত্তৰ আৰু দক্ষিণ পক্ষৰ আত্মৰক্ষামূলক যুদ্ধত প্ৰতিৰক্ষাৰ সংগঠন আৰু যুদ্ধচালনা উভয়েৰে চৰিত্ৰৰ ওপৰতে স্বাভাৱিকতে ইয়াৰ প্ৰভাৱ পৰিছিল।

গতিকে কুৰ্কৰ যুদ্ধৰ অনুশীলন কৰিবলৈ গৈ প্ৰত্যেকে প্ৰতিৰক্ষাৰ এই নিৰ্দিষ্ট চৰিত্ৰটো মনত ৰাখিব লাগিব, মনত ৰাখিব লাগিব যে প্ৰতিৰক্ষা সংগঠিত হৈছিল কেৱল আত্মৰক্ষামূলক যুদ্ধত জয়লাভ সুনিশ্চিত কৰিবলৈ মাথো নহয় সেই একে ফৌজ আৰু বৈষয়িক সম্পদ লৈয়ে নিয়ামক প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ উপযোগী পৰিস্থিতি সৃষ্টি কৰাৰ বাবেও। ফলস্বৰূপে ই নিতান্ত স্বাভাৱিক যে কুৰ্ক অভিযন্ত্ৰৰ সমগ্ৰ গভীৰতা জুৰি অসংখ্য প্ৰতিৰক্ষা শাৰী সৈন্য আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰেৰে পৰিপূৰ্ণ আছিল। কুৰ্ক বালজ আছিল ছোভিয়েত প্ৰতিৰক্ষাৰ অজয় শক্তি আৰু নিৰ্দিষ্ট চৰিত্ৰ বৰ্ণনাত্মক অপ্ৰত্যাশিততাৰ অন্যতম প্ৰধান উপাদান আছিল, এই অপ্ৰত্যাশিততাই এহাতে ছোভিয়েত কমান্ডৰ পৰিকল্পনাবোৰৰ কপায়ণত ইতিবাচক ভূমিকা লৈছিল, আনহাতেদি নাংছীইতৰ অপাবেছন টিটাডেল পৰিকল্পনাৰ কপায়ণৰ ওপৰত নেতিবাচক প্ৰভাৱ পেলাইছিল।

অৱশ্যে কুৰ্কত আত্মৰক্ষামূলক সমৰ সম্পৰ্কে যুদ্ধৰ সময়ত আৰু পাচত সম্যকৰূপে অনুশীলিত হৈছে। ই পৰৱৰ্তী যুদ্ধৰ বছৰবোৰত বৰ্ণগত প্ৰতিৰক্ষা সংগঠনত আৰু আত্মৰক্ষামূলক যুদ্ধ চালনাত প্ৰভুত সহায় কৰিছিল। ইয়াৰ ভালে কেইটা নীতি যুদ্ধোত্তৰ

বিধি-পুস্তক আৰু প্ৰনিয়মবোৰত যথাযথভাৱে সন্নিবেশিত হৈছে। এইবোৰ বৰ্তমানৰ পক্ষেও কাৰ্য্যকৰ মাথোঁ এটা সতৰ্কতা সহ যে কুস্কৰ্ভ প্ৰতিবন্ধক সৰ্বাঙ্গীণ আদৰ্শ বুলি চিঞৰত বাখৰ কৰা নচলিব আৰু সকলো ফালৰ পৰা ইয়াক আদৰ্শ হিচাপে অনুসৰণ কৰিব নালাগিব।

কুস্কৰ্ভ প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ সম্বন্ধে আলোচনাৰ সময়ত উত্থাপিত হোৱা কেইটামান বিষয়ৰ মই ব্যাখ্যা কৰিব খোজোঁ। কিছু মুদ্রিত বচনাত এই প্ৰতি-আক্ৰমণাত্মক অভিযানক পাঁচটা বৰ্ণান্ধনৰ এটা একক বৰ্ণনৈতিক যুঁজ হিচাপে উপস্থিত কৰা হৈছে। মোৰ মতেৰে এই ভাষাই ইয়াৰ পৰিসৰ আৰু আকাৰ সীমিত কৰে। মোৰ ধাৰণা, কুস্কৰ্ভ প্ৰতি-আক্ৰমণক ১৯৪৩ চনত গ্ৰীষ্মকালীন অভিযানত ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ বৰ্ণনৈতিক আক্ৰমণৰ এক অতীব গুৰুত্বপূৰ্ণ অংশ, তাৰ প্ৰথম পৰ্য্যায় ৰূপে গণ্য কৰাটো অধিকতৰ সঠিক হব। প্ৰকৃত প্ৰস্তাৱত ই দুটা স্বাধীন বৃহদাকাৰ বৰ্ণনৈতিক যুঁজত পৰিণত হয় অ'বেল খণ্ডত আৰু বেলগ'ব'দ-খাৰকভ খণ্ডত। কুস্কৰ্ভ যুঁজক এনেকৈ বিভিন্ন পৰ্য্যায়ত—এটা আত্মবক্ষামূলক আৰু দুটা আক্ৰমণাত্মক যুঁজত বিভক্ত কৰাটো সম্পূৰ্ণ সমীচীন হব—ঐতিহাসিক সত্যৰ ফালৰ পৰাও আৰু যুদ্ধৰ অভিজ্ঞতাক তত্ত্বগতভাৱে সামান্যীকৰণৰ প্ৰয়োজনীয়তা ফালৰ পৰাও।

মোৰ বোধেৰে কুস্কৰ্ভ যুঁজৰ বিশ্লেষণসকলৰ পক্ষে কেৱল সাধাৰণভাৱে এই যুঁজ সম্বন্ধে মৌলিক বচনা সৃষ্টি কৰিলেই নহব, কুস্কৰ্ভ আত্মবক্ষামূলক আৰু অ'বেল আৰু বেলগ'ব'দ-খাৰকভৰ আক্ৰমণাত্মক যুঁজ সম্বন্ধে বিশেষ একো একোটা বিষয়ত একো একোখন বচনা লিখাটো উপযুক্ত কাম হব।

“কুস্কৰ্ভ যুঁজত ছোভিয়েত যুদ্ধকলাৰ” ধাৰণাটোৰ অন্তৰ্ভুক্ত প্ৰশ্নসমূহৰ সমগ্ৰ সমাহাৰৰ আলোচনা নকৰি মই মোৰ মতে গুৰুত্বপূৰ্ণ

এটা প্ৰশ্নৰ ওপৰত জোৰ দিব খোজোঁ, সি হৈছে কেৱল ইতিবাচক অভিজ্ঞতাৰ প্ৰতি নহয় নেতিবাচক অভিজ্ঞতাৰ প্ৰতিয়ো দৃষ্টি দিব লাগিব। তাৰ কাৰণ ব্যৱহাৰিক শিক্ষা বিচাৰি উলিওৱাৰ ফালৰ পৰা নেতিবাচক অভিজ্ঞতাও সমান মূল্যৱান হ'ব পাৰে। এই প্ৰসঙ্গত মই এটা কথা ক'ব খোজোঁ যে কুস্কৰ যুঁজ সম্পৰ্কে স্মৃতি-চাৰণ কৰা সকলোও বিশেষজ্ঞসকলক সেই প্ৰশ্নৰ উত্তৰৰ যোগান ধৰিব লাগিব যিবোৰ মুক্তিৰ বচনাত এতিয়াও ব্যাখ্যা নোহোৱাকৈ আছে। ই প্ৰথমতঃ প্ৰয়োজ্য এই প্ৰশ্ন সম্পৰ্কে যে অ'বেল আৰু বেলগ'ব'দ-খাৰকত খণ্ডত শত্ৰুহঁতক ছত্ৰভঙ্গ আৰু ধ্বংস কৰা নহ'ল বুলেই, মাথোঁ খেদি পুঠোৱা হ'ল ক'য়। আমাৰ সৈন্যসকলে শত্ৰুহঁতৰ বেলগ'ব'দ-খাৰকত গোষ্ঠীৰ বিৰুদ্ধে তেওঁলোকৰ প্ৰতি-আক্ৰমণত যুঁজব এনে এটা অকাৰ্য্যকৰ কপ ব্যৱহাৰ কৰিলে, যাৰ ফলত নাংহীহঁতৰ পক্ষে সম্পূৰ্ণ পৰাজয় এবাই যোৱাটো 'সম্ভৱ' হ'ল সেই প্ৰশ্নৰ এটা সুপ্ৰতিষ্ঠিত উত্তৰ পোৱাটোও বাঞ্ছনীয়। কুস্ক অভিযানত আক্ৰমণোত্তৰ শত্ৰুকোজৰ ওপৰত বিমান আৰু গোলন্দাজসকলৰ প্ৰতি বোম্ববৰ্ষণৰ সামান্ত প্ৰভাৱৰ কাৰণে ব্যাখ্যা কৰা প্ৰয়োজন। অনুকপভাৱে এই প্ৰশ্নবো আৰু বিস্তাৰিত উত্তৰ জনা দৰকাৰ যে কুস্কৰ যুঁজত জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছৰ বৰ্ণনাত্মক সংবন্ধিত শক্তিৰ, বিশেষকৈ স্তেপ বণাঙ্গনৰ আশ্ৰিত্যবোৰৰ নিয়োগ কিমান ভালকৈ কৰা হৈছিল। আৰু কিছু প্ৰশ্ন দাঙি ধৰা যাব পাৰে যিবোৰ কুস্কৰ যুঁজৰ আৰু সম্যক বিশ্লেষণ আৰু অভিজ্ঞতাৰ সামান্যীকৰণৰ বাবে নিশ্চিতকৈ অপৰিহাৰ্য্য। অন্ত্যন্ত বিষয়ৰ ভিতৰত ত'ব'নেৰ আৰু স্তেপ বণাঙ্গনৰ সৈন্যসকলে প্ৰথমেভকা এলেকাত মুখামুখি প্ৰত্যাঘাতৰ সাকলাৰ সন্মুখীন কৰাৰ আৰু শত্ৰু ইয়াৰ শেষৰ লাইনৰ পৰা আঁতৰি যোৱাৰ পিচত সিহঁতৰ প্ৰতিৰোধক মৰিমুৰ কৰাৰ পৰা তেওঁলোক ক'য় বিষয় থাকিল সিয়ো ব্যাখ্যা কৰা দৰকাৰ। কুস্ক বাগ্ৰত প্ৰথম যুঁজত আমাৰ

নতুন ধৰণৰ টেক্স আৰ্ৱিৰ যি পাঁচটাক নমোৱা হ'ল সিযোৰৰ নিয়োগৰ ক্ষেত্ৰত থকা ত্ৰুটিবোৰ বিস্তৃতভাৱে বিশ্লেষণ কৰা প্ৰয়োজন।

কুস্কৰ যুঁজৰ আৰু বিগত যুদ্ধৰ অন্ত্যস্ত যুঁজ আৰু অভিযানৰ বিশ্লেষণ কৰোতে ক্ষয়ক্ষতি সম্বন্ধে এটা বিশেষ অনুশীলন কৰা আৰু জনবল আৰু বৈষয়িক সম্পদ খৰচৰ আৰু সাকল্য অৰ্জনৰ মাজত অনুপাত দেখুৱাটো বিশেষভাৱে বাঞ্ছনীয়। এই গুৰুত্বপূৰ্ণ প্ৰশ্নৰ বিস্তৃত আৰু বিশদ ব্যাখ্যাই কুস্কৰ শত্ৰুৰ পৰাজয়ত বিভিন্ন বণাজনে যোগোৱা অৱদানৰ মাজত তুলনা সম্ভৱ কৰিব, কুস্কৰ যুঁজত জয় অৰ্জনত বিভিন্ন ইউনিট আৰু কমান্ডাৰসকলৰ ভূমিকাৰ অধিকতৰ বস্তুনিষ্ঠ মূল্যায়ন সম্ভৱ কৰিব।

এই যুঁজৰ বিভিন্ন দিশৰ ভিতৰত যিবোৰ সমস্যা যুঁজৰ পূৰ্ণ-ইতিহাসৰ লগত, ইয়াৰ বৰ্ণনাত্মক পৰিকল্পনাৰ আৰু সাধাৰণভাৱে, যুদ্ধ প্ৰযুক্তি আৰু বিভিন্ন ধৰণৰ সমৰক্ৰিয়াৰ লগত সংশ্লিষ্ট সেইবোৰ সমস্যা বুৰঞ্জীৰ লেখকসকলৰ দ্বাৰা কমহে পৰীক্ষিত হৈছে।

এইবোৰ সমস্যাৰ এতিয়াও যথেষ্ট অনুশীলন কৰা হোৱা নাই আৰু সাহিত্যতো যথেষ্ট সঠিকভাৱে বিস্তাৰিত হোৱা নাই। কেৱল সম্প্ৰতি-কালত এই গুৰুত্বপূৰ্ণ সমস্যাৱলী সম্পৰ্কে সামূহিক নহলেও কিছু ধাৰণা পাঠকসকলক দিয়া হৈছে এ এম ভাছিলেভস্কি, জি কে বুকভ, কে কে. বকহভস্কি, আৰু এছ এম শ্বেমেকোৱৰ স্মৃতিকথাত। বৰ্তমান প্ৰস্তুত সন্নিবিষ্ট হোৱা মাথাল ভাছিলেভস্কিৰ প্ৰৱন্ধত এই বিষয়ে এটা সাধাৰণ ৰূপৰেখা দিয়া হৈছে। এই প্ৰৱন্ধটো এই প্ৰশ্নৰ অন্ত্যস্ত বিষয়ৰ লগত মিল থকাত মূল্যবান হৈ উঠিছে; এই বচনাই কুস্কৰ যুঁজৰ পৰিকল্পনাৰ সৃজনশীল প্ৰক্ৰিয়া, আৰু তাৰ লক্ষ্য সম্পৰ্কে, যুঁজৰ বৰ্ণনাত্মক পৰিকল্পনা বচনাত জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছৰ আৰু তাৰ প্ৰতিনিধিসকলৰ, জেনাৰেল ষ্টাফৰ আৰু বণাজনৰ কমান্ডৰ বিভিন্ন স্তৰৰ প্ৰকৃত ভূমিকা সম্পৰ্কে জ্ঞান বঢ়ায়। বণাজনৰ

কমাণ্ডৰ বিভিন্ন স্তৰৰ ভূমিকা ক্ষুণ্ণ নকৰি এ.এম. ভাহিলেভস্কিয়ে এই কথা স্পষ্টৰূপে ব্যক্ত কৰিছে যে তেওঁলোকৰ ভূমিকা জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছৰ বৰ্ণনাত্মক সিদ্ধান্তবোৰ সৃজনশীল উদ্ভোগ লৈ কাৰ্য্যকৰ কৰা আৰু যুঁজৰ বিভিন্ন পৰ্যায়ত জনশক্তি আৰু বৈষয়িক সম্পদক সুদক্ষভাৱে নিয়োগ কৰাৰ মাজত সীমিত আছিল। কুস্ক'ৰ যুঁজত সমৰক্ৰিয়াৰ পৰিকল্পনাত আৰু যুঁজত সৈন্য পৰিচালনাত বৰ্ণাজন আৰু আৰ্মিবোৰৰ হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছবোৰৰ ভূমিকাৰ বিস্তাৰিত আলোচনা এই ফালৰ পৰা বিশেষ মনোযোগৰ ঞ্গণ্য।

মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ আন আন যুঁজ আৰু সমৰক্ৰিয়াৰ দৰেই এই যুঁজৰ ক্ষেত্ৰতো হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছবোৰে, চীফ অব ষ্টাফ আৰু সাধাৰণ ষ্টাফ অফিচাৰসকলে যি বিভিন্ন ধৰণৰ আৰু নিৰীড় ক্ৰিয়াকলাপ কৰিছিল সেই সমন্ধে যৎসামান্য লিখা হৈছে। তেওঁলোকৰ কামকাজৰ এই গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশবোৰৰ ওপৰত আলোকপাত কৰা দৰকাৰ।

ভাহিলেভস্কিয়ে কুস্ক'ৰ যুঁজৰ পটভূমিকাৰ লগতো সম্পৰ্কিত বহুত নতুন ঐতিহাসিক তথ্য উদ্ঘাটিত কৰিছে। মোৰ মতেৰে, এই চিন্তাকৰ্ষক প্ৰশ্নটো লৈ সৰ্বতোমুখী গৱেষণা কৰাটো বুৰঞ্জীবিদসকলৰ অন্ততম কৰ্তব্য।

জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছে কুস্ক'ৰ যুঁজৰ প্ৰস্তুতিত কি কি কৰিছিল সেই সম্পৰ্কেও আৰু পৰিপূৰ্ণভাৱে আলোচনা হোৱা প্ৰয়োজন। এই ক্ষেত্ৰত বিশ্লেষকসকলে সমৰক্ৰিয়াঘটিত আৰু বৰ্ণনাত্মক সমস্ত বাৰম্বাৰ সমগ্ৰ সমাহাৰৰ কথা আৰু তাৰ লগতে কুস্ক'ৰ যুঁজত ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ বৰ্ণনাত্মক ক্ৰিয়াকলাপ, চলাচল আৰু সবববাহ সংক্ৰান্ত বাৰম্বাৰলী আৰু ৰাজনৈতিক দিশটোৰ কথাও মনত ৰাখিব লাগিব।

বিশ্লেষকসকলে কুস্ক'ত প্ৰতি-আক্ৰমণ, অ'বেল আৰু খাৰকভ খণ্ডত প্ৰতি-আক্ৰমণৰ বৈশিষ্ট্য, আৰু কুস্ক'ত ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ প্ৰতি-আক্ৰমণ এটা সাধাৰণ আক্ৰমণাত্মক অভিযানত পৰিণত

হোৱা সংক্ৰান্ত প্ৰশ্নাৱলীৰ প্ৰতি বেছিকৈ মনোযোগ দিয়া উচিত। জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰছ কুস্কৰ যুঁজৰ সমবক্ৰিয়াৰ লগত ১৯৪৩ চনৰ গ্ৰীষ্মকালীন আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ গাঁথনিৰ ভিতৰত দনবাছ আৰু শ্বলেনস্ক খণ্ডৰ সমবক্ৰিয়াৰ যি বৰ্ণনৈতিক সমন্বয় সাধন কৰিছিল তাৰ বিশ্লেষণ আৰু সামাজীকৰণৰ কাম সাহিত্যত এতিয়াও যথেষ্ট কৰা হোৱা নাই।

বিশ্লেষকসকলে আন এটা কৌতূহলোদ্দীপক বিষয়ৰ প্ৰতি মনোযোগ নিৱদ্ধ কৰা নাই; সি হৈছে নীপাবৰ যুক্তাইনীয় পূৰ্বত শত্ৰুক বৰ্ণনৈতিক পশ্চাদ্ধাবনৰ-সংগঠন—যি সমবক্ৰিয়াটো কুস্কৰ যুঁজৰ প্ৰত্যেক উত্তৰপৰ্ব। এই কথা নিশ্চয়েই কব পৰা যায় যে এই বিষয়ে এটা বিশেষ সূকীয়া আলোচনা বৰ উপযোগী হব।

আৰু এটা প্ৰধান বিষয় যি নিবীড় মনোযোগযোগ্য সি হৈছে কুস্কৰ্ত জয় অৰ্জনত গেবিলা আন্দোলনৰ ভূমিকা। কেৱল এই জনপ্ৰিয় আন্দোলনৰ বিভিন্ন ধৰণৰ উপাদান (গেবিলা ডিটাচমেন্টবোৰৰ যুঁজ, গোপন ক্ৰিয়াকলাপ আৰু অধিকৃত এলেকাত ব্যাপক অন্তৰ্ঘাত) বৰ্ণনা কৰাই গুৰুত্বপূৰ্ণ নহয়, তাৰ লগতে গেবিলাসকলে আৰু গোপন সংগঠনৰ সদস্যসকলে কুস্কৰ যুঁজৰ প্ৰস্তুতিত আৰু যুঁজৰ সময়ত ছোভিয়েত সেনাবাহিনীৰ নিয়মিত ইউনিটবোৰৰ সৈতে কি কি নিৰ্দিষ্ট ৰূপত সহযোগিতা কৰিছিল তাৰ বৰ্ণনা দিয়াও গুৰুত্বপূৰ্ণ। গেবিলা যুঁজৰ বিভিন্ন ৰূপ, যেনে, শত্ৰুৰ পাচফালৰ সংস্থাপন আদিৰ ওপৰত অতৰ্কিত আক্ৰমণ, ঘাটি স্থাপন আৰু সেইবোৰ ৰক্ষা কৰা, আদিৰ পুথানুপুথ বিশ্লেষণ হোৱাটো একান্ত প্ৰয়োজন। গেবিলাসকলে আৰু গোপন সংগঠনৰ সদস্যসকলে ছোভিয়েত সশস্ত্ৰ ফৌজৰ বাবে যি চোৰাংচোৱা কাম কৰিছিল তাৰো বিশেষ বিশ্লেষণ একান্ত অপৰিহাৰ্য্য। মোৰ বোধেৰে কুস্কৰ যুঁজ আৰু গেবিলা আন্দোলনৰ বিষয়ে এখন সূকীয়া গ্ৰন্থ প্ৰকাশ কৰাটো বাঞ্ছনীয়।

কুৰ্ক্ষৰ যুঁজত চলাচল আৰু সবববাহ বাৱন্দাৰ জুমিকা এতিয়াও
 বথেই অমুশীলিত হোৱা নাই। এই গ্ৰন্থত এন. এ. আন্তিপেঙ্কোব
 প্ৰবন্ধই এই সম্ভৱত সীমিত সা-সমল দাঙি ধৰিছে আৰু এই
 ক্ষেত্ৰৰ গৱেষণাৰ প্ৰধান গতিমুখ কি হোৱা উচিত তাৰ ৰূপৰেখা মাথো
 উপস্থিত কৰিছে। কুৰ্ক্ষৰ যুঁজত চলাচল আৰু সবববাহ সমৰ্থনৰ
 পৰিপূৰ্ণ বিশ্লেষণ কিমান গুৰুত্বপূৰ্ণ সি এই স্মৃতিস্মিত তথ্যৰ পৰাই
 বুজা যায় যে ৫০ দিন ধৰি চলা এই যুঁজত বিমান জনবল আৰু
 বৈষয়িক সম্পদ জড়িত হৈ পৰিছিল সি মস্কো আৰু ষ্টালিনগ্ৰাদৰ
 যুঁজত। বাৰ প্ৰতিখন ৭ মাহ ধৰি চলিছিল, সেই দুখন মিলাই বিমান
 জনবল আৰু বৈষয়িক সম্পদ নিয়োজিত হৈছিল তাতকৈয়ো বেছি।

ই স্বাভাৱিক যে ইমান বিশাল জনবল আৰু বৈষয়িক সম্পদ
 জড়িত হৈ পৰাৰ ফলত কুৰ্ক্ষ এলেকাত বিপুল পৰিমাণ খাব-বাৰুদ,
 ইন্ধন, খাদ্য আৰু নানান ধৰণৰ সা-সঁজুলিৰ কেন্দ্ৰীভৱনৰ প্ৰয়োজন
 হৈছিল। দলিলপত্ৰৰ পৰা দেখা যায় যে পৰৱৰ্তী হু বছৰত কোনো
 প্ৰধান ৰণনৈতিক আক্ৰমণাত্মক অভিযানত ইমান আহিলাপাতিৰ
 উৰাল ভৈয়াৰ কৰা হোৱা নাছিল।

কুৰ্ক্ষৰ যুঁজৰ ৰাজনৈতিক কামকাজৰ বিস্তাৰিত বিশ্লেষণ কৰি
 আৰু মহান দেশপ্ৰেমিক যুদ্ধৰ এই নিয়ামক যুঁজৰ প্ৰস্তুতিত কমিউনিষ্ট
 পাৰ্টিৰ কেন্দ্ৰীয় কমিটিৰ, ৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰতিৰক্ষা কমিটিৰ আৰু প্ৰধান
 ৰাজনৈতিক প্ৰশাসনৰ দ্বাৰা গৃহীত প্ৰধান ৰাজনৈতিক বাৱন্দাৱলীৰ
 সমগ্ৰ সমাহাৰৰ ৰণনা দি কোনো বিশেষ গ্ৰন্থ এতিয়াও ৰচিত
 হোৱা নাই। কুৰ্ক্ষ বালজত যিবোৰ ৰণাঙ্গনে অংশগ্ৰহণ কৰিছিল,
 তাৰ সামৰিক পৰিষদবোৰে যি কাম কৰিছিল সেই সম্বন্ধে সুকীয়া
 গ্ৰন্থ ৰচনা কৰা প্ৰয়োজন।

শত্ৰুৱে য'ত সৰ্বাধুনিক ধৰণৰ টেক আৰু বিমান নিয়োগ কৰিছিল
 সেই পৰিস্থিতিত সৈন্যসকলে যি গণবীৰত্ব প্ৰদৰ্শন কৰিছিল কুৰ্ক্ষ

যুঁজুত ভেনে এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশৰ ওপৰতো বিশ্লেষকসকলৰ দৃষ্টি কেন্দ্ৰীভূত হোৱা উচিত। ইয়াত গণবীৰত্বৰ আৰু প্ৰতিজন ব্যক্তিৰ বীৰত্বৰ উৎস বিচাৰি উলিয়াব লাগিব, সৈন্যসকলৰ মনোবল গঢ়ি তোলাত ৰাজনৈতিক কাম আৰু ৰণ-প্ৰশিক্ষণৰ ভূমিকাৰ বৰ্ণনা দিব লাগিব আৰু কাৰ্য্যকৰ ৰাজনৈতিক কামৰ এটা মানদণ্ড প্ৰতিষ্ঠা কৰিব লাগিব।

এই আটাইবোৰৰ উপৰিও সমূলি বিশ্লেষণ নোহোৱাকৈ থকা ইতিহাস সংক্ৰান্ত আন আন প্ৰশ্ন বৈ গৈছে, যিবোৰৰ ভিতৰত আছে সৈন্য নিয়ন্ত্ৰণ, যুঁজিবৰ বাবে বিভিন্ন ধৰণৰ ফৌজ আৰু বিমানবাহিনী নিয়োগ, ইঞ্জিনিয়াৰ সমৰ্থন, বিমান প্ৰতিৰক্ষা সংগঠন আৰু অন্যান্য কিছু বিষয়।

কুস্কৰ যুঁজ সম্পৰ্কে এখন প্ৰকৃত বৈজ্ঞানিক গ্ৰন্থ ৰচনা কৰা, বিগত যুদ্ধৰ এই অনন্তসাধাৰণ সামৰিক আৰু ৰাজনৈতিক ঘটনা সম্পৰ্কে বহুখণ্ডীয়া মৌলিক গ্ৰন্থ ৰচনা কৰাটো সামৰিক বুৰঞ্জীবিদসকলৰ আগত দেখা দিয়া জৰুৰী কৰ্তব্যসমূহৰ অন্ততম।

কুর্ক'ৰ বুদ্ধত জড়িত বণাঙ্গন আৰু আৰ্মিবোৰৰ
কমান্ডাৰসকল

কমান্ডাৰ	সামৰিক পৰিষদৰ সদস্য	চীফ অৱ ষ্টাফ	বণাঙ্গনৰ বাজনেটিক বিভাগৰ আৰু আৰ্মি'ৰ বাজনেটিক বিভাগৰ মূখ্য
----------	------------------------	--------------	---

কেম্ৰীয়া বণাঙ্গন

জেনাবেল অৱ দ্য আৰ্মি' কে. কে. বকছভাৰ্গ	মেজৰ জেনাবেল কে. এফ. তেলোগিন মেজৰ জেনাবেল এম এম স্তাথবাৰ্গ	লেফটানেণ্ট জেনাবেল এম. এছ. মালিনিন	মেজৰ জেনাবেল এছ. এফ গালাদকেভ
--	---	---	------------------------------------

ভ'ব'নেছ বণাঙ্গন

জেনাবেল অৱ দ্য আৰ্মি' এন. এফ. ভাতুনি	লেফটানেণ্ট জেনাবেল এন. এছ. খুচুভ লেফটানেণ্ট জেনাবেল এল আৰু কৰ্ণ'য়েছ	লেফটানেণ্ট জেনাবেল এছ. পি. ইভানভ	মেজৰ জেনাবেল এছ. এছ. নাভিলভ
--	---	---	-----------------------------------

জ্যেপ বণাঙ্গন

কৰ্ণেল-জেনাবেল আই. এছ. কোনেভ আই. এছ. ব্ৰুছাইকভ	লেফটানেণ্ট-জেনাবেল মেজৰ জেনাবেল আই এছ. গ্ৰ. হেংগ	লেফটানেণ্ট জেনাবেল এম. ভি. কাৰাবভ	মেজৰ-জেনাবেল এ. এন. তেভচেনকেভ
--	--	--	-------------------------------------

ব্ৰিয়ানস্ক বণাঙ্গন

কৰ্ণেল-জেনাবেল এম এম পপভ	লেফটানেণ্ট-জেনাবেল এন কেভ মেখালছ মেজৰ-জেনাবেল এছ আই হাবালিন	লেফটানেণ্ট জেনাবেল এল. এম. হাম্মালভ	মেজৰ-জেনাবেল এ. পি. পিস্তল'ভ
-----------------------------	--	--	---------------------------------

কমান্ডাৰ	সাহায্যিক পৰিষদৰ সদস্য	চীফ অব ষ্টাফ	বণাঙ্গনৰ বাজ্যতৈতিক বিভাগৰ আৰু আৰ্মিৰ বাজ্যনৈতিক বিভাগৰ মূখ্য
----------	------------------------	--------------	--

পশ্চিম বণাঙ্গন

কৰ্ণেল-জেনাবেল ভি, ভি,	লেফটানেণ্ট-জেনাবেল এন. এ. বুলগানিন	লেফটানেণ্ট জেনাবেল	মেজৰ-জেনাবেল ভি. ৱাই.
ছাকলভাৰ্জিক	লেফটানেণ্ট-জেনাবেল আই এছ খবলভ	এ. পি. পকবভৰ্গ'স্ক	মাকাবভ

৩য় আৰ্মি

লেফটানেণ্ট- জেনাবেল এ বি গব'ভভ	মেজৰ-জেনাবেল আই. পি. কোন্ডভ মেজৰ-জেনাবেল আই. ভি. পিনচুক	মেজৰ-জেনাবেল এম. ভি. ইভাচেচিকিন	কৰ্ণেল এন. এন. আমছভ
--------------------------------------	--	---------------------------------------	---------------------------

১১শ আৰ্মি

লেফটানেণ্ট- জেনাবেল আই আই ফেদুনিৰ্জিক	মেজৰ-জেনাবেল এছ. আই. পানকভ কৰ্ণেল এফ. কে. প্ৰুদনিৰ্কভ	মেজৰ-জেনাবেল এন. ভি. কৰ্ণ'য়েভ	মেজৰ-জেনাবেল ভি. ভি. ছাবানভ
--	--	--------------------------------------	--------------------------------

১৩শ আৰ্মি

লেফটানেণ্ট- জেনাবেল এন. পি. পুখভ	মেজৰ-জেনাবেল এম. এ. ককলভ কৰ্ণেল এন. জি. চৌনি'ছেভ	মেজৰ-জেনাবেল এন. ভি. পেৰুছেভ'স্ক	কৰ্ণেল এন. এফ. ডবনভ
--	---	--	---------------------------

২৭তম আৰ্মি

লেফটানেণ্ট- জেনাবেল এছ. জি. টাকিয়েস্কা	মেজৰ-জেনাবেল আই. পি. ছেভচেস্কা মেজৰ-জেনাবেল ৱাই. জি. পল্লিাকভ	কৰ্ণেল জি. এছ. লু'কিয়ানচেৎকা	কৰ্ণেল এছ. এফ. খ'ভালেই
--	--	-------------------------------------	------------------------------

কম্পাউন্ড	সামবিক-পরিদর্শন সদস্য	চীফ অফ স্টাফ	কমান্ডার বাজনেটিক বিভাগর আব্দ আর্মির বাজনেটিক বিভাগর মধ্য
-----------	--------------------------	--------------	--

৩৮তম আর্মি

লেফটেনেণ্ট- জেনারেল এন. বাই. চিবিছভ	মেজর-জেনারেল আই. ডি. বাইবিনস্কি এ. পি. গিলিপেথেকা কর্ণেল কেড এফ ওলেইনিক	মেজর-জেনারেল কর্ণেল পি. এ. উছভ	
--	--	--------------------------------------	--

৪০তম আর্মি

লেফটেনেণ্ট- জেনারেল কে. এছ. মছকালেথেকা	মেজর-জেনারেল কে. ভি. ফ্রাইনাকভ এ. জি. বাতুনিয়া মেজর-জেনারেল এ. এ. স্লোপেছভ	মেজর-জেনারেল কর্ণেল পি. ভি. ছোবজিয়ানভ	
---	--	---	--

৪৭তম আর্মি

মেজর জেনারেল পি. এম. কবলভ (১৯৪৩, আগস্ট লৈকে) লেফটেনেণ্ট- জেনারেল পি. পি. কবকুন	মেজর-জেনারেল আই. এন. কবল্লভ কর্ণেল পি. ভি. কুবমিন	কর্ণেল বাই. ভি. ইভানভ	কর্ণেল এছ. কে. কালাছনিক
--	---	-----------------------------	-------------------------------

৪৮তম আর্মি

লেফটেনেণ্ট- জেনারেল পি. এল. বমানেকো	মেজর-জেনারেল এন. এ. ইম্ভোমিন কর্ণেল পি. ভি. ছোবলেভ	মেজর-জেনারেল এম. ডি. ববকভ	কর্ণেল মিকভাকভ
--	---	------------------------------	-------------------

কৰ্মাণ্ডাৰ	সাৰ্বিক পৰিষদৰ সদস্য	টীক জৰণ্টাক	বৰাঙ্গনৰ বাৰ্জনৈতিক বিভাগৰ আৰু আৰ্মিৰ বাৰ্জনৈতিক বিভাগৰ মধ্য
------------	-------------------------	-------------	---

৫০তম আৰ্মি

লেকটোনেট- জেনাবেল আই. ভি. বনাদিন	মেজৰ-জেনাবেল এল. এম. চুমাৰুত কৰ্ণেল এন. বাহাদিন	মেজৰ-জেনাবেল এন. ভি. ব্লিগেভ এন. আই. হিলভ	কৰ্ণেল এন. আই. হিলভ
--	---	--	---------------------------

৫৩তম আৰ্মি

লেকটোনেট- জেনাবেল আই. এম. মানগবভ	মেজৰ-জেনাবেল পি. আই. গবৰুভ মেজৰ-জেনাবেল এ. ভি. ৭ছাবিয়েভ	মেজৰ-জেনাবেল কে. এন. দেবেভিয়াংকা	কৰ্ণেল এ. আই. স্মিলিগভ
--	---	---	------------------------------

৫৭তম আৰ্মি

লেকটোনেট- জেনাবেল এন. এ. গাগেন	মেজৰ-জেনাবেল এল. পি. বচাবভ কৰ্ণেল জি. এছ. গালিগভ	মেজৰ-জেনাবেল ভি. ভি. কাৰ্পুখিন	কৰ্ণেল জি. কে. ৭ছিনেভ
--------------------------------------	---	--------------------------------------	-----------------------------

৬০তম আৰ্মি

লেকটোনেট- জেনাবেল আই. ভি. চোৰ্ণ'গাৰভস্কি	কৰ্ণেল ভি. এছ. ওলেনিন কৰ্ণেল ভি. আই. বদিগভ	মেজৰ-জেনাবেল জি. এ. তেবগাছপাৰিয়ান	মেজৰ-জেনাবেল কে. পি. ইছায়েভ
---	---	--	------------------------------------

৬১তম আৰ্মি

লেকটোনেট- জেনাবেল পি. এ. বালভ	মেজৰ-জেনাবেল জি. জি. দ্ভুভভস্কি কৰ্ণেল এন. টি. কেলবানভ	কৰ্ণেল এম. এন. ছালমিকভ	কৰ্ণেল কে. এ. কাইকভ
-------------------------------------	---	---------------------------	------------------------

কমান্ডাৰ	সামৰিক পৰিষদৰ সদস্য	চীফ অব ষ্টাফ	কমান্ডনৰ বাৰ্জনৈতিক বিভাগৰ আৰু আৰ্মিৰ বাৰ্জনৈতিক বিভাগৰ মূখ্য
----------	------------------------	--------------	--

৬৩তম আৰ্মি

লেক্টোনেট-	মেজৰ-জেনাৰেল	কৰ্ণেল এন. ডি	কৰ্ণেল
জেনাৰেল	কে. কে. আৱামভ	য়েৰিগ্লোমিন	এম. কে.
ভি. ৱাই.	কৰ্ণেল এন. এন.		গেলিকক
কলপাৰ্কাচ	গামাবাদা		

৬৫তম আৰ্মি

লেক্টোনেট-	কৰ্ণেল এন এ	মেজৰ-জেনাৰেল	কৰ্ণেল
জেনাৰেল	বাদেৎস্ক	আই. এছ. শ্লেবন্ত	কে. এ.
পি আই ৰাতভ	কৰ্ণেল জি. ৱাই.		গানিয়েভ
	গ্ৰিছকো		

৬৯তম আৰ্মি

লেক্টোনেট-	মেজৰ-জেনাৰেল	কৰ্ণেল	কৰ্ণেল এন. এ.
জেনাৰেল	এ. ভি. শ্চেলাকভস্ক	এছ এম. প্ৰভাছ	ভিছনেভস্ক
ভি. ভি.	কৰ্ণেল ৱাই ভি.	(১৯৪৩, ২৬	
ক্ৰুচেনকিন	ববৰভ	জুলাইলেক)	
		মেজৰ-জেনাৰেল	
		ভি. এছ. বেনস্ক	

৭০তম আৰ্মি

লেক্টোনেট-	মেজৰ-জেনাৰেল	মেজৰ-জেনাৰেল	কৰ্ণেল ৱাই
জেনাৰেল	এম. এন. ছাভকভ	ভি. এন. ছাবাপভ	মাছলভস্ক
আই. ভি. গালানিন	কৰ্ণেল এছ. কে.		
	ভাছেভ		

৪ৰ্থ গাৰ্ডছ আৰ্মি

লেক্টোনেট-	কৰ্ণেল আই. এ.	মেজৰ-জেনাৰেল	কৰ্ণেল ডি. টি.
জেনাৰেল	গাব্ৰিলভ	পি. এন.	ছেপিগভ
জি. আই. কুলিক	মেজৰ-জেনাৰেল	ভেবখলাভচ	
	ভি. এন. ছেমিগনভ		

কমান্ডাৰ	সামৰিক পৰিষদৰ সদস্য	চীফ জব ষ্টাফ	বগান্জনৰ বাজনেতিক বিভাগৰ আৰু আৰ্মিৰ বাজনেতিক বিভাগৰ মন্থ্য
----------	------------------------	--------------	---

৫ম গাৰ্ডছ আৰ্মি

লেফটানেণ্ট- জেনাৰেল এ. এছ. বাদত	মেজৰ-জেনাৰেল এ. এম. ক্ৰিষ্টলিন কৰ্ণেল এ. এম. পেদ্রভ	মেজৰ-জেনাৰেল এন. আই. লিমাগিন	কৰ্ণেল এফ. এ. কাভকভ
---------------------------------------	---	---------------------------------	---------------------------

৬ষ্ঠ গাৰ্ডছ আৰ্মি

লেফটানেণ্ট- জেনাৰেল আই. এম. চিষ্টমাভ	মেজৰ-জেনাৰেল পি. আই. ক্লাইনভ কৰ্ণেল জি. এন. কাছিয়ানেকা	মেজৰ-জেনাৰেল ভি. এ. পেনকভস্কি	কৰ্ণেল এল. আই. ছখলভ
---	--	----------------------------------	---------------------------

৭ম গাৰ্ডছ আৰ্মি

লেফটানেণ্ট- জেনাৰেল এম. এছ. ছিমিলভ	মেজৰ-জেনাৰেল ঝেড. টি. ছেদনাক কৰ্ণেল এফ. কে. শেচবাক	মেজৰ-জেনাৰেল জি. এছ. লদাকিন	কৰ্ণেল এম. পি. স্মিলিয়ানভ
---	---	--------------------------------	----------------------------------

১১শ গাৰ্ডছ আৰ্মি

লেফটানেণ্ট- জেনাৰেল আই. কে. বাথামিয়ান	মেজৰ-জেনাৰেল পি. এন. কুলিকভ কৰ্ণেল এফ. ভি. মার্চেচকিন	মেজৰ-জেনাৰেল এন. পি. ইভনভ	কৰ্ণেল ভি. এফ. বোমানভ
---	--	------------------------------	--------------------------

১ম টেক্স আৰ্মি

লেফটানেণ্ট- জেনাৰেল এম. বাই কাভকভ	মেজৰ-জেনাৰেল এন. কে. পপেল	মেজৰ-জেনাৰেল এম. এ. ছাৰ্গিন	কৰ্ণেল এ. জি. স্বাভালিভ
---	------------------------------	--------------------------------	----------------------------

কমান্ডাৰ	সামৰিক পৰিষদৰ সদস্য	চীফ জব ষ্টাফ	বণাজনৰ বাজানৈতিক বিভাগৰ আৰু আমি'ৰ বাজানৈতিক বিভাগৰ মূখ্য
----------	------------------------	--------------	---

২য় টেক্স আমি'

লেফটানেণ্ট- জেনাৰেল এ, জি বৰ্ণিন	মেজৰ-জেনাৰেল পি. এম. লাতিছেভ মেজৰ-জেনাৰেল ভি. ভি. ছুছনাভিকভ	কৰ্ণেল (১৬ জুলাই, ১৯৪৩ ত মেজৰ-জেনাৰেল পদলৈ উন্নীত) জি. ৱাই. প্ৰেইছমান	কৰ্ণেল এম. ভি বলেনকভ
--	--	---	-------------------------

৪র্থ টেক্স আমি'

লেফটানেণ্ট- জেনাৰেল ভি, এম, বাৰানভ	মেজৰ-জেনাৰেল ভি. জি. গুলিয়ায়েভ	কৰ্ণেল (১৯৪৩, ১৬ আগষ্টত মেজৰ- জেনাৰেল পদলৈ উন্নীত) পি এ. দুকভ	কৰ্ণেল এন, জি. ক্লাদভই
--	-------------------------------------	---	---------------------------

৩য় গাৰ্ডছ টেক্স আমি'

লেফটানেণ্ট- জেনাৰেল পি, এছ, বাইবালকো	মেজৰ-জেনাৰেল এছ, আই. মৌলিনিকভ	মেজৰ-জেনাৰেল ভি. এ. মিত্ৰফানভ	কৰ্ণেল এ, ভি কাপনিক
---	----------------------------------	----------------------------------	------------------------

৫ম গাৰ্ডছ টেক্স আমি'

লেফটানেণ্ট- জেনাৰেল পি. এ. বৰ্তমাম্ভভ	মেজৰ-জেনাৰেল পি. জি. গ্লিছিন কৰ্ণেল আই. এফ. কাথাবেণ্ডেকা	মেজৰ-জেনাৰেল ভি. এন. বাছকাভ ছাবভ	কৰ্ণেল ভি. এম.
--	---	-------------------------------------	----------------

১ম এয়াৰ আমি'

লেফটানেণ্ট- জেনাৰেল এম. এম. গ্ৰামভ	মেজৰ-জেনাৰেল আই. জি. লিভাভনেণ্ডেকা	মেজৰ-জেনাৰেল এ. এছ. প্ৰানিন	কৰ্ণেল পি. আই. দুখনভাৰ্শ্কি
--	--	--------------------------------	--------------------------------

১ এয়াৰ আমি'ত কোনো সামৰিক পৰিষদৰ সদস্য নাছিল, তেওঁলোকৰ
জুলাভিবিভ হৈছিল ডেপুটি কমান্ডাৰ ফৰ পালিটিকাল এফেয়াছ'।

কমান্ডাৰ	সামৰিক প'ৰষদৰ সদস্য	চীফ অব ষ্টাফ	বগান্জনব বাজনেডিক বিভাগৰ অবিঃ আৰ্মি'ৰ বাজনেডিক বিভাগৰ মুখ্য
----------	------------------------	--------------	--

২য় এয়াৰ আৰ্মি

লেফটানেন্ট- জেনাৰেল এছ এ ক্ৰাছকৰ্ভাঙ্ক	মেজৰ-জেনাৰেল এছ. এন. বয়াকানভ	মেজৰ জেনাৰেল এফ. আই. কাচেভ	কৰ্ণেল এ. আই আছাউলেণ্ডকা
--	----------------------------------	-------------------------------	-----------------------------

৫ম এয়াৰ আৰ্মি

লেফটানেন্ট- জেনাৰেল এছ. কে গৰিউনভ	মেজৰ-জেনাৰেল ভি. আই. আলেছিকিয়েভ	মেজৰ-জেনাৰেল এন. জি. ছেলেবান্সভ	কৰ্ণেল এন. এম. প্ৰংছেণ্ডকা
---	--	---------------------------------------	-------------------------------

৮ম এয়াৰ আৰ্মি

লেফটানেন্ট- জেনাৰেল এন. এফ. খুদাকিন	কৰ্ণেল এ. আই ভিন্নাবেভ	কৰ্ণেল আই. এন. বেলভ	কৰ্ণেল এন এম চেচবািনা
---	---------------------------	---------------------------	--------------------------

১৫শ এয়াৰ আৰ্মি

লেফটানেন্ট- জেনাৰেল এন. এফ. নাউমেণ্ডকা	কৰ্ণেল এম এন ছাখাচেভ	কৰ্ণেল এ. এ. ছাখভানিন	লেফটানেন্ট- কৰ্ণেল জি. এ. খুদিয়াকভ
---	-------------------------	--------------------------	---

১৬শ এয়াৰ আৰ্মি

লেফটানেন্ট- জেনাৰেল এছ. আই. বুদেনকো	মেজৰ-জেনাৰেল এ. এছ. ভিনোগ্ৰাদভ	মেজৰ-জেনাৰেল পি. আই. ব্ৰেইকো	লেফটানেন্ট- কৰ্ণেল ভি. আই. ভিখ্ৰভ
--	--------------------------------------	---------------------------------	---

১৭শ এয়াৰ আৰ্মি

লেফটানেন্ট- জেনাৰেল ছুদেগুছ	মেজৰ-জেনাৰেল ভি. এন. তলমাচেভ	মেজৰ-জেনাৰেল এন. এম. কৰ্ছাকভ	কৰ্ণেল ভি. জি. ভাচলভ
-----------------------------------	---------------------------------	---------------------------------	----------------------------

১৯৪৩ চনৰ ৮ এপ্ৰিল
চুপ্ৰীম কমান্ডাৰ-ইন-চীফটলৈ
মাৰ্শ্বাল জি কে বুকডব ৰিপৰ্ট

০৫০০ ঘণ্টা, ৮ এপ্ৰিল, ১৯৪৩

কমবেড ভাছিলিয়েভলৈ,

১৯৪৩ চনৰ বসন্ত আৰু জহকালি শত্ৰুৰ সম্ভাৱ্য ক্ৰিয়াকলাপ সম্বন্ধে মোৰ ধাৰণা আৰু আশু ভৱিষ্যতত আমাৰ আত্মৰক্ষামূলক যুঁজ সম্বন্ধে মোৰ বিবেচনা পেছ কৰিছো :

(১) ১৯৪২-৪৩ চনৰ শীতকালীন অভিযানত বিৰাট ক্ষয়ক্ষতিৰ চিকাৰ হবলগীয়া হোৱাত শত্ৰুইত ককেছাছ দখল কৰাৰ আৰু ব্যাপকভাৱে মস্কো আগুৰি পেলোৱাৰ উদ্দেশ্যে ভলগাত উপনীত হবৰ চক্ষ্যেৰে এটা নতুন আক্ৰমণ আৰম্ভ কৰিব পৰা বিপুল সংৰক্ষিত শক্তি বসন্তকালৰ ভিতৰত গঢ়ি তুলিবলৈ স্পষ্টতঃই অসমৰ্থ হব।

সংৰক্ষিত শক্তিৰ নাটনি পৰাত শত্ৰু জহকালি, বসন্তকালি আৰু জাৰকলিৰ আগছোৱাত আক্ৰমণাত্মক অভিযান সংকীৰ্ত্তন বণাজনত কৰিবলৈ বাধ্য হব আৰু ১৯৪৩ চনৰ সিহঁতৰ অভিযানৰ স্বাই লক্ষ্য যেহেতু মস্কো দখল সেয়ে সেই লক্ষ্য পূৰণৰ বাবে কেৱল পৰ্যায়ক্ৰমে অগ্ৰসৰ হব।

আমাৰ চেণ্ট্ৰাল, ভ'ব'নেৰ আৰু দক্ষিণ-পশ্চিম বণাজনৰ মুখ্যমুখি সিহঁতৰ ফৌজৰ শক্তি সম্পৰ্কে আমি অৱহিত ধকাৰ কলত মোৰ

* গটালিনৰ সাংকেতিক নাম।

ধাবণা এই খণ্ডত আমাৰ সৈন্যসকলক পৰাস্ত কৰাৰ বাবে শত্ৰুহঁতে প্ৰধান আক্ৰমণাত্মক যুঁজ এই তিনিটা বণাজনৰ বিৰুদ্ধে চলাব আৰু এনেকৈ সংক্ষিপ্ততম বাটেদি আগবাঢ়ি গৈ মস্কো আশুৰি পেলোৱাৰ কৌশল প্ৰয়োগৰ স্বাধীনতা অৰ্জন কৰিবলৈ বিচাৰিব।

(২) এই সম্ভাৱনা আছে যে প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত ১৩-১৫ টা পেনছাৰ ডিভিছন সহ সম্ভাৱ্য শক্তি গোট খুৱাবৰ পিচত প্ৰাবল্ভিক পৰ্যায়ত বিৰাট সংখ্যক বিমানৰ সমৰ্থনত সিহঁতে কুস্ক'ক উত্তৰ-পূবৰ পৰা আশুৰি ধৰিবলৈ সিহঁতৰ অ'বেল-ক্ৰমি গোষ্ঠীক লৈ আৰু কুস্ক'ক দক্ষিণ-পূবৰ পৰা ঘেৰি ধৰিবলৈ সিহঁতৰ বেলগ'ৰ'দ-খাৰকভ গোষ্ঠীক লৈ আঘাত হানিব।

আমাৰ বণাজনক বিভক্ত কৰাৰ বাবে পশ্চিম ফালে ছেইম আৰু পছিওল নৈৰ মাজত থকা ভ'ব'ঝবা এলেকাৰ পৰা আৰু দক্ষিণ-পশ্চিমৰ পৰা কুস্ক'ৰ ওপৰত আৰু এটা গৌণ আক্ৰমণৰ আশংকা আছে। এই আক্ৰমণত শত্ৰুৱে আমাৰ ১৩শ, ৭০ তম, ৬৫ তম, ৩৮ তম, ৪০ তম, ২১ শ আৰ্মিবোৰক চূৰ্ণ কৰাৰ আৰু আশুৰি পেলোৱাৰ চেষ্টা কৰিব।

এই পৰ্যায়ত শত্ৰুৰ লক্ষ্য বোধকৰো কৰ'চা নৈ-কৰ'চা-তিম তিম নৈ-জ্জছকভো লাইন ভেদ কৰা।

(৩) দ্বিতীয় পৰ্যায়ত শত্ৰুৱে সাধাৰণভাবে ভালুইকি আৰু উৰাছভোৰ গতিমুখত দক্ষিণ-পশ্চিম বণাজনৰ পাৰ্শ্বদেশ আৰু পশ্চাদভাগত কাটি সোমাবলৈ চেষ্টা কৰিব।

এই আক্ৰমণ তীব্ৰ কৰাৰ বাবে শত্ৰুহঁতে বিপৰীত ফালৰপৰা, লিছিচানস্ক এলেকাৰ পৰা উত্তৰ অভিমুখে স্তাতোভা আৰু উৰাছভোৰ ফালে আঘাত কৰিব পাৰে।

বাকী খণ্ড শত্ৰুৱে লিভনি-কাস্তবনোয়ে-স্তাৰি ওছকল-নভি-ওছকল লাইনলৈ আহি পাবলৈ চেষ্টা কৰিব।

(৪) তৃতীয় পৰ্য্যায়ত, ঐয়োজনীয় পুনঃসংস্থাপনৰ পিচত শত্ৰুৱে খুব সম্ভৱ চেষ্টা কৰিব লিছকি-ভ'ব'নেৰ-য়েলেছে লাইনলৈ আহিবলৈ, আৰু দক্ষিণ-পশ্চিম অভিমুখে নিজক সুবক্ষিত কৰি লৈ, বানেনবাৰ্গ, বিয়াবক্ষ আৰু বিয়াবানৰ মাজেদি দক্ষিণ-পশ্চিম ফালৰ পৰা মন্তোৰ কাষেদি খেৰাৰ উদ্দেশ্যে আক্ৰমণ সংগঠিত কৰিব পাৰে।

(৫) আশঙ্কা কৰিব লাগিব যে এই বছৰৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানত শত্ৰুৱে ঐধানতঃ নিৰ্ভৰ কৰিব তাৰ পেনংছাৰ ডিভিছন আৰু বিমান বহুবৰ ওপৰত, কাৰণ তাৰ পদাতিক বাহিনী যোৱা বছৰৰ তুলনাত এইবেলি আক্ৰমণৰ বাবে বেয়াটক সাজু হৈছে।

বৰ্তমান শত্ৰুইত্তৰ চেণ্ট্ৰাল আৰু ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ মুখামুখি বাৰটা পৰ্য্যন্ত পেনংছাৰ ডিভিছন আছে, আৰু আন আন খণ্ডৰ পৰা তিনিটা অথবা চাৰিটা পেনংছাৰ ডিভিছন ঐত্যাহাৰ কৰি আনিলে সিহঁত আমাৰ কুক্ষ' গোষ্ঠীৰ বিৰুদ্ধে মুঠ ২৫০০ যানসহ পোন্ধৰ বা খোলটা পেনংছাৰ ডিভিছন লৈ জঁপিয়াই পৰিবলৈ সক্ষম হব।

(৬) শত্ৰুক যদি আমাৰ প্ৰতিৰক্ষাৰ ওপৰত নিজেই নিজক চূৰ্ণ কৰিবলৈ দিব লগা হয় তেনেহলে আমাৰ চেণ্ট্ৰাল আৰু ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ টেক-বিৰোধী প্ৰতিৰক্ষা আৰু প্ৰবল কৰাৰ সম্পৰ্কত ব্যৱস্থা লোৱাৰ উপৰিও যিমান সোনকালে সম্ভৱ নিষ্ক্ৰিয় খণ্ডবোৰৰ পৰা ত্ৰিশটা টেক-ঐতিৰোধী গোলন্দাজ বেজিমেণ্ট ঐত্যাহাৰ কৰি আনি বিপজ্জনক খণ্ডবোৰত জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছৰ সংৰক্ষিত শক্তিৰ হাতত দিব লাগিব আৰু জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছৰ সংৰক্ষিত শক্তিৰ মাজত বিমান

বেছি সংখ্যক সম্ভব বিমান কেন্দ্রীভূত কৰিব লাগিব যাতে টেক্স আৰু পদাতিক সৈন্যগঠনসমূহৰ সহযোগিতাত বিমান বহুবৰ বিপুল আঘাতেৰে শত্ৰুৰ আক্ৰমণকাৰী শক্তিক চূৰ্ণ কৰিব পৰা হয় আৰু এনেকৈ শত্ৰুৰ আক্ৰমণাত্মক পৰিকল্পনা বাৰ্ধ কৰি দিব পৰা হয়। ভাতুতিন আৰু বকছভস্কিক অনতিপলমে কেইটামান জ্বয়ংচালিত কামানৰ বেজিমেণ্টৰ যোগান ধৰি শক্তিশালী কৰাটো বিধেয়।

মই আমাৰ চলিত যুঁজ সংক্ৰান্ত সংৰক্ষিত শক্তিৰ চূড়ান্ত বণ্টন সম্বন্ধে বাকিবাহাল নহওঁ, গতিকে সিবোৰক য়েফ্ৰমভ, লিভনি, কাঁস্তবনয়ে, নভি ওছকল, ভালুকি, বহ'ছ, লিছকি, ভ'ব'নেঝ আৰু য়েলেংছ এলেকাত নিয়োগ কৰাৰ পৰামৰ্শ দিয়াটো যথার্থ হ'ব বুলি ভাবোঁ।

তত্পৰি সংৰক্ষিত শক্তিৰ সবহভাগ য়েলেংছ আৰু ভ'ব'নেঝ এলেকাত নিয়োগ কৰা উচিত। অৱশিষ্ট সংৰক্ষিত শক্তিক পশ্চাদভাগত আৰু গভীৰত বিয়াবস্ক, বানেনবাগ', মিচুনিস্ক আৰু তামবভ এলেকাত নিয়োগ কৰা উচিত।

তুলা আৰু ষ্টালিনোগস্ক' এলেকাত এটা সংৰক্ষিত আৰ্মি ৰখা উচিত।

আমাৰ সৈন্যসকলৰ পক্ষে নিৰোধক আক্ৰমণাত্মক অভিযান অদূৰ ভৱিষ্যতত কৰা অনুচিত হ'ব বুলি মই ভাবোঁ। আমাৰ পক্ষে তাতকৈ সমীচীন হ'ব আমাৰ প্ৰতিৰক্ষাত সিহঁতক ক্লান্ত কৰি পেলোৱা, সিহঁতৰ টেক্সবোৰ ধ্বংস কৰা, তাৰ পিচত নতুন সংৰক্ষিত শক্তি আৱদানি কৰা আৰু শত্ৰুৰ প্ৰধান শক্তিক সামূহিক আক্ৰমণাত্মক অভিযানত খতম কৰা।

কনষ্টান্তিনভ*

* বকছভৰ সাংকেতিক নাম।

চেক্ট্রাল বণাজনৰ পৰা, ১৯৪৩, ১০ এপ্ৰিল
কণেল-জেনাবেল আন্তনভ
চীফ অৱ ছু অপাবেছনছ ডিপাৰ্টমেন্ট
জেনাবেল ষ্টাফ, বেড আৰ্মিটেল

....(৪) ১৯৪৩ চনৰ বসন্ত আৰু গ্ৰীষ্মকালীন আক্ৰমণাত্মক
অভিযানৰ উদ্দেশ্য আৰু সবাতোকৈ সম্ভাৱ্য গতিমুখ :

(ক) জনবল আৰু বৈষয়িক সম্পদ কিমানখিনি পোৱা যাব পাৰে
তাক মনত ৰাখি আৰু বিশেষকৈ ১৯৪১-৪২ চনৰ আক্ৰমণাত্মক
অভিযানৰ ফলাফলৰ কথা মনত ৰাখি ১৯৪৩ চনৰ বসন্ত আৰু জুহুত
শত্ৰুৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযান কেবল কুৰ্ক'-ভ'ব'নেথ যুঁজৰ এলেকাতে
আশংকা কৰিব লাগিব।

আন আন খণ্ডত শত্ৰুৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ সম্ভাৱনা
ৰব কম।

যুঁজৰ বৰ্তমান স্তৰত যি সাধাৰণ বৰ্ণনাত্মক পৰিস্থিতিৰ উদ্ভৱ
হৈছে তাৰ পৰিৱেশিতত ক্ৰিমিয়া, দনবাছ আৰু যুক্তাইনৰ ওপৰত
দৃঢ় অৱস্থান লোৱাই জাৰ্মানৰ পক্ষে সুবিধাজনক হ'ব, আৰু সেই
উদ্দেশ্যে সিহঁতক সিহঁতৰ সমুখ বৰ্ণকেত্ৰ স্তৰতকা-স্তাৰবেঙ্ক-বভেঙ্কি-
লিছকি-ভ'ব'নেথ-লিভনি-নভ'ছিল শাৰোলৈ আগুৱাই নিব লাগিব।
এই কৰ্তব্য সম্পাদনৰ বাবে শত্ৰুৰ কমপক্ষে ষাটটিটা পদাতিক
ডিভিছন আৰু সেই অনুযায়ী যথোপযুক্ত বিমান, টেক আৰু
গোলন্দাজ সমৰ্থন দিবকাৰ।

শত্ৰুৰ ওপৰোক্ত গতিমুখত এই জনবল আৰু বৈষয়িক সম্পদ
গোট খুৱাবলৈ সমৰ্থ।

ফলস্বৰূপে, কুস্ক-ভ'ব'নেৰা যুঁজৰ ক্ষেত্ৰই সৰ্বোচ্চ গুৰুত্ব অৰ্জন
কৰিছে।

(খ) সমৰক্ৰিয়া সংক্ৰান্ত এইবোৰ অনুমানৰ কথা মনত ৰাখিলে
অৱশ্যেই এই আশঙ্কা কৰিব লাগে যে শত্ৰুৱে তাৰ প্ৰধান প্ৰয়াস
আক্ৰমণ ভাগৰ ভিতৰৰ আৰু বাহিৰৰ ব্যাসাৰ্দ্ধিয়েদি চালিত কৰে।

(১) ভিতৰৰ ব্যাসাৰ্দ্ধিয়েদি—অ'বেল এলেকাৰ পৰা লিভনি হৈ
কান্তবনয়ে আৰু বেলগ'ব'দ এলেকাৰ পৰা অ'ব'য়ান হৈ কুস্ক'লৈ।

(২) বাহিৰৰ ব্যাসাৰ্দ্ধিয়েদি—অ'বেল এলেকাৰ পৰা ক্ৰমি হৈ কুস্ক'
আৰু বেলগ'ব'দ এলেকাৰ পৰা স্তাৰি ওছকল হৈ কান্তবনয়ে।

(গ) আমি যদি প্ৰতি-ব্যৱস্থা নলওঁ তেনেহলে এই গতিমুখত
শত্ৰুৰ সকল যুঁজে চেণ্ট্ৰাল আৰু ভ'ব'নেৰা বণাজনৰ সৈন্তসকলক
পৰাস্ত কৰিব পাৰে আৰু অতীব গুৰুত্বপূৰ্ণ অ'বেল-কুস্ক'-খাৰকত
বেলপথ শত্ৰুকবলিত হ'ব পাৰে, শত্ৰুৰ সৈন্তহঁত সুবিধাজনক অৱস্থানলৈ
যাব পাৰে যিটো শত্ৰুৰ পক্ষে ক্ৰিমিয়া দনবাছ আৰু যুক্তাইনক খামোচ
মাৰি ধৰি থকাৰ সহায়ক হ'ব।

(ঘ) শত্ৰুৱে সিহঁতৰ সৈন্তহঁতৰ পুনৰ্বিহ্বাস কৰিবলৈ আৰম্ভ
কৰিব পাৰে আৰু অগ্ৰসৰ হোৱাৰ সম্ভাৱ্য বাস্তৱত কেন্দ্ৰীভৱন কৰিব
পাৰে আৰু বৰফ পৰি গৈ বানপানীৰ পাচত বাটপথ শুকাই গলে সিহঁতে
লাগতিয়াল সংৰক্ষিত ৰচদৰ ব্যৱস্থা কৰিব পাৰে।

ফলস্বৰূপে, ১৯৪৩ চনৰ মে' মাহৰ দ্বিতীয়াদৰ্ধৰ কোনো এটা সময়ত
শত্ৰুহঁতে এক নিৰ্ভাৱমক আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ কৰিব বুলি
আশঙ্কা কৰা যাব পাৰে।

(৫) যুঁজৰ বৰ্তমান অৱস্থাত তলত দিয়া ব্যৱস্থাবোৰ লোৱাটো উপযুক্ত বুলি মই ভাবোঁ :

(ক) পশ্চিম, ত্ৰিয়ানস্ক আৰু চেণ্ট্ৰাল বণাজনৰ যুটীয়া প্ৰয়াসেৰে শত্ৰুৰ অ'বেল গোষ্ঠীক নিৰ্মূল কৰা; এনেকৈ শত্ৰুক অ'বেল এলেকাৰ পৰা লিভি হৈ কান্তবনয়েত আধাত কৰাৰ আৰু আমাৰ একান্ত প্ৰয়োজনীয় ম'ংছেনস্ক-অ'বেল-কুস্ক' বেলপথ দখলৰ কৰাৰ সম্ভাৱনাৰ পৰা বঞ্চিত কৰা যায় আৰু ত্ৰিয়ানস্ক বেলপথ জাল আৰু মাটিৰ আলিবোৰক শত্ৰুৱে ব্যৱহাৰ কৰাৰ সম্ভাৱনাৰ পৰা বঞ্চিত কৰা যায়।

(ঘ) শত্ৰুৰ আক্ৰমণাত্মক যুঁজবোৰ ভেটা দিবৰ বাবে চেণ্ট্ৰাল আৰু ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ সৈন্যসকলক বিমান, ঘাইটকৈ যুঁজাৰু বিমান দি আৰু প্ৰত্যেকক কমপক্ষে দহটাকৈ টেক-প্ৰতিবোধী গোলন্দাক বেজিমেণ্ট দি আৰু শক্তিশালী কৰা দৰকাৰ।

(গ) এই উদ্দেশ্যে লিভনি, কান্তবনয়ে, লিছকি, ভ'ব'নেৰ আৰু য়েলেংছ এলেকাত জেনাবেল হেড কোৱাৰ্টাৰৰ প্ৰবল সংৰক্ষিত শক্তি নিয়োজিত কৰাটো বাঞ্ছনীয়।

লেফটানেন্ট-জেনাবেল মালিনি

চেণ্ট্ৰাল বণাজনৰ চীফ অব ষ্টাফ

জেনাবেল ঠাকুর

১৯৪৩, ১২ এপ্রিল

ভ'ব'নৈৰ বণাজনৰ কমান্ডৰ প্ৰতিবেদন

বেড আৰ্মিৰ চীফ অব ঠাকুর

১২ এপ্রিল, ১৯৩৪

এই কথাটো এতিয়া প্ৰতিষ্ঠিত হৈছে যে ভ'ব'নৈৰ বণাজনৰ মুখামুখি তলত দিয়া ফৌজবোৰ আছে :

(১) নটা প্ৰথমশৰাৰীৰ পদাতিক ডিভিছন (২৬তম, ৬৮তম, ৩২৩ তম, ৭৫ তম, ২৫৫ তম, ৫৭ তম, ৩৩২ তম, ১৬৭ তম আৰু অচিনাক্ত)। এই ডিভিছনবোৰ ক্ৰাহনো-অক্ৰিয়াব্ৰুয়ে-বলছায়া-চেনে'ৱচিনা-ক্ৰমিনোপলিয়ে-কাৰাতস্কয়ে লাইনত আছে। যুদ্ধবন্দীহঁতৰ পৰা পোৱা বাতৰি অনুযায়ী চিনাক্ত নোহোৱা ডিভিছনটো ছলদাংস্কয়ে এলাকাত সোমাব লাগিছে আৰু ই ৩৩২ তম ইনফেণ্ট্ৰি ডিভিছনক অব্যাহতি দিব বুলি কথা আছে।

এই বাতৰিটো পৰীক্ষা কৰা হ'ব লাগিছে। অপৰীক্ষিত বাতৰি আছে যে দ্বিতীয় স্তৰত ৬ টা পদাতিক ডিভিছন আছে, সিহঁতৰ অৱস্থান এতিয়াও নিৰ্দ্ধাৰিত হোৱা নাই। এই বাতৰিটোও পৰীক্ষা কৰা হ'ব লাগিছে।

অনাতাঁৰ অসুস্থজনৰ বাতৰিৰ পৰা খাৰকভ এলেকাত এটা হাংগেৰীয় ডিভিছনৰ সদৰ দণ্ডৰ অৱস্থান জনা গৈছে। ই এই ঞ্ণ্ডৰ গৌণ আক্ৰমণৰ বাবে নিয়োজিত হ'ব পাৰে।

(২) সৰ্বমুঠ ৬টা পেনংছাৰ ডিভিছন (“এছডয়েটখলাণ্ড”, “এডলফ হিটলাৰ”, “টোটেনকফ”, “ডাছ বাইখ”, ৬ষ্ঠ আৰু এজাদশ), তাৰ তিনিটা প্ৰথম শাৰীত আৰু তিনিটা (এছডয়েটখলাণ্ড, ৬ষ্ঠ আৰু ১১শ) দ্বিতীয় লাইনত। অনাতাঁৰ অনুসন্ধানৰ বাতৰিৰ পৰা দেখা গৈছে যে ১৭শ পেনংছাৰ ডিভিছনৰ হেড কোৱাৰ্টাৰ আলেক্সেন্ড্ৰে-ভল্ফোৱেৰ পৰা তাৰনাভকালৈ স্থানান্তৰিত হৈছে, আৰু ইয়াৰ পৰা ১৭শ পেনংছাৰ ডিভিছন উত্তৰমুৱালৈ অগ্ৰসৰ হোৱাৰ উমান পোৱা গৈছে। শত্ৰুৰ হাতত যি ক্ষতি আছে তাৰ পক্ষে দক্ষিণ-পশ্চিম বণাজন খণ্ডৰ পৰা বেলগ’ৰ’দ এলাকালৈ আৰু তিনিটা পেনংছাৰ ডিভিছন নিয়াটো সম্ভৱ।

(৩) গতিকে এই আশংকা কৰা যাব পাৰে যে ভ’ৰ’নেখ বণাজনৰ মুখামুখি শত্ৰু দহটা পৰ্য্যন্ত পেনংছাৰ ডিভিছন আৰু মুঠ প্ৰায় ১৫০০ টেককে ধৰি কমপক্ষে ৬টা পদাতিক ডিভিছনসহ এটা আক্ৰমণকাৰী গোষ্ঠী গঢ়ি তুলিব পাৰে যিবোৰ কেন্দ্ৰীভূত কৰা হ’ব বৰিছভকা, বেলগ’ৰ’দ, মুৰ’ম আৰু কাৰাচিয়া লোপান এলেকাত। এই আক্ৰমণকাৰী গোষ্ঠী প্ৰায় ৫০০ বোম্বাৰ্ক বিমান আৰু কমপক্ষে ৩০০ যুঁজাৰু বিমান লৈ গঠিত শক্তিশালী বিমান বহৰৰ দ্বাৰা সমৰ্থিত হ’ব পাৰে।

শত্ৰুৰ উদ্দেশ্য হৈছে এটা ঠাইত একেলগে গোট খাই হেঁচা দিয়া : বেলগ’ৰ’দ এলেকাৰ পৰা উত্তৰ-পূৰ্বত আৰু অ’বেল এলেকাৰ পৰা দক্ষিণ-পূবত, উদ্দেশ্য হৈছে বেলগ’ৰ’দ-কুৰ্ক লাইনৰ পশ্চিমত আমাৰ সৈন্যসকলক আঙুৰি ধৰা।

শত্ৰুৰ ফালৰ পৰা দক্ষিণ-পশ্চিম বণাজনৰ পশ্চাদভাগত আৰু পাৰ্শ্বদেশত দক্ষিণ-পূবত আঘাতৰ আৰু পাচত উত্তৰফালে গতি কৰাৰ আশংকা কৰা যাব পাৰে।

ইয়ো একেবাবে অসম্ভৱ নহয় যে এই বছৰ শত্ৰুহঁতে দক্ষিণ-পূব অভিমুখে আক্ৰমণৰ পৰিকল্পনা আন এটা পৰিকল্পনাৰ অনুকূলে বৰ্জন কৰিব নোৱাৰে, সি হৈছে : বেলগ'ব'দ আৰু অ'বেল এলেকাৰ পৰা গধুৰ ছেঁচাৰ পিচত মস্কোৰ পৰা ফালৰি কাটি ঘাবলৈ আক্ৰমণ উদ্ভব-পূৰ্ব ফালে ঘূৰাই দিব পাৰে। এই সম্ভাৱনাটো হিচাপৰ ভিতৰত ৰাখিব লাগিব আৰু তদনুযায়ী সংৰক্ষিত শক্তি গঢ়ি তুলিব লাগিব।

গতিকে ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ মুখামুখি শত্ৰু ফোজে খুব সম্ভৱ হ'ব আক্ৰমণ চলাব বৰিহুভকা আৰু বেলগ'ব'দ এলেকাৰ পৰা স্তাৰি ওছকল অভিমুখে, আৰু সিবোৰৰ এটা অংশই অ'ব'য়ান আৰু কুৰ্ক'ৰ ওপৰত আঘাত হানিব।

শত্ৰু এতিয়াও এটা ডাঙৰ আকাৰৰ আক্ৰমণাত্মক অভিযানৰ বাবে সাজু হোৱা নাই। এই বছৰৰ ২০ এপ্ৰিলৰ আগতে নহয়, খুব সম্ভৱ মে' মাহৰ আগছোৱাত আক্ৰমণাত্মক অভিযান আৰম্ভ হোৱাৰ আশংকা কৰা যাব পাৰে।

বিস্তৃপ্ত আক্ৰমণ অৱশ্যে যিকোনো সময়ত আশংকা কৰা যাব পাৰে। গতিকে আমাৰ সৈন্তসকলক যুঁজৰ বাবে সৰ্বদা সজ্জ হৈ থাকিবলৈ কৰ লাগিব।

ফিওদৰভ, নিকিতিন, ফেদ'তভ*

---

* যথাক্ৰমে এন. এফ. জাভুতিন, এন. এছ. খুৰুচভ, পি. কে. কৰমেনেভিচৰ সাংকেতিক নাম।

যুঁজৰ আৰম্ভণিত কুৰ্খ খণ্ডত জন্মবল
আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰ

জন্মবল আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰ	ছোভিয়েত ফৌজ	জাৰ্মান ফৌজ	অনুপাত
এপ্ৰিল ১০, ১৯৪৩			
সৈন্য	৯৫৭,৯১০	৭০০,০০০	১'৪ : ১
কামান আৰু মৰ্টাৰ	১১,৬৯৫	৬ ০০০	১'৯ : ১
টোঞ্চ আৰু স্বয়ংচালিত কামান	১,২২০	১,০০০	১'২ : ১
বিমান	১,১০০	১ ৫০০	১ : ১'০
জুলাই ৫, ১৯৪৩			
সৈন্য	১,৯১০,০৫৫	৯০০,০০০	২'১ : ১
কামান আৰু মৰ্টাৰ	৩০,৮৮০	১০,০০০	৩ : ১
টোঞ্চ আৰু স্বয়ংচালিত			
কামান	৫,১০০	২,৭০০	১'৫ : ১
বিমান	৩,২০০	২,০৫০	১'৬ : ১

টীকা :

অনুপাত কৰাৰ সময়ত নিম্নলিখিত ফৌজবোৰ বিবেচনাত ধৰা হৈছে।

১০ এপ্ৰিলত ছোভিয়েত পক্ষত—কেন্দ্ৰীয় আৰু ভ'ব'নেৰ বণাজনৰ সৈন্য-সকল; শহুপক্ষত—২য় পেনংছাব আৰ্মি'ৰ অংশ। আৰ্মি' গ্ৰুপ চেণ্টাৰৰ ২য় আৰ্মি' আৰু আৰ্মি' গ্ৰুপ ছাউথৰ টাঞ্চ ফ'ৰ্ছ' কেম্পফ'-ৰ অংশ।

৫ জুলাইত ছোভিয়েত পক্ষত—কেন্দ্ৰীয়, ভ'ব'নেৰ আৰু স্তেপ বণাজনৰ সৈন্যসকল; শহুপক্ষত—আৰ্মি' গ্ৰুপ চেণ্টাৰৰ ২য় আৰু ৯ম আৰ্মি', ৩য় পেনংছাব আৰ্মি' আৰু আৰ্মি' গ্ৰুপ ছাউথৰ টাঞ্চ ফ'ৰ্ছ' কেম্পফ'।

কৃষ্ণৰ যুঁজত জড়িত জনবল আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰ

(৫ জুলাই—২০ আগষ্ট, ১৯৪৩)^১

সৈন্য কামান টোপ আৰু বন্দুকবত
আৰু স্বয়ংচালিত বিমান
মটৰ কামান

১ ৫ জুলাই, ১৯৪৩ চনত কৃষ্ণ

অভিক্ষেপত

ছোভিয়েত ফৌজ

চেম্‌টোল বণাঙ্গনৰ (১০ আ

৪৮ আ, ৩০ আ, ৬৫ আ, ৭০

আ, ২ টেআ. ১৬ আ আ) ৭১১,৬০০ ১২,২০০ ১,৮০০ ১,০০০

ভ'ব'নেৰ বণাঙ্গনৰ (১৬ গা-

আ), ৩৮ আ, ৪০ আ, ৬৯

আ, ১ টে আ, ২ আ আ ৬২৫,৬০০ ২,৫০০ ১,৭০০ ৯০০

মুঠ— ১,৩৩৭,২০০ ২১,৭০০ ৩,৫০০ ১,৯০০

শত্ৰু ফৌজ

আৰ্মি গ্ৰুপ চেম্‌টোল (৯ আ,

২ আ, মুঠ ২৪ পদাতিক,

৬ পেনেংছাৰ ১ মটৰ বাহিত

ভিভিছন) ৪৬০,০০০ ৬,০০০ ১,২০০ ১,০০০

আৰ্মি গ্ৰুপ ছাউথ (৪ পে-

আ, টোপ ফ'ছ'ৰ্ছ কেম্পফ্ মুঠ :

১০ পদাতিক. ৮ পেনেংছাৰ

আৰু ১ মটৰ বাহিত ভিভিছন) ৪৪০,০০০ ৪,০০০ ১,৫০০ ১,০০০

মুঠ— ৯০০,০০০ ১০,০০০ ২,৭০০ ২,০০০

দুয়োপক্ষত মুঠ— ২,২৩৭,২০০ ৩১,৭০০ ৬,২০০ ৩,৯০০

২ আত্মৰক্ষামূলক যুঁজত ক্ষয়-

ক্ষতি প্ৰদৰ্শনত আমদানি

(৫-২৩ জুলাই)

১ মহাফেজখানাত বান্ধিত দাঁললৰ ভেটিত হিচাপ।

	সৈন্য	কামান	টেক্স আবদ্	বৃদ্ধবত আবদ্	স্বয়ংচালিত বিমান মটর কামান
--	-------	-------	------------	-----------------	--------------------------------

ছোভিয়েত ফৌজ

স্তেপ বণাগনত (৫ গা-আ)

২৭ আ, ৫৩ আ, ৫ গা-টে-আ,

২ টা-আ, ১০ টে-কো ২৯৫,০০০ ৫,০০০ ১,৫০০ —

ছাউথ আবদ্ পশ্চিম বণাগনত
(১১৭ আ- আ) — — — ৭৪০

নতুন বিমানব যোগান — — — ৪০০

মুঠ ২৯৫,০০০ ৫,০০০ ১,৫০০ ১,১৪০

শত্রু ফৌজ

আর্মি গ্রুপ চেণ্টার আবদ্

ছাউথ ইউনিটবোব

(৩ পদাতিক আবদ্ ২

পেনংছাব ডিভিছন) ৫০ ০০০ ৮০০ ৩০০ —

নতুন বিমানব যোগান — — — ১,০০০

মুঠ ৫০,০০০ ৮০০ ৩০০ ১,০০০

দ্রোপাক্ত মুঠ ৩৪৫,০০০ ৬,১০০ ১,৮০০ ২,১৪০

৩ কুস্ক'ব আত্মবক্ষামূলক

বৃদ্ধিত মুঠ জড়িত

ছোভিয়েত ফৌজ ১,৬৩২,২০০ ২৭,০০০ ৫,০০০ ৩,০০০

শত্রু ফৌজ ৯৫০,০০০ ১০,৮০০ ৩,০০০ ৩,০০০

দ্রোপাক্ত মুঠ— ২,৫৮২,২০০ ৩৭,৮০০ ৮,০০০ ৬,০০০

৪ প্রতি-আক্রমণাত্মক

অভিযানত ক্ষয়ক্ষতি

পদবণব বাবে আমদানি

(জুলাই ১২ - আগস্ট-২০)

ছোভিয়েত ফৌজ

পশ্চিম বণাগনত বাও'পক্ষ (৫০ আ,

১১ গা-আ, ১ আ-আ) বিমানস্ক ২,১১,৫০০ ৪,৬০০ ৩০০ ১,৩০০

বণাগনত (৩ আ, ৬১ আ,

৬৩ আ, ১৫ আ) ৪,০০,৬০০ ৮,০০০ ১,১০০ ১,০০০

সৈন্য	কামান	টেক্স আবদ	বৃদ্ধকৃত আবদ	স্বয়ংচালিত বিমান	মটর কামান
জেনাৰেল হেড কোৱাৰ্টাৰ্ছ সংৰক্ষিত আৰ্মি-আবদ ক'ব (৪ গা-আ, ১১ আ, ৪৭ আ, ৫৭ আ, ৩ গা-আ, ৪ টে-আ, ৫ আ-আ, ৩ গা-টে-আ, ৪ গা-টে-আ, ৩ গা-মেক-কো, ১ মেভাকো, ২ কেওকো)	৩,৬৩,০০০	১২,৯০০	১,৮০০	৫৫০	
নতুন বিমান যোগান	—	—	—	৬০০	
দুব পালাৰ বিমান	—	—	—	৫০০	
মুঠ —	১০,০৮,১০০	২৫,৫০০	৩,২০০	৩,৯৫০	

শত্ৰু ফৌজ

ও. কে এইচ সংৰক্ষিত শক্তি পৰা (২ পদাতিক আবদ ১ পেনংছাৰ ডিভিছন)	২২,০০০	৪২০	১৬০	—
২ পে-আ (১০ পদাতিক, ৩ পেনংছাৰ আবদ ১ মটৰবাহিত ডিভিছন	২৮৯,০০০	২,৮০০	৫০০	—
আন আন খণ্ডৰ পৰা স্থানা- ৱৰ্তিত আবদ গ্ৰুপ চেণ্টাৰ আবদ ছাউথ বিজাৰ্ভাৰ্ছ (১৬ পদাতিক, ১৩ পেনংছাৰ, ১ মটৰবাহিত আবদ ১ কেভা লবি ডিভিছন)	২৫০,০০০	২,৫৮০	১,০৪০	—
নতুন বিমান যোগান	—	—	—	২,০০০
মুঠ	৫৬১,০০০	৫,৮০০	২,০০০	২,০০০
দুৰূপকৃত মুঠ—	১,৫৭২,১০০	৩১,০০০	৫,২০০	৫,৯৫০
কুক্ষৰ স্বয়ংকৃত দুৰূপকৃত মুঠ	৪,১৫৪,০০০	৬৯,১০০	১৩,২০০	১১,৯৫০